Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΠΟ
ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΜΗΔΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

	Τόμος	Περιεχόμενα
1	ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΜΕΡΟΣ Α'	*Ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν Μηδικῶν πολέμων.*
2	ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΜΕΡΟΣ Β'	*Ἀπὸ τῶν Μηδικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου.*
3	ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΜΕΡΟΣ Α'	*Ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ Αὐγούστου.*
	ΜΕΡΟΣ Β'	*Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Οἴκου τοῦ Ἰουστινιανοῦ.*
4	ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ ΜΕΡΟΣ Α'	*Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Λέοντος τοῦ Γ'.*
	ΜΕΡΟΣ Β'	*Ἀπὸ Λέοντος τοῦ Γ' μέχρι Βασιλείου τοῦ Α'.*
5	ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΜΕΡΟΣ Α'	*Ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Α' μέχρι τῶν Κομνηνῶν.*
	ΜΕΡΟΣ Β'	*Ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.*
6	ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ ΜΕΡΟΣ Α'	*Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Φραγκοκρατίας μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.*
	ΜΕΡΟΣ Β'	*Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.*
7	ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ ΜΕΡΟΣ Α'	*Ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μέχρι τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ Ἀγῶνος (σελ. Στ' α' 196).*
8	ΜΕΡΟΣ Β'	*Ἀπὸ τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1930 (Συμπλήρωσις τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» Κ. Παπαρρηγοπούλου, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς σελίδος Στ' α' 197).*
9	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	*Βιβλιογραφία. — Χρονολογικὸς πίναξ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. — Ἀλφαβητικὸν Εὑρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.*

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Ἀπριλίου 1925

ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΟΙΚΟΝ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ"

Ἐνταῦθα

Ἀξιότιμε Κύριε,

Συμβαλλομένη μεθ' Ὑμῶν διὰ τὴν νέαν ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας Παπαρρηγοπούλου, ἀπέβλεψα κυρίως εἰς δύο τινά: πρῶτον, τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου δι' ὅλων τῶν προσθηκῶν καὶ τῶν σημειώσεων τῶν ἀπαραιτήτων λόγῳ τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προόδου τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης καί, δεύτερον, εἰς τὴν ἁρμόζουσαν εἰς ἓν τοιοῦτον μνημειῶδες ἔργον καλλιτεχνικὴν ἐμφάνισιν.

Εἶμαι δὲ πεπεισμένη ὅτι ἡ συνεργασία τοῦ ἀνταξίου μαθητοῦ τοῦ συγγραφέως καθηγητοῦ κ. Π. Καρολίδου ἀφ' ἑνός, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἐγνωσμένη φιλοκαλία τοῦ διανοουμένου ἐκδότου θὰ ἀσφαλίσουν ἀπολύτως τὴν πραγματοποίησιν τοῦ διττοῦ τούτου πόθου τοῦ συγγραφέως, τοῦ ἀφιερώσαντος ὁλόκληρον τὸν βίον του εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἡ ὁποία εἰς μὲν τὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο ἀληθὴς ἐθνικὴ διαθήκη, ἐκρίθη δὲ ὑπὸ τῶν κορυφαίων ἱστορικῶν κριτικῶν τῆς Εὐρώπης ὡς ἔργον ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον.

Μετὰ τῶν φιλικῶν μου χαιρετισμῶν

ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐν Ἀθήναις, Δεκέμβριος 1925

Παραδίδοντες εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κοινὸν τὴν πέμπτην ἔκδοσιν τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου, ἔργου μνημειώδους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ περιβληθέντος ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως μετὰ πολλῆς στοργῆς καὶ ἀμέτρου ἐνδιαφέροντος παρὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης, ἐκφράζομεν τὰς εὐχαριστίας μας εἰς τὸν ἀναθεωρήσαντα, προλογίσαντα καὶ συμπληρώσαντα ταύτην καθηγητὴν τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Παῦλον Καρολίδην.

Διὰ τὴν εἰκονογράφησιν, ἧς ἡ ἐπιμέλεια ἀνήκει εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν μέριμναν τοῦ ἡμετέρου Οἴκου καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐτηρήθη τὸ μέτρον τὸ ἁρμόζον εἰς σύγγραμμα κλασσικὸν ὡς ἡ Ἱστορία τοῦ Παπαρρηγοπούλου, ἀπευθύνομεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας πρὸς τὰ ἐν Ἀθήναις ἱδρύματα, Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, Νομισματικὸν Μουσεῖον, Ἐθνολογικὴν Ἑταιρείαν, Βυζαντινὸν Μουσεῖον, Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Βιβλιοθήκας Ἐθνικὴν καὶ Βουλῆς, ξένας Ἀρχαιολογικὰς Σχολάς, Ἀγγλικήν, Ἀμερικανικήν, Γαλλικήν, Γερμανικὴν καὶ Αὐστριακήν, ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἀξιοτίμους κ.κ. ἰδιώτας συλλογεῖς.

Προσέτι εὐχαριστοῦμεν θερμότατα, διὰ τὴν πρόθυμον αὐτῶν ἐξυπηρέτησιν, τὸ ἐν Λονδίνῳ Βρεττανικὸν Μουσεῖον, τὸ ἐν Παρισίοις Μουσεῖον Λούβρου καὶ τὴν ἐκεῖ Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην, τὸ ἐν Βερολίνῳ Μουσεῖον Φρειδερίκου, τὸ Μουσεῖον Βοστώνης, τὰ Μουσεῖα Νεαπόλεως καὶ Ρώμης, τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ, ὡς καὶ τὸ Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀντίξοοι περιστάσεις, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἀνώμαλον ἣν διατρέχομεν περίοδον, δὲν μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν μετὰ μεγαλυτέρας ἀκόμη ἀνέσεως ἐπιμέλειαν τῆς ἐκδόσεως ταύτης. Εὑρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραδώσωμεν ἐντὸς ἓξ μηνῶν ἔργον, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὰς παλαιὰς ὁμαλὰς συνθήκας θὰ ἐτυποῦτο ἐντὸς τριῶν καὶ ἄνω ἐτῶν.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ"

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Μαρτίου 1930

ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΟΙΚΟΝ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ„ Α.Ε.

Ἐνταῦθα

Ἐρίτιμε φίλε κ. Ἐλευθερουδάκη,

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑμετέρας φιλικῆς ὡς καὶ τῶν προφορικῶν μεθ' ὑμῶν συζητήσεων, σχετικῶς μὲ τὴν συνέχισιν τῆς συγγραφῆς τῆς νεωτάτης περιόδου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τῆς ἀποτελούσης χρονολογικὴν **συμπλήρωσιν** *τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» τοῦ ἀειμνήστου καὶ σοφοῦ ἡμῶν διδασκάλου Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου, τοῦ κλασσικοῦ τούτου καὶ μνημειώδους ἔργου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, βεβαιοῦμεν ὑμᾶς διὰ τῆς παρούσης ὅτι τὴν λίαν ἀκανθώδη, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖτε, ταύτην περίοδον θέλομεν συγγράψῃ μὲ βάσιν καὶ πνεῦμα ἁπλῆς ἐκθέσεως καὶ ἐξιστορήσεως τῶν γεγονότων τῶν ἐτῶν καθ' ἃ ἔλαβον χώραν, συμπληροῦντες οὕτω μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τοῦ σοφοῦ ἡμῶν διδασκάλου καὶ παραδίδοντες τῷ ἑλληνικῷ Κοινῷ ἱστορίαν χρονολογικῶς ἀρτίαν καὶ συμπεριλαμβάνουσαν τὴν τόσον σπουδαίαν διὰ τὴν ἐπισκόπησιν τοῦ συνόλου ἱστορικὴν περίοδον. Ἡ ἀντικειμενικὴ ἡμῶν αὕτη προσπάθεια κατ' οὐδὲν θὰ μεταβάλῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὅλης ταύτης συγγραφῆς, ἥτις βεβαίως οὔτε χάριν μιᾶς γενεᾶς συνεγράφη οὔτε χάριν ὀλίγων ἐτῶν, ἀλλ' ἵνα καταστῇ «κτῆμα ἐς ἀεὶ» τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Παπαρρηγοπούλου ὅ,τι καὶ περὶ τῶν ἀθανάτων ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης, ὅτι: «ἐπανθεῖ κοινότης ἀεί τις ἐν αὐτῇ, ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὸ πνεῦμα καὶ ἀειθαλές», ὅτι δὲ οἱαδήποτε κριτικὴ δύναται νὰ ἅψηται μόνον τῶν ἄκρων. Τὸ μέγα ὅλον μένει ἄθικτον.*

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οὐχὶ καὶ τόσον ἀδικαιολόγητον ἐπιφύλαξίν σας περὶ τοῦ ἂν «τὸ παρὸν δύναται νὰ κρίνῃ τὸ παρόν», αὕτη ὁμολογουμένως μαρτυρεῖ τοῦ λογίου ἐκδότου τὴν βαθυτέραν συναίσθησιν καὶ ἠθικὴν εὐθύνην, πρᾶγμα λίαν διὰ τὴν ἐποχήν μας παρήγορον. Εἰς ταῦτα ἔχομεν νὰ σᾶς ἀπαντήσωμεν τὰ ἑξῆς:

Ἡ παρ' ἡμῶν ἐξιστόρησις τῶν ἀπὸ τοῦ 1880 μέχρι σήμερον γεγονότων δὲν θὰ γραφῇ βεβαίως κατ' ἐπιταγὴν καὶ ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ὑποκειμενικῶν ἀντιλήψεων ἢ τὴν μόρφωσιν ἐξ αὐτῶν τῆς γνώμης τοῦ ἱστορικοῦ, οὐδὲ θὰ ἐπιδιώξωμεν νὰ φανῶμεν εὐάρεστοι εἰς ζῶντας ἢ ἄδικοι εἰς τὴν μνήμην τῶν τεθνεώτων· ἀλλ' ἐν τῇ βαθείᾳ πίστει ὅτι ἐκτελοῦμεν λειτούργημα ἐπιστημονικὸν ἅμα τε ἐθνικὸν καὶ κοινωνικὸν θὰ καταβάλλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε ἡ χεὶρ ἡμῶν νὰ μὴ κάμῃ χρῆσιν γραφίδος συγχρόνου, ἀλλὰ σιδηρᾶς γλυφίδος ἱστορικοῦ παρῳχημένης ἐποχῆς.

Ἡ συναίσθησις δὲ αὕτη ἐνισχύεται παρ' ἡμῖν καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα διδασκαλίας τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, ὡς συνεχισταῖς τοῦ μεγάλου ἡμῶν διδασκάλου.

Ἡ συναίσθησις αὕτη εἶνε παρ' ἡμῖν βαθυτέρα ἀκόμη ὅτι, εὑρισκόμενοι λόγῳ τοῦ προκεχωρηκότος τῆς ἡλικίας ἡμῶν περὶ τὸ τέρμα τοῦ παρόντος βίου καὶ αἰσθανόμενοι ὅτι πλησιάζομεν τὰς πύλας τοῦ μετὰ θάνατον κόσμου, δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ μείνῃ ἀδημοσίευτον πολύτιμον ὑλικὸν συλλεγὲν παρ' ἡμῶν καὶ νὰ ἀφήσωμεν τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὅπως παραπαίῃ ἐν τῇ συγκεχυμένῃ ἀντιλήψει τῶν λαβόντων χώραν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἱστορικὰ ἔτη, ἀλλὰ πληροφοροῦντες καὶ διαφωτίζοντες αὐτὸν τὰ ἀληθῆ νὰ ἀντλήσῃ διδάγματα διὰ τὸ μέλλον αὐτοῦ.

Μετὰ τῶν φιλικῶν μου προσρήσεων

Ὑμέτερος ὅλως

ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ

Ἀνατολικὸν ἀέτωμα ναοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἀγὼν Πέλοπος πρὸς Οἰνόμαον

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ
(ΠΡΩΤΗΣ ΣΥΜΠΕΠΛΗΡΩΜΕΝΗΣ)
ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Οἱ συγγενεῖς καὶ κληρονόμοι τοῦ ἀοιδίμου Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, μέλλοντες νὰ προβῶσιν εἰς νέαν ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ ἀνδρός, τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», μοὶ προέτειναν ἵνα ἐπιθεωρήσας τὴν συγγραφὴν προσθέσω ὅσα κρίνω ἀναγκαῖα καὶ ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης μετὰ τὴν τελευταίαν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ. Τὴν πρότασιν ταύτην ἐδεξάμην ἀσμένως, καίπερ γενομένην ἐν μέσῳ πολλῶν μου ἀσχολιῶν, διότι τοῦτο ἐπέβαλλέ μοι οὐχὶ μόνον ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἠθικὸν διαφέρον, ὅπερ ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι πάντες οἱ Ἕλληνες λόγιοι, μάλιστα δὲ οἱ πνευματικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς στενώτερον πρὸς τὸν ἄνδρα ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ἔργου αὐτῶν συνδεόμενοι, ὑπὲρ τοῦ πολυτίμου ἔργου, ὅπερ ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοπο-

νία καὶ ἡ φιλοπατρία τοῦ ἀνδρὸς ἐκληροδότησαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» καὶ ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος αὐτῆς τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συνεγράφη, καὶ ἕνεκα τοῦ σκοποῦ, πρὸς ὃν ἀποβλέπει, εἶνε ἀληθὲς κειμήλιον ἐθνικόν, εἶνε ἡ πρώτη ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ δημοσιευθεῖσα πλήρης καὶ τελεία ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ, ἡ ἑρμηνεύουσα τὸ πνεῦμα τῆς νέας περὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἐπιστήμης, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐρευνᾶν τὸν ἱστορικὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, ἐν τῇ ἑνότητι αὐτοῦ τῇ ἐσωτερικῇ τῇ διατηρηθείσῃ ἐν μέσῳ τῶν μυρίων μεταβολῶν, περιπετειῶν καὶ καταστροφῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου, ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ πάντων τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων καὶ γνωρισμάτων τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Τοιαύτη συγγραφὴ βεβαίως οὔτε χάριν μιᾶς γενεᾶς συνεγράφη οὔτε χάριν ὀλίγων ἐτῶν, ἀλλ' ἵνα καταστῇ «κτῆμα ἐς ἀεὶ» τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἔν τινι μέτρῳ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου ὅ,τι καὶ περὶ τῶν ἀθανάτων ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης, ὅτι ἐπανθεῖ καινότης ἀεί τις ἐν αὐτῇ ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὸ πνεῦμα καὶ ἀειθαλές. Οἱαδήποτε κριτικὴ δύναται νὰ ἅψηται μόνον τῶν ἄκρων· τὸ μέγα ὅλον μένει ἄθικτον. Ἀλλ' ἵνα ἡ Ἱστορία τοῦ Παπαρρηγοπούλου διατηρήσῃ τὴν τοιαύτην αὐτῆς θέσιν ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἐν τῇ καθόλου ἐθνικῇ διανοητικῇ καὶ ἠθικῇ παιδεύσει, πρέπει νὰ προσλαμβάνῃ διαρκῶς ὅ,τι δὲν εἶχε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ καθ' ὃν χρόνον συνεγράφη.

Ἡ ἱστορία, ὡς πᾶσα ἐπιστήμη, διατελεῖ ἐν διηνεκεῖ προόδῳ προσγινομένη καὶ ἐπιγινομένη ἔκ τε τῶν διηνεκῶν ἐρευνῶν τῶν μεγάλων ἐρευνητῶν αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως νέων ἱστορικῶν πηγῶν. Ἡ πρόοδος δὲ αὕτη ἀνακαινίζουσα τὴν ὅλην τῆς ἐπιστήμης θέσιν καὶ κατάστασιν πολλῷ πλέον ἀνάγκη νὰ ἀνακαινίζῃ τὰς ἰδιαιτέρας ἱστορικὰς πραγματείας τὰς εὑρισκομένας μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐπιστήμης καθ' ὃν συνεγράφησαν χρόνον, καὶ προωρισμένας, τῆς τε ἀξίας ἕνεκα καὶ τῆς ὠφελείας, ἣν παρέχουσιν εἰς τὴν παίδευσιν τοῦ ἔθνους, νὰ διατηρῶσιν ἐν τῷ καθόλου πνευματικῷ βίῳ τοῦ ἔθνους τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν ταύτην θέσιν. Ἓξ καὶ τριάκοντα παρῆλθον ἔτη ἀφ' ὅτου ὁ πρῶτος κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὅστις εὐλόγως δύναται νὰ ὀνομασθῇ πατὴρ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, μετὰ πολλὰς πρότερον δημοσιευθείσας ἐπιστημονικὰς ἱστορικὰς πραγματείας ἀναφερομένας εἰς σπουδαιότατα ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ ζητήματα, ἔτι δὲ καὶ δίτομον γενικὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, ἤρξατο τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἣν ἐπεράτ-

τωσε τῷ 1872. Μετά τινα ἔτη ἀποβλέψας ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ εἰς τὰς μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν γενομένας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ προόδους εἰς νέαν προέβη ἔκδοσιν τοῦ ἔργου, ἱκανὰς ἐπενεγκὼν μεταβολὰς εἰς τὸ πρῶτον κείμενον καὶ ποιησάμενος προσθήκας. Τρίτην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου, καίπερ προτιθέμενος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ μεσολαβήσαντος τοῦ θανάτου (1890). Τοιαύτην τινὰ ἔκδοσιν καθίστων ἀληθῶς ἀναγκαίαν αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Παπαρρηγοπούλου γενόμεναι νέων σπουδαίων ἱστορικῶν πηγῶν ἀνακαλύψεις καὶ ἡ καθόλου ἐν τῇ ἐπιστήμῃ γενομένη πρόοδος. Τὴν τοιαύτην ἔκδοσιν ἀνέλαβον, κατὰ δικαίωμα κληρονομικὸν καὶ κατὰ καθῆκον ἠθικόν, οἱ συγγενεῖς καὶ κληρονόμοι τοῦ μεταστάντος ἱστορικοῦ. Ἀποβλέψαντες δὲ ἀκριβῶς καὶ οὗτοι εἰς ὃν καὶ ὁ ἀοίδιμος μέγας συγγενὴς αὐτῶν σκοπόν, ἐζήτησαν τὴν ἡμετέραν συνεργασίαν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐκδόσει. Καὶ ταύτην μὲν δι' οὓς εἴπομεν λόγους προθύμως ὑπεσχόμεθα νὰ παράσχωμεν. Ἤδη δὲ ἐξηγητέον τίνι τρόπῳ καὶ μεθόδῳ ἐγένετο ἡ συνεργασία ἡμῶν αὕτη. Μεταβολὴ οἱαδήποτε τοῦ κειμένου δι' ἀφαιρέσεως ἢ προσθήκης χωρίων ὁλοκλήρων ἢ περικοπῶν μεγάλων ἦτο ἐκ τῶν προτέρων παντελῶς ἀποκεκλεισμένη τῆς συνεργασίας ἡμῶν. Τὸ τοιοῦτο οὐ μόνον ἤθελε δεινῶς βλάψει τὴν ἑνότητα τῆς διανοίας, τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ λόγου τῆς συγγραφῆς, ἀλλ' ἤθελε καὶ ἀσεβῶς καταστρέψει τὴν καθολικὴν καὶ ἀπόλυτον ταὐτότητα τοῦ συγγραφέως ἐν τῇ συγγραφῇ. Ἦτο ἀπαραίτητον νὰ μείνῃ τὸ ἔργον ἄθικτον καὶ ἀναλλοίωτον οἷον ἐξῆλθεν ἐκ τῆς διανοίας καὶ τοῦ καλάμου τοῦ Παπαρρηγοπούλου. Ἀλλὰ καὶ ἀνακαίνισίς τις μερικὴ τοῦ ἔργου διὰ προσθήκης παραρτήματός τινος ἡμετέρου θὰ ἦγεν εἰς τὸ αὐτὸ καὶ μεῖζον ἄτοπον, θὰ ἐδημιούργει δὲ δυσχερείας καὶ ἀνωμαλίας πλείστας, διότι ἡ ἀνακαίνισις δὲν θὰ ἦτο συνεχὴς εἰς ἓν μέρος περιοριζομένη, ἀλλ' εἰς πολλὰ ἐκτεινομένη διεστῶτα ἀπ' ἀλλήλων κεφάλαια καὶ πολλὰ ἀπαιτοῦσα προσαρτήματα. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων μία μόνη ὑπελείπετο ἡμῖν ὁδὸς καὶ μέθοδος, δι' ἧς ἥ τε συγγραφὴ τοῦ Παπαρρηγοπούλου μέχρις ἑνὸς ἰῶτα ἔμενεν ἄθικτος καὶ ἀκεραία, ἐγίνοντο δ' ἅμα καὶ αἱ ἀναγκαῖαι ὑπὸ τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης ὑπαγορευόμεναι προσθῆκαι. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἦτο τὸ νὰ θεωρήσωμεν τὴν ὅλην πραγματείαν τοῦ ἀοιδίμου ἱστορικοῦ ὡς ἔργον κλασσικόν, οἷον πράγματι εἶνε, ἐκδιδόμενον μετὰ σχολίων καὶ σημειώσεων ἑρμηνευουσῶν ἱστορικῶς σαφέστερον τινὰ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτιθεμένων και διευκρινιζουσῶν πολλὰ τῶν σπουδαιοτέρων ἐν αὐτῷ ζητημάτων ὑπὸ ἔποψιν ἱστορικὴν καὶ κριτικήν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τινὲς τῶν σημειώσεων ἕνεκα τῆς ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος τῶν ἐν αὐταῖς διαλαμβανομένων ζητημάτων ἔλαβον χαρακτῆρα μακρῶν παρεκβολῶν, τινὲς τῶν ὁποίων κατέχουσιν ἐν ἱκαναῖς σελίσι χῶρον πολλῷ μείζονα τοῦ κει-

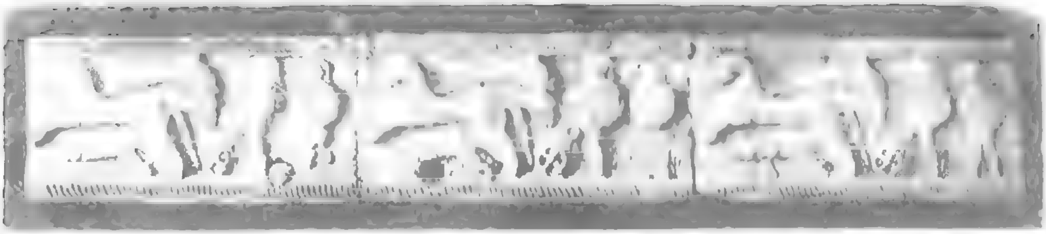
μένου. Ἀλλὰ ἡ ἐντεῦθεν προκύπτουσα μικρὰ καὶ ὅλως ἐξωτερικὴ ἀνωμαλία ἐξουδετεροῦτο ὑπὸ τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων τῆς μεθόδου ταύτης. Εἰσὶ δὲ ταῦτα πρὸ πάντων τρία· α' ὅτι τὸ κείμενον τῆς συγγραφῆς μένει ἱερὸν καὶ ἀνέπαφον, τοιοῦτον ἀκριβῶς οἷον ἐξῆλθεν ἐκ τῆς διανοίας τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ· β' ὅτι διαφωτίζονται συγχρόνως ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἀναγνώστου πάντα τὰ σπουδαῖα ἱστορικὰ ζητήματα, ὅσα ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς τελευταίας ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκδόσεως τῆς συγγραφῆς μέχρι νῦν ἠρευνήθησαν καὶ κριτικῶς διελευκάνθησαν ἐν τῇ ὅλῃ ἐπιστήμῃ, χωρὶς ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀπομακρυνθῇ κατ' οὐσίαν ἀπὸ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Παπαρρηγοπούλου καὶ ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ ἀκολουθίας τῶν ἰδεῶν καὶ διανοημάτων αὐτοῦ· γ' ὅτι ὁ ἀναγνώστης παρακολουθεῖ τὰς ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῆς Ἱστορίας τοῦ Παπαρρηγοπούλου καὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως αὐτῆς μέχρι νῦν γενομένας νέας ἐρεύνας, ἀνακαλύψεις καὶ καθόλου εἰπεῖν προόδους ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐν σχέσει καὶ συγκρίσει πρὸς τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς κατάστασιν αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ συμβάλλεται οὐ σμικρὸν εἰς τὴν συστηματικωτέραν καὶ τελε οτέραν διδασκαλίαν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐννοεῖται δ' οἴκοθεν ὅτι αἱ κυριώταται προσθῆκαι ἐγένοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Διότι ἐν τούτῳ τῷ τμήματι τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐγένοντο καὶ αἱ σπουδαιότεραι καὶ ἀξιολογώτεραι πρόοδοι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Βεβαίως καὶ ἡ βυζαντινὴ ἱστορία πολλαχῶς πλουτίζεται ὁσημέραι, πολλὰ δὲ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς περιόδου ταύτης ὡς καὶ εἰς τὴν τελευταίαν τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ἠδύναντο νὰ προστεθῶσιν. Ἀλλ' ἐν τοῖς τμήμασι τούτοις τῆς ἱστορίας περιωρίσθημεν εἰς τὰ καίρια. Διότι δὲν προέκειτο ἐνταῦθα κυρίως περὶ διασαφήσεως τῶν ἐκτεθειμένων, ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ περὶ προσθηκῶν καθαρῶν. Ἀλλ' ἡμέτερον ἔργον δὲν ἦτο νὰ αὐξήσωμεν τὸ περιεχόμενον τῆς συγγραφῆς ὑπερβαίνοντες τὸ ὑπὸ τοῦ Παπαρρηγοπούλου τεταγμένον ὅριον. Ταῦτα πρὸς ἐξήγησιν τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἡμετέρας ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους συνεργασίας, ἥτις ἀποτελεῖ ἐλαχίστην συμβολὴν εἰς τὸ μέγα ἔργον, ὅπερ ἐδωρήσατο εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἡ ἱστορικὴ διάνοια καὶ μελέτη τοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου.

Ἀθῆναι, Μάρτιος 1902

ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

Ζωφόρος ἐκ Παλαιοκάστρου Σητείας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΕΜΠΤΗΣ
(ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΣΥΜΠΕΠΛΗΡΩΜΕΝΗΣ)
ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Εἰς ταῦτα τὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκδόσει γραφέντα ὑφ' ἡμῶν προσθέτομεν ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει τάδε:

Ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκδόσει οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ οὐδὲν ἐκ τοῦ κειμένου τῆς τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου συγγραφῆς μετεβλήθη· ἀλλ' αἱ σημειώσεις ηὐξήθησαν ἐν μέτρῳ σημαντικῷ, πρὸς μείζονα καὶ κρείττονα διαφώτισιν πολλῶν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς συγγραφῆς πραγματευομένων ζητημάτων. Ἵνα δὲ αἱ πολλαὶ καὶ μακραὶ ἐν ψιλογραμμίᾳ ἐκτιθέμεναι σημειώσεις μηδαμῶς προσκρούωσιν εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀνάγνωσιν καὶ ἀντίληψιν τοῦ ἀναγνώστου, ἐκρίθη καλὸν ἵνα αἱ ἐν ἑκάστῳ κεφαλαίῳ μακραὶ σημειώσεις μετενεχθῶσιν εἰς τὸ κείμενον τιθέμεναι ἐντὸς ἀγκυλῶν [ ], ὡς τοῦτο καθιερώθη ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων λογίων καθ' ὁμοίας περιστάσεις, εἰς

τὸ τέλος ἑκάστου κεφαλαίου ἢ παραγράφου κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀπαραιτήτου σαφηνείας· συναφῶς δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην μέθοδον καί τινες λέξεις ἢ φράσεις τοῦ κειμένου πλημμελεῖς νὰ διατηρηθῶσι μὲν ὡς ἔχουσιν ἀρχῆθεν, ἀλλὰ διορθωθῶσι καὶ ἐπεξηγηθῶσι διὰ λέξεων ἢ φράσεων ἐκφερομένων ἐντὸς ἀγκυλῶν [ ]. Ὥστε πάντα τὰ ἐντὸς τοιούτων ἐκφερόμενα προέρχονται ἀπὸ τοῦ ἐπιθεωρήσανος. Τοῦτο δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῶν μικροτέρων καὶ ὀλιγοστίχων ὑποσημειώσεν παλαιῶν τε (τῆς πρώτης ἐπιθεωρήσεως) καὶ νέων (τῆς νῦν δευτέρας) τῶν τιθεμένων ὑπὸ τὸ κείμενον, ἀνηκουσῶν πασῶν εἰς τὸν ἐπιθεωρήσαντα ἅτε τοῦ συγγραφέως οὐδεμίαν παραθέντος ὑπὸ τὸ κείμενον σημείωσιν.

Ἡ εἰσαγωγὴ καὶ ἡ νεωτέρα περίοδος (Καποδιστρίου, βασιλείας Ὄθωνος καὶ Γεωργίου Α´) μὴ πραγματευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Παπαρρηγοπούλου, εἶνε τῆς ἡμετέρας συγγραφῆς ἐξ ὁλοκλήρου.

Τοιοῦτος ὁ χαρακτὴρ τῆς δευτέρας ταύτης μεθ' ἡμετέρων σημειώσεων ἐκδόσεως τῆς συγγραφῆς τοῦ ἀοιδίμου ἱστορικοῦ καὶ ἡμετέρου πολυσεβάστου διδασκάλου, ἧς ἐκδόσεως τοσοῦτο φιλοτίμως καὶ φιλοκάλως ἐπελάβετο ὁ Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἐλευθερουδάκης» καὶ οἱ πεφωτισμένοι διευθυνταὶ αὐτοῦ καλοὶ κἀγαθοὶ ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδίως τῷ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας καὶ φιλολογίας πεπνυμένοι ἐρασταὶ καὶ ὀτρηροὶ θεράποντες.

Ἀθῆναι, Μάρτιος 1925

ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

Ο
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΑΥΤΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΑΥΤΟΥ

Ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, ὁ ἐπιφανέστατος ἱστορικὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐγεννήθη τῷ 1815 ἐν Κωνσταντινουπόλει υἱὸς τοῦ ἐκ Βυτίνης τῆς Γορτυνίας καταγομένου τραπεζίτου Δημητρίου Παπαρρηγοπούλου, ὅστις ἐθανατώθη μίαν πρὸ τοῦ Πατριάρχου ἑβδομάδα σὺν τῷ υἱῷ Μιχαήλ, τῷ ἀδελφῷ Ἰωάννῃ καὶ τῷ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρῷ Δημητρίῳ Σκαναβῇ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ μετὰ τὸ φρικῶδες τοῦτο συμβὰν κατέφυγε μετὰ τῶν υἱῶν της Κωνσταντίνου καὶ Πέτρου εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα ἀμφότεροι οὗτοι ἐξεπαιδεύθησαν ἐν τῷ λυκείῳ Richelieu ὡς ὑπότροφοι τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Α΄. Ἐκεῖ εἷς τῶν ὑποδιευθυντῶν, ὁ Köppen, ἀναγνούς ποτε μίαν τῶν ἱστορικῶν ἐκθέσεών του προανήγγειλεν αὐτῷ τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διατρέξῃ. Κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1830 ὁ Κωνσταντῖνος ἐξηκολούθησε τὰς σπουδάς του εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ τότε ἀκμάζον Κεντρικὸν Σχολεῖον, ὑπὸ τὸν μέγαν διδάσκαλον τοῦ Γένους Γ. Γεννάδιον. Τὸ περίεργον εἶνε ὅτι δὲν διέπρεπεν ἐπὶ ἐπιμελείᾳ, διὸ καὶ ἤλεγχεν αὐτὸν ὁ ἐκ μητρὸς θεῖος, λέγων ὅτι «δὲν θὰ γίνῃ ποτὲ ἄνθρωπος». Ἐπέζησεν ὅμως ὁ ἀγαθὸς γέρων ἵνα ἴδῃ ὅτι ἡ προφητεία του δὲν ἐπηλήθευσε. Ἦτο δὲ ὁ νέος, ὅπως ὅλοι οἱ τότε συμμαθηταί του, καὶ «ἀντικυβερνητικός»· εὑρισκόμενος δέ ποτε ἐν Ναυπλίῳ, ἐν ἀρχῇ τοῦ 1831, καὶ ἐπισκεφθεὶς ἐν τῷ Κυβερνείῳ τὸν πρεσβύτερόν του ἀδελφὸν Σκαρλάτον, ὄντα ἕνα τῶν γραμματέων τοῦ Κυβερνήτου, εἶδεν αἴφνης εἰσερχόμενον τοῦτον. Ὁ ἀδελφὸς ἐνόμισε καθῆκόν του νὰ παρουσιάσῃ τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὸν ἀοίδιμον ἄνδρα, ὅστις θωπεύσας αὐτόν: «Καὶ σὺ λοιπόν, λογιώτατε», εἶπε, «εἶσαι ἀντικυβερνητικός. Φρόντισε», προσέθηκε μειδιῶν, «νὰ μάθῃς γράμματα, καὶ τότε θ' ἀλλάξῃς γνώμην». Ὁπόσον δίκαια ἔκρινε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Κυβερνήτης, ἀπεδείχθη ἐξ ὅσων ἔγραψε περὶ τούτου αὐτὸς ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους» καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων ἀλλ' ὡς πάντοτε λίαν σημαντικῶν λέξεων, ὅσας ἐχάραξε καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλε ν' ἀποκαλυφθῇ ὁ ἀνδριὰς τοῦ Ι. Καποδιστρίου ἐν Κερκύρᾳ, ἰσχυρισθεὶς δικαίως ὅτι «ἡ περὶ τοῦ Κυβερνήτου ἀλήθεια δὲν θέλει ἀποκαλυφθῆ ἐνόσῳ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἐννοήσῃ τί ἐστι κυβέρνησις. Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἦτο ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀναλαμβάνοντες ἐν καιροῖς κρισιμοις τὴν τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν ἢ σώζουσι τὴν πολιτείαν ἢ θνήσκουσιν».

Συμπληρώσας τὴν μόρφωσίν του ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ εἰσῆλθεν ὁ Παπαρρηγόπουλος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔφθασε μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ παρέδρου (τμηματάρχου), ἀλλὰ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1845 ἀπελύθη ὡς «ἑτερόχθων». Ἔκτοτε ἐπεδόθη συντονώτερον εἰς τὰς ἱστορικάς του μελέτας, ἐδημοσιογράφησεν ἐπί τινα χρόνον καὶ ἐδίδαξεν ὡς καθηγητὴς γυμνασίου. Μία τῶν πρώτων αὐτοῦ πραγματειῶν «Τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας», ἐκδοθεῖσα πρὸ τοῦ 1849, παρῆλθεν ἐν Ἑλλάδι ὅλως ἀπαρατήρητος, ἀλλ' ὁ πρύτανις τῶν τότε Γερμανῶν φιλολόγων, ὁ Κάρολος Φρειδ. Ἕρμαν, ἐκάλεσεν αὐτὴν σπουδαιοτάτην διατριβήν, «ἧς ὁ συγγραφεὺς μετὰ τοσαύτης πειστικότητος ἀποκρούει τὴν ἄλλοτε ἐπικρατοῦσαν καὶ

παρά τινων μέχρι σήμερον (1849) πρεσβευομένην δοξασίαν, ὅτι ἡ Κόρινθος κατα τὸ αὐτὸ καὶ ἡ Καρχηδὼν ἔτος ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἀποδεικνύων ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο πολλῷ μᾶλλον πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὸ ἀμέσως ἑπόμενον ἔτος 145 π. Χ., ὥστε καὶ παρ' ἡμῖν ἡ γνώμη τοῦ Ἕλληνος ἀρχαιοδίφου γενικῆς σχεδὸν ἔτυχεν ἤδη ἐπιδοκιμασίας». Τῷ 1851 διωρίσθη τέλος ἔκτακτος καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου καὶ τῷ 1855 τακτικός. Κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔτος εἶχε δημοσιεύσει ἑτέραν διατριβὴν «Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ διαμορφώσεως τῶν φυλῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔθνους», ἡ ὁποία προεκάλεσεν ἐπὶ ἓν καὶ ἐπέκεινα ἔτος κατ' αὐτοῦ ὕβρεις καὶ ἐρεσχελίας φοβερὰ ἐν Ἑλλάδι, ἐνῷ ὁ περίφημος ἱστοριοδίφης Κούρτιος ἔγραψε περὶ αὐτῆς καὶ ἄλλων διας τριβῶν τοῦ Παπαρρηγοπούλου κρίσιν κολακευτικωτάτην, λέγων μεταξὺ ἄλλων (1857) ὅτι «διεγείρει πολλαχῶς τὸ διαφέρον τοῦ ἀναγνώστου καὶ πᾶς τις θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὅλως νέαι καὶ ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε εἰσηγοῦνται πρὸς ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων ἐπόψεις. Πλεῖσται ὑπερχρόνιοι προλήψεις ἐξηγοῦνται ἐπιτυχῶς καὶ διαλύονται διὰ παντός, ἡ δὲ ἀληθὴς τῶν πραγμάτων κατάστασις προάγεται εἰς νέον διὰ τὴν ἐπιστήμην φῶς. Ὁ Ἕλλην ἱστορικὸς δεικνύει ἀγαστὴν ὄντως ἐν τῇ ἐρεύνῃ ἀνεξαρτησίαν, ἔχει ὀξυδερκέστατον ὄντως βλέμμα καὶ ζῆλον γνησίως ἐπιστημονικὸν καὶ πάντοτε τῆς ἀληθείας ὑπερμαχοῦντα». Ὅτε ἐδημοσίευσε τῷ 1877 τὸν «Ἐπίλογον» τοῦ κυρίου ἔργου, τῆς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1860 καὶ 1872 ἐκδοθείσης «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», καὶ εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐπέπρωτο εἰς τὸν παγκοσμίου φήμης ἀπολαύοντα ἐπιστήμονα νὰ ἴδῃ ἐν ἑλληνικῇ ἐφημερίδι ἐκ τῶν «ἐγκριτωτέρων» λεγομένων νὰ ἐκφράσῃ εἷς τῶν συντακτῶν τὴν ἀπορίαν του, διατί μετεφράσθη εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν «ἔργον ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μεταφρασθέν»!

Ἡ σκληρὰ μοῖρα, ἥτις ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ βίου του κατεδίωκε τὸν ἀγαθώτατον καὶ ἐπιστημονικώτατον τοῦτον ἄνδρα, δὲν ἔπαυσε νὰ δεικνύῃ αὐτῷ τὰς δυνάμεις της. Ἐνῷ ἡ δόξα αὐτοῦ ηὔξανεν ἀκαταπαύστως ἁπανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἀποθνήσκει ὁ μόνος υἱός του Δημήτριος (1873) ἐν ἡλικίᾳ 30 ἐτῶν, ὁ διαπρέψας ὡς εἷς τῶν διασημοτέρων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἡ δὲ θλῖψις διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀδελφοῦ του Πέτρου, μεθ' οὗ εἶχε συμμερισθῇ μετὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν του τὰς τύχας, ὡδήγησε καὶ τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὸν τάφον, τῇ 14 Ἀπριλίου 1891.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος ἐφάνη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καθ' ὃν χρόνον τοῦτο μετὰ τὴν ἔνδοξον ἐπανάστασιν εἰσήρχετο εἰς νέαν περίοδον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου, καθ' ὃν δηλονότι χρόνον ἡ ζωηρὰ ἔτι διατηρουμένη λαμπηδὼν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, φωτίζουσα ἀναδρομικῶς καὶ ὥσπερ δι' ἀνταυγείας ἱστορικῶς τὰς σκοτεινοτέρας σελίδας περιόδων τινῶν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους προῆγεν αὐτὰς εἰς τὸ φῶς τῆς ἱστορίας, ἀνακαινίζουσα ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ πρότερα καὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων συνάπτουσα τὴν νέαν Ἑλλάδα τοῦ ἀγῶνος πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν κλασσικὴν τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος πρὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης πράξεως τῆς τοσοῦτον σπουδαῖον μέρος καταλαβούσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου (τοῦ 19 μ. Χ.) πρὸ πολλοῦ εἶχε παύσει νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πολλοῦ ἐπιστημονικοῦ, ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ πολιτικοῦ κόσμου ὡς ἔθνος ἔτι ζῶν καὶ δρῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ ἅλωσις τῆς Κορίνθου (146 π. Χ.) ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πλείστων τέρμα οὐχὶ ἁπλῶς μιᾶς περιόδου (τῆς ἀρχαίας), ἀλλὰ τῆς ὅλης ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ πᾶσα ἡ περίοδος ἡ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου μέχρι τῆς γενέσεως τοῦ κατ' οὐσίαν ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου ὡς ἡ ἐσχάτη ἀμυδρὰ ἐκδήλωσις τοῦ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ὁρίζοντος δύοντος ἑλληνικοῦ πνεύματος. Πᾶσα δὲ ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ ἑλληνορωμαϊκοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου περίοδος, ἣν καλοῦμεν σήμερον περίο-

δον τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐλογίζετο μόνον κόσμος ξένος καὶ ἀλλότριος πρὸς τὸν κόσμον τὸν ἑλληνικόν, συνδεόμενος πρὸς τοῦτον διὰ δεσμῶν ἠθικῶν ὅλως ἀσθενῶν καὶ ὅλως ἐξωτερικῶν. Τὸ εἰρημένον κράτος ἐθεωρεῖτο ἀποτελοῦν ἀθλίαν τινὰ συνέχειαν καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν Ἀνατολῇ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ μορφὴν καὶ χαρακτῆρα μᾶλλον ἀσιατικόν, κύριον μὲν γνώρισμα ἔχον τὴν θρησκείαν, περιλαμβάνον δέ, πρὸς τοῖς ἐκπεφυλισμένοις λειψάνοις Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων, σύγκλυδα ὄχλον εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν λαῶν, συγκρατούμενον πολιτικῶς διὰ τῶν στρατιωτικῶν θεσμῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τῶν παραληφθέντων ὑπὸ τοῦ νέου κράτους καὶ διατηρηθέντων ἐν αὐτῷ, καὶ τοῦ ἠθικοῦ συνέχοντος καὶ ἐνισχύοντος αὐτὸν δεσμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ζωῆς καὶ ζωτικότητος *ἐθνικῆς* ὑπὸ τὴν νῦν σημασίαν τοῦ ὀνόματος, καὶ δὴ ἑλληνικῆς, ἐθεωρεῖτο τὸ κράτος τοῦτο πάμπαν ἐστερημένον, τὸ δὲ ὄνομα Γραικός (Graecus) ἦν ἁπλοῦν γνώρισμα θρησκευτικόν. Τὸ δὲ ὕστερον τῇ ἀρχῇ τῇ ὀθωμανικῇ δουλεῦον ἑλληνικὸν ἔθνος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν λείψανον τοῦ συμμίκτου ἐκείνου ὄχλου τοῦ καταλυθέντος κράτους, οὐδὲν ἔχον γνώρισμα ἕτερον ἱστορικοῦ βίου ἰδιοφυοῦς εἰμὴ τὴν θρησκείαν καὶ διὰ ταύτης συνδεόμενον πρὸς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης. Οὕτω τὴν μεγάλην κρίσιν, ἣν κατὰ τοὺς δεινοὺς ἐκείνους καιροὺς τῶν δοκιμασιῶν διήρχετο τὸ ἔθνος ἐν τῷ ἱστορικῷ καὶ ἐθνικῷ αὐτοῦ βίῳ, τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγωνιζόμενον ἀγῶνα, παρηκολούθει ὁμοία κρίσις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς ἱστορίας ὡς πρὸς τὸ ἀκραιφνὲς καὶ γνήσιον τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τοῦ λαοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ.

Καὶ ὅμως κατ' εὐτυχῆ τινα σύμπτωσιν πραγμάτων καὶ γεγονότον αὐτὴ ἡ πτῶσις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ταύτην περίοδος τῆς δουλείας ἐγένετο θαυμαστῷ τῷ τρόπῳ ἀρχὴ τῆς ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἀναβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ μεγάλοι Ἕλληνες οἱ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐντελοῦς καταλύσεως τοῦ κράτους καὶ μετὰ ταύτην διαδόντες τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐξ Ἰταλίας εἰς ἅπασαν τὴν Δύσιν καὶ γενόμενοι πρωτουργοὶ τῆς περιλαλήτου περιόδου τῆς *Ἀναγεννήσεως* ἔστρεψαν διὰ συνεφελκύσεως ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων τὴν προσοχὴν τῆς διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναγεννωμένης πνευματικῆς ἀριστοκρατίας τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ ἰδίως τῆς Γερμανίας ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς, οὓς ἁπλῶς διὰ τὸ κατοικεῖν γῆν Ἑλλάδα καὶ λαλοῦν ἑλληνιστὶ δὲν ἐδίσταζον οἱ μεγάλοι ἀντιπρόσωποι τῆς πνευματικῆς ἀριστοκρατίας ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ κατὰ τὸν 18 αἰῶνα ἀρξαμένη μεγάλη πνευματικὴ ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ κίνησις καὶ αἱ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἁλώσεως αὐτῆς ἀρξάμεναι ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 18 αἰῶνος ἐντονώτερον χαρακτῆρα ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως παριστῶσαι ἐθνικαὶ ἐξεγέρσεις ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσαν τὰ περὶ τῶν νέων Ἑλλήνων φρονήματα σημαντικοῦ μέρους τοῦ πεφωτισμένου εὐρωπαϊκοῦ κόσμου.

Καὶ ὁ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως λεληθότως ἀρξάμενος εὐρωπαϊκὸς φιλελληνισμὸς ἤρξατο ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18 αἰῶνος ἐπιδρῶν μεγάλως καὶ ἐπὶ τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλολογίαν σπουδαίων εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ ἰδίως τοῦ γερμανικοῦ, καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ ἑλληνικὰ κατορθώματα τῶν εἰρημένων χρόνων παρέσχον ὑποθέσεις εἰς τὴν τὴν διηγηματικὴν ποίησιν μεγάλων Γερμανῶν ποιητῶν (Wieland, Heinse, Hölderlin). Ὁ ἐνθουσιασμὸς ὁ ὑπὲρ τῶν νέων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ποιήσεως μετεδόθη κατὰ μικρὸν καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν τὴν γερμανικὴν καὶ τὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια, αἱ δὲ ἕδραι τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν εἶχον καταστῆ ἤδη κέντρα φιλελληνικῶν διδαγμάτων, ὅταν ἐξερράγη ἡ μεγάλη ἐπανάστασις τοῦ 1821. Τὸ γεγονὸς παρεστάθη ἐν τῷ

φιλελληνικῷ κόσμῳ ὡς ἐπαλήθευσις καὶ δικαίωσις πασῶν τῶν ὑπὲρ τῆς νέας Ἑλλάδος προσδοκιῶν καὶ ἐπλήρωσεν ἐνθουσιασμοῦ τὸν γερμανικὸν ἰδίως ἐπιστημονικὸν καὶ μάλιστα φιλολογικὸν κόσμον. Ὁ πολὺ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Γερμανίᾳ κυοφορηθείς, γεννηθεὶς καὶ ἀναπτυχθεὶς φιλελληνισμὸς νῦν ἐπὶ τῷ ἀκούσματι ταύτης ἐξίκετο εἰς τὴν ὑπάτην αὐτοῦ κορυφὴν καὶ ἐξεδηλώθη διὰ συστάσεως πανταχοῦ συλλόγων φιλελληνικῶν, ἀποβλεπόντων εἰς συλλογὴν χρημάτων καὶ ἀποστολὴν ἐθελοντῶν πολεμιστῶν εἰς τὸ πεδίον τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος καὶ στίφη Τευτόνων πολεμιστῶν πολυάριθμα ἐφάνησαν ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ μεγάλου κινήματος. Ἡ ποιητικὴ Μοῦσα Γερμανοῦ φιλέλληνος ἡγεμόνος καὶ μεγάλων Γερμανῶν ποιητῶν ἔψαλλε τὰ κλέη τῶν νέων Μαραθωνομάχων καὶ Σαλαμινομάχων. Τὰ μεγάλα ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων μετέδοσαν καὶ διέδοσαν κατὰ μικρὸν τὸν φιλελληνισμὸν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας. Μεγάλοι ποιηταὶ Γάλλοι καὶ Ἄγγλοι ἥνωσαν τοὺς ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὕμνους καὶ παιᾶνας πρὸς τοὺς τῶν Γερμανῶν καὶ ὁ πρὸ μικροῦ μετὰ στοργῆς καὶ πόθου θρηνούμενος μέγας προσφιλὴς νεκρὸς τοῦ Βύρωνος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς τούτου ποιητικῆς Μούσης ὡς ἀνελθὼν αὖθις εἰς τὴν ζωήν (1). Τὴν ἐκ τοῦ ἠθικοῦ σθένους καὶ τῆς πνευματικῆς δυνάμεως τοῦ ἔθνους οἴκοθεν προελθοῦσαν ταύτην ἠθικὴν ἀνάστασιν ἡ ἐνθουσιωδῶς ἐξεγερθεῖσα κοινὴ γνώμη τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου μετέστησεν εἰς πολιτικὴν ἀνόρθωσιν ἐκβιάσασα, αὐτὴ κατὰ μέγα μέρος, παρὰ τὴν πολιτικὴν τῶν ἰσχυρῶν τῆς Εὐρώπης, τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένου λαοῦ. Ἡ μάχη τοῦ Ναβαρίνου, ὡς ἔγραφέ τις φιλέλλην Γάλλος, ἦτο νίκη ἣν ἤραντο ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἡ τότε πρῶτον θέσασα τὸν θρόνον αὐτῆς ὑπεράνω τοῦ θρόνου τῶν ἡγεμόνων.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τοιούτου ἐνθουσιασμοῦ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀκαταμαχήτου κράτους τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἑνοῦντος ἐν τῇ φαντασίᾳ, ἐκ ταύτης δὲ καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1821—27 πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν κλασσικήν, οὐδεὶς ἢ ἐλάχιστος ὑπελείπετο χῶρος εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀμφιβολίαν. Τὸ μέγα ἐν τῇ διανοίᾳ κενὸν μεταξὺ τῆς πάλαι καὶ τῆς νῦν ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἐπλήρου οὐχὶ τοσοῦτον τῆς φαντασίας ἡ ζωηρότης, ἀλλὰ τοῦ αἰσθήματος ἡ θερμότης καὶ τῆς ποιήσεως τὸ κάλλος. Οὐδεὶς τῶν ἐνθουσιώντων ἠρώτα πῶς ἐκ τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος τῆς ἀρχαιότητος προῆλθεν ἡ Ἑλλὰς τοῦ 1821, ἢ τί ἐγένετο ὁ ἀκατέργαστος ἐκεῖνος, ἄμορφος καὶ ἄφωνος ἐκ τῶν πολυπληθῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν προκύψας ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι φυλετικὸς ὄγκος ὁ χωρίζων, ὡς ἐνόμιζον, τὴν νέαν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, καὶ πῶς *ἐκ τοῦ ζόφου ἐκείνου τῶν αἰώνων τῶν μέσων προέκυψεν εἰς φῶς ἡ νέα Ἑλλὰς ὡς θυγάτηρ γνησία τῆς ἀρχαίας.* Δὲν ἔλειπον Γάλλοι ἀκαδημαϊκοὶ (Hase) πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἔτι ἀποφηνάμενοι ὅτι οἱ νῦν Πελοποννήσιοι ἦσαν Σλαῦοι καὶ οὐχὶ Ἕλληνες, καὶ πολιτικοὶ Ἄγγλοι (Ἀβερδήν) φρονοῦντες καὶ ἀποφαινόμενοι διαρκοῦντος τοῦ ἀγῶνος ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες ἦσαν λαὸς σύμμικτος προελθὼν ἐξ ἀναμίξεως Ἑλλήνων μετὰ πολλῶν βαρβαρικῶν φυλῶν. Ἀλλ' αἱ μεμονωμέναι αὗται γνῶμαι κατεδικάσθησαν τάχιστα εἰς σιγὴν καὶ ἀφωνίαν ὑπὸ τῆς κλαγ-

---

(1) Ὁ Βύρων ἐν τῷ «Γκιαούρῃ» τῷ ἐκδοθέντι τῷ 1818 παρέβαλλε πρὸς νεκρὸν τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν ἑξῆς στίχων: «Τοσοῦτον κάλλος, τοσαύτην γαλήνην, τοσαύτην γλυκύτητα ἀποκαλύπτει ἡμῖν τὸ ἐπὶ νεκροῦ ῥιπτόμενον πρῶτον καὶ τελευταῖον βλέμμα». Ἐν δὲ τῷ «Χαλκίνῳ Αἰῶνι» τῷ ἐκδοθέντι τῷ 1823 ἔλεγεν: «Ἀρχαία πνοὴ ἔπνευσε καὶ πάλιν θερμαίνουσα τὰς καρδίας ὑπὸ τὴν διεφθαρμένην σάρκα. Τοιαύτη ἔπνεεν ὠθοῦσα τὸν Πέρσην ἀπὸ τῆς παραλίας ὅτε ὑπῆρχεν ἡ Ἑλλάς. Τί λέγω; Ἡ Ἑλλὰς ὑπάρχει καὶ πάλιν».

γῆς τῶν ἐνδόξων ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ τῶν ἐνθουσιωδῶν φιλελληνικῶν ἀλαλαγμῶν τῶν ἐτῶν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ αἴγλη ἡ ἐκπεμπομένη ἐκ τοῦ πραγματικοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἐπλήρου πρὸς στιγμὴν φωτὸς ἀπλέτου τὰ ζοφώδη διαστήματα τῶν αἰώνων καὶ ἐδημιούργει θαυμασίαν ἑνότητα κάλλους αἰώνων ποιητικοῦ μᾶλλον ἢ ἀληθείας ἱστορικῆς. Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη εἰκὼν δὲν ἐβράδυνε ν' ἀποβάλῃ τὴν ἐξαισίαν αὐτῆς λαμπηδόνα. Ὁ ἀγὼν ἔληξεν, ἡ Ἑλλὰς ἠλευθερώθη καὶ ὁ πραγματικὸς βίος τῆς ἀναβιώσεως ἤρξατο νῦν μεθ' ὅλων τῶν ἀπογοητεύσεων καὶ πόνων καὶ ταλαιποριῶν, ἅτινα πάντα παρακολουθοῦσι πάντοτε τὸ ἔργον τῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ καταστραφέντος ἀναδημιούργησιν τοῦ νέου βίου. Τὰ λαμπρὰ καὶ γοητευτικὰ ὄνειρα τῶν ἄγαν φιλελλήνων ἐφαίνοντο αἴφνης ἱπτάμενα καὶ ἐξαφανιζόμενα πρὸ τῆς ψυχρᾶς πραγματικότητος. Οὔτε Ἀθῆναι Σόλωνος ἢ Περικλέους, οὔτε Σπάρτη Λεωνίδα, οὐχὶ Ὀλύμπια καὶ Ἴσθμια καὶ βῆμα Πνυκός, ἀλλὰ βίος πραγματικός, οἷος κατ' ἀνάγκην πραγματικὴν καὶ λογικὴν ἔμελλε νὰ ᾖ ὁ βίος τῆς ἐλευθερωθείσης γωνίας τῆς ἑλληνικῆς μετὰ πολέμους καὶ καταστροφὰς πολέμων καὶ ἐρημώσεις ἐδαφῶν καὶ ἐξαγρίωσιν ἠθῶν καὶ ἔλλειψιν εὐνομίας. Ἡ ποίησις μετεβλήθη νῦν εἰς ἱστορίαν πραγματικήν, ἧς ἡ σκιερὰ ὄψις ἤρξατο ἐπικρατοῦσα τῆς τέως ποιητικῆς αἴγλης, ἡ δ' ἐντεῦθεν προελθοῦσα ἐν τοῖς αἰσθήμασιν ἀπογοήτευσις ἐξήγειρεν ἐν τῇ διανοίᾳ τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν. Καὶ νῦν τὸ ἔργον τῆς ποιήσεως διεδέξατο τὸ ἔργον τῆς αὐστηρᾶς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλ' ὡς συμβαίνει ἐν πᾶσι τοῖς ἀνθρωπίνοις, ἡ ἐκ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία μετάστασις ἐγένετο μετ' ἀκροτήτων καὶ τὴν ὑπερβολὴν διεδέξατο νέα ὑπερβολή. Λίαν ψυχρῶς νῦν προέκυψεν ἡ ἐρώτησις ἂν ὁ μέγας ἐκεῖνος ἐνθουσιασμὸς ὁ ἐκδηλωθεὶς πρὸς τοὺς δοκοῦντας ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν κατηναλώθη ἀδίκως εἰς κενόν τι φάσμα. Καὶ πρὶν ἢ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀμφιβολίας καὶ σκέψεως ἡ σμίλη τῆς κριτικῆς ἱστορίας ἀνατέμῃ μετ' αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς μεθόδου τὸ τῆς ποιητικῆς ἱστορίας κατασκεύασμα, ἐπελθών, οὐχὶ κατ' οὐσίαν καὶ βάθος πρὸς βλάβην τῆς ἐπιστήμης, δριμύτατος ὁ ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης ἐνεργούμενος ἔλεγχος μεθ' ὑπερβολῆς ἐπιπολαιότητος καὶ ἐξ ἐλατηρίων οὐχὶ ἐν πᾶσιν ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν κινουμένων, διὰ τῆς πνιγηρᾶς αὐτοῦ πνοῆς ἐζήτησε νὰ ἐξαλείψῃ τέλεον τὴν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἀγῶνος ἀστράπτουσαν ποιητικὴν καὶ ἱστορικὴν αἴγλην. Ὁ περιβόητος **Φαλλμεράϋερ** ὑπῆρξε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἀγῶνος ὁ διαπρυσιώτατος κῆρυξ τοῦ δόγματος τῆς παντελοῦς ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἑλληνικῆς χώρας ἐξολοθρεύσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τῆς ἀπὸ Σλαύων καὶ Ἀβάρων καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων. Καὶ ἐστηρίζοντο μὲν αἱ κατὰ μέρος θεωρίαι τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ ἐρευνῶν, ἀλλὰ τὸ ὅλον συμπέρασμα ἦτο αὐθαίρετον, ἐπὶ αὐθαιρετωτάτης συναφῆς παραδόσεων καὶ εἰκασιῶν θεμελιούμενον. Ὡς δὲ πᾶσα ἀληθὴς ἢ δοκοῦσα ἁπλῶς ἀληθὴς ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψις, οὕτω καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράϋερ ἐξαγγελθεῖσαι μετὰ κρότου καὶ πατάγου μισελληνικοῦ θεωρίαι, ὧν ὅμοιαι, καθὰ εἴρηται, ἀθορύβως καὶ πρότερον εἶχον ἐξενεχθῆ ὑπ' ἄλλων, εὗροῦσαι μάλιστα ἔδαφος ἠθικὸν γονιμώτατον παρασκευασθὲν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τῆς ἠθικῆς ἀπογοητεύσεως τῆς ἐμποιουμένης ἐκ τῆς μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς καταστάσεως, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ πολιτικῶν λογισμῶν μισελληνικῶν πολιτικῶν τινων εὐρωπαϊκῶν κύκλων, οὐκ ὀλίγους εὗρον τοὺς ἀσπαζομένους καὶ ἐπικροτοῦντας εἰς αὐτάς. Ἀλλ' ὅπου ἔρευνα ἐπιστημονικὴ σοβαρὰ καὶ αὐστηρά, ἐκεῖ τὸ τῆς ἀληθείας φῶς διαλύει θᾶττον ἢ βράδιον τὴν ἐκ προκαταλήψεων ἢ πλημμελῶν ἀντιλήψεων καὶ διαστροφῶν τῆς ἀληθείας προερχομένην ἀχλὺν καὶ διανοίγει τὴν πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην ὁδόν. «Ἡ πλάνη ἐγκαταλείπει ἡμᾶς οὐδέποτε, λέγει ὁ Γερμανὸς ποιητής, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ὑψηλότερα τις χρεία προσελκύει ἠρέμα τὸ σπουδάζον πνεῦμα

εἰς τὴν ἀλήθειαν». Αἱ νέαι περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων μισελληνικαὶ θεωρίαι ἠνέῳξαν ἀληθῶς νέας μεγάλας ὁδοὺς πρὸς ἐρεύνας ἱστορικὰς καὶ νέας διεμόρφωσαν μεθόδους ἐπιστημονικῆς (ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς) μελέτης καὶ νέον τρόπον ἀντιλήψεως ἱστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἀληθειῶν καὶ ἐγένοντο αἰτία καὶ ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἀληθὴς περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐπιστήμη, πρὸ πάντων δὲ ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐν τῇ ἑνότητι καὶ συνεχείᾳ αὐτῆς, ἱστορίας δηλονότι περιλαμβανούσης τὰς τύχας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως αὐτοῦ μέχρι νῦν καὶ μαρτυρούσης τὴν καθολικὴν φυσικὴν ἤτοι φυλετικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἑνότητα τοῦ λαοῦ τούτου καθ' ἁπάσας τὰς περιόδους τοῦ μακροτάτου χρόνου καὶ ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν καιρικῶν περιπετειῶν. Τότε δὲ ἤρξατο γινόμενον ὑποκείμενον σπουδαίας ἐπιστημονικῆς συζητήσεως καὶ ἐρεύνης τὸ μέγα ζήτημα περὶ τῶν τυχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους κατὰ τοὺς μέσους καλουμένους αἰῶνας καὶ ἐδημιουργήθη ἐπιστημονικῶς ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἤ, ὡς λέγεται νῦν κοινῶς, ἡ ἱστορία τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὕτω δὲ διηυκρινήθησαν αἱ σχέσεις αἱ ἱστορικαὶ καὶ ἐθνικαὶ καὶ καθόλου αἱ πνευματικαὶ αἱ συνδέουσαι τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν μέσων αἰώνων, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται ὁ ἡμέτερος νέος Ἑλληνισμός, πρὸς τὸν ἀρχαῖον. Οὕτω διηυκρινήθη τὸ ζήτημα τῆς ἐθνολογικῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῶν νέων χρόνων καὶ ἐνοήθη σαφῶς ὁ ἰδιοφυὴς χαρακτὴρ ἑκάστης τῶν μεγάλων περιόδων τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ καὶ διέλαμψεν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἡ ἰδέα τῆς καθολικῆς ἐν χρόνῳ ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, ἡ περιστῶσα ἐν ἐπιστημονικῇ ἀλληλουχίᾳ τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν αἰώνων ἐξελίξει καὶ ἀναπτύξει, παρακολουθοῦσα ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτῃ καὶ ἀνευρίσκουσα καὶ διατυποῦσα διὰ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης τὴν ἐσωτερικὴν ἑνότητα, τὴν ζωτικότητα καὶ τὸ ἀναλλοίωτον κατ' οὐσίαν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ βίου ἐν πάσαις ταῖς προσγινομέναις καὶ ἀπογινομέναις ἐξωτερικαῖς περιστάσεσι καὶ ἐκφάνσεσι ταῖς μεταβαλλούσαις τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, ἀλλὰ μὴ ἀλλοιούσαις τὴν ἐσωτερικὴν ὑπόστασιν τοῦ βίου ἐκείνου.

Πρῶτος ὁ διάσημος Γερμανὸς ἱστοριογράφος Ἰωάννης Τσιγκάϊζεν (Zinkeisen) λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράϋερ ὑποκινηθέντων ζητημάτων, ἀφοῦ ἤλεγξεν ἐπιστημονικῶς τὰς πολλὰς τούτου πλάνας συνέλαβε τὴν ἰδέαν καὶ ἐπελάβετο τοῦ ἔργου τῆς συγγραφῆς ἱστορίας πλήρους τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὀνομάσας αὐτὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος (Geschichte Griechenlands) ζητῶν δι' αὐτῆς νὰ δώσῃ λύσιν ὁριστικὴν εἰς πάντα τὰ ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Φαλλμεράϋερ προκύψαντα ζητήματα. Ὡς θεμελιώδη ἰδέαν, ὡς κέντρον καὶ πυρῆνα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, ἔθεσεν ὁ Τσιγκάϊζεν τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν πάσαις ταῖς περιόδοις τῆς ἱστορίας καὶ ἐν πάσαις ταῖς φάσεσι τῆς ἱστορικῆς τούτου ἀναπτύξεως. Διὰ τοῦ Ι. Τσιγκάϊζεν πρῶτον ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἡ θεωροῦσα τέως ὡς τέρμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τὴν ρωμαϊκὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίαν, τὴν δὲ ἀπὸ ταύτης ἱστορίαν, ἰδίως τὴν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ἐξετάζουσα καὶ κρίνουσα μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς *παθητικῆς* (ὡς λέγει αὐτὸς ὁ Τσ.) ἐν τῷ κράτει τούτῳ θέσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπέναντι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ βίου τῶν μέσων αἰώνων, καὶ διὰ τοῦτο χαρακτηρίζουσα τὴν ἱστορίαν ταύτην «ὡς σειρὰν κακουργημάτων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν ἀσθενῶν ἐκδηλώσεων δυνάμεως ἱστορικῆς ἐκ μέρους λαοῦ καταπίπτοντος ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἀπολλυμένου», ἡ ἐπιστήμη ἡ τέως οὕτω κρίνουσα τὰ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τοῦ βυζαντιακοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου (ἰδίως ἡ ἱστορικὴ σχολὴ τοῦ Γίββωνος) ἤρξατο νοοῦσα βαθύτερον τὸν

ἀληθῆ χαρακτῆρα τοῦ κράτους ἐκείνου «τὸν ἐκδηλούμενον ἐν τῇ βαθμιαίᾳ λήξει τοῦ ἀρχαίου βίου χάριν τῆς ἀπαραιτήτου διαπλάσεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ νέου». Οὕτω δὲ ἡ βυζαντιακὴ λεγομένη περίοδος, ἡ θεωρουμένη πρότερον τάφος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔλαβε τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τοῦ ἀθανάτου (μέχρι νῦν τοὐλάχιστον) ἀποδειχθέντος ἑλληνικοῦ βίου, θέσιν δηλονότι περιόδου ἀναπλάσεως καὶ ζωογονήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ὑπὸ νέαν φάσιν, θέσιν καὶ ἰδιότητα ἀληθοῦς *μεσαιωνικῆς* ἢ *μέσης* ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀποτελούσης περίοδον μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν βίον. Τὸ μέγα τοῦτο ἔργον δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ ὁ Τσιγκάϊζεν, ἀλλ' ἔθετο στερρὰ τὰ τούτου θεμέλια, ἐφ' ὧν ᾠκοδόμησαν ὕστερον ἄνδρες οἷοι ὁ Κάρολος Χόπφ, ὁ Γερβῖνος, ὁ Κρουμβάχερ καὶ μάλιστα ὁ Γουσταῦος Χέρτσβεργ ὁ συγγράψας πλήρη ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἤ, ὡς ἐπέγραψεν αὐτὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος» (1), μεγάλα φέροντες ὀνόματα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν νῦν εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑλλάδα.

Καθ' ὃν χρόνον ἀκριβῶς ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ συνεζητεῖτο ζωηρότατα τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰδίως Ἑλλάδος (τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν ἐν ταῖς νήσοις, Βυζαντίῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων δὲν ἠμφισβήτησεν ὁ Φαλλμεράϋερ), ἤρξατο δὲ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ θετικοῦ ἐδάφους τῆς ἐπιστήμης σύνθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῇ ἐσωτερικῇ, ἐθνικῇ καὶ πνευματικῇ ἑνότητι αὐτοῦ καὶ ἱστορικῇ συνεχείᾳ, ἐνεφανίσθη ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ὁρίζοντι τῆς νέας Ἑλλάδος ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος. Ὁ ἀνὴρ κατεῖχε τότε τὴν μετριόφρονα θέσιν καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ γυμνασίῳ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἦν δυνάμει ἀληθὴς καὶ γνήσιος ἱστορικός, ἱστορικὸς δηλονότι καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὸ αἴσθημα, φύσει προσφυῶς ἔχων πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐκ προαιρέσεως καὶ ἐνδομύχου πρὸς αὐτὴν ἀγάπης προορίσας αὐτὸς ἑαυτὸν εἰς τὸ εἶναι ἱστορικός. Οὕτω φύσει καὶ προαιρέσει παρεσκευασμένος ὁ ἀνὴρ πρὸς τὸ ἐρευνᾶν καὶ συγγράφειν ἱστορίαν εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σταδίου αὐτοῦ τῇ συμπιπτούσῃ πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξελίξεως τοῦ περὶ βαρβαρικῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομῶν καὶ ἐποικήσεων ζητήματος ἐπελάβετο τῆς βαθείας ἐρεύνης τοῦ τοσοῦτον τῇ ἑλληνικῇ πατρίδι διαφέροντος τούτου ζητήματος, ἐργαζόμενος ἐπιμελῶς καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀντιπρόσωπος, οὕτως εἰπεῖν, γενόμενος τῆς ἑλληνικῆς διανοίας ἐν τῇ ἀξιομνημονεύτῳ ἐκείνῃ περιόδῳ τῆς νέας διαμορφώσεως τῆς περὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἐπιστήμης. Δύο σπουδαῖαι πραγματεῖαι αὐτοῦ «Περὶ τῶν σλαυϊκῶν ἐποικήσεων ἐν Ἑλλάδι» διαφωτίζουσι κατὰ μέρος ἀλλὰ σπουδαιότατα τὸ περὶ καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων ζήτημα. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν μελετῶν τούτων

(1) Ὅ τε Ι. Τσιγκάϊζεν καὶ ὁ Χέρτσβεργ χρῶνται τῷ ὅρῳ «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος» ἀκριβῶς διότι ὡς κέντρον καὶ ἀφετηρίαν τῆς ἱστορίας αὐτῶν λαμβάνουσι τὴν κυρίως Ἑλλάδα τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ κλασσικὴν καὶ ἐκ ταύτης ἐπεκτείνοντες εἰς τὸν εὐρύτερον ὁρίζοντα τοῦ βυζαντιακοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ἀλλὰ κυρίως ἀσιατικοῦ Ἑλληνικοῦ. Ὁ Τσιγκάϊζεν ποιεῖ τοῦτο, διότι κύριον ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἡ διευκρίνησις τῶν μετὰ τοῦ ζητήματος τῶν βαρβαρικῶν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομῶν συνδεομένων γεγονότων. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Χέρτσβεργ (ἴδ. περὶ τούτου πλεῖστα ὑφ' ἡμῶν γραφέντα ἐν τῷ ἡμετέρῳ προλόγῳ τῆς ὑφ' ἡμῶν γενομένης μεταφράσεως τῆς τετρατόμου ἱστορίας τοῦ Χέρτσβεργ τῆς ἐπιγραφομένης «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον», τομ. Α' σ. 1—30). Ἀλλ' ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος χρώμενος τῷ ὅρῳ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ὄνομα ἐκφράζον ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα, τὴν καθολικὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν κατὰ πλάτος σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ καὶ τὴν ἐν πᾶσι τούτοις ἀδιάρρηκτον ἐσωτερικὴν ἑνότητα.

συνελάμβανε τὸ σχέδιον τῆς πραγματώσεως ἰδέας ὡριμασάσης ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου, τῆς ἰδέας δηλονότι τῆς «*Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*» κύριον σκοπὸν ἐχούσης τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἑνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπὸ τὴν ἔποψιν τήν τε ἐθνολογικὴν καὶ τὴν τοῦ πνευματικοῦ καὶ καθόλου ἱστορικοῦ βίου καὶ χαρακτῆρος. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐστὶν ὁ πρῶτος παρ' ἡμῖν πραγματευόμενος τὰ κατὰ τὴν ἑνότητα τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαίου διὰ τοῦ ἑνωτικοῦ δεσμοῦ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐστὶν ὁ μεγάλως ἐργασάμενος πρὸς διαλεύκανσιν τῶν σκοτεινοτέρων σελίδων τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὁ καθιερώσας τοὺς ὅρους τοῦ «Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ», καὶ τὸν τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Ὅ,τι ὁ Τσιγκάϊζεν ἐπεχείρησε νὰ ποιήσῃ ἐν Γερμανίᾳ ἐν τῇ περὶ τῆς συνεχοῦς καὶ ἐσωτερικῶς, πνευματικῶς καὶ ἐθνικῶς ἑνιαίας ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους μελέτῃ ὑπὸ τύπον καὶ μέθοδον συνθετικὴν καὶ ὑπὸ ἔννοιαν γενικωτέραν, ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐποίησε τοῦτο ἐν Ἑλλάδι διὰ μεθόδου μᾶλλον ἀναλυτικῆς, παρακολουθῶν ἐν λεπτομερείᾳ πάσας τὰς ἱστορικὰς [illegible] ἀναφερομένας εἰς τὴν γένεσιν τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ [illegible] δηλονότι ἐν συνεχίᾳ καὶ ἑνότητι ἐσωτερικῇ ἐξετα[illegible] τὸν ἱστορικὸν [illegible] ἔθνους, διαφωτίζουσα πάσας τὰς διαφόρους περιόδους τοῦ [illegible] τούτου [illegible] ζητοῦσα καὶ εὑρίσκουσα τὸ αὐτὸ [illegible]νικὸν πνεῦμα [illegible] τὸν αὐτὸν [illegible] χαρακτῆρα [illegible] καρπὸς τῶν μελετῶν τοῦ ἀνδρὸς ὡς καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἕδρας διδα[illegible] διδασκαλίαν τῆς «ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους» ἱδρυθεῖσα ἐν τῇ Φιλοσ[illegible] Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου ἕδρα.

Π. Κ.

Κεφαλαὶ ἐκ τῆς σαρκοφάγου τῆς λεγομένης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

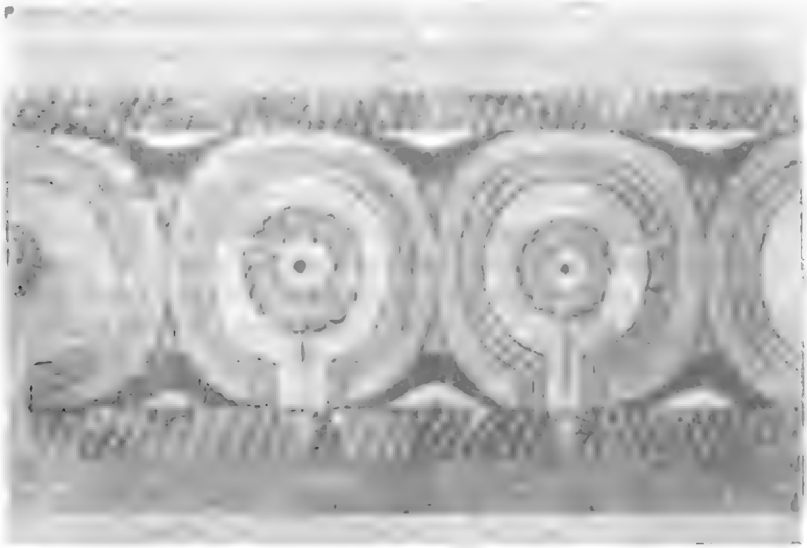
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΘΟΛΟΥ—ΔΙΑΣΑΦΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ—ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ—ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ—ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΙΔΙΟΦΥΪΑΣ Ἢ ΚΕΦΑΛΑΙΑ — ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΣ — ΠΕΛΑΣΓΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ — ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΘΡΑΚΟΠΕΛΑΣΓΩΝ — ΑΧΑΙΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΚΛΕΙΩ, Η ΜΟΥΣΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ Α.Ε.

Τίρυνς. Κόσμημα ὀρθοστάτου (Ἀναπαράστασις)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΘΟΛΟΥ. ΔΙΑΣΑΦΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ

Τὸ ὄνομα *ἱστορία* σημαῖνον ἀρχῆθεν καὶ κυριολεκτικῶς πᾶσαν οἱανδήποτε γνῶσιν (ἐκ τοῦ *εἰδέναι* ἢ *ἴσημι*, ἀμέσως δὲ ἐκ τοῦ *ἴστωρ, εἰδὼς* ἤτοι γνώστης, μάρτυς) καὶ δὴ γνῶσιν ἐμπειρικὴν διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς πείρας τῆς ἐξωτερικῆς, ὁράσεως, θέας καὶ παρατηρήσεως, εἶτα δὲ καὶ δι᾽ ἀκοῆς, ἀγγελίας, ἐρωτήσεως καὶ ἐξετάσεως κτωμένην, μετέστη ἔπειτα εἰς τὴν ἔννοιαν *συστήματος γνώσεων* ἀναφερομένων εἰς οἱονδήποτε ἐπιστητὸν ἢ διδακτόν, εἰς τὴν ἔννοιαν δηλονότι ἐπιστήμης ἤτοι σειρᾶς γνώσεων μετὰ λόγου καὶ διὰ λόγου πρὸς ἀλλήλας συνδεομενων ἐν οἱῳδήποτε χώρῳ τοῦ εἰδέναι (*γεωμετρίας* παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις, *ἱστορίας φύσεως* ἢ *φυσιολογίας* ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἀρχαιοτάτῃ ἐννοίᾳ τῆς χρήσεως τοῦ ὀνόματος τούτου, δηλοῦντος γνῶσιν ἢ διδασκαλίαν τῆς *φύσεως* καὶ τοῦ κόσμου· *φυσιολογία* ἐκλήθη ὡς γνωστὸν ἡ τὴν γνῶσιν καὶ θέσιν τῆς τῶν ὄντων φύσεως ζητοῦσα φιλοσοφία τῶν πρώτων Ἰώνων φιλοσόφων), ἱστορίας περὶ τὰ ζῶα ἢ ζωολογίας, ἱστορίας *φυτῶν* (τῆς ἔπειτα βοτανικῆς), ἱστορίας *τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ὑπὸ γῆς* (ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀναξαγόρα, Σωκράτους καὶ Πλάτωνος), *ἱστορίας περὶ ψυχῆς*

(παρ' Ἀριστοτέλει), τῆς νῦν *ψυχολογίας*. Πρῶτον δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μετέστη εἰς τὴν εἰδικωτέραν σημασίαν καὶ ἔννοιαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων (*πράξεων* οὐχὶ ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ τοῦ *ἀνθρώπου* ὡς ὄντος *φυσικοῦ*, ὧν ἡ ἐπιστήμη ὑπάγεται εἰς τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς φύσεως, τὴν καλουμένην ἰδιαιτέρως *ἀνθρωπολογίαν*), ἀλλὰ πράξεων ἀνθρώπου ὡς ὄντος λογικοῦ καὶ ἠθικῶς ἐλευθέρου καὶ αὐτεξουσίου, πάντων δηλονότι ὅσα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πράττονται ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ συνειδήσεως καὶ λογικῆς ἐνεργείας καὶ μετὰ βουλήσεως ἢ θελήσεως ἐλευθέρας, ὧν τὸ σύνολον καλεῖται *ἀνθρώπινος βίος* καὶ ἀποτελεῖ κόσμον ἠθικὸν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργούμενον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν *φυσικὸν κόσμον*, οὗ μέρος ἀποτελεῖ καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς ὂν φυσικὸν ἤτοι ὂν δημιουργούμενον ὑπὸ τῆς φύσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐντελῶς καὶ ἀπολύτως ἐλεύθερος ἀπὸ τῆς φύσεως, ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ περιλαμβάνονται πᾶσαι αἱ τῆς φύσεως ἐπὶ τὴν τοιάνδε ἢ τοιάνδε ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἐνέργειαι καὶ ἐπιδράσεις καὶ τὰ καθαρῶς φυσικὰ γεγονότα τὰ συνδεόμενα μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ἐπιδρῶντα ἐπὶ τούτου.

Ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, τὸ ὄνομα *ἱστορία* ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ περὶ συστήματος γνώσεων ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καθιερώθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπὸ τούτου δὲ ἄρχεται καὶ ἡ διπλῆ ἔννοια τοῦ ὀνόματος, δηλοῦντος οὐ μόνον τὴν *γνῶσιν* ἢ *ἐπιστήμην* τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς πράξεις ἐν τῇ συστηματικῇ ἑνότητι ἢ τῷ συνόλῳ αὐτῶν. Πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους παρ' Ὁμήρῳ, παρ' ᾧ ὡς ποιητῇ ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐν πάσῃ κινήσει καὶ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ συνδέεται στενῶς καὶ ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ κόσμου τοῦ θεοῦ ἢ τῶν θεῶν, δὲν ὑπάρχει μὲν ἡ λ. *ἱστορία*, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἱστορίας ἤτοι αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις αἱ ἐκτιθέμεναι ἐν γλώσσῃ ποιητικῇ, ἐν ἀοιδῇ, καλοῦνται *ἔργα ἀνδρῶν τε θεῶν τε τά τε κλείουσιν ἀοιδοί*. Παρὰ τῷ Ἡροδότῳ δὲ πρώτῳ, ὅστις καλεῖται πατὴρ τῆς *ἱστορίας*, γίνεται χρῆσις τοῦ ὀνόματος *ἱστορία*, οὐχὶ μὲν ἐν τῇ ἀκραιφνεῖ ἐπιστημονικῇ ἐννοίᾳ τῇ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους διδομένῃ τῇ ἱστορίᾳ τῇ πραγματικῇ καὶ ἀνθρωπίνῃ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ποιητικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ μετὰ ἐννοίας κυμαινομένης μεταξὺ τῆς γνώσεως καθόλου (περιλαμβανομένης καὶ τῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου) καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἰδιαιτέρως. Ἡ «*ἱστορία*» τοῦ Ἡροδότου περιλαμβάνει πάντα «ὅσα εἶδε καὶ ἐθεάσατο καὶ ἐξήτασε καὶ ἔμαθεν ὁ ἀνήρ», ἀλλ' ὁ σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως (ὡς λέγομεν ἡμεῖς τῆς *δημοσιεύσεως*, *ἀποδέξεως* ὡς λέγει αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος) τῶν τοιούτων γνώσεων εἶναι παραπλήσιος περίπου πρὸς τὸν σκοπὸν καθόλου τῆς ἱστοριογραφίας ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ. Διότι, ὡς λέγει, ἐξέδωκε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, «ἵνα μὴ τὰ ἐξ ἀνθρώπων γινόμενα ἐξίτηλα γένηται μηδ' ἔργα μεγάλα καὶ θωυμαστὰ τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροις πραχθέντα ἀκλεᾶ (ἄγνωστα δηλονότι καὶ ἀνήκουστα) γένηται». Ἀλλ' ὁ συγχρόνως περίπου μετὰ τοῦ Ἡροδότου ἢ μικρὸν μετὰ τοῦτον συγγράψας ἱστορίαν Θουκυδίδης οὐδεμίαν μὲν ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ὀνόματος *ἱστορία*, καλεῖ δὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ συγγράφειν «*ξυγγραφὴν* καὶ *ξυγγράφειν*». Καὶ οἱ μετὰ Θουκυδίδην δὲ μέχρι περίπου τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράψαντες δίδουσιν εἰς τὰ συγγραφόμενα τὸ ὄνομα ἐξ αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς συγγραφῆς. (Πρβλ. «Ἑλληνικὰ» τοῦ Ξενοφῶντος, «Περσικὰ» καὶ «Ἀσσυριακὰ» τὰ τοῦ Κτησίου). Οἱ μετὰ Ἀλέξανδρον δὲ καὶ οἱ ἐν τοῖς ρωμαϊκοῖς χρόνοις συγγράψαντες μεγάλοι ἱστοριογράφοι Πολύβιος, Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς (οὗτος τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῆς Ρώμης ὠνόμασεν ἀρχαιολογίαν ἢ ἀρχαιολογουμένην ἱστορίαν· τῷ ὀνόματι *ἀρχαιολογία* ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἱστορίας ἀρχαίας ἐχρή-

σατο καὶ ὁ Ἰουδαῖος ἑλληνιστὴς ἱστοριογράφος Ἰώσηπος, «Ἀρχαιολογίαν Ἰουδαίων καλέσας τὴν ὑπ' αὐτοῦ συγγραφεῖσαν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων», Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, Πλούταρχος, ὅπως καὶ οἱ μεγάλοι δὲ Ρωμαῖοι ἱστοριογράφοι, Τίτος Λίβιος καὶ Κορνήλιος Τάκιτος, ἐποιήσαντο χρῆσιν τοῦ ὀνόματος κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους διδομένην τούτῳ ἔννοιαν. Ἐκ τῆς παρὰ τοῖς Ρωμαίοις δὲ χρήσεως τοῦ ὀνόματος μετέβη τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὰς νεωτέρας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, διατηρήσασα καὶ τὴν πρώτην γενικὴν ἔννοιαν τῆς ἁπλῆς γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, ἀλλὰ μόνον μετὰ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ὑποκειμένου τῆς γνώσεως (histoire naturelle), ὅπως καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις (historia naturalis καὶ historia naturae). Ἀλλὰ παρὰ τῷ Πλινίῳ καὶ ἡ ἔννοια ἡ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἐν χρήσει (πρβλ. historia temporum meorum).

Πρὸς τούτοις τὸ ὄνομα ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ πρὸ πάντων δὲ ἐν τῇ νέᾳ εὐρωπαϊκῇ ἱστοριογραφίᾳ, πρὸς τῇ ὑποκειμενικῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἀνθρωπινων πράξεων ἔλαβε καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν ἔννοιαν αὐτῶν τούτων τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τῶν συμβαινόντων καθόλου ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, καὶ αὐτοῦ δὴ τούτου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὡς συνόλου τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Καὶ σχεδὸν εἶναι δυσδιάκριτος ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἥ τε ἐκδοχὴ καὶ ἡ χρῆσις ἑκατέρας τῶν ἐννοιῶν. Πρβλ. Πλουταρχ. Β. Περιπλ. 313 : «ἡ τῶν πράξεων καὶ τοῦ βίου *ἡλικιῶτις ἱστορία*», ἡ σύγχρονος δηλονότι ἱστορία ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ ἀντικειμένου, τὸ τοῦ Δίωνος Κασίου: «ὥστε ἀγνοεῖσθαι τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν σύμπασαν» (τὰ γεγονότα δηλονότι τῶν χρόνων αὐτοῦ). Παρὰ πολλοῖς δὲ τῶν λαῶν, ἐν οἷς ἐμορφώθη ὁπωσδήποτε *ἱστοριογραφία τις* οἱουδήποτε τρόπου καὶ βαθμοῦ προόδου, ἐπεκράτησεν (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μᾶλλον ἐπικρατήσασαν εὔχρηστον ὑποκειμενικὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης, ἐνίοτε δὲ μόνον καὶ τῶν γεγονότων αὐτῶν) γενικῶς ἡ ἀντικειμενικὴ ἔννοια τῶν *γεγονότων αὐτῶν*. Οὕτως ἐν τῇ Λατινικῇ ἐπεκράτησε τὸ res gestae ἤτοι «τὰ *πεπραγμένα*», ἀνάλογον πρὸς τὸ Ὁμηρικὸν «*ἔργα ἀνδρῶν τε θεῶν τε*». Παρὰ Θουκυδίδῃ ὡσαύτως τὰ «*πεπραγμένα*». Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης «*τὰ ἔργα τῶν πεπραγμένων*» ἀντιτίθησι πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν τοῖς πραττομένοις. Ἐν τῇ Λατινικῇ ἤρξατο εἶτα ἀπὸ Ταχίτου καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος historia, σημαίνουσα καὶ τὰ *πραττόμενα* ἢ *πεπραγμένα* (res gestas), ἅμα δὲ καὶ τὴν *ἱστορίαν* ἤτοι τὴν γνῶσιν τῶν πραττομένων ἢ πεπραγμένων. Οὕτως ὠνόμασεν ἐν πάσῃ ἁπλότητι καὶ ὁ Θ. Κολοκοτρώνης τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ «*Τὰ συμβάντα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς*». Τὸ γερμανικὸν Geschichte ἤτοι γεγονὸς ἔχει ἀντικειμενικὴν μόνον ἔννοιαν, εἰς ὃ ἡ γερμανικὴ ἱστοριογραφία δίδωσι καὶ τὴν ἔννοιαν τὴν ὑποκειμενικήν, ἀλλ' ἀτελῶς· διὸ ἡ γερμανικὴ ἱστοριογραφία μὴ εὑρίσκουσα καὶ ἐν τῷ ὅρῳ τούτῳ τὴν πλήρη ἐπιστημονικὴν ἔννοιαν ἔπλασε καὶ τοὺς ὅρους Historie, Historiker, historisch.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἱστορικοῖς λαοῖς τοῖς ὁπωσοῦν πεπολιτισμένοις καὶ εἰς ἀμυδρὰν συνείδησιν ἱστορικοῦ βίου προηγμένοις, ἰδίως Βαβυλωνίοις, Πέρσαις, Ἰουδαίοις, ἡ εἰκὼν τῆς ἱστορίας ἐλήφθη ἐκ τοῦ περιέχοντος τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις χρόνου. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη παρ' αὐτοῖς ὅρος ἀνάλογος πρὸς τὰ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ *Χρονικὰ* ἢ τὴν Χρονογραφίαν τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ πρὸς τὸ Λατινικὸν Annales τῶν χρόνων ἔτι τῆς ἀκμῆς τῆς λατινικῆς ἱστοριογραφίας (πρβλ. τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐσθὴρ ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ μεθηρμηνευμένον «Μνημόσυνα ἡμερῶν»). Οὕτω δὲ ἐκλήθη καὶ ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου «*Βασίλειος ἐφημερίς*», ἀναγραφὴ δηλονότι τῶν καθ' ἡμέραν συμβαινόντων ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ ἰδίως τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείᾳ. Ἀνάλογα δὲ τῆς «Βασιλείου ἐφημερίδος» εἶναι τὰ τῶν Ρωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει πολέμων, καὶ ἰδίως τῶν τοῦ Ἰουλίου Καί-

σαρος, ἐκδιδόμενα diurna ἤτοι *ἐφημερίδες*, ἀναγραφαὶ δηλονότι κυρίως τῶν *πολεμικῶν*, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν εἰς τὸν ἰδιαίτερον ἔτι βίον τούτων ἀναγομένων γεγονότων. Καὶ ἡ ἐπίδοσις δὲ τῆς *ἐφημεριδογραφίας* ἡ ἀρξαμένη καὶ ἐνδυναμουμένη διηνεκῶς ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς «*Ἀναγεννήσεως*» ἀπὸ τοῦ 15 μ. Χ. αἰῶνος διὰ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας εἶναι κατ' οὐσίαν ἐπίδοσις τῆς χρονογραφίας.

Β'.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ἀλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ κατὰ βάθος νόησις τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἱστορίας ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μεθοδικὴν κατάταξιν τοῦ ἀπείρου ὑλικοῦ τῆς ἱστορίας τὴν ἀρξαμένην ἤδη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ἱστοριογραφίᾳ. Ἡ παρὰ τῷ Πολυβίῳ διαίρεσις τῆς ἱστορίας εἰς τὴν «*πραγματικὴν*» καὶ εἰς τὴν ὑπονοουμένην ἀντίθετον ποιητικὴν ἢ *μυθικὴν* ἀφορᾷ εἰς τὸ ποιὸν τῆς ἱστορικῆς ὕλης. Ἀλλὰ καὶ ἡ *πραγματικὴ* ἱστορία, περὶ ἧς κυρίως πρόκειται ἡμῖν ἐνταῦθα, διαιρεῖται παρὰ τῷ μεγάλῳ ἱστοριογράφῳ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος α') εἰς τὰ περὶ τὴν ἐν τοῖς *ὑπομνήμασι* πολυπραγμοσύνην καὶ τὴν παράθεσιν τῆς ἐκ τούτων ὕλης· β') εἰς τὴν τοπογραφικὴν τὴν ἀσχολουμένην «περὶ τὴν θέσιν τῶν πόλεων καὶ τῶν τόπων»· γ') εἰς τὴν περὶ τὰς πράξεις τὰς *πολιτικάς* (τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν). Ἀλλὰ παρὰ τῷ αὐτῷ συγγραφεῖ εὑρίσκομεν καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς ἱστορίας εἰς τὴν *καθόλου* ἢ *καθολικὴν* καὶ εἰς τὴν *ἐπὶ μέρους*, τὴν μὲν πρώτην περιέχουσαν τὴν ἱστορίαν πάντων τῶν λαῶν, ὅσοι προαχθέντες ὁπωσοῦν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν ἀνήκουσιν εἰς τὸν κόσμον τὸν ἱστορικόν, μὴ διατελοῦντες διηνεκῶς ἐν τῇ πρώτῃ ἀγρίᾳ φυσικῇ καταστάσει τῆς βαρβαρότητος (διότι τῶν τοιούτων ἀγρίων καὶ βαρβάρων λαῶν ἡ ἱστορία δύναται νὰ εἶναι μόνον ἱστορία *φυσική*, ὅπως ἡ τῶν ζῴων, ἀμοιροῦσα πάσης ἡμερεύσεως καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ περιγραφομένη σήμερον ὅπως θὰ περιεγράφετο ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ φυσιοΐστορος Πλινίου· οἱ τοιοῦτοι λαοὶ ἀποκλείονται τῶν πυλῶν τῆς ἱστορίας), τὴν δὲ δευτέραν περιέχουσαν τὴν ἱστορίαν ἰδιαιτέρου τινὸς λαοῦ, ἔχοντος ἰδίαν θέσιν καὶ ἰδιαιτέραν μικρὰν ἢ μεγάλην ἀξίαν ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ τῆς τοιαύτης δὲ διαιρέσεως στηριζομένη καὶ ἡ πραγματεία αὕτη ἡ ἱστορικὴ συνάπτει τὴν ἱστορίαν τοῦ *ἑλληνικοῦ* γένους πρὸς τὴν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, καθορίζουσα τὴν ἐν τῷ ὅλῳ ἱστορικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος ἰδιαιτέραν θέσιν καὶ ἀξίαν τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, καὶ διὰ τῆς ἰδιότητος, ἣν ἀποδίδει ὁ Κικέρων εἰς τὴν ἱστορίαν καθόλου, τῆς ἰδιότητος τῆς «*μάρτυρος* τῶν χρόνων καὶ καιρῶν, τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας καὶ ἀγγέλου τῆς ἀρχαιότητος» καθίσταται ἠθικῶς διδακτικωτάτη, ἀποτελοῦσα τὸ μέγα ἠθικὸν δίδαγμα τοῦ γνῶναι ἑαυτόν (κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν «Γνῶθι σαυτόν») οὐχὶ ὡς ἄτομον ἐν τῷ ἀτομικῷ βίῳ, ἀλλ' ὡς Ἕλληνα ἐν τῷ καθόλου ἐθνικῷ βίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ λαμπρυνομένης ἑλληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως λαμπρύνουσα καὶ ὑψοῦσα ἐν τῷ Ἕλληνι τὴν συνείδησιν τῆς καθόλου ἠθικῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἠθικῇ μορφώσει καὶ ἐφικτῇ τελειότητι τῆς τοιαύτης μορφώσεως (1).

(1) Ἐνταῦθα πρέπει νὰ δώσωμεν ἐξήγησιν καὶ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἠδύνατο νὰ κληθῇ πάντως ἁπλούστερον «*Ἱστορία Ἑλληνική*». Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς τῆς πραγματείας ταύτης εἶχεν *ἰδιαίτερον* λόγον ἵνα ἐπιγράψῃ αὐτὸ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Ἡ λ. *ἔθνος* καὶ ἡ φράσις *Ἑλληνικὸν Ἔθνος* δὲν θὰ ἤχει πάντως καλῶς εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅπως καὶ εἰς τὰ τῶν Βυζαντινῶν ἢ Βυζαν-

Γ.

ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΙΔΙΟΦΥΪΑΣ Ή ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Ἵνα λαός τις εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἱστορικὸν κόσμον καὶ καταλάβῃ ἰδίαν θέσιν ἐν τούτῳ, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἵνα δημιουργηθῇ ὡς ἔθνος ἱστορικὸν ἤτοι ἔχον ἰδίαν ἱστορίαν καὶ ἰδιοφυᾶ ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βίον ἱστορικὸν ἴδιον, *ἐθνικόν*, ὡς λέγομεν σήμερον, ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὁ λαὸς οὗτος στοιχεῖα ἢ κεφάλαια ἰδιοφυοῦς ἀναπτύξεως ἱστορικῆς. Τρία δὲ κυρίως εἰσὶ τὰ πρὸς τοιαύτην ἀνάπτυξιν ἀπαραίτητα κεφάλαια, α΄) ἡ ἰδιοφυΐα τῆς ἀνθρωπολογικῆς φυλῆς, εἰς ἣν ἀνήκει, β΄) ὁ περιβάλλων τὴν ζωὴν καὶ τὸν βίον αὐτοῦ φυσικὸς κόσμος, ἡ ἰδιοφυΐα δηλονότι τοῦ κόσμου τούτου καὶ γ΄) στοιχεῖα ἢ κεφάλαια ἱστορικοῦ βίου ἢ πολιτισμοῦ ἐν ὅλῳ ἢ ἐπὶ μέρους παρ' ἄλλου ἢ παρ' ἄλλων προγενεστέρας τυχὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ λαοῦ παραλαμβανόμενα.

τιακῶν Ἑλλήνων διὰ λόγους ὅλως ἰδιαιτέρους παρ' ἑκατέρῳ τῶν λαῶν τούτων, λόγους σφόδρα διαφέροντας ἀλλήλων. ***Ἔθνος*** ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ εἶναι λέξις ἠθικῶς οὐχὶ λίαν εὔηχος, σημαίνουσα οἱονδήποτε ***σωρὸν ἀνθρώπων*** ἢ ***ζῴων*** (ἔθνος ***μελισσάων***, ἔθνος ***μυιῶν, ὀρνίθων, χοίρων*** παρ' Ὁμήρῳ, ἀλλὰ καὶ ἔθνος ***ἀνέρων, γυναικῶν***. Καὶ τὰ ἐκ τῆς λ. ταύτης παράγωγα ἐπίθετα ***ἐθνεῖος*** = τοῦ ***ἔθνους***, τοῦ σωροῦ, τῆς ***ἀγέλης, ἀγελαῖος, χυδαῖος***, δὲν μαρτυροῦσι τὸ εὔφημον τῆς λέξεως). Καὶ λέγεται μὲν εὐφημότερον «ἔθνος λαῶν», καὶ ***ἔθνος Ἑλλήνων***, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν κατ' ἰδίαν ἑλληνικῶν φυλῶν, ὅπως καὶ τὸ Ἕλληνες κατὰ ***ἔθνη (ἔθνος ἑλληνικόν***, ἔθνος ***Ἑλλήνων*** λέγεται μόνον περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἑλληνικῆς φυλῆς, ἧς τὸ ὄνομα μετεβιβάσθη καὶ εἰς πάντα τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅπως καὶ ***ἔθνος Ἀχαιῶν*** λέγεται μόνον περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου λαοῦ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οὐχὶ περὶ τῶν τῆς ἁπάσης Ἑλλάδος τῶν ***Ἀχαιῶν*** τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων). Οὐδέποτε οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐν τῇ ὁλομελείᾳ αὐτῶν καλοῦνται ὡς νῦν ***«ἔθνος ἑλληνικόν»***, ἀλλὰ ***Ἕλληνες*** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ***βάρβαροι***, ἢ Ἑλληνικόν (τὸ ἀντίθ. βαρβαρικόν) ἢ ***Ἑλλάς***, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ γένη τὰ βαρβαρικά: «Πολλὴ ἡ Ἑλλάς, πολλὰ δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη» (Πλάτων), ἢ πρὸς τὴν ***«ἄγλωττον»***, τὴν μὴ ἔχουσαν γλῶσσαν ἢ τὴν βαρβαρόγλωσσον ἀνθρωπότητα (Σοφοκλῆς). Καὶ ***τὸ ἐθνικὸς*** δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γραμματικοῖς εἶναι περίπου ταὐτόσημον ***τῷ βάρβαρος***. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι.

Ἐν δὲ τοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις τὸ ***ἐθνικὸς*** σημαίνει ***εἰδωλολάτρης***. Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ καὶ σημασία τοῦ ὀνόματος προῆλθεν ἐκ τῆς τοῦ ἑβραϊκοῦ ὀνόματος ***γογίμ=ἔθνη***. Οἱ Ἑβραῖοι θεωροῦντες ἑαυτοὺς καὶ καλοῦντες περιούσιον ἤτοι ***ἐκλεκτὸν*** λαὸν τοῦ ***Κυρίου***, τοὺς μὴ ***Ἑβραίους*** καὶ μὴ λατρεύοντας τὸν Θεὸν αὐτῶν ἐκάλουν ***γογίμ = ἔθνη*** μετὰ σημασίας τῆς αὐτῆς ἢ παραπλησίας πρὸς τὴν ***τοῦ ἔθνος*** ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ οὐχὶ εὔφημον σημασίαν τοῦ ὀνόματος. Τὸν ὅρον τοῦτον παραλαβόντες οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες παρὰ τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἧς ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει (τῶν Ο΄) τὸ ἑβραϊκὸν ***γογίμ*** ἀπεδίδετο διὰ τοῦ ***ἐθνικός***, ἐκάλεσεν ἐθνικοὺς πάντας τοὺς μὴ πιστεύοντας εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὸν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀποκαλυπτόμενον Θεόν (οὐχὶ ὅμως καὶ τοὺς Ἑβραίους αὐτούς). Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ καὶ χρῆσις τοῦ ἐθνικὸς ἔπαυσε κατὰ μικρὸν ἐν τοῖς μετὰ τὴν Ἅλωσιν Κων)πόλεως χρόνοις, ἰδίως ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Ἕλληνες περιῆλθον εἰς μείζονα πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἐπικοινωνίας πρὸς πολλαῖς ἄλλαις λέξεσιν, ἃς μετέφερον ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν εἰς τὴν Ἑλληνικήν, μετήνεγκον καὶ τὸ παρὰ τοῖς πολλοῖς Εὐρωπαίοις ἐν χρήσει national εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταφράσαντες αὐτὸ ***ἐθνικὸς*** καὶ δόντες αὐτῷ σημασίαν εὔφημον, οἵαν εἶχε τὸ national παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, σημασίαν παρεμφερῆ πρὸς τὴν τοῦ ***πάτριος***. Τὸ ἐθνικὸν λοιπὸν τοῦτο national=***ἐθνικὸς*** εἰσαχθὲν ὑπὸ τῶν λογίων εἰς τὴν γλῶσσαν, ἐπικρατῆσαν δὲ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῷ νόμῳ ἐξηυγένισε καὶ τὴν λ. ***ἔθνος*** (ὅπως τὸ αὐτὸ national ἐξηυγένισε τοῦ Λατ. natio, ὅπερ ἐν τῇ

α´) ΙΔΙΟΦΥΪΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

Ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπολογικὴν καταγωγὴν καὶ ἰδιοφυΐαν ἤτοι τὴν φυσικὴν σωματικὴν διάπλασιν καὶ ἰδίως τὴν χροιὰν καὶ τὴν τοῦ προσώπου κατασκευὴν πολλαὶ καὶ παντοῖαί εἰσιν αἱ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει διαφοραὶ καὶ ποικιλίαι· ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη τὴν ἀπειρίαν τῶν καθ' ἑκάστους ἀνθρώπους διαφορῶν καὶ ποικιλιῶν ἀνάγει εἰς μεγάλας ὁμάδας διὰ κοινῶν γνωρισμάτων γενικῶν ἡνωμένας, αἵτινες ὀνομάζονται *φυλαὶ ἀνθρωπολογικαί*. Ὁ καθορισμὸς καὶ προσδιορισμὸς τοῦ πλήθους ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τοιούτων φυλῶν ἐξαρτᾶται πάντως ἐκ τοῦ τρόπου καὶ τῆς ἀπόψεως, ὑφ' ἃ κρίνει τὰς διαφορὰς ὁ *φυσιοΐστωρ* ἢ *ἀνθρωπολόγος* ἐρευνητής· νεώτεροι δέ τινες διάσημοι Γερμανοὶ ἰδίως ἐρευνηταὶ ἀνήγαγον αὐτὰς εἰς 19. Ἀλλ' ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ, ἐν ᾗ δὲν πρόκειται περὶ *φυσικοϊστορικῶν* λεπτομερειῶν, ἀλλὰ περὶ γενικῆς τινος ἰδέας τῆς ἀνθρωπολογικῆς διαιρέσεως καὶ κατατάξεως, εὐλόγως ἐμμένομεν ἐν τῷ ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦντι συστήματι τῶν τριῶν γενικωτάτων φυλῶν : *Λευκῆς*, *Κιτρίνης* καὶ *Μελαίνης* ἢ Μαύρης, ἢ ὡς εἴθισται νὰ καλῶνται ἐκ τῶν τόπων καὶ λαῶν, Καυκασίας, Μογγο-

Λατινικῇ σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ ἔθνος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ), οὗ προτιμότερον πάντως θὰ ἦτο τὸ *γένος*, ὅπερ μέχρι νῦν ἔτι κρατεῖ ἐν ταῖς μεγάλαις πατριαρχικαῖς ἐκκλησίαις (Διδάσκαλος ἢ Μέγας Διδάσκαλος τοῦ Γένους, Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Γένους)· διότι τὸ *γένος* καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου) λέγεται περὶ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπόψεως *φυσικῆς συγγενείας* καὶ ὁμοφυλίας, ἐνῷ τὸ *ἔθνος* οὐδέποτε λέγεται οὔτε περὶ φυσικῆς οὔτε περὶ ἠθικῆς καὶ ἱστορικῆς *ἑνότητος* τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἡ λ. γένος ἔχει τὸ μέγα μειονέκτημα ὅτι τὰ ἐξ αὐτῆς παραγόμενα ὀνόματα (γενικός, γενικότης) δὲν δύνανται νὰ ἑρμηνεύσωσι τὸ national καὶ nationalité. Οὕτω λοιπὸν τοῦ ὀνόματος *ἔθνος* εὐφήμως ἐπικρατήσαντος ὁ ἀοίδιμος Παπαρρηγόπουλος ὠνόμασε τὸ ἔργον αὐτοῦ *«Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους»*. Ἀλλ' εἰς τὴν τοιαύτην ονομασίαν ὡρμήθη ὁ ἀνὴρ καὶ ἐξ ἄλλου λόγου σπουδαίου. Ἠδύνατο βεβαίως νὰ ὀνομάσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ «Ἱστορίαν Ἑλλάδος» ἢ ὡς εἴπομεν «Ἱστορίαν Ἑλληνικὴν» ὡς Εὐρωπαῖοι τινὲς ἱστοριογράφοι. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος τῶν ὅρων τούτων ὡς ὅρος ἐν τῇ κυριολεκτικῇ ἑρμηνείᾳ αὐτοῦ γεωγραφικῶς μὲν ἑρμηνευόμενος ἥκιστα προσήρμοζεν εἰς λαὸν διεσπαρμένον ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ βίῳ καὶ ἐνεργείᾳ ἐπὶ πλεῖστον τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἱστορικῶς δὲ καὶ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἑρμηνευόμενος κατὰ τὴν ἀνωτέρω δοθεῖσαν τῷ *Ἑλλάς*, ἰσοδύναμον τῷ «*Ἕλληνες*» καὶ τῷ «*Ἑλληνικόν*», σημασίαν θὰ ἦτο λίαν ἀόριστος. Τὸν δὲ ὅρον «Ἱστορία Ἑλληνική» ἀπέφυγεν ὁ ἀνὴρ ἕνεκα τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων, ὧν ἐν μέσῳ συνέγραψε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἤρξατο τοῦ ἔργου τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπιβολῆς, «ἑλληνικὴ ἱστορία» ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ ἐσήμαινεν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου (146 π. Χ.), τοῦ ἔκτοτε ἱστορικοῦ ἑλληνικοῦ βίου περιλαμβανομένου *λεληθότως* ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ τοῦ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων «Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους» ἢ «Κάτω αὐτοκρατορίας (Bas-Empire)» καλουμένου Βυζαντιακοῦ κράτους. Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ 1830 ἀμφισβητηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράϋερ φυλετικὴ καὶ ἐθνικὴ ἑνότης τοῦ διὰ τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἰδίως διὰ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τοῦ 1821 γνωστοῦ γενομένου παντὶ τῷ κόσμῳ ἑλληνικοῦ ἔθνους μεγίστην εἶχε προκαλέσει κίνησιν καὶ ταραχὴν ἐν τῇ ἱστορικῇ γραμματείᾳ, ἀπολήξασαν εἰς τὴν θεωρίαν περὶ ἀναμφισβητήτου ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς ἑνότητος τοῦ νῦν Ἑλληνικοῦ πρὸς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικόν· ὁ δὲ Γερμανὸς I. Zinkeisen εἶχεν ἤδη τῷ 1832 ἐκδόσει μέρος τῆς ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο διηνεκοῦς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι νῦν ἑνότητος συγγραφομένης «Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος», ἕτερος δὲ *περιώνυμος* Γερμανὸς ἱστοριογράφος, ὁ Κάρολος Χόπφ, διὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα συγγραφομένων μονογραφιῶν διεπίστωσεν ἰσχυρῶς τὴν αὐτὴν περὶ ἑνότητος θεωρίαν. Ἐν μέσῳ τοιούτων περιστάσεων ἀρξάμενος τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ τὸν ὅρον «ἱστορία τοῦ ἑλλ. ἔθνους» ἐθεώρησε προσφορώτερον πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐπιβολῆς αὐτοῦ τοῦ συγγράψαι ἱστορίαν παριστῶσαν τὴν ἀπόλυτον ἐσωτερικὴν ἐθνικὴν καὶ πνευματικὴν ἑνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πανταχοῦ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐξωτερικαῖς περιόδοις καὶ φάσεσι τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου.

λικῆς καὶ Αἰθιοπικῆς μετὰ τῶν δύο παραφυάδων Ἀμερικανικῆς ἢ Χαλκόχρου (παραφυάδος τῆς Μογγολικῆς ἢ Κιτρίνης) καὶ Μαλαϊκῆς(παραφ. τῆς Αἰθιοπικῆς). Ζητητέον λοιπὸν νῦν εἰς τίνα τῶν τριῶν εἰρημένων ἀνθρωπολογικῶν διαιρέσεων ἀνῆκον οἱ *Ἕλληνες* ἐν τῇ ἱστορίᾳ κληθέντες λαοὶ καὶ καθόλου οἱ λαοὶ οἱ οἰκήσαντες ἀνέκαθεν τὴν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις Ἑλλάδα κληθεῖσαν χώραν. Πᾶσαι αἱ ἀνθρωπολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ καὶ αἱ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης (τῆς εἰκαστικῆς καὶ πλαστικῆς τέχνης, ἐξεργαζομένης καὶ παριστώσης μορφὰς καὶ ὁμοιώματα ἀνθρωπίνων σωμάτων, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς) ἀρυόμεναι γνώσεις μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ οἰκοῦντες τὰς εἰρημένας χώρας λαοὶ ἦσαν ἀνθρωπολογικῶς *Λευκῆς* ἢ Καυκασίας φυλῆς καὶ ὅτι μάλιστα ἀνῆκον εἰς μίαν τῶν καλλίστων ὑποδιαιρέσεων (τὴν καλλίστην πασῶν) τῆς φυλῆς ταύτης (1). Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ἀνθρωπολογικὸν μέρος τῆς καταγωγῆς τῶν *Ἑλλήνων* ἐν τῇ ἱστορίᾳ κληθέντων λαῶν (2).

Η ΚΑΤΑ ΓΛΩΣΣΑΣ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

Μεταξὺ τῆς ἀνθρωπολογικῆς καὶ τῆς ὅλης κατὰ τὸν πνευματικὸν βίον διαιρέσεως καὶ εἰς μεγάλας ὁμάδας ἢ οἰκογενείας κατατάξεως τῶν λαῶν μεσάζει ἡ κατὰ γλώσσας διαίρεσις καὶ εἰς μεγάλας ὁμάδας ἢ οἰκογενείας γλωσσικὴ κατάταξις αὐτῶν. Ἡ γλῶσσα ἀποτελοῦσα μέρος σπουδαιότατον τοῦ ἀνθρώπου μετέχει ἐν ὑψίστῳ βαθμῷ καὶ τῆς φυσικῆς ἰδιοφυΐας ἑκάστου λαοῦ· οὖσα δὲ καὶ κεφάλαιον ἅμα δὲ καὶ γνώρισμα τῆς ἰδιοφυοῦς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πρὸ πάντων τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δρῶντος, ἀνήκει μὲν εἰς τὸν κόσμον τὸν φυσικὸν ὡς ἐκ τῆς φύσεως δημιουργουμένη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἀνήκει τὰ μάλιστα καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ εἶναι ὄργανον τούτου. Λίαν δὲ εὐνόητον ὅτι ἡ γλῶσσα ὡς ὄργανον τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ λογικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βίου τούτου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν τούτου ἐπίδρασιν, ἀποκαλύπτουσα ὅλον τὸν πνευματικὸν κόσμον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, αὐτὴ διὰ τῆς πολυφθόγγου, αἰωνίως ζώσης καὶ ἐπ' ἄκρου ποικιλλομένης δυνάμεως αὐτῆς ἅπαντα μὲν τὸν αἰσθητὸν καὶ ἠθικόν, τὸν νοητὸν κόσμον, αὐτὰ τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ συνειδήσεως περιβάλλουσα δι' ὑποστάσεως καὶ τύπων καὶ μορφῆς ἐξωτερικῆς αἰσθητῆς καὶ διὰ θαυμαστῆς ἁρμονίας ἀπεικονίζουσα πάντα τὸν

(1) Τὰ ὑπὸ τοῦ δῆθεν ἀσιανολόγου (διὰ τὸ διατελέσαι ἐπί τινα χρόνον πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας ἐν Τεχεράνῃ) A. Gobineau διατελέσαντος καὶ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Γαλλίας κατὰ τὰ ἔτη 1864—69) γραφέντα ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Ἀνατολικούς, τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς» (Histoire des Perses d' après les auteurs orientaux, Grecs et Latins. 1869) περὶ κιτρίνης φυλῆς οἰκούσης ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ ἐν ταῖς παραλίαις ταῖς δυτικαῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, συγχωνευθείσης μετ' ἄλλης φυλῆς καὶ ταύτης οὐχὶ τελείως Ἀρίας, τῆς ἑλληνικῆς δηλονότι, εἰσὶ παντελῶς ἀνάξια προσοχῆς, ὡς καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἐν τῇ διτόμῳ πραγματείᾳ αὐτοῦ φαντασιωδῶς γραφέντα οὐδεμιᾶς ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ ἠξιώθησαν προσοχῆς, στερούμενα πάσης ὑποστάσεως ἐπιστημονικῆς.

(2) Εἰς τὸ ἀνθρωπολογικὸν τοῦτο μέρος τῆς περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστήμης ἀνήκει καὶ ἡ ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις καλλιεργουμένη νέα ἐπιστήμη ἡ καλουμένη *«κρανιομετρία»* ἡ διαιροῦσα καὶ κατατάττουσα τὸ ἀνθρώπινον γένος κατὰ τὸ *κρανίον* εἰς *δολιχοκεφάλους*, *βραχυκεφάλους* καὶ *μεσοκεφάλους*. Κατὰ τὰ ἐπισφαλῆ τὸ πλεῖστον μέχρι νῦν πορίσματα τῆς ἐν τῇ ἀρχῇ ἔτι καὶ γενέσει αὐτῆς διατελούσης ταύτης ἐπιστήμης τοὺς παναρχαίους *δολιχοκεφάλους* διεδέξατο ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἤδη ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι νεώτερος λαὸς *βραχυκεφάλων*, ἐν μέρει δὲ καὶ *μεσοκεφάλων*. Ἀλλὰ τοιαῦται διαιρέσεις καὶ κατατάξεις εἰσὶν ἔτι ἀπὸ καθόλου ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τοσοῦτον ἐπισφαλεῖς, ὅσον καὶ αἱ παρατηρήσεις ἐφ' ὧν ἐρείδονται, ὥστε περὶ τούτων ἐν παρόδῳ μόνον δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ, τὰ δὲ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν μόνον ὡς ὑποθέσεις νὰ μνημονεύωνται ἐν αὐτῇ.

εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν αἴσθησιν καὶ νόησιν προσιτὸν κόσμον, αὐτὴ δὲ ἐπινοοῦσα καὶ δημιουργοῦσα πάντας τοὺς τρόπους τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, μεγίστην κέκτηται σπουδαιότητα καὶ ῥοπὴν ἐπὶ τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις ἀνθρώπων καὶ λαῶν καὶ σπουδαιότατον καὶ γονιμώτατον παρέχει ἔδαφος εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας συγκρίσεως αὐτῶν διαίρεσιν καὶ κατάταξιν τῶν λαῶν.

Ἡ περὶ τὴν πρὸς ἀλλήλας σύγκρισιν τῶν γλωσσῶν ἀσχολουμένη ἐπιστήμη ἡ καλουμένη *γλωσσολογία* (ἰδίως συγκριτικὴ γλωσσολογία) ἐκτήσατο κατὰ τοὺς δύο τελευταίους ἰδίως αἰῶνας μεγίστην σπουδαιότητα ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες οἱ περὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν τοσαῦτα ἐξ αὐτοσυνειδησίας τε καὶ ἀπὸ λογισμοῦ φιλοσοφήσαντες καὶ δημιουργήσαντες *γραμματικὴν* καὶ ποικιλοτρόπως διὰ ταύτης κανονίσαντες τὴν φύσιν καὶ τὴν ἰδιότητα ἑκάστου μέρους τοῦ λόγου καὶ δόντες ὄνομα εἰς ἕκαστον αὐτῶν, καθόλου δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ λαοί, λίαν ἀνεπαρκῶς ἥψαντο τῆς τῶν γλωσσῶν πρὸς ἀλλήλας συγκρίσεως. Αἱ δὲ περὶ γενέσεως, ἑνότητος καὶ συγχύσεως γλωσσῶν παραδόσεις τῆς Βίβλου ἐκώλυον μᾶλλον ἢ προειδοποίουν τὴν δι' ἀναλύσεως τῶν γλωσσῶν εἰς τὰ ἀπαρτίζοντα ταύτας στοιχεῖα καὶ διὰ συγκρίσεως τούτων εὕρεσιν καὶ καθορισμὸν τῶν πρὸς ἀλλήλας συγγενείας ἢ ἀλλοτριότητος σχέσεων. Καὶ ἀνὴρ θεολόγος οἷος ὁ Λούθηρος καὶ οἱ σύγχρονοι τούτῳ μεγάλοι Εὐρωπαῖοι τοῦ 15 καὶ 16 αἰῶνος κατείχοντο ἔτι ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα ἦν ἡ μήτηρ πασῶν τῶν γλωσσῶν. Ἡ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως τῶν γλωσσῶν ἐπιστήμη ἤρξατο κυρίως ἀπὸ τοῦ 18 μ.Χ. αἰῶνος, ἀφ' ἧς οἱ Ἄγγλοι γενόμενοι κύριοι μεγάλου μέρους τοῦ Ἰνδοστὰν ἠρεύνησαν καὶ τὰ τῆς ἱερᾶς γλώσσης τῶν Ἰνδῶν, τῆς Σανσκριτικῆς (= τελείας), καὶ ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης μετ' ἐκπλήξεως εἶδον τὴν προφανῆ συγγένειαν τῆς γλώσσης ταύτης πρὸς τὰς κυριωτέρας εὐρωπαϊκὰς (ἰδίως τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν) καὶ ἀσιατικὰς (ἰδίως τὴν Περσικὴν) γλώσσας, καθ' ὃν περίπου χρόνον καὶ ὁ περίφημος Γάλλος Ἀδκετὶλ Δυπερρὸν (Anquetil Duperron) ἀνεκάλυπτεν ἐν τῷ Ἰνδοστὰν παρὰ τοῖς αὐτόθι πυρολάτραις Πέρσαις (Πάρσοις) λείψανα τῆς ἱερᾶς βίβλου τοῦ Ζωροάστρου (τοῦ *Ζένδαβέστα*) καὶ τὴν στενὴν συγγένειαν τῆς παρὰ τούτοις διατηρουμένης ἀρχαίας Βακτρικῆς ἢ Ζενδικῆς πρὸς τὴν Σανσκριτικὴν καὶ πρὸς τὰς Ἰρανικὰς γλώσσας. Αἱ ἐπιστημονικαὶ αὗται ἀνακαλύψεις ἐπλήρωσαν ἐνθουσιασμοῦ τὸν φιλολογικὸν καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν καθόλου κόσμον καὶ πλήρεις ἐπιστημονικοῦ ζήλου ἐπεδόθησαν νῦν πλεῖστοι τῆς σοφίας ἐρασταὶ σπεύδοντες εἰς τὰς Ἰνδίας [1], ἔνθα ἀπομένουσιν ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, εἰς τὴν σπουδὴν τῶν εἰρημένων δύο ἀρχαίων συγγενῶν γλωσσῶν, φερόμε-

(1) Ὑπὸ τοιούτου πνεύματος ὁδηγηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 18 αἰῶνος καὶ ὁ ἐν Καλκούττῃ εὑρισκόμενος (ὡς οἰκοδιδάσκαλος ἐν οἴκῳ ἑλληνικῷ τῆς Καλκούττης) Ἀθηναῖος λόγιος Δημήτριος Γαλανός, ἀνεψιὸς τοῦ τότε μητροπολίτου Καισαρείας Γρηγορίου, ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Σανσκριτικῆς. Ἀφοῦ δὲ ἐποιήσατο ἱκανὰς ἐν ταύτῃ προόδους ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἰνδικήν, ὥστε καταλιπὼν καὶ τὴν Καλκούτταν μετέβη εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν τῶν Ἰνδῶν ***Βεναρὲς*** καὶ ἐνταῦθα προσεκολλήθη ὡς λόγιος ἀκόλουθος ἢ ὑποτακτικὸς ***(πανδίτ)***, οὐχὶ ὡς ***βραχμᾶνος*** (ὅπερ δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς ἄνδρα μὴ ἐκ γένους Βραχμάνων καταγόμενον) εἰς τοὺς Βραχμάνους καὶ ἐν τοιαύτῃ ἰδιότητι ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη ἐνέκυψεν ἐμβριθέστατα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἰνδικῆς φιλολογίας. Μὴ λησμονήσας δὲ καὶ τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα, ὢν δέ, ὅπως πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων λογίων τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀρτιώτατα καὶ τελειότατα πεπαιδευμένος τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ εὐχερέστατα δυνάμενος νὰ γράφῃ ἐν ταύτῃ πεζῶς καὶ ἐμμέτρως, μετήνεγκεν εἰς γλῶσσαν Ὁμηρικὴν ἔμμετρον πολλὰ ἐκ τῆς πλουσιωτάτης ἰνδικῆς ποιήσεως, δοὺς εἰς αὐτὰ

νοι ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι ἀνεκαλύπτετο ἐν τῇ Σανσκριτικῇ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Βακτρικῇ ἢ Ζενδικῇ ἡ ἀφελῶς ἔτι πιστευομένη μήτηρ πασῶν τῶν γλωσσῶν γλῶσσα. Τὴν τοιαύτην πίστιν ἐνίσχυσε νῦν τὸ γεγονός, ὅτι ἀμφότεραι αἱ γλῶσσαι ἀνῆκον εἰς χώρας θεωρουμένας ἕνεκα τῶν παραδόσεων τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῶν ἐν Ζενδαβέστα ὑπαρχόντων ὑπαινιγμῶν περὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων, ὡς κοιτίδας τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς τόπον τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλ' ἡ περαιτέρω ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους ἀρξαμένη ἐπιστημονικωτέρα σπουδὴ καὶ ἔρευνα καὶ ἡ οὕτω κατὰ μικρὸν παραχθεῖσα ἐπιστήμη τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας (linguistique), ἡ ἐπεκτείνουσα κατὰ μικρὸν τὴν περιοχὴν τῆς περὶ τῆς γλώσσης ἐπιστήμης ἐπὶ σύμπαντα τὸν κόσμον τῶν γλωσσῶν, ἀπέδειξε μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἡ ὡς μήτηρ τῶν γλωσσῶν θεωρηθεῖσα Σανσκριτικὴ (μετὰ ταύτης δὲ καὶ ἡ Ζενδικὴ ἢ ἀρχαία Βακτρικὴ) ἦν ἁπλοῦν μέλος μιᾶς μόνης εὐρυτάτης οἰκογενείας γλωσσῶν καὶ ἐν ταύτῃ οὐχὶ μητρός, ἀλλὰ τὸ πολὺ πρεσβυτάτης ἀδελφῆς κατέχουσα θέσιν, καὶ ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι οἰκογένειαι γλωσσῶν ἀρχαίων καὶ νέων ἰδίας ὁμάδας ἢ ὁμοταξίας γλωσσικὰς ἀποτελοῦσαι. Καὶ αἱ μὲν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν καὶ τὴν Βακτρικὴν συγγενεῖς ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ γλῶσσαι ἐκλήθησαν *Ἰνδοευρωπαϊκαί, Ἰνδογερμανικαὶ* ἢ *Ἰνδοκελτικαί*, φέρουσαι τὰ ὀνόματα τῶν ἐν ταῖς ἀκροτάταις τῆς γλωσσικῆς οἰκογενείας χώραις ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ καὶ ἐν ταῖς δυτικώτερον ἔτι κειμέναις μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὑπὸ Κελτῶν οἰκουμέναις χώραις λαῶν), ἢ *Ἄριαι* δι' οὓς λόγους θέλομεν ἐξηγήσει περαιτέρω.

Δευτέρα τις μετὰ τῆς Ἀρίας ἡ Ἰνδογερμανικῆς ἐγνώσθη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ οἰκογένεια γλωσσῶν κληθεῖσα Σημιτικὴ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρεσβυτάτου τῶν τοῦ Νῶε υἱῶν *Σήμ*, πατρὸς κατὰ τὴν Π. Διαθήκην (Γενέσεως Κεφαλ. 10) πολλῶν λαῶν, ἐν οἷς τὴν κυριωτάτην θέσιν κατέχουσιν οἱ Ἑβραῖοι. Ἐνταῦθα ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα καὶ αἱ πρὸς ταύτην συγγενεῖς, αἱ τῶν Φοινίκων, τῶν Ἀραμαίων, Βαβυλωνίων, Ἀσσυρίων καὶ τῶν Ἀράβων ὡς καὶ ἡ ἀρχαία τῶν Ἀβησσυνῶν (ἡ Αἰθιοπικὴ) ἡ καλουμένη συνήθως *Γκεζὶ* (ἤτοι γραφομένη ἀντιθέτως πρὸς τὴν λαλουμένην *Χαμρὶ*) ἀποτελοῦσι τὴν Σημιτικὴν οἰκογένειαν τῶν γλωσσῶν.

Πλὴν τῆς Ἀρίας τῶν γλωσσῶν οἰκογενείας καὶ τῆς τῶν *Σημιτικῶν*, ἃς οἱ λαλοῦντες λαοὶ ὑπάγονται κατ' οὐσίαν πάντες εἰς τὴν *Λευκὴν* ἢ *Καυκασίαν* ἀνθρωπολογικὴν φυλὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἰσὶ δὲ οἱ κυρίως δημιουργήσαντες τὸν ὑψηλότερον καὶ πνευματικώτερον ἀνθρώπινον βίον καὶ πολιτισμόν, ὑπάρχει ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τρίτη οἰκογένεια γλωσσῶν μεγάλη, λαλουμένη ὑπὸ λαῶν ὑπαγομένων ἐν μέρει μὲν εἰς τὴν *Λευκὴν* ἢ *Καυκασίαν*, ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν Κιτρίνην ἢ Μογγολικὴν ἀνθρωπολογικὴν διαίρεσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καλουμένη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τέως μὲν Τουρανικὴ ἢ Τουρκική, νῦν δὲ *Φινοουραλικὴ* ἢ *Οὐραλαλταϊκή*, λαλουμένη ὑπὸ λαῶν ἐκτεινομένων ἀπὸ τῶν βορείων ἐν τῇ νῦν Ρωσσίᾳ καὶ ταῖς σκανδιναυϊκαῖς καλουμέναις

κατὰ μετάφρασιν ὀνόματα ἑλληνικὰ προσφορώτατα (οἷον «Θεσπέσιον μέλος» εἰς τὸ Βαγαβὰτ Γκιτά). Αἱ μεταφράσεις αὗται γενόμεναι γνωσταὶ ἐν Εὐρώπῃ συνετέλεσαν εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ προαγωγὴν τῶν περὶ τὴν σανσκριτικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματείαν σπουδῶν. Τὰ χειρόγραφα τῶν μεταφράσεων ὡς καὶ τὸ ἥμισυ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ περιουσίας διέθηκεν ὁ φιλογενὴς ἀνὴρ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας βιβλιοθήκης καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος, ἐπιθυμῶν περὶ τὸ τέλος τούτου νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα καὶ παρασκευαζόμενος πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς ἅτε μεσολαβηθεὶς ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐν ἡλικίᾳ 73 ἐτῶν. Ἐτελεύτησε δ' ὡς χριστιανὸς καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ἀγγλικῷ νεκροταφείῳ τῆς π. Βεναρές.

χώραις μέχρι τῶν Οὐραλίων ὀρέων (ἅτινα θεωροῦνται νῦν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀποτελοῦντα ὅριον μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας) καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν Ἀλταΐων καλουμένων ὀρέων τῆς ἔνδον Ἀσίας (ἐξ ὧν καὶ τὸ ὄνομα Οὐραλαλταϊκός), ἀκριβέστερον δὲ μέχρι τῆς *Μαντζουρίας*· κλάδος δὲ μέγας καὶ σπουδαῖος τῆς γλωσσικῆς οἰκογενείας ταύτης θεωρεῖται νῦν ὁ λεγόμενος *Τουρανικὸς* ἢ *Τουρκικός*, εἰς ὃν ὑπάγονται αἱ ὑπὸ πολλῶν Τουρκικῶν, Ταταρικῶν καὶ Μογγολικῶν (¹) λαῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ λαλούμεναι γλῶσσαι (²).

Ὡς ἐρρήθη ἤδη αἱ γλωσσικαὶ οἰκογένειαι αἵ τε Ἄριαι καὶ αἱ Σημιτικαὶ λαλοῦνται ὑπὸ λαῶν ὑπαγομένων *ἀνθρωπολογικῶς* εἰς τὴν *Λευκὴν* φυλήν. Αἱ ὀλίγαι ἐξαιρέσεις Μαύρων λαλούντων γλῶσσαν ἀραβικὴν ἐν Ἀφρικῇ καὶ εὐρωπαϊκὰς γλώσσας (Ἀγγλοαμερικανικήν, Ἱσπανικὴν ἢ Πορτογαλλικήν) ἐν Ἀμερικῇ ἐξηγοῦνται ἐκ λόγων *ἱστορικῶν*, ἕνεκα τῆς καθυποτάξεως τῶν Μαύρων ἐν Ἀφρικῇ μὲν ὑπὸ τῶν σημιτῶν Ἀράβων, ἐν Ἀμερικῇ δὲ ὑπὸ ἀρίων Εὐρωπαίων. Ἄλλως αἵ τε Ἄριαι πᾶσαι καὶ αἱ Σημιτικαὶ γλῶσσαι ἐλαλοῦντο καὶ λαλοῦνται ἀμφότεραι ὑπὸ λαῶν ὑπαγομένων ἀνθρωπολογικῶς εἰς τὴν *Λευκὴν* φυλήν. Ἐν τῇ Οὐραλαλταϊκῇ τοὐναντίον οἰκογενείᾳ γλωσσῶν τῇ ἐκτεινομένῃ ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι σχεδὸν τῆς Ἰαπωνικῆς θαλάσσης καὶ μέχρι τῶν ἔνδον τῆς Κίνας (³) πλεῖσται μὲν τῶν γλωσσῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης (ὡς αἱ Φιννικαί, ἡ Μαγυαρικὴ καὶ ἄλλαι τινὲς ἐν τῇ ἀνατολικωτάτῃ Εὐρώπῃ) λαλοῦνται ὑπὸ *Λευκῶν*, ἄλλαι (ἐν Σιβηρίᾳ καὶ Μαντζουρίᾳ) ὑπὸ Κιτρίνων, ἄλλαι δε (αἱ Τουρκικαὶ ἢ Ταταρικαὶ καὶ Μογγολικαί) ὑπὸ λαῶν μεσαζόντων κατὰ τὸν ἀνθρωπολογικὸν τύπον μεταξὺ *Λευκῶν* καὶ *Κιτρίνων*. Καὶ ἐνταῦθα ἡ συγγένεια ἡ μεταξὺ γλωσσῶν λαλουμένων ὑπὸ λαῶν

---

(1) Ὑπὸ ἔννοιαν ἀνθρωπολογικὴν τὸ ***Μογγόλος καὶ Μογγολικὸς*** καὶ Μογγολικὴ φυλὴ εἶναι ***ὅρος*** ταὐτόσημος πρὸς τὸ ***κίτρινος (ἢ ἐλαιόχρους)*** τῆς ***Κιτρίνης*** καλουμένης ἀνθρωπολογικῆς διαιρέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἀλλ' ὑπὸ ἔννοιαν γλωσσολογικὴν σημαίνει ἁπλῶς μίαν τῶν πολλῶν εἰς τὸν ***Τουρανικὸν*** ἢ ***Τουρκικὸν*** κλάδον τῆς ***Οὐραλαλταϊκῆς*** οἰκογενείας τῶν γλωσσῶν ὑπαγομένων ***Τουρκικῶν*** γλωσσῶν ἢ διαλέκτων. Ἡ σημείωσις αὕτη ἐκρίθη ἀναγκαιοτάτη πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως ἐν ταῖς εἰς τὸ αὐτὸ ὄνομα (Μογγολικός) διδομέναις νῦν δύο διαφόροις ἐννοίαις.

(2) ***Γλῶσσαί τινες*** Οὐραλαλταϊκαὶ λαλούμεναι ἐν Εὐρώπῃ, οἷον ἡ ***Μαγυαρικὴ*** (ἢ Οὐγγρική), ἡ Φιννικὴ καὶ ἄλλαι τινὲς τῆς νοτιανατολικῆς Ρωσίας, θεωρούμεναι καὶ καλούμεναι πρότερον Τουρανικαὶ ἢ Τουρκικαί (***Τουρὰν*** καὶ ***Τούρκ*** εἰσιν ὀνόματα ταὐτά, πληθυντ. τύπος τοῦ ἐν τῇ Περσικῇ Τουράν) καὶ ἐν τῇ Τουρκικῇ (Τούρκ καὶ Τουργούτ). Ἀλλὰ τὸ ***Τουρὰν*** ἤδη ἐν τῷ Ζενδαβέστᾳ ἔλαβε σημασίαν προσώπου, τοῦ γενάρχου, ὅπως τὸ Τουργούτ (***Ταργέτης*** τοῦ Ἡροδότου)· νῦν κατ' ἀκολουθίαν ἀκριβεστέρων περὶ τὸ ζήτημα ἐρευνῶν θεωροῦνται καὶ καλοῦνται ἁπλῶς Οὐραλαλταϊκὰ ἢ Φιννουραλικὰ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς συγγενεῖς Τουρκικὰς ὑπαγόμενας εἰς τὴν εὐρεῖαν ταύτην γλωσσικὴν οἰκογένειαν, εἰς ἣν κατατάσσονται νῦν καὶ τὰ ἀρχαιότατα γλωσσικὰ ἰδιώματα τῶν ***Σουμὲρ*** καὶ ***Ἀκκὰδ*** τῆς Χαλδαίας, ὡς δὲ ἀξιοῦσί τινες γλωσσολόγοι καὶ ἡ τῶν ***Ἀλαροδίων*** (ἢ Οὐράρτου) τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Καυκάσου.

(3) Ἡ ὑπὸ 400 περίπου ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων τὸ πλεῖστον Κιτρίνης φυλῆς λαλουμένη καὶ γραφομένη ***Σινικὴ*** ἢ ***Κινεζικὴ*** γλῶσσα ἔχει τύπον ὅλως ἰδιόρρυθμον, διαφέρουσα παντελῶς κατά τε τὰς ῥίζας καὶ κατὰ τὰς μορφὰς τῶν λέξεων, αἵτινες πᾶσαί εἰσι μονοσύλλαβοι καὶ δὲν ὑπόκεινται εἰς γραμματικὰς κλίσεις καὶ σχηματισμούς, ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας συνάψεως τῶν ***μονοσυλλάβων λέξεων***, ὧν ἑκάστη ἐκφράζει καὶ μίαν ἔννοιαν, παράγουσιν ὅ,τι ἐν ταῖς Αρίαις καὶ ταῖς Σημιτικαῖς διὰ τῶν μεταβολῶν τῶν καταλήξεων παράγεται καὶ ἐκφράζεται. Ἐννοεῖται ὅτι τοιαύτη γλῶσσα οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ συγγένειαν οὔτε πρὸς τὰς Ἀρίας καὶ Σημιτικάς, οὔτε πρὸς οἱανδήποτε γλῶσσαν ἔχουσαν ***γραμματικήν***. Καὶ ὅμως ἡ ἔλλειψις γραμματικῆς καὶ γραμματικῆς ὀργανώσεως τῆς γλώσσης δὲν ἐκώλυσε νὰ κατασταθῇ αὕτη γλῶσσα ἑνὸς τῶν ἀρχαιότατα πεπολιτισμένων λαῶν, κεκτημένη καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἐκφράζειν τὸν πολιτισμὸν τοῦτον.

ἀνθρωπολογικῶς διαφερόντων ἀλλήλων θεωρεῖται προελθοῦσα ἀπὸ αἰτίων ἱστορικῶν, ἀπὸ κατακτήσεων καὶ τῆς ἐκ τούτων προελθούσης γλωσσικῆς ἀφομοιώσεως.

Αἱ εἰς τὴν Λευκὴν ἀνθρωπολογικὴν φυλὴν ἀνήκουσαι γλωσσικαὶ οἰκογένειαι, ἰδίως ἡ τῶν Ἀρίων καὶ ἡ τῶν Σημιτικῶν λαῶν, ἔχουσι πᾶσαι μᾶλλον ἢ ἧττον σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ πολιτισμοῦ. Μάλιστα δὲ ὁ πνευματικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἔργον τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Σημιτικῶν λαῶν, ἐκφραζόμενος καὶ εἰκονιζόμενος ἐν ταῖς ὑπὸ τούτων λαλουμέναις γλώσσαις. ἐν ταῖς Ἀρίας δὲ γλώσσαις μίαν τῶν πρωτίστων θέσεων, ἂν μὴ τὴν πρωτίστην πασῶν, ἔχει ἡ γλῶσσα ἡ Ἑλληνική. Διότι ἐν μὲν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς Ἀρίαις οὐδεμία δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐκφράσεων καὶ μάλιστα τῶν διὰ τούτων ἐκφερομένων ἀφηρημένων ἐννοιῶν καὶ ἐσωτερικῶν λογισμῶν· ἐν δὲ ταῖς Ἀσιατικαῖς μόνη ἡ ἀρχαία Ἰνδική (ἡ Σανσκριτική)· *αἰσθητικῶς* δὲ εἶναι ἡ καλλίστη πασῶν κατά τε τὸ εὔφωνον τῶν φθόγγων καὶ τὸ μαλακὸν καὶ εὔκαμπτον ἐν ταῖς κλίσεσι καὶ τοῖς σχηματισμοῖς ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, τὸ εὔφωνον καὶ ἐνταῦθα ἔχουσα, ὡς πρώτιστον κανόνα, ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἔτι τῇ παρ' Ὁμήρῳ γνωστῇ ἡμῖν μορφῇ. πολλῶν αἰώνων ἔχουσα διανύσει περίοδον ἐν τῇ ἀπὸ τῆς ἀρχετύπου καταστάσεως μέχρι τῆς γλώσσης τῆς Ὁμηρικῆς ποιήσεως ἐξελίξει αὐτῆς, νεωτάτη μὲν οὖσα καὶ φαινομένη τὸ κάλλος, ἀρχαιοτάτη δὲ τὴν ἀνάπτυξιν (1), ἰδιάζουσαν κεκτημένη δύναμιν καὶ γονιμότητα ἐν τῷ παράγειν λέξεις ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐν τῷ συντιθέναι λέξεις πρὸς γένεσιν νέων. Ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς κλίσεσι καὶ τοῖς σχηματισμοῖς καὶ μετασχηματισμοῖς ἔχει ὡς νόμον σταθερὸν τὸ *καλόν*, τὸ εὔφωνον καὶ χάριεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συνειρμῷ καὶ τῇ πλοκῇ τῶν λέξεων πρὸς ἀποτέλεσιν λόγου ἐν τῇ λεγομένῃ *συντάξει*, ἥτις εἶναι μὲν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πολυπλοκωτάτη, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐν τῷ πολυπλόκῳ τούτῳ μαρτυροῦσα τὴν ὑψίστην δύναμιν καὶ τὸ ὑπέρτατον κάλλος ἐκεῖνο τοῦ λόγου, ὅπερ ὁ μέγας Ρωμαῖος σοφὸς ἐκήρυξεν ὡς ὑπέρτατον μέτρον τελειότητος τῆς ἀνθρωπίνης καθόλου γλώσσης, εἰπὼν ὅτι ἂν οἱ θεοὶ κατήρχουντο εἰς τὴν γῆν, θὰ ἐλάλουν τὴν τοῦ Πλάτωνος γλῶσσαν (2).

---

1) *Ἀρχαιότης* καὶ *νεότης*, προκειμένου περὶ γλώσσης, δὲν εἶναι ὅροι σταθεροὶ καὶ ἀπόλυτοι. Γλῶσσα οἵα ἡ Ἑλληνικὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀρχαιοτάτη ὡς ἔχουσα ἀνάπτυξιν πρὸς τελειότητα ἀρχαιοτάτην καὶ ἐν ἀρχαιοτάτοις ἤδη χρόνοις λαβοῦσα διὰ τῆς πνευματικῆς ἢ ἱστορικῆς καθόλου ἀναπτύξεως τοῦ λαλοῦντος αὐτὴν λαοῦ μορφὴν νέαν καὶ νεωτάτην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τραχύτητα καὶ τὸ ἀκαλλὲς τῆς ἀρχεγόνου μορφῆς.

2) Ἰδ. Δ. Βερναρδάκη Γραμματ. τῆς ἀρχαίας Ἑλλην. γλώσσης σ. 28 κ. ἑξ. Ἡ Ἑλληνικὴ *σύνταξις* εἶναι ἐκ τῶν θαυμασιωτάτων δημιουργημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅσα ἐκληρονομήσαμεν οἱ νεώτεροι ἐκ τοῦ ἀρχαίου κλασσικοῦ κόσμου. Ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη καὶ ποίησις, τὰ Ἑλληνικὰ πολιτεύματα, ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνικὸς βίος ἐν γένει, οὕτω καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ διὰ τῆς γλώσσης ταύτης ἡ πληρεστέρα καὶ ἀμεσωτέρα ἔκφρασις, ἡ σύνταξις, εἶναί τι μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τὴν ἄπειρον αὐτῆς καὶ ποιητικὴν ἐλευθερίαν καὶ ποικιλίαν. Εἶναι δὲ κατὰ πρώτην ὄψιν ἡ ἐλευθερία καὶ ποικιλία αὕτη τοῦ Ἕλληνος λόγου ὅπως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν γένει βίου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ὑπερεκχειλής, ἀνυπότακτος, δαιμονιῶσα. Δὲν εὑρίσκει τις ἐν αὐτῇ οὐδὲν σχεδὸν σταθερόν, ὁμοιόμορφον κανονικόν. Καὶ ὅμως ἂν ἐμβαθύνῃ τις κάλλιον εἰς τὰ πράγματα, πείθεται ὅτι ἡ συντακτικὴ ἐλευθερία ὑπόκειται εἰς κανόνας καὶ ὑπὸ τὴν ἄπειρον ποικιλίαν κρύπτεται κοινή τις ἀρχὴ καὶ ἑνότης. Ποία δὲ αὕτη;—Ἡ ποιητική, ἀποκρίνομαι, ἰδέα τοῦ κάλλους, ὅπως καὶ καθ' ὅσον δύναται νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τῆς συντάξεως. Ὅπως ἡ ζωηρὰ κα ποιητικὴ τῶν Ἑλλήνων φαντασία ἐνεφύσησε πνεῦμα ζωῆς εἰς ὁλόκληρον τὸν ἐκτὸς τοῦ ὑποκειμένου κόσμου καὶ ἐπροσωποποίησεν εἰς σύστημα παμποικίλων καὶ ποιητικῶν θεοτήτων ὁλόκληρον τὴν καθ' ἑαυτὴν νεκρὰν καὶ ἄψυχον φύσιν, οὕτως αὐτὴ αὕτη ἡ ζωηρὰ καὶ ποιητικὴ φαντα-

Πάντως ὁ τοιοῦτος βαθμὸς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ κάλλους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν ὑπῆρξε τὸ ἀρχέγονον κεφάλαιον ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τοῦ Ἕλληνος, ἀλλ' εἶναι προϊὸν ἀναπτύξεως ἐν χρόνῳ μακρῷ τελεσθείσης καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἱστορικοῦ βίου εἰς τὸν ὑπέρτατον ἀνυπέρβλητον βαθμὸν τελειότητος ἐξικομένης. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος ἔγκειται οὐχὶ ἐν τῇ παραχθείσῃ τελειότητι τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ κάλλους, ἀλλ' ἐν τῇ *δυνάμει* ὑπαρχούσῃ πρὸς τοιαύτην τελειότητα φυσικῇ ἀρετῇ, ἥτις ἀρχῆθεν ἀπετέλεσε κεφάλαιον μέγα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ποιησώμεθα λόγον μακρὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ ἱστορικῇ τελειότητι αὐτῆς. Τὰ ὅσα ἐρρήθησαν ἐνταῦθα περὶ ταύτης ἀποβλέπουσιν ἁπλῶς εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως καὶ ἀξίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῷ χώρῳ τῶν γλωσσῶν, ὡς στοιχείου καὶ κεφαλαίου φυσικοῦ ἐν τῇ γενέσει καὶ διαπλάσει τοῦ ἰδιοφυοῦς ἱστορικοῦ Ἑλλην. βίου. Ἐξηγησάμενοι δ' ἐπαρκῶς τὰ κατὰ τὸ ζήτημα τοῦτο μεταβαίνομεν εἰς τὰ περὶ τοῦ δευτέρου φυσικοῦ στοιχείου ἢ κεφαλαίου τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἱστορικοῦ ἑλληνικοῦ βίου, εἰς τὸ ζήτημα τοῦ περιβάλλοντος τὴν Ἑλλάδα φυσικοῦ κόσμου ἐν τῇ τούτου πρὸς γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιδράσει.

β') Ο ΠΕΡΙΒΑΛΛΩΝ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ ΦΥΣΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ζῇ καὶ βιοτεύει ἔθνος τι, δημιουργεῖ καὶ ἀναπτύσσει καὶ προάγει τὸν ἱστορικὸν τούτου βίον, ἔτι δὲ τὸ κλῖμα τοῦ τόπου καὶ ἡ περιβάλλουσα τὴν θέαν τούτου φύσις ἔχει, ἐν τῇ ἀρχῇ μάλιστα καὶ τῇ γενέσει τοῦ εἰρημένου βίου, μεγίστην ῥοπὴν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν τρόπον τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τοῦ βίου τούτου. Ὁ ἀήρ, ὁ οὐρανός, τὸ κλῖμα, τὸ ἔδαφος, ἡ θέα τοῦ ὁρίζοντος, ἡ θέα τῆς θαλάσσης, ἡ θαλασσοπλοΐα, ἡ κατὰ γῆν ἢ διὰ θαλάσσης συγκοινωνία τῶν λαῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἡ μετὰ ταύτης συνδεομένη *ἐμπορία*, καὶ ἡ βιομηχανία καὶ αἱ τέχναι αἱ βιομηχανικαί, πάντα ταῦτα ἀπ' εὐθείας τε καὶ ἐμμέσως ἐπιδρῶσιν ἰσχυρῶς ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν. Οἱ ὅροι τοῦ φυσικοῦ βίου καὶ τοῦ μετὰ τούτου κατὰ μικρὸν ἀναπτυσσομένου πνευματικοῦ βίου ὑπὸ οὐρανὸν εὔδιον καὶ *φιλάνθρωπον* καὶ ὑπὸ κλῖμα εὐκραὲς ἐπὶ γῆς εὐφόρου καὶ ἡμέρου καὶ *φιλανθρώπου* τὴν θέαν, ποικιλλομένης διὰ τῆς ποικιλίας τῶν ὀρέων, τῶν κοιλάδων καὶ πεδιάδων καὶ περιβρεχομένης ὑπὸ θαλάσσης καὶ ὅρμων καὶ λιμένων καὶ τρόπων ἐπικοινωνίας πρὸς ἄλλας χώρας εὐημερούσας, δὲν δύνανται νὰ ὦσιν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ὅρους βίου, ὃν διάγουσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν τόποις στερουμένοις θαλάσσης ἢ καὶ ἐν ἀλιμένοις ἀκταῖς καὶ ἐν μονοτόνοις πεδιναῖς ἐκτάσεσι μὴ διαχωριζομέναις ὑπὸ θαλασσῶν. Καὶ ἂν ἔτι μὴ παρακολουθήσῃ τις τὴν γεωγραφικὴν ἱστορίαν τοῦ Neumann τὴν ἑρμηνεύουσαν ἡμῖν τὴν γένεσιν τῶν Ἀττικῶν μύθων ἐκ τῆς φυσικῆς διαπλάσεως τῶν ἀκτῶν, τῶν λιμένων καὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἀττικῆς, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν γενικὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης θεωρίας. Ἄριστα δὲ περὶ τοιούτων λέγει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς (Περὶ Τέχν. κεφ. 11), μάρτυρα ἐπικαλούμενος καὶ τὸν Πλάτωνα: «Καὶ γὰρ ὁ Πλάτων φησὶ παγκάλως ὅτι κατὰ τοῦ οὐρανοῦ τόπους καὶ τῶν ἠθῶν κράσεις καὶ τὰ ἤθη φύσιν ἐκδύεσθαι τοὺς τόπους καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπὸ τῶν καθ' ἕνα». (Ταῦτα ὁ Διονύσιος συγκεφαλαιοῖ ἐκ τῶν

σία ἐζωογόνησε καὶ ἐνεψύχωσε τὰ ἄλλα νεκρὰ μέρη τοῦ λόγου, διεμόρφωσεν εἰς εἶδος καὶ κάλλος τὴν ἄλλως ἄμορφον καὶ ἀνείδεον ὕλην τοῦ τυπικοῦ, ἐπροσωποποίησε τὰ εἴδη ταῦτα καὶ τὰς μορφὰς ὅσα ἦτο δυνατὸν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὅσα ἦτο ἀδύνατον καὶ διὰ μυρίων τρόπων καὶ διὰ μυρίων εἰς αὐτὴν μόνην μὴ ἀπορρήτων μυστηρίων ἐζωογόνησε καὶ ἐνεψύχωσε θαυμασίως αὐτήν.

πολλῶν περὶ τοῦ πράγματος ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν Πολιτειῶν Δ' κεφ. 11 εἰρημένων). Ἀλλ' ἡ τῆς φύσεως ἐπὶ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου ἐπίδρασις ὅσον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἱστορικοῦ βίου, ὅτε δὲν ἔλαβεν ἔτι οὗτος ὑπόστασιν καὶ μορφὴν ὁριστικὴν καὶ διατελεῖ ἔτι ἐν τῷ πρώτῳ σταδίῳ τοῦ γίνεσθαι, εἶναι ἰσχυρά, τοσοῦτον ἐλαττοῦται εὑρισκομένη ἀπέναντι κόσμου ἱστορικοῦ πνευματικοῦ αὐτενεργοῦ καὶ αὐτάρκους. Δύναται ὁ Ἕλλην καὶ ἐν μέσῳ τῶν χιονοστιβάδων τῶν πολικῶν χωρῶν εὑρισκόμενος καὶ ἐν ταῖς ἀμμώδεσι πυροκαύστοις πεδιάσι τοῦ τῆς Ἀφρικῆς ἰσημερινοῦ διαιτώμενος νὰ μένῃ Ἕλλην, ὅπως κατὰ τὴν φυσικὴν διάπλασιν οὕτω καὶ κατὰ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, μετὰ πλήρους συνειδήσεως τοῦ *Ἕλληνος* καὶ τοῦ *Ἑλληνικοῦ κόσμου*, ἐν τούτῳ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ζῶν καὶ κινούμενος, τῆς ἐσωτερικῆς τούτου αἰσθήσεως ἀντιδρώσης ἰσχυρῶς εἰς πάσας τὰς φυσικὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ φυσικοῦ κόσμου. Τετρακόσια περίπου ἔτη ἔζησαν οἱ Τοῦρκοι ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἄλλοις τόποις ἑλληνικοῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος. Πάντως ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ ἰδιοφυΐα καὶ χαρακτὴρ δὲν ἔμειναν ἐν πᾶσι τοιοῦτα, οἷα ἤθελον μείνει ἂν τὸ τοῦ εἰρημένου χρόνου μῆκος ἤθελε διαγάγει ἐν ταῖς στέπποις ταῖς Κιργισίαις ἢ ἐν τῇ Μογγολικῇ ἐρήμῳ Κώβῃ· ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα ἠθικὴ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ μεταβολὴ ὑπῆρξεν ἐλαχίστη καὶ ἐν τῷ ὅλῳ ἔμεινεν τοιοῦτος οἷος ἦν ὅτε τὸ πρῶτον ἦλθεν. Διότι ἦλθεν ὑπὸ τὸ κράτος ὁρίζοντος πνευματικοῦ ὁλοκλήρων αἰώνων, ὑπὸ τὸ κράτος πίστεως καὶ πεποιθήσεως, ἰδεῶν καὶ προλήψεων δεσποζουσῶν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐξ οὗ ὁρμηθεὶς ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πάντως ἄλλοίως θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἂν ὁ λαὸς οὗτος μετέβαινεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν φυσικῇ παρθενίᾳ τελείᾳ, βάρβαρος μὲν καὶ ἄξεστος, ἀλλὰ μὴ διατελῶν ὑπὸ τὸ κράτος τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν τῆς πρώτης αὐτοῦ πατρίδος.

Κατὰ ταῦτα ὁ βαθμὸς καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐπὶ τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἰδιοφυοῦς ἱστορικοῦ βίου λαοῦ τινος ῥοπῆς καὶ ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος φυσικοῦ κόσμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς μείζονος ἢ ἐλάττονος προσεγγίσεως τοῦ λαοῦ τούτου πρὸς τὸν ἀρχέγονον φυσικὸν βίον καὶ πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον. Λαὸς ἔχων πρὸ αὐτοῦ μόνον τὴν φύσιν, οὐχὶ τὴν ἱστορίαν, οὐχὶ δηλονότι κόσμον πνευματικὸν ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως προελθόντα, λαὸς ἱστάμενος ἐπὶ ἐδάφους φυσικοῦ παρθενικοῦ, μὴ παραλαβὼν καὶ μὴ κληρονομήσας ἀπὸ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος ἀντιλήψεις καὶ προλήψεις πνευματικὰς καὶ ἤθη καὶ ἔθιμα δεσπόζοντα τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπ εὐθείας ἀπὸ τῆς θέας καὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ πρὸ αὐτοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἐμπνεόμενος κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις ταύτας τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν φυσικοῦ κόσμου δημιουργεῖ τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ κόσμον. Καὶ ὅσῳ πλέον ὁ περὶ αὐτὸν αἰσθητὸς κόσμος μετέχει τοῦ καλοῦ τῆς ποικιλίας, τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἐν ποικιλίᾳ ἑνότητος, τοσούτῳ περισσότερον ὁ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ διαπλασσόμενος κόσμος τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, τῆς φαντασίας καὶ τοῦ αἰσθήματος εἶναι πλούσιος εἰς εἰκόνας παριστώσας καὶ ἐκπροσωπούσας τὸ κάλλος τῆς ποικιλίας καὶ ἁρμονίας ἐν τῷ κόσμῳ τῆς *ποιήσεως* καὶ μυθολογίας. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἴσως ἐν πᾶσιν ἀκριβὲς τὸ ὑπό τινων ῥηθὲν ὅτι σύμπασα ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία οὐδὲν ἄλλο κατὰ βάθος εἶναι ἢ αὐτὴ ἡ γεωγραφία τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν περιβαλλομένη πέπλον ποιητικὸν καὶ μεταβάλλουσα τὰ φυσικὰ καὶ αἰσθητὰ ὑποκείμενα εἰς πρόσωπα ἠθικὰ καὶ ἰδεώδη καὶ δημιουργοῦσα κόσμον ἰδεώδη θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἐμψυχούντων νοερῶς σύμπαντα τὸν αἰσθητὸν κόσμον· ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀληθέστατον ὅτι ἡ φυσικὴ διάπλασις τῆς Ἑλληνικῆς γῆς μεγάλην εἶχε ῥοπὴν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν διάπλασιν τοῦ Ἕλληνος. Ἡ δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ αἰσθητικὴ καὶ πνευματικὴ ἰδιοφυΐα ἐποίησεν ὥστε ἐν τῷ

μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸ φυσικοῦ κόσμου ἀμοιβαίᾳ ἐπαφῇ καὶ ἐπιδράσει πλήρης ἐπικρατεῖ ἁρμονία. Καὶ κατὰ ταῦτα ὁ οὐρανός, τὸ κλῖμα, ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος, οἱ ποταμοί, τὰ ῥεῖθρα, αἱ λίμναι, τὰ ὄρη καὶ οἱ λόφοι, καὶ ὁ φωταυγὴς καὶ πλήρης ζωῆς κάλλους καὶ ἀγαθότητος φιλομειδὴς ὁρίζων, τὸ ἥμερον καὶ φαιδρὸν καὶ *φιλάνθρωπον* [1] ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ τῆς Ἑλλάδος εἰσὶ τὰ μεγάλα κεφάλαια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱστορικοῦ βίου. Διότι ἐκ τῆς τοιαύτης μεταξὺ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν φυσικοῦ κόσμου ἁρμονίας καὶ οἰκειότητος παρήχθη ἡ *ἐλευθερία* ἐκείνη τοῦ πνεύματος ἡ δοῦσα εἰς τὸν πνευματικὸν καὶ ἱστορικὸν βίον τῆς Ἑλλάδος χαρακτῆρα ὅλως ἰδιοφυᾶ. Ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἀνθρώπων ἱστορικῶν γένει τοσοῦτο πιστῶς διετηρήθη ἡ μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως ἁρμονία καὶ ἡ ἐκ ταύτης προερχομένη ἐλευθέρα κίνησις τοῦ *πνεύματος* ὅσον ἐν τῷ ἑλληνικῷ. Διότι οὐδεὶς λαὸς μετὰ τοσαύτης ἠρεμίας, ἐλευθερίας καὶ οἰκειότητος ἀπέβλεψε πρὸς τὴν φύσιν μεθ' ὅσης ὁ ἑλληνικός. Ἡ *ἐλευθερία* αὕτη, ἡ μετὰ γαλήνης πνεύματος καὶ ἐν ἰσορροπίᾳ καὶ ἁρμονίᾳ φαντασίας καὶ διανοίας ἀτενίζουσα πρὸς τὴν φύσιν καὶ παριστῶσα ταύτην ὑπὸ τὴν φαιδρὰν καὶ φιλάνθρωπον αὐτῆς ὄψιν, οὐδαμῶς πληροῦσα τὴν φαντασίαν καὶ τὸ αἴσθημα φόβου καὶ τρόμου ἐκ τοῦ μεγάλου τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἐμποιουμένου ὡς παρὰ τοῖς πολλοῖς Ἀσιατικοῖς λαοῖς, ἀλλ' οὔτε μετὰ ψυχρᾶς μόνον σκέψεως καὶ ὑπερεντάσεως πασῶν τῶν φυσικῶν δυνάμεων παλαίουσα ψυχρῶς πρὸς τὸν κόσμον τὸν φυσικὸν ὅπως παρὰ τοῖς βορείοις λαοῖς, ἐποίησεν ὥστε μηδέποτε νὰ ταραχθῇ ἡ μεταξὺ ποιήσεως καὶ ἱστορίας πραγματικὴ ἁρμονία, μηδέποτε ὁ κόσμος ὁ ἰδεώδης νὰ ὑποχωρῇ πρὸ τοῦ πραγματικοῦ, μηδέποτε τὸ πραγματικὸν νὰ ἐξαφανίζηται πρὸ τοῦ φαντασιώδους. Οὐδέποτε ὁ Ἕλλην κατέλιπε τὸν χῶρον τῆς ποιήσεως καὶ ἐν τῇ σαφεστάτῃ καὶ ἀκραιφνεστάτῃ ἀντιλήψει τοῦ πραγματικοῦ. Τὸ ἰδεῶδες ὑπῆρξε πάντοτε ἡ κορωνίς, ἡ κορυφαία ἀκρότης τοῦ *πραγματικοῦ* ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ἐκφάνσει τῆς τούτου δυνάμεως. Τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ καλόν, μετὰ τούτων δὲ καὶ τὸ ἀγαθόν (καλοκἀγαθον), διετέλεσαν πάντοτε ἐν εἰρήνῃ πρὸς ἄλληλα. Οὐδέποτε ἡ ἀληθὴς ἢ ὀθνεία ἐπιστήμη πλὴν ἐν τοῖς χρόνοις ἡμῶν κατέπνιξε τὴν φωνὴν τῆς ποιήσεως. Ἡ *ἐλευθερία* τοῦ πνεύματος παρήγαγεν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ, ἐν τῇ χώρᾳ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ζητουμένης σοφίας, τὴν *φιλοσοφίαν* ἤτοι τὴν μόνην προσήκουσαν τῷ ἀνθρώπῳ ὑψίστην ἀρετὴν τοῦ *διηνεκῶς* καὶ *ἀπαύστως ἀγαπᾶν* καὶ ζητεῖν τὴν σοφίαν καὶ μηδέποτε ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τῇ ἑκάστοτε κτωμένῃ σοφίᾳ καὶ δοκεῖν σοφὸν εἶναι. Ὁ ὅρος δὲ αὐτός (ὁ τοῦ *φιλοσοφεῖν*) ἐκφράζων καὶ ἑρμηνεύων ἅμα μὲν τὴν ὑπερτάτην ἐλευθερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῷ ζητεῖν καὶ ἐρευνᾶν, ἅμα δὲ καὶ τὸ ὅριον τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας, ὑπῆρξε τύπος, εἰκών, κορωνὶς καὶ σφραγὶς τῆς ἐν παντὶ ἐνεργείας τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἕλληνος καὶ τῇ ὑπὸ τούτου ἀντιλήψει τοῦ κόσμου ἁρμονίᾳ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ, τοῦ κόσμου τῆς ποιήσεως καὶ τῆς *πραγματικότητος*, παρήγαγον ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους τὸν ἀληθῆ καὶ τέλειον ἱστορικὸν βίον, τὸν εἰκονιζόμενον ἐν αὐτῇ τῇ εἰκόνι τῇ φυσικῇ τῆς Ἑλλάδος γῆς. Σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἐβαπτίσθη, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ πραγματικῇ καὶ ἰδεώδει καὶ δὲν ἔμεινεν ἐν αὐτῇ ὄρος, βουνόν, λόφος, βράχος, ποταμός, ῥεῖθρον, πηγὴ ὕδατος, μὴ ἔχον ὄνομα μὴ ἐξυμνηθὲν ὑπὸ τῆς ποιήσεως καὶ μὴ διαφημισθὲν ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Καὶ ὅτε ἐπὶ χρόνου

---

[1] Κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χρῆσιν τοῦ ὀνόματος. Δὲν πρόκειται περὶ ἠθικῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας, ἀλλὰ περὶ φυσικῆς αἰσθητικῆς φιλανθρωπίας, τῆς τερπνῆς καὶ εὐεργετικῆς ἐπὶ τὴν αἴσθησιν ἐπιδράσεως τῆς φύσεως.

τινὰ περίοδον ἐφαίνετο ἡ πραγματικὴ ἱστορία ἐξαφανιζομένη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς Ἑλλάδος καὶ παραδιδομένη εἰς τὴν διάκρισιν τῆς βαρβαρότητος, μόνη ἡ ὄψις καὶ ἡ θέα τῆς φυσικῆς Ἑλλάδος ἤρκει ἵνα ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ποιητοῦ ἐμφανίζηται ἡ Ἑλλὰς ἡ ἱστορικὴ μεθ' ὅλου τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς. Ἡ νεκρὰ Ἑλλὰς καθίστατο «νεκρὰ ἀθάνατος» ἐν τῇ φύσει τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνέπνεεν εἰς τὸν μέγαν ποιητὴν στίχους πρὸς τοὺς *ἀθανάτους* νεκρούς, «ὧν τὸ ὄνομα ζῇ σήμερον ἐν τῇ πνοῇ τῆς αὔρας καὶ τῷ ψιθύρῳ τῶν ὑδάτων. Τὰ δάση εἶναι πλήρη τῆς δόξης αὐτῶν. Ἡ ἀρχαία στήλη ἡ ὑψουμένη ἐν τῇ σιγῇ τῆς ἠρεμίας καυχᾶται ἐπὶ συγγενείᾳ πρὸς τὴν ἱερὰν αὐτῶν κόνιν. Αἱ σκιαὶ αὐτῶν πτερυγίζουσι περὶ τὰ σκιόεντα ὄρη καὶ ἡ εἰκὼν αὐτῶν κατοπτρίζεται ἐν ἑκάστῃ πηγῇ. Ὁ ἐλάχιστος ρύαξ καὶ ὁ μέγιστος ποταμὸς ῥέουσι μιγνύοντες πρὸς τοὺς φλοίσβους τῶν κυμάτων τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων. Ὑφ' οἱονδήποτε ζυγὸν καὶ ἂν κύπτῃ ἡ γῆ αὕτη, ἀνήκει εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὴν Δόξαν».

Ο ΦΥΣΙΚΟΣ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀλλ' ἡ φύσις τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἕλληνος ἁρμονίας δὲν παρήγαγε μόνον καὶ διέχεε τὴν φαιδρότητα καὶ τὴν ἀείζωον φαιδρὰν νεότητα εἰς τὸν Ἕλληνα, ἀλλὰ καὶ παρώρμησεν αὐτὸν εἰς τὴν τελεσφόρον χρῆσιν τῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ὁ αὐτοφυῶς, οὕτως εἰπεῖν, αὐτομάτως καὶ αὐτοτελῶς παραγόμενος ἐν οἵᾳ δήποτε χώρᾳ, ἔθνει καὶ λαῷ ἱστορικὸς βίος ἐξαρτᾶται, ὡς ἐρρήθη, ἀπὸ τῆς διαπλάσεως τοῦ περιβάλλοντος τοῦτον φυσικοῦ κόσμου. Τοῦτο ἀληθεύει οὐ μόνον ὡς πρὸς τὸν ἀκραιφνῆ πνευματικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν ὑλικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑλικῆς εὐημερίας καὶ εὐδαιμονίας οἱασδήποτε χώρας. Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι γεωγράφοι ἐξῆραν εὐλόγως τὸ μεταξὺ τῶν ἠπείρων εἰς ἡμέρωσιν καὶ πολιτισμὸν λίαν προσφυὲς τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ διαπλάσεως τῆς *«πολυσχημονεστάτης»* τῶν ἠπείρων, κατὰ Στράβωνα, τῆς Εὐρώπης, τῆς μάλιστα πασῶν εὐπορούσης θαλασσῶν, κόλπων καὶ λιμένων, χερσονήσων καὶ νήσων, δι' ὧν πάντων καὶ τὸ κλίμα τῆς ἠπείρου ταύτης καθίσταται εὐκραὲς καὶ ὁ ὁρίζων πανταχοῦ ποικίλος καὶ ἡ θέα τερπνὴ καὶ ἡ συγκοινωνία εὔκολος καὶ συχνή, ὁ δὲ βίος ἀναπτύσσεται ἁρμονικῶς. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Εὐρώπη ἵσταται μεθ' ὑπεροχῆς ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἠπείρων ἐν τῷ βίῳ τῷ ἱστορικῷ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ, οὐχὶ κατὰ τὴν προτεραιότητα τοῦ χρόνου, ἥτις ἀνήκει πάντως εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον (ἐν Ἀφρικῇ), ἀλλὰ κατὰ τὸ ποιὸν καὶ τὴν ἐσωτερικήν, ἰδιοφυᾶ, ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν οἰκούντων, εἰ καὶ ὁ τοπικὸς χωρισμὸς καὶ ἡ τοπικὴ διάκρισις αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ἀσίας ὑπῆρξεν οὐχὶ φυσική, ἀλλὰ τεχνητὴ καὶ συμβατική, ἐντεῦθεν δὲ καὶ αὐθαίρετος ὡς πρὸς τὰ σημεῖα τοῦ χωρισμοῦ (1). Λέγει δὲ καὶ ὁ Στράβων (Β, 126)

(1) Εὐρώπη καὶ Ἀσία φυσικῶς ἀποτελοῦσι μίαν ἤπειρον, οὐχὶ δὲ δύο καθ' ἑαυτὰς ἠπείρους κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων φυσικῶς διὰ θαλασσῶν καὶ ὠκεανῶν, ὡς εἶναι ἡ Ἀφρικὴ κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς Ἀσίας (πλὴν μικρᾶς τινος ταινίας γῆς περὶ τὸ Πηλούσιον) καὶ ἡ Ἀμερικὴ καὶ ἡ Νέα Ὀλλανδία. Ἡ Εὐρώπη εἶναι τὸ δυτικώτατον τῆς αὐτῆς ἠπείρου (τῆς Ἀσίας) συνεχὲς ταύτης τμῆμα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ ὅρια τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν ποικίλας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς γεωγραφίας ἔλαβον μεταβολάς. Παρ' Ἡροδότῳ, παρ' ᾧ καὶ πρῶτον ἀναφέρεται τὸ ὄνομα ὡς ὄνομα μεγάλης ἠπείρου ἤτοι τμήματος μεγάλου τῆς γῆς, ἡ Εὐρώπη ἐκτείνεται μέχρι τῶν νῦν Ἀλταΐων καλουμένων ὀρέων, περιλαμβάνουσα τήν τε νῦν δυτικὴν Σιβηρίαν καὶ μέρος τῆς νῦν Μέσης καλουμένης Ἀσίας, διὰ τοῦτο δὲ θεωρεῖται (ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου) εὐλόγως ὡς μείζων Ἀσίας ὁμοῦ καὶ Λιβύης. Οἱ μεταγενέστεροι τοῦ Ἡροδότου ἀρχαῖοι γεω-

περὶ τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς : «Ὅτι πολυσχήμων τε καὶ πρὸς ἀρετὴν ἀνδρῶν εὐφυεστάτη καὶ πολιτειῶν καὶ ταῖς ἄλλαις πλεῖστον μεταδεδωκυῖα τῶν οἰκείων ἀγαθῶν». Ὡς πρὸς τὸ πολυσχῆμον τοῦτο μετὰ τὴν Εὐρώπην ἔρχεται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γεωγραφίᾳ ἡ Ἀσία, ἐνῷ ἡ Λιβύη (ἡ Ἀφρικὴ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων) ἐξαιρουμένης τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς παρὰ τὴν Μεσόγειον καλουμένην θάλασσαν ἐκτεινομένης (ἔνθα ἡ Αἴγυπτος, ἡ Κυρηναϊκὴ καὶ ἡ Καρχηδονία, χῶραι πεπολιτισμέναι) μὴ διασχιζομένη καὶ μὴ διαβρεχομένη ἐκ τῶν ἔνδον ὑπὸ θαλασσῶν ἔμεινε μέχρι σήμερον ξένη πρὸς πολιτισμόν, ἡ δὲ Ἀσία ἡ μὴ ἀμοιροῦσα θαλασσῶν τινων μεσογείων ἐνιαχοῦ τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς μέσην τινὰ ἔλαβε θέσιν μεταξὺ τῶν δύο, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ πολιτισμοῦ (Στράβ. 121 «Ἡ μὲν οὖν Εὐρώπη πολυσχημονεστάτη πασῶν ἐστι, ἡ δὲ Λιβύη τὰ ἐναντία πέπονθεν, ἡ δὲ Ἀσία μέσην πως ἀμφοῖν ἔχει τὴν διάθεσιν»). Ἀλλ' ἂν ἡ Εὐρώπη εἶναι ἡ πολυχημονεστάστη καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἀρετὴν ἀνθρώπων εὐφυεστάτη τῶν ἠπείρων, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ Εὐρώπη τῆς Εὐρώπης, οὕτως εἰπεῖν, εἶναι ἡ Ἑλλάς, ἔχουσα ἔκτασιν περιβρεχομένην ὑπὸ θαλασσῶν μείζονα πάσης ἄλλης χώρας εὐρωπαϊκῆς πολλαπλασίας κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιφανείας. Οὕτω σύμπασα ἡ Ἰβηρικὴ χερσόνησος (Ἱσπανία καὶ Πορτογαλία ὁμοῦ) ἔχουσα ἐπιφάνειαν 600 περίπου χιλιάδων τετραγων. χιλιομ. ἀπέναντι τῆς Πελοποννήσου ἤτοι πέντε καὶ εἰκοσάκις μείζονα τῆς τῆς Πελοποννήσου καὶ πλὴν τινος μικρᾶς ἐκτάσεως (μόλις τὸ $^1/_5$ τῆς ὅλης περιμέμέτρου τῆς χερσονήσου ἀποτελούσης) περιβρέχεται πᾶσα ὑπὸ θαλασσῶν, ἔχει ἔκτασιν παραλίας ἐλάσσονα ἢ ἡ Πελοπόννησος. Ἡ ἐντεῦθεν τῆς Πελοποννήσου ἤπειρος Ἑλλὰς δὲν ἔχει πάντως οὕτω μεγάλην ὡς ἡ Πελοπόννησος παραλιακὴν ἔκτασιν, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶναι καὶ αὕτη ἱκανῶς πολυσχήμων. Ἂν δὲ ἀποβλέψωμεν καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν κόλπων καὶ τῶν λιμένων τῶν δυτικῶν ἰδίως ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἢ «ἑλληνικῇ» καλουμένῃ θαλάσσῃ νήσων, ἐν ᾗ θαλάσσῃ πλέων τις κατὰ μῆκος καὶ πλάτος οὐδέποτε βλέπει ἐκ τοῦ ὁρίζοντος ἐξαφανιζομένην νῆσόν τινα ἢ ἀκτὴν ἠπειρωτικήν, καὶ ἂν ἀποβλέψωμεν πρὸς τὰς δυσμικὰς ἐκτάσεις τοῦ Σικελικοῦ πελάγους (¹), ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ πολυσχιδεστάτη καὶ πολυσχημονεστάτη καὶ φιλανθρώπως παραλιακωτάτη καὶ διὰ ταῦτα πρὸς ἀρετὴν ἀνθρώπων καὶ γένεσιν πολιτειῶν καὶ πρὸς παραγωγὴν πολιτισμοῦ φυσικῶς εὐφυεστάτη χώρα τῆς Εὐρώπης ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλάς (²).

Ἐκ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καθίσταται συμφανέστατον ὅτι ἐκ τῶν τριῶν κεφαλαίων, ὧν χρήζει πᾶς λαὸς εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἱστορίαν, ἡ Ἑλλὰς ὡς φυλὴ καὶ ὡς χώρα, ἐν μέτρῳ δαψιλεῖ ἐκέκτητο τὰ δύο πρῶτα, ἤτοι πρῶτον τὴν ἰδιοφυᾶ φυσικὴν διάπλασιν τοῦ Ἕλληνος ὡς ἀνθρώπου ἐν τῇ ἀνθρωπολογικῇ διαιρέσει

γράφοι ὡς ὅριον μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἔθετον τὸν Φᾶσιν ποταμὸν ἢ τὸν Καύκασον ἢ τὸν νῦν Βόλγαν ποταμόν. Μόνον δὲ ἡ γεωγραφικὴ ἐπιστήμη τῶν νεωτάτων χρόνων ὡς ὅρια μεταξὺ τῶν δύο ἠπείρων ἔθηκε τὰ Οὐράλια ὄρη καὶ τὸν Οὐράλην ποταμὸν καὶ τὸν Καύκασον. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη καὶ ὡς τμῆμα Ἀσίας τοπογραφικὸν ἐκλαμβανομένη ἀποτελεῖ τὸ φύσει ἐπιτηδειότατον πρὸς ἡμέρωσιν καὶ πολιτισμὸν τμῆμα αὐτῆς.

(1) Τὸ Σικελικὸν πέλαγος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Κρητικοῦ καὶ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Τυρρηνικοῦ, περιλαμβάνον πάσας τὰς νοτίους καὶ τὰς δυτικὰς παραλίας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἠπείρου Ἑλλάδος μέχρι Κερκύρας καὶ Δυρραχίου, ὁπόθεν ἄρχεται ὁ Ἰόνιος κόλπος ἢ ὁ Ἀδρίας. Τὸ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις Ἰόνιον καλούμενον πέλαγος (ἐν ᾧ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι) εἶναι ἁπλῶς τμῆμα τοῦ Σικελικοῦ πελάγους καὶ τοῦ Ἰονίου κόλπου.

(2) Ἔχει καὶ ἡ Σκανδιναυκὴ χερσόνησος (ὡς καὶ ἡ ἕνεκα τοῦ ψύχους οἰκητόρων σπανίζουσα Γροιλανδία) τοὺς περιφήμους ποιητικωτάτους κόλπους αὐτῆς (Fjorden), ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ ταῦτα ἀνεπτύχθη καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ πολιτισμὸς ἀρχαιότατος, καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς ἀνδρῶν τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν ἐπέδρασε τοσοῦτον ἐπὶ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης ἔν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἰδίως ἐν τῷ μεσαίωνι παραγαγὸν τὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν μυθολογίαν

τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κατέχοντος θέσιν σπουδαιοτάτην κατὰ τὴν σωματικὴν διάπλασιν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἔπειτα δὲ τὴν ἕνεκα τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ γενέσει τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου φυσικοῦ κόσμου πρὸς ἀρετὴν εὐφυΐαν. Μετὰ τὴν λύσιν τῶν δύο τούτων ζητημάτων μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ τρίτου τῶν προειρημένων κεφαλαίων ἢ στοιχείων τοῦ ἱστορικοῦ βίου.

Γ'. Ἡ τοῦ ζητήματος τούτου ἔννοια εἶναι ἂν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὁ δημιουργήσας τὸν Ἑλληνικὸν πνευματικὸν βίον καὶ πολιτισμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, αὐτὴν ταύτην τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἅτινα ἐν αὐτῷ τῷ ἀρχαιοτάτῳ ἱστορικῷ μνημείῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, ἐν τοῖς ἔπεσι τοῖς Ὁμηρικοῖς, εὑρίσκομεν εἰς μέγαν βαθμὸν προηγμένα, ἔλαβε τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει παρ' ἄλλου προϋπάρξαντος ἐν τῇ χώρᾳ λαοῦ, ἢ καὶ παρὰ λαοῦ ἔξωθεν ἐπιδράσαντος ἰσχυρῶς ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ προήγαγεν αὐτόν, ἢ ἂν ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἐδημιουργήθη ἀρχεγόνως καὶ πρωτοτύπως ὑπὸ τῶν προγόνων αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου προαπαιτεῖ τὴν λύσιν ἑτέρου ζητήματος τοῦδε : τὴν Ἑλλάδα ᾤκησαν πάντοτε οἱ αὐτοὶ λαοὶ αὐτόχθονες καὶ γηγενεῖς, ὡς ἠξίουν πολλοὶ τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν, ἢ λαοὶ διάφοροι ἀλλοτρίων πρὸς ἀλλήλας φυλῶν διεδέξαντο ἀλλήλους ἐν τῇ οἰκήσει τῆς χώρας ; Τὰ ζητήματα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ διαφωτισθῶσι πάντως καὶ νὰ λυθῶσιν ὁριστικῶς ἀπ' εὐθείας διὰ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουσι μνημεῖα ἱστορικὰ γραπτά, παραδόσεις δηλονότι διὰ γραπτῶν μνημείων παραδεδομένας. Ἀλλὰ τῆς ἀκραιφνοῦς καὶ κυρίως ἱστορικῆς πηγῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀπορρεούσης μαρτυρίας (¹) ἐλλειπούσης ἐν τῷ προκειμένῳ κεφαλαίῳ δύο βοηθητικαὶ τῆς ἱστορίας ἐπιστῆμαι δύνανται νὰ συντελέσωσι εἰς τὴν ὡς δυνατὸν ἐγγυτάτῳ τῇ ἀληθείᾳ λύσιν τοῦ ζητήματος : ἡ *συγκριτικὴ Γλωσσολογία* καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ *ἱστορία τῆς τέχνης* ἡ καλουμένη *Ἀρχαιολογία*. Καὶ νῦν προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐν τῷ χώρῳ ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστημῶν τούτων γενομένων ἐρευνῶν καὶ παρεχομένων ἡμῖν γνώσεων πρὸς διαφώτισιν τοῦ προκειμένου ζητήματος, ἀποτελοῦντος ἰδιαίτερον μέγα καὶ σπουδαιότατον ζήτημα, τὸ τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος.

Ε'

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

Ὅταν λέγωμεν Ἑλλάδα προϊστορικὴν δὲν ἐννοοῦμεν Ἑλλάδα ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἱστορίας, ἀλλ' ἐννοοῦμεν πάλιν Ἑλλάδα ἱστορικήν, Ἑλλάδα ἔχουσαν ἱστορίαν καὶ πολιτισμόν, ἀλλ' ἱστορίαν μὴ ἀπ' εὐθείας καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἑνότητι ἀπὸ κυρίως ἱστορικῶν πηγῶν ἤτοι γραπτῶν μνημείων ἱστορικῶν ἐκτιθεμένην ὡς ἡ ἱστορία τῶν κυρίως ἱστορικῶν χρόνων, ἀλλὰ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν γλωσσῶν καὶ διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων τῶν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικῶν τῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος συνδεομένων ἱστορικῶν χωρῶν ἐν γενικῇ τινι καὶ καθολικῇ εἰκόνι παρισταμένην καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰς ποιητικὰς καὶ μυθικὰς παραδόσεις ἐν πολλοῖς σημείοις διαφωτιζομένην.

α') *Τὰ ἐκ τῆς συγκρίσεως γλωσσῶν, τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας ἐξαγόμενα περὶ τῆς*

---

(1) Ἐκ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν τῶν τε ἀρικῶν (Περσικῶν) καὶ τῶν ἀναρικῶν (τῶν Ἀσσυροβαβυλωνιακῶν) καὶ τῶν ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Αἰγύπτου, δι' ὧν ἥ τε τῶν Ἀσσυροβαβυλωνίων καὶ ἡ τῶν Περσῶν καὶ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἱστορία τοσοῦτον ἐπ' ἐσχάτων ἐφωτίσθη, ὀλίγισταί τινες μόνον ἀκτῖνες λίαν ἀμυδροῦ φωτὸς εἰσέδυσαν εἰς τὰ σκότη τῆς ἱστορίας τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος.

προϊστορικῆς Ἑλλάδος (1) *συμπεράσματα καὶ εἰκασίαι*. Ὡς ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, ἡ ἀπὸ τοῦ 18 αἰῶνος ἀρξαμένη ἐν Εὐρώπῃ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας Ἰνδικῆς (Σανσκριτικῆς) καὶ τῆς ἀρχαίας Βακτρικῆς (Ζενδικῆς) ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἰδίως τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικήν, ἀπεκάλυψεν ὁλόκληρον οἰκογένειαν γλωσσῶν μᾶλλον ἢ ἧττον συγγενῶν πρὸς ἀλλήλας, ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ κληθεῖσαν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ἢ *Ἰνδογερμανικὴν* ἢ *Ἰνδοκελτικὴν* ἢ Ἀρίαν (2). Ἐν Ἀσίᾳ εἰς τὴν Ἀρίαν οἰκογένειαν ὑπάγονται μόνον οἱ Ἰνδοὶ οἱ ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τῆς μεγάλης χερσονήσου τοῦ Ἰνδοστὰν διὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐπικρατήσαντες καθ' ἅπαν τὸ Ἰνδοστάν (καὶ πέραν ἔτι τούτου ἐν ταῖς Ἰνδοσινικαῖς χώραις), ἔπειτα οἱ λαοὶ οἱ οἰκοῦντες ἐν τῷ εὐρεῖ Ἰρανικῷ ἢ Μηδοπερσικῷ καλουμένῳ ὀροπεδίῳ τῷ περιλαμβάνοντι τὰς νῦν χώρας Περσίαν, Ἀφγανιστάν, Βελουχιστάν, Βουχάραν καὶ Βάλχ, καὶ δυτικώτερον τοῦ Ἰρὰν λαοί τινες τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου, ἔτι δὲ καὶ τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας καλουμένης μεγάλης χερσονήσου. Τοὐναντίον δὲ τῆς Εὐρώπης τὸ πλεῖστον ᾠκίσθη ὑπὸ Ἀρίων. Διότι πλὴν τῶν λαῶν τῶν οἰκούντων τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, οἵ τε ἐν τῇ μέσῃ Εὐρώπῃ οἰκοῦντες Σλαυικοὶ καὶ Γερμανικοὶ λαοί (ἐν τοῖς Γερμανικοῖς περιλαμβάνονται καὶ οἱ Σκανδιναυικοί) καὶ οἱ δυτικώτερον τούτων οἰκοῦντες Κέλται (Γαλάται καὶ Βρεττανοί) ἦσαν Ἄριοι. Ἐν τῇ Ἰβηρικῇ χερσονήσῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς Πυρηναίοις δὲν ἐπεκράτησαν οἱ Ἄριοι, τὰ δὲ ἀνατολικὰ καὶ τὰ βόρεια τῆς νῦν Ρωσίας, ἀρχαιότερον δὲ καὶ τῆς Σκανδιναυίας, καὶ ἀνατολικαί τινες ἀκταὶ τῆς Βαλτικῆς οἰκοῦνται μέχρι νῦν ὑπὸ λαοῦ Οὐραλοφιννικοῦ. Ἀλλ' ἔλθωμεν νῦν εἰς τὸ ζήτημα: Τί ἐκ τῆς γλωσσολογίας δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν περὶ τῶν πρώτων οἰκητόρων τῶν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκουμένων χωρῶν; Ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, ἀφ' οὗ χρόνου διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων σπουδῆς τῆς ἀρχαίας Ἰνδικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας Βακτρικῆς ἢ Ζενδικῆς καὶ τῆς τούτων συγκρίσεως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας διεπιστώθη γενικῶς ἡ γλωσσικὴ καὶ ἐντεῦθεν ἡ φυλετικὴ πρὸς ἀλλήλους συγγένεια λαῶν οἰκούντων ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς καὶ Βακτρικῆς μέχρι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ, κληθέντων Ἀρίων, πολλαὶ ἤρξαντο γινόμεναι ὑποθέσεις περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς πρώτης καταστάσεως, τῆς ἐν ἀρχῇ ἑνότητος καὶ τῆς ἔπειτα διασπορᾶς τῶν διαφόρων μοιρῶν τῆς τῶν Ἀρίων λαῶν οἰκογενείας. Ἡ σύγκρισις ἐκτεινομένη κατὰ μικρὸν ἐκ τοῦ χώρου τῶν γλωσσῶν εἰς τὸν τῆς φιλολογίας καθόλου καὶ τὸν τοῦ εὐρυτέρου πνευματικοῦ βίου, τῆς θρησκείας καὶ τῶν μετὰ ταύτης συνδεομένων μυθικῶν παραδόσεων παρήγαγεν ὁλόκληρον σύ-

(1) Ποιούμενοι λόγον περὶ προϊστορικῆς ***Ἑλλάδος*** χρώμεθα τῷ ὀνόματι τούτῳ (Ἑλλάς) ἐξ ἀνάγκης κατὰ ***πρόληψιν***, ἐννοοῦντες ὑπὸ τὸ ὄνομα τὰς ἐν τοῖς κυρίως ἱστορικοῖς χρόνοις τὴν ***Ἑλλάδα*** ἀποτελούσας χώρας.

(2) Ἴδε περὶ τούτου ἐκτενέστερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν καθολικὴν ἱστορίαν, σελ. 322 κτ. Τὸ ὄνομα ***Ἄριος*** ἐλήφθη ἐκ τῶν ***Ἀρίων*** (Aria) τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν ***Ἀριανῶν*** ἢ ***Ἐρανίων*** ἢ Ἰρανίων τοῦ ***Ἰρανικοῦ*** ἢ Μηδοπερσικοῦ ὀροπεδίου. Τὸ ***Ἰρὰν*** εἶναι γραμματικῶς ταὐτόσημον τῷ Ἄριος, ἀλλ' ἐν τῇ γλωσσολογίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῇ, γίνεται χρῆσις τοῦ ὀνόματος προκειμένου μόνον περὶ γλωσσῶν καὶ τῶν λαῶν τοῦ εἰρημένου ***Ἰρανικοῦ*** ἢ ***Ἀριανοῦ*** ὀροπεδίου. Πλὴν δὲ τῶν ἄνω μνημονευομένων ὀνομάτων καὶ τοῦ ἥκιστα ἐν χρήσει ***Σανσκριτικὸς*** περὶ ἁπάντων τῶν λαῶν τῆς Ἀρίας οἰκογενείας, ἦτο ἐν χρήσει μέχρι τινὸς καὶ ἄλλος τις ὅρος: ***Ἰαφεθιτικὸς*** ἢ ***Ἰαπετικὸς*** (ἕνεκα τῆς δοκούσης ἢ πραγματικῆς συναφείας τοῦ τῆς Ἱ. Γραφῆς Ἰάφεθ πρὸς τὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Προμηθέως ὄνομα ***Ἰαπετός***). Διότι οἱ ἐν τῇ Γενέσει (κεφ. 10) εἰς τὸν οἶκον Ἰάφεθ ὑπαγόμενοι λαοὶ ἐθεωροῦντο τὸ πλεῖστον ***Ἄριοι***.

στημα ιστορίας *ὑποθετικῶς* προϊστορικῆς, καθ' ἣν δῆθεν οἱ λαοὶ οἱ Ἄριοι βιοῦντες τὸ πρῶτον ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις κατὰ τὰς ὑπωρείας ἢ τῶν Ἱμαλαΐων ἢ τοῦ Ἰνδικοῦ Καυκάσου, ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἢ ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ, ἐν τοῖς τόποις, ἐξ ὧν κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς πηγάζουσιν οἱ μεγάλοι ποταμοὶ Γιχὼν καὶ Φεισών, ἀφοῦ ἀνέπτυξάν τινα ἐνταῦθα πολιτισμόν, καὶ δὴ καὶ πολιτικόν τινα βίον ἡνωμένον (ὡς ὑπετίθετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Βακτρικῇ καὶ τῇ Σογδιανῇ), πολλὰ ἀποτελέσαντες ἐνταῦθα κράτη ἰδιαίτερα ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων ἐξ αἰτίων φυσικῶν ἢ ἱστορικῶν καὶ διῃρέθησαν πρωϊμώτατα εἰς ἀνατολικοὺς καὶ δυτικοὺς Ἀρίους. Καὶ οἱ μὲν ἀνατολικοὶ ἔμειναν ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῷ Ἰράν, οἱ δὲ δυτικώτερον προχωρήσαντες Ἄριοι, ἀφοῦ ἀφίκοντο εἰς τὰς περὶ τὸν Καύκασον χώρας διῃρέθησαν εἰς δύο μεγάλα τμήματα, ὧν τὸ ἓν διὰ τῶν Καυκασίων πυλῶν εἰσβαλὸν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην προὐχώρησε κατὰ διάφορα τμήματα καὶ κατὰ διαφόρους χρόνου περιόδους δυσμικώτερον καὶ βορειότερον καὶ ἀφίκετο δυτικῶς μὲν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τὰς ὑπωρείας τῶν Πυρηναίων (μοίρας τινὸς τῶν Δυτικῶν τούτων καταλαβούσης καὶ τὰς νῦν χώρας τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας), βορείως δὲ μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς καὶ μέχρι τῆς Σκανδιναυϊκῆς χερσονήσου. Τὸ δὲ δεύτερον τμῆμα τῶν παρὰ τὸν Καύκασον ἀπ' ἀλλήλων χωρισθέντων Ἀρίων ἀπὸ τοῦ ἐγγὺς τοῦ Καυκάσου ἐκτεινομένου Ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου, ἔνθα ἐγκατεστάθη μοῖρά τις αὐτῶν, διεχύθη κατὰ μέγιστον μέρος εἰς τὰς δυτικώτερον ἐκτεινομένας χώρας τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας, κέντρον μὲν καὶ κορμὸν ἰσχυρὸν καταλιπὸν ἐν τῷ κεντρικῷ ὀροπεδίῳ τῆς χερσονήσου ταύτης ἐν Φρυγίᾳ καὶ ταῖς παρὰ ταύτην χώραις, ἐντεῦθεν δὲ κατὰ μέρος σημαντικὸν προελθὸν μέχρι τῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Προποντίδος ἀκτῶν διὰ τῶν δύο μεγάλων γεφυρῶν τῶν λαῶν, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, μετέβη εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δανουβίου ἐκτεινομένας πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμὰς χώρας, ὁπόθεν πάλιν μοῖρά τις τὸ μὲν διὰ τοῦ Ἀδρίου κατὰ θάλασσαν, τὸ δὲ κατὰ γῆν διὰ τῶν Δηναρικῶν Ἄλπεων μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ διεχύθη ἀνὰ τὴν μεγάλην ταύτην χερσόνησον.

Τίνας λαοὺς οἱ εἰς Εὐρώπην μεταναστεύσαντες Ἄριοι εὗρον ἐν Εὐρώπῃ ἐγκατασταθέντας πρὸ αὐτῶν καὶ ἂν εὗρον λαοὺς τοιούτους· ἂν οἱ Φιννικοί (Οὐραλοφιννικοί) ὧν σημαντικὰ λείψανα οἰκοῦσιν εἰσέτι τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Βαλτικῆς, ᾤκουν ἀρχαιότερον ἐν Εὐρώπῃ, τῇ βορείᾳ τοὐλάχιστον, ἢ ἂν οἱ Ἄριοι λαοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ πρὸ τούτων ἡ Εὐρώπη (πρόκειται ἰδίως περὶ τῆς μέσης καὶ βορείας Εὐρώπης, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Βορείου Γερμανίας καὶ Σκανδιναυΐας) ἦν ἔρημος κεκαλυμμένη ὑπὸ δασῶν καὶ οἰκουμένη ὑπὸ λαῶν ἀγριωτάτων, τῶν προγόνων τῶν σημερινῶν Λαπόνων καὶ Σαμογεδῶν, Τσουδικῆς (1) καλουμένης φυλῆς, οἰκούντων τὴν ἤπειρον ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίων θηρίων, ὡς ἐφρόνουν τινές, πάντα ταῦτα τὰ ζητήματα οὐδεμιᾶς ἐτύγχανον λύσεως διὰ τῆς μνημονευθείσης περὶ τῆς ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην μεταναστεύσεως τῶν Ἀρίων (2). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, αὗται ὑπετίθετο ὅτι ᾠκοῦντο πρότερον κατ' ἄλλους μὲν ὑπὸ λαῶν Σημιτικῶν (Καυκασίας ἐννοεῖται ἀνθρωπολογικῆς φυλῆς), ὧν ὁ ὀνομαστότερος ὁ τῶν *Πελασγῶν* ἐθεωρεῖτο φέρων τὸ ὄνομα τῶν *Φιλισταίων*, κατ' ἄλλους δὲ ὑπὸ λαῶν οὐδ' εἰς τὴν Καυκασίαν ἀνθρωπολογικὴν φυλὴν ἀνηκόντων (τοιοῦτοι δὲ λαοὶ ἐθεωροῦντο ἰδίως ἐν Πελοπον-

(1) Τὸ ὄνομα Tschludi συνῆψάν τινες πρὸς τὸ *Σκύθης*

(2) Ἰδ. Grimm, Geschichte der deutschen Sprachen σ. 164 καὶ Theod. Mommsen, Röm. Geschichte τ. 1 σ. ἑ.

νήσῳ οἱ πρόγονοι τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐκλελοιπότων ἐν τῇ χερσονήσῳ Καυκώνων καὶ Λελέγων καὶ Καρῶν, θεωρουμένων πάντων λαῶν Χαμιτικῶν), αἱ δὲ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις νῆσοι ἐθεωροῦντο κατεχόμεναι πᾶσαι ὑπὸ Φοινίκων. Ἐπελθόντων δὲ τῶν Ἀρίων λαῶν καὶ δημιουργησάντων τὸν Ἑλληνικὸν ἱστορικὸν βίον οἱ προϋπάρχοντες οὗτοι ἀλλογενεῖς λαοὶ ἐθεωροῦντο ἐκλιπόντες, ἀπορροφηθέντες ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ ἐπήλυδος λαοῦ.

Ἡ πρὸ ἑκατὸν καὶ πλειόνων ἐτῶν οὕτως εἰς σύστημα κρυσταλλωθεῖσα θεωρία περὶ τῆς ἐξ Ἀσίας εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας μεταναστεύσεως τῶν Ἀρίων μόνον ἔρεισμα στερεὸν ἔχουσα τὴν συγγένειαν τῶν γλωσσῶν, καὶ ταύτην οὐχὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα κρινομένην, ὑπέστη ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ῥιζικὴν μεταρρύθμισιν. Ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἡ γνώμη ἡ περὶ τῆς *Σανσκριτικῆς* (μετὰ ταύτην δὲ καὶ τῆς Βακτρικῆς ἢ Ζενδικῆς) ὡς μητρὸς τῶν *Ἀρίων γλωσσῶν* ἐγκατελείφθη πρωϊμώτατα, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις περὶ γλώσσης Ἀρίας μητρὸς πασῶν τῶν Ἀρίων δὲν ἐγκατελείφθη εὐθύς, ἐζητήθη δὲ ἡ μήτηρ αὕτη γλῶσσα οὐχὶ ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν ἐπιστημονικῶς κατασκευαζομένῃ τεχνητῇ γλώσσῃ, ἥτις ὑπετίθετο ὅτι ἦν ἂν μὴ ἡ αὐτή, ἀλλ' ὁμοία πρὸς τὴν ἐκλιποῦσαν μητέρα. Πρὸς εὕρεσιν τοιαύτης τινὸς γλώσσης προέβησαν γλωσσολόγοι τινὲς διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἀρχεγόνων ἢ πρωτοθέτων τύπων τῶν κοινῶν εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας δοκούσας τῶν Ἀρίων γλωσσῶν καὶ συνάψεως τῶν κοινῶν τούτων γνωρισμάτων εἰς ἀποτέλεσιν τῆς ὑποτιθεμένης γλώσσης, ἧς προσδιώρισαν καὶ τοὺς κεφαλαιώδεις φθογγικοὺς νόμους καὶ τοὺς κυριωτάτους γραμματικοὺς τύπους (1). Ἀλλ' ἡ θεωρία ἡ περὶ ἑνιαίας ἀρχεγόνου γλώσσης συνεδέθη μετὰ τῆς ὑποθέσεως περὶ ἑνιαίου ἔθνους Ἀρίου οἰκοῦντός ποτε τὸν αὐτὸν τόπον καὶ παραγαγόντος κοινὸν ἱστορικὸν βίον ἐν τῇ κοινῇ πατρίδι. Ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ κοινῆς πατρίδος ἢ κοιτίδος τῶν Ἀρίων γλωσσῶν θεωροῦνται σήμερον ὡς ἁπλαῖ ὑποθέσεις ἐρειδόμεναι πρότερον ἐπὶ θρησκευτικῶν τινων παραδόσεων περὶ τοῦ τόπου τῆς δημιουργίας τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἅτινα πάντα κεῖνται ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς κυρίας καὶ αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Κατὰ ταύτην ἡ διασπορὰ τῶν Ἀρίων ἐξ οἱασδήποτε κοινῆς πατρίδος ἢ κοιτίδος οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς κοιτίδος τοῦ πρωτοπλάστου καὶ τῶν διασπορῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ διασπορὰ τῶν Ἀρίων κατὰ τὰς νέας θεωρίας εἶναι γεγονὸς

---

(1) Ὁ Ε. Ρενὰν (Histoire des langues sémitiques σ. 93 ἑξ.) καταπολεμεῖ τὴν περὶ ἀρχεγόνου τινὸς καὶ ἀρχετύπου γλώσσης θεωρίαν, καθ' ἣν ἐκ μιᾶς γλώσσης ὥσπερ ἀπὸ μητρὸς παρήχθησαν αἱ ἄλλαι, ἀποτελοῦσαι μετ' αὐτῆς τὴν ὅλην οἰκογένειαν. «Αἱ γλῶσσαι, λέγει, αἱ παριστῶσαι ἀληθεῖς ἀτομικότητας (δὲν πρόκειται περὶ ἰδιωμάτων δευτέρου καὶ τρίτου σχηματισμοῦ, οἷα ἰδιώματα εἶναι ἡ γλῶσσα ἡ Γαλλική, ἡ Ἰνδοστανικὴ κτλ.) παράγονται ἐκ παραλλήλου καὶ οὐχὶ ὥσπερ οἱ κρίκοι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης· εἰσὶν ἀδελφαὶ ἀλλήλων, οὐχὶ δὲ τινὲς μὲν θυγατέρες, ἄλλαι δὲ μητέρες. Οὐδεμία τούτων ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς πρωτογενείας· καὶ ἐὰν τινες αὐτῶν παριστῶσιν ὄψιν ἀρχαιοτέραν, τοῦτο προέρχεται οὐχὶ ἐξ ἀληθοῦς προτεραιότητος τῆς μιᾶς ἀπέναντι τῶν ἄλλων, ἀλλὰ διότι αἱ πρωτογενεῖς δοκοῦσαι γλῶσσαι πρωϊμώτερον ἔμειναν στάσιμοι ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐξελίξεως αὐτῶν». Καὶ ὅμως ὁ Ρενὰν ἐν ἄλλῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ (De l' origine du langage σ. 48—50) φρονεῖ ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχέτυπός τις Ἀρία γλῶσσα πρὸ τῆς διασπορᾶς τῶν Ἀρίων λαῶν, ὡς ὑπῆρχε καὶ ἀρχέτυπος Σημιτική. «Πῶς ἐξηγητέον, λέγει, τὴν ἐκπληκτικὴν ὁμογένειαν, ἥτις παρίστησιν ἡμῖν τὴν Ἑβραϊκήν, τὴν Φοινικικήν, τὴν Συριακήν, τὴν Ἀραβικήν, τὴν Αἰθιοπικὴν ὡς κατεργασθείσας ἐν τῷ αὐτῷ τύπῳ; Πῶς ἐξηγητέον τὸ γεγονός, καθ' ὃ οἱ τοσοῦτον πολυάριθμοι κλάδοι τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς (Ἀρίας) οἰκογενείας ἀπὸ τῆς μιᾶς τοῦ κόσμου ἄκρας μέχρι τῆς ἑτέρας ἔχουσι τὸ αὐτὸ κεφάλαιον ῥιζῶν καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν τὴν αὐτὴν γραμματικήν; Διὰ μιᾶς μόνης ὑποθέσεως. Ὅτι ἀμφότερα τὰ συστήματα τῶν γλωσσῶν ἐξίκοντο εἰς τελείαν ἀνάπτυξιν πρὸ τοῦ χρόνου τῆς εἰς οἰκογενείας διαιρέσεως.

προϊστορικόν, ἅτε μὴ ὂν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς δι' ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' εἶναι *ἱστορικὸν* κατ' οὐσίαν, φέρουσα χαρακτῆρα γεγονότος ἱστορικοῦ ἐκ τῶν συνήθων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοιούτων γεγονότων μεταναστεύσεως λαῶν. Κατὰ τὰς αὐτὰς δὲ θεωρίας ἡ κοιτὶς τῶν Ἀρίων ζητητέα οὐχὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἀλλ' ἐν Εὐρώπῃ, ἐν ταῖς μεταξὺ τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν Καρπαθίων χώραις, ἐν Καυκάσῳ ἢ ἐν Οὐκρανίᾳ ἢ ἐν τῇ περὶ τὰ Καρπάθια χώρᾳ, κατὰ Σκανδιναυοὺς δὲ σοφοὺς ἐν Σκανδιναυΐα.

Οἱ λαοὶ οὗτοι ἀναπτύξαντες βίον καὶ πολιτισμὸν ἐν Εὐρώπῃ, ἐντεῦθεν μετενάστευσαν εἴς τινας χώρας τῆς Ἀσίας εἴτε ζητοῦντες νέας κατοικίας εἴτε κατακτώμενοι τὰς χώρας ταύτας, ὡς νῦν γίνεται σήμερον διὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Ρώσων. Τὸ μόνον θετικὸν καὶ ἀσφαλὲς ἐν τῷ ὅλῳ ζητήματι τῶν Ἀρίων πόρισμα ἐπιστημονικὸν δὲν εἶναι οὔτε ἡ πρώτη χώρα τῶν Ἀρίων οὔτε ἡ κοινὴ πατρίς, οὔτε ἡ διασπορὰ καὶ ἡ διαίρεσις, ἀλλ' ἡ ὕπαρξις γλωσσῶν συγγενῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν αὐτὴν μεγάλην γλωσσικὴν οἰκογένειαν καὶ ἡ κατάταξις τῶν ἰδιαιτέρων γλωσσῶν καὶ τῶν λαλούντων ταύτας λαῶν εἰς ἰδιαιτέρους κλάδους ἢ ὁμοφυλίας ἐντὸς γεωγραφικῶν ὁρίων συναφῶν, συνῳδόντων καὶ πρὸς τὴν τῶν γλωσσῶν μείζονα ἐν ἑαυταῖς συγγένειαν. Προκειμένου περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἑλλήνων ἡ ὁμοφυλία αὕτη (οὖσα πάντοτε ὑποδιαίρεσις τῆς συμπάσης Ἀρίας οἰκογενείας) ζητητέα ἐν ταῖς μεταξὺ τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Ἀδρίου ἢ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους χώραις, ἐν ταῖς τρισὶ χερσονήσοις Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Ἑλληνικῇ ἢ Ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ καὶ τῇ Ἰταλικῇ χερσονήσῳ. Ἀλλὰ πρὶν ἐρευνήσωμεν τὰ τῆς ὁμοφυλίας ταύτης ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα πρέπει νὰ ἐκτεθῶσιν ἐνταῦθά τινα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὅλην Ἀρίαν οἰκογενείαν.

Πολλά εἰσι τὰ τοῦ κοινοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ τῶν Ἀρίων λαῶν ἐν τῇ ὑποτιθεμένῃ περιόδῳ τῆς συνοικήσεως αὐτῶν γλωσσικὰ μνημεῖα, ὅσα ἐγένοντο γνωστὰ δι' ἀσφαλοῦς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐρεύνης ἐν τῇ γλωσσολογίᾳ κατὰ τοὺς ἐν χρήσει αὐστηροὺς ἐπιστημονικοὺς κανόνας τῆς συγκρίσεως (διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἐρεύνης καὶ ἐξετάσεως ἐν ἁπάσαις ταῖς Ἀρίαις ἢ ἐν ταῖς κυριωτάταις τούτων τῶν ὁμορρίζων καὶ ὁμοσήμων λέξεων, διὰ τῆς ἐπιμελοῦς παραβολῆς ἑκάστης τούτων πρὸς τὸν ἀρχαιότερον καὶ μᾶλλον ἀρχέγονον τύπον ἐν τῇ Σανσκριτικῇ ἢ ἐν τῇ Ζενδικῇ ἢ ἐν οἱαδήποτε ἄλλῃ ἀρχαϊκῇ Ἀρίᾳ, καὶ διὰ τῆς αὐστηρᾶς χρήσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν φθογγολογικῶν νόμων ἐν τῇ συγκριτικῇ ἐτυμολογίᾳ, ἐπὶ πᾶσι δὲ δι' ἀποφυγῆς πάσης πλάνης ἐκ τῶν ἐκπληκτικῶν φαινομένων ἐνίοτε ἐξωτερικῶν καὶ κατ' ἐπιφάνειαν ὁμοιοτήτων, δι' ἐρεύνης δὲ ἐπιστημονικῆς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναλογίας καὶ τῆς φυσιολογίας, οὕτως εἰπεῖν, τῶν λέξεων, καὶ ὁπόταν ἔτι ἡ ἐξωτερικὴ πρὸς ἀλλήλας ὁμοιότης τούτων δὲν φαίνεται μεγάλη). Ἄπειροι εἶναι αἱ ῥίζαι τῶν λέξεων αἱ κοιναὶ εἰς πάσας τάς τε Ἀρίας ὁμοῦ καὶ εἴς τινας ὁμοφυλίας Ἀρίων ἢ ὁμοταξίας ἰδιαιτέρως. Τὸ ῥῆμα ἁπλῶς τὸ *ὑπαρκτικὸν* καλούμενον ἐν τῇ γραμματικῇ, ὅπερ ἐν τῇ Καυκασίᾳ ἀνθρωπολογικῇ φυλῇ εἶναι ἰδιάζον μόνῃ τῇ Ἀρίᾳ γλωσσικῇ οἰκογενείᾳ (διότι τοιοῦτον ῥῆμα δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐν ταῖς Σημιτικαῖς καὶ Χαμιτικαῖς οὔτε ἐν ταῖς Οὐραλοφιννικαῖς ἢ Φιννοτουρανικαῖς γλώσσαις) ἀποτελεῖ σπουδαῖον τεκμήριον τῆς τοιαύτης συγγενείας (1). Τὸ αὐτὸ δὲ ῥητέον καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων

(1) Τὸ ὑπαρκτικὸν **εἶναι** ἐν ταῖς Ἀρίαις γλώσσαις

	Σανσκριτ.	Ζενδ.	Ἑλλην.	Λατιν.	Ἀρχ. Γερμαν.
	asmi	ahmi	ἐμμὶ (εἰμὶ)	sum (i)	im
	asi	ahi	ἐσσὶ (εἶς, εἶ)	es	is
	asti	asti	ἐστὶ	est	ist
γ' πληθ.	santi	henti	ἐντὶ (εἰσὶ)	sunti (i)	sind

ρημάτων ἀρχετύπων δηλούντων ἐνέργειαν ἢ κατάστασιν τοῦ φυσικοῦ βίου. Πρὸς τούτοις ἡ γραμματικὴ κατασκευὴ τῶν Ἀρίων γλωσσῶν εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνάλογος ἐν ταῖς Ἀρίαις· αἱ κλίσεις, αἱ πτώσεις καὶ μάλιστα πάντων ἡ φθογγολογία εἰσὶν ἰσχυρὰ τεκμήρια τὴν τῶν γλωσσῶν πρὸς ἀλλήλας συγγένειαν δηλοῦντα ([1]).

Ἰταλοπελασγοὶ καὶ Ἑλληνοπελασγοί. Ἀρκούμενοι εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα προκειμένου περὶ τῆς ὅλης οἰκογενείας τῶν Ἀρίων μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὁμοφυλίαν τῶν μεταξὺ τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους Ἀρίας καταγωγῆς λαῶν, ἵνα ἐν τῷ στενωτέρῳ κύκλῳ τούτων δυνηθῶμεν τὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν τῶν λαῶν, ἐξ ὧν προῆλθον οἱ Ἕλληνες. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἐν εὐρυτέρᾳ ἐκτάσει, περιλαμβανομένων δηλαδὴ ἐν αὐτοῖς καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἀρίων, τῶν *Γραικοϊταλῶν* τοῦ Th. Mommsen, καλοῦνται Ἰταλοπελασγοί, χωριζόμενοι δὲ τῆς Ἰταλίας ([2]), οἱ ἀπὸ τοῦ ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου μέχρι τοῦ Ἀδρίου

	Λιτανικὸν	Ἀρμενικὸν	Περσικὸν	Ἀρχ. Σλοβενικὸν ἢ Κυριλλικὸν
	esmi	jem	im	jesmi
	esi	jes	i	jesi
	esti	je	est	jesti
γ΄ πληθ.		en	end	sunti

Ἄλλα ρήματα

	Σανσκριτ.	Ζενδ.	Ἑλλην.	Λατιν.	Ἀρχ. Γερμαν.
	(ti) stami	histami	ἵστημι	sto	stam
α΄ πληθ.	tistamas	—	ἵσταμε(σ)ν	stamus	stames
	Λιτανικὸν	Ἀρμενικὸν	Περσικὸν		Ἀρχ. Σλαυικὸν
	stowime		bestem		staju
Σανσ.	dadami	(Ζενδ.) dadam	(Ἑλλ.) διδωμι		—
» »	dadamas	ἀρμεν.	διδωμε(σ)ν	damus	ἀρχαῖον σλαυικὸν
	dumi=δίδωμεν	dinem	dadem		dami
α΄ πληθ.	dume	—	dadim		damui
	Σανσκρ. farami	Ἑλλην. φέρωμι	Ἀρμ. perem		Λατιν. fero

(1) Πλὴν τοῦ ὑπαρκτικοῦ ρήματος λέξεις κοιναὶ εἰς πάσας τὰς Ἀρίας εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ τῆς οἰκογενείας μέλη: **πατήρ, μήτηρ**, υἱός, θυγάτηρ. Τὸ Ἑλληνικὸν **ἀδελφὸς** εἶναι ἀληθῶς μεμονωμένον ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ γλώσσῃ ὑπάρχοντος τοιούτου ὀνόματος. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀπομόνωσις εἶναι φαινομενικὴ μόνον. Ἐν ταῖς Ἀρίαις γλώσσαις ἡ λ. ἡ σημαίνουσα ἀδελφὸς εἶναι ἡ αὐτή: Σανσκρ. bhratar, ἀρχ. Βακτρ. (ἢ Ζενδ.) pratar. Περσ. prader. Γοτθ. brothar, ἀρχ. Γερμ. bruader· ἐν ταῖς Κελτικαῖς γλώσσαις brathor, brathair· ἐν ταῖς Σλαυικαῖς γλ. bratru, Ρωσ. bratusca. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἡ πρώτη καὶ ἀρχέγονος λέξις ἡ σημαίνουσα ἀδελφὸν ἦτο **φράτωρ, φρατήρ, φρητήρ**. Ἀλλ' ἡ λ. αὕτη πρωϊμώτατα μεταπεσοῦσα ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς φυσικῆς εἰς ἔννοιαν ἠθικὴν ὡς **φράτωρ** (ἀδελφὸς ὡς μέλος τῆς **φρατρίας, ἀδελφότητος**, γένους). Τὴν τοῦ φυσικοῦ δὲ ἀδελφοῦ ἔννοιαν ἔλαβεν ἡ λ. **ἀδελφὸς** (=ἀ-δελφύς= ὁ ἐκ τῆς αὐτῆς κοιλίας), οὐχὶ ἐν ἀρχῇ προκειμένου μόνον περὶ ὁμομητρίου ἀδελφοῦ, ὡς εἶπέ τις σοφὸς γερμανός, ἀλλὰ κατὰ τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν τοῦ ὁμογαστρίου ὅπως καὶ ἐν τῇ Σανσκριτικῇ ὁ ἀδελφὸς λέγεται sagarbha ὁμογάστριος καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ καρίν-τας = ὁμογάστριος.

(2) Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων λαῶν τῆς Ἰταλίας οἱ τὴν νοτιοδυτικωτάτην ἄκραν τῆς χερσονήσου κατέχοντες ***Ἰάπυγες*** καὶ οἱ τούτοις ὅμοροι Ἄπουλοι, οἱ ἀπορροφηθέντες ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ταχέως καὶ εὐκόλως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Κάτω Ἰταλίας, εἰσὶ κατὰ Θ. Μῶμμσεν ἀγνώστου καταγωγῆς καὶ δὲν περιλαμβάνονται ἐν τοῖς Ἰταλοπελασγοῖς ἢ τοῖς ***Ἰταλικοῖς*** (Italici) ἢ ***Γραικοϊταλοῖς***, οἵτινες ὑπάγονται εἰς δύο ὁμάδας ἐθνῶν, τοὺς ***Λατινικοὺς*** (ἢ ***Σικελικοὺς*** κατὰ Νείβουρον) καὶ τοὺς ***Οὐμβρο-Σαμιτικούς***. Ἀμφότεραι αὗται αἱ ὁμάδες εἰσὶν Ἄριαι, γεωγραφικῶς καὶ φυλετικῶς (κατὰ τὰ σωζόμενα Οὐμβρο-Σαμιτικὰ λείψανα γλώσσης) συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. «Ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ἰταλὸς εἰσὶν ἀδελφοί, λέγει ὁ Μῶμμσεν (σ. 12—13), ἔχοντες ἐξαδέλφους τὸν Κέλτην, τὸν Γερμανὸν καὶ τὸν ***Σλαῦον***». Ἀλλ'

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΡΙΟΙ ΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑ

ἐκτεινόμενοι γενικῶς μὲν *Ἑλληνοπελασγοὶ* ἢ *Πελασγοὶ* ἁπλῶς κατὰ συνθήκην, εἰδικώτερον δὲ κατὰ τόπους καὶ φυλὰς Ἰλλυριοπελασγοί, Θρᾳκοπελασγοί, Φρυγοπελασγοί, *Θρᾳκοαρμένιοι* καὶ *Ἀρμενοπελασγοί*.

Ἀλλὰ νῦν σπουδαῖον ζήτημα ἐνταῦθα εἶναι τόδε. Οἱ ἀπὸ τῆς Ἰλλυρίας (τῆς νῦν Ἀλβανίας καὶ τῶν ὑπερκειμένων ταύτης μέχρι τοῦ Σαύου καὶ τοῦ κάτω Δανουβίου χωρῶν) διὰ τῶν Θρᾳκικῶν, τῶν κυρίως Ἑλληνικῶν, τῶν Φρυγικῶν καὶ Ποντικῶν χωρῶν μέχρι Ἀρμενίας καὶ Καυκάσου ἐν συνοχῇ καὶ συναφείᾳ γεωγραφικῇ πρὸς ἀλλήλους οἰκοῦντες λαοὶ καὶ γλωσσολογικῶς ἐξεταζόμενοι καὶ συγκρινόμενοι πρὸς ἀλλήλους (μεθ' ὅσης τοῦτο εἶναι δυνατὸν ἀκριβείας οὐ μόνον διὰ τῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ γεωγραφικῇ περιοχῇ

ὑπάρχει ἐν Ἰταλίᾳ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις καὶ ἄλλος λαός, Ἐτροῦσκοι καὶ Τοῦσκοι ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καλούμενοι, Τυρρηνοὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, αὐτοὶ δὲ ἑαυτοὺς καλοῦντες ***Ρασέννα*** (τὸ ὄνομα τοῦτο φαίνεται συγγενὲς πρὸς τὸ ***Ραιτία***, Ραιτικαὶ Ἄλπεις) οἰκοῦντες τὸ πλεῖστον τῶν ἀπὸ τῶν Ραιτικῶν (Τυρολικῶν) Ἄλπεων μέχρι Τιβέρεως χωρῶν, ἀποικίσαντες δὲ καὶ πόλεις ἐν τῇ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων οἰκουμένῃ Κάτω Ἰταλίᾳ (ἰδίως Καμπανίᾳ). Τὰ ἐπιγραφικὰ λείψανα τοῦ λαοῦ τούτου, καίπερ πολυάριθμα μέχρι νῦν εὑρεθέντα, δὲν ἡρμηνεύθησαν ἔτι σαφῶς· ἀλλ' ἡ πρότερον ἐπικρατοῦσα γνώμη περὶ τοῦ ὅλως ἀλλοφύλου τοῦ λαοῦ τούτου πρὸς τοὺς Ἰταλικοὺς ἢ Ἰταλογραικούς, ἐγκατελείφθη καὶ ὁ Θ. Μώμμσεν αὐτὸς θεωρεῖ αὐτοὺς συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἰταλικούς. Δι' ἡμᾶς τὸ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἐτρούσκων ζήτημα ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἕνεκα τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διδομένου τῷ λαῷ ὀνόματος ***Τυρρηνοί***. Τὸ ὄνομα τοῦτο, καθὼς ἑρμηνεύει αὐτὸ αὐτὸς ἤδη ὁ Διονύσιος Ἁλικαρνασσεύς, προερχόμενον ἀπὸ τοῦ Ἑλλην. ***τύρσις*** (Λατ. turris) ἤτοι ***πύργος*** (πρβλ. καὶ τὸ ***Τίρυνς***), φαίνεται σημαῖνον ***Πυργίτης*** (ὡς ἑρμηνεύεται καὶ τὸ ***Κρής***, ***Κρῆτες***=Πυργῖται ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ἡσυχίου), καὶ ὡς φρονεῖται γενικῶς, φαίνεται ταυτόσημον πρὸς τὸ ***Πελασγός***. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι Τυρρηνοὶ ἐκαλοῦντο καὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι νήσων τινῶν τοῦ Αἰγαίου, ἰδίως τῆς Λήμνου καὶ Σαμοθρᾴκης διατηροῦντες τὸν ἀρχαῖον Πελασγικὸν βίον καὶ τὴν λατρείαν τὴν Πελασγικήν. Πολλαὶ δὲ λέξεις ἀρχαϊκαὶ παραδιδόμεναι ὡς Τυρρηνικαὶ μαρτυροῦσι τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συγγενὲς καὶ τὸ Πελασγικὸν τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Ἀλλὰ πῶς οἱ Ἕλληνες μετεβίβασαν τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὴν Ἰταλίαν καλέσαντες οὕτω τοὺς ***Ἐτρούσκους*** ἢ ***Τούσκους*** ἢ Ρασέννα καλουμένους Τυρρηνούς, ἐκ τούτων δὲ ἔδοσαν τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν Τυρρηνικήν; Καθ' Ἡρόδοτον (Α, 94) τὸ ὄνομα Τυρρηνία ἢ ***Τυρσηνία*** ἔλαβεν ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ***Τυρρηνία*** καλουμένη χώρα ἀπὸ ***Τυρσηνοῦ*** υἱοῦ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Λυδίας Ἄτυος υἱοῦ τοῦ ***Μάνητος*** ἢ ***Μάνεω***, ἐφ' οὗ μερὶς μεγάλη τῶν Λυδῶν, ἕνεκα δῆθεν τοῦ γενομένου ἐν Λυδίᾳ λιμοῦ, μετῴκησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ παράδοσις καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενα ὀνόματα εἰσὶν ὅλως μυθικά, τὰ δὲ περὶ Λυδῶν λεγόμενα εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἱστορικῶς ἀνυπόστατα ὅσῳ τὸ ὄνομα Λυδός, - τὸ ἄγνωστον τῷ Ὁμήρῳ, τὸ ἐκπροσωποῦν ἁπλῶς τὸ Θρᾳκικὸν ἔθνος τῶν Λυδῶν τὸ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἱδρῦσαν κράτος καὶ δυναστείαν ἐν Λυδίᾳ, ἀνήκει εἰς χρόνους σχετικῶς μεταγενεστέρους. ***Τυρρηνοὶ*** ἢ ***Τυρσηνοὶ*** ᾤκουν ἴσως ποτὲ ἐν τῇ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις Λυδίᾳ ἀρχαιότερον δὲ Μαιονίᾳ καλουμένῃ χώρᾳ, ὅπως ᾤκουν καὶ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον (Ἡροδ. Α, 57) καὶ ἐν Ἄθῳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἐν Ἀθήναις (Θουκ. Δ, 1: «τὸ δὲ πλεῖστον Πελασγικὸν τῶν καὶ Λῆμνόν ποτε καὶ Ἀθήνας Τυρσηνῶν οἰκησάντων»). Ἡρόδοτος δὲ καὶ Θουκυδίδης θεωροῦσι τοὺς ***Τυρσηνοὺς*** ἔθνος ***Πελασγικόν*** (πρβλ. τὸ ἀρχ. σχολ. Ἀριστοφ. ἐν Ὀρνιθ. στ. 852 «Τυρσηνῶν τείχισμα Πελασγικόν»), ὅπερ ἦν διαδεδομένον καθ' ὅλην τὴν προϊστορικὴν Ἑλλάδα ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ δὲ εἰς Ἰταλικὴν χώραν διάδοσις τοῦ ὀνόματος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ μόνων ἀποδοτέον εἰς τὴν συγγένειαν τῶν Ἰταλικῶν λαῶν πρὸς τοὺς Πελασγούς. Ὅτι Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς (Ἀρχαιολ. Ρωμ. Α, 30) τοὺς Τυρρηνοὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐκπεφρασμένην γνώμην Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου δὲν θεωρεῖ Πελασγούς, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς παρ' Ἕλλησιν ὁπωσοῦν συγκεχυμένης χρήσεως τοῦ ὀνόματος Πελασγὸς ὁτὲ μὲν περὶ πάντων τῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις οἰκησάντων ποτὲ προελληνικῶν λαῶν, ὁτὲ δὲ περὶ ὡρισμένων ἐν ἰδιαιτέροις τόποις οἰκησάντων λαῶν. Εὐλόγως δὲ ὁ Διονύσιος ἀπορρίπτει καὶ τὴν περὶ καταγωγῆς τῶν Τυρρηνῶν ἀπὸ τοῦ μεθομηρείου λαοῦ τῶν Λυδῶν παράδοσιν.

γνωστῶν γλωσσῶν, τῆς Ἑλληνικῆς κατὰ πρώτιστον λόγον, εἶτα δὲ τῆς Ἀρμενικῆς, ἐν ἐλαχίστῃ δέ τινι μέτρῳ καὶ τῆς ἐν μέρει θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἰλλυρικῆς κατεχούσης Ἀλβανικῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πολλῶν ἢ ὀλίγων μνημείων τῶν ἄλλων ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ γλωσσῶν, τῆς Θρᾳκικῆς, τῆς Φρυγικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γλωσσῶν) ἀποδείκνυνται πράγματι ἀποτελοῦντες ἰδίαν ὁμοφυλίαν. Πολλὰ ὑπάρχουσι φωτεινὰ σημεῖα διαφωτίζοντα δαψιλῶς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐκ τούτων δὲ τὰ φωτεινότατα εἰσὶ τάδε: α΄) ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη μαρτυρουμένη συγγένεια τῶν λαῶν τῆς Ἠπείρου, τῆς κοιτίδος ταύτης τοῦ μικροῦ *ἔθνους* τῶν Ἑλλήνων τῶν δόντων τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὸν μέγαν ἱστορικὸν κόσμον τῶν ὕστερον Ἑλλήνων κληθέντων λαῶν· β΄)

Ἄλλως τε αὐτὸς ὁ Διονύσιος ἐξηγῶν τὸ ὄνομα τῶν Τυρρηνῶν ἐκ τοῦ τύρσις = πύργος, ὁμολογεῖ λεληθότως τὴν Πελασγικὴν καταγωγὴν τοῦ ὀνόματος. Οἱ Ἐτροῦσκοι πάντες δὲν ἦσαν οὔτε Πελασγοὶ οὔτε κατ' ἀκολουθίαν Τυρρηνοί, ἔλαβον δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο παρὰ τοῖς Ἕλλησιν (ὡς πάνυ ὀρθῶς ἐξηγήσατο τοῦτο ὁ πρώτιστος τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἱστοριογράφων Νείβουρ, ὁ συγγράψας πολὺ πρὸ τοῦ Θ. Μῶμσεν ἱστορίαν Ρωμαϊκὴν κριτικήν), διότι πρὶν ὁ Ραιτικὸς λαὸς τῶν Ἐτρούσκων κατελθὼν περὶ τον 9 π. Χ. αἰῶνα ἀπὸ τῶν Ραιτικῶν ἢ Τυρολικῶν Ἄλπεων καταλάβῃ σύμπασαν σχεδὸν τὴν Ἄνω καλουμένην Ἰταλίαν και ἱδρύσῃ δύο ὁμοσπονδίας ἢ συμπολιτείας, τὴν μὲν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πάδου, τὴν δὲ μεταξὺ Ἀπεννίνων καὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους, ὁ λαὸς ὁ οἰκῶν τὴν Ἐτρουρίαν ἦν ὁ Πελασγικὸς ἢ Τυρρηνικὸς ἢ Ἰταλικὸς λαὸς τῶν Ὀμβρικῶν. Οἱ Ὀμβρικοὶ οὗτοι οἱ λατινιστὶ Οὔμβροι (Umbri) καλούμενοι, οἱ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις εἰς μικράν τινα ἀναλόγως γωνίαν τῆς Ἰταλίας μεταξὺ τῶν Ἀπεννίνων καὶ τοῦ Ἀδρίου περιωρισμένοι, ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ ἰσχυροτατων λαῶν τῆς Ἰταλίας, ὧν καὶ τὸ ὄνομα ἑλληνιστὶ ἑρμηνευόμενον (ἐκ τοῦ ὄμβρος) ἀνήγετο μέχρι τῶν ὄμβρων τοῦ κατακλυσμοῦ. Τὸ ὅτι δὲ κατὰ παράδοσιν λίαν ἀξιόπιστον τοῦ Κάτωνος οἱ Ἐτροῦσκοι οἱ 210 ἔτη πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης (ἤτοι 1044 π. Χ.) κατελθόντες ἀπὸ βορρᾶ ἀφήρεσαν παρὰ τῶν Οὔμβρων 300 πόλεις, μαρτυρεῖ τὸ ἀρχαῖον μέγεθος τῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ τούτου. Τούτους λοιπὸν τοὺς παναρχαίους Ὀμβρικοὺς ἢ Οὔμβρους ἐκάλουν ἐν ἀρχῇ οἱ Ἕλληνες Τυρρηνούς, καὶ ἐκ τούτων τὸ ὄνομα μετεβιβάσθη εἰς τοὺς κατακτησαμένους τὴν χώραν αὐτῶν Ρασέννας ἢ Ραιτίους, τοὺς καλουμένους ὑπὸ τῶν Ρωμαίων Ἐτρούσκους καὶ Τούσκους, ἐξ οὗ καὶ τὸ νεώτερον ὄνομα Toscana (1).

Οὕτω λοιπὸν ἐξηγουμένης τῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας τοῦ τῶν Ἐτρούσκων ὡς Τυρρηνῶν ὀνόματος νοοῦμεν σαφέστατα πῶς τὸ συνώνυμον τοῦτο πρὸς τὸ Πελασγὸς ὄνομα διεδόθη ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔχομεν δὲ και τὴν σπουδαιοτάτην ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ μαρτυρίαν τοῦ Διονυσίου (Α, 29) ὅτι Τυρρηνοὶ ἐκαλοῦντο καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρχαϊκοὶ λαοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτοὶ οἱ πρῶτοι οἰκήτορες τῆς Ρώμης, Τυρρηνίδος θεωρουμένης («ἦν γὰρ δὴ χρόνος, ὅτε καὶ Λατῖνοι καὶ Ὀμβρικοὶ καὶ Αὔσονες καὶ συχνοὶ ἄλλοι Τυρρηνοὶ ὑφ' Ἑλλήνων ἐκαλοῦντο, τήν τε Ρώμην αὐτὴν πολλοὶ τῶν συγγραφέων Τυρρηνίδα πόλιν εἶναι ὑπέλαβον»). Οὕτω λοιπὸν καὶ ἡ Ἰταλία πᾶσα πλὴν τῆς Ἐτρουρίας ᾠκεῖτο ὑπὸ λαῶν Πελασγικῶν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνηκόντων ὁμοφυλίαν, εἰς ἣν καὶ οἱ πρόγονοι τῶν Ἑλλήνων λαοί.

Εἰς ταῦτα μόνον περιορίζομεν ἐνταῦθα τὸν περὶ Ἰταλίας λόγον, ἅτε τοῦ σκοποῦ ἡμῶν ὄντος οὐχὶ περὶ τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα, ἀλλὰ νὰ καθορίσωμεν ἁπλῶς τὰ εὐρύτερα ὅρια τῆς Πελασγικῆς ὁμοφυλίας. Κύριος ἡμῶν σκοπός εἶναι νὰ πραγματευθῶμεν ἐν ὀλίγοις περὶ τῶν λαῶν, οἵτινες συνεβάλοντο εἰς τὴν ἱστορικὴν γένεσιν τοῦ λαοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ. Περὶ δὲ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Πελασγικῶν λαῶν δὲν πραγματευόμεθα ἐνταῦθα, διότι οὗτοι δὲν

---

(1) Οἱ Ἐτροῦσκοι ἐκάλουν πάντοτε ἑαυτοὺς Ρασέννα. Το ὄνομα Ἐτροῦσκοι προῆλθεν ἐκ τοῦ Etruria, ὅπερ ἐκ τοῦ γεωγραφικοῦ μετέστη εἰς ἐθνικόν. Τὸ δὲ Τοῦσκοι (Tusci) κατὰ Διονύσιον (Α, 30) προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἑλλην. Θυοσκόος, τῆς ἐμπειρίας τῶν περὶ τὰ θεῖα σεβάσματα λειτουργιῶν (τῶν Ἐτρούσκων). Πιθανώτατα δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τῶν Πελασγῶν ἢ Τυρρηνῶν Οὔμβρων ἢ Ὀμβρικῶν μετέστη εἰς τοὺς Ραιτοὺς Ἐτρούσκους. (Ἐκ τοῦ Tuscus δὲ παρήχθη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ τὸ ὄνομα Tuscia ὑπὸ ἔννοιαν γεωγραφικὴν (= Toscana).

το ομόφυλον τῶν Ἰλλυριῶν πρὸς τοὺς Θρᾷκας καὶ Θρᾳκομακεδόνας κληθέντας λαούς· γ΄) ἡ μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων λαῶν τῆς Μακεδονίας συγγένεια τῶν *Φρυγῶν* καὶ ἡ τούτων ὁμοφυλία πρὸς τούς Ἀρμενίους καὶ πάντας τοὺς Πελασγικοὺς λαοὺς τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας· δ΄) ἡ στενὴ μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀρμενικῆς γλώσσης συγγένεια. Ἐν τοῖς ἑξῆς διαλαμβάνομεν συντόμως περὶ ἑκάστου τῶν ἐνταῦθα ἀναφερομένων κεφαλαίων.

α΄) *Ἰλλυριοί.* Ποιούμενοι λόγον περὶ Ἰλλυριῶν ἐννοοῦμεν ἀπὸ φυλετικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀπόψεως οὐχὶ πάντας τοὺς πρὸς βορρᾶν καὶ ὕπερθεν τῆς Ἠπείρου μέχρι τῶν Λιναρικῶν Ἄλπεων καὶ τοῦ κάτω Σαύου νῦν οἰκοῦντας λαούς, ὧν οἱ πολλοὶ εἶναι Σλαυικῆς καταγωγῆς, ἐγκατασταθέντες ἐν ταῖς βορείαις τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος καὶ βραδύτερον, μηδὲ τῶν ὀρεινῶν *Δαλματῶν* καλουμένων ἐξαιρουμένων, ὧν τὸ Σλαυικὸν ἰδίωμα καλεῖται Ἰλλυρικὴ (Illirica), ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὕπερθεν τῆς Ἠπείρου ἐν τῇ νέᾳ Ἠπείρῳ (νῦν Ἀλβανίᾳ) οἰκοῦντας Ἰλλυριούς, τοὺς διατελοῦντας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ εἰς πολλαπλᾶς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἠπειρώτας καὶ τοὺς Μακεδόνας, ὧν Ἰλλυριῶν ἀπόγονοι θεωροῦνται εὐλόγως οἱ νῦν *Ἀλβανοὶ* ἢ *Ἀρβανῖται* ὑπὸ τῶν ἄλλων (Ἀρναοὺτ ὑπὸ Τούρκων) καλούμενοι, αὐτοὶ δὲ ἑαυτοὺς *Σκιπιτάρους* καλοῦντες οἰκήτορες τῆς Νέας Ἠπείρου. Ὡς γνωστὸν ὁ λαὸς οὗτος καὶ νῦν ἔτι λαλεῖ γλῶσσαν ἰδίαν μέγα μὲν πλῆθος ἔχουσαν ξένων στοιχείων, πρὸ πάντων μὲν Ἑλληνικῶν καὶ Τουρκικῶν, εἶτα δὲ Λατινικῶν (καὶ Ἰταλικῶν) καὶ Σλαυικῶν, ἀλλὰ διατηροῦσαν ἐν πολλοῖς τὴν ἐθνικὴν γλωσσικὴν ὑπόστασιν καὶ ἰδιοφυΐαν. Γλωσσολογικῶς δ' ἐξεταζομένη ἡ Ἀλβανικὴ ἐν τοῖς γνησίοις ἐγχωρίοις στοιχείοις αὐτῆς κατατάσσεται εἰς τὴν Ἀρίαν οἰκογένειαν τῶν γλωσσῶν, πάντως δὲ εἰς τὴν Ἑλληνοπελασγικήν, ἀποτελοῦσα *προσμήριόν τι*, ὡς ἀποφαίνεται ὁ ἐπιφανὴς Ἀλβανοϊταλὸς γλωσσολόγος Καμάρδας, Ἑλληνικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα ἤ, ὡς εἶπεν ὁ Καμάρδας, τὴν «γλῶσσαν τῶν θεῶν» (κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου διδομένην κλῆσιν εἰς παναρχαίας ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ποιητῶν ἐν χρήσει λέξεις (1).

συνεβάλοντο εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Πολλὰ καὶ πλεῖστα παρέλαβον ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ρώμη ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος στοιχεῖα καὶ κεφάλαια γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως ἱστορικῆς καὶ βίου ἱστορικοῦ καὶ πολιτισμοῦ, οὐ μόνον ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἱστορικοῖς διὰ τῶν πολυπληθῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ Ἑλληνικῶν αποικιῶν καὶ τῆς ὅλης ἐπὶ τὸν βίον τὸν Ἰταλικὸν καὶ Ρωμαϊκὸν ροπῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς παναρχαίοις προϊστορικοῖς χρόνοις, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς Ρ ώ μ η ς, ὡς ὡμολόγουν αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι καλοῦντες αὐτὴν βραδύτερον Valentia(=Ρώμη), εἶναι Ἑλληνικόν, ὅπερ μόνον ἡ παράλογος Ρωμαϊκὴ μεγαλαυχία ἤνεγκεν εἰς συνάφειαν παράλογον πρὸς τὸ Romulus, καὶ αἱ ἀρχαιόταται ἐπικαὶ παραδόσεις περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς γενέσεως αὐτῶν ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τῶν Ἑλληνικῶν μύθων. Ἡ Ἰταλία ἡ βραδύτερον ἄκουσα καὶ λεληθότως τοσαῦτα διὰ τῆς Ρώμης συντελέσασα εἰς γένεσιν μεγάλου Ἑλληνικοῦ ρωμαϊκοῦ χριστιανικοῦ κράτους ἐν Ἀνατολῇ οὐδεμίαν παρέσχε συμβολὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἰς τὸν Ἑλληνικὸν βίον τὸν τοσοῦτον μεγαλουργήσαντα ἱστορικῶς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰταλικοῦ ἐδάφους διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο περιορίζομεν τὸν λόγον εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου μεγάλα τμήματα τῆς μεγάλης ἑλληνοπελασγικῆς Ἀρίας ὁμοφυλίας, ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος.

(1) Τοιαῦτα γλωσσικὰ στοιχεῖα ὀλίγα εἶναι ἀτυχῶς, ἐξ ὧν παραθέτομεν τὰς λέξεις δ έ α = γῆ, λ. Πελασγικὴ διασωθεῖσα ἐν τῷ Δη-μήτηρ = Γαῖα μήτηρ· τ ὲ τ = θάλασσα (Ἑλλην. Θέτις, θεὰ τῆς θαλάσσης)· ν έ ρ ι = ἀνήρ, ἄνθρωπος (Ἑλλην. ἀ ν ή ρ, Σανσκρ. ν α ρ, ναρα Περσ. ν έ ρ ι = ἄρρην, Ν ε ρ ι - μ α ν ὄνομα ἥρωος περιφήμου)· δ ώ ρ (dor) = χείρ (Ἑλλην. ἑκκαιδεκάδωρος (παρ' Ὁμήρῳ) = ἔχων μῆκος ἑκκαίδεκα παλαιστῶν, προβλ. καὶ τὸ Ἀρκαδικὸν δ ᾶ ρ ι ν = σπιθαμή· ὒ λ προβλ. ûl) = ἀστὴρ (προβλ. τὸ Φρυγοπελασγ. Ὕλας = θεὸς τοῦ φωτός, τὸ Ἰλλυρικόν, Ἠπειρωτικὸν καὶ Ἑλληνικὸν Ὕ λ λ ο ς, θεὸς τοῦ φωτὸς Ἰλλυρικός, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ

β') *Θρᾶκες*. Ὅτι τὸ ἀνατολικώτερον τῶν Ἰλλυριῶν ἐπὶ μέγα μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Ἰλλυρικῆς χερσονήσου μέχρι τοῦ Εὐξείνου, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Αἰγαίου, πρὸς βορρᾶν δὲ μέχρι τοῦ κάτω Δανουβίου καὶ πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἄθω καὶ νοτιώτερον ἔτι τούτου ἐκτεινόμενον Θρᾳκικὸν φῦλον ἦτο συγγενὲς πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τοῦτο ἐκ πολλῶν καθίσταται προφανές. Εἶναι δὲ ἰδιαιτέρως μεμαρτυρημένη ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς ἀρχαιοτάτους οἰκήτορας τῆς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις Μακεδονίας καλουμένης χώρας, ἀφοῦ ἡ τοῦ Ὁμήρου Θρᾴκη περιλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἢ τὸ πλεῖστον αὐτῆς καὶ ὁ *Ἄθως* (Ἀθόως), δι' οὗ ἡ Ἥρα κατέρχεται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κεῖται ἐν Θρᾴκῃ. Ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις τό τε ὄνομα καὶ ὁ βίος τῶν Θρᾳκῶν εἶναι στενώτατα συνδεδεμένος πρὸς τὸν τῶν Ἑλλήνων βίον, καὶ μάλιστα τὸν πνευματικόν, καὶ οἱ πρῶτοι ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ὑμνῳδοὶ (*Ὀρφεύς*, Μουσαῖος, Θάμυρις, Εὔμολπος) καλοῦνται Θρᾷκες, Θρᾳκῶν δὲ ἀοιδῶν ἢ μουσικῶν συνοικισμοὶ ἐπλήρουν πολλὰς τῶν περὶ τὸν Ὄλυμπον καὶ Ἑλικῶνα χωρῶν καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ δὲ ἡ ἐγγὺς Ἀθηνῶν κειμένη ἱερατικὴ πολιτεία Ἐλευσὶς ἐμυθολογεῖτο ὡς ὑπὸ Θρᾳκῶν ἱδρυμένη, *Θρακίδαι* δὲ ἀπετέλουν ἐν Δελφοῖς ἐπιφανέστατον γένος ἱερατικὸν οἷον τὸ τοῦ Θρᾳκικοῦ γένους τῶν Εὐμολπιδῶν ἐν Ἐλευσῖνι. Ἡ τοῦ Διονύσου ὀργιαστικὴ λατρεία ἀπὸ Θρᾳκῶν διεδόθη εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ αἱ «ἱέρειαι τῶν Ὀρφικῶν ὀργιασμοῖς ἔνοχοι» Κλώδωνες καὶ Μιμαλλόνες αἱ ἐπιχωριάζουσαι παρὰ τοῖς παρὰ τὸν Αἷμον *Ἠδωνοῖς* καὶ *Ὀδρύσαις* ἐπεχωρίαζον καὶ ἐν Μακεδονίᾳ (1). Πολλὰ λείψανα τῆς τῶν Θρᾳκῶν ἰδιαιτέρας γλώσσης δὲν ἐσώθησαν, ἀλλὰ καὶ αἱ διασωθεῖσαι λέξεις καὶ τὰ μυθικὰ ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ τόπων μαρτυροῦσι τὴν συγγένειαν τῆς Θρᾳκικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικήν (2). Ἐκ τῶν μυθικῶν ὀνομάτων

γενόμενος υἱὸς τοῦ Ἡ ρ α κ λ έ ο υ ς, ἐλθὼν μετὰ Ἰλλυρικῶν Φαιάκων εἰς Ἰλλυρίαν· ὑπῆρχε δ' ἐν Ἰλλυρίᾳ χερσόνησος Ὑλλὶς ἢ Ὑλληῒς καλουμένη καὶ πόλις ὁμώνυμος ἐν αὐτῇ)· θ έ μ - - λόγος (Ἑλλην. θ έ μ ι ς = λόγος, νόμος, δίκαιον)· μαρρ = λαμβάνειν (Ἑλλην. μ ά ρ ι ς, μάρπτω, μάρναμαι)· β ρ α ς (προφ. vrach) = κτείνειν (Ἑλλην. F ρ α ί ω, Fραιστήρ)· νουσα νύμφη - (Ἑλλην. νυός. Λατιν. nurus. Σανσκρ. snusa καὶ sunura)· π ν ὶ μ = ἐργάζομαι, κοπιῶ (Ἑλλ. π έ ν ο μ α ι, πόνος)· dituria = διδασκαλία· (Ἑλλην. δ ί ζ η μ α ι καὶ δ ί ζ ο μ α ι ἤτοι πυνθάνομαι. Λατ. disco)· dirilta = φῶς Ἑλλην. δῖος ἤτοι λαμπρός, εὔδιος, εὐδία. Λατ. dies· σκὶπ = ἀετὸς (Ἑλλ. σκήπτω, σκίπων. Λατ. scipio). Τὸ Σ κ ὶ π καὶ Σ κ ι π ε τ ά ρ — Ἀλβανὸς οὐδεμίαν ἔχει συνάφειαν πρὸς ταῦτα, ἀλλὰ πρὸς τὸ Λατ. accipiens, accipientes = μανθάνοντες, σοφοί.

(1) Τὸ ὄνομα Θρᾷξ (Θρᾷκες) ἐζήτησάν τινες νὰ συνάψωσι πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν θρέω, θροῶ, θ ρ ῦ λ ο ς, καὶ δὴ καὶ πρὸς τὸ θ ρ ῆ σ κ ο ς, θρησκεύειν καὶ θρησκεία. Εἶναι γνωστὸν ὅτι θ ρ η σ κ ε ί α ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ δὲν σημαίνει ἐκεῖνο, ὅπερ νῦν σημαίνει παρ' ἡμῖν, ἤτοι ἰδέαν καὶ γνῶσιν τοῦ θείου μετὰ δογμάτων πίστεως καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων ὥσπερ θείων ἐντολῶν (τὸ ἔργον τοῦτο ἐτέλει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἡ ποίησις μετὰ πάσης πνευματικῆς ἐλευθερίας), ἀλλ' ἁπλῶς λατρείαν τοῦ θείου δι' ὕμνων καὶ θυσιῶν καὶ τελετῶν ἢ ὀργιασμῶν τελουμένην. Ἐντεῦθεν δὲ καθίσταται πιθανὸν ὅτι τὸ ὄνομα Θ ρ ᾷ κ ε ς ἐν τῇ καθολικότητι αὐτοῦ ἐδόθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ πολλὰ καὶ διάφορα καθ' ἑαυτὰ ἴδια ὀνόματα φέροντα ἔθνη, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ἠθικῆς μετέστη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰς φυλετικήν.

(2) Τὰ τοπικὰ ὀνόματα Βυζάντιον καὶ Βόσπορος εἶσι Θρᾳκικά. Ἡ περὶ Βυζαντίου παράδοσις ὡς λαβόντες τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ Β ύ ζ α ν τ ο ς δῆθεν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐκ Μεγάρων εἰς Βυζάντιον πεμφθέντων ἀποίκων εἶναι δῆλως μυθική, ποιηθεῖσα ἐκ τῶν ὕστερον κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἵνα παραστήσῃ ταύτην ὡς κτίσμα τῶν Μεγαρέων, ἐνῷ αὕτη ὑπῆρχε πρότερον ὡς πόλις Θρᾳκική. Τὸ ἱστορικῶς ἀνυπόστατον ἀνδρὸς Βύζαντος μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ μῦθος, καθ' ὃν ὁ λεγόμενος κ τ ί σ τ η ς Βύζας εἶναι υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Κεροέσσης, θυγατρὸς τῆς Ἰ ο ῦ ς. Κατ' ἄλλην παράδοσιν (Διοδωρ. Σικ. 4, 19, πρβλ. καὶ Ἡσύχ. Μιλησ. Ἀποσπ. 4, 5—34 καὶ Εὐσταθ. εἰς Διονυσίου Περιήγησιν 803) ὁ Β ύ ζ α ς ἦν οὐχὶ Μ ε γ α ρ ε ύ ς, ἀλλὰ Ἀ ρ γ ε ῖ ο ς. Πρὸς

τὸ μάλιστα ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι τὸ τοῦ Θρακὸς *ἀοιδοῦ Θαμύριδος* ἢ *Θαμύρα* μνημονευόμενον ἤδη ἐν τῷ Ὁμηρικῷ Διακόσμῳ (Ἰλ. Β. 595) ὡς Θρήϊκος ἀοιδοῦ, τοῦ καυχωμένου ὅτι ἔμελλε νὰ νικήσῃ τὰς Μούσας ἐν τῷ μουσικῷ ἀγῶνι, διὸ καὶ ἀφῃρέθη ὑπὸ τῶν Μουσῶν τὴν ὅρασιν καὶ τὴν *ἀοιδήν*, τὴν δύναμιν τοῦ ἀείδειν. (Ἰλ. Β΄, 595—600)

ἔνθα τε Μοῦσαι
ἀντόμεναι Θάμυριν τὸν Θρήϊκα παῦσαν ἀοιδῆς,
Οἰχαλίηθεν ἰόντα παρ' Εὐρύτου Οἰχαλιῆος·
στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικήσεμεν, εἴ περ ἂν αὐταὶ
Μοῦσαι ἀείδοιεν, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο·
αἱ δὲ χολωσάμεναι πηρὸν θέσαν, αὐτὰρ ἀοιδὴν
θεσπεσίην ἀφέλοντο, καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν).

ἐπίμετρον τῆς συγχύσεως ἄλλη μυθικὴ παράδοσις τὸν δῆθεν Μεγαρέα κτίστην τοῦ Βυζαντίου καλεῖ οὐχὶ Βύζαντα, ἀλλὰ Β ύ ζ η ν (ἴδ. Εὐσταθ. ἐν τῷ ἄνω εἰρημένῳ χωρίῳ εἰς Δ. Περ.) πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ Μεγαρέως Βύζαντος. Ἡ τοιαύτη σύγχυσις μαρτυρεῖ πάντως τὸ ὅλως ἱστορικῶς ἀνυπόστατον τῆς κτίσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ Μ ε γ α ρ έ ω ν. Καὶ τὸ ἐπὶ νομισμάτων δὲ φερόμενον ὄνομα Π ύ ξ α ς ὡς καὶ ἡ ὑπο Θρακῶν Κιμμερίων ἐκτισμένη παρὰ τὴν εἴσοδον των Κιλικίων Πυλῶν Π ο ύ ζ α ν τ ι ς (ἢ Π ο δ α ν δ ὰ ς ἢ Π ο δ υ α ν δ ὰ ς νῦν Μ π ό ζ α ν τ α), ὡς καὶ ὁ μῦθος περὶ Φ ι δ α λ ε ί α ς (πόλεως Θρακικῆς κατὰ τὴν Εὐρωπαικὴν ὄχθην τοῦ Βοσπόρου ἐν τῇ θέσει τοῦ νῦν Βεσίκτας) ὡς λαβούσης τὸ ὄνομα ἀπο Φ ι δ α λ ε ί α ς τῆς γυναικος τοῦ Β ύ ζ α ν τ ο ς, ἡρωΐδος, ἥτις ἔσωσε τὸ Βυζάντιον κατά τινα Σκυθικὴν ἐπιδρομὴν καὶ ἐτιμήθη δι' ἀγάλματος, ἐκ τούτου δὲ τοῦ κατορθώματος ἡ πόλις ἐκλήθη Γ υ ν α ι κ ὸ ς π ό λ ι ς, πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ Β υ ζ ά ν τ ι ο ν ὑπῆρχεν ὡς πόλις πρὸ τῆς εἰς ταύτην ἀποικήσεως τῶν Μεγαρέων. Τοῦτο δὲ φαίνεται μαρτυροῦν καὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος. Ὡς φαίνεται μαρτυροῦν καὶ τὸ Μικρασιατικὸν Π ο ύ ζ α ν τ ι ς ἢ Π ο δ α ν δ ὸ ς ἢ Π ο δ υ α ν δ ό ς, τὸ ὄνομα εἶναι σύνθετον ἔκ τινος Θρακικῆς λέξεως Β ο ὺ ζ ἢ Β ύ ζ, ἥτις πιθανῶς σημαίνουσα «στενὸν» εὑρίσκεται καὶ ἐν τῷ ὡσαύτως ἑλληνοποιηθέντι Β ό σ - π ο ρ ο ς, καὶ ἐκ τοῦ γνωστῆς ἀ ρ ί α ς ρ. ὀνόματος α ν τ α (Σανσκρ. anta = ὅρος καὶ τόπος. ἀρμεν. and = τόπος καλλιεργούμενος· πρβλ. τὰ ἀρχ. Μικρασιατ. α ν δ α, ανδις, ενδος, ανζος, ὡς ἐν Ἀλαβάνδα, Ὀρίανδος, Οἰνέανδος, Δαλίσανδος, Ὄρμανδος, Ἄσπονδος, Ναζίανζος (ἴδ. τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὀνομάτων τούτων ἐν τῇ ἐμῇ πραγματείᾳ Bemerkungen über die alt. Sprach. und Myth. v. Kleinasien.

Ἴσως καὶ ἐν τοῖς νῦν ἐν Ἠπείρῳ (Τζουμέρκα) τοπικοῖς ὀνόμασιν Ἄγναντα, Πράμαντα ὑπάρχει τις ἀναλογία πρὸς τὰ Θρακικὰ ὀνόματα. Ἐκ τῶν τοπικῶν καὶ ἐθνικῶν Θρακικῶν ὀνομάτων περίφημον εἶναι καὶ τὸ τῶν Βησσῶν ἢ Βεσσῶν. Καθ' Ἡρόδοτον (Ζ, 111) οἱ Β η σ σ ο ὶ ἦσαν οἱ κάτοχοι (ὡς φαίνεται, ἱερεῖς) τοῦ μαντείου τοῦ κειμένου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Αἵμου, μαντείου ὁμοίου τῷ Δελφικῷ μετὰ ἱερείας χρησμοδοτούσης. Ἐκ τοῦ ὀνόματος δὲ τῶν ἐπονομαζομένων ἱερέων (Βησσῶν) βραδύτερον οἱ Β η σ σ ο ὶ (ὑπὸ τύπον Βεσσοὶ) ἐθεωροῦντο ἔθνος Θ ρ α κ ι κ ό ν (πολλὰ εἰσὶ τὰ ὀνόματα τὰ σημαίνοντα ἱ ε ρ ε ῖ ς ἢ ἄ ρ χ ο ν τ α ς καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης ἐννοίας μεταπεσόντα εἰς τὴν τοῦ ἔθνους). Καὶ ἐπὶ τῆς πιθανῆς ταύτης ὑποθέσεως ἐρειδόμενοί τινες Ἀλβανισταὶ ἐνόμισαν ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τῶν Β η σ σ ῶ ν ἢ Β ε σ σ ῶ ν εὗρον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἀλβανικοῦ Μπέσσα γιὰ Μπέσσα (=διδόναι καὶ λαμβάνειν τὰ πιστά). Ἀλλ' ἴσως ὀρθότερον εἶναι νὰ συναφθῇ ἥ τε ῥίζα καὶ ἡ πρώτη ἔννοια τοῦ «μ π έ σ σ α» πρὸς τὸ ἑλλην. Π υ θ ώ, πειθώ, π ε ύ θ ο μ α ι, π υ ν θ ά ν ο μ α ι, π ί σ τ ι ς.

Ὄνομα ἐθνικὸν Θρακικὸν ἦτο καὶ τὸ τῶν Μυσῶν ἢ Μοισῶν τῶν τε παρὰ τὸν κάτω Δανούβιον (ἐν ταῖς νῦν χώραις Σερβίας καὶ Βουλγαρίας) καὶ τῶν ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας οἰκούντων. Τὸ ὄνομα ἑρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ΙΒ, 572) ὀ ξ ύ η καὶ εἶναι κοινὸν ταῖς πολλαῖς Ἀρίαις γλώσσαις. Καὶ τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ (ἐν ,Ακιλησηνῇ τῆς Ἀρμενίας) μ ο ί ρ α ς Θρακῶν τῶν καλουμενων Σαραπαρῶν τὸ ὄνομα, ὡς ἑρμηνεύεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος (ΙΑ, 531), «κ ε φ α λ ο τ ό μ ο ι» εἶναι Ἀρίας καταγωγῆς (σ α ρ α = κεφαλή· πρβλ. Σανσκρ. ciras, Περσ. ser, Ἑλλην. κάρα, κάρη καὶ τέμνειν).

(Πρβλ. Παυσαν. Δ, 33, 7) «ὅτι καὶ αὐτὰς νικήσειν ἔφασκεν ᾀδούσας. Πρόδικος δὲ Φωκαεὺς προσκεῖσθαί φησι Θαμύριδι ἐν ᾅδου δίκην».

Ὁ πρὸς Μούσας τολμῶν ν' ἀνταγωνισθῇ Θρᾷξ ἀοιδὸς Θάμυρις ἢ Θαμύρας κατέλιπε καὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ Ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι μνήμην πρωτίστου ἡδυφώνου ἀοιδοῦ ἐφαμίλλου πρὸς τὸν Ὀρφέα, μεθ' οὗ συνήθως μνημονεύεται ἐν τοῖς περὶ ἀοιδῶν λόγοις (ἴδ. Πλάτ. Ἰων. κεφ. 4 «οὐδ' ἐν αὐλήσει γε οὐδὲ ἐν ῥαψῳδίᾳ οὐδεπώποτ' εἶδες ἄνδρα, ὅστις περὶ μὲν Ὀλύμπου δεινός ἐστιν ἐξηγεῖσθαι ἢ περὶ Θαμύρου ἢ περὶ Ὀρφέως ἢ περὶ Φημίου». Πολιτ. Ι 14 «ὡς ἕκασται αἱ ψυχαὶ ᾑροῦντο (ἐν Ἅδου) τὸν ἑαυτῶν βίον· τήν ποτε Ὀρφέως γενομένου κύκνου βίον ἰδεῖν, τὴν δὲ Θαμύρα *ἀηδόνος* ἑλομένην». Τοῦ αὐτοῦ Νομ. Η. 1 «μηδέ τινα τολμᾶν ᾄδειν· μηδ' ἂν ἡδίων ᾖ τῶν Θαμύρου τε καὶ Ὀρφείων ὕμνων». (¹) Ὁ *Θάμυρις* οὗτος ἢ *Θαμύρας Θρᾷξ* ἀοιδὸς πανταχοῦ τοῦ προελληνικοῦ Πελασγικοῦ κόσμου κατέλιπε φήμην τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, συνεδέθη δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅπως τὸ τῶν μάντεων Κάλχαντος καὶ Μόψου, μετὰ τῶν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐσχατιᾷ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Κιλίκων καὶ τῆς Κύπρου καὶ τῆς ἐν Πάφῳ τῆς νήσου ταύτης λατρευομένης Ἀστάρτης ἢ Ἀφροδίτης, εἰς ἣν ὁ Θαμύρας κατὰ Τάκιτον καλοῦντα αὐτὸν Thamyran ἢ Tamiran Κίλικα παραδίδεται ὅτι ἀφιέρωσε τὸν περίφημον ναὸν ἐν Πάφῳ καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ αὐτόχθονος περιφήμου ἡγεμονικοῦ οἴκου τοῦ Κινύρα καὶ τῶν Κινυραδῶν αὐτός τε καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶχον τὴν ἐπιστασίαν τοῦ τε ναοῦ καὶ τῆς ἐν τούτῳ τελουμένης λατρείας (Tacit. Histor. II 3). Οὕτω βλέπομεν τὸ ὄνομα τοῦ *Θαμύρα* διαδεδομένον ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ προελληνικοῦ Πελασγικοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἑλληνοπελασγικῆς ἀρίας ὁμοφυλίας ἀπὸ Θράκης καὶ ἀπὸ *Οἰχαλίας* τῆς Θεσσαλίας, καὶ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ ἀπὸ τῆς Οἰχαλίας τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ μέχρι Κιλικίας καὶ Κύπρου. Ἐν Κύπρῳ δὲ βλέπομεν αὐτὸν οὐχὶ πλέον ὡς ἁπλοῦν ἀοιδόν, ἀλλὰ μάντιν καὶ ἀρχιερέα κληρονιμικόν. Ἀλλ' ἐν τῇ μακρᾷ ταύτῃ, ἀπὸ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ κόλπου ἐκτεινομένῃ χώρᾳ ὑπάρχει τις γωνία καὶ προελληνικῶς καὶ γνησίως Πελασγική, καὶ κοιτὶς τοῦ μικροῦ Πελασγικοῦ ἔθνους τῶν *Ἑλλήνων*, τοῦ μεταβαλόντος ἐν μέρει τὸν εὐρὺν προϊστορικὸν Πελασγικὸν κόσμον εἰς τὸν μέγαν ἱστορικὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Ἐννοοῦμεν τὴν ἐν Ἠπείρῳ πρώτην Ἑλλάδα (*Ἑλλοπίαν*) κληθεῖσαν χώραν, ἔνθα ἐν Δωδώνῃ ὁ Πελασγικὸς Ζεὺς ἐλατρεύετο ὑπὸ *ὑποφητῶν* ἤτοι *χρησμοδοτῶν* καλουμένων Ἑλλῶν ἢ Σελλῶν, ἐξ ὧν προῆλθε βραδύτερον τὸ τῶν *Ἑλλήνων* ὄνομα. Τὸ μαντεῖον ἔκειτο ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τοῦ ὄρους *Τομάρου* ἢ *Τμάρου*. Κατὰ Στραβῶνα (2,328) «ἀπὸ τοῦ *Τομάρου* τοὺς ὑπὸ τῶν ποιητῶν λεγομένους *ὑποφήτας* τοῦ Διός, οὓς καὶ ἀνιπτόποδας *χαμαιεύνας* καλεῖ, *Τομάρους* φασὶ λεχθῆναι». Τὸ Ὁμηρικὸν χωρίον περὶ οὗ ποιεῖται λόγον ἐνταῦθα ὁ Στράβων εἶναι οἱ τοῦ Π τῆς Ὀδυσσείας στίχοι 400—405, ἐν οἷς ὁ μνηστὴρ Ἀμφίνομος περὶ τοῦ ὑπὸ τούτων λεγομένου φόνου τοῦ Τηλεμάχου λέγει :

> Ὦ φίλοι, οὐκ ἂν ἔγωγε κατακτείνειν ἐθέλοιμι
> Τηλέμαχον· δεινὸν δὲ γένος βασιλήιόν ἐστιν
> κτείνειν· ἀλλὰ πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλάς.
> Εἰ μὲν κ' αἰνήσωσι Διὸς μεγάλοιο *θέμιστες*,
> αὐτός τε κτενέω τούς τ' ἄλλους πάντας ἀνώξω·
> εἰ δὲ κ' ἀποτρωπῶσι θεοί, παύσασθαι ἄνωγα.

Ἐνταῦθα τὸ ἐν στιχ. 403 *θέμιστες* ἀρχαῖοί τινες ἑρμηνευταὶ τοῦ ποιητοῦ ἀντικαθίστων

---

1) Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ποικίλαι μυθικαὶ παραδόσεις περὶ Θαμύριδος ἢ Θαμύρα ὡς πατρὸς τοῦ Ὁμήρου καὶ ὡς πάππου ἔτι τοῦ Ὀρφέως.

διὰ τῆς λ. *τομουροί*· «*βέλτιον* γὰρ εἶναι (λέγει ὁ Στράβων) *τομούρους* ἢ *θέμιστας* γράφειν· οὐδαμοῦ γοῦν τὰ *μαντεῖα θέμιστας* λέγεσθαι παρὰ τῷ ποιητῇ, ἀλλὰ τὰς βουλὰς καὶ τὰ πολιτεύματα καὶ νομοθετήματα». Ἀλλ' ὁ ταῦτα λέγων Στράβων προτιμᾷ μᾶλλον τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἑρμηνευτῶν διατηρηθεῖσαν γραφὴν *θέμιστες*, καὶ οὐχὶ τὴν τῶν νεωτέρων *τομοῦροι* («οἱ μὲν οὖν νεώτεροι λέγουσι *τομούρους*, παρ' Ὁμήρῳ δ' ἁπλούστερον δεῖ δέχεσθαι *θέμιστας*»). Ἑρμηνεύων δ' ὁ Στράβων τὸ ὄνομα *Τόμουροι Τομαροφύλακα* φαίνεται θεωρῶν αὐτὸ «ἐπιτετμημένον» ἤτοι συγκεκομμένον τύπον, ὡς φαίνεται τοῦ *τομοροῦραι* ἢ *τομουρουρός* (ἢ *τομουρωρὸς* κατὰ τὸ *θυρωρός*, πυλωρός, ἐκ τοῦ ὥρα = φροντίς, *οὖρος*=ἐπιστάτης (¹). Ἐκεῖνο, ὅπερ διαφέρει ἡμῖν ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μαρτυρουμένη, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἑρμηνευτῶν τοῦ Ὁμήρου δηλουμένη ὕπαρξις τῆς ἄλλως ἀγνώστου ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας λ. *τόμουρος*=*χρησμὸς* (²) καὶ ἡ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἑρμηνευτῶν γινομένη συνάφεια τοῦ ὀνόματος πρὸς τὸ ὄρος *Τόμαρον* ἢ *Τμάρον* τῆς *Ἑλλοπίας* καὶ Δωδώνης τῆς Ἠπείρου. Οἱ Ἀλβανολόγοι καὶ οἱ Ἀλβανίζοντες πολιτικολόγοι οἱ ἐν τοῖς ἀρχαίοις Πελασγικοῖς ὀνόμασι τῆς Ἠπείρου ζητοῦντες πάντοτε νὰ εὑρίσκωσί τι Ἀλβανικόν, ἅτε τὴν Ἀλβανικὴν θεωροῦντες ὡς γνησίαν Πελασγικὴν (οὐχὶ ἐντελῶς ὀρθῶς, ἀφοῦ ἡ νῦν Ἀλβανικὴ ψυχία μόνον γνησίως Πελασγικὰ ἔσωσεν), ἐζήτησαν καὶ τὸ *τόμαρος* καὶ τὸ *τουμούρους* νὰ παραστήσωσιν ὡς Ἀλβανικά· ἀλλὰ ἡ μόνη Ἀλβανικὴ λ. *τμερία* = φόβος, τρόμος, τμερίμν-ι = ἐκπλήττομαι, κἂν ἔτι θεωρηθῇ ὡς δηλοῦν κυρίως φόβον θεοῦ καὶ σεβασμόν, δὲν δύναται νὰ συναφθῇ μετὰ πιθανότητος πολλῆς πρὸς τὸ τόμαρος καὶ *τομοῦρος*, ἀφοῦ εἶναι πιθανώτερον ὅτι αἱ ῥηθεῖσαι ἀλβανικαὶ λέξεις εἰσὶ παρεφθαρμένοι τύποι τοῦ λατινικοῦ timor=φόβος. Πάντως ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδεικνύεται ἡ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὕπαρξις τῆς λ. *τομοῦρος* σημαινούσης χρησμοδότην καὶ εἶναι αὕτη κατασκεύασμα τῶν ἀρχαίων ἑρμηνευτῶν τοῦ Ὁμήρου καὶ δὲν καθίσταται δῆλον ἂν ἐκ τοῦ *τομοῦρος* =χρησμοδότης προῆλθεν τὸ τοῦ ὄρους *Τόμαρος* ὄνομα ἢ ἂν τοὐναντίον ἐκ τοῦ ὄρους *Τόμαρος* ἐπλάσθη τὸ *τομοῦρος*, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφανθῇ τις γνώμην ἀσφαλῆ περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν δύο ὀνομάτων. Ἀλλ' ἂν τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον τῶν ὀνομάτων τούτων ἐτυμολογικῶς ἀπεδεικνύετο ἔχον συνάφειαν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ *χρησμοῦ* ἢ *ἀοιδῆς*, ἠδυνάμεθα νὰ συνάψωμεν αὐτὸ πρὸς τὸ *Θάμυρις* ἢ Thamiras τοῦ Ταχίτου ἢ *Ταμιράδαι* τοῦ Ἡσυχίου. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἀρμενικὴ λ. thmir-im=ἐξίσταμαι, ἐκπλήττομαι, ἀποναρκοῦμαι, μεθύσκομαι, ῥεμβάζω, δυναμένη νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν πρώτην καὶ κυριολεκτικὴν ἔννοιαν τοῦ Τόμουρος καὶ *τομοῦρος* καὶ *Θάμυρις* ἢ Tamiras ἐπιτυχέστερον ἢ τὸ Ἀλβανικὸν τμερία, ἀλλὰ καὶ τῆς τούτου συγγενείας πρὸς τὸ ταμίρας καὶ τόμαρος μὴ ἀποκλειομένης, ἂν ὑποτεθῇ γνησίως Ἀλβανικὸν καὶ οὐχὶ προερχόμενον ἐκ τοῦ λατ. timor, ὅπερ καὶ τοῦτο δύναται ν' ἀναχθῇ πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν ρ. tmir καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ρ. tem, temetum = μέθυ. Τελευτῶμεν ἐνταῦθα τὸν περὶ *Θαμύρα* λόγον ἐξαίροντες ἁπλῶς τὴν ἐν ὅλῳ τῷ προελληνικῷ Πελασγικῷ σημασίαν τοῦ ὀνόματος ὡς ἀπόδειξιν τῆς γλωσσικῆς ἑνότητος τῆς ἀπὸ Θρᾴκης καὶ τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος μέχρι Κιλικίας καὶ Κύπρου γλωσσικῆς προελληνικῆς, Πελασγικῆς, γλωσσικῆς ὁμοφυλίας.

---

(1) Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐνταῦθα μοῦρος— χρησμός, οὐδεμίαν ἀπολύτως σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ μεταγενέστερον ἀρχαῖον ἑλληνικὸν τομάριον (= μικρὸν βιβλίον, τὸν ὑποκοριστικὸν τύπον τοῦ τόμος (ἐκ τοῦ τέμνω).

(2) Κατὰ τὸν Εὐστάθιον τομοῦροι=χρησμοί, τομοῦροι ἀοιδοί. Ἡσυχ. Τόμουρος προφήτης, ἱερεύς, οἰωνοσκόπος, διάκονος.

Οἱ *Θρᾷκες ὡς λαὸς ἄριος* καὶ δὴ Πελασγικὸς διεσκορπισμένοι ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλληνικῇ ἢ Ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ ἀπὸ τοῦ Δανουβίου μέχρι τοῦ Ὀλύμπου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ πέραν τούτων καὶ ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τῶν δυτικῶν τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ Εὐξείνου μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀδρίου, ἐξετείνοντο καὶ ἐν τῇ ἀσιατικῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ τῇ νῦν Μικρᾷ Ἀσίᾳ (1) καθ' ἅπασαν τὴν βόρειον καὶ μεσαίαν πλευρὰν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι Ἀρμενίας καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου, τοῦ λοιποῦ τῆς χερσονήσου ταύτης οἰκουμένου ὡσαύτως ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῖς Θρακοπελασγοῖς Φρυγοπελασγικῶν λαῶν. Πλὴν τούτων οἱ Θρᾷκες συγγενεῖς ὄντες πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς λαούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς πέραν τοῦ Δανουβίου καὶ τῶν βορείων ὀχθῶν τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Κιμβρικῆς (Δανικῆς) χερσονήσου καὶ τῆς Σκανδιναυίας οἰκοῦντας Γερμανοσκανδιναυικοὺς λαούς (ἐν μέρει δ' ἴσως καὶ πρὸς τοὺς Βένδους καὶ Σαρμάτας, προγόνους τῶν δυτικῶν Σλαύων), ἀπετέλουν δεσμὸν φυλετικῆς ἑνότητος (ἀνθρωπολογικῆς τε καὶ γλωσσικῆς) μεταξὺ τῆς Ἑλληνοπελασγικῆς καὶ τῆς ἄλλης βορείας Ἀρίας Εὐρώπης, καὶ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Θ. Μῶμμσεν περὶ τῶν Ἰταλικῶν λαῶν, ὅτι εἶχον ἀδελφοὺς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐξαδέλφους τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Κέλτας, δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ Θρᾳκῶν ὡς ἐχόντων ἀδελφοὺς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐξαδέλφους τοὺς Γερμανοσκανδιναυούς, ἐν μέρει δὲ καὶ τοὺς Βένδους καὶ Σαρμάτας Τὸ ὄνομα τῶν Γετῶν Θρακῶν τῶν οἰκούντων ἐπὶ τοῦ Ἡροδότου μεταξὺ τοῦ Αἵμου καὶ τοῦ Δανουβίου καὶ τὰς πέραν τούτων χώρας (μέχρι τῶν Καρπαθίων, ὡς δοκεῖ) φαίνεται συνάπτον τοὺς Θρᾷκας πρὸς τοὺς Γερμανικοὺς λαούς (2). Οἱ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις γνωστοὶ Θρᾳκικοὶ λαοὶ τῶν βορείων παραλίων χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Θῦνοι,

---

(1) Μικρὰ Ἀσία (ἀκριβέστερον Ἐλάσσων Ἀσία ἐκ τοῦ Λατινικοῦ Asia Minor) εἶναι ὅρος τῶν ἐσχάτων Ρωμαϊκῶν χρόνων (τοῦ 4 καὶ 5 μ. Χ. αἰῶνος, ἐννοεῖται, ἐν τῷ Λατινικῷ αὐτοῦ τύπῳ Asia Minor). Ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι διαίρεσις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡροδότου (ὅτε τὰ κατὰ τὴν μεγάλην ἤπειρον Ἀσίαν εἶχον ἤδη ὁπωσοῦν ἐπιστημονικῶς καὶ συστηματικῶς ἐρευνηθῆ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν τοὐλάχιστον μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς νῦν κεντρικῆς Ἀσίας) διέκρινε (καθ' Ἡρόδοτον δηλαδὴ τὴν ἐντεῦθεν καὶ τὴν πέραν τοῦ Ἅλυος ποταμοῦ Ἀσίαν, ὧν ἡ μὲν πρώτη καλεῖται κάτω Ἀσία ἢ τὰ κάτω τῆς Ἀσίας (ἀπὸ τοῦ Ἅλυος καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ῥοῦ τούτου μέχρι τῆς Μεσογείου πρὸς μεσημβρίαν ἰδανικῶς ἐκτεινομένης γραμμῆς, μέχρι τοῦ Αἰγαίου), ἡ δὲ δευτέρα ἄνω Ἀσία, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ὀχθῶν τοῦ Ἅλυος μέχρι τοῦ τελευταίου πρὸς ἀνατολὰς τοῖς Ἕλλησι γνωστοῦ σημείου τῆς μεγάλης ἠπείρου τῆς ἐκτεινομένης ἐντεῦθεν τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς Κασπίας πρὸς νότον (τῆς Σιβηρίας καὶ μέρους τῆς Μέσης καλουμένης Ἀσίας ἐν τῇ γεωγραφίᾳ τοῦ Ἡροδότου περιλαμβανομένης ἐν Εὐρώπῃ, ὡς ἐρρέθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν). Βραδύτερον, ἐν τοῖς μετὰ Ἀλέξανδρον χρόνοις, ἦτο ἐν χρήσει πλὴν τῆς «ἐντὸς Ἅλυος» καὶ «ἐκτὸς Ἅλυος Ἀσίας» καὶ ἡ διὰ τοῦ Ταύρου διαίρεσις (ἡ ἐπὶ τάδε Ταύρου καὶ ἡ ἐπέκεινα Ταύρου Ἀσία). Ἀπὸ τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ἐπεκράτησεν ὁ ὅρος Asia Minor, περιλαμβάνων πᾶσαν τὴν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ Εὐφράτου ἐκτεινομένην χερσόνησον.

(2) Ὡς Γέτης ἤδη ὁ κατὰ τὸν 6 μ. Χ. αἰῶνα ἱστορίαν τῶν Γότθων (De origine actibusque Getarum) συγγράψας Ἀλανὸς ἢ Γότθος χριστιανὸς ἱστοριογράφος Ἰορδάνης (καὶ Ἰορνάνδης οὐχὶ ὀρθῶς ἐνίοτε καλούμενος) τοὺς ἀρχαίους Γέτας θεωρεῖ τοὺς αὐτοὺς πρὸς τοὺς Γότθους τῶν μ. Χ. χρόνων: Geti et Goti appellantur, καὶ ὁ περίφημος δὲ Θεμίστιος τὸν ἡγεμόνα τῶν Δυτικῶν Γότθων Ἀθανάριχον καλεῖ Γέτην. Ἀλλὰ ἡ ταὐτότης τῶν παρὰ τὸν Αἷμον καὶ Ἴστρον Γετῶν πρὸς τοὺς ὑπερβορείους ἐν Σουηδίᾳ (Γοτθλανδίᾳ) τὸ πάλαι οἰκοῦντας Γότθους δὲν φαίνεται βεβαία. Τὸ ὄνομα Γέτης φαίνεται ὅτι ἔφερον καὶ ἄλλοι λαοὶ βάρβαροι Σκυθικοί, οἱ περὶ τὴν Κασπίαν λαοὶ Μασσαγέται καὶ δυτικώτερον τούτων οἱ Θυσσαγέται.

Βιθυνοί, Μαριανδυνοί, δὲν ἦσαν γνωστοὶ ἔτι εἰς τὸν Ὅμηρον. Τῷ ποιητῇ γνωστοὶ εἶναι οἱ Φρύγες τῆς ἔπειτα Βιθυνίας κληθείσης χώρας, ὧν ἀρχηγὸς μνημονεύεται «Ἀσκάνιος θεοειδής»· γνωσταὶ εἶναι ἐπίσης αἱ Ἀμαζόνες αἱ «ἀντιάνειραι» χωρὶς νὰ μνημονεύηται καὶ ἡ χώρα αὐτῶν, ἥτις ἦτο ὁ ἀνατολικὸς περὶ τὸν Θερμώδοντα ποταμὸν *Πόντος* τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, καὶ ἀνατολικώτερον δὲ τῶν Ἀμαζόνων ἐν Ἀκιλησηνῇ τῆς Ἀρμενίας ᾤκουν Θρᾷκες.

Κρητικοὶ τύποι τῶν περιόδων Β' καὶ Γ' τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς. (Βλ. σελ. κη')

Ὁμόφυλοι τοῖς Θρᾳξὶν εἶναι οἱ τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου κατέχοντες Φρύγες.

Οἱ Φρύγες. *Οἱ Φρύγες* καθ' Ἡρόδοτον ἦσαν λαὸς Θρᾳκομακεδονικὸς ἀπὸ Μακεδονίας μεταναστεύσαντες εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ κληθέντες ἐνταῦθα *Φρύγες*, ἐνῷ ἐν Μακεδονίᾳ ἐκαλοῦντο *Βρίγες* (Ἡροδ. Ζ', 73, πρβλ. Στρ. Ζ' 295 «καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Φρύγες Βρίγες εἰσὶ Θρᾳκικόν τι ἔθνος»). Οἱ ἐν Μακεδονίᾳ δὲ περὶ τὸν Ἄθων οἰκοῦντες καὶ τὸν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπερχόμενον τῷ 493 π.Χ. στρατὸν τοῦ Μαρδονίου, μετὰ τὸ τότε περὶ τὸν Ἄθων ναυάγιον, ληϊσάμενοι καὶ καταστρέψαντες ἦσαν ἁπλῶς λεῖψανον ἢ μικρά τις μοῖρα τῆς εἰς Ἀσίαν πρὸ αἰώνων μεταναστευσάσης φυλῆς. Ὅτι ἐν Ἀσίᾳ ἐκλήθησαν Φρύγες, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, οὐδεμίαν ἄλλην ἔννοιαν ἔχει ἢ τὴν τῶν ὀνομάτων ταὐτότητα κατὰ τὴν Θρᾳκομακεδονικὴν φθογγολογίαν, ἐν ᾗ τὸ φ τρέπεται συνήθως εἰς β (πρβλ. *Βίλιππος* ἀντὶ *Φίλιππος*, *Βερενίκη* ἀντὶ *Φερενίκη*). Ἡ τοιαύτη δὲ μεταλλαγὴ τοῦ συμφώνου ἦ συνήθης καὶ παρὰ τοῖς ὁμοφύλοις τῶν Φρυγῶν Ἀρμενίοις καὶ ἐν τῇ Περσικῇ δὲν ἦτο ξένη καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Φρυγῶν τῆς Ἀσίας, ὡς μαρτυροῦσιν αὐτοὶ οἱ τύποι τοῦ ὀνόματος *Βρίγες* καὶ Βρύγιοι καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν γνωστὸν Φρυγικὸν *βράτερ* =ἀδελφὸς (Ἑλλην. *φράτωρ*, Λατιν. frater). Οἱ Φρύγες οἱ τὸ κέντρον τῆς Μ. Ἀσίας κατέχοντες καὶ συγγενεῖς πρὸς *πάντας* τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Μ. Ἀσίας διατελοῦντες, πρὸ πάντων δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους τοὺς πέραν τῶν ὁρίων τῆς Μ. Ἀσίας ἐν τῷ ὁμωνύμῳ (Ἀρμενικῷ) ὀροπεδίῳ οἰκοῦντας, ἀπετέλουν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὸν κεντρικὸν δεσμὸν μεταξὺ τῶν Πλασγικῶν λαῶν ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἀδρίου. «Ἀρχαία παράδοσις, λέγει ὁ Ἐρνέστος Κούρτιος (E. Curtius, Griech'sche Geschichte I σ. 29) καὶ νέα ἔρευνα πείθουσιν ἡμᾶς ὁμοφώνως παρὰ τοῖς Φρυξὶ νὰ ζητήσωμεν τὸ σπουδαιότατον ἑνωτικὸν σημεῖον (μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ μεγάλου χορμοῦ τῶν δυτικῶν Ἀρίων). Εἶναι οὗτοι τρόπον τινὰ ὁ ἁρμὸς ὁ ἑνῶν τοὺς δυτικοὺς Ἀρίους πρὸς τοὺς ἀνατολικούς. Πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀσίας εἰσὶ συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, πρὸς τὴν ἄλλην δὲ διεύθυνσιν (τὴν πρὸς τὴν Εὐρώπην) ἀποτελοῦσι νέαν τινὰ ἀρχήν, θεωροῦνται πρωτότοκοι πάντων τῶν πρὸς τὴν δύσιν τραπέντων λαῶν. Ἡ Φρυγικὴ γλῶσσα μαρτυρεῖται στενῶς συγγενὴς πρὸς τὴν Ἑλληνικήν, συγγενεστέρα ἴσως πλέον ἢ ὅσον ἡ Γοτθικὴ πρὸς τὴν Γερμανικήν. Φρυγικαὶ θρησκευτικαὶ λατρεῖαι καὶ Φρυγικαὶ τέχναι ἀρχαιόθεν ἐπιχωριάζουσιν ἐν Ἑλλάδι καθ' οἷον τρόπον μόνον παρὰ λαοῖς συγγενέσι πρὸς ἀλλήλους εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τοῦτο». Ταῦτα ἔγραφεν ὁ Κούρτιος καθ' ὃν ἔτι χρόνον ἐπεκράτει ἐν τοῖς ἐθνολογικοῖς ζητήμασιν ἡ θεωρία ὅτι ἐξ Ἀσίας οἱ Ἄριοι λαοὶ τῆς νοτίας Εὐρώπης διὰ τοῦ Ἀρμενικοῦ καὶ διὰ τοῦ Φρυγικοῦ ὀροπεδίου διεσπάρησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐντεῦθεν διέβησαν εἰς τὴν νοτίαν

Εὐρώπην καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἑλλάδα, λέγων κατ' οὐσίαν τὰ αὐτὰ ὅσα γινώσκει σήμερον ἡ ἐπιστήμη περὶ Φρυγῶν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν Φρυγικῶν ἐπιγραφῶν.

Ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἡ θεωρία ἡ περὶ τῆς ἐξ Ἀσίας μεταναστεύσεως τῶν Φρυγῶν ἔπεσε νῦν, ἀλλ' οἱαδήποτε κἂν ὑποτεθῇ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πορεία τῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔκπαλαι οἰκησάντων Ἀρίων λαῶν, ἡ Φρυγία διατηρεῖ τὴν ἰδιότητα αὐτῆς ὡς μεγάλου ἑνωτικοῦ δεσμοῦ μεταξὺ τῶν Ἑλληνοπελασγῶν καὶ Θρακοπελασγῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου. Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ κύριον ζήτημα εἶναι τὸ περὶ τῆς συγγενείας τῶν Φρυγοπελασγικῶν λαῶν τῆς Ἀσίας πρὸς τοὺς Θρακομακεδόνας, καὶ διὰ τούτων πρὸς τοὺς προγόνους τῶν Ἑλλήνων τῆς Εὐρώπης Πελασγούς. Αὐτὴ ἡ περὶ τῆς ἐκ Μακεδονίας εἰς Ἀσίαν μετοικήσεως τῶν Φρυγῶν παράδοσις οὐδὲν ἄλλο κυρίως μαρτυρεῖ ἢ τὴν συγγένειαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Φρυγῶν πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ Θρακομακεδόνας. Πολλαὶ δὲ ἄλλαι ἀρχαῖαι παραδόσεις μαρτυροῦσι τὴν συγγένειαν ταύτην. Ὁ Μίδας ὁ μυθικὸς βασιλεὺς τῆς Φρυγίας βασιλεύει ἐν Φρυγίᾳ ἅμα δὲ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα ὑπῆρχον οἱ περίφημοι κῆποι τοῦ Μίδου, οὐχὶ διότι αἱ δύο αὗται χῶραι ἀπετέλουν ἓν κράτος, ἀλλὰ διότι αἱ αὗται παραδόσεις περὶ Μίδου ἐπεχωρίαζον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χώραις. Ἀλλ' ἐν τῷ προκειμένῳ περὶ τῆς Πελασγικῆς ἀρίας ὁμοφυλίας ζητήματι τὸ σπουδαιότατον εἶναι ἡ τῶν Φρυγῶν στενὴ συγγένεια ἔνθεν μὲν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔνθεν δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, ὧν ἐθεωρεῖτο μητρόπολις ἡ Φρυγία. Ἂν ἡ Φρυγικὴ γλῶσσα διετηρεῖτο μέχρι νῦν ἐν οἵῳ καὶ ὅσῳ βαθμῷ πλούτου γλωσσικοῦ θησαυροῦ διατηρεῖται κατὰ πρῶτον λόγον ἡ Ἑλληνικὴ καὶ κατὰ δεύτερον ἡ Ἀρμενική, ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους συγκρίσεως τῶν τριῶν γλωσσικῶν θησαυρῶν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τόν τε βαθμὸν τῆς συγγενείας καὶ τὰς ἄλλας πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν τε δύο ἐσχατιῶν τῆς Ἑλληνοπελασγικῆς Ἀρίας οἰκογενείας καὶ τοῦ ἐν μέσῳ αὐτῶν κειμένου ἑνωτικοῦ δεσμοῦ, τοῦ *Φρυγικοῦ*· ἀλλὰ τοῦ Φρυγικοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἐνδεοῦς νῦν σῳζομένου καὶ ὑπάρχοντος, καὶ αὐτὰ τὰ διὰ τῶν ἐνδεῶν τούτων λειψάνων συγκρινομένων πρὸς τὰ δύο ἄκρα (τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ἀρμενικήν) ἐξαγόμενα πορίσματα ἀρκούντως διαφωτίζουσι καὶ πλουτίζουσι τὰς περὶ τῆς Φρυγικῆς γλώσσης καὶ τῆς συγγενείας αὐτῆς πρός τε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ πρὸς τὴν Ἀρμενικὴν γνώσεις ἡμῶν.

Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι. Περὶ συγγενείας καθόλου Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων ποιούμενοι τὸν λόγον δὲν θὰ στηρίξωμεν τὰ περὶ ταύτης εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη συγγραφέων κατὰ Στράβωνα (ΙΑ, 503) παραδιδόμενα, ὅτι οἱ Ἀρμένιοι ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ *Ἀρμενίου* τοῦ Θεσσαλοῦ ὁρμωμένου ἐξ Ἀρμενίου, πόλεως Θεσσαλίας τῶν περὶ τὴν Βοιβηΐδα λίμνην μεταξὺ Φερῶν καὶ Λαρίσης, στρατεύσαντος δὲ μετὰ Ἰάσονος καὶ τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ οἰκίσαντος διὰ τῶν μετ' αὐτοῦ στρατευσάντων καὶ τὴν Ἀκιλησηνὴν καὶ τὴν Συσπυρίτιδα (χώρας Ἀρμενικάς) ἕως Καλαχηνῆς καὶ Ἀδιαβηνῆς καὶ τὴν «*Ἀρμενίαν ἐπώνυμον καταλιπόντος*» (καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, Α 531, ὅτι «Αἰνιάνων τινὲς οἱ μὲν τὴν Οὐιτίαν ᾤκησαν, οἱ δ' ὑπερθεν τῶν Ἀρμενίων ὑπὲρ τὸν Ἄβον καὶ τὸν Νίβαρον· (μέρη δ' ἐστὶ τοῦ Ταύρου ταῦτα, ὧν ὁ Ἄβος ἐγγύς ἐστι τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς Ἐκβάτανα φερούσης. . . Καὶ τὴν ἐσθῆτα δὲ τὴν Ἀρμενικὴν Θετταλικήν φασιν, οἷον τοὺς βαθεῖς χιτῶνας, οὓς καλοῦσι Θετταλικοὺς ἐν ταῖς τραγῳδίαις»). Δὲν θὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ τοιούτων παραδόσεων, διότι αἱ τοιαῦται παραδόσεις πηγάζουσιν ἀπὸ τῆς περιόδου τοῦ *Ἑλληνισμοῦ* ἤτοι ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων χρόνων, ὁπότε ἀρθέντος ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ παντὸς φραγμοῦ μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου, καὶ τῶν δύο τούτων τέως ἀντιτιθεμένων ἀλλήλοις κόσμων, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀνατο-

λικοῦ, εἰς ἄμμεσον ἐλθόντων γεωγραφικήν, ἱστορικὴν καὶ πνευματικὴν συνάφειαν, ἐζήτουν ἑκατέρωθεν οἱ λόγιοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς νὰ εὑρίσκωσι σχέσεις καὶ συναφείας παλαιὰς Ἑλλήνων καὶ μὴ Ἑλλήνων καὶ τὰ νέα τοῦ νέου τοῖς Ἕλλησι γνωστοῦ γενομένου κόσμου ὀνόματα καὶ πράγματα συνῆπτον εὐκόλως πρὸς ἀρχαῖα ὀνόματα· καὶ δῆθεν παραδόσεις δὲν ἔχουσιν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν σπουδαίαν ἐν τῷ ἐπασχολοῦντι ἡμᾶς ζητήματι ἐφ' ὅσον δὲν συνδέονται καὶ πρὸς ἄλλα ἐκ τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας καὶ τῆς ἐθνολογίας καὶ τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας τεκμήρια. Τὰ δὲ περὶ τῆς συναφείας τῶν ὀνομάτων Ἀρμένου τοῦ Θεσσαλοῦ ἀργοναύτου καὶ τῆς Ἀρμενίας εἶναι αὐτοδήλως πλημμελῆ, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ ὀνόματα Ἀρμένιος καὶ Ἀρμενία ὄντα γνωστὰ τὸ πρῶτον ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ ὑπὸ τῶν Περσῶν τὸ πρῶτον δοθέντα, ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων αὐτῶν οὐδαμῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ ἐθνικὰ ὀνόματα θεωρούμενα (οἷα εἶναι τὰ *Χάϊ*=Ἀρμένιος καὶ Χαϊστάν=Ἀρμενία), οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσι συνάφειαν πρὸς τὸν ἀργοναύτην Ἄρμενον καὶ πρὸς τὴν ἀργοναυτικὴν στρατείαν. Πολλῷ μείζονα καὶ ἀληθῆ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν ἔχουσιν ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι τὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, οἷοι ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Εὔδοξος, παραδιδόμενα ὅτι οἱ Ἀρμένιοι ἦσαν *«ἄποικοι Φρυγῶν»* καὶ τὴν *γλῶσσαν «ἐφρύγιζον»*. Διὰ τῆς πρὸς τοὺς Φρύγας δὲ καὶ διὰ τούτων πρὸς τοὺς Θρακομακεδόνας ἀμέσως καὶ ῥητῶς μαρτυρουμένης συγγενείας τῶν Ἀρμενίων μαρτυρεῖται ἐμμέσως καὶ ἡ πρὸς τὸ ὅλον Ἑλληνικὸν συγγένεια αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἔμμεσος αὕτη μαρτυρία καθίσταται καὶ ἄμεσος διὰ τῆς παραβολῆς καὶ συγκρίσεως τῆς Ἀρμενικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικήν. Τῆς τοιαύτης δὲ συγκρίσεως στοιχεῖα ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ πορίσματα παρατίθεμεν διὰ τοῦ ἑπομένου καταλόγου τῶν πρὸς ἄλληλα παραβαλλομένων Ἑλληνικῶν καὶ Ἀρμενικῶν γλωσικῶν στοιχείων.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τῇ παραβολῇ καὶ συγκρίσει ταύτῃ πρέπει νὰ διακριθῶσιν ἐπιμελῶς καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν ῥιζικῶν γλωσσικῶν στοιχείων ἑκατέρων τῶν γλωσσῶν ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ἢ ἐκεῖναι αἱ λέξεις, ἃς ἡ Ἀρμενικὴ γλῶσσα ἐν χρόνοις ἱστορικοῖς ἐδανείσατο παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς, ὡς ἐποίησαν τοῦτο καὶ πλεῖσται ἄλλαι γλῶσσαι οὐδεμίαν ἄλλως ἔχουσαι συγγένειαν γλωσσικὴν ῥιζικὴν πρὸς τὴν Ἑλληνικήν. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ *Ἑλληνισμοῦ* ἤτοι τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου διαδόχων, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ μεγάλη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν πολλῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς πολλαπλῆ ἐπαφὴ καὶ συνάφεια τοῦ βίου, πολλὴ ἐγένετο καὶ ἀνταλλαγὴ λέξεων μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν τῆς Ἀνατολῆς γλωσσῶν. Καὶ παρέλαβε μὲν ἡ Ἑλληνικὴ ἐκ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς τῶν ἀναπτυξάντων ἴδιον βίον ἱστορικὸν καὶ πνευματικὸν λέξεις πολλὰς ἢ ὀλίγας, οἷον ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς, ἔδωκε δὲ πλείστας ὅσας καὶ εἰς ταύτας καὶ εἰς πάσας τὰς ἄλλας. Ἐκ τῆς Ἀρμενικῆς οὐδὲν παρέλαβεν ἡ Ἑλληνική, τοὐναντίον δὲ μέγα ἐδάνεισεν εἰς αὐτὴν πλῆθος λέξεων, ἰδίως ἐν τοῖς χρόνοις τῆς εἰς τὴν Ἀρμενίαν διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοιαῦται λοιπὸν λέξεις (οἷαι αἱ Ἀρμ. χετανός=ἐθνικός, εἰδωλολάτρης, ἀπαχαρζάν=διαζύγιον γάμου (ἐκ τοῦ ἀποχωρίζειν) ἀποσταμπέμ=ἀποστατῶ, ἀποσταμπουτιοῦν=ἀποστασία, προυκέμ=προικίζω, horizon=ὁρίζων, τελετί=τελετή, proschomen=πρόσχωμεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκελετζὶ=ἐκκλησία οὐδεμίαν ἔχουσι θέσιν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐνταῦθα πρὸς ἀλλήλας παραβαλλομένων ῥιζῶν λέξεων, ἀκριβέστερον τῶν Ἀρμενικῶν λέξεων τῶν παραβαλλομένων πρὸς τὰς *Ἑλληνικάς*.

Τοιχογραφία Κνωσσοῦ, ἡ παριστῶσα τὴν λεγομένην «Παρισινὴν»
(Ἰδ. σελ. λ.)

Ἰδοὺ ὁ κατάλογος.

Α. Ἀρμενικαὶ	Α. Ἑλληνικαὶ
a-mis—μὴν	μείς, μὴν
a p a (προθ. ἀπὸ ἰδίως ἐν συνθέσει)	ἀπὸ
arnum=λαμβάνω	ἄρνυμαι
arnem = ποιῶ, πλάττω (παρακ. arari)	ἀραρίσκω, ἄρηρα, ἀρηρὼς
aliur (1) = ἄλευρον	ἄλευρον
an = α στερητ.	ἀ (στερητ.)
alam = ἀλέθω	ἀλέθω
agim = αὐξάνω	αὐξάνω (augeo)
aiz = αἴξ,	αἴξ
aïs = πνεῦμα, asem = λέγω	ἄημι, ἄω, ἄσθμα, αἶσα = λόγος
airem = καίω	*εὕω,* (ἢ εὔω), *εὖρος.*
el ἢ ioul = ἔλαιον	ἔλαιον
z-melin	σμίλη
gaschi = δέρμα	*κάς* (κάσσυμα, *καττύς)*
ghophem = λαξεύω	*γύπη*
henem (2) = ὑφαίνειν	πῆνος, πηνίζομαι (2)
hera = μακρὰν	πέρα(ν)
hed = ἴχνος, hedy = πεζὸς	πούς, ποδός, πεζὸς
heron = πέρυσι	πέρυσι(ν)
heriun = ὀβελὸς	πείρω
hour = πῦρ	πῦρ
Farn = ἀμνὸς	ἀμνός, γεν. ἀρνός, ἀρνίον
adem = μισῶ	ὀδύσσομαι (Λατ. odi)
arkhay (προφ. ἀρχάϊ) = ἡγεμὼν	ἀρχός, ὄρχαμος
ararem = ξηραίνω	ἄζα, ἀζαλέος
vard = ῥόδον	ῥόδον, *βρόδον*
air, arn = ἀνὴρ	ἀνὴρ
aror = ἄροτρον	ἄροτρον
arkelumn — ἀρκεῖν, εἴργειν (arkelan) = εἱρκτὴ	ἄρκη, ἀρκεῖν = κωλύειν, ἀρκέσας λιμὸν (Ὅμηρ.)
arkesavor = λυσιτελὴς	ἀρκετός, ἄρκιος = ὠφέλιμος, ἐπαρκής, ἄρκιον ( )
arad — ῥύπος	ἄρδα, ἄρδαλος

(1) Τὸ aliur καὶ πάντα τὰ διὰ τοῦ (*) σημειούμενα δύνανται νὰ ὦσι καὶ λ. δεδανεισμέναι ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ.

(2) Ἐν τῇ Ἀρμενικῇ πρὸς τὸ ἑλλην. π καὶ τὸ Λατινικὸν p ἀνταποκρίνεται γλωσσικῶς τὸ σύμφωνον h (χ), ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς τὸ Λατ. q τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἑλλην. κ (ἵππος, equus).

(3) Ἡ φαινομενικὴ ἀντίθεσις ἐν ταῖς ἐννοίαις κωλύειν, εἴργειν, ἀρκετὸς καὶ ὠφέλιμος, αἴρεται ὅταν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν πρώτην ἔννοιαν τοῦ *ἀρκεῖν*=arcere, κωλύειν, καὶ εἰς τὴν ἐκ τῆς κωλύσεως τοῦ κακοῦ θετικὴν ὠφέλειαν. Τοιαύτη ἀντιθέτων φαινομένων ἐννοιῶν συμφωνία ὑφίσταται καὶ ἐν ταῖς λ. ἀλέξω ἀπομακρύνω (τὸ κακόν), *ἀλεξιτήριος* ἀμύνω = ἀπομακρύνω, ἀμύνομαι = ἀποκρούω, ἀλλ' ὑπερμαχῶ τινος, ἄμυνα, ἀμυντήριον.

Λ. Ἀρμενικαὶ	Λ. Ἑλληνικαὶ
arten = ἄρτι, νῦν	ἄρτι, ἀρτίως
artar = εὐθὺς, δίκαιος	ἄρτιος, ἀρετὴ
ari = ἀνδρεῖος	ἀρείων, ἄριστος
ariun = αἷμα	εἶαρ, ἔαρ (1)
mel = ἁμαρτία	*μέλεος*, ἄθλιοι
niuthem = νήθω	νήθω
wostan=μεγάλη πόλις (καλεῖται οὕτω ἡ Κωνστιντινούπολις)	*ἄστυ* (Σανσκρ. vastu = οἶκος) Faston = πόλις (ἐν ἐπιγραφῇ Ἀρκαδικῇ)
(w)orp = ὀρφανὸς	ὀρφανὸς
sghi, sgavarag=σκεῦος καὶ ποτήριον	σκεῦος, σκύφος
σάρ = κορυφὴ	κάρη
sin = κενὸς	κενὸς
sterr = ἄκαρπος, στεῖρος	στεῖρος
stipem = στείβω	στείβω
varm = δίκτυον	ὅρμος, ὁρμαθὸς
var = ἄροσις	ἀρόω, ἄρουρα
ver = πληγὴ	ἱερεύω = σφάζω
ph(i)rgem = ἀμύνομαι, φρουρῶ	*φάργνυμι*
phlamam = ἐλλείπω	πλάνη, πλανῶμαι
phlanim = πίπτω	» »
tserm = θερμὸς	θερμὸς
stanem = κτῶμαι	κτῶμαι (τοῦ ἀρμ. σ. καὶ ἐνταῦθα = κ) ὅπως ἐν τῇ *σαρ* = κάρη
pois = φυτὸν	πόα
asr = μαλλὸς	ἔριον
avedem = ἀγγέλλω	ἀείδω
d—aved = ἀεί, avidean = ἀΐδιος	αεί, αιεί, ἀΐδιος, ἐπηετεανὸς
Fidem = οἶδα	οἶδα, εἰδέναι
ver = ὑπέρ, ἄνω	μετ-έωρα, ἀείρω, ἀνερύω
vepem = λέγω, ἀφηγοῦμαι	Fέπος, εἶπον
veh = ὑψηλὸς	Ὄχα, ὄχ, ἄριστος, ὄχθος
voki = πνεῦμα, ψυχή, βουλὴ	ἕκητι, ἑκών, ἀέκων
vokem = ψάλλω	βάζω, βάξις

(1) Αἱ δύο αὗται λέξεις εὑρίσκονται ἐν τῇ Ἀρίᾳ οἰκογενείᾳ τῶν γλωσσῶν μόνον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ. Οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ συνέχεον τὸ *εἶαρ* (καὶ τὸ ἔαρ)= ὑγρόν, αἷμα πρὸς τὸ *ἔαρ* (τὴν ὥραν τοῦ ἔαρος καὶ τὸ ἔσαρ ἐλαίης=ἔλαιον) ἐξήγουν δρόσον τῆς ἐλαίης· ἀλλ' *ἔαρ*, ἰδίως τὸ *εἶαρ* ἐσήμαινε καὶ αἷμα (ἔαρ αἷμα. Κύπριοι εἰαροπότης αἱμοπότης (Ἡσυχ). Γλωσσολόγοι τινὲς νεώτεροι ἀπορρίπτοντες τὴν τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν περὶ ταυτότητος τοῦ εἶαρ πρὸς τὸ *ἔαρ* δόξαν (ὅπερ ἄλλως δὲν φαίνεται συνᾷδον καὶ πρὸς τὸ *εἰαρόμασθος* ἤτοι μετὰ σφριγώντων μαστῶν, *εἰαροτερπής*), ἀνήγαγον τὴν ῥ. τοῦ εἶαρ εἰς αὐτὴν τὴν τοῦ ὑπαρκτικοῦ *εἰμί* (ἐσμί, esse) ες, δηλονότι καὶ τὰ μετὰ τούτου συνδεόμενα *ἐὺς* ἠύς, ὑποθέτοντες ἀρχέγονόν τινα τύπον e s a r = *οὐσία*, ἐξ οὗ τὸ *ἔαρ καὶ εἶαρ*, μεθ' ὧν πιθανῶς συνδέεται τὸ ἀρμεν. ariun= αἷμα· ἄλλως ἐν τῇ Ἀρμενικῇ τὸ *ἔαρ* ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς *ἐαρινῆς* ὥρας εἶναι τὸ Αρμεν. Farn (Λατ. ver) ἦρ, ἠρός.

Λ. Ἀρμενικαὶ	Λ. Ἑλληνικαὶ
vrepem = ποιεῖν ῥέπειν	Fρέπω, ῥοπὴ
vrepim = πίπτειν	πίπτειν
para = παρὰ (ἀ πα σύνθεσις)	παρὰ
meraphem = καθεύδειν	Μορφεὺς (1)
ischxem = ἰσχύειν, δεσπόζειν, ischχὰν = δυνατός, δυνάστης	ἰσχύς, ἰσχύω, ἰσχυρὸς
pavem = ἀρκεῖν	παύω, παῦλα, ἀναπαύομαι
pavagan = ἐπαρκὴς	ἀνάπαυλα (2)
ghini = οἶνος	*οἶνος* (λ. κοινὴ εἰς πάσας τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Καυκάσου Ἀρίας γλ., οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰς ἀνατολικάς (τὰς Ἰρανικὰς καὶ Ἰνδικάς)
ghin (Fin) = ὠνή, τιμὴ ἀγορᾶς	ὠνή, ὠνοῦμαι, veneo
lav = καλὸς	λῴων, λῷστος
Forg = ἔργον	Fέργον
laphem = καταβροχθίζω	λαφύσσω
laphadem = λυμαίνομαι	ἀλαπάζω, ἀλαπαδνὸς
lezum=λείχω (ἐξ οὗ καὶ lezu=γλῶσσα)	λείχω
likanem = καταλείπειν	λείπω, λιμπάνω, linquo
garem = λέγω, [illegible]νοῦμαι	γαρύω
gachem = γεύομαι	γεύομαι, γεῦσις.
kolem = καλύπτω	καλύπτω, καλύβη
zer = γέρων	γέρων (3)
gin (γεν. ganaïk) = γυνὴ	γυνή, γυναικὸς
mez = μέγας	μέγ-ας, μείζων
metz = μέσον	μέσος
midem = διανοοῦμαι	μήδομαι, *μέδων*

---

(1) Ἡ ἀρμεν. λ. meraphem εἶναι ἡ μόνη ἐν ταῖς Ἀρίαις γλώσσαις κατὰ τὸ *φαινόμενον* ἀποδίδουσα τὴν *πρώτην* ἔννοιαν τοῦ ***Μορφευς***, διότι ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐκτὸς τοῦ ***Μορφεὺς*** ὑπάρχει λέξις ὁμοίας σημασίας. Ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς καθίστησι λίαν ἀμφίβολον τὴν πρὸς τὴν ῥ. τοῦ Ἀρμεν. meraphen ὡς *πρώτην* ῥ. συνάφειαν τοῦ ***Μορφεύς***. Πᾶσα ἀπόπειρα γλωσσολόγων τινῶν ἵνα τὴν πρώτην *ἔννοιαν* τοῦ ὀνόματος Μορφεὺς εὕρωσιν ἐν τῷ Συνσκρ. varpas= εἴδωλον, ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν πλείστων ἀτυχής. Μοὶ φαίνεται δὲ ὅτι τὸ Ἀρμενικὸν meraphem εἶναι λ. δεδανεισμένη ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ καθεύδειν ἐν τῇ Ἀρμεν. λ. προῆλθεν ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ Μορφέως ὡς θεοῦ τοῦ ὕπνου. Κατὰ ταῦτα τὸ Ἀρμεν. meraphem εἶναι ἐκ τῶν λεγομένων mots savants τῶν πλαττομένων ὑπὸ τῶν λογίων κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν σπουδῶν καὶ μελετῶν. Ὅπως ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπιστήμη ἐκ τοῦ Μορφεὺς ἔπλασε τὸ morphium καὶ morphin καὶ morphinisme, οὕτω ἡ ἑλληνιστικὴ Ἀρμενικὴ φιλολογία τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ τοῦ ὕπνου Μορφέως ἔπλασεν, ὡς φαίνεται, ποιητικήν τινα εἰκόνα τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ καθεύδειν καὶ ἐκ τῆς ποιητικῆς ταύτης χρήσεως μετέπεσεν εἶτα ἡ λ. εἰς τὴν τοῦ ὕπνου. Τὸ ὅτι τὸ meraphem γράφεται διὰ τοῦ γράμματος *πιοὺρ* ὅπερ ἐν τῷ ἀρμενικῷ ἀλφαβήτῳ ἐπλάσθη, φαίνεται, χάριν τοῦ Ἑλλην. φ, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης. Ὁπωσδήποτε ἡ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ὕπαρξις τῆς λ. meraphem=καθευδειν εἶναι ἐξ ἱστορικῆς τοὐλάχιστον ἐπόψεως ἱκανῶς ἀξία σημειώσεως.

(2) Ἡ κυριολεκτικὴ ἔννοια *πασῶν* τούτων τῶν Ἑλλην. λέξεων ἑρμηνεύεται πιστῶς ἐκ τοῦ Ἀρμενικοῦ pavem=ἀρκῶ. Ἡ ἐκ τοῦ Ἑλλ. *παῦρος* ἐτυμολογία εἶναι παράλογος.

(3) Ἡ Ἀρμεν. λ. φαίνεται μᾶλλον δεδανεισμένη ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς.

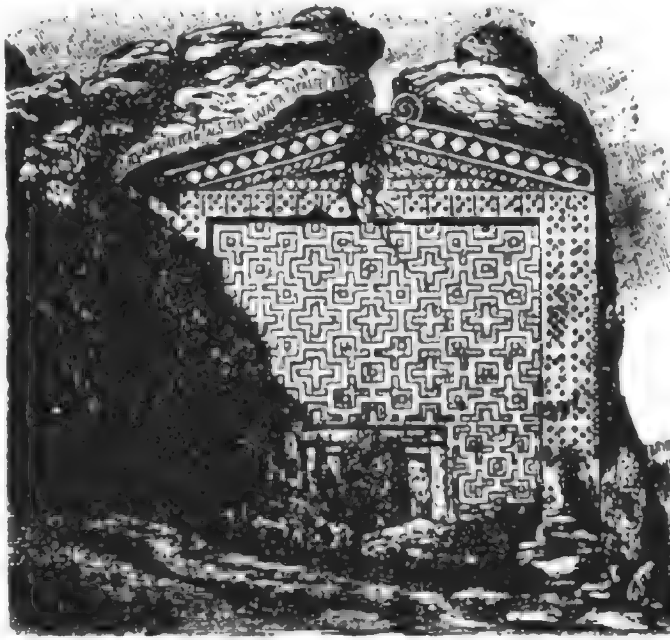
Λ. Ἀρμενικαὶ	Λ. Ἑλληνικαὶ
m'd = νοῦς	μῆδος
mi = οὐχί, μὴ	μὴ
mi = εἷς, μία	μία (ἡ λ. εἶναι κοινὴ ἐκ τῶν Ἀρίων μόνον τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Ἀρμενικῇ
mnam = μένω	μένω
menavor	μόνος
menanam = μονάζω	μονοῦμαι
nay = ρευστὸς	*νάω*, νᾶμα
nayem = νεύω	νεύω
navaquem = ψάλλω	*ναύω* — ψάλλω
nu = νύμφη	*νυός*, Ἀλβαν. nusa, Λατ. nurus, Σανσκρ. snura
unim = κέκτημαι unavor = πλούσιος	ὄναμαι, ὄνησις
des = ὄψις, des m = ὁρᾶν	δέατο, δοάσσατο
tarpham = τέρπεσθαι	τέρπεσθαι
div = ἡμέρα	δία, εὔδιος, ἔνδιος
hodem = ὄζω	ὄζω, ὀσμή, ὀδωδὴ
(w)ort = τέκνον	*πόρτις* (τὸ π ἐν τῇ ἀρμενικῇ τρέπεται συχνότατα εἰς v ἢ w)
loudam = λοιδωρῶ	λοιδωρῶ
limem = πιέζω	*λιμός*, Lat. limes
ghazm = κόσμος	κέκασμαι, κόσμος
derem = δέρω	δέρω

Ἡ ἀνωτέρω σύγκρισις τῶν Ἑλληνικῶν πρὸς τὰς Ἀρμενικὰς λέξεις μαρτυρεῖ σαφέστατα τὴν μεγάλην ἐν ταῖς ῥίζαις τῶν λέξεων ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν συγγένειαν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γραμματικὴν κατασκευὴν τῶν λέξεων, τὰς κλίσεις δηλονότι καὶ τοὺς σχηματισμούς, μετὰ τὴν εἰς τὸ Ἀρμενικὸν ὀροπέδιον μετοίκησιν ἐλθόντες οἱ Ἀρμένιοι εἰς ἐπαφὴν καὶ συνάφειαν πρὸς Οὐραλαλταϊκοὺς Καυκασίους λαοὺς καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Ἀλαροδίους (Οὐράρτου) παρέλαβον παρὰ τούτων πολλοὺς τραχεῖς καὶ βαρβαρωτάτους τύπους κλίσεων καὶ σχηματισμῶν. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ Ἀρμενικὴ ὡς πρὸς τὰς *ῥίζας* διετήρησε τὸν Ἄριον καὶ τὸν Ἑλληνοπελασγικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς (1).

(1) Ἰδιαιτέρως σημειώσεως ἄξιον ὡς πρὸς τὰς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπό τινων ἀρμενιστῶν ὅτι ἐν τῇ ἀρμενικῇ καὶ ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου καὶ ἡ σύνταξις εἶναι λίαν παρομφερὴς πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ ὅτι εἰς οὐδεμίαν γλῶσσαν οὔτε ἀρίαν οὔτε ἀναρικὴν δύναται οὕτω πιστῶς κατὰ τὴν σύνταξιν νὰ μεταφρασθῇ ὁ ἕλλην λόγος, ὅπως εἰς τὴν Ἀρμενικήν. Ἀλλὰ τοῦτο προῆλθεν οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως τῆς γλώσσης αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ γραμματικὴ τῆς Ἀρμενικῆςς κατεσκευάσθη φιλολογικῶς ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν 3, 4, 5, μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἐμβιωτήριον τῶν Ἀμρενίων σπουδαστῶν καὶ λογίων, ἐν οἷς καὶ ὁ τὸ Ἀρμενικὸν ἀλφάβητον ἐπινοήσας Μεσρώβ. Συνέβη δὲ τότε καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον ἔργον Ἀρμενίων τινῶν λογίων. Συντάσσοντες οὗτοι γραμματικὴν τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐνόμισαν ὅτι ἔδει νὰ δώσωσιν εἰς τὰς Ἀρμενικὰς λέξεις ἐν ταῖς κλίσεσι καὶ σχηματισμοῖς καταλήξεις Ἑλληνικάς. Καὶ τοιαύτη τις γραμματικὴ ἐκατάληπτος καὶ αἰνιγματώδης διετηρήθη ἐν χειρογράφοις μέχρις οὗ Μιχιταριστὴς φιλολόγος τῆς ἐν Βιέννῃ σχολῆς τῶν Μιχιταριστῶν ἔλυσε τὸ αἴνιγμα πρὸ 100 περίπου ἐτῶν !

Καὶ νῦν μετὰ τὴν σύγκρισιν τῆς Ἀρμενικῆς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ποιούμεθα τὴν σύγκρισιν Ἑλληνικῆς τε καὶ Ἀρμενικῆς πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν δύο συγγενῶν γλωσσῶν μέσην θέσιν γεωγραφικῶς κατέχουσαν Φρυγικήν.

Ἕλληνες, Φρύγες καὶ Ἀρμένιοι. Φρυγικῆς γλώσσης ὀλίγα σῴζονται λείψανα αἱ μὲν ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεξικογράφων ἢ καὶ ἄλλων συγγραφέων παραδιδομέναι λέξεις, αἱ δὲ εὑρισκόμεναι ἐν ταῖς Φρυγιστὶ συντεταγμέναις ἐπιγραφαῖς, ὧν σπουδαιόταται εἶναι, ἐννοεῖται, αἱ δίγλωσσοι Ἑλληνιστὶ καὶ Φρυγιστὶ συντεταγμέναι.

Ὁ ἐν Φρυγίᾳ τάφος τοῦ βασιλέως Μίδα

Παραθέτομεν ἐνταῦθα ἐν πρώτοις ἐπιγραφὰς καθαρῶς Φρυγικάς, τὰς ἀρχαιοτάτας πασῶν τῶν μέχρι νῦν εὑρεθεισῶν γράμμασιν Ἑλληνικοῖς γεγραμμένων, ὧν ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ Φρύγες, καὶ ἀνηκούσας εἰς τοὺς χρόνους τοὺς Ἑλληνικούς.

Ἡ μία τῶν ἐπιγραφῶν ἔχει ὧδε·

(1) Ἄτις ἀρκιαιβος ***ακεναναγαβος Μίδαι Βανακται βλαβαλταῖ*** ἔδαες.

Ἡ ἑτέρα ἔχει ὧδε·

(2) Βαβα μαναβαις προταβος κφιζαναβὸρ *σικεμὰν* ἔδαες.

Ἐπιγραφαὶ δὲ Φρυγικαὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἔχουσιν ὧδε·

---

(1) Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ εὑρίσκομεν τὸ γνωστὸν ἐν Φρυγίᾳ καὶ Λυδίᾳ ὄνομα ***Ἄτις***· ***ἀρκιαιβος*** ἐξηγητέον πάντως (ἐκ τοῦ Ἑλλην. ἀρχὸς καὶ ἐκ τοῦ Ἀρμεν. a r k h a y) ἡγεμών· τὸ ***ακενοναγαβος*** εἶναι πάντως ἐπίθετον τιμητικόν. ***Μίδαϊ*** εἶναι δοτικὴ τοῦ Φρυγ. ὀνόματος ***Μίδα*** μετὰ ι προσγεγραμμένου ***βανάκται*** εἶναι προφανῶς δοτ. τοῦ Φρυγικοῦ τύπου τοῦ ἄναξ ἀρχαίου Favaz· τὸ ἑπόμενον ***βλαβαλταῖ*** εἶναι ὡσαύτως δοτικὴ ἐπιθέτου τιμητικοῦ. Ἔδαες=ἐποίησε ἐκ τῆς ῥίζης ῥιζ. d a (Βακτρ. da=ποιῶ, Ἑλλην. δαιδάλλω· ἐν τῇ ἐν Καππαδοκίᾳ λαλουμένῃ σήμερον Ἑλληνικῇ ***ἄζω***=ποιῶ). Τὸ ***κφιζαναβὸρ*** εἶναι πάντως ἐπίθετον μετὰ τῆς Φρυγοαρμενικῆς καταλήξεως ἢ συνθέσεως βόρ (Ἑλλην. φόρος).

(2) Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιγραφῇ ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ λ. ***σικεμάν***, δηλοῦσα ὡς φαίνεται, ***τάφον*** ἢ ἡρῷον (ἐκ τοῦ ἀρμεν. sigai—ἥρως s g a i = ἥρως προβλ. τὸ τρωϊκὸν ***Σίγειον***, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶναι Ἑλληνικὸς τύπος τοῦ Φρυγικοῦ ὀνόματος ***σικεμὰν*** (ἢ σιγεμάν· τὸ Ἀρμεν. g προφέρεται ὡς τὸ Ἑλλην. κ. Πρὸς τῷ ***Σιγείῳ*** ὑπῆρχε κατὰ Στράβωνα (ΙΓ, 595) ἱερὸν καὶ μνῆμα Ἀχιλλέως.

α') Ιος νι *σεμουν* κνουμανει κακουν εδαετ ετιτετιγμενος ειτου, ὅπερ ἑρμηνευτέον : Ὃς ἂν *τούτῳ* (σεμουν) τῷ τάφῳ (κνουμάνει) κακὸν ποιήσῃ· *ἐτιτετιγμένος* (τύπος κατάρας) εἴη ἢ ἔστω (ειτου) ἐντετυγμένος ἢ ἐντετιγμένος, ἐκ τοῦ τύπου κατάρας ἐντύχοιτο. ἴδ. κατωτέρω.

β') Ιος νι σεμουν κνουμανει κακουν αββερετ *αινι* ετιτετιγμενος ειτου.

Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐπιγραφαῖς ἡ πρώτη λ. *ιος* φαίνεται ἡ αὐτὴ τῇ Ἑλληνικῇ *ὅς*· τὸ *νι*=ἄν· *σεμοῦν* εἶναι δοτικὴ τῆς ἀρμενικῆς ἀντωνυμίας *σα*=οὗτος (ἡ ἀντωνυμία αὕτη ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ Ἰνδ. sa καὶ ἐν τῇ *Ἑλληνικῇ* ἐν τῷ *σήμερον*, *σῆτες* (τῆτες). Τὸ *κνουμάνει* ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις φαίνεται δηλοῦν *τάφον* ἁπλῶς, οὐχὶ ἡρῷον ὅπως τὸ *σικεμαν*, ἑρμηνεύεται δὲ ἐκ τοῦ Ἀρμενικοῦ *κουνέμ*=κοιμῶμαι, *κοιμητήριον* (ἡ κατάληξις *μαν* ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ὡς ἐν τῇ Περσικῇ σημαίνει τόπον).

Ἀξιοσημείωτον ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιγραφῇ εἶναι τὸ *αββερετ*=ἐπιφέρει, ὑποτακτικὴ ὡς φαίνεται Φρυγικοῦ ῥήματος συνθέτου ἐκ τοῦ *φέρω*, καὶ εἶναι ἐν πᾶσιν ἀνάλογον πρὸς τὸ Λατινικὸν afferet. Μανθάνομεν δὲ καὶ ἐκ τοῦ Φρυγικοῦ τούτου *αββερετ*, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς Φρυξὶν ὅπως παρὰ τοῖς Θρακομακεδόσι τὸ Ἑλλην. *φ*, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, προυφέρετο ὡς β. Ἡ ἀντωνυμία αινι = οὗτος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐξηγεῖται ἁπλούστατα ἐκ τοῦ Ἀρμεν. δεικτικῆς ἀντωνυμίας *αϊν*=οὗτος. Ἄλλη ἐπιγραφὴ (ἀρ. 26 τῶν ὑπὸ Ramsay συλλεγεισῶν) λέγει·

Ιος νι σεμουν κνουμανι κακουν εδαες,
Αϊνι μανκατι ἐτετιτιγμενος ειτου

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐξηγεῖ τὸ τῆς ὑπὸ ἀριθ. 18 ἐπιγραφῆς λεγούσης : «οὗτος σὺν παισὶ ἐντύχοιτο». Ἐντεῦθεν ἐννοοῦμεν ὅτι τὸ *μάνκατι* ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ σὺν *παισὶν* καὶ εὑρίσκομεν τὴν Ἀρμεν. λ. mangk = παῖς· εὑρίσκομεν δὲ ἐν τῇ ἀντιγραφῇ ταύτῃ καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τύπου *ἐτιτετιγμένος* ειτου ἐν τῷ *ἐντύχοιτο*. Ἐννοοῦμεν λοιπὸν ὅτι τὸ *ἐτιτετιγμένος* εἶναι παθητ. παρακείμ. ῥήματος Φρυγ. ἔχοντος ῥίζαν τικ, ἥτις εἶναι καὶ ἡ τοῦ Ἑλλ. τεύχω, τεῦχος, τύκος, τύκτω.

Καὶ τὸ ζέμελεν, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 5 ἐπιγρ., ἑρμηνευτέον παῖδες (πρβλ. τὸ παρ' Ἡσυχίῳ ζέμελεν βάρβαρον *ἀνδράποδον Φρύγες)*.

Ἰδιαιτέρως ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ ἐν τοῖς Πέρσαις τοῦ Αἰσχύλου στ. 657 μνημονευομένη Φρυγικὴ λ. Βαλὴν ἢ *Βαλλὴν* = βασιλεύς, ἄναξ. Τὸ Φρυγικὸν τῆς καταγωγῆς τῆς λ. μαρτυρεῖ ὁ Ψευδοπλούταρχος καὶ ἡ ἐν Φρυγίᾳ μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος τελουμένη βασιλικὴ ἑορτὴ τῶν Βαλληναίων (Ψευδοπλούτ. Περὶ ποταμοῦ 12,8) καὶ τὸ ὄνομα τὸ Τρωϊκὸν τοῦ υἱοῦ τοῦ Γανυμήδους Βαλληναῖος καὶ τὸ Βαλληναῖον καλούμενον, *βασιλικὸν* ἑρμηνευόμενον (Ψευδοπλούτ. ἐν πρ. τ. 3) ὄρος τῆς Φρυγίας. Ἀλλὰ πολλῷ πλέον τούτων μαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἄρμεν gal = ἄρχων, galam ἄρχω· ἐν τῇ Ἀρμενικῇ τὸ *β* τὸ Ἑλληνικὸν τρέπεται εἰς γ: βάλανος Ἀρμεν. galan (πρβλ. Λατ. glans).

Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Κουρτίου ὅτι ἤδη ὁ Πλάτων εἶχεν ἐννοήσει ὅτι ἡ Φρυγικὴ ἦτο συγγενὴς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν διότι τὰς λ. *πῦρ* καὶ *κύων* θεωρεῖ Φρυγικάς, δὲν εἶναι ἀκριβῶς εἰρημένον. Ὁ Πλάτων ἐν Κρατύλῳ θεωρεῖ ἁπλῶς τὰς εἰρημένας λέξεις Φρυγικὰς ὡς λ. βαρβάρους χωρὶς μηδὲν περὶ συγγενείας τῶν γλωσσῶν νὰ συμπεράνῃ, εἰς ὃ ἔργον οὔτε ὁ Πλάτων οὔτε οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἦσαν ἐπιτήδειοι, μὴ δυνάμενοι ν' ἀναλύωσι τὰ στοιχεῖα τῶν γλωσσῶν ἐπιστημονικῶς. Ἄλλως τὰ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος περὶ τῶν λ. *πῦρ* καὶ κύων εἰρημένα ἔχουσιν ὀρθῶς. Πῦρ ἐν τῇ Ἀρμεν. λέγεται h u r (κατὰ τὴν συνήθη ἐν τῇ Ἀρμενικῇ τροπὴν τοῦ Ἑλλην *π* εἰς h), τὸ δὲ κύων s h u n, schun.

Αἱ ἄλλαι Ἑλληνοπελασγικαὶ γλῶσσαι. Διὰ τῶν Ἑλληνοπελασγικῶν γλωσσῶν, τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Φρυγικῆς καὶ Ἀρμενικῆς, εὑρίσκομεν τὴν Ἑλληνοπελασγικὴν ἀρίαν οἰκογένειαν ἐν ἑνότητι κατὰ τοὺς τρεῖς κυριωτέρους σταθμοὺς ταύτης. Ἀλλ' ἐν τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ γλωσσικῇ ὁμοφυλίᾳ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου ὑπῆρχε καὶ ἄλλο πλῆθος γλωσσῶν καὶ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὧν τὰ σῳζόμενα λείψανα, καίπερ ὄντα ὀλίγα, μαρτυροῦσιν ὅμως τὴν συγγένειαν αὐτῶν πρὸς ἕνα τῶν εἰρημένων τριῶν γλωσσικῶν κορμῶν ἢ καὶ πρὸς ὅλους ὁμοῦ (1). *Ἡ συγγένεια τῆς Μακεδονικῆς* πρὸς τὴν Φρυγικὴν μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ὑπάρχουσι δὲ καὶ γλωσσικά τινα μνημεῖα μαρτυροῦντα τοῦτο. Ὑπάρχουσι δηλονότι λέξεις Θρᾳκομακεδονικαὶ ἀνήκουσαι καὶ εἰς τὴν Φρυγικήν. Τοιαῦται λέξεις εἶναι :

α. *βέδυ*=ὕδωρ, παραδιδομένη καὶ ὡς Μακεδονικὴ καὶ ὡς Φρυγική. Ἡ Φρυγομακεδονικὴ αὕτη λέξις εἶναι συγγενὴς ἢ ἡ αὐτὴ πρὸς τὸ Ἀρμενικὸν Fed=ποταμός (ὑποκορ. Fidac=ῥεῖθρον). Ἐκ τοῦ βέδυ τούτου, ὅπερ εἶναι συγγενὲς καὶ πρὸς τὸ Γοτθικὸν vato καὶ τὸ ἀρχαῖον Γερμαν. w a z a r καὶ Σλαβ. voda (τὸ Ἑλλην. ὕδωρ Λατ. unda—uda) προῆλθεν ἴσως ἀποβολῇ τοῦ διγάμματος καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Μακεδονικῆς Ἐδέσσης, ὡς φαίνεται μαρτυροῦν τοῦτο καὶ τὸ ἀρχαιότερον τῆς πόλεως ταύτης ὄνομα Αἰγαί. Ἀλλ' ἡ λ. ἦν οὐ μόνον ἐν Φρυγίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσαις, ὡς φαίνεται, ταῖς ἀρχαίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γλώσσαις ἐν χρήσει, καὶ δὴ ἐν τελεταῖς θρησκευτικαῖς, καὶ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς ἔτι χρόνοις, ἰδίως ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῃ Φρυγοκαρικῇ πόλει Μιλήτῳ, ἐν τῷ περιφήμῳ ναῷ καὶ μαντείῳ τῶν Βραγχιδῶν, ὅτε κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Κερκυ-

(1) Πλὴν τῶν Φρυγικῶν (Φρυγιστὶ δηλονότι γεγραμμένων) ἐπιγραφῶν εὑρέθησαν Λυκιακαὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ δίγλωσσοι, ἐν αἷς μαρτυρεῖται ἡ Ἀρία καταγωγὴ τῆς ἀρχαίας Λυκιακῆς γλώσσης. Ἀλλ' ὁ καθόλου Ἄριος χαρακτὴρ τῆς Λυκιακῆς γλώσσης ὁ ἐμφαινόμενος ἐν ταῖς Λυκιακαῖς ἐπιγραφαῖς δὲν μαρτυρεῖ καὶ τοσαύτην ἄμεσον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν συγγένειαν, ὅσην βλέπομεν ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Φρυγικῶν ἐπιγραφῶν. Παράδειγμα ἔστω ἡ ἑξῆς δίγλωσσος Λυκιακὴ ἐπιγραφή: Eveija erabezeya mote prinabatu Sedereya Tène, ἤτοι: Τὸ μνῆμα τόδε ἐποίησε Σιδέριος Παίνιος. Ἐκ τῶν ἄλλων ἀρχαίων γλωσσῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἡ Καππαδοκικὴ ἡ λαλουμένη κατὰ τὴν τοῦ Στράβωνος μαρτυρίαν ἐν πάσῃ τῇ πέραν τοῦ Ἅλυος Μικρᾷ Ἀσίᾳ πλεῖστα ὅσα ἔχε ἀρίδηλα Φρυγοπελασγικῆς καταγωγῆς στοιχεῖα, ἰδίως ἐν τοῖς ὀνόμασι πόλεων, ὀρέων, ποταμῶν (Κόμανα, Μάζακα, Τύανα, Φαργαμούς, Ἀμισός, Ἄρχη ἢ *Ἄργος*, Ἄργαιον ὄρος). Ἀλλ' ἐν τῇ Καππαδοκικῇ συνέβη ὅ, τι καὶ ἐν τῇ Λυδικῇ. Ἡ ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἅλυος ἀπὸ τοῦ 7 π.Χ. αἰῶνος ἐπικράτησις τοῦ Ἰρανικοῦ στοιχείου διὰ τοῦ Μηδικοῦ καὶ εἶτα διὰ τοῦ Περσικοῦ κράτους ἐγένετο αἰτία ἵνα εἰς τὴν Καππαδοκικὴν εἰσαχθῶσιν Ἰρανικά τινα στοιχεῖα, ἰδίως ὀνόματα θεῶν Ἰρανικῶν· καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Καππαδοκικῶν μηνῶν εἶναι συγγενέστατα πρὸς τὰ τῶν Περσικῶν. Ἀλλ' εἶναι πάντως πλημμελὴς ἡ γνώμη τῶν Boetticher-Lagarde ὅτι τὰ Ἰρανικὰ ταῦτα στοιχεῖα ἐκ τῆς Καππαδοκικῆς γλώσσης εἰσέδυσαν ἤδη εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν Ὁμηρικήν. Ἀληθῶς ἡ παρ' Ὁμήρῳ ἀναφερομένη ὡς εἰς τὴν *γλῶσσαν τῶν θεῶν* ἀνήκουσα λέξις *μῶλυ* (ἴδ. Ὀδύσσ. Κ, στ. 304—305) :

γάλακτι εἴκελον ἄνθος·
μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί,

ἦτο Καππαδοκικὴ κατὰ μαρτυρίαν τοῦ ἀρχαίου ἰατροῦ καὶ φυσιολόγου Διοσκορίδου, λέγοντος (Περὶ ὕλης ἰατρικῆς Β 30) «Καλοῦσι τινες πήγανον ἄγριον καὶ τὸ ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν τῇ κατὰ Ἀσίαν Γαλατίᾳ λεγόμενον μῶλυ . . Καλοῦσι δὲ αὐτὸ Καππαδόκαι *μῶλυ*». Καὶ ποῦ στηρίζει ὁ P. de Lagarde (ἴδ. αὐτοῦ Gesammelte Abhandlungen σ. 172) τὴν περὶ Ἰρανικῆς καταγωγῆς τοῦ *μῶλυ* γνώμην αὐτοῦ ; Ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ «περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος»

ραῖον ὁ ἱερεὺς καὶ μάντις Βράγχος ἐκάθαιρε τοὺς Μιλησίους ἀπὸ λοιμοῦ· «ὁ μὲν γὰρ ἐπιρραίνων τὸ πλῆθος δάφνης κλάδοις προκατήρχετο τὸν ὕμνον ὧδέ πως·

Μέλπετε, ὦ παῖδες, Ἑκάεργον καὶ Ἑκαέργην. Ἐπέψαλλε δέ, ὡς εἰπεῖν, ὁ λαός :
Βέδυ, ζαψ (θάλασσα), χθών, πλῆκτρον, Σφίγξ.

β'. *ἀργιόπους* παρὰ Μακεδόνων *ἀετός*. Ἀρμεν. *ἀργ.*, πρβλ. καὶ τὸ Φρυγοπαμφυλιακὸν *ἄρζιφος* ἢ *ἄρξιφος*.

γ'. *Δανῶν Μακεδ.* κακοποιῶν, κτείνων, Ἀρμεν. zenum=κτείνω.

δ'. Δάρυλλος Μακεδ. *δρῦς*, Ἀρμεν. Ζαρὸς χαμαίδρυς.

πραγματείᾳ αὐτου (Πλουτ. Ἠθ. 369 Ε) ἀναφέρει ***βοτάνην*** καλουμένην *ὄμωμι*, οὖσαν παρὰ τοῖς Ἰρανίοις μάγοις ἐν χρήσει ἐν ταῖς πρὸς τὸν θεὸν τοῦ σκότους ἀποτροπαίοις θυσίαις, μιγνυμένη μετὰ τοῦ αἵματος λύκου ἐσφαγμένου καὶ ῥιπτομένη εἰς τόπον ἀνήλιον, ὥτε θεωρουμένη ὡς *ἀνήκουσα εἰς τὰ φυτὰ τοῦ πονηροῦ πνεύματος*. Ὁ δὲ Lagarde *φρονῶν ὅτι ἐκ τῶν τοιούτων μαγικῶν* ἐν Καππαδοκίᾳ τελετῶν εἰσέδυ καὶ εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ἡ λ., προϋποτίθησιν ὅτι ὁ τῆς Ὀδυσσειας ποιητὴς ἐγίνωσκεν Ἰρανίων μαγικὰς τελετάς, ὅπερ ἀτοπώτατον. Ὅταν ὁ Ὅμηρος οἱανδήποτε λέξιν ἀνάγῃ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν θεῶν, οὐδὲν ἕτερον ἐννοεῖ ἢ ὅτι ἡ λ. ἦτο παναρχαία, Πελασγική. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Καμάρδας ἀπεφήνατο γνώμην ὅτι ἡ Ἀλβανικὴ εἶναι γλῶσσα τῶν θεῶν τοῦ Ὁμήρου ὡς οὖσα γνησίως Πελασγική. Ἔπειτα τὸ μαγικὸν ***ὄμωμι*** ἐκόπτετο, ἐνῷ τὸ Ὁμηρικὸν ***μῶλυ*** ὠρύττετο («χαλεπὸν δέ τ' ὀρύσσειν» λέγει ὁ Ὅμηρος). Τὸ ***μῶλυ*** εἶναι ἁπλούστατα λ. Φρυγοπελασγικὴ σημαίνουσα ***φάρμακον***, «φάρμακον ἐσθλόν», ἀντιδρῶν ἐναντίον τοῦ ὑπὸ τῆς Κίρκης τοῖς τοῦ Ὀδυσσέως συντρόφοις διδομενου ***«κυκεῶνος»***, εἶναι δὲ ἡ λ. ὁμόρριζος πρὸς τὸ Λυδικὸν ***μῶλος, μῶλαξ*** (μῶλαξ εἶδος οἴνου, οἱ δὲ τὸ ἐν τοῖς ὁρκίοις σπενδόμενον ἀπὸ τοῦ ***μώλου*** ὥς τινος Λυδοὶ τὸν οἶνον : Ἡσύχιος). Ἡ κυρία ἔννοια τῆς λ. εἶναι τὸ ***ἄγριον*** καὶ ***πικρόν***, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ***φάρμακον*** *ἐν τῇ διπλῇ ἐννοίᾳ* τοῦ ὀνόματος τοῦ τε θεραπευτικοῦ φαρμάκου καὶ τοῦ δηλητηρίου. Εντεῦθεν τὸ Ὁμηρικὸν Καππαδοκικὸν ***μῶλυ*** ὡς τὸ ἄγριον ***πήγανον*** χαλεπῶς ὀρυσσόμενον καὶ ἀντιδρῶν ὡς ἐμετικὸν ἐναντίον τοῦ ***κυκεῶνος*** ἔχει ἔννοιαν παντὸς ***ἐμετικοῦ, μεθυστικοῦ*** καὶ ζάλην προξενοῦντος. Κατὰ τοῦτο δὲ τὰ Λυδικὰ καὶ ***μῶλος*** καὶ ***μῶλαξ***=οἶνος, ἔχουσι κατὰ βάθος τὴν αὐτὴν ἔννοιαν. Ἄξιον σημειώσεως δὲ ὅτι ἐν τῇ Περσικῇ ἡ λ. d a r u σεμαίνουσα φάρμακον λέγεται καὶ περὶ ***οἴνου*** (chah-daru=φάρμακον ***βασιλικόν, οἶνος***, Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις τῶν ἐννοιῶν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ παραβάλωμεν τὸ Ὁμηρικὸν Καππαδοκικὸν μῶλυ καὶ τὰ Λυδικὰ ***μῶλος*** καὶ ***μῶλαξ*** πρὸς τὰς Ἀρμενικὰς λ. m o l i m=μαίνομαι, moli=μανιώδης, molakin-ἐμμανής, molaraliun=μανία καὶ πρὸς τὰς Ἀρμεν. συνθέτους λ. mola-hind=κώνειον, mola-thuz-ἄγριον σῦκον, mola-tezeni=ἀγρία συκῆ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων πάντων εὐνόητος καθίσταται ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου διδομένη εἰς τὸ μῶλυ ἐξήγησις διὰ τὸ «φάρμακον ἐσθλόν». Οὐδεμίαν δὲ ἡ λ. φαίνεται ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὸ Ἰρανικὸν μαγικὸν φυτὸν ***ὄμωμι***, ὅπερ ἄλλως παραβάλλεται ὀρθῶς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ***ἄμωμον*** καὶ ***ἀμωμίς*** (φυτὸν Ἰνδικόν, καὶ ***ἀμωμίτης*** παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ). Ἐκ τούτων πάντων νοεῖται πόσον παράλογος καὶ πλημμελὴς ἦν ἡ ὑπὸ τοῦ Lagarde προταθεῖσα διόρθωσις τοῦ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ***ὄμωμι*** εἰς ***μῶλυ***. Καὶ ὅμως ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Βερναρδάκη πρὸ ἐτῶν γενομένῃ ἐκδόσει τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου τὸ ***ὄμωμι*** εἴδομεν μετὰ θαυμαστῆς ἐπιπολαιότητος διορθούμενον (ἀληθῶς δὲ στρεβλούμενον) εἰς ***μῶλυ***.

Ὡσαύτως πλημμελὴς φαίνεται ὁ τοῦ P. Lagarde ἰσχυρισμὸς ὅτι τὸ ἐν Ὀδυσσείᾳ (Υ, 302) ***«μείδησε*** θυμῷ ***σαρδάνιον*** ἔχει τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Λυδίᾳ λατρευομένου θηλυπρεποῦς θεοῦ ***Σαρδάν***. Οἱ ἀρχαῖοι σχολιασταὶ ἡρμήνευον τὴν λ. ἐκ τοῦ σαίρω, ***σέσηρα*** καὶ ἐθεώρουν αὐτὴν συγγενῆ πρὸς τὸ ***σαρδάζειν***=μετὰ πικρίας γελᾶν.

Ἄλλως ὅμως εἶναι βεβαία ἡ ἐν Λυδίᾳ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν πάσῃ τῇ λοιπῇ ἀνατολικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπικράτησις γλωσσικοῦ τινος στοιχείου Ἰρανικοῦ ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, πολλῷ δὲ πλέον ἐν Ἀρμενίᾳ.

Παρ' Ἡσυχίῳ ὡς λέξις Λυδικὴ ἀναφέρεται τὸ ***Παραμήνη*** (=μοῖρα θεῶν, fatum). Καὶ ὅμως ἡ λέξις αὕτη φαίνεται προερχομένη ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Περσικοῦ πρα-μανα (ἐξ οὗ τὸ νέον Περσικὸν φερμάν)=ὁρισμός, ταὐτὸν πρὸς τὸ Ἀρμενικὸν hraman=

ε'. *Παραὸς* Μακεδ. ἀετός, Ἀρμεν. *παροῦ*=χαλοιός.

ς'. *Ἀβερκνᾶν* Μακεδ. *κομᾶν*, Ἀρμεν. βαρ(οῦ)s=κόμη (1).

Εἴδομεν ἔμπροσθεν τὸ Θρᾳκικὸν ὄνομα *Θάμυρις* ἢ Θαμύρας σημαῖνον κατ' οὐσίαν *ἀοιδὸν* καὶ *μάντιν*, διαδεδομένον ἀπὸ Τομάρου καὶ Δωδώνης τῆς Ἠπείρου, ἀπὸ Ταμουρῶν (ταμοῦραι) καὶ *Ταμούρων* μέχρι Κιλικίας καὶ μέχρι Ταμιραδῶν τῆς Πάφου Κύπρου. Τοιοῦτον καὶ τὸ Θρᾳκικὸν ὄνομα *Κοίης* ἢ Κώης τῶν Πελασγῶν ἱερέων τῆς Σαμοθράκης καθ' ἅπαν τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐν τοῖς καλουμένοις *Κομάνοις* ἢ *μαντείοις* (*Κόμανα* manteium κατὰ Πλίνιον). Τὸ ὄνομα συντίθεται ἀπὸ *κώης*=μάντις (πρβλ. Ἀρμεν. kovem=ἀείδω, Περσ. κουγεμ=λέγω). Τὸ δεύτερον συνθετικὸν μέρος εἶναι ἡ συνήθης Ἀρμενοπερσικὴ τοπικὴ κατάληξις *μαν*). Ἀλλὰ πρέπει νῦν μεταβαίνοντες ἀπὸ τῶν Θρακοπελασγῶν τῆς Εὐρώπης εἰς τοὺς Θρακοπελασγοὺς ἢ Φρυγοπελασγοὺς τῆς Μ. Ἀσίας, ἵνα καθορίσωμεν, ὡς δυνατόν, καὶ τὴν κατὰ γλώσσας *σχέσεις* ἑκάστου τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ λαῶν πρὸς τὸν Ἑλληνοπελασγικὸν ἢ Θρᾳκοαρμενικὸν Ἄριον κορμόν.

Τρῶες. Μεταβαίνοντες ἀπὸ τῆς Πελασγικῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εὑρισκόμεθα ἐν πρώτοις ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ Τρωϊκοῦ. Οἱ Τρῶες, ὧν ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς Φρύγας μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ ὑπὸ τῶν τραγικῶν ποιητῶν καλούντων τὸ Ἴλιον «Φρυγῶν ἄστυ», ἦσαν συγγενεῖς τὴν γλῶσσαν καὶ πρὸς τοὺς Θρακομακεδόνας (2). Τοῦτο μαρτυροῦσι τὰ κοινὰ Μακεδόσι καὶ Τρωσὶν ὀνόματα

εἱμαρμένη (κατὰ τὴν συνήθη ἐν τῇ Ἀρμενικῇ τροπὴν τοῦ Ἀρίου p εἰς h). Τὸ Λυδικὸν *σάρδις* =ἔτος εἶναι αὐτὸ τὸ Βακτρικὸν çareda χρόνος (πρβλ. τὸ Ἀρμεν. nava—sard νέον ἔτος, ἀρχὴ τοῦ ἔτους). Καὶ τὸ Λυδ. ***Πάλμυς*** φαίνεται συγγενὲς ἢ ταὐτὸν πρὸς τὸ Περσ. Πάρμυς ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀληθοῦς Σμέρδιος.

Ἐν Καρίᾳ ὁ κτίστης τῆς πόλ. **Θεμισσοῦ**. Τὸ ὄνομα ἑρμηνευτέον Δικαιόπολις (Θέμις) καὶ περιέχει τὸ τοῦ κτίστου τῆς πόλεως, τοῦ *Δάδα*—Δίκαιος ἐν τῇ Περσ. (Δατ=δίκαιον). Τὸ Περσικὸν δὲ τοῦτο ὄνομα ἐπανευρίσκομεν καὶ ἐν τῇ Βιθυνικῇ πόλει Δαδάστανα (τ. ἔ. Δικαστήριον). Φανερὸν δὲ ὅτι τὸ Δάδας εἶναι Ἰρανικὴ μετάφρασις τοῦ Πελασγικοῦ Θεμισσοῦ.

Ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ τὸ ὄνομα τοῦ Φρυγοπελασγοῦ θεοῦ τοῦ ***Μηνὸς***=σελήνης, συνωδεύετο πάντοτε μετὰ τοῦ ταὐτοσήμου Ἰρανικοῦ ὀνόματος Φαρνάκης (=φωτεινὸς) Μὴν Φαρνάκης.

Καὶ ἡ λατρεία δὲ τῆς Βακτρίας θεότητος Ἀναΐτιδος τῆς λατρευομένης ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Λυδίᾳ (ἐνταῦθα ὡς *Τμωλία* Ἄρτεμις, ἀλλὰ ὑμνουμένη ὑπὸ χοροῦ παρθένων Βακτρίων), μαρτυρεῖ τὴν ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις συνάφειαν τῆς Ἰρανικῆς γλώσσης καὶ λατρείας πρὸς τὴν Φρυγοπελασγικήν.

(1) Μεταξὺ τῶν Φρυγικῶν λέξεων καταλέγεται καὶ τὸ ***βεκός***, περὶ οὗ ὁ Ἡρόδοτος ἀφηγεῖται (13. 2) τὸν γνωστὸν μῦθον ὅτι Ψαμμίτιχος βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου θέλων ἵνα μάθῃ τίνος ἔθνους οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο πρῶτοι ἄνθρωποι, ἔδωκεν εἰς ποιμένα τινὰ δύο νεογνά, παραγγείλας αὐστηρῶς ἵνα θρέψῃ αὐτὰ ἐν ἐρήμῃ στέγῃ, ἵνα μηδεμίαν ἀκούωσιν φωνὴν ἀνθρώπου. Μετὰ δύο ἔτη ὁ ποιμὴν εἰσελθὼν εἰς τὸ οἴκημα τῶν παίδων ἤκουσε νὰ φωνῶσι ταῦτα ὀρέγοντα τὰς χεῖρας ***βεκός***. Μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς ὅτι ***βεκὸς*** ἐσήμαινεν ἐν τῇ Φρυγικῇ ***ἄρτον***, ἐπείσθη ὅτι ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου ἦτο Φρυγική, καὶ ἔκτοτε οἱ Φρύγες ἐθεωροῦντο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες ἕως τότε ἠξίουν ὅτι ἦσαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, ὡς προγενέστεροι πάντων τῶν λαῶν καὶ τῶν Αἰγυπτίων αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ Φρυγικὸν τοῦτο ***βεκὸς*** φαίνεται μᾶλλον ὀνοματοποιΐα. Πρβλ. τὸ Ἀλβαν. buc, τὸ νεοελλ. βοῦκα ἢ ***μποῦκα*** καὶ τὸ Ἀρμεν. buza, buzanem=τρώγω.

(2) Ἴδ. καὶ Στραβ. ΙΓ, 591 «Πολλαὶ δ' ὁμωνυμίαι Θρᾳξὶ καὶ Τρωσὶν οἷον Σκαιοὶ Θρᾷκες καὶ Σκαιὸς ποταμὸς καὶ Σκαιὸν τεῖχος καὶ ἐν Τροίᾳ Σκαιαὶ πύλαι· Ξάνθιοι Θρᾷκες, Ξάνθος ποταμὸς ἐν Τροίᾳ· Ρῆσος ποταμὸς ἐν Τροίᾳ, Ρῆσος δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Θρᾳκῶν.

Ἀλέξανδρος καὶ Κάσσανδρος, Κασσάνδρα. Γῆς πρὸς ἄλληλα ταὐτότητος τῶν ὀνομάτων *Ἀλέξανδρος* καὶ *Κάσσανδρος*, Ἀλεξάνδρα καὶ Κασσάνδρα μάρτυρα ἔχομεν ἤδη τὸν τοῦ 4 καὶ 3 π. Χ. αἰῶνος ποιητὴν Λυκόφρονα καλοῦντα τὴν Κασσάνδραν Ἀλεξάνδραν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτυμον τῶν ὀνομάτων (*Κάσσανδρος* καὶ *Κασσάνδρα*) τοῦτ' αὐτὸ μαρτυρεῖ, ἀφοῦ ἐν τῷ πρώτῳ συνθετικῷ ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ *καλύπτειν, ἀλέξειν* ἀμύνειν (κὰς = δέρμα Λατ. cassis=περικεφαλαία, castrum=ἀμυντήριον) Καὶ ἐν τῷ λεξικῷ δὲ τοῦ Ἡσυχίου λέγεται Κασσάνδρα Ἀλεξάνδρα.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἐκ τοῖς ὀνόμασιν ἐμφαινομένης συγγενείας τῶν Τρώων πρὸς τοὺς Θρακομακεδόνας καὶ ἡ μετὰ τοῦ Πριάμου συμμαχία καὶ σύνταξις πασῶν τῶν Θρακομακεδονικῶν φυλῶν μέχρι τῶν Παιόνων εἶναι πρόδηλον τεκμήριον τῆς τοιαύτης συγγενείας. Ἀλλ' οὐ μόνον οἱ Τρῶες, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἄλλοι ἐγγὺς καὶ πόρρω τῆς Τροίας οἰκοῦντες λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Τρώων καὶ ὁμογενεῖς πρὸς τούτους. Καὶ λέγει μὲν ὁ Ὅμηρος περὶ τῶν συμμάχων τῶν Τρώων (Ἰλ. Β 804) «ἄλλη δ' ἄλλων γλῶσσα πολυσπερέων ἀνθρώπων» θέτει δὲ καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ τῆς Ἀφροδίτης ὕμνου (στ. 113) εἰς τὸ στόμα τῆς πρόσωπον Φρυγίας γυναικὸς ὑποκρινομένης πρὸς τὸν Ἀγχίσην Ἀφροδίτης τὴν ῥῆσιν

γλῶσσαν δ' ὑμετέραν τε καὶ ἡμετέραν σάφα οἶδα,

ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ αἰνισσόμενον διαφορὰν μεταξὺ τῆς Φρυγικῆς καὶ τῆς τῶν

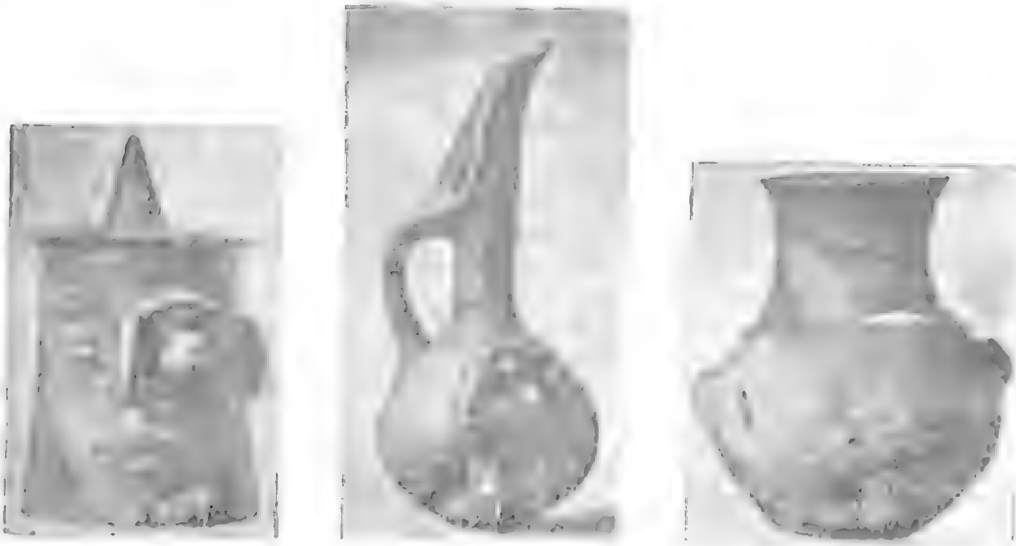
Προσθετέα εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγόμενα καὶ *Πλακία* ἐν Τροίᾳ, Πλακία καὶ ἐν Θρᾴκῃ. Ὁ ἐκ τῶν ποτὲ ὀνομαστοτέρων Ἀσιανολόγων Tomaschek ἐξήνεγκε τὴν γνώμην ὅτι καὶ ἡ *ἐπωνυμία* τοῦ Τρωὸς ἥρωος Ἀλεξάνδρου *Πάρις*, ἡ τιμητικῶς δοθεῖσα αὐτῷ (κατ' ἄλλους τὸ τοῦ Τρωὸς ἥρωος ὄνομα ἦτο *Πάρις*, τιμητικῶς δὲ ἐπεκλήθη οὗτος *Ἀλέξανδρος*) ἐσήμαινεν ὅ τι καὶ τὸ *Ἀλέξανδρος*. Τὴν τοιαύτην σημασίαν τοῦ *Πάρις* εὕρισκεν ὁ Tomaschek ἐν τῇ κυριολεξίᾳ τοῦ *Πάρις*, ὅπερ ὄνομα συνῆπτε πρὸς τὸ Ἀρμεν. har (h a r=πλήττει). Τὸ παρ' Ἡσυχίῳ Φρυγικὸν ἀρμὰν=πόλεμος φαίνεται συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς τοιαύτης γνώμης. Ἥκιστα πιθανὸν φαίνεται ὅτι τὸ Φρυγ. *ἀρμὰν* καὶ τὸ Ἀρμεν. h a r (par) ἔχει τινὰ πρὸς τὸ Λατιν. a r m a συνάφειαν.

Τὸ ὄνομα ***Ἕκτωρ***. Ὅτι τινὰ τῶν παρ' Ὁμήρῳ ονομάτων τῶν Τρώων ἡρώων εἶναι μεταπεφρασμένα ἐκ τοῦ Φρυγικοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν παράδειγμα ἔστω καὶ τὸ τοῦ Ἕκτορος ὄνομα. Τὸ ὄνομα τοῦτο, προερχόμενον ἐκ τοῦ *ἔχω* κατὰ τὴν πρώτην καὶ κυριολεκτικὴν τῆς λ. ταύτης ἔννοιαν τοῦ *κρατεῖν* καὶ *κωλύειν* (πρβλ. *ποταμὸς ἄσχετος*=π. ακράτητος), μετέπεσεν εἰς τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν *ἀμύντορος κραταιοῦ* (ἡ ἑρμηνεία τῆς λ. διὰ τοῦ *ἔχων, ἐχέτωρ*,

Τρώων· ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη ὡς καὶ τὸ παρ' Ὁμήρῳ *πολυσπερὲς* κατὰ γλῶσσαν τῶν συμμάχων τῶν Τρώων σημαίνει ἁπλῶς διαλεκτικὴν διαφοράν. Οἱ τῇ Τροίᾳ γειτονεύοντες Μυσοὶ τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπως οἱ παρὰ τὸν Ἴστρον Μυσοὶ (ἢ Μοισοί) ἦσαν Θρᾶκες καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐξηγεῖται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ΙΒ, 572) ἐκ τῆς Θρᾳκικῆς, καὶ πάντες δὲ οἱ βορειοανατολικῶς τῆς Μυσίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ἐσχατιῶν τοῦ Πόντου οἰκοῦντες λαοὶ καλοῦνται Θρᾶκες ἢ συγγενεῖς τοῖς Θρᾳξί. Πρὸς νότον τῆς Μυσίας ᾤκουν οἱ συγγενεῖς τοῖς Φρυξὶ Μαίονες, ὧν τὴν χώραν κατέλαβε βραδύτερον ὁ τῷ Ὁμήρῳ ἄγνωστος ἔτι Θρᾳκικὸς λαὸς τῶν *Λυδῶν*, μεθ' ὧν συγγενεῖς ἦσαν οἱ Θρᾳκικῆς ὡσαύτως

κάτοχος, πλούσιος εἶναι, γελοία). Τὸ πρωτότυπον Τρωϊκὸν καὶ Φρυγικὸν ὄνομα, οὗ μετάφρασις εἶναι τὸ Ἑλλην. ***Ἕκτωρ***, εὑρίσκομεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Τρωὸς ἥρωος *Δάρητος* (Ἰλ. Ε 9 «Ἦν δέ τις παρ' Τρώεσσι ***Δάρης*** ἀφνειὸς ἀμύμων») Τὸ ***Δάρης*** τοῦτο τὸ Τρωϊκὸν ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὸ Περσικὸν ***Δαρεῖος*** καὶ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ Περσικοῦ τούτου ὀνόματος τῇ διδομένῃ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου εὑρίσκομεν καὶ τὴν τοῦ ***Δάρης***. Ὁ Ἡρόδοτος (Β, 98) ἑρμηνεύει τὸ ***Δαρεῖος «ἑρξείης»***, ***ἕκτωρ*** (=ἔχων, κρατῶν, κωλύων, εἴργων, ***ἑρξείης***) ὁ δὲ ἐλαχίστην ἔχων τῆς Περσικῆς γνῶσιν νοεῖ εὐθὺς ὅτι τὸ Περσικὸν Δαρεῖος=ἑρξείης προέρχεται ἐκ τοῦ Περσ. dar =κρατῶν, ἔχων, ὅπερ ἐν πολλοῖς συνθέσεσιν ἐκ τῆς Τουρκικῆς εἰσέδυ ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικήν : μέχρ—δὰρ (ὁ τὴν σφραγῖδα ἔχων, σερ—δὰρ (ὁ τὴν κεφαλὴν ἔχων, ἀρχηγός), σιλαχ—δαρ (ὁ ὅπλα φέρων). Κατὰ τὴν Ἡροδότειον εὐρυτέραν ἑρμηνείαν ἑρξείης, κρατῶν, ἑρμηνευτέον ἐγκρατής, ἐντεῦθεν δὲ καὶ φρόνιμος. Τοῦτο νοεῖ καὶ ὁ Ἡσύχιος λέγων: Δαρεῖος φρόνιμος, παρὰ Φρυξὶ δ' ***ἕκτωρ***. Ἀλλ' ἦν ἆρά γε ὁ παρ' Ὁμήρῳ Ε στ. 9—10 μνημονευόμενος ***Δάρης*** «ἱερεὺς τοῦ Ἡφαίστου» ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ἕκτορα τὸν υἱὸν τοῦ Πριάμου καὶ τὸν μέγιστον καὶ ὀνομαστότατον τῶν Τρώων ἡρώων ; Πάντως οὐχί. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν κωλύει ἵνα πλὴν τοῦ ἱερέως τοῦ Ἡφαίστου Δάρητος καὶ ἄλλος τις ὑπάρξῃ Τρὼς Δάρης, οὗ τὸ ὄνομα μετέστη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ εἰς Ἕκτωρ. Τοῦτο δὲ φαίνεται μαρτυροῦσα ἡ μυθικὴ παράδοσις ἡ λέγουσα περὶ ποιητοῦ Δάρητος ποιήσαντος τὴν Φρυγίαν Ἰλιάδα (ἐν Φρυγικῇ γλώσσῃ ποιηθεῖσαν). (Ἰδ. Αἰλιαν. Ποικιλ. ἱστορ. 11, 2 «Καὶ τὸν Φρύγα δὲ τὸν Δάρητα, οὗ Φρυγίαν Ἰλιάδα ἔτι καὶ νῦν ἀποσῳζομένην οἶδα, πρὸ Ὁμήρου καὶ τοῦτον γενέσθαι λέγουσι»). Ἐκ τούτου δὲ τοῦ ἔπους φαίνεται ὅτι ἔλαβον γένεσιν τὰ τῶν ὑστάτων Ρωμαϊκῶν χρόνων «Daretis Phrygi de excidio Troiae» ποιήματα. Ἀλλ' ἔχομεν καὶ τοῦ Φωτίου μαρτυρίαν (Βιβλιθ. κῶδ. 190 «Ἀντίπατρος δέ φησιν ὁ Ακάνθιος Δάρητα πρὸ Ὁμήρου γράψαντα τὴν Ἰλιάδα μνήμονα γενέσθαι ***Ἕκτορος*** ὑπὲρ τοῦ μὴ ***ἀνελεῖν*** ἑταῖρον Ἀχιλλέα». Ἀλλ' ἡ τοῦ Ἕκτορος πρὸς τὸν Δάρητα συνάφεια δὲν περιορίζεται μέχρι τούτου. Ὁ Δάρης παραδίδεται καὶ ὡς παιδαγωγὸς τοῦ ***Ἕκτορος*** (Δάρης παιδαγωγὸς Ἕκτορος ; Πτολεμ. Ἡφαιστ. 1, 14 Ενταῦθα 1697. Φωτ. Βιβλ. Κῶδ. 190). Παρὰ δὲ τοῦ Βιργιλίου (Aeneid. V, 637) ὁ ***Δάρης*** παραδίδεται ὡς εἷς ἐκ τῶν μετὰ τοῦ Αἰνείου φυγόντων ἀπὸ τῆς Τροίας. Τὸ παρ' Ἕλλησιν ἐν χρήσει ὄνομα ***Δαρεῖος*** τῶν Περσῶν βασιλέων εἶναι ὁ Φρυγικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος. Ὁ ἀρχαῖος Περσικὸς τύπος ἀνεγνώσθη ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς D a r i a b u s. Ὁ παρ' Αἰσχύλῳ (ἐν Περσ. 662, 671 κἀ.) τύπος εἶναι ***Δαριάν***. Ὁ Στράβων ὡς ὀρθὸν τύπον θεωρεῖ τὸ ***Δαριήκης*** (Dariec) Ἐν τῇ μεσαιωνικῇ καὶ νέᾳ Περσικῇ ποιήσει εὔχρηστος τύπος εἶναι D a r a, συνᾴδων περίπου πρὸς τὸ Δάρης.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ὑπάρχουσι Τρωϊκὰ ὀνόματα Ἑλληνικὰ ἐκ τοῦ Τρωϊκοῦ φρυγοπελασγικοῦ μετενηνεγμένα. Τοιοῦτον τὸ ***Σκαμάνδριος***=***Ἀστυάναξ*** (Ἀρμ. Σκαὶ=ἥρως, mandera Ἰνδ. πόλις, Ἑλλ. μάνδρα, περίβολος· πρβλ. ***Σίγειον*** ὅπερ φαίνεται ὅτι ἐσήμαινεν ***ἡρῷον***) καὶ αἱ ***Σκαιαὶ πύλαι***=πύλαι βασιλικαὶ ἢ πύλαι ἡρώων(κακῶς ἤδη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἑρμηνεύθη ἡ λ.ἐκ τοῦ ***σκαιὸς*** =ἀριστερὸς καὶ ἐντεῦθεν ***δυτικός***. Ἀλλὰ ποῦ ἦσαν τότε αἱ ἀνατολικαί ; Ὁ Ὅμηρος μόνον τὰς ***Σκαιὰς*** γινώσκει πύλας ἄνευ ἀντιθέσεως πρὸς ἄλλας). Τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Πριάμου ***Πολίτης*** (ὅπερ καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ τούτῳ τύπῳ ἦν ἐν χρήσει ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ,ἐν Τροίᾳ καὶ ἐν Κύπρῳ) εἶναι πάντως τὸ Φρυγικὸν ***Γ.ρδιας*** (ἐκ τοῦ ***γ ρδος***=πόλις Ἰουλιόγαρδος=Ἰουλιόπολις· ἀναφέρονται δὲ καὶ πόλεις ἐν Τρωάδι ***Γόρδος*** (Στράβ. ΙΓ , 603) καὶ Γόρδοι=πόλις τις (πρβλ. τὸ Ἀρμεν. gerda = πόλις, περσ. gird, gordan = περίβολος· Τὰ Σλαυικὰ g o r o d, G r a d = πόλις καὶ φρούριον).

καταγωγῆς *Κᾶρες* οἰκοῦντες νοτιώτερον τῶν Λυδῶν καὶ ἐν ἀρχαίοις ἤδη χρόνοις διασπαρέντες εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὡς πειραταὶ λυμαινόμενοι τὰς νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης ταύτης. Ἐν ταῖς αὐταῖς δὲ χώραις τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας παρὰ τὸ Αἰγαῖον ἀναφέρεται καὶ ἄλλος παναρχαῖος λαός, ὁ τῶν *Λελέγων*, ὧν κτίσμα ἐθεωρεῖτο ἡ *Μίλητος*, καλουμένη ἐν ἀρχῇ *Λελεγὶς* ἢ [illegible], κληθεῖσα δ' ὕστερον Μίλητος μετὰ τὴν αὐτόσε ἐποίκησιν τῶν ἀπὸ Μιλήτου τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν Σαρπηδόνα ἐλθόντων Κρητῶν. Οἱ *Λέλεγες* ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Α, 171) θεωροῦνται οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς Κᾶρας λαοὶ («τὸ γὰρ παλαιὸν καλούμενοι *Λέλεγες* οἱ Κᾶρες»· πρβλ. Στράβ. Ζ 321 «τοὺς δὲ Λέλεγάς τινες μὲν τοὺς αὐτοὺς τοῖς Καρσὶν εἰκάζουσιν, οἱ δὲ συνοίκους μόνον καὶ συστρατιώτας»). Ἦσαν [illegible] κατὰ Στράβωνα παναρχαῖος λαὸς οἰκῶν καὶ ἐν Τροίᾳ πρότερον, μετὰ τὴν Ἰλίου δὲ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἅλωσιν κατῆλθον νοτιώτερον εἰς τὴν βραδύτερον Ἰωνίαν κληθεῖσαν χώραν. Ἦσαν δὲ καὶ οὗτοι ὡς οἱ ὡσαύτως ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἐξαφανισθέντες Καύκωνες καὶ Κουρῆτες διεσπαρμένοι ἐν πολλαῖς χώραις τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀκαρνανίᾳ, Λευκάδι, Αἰτωλίᾳ, ἐν τῇ τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν χώρᾳ καὶ ἐν Μεγαρίδι αὐτῇ (Στράβ. Ζ', 321-22 «ἐν μὲν γὰρ τῇ Ἀκαρνάνων φησὶ (Ἀριστοτέλης) τὸ μὲν ἔχειν αὐτῆς *Κουρῆτας*, τὸ δὲ προσεσπέριον *Λέλεγας*, ἐν δὲ τῇ Αἰτωλῶν τοὺς νῦν Λοκροὺς Λέλεγας καλεῖ, κατασχεῖν δὲ καὶ τὴν Βοιωτίαν αὐτοὺς φησιν· [illegible] δὲ καὶ ἐν τῇ Ὀπουντίων καὶ Μεγαρέων, ἐν δὲ τῇ Λευκαδίων καὶ αὐτόχθονά τινα Λέλεγα ὀνομάζει»). Τὴν μεγάλην περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ λαοῦ τούτου τοῦ οἰκήσαντος καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου μετὰ Καυκώνων κρατοῦσαν δόξαν, τοὐλάχιστον τὴν περὶ τῆς ἀρχαιότητος ταύτης παρὰ τοῖς Ἕλλησι, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον τὰ περὶ *Λελεγείων* λεγόμενα (Στραβ. Ζ, 321 «πολλαχοῦ δὲ τῆς *Καρίας* τάφους Λελέγων καὶ ἐρύματα ἔρημα»), ἅτινα ἦσαν λόφοι τεχνητοί, οἷοι ὁ περὶ τὰς *Σάρδεις*, οἱ ὡς τάφοι βασιλέων χρησιμεύοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παναρχαία ἐτυμολογία καὶ ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος, ἣν εὑρίσκομεν ἤδη παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ (ἐν τῷ παρὰ τῷ Στράβωνι Ζ, 322 ἀποσπάσματι (1).

(1) Τὸ τῶν *Λελέγων* ὄνομα μοὶ φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐξ ὀνοματοποιίας (ὅπως τὸ βάρ-

ἤτοι γὰρ Λοκρὸς Λελέγων ἡγήσατο λαῶν,
τούς ῥά ποτε Κρονίδης Ζεύς, ἄφθιτα μήδεα εἰδώς,
λεκτοὺς ἐκ γαίης λαοὺς πόρε Δευκαλίωνι.

Λύκιοι. Πρὸς νότον τῶν Λελέγων καὶ Καρῶν ᾤκουν οἱ Λύκιοι, λαὸς καὶ οὗτος *«πολησπερής»*, διεσπαρμένος ἀπὸ Τροίας μέχρι τῶν νοτίων παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐντεῦθεν μέχρι Κρήτης πρὸς νότον τῶν Λυκαόνων πρὸς ἀνατολὰς δὲ μέχρι τοῦ ὀροπεδίου τῆς Λυκαονίας καὶ τοῦ ὁμωνύμου τῶν Λυκαόνων λαοῦ, ὡς δὲ εἰκάζεται καὶ πέραν τοῦ Ἅλυος μέχρις Εὐφράτου. Ὡς πρώτη πατρὶς τῶν Λυκίων παραδίδεται ἡ Κρήτη, ἀφ' ἧς μετῴκησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ κοινοῦ τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Λυκίων ἡγεμόνος Σαρπηδόνος. Ὁ Σαρπηδὼν οὗτος εἶναι εἷς τῶν μεγάλων ἡρώων τῆς Ἰλιάδος, τῶν συμμάχων τῶν Τρώων, εἶναι δὲ ὡς ἥρως υἱὸς τοῦ Διός, ἀλλ' εἶναι καὶ θεός, ὁτὲ μὲν τοῦ φωτός, ὁτὲ δὲ τοῦ ᾅδου. Ἐλατρεύθη δὲ ὡς θεὸς οὐ μόνον ἐν Λυκίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Καρίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ (ἔνθα ὑπῆρχε μαντεῖον Ἀρτέμιδος Σαρπηδονίας (Στρβ. ΙΒ' 67 β'), ὡς καὶ ἐν Φρυγίᾳ, ἔνθα ὁ Ἀπόλλων φέρει τὸ ἐπώνυμον Σαρπηδόνιος. Καὶ ἐν Θράκῃ δὲ ἐδείκνυτο ἀκρωτήριον *Σαρπηδόνιον* καλούμενον (Ἀπολλων. Ροδ. Δ. 216 Σαρπηδόνιον *πέτρην*) μαρτυροῦν ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐπεχωρίαζεν ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ, ἥτις βραδύτερον διεδόθη καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ φαίνεται ἀφομοιωθεὶς πρὸς τὸν ἐγχώριον θεὸν Σάραπιν *(Ὀσουραπ)* καὶ ὑπὸ τὸ νέον ὄνομα *Σαράπιδος* ἐλατρεύετο ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ *Ἑλληνισμοῦ* καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς Ρωμαϊκοῖς καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον [1].

Τὸ ὄνομα τῶν Λυκίων ἐν τῇ μεσογείῳ Μ. Ἀσίᾳ μετέστη εἰς *Λυκάονες* (μετὰ τῆς συνήθους Μικρασιατικῆς καταλήξεως ὡς τὰ Μικρασιατικὰ ἐθνικὰ ὀνόματα Ἰάονες, Κατάονες, Βαγαδαόνιοι). Καὶ τὸ ὄνομα δὲ τῶν πέραν τοῦ Ἅλυος οἰκούντων *Συρίων* (οὐχὶ Σύρων) τοῦ Ἡροδότου, οὓς οἱ Πέρσαι ἐκάλουν *Καππαδόκας* [2] (Α 6, 72, 76), τῶν κληθέντων οὕτω ἀπὸ Σύρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶναι, ὡς φαίνεται, ταὐτόσημον πρὸς τὸ *Λύκιος* ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ φωτεινός, ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐκαλεῖτο *Λυκηγενής*, (ὁ ἐν Λυκίᾳ γεννηθεὶς ἢ ὁ ἐκ φωτὸς γεννηθεὶς Λύκιος Ἀπόλλων, ἐκ τῆς ρ. λυκ, luc, λευκός, λυκόφως, λυκαυγής, ἡ δὲ Λυκία ἦν ἑστία τῆς τοῦ θεοῦ τούτου λατρείας. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον κατ' ἀναλογίαν καὶ *Σύριος* (προκειμένου περὶ Καππαδοκίας καὶ Πόντου)— *Λύκιος, Φωτεινός.* Ὁ Στράβων διέσωσεν ἡμῖν ἀπόσπασμα τοῦ Πινδάρου λέγον περὶ

βαρος) σημαῖνον τὸ πάνυ παλαιόν, οὐχὶ δέ, ὡς φρονεῖ γελοίως ὁ Γάλλος Beuloeuf, ἐκ τοῦ δῆθεν Ἀλβανικοῦ (!) λελέκ=πελαργός. Τὸ λελὲκ παρελήφθη εἰς τὴν Ἀλβανικὴν ἐκ τῆς Τουρκικῆς. Λέλεξ κατ' ὀνοματοποιΐαν ἐσήμαινεν τὸν μὴ καθαρῶς λαλοῦντα.

(1) Ἐν τῇ Ἀρμενικῇ μεταφράσει τῆς Π. Δ. ὁ Ἅδης μεταφράζεται διὰ τοῦ σανδαραπὲδ sandaraped), ὅπερ δὲν φαίνεται ὅλως ξένον πρὸς τὸ Σαρπηδών. Ὁ Τάκιτος δὲ (Histor IV. 83) παραδίδωσιν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου νοσήσας χρηματισθεὶς κατ' ὄναρ μετεπέμψατο ἀπὸ Σινώπης τοῦ Πόντου τὸ ἄγαλμα θεοῦ τινος, ὃν καλεῖ αὐτὸς Ἅδην (Ditem) ἢ Ὄσιριν ἢ Δία.

(2) Περὶ τοῦ ταὐτοσήμου τοῦ Σύριος (ἐκ τοῦ Σανκρ. Sura= ἥλιος, Περσ. Hur Κῦρος κατὰ τὴν συνήθη ἐκ τῆς Ἰρανικῆς γλώσσης τροπὴν τοῦ Ἰνδικοῦ σ εἰς h) καὶ Hursid (Hurschid) = ἥλιος (πρβλ. τὸ Curius Apollo ὡς καλεῖται ὑπὸ τῶν Λατίνων συγγραφέων ὁ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἰδίως ἐν Πόντῳ, λατρευόμενος Σύριος (ἢ Σείριος) Ἀπόλλων πρὸς τὸ Λύκιος, ἀμφοτέρων δὲ πρὸς τὸ Καππαδόκης ἴδ. λεπτομερῶς ἐν ταῖς ἡμετέραις πραγματείαις «Die sogenannten Assyrer und Hittiten von Kleinasien (σ. 161 κ. ἑ.) καὶ «Bemerkungen über die alten Sprachen und Mythen von Kleinasien» (σ. 121 κ. ἑξ.).

τῶν Ἀμαζόνων τοῦ Πόντου ὅτι «*Σύριον εὐρυαίχμαν δίεπον* στρατόν». Καὶ ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου δὲ (Περσ. 84) τὸ ἅρμα τοῦ *ἡλίου*, τὸ ἡγούμενον τοῦ ἅρματος τοῦ Μεγάλου Βασιλέως (Ξέρξου) καλεῖται *Σύριον* («*Σύριον* δ' ἅρμα διώκων»). Καὶ ἐν τῷ γνωστῷ δὲ χρησμῷ τῶν Δελφῶν τῷ ἀναφερομένῳ εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείαν τοῦ Ξέρξου τὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἅρμα καλεῖται «*Συριηγενὲς* ἅρμα» ἤτοι ἅρμα ἡλιογενές (1) Συριηγενές=Λυκιηγενές. Ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος δὲ υἱὸς *Σῦρος* ἐλατρεύετο ἐν Πόντῳ (ἰδίως ἐν Σινώπῃ μετὰ τῶν ἡρώων Αὐτολύκου (=αὐτοφώτου) καὶ *Φλογίου*· ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἦσαν ἐπίθετα τοῦ Σῦρος. Ἐκ τῶν Ποντικῶν δὲ τούτων θεῶν τοῦ ἡλίου *Σύρου* (*Κύρου* παρὰ Πέρσαις, καὶ *Κυρίου* (Curius) Ἀπόλλωνος ἐν Λυκίᾳ καλουμένου) ἔλαβε τὸ ὄνομα τὸ Ποντικὸν ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Συριὰς (ἄκρα) καὶ *Συριὰς ἀκρολεπτίς*· καὶ ἡ ἐν τῇ Βιθυνικῇ παραλίᾳ κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Βοσπόρου κειμένη μικρὰ νῆσος Θυνιὰς καὶ *Ἀπολλωνία* καλουμένη ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ *Ἑῴου*, οὕτω μεταφραζομένου (Ἑῷος) τοῦ *Σύριος*. Πολλαχοῦ δὲ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐν Βιθυνίᾳ καὶ ἐν Ἰωνίᾳ εὑρίσκομεν τὸ ὄνομα τοῦ Συρίου ἢ Σουρίου ἢ Κυρίου Ἀπόλλωνος (2). Συρίης (Syrie) νήσου μικρᾶς ἐν τῇ παραλίᾳ τῇ Ἐφεσιακῇ μνημονεύει ὁ Πλίνιος (HN. II 204 καὶ V 115). Καὶ ἡ ἐν Ὀδυσσείᾳ (στ. 403—406) μνημονευομένη «νῆσός τις Συρίη καλουμένη» Ὀρτυγίης καθύπερθεν εἴτε ἡ γνωστὴ νῆσος τοῦ Αἰγαίου Σῦρος εἶναι εἴτε ἄλλη τις, ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς λατρείας τοῦ αὐτοῦ *Σύρου* θεοῦ τοῦ Πόντου, ἐξ οὗ ἔλαβον τὸ ὄνομα οἱ *Σύριοι* τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (3).

---

(1) Ἀμαθῶς καὶ πλημμελῶς ἑρμηνεύεται τὸ ὄνομα ἐν τῷ λεξικῷ (τῶν κυρίων ὀνομάτων) τοῦ Pape «aus Syrien gebürtig».

(2) Ἐνῷ ὁ Πλίνιος (H. N. XXXII 8) ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἐν Μύροις τῆς Λυκίας πηγῆς Ἀπόλλωνος τοῦ καλουμένου Curius (Κύριος) ὁ Στεφ. Βυζάντιος μνημονεύει (κατὰ Πολύχαρμον ἐν Λυκιακοῖς) «φρέατος θαλάσσης» τόπου Σουρίου καλουμένου.

(3) Ὁ Ἡρόδοτος πανταχοῦ περὶ Συρίων καὶ Σύρων (τῆς Συρίας) ποιούμενος τὸν λόγον ποιεῖται σαφῶς διάκρισιν τῶν ὀνομάτων, ὅπως καὶ ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Αἰσχύλος. Τὸ Σύριος ἐκ τοῦ θεοῦ Σῦρος (Sura) εἶναι ταὐτὸν κατὰ τὸ ἔτυμον καὶ τὸν τύπον τῷ Ἰνδικῷ (Surava)= Συριηγενὴς ἢ Συριηγονικός (κατὰ τὸν μνημονευθέντα Δελφικὸν χρησμόν). Ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι γεωγράφοι καὶ ἱστοριογράφοι, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος ἐξαιρουμένου, εἰς δεινὴν περιέπεσον πλάνην συγχέοντες τὸ ὄνομα τῶν Συρίων τοῦ Πόντου πρὸς τὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Σύρων Ἀραμαίων. Ἡ ριζικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τῶν αὐτῶν ἢ συγγενῶν δοκούντων ὀνομάτων οὐ μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐτύμῳ, εἶναι εὐνόητος καὶ προφανὴς εἰς τοὺς γινώσκοντας τὴν ἱστορίαν τῶν ὀνομάτων Ἀσσύριος καὶ Σύρος. Τὸ ἐθνικὸν ὄνομα Σύρος, πρωκειμένου περὶ τῶν Σημιτῶν Σύρων τοῦ Ἀράμ, ὅπερ ἔφερόν τινες πρότερον εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν Τύρον τῆς Φοινίκης (Σούρ. Τσούρ), ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ὁ ἐπιτετμημένος τύπος τοῦ Ἄσυρος ἢ Ἀσσύριος, οὗτινος πάλιν ὁ ἐπιχώριος τύπος εἶναι Ἀτούρ, Ἀτουρία, καὶ Ἀσσούρ. (Ἀσσούρ ἦν ὁ ἐπώνυμος θεὸς τῆς χώρας καὶ τοῦ κράτους Ἀτοὺρ ἢ Ἀσουρίας). Εὐλόγως δὲ πάνυ λέγει ὁ Ἡρόδοτος ὅτι οἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Σύροι καλούμενοι ὑπ' αὐτῶν τῶν βαρβάρων καλοῦνται Ἀσσύριοι. Οἱ δὲ λόγιοι Ἀλεξανδρινοὶ ποιηταί, ἀρχαΐζοντες δῆθεν, καὶ τὸν Πόντον ἐκάλεσαν Ἀσσυρίαν. Ἀλλ' ὅμως ἀκριβῶς ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἕνεκα τῆς παρατηρουμένης καὶ ἐξ ἀνθρωπολογικῆς ἐπίσης διαφορᾶς τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν ἡλιοκαῶν («τὴν χρόαν κεκαυμένων», ὥς λέγει ὁ Στράβων) Ἀραμαίων τῆς Συρίας καὶ τῶν μετὰ τούτων συγχεομένων διὰ τοῦ ὀνόματος οἰκητόρων τοῦ Πόντου ἐτέθη εἰς χρῆσιν καὶ τὸ ὄνομα Λευκόσυροι (καὶ Λευκοσυρία) πρὸς δήλωσιν τῶν Συρίων τοῦ Πόντου. Οἱ Σύριοι τοῦ Πόντου φέρουσιν ὄνομα παρεμφερὲς ἢ ταὐτὸν πρὸς τὸ τῶν Ηλιαδῶν τῆς Ῥόδου. Ἡ Ῥόδος, ἡ πατρὶς τῶν Τελχίνων, φαίνεται ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας, ἔχει δ' ἴσως συνάφειάν τινα καὶ πρὸς τὸ Ἀλαρόδιος. Κατὰ Ἀρριανὸν (Εὐσταθ. Παρεκ. εἰς Ο 856) ὁ τῶν Ἀλιζώνων ἀρχηγὸς ἐκαλεῖτο ἐν ἀρχῇ Ῥοδίτης καὶ Ῥόδιος (πρβλ. καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Τρωϊκοῦ ποταμοῦ Ῥόδιος παρὰ Στράβ. ΙΓ' 554).

Ἀμαζόνες. Ὡς εἴδομεν ἤδη, παρὰ τῷ Πινδάρῳ τὸ ὄνομα τῶν *Συρίων* τοῦ Πόντου συνδέεται μετὰ τοῦ τῶν Ἀμαζόνων, αἵτινες κατὰ τὸν ποιητὴν «*Σύριον* εὐρυαίχμαν δίεπον στρατόν». Ὅτι οἱ Σύριοι οὗτοι οἱ ὑπὸ τῶν Περσῶν *Καππαδόκαι* καλούμενοι ἦσαν λαὸς Ἀρίας φυλῆς, αὐτὸ τὸ ὄνομα αὐτῶν μαρτυρεῖ τοῦτο. Ἀλλ' ὑπάρχει τι ζήτημα ἐνταῦθα, ὅπερ δὲν δυνάμεθα ἐκ τῶν προτέρων νὰ λύσωμεν ὁριστικῶς. Ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις, ὅπως ἐν Ἀρμενίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Πόντῳ καὶ Καππαδοκίᾳ, ἐπεκράτησε τὸ *Ἄριον* στοιχεῖον τὸ ἰδιαιτέρως καλούμενον Ἀριανὸν ἢ *Ἰρανικόν* (1). Φαίνεται ὅτι καὶ ἐν Πόντῳ, ὅπως ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν Λυδίᾳ αὐτῇ, πρωϊμώτατα, πολὺ πρὸ τῆς Ἰρανικῆς ἢ Περσικῆς κυριαρχίας, τὰ δύο ἀδελφὰ Ἄρια στοιχεῖα, τὸ Θρακικὸν καὶ τὸ Ἰρανικόν, ἦλθον εἰς συνάφειαν καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον συνεχωνεύθησαν. Τὸ ὄνομα Συρίη ὡς καὶ τὸ *Δάρης* μαρτυροῦσιν ὅτι ἤδη ἐν τῷ Ὁμηρικῷ κόσμῳ Ἰρανικά τινα στοιχεῖα εἰσέδυσαν εἰς τὴν Θρακοπελασγικὴν οἰκογένειαν τῶν λαῶν. Μεθ' Ὅμηρον δὲ τὸ Ἰρανικὸν ὄνομα τῶν *Λυδῶν*, τῶν *Σάρδεων* καὶ Λυδικαί τινες λέξεις, ἰδίως *παραμήνη* = θεῶν μοῖρα, καὶ ὀνόματα θεῶν ἔτι Ἰρανικῶν, Σῦρος, Κῦρος, Σαρδάν, ἴσως δὲ καὶ τὸ τῶν *Ἀμαζόνων* ἔτι (καθ' ὃν τρόπον ἡρμήνευσα ἐγὼ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος παραβάλλων τοῦτο πρὸς τὸ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων συγγραφέων μνημονευομένων Ἰρανίων A m a d u n i, λαοῦ ἐκ τοῦ Ἰρανικοῦ ὀροπεδίου ἐλθόντος εἰς τὰς περὶ τὸν Καύκασον χώρας, ἔνθα πάλιν μνημονεύονται οἰκοῦσαι *Ἀμαζόνες*. A m a d u n i ὑπὸ τῶν εἰρημένων Ἀρμενίων ἱστοριογράφων ἑρμηνεύεται ἔπηλυς, ξένος, ἐκ τοῦ Περσικοῦ a m d e n = ἔρχεσθαι). Ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἔχομεν τὴν παράδοσιν ὅτι αἱ *Ἀμαζόνες* ἐλάλουν γλῶσσαν Θρακικήν (2). Ἀλλ' οἱ Ἰρανικοὶ λαοὶ ὄντες γνήσιοι Ἄριοι εὐκόλως καὶ ταχέως ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσι μετὰ τῶν Θρακῶν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ τὸ παράδειγμα τῶν Ἰρανικὸν ὄνομα φερόντων Θρακῶν Σαραπαρῶν, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Καππαδικικῶν μηνῶν, ἐν οἷς Πελασγικὰ ὀνόματα συνήφθησαν πρὸς Ἰρανικά, ὅπως συνήφθησαν ἐν τῇ Φρυγικῇ λατρείᾳ.

Πελασγικὰ ὀνόματα μετ' ὀνομάτων Ἰρανικῶν θεοτήτων (πρβλ. Μὴν Φαρνάκης) (3).

Ἐν τῷ πίνακι τῶν λαῶν τῆς Γενέσεως (κεφ. 10. 4), εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Ἰαώυαν (Ἰαυάν) καλεῖται Ροδαν—ὶμ (ἡ Μασσορητικὴ γραφὴ μετέβαλεν αὐτὸ εἰς Δαδαν—ὶμ, ἀλλ' ἐν Ο' λέγεται Ρ ό δ ι ο ι). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λεγομένῃ Βίβλῳ Γενέσεως (Liber generationis) ὁ τοῦ Ἰαώυαν υἱὸς καλεῖται Ρόδιος (Chron. minor. σ. 10) καὶ ἐν Origines hum. generis (σ. 140) χώρα τις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καλεῖται Ροδία (hi obtinuerunt Pamphiliam, Partiam et omnem Graeciam, Rodiam, Ciliciam, ex quibus Rodii . et habent insulas, quae aspiciunt aquilonem .. Rodum, Chios πρβλ. Excerpta Latina Barbari ἐν Chron. minor. σ. 194 «Aschanat a quo Sarmati, et Erisfan a quo Rhodii, et Thogarmam a quo Armenii»).

Ἐκ πάντων τούτων ἐξάγεται ὅτι Ρ ό δ ι ο ι ἦσαν περίπου ὁ αὐτὸς λαὸς ὁ ἐν Ἀρμενίᾳ καλούμενος Ἀλαρόδιοι καὶ ὅτι ὁ λαὸς οὗτος ᾤκει καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐκ ταύτης μετέβη καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον. Εἶναι δὲ τῆς ἐσχάτης ἐπιπολαιότητος καὶ ἀγνοίας καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς γραμματικῆς τὸ καλοῦν τὴν Ρόδον «νῆσον τῶν ῥόδων (!!)».

(1) Ἀριανὴ (Ariana) ἐκλήθη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν τοῖς Ρωμαϊκοῖς τὸ μέγα Μηδοπερσικὸν ὀροπέδιον τὸ καλούμενον νῦν διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος Ἰράν. Τὸ Ἰ ρ α ν ι κ ὸ ς λεκτικῶς καὶ ἐτυμολογικῶς εἶναι ταὐτὸν τῷ Ἄ ρ ι ο ς, ἀλλὰ ἐν τῇ μεγάλῃ ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ οἰκουμένῃ περιοχῇ τῆς Ἀρίας γλωσσικῆς οἰκογενείας οἱ Ἀριανοὶ ἢ Ἰράνιοι ἐκτήσαντο εἰδικήν τινα θέσιν καὶ ἰδιοφυᾶ τινα γλωσσικὸν καὶ ἱστορικὸν καθόλου χαρακτῆρα.

(2) Ἴδε περαιτέρω ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ περὶ Ἀμαζόνων λόγῳ.

(3) Καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ δὲ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἰρανισμοῦ, ὡς φαίνεται, παρήχθησαν πρὸς τῷ ἀρχαίῳ φυλετικῷ ὀνόματι Χάι (Ἀχαιοὶ τοῦ Καυκάσου) καὶ ἐπεκράτησαν (ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ

Περὶ ἑκάστου τῶν τοῦ Πόντου λαῶν ποιησόμεθα λόγον περαιτέρω ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος ἑκάστου ἐν τῷ περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Πελασγικοῦ κεφαλαίῳ. Νῦν δὲ πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, διαλαμβάνομεν ἐν ὀλίγοις περὶ ὀνομάτων φυλετικῶν ἢ ἐθνικῶν διδομένων εἰς τοὺς Πελασγικοὺς λαοὺς τῆς τε Εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὀνομάτων γνωστῶν γενομένων ἀπὸ ξένων γλωσσῶν καὶ ξένων γραπτῶν ἱστορικῶν μνημείων.

Α'. *Τὰ ἐκ τῆς Π. Δ. γνωστὰ* εἰς Πελασγικοὺς λαούς, ὡς φαίνεται, διδόμενα *ὀνόματα*.

Γαμὲρ (ἢ Γομέρ), Καμιρίκ, Κιμμέριοι. Ἐν τῷ 10 κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως ὅπερ καλεῖται συνήθως «Πίναξ ἢ Κατάλογος λαῶν», διότι ὑπάρχει ἐν αὐτῷ ἀληθὴς κατάλογος πάντων τῶν ἀπὸ Νῶε διὰ τῶν τριῶν τούτου υἱῶν καταγομένων λαῶν, οἵ τε νεώτεροι ἐρευνηταὶ τῆς Ἑβραϊκῆς ἱστορίας καὶ γραμματείας καὶ πολλοὶ τῶν γλωσσολόγων εἶδον ἐν ἀρχῇ διαίρεσιν τῶν λαῶν κατὰ γλωσσικὰς οἰκογενείας καὶ κατὰ τοῦτο ὠνόμασαν καὶ τὰς κυριωτάτας οἰκογενείας γλωσσῶν Σημιτικήν, Χαμιτικὴν καὶ *Ἰαφεθιτικήν*, ἣν ἐνόησαν σημαίνουσαν τὴν Ἰνδογερμανικὴν ἢ Ἀρίαν. Ἡ τοιαύτη θεωρία ἐν μέρει μόνον σήμερον θεωρεῖται ἀληθεύουσα, καὶ ἡ ἐν τῷ καταλόγῳ διαίρεσις θεωρεῖται ὅτι ἔχει χαρακτῆρα μᾶλλον γεωγραφικόν· ἀλλὰ καὶ τῆς γεωγραφικῆς διαιρέσεως τῶν λαῶν ἐν πολλοῖς συμφωνούσης πρὸς τὴν κατὰ γλώσσας, ὁ εἰρημένος κατάλογος ἔχει πάντοτε σημασίαν τινὰ καὶ σχετικὴν σπουδαιότητα ἐθνολογικήν. Τὸ μόνον ἄξιον μνείας ἡμῖν ἐν τῷ καταλόγῳ εἶναι ὅτι ἐν τοῖς υἱοῖς τοῦ Ἰάφεθ μνημονεύονται καὶ Γομὲρ (ἢ Γαμὲρ) καὶ Ἰαυὰν καὶ *Θουβὰλ* καὶ *Μεσέχ*. Καὶ περὶ μὲν τοῦ *Γομὲρ* δὲν ὑπάρχει ὁμόφωνος γνώμη ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις ἑρμηνευταῖς, ἀλλὰ περὶ τοῦ Μεσὲχ καὶ Τουβὰλ (παρὰ τοῖς Ο' Θωβὲλ καὶ Μοσόχ) ἀναμφήριστον ἐκ πασῶν τῶν εὐρευνῶν καθίσταται ὅτι οὗτοι ἐκπροσωποῦσι τοὺς δύο ἐκ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας γνωστοὺς γείτονας πρὸς ἀλλήλους λαοὺς τοῦ Πόντου Μόσχους καὶ Τιβαρηνούς, περὶ ὧν γενήσεται λόγος περαιτέρω. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον ἡμῖν ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ὡς ἀδελφὸς τοῦ *Γομὲρ* (ὅστις ἐκπροσωπεῖ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑρμηνευτὰς τοὺς *Φρύγας* ἢ τοὺς *Καππαδόκας*, ὅπως ἐκ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ Ἀσχανὰζ καὶ Θογορμᾶ ὁ μὲν *Ἀσχανὰζ* τοὺς Ἀσκανίους ἢ Βιθυνίους, ὁ δὲ Θογορμᾶ τοὺς Ἀρμενίους) ἀναφέρεται *Ἰαυὰν* (ἢ Ἰώυαν κατὰ τοὺς Ο'), ὅπερ ὄνομα εἶναι αὐτὸ τὸ ὑπὸ πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων διδόμενον τοῖς Ἕλλησιν ὄνομα. Ἀλλὰ περί τε τοῦ Ἰαυὰν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἄνω μνημονευομένων ὀνομάτων ποιησόμεθα λόγον περαιτέρω.

Β'. *Τὰ ἐκ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν ὀνόματα*. Τὰ ἐκ τῆς γραμματείας τῶν σφηνοειδῶν Ἀσσυριακῶν ἐπιγραφῶν γνωστὰ ὀνόματα τῆς Μ. Ἀσίας εἰσὶ ταὐτὰ τοῖς ἐκ τῆς Π. Δ. Οἱ ἐν ταύτῃ *Τουβὰλ* καὶ *Μεσὲχ* καλοῦνται ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς μνημείοις Ταβὰλ καὶ Μουσκάϊ, ἅπαξ δὲ μόνον ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ βασιλέως Σεναχειρὶμ (704—681 π. Χ.), τοῖς ἀφηγουμένοις τὴν μεγάλην τοῦ βασιλέως τούτου διὰ τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου γενομένην ἐναντίον τοῦ Αἰλὰμ ναυτικὴν στρατείαν τοῦ 696 π. Χ., μετὰ Φοινίκων μνημονεύονται καὶ ναῦται *Ἰαβὰν* ἀπαρτίζοντες τὸ πλήρωμα τοῦ στόλου (1).

παρ' Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις, οὐχὶ παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις αὐτοῖς) τὰ Ἰρανικὰ ὀνόματα Ἀρμένιος καὶ Ἀρμενία.

(1) Τὸ ἐν τοῖς Χρονικοῖς τοῦ βασιλέως Σαργών, πατρὸς τοῦ Σεναχειρὶμ (721—704 π.Χ.) ἀναγνωσθὲν ὑπὸ Winckler καὶ Hommel ὄνομα δὲν θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν ἀσφαλῶς ἀνεγνωσμένον (ἰδ. ἐμὴν Ἱστορίαν Καθολικὴν σ. 387 σημ. 1).

Περὶ τῆς ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις μνείας τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ἐν ταῖς Ἀριαναῖς ἢ Ἰρανικαῖς γλώσσαις τύπου αὐτοῦ μακρότερος γενήσεται λόγος περαιτέρω.

Γ' Τὰ ἐκ τῆς Λατινικῆς γλώσσης ὀνόματα. Εἶναι γνωστότατον ὅτι ἐν τῇ Λατινικῇ γραμματείᾳ οἱ Ἕλληνες καλοῦνται Graeci (παρὰ δὲ τοῖς ποιηταῖς καὶ Graï) καὶ ὅτι ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου τὸ κοινὸν πᾶσι τοῖς εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς ὄνομα τῶν Ἑλλήνων εἶναι Grec κατὰ τύπους ὀλίγον παρηλλαγμένους (Greco, Grec, Greek, Grieche. Μόνον ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν λογίων Εὐρωπαίων εἶναι ἐν χρήσει τὸ Hellas, Hellenic). Τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπως καὶ τὸ Ἕλλην, ἕλκει τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τῆς ἐν Ἠπείρῳ κοιτίδος τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων (τῆς παρὰ τὴν Δωδώνην *Ἑλλοπίας* καλουμένης χώρας). Πρῶτος καὶ μόνος ἐν τῇ κλασσικῇ Ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι Ἕλλην συγγραφεὺς μνημονεύων τοῦ ὀνόματος εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης (Μετεωρολ. Α, 14). Παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει τὸ ὄνομα Σελλοὶ ἢ Ἑλλοὶ τὸ διδόμενον ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου εἰς τοὺς ὑποφήτας τοῦ ἐν Δωδώνῃ λατρευομένου Διός, μεθίσταται εἰς τὴν ἔννοιαν φυλῆς *Σελλῶν*, μετὰ τούτους δὲ μνημονεύεται καὶ ἡ φυλὴ τῶν *Γραικῶν*. Μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην οὐδεμία παρ' οὐδενὶ Ἕλληνι συγγραφεῖ ἢ μνημείῳ ἱστορικῷ γίνεται μνεία σπουδαία τοῦ ὀνόματος. Ἐν τῷ περιφήμῳ Παρίῳ μαρμάρῳ καλουμένῳ ἱστορικῷ πίνακι (1) λέγεται ἁπλῶς (στ. 8—11)

> Ἀ[φ' οὗ Ἀμφι]κτύων ὁ Δευκαλίωνος ἐβασίλευσεν ἐν
> Θερμοπύλαις. . .βασιλεύοντος Ἀθηνῶν Ἀμφικτύονος
> . . καὶ Ἕλληνες [ὠν]ομάσθησαν τὸ πρότερον *Γραικοὶ*
> καλούμενοι.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ Χρονικῷ τούτῳ τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ περὶ Γραικῶν παραδιδομένων οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν ἢ ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τὸ ὄνομα *Γραικὸς* ἐθεωρεῖτο ἀρχαιότερον τοῦ ὀνόματος *Ἕλλην*, τοῦτο δὲ ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς νοήσεως τοῦ μνημονευθέντος ἀνωτέρου χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους: «Καὶ γὰρ οὗτος (ὁ καλούμενος ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμός) περὶ τὸν Ἑλληνικὸν ἐγένετο μάλιστα τόπον· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῷον· οὗτος γὰρ πολλαχοῦ τὸ ῥεῦμα μεταβέβληκεν. Ὤκουν γὰρ οἱ *Σελλοὶ* ἐνταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν *Γραικοί*, νῦν δὲ *Ἕλληνες*». Ἐννοεῖ πᾶς τις εὐκόλως ὅτι ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους λόγος ἀναφέρεται εἰς στενήν τινα περιοχήν, τοπικὴν περὶ τὸν ἄνω Ἀχελῷον καὶ τὴν Δωδώνην καὶ οἱ ἀπὸ Γραικῶν μετονομασθέντες *Ἕλληνες* εἰσὶ μόνος ὁ Γραικὸς καλούμενος μικρὸς λαὸς τῆς Ἠπείρου, οὐδαμῶς δὲ πρόκειται περὶ χρήσεως γενικῆς τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ ἐκτάσει τοῦ *Ἕλλην* καὶ *Ἑλλὰς* τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ *Γραικοί*, ὅπως Σελλοί, ἐκαλοῦντο ἐν ἀρχῇ οἱ ἐν Δωδώνῃ ὑποφῆται, καὶ ὅπως τὸ *Σελλός* (Ἑλλός, Ἕλλην=λαμπρός, ἐπιφανής, πρβλ. σέλας, σελήνη, sol), οὕτω καὶ τὸ *Γραικὸς* εἶναι προσωνυμία ἢ ἐπωνυμία τιμητικὴ τῶν ὑποφητῶν, μεταστὰν ἐκ τούτων εἰς τὴν *φυλὴν* τὴν λαβοῦσαν τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *ὑποφητῶν*. Κατὰ τοῦτο ἴσως τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος ζητητέον ἐν τῇ ρ. γέρας, γέρων, γεραιός, γραῖς, *γραῖα* (πρβλ. Ὁμ. Ὀδυσσ. Α, 438 «*γραίης* (2) *πυκιμηδέος*») καὶ οὕτως ἑρμηνευτέον τὸ *Γραικὸς* καὶ τὸ Graius = σεβαστός. Ἀλλ' ὑπάρχει παρὰ Θουκυδίδῃ Β 26 καὶ ἐθνικὸν ὄνομα λαῶν Μακεδονικῶν, τῶν *Γρααίων*

---

(1) Τῷ εὑρεθέντι ἐν Πάρῳ τῷ 1627 καὶ ἀγορασθέντα ὑπὸ τοῦ λόρδου Θωμᾶ Ἀρούνδελ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου τούτου Ἑρρίκου Χοβάρδου δωρηθέντι (1667) εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ὀξωνίας, ὅπου νῦν εὑρίσκεται.

(2) Ἡ συνάφεια τοῦ ὀνόματος, ἣν ποιεῖταί τις πρὸς τὸ γερμ. Graf δὲν φαίνεται ἐπιτυχής, ἀφοῦ ἡ πρώτη σημασία τοῦ γερμαν. ὀνόματος δὲν εἶναι ἡ τοῦ σ ε β α σ τ ο ῦ, ἀλλ' ἡ τοῦ ὑπηρέτου.

(«μέχρι γὰρ *Γρααίων* καὶ Λαιαίων Παιόνων καὶ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ· ὡς ἐκ τοῦ Σκόμβρου ὄρους διὰ Γρααίων καὶ Λαιαίων ῥεῖ, ὡρίζετο ἡ ἀρχή»). Τὸ Μακεδονικὸν *Γρααῖος* δύναται πάντως ὡς ὄνομα ἐθνικὸν νὰ συναφθῇ ἴσως πρὸς τὸ G r a j u s. Τοῦ ὅλου ζητήματος ἡ οὐσία δὲν εἶναι ἡ εὕρεσις ὀνόματός τινος φυλετικοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἢ ἀλλαχοῦ παρεμφεροῦς πρὸς τὸ Γραικὸς ἢ G r a j u s, ἀλλὰ πῶς τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβε παρὰ τοῖς Λατίνοις καὶ Ρωμαίοις ἔννοιαν ἐθνολογικοῦ ὀνόματος δι' ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ λυθῇ, ἀφοῦ, ὡς ἐρρήθη, οὐδεὶς μετὰ τὸν πρῶτον μνείαν ποιησάμενον τοῦ μικροῦ λαοῦ τῶν Γραικῶν τῆς Ἠπείρου παρέδωκέ τι διαφωτίζον τὸ ζήτημα καὶ ὁ μὲν Στράβων ἠρκέσθη μνημονεύων δυσκαταλήπτων τινων περὶ *Γραικὸς* φράσεων τοῦ Καλλιμάχου, ἀναφερομένων εἰς τὸν μῦθον τὸν περὶ κτίσεως τῆς ἐν Ἰστρίᾳ Πόλας ὑπὸ τῶν ἐπὶ τὴν δίωξιν τῆς Μηδείας ἐκπεμφθέντων Κόλχων (Στρ. Α, 46. καὶ Ε, 216), ὁ δὲ Πλούταρχος (ἐν Β. Πρεσβ. Κάτωνος 9) ἔθηκεν ἁπλῶς εἰς τὸ στόμα τοῦ ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ βουλῇ λαλοῦντος τὴν περὶ «γεροντίων Γραικῶν»(1) σκωπτικὴν ῥῆσιν. Δὲν εἶναι πάντως ἀπαραδειγμάτιστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅτι ἐκ μικροῦ τινος ἔθνους ἢ φυλῆς λαμβάνει τὸ ὄνομα ὁλόκληρος οἰκογένεια λαῶν, εἶναι δὲ προχειρότατον τὸ παράδειγμα τοῦ μικροῦ συνοίκου τοῖς Γραικοῖς Ἠπειρωτικοῦ πελασγικοῦ ἔθνους τῶν Σελλῶν ἢ Ἑλλῶν ἢ Ἑλλόπων, δόντος τὸ ὄνομα εἰς μεγίστην ὁμάδα λαῶν ἀποτελεσάντων κόσμον ὁλόκληρον μέγαν, οἷος ὁ Ἑλληνικός. Ἀλλ' ἐνταῦθα γιγνώσκομεν τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως τῆς τῶν ὀνομάτων ἐννοίας ἀπὸ μικρᾶς φυλῆς εἰς μέγαν λαόν, ἀλλὰ τὴν ἐξέλιξιν τὴν παρεμφερῆ τὴν τελεσθεῖσαν ἐν τῷ συνοίκῳ τοῖς Ἑλλοῖς πελασγικῷ λαῷ τῶν Γραικῶν τῆς Ἠπείρου δὲν γινώσκομεν, διότι αὕτη ἐγένετο οὐχὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν Ἰταλικῶν, ὁ δὲ περὶ τὴν Ἰταλικὴν ἐθνολογίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογουμένην ἱστορίαν ἐμπειρότατος Θεόδωρος Μῶμμσεν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλως τὴν εἰρημένην ἐξέλιξιν ἢ εὑρίσκων ἀντίστοιχόν τι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὀνοματολογίᾳ τῶν Ἰταλικῶν λαῶν, ἐν τῷ ὀνόματι *Ὀπικὸς* τῷ διδομένῳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς πάντας τοὺς *Ἰταλικοὺς λαοὺς* (πλὴν τῶν πρωΐμως ἐξαφανισθέντων Ἰαπύγων καὶ τῶν βραδύτερον ἐπελθόντων εἰς τὴν χώραν Τυρρηνῶν Ἐτρουρίων ἢ Ραιτίων (ἢ Ρασέννα) καὶ τῶν ἔτι βραδύτερον εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ εἰς μέρος τῆς μέσης Ἰταλίας ἐπιδραμόντων Γαλατῶν, ἐννοεῖται καὶ τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων (2). Εὑρίσκομεν, λέγει ὁ Μῶμμσεν (I, σ. 13), ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ γλώσσῃ ὄνομα παναρχαίας *αἰνιγματώδους* ἀρχῆς, τὸ Graius ἢ *Γραικός*, τὸ σημαῖνον πάντα Ἕλληνα, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὡσαύτως τὴν ἀνάλογον ὀνομασίαν *Ὀπικός*, τὴν διδομένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς πάσας τὰς ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις γνωστὰς Λατινικὰς καὶ Σαμνιτικὰς φυλάς, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἰάπυγας καὶ Ἐτρούσκους». Ταῦτα ὁ Θ. Μώμμσεν. Οὐχ ἅπαξ δὲ βλέπομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅτι ὀνόματα εἰς μικράν τινα φυλὴν ὑπὸ ξένων διδόμενα καθίστανται ὀνόματα μεγάλης ὁμάδος λαῶν, οἷον τὸ *Κελτικὸν* ὄνομα *Γερμανὸς* τὸ δοθὲν εἰς φυλήν τινα τευτονικὴν καὶ σημαῖνον «οἰκήτορες δασῶν»(3) ἐγένετο ὄνομα κοινὸν πάντων τῶν Τευτό-

---

(1) Καὶ ἐν τινι ἀποσπ. Ἡσιόδου (παρὰ τῷ Λαυρεντ. Λυδῷ «Περὶ μηνῶν» κεφ. 4 λέγεται μὲν ὅτι ἡ Πανδώρα «Διὶ πατρὶ μειχθεῖσα «τέκεν Γ ρ α ῖ κ ο ν μενεχάρμην». Ἀλλὰ πᾶσα εἰκασία περὶ συναφείας περὶ τοῦ Γραίκου τούτου εἰς τὸ παρ' Ἀριστοτέλει Γ ρ α ι κ ὸ ς τῆς Ἑλλοπίας εἶναι ἀκροσφαλής.

(2) Ἡ γνώμη ὅτι τὸ Ὀ π ι κ ὸ ς τῶν Ἑλλήνων εἶναι ταὐτὸν τῷ Λατιν. Oscus δὲν εἶναι ἀσπαστὴ ὑπὸ τῶν ἐγκριτωτέρων ἐρευνητῶν.

(3) Καθ' ἑτέραν τινὰ γνώμην ἡ οὕτω κληθεῖσα φυλὴ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ὁπλισμοῦ.

νων. Ὁμοίαν ἐκ τῶν μερικῶν πρὸς γενικότητα ἔλαβε χρῆσιν τὸ ὄνομα τῶν *Φράγκων*. Ἀλλὰ τὸ *Γραικὸς* τὸ τοσαύτην ἔκτασιν λαβὸν ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων χρήσει τοῦ ὀνόματος, μόνον ἐν τοῖς χριστιανικοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις ἔφθασε παρ' Ἕλλησιν εἰς ἐπικράτησιν μερικήν, τοῦ ὀνόματος *Ρωμαῖος* (Ρούμ ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς γλώσσαις, Χορούμ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ) ἐπικρατήσαντος ἐπὶ μακρὸν τοῦ τε Ἕλλην καὶ τοῦ Γραικός. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ἐνῷ ὁ Ἕλλην καλεῖται *Χορούμ* ἢ *Οὐΐν* (Ἴων) τὸ *Ρωμαϊκὸς* (Λατινικὸς) ἐκφράζεται διὰ τοῦ Δαλματικός (Δαγ(λ)ματερέν).

Δ'. Ὀνόματα Ἑλλήνων ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων γνωστά.

α' *Οὐΐνιμ*. Καθολικόν τι ὄνομα διδόμενον ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἀνεγνώσθη μέχρι σήμερον ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις Αἰγυπτιακαῖς ἱερογλυφικαῖς ἢ ταῖς ἱερατικαῖς ἐπιγραφαῖς. Αἱ πολλαὶ ἀπόπειραι πρὸς εὕρεσιν τοιούτου ὀνόματος ἐν ταῖς εἰρημέναις ἐπιγραφαῖς δὲν ὑπῆρξαν ἄχρι τοῦδε πολὺ ἐπιτυχεῖς, ἀλλ' ἔληξαν εἰς ἐπιτυχίαν ἀκροσφαλῆ. Τὸ μόνον ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον ὄνομα εἶναι τὸ τῆς δημοτικῆς Αἰγυπτιακῆς γραφῆς. Ἐν ταύτῃ ἀπὸ τοῦ 8 π. Χ. αἰῶνος οἱ Ἕλληνες γενικῶς καλοῦνται *Οὐΐνιμ* ἤτοι διὰ τοῦ ὀνόματος *Οὐϊν* μετὰ καταλήξεως σημιτικῆς τοῦ πληθυντικοῦ im. Οὕτως ἔχομεν τὸ ὄνομα *Οὐΐν*=Ἴων, ὅπερ παρελήφθη ἀπαράλλακτον ἐκ τῆς Ἀρμενικῆς, ἐν ᾗ καὶ σήμερον *Οὐΐν* σημαίνει *Ἕλλην* καὶ *Οὐινιστάν* (μετὰ τῆς τοπικῆς Περσικῆς καταλήξεως *σταν*=τόπος) Ἑλλάς. Ἐκ τοῦ *Οὐΐν* δὲ πάντως προῆλθε καὶ ὁ Περσικὸς (καὶ ἐκ τούτου ὁ Ἀραβικὸς) τύπος Ἰουνάν ἢ Γιουνάν (μετὰ τῆς Περσικῆς καταλήξεως τοῦ πληθυντικοῦ *αν* (καὶ Γιουνανιστάν=Ἑλλάς), καὶ ὁ τύπος παρελήφθη καὶ εἰς τὴν Τουρκικήν. Τὸ Αἰγυπτιακὸν *Οὐΐν* ἔχει καὶ τὸ πλεονέκτημα ὅτι πλησιάζει περισσότερον πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν *Ἴων—Ἴωνες* (1). Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ὀνόματος τούτου οὐχ ἅπαξ ἔτι γενήσεται λόγος ἐν αὐτῇ τῇ ἀφηγήσει τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν μακρᾷ παρεκβολῇ. Νῦν δὲ τοῦτο μόνον ἐνταῦθα εἰς τὰ εἰρημένα προστίθεμεν ὅτι τὸ ὄνομα *Ἰάων*, οὗ ἅπαξ μόνον γίνεται μνεία παρ' Ὁμήρῳ (Ἰλ. Ν, 685 «Ἔνθα δὲ Βοιωτοὶ καὶ *Ἰάονες* ἑλκεχίτωνες») ἐν παρόδῳ καὶ ἐν στίχῳ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη σχολιαστῶν τοῦ ποιητοῦ ἀθετουμένῳ, ἐγένετο γνωστὸν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ διὰ τῶν *Ἰωνικῶν* λεγομένων ἀποικιῶν καὶ ὅτι ἀρχὴ καὶ καταγωγὴ τοῦ ὀνόματος εἶναι οὐχὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάς (ὅπου μόνον ἐν τῷ περὶ Ἕλληνος τοῦ Δευκαλίωνος μύθῳ παρεδόθη τὸ ὄνομα τοῦ *Ἴωνος* ὡς υἱοῦ τοῦ *Ξούθου* καὶ ἐγγόνου τοῦ Ἕλληνος, ὡς ἐν οἰκείῳ τόσῳ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῇ περὶ τούτου γενήσσεται λόγος, ἀλλ' ἡ Ἀσιατική.

β' *Κάφτι ἢ (Κέφτι), Καφτόρ*. Ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς ἱερογλυφικαῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς ἱστορούσαις τὰ τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς 18 δυναστείας *Τοθμούσιος Γ'* (1610—1556 π. Χ.) γίνεται μνεία λαοῦ τινος ἢ χώρας ἐκ τῶν φερόντων φόρους (2)

(1) Ὡς ἐρρήθη ἤδη ἀνωτέρω, τὸ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ τῆς Π. Δ. ἐν τῷ πίνακι λαῶν τῆς Γενέσεως (Κεφ. 10) ὄνομα γενικὸν τῶν Ἑλλήνων εἶναι Iavan (παρὰ δὲ τοῖς Ο' Ἰώυαν), τοιοῦτο δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀσσυριακῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Σεναχειρὶμ ἀναγνωσθὲν ὄνομα Iavan, παραληφθὲν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων παρὰ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἑβραίων τῆς Συρίας.

(2) Ἐπειδὴ τὰ Αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα εἰσὶ πάντα μόνον σύμφωνα, ὅπως καὶ τὰ τοῦ Σημιτικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ ἀσφαλὴς ἀνάγνωσις ὀνομάτων μὴ γνωστῶν ἐκ τῆς γλώσσης αὐτῆς τῆς Αἰγυπτιακῆς, ἀλλὰ ξένων, καθίσταται δυσχερὴς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Αἰγυπτιολόγους, ἀναγκαζομένους νὰ συμπληρῶσι τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν διὰ φωνηέντων τῆς εἰκασίας αὐτῶν. Οὕτω τὸ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων γνωστὸν ὄνομα τοῦ Τ ο θ μ ο ύ σ ι ο ς ἀναγινώσκεται Dechutmos (ὑπὸ τοῦ Ἔρμαν), καὶ Dechutmes ὑπὸ τοῦ Hommel, Tutmes ἢ Dhutmes ὑπὸ τοῦ Ed. Meyer καὶ τὸ τῆς βασιλίσσης ἀδελφῆς καὶ γυναικὸς τοῦ Τοθμούσιος Chaut-shepsu (κατὰ Hommel) καὶ Hatsopsotu (κατὰ Μασπερώ), Hatschepsowet (κατὰ Φίμμεν). Οὕτω δὲ καὶ τὸ τοῦ *Ἀμενόφιος* Αἰγυπτιακὸν ὄνομα ἀναγινώσκεται ὑπό τινων Amen—hotep, ὑπ' ἄλλων δὲ Amenhotpou.

ἢ δῶρα τῷ βασιλεῖ τούτῳ, ου το ονομα γράφεται *Κφτ* καὶ *Κφτι*, καὶ *Κφτιν*, ἀναγινώσκεται δὲ τοῦτο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτιολόγων *Καφτι* ἢ *Κέφτι*. Τὸ ὄνομα, γνωστὸν ἤδη ἐκ τοῦ περιφήμου *Κανωβίου* διγλώσσου ψηφίσματος (1), ἀποδίδεται ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κειμένῳ τοῦ ψηφίσματος διὰ τοῦ *Φοινίκη*. Ὁ εὑρὼν τὸ ψήφισμα (κατὰ 1838) ἐκ τῶν διασήμων Αἰγυπτιολόγων τῶν τότε χρόνων *Λέψιος* ἐθεώρησεν εὐλόγως τὸ ὄνομα ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὴν Φοινίκην. Ἀλλ' ἕτερος διάσημος Αἰγυπτιολόγος, ὁ Γεώργιος Ebers, εὗρε μὲν ὀρθὴν τὴν ἐν τῷ ψηφίσματι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μετάφρασιν τοῦ *Κέφτι* διὰ *Φοινίκη*, ἀλλ' ἀπεφήνατο γνώμην ὅτι ἡ ἐνταῦθα μνημονευομένη *Φοινίκη* δὲν ἦτο ἡ γνωστὴ Φοινίκη τῆς Συριακῆς παραλίας, ἀλλ' ἡ ἀνατολικῶς τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Δέλτα ἐκτεινομένη εὐρεῖα χώρα, ἐν ᾗ ᾤκουν Φοίνικες πρὸ αἰώνων συστήσαντες ἐνταῦθα μέγαν συνοικισμόν. Καὶ ὅτι μὲν οὕτω καθ' ἃ ἐμφαίνει ὁ Ebers δύο χῶραι ἀφιστάμεναι πολὺ ἀλλήλων εἶχον τὸ αὐτὸ ὄνομα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ οἰκούμεναι λαοῦ, ἦτο ὑπόθεσις, εἴτε ἀκριβὴς εἴτε πλημμελής, ἀλλ' ὁπωσδήποτε γνώμη σεβαστή. Ἀλλ' ὁ περίφημος Αἰγυπτιολόγος περιέπλεξεν τὰ ζήτημα ἀποφηνάμενος ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ἑτέραν γνώμην, καθ' ἣν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ μικρὰν Φοινίκην ἡ Συριακὴ *Φοινίκη* ἐκαλεῖτο «*Μεγάλη Φοινίκη*» καὶ τὴν τοιαύτην ὀνομασίαν τῆς χώρας εὕρισκεν ἐν τῷ ἀπ' αἰώνων περιμαχήτῳ διὰ τοὺς ἑρμηνευτὰς τῆς Π. Δ. ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους ὀνόματι *Καφτόρ*, ὅπερ ἡρμήνευε νῦν Αἰγυπτιαστὶ *Καφτ-ουρ* = Φοινίκη Μεγάλη. Οὕτω τὸ ζήτημα τοῦ Κάφτι ἢ Κέφτι περιπλακὲν μετὰ τοῦ ἑτέρου ζητήματος τοῦ *Καφτόρ* κατέστη ἔτι μᾶλλον δύσλυτον. Τὴν γνώμην τοῦ Ebers περὶ τῆς ἐν τῷ Κανωβίῳ ψηφίσματι μικρᾶς Αἰγυπτιακῆς *Φοινίκης* ἢ Κάφτι δὲν ἐνέκριναν ἄλλοι Αἰγυπτιολόγοι, διότι ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τοῦ βασιλέως Τουθμούσεως Γ΄ λέγεται ὅτι ἐπὶ τῆς ἐμ-

Κεφτι εἰκονιζόμενος ἐπὶ Αἰγυπτιακοῦ τάφου

(1) Κάνωβος (Αἰγυπτιαστὶ Πέκουαχ) ἦτο πόλις ἐγγὺς Ἀλεξανδρείας κειμένη, ἑνουμένη μετὰ ταύτης διὰ διώρυγος, κτισθεῖσα κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ Κανώβου τοῦ κυβερνήτου τοῦ πλοίου, δι' οὗ ὁ Μενέλαος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰλίου ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον· ἦτο δὲ πόλις ἱερὰ τοῦ Σεράπιδος, εἰς οὗ τὸν ναὸν προσέτρεχον πανταχόθεν πανηγυρισταὶ ζητοῦντες τὴν ἀπὸ νοσημάτων θεραπείαν. Ἐνταῦθα δὲ ἐγένετο τῷ 238 π. Χ. ἐπὶ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου (τοῦ μεγάλου τούτου βασιλέως, ὅστις ἐξέτεινε τα ὅρια τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κρά

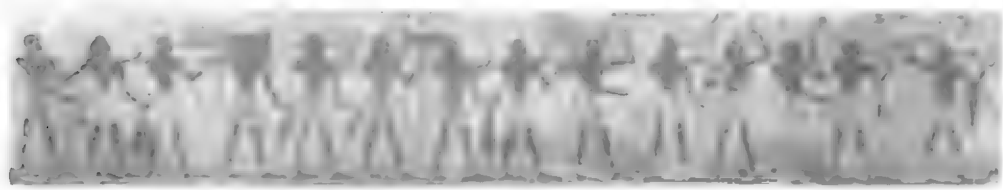
φανίσεως αὐτοῦ (ἐν Συρίᾳ) Κάφτι καὶ A s i [1] «κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου», ὅπερ δὲν ἠδύνατο πάντως νὰ ῥηθῇ περὶ ἔθνους ἢ χώρας Κάφτι κειμένης ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ Ed. Meyer καὶ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ ἐφρόνουν ὅτι *Κάφτι* ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ γλώσσῃ ἐσήμαινε τὴν Φοινίκην τῆς Συρίας. Τοῦτο δὲ φαίνεται βεβαιούμενον καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν γεγονότων τῆς μεγάλης στρατείας τοῦ Τουθμούσιος Γ' τῆς γενομένης κατὰ τὸ τριακοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ (1467 π. Χ.) λεγομένων «Οἱ λιμένες τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος ἐπληρώθησαν πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἃ εὗρεν ἡ Α. Μ. ἐν *Ζάχι* ἐν πλοίοις Καφτικοῖς, πλοίοις Βύβλου καὶ Σέκτου ἀπὸ ξύλου κέδρου πεφορτωμένα κοντοὺς καὶ ἱστούς». *Ζάχι* ἐν ταῖς ἱερογλυφικαῖς Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς καλεῖται πάντοτε ἡ Φοινίκη, ἐνταῦθα δὲ ἡ μετὰ τῶν *Καφτικῶν* πλοίων γινομένη μνεία τῆς περιφήμου πόλεως τῆς Φοινίκης Βύβλου μαρτυρεῖ ὅτι Κάφτι εἶναι Φοινίκη. Ἀκριβῶς δὲ οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν περὶ ταὐτότητος *Κάφτι* καὶ Φοινίκη γνώμην ἐστήριζον τὴν ἀντίρρησιν αὐτῶν εἰς τὸ ὅτι τὸ τῆς Φοινίκης σύνηθες ὄνομα ἐν ταῖς ἱερογλυφικαῖς ἐπιγραφαῖς εἶναι *Ζάχι*. Ἀλλ' οὕτως ἀπεδεικνύετο ἀκριβῶς ὅτι λαλῶν ὁ Τούθμουσις περὶ πλοίων *Κάφτι* καὶ Βύβλου ἐν τοῖς λιμέσι *Ζάχι* ἐμαρτύρει ὅτι Κέφτι ἢ Κάφτι ἀπετέλουν, ὅπως ἡ Βύβλος, χώραν Φοινίκης. Καὶ οὕτω μὲν ἐφαίνετο λυόμενον τὸ ζήτημα ὁριστικῶς, ὅτε περιεπλάκη αὖθις μετ' ἄλλου ζητήματος ἀρχαιολογικοῦ ἢ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης.

Ὁ ἐκ τῶν συγχρόνων δηλονότι ὀνομαστῶν Αἰγυπτιολόγων καθηγητὴς Γ. Στάϊνδορφ παρετήρησεν ὅτι ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν γεγονότων τῆς τελευταίας (τῆς 17ης) στρατείας τοῦ Τοθμούσιος Γ' ἐν τοῖς τῶν ἡγεμόνων τῶν ὑποταχθέντων αὐτῷ λαῶν δώροις ἀναφέρεται καὶ σκεῦος ἀργυροῦν «κατασκευῆς Κεφτικῆς», καὶ τεμάχιον δὲ ἀγγείου εὑρεθὲν ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Τοθμούσιος Δ' ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν «ἀγγεῖον Κέφτι». Ὁ καθηγητὴς Στάϊνδορφ παρετήρησε πρὸς τούτοις ὅτι τὸ ὄνομα

τους μέχρι τῆς Βακτριανῆς καὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἰνδικῆς πρὸς ἀνατολάς, κατὰ θάλασσαν δὲ πρὸς νότον εἰς μεγάλην ἔκτασιν κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς νοτίας Ἀραβίας, ὑπῆρξε δὲ μέγας προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ δύο Πτολεμαῖοι, ὁ Σωτὴρ καὶ ὁ Φιλάδελφος, πάππος καὶ πατὴρ τοῦ Εὐεργέτου), τὸ Κανώβιον ψήφισμα. Ἐπειδὴ ἐν τῇ ὑπείρῳ λείᾳ, ἣν ἐκόμισεν ὁ Πτολεμαῖος ἐκ τῆς μεγάλης νικηφόρου στρατείας εἰς τὰς Περσικὰς χώρας, ἦσαν καὶ πάντα τὰ ἀγάλματα τῶν Αἰγυπτίων θεῶν, ἅτινα ὁ Καμβύσης εἶχεν ἀπαγάγει εἰς τὴν Περσίαν, οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς συγκροτήσαντες σύνοδον ἐν Κανώβῳ, ἐξέδοσαν ψήφισμα εὐχαριστήριον γεγραμμένον, ὅπως τὸ τῆς Βολβιτίνης (Ρασὶτ ἢ Ροσέτης), ἐν τρισὶ γλώσσαις, τῇ Ἑλληνικῇ, τῇ ἱερογλυφικῇ καὶ τῇ δημοτικῇ Αἰγυπτιακῇ. Ἐν τῷ ψηφίσματι λοιπὸν τούτῳ τὸ ἐν τοῖς ἀμφοτέροις τοῖς Αἰγυπτιακοῖς κείμενον ὄνομα Κάφτι ἢ Κέφτι ἀποδίδεται ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κειμένῳ διὰ τοῦ Φ ο ι ν ί κ η. Καὶ ἄλλα δύο ἀντίγραφα τοῦ ψηφίσματος εὑρεθέντα βραδύτερον τὸ αὐτὸ ἔλεγον περὶ Κ ά φ τ ι ὡς Φοινίκης.

(1) Asi ὠνομάζετο ἡ Κύπρος. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ ὀνόματος ἐθεωρεῖτο, πλημμελῶς πάντως, ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀπέναντι Ἀσιατικὴ παραλία τῆς Μ ι κ ρ ᾶ ς Ἀ σ ί α ς, κληθεῖσα Ἀ σ ί α ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ὄνομα ἐξετάθη δῆθεν εἰς ὅλην τὴν μεγάλην ἤπειρον. Ἡ γνώμη αὕτη, ἐξενεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Hirschfeld ἐπιπολαίως, εἶναι λίαν πλημμελής, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ὄνομα Ἀ σ ί α ἔλαβεν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Ὁμηρικοῦ Ἀσίου λειμῶνος τῆς Μαιονίας (Ἴδε Στράβ. ΙΓ, 627 «Εἰκάζουσιν οἱ περὶ τὸν Σκήψιον Ἰ α σ τ ὶ λέγεσθαι τοὺς Ἠσιονεῖς Ἀσιονεῖς· τάχα γὰρ ἡ Μῃονία, φησίν, Ἀσία ἐλέγετο, καθ' ὃ καὶ Ὅμηρος εἴρηκεν «Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα». Μνημονεύεται δὲ ἐν Μῃονίᾳ καὶ θεὸς ἢ ἥρως Ἄσιος, ἔγγονος τοῦ μεγάλου Φρυγικοῦ καὶ Λυδικοῦ ἥρωος Μ ά ν η τ ο ς, ὡς καὶ ἡρῷον Ἀσίου ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ΙΔ, 650).

τῶν *Κέφτι* εν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ Ἀμενόφιος Β΄, Ἀμενόφιος Γ΄ καὶ Ραμσῆ Β΄ συνδέεται μετὰ τῶν νήσων τῆς «μεγάλης θαλάσσης». Ἀλλ' ἐκ τούτων πάντων οὐδὲν ἄλλο ἐξάγεται συμπερασμα θετικὸν ἢ ὅτι οἱ Κέφτι ᾤκουν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μεσογείου. Ἀλλ' ἦλθεν εἶτα μετὰ νέων συμβολῶν ἐπιστημονικῶν ὁ ἐσχάτως ἐν τῷ μεγάλῳ πολέμῳ πεσων ἑταῖρος τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς Dietrich Fimmen, ἀνὴρ λίαν εντριβὴς περι τὴν Αιγυπτιακὴν ἀρχαιολογίαν, οὑτινος αἱ περὶ τοῦ Κρητικοῦ καὶ τοῦ Μυκηναίου πολιτισμοῦ μελέται ἐξεδόθησαν πρὸ ὀλίγου ὑπὸ τοῦ ωσαύτως ἐν Ἀθήναις λίαν γνωστοῦ καὶ ἄλλως ὀνομαστοτάτου Γερμανοῦ αρχαιολόγου (καὶ διευθυντοῦ γενομένου τῆς αρχαιολογικῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς σχολῆς) Γεωργίου Κάρου (ἴδ. Die Kretisch-Mykenische Kultur von Dietrich Fimmen. Zweite Auflage. Leipzig und Berlin [illegible]). Αἱ σπουδαιόταται τῶν υπὸ τοῦ Δ. Φίμμεν γενομένων ερευνῶν ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα εἶναι αἱ αναγόμεναι εις τὸν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Κούρνα ἐπὶ βράχου λαξευτον τάφον τοῦ Ρέχμερε. Ὁ *Ρέχμαρε* (Ράχμαρα κατὰ Hommel), ἀνὴρ καταγόμενος ἀπὸ οἴκου λίαν ἀριστοκρατικοῦ, κατὰ τὸ 32 ἔτος τῆς 50ετοῦς βασιλείας τοῦ Τουθμούσιος Γ΄

Κέφτι φεροντες τοὺς φόρους (δῶρα), εἰκονιζόμενοι ἐπὶ τάφου ἐν Θήβαις. (Ἡ εἰκὼν αὕτη παρουσιάζει τεχνικώτερον τῶν ἄλλων τὸν τύπον τῶν Κεφτι, μὲ τοὺς λοφίσκους καὶ τὴν μικρὰν κόμην, τὰς πολυχρωμους πλατείας ζώνας καὶ τὰ υψηλὰ δεδεμένα πεδιλα)

ἐγένετο αντιβασιλεὺς τῆς ἄνω Αἰγύπτου καὶ διοικητὴς Θηβῶν καὶ διετήρησε την θέσιν ταύτην επί τινα χρόνον καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Τουθμούσιος Γ΄ Ἀμενόφιος Β΄, ἐφ' οὗ καὶ ἐτελεύτησε. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ δοθεῖσαν προ τοῦ θανάτου ἀνεγράφησαν επὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ τὰ σπουδαιότερα τῶν γεγονότων τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου, ὧν μέρος ἀπετέλει καὶ ἡ εἰς τὴν αρμοδιότητα αὐτοῦ ὑπαγομενη υποδοχὴ τῶν ξένων αποστολῶν. Οὕτω δὲ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ προθαλάμου τοῦ τάφου εἰκονίσθη ὁ ἀνὴρ υποδεχόμενος τοὺς ἐν 5 σειραῖς ἰδιαιτέραις μετ' ἀλλήλους προσερχομένους ξένους ἀπεσταλμένους· ἐπιγραφὴ δὲ τῆς εἰκόνος ταύτης λέγει «Παράληψις τοῦ φόρου τῆς νοτίας χώρας *Πούντ*(¹), τῆς χώρας Ρετανῶν (ἢ Ρουθηνῶν, τῆς βορείου Συρίας), τῶν *Κεφτι* καὶ τῆς λείας πασῶν τῶν χωρῶν, εἰς ἃς ἐξίκετο τὸ κλέος τοῦ Τουθμούσιος Γ΄». Ἐπὶ τῆς δευτέρας δὲ σειρᾶς τῆς περιλαμβανούσης 16 ἄνδρας φέροντας ἀγγεῖα ἐξαιρετικῶς ὡραῖα ὑπάρχει ἐπιγραφὴ λέγουσα: «Ἄφιξις ἐν εἰρήνῃ τῶν ἡγεμόνων τῶν *Κέφτι* καὶ τῶν ἐν τῇ μέσῃ τῆς θαλάσσης νήσων».

Ἑτέρα ἐπιγραφὴ σπουδαία ἀναφερομένη εἶναι ἡ τοῦ τάφου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ρέχμαρ Μενχεπερρεσενέβ, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχε λάβει ἐπὶ τοῦ Τουθμούσιος Γ΄ ὁμοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ υψηλὰ αξιώματα, γενόμενος πρωθιερεὺς τοῦ Ἄμμωνος καὶ επιστάτης τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ τούτου, ἅμα δὲ καὶ ἐπιθεωρητὴς τοῦ βασιλικοῦ θη-

(1) Της νῦν Σομαλὶ καλουμενης Ἀφρικανικῆς παραλίας τῆς ἐκτεινομενης απέναντι τῆς νοτιας Ἀραβίας.

σαυροφυλακίου, ἐν τῇ [illegible]ότητι δὲ ταύτῃ ἔχων τὸ ἔργον τοῦ λαμβάνειν τοὺς διδομένους ὑπὸ τῶν λαῶν φόρους. Διὰ τοῦτο καὶ τούτου ὁ τάφος παρέστησεν εἰκόνας τῶν ἀπεσταλμένων τῶν ὑποτελῶν χωρῶν μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς πρῶτοι ἀναφέρονται οἱ ἡγεμόνες τῶν *Κέ[illegible]* [illegible] *Χέτα* κ[illegible] *Ιουνίτ*. Ἰδιαιτέρως [illegible]ον σημασίας ἐν ταῖς εἰκόσι ταύταις εἶναι ὅτι [illegible] *Κ[illegible]φτι* εἰκο[illegible]μενος ἀνὴρ οὐδεμίαν ἔχει προσώπου ἢ φύσεως ἢ καὶ στολῆς ἔτι [illegible]ότητα πρὸς τὴν τοῦ τάφου τοῦ Ῥέχμερε, [illegible] [illegible]πισθεν τῶν ἀρχηγῶν ἐρχόμενοι φοροῦσι στολὴν ὁμοίαν τῇ τῶν *Κ[illegible]* το[illegible] μνη[illegible] Ῥέχμερε. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ περιφήμῳ τάφῳ τοῦ Σάνμουτ ἐν τῇ νεκροπόλει Θηβῶν ὑπάρχουσιν εἰκόνες

Εἰκὼν ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Σάνμουτ, παριστῶσα Κρῆτας ἢ Κέφτι φέροντας τοὺς φόρους (δῶρα)

θεωρούμεναι *Κεφτικαὶ* ἄνευ ἐπιγραφῶν. Τὸ θετικὸν καὶ ἀσφαλὲς ἐξαγόμενον ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν μνημείων τούτων συμπέρασμα εἶναι, κατὰ Φίμμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ Τουθμούσιος Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ βασιλεῖς καὶ μεγιστᾶνες Αἰγύπτιοι παρ[illegible]γελλον τὴν ἐπεξεργασίαν καλλιτεχνικῶν εἰκόνων εἰς καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια Κεφτικά. Ἀλλὰ ποῦ ἦσαν οἱ Κέφτι οὗτοι καὶ τὰ ἐργαστήρια αὐτῶν; Ὁ Στάιν[illegible] [illegible] πρῶτος, [illegible] εἴρηται, ἐπιστήσας τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰς ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημ[illegible]ις εἰκόνας τῶν Κέφτι, ἐκ τῆς παραβολῆς τούτων πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν [illegible] Σ[illegible] [illegible]έντων ἀγγείων τῶν Μυκηνῶν εἶχεν ἐκφράσει γνώμην ἤδη τ[illegible] 1891) ὅτι [illegible] χ[illegible] τῶν *Κ[illegible]* ἔδει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Μυκηναίου πολιτισμοῦ, ὡς τοιαύτην δὲ χώραν εἶχεν ὑποδείξει τὴν περὶ τὸν Ἰσσικὸν κόλπον. Δύο ἔτη μετὰ τὸν Στάϊνδορφ ὁ Μὰξ Μύλλερ ὡς τοιαύτην χώραν ὑπέδειξε τὴν Κιλικίαν, ἐνέμεινε δὲ ἐν τῇ γνώμῃ αὐτοῦ ταύτῃ μέχρι τοῦ 1900, ὅτε ἐν τῇ ὑποτιθεμένῃ χώρᾳ τῶν *Κέφτι περιέλαβεν* ἅπασαν τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλ' αἱ ἔκτοτε γενόμεναι ἐν τῇ ζώνῃ ταύτῃ ἔρευναι μὴ ἀπολήξασαι εἰς εὕρεσιν οἱουδήποτε λειψάνου τέχνης Μυκηναϊκῆς κατέλιπον τὸ ζήτημα τῶν Κεφτῶν ἐκκρεμές. Μόνον δὲ αἱ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενόμεναι ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τοῦ περιφήμου κατασταθέντος Ἄγγλου ἀρχαιοδίφου Ἀρθούρου Ἔβανς μεγάλαι ἀρχαιολογικαὶ ἐργασίαι αἱ ἀποκαλύψασαι τοσοῦτο πολλὰ καὶ σπουδαιότατα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, νέον ἐπιχέοντα φῶς ἄπλετον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον χωρῶν, ἀνεκίνησαν μετὰ τοῦ μετὰ τῆς Κρήτης συνδεομένου ζητήματος τῶν *Καφτὼρ* καὶ τὸ ζήτημα τῶν *Κέφτι* ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ *Καφτώρ*. Εἴπομεν ὅτι πρῶτος ὁ Ebers συνέδεσε μετὰ τοῦ Κέφτι τὸ *Καφτ-ουρ*=μέγα *Κάφτ* τῆς Συρίας (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μικρὸν *Κάφτι*, τὸ *Κεφτι* τῆς Αἰγύπτου). Ἡ ὑπὸ Eb[illegible] προταθεῖσα αὕτη συνάφεια καὶ

ἐξήγησις τῶν ὀνομάτων μὴ εὑροῦσα πρότερον πολλὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρευνηταῖς ἔγκρισιν καὶ ἐπιδοκιμασίαν συνεμερίσθη νῦν ὑπὸ πολλῶν, ἀλλ' οὐχὶ προκειμένου περὶ τοῦ μεγάλου Καφτ-οὺρ τῆς Φοινίκης καθὰ ἐφρόνει ὁ Ebers, ἀλλὰ περὶ νήσου *Καφτὼρ* τοιαύτης χώρας θεωρουμένης τῆς Κρήτης.

Ἐν τῷ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντι Ι' κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως, τῷ καλουμένῳ Πίνακι ἢ Καταλόγῳ τῶν λαῶν, μνημονεύονται (ἰδ. 14) οἱ Χαφθορείμ μετὰ τῶν Φιλισταίων (Φιλιστ—ειμ) ὡς λαὸς ὑπαγόμενος εἰς τὴν *Χαμιτικὴν* τῶν λαῶν οἰκογένειαν. Ἐπειδὴ ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ μετὰ τῶν *Χαφθορείμ* μνημονεύονται καὶ οἱ Κασλουχίμ, οὓς οἱ ἀρχαῖοι ἑρμηνευταὶ ἐξέλαβον ὡς τοὺς *Κόλχους* τοῦ Πόντου τοὺς ὁμόρους τοῖς Ποντικοῖς Καππάδοξι, *Χαφτὸρ* ἢ *Καφτὼρ* ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τούτων ἐξελήφθη ἡ *Καππαδοκία*. Καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησεν ἰδίως ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἤτοι τοῖς μετὰ Ἀλέξανδρον καὶ ἐφεξῆς καὶ ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Καὶ ὁ Φίλων (ἐν Γενέσ. 26, 28) ἔγραφε: «τοὺς Φιλισταίους, οὓς ἡ θεία Γραφὴ ποτὲ μὲν Ἰουδαίους καλεῖ, ποτὲ δὲ Καππαδόκας· ὕστερον δὲ Καππαδόκες μετῴκησαν (εἰς Φιλισταίων χώραν;)». Καὶ ὁ Σύρος δὲ χρονογράφος Μπὲν Γεώργιος τὸ «Στράβων ὁ Καππαδόκης» ἀπέδιδε διὰ τοῦ «Στράβων ὁ Καφτωραῖος». Ἔτι πολὺ πρὸ τῶν ἐν Κρήτῃ ἀνασκαφῶν καὶ ἀνακαλύψεων νεώτεροι εὐρωπαῖοι θεολόγοι ἑρμηνευταὶ τῆς Ἱ. Γραφῆς ὡς χώραν Καφτὼρ εἶχον ἐκλάβει τὴν Κρήτην, ὁ δὲ Ἐρνέστος Ρενὰν τὰ Κύθηρα. Εἰς τὴν τοιαύτην νέαν ἑρμηνείαν ἔδωκεν ἀφορμὴν χωρίον τι τοῦ Τακίτου (Histor. V. 2), ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ Ἰουδαίων ἐξελαθέντων ἀπὸ Κρήτης καὶ ἐγκατασταθέντων ἐν τοῖς ἔγγιστα τῆς Λιβύης («Iudaeos Creta insula profugos novissima Lybiae insedisse») τῆς χώρας τῶν Φιλισταίων ἐγγύτατα τῆς Λιβύης τῆς Ἀφρικῆς δηλονότι κειμένης. Οἱ τοῦ Τακίτου Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ῥηθέντι χωρίῳ ἐθεωρήθησαν *Φιλισταῖοι* ὡς συγγενεῖς τῶν Ἰουδαίων διὰ τὸ Σημιτικὸν τῆς καταγωγῆς, εἰ καὶ οἱ Φιλισταῖοι οἱ καλούμενοι *Παλαιστινοὶ* ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (*Παλάστου* ἐν ταῖς Ἀσσυροβαβυλωνιακαῖς ἐπιγραφαῖς) φαίνονται μᾶλλον λαὸς ἐκσημιτισθεὶς ἢ ἀρχῆθεν Σημιτικὸς καὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐχθροὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, οἱ δὲ *Χαφθοριάμ* ἀναφέρονται ὁμοῦ μετὰ τῶν Φιλισταίων ὡς ἰδιαίτερος λαὸς συγγενὴς πρὸς τούτους, ἀλλὰ λαὸς ἔπηλυς ἐξαφανίσας τὸν ἐγχώριον λαὸν (1) καὶ κατοικήσας ἐν τῷ τόπῳ αὐτοῦ. Καὶ ἐνῷ παρὰ τοῖς ἄλλοις προφήταις ὁ ἔπηλυς οὗτος λαὸς καλεῖται *Χαφθοριάμ* καὶ ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο' *Καππάδοκες*, παρὰ μόνῳ τῷ Ἰεζεκιὴλ (ΚΕ, 16) ὁ λαὸς ὁ ἐλθὼν ἀπὸ Καφτὼρ ἢ Χαφθὼρ εἰς Κρήτην μετὰ τῶν Φιλισταίων ἐν μὲν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ καλεῖται K r e t h i, παρὰ δὲ τοῖς Ο' *Κρῆτες*. Ὅτι οἱ Krethi (ἢ Χερεθαῖοι) δὲν εἶναι *Κρῆτες*, θέλει ἀποδειχθῆ περαιτέρω. Ἀλλ' ἡ παρὰ τοῖς Ο' ἑρμηνεία τοῦ Ἑβραϊκοῦ K r e t h i (τοῦ ἄλλως καὶ παρὰ τοῖς Ο' *Χερεθαῖοι*) ὡς Κρητῶν τοσοῦτον ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν μετὰ τῆς Ἱ. Γραφῆς ἀσχολουμένων, ὥστε ἐπλάσθη καὶ μῦθος ὅτι ἡ ἐν τῇ Φιλισταϊκῇ παραλίᾳ περίφημος πόλις *Γάζα* ἦν ἀποικία *Κρητῶν* (Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Γάζα) καὶ ὅτι ὁ ἐν ταύτῃ λατρευόμενος θεὸς *Μαρνᾶς* ἦν ὁ *Κρὴς* Ζεύς, εἰς ὃν ὁ Πρόκλος ἐποίησεν ὕμνον,

---

(1) Ἴδε Δευτερονομ. Β', 23 «Καὶ οἱ Εὐαῖοι οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἀσηδὼθ ἕως Γ ά ζ η ς καὶ οἱ Κ α π π ά δ ο κ ε ς οἱ ἐξελθόντες ἐκ Καππαδοκίας ἐξέτριψεν αὐτοὺς καὶ κατῳκίσθησαν ἀντ' αὐτῶν»· καὶ Ἀμὼς Θ, 7 «Οὐ τὸν Ἰσραὴλ ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐκ Καππαδοκίας;» Καὶ ἐν Ἱερεμ. ΜΖ, 4 λέγεται «Κύριος ἀφανίσει τοὺς Φιλισταίους καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς γῆς Χαφθώρ».

ὁ δὲ ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ *Ἐπιφάνιος* ἐκάλει αὐτὸν δοῦλον *Ἀστερίου* τοῦ Κρητός (1). Ἡ οὐσία τοῦ ὅλου πολυπλοκωτάτου τούτου ζητήματος εἶναι ἂν ἐγένετό τις ἀπὸ Κρήτης μετοίκησις εἰς τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων καὶ ἂν ἡ *Κρήτη* ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ ὄνομα Κέφτι τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον τῶν ζητημάτων τούτων, ὅπερ καὶ δὲν ἔχει σπουδαιότητα πολλὴν ἐν τῷ γενικῷ περὶ καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων ζητήματι, πάντα τὰ μέχρι τοῦδε γραφέντα μαρτυροῦσιν ἁπλῶς τὸ σκοτεινὸν καὶ περίπλοκον τοῦ ζητήματος. Τὸ δὲ δεύτερον τὸ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ *Κέφτι* πρὸς τὴν Κρήτην εἰσῆλθεν ἐπ' ἐσχάτων εἰς νέαν φάσιν ἐν μέρει φωτίζουσαν, ἐν μέρει δὲ ἔτι μᾶλλον περιπλέκουσαν αὐτό. Ἐννοοῦμεν τὴν ἐπ' ἐσχάτων ἀνάγνωσιν νέου ὀνόματος ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς, ἐν τῷ νέῳ ἐθνικῷ καταλόγῳ τοῦ Ὀμβὸς ἐν Γκεμπελσιλσιλέ. Ἐν τῷ νέῳ καταλόγῳ ἀνεγνώσθη τὸ ὄνομα τῆς χώρας ἢ τοῦ ἔθνους K p t r. Ἀλλὰ τοῦ νέου ὀνόματος ἡ θέσις γεωγραφικῶς καὶ ἐθνογραφικῶς μένει ἔτι ἀόριστος καὶ ἐκ τῆς γνώσεως τούτου θὰ λυθῇ (οὕτω φρονοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα εἰδήμονες) τὸ ζήτημα ἂν μεταξὺ τῶν ὀνομάτων *Κέφτι* καὶ Κρήτη (οὐχὶ *Ἑλλάς*) ὑπάρχει τις σχέσις. Τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα μαρτυροῦσι πόσον δυσχερὴς εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἐν ξένοις ἱστορικοῖς μνημείοις, πρὸ πάντων Αἰγυπτιακοῖς, εὕρεσις καὶ καθορισμὸς ὀνομάτων ἐθνικῶν ἢ γεωγραφικῶν. Ἀλλ' ἵνα ἐξαντλήσωμεν ὁλοσχερῶς τὰ κατὰ τὸ σκοτεινὸν τοῦτο κεφάλαιον, διαλαμβάνομεν ἐν ὀλίγοις ἐνταῦθα καὶ τὸ ἕτερον μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Κρήτης συνδεόμενον ἐκ τῆς γραμματείας τῆς Π. Δ. προερχόμενον ζήτημα τῶν Κρέτ(θ)ι καὶ Πλετ(θι).

Κρέ(θ)οι καὶ *Πλέτ(θ)οι*. Οὕτω καλοῦνται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ (Βασιλ. Β'. κεφ. Η, ἐδ. 18 παρὰ τοῖς Ο' ὑπὸ τύπον Χερραθεὶ καὶ Φελεθθεί), οἱ τοῦ βασιλέως Δαυὶδ σωματοφύλακες (ὡς καλεῖ αὐτοὺς ὁ Ἰώσηπος ἐν Ἀρχαιολ. Ἰουδ. Ζ, 5, 4). Φαίνεται ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα τὰ ἐκφερόμενα πάντοτε ὁμοῦ, οἱανδήποτε καὶ ἂν εἶχον ἀρχῆθεν σημασίαν, μετέστησαν εἰς τὴν τῶν *δορυφόρων* σημασίαν καὶ οὕτω μεταφράζονται ὑπὸ τῶν Ο' ἐν Βασιλειῶν Β' 23, 23 καὶ ἐν Παραλειπομένων ΑΑ', 25. Τινὲς δὲ καὶ τῶν νεωτέρων ἑρμηνευτῶν τοιαύτην ἐκλαμβάνοντες καὶ τὴν πρώτην σημασίαν ἡρμήνευσαν τὰ ὀνόματα «τοξόται» καὶ «δρομεῖς», οἱ προτρέχοντες τοῦ ἅρματος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ἀποβλέποντες ἰδίως εἰς τὴν ἀσυνήθη ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ εἰς ι κατάληξιν ἐθεώρησαν ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ὡς ξένα καὶ δὴ Φιλισταϊκά, συνηγοροῦντος πρὸς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν καὶ ὑπόθεσιν καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωματοφυλακῆς ταύτης Βαναίου (ἢ Βανηαίου υἱὸς Ἰωδαέ) ἀνδρὸς ξενικῆς καταγωγῆς, καὶ τῆς τούτου μετὰ τῶν Φιλισταίων Ταθθαίων συναφείας. Ἡ τοιαύτη εἰκασία φαίνεται βεβαιουμένη καὶ ἔκ τινος ἱστορήματος ἐκτιθεμένου ἐν Βασιλειῶν Α', Λ, 8 κἑξ. Ὅτε ὁ Δαυὶδ ἐστράτευεν εἰς τὰς νοτιώτερον τῆς Ἰουδαίας κειμένας χώρας τῶν Ἀμαληκιτῶν λῃστῶν τῆς Πετραίας Ἀραβίας, εὗρον οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἄνθρωπον Αἰγύπτιον ἐν τῷ ἀγρῷ, ὃς προσαχθεὶς πρὸς τὸν Δαυὶδ ὡμολόγησεν ὅτι ἦτο δοῦλος Αἰγύπτιος ἐκ τοῦ στίφους τῶν ἐναντίον τῶν Ἀμαληκιτῶν ἐπελθόντων καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς χώρας τῶν Χερεθαίων εἰσβαλόντων Αἰγυπτίων. Τοῦτο μαρτυρεῖ προδήλως ὅτι Χερεθαῖοι (Κρέτ(θ)ι ἐν τῇ Ἑβρ.) νοοῦν-

(1) Ἀστέριος εἶναι ὄνομα λίαν ἐπιχωριάζον ἐν Κρήτῃ ὡς ὄνομα τοῦ Μινωταύρου ἢ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρητὸς δυνάστου Τεκτάμου, κυρίως δὲ ὡς ἐπώνυμον τοῦ Κρητὸς Διός. Τὸ δὲ Μ α ρ ν ᾶ ς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει οὔτε πρὸς τὴν Κρήτην οὔτε πρὸς τὸν Ἀ σ τ έ ρ ι ο ν, ἀλλ' εἶναι ἁπλούστατα ἐπώνυμον θεοῦ Σημιτικοῦ, ὅμοιον πρὸς τὸ Βῆλος, Βάαλ, Bel = Κύριος) ἐκ τῆς Σημιτικῆς (ἰδίως Ἑβραϊκῆς καὶ Ἀραβικῆς) ρ. ἀ μ ρ λόγος, ἐ π ι τ ά τ τ ε ι ν, a m i r—ἄρχων, **Μαρνᾶς**=**αμαρνα**= Κύριος ἡμῶν (πρβλ. τὸ ἀραβ. **ραβινα**, ἑβρ. ραβουνί.

ται ἐνταῦθα λαός τις Φιλισταϊκὸς ἢ οἱοσδήποτε ἄλλος λαὸς οἰκῶν μεταξὺ Ἰουδαίας, Πετραίας Ἀραβίας καὶ Αἰγύπτου. Καὶ ἀντιφάσκει μὲν πρὸς τοῦτο τὸ παρὰ Ἰεζεκιὴλ (ΚΕ, 16) λεγόμενον «Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους (Φιλισταίους) καὶ ἐξολοθρεύσω Κρῆτας καὶ ἀπολῶ τοὺς καταλοίπους τοὺς κατοικοῦντας τὴν παραθαλασσίαν». Ἀλλὰ τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Ἰεζεκιὴλ παρὰ τῆς Ο' εἶναι τὸ μόνον, μετὰ τοῦ Σοφονίου, ἐν ᾧ ἕνεκα πλημμελοῦς ἑρμηνείας τοῦ ἑλληνιστοῦ Ἰουδαίου μεταφραστοῦ τὸ K r e t h i ἀποδίδεται διὰ τοῦ *Κρῆτες*, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴδομεν, ἐνῷ παρὰ τοῖς ἄλλοις προφήταις καὶ ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν Βασιλειῶν καὶ ἐν τοῖς Παραλειπομένοις ἑρμηνεύεται τὸ ὄνομα διὰ Χερρεθεὶ (1) Ἀλλ' ἔρχεται καὶ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Σοφονίου (κεφ. Β', 5.) «Οὐαὶ οἱ κατοικοῦντες τὸ σχοίνισμα τῆς θαλάσσης, πάροικοι τῶν Κρητῶν· λόγος Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς Χαναάν, γῆ ἀλλοφύλων καὶ ἀπολῶ ὑμᾶς ἐκ κατοικίας· καὶ ἔσται Κρήτη νομὴ ποιμνίων καὶ μάνδρα προβάτων· καὶ ἔσται τὸ σχοίνισμα τῆς θαλάσσης τοῖς καταλοίποις οἴκον Ἰούδα· ἐπ' αὐτοὺς νεμήσοντας ἐν τοῖς οἴκοις Ἀσκάλωνος. Ἤκουσα ὀνειδισμοὺς Μωὰβ καὶ κονδυλισμοὺς υἱῶν Ἀμμών... διότι Μωὰβ ὡς Σόδομα ἔσται καὶ υἱοὶ Ἀμμὼν ὡς Γόμορρα καὶ Δαμασκὸς ἐκλελειμμένη». Πᾶς τις ἀναγινώσκων ταῦτα νοεῖ εὐκόλως ὅτι Κρήτη ἐν πόλεσι Ἰουδαίας καὶ Φιλισταίας, χώρας Μωαβίτιδος, ἐν μέσῳ Μωὰβ καὶ Ἀμμὼν καὶ Δαμασκοῦ οὐδεμίαν ἔχει θέσιν, ὁ δὲ μεταφραστὴς τοῦ Σοφονίου καὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ Ἰουδαῖος ἑλληνιστὴς τῆς Αἰγύπτου, παρὰ τὰ κοινῶς παραδιδόμενα περὶ τῆς ἐν πᾶσιν ὁμοιομόρφου μεταφράσεως τῆς Γραφῆς ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα Ραββίνων, περιέπεσεν εἰς πλημμελῆ μετάφρασιν ἀποδίδων τὸ *Χερρεθοὶ* ἢ Χερρεθαῖοι τῶν συναδέλφων αὐτοῦ διὰ τοῦ Κρήτη, ἀφοῦ τὸ Ἑβραϊκὸν *Κρέτ(θ)ι* δὲν ἐγίνωσκεν ἄλλως νὰ μεταφράσῃ. Ἀλλ' ἡ πλημμέλεια τῆς μεταφράσεως ἑνὸς ἢ δύο τῶν λεγομένων Ο' δὲν ἔχει σχέσιν οὐδεμίαν πρὸς τὸ ἕτερον ζήτημα ἂν μετῴκησάν ποτε Κρῆτες ἀπὸ τῆς νήσου αὐτῶν εἰς τὴν Φιλισταίαν, ὅπερ μένει πάντοτε ἄλυτον. Ἐνταῦθα συμπεραίνομεν ἁπλῶς ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅτι τὸ Kret(θ)i οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς Κρῆτας καὶ Κρήτην. Ἀλλ' ἔρχεται νῦν τὸ *Πλέτ(θ)ι*. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ τοῦ Λουθήρου μέχρι σήμερον πολλαχῶς ἐσχολιάσθη καὶ διαφόρους προὐκάλεσεν ἐξηγήσεις, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μόνην ὀρθὴν ἑρμηνείαν τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ πρὸ τετρακοσίων ἐτῶν. Ὁ Λούθηρος ἐθεώρησε τὸ ὄνομα ἁπλούστατα ὡς ἐπιτετμημένον τύπον τοῦ P l i s c h t i ἤτοι Φιλισταῖοι. Νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἔφερον τὸ ὄνομα εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ ἐν τῷ βιβλίῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (κεφ. 15, ἐδ. 27) ἀναφερόμενον ἑβραϊστὶ Βετ(θ) *Πελέτ* (Βαιθφάλεθ παρὰ τοῖς Ο'). Ἄλλοι παρασυρόμενοι ἀπὸ τοῦ K r e t(θ)i καὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ ὑπό τινων πλημμελοῦς ἑρμηνείας ὡς σημαίνοντι *Κρῆτας* ἐνόμισαν ὅτι εὗρον ἐν αὐτῷ τὸ τῶν Πελασγῶν (!) ὄνομα. Ὁ πολὺς Ed. Meyer μετὰ μεγαλόφρονος εἰς ἄνδρας ἀληθῶς σοφοὺς προσηκούσης ταπεινοφροσύνης ἐδήλωσεν ὅτι οὐδὲν ἐξ ὅσων ἐμελέτησεν ἐνόησε σαφῶς καὶ ὅτι δὲν γινώσκει οὐδὲν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης σημασίας τοῦ ὀνόματος. Τὸ μόνον ὁπωσοῦν πιθανὸν συμπέρασμα ἡμῶν περὶ τῶν δύο λαῶν εἶναι ὅτι ἀνῆκον ἀμφότεροι εἰς Φιλισταϊκὰς φυλάς, μεθ' ὧν ὁ Δαυὶδ διετέλει εἰς πολὺ φιλικὰς σχέσεις, πρὶν ἀνατρέψῃ διὰ τῆς βοηθείας ἐν μέρει αὐτῶν τὸν θρόνον τοῦ Σαοὺλ καὶ ἱδρύσῃ τὴν δυναστείαν αὐτοῦ, καὶ ὅτι οἱ Φιλισταῖοι οὗτοι ἀπετέλεσαν ἔκτοτε τὴν σωματοφυλακὴν αὐτοῦ ἀποτελοῦντες ἴδιον σῶμα ἐν τῷ στρατῷ, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Κρέτ(θ)ι καὶ Πλέτ(θ)ι ἀπώλεσε κατὰ μικρὸν πᾶσαν ἔννοιαν

(1) Καὶ τοῦτο ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Βατικανοῦ. Ἐν τῷ Ἀλεξανδρεινῷ κειμένῳ τῶν Ο' καὶ ἐν τῷ παρατιθεμένῳ χωρίῳ τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἀντὶ Κ ρ ῆ τ ε ς κεῖται Χ ε ρ ε θ α ῖ ο ι.

ἐθνολογικήν, (ὅπως τὸ Χραβὰτ (= Κροάτης) παρ' Ἕλλησι καὶ παρὰ Τούρκοις, ὡ Ζουάβ καὶ Τουρκὸς τῶν Γάλλων καὶ Εὐρωπαίων (1). Ἄλλα ὀνόματα ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων γνωστὰ εἰς Ἑλληνικοὺς ἢ Ἑλληνοπελασγικοὺς λαοὺς ἀναφερόμενα εἶναι Tenau καὶ Danauna.

Δαναοί. Ἐν ταῖς τοῦ μνημείου τοῦ Τουθμούσιος Γ' ἀναγραφαῖς ταῖς διαλαμβανούσαις περὶ τοῦ εἰς τὸν ἰσχυρὸν τοῦτον ἡγεμόνα ὑπηκόων λαῶν γίνεται λόγος περὶ «ἡγεμόνων» τῶν Κάφτι καὶ τῶν νήσων Tenau. Ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ ἐνόμισάν τινες ὅτι εὗρον τοὺς *Δαναοὺς* τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ τὴν τοιαύτην γνώμην, ἣν πιθανὴν θεωρεῖ ὁ Ed. Meyer καίπερ μὴ θεωρῶν ἀσφαλῆ τὴν ἀνάγνωσιν (ἀναγινώσκει οὗτος Tena), ἀπορρίπτουσι πολλοὶ τῶν ἐρευνητῶν, ἐν οἷς μάλιστα καὶ ὁ Hommel, ὡς *Δαναοὺς* παραδεχόμενοι μόνον τοὺς ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ Ραμεσσῆ ἢ Ραμσῆ Γ' (1273—1241 ;) μνημονευομένους Δανάουνα τοὺς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν βασιλέων τοῦ Χέτα στρατεύσαντας, ἀλλ' ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ τοῦ Ραμσῆ ὁλοσχερῶς ἡττηθέντας (2). Ὡς γνωστὸν ὁ μυθικὸς γενάρχης τῶν Δαναῶν τῆς Πελοποννήσου Δαναὸς μυθολογεῖται ὡς ἐξ Αἰγύπτου ἐλθὼν καὶ ὡς ἀδελφὸς τοῦ Αἰγύπτου μετὰ τούτου μετοικήσας εἰς Ἄργος.

Ἄλλοι λαοί. Ἔτι πρὸ τῶν *Δανάουνα* καὶ πρὸ τοῦ Ραμσῆ Γ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Merenptach ἢ Merneptch (Μενόφρεως ἢ Μονόφρεως ἢ Ἀμενεφθᾶ), τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου Ραμσῆ Β' τοῦ μεγάλου, ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ βασιλέως τούτου ἀναγράφεται μεγάλη τις στρατεία κατὰ θάλασσαν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τῶν λαῶν τῶν νήσων καὶ

---

(1) Τὸ ὄνομα τῶν Κρέτ(θ)ι καὶ Πλέτ(θ)ι ἐκλείπει μετὰ τοῦ Δαυίδ. Ἀλλὰ μετὰ δύο περίπου αἰῶνας (περὶ τὰ μέσα τοῦ 9 π. Χ. αἰῶνος), ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς περιβοήτου Γυθολίας ἢ Ἀθαλίας ἀναφέρονται ὡς σωματοφύλακες οἱ Καρὶ (Χορροὶ παρὰ τοῖς Ο'). Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο συνήψάν τινὲς νεώτεροι ἑρμηνευταὶ πρὸς τὸ τῶν Καρῶν τῆς Μ. Ἀσίας, οὓς ὡς μισθοφόρους ὁπλίτας βλέπομεν καὶ ἐν Αἰγύπτω ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ψαμμητίχου Α' (663—610 π. Χ.), τοὺς ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ μαντείου κληθέντας «ἄνδρας χαλκοῦς (χαλκοθωρήκτους) ἀπὸ θαλάσσης ἥκοντας (Ἡροδ. Β', 152 «Πέμψαντι δέ οἱ (τῷ Ψαμμιτίχῳ) ἦλθε χρησμὸς ὡς τίσις ἥξει ἀπὸ θαλάσσης χαλκέων ἀνδρῶν ἐπιφανέντων. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος ἀναγκαίη κατέλαβε Ἴωνάς τε καὶ Κᾶρας ἄνδρας κατὰ ληίην ἐκπλώσαντας ἀπενειχθῆναι ἐς Αἴγυπτον, ἐκβάντας δὲ ἐς γῆν καὶ ὁπλισθέντας χαλκῷ ἀγγέλλει τῶν τις Αἰγυπτίων τῷ Ψαμμητίχῳ, ὡς χάλκεοι ἄνδρες ἀπιγμένοι ἀπὸ θαλάσσης λεηλατεῦσι τὸ πεδίον». Ὁ Ψαμμίτιχος διὰ τῶν χαλκέων τούτων ἀνδρῶν, οἵτινες χάριν ληστείας μετέβησαν εἰς Αἴγυπτον, κατέλαβε τὴν ἀρχήν.

(2) Τὸ ὄνομα τοῦτο τῶν Δανάουνα ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἕνα τῶν διασημοτάτων Αἰγυπτιολόγων τῆς Εὐρώπης, τὸν Γεώργιον Ἔβερς (Ebers), οὗ ἐλάβομεν ἤδη οὐχὶ ἅπαξ ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ ὀνόματος· εἰς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ εἰς ἓν τῶν πολυτιμοτάτων μνημείων τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτιακῆς φιλολογίας, τὸν τῷ 1872 ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν εὑρεθέντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔκτοτε φέροντα πάπυρον (πάπυρον Ebers) ἀνήκοντα εἰς τὸν 16 αἰῶνα π. Χ. ἤτοι εἰς τὴν περίοδον τῶν μεγάλων Φαραώνων τῆς 18ης δυναστείας, κομισθέντα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εὑρισκόμενον νῦν ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λειψίας) νὰ συγγράψῃ ὡς ρωμαντικὸς συγγραφεὺς (πολλὰς συγγράψας μυθιστορίας) καὶ τὸ θαυμασιώτατον μυθιστορικὸν ἀριστούργημα τὸ ἐπιγραφόμενον Οὐάρδα (ἐκ τοῦ πλασθέντος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ὀνόματος τῆς ἡρωΐδος τῆς μυθιστορίας), ἐν ᾧ τοσοῦτον ἐπαγωγῷ ἅμα δὲ καὶ διδακτικῷ τρόπῳ ἐκτίθενται αἱ περιπέτειαι τῆς Ουάρδης, κόρης Ἑλληνίδος, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Δαναῶν αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐν τῇ μεγάλῃ μάχῃ τῆς Καδεσίας παρὰ τὸν Ὀρόντην (1387 π. Χ.). Εἰ καὶ ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πολεμίων τοῦ Ραμσῆ Β' δὲν ἀναφέρονται Δανάουνα, ὁ μέγας ἐπιστήμων ἀδείᾳ ποιητικῇ χρώμενος, ἀφηγούμενος ἀκριβῶς τὰ τῆς μάχης κατὰ τὸ περίφημον ἔπος Πενταούρ παρέστησε τοὺς Ἕλληνας πρωταγωνιστοῦντας ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πολεμίων τοῦ μεγάλου Φαραώ.

τῶν παραλίων τῆς μεγάλης θαλάσσης συμμαχουντων μετὰ τῶν λαῶν τῆς Λιβύης. Ὡς μετασχόντες τῆς στρατείας ταύτης αναγράφονται οἱ S hardana (οἱ Σαρδόνιοι, ὡς ὑποτιθεται), οἱ *Σακαλασσά* (Schakalascha), οἱ Turuscha (Τυρρηνοὶ κατὰ E. Meyer) καὶ οἱ περιτετμημένοι Akaiwascha (Ἀχαιοί)(1).

Χετταϊκὴ σφραγιστήρ

Τὰ περὶ τῆς ταὐτότητος τῶν ἐθνικῶν τουτων ὀνομάτων ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἁπλαῖ ὑποθέσεις· τὸ μόνον δὲ ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ἀληθὶς καὶ σπουδαῖον εἶναι τὸ γεγονὸς τὸ ἱστορικὸν ὅτι λαοὶ περὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἐν ταῖς νήσοις οἰκοῦντες, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ λαοὶ Ἑλληνοπελασγικοί, ἐστράτευον ὁμαδὸν κατὰ τὸν 14 καὶ 13 αἰῶνα ἐναντίον τοῦ Αἰγύπτου, ὅτε ἦρχον ἀκριβῶς ταύτης οἱ μέγιστοι καὶ κραταιότατοι τῶν Φαραῶ. Ἐν τῷ ἀναγράφοντι τὴν μεγάλην νίκην τῆς Καδησίας (1387 π. Χ.) μεγάλῳ πίνακι τῷ δίκην τροπαίου ἱδρυθέντι παρὰ τὸν ποταμὸν Λύκον βορειως τῆς Βηρυτοῦ, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις μνημείοις τοῦ αὐτοῦ Φαραω, ως λαοὶ μετὰ Χεταίων εναντίον τοῦ Φαραῶ συμμαχήσαντες καὶ ἡττηθέντες ἀναφέρονται οἱ *Δάρδανοι*, πιθανώτατα ὁ γνωστὸς Τρωικὸς λαός, εἰ καὶ *Δάρδανοι* ᾤκουν καὶ ἐν Ἰλλυρίᾳ καὶ ὑπὸ τον Καυκασον, οἱ Πήδησα (Πήδασα δ' ὑπῆρχον καὶ ἐν Τροίᾳ καὶ ἐν Καρίᾳ καὶ ἐν Πισιδίᾳ), οἱ Λούκα ἢ Ρούκα (Λύκιοι) *Μάουνα* (Μήονες), Mousavat (Μυσοί). Οἱ λαοὶ οὗτοι καλοῦνται ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ Ραμσῆ Β' «λαοι οἰκοῦντες ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἄκρων τῆς θαλάσσης (ἀπὸ τῶν Ἀσιατικῶν ἀκτῶν, ὡς φαίνεται τοῦ Αἰγαίου)μέχρι τῆς χώρας τῶν Χέτα (Καππαδοκίας)», πάντες λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Χετταῖοι (*Χίττοι*, *Κήτειοι*, *Χατάονες*). Οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες λαοὶ πάντες ἀναφέρονται ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις ὡς σύμμαχοι τοῦ βασιλέως τῶν *Χέτα* τῶν ἀποτελούντων ἐπὶ τοῦ Ραμσῆ Β' (κατὰ τὸν 14 π. Χ. αἰῶνα) κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν ἔνδον, ἴσως δε καὶ ἀπο τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀρμενίας, Μεσοποταμίας καὶ Συρίας, καὶ ἐντεῦθεν μέχρι Χαναὰν καὶ Παλαιστίνης, αἵτινες χῶραι ἀκριβῶς αμφισβητούμεναι ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν κρατῶν ἐπήνεγκον τὸν μέγαν μεταξὺ αὐτῶν πόλεμον, ὅπως ἡ μέχρι Μεσοποταμίας ἔκτασις αὐτῶν ἐπήνεγκε τὴν πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους σύγκρουσιν. Τίνος λοιπὸν καταγωγῆς ἦσαν οἱ *Χέτα* οὗτοι τῶν Αἰγυπτιακῶν επιγραφικῶν μνημείων, οι ἐν ταῖς Ἀσσυροβαβυλωνιακαῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς καλούμενοι *Χαττι*. Τὸ γνωστὸν ὄνομα μικροῦ τινος Χαναανιτικοῦ λαοῦ οἰκοῦντος ἐν τῇ νοτιωτάτῃ μεσημβρινῇ ἄκρᾳ τῆς Παλαιστίνης καὶ συχνῶς ἀναφερόμενον ἐν τῇ Π. Δ. ἰδίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Δαυΐδ, οὗ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ πολλοὶ ὑπῆρχον Χετταῖοι (Χετταῖος δὲ ἦν καὶ ὁ τῆς Βηρσαβεὲ ἀνήρ, ἣν ὕστερον γήμας ὁ Δαυΐδ ἐγέννησε τὸν Σολομῶντα),ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι οἱ *Χέτα* τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν μετὰ τοῦ μικροῦ ἐν Χαναὰν οἰκοῦντος λαοῦ, τοῦ κατατασσομένου ἐν τῷ ἐθνογραφικῷ πίνακι τῆς Γενέσεως (I, 15) εἰς τὸν οἶκον Χαναὰν ἤτοι εἰς τους Χαμιτικοὺς λαοὺς τοὺς οἰκοῦντας ἐν Συρίᾳ καὶ ἐκσημιτισθέντας, ὡς ἦσαν καὶ οἱ Φοίνικες. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτη ἐγκατελείφθη νῦν ὁλοσχερῶς. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ σημιτικὰ φαινόμενα ὀνόματα

(1) Το Akaiwascha συνοδεύεται πάντοτε ὑπο τοῦ ἐπιθέτου «περιτετμημένος»· διὸ ἀπορρίπτεται ὑπὸ πολλῶν ἡ περὶ ταὐτότητος πρὸς τοὺς Ἀχαιους γνώμη.

τῶν Χεταίων ἡγεμόνων (οἷον Χετασὰρ) ὡς καὶ τὰ ἐν Μπογάζκοϊ τῆς Καππαδοκίᾳ, τῷ κέντρῳ τῆς δυνάμεως τῶν *Χεταίων* εὑρεθέντα σφηνοειδῆ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα, θεωροῦνται ἐπακολουθήματα παροδικῆς Σημιτικῆς ῥοπῆς, τῆς Ἀσσυριανῆς γλώσσης καὶ γραφῆς λαβούσης διεθνῆ τινα, οὕτως εἰπεῖν, χρῆσιν ἐν ταῖς μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Ἀσίας σχέσεσι (1)· Δύο δὲ νῦν ἐπικρατοῦσι γνῶμαι περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Χεταίων. Οἱ περὶ τὸν Hommel φρονοῦσιν ὅτι οὗτοι ἦσαν λαὸς οὐχὶ μὲν Σημιτικὸς ἢ Χαμιτικός, ἀλλ' οὔτε Ἰνδογερμανικὸς ἢ Ἄριος, οὔτε οὐραλοφινικός, ἀλλ' ὅτι γλωσσικῶς ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν τῶν ὑποκαυκασίων λαῶν, περιλαμβάνουσαν πλὴν τινων Καυκασίων γλωσσῶν ἰδίως τὴν Μιγγρελικὴν καὶ τὴν Λαζικήν.

Χετταϊκὴ Ἀκρόπολις (Ἀπόπειρα ἀποκαταστάσεως Ἀκροπόλεως τοῦ Σαμάλ, κατὰ τὸν φὸν Λοῦσαν)

Εἰς ταύτην δὲ τὴν φυλὴν κατὰ τὸν Hommel ἀνῆκον καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου Ἀλαρόδιοι, οἱ Οὐράρτοι τῶν Ἀρμενικῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν (2). Ἀλλ' ἐναντίον τῆς

(1) Ἴδ. περαιτέρω ἐν τοῖς περὶ Χεταίων τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ δὲ μικρὸς λαὸς τῶν Χεταίων τῆς Χαναὰν θεωρεῖται μικρός τις ἀποδασμὸς τοῦ μεγάλου ἔθνους τῶν Χεταίων, ἀπολειφθεὶς ἐν Χαναὰν ἀπὸ τῆς Χεταϊκῆς κατακτήσεως τῆς χώρας καὶ συγχωνευθεὶς μετὰ τῶν Χαναναίων.

(2) Τὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀρμενικῇ ὑπάρχοντα μὴ Ἑλληνοπελασγικὰ καὶ μὴ Ἰρανικὰ στοιχεῖα καὶ αὐτὴ ἡ γλῶσσα τῶν σφηνοειδῶν Ἀρμενικῶν ἐπιγραφῶν Ἀ λ α ρ ο δ ι κ ὰ ἢ Ο ὐ ρ α ρ τ ι κ ά. Τοιαῦτά τινα στοιχεῖα ἐνόμισα ἐγὼ ὅτι εὗρον ἐν τισι τοπικοῖς ἢ ἐθνικοῖς ὀνόμασι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίως ἐν τοῖς Ὀ ρ κ α ό ρ κ ο ι ς ἢ Ὀρκαορκοις τοῖς οἰκοῦσι περὶ τὴν Πεσσινοῦντα καὶ τὸ Δίδυμον τῆς Φρυγίας (Στραβ. ΙΒ', 567, 568, 576). Τὸ ὅλως ἀνόμοιον πρὸς τὰ Μικρασιανὰ τοῦτο ὄνομα μοὶ ἐφάνη ὅτι ἦν αὐτὸ τὸ πρῶτον ὄνομα τοῦ Δ ι δ ύ μ ο υ καὶ ἐσήμαινε Δ ι ν δ υ μ η ν ό ς. Ἐνταῦθα συνῆψα αὐτὸ πρὸς τὸ ἀρμενικὸν Ἐ ρ κ α b ο ρ α κ (ἢ Ἰερκαbοραk) δίδυμος ἐκ τοῦ Ἀρμενικοῦ ἀριθμητικοῦ ὀνόματος ergu = δύο. Τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς καὶ ἄλλα τινὰ ἀριθμητικὰ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ εἶναι ἀναρικά (μὴ Ἄρια). Τοῦτο τὸ ὄνομα ὡς καί τινα ἀριθμητικὰ σῳζόμενα ἐν ταῖς παιδιαῖς τῶν παίδων ἐν τῇ ἐν Καππαδοκίᾳ λαλουμένῃ Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ, γενόμενα γνωστὰ (διὰ τοῦ ἡμετέρου «Γλωσσαρίου συγκριτικοῦ τῶν Ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων») εἰς τὸν Hommel ἐθεωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀνήκοντα εἰς τὰς καυκασίας Ἀλαροδίας γλώσσας. Ἀνεκοίνωσε τοῦτο ἐμοὶ ἐν Ρώμῃ πρὸ 20 ἐτῶν, δηλαδὴ δὲ καὶ ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῶν Ἰρανίων ἐν τῇ δυτικῇ ἢ προσθίᾳ Ἀσίᾳ (Das erste Auftreten der Iranier in Vorderasien. Τοσαῦτα μόνον ἠδυνήθην νὰ εὕρω ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ λείψανα γλωσσικὰ τῆς Χετικῆς περιόδου, ὑποτιθεμένου ὅτι οἱ Χεταῖοι ἦσαν Ἀλαρόδιοι μεταστάντες εἰς τὸ Πελασγικόν. Ἀλλ' ἐν ταῖς Ἀλαροδίαις ἐπιγραφαῖς τοῦ Β ά ν, ἃς ἐπεχείρησε νὰ ἑρμηνεύσῃ ὁ Sayce ἀνέγνω ὄνομα ἡγεμόνος Ἰ σ π ο υ ί ν, ὡς ὑπέλαβεν. Τὴν ὀρθότητα τῆς ἀναγνώσεως ἐτεκμηράμην ἐγὼ εὑρὼν ἐν τῷ Σαχναμὲ τοῦ Φερδούση ὄνομα ἡγεμόνος τοῦ Αφρασιὰπ καλουμένου ἀκριβῶς Ἰ σ π ο υ ί ν.

τοιαύτης γνώμης οἱ περὶ τὸν σοφώτατον Ἰησουίτην πατερα καὶ δεινὸν αἰγυπτιολόγον καὶ ἀσιανολόγον Cesare di Cara φρονοῦσιν ὅτι οἱ *Χετα* ἦσαν Πελασγικῆς καταγωγῆς (τὴν γνώμην ταύτην ἰσχυρῶς ὑπεστήριξεν ὁ Cesare di Cara ἐν τῇ μεγάλῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ Gli Hetaei e Pelasgi). Ἀλλὰ καὶ οἱ τὴν ἀντίθετον ἀποφαινόμενοι γνώμην καὶ αὐτὸς ὁ Hommel φρονοῦσιν ὅτι οἱ *Χεταῖοι* τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀφωμοιώθησαν τοῖς Θρακοπελασγοῖς τῆς χώρας ταύτης καὶ ἐξηφανίσθησαν ἐν τῷ μεγάλῳ ὄγκῳ τῶν ἀρίων Θρακοπελασγικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου. Καὶ ὅμως ὁ λαὸς οὗτος ὁ περὶ τὰ μεσα καὶ μέχρι τελους τῆς 2 π. Χ. χιλιετηρίδος τοσοῦτο σημαντικὴν

Αἱ Χετταϊκαὶ σφίγγες τοῦ Οὐγιούκ

θέσιν κατέχων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἐκτείνας τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρις Ἀρμενίας, Μεσοποταμίας καὶ Παλαιστίνης, δεν ἐξηφανίσθη ἐκ τῆς ιστορίας ὡς λαὸς ἴδιος χωρὶς νὰ καταλίπῃ ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τεχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ περίφημον μέγα καὶ ὡραῖον προηγμένης τέχνης ἄγαλμα τὸ Χετικὸν τοῦ Ἰβρὶζ εν Ἡρακλείᾳ (Ἔρεγλι) τῆς Καππαδοκίας, ἐν τοῖς προς τὴν Κιλικίαν καὶ Λυκαονίαν ὁρίοις τῆς χώρας ταύτης, τὸ σῳζόμενον ἀκέραιον μέχρι νῦν (μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 1910 ὅτε ἡμεῖς ἐπεσκεψάμεθα αὐτό)· αὐτοῦ δὲ εἶναι καὶ τὰ περίφημα εν Καππαδοκίᾳ μνημεῖα τοῦ Οὐγιοὺκ (ἔνθα εὑρέθησαν καὶ ἀνάγλυφοι εἰκόνες Χεταϊκῶν Σφιγγῶν) και Βογάζκογι, τὰ επὶ βράχων ἀνάγλυφα τοῦ Γιαζιλίκαγια, ὧν ἡ ἀνακάλυψις διήνοιξε νέαν περίοδον εν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης καὶ μυθολογίας. Χεταϊκὸν μνημεῖον εἶναι καὶ ἡ ὕπερθεν τοῦ Νυμφαίου ἐν Ἰωνίᾳ ἐπὶ βράχου λελαξευμένου ἀνάγλυφος εἰκών, περὶ ἧς ποιεῖται λόγον ἱκανὸν ὁ Ἡρόδοτος ὡς περὶ εἰκόνος τοῦ Σεσώστριδος κατὰ τὴν παρ᾽ αὐτῷ καὶ τοῖς μετὰ τοῦτον παρ᾽ αὐτοῦ ἀρυομένοις τὰς εἰδήσεις γινομένην σύγχυσιν τῶν Χετταϊκῶν ἔργων καὶ μνημείων πρὸς Αἰγυπτιακὰ καὶ τῶν μεγάλων Χεταίων ἡγεμόνων πρὸς τὸν Σέσωστριν ἤτοι Ραμσῆν Β' τὸν Μέγαν· ὁ Ἡρόδοτος

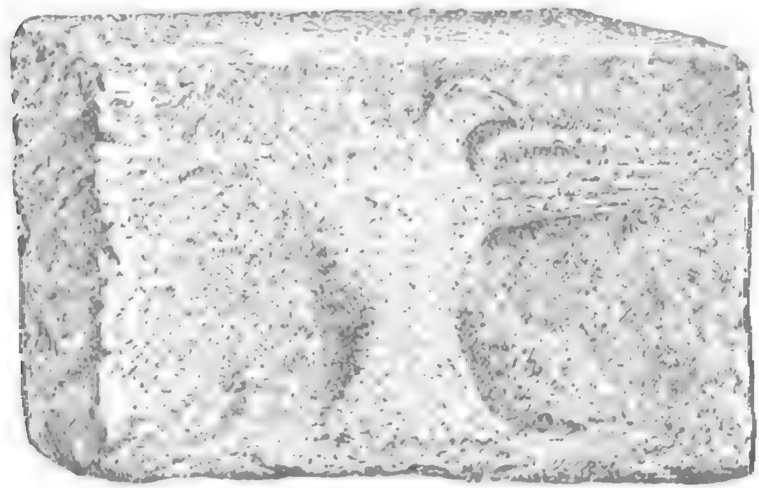
λοιπὸν μνημονεύων (Β' 106) τῶν ὑπὸ τοῦ Σεσώστριδος ἐν πολλαῖς χώραις καὶ ἰδίως ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἱδρυμένων «ἐν *πέτρῃσιν*» ἐγκεκολαμμένων τύπων τοῦ δῆθεν Αἰγυπτίου ἡγεμόνος Σεσώστριδος, λέγει ὅτι δύο τύποι τοιοῦτοι ὑπάρχουσιν ἐν Ἰωνίᾳ, ὁ μὲν ἐν τῇ ἀπὸ Ἐφεσίας χώρας εἰς Φώκαιαν ὁδῷ, ὁ δὲ ἐν τῇ ἀπὸ Σάρδεων εἰς Σμύρνην. Ὁ πρῶτος τῶν τύπων τούτων, ὁ ἐν τῇ ἀπὸ Ἐφεσίας εἰς Φώκαιαν ὁδῷ, ἐλέχθη ὅτι εὑρέθη ὑπό τινος Γάλλου περιηγητοῦ ἢ ἐρευνητοῦ (οὐκ οἶδα τίνος) κατεστραμμένος, ὁ δὲ δεύτερος διατηρεῖται μέχρι νῦν ἀκέραιος, οἷον διέγραψεν αὐτὸν πρὸ 65 ἐτῶν ὁ περίφημος γεωγράφος καὶ χαρτογράφος Kiepert καὶ οἷος παρατίθεται ἐν τῷ κειμένῳ ἐνταῦθα. Εἶναι δὲ ὁ τύπος οὗτος τοιοῦτος, οἷον διαγράφει αὐτὸν ὁ Ἡρόδοτος πιστότατα λέγων (ἐν τῷ ἄνω εἰρημένῳ χωρίῳ)· «Ἀνὴρ ἐγγέγλυπται μέγαθος πέμπτης σπιθαμῆς, τῇ μὲν δεξιῇ χειρὶ ἔχων αἰχμήν, τῇ δὲ ἀριστερῇ τόξα, καὶ τὴν ἄλλην σκευὴν ὡσαύτως». Ἀλλὰ τὰ ἐπιφερόμενα τούτοις «Καὶ γὰρ Αἰγυπτίην καὶ Αἰθιοπίδα (σκευὴν) ἔχει, ἐκ δὲ τοῦ ὤμου εἰς τὸν ἕτερον ὦμον διὰ τῶν στηθέων γράμματα ἱρὰ Αἰγύπτια διήκει ἐγκεκολαμμένα, λέγοντα τάδε: «Ἐγὼ τήνδε τὴν χώρην ὤμοισι τοῖσι ἐμοῖσι ἐκτησάμην», ταῦτα δὲν εἶναι ἀκριβῶς εἰρημένα.

[illegible] σωστρις

Ἡ ἀνάγλυφος εἰκὼν θεωρεῖται ὑπὸ πάντων τῶν ἰδόντων αὐτὴν ἐρευνητῶν ὡς τῆς αὐτῆς πρὸς τὴν τῶν ἐν Μπογάζκιοϊ καὶ Ἰβρὶζ Χετταϊκῆς ἀναγλύφων τέχνης. Φαίνεται δὲ καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐξ ἀκοῆς καὶ οὐχὶ ἐξ ὄψεως ἀφηγούμενος τὰ περὶ τοῦ τύπου ἢ εἰκόνος, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ προστιθεμένων: «Τὰ δὴ καὶ μετεξέτεροι τῶν θεησαμένων Μέμνονος εἰκόνα εἰκάζουσί μιν εἶναι, πολλὸν τῆς ἀληθείης ἀπολελειμμένοι». Φαίνεται ὅτι οἱ Χετταῖοι ἦσαν οἱ πρῶτοι ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἱδρύσαντες καὶ ὀργανώσαντες κράτος ἐσωτερικῶς καλῶς συντεταγμένον καὶ ἐξωτερικῶς ἰσχυρότατον, ἀνταγωνιζόμενον περὶ ἐπικρατήσεως πρὸς τὰ μέγιστα καὶ ἰσχυρότατα ἀρχαῖα κράτη Αἰγύπτου καὶ Ἀσσυρίας. Πιθανολογεῖται δὲ καὶ ἔκ τινων παραδόσεων ὅτι τὸ κράτος τοῦτο τὸ ἀπὸ Ἀλαροδίου μεταστὰν εἰς Θρακοπελασγικὸν δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ'

ἐξετάθη καὶ πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, καὶ οἱ πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου στρατεύσαντες μέχρι Ἰονίου Πόντου ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ καὶ μέχρι Πηνειοῦ προελάσαντες Τεῦκροι και ἄλλοι λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (ἰδ. περαιτέρω) ἐκπροσωποῦσι τὸ κράτος τῶν Χεταίων.

Ὁ δικέφαλος ἀετὸς τῶν Χετταίων. Ἀνάγλυφον ἐξ Οὐγιούκ

Αἱ περὶ τῆς στρατείας ἢ στρατειῶν δὲ τούτων εἰδήσεις συνεχύθησαν ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις Ἑλληνικαῖς παραδόσεσι μετὰ παραδόσεων περὶ στρατειῶν δῆθεν Αἰγυπτίων (τοῦ Σεσώστριδος) καὶ Αἰθιόπων ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην γενομένων. Μία τῶν τοιούτων παραδόσεων (Στραβ. ΙΕ 686—687) ἐποιεῖτο λόγον περὶ *Τεάρκωνος* ἢ Τεαρκοῦ τοῦ Αἰθίοπος στρατεύσαντος ἐξ Ἀσίας καὶ προελάσαντος μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, ὡς ἔπραξε τοῦτο καὶ ὁ Ναβουχοδονόσωρ (¹) κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον. Οἱ καὶ ἀβρόχοις ποσὶν ἔτι διελθόντες τὴν Ἀσσυροβαβυλωνιακὴν ἱστορίαν γινώσκουσι καὶ ἐννοοῦσιν ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσωρ, παρ' ὅσα ἡ μεταγενεστέρα Ἑβραϊκὴ παράδοσις εσώρευσε τερατώδη (κατ' ἔμπνευσιν τοῦ σφοδροῦ ἐθνικοῦ μίσους τῶν Ἑβραίων ἐναντίον τοῦ καταστροφέως τῆς Ἱερουσαλὴμ) μυθικὰ περὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἦτο ἀνὴρ ἱστορικώτατος, οὗ ἡ ὄψις και ὑπόστασις ἔτι μᾶλλον ἐλαμπρύνθη ἐν ἀγαθοῖς τε καὶ ἐν κακοῖς εκ τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων τῆς τῶν σφηνοειδῶν επιγραφῶν γραμματείας. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησι σπάνις καὶ ἀτέλεια τῶν περὶ Ἀσίας ἱστορικῶν γνώσεων ὥστε ἐν τοῖς χρόνοις ἔτι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρχον χρονογράφοι, ὡς ὁ μέχρι *Παλιβόθρων* (Παταλίπουτρα) τῆς Ἰνδικῆς ὡς πρεσβευτὴς τοῦ βασιλέως Σελεύκου Α' τοῦ Νικάτορος εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἰσχυρᾶς δυναστείας τοῦ Ἀσόκα πρὸς τὸν βασιλέα Σανδρόκοττον πεμφθεὶς Μεγασθένης, γράφοντες ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσωρ (ἢ ὡς ἔγραφε Ναβουκοδρόσορος) Ἡρακλέους μᾶλλον εὐδοκιμήσας παρὰ Χαλδαίοις ἀφοῦ προήλασε μέχρι Στηλῶν καὶ Ἰβηρίας ἐκεῖθεν ἤγαγε τὴν στρατιὰν αὐτοῦ εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὸν Πόντον. Ἀλλ' ὁ Μεγασθένης ὁ τοιαῦτα μυθεύματα γράφων περὶ βασιλέως μὴ πατήσαντος κἂν το ἔδαφος τῆς Εὐρώπης, περὶ Τεάρκωνος τοῦ δῆθεν Αἰθίοπος ἔγραφεν ἁπλῶς ὅτι προήλασε μέχρι Στηλῶν, ὅπερ κατ' οὐσίαν ἐσήμαινεν ἁπλῶς ὅτι ὑπέταξε τὴν Εὐρώπην, ἥτις ἐν ταῖς αρχαιοτάταις μυθικαῖς Ἑλληνικαῖς παραδόσεσι θεωρεῖται πάντοτε το πέρας τῆς οἰκουμένης καὶ εἶναι τὸ φυσικὸν τέρμα τῶν κατακτήσεων τῶν μεγάλων κατακτητῶν τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ τίς ὁ Αἰθίοψ οὗτος *Τεαρκὸς* ἢ *Τεάρκων*, ὁ ἐξ Ἀσίας ὁρμηθεὶς πρὸς κατάκτησιν τῆς Εὐρώπης;

Ἐν Αἰγύπτῳ ἐβασίλευσέ τις Αἰθίοψ *Ταχάρκα* (*Θαρακὰ* παρὰ τοῖς Ο', Θαρσίκης παρ' Ἰωσήπῳ, Θαρθῆς ἐν τῷ Πασχαλίῳ χρονικῷ, Tarachus παρ' Ἱερονύμῳ) ἐκ τῆς

τῷ 728 π. Χ. κατακτησαμένης τὴν Αἴγυπτον Αἰθιοπικῆς δυναστείας τοῦ Σαβάκου, ἀπὸ κηδεστείας ἀνήκων εἰς τὸν οἶκον τὸν βασιλικὸν Σιβάκωνος. Ὁ Ταχάρκα ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῷ 704 π. Χ. καὶ ἐκυβέρνησεν ἰσχυρῶς· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ κατέστησε τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος τούτου λίαν γνωστὸν καὶ πολυθρύλητον ἐν τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς ἦτο ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸ συγκροτῆσαι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ μεγάλην τινὰ συμμαχίαν καὶ σύστασιν πάντων τῶν λαῶν τῆς Συρίας ἐναντίον τοῦ λίαν ἐπιφόβου ἐπὶ τοῦ Σεναχειρὶμ (τοῦ ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον ἀκριβῶς τῷ αὐτῷ ἔτει 704 π. Χ.) κατασταθέντος Ἀσσυριακοῦ κράτους. Ἡ ἐπιβολὴ ἐφάνη ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἐπιτυγχάνουσα καὶ οὕτως ὁ *Ταχάρκα* ἐφαίνετο ἀρχιστράτηγος μεγάλης ἐναντίον τοῦ Σεναχειρὶμ στρατείας, ἧς μετέσχον πάντες οἱ λαοὶ τῆς Συρίας, καθ' ὃν χρόνον ὁ Σεναχειρὶμ περιεσπᾶτο εἰς τὴν κατὰ τῆς Βαβυλῶνος στρατείαν. Ἀλλ'

Χετταϊκὴ ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα εἰς Βογάζκιοϊ εἰς τα ἐρείπια τῆς Πτερίας, πρωτευούσης τῶν Χετταίων

ὁ φοβερὸς Ἀσσύριος προλαβὼν κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν σύστασιν καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς μετασχόντας ταύτης (ἰδίως τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου), ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀσσαρδὼν στρατεύσας καὶ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπί τινα χρόνον προσήρτησε ταύτην εἰς τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος, κατελύθη δὲ καὶ ἡ Αἰθιοπικὴ δυναστεία ἐν Αἰγύπτῳ. Φαίνεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Αἰθίοπος τούτου βασιλέως, οὗ ἡ παροδικὴ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς Ἀνατολῆς ἰσχυρὰ ἐμφάνισις ταχέως ἀπέπτη, ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα στρατεία τις Χετταίου τινὸς βασιλέως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπὶ τὸν Πόντον νομισθῇ βραδύτερον ὡς στρατεία Αἰθίοπος βασιλέως καλουμένου *Τεαρκοῦ* ἢ *Τεάρκωνος* (1). Ἀλλὰ τίνα

(1) Πάντες οἱ μετὰ Στράβωνα περὶ τοῦ Ταχαρκοῦ ἢ Τιρχάκου γράψαντες ἔδωσαν εἰς τοῦτον τὸ ὄνομα τοῦ παρὰ Στράβωνι Τεαρκοῦ ἢ Τεάρκωνος, ἐνῷ ὁ μὲν τοῦ Στράβωνος Αἰθίοψ βασιλεὺς παρίσταται προελθὼν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Εὐρώπης, ὁ δὲ Ταχαρκοῦ δὲν ἐξῆλθε κἂν τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου (ὁ Εὐσέβιος ὠνόμασεν αὐτὸν Ταρακον). Ἀλλ' ὁ γράφων ταῦτα ἀσχολούμενος πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἰδιαιτέρως εἰς τὸ περὶ τῶν Χετταίων ἢ Χάττων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ζήτημα καὶ ἐξικόμενος εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Χετταῖοι ἦσαν αὐτοὶ οἱ βραδύτερον ὑπὸ πολλὰ ὀνόματα ἀρχαίων λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἰδίως τοῦ ἀπὸ Τροίας μέχρι Κιλικίας καὶ Ἀρμενίας ἄρχοντός ποτε ἔθνους τῶν Κιλίκων φερόμενοι ἐνόμισα ὅτι ἐν τοῖς ὀνόμασι Κιλικίων ἡγεμόνων, Ταρκονδήμου (Πλουταρχ. Ἀντων. 61) καὶ Ταρκοδιμίτου (Στραβ. ΙΑ 676), πολλῷ δὲ πλέον ἐν τοῖς τοῦ Τάρχωνος τοῦ Τηλέφου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Τυρρηνοῦ (Διον. Ἀλ. Α, 28), ἑταίρου δὲ τοῦ Ἄττιος τοῦ μυθικοῦ ἥρωος Λυδῶν καὶ Φρυγῶν, ἢ Τάρχωνος (Λυδ. Tarcho) τοῦ πατρὸς τοῦ Τηλέφου (Βιργιλ. Αἰνειάδ. VIII 506), ὀνόμασι δηλονότι συνδεδεμένοις ἐγγύτατα μετὰ τῆς κοιτίδος τῶν Κητείων καὶ τοῦ πολυθρυλήτου ἄρχοντος, ἥρωος καὶ θεοῦ τῶν Κητείων καὶ Μυσῶν Τηλέφου, ἐν τοῖς ὀνόμασι τούτοις [illegible] τὸν Τ[illegible] τὸν στρατεύσαντα ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, οὗ τὸ ὄνομα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἰδίως χρονογράφοι συνέχεον πρὸς τὸ τοῦ μὴ ἐξελθόντος τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου Αἰθίοπος [illegible] τῆς Αἰγύπτου Ταρχακᾶ.

λαὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστορικῶν πηγῶν γνωστὸν ἐκπροσωπεῖ ὁ ὑποτιθέμενος ὑφ' ἡμῶν Χεταῖος καὶ ὑπὸ τίνα ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν γνωστὰ ἡμῖν ὀνόματα κρύπτονται οἱ Χεταῖοι; Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο δύο ὀνόματα φέρονται ἐν πρώτοις ἄξια προσοχῆς. Τὸ πρῶτον τούτων εἶναι τὸ ἐξ Ὁμήρου (Ὀδ. Λ 518-522) γνωστὸν ὄνομα τῶν *Κητείων*, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ὄνομα ὁ ἀοίδιμος μέγας Ἄγγλος πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ τοῦ Ὁμήρου δτρηρὸς μελετητὴς Γουλιέλμος Γλάδστων ἐθεώρησεν ὡς αὐτὸ τὸ τῶν Χεταίων ὄνομα. Οἱ Κήτειοι οὗτοι ᾤκουν ἐν Μυσίᾳ παρὰ τὸν ποταμὸν Κάικον, ὡς φίλοι δὲ καὶ γείτονες τῶν Τρώων μετέσχον τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου οὐχὶ ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Ἰλιάδος μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἕκτορος ἐκτεθειμένῳ μέρει τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐν τῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως περιόδῳ τοῦ πολέμου, ὅτε οἱ Κήτειοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Εὐρύπυλον τὸν Τηλεφίδην ἔσπευσαν εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου (1). Βραδύτερον ὁ Ἐδουάρδος Μάϋερ συγγράφων ἱστορίαν εἰδικὴν τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου προέβη ἐν αὐτῇ εἰς τὴν σπουδαίαν ἀνακοίνωσιν ὅτι ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς Κέδι καλεῖται οὐχὶ ἁπλῶς πόλις τις Χεταϊκή, ἧς τὴν θέσιν οἱ ἐρευνηταὶ προσδιώριζον ἄλλος ἀλλαχοῦ ἀπὸ Χαναὰν μέχρι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ χώρα τῶν *Χεταίων*. Τότε δὲ καὶ ὁ Hommel τὸ Ὁμηρ. ἐθνικὸν ὄνομα *Κήτειος* καὶ τὸ τοῦ ποταμοῦ τῆς Μυσίας *Κηταίου*, ἐξ οὗ δῆθεν κατά τινας οἱ Μυσοὶ *Κήτειοι* ἐκλήθησαν, συνῆψε πρὸς τὸ τῆς ὑπὸ Πτολεμαίου (5,8,3, 6) μνημονευομένης *Κητίδος* χώρας τῆς Κιλικίας. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ὅπως τὸ τῆς Κιλικίας ὄνομα ἐκτείνεται ἀπὸ Τροίας μέχρι τῆς περὶ τὸν Ταῦρον Κιλικίας καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, οὕτω καὶ τὸ τῶν Κητείων ἀπὸ τῆς Τρωϊκῆς Ἴδης μέχρι τοῦ Κιλικίου Ταύρου καὶ ὕπερθεν τῆς ὀρεινῆς τοῦ Ταύρου καὶ Ἀντιταύρου μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ πέραν τούτου, εἰς τὰ ἔνδον τῆς Ἀρμενίας. Τὴν μέχρι Ἀρμενίας ἔκτασιν ταύτην εὑρίσκομεν οὐχὶ ἐν τῷ Αἰγυπτιακῷ τύπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ Ἀσσυροβαβυλωνιακῷ τύπῳ τοῦ ὀνόματος, τῷ Χάττι ἢ Khatti. Ὁ τύπος δὲ οὗτος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ ἐκδόσει εἶναι τὸ δεύτερον τῶν ὀνομάτων τῶν ἀνταποκρινομένων ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἱστορικαῖς πηγαῖς εἰς τὸ τῶν *Χέτα* ὄνομα.

Κατάονες καὶ Καταονία. Ὁ Στράβων (Β, 160) ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς οἰκοῦσιν ἐντεῦθεν τοῦ *Ταύρου* ὡς ὀνομαστότατα θεωρεῖ τὰ τῶν Μήδων, Ἀρμενίων καὶ Κιλίκων καὶ *Καταόνων*, λέγει δὲ (αὐτόθι 528) ὅτι οἱ *Κατάονες* ᾤκουν καὶ τὴν Ἀρμενικὴν χώραν Ἀκιλισηνήν (περὶ τὸν Καύκασον ἐκτεινόμενοι ἐντεῦθεν πρὸς τὸν Ἀντίταυρον). Μεταξὺ δὲ τοῦ Ἀντιταύρου και Εὐφράτου Κίλικες καὶ Κατάονες καθίστανται ὁ αὐτὸς λαὸς καὶ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου Κιλικίας καλουμένης χώρας, ὁλοκλήρου δηλονότι τῆς νοτίου Καππαδοκίας μέχρις Ἀντιταύρου καὶ ἐντεῦθεν μέχρις Εὐφράτου, ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ὑπάγονται εἰς τὴν Καταονίαν. Οὕτως εὑρίσκομεν τὸ τῶν Καταόνων ὄνομα ἐκτεινόμενον, ἀπὸ βορρᾶ μὲν πρὸς νότον, ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου μέχρι τοῦ Κιλικίου Ταύρου καὶ Μεσογείου θαλάσσης, ἀπ' ἀνατολῶν δὲ πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τῶν ἔνδον τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῶν ἔνδον τῆς Καπ-

---

Τὴν γνώμην μου ταύτην πρὸ 40 καὶ πλειόνων ἐτῶν ἀνεκοίνωσα τῷ Ἄγγλῳ ἀρχαιολόγῳ Ράμσαυ, οὗτος δὲ ἐπικροτήσας εἰς αὐτὴν μετέδωκε τοῖς Ἄγγλοις ἀσιανολόγοις, ὧν ὁ κορυφαῖος Sayce, ἔσπευσε νὰ μοὶ συγχαρῇ δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ, διότι ἀπεκάλυψα ὅτι οὐχὶ ὁ Αἰγύπτιος Tirhaca, ἀλλὰ Χεταῖος ἡγεμὼν ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμενος Τεάρκων.

(1) Ὁμ. Ὀδ. Λ. 518—522. Ἀλλ' οἷον τὸν Τηλεφίδην κατενήρατο (Νεοπτόλεμος) χαλκῷ
ἥρω Εὐρύπυλον· πολλοὶ δ' ἀμφ' αὐτὸν ἑταῖροι
Κήτειοι κτείνοντο...
κεῖνον δὴ κάλλιστον ἴδον μετὰ Μέμνονα δῖον..

παδοκίας, εὑρίσκομεν δηλονότι οἰκούμενον ὑπὸ τῶν Καταόνων ἀκριβῶς τὸ πλεῖστον τοῦ μεγάλου *Χεταϊκοῦ* ἢ Χαττικοῦ κράτους τῶν Αἰγυπτιακῶν καὶ τῶν Ἀσσυριακῶν ἐπιγραφῶν. Δεσμὸν μεταξὺ τῶν *Κητείων* τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν Καταόνων τῆς ἀνατολικῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποτελεῖ τὸ τῶν Κιλίκων ὄνομα τῶν οἰκούντων ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν Κητείων καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Καταόνων. Ἡ διαφορὰ τῶν ὀνομάτων *Κήτειοι* καὶ *Κατάονες* εἶναι ὅση καὶ οἵα ἡ τῶν Χεταίων καὶ Χάττι ἢ Khatti, ἡ δὲ κατάληξις *άων* ἐν τῷ Κατάων εἶναι ἡ συνήθης ἐν τοῖς Μικρασιατικοῖς ἐθνικοῖς ὀνόμασι Ἰάων, Λυκάων, Βαγαδάων· ἡ δὲ ἀφομοίωσις τῶν ἀρχῆθεν *Ἀλαροδίων* τὸ γένος *Χεταίων* πρὸς τοὺς ἀρίους Πελασγικοὺς λαοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἡ εἰκαζομένη ὑπὸ τοῦ Honmel φαίνεται ἐπικυρουμένη ἐξ ὧν λέγει ὁ Στράβων (ΙΒ, 534)· «Οὔτε δ' ἐκ τῆς διαλέκτου διαφορᾶς τινος ἐν τούτοις (τοῖς Κατάοσι) πρὸς τοὺς ἄλλους *Καππαδόκας* ἐμφαινομένης οὔτε ἐκ [τῆς] τῶν ἄλλων ἐθῶν, θαυμαστὸν πῶς *ἠφάνισται τελέως* τὰ σημεῖα τῆς ἀλλοεθνίας». Οἱ ἄλλοι Καππαδόκαι ἦσαν, ὡς ἐρρήθη ἤδη, ἄριοι Φρυγοπελασγοὶ ἢ Θρᾳκοπελασγοὶ ὑποκύψαντες ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις εἰς ῥοπὴν καὶ ἐπίδρασίν τινα ἀρίαν Ἰρανικήν. Ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν Κητείων ὡς ἰδιαιτέρας φυλῆς διέμεινε τὸ ὄνομα αὐτῶν ὡς παλαιοτέρου ἰδιαιτέρου ἔθνους ὄνομα, τὸ τῶν *Κητείων* ὄνομα ἀναφέρεται παρὰ τῷ Στράβωνι καὶ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ πάντοτε μετὰ τῶν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἐξηφανισμένων λαῶν Σολύμων καὶ Λελέγων καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Κιλίκων τῆς Τροίας καὶ τῶν Καυκώνων (Στραβ. ΙΔ, 678, 680).

Πρὶν διαλάβωμεν ἐν ὀλίγοις περὶ τῶν δεσμὸν τῶν μεταξὺ τῶν δυτικῶν Χεταίων ἢ Κητείων καὶ τῶν ἀνατολικῶν Χεταίων (ἢ Χάττι) ἢ Καταόνων ἀποτελούντων λαῶν, ὑφ' ὧν τὸ ὄνομα λανθάνει τὸ τῶν Χεταίων, ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Κητείων πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Πελασγούς (Θρᾳκοπελασγοὺς ἢ Φρυγοπελασγούς).

Τὴν Πελασγικὴν καταγωγὴν ἢ τὴν εἰς τὸ Πελασγικὸν μετάστασιν τῶν *Κητείων* τῆς Μυσίας μαρτυρεῖ πως ἡ παρ' αὐτοῖς ἄρχουσα δυναστεία τοῦ *Τηλέφου*. Διὰ τοῦ *Τηλέφου* οἱ τῆς Μυσίας Κήτειοι συνδέονται πρὸς τὸν κατ' ἐξοχὴν Πελασγικὸν λαὸν τῆς Πελοποννήσου, τοὺς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἔτι χρόνοις ἐν τῇ ἱστορικῇ Ἑλλάδι τὴν προϊστορικὴν ἢ Πελασγικὴν Ἑλλάδα ἐκπροσωποῦντας *Προσελήνους* Ἀρκάδας, Προσελήνους κληθέντας οὐχὶ διότι ἦσαν παναρχαῖοι καὶ παναρχαιότατοι, προϋπάρξαντες δῆθεν τῆς γενέσεως τῆς σελήνης(!), ἀλλὰ διότι ἦσαν προσέληνες, ἤτοι *προέλληνες*. Διότι ὁ Τήλεφος ὁ τοῦ Ἡρακλέους υἱὸς ἦν ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀπὸ Ἀρκαδίας εἰς Τευθρανίαν ἤτοι Μυσίαν (ἢ μέρος τῆς Μυσίας) ἀποικησάντων Ἀρκάδων, αὐτὸς δὲ καὶ κτίστης τῆς πόλεως *Τευθρανίας* τῆς περιφημοτάτης βραδύτερον κατασταθείσης Περγάμου, αὐτὸς δὲ ὁ ἀνδρείως ἀμυνόμενος ἐναντίον τῶν ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων Ἀχαιῶν, ἀλλὰ τρωθεὶς ὑπὸ τῆς λόγχης τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὸ *Τηλέφειον* τραῦμα λαβών. Ὁ μυθικὸς οὗτος ἥρως καὶ διὰ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ γεννήσεως, ἀλλ' ἐν Μυσίᾳ θαυμαστῆς σωτηρίας ἀπὸ τοῦ κινδύνου, εἰς ὃν ἅμα τῇ γεννήσει ἐξετέθη, καὶ ὡς ἄρχων τῆς Μυσίας καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ (τῇ Ἀστυόχῃ) τοῦ Πριάμου ἐναντίον τῶν Ἀχαιῶν πολεμῶν, ἀλλ' ὑπὸ τούτων ἀναμιμνησκόμενος τὴν ἐξ Ἑλλάδος καταγωγὴν αὐτοῦ καὶ συμπράξας εἰς τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἰλίου, ἀποτελεῖ δεσμὸν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελασγικῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Καὶ νῦν μεταβαίνομεν εἰς ἄλλα ὀνόματα, ὑφ' ἃ φαίνονται λανθάνοντες οἱ Χεταῖοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τοιαῦτα ὀνόματα εἶναι :

α' Τὸ τῶν *Κιλίκων*. Ἀρχαιοτάτη μνεία τῶν Κιλίκων γίνεται ἐν Ἰλιάδι (Ζ' 396 κέ.), ἔνθα εὑρίσκομεν αὐτοὺς οἰκοῦντας ἐν Τροίᾳ ὑπὸ τῇ Ἴδῃ, ἔνθα ἐβασίλευεν «ὑπὸ

Πλάκῳ ὑληέσσῃ, ἐν Θήβῃ ὑποπλακίῃ, ἐν Θήβῃ ὑψιπύλῳ, «Κιλίκεσσ' ἄνδρεσσιν ἀνάσσων» ὁ *μεγαλήτωρ Ἠετίων* (1), οὗ τὴν περίφημον θυγατέρα *Ἀνδρομάχην* εἶχε γυναῖκα ὁ **μέγιστος τῶν Τρώων, ἀλλὰ μέχρι τινὸς** καὶ πάντων τῶν Ὁμηρικῶν ἡρώων *Ἕκτωρ*, ὁ τοῦ Πριάμου υἱός (ὁ Ἕκτωρ ἢ Λαρεῖος). Τοῦ Ἠετίωνος τούτου τὴν πόλιν, τὴν ὑψίπυλον Θήβην, κατὰ τὴν συγκινητικὴν παρὰ τῷ ποιητῇ ἀφήγησιν αὐτῆς τῆς Ἀνδρομάχης, ἐξεπόρθησεν ὁ Ἀχιλλεύς, ἐφόνευσε δὲ καὶ τὸν Ἠετίωνα μετὰ τῶν ἑπτὰ υἱῶν αὐτοῦ, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ δ' ἀπήγαγε αἰχμάλωτον τὴν μητέρα, ἀπολυθεῖσαν ὕστερον ἀντὶ λύτρων πολλῶν (2). Ἀλλ' ὁ Ἠετίων δὲν εἶναι ὁ μόνος ἄρχων τῶν Κιλίκων. Τούτων μέρους ἦρχε καὶ ὁ Μύνης ἐν Λυρνησσῷ, τῇ πατρίδι τῆς Βρισηίδος, ἣν ὁ Ἀχιλλεὺς ᾐχμαλώτισεν ἐνταῦθα φονεύσας τὸν πατέρα αὐτῆς Μύνητα, καὶ «ληιάδας γυναῖκας ἐλεύθερον ἦμαρ ἀπούρας» (Ἰλ. Υ 193). Οἱ Κίλικες οὗτοι τῆς Τροίας (3) μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Ἰλίου καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν κατάληψιν τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐξαφανίζονται ἀπὸ τῆς Τροίας ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν συγχωνεύονται μετὰ τῶν ἐποικησάντων ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος λαῶν (Αἰολέων). Καὶ ὅμως το ὄνομα τῶν Κιλίκων ἐπὶ πολλοὺς ἐτιαῖῶνας κατεῖχε

Χετταῖοι πολεμισταί. Ἀνάγλυφον εὑρεθὲν εἰς Βογάζκογι

(1) Ἐν τῷ Ἠ ε τ ί ω ν ι (— υἱῷ Ἠ έ τ α ἢ Χετα) λανθάνει ἀρά γε τὸ ὄνομα Χέτα;

(2) Ἰλ. Ζ, 414 καὶ ἑφ. «Ἦτοι γὰρ πατέρ' ἁμὸν ἀπέκτανε δῖος Ἀχιλλεύς,
ἐκ δὲ πόλιν πέρσεν Κιλίκων εὖ ναιετόωσαν
Θήβην ὑψίπυλον, κατὰ δ' ἔκτανεν Ἠετίωνα,
οὐδέ μιν ἐξενάριξε, σεβάσσατο γὰρ τό γε θυμῷ,
ἀλλ' ἄρα μιν κατέκηε σὺν ἔντεσι δαιδαλέοισιν,
ἠδ' ἐπὶ σῆμ' ἔχεεν· περὶ δὲ πτελέας ἐφύτευσαν
Νύμφαι ὀρεστιάδες, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο.
Οἳ δέ μοι ἑπτὰ κασίγνητοι ἔσαν ἐν μεγάροισιν
οἱ μὲν πάντες ἰῷ κίον ἤματι Ἄϊδος εἴσω·
πάντας γὰρ κατέπεφνε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.
Μητέρα δ' ἣ βασίλευεν ὑπὸ Πλάκῳ ὑληέσσῃ
τὴν ἐπεὶ ἂρ δεῦρ' ἤγαγ' ἅμ' ἄλλοισι κτεάτεσσιν
ἂψ ὅ γε τὴν ἀπέλυσε λαβὼν ἀπερείσι' ἄποινα.

(3) Παρὰ τῷ Ἡροδότῳ (Ζ' 91) ὑπάρχει παράδοσις ὅτι οἱ Κίλικες ἐκαλοῦντο πρότερον Ὑ π α χ α ι ο ί, καὶ ὅτι βραδύτερον ἀπὸ Κίλικος υἱοῦ τοῦ Ἀγήνορος καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Κάδμου καὶ τοῦ Φοίνικος ὠνομάσθησαν Κ ί λ ι κ ε ς. Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὀνομάτων, τῷ Ὑ π α χ α ι ο ί, εἶδόν τινες τὴν Π ε λ α σ γ ι κ ὴ ν καταγωγὴν τῶν Κιλίκων, ἐνῷ ἄλλοι ἐν τῷ Κ ί λ ι κ ι τοῦ Ἀγήνορος εὗρον τὴν Σημιτικὴν καταγωγὴν τοῦ λαοῦ τούτου. Ἀλλ' ἂν ὑπῆρχε τι Σημιτικὸν ἐν τοῖς

μέγιστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ μεγάλου ποτὲ κράτους αὐτῶν ἡ μνήμη ἐτηρεῖτο διαρκής.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς νοτίας παραλιακῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ Παμφυλίας μέχρι τοῦ Ἰσσικοῦ κόλπου καὶ πᾶσα ἡ μεσογεία ἀπὸ τοῦ Ἅλυος μέχρι τοῦ Εὐφράτου, τὸ πλεῖστον τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ἀντιταύρου Καππαδοκίας καὶ πᾶσα ἡ μεταξὺ τοῦ Ἀντιταύρου καὶ τοῦ Εὐφράτου χώρα ἀνῆκον κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τοῦ Ἡροδότου εἰς τὴν Κιλικίαν. Ὁ Ἅλυς διέρρεε διὰ τῆς χώρας τῶν Κιλίκων, καὶ ἐπὶ τῶν Ρωμαίων ἔτι τὸ ὀροπέδιον τοῦ Ἀργαίου, ἔνθα ἔκειτο ἡ πρωτεύουσα πόλις τῆς Καππαδοκίας Μάζακα, ἐκαλεῖτο ἰδιαιτέρως Κιλικία, ὅπως καὶ ἡ ἀνατολικώτερον ἐκτεινομένη *Καταονία*. Ὑπάρχει δὲ παράδοσις, ἣν διέσωσεν ἡμῖν ὁ Σολῖνος (ἴδ. Iulii Solini Collectanea rerum memorabilium recognovit Th. Mommsen, Berl. 1864 σ. 179), ὅτι ἡ Κιλικία ἐξετείνετο ποτὲ μέχρι τοῦ Πηλουσίου τῆς Αἰγύπτου, τῶν Λυδῶν, τῶν Ἀρμενίων, τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Καππαδοκίας εἰς τὸ κράτος τῶν Κιλίκων ὑπαγομένων. Ἐν τοῖς οὕτω δὲ παραδεδομένοις ὁρίοις τοῦ κράτους τῶν Κιλίκων εὑρίσκομεν ἀκριβῶς τὰ ὅρια τοῦ Χεταϊκοῦ κράτους ἐν τῇ μεγίστῃ τούτου ἀκμῇ περὶ τὸν 15 καὶ 14 π. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Τουθμούσιος Γ' τῆς Αἰγύπτου καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Χεταίων *Χετασὰρ* καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Ραμσῆ Β'. Χωρίον τι τοῦ Κικέρωνος (Epistol. ad famil. 15, 4) παρίστησι τοὺς Κίλικας ὡς ὁμόρους τοῖς Τιβαρηνοῖς τοῦ Πόντου, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα Clitae, ὅπερ ὁ Τάκιτος (Annal. VI,41 καὶ XII,55) δίδωσιν εἰς μοῖράν τινὰ τῶν Κιλίκων, ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὴν Ἀμαζόνα *Κλείτην* καὶ (ἐν τῷ 18 ἐπιγράμματι τοῦ Θεοκρίτου Θρῆσσαν *Κλείτην*), ὅπως καὶ τὰ τῶν ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἰλίου πλανωμένων μάντεων, τοῦ Ὁμηρικοῦ Κάλχαντος καὶ τοῦ Θεσσαλοῦ Μόψου (καὶ τὰ τούτου ἐν Κιλικίᾳ μαντεῖα Μόψου *Ἑστία* καὶ Μόψου Κρήνη) καὶ τοῦ Ἀμφιλόχου, καὶ τοῦ Θρᾳκὸς ἀοιδοῦ καὶ μάντεως *Θαμύρα* ἢ Θαμύριδος, ὃν ἐπανευρίσκομεν ἐν τῷ κατὰ Τάκιτον Thamira ἢ Tamira τῆς Κιλικίας καὶ ἐν τοῖς Ταμιράδαις τῆς Κύπρου καὶ ἐν τοῖς Ταμούροις τῆς ἐν Ἠπείρῳ Ἑλλοπίας. Ὡς διὰ μακρῶν ἤδη ἐπραγματεύθημεν περὶ τούτου, ταῦτα πάντα μαρτυροῦσι τὴν θέσιν, ἣν ἐν τῷ Πελασγικῷ κόσμῳ κατεῖχε τὸ τῶν Κιλίκων ὄνομα ἀπὸ Ἠπείρου καὶ Θράκης μέχρι Τροίας καὶ Πόντου καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μέχρι Κύπρου.

β' *Τεῦκροι*. *Ἄλλος λαὸς* ἢ ὄνομα λαοῦ Πελασγικόν, κέντρον ἔχον τὴν Τροίαν ἀλλ' ἐκτεινόμενον ἐντεῦθεν μέχρι Κρήτης καὶ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ταὐτὸν τῷ τῶν Τρώων καταστάν, εἶναι τὸ ὄνομα τῶν Τεύκρων ἢ Τευκρῶν. Κατὰ Στράβωνα (ΙΓ, 604 καὶ 611) οἱ Τεῦκροι ἦλθον εἰς τὴν Τροίαν ἀπὸ Κρήτης ὡς παρέδιδεν ὁ Καλλῖνος ὁ ποιητὴς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῇ τούτου γνώμῃ ἀκολουθοῦντες (οὓς πρῶτος παρέδωκε Καλλῖνος ὁ τῆς ἐλεγείας ποιητὴς (ἀπὸ Κρήτης ἀφικέσθαι) ἠκολούθησαν δὲ πολλοί), καὶ τὸ ὁμώνυμον δὲ τῷ ἐν Κρήτῃ ὄρος τῆς Τροίας (Ἴδη) ἀπὸ τῶν Τεύκρων τούτων ἐλέγετο ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα. Ἀλλ' ὑπῆρχε, κατὰ Στράβωνα, καὶ ἑτέρα παράδοσις, καθ' ἣν ὑπῆρχέ τις δῆμος ἐν Ἀττικῇ τῶν *Τρώων* καλούμενος («ὃς νῦν Ξυπετέων λέγεται», προστίθησιν ὁ Στράβων) καὶ ἀπὸ τοῦ δήμου τούτου Τεῦκρός τις ἀφίκετο εἰς Τροίαν καὶ

Κίλιξι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ταῦτο δύναται νὰ ῥηθῇ μόνον περὶ τῆς ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις μικρᾶς μεταξὺ Ταύρου καὶ Μεσογείου Κιλικίας (τῆς Πεδιάδος, οὐχὶ καὶ τῆς Τραχείας λεγομένης), καὶ ἐνταῦθα οὐχὶ περὶ καταγωγῆς, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐπιδράσεως Σημιτικῆς δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν Συρίαν καὶ Φοινίκην γειτνιάσεως καὶ τῆς παροδικῆς Ἀσσυριακῆς κατακτήσεως.

ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὸν λαὸν τὸν Τρωϊκόν. «Τῆς δὲ πρὸς τοὺς Ἀττικοὺς ἐπιπλοκῆς τῶν Τρώων τιθέασι, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, σημεῖον τὸ παρ' ἀμφοτέροις Ἐριχθόνιόν τινα γενέσθαι τῶν ἀρχηγετῶν». Ὅτι οἱ Τεῦκροι τῆς Τροίας ἐθεωροῦντο ὑπό τινων ὡς ἐκ τῆς Ἀττικῆς μετοικήσαντες εἰς Τροίαν, οὐδὲν ἐνέχει τὸ παράδοξον, ἀφοῦ καὶ ἡ Ἀττικὴ ἦτο μία τῶν ἀρχαιοτάτων Πελασγικῶν ἑστιῶν. Ἀλλ' εἴτε ἀπὸ Κρήτης ἦλθον οἱ Τεῦκροι εἰς τὴν Τροίαν εἴτε ἐκ τῆς χώρας ταύτης μετῴκησαν εἰς Κρήτην ἢ Ἀττικήν, τὸ σπουδαῖον ἐν τῷ ἡμετέρῳ ζητήματι εἶναι ὅτι οἱ Τεῦκροι ἐθεωροῦντο ἀνέκαθεν ὁ αὐτὸς πρὸς τοὺς Τρῶας λαὸς καὶ ὅτι ἡ Τρωϊκὴ πόλις *Δάρδανος* ἐκαλεῖτο πρότερον Τευκρίς (Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Δάρδανος), ὅτι ὁ Αἰσχύλος (Ἀγαμ. 112) καλεῖ τὴν Τροίαν «Τευκρίδ' αἶαν», ὅτι ὁ Ἡρόδοτος (Β', 118) καλεῖ ὡσαύτως τὴν Τροίαν «Τευκρίδα γῆν» (ἐλθεῖν μὲν γὰρ μετὰ τὴν Ἑλένης ἁρπαγὴν εἰς τὴν «Τευκρίδα γῆν Ἑλλήνων στρατιήν»), ὅτι παρὰ Διον. τῷ Ἁλικαρν. (Ἀρχ. I, 611) οἱ Τρῶες καλοῦνται *Τευκροὶ* καὶ παρὰ τῷ Βιργιλίῳ (Αἰνειάδ. II 26) πᾶσα ἡ Τρωϊκὴ ἐπικράτεια καλεῖται *Τευκρία*, Teucria. Τεῦκροι λοιπόν, ὅπως οἱ Κίλικες καὶ οἱ Κήτειοι, ἀνήκουσιν εἰς τὸ αὐτὸ μέγα κράτος, οὗ κέντρον καὶ τὸ πρὸς δυσμὰς ὀχυρώτατον ἔρυσμα ἀπετέλει ἡ ἰδιαιτέρως ὅλως τὸ ὄνομα τῶν Τρώων φέρουσα *Τρωὰς* ἢ Τροία, ἡ καλουμένη ἀρχαιότερον *Τευκρὶς* ἢ *Τευκρία*. Οἱ δὲ Τεῦκροι ἦσαν ὁ λαὸς ὁ κληρονόμος ἢ διάδοχος τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἅπασαν τὴν νῦν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰς Θρᾳκικὰς χώρας τῆς Εὐρώπης ἐκτεινομένου κράτους τῶν ὁμοσπόνδων Πελασγικῶν λαῶν, ὁ λαός, οὗ τὸ ὄνομα εὑρίσκομεν ἐν ταῖς νοτίαις ἐσχατιαῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν Ὄλβῃ τῆς τραχείας Κιλικίας, ἐν τῷ κληρονομικῷ ἱερατικῷ γένει τῶν *Τεύκρων* καλουμένων ἱερατικῶν ἀρχόντων, καὶ ἐν τῷ βασιλικῷ γένει τῶν Τευκριδῶν τῆς Κύπρου (ἔνθα καὶ τῶν κληρονομικῶν ἱερατικῶν ἀρχόντων Ταμιραδῶν), ὁ λαός, ὅστις διὰ τῆς μέχρι Πηνειοῦ καὶ Ἰονίου Πόντου ἐπὶ τὴν Εὐρώπην στρατείας αὐτοῦ προὐκάλεσεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἀντίθετον σύστασιν τῶν πέραν τοῦ Πηνειοῦ ἐπὶ τὴν Τροίαν (ἴδ. περαιτέρω).

Μετὰ τῶν *Τεύκρων* περατοῦμεν τὴν περὶ τῶν ἀρχαίων Πελασγικῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Θρᾳκικῆς Εὐρώπης σύντομον ἐθνογραφίαν ἢ ἐθνολογίαν ἡμῶν. Ἀλλ' ὑπολείπεται εἷς ἔτι λαὸς ἐν τῇ νῦν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, οὗ τὸ ὄνομα παραδιδόμενον ὑπὸ ξένων ἱστορικῶν πηγῶν πρέπει νὰ ἀποσχολήσῃ ἡμᾶς ἐπὶ μικρόν. Εἶναι δὲ ὁ λαὸς οὗτος ὁ προμνημνευθεὶς τοῦ τῆς Π. Δ. πίνακος τῶν λαῶν, ὁ καλούμενος ἐν τῷ πίνακι ἐκείνῳ ἀδελφὸς τοῦ *Ἰώυαν* ἢ Ἴωνος *Γαμέρ*.

Γαμὲρ ἢ *Γομὲρ* τῆς Ἰ. Γραφῆς, *Καμίρκ* τῆς Ἀρμενικῆς γραμματείας, Gimirri τῆς τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν γραμματείας, *Κιμμέριοι* τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων. Κατὰ τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς παραδόσεις λαός τις οἰκῶν τὰς πέραν τοῦ Εὐξείνου πρὸς βορρᾶν χώρας ἐκ τῶν χωρῶν τούτων ἐν ἀρχαιοτάτους ἤδη χρόνους ὁρμώμενος ἐποιεῖτο συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἀπέναντι ἐκτεινομένας βορείας παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατὰ Στράβωνα (Α.6,) οἱ Κιμμέριοι ἐπὶ Ὁμήρου «ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ μέχρι Ἰωνίας ἐπέδραμον τὴν γῆν τὴν ἐκ Βοσπόρου πᾶσαν». Παρ' ὅσα καὶ ὁ Στράβων ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγίνωσκεν οὐ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Κιμμερίων, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν αὐτῶν (ἐν τῷ ἄνω εἰρημ. χωρίῳ), οὐδὲν ἡμεῖς ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσιν εὑρίσκομεν δηλοῦν ἢ ὑπαινισσόμενον ἁπλῶς ἐν γεωγραφικῇ περιοχῇ ἀορίστῳ καὶ γενικῷ περὶ χώρας Κιμμερίων. Καὶ τὸ λεγόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ὅτι οἱ Κιμμέριοι ἐπὶ τοῦ Ὁμήρου ἤδη ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἐπέδραμον ἀπὸ Βοσπόρου (ὁ Στράβων δὲν λέγει ἂν ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου τοῦ Θρᾳκικοῦ ἢ ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερικοῦ) πᾶσαν γῆν μέχρι Ἰωνίας εἰσὶν ἱστορικῶς ἀμφισβητήσιμα. Ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐδεμία γίνεται

μνεία, οὐδεὶς ὑπαινιγμὸς περὶ Κιμμερίων (1), μόνον δὲ ἐν Ὀδυσσείας Λ (στ. 13 ἑξ.) ὁ Ὀδυσσεὺς ἀφηγεῖται ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ σύντροφοι αὐτοῦ ἀποπλεύσαντες ἀπὸ τῆς μυθικῆς νήσου Κίρκης ἔπλευσαν μέχρι τῶν περάτων τοῦ βαθυρρόου Ὠκεανοῦ.

Ἡ δ' ἐς πείραθ' ἵκανε βαθυρρόου Ὠκεανοῖο.
Ἔνθα δὲ Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμός τε πόλις τε,
ἠέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι οὐδέ ποτ' αὐτοὺς
Ἠέλιος φαέθων καταδέρκεται ἀκτίνεσσιν,
οὔθ' ὅτ' ἂν ἄψ ἐπὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανόθεν προτράπηται,
ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι.

Οὔτε δὲ παρ' Ἡσιόδῳ οὔτε ἐν τοῖς σῳζομένοις τῶν μεθ' Ὅμηρον ἐπικῶν γίνεται πλέον λόγος οὐδεὶς περὶ *Κιμμερίων*. Ὡς ἱστορικὸς λαὸς ἀναφέρονται οἱ Κιμμέριοι τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐλεγειακοῦ ποιητοῦ Καλλίνου τοῦ Ἐφεσίου, τοῦ ποιήσαντος ἐλεγεῖον περὶ τῆς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀσίας ἐπιδρομῆς τοῦ «ὀβριμοεργοῦ» στρατοῦ τῶν Κιμμερίων καὶ προτρέποντος θερμῶς τοὺς Ἕλληνας ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων διὰ τῶν περιφήμων τῶνδε ἐλεγειακῶν στίχων.

Μέχρι τεῦ κατάκεισθε ; πότ' ἄλκιμον ἕξετε θυμόν,
ὦ νέοι ; οὐδ' αἰδεῖσθ' ἀμφιπερικτίονας,
ὧδε λίην μεθιέντες, ἐν εἰρήνῃ δὲ δοκεῖτε
ἧσθαι, ἀτὰρ πόλεμος γαῖαν ἅπασαν ἔχει.

Ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιδρομὴ τῶν Κιμμερίων εἰς τὰς δυτικὰς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκείνη, περὶ ἧς ποιοῦνται λόγον τὰ Ἀσσυριακὰ χρονικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀσσαρδών (680—669 π. Χ.), ἡ γενομένη δύο ἔτη μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἄνοδον τοῦ βασιλέως τούτου ἤτοι τῷ 678 π. Χ., ὅτε πάντως ἔζη ἔτι ὁ ποιητὴς Καλλῖνος, οὗ οἱ χρόνοι τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀκμῆς κατὰ τὰς ὑπαρχούσας παραδόσεις δὲν καθορίζονται ἀσφαλῶς. Ὁποῖον τρόμον ἐνεποίησεν ἡ τῶν Κιμμερίων (Gimirri ἢ Gimirrai τῶν Ἀσσυριακῶν ἐπιγραφῶν) ἐπιδρομὴ εἰς τὸ τοσοῦτο τότε τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λαοῖς καθόλου τῆς Δυτικῆς Ἀσίας φοβερὸν Ἀσσυριακὸν κράτος καὶ τοῦ Ἀσσαραδών, μαρτυρεῖ ἡ ἐν τοῖς χρονικοῖς τούτου πρὸς τὸν Ἥλιον ἀπευθυνομένη δέησις («Ὦ θεὲ τοῦ Ἡλίου, Σὲ καθικετεύω, θεὲ τῶν αἰωνίων βουλῶν, ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας») καὶ ἡ ὑπόσχεσις ἡ διδομένη εἰς τὸν θεὸν περὶ δεήσεων τελεσθησομένων ἐπὶ 100 ἡμέρας καὶ ἰσαρίθμους νύκτας ὑπὸ τῶν ἱερέων καθ' ὅλον τὸ κράτος κατὰ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ Κιμμέριοι ἡττήθησαν τάχιστα μεταξὺ Νινευΐ καὶ Ἀρβήλων καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι Κιλικίας, ἔνθα ὁ Ἀσσύριος βασιλεὺς βοηθούμενος τελεσφόρως καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων αὐτοῦ ἐνίκησεν αὐτοὺς αὖθις κατὰ κράτος καὶ ἐνέκλεισε τὰ λείψανα αὐτῶν εἰς τὸ παρὰ τὴν εἴσοδον τῶν Κιλικίων Πυλῶν φρούριον Πούζαντιν (οὐχὶ καὶ Βυζάντιον, ὅπως πλημμελῶς παρεδόθη ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν τοῦ Βηρώσου). Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην ἀπεχώρησαν, ὡς φαίνεται, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια καὶ οἱ εἰς τὴν δυτικὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι Σάρδεων προελάσαντες Κιμμέριοι. Ἀλλὰ πόθεν ὡρμήθησαν οἱ Κιμμέριοι οὗτοι τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος, οἱ ἄγνωστοι ἔτι εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ μυθωδῶς γνωστοὶ εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ὀδυσσείας; Οἱ Κιμμέριοι, φυλὴ Γερμανικὴ καὶ δὴ Γερμανικὴ ὑπερβόρειος, Σκανδιναυικὴ ἐν χρόνῳ οὐχὶ ἀκριβῶς γνωστῷ, ἀλλὰ πάντως

(1) Παρὰ Στράβωνι ὑπάρχει γνώμη ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος, καίπερ γινώσκων τοὺς Κιμμερίους, ἐπίτηδες ἀφῆκεν αὐτοὺς ἀμνημονεύτους διὰ τὸ κοινὸν τῶν Ἰώνων ἐναντίον τοῦ ἔθνους τούτου μῖσος.

ἀρχαιοτάτῳ, εἶχον ἐκταθῆ ἐν ταῖς βορείαις ἀκταῖς τοῦ Εὐξείνου, ἐν τῇ νῦν Κριμαϊκῇ καλουμένῃ χερσονήσῳ, ἀρχαιότερον Ταυρικῇ χερσονήσῳ [1], καὶ τὰς πέριξ ταύτης ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου, εἰς ἃς οἱ Ἕλληνες ἔδοσαν διάφορα ὀνόματα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς Κιμμερίους (Κιμμερία χώρα, Κιμμέρια τείχη, Κιμμέρια πορθμεῖα, Κιμμερικὸς Βόσπορος, Κιμμέρια ὄρη καὶ Κιμμερὶς πόλις). Τῶν Κιμμερίων τούτων ἡ χώρα ἐξετείνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἀπὸ τούτων λαβούσης τὸ ὄνομα Κιμβρικῆς χερσονήσου (Ἰουτλάνδης τῆς Δανίας). Ὅτι οἱ Κιμμέριοι καὶ οἱ Κίμβροι ἦσαν ὁ αὐτὸς λαός, μαρτυρεῖ τοῦτο ὅ,τε Στράβων (Ζ, 294) ἀκολουθῶν τῇ τοῦ Ποσειδωνίου παραδόσει καὶ ὁ Πτολεμαῖος (2, 11, 12). Οἱ Κιμμέριοι οὗτοι ἢ Κίμβροι οὗτοι καθ' ἃ παραδίδωσιν ὁ Ἡρόδοτος (Δ' 12) κατῴκησαν τὴν χερσόνησον, ἐν ᾗ εἶναι ἐκτισμένη ἡ Σινώπη. Καὶ ἄλλαι δὲ παραδόσεις συνδέουσι τὴν κτίσιν τῆς Σινώπης μετὰ τῶν Κιμμερίων. Ἐν τῷ «Περίπλῳ» τοῦ Ἀνωνύμου λέγεται ὅτι ὁ πρῶτος Μιλήσιος οἰκιστὴς τῆς Σινώπης *Ἀμβρώνδας* «ὑπὸ Κιμμερίων ἀναιρεθῆναι δοκεῖ». Ἀλλ' οἱ Κιμμέριοι οἱ ἀμφισβητήσαντες τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατάληψιν τῆς Σινώπης φαίνεται ὅτι ἐπὶ τέλους εἰρήνευσαν πρὸς τούτους καὶ κατὰ μικρὸν συνεχωνεύθησαν μετ' αὐτῶν. Οἱ Κιμμέριοι δὲν ᾤκουν μόνον ἐν Σινώπῃ, ἀλλ' ἐν πάσῃ τῇ βορείᾳ παραλίᾳ τῆς Σινώπης μέχρι τῆς περιοχῆς τοῦ Καυκάσου, κατά τινα δὲ παράδοσιν (Στράβ. ΙΒ, 552—554) ἦσαν σύμμαχοι τῶν ἤδη εἰς τὸν ποιητὴν τοῦ Διακόσμου ἢ Καταλόγου γνωστῶν Ἐνετῶν τοῦ Πόντου, ὅπως οἱ Λύκιοι. Ὅτι οἱ Κιμμέριοι ἦσαν λαὸς ὁριστικῶς ἐγκατασταθεὶς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, μαρτυρεῖ τοῦτο ἡ παρ' Ἡροδότῳ παράδοσις, καθ' ἣν οἱ Κιμμέριοι ὑπὸ τὸν Σκολότων Σκυθῶν *ἐξελαθέντες* ἐκ τῶν ἐν τῇ Κιμμερίᾳ τόπων αὐτῶν («ἐξ ἠθέων σφέων») εἰσέβαλον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Καὶ ἀπεχώρησαν μὲν ἀπὸ Λυδίας καὶ ἀπὸ Κιλικίας, ἀλλὰ περὶ ἐπιστροφῆς αὐτῶν εἰς τὴν Κιμμερίαν νῦν (Κριμαίαν) οὐδεὶς πλέον γίνεται λόγος. Διὰ τοῦτο λίαν εὔλογος φαίνεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁλλανδοῦ ἀσιανολόγου Thiele ἐξενεχθεῖσα γνώμη ὅτι οἱ Κιμμέριοι ἐκ τῆς ἐν Πόντῳ ἑστίας αὐτῶν εἰσέβαλον εἰς Λυδίαν, Φρυγίαν καὶ Κιλικίαν, οὐχὶ δὲ ἀπὸ Κιμμερίας.

Ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ συνηγορεῖ ἰσχυρότερον ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι οἱ Κιμμέριοι ἐγκατασταθέντες ἐν τῇ χερσονήσῳ τῆς Σινώπης ἐγένοντο λαὸς Μικρασιατικός, εἶναι ὅτι ἐν τῷ τῆς Γραφῆς καταλόγῳ τῶν ἐθνῶν τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀναφέρεται (ὡς Γαμέρ), καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, μεταξὺ τῶν Ἰαφεθιτικῶν λαῶν καὶ δὴ ὡς λαοῦ συγγενοῦς πρὸς τοὺς (Ιαυάν) Ἕλληνας τῆς Ἀσίας, οὐχὶ πάντως κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν γεωγραφικὴν συνάφειαν. Ἑτέρα δὲ ἀπόδειξις πιθανωτέρα τοῦ πράγματος εἶναι ὅτι παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις πάντοτε οἱ Καππαδόκαι καὶ οἱ *Πόντιοι* λαοὶ καλοῦνται *Καμίρ* (πληθυντ. Καμίρκ). Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τῶν *Καμαριτῶν* τοῦ Πόντου συνηγορεῖ ἴσως ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Τὸ ὄνομα τῶν *Καμαριτῶν*, λαοῦ Ποντικοῦ, ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Παρθενίου ποταμοῦ τῆς Παφλαγονίας μέχρι τοῦ Καυκάσου, καθ' ἅπαντα δηλονότι τὸν Μικρασιατικὸν Πόντον. Καὶ φαίνεται ἐκ τῆς Διονύσου Περιηγήσεως (σ. 768) ὅτι οἱ Καμαρῖται ᾤκουν ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Εὐξείνου ὑπὸ τὸν Καύκασον ἐκτεινομένῳ ἰσθμῷ, καὶ ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος δὲ (XX 11, 8) τίθησι τοὺς Καμαρίτας

---

(1) Σημειωτέον ὅτι τὸ νῦν Τουρκικὸν (κυρίως Ταταρικὸν) ὄνομα τῆς χερσονήσου ταύτης Κ ρ ή μ, ἐξ οὗ οἱ Φράγκοι ἔπλασαν τὸ Crimée, Krim, ἐδόθη εἰς τὴν χερσόνησον ἀπὸ τῆς Μογγολικῆς καὶ Ταταρικῆς καταχτήσεως (τοῦ 13 αἰῶνος). Σημαίνει δὲ τὸ Μογγολικὸν καὶ Ταταρικὸν (καὶ Τουρκικὸν ἐν ταὐτῷ) ὄνομα Κ ρ ή μ τμῆμα, ἀπόσπασμα (τῆς ἠπείρου), οὐδεμίαν ἔχον συγγένειαν πρὸς τὸ Κιμμέριον.

πλησίον τῶν Κόλχων. Ἀλλ' ἡ οὕτω διδομένη εἰς τὸ ἔθνος τοῦτο μικρὰ περιοχὴ δυσκόλως συμφωνεῖ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου λεγόμενον·

Καὶ Καμαριτάων *μέγα φῦλον*, τοί ποτε Βάκχον
Ἰνδῶν ἐκ πολέμοιο δεδεγμένοι ἐξείνισσαν.

Καὶ ἄλλα δὲ ὑπάρχουσι διδόμενα μαρτυροῦντα ὅτι τὸ τῶν Καμαριτῶν φῦλον ἦν ἀληθῶς μέγα, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Καυκάσου μέχρι Παφλαγονίας καὶ Σινώπης, τῆς ἀρχαιοτάτης κοιτίδος ταύτης τῶν ἐν Πόντῳ Κιμμερίων, καὶ πέραν ἔτι τῆς Σινώπης μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Βιθυνίας, καθ' ἅπασαν δηλονότι τῆς βραδύτερον Πόντου κληθείσης Μικρασιατικῆς παραλίας. Ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος ἀμέσως πρὸ τῆς χώρας τῶν Καμαριτῶν μνημονεύει *Αἰλίου ἄντρου* καὶ *Καλλιχόρου* ποταμοῦ, κληθέντων οὕτως ἐκ τοῦ ἱεροῦ χοροῦ τοῦ ἐκ τῆς Ἰνδικῆς ἐπανερχομένου Διονύσου καὶ παρὰ τοῖς Καμαρίταις ξενιζομένου, ὁ δὲ ποταμὸς Καλλίχορος ὁ ἄλλως *Ὀξίνης* καλούμενος ἦτο ποταμὸς ῥέων διὰ τῆς Παφλαγονίας. Οἱ ἐν Παφλαγονίᾳ λοιπὸν Καμαρῖται πάντως θὰ ἐθεωροῦντο οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ ἐγκατασταθέντας πρὸ αἰώνων Κιμμερίους, τοὺς *Καμιρας* (Καμίρκ) τῆς Ἀρμενικῆς γραμματείας, ἂν μὴ ὑπῆρχέ τις ἐναντίον τῆς τοιαύτης γνώμης ἀντίρρησις ἥδε: Ὁ Στράβων (ΙΑ, 495) ποιούμενος λόγον περί τινων λαῶν τοῦ Πόντου ληστρικῶν καὶ πειρατικῶν (ὡς εἰσι μέχρι νῦν οἱ μωαμεθανοὶ Πόντιοι) λέγει περὶ τούτων «ζῶσι δὲ ἀπὸ τῶν κατὰ θάλατταν ληστηρίων, ἀκάτια ἔχοντες λεπτά, στενὰ καὶ κοῦφα, ὅσον ἀνθρώπους πέντε καὶ εἴκοσι δεχόμενα, σπάνιον δὲ τριάκοντα τοὺς πάντας δέξασθαι δυνάμενα· καλοῦσι δὲ αὐτὰ οἱ Ἕλληνες *καμάρας*». Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Στράβωνος λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Εὐστάθιος ἡρμήνευσε τὸ περὶ τοῦ *«μεγάλου φύλου»* τῶν Καμαριτῶν χωρίον τοῦ Διονυσίου ὡς ἀναφερόμενον εἰς τοὺς πειρατὰς τοὺς διὰ τῶν καμαρῶν αὐτῶν λυμαινομένους τοὺς οἰκοῦντας παρὰ τὴν θάλασσαν ἢ πλέοντας ἐν αὐτῇ. Ἀλλ' ὁ Στράβων ποιεῖται λόγον ἁπλῶς περὶ *καμαρῶν* ὡς λέξεως ἑλληνικῆς, ἐνῷ οἱ περὶ *Καμαριτῶν* ὡς ἔθνους μεγάλου Ποντικοῦ ποιούμενοι τὸν λόγον νοοῦσι τὸ ὄνομα ὡς ἐπιχώριον ἐθνικόν. Ἀλλ' ἡ περὶ Καμαριτῶν ὡς ἀπὸ καμαρῶν οὕτω κληθέντων γνώμη τοῦ Εὐσταθίου ἀναιρεῖται καὶ ἄλλως. Ὁ παρὰ Φρυξὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μηνὸς* λατρευόμενος θεὸς τῆς σελήνης λαμβάνει διάφορα ἐπίθετα ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν Φρυγικῶν αὐτῶν λαῶν, καλούμενος *Φρύγιος*, Καρὸς (ἀπὸ Καρῶν), Ἀσκανὸς (ἀπὸ Ἀσκανίων, Ἀξιοττηνὸς (ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ λαοῦ τῶν Ἀξειωτῶν, καλεῖται δὲ ὁ αὐτὸς θεὸς καὶ *Καμαρίτης* ἐν τοῖς Φρυγικοῖς νομίσμασιν (¹). Ἐκ τούτου δὲ καθίσταται προφανὲς ὅτι οἱ *Καμαρῖται* ἢ Καμίραι τοῦ Πόντου οἱ συγχωνευθέντες μετὰ τῶν ἐγχωρίων Φρυγοπελασγικῶν ἔδοσαν τὸ ἐπώνυμον τῷ παρ' αὐτοῖς λατρευομένῳ Φρυγοπελασγικῷ θεῷ. Οὕτω δὲ νοεῖται σαφῶς ὅτι οἱ Καμαρῖται τοῦ Πόντου εἰσὶν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς *Κιμμερίους* τῆς αὐτῆς χώρας καὶ πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων συγγραφέων Καμιρ(κ) (²)

(1) Ἴδε Eckhel, Doctrina Nummorum veterum, Μερ. 1 τομ. 2 σελ. 587 καὶ τομ. 3 σ. 131.

(2) Ὁ ἐκ τοῦ Ἀρμενοκαθολικοῦ τάγματος τῶν Μιχιταριστῶν ἱερομόναχος Δρ. Polo Baptista Augher, ὁ ἐκδοὺς τῷ 1818 τὸ περὶ τὰ τέλη τοῦ 17 αἰῶνος ἐν τῷ Ἀρμενικῷ πατριαρχείῳ εὑρεθὲν ἐν χειρογράφῳ σπουδαιότατον διὰ τὴν ἱστορίαν Ἀρμενοελληνικὸν καλούμενον Χρονικὸν τοῦ Εὐσεβίου (Chronicon bipartitum), ἤτοι μετάφρασιν ἐν τῷ Ἀρμενικῷ τοῦ πλήρους κειμένου τοῦ ἐν ἀποσπάσμασι μικροῖς μόνον σῳζομένου Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, μεταφράζων τὸ ἐν τῷ Ἀρμενικῷ κειμένῳ *Καμιρ(κ)* διὰ τοῦ G i m m e r o s=Κιμμέριος γράφει ἐν ὑποσημειώσει (Τομ. 1 σ. 95) «Solent Armenii scriptores passim eos, qui Latine Cappadoces dicuntur, Kamirk nuncupare ut et alii Gimmeros non semel dixerunt». Ὥστε καὶ ὁ Ἀρμενοκαθολικὸς θεολόγος καὶ φιλόλογος ἀνὴρ μαρτυρεῖ τὴν ταυτότητα τοῦ ἀρμενικοῦ Καμιρ(κ) πρὸς τὸ *Κιμμέριος*.

καλουμένους τῆς Καππαδοκίας (ἰδίως τῆς Καππαδοκίας τῆς Ποντικῆς) καὶ ὅτι ὁ λαὸς οὗτος ὡς *«μέγα φῦλον»* ἐκτήσατο ἔντιμον θέσιν καὶ ἐν τῷ τῶν ἐθνῶν *Πίνακι* ἢ *Καταλόγῳ* τῆς *Γενέσεως* διὰ τοῦ ἐκπροσωποῦντος αὐτὸ ἐν τῷ καταλόγῳ ἐκείνῳ *Γαμὲρ* ἢ Γομέρ, υἱοῦ τοῦ Ἰάφεθ καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰαβὰν (Ἰώυαν τῶν Ο΄, Ἴωνος Ἑλλήνων δηλονότι).

Ἐμακρολογήσαμεν ὁπωσοῦν περὶ τῶν *Κιμμερίων* ἢ Κίμβρων (1) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διότι ἐκπροσωποῦσιν οὗτοι τὸ Γερμανικὸν καὶ δὴ τὸ *Σκανδιναυικὸν* φυλετικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ γενέσει τοῦ εὐρυτάτου Πελασγικοῦ κόσμου, οὗτινος ἀνελύσαμεν τὴν ἐθνολογικὴν ἢ ἐθνογραφικὴν σύνθεσιν ἀπὸ τῆς Κερκύρας καὶ Ἰλλυρίας μέχρι τοῦ Ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου καὶ ἀπὸ τοῦ Θρακικοῦ Αἵμου καὶ τῶν νοτίων ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ *Καυκάσου μέχρι τοῦ Ἰσσικοῦ κόλπου καὶ* τῆς Κύπρου (2), τοῦ περὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ ἰδίως περὶ Κρήτης λόγου ἀφιεμένου εἰς τὸ περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Προελληνικοῦ ἢ Πελασγικοῦ κεφάλαιον (ἴδ. περαιτέρω). Ἡ ἀνάλυσις αὕτη ἀπεδείκνυεν ἀρκούντως σαφῶς ὅτι πάντες οὗτοι οἱ λαοὶ μᾶλλον ἢ ἧττον συγγενεῖς καὶ ὁμόφυλοι πρὸς ἀλλήλους ὄντες ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν μεγάλην ὁμοφυλίαν, ἣν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν Ἑλληνοπελασγικὴν ἢ Θρᾳκοπελασγικὴν ἢ Φρυγοπελασγικὴν ἢ *Θρᾳκοαρμενικὴν* (κατὰ τὸν Χριστιανὸν Λάσσεν) ἢ ἁπλούστατα Πελασγικὴν ὑπὸ ἔννοιαν εὐρυτάτην. Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτοῖς λαοί τινες μὴ εἰς τὴν Πελασγικὴν ὁμοφυλίαν ὑπαγόμενοι, ὡς ἦσαν οἱ Σκανδιναυοὶ Κιμμέριοι, τινὲς δὲ εἰς τὴν Ἀρίαν καθόλου, ὡς ὑποτίθεται ὅτι ἦσαν οἱ *Ἀλαρόδιοι* ἢ Οὐράρται (ἢ Ἀραρὰτ κατὰ τοὺς Ἑβραίους), καὶ οὗτοι ἐγένοντο Ἄριοι καὶ Πελασγοὶ ἀφομοιωθέντες πρὸς τὸν μέγαν Πελασγικὸν ὄγκον (3) τῶν πέριξ χωρῶν. Οὕτω δὲ παρήχθη τὸ μέγα ἐκεῖνο ἱστορικὸν πρό-

---

(1) Τὴν ταὐτότητα τῶν Κ ι μ μ ε ρ ί ω ν πρὸς τοὺς Κ ί μ β ρ ο υ ς εἴδομεν ἤδη μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Ὡς πρὸς τὴν φθογγολογικὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων ὁ Knobel (Die Völkertafel σ. 16) ἀναφέρει τὸ ἀνάλογον ἐν τοῖς ὀνόμασι Νεμρὼδ καὶ Νεβρώδ). Σημειωτέον δὲ ὡς πρὸς τὸ Κ ι μ μ έ ρ ι ο ς καὶ Κ ί μ β ρ ο ς ὅτι ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἐθνολογικὸς καὶ γλωσσολογικὸς ὅρος Kymros, ἄσχετος ὅλως πρὸς τὸ Κιμμέριος. Κ υ μ ε ρ ι κ ὴ καλεῖται ἐν τῇ γλωσσολογίᾳ γλῶσσά τις Κελτικὴ εἰς τὸν Βρεττανικὸν κλάδον τῆς γλωσσικῆς ταύτης ὁμάδος ἀνήκουσα, ἐν ᾗ ἀνεπτύχθη καὶ φιλολογία ἀπὸ τοῦ 8 μ. Χ. αἰῶνος ἀρξαμένη.

(2) Περὶ τῶν σχέσεων τῶν Σκανδιναυῶν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἴδ. τὸν ἐμὸν πρόλογον ἐν τῇ ἀξιολογωτάτῃ πραγματείᾳ τοῦ ἐκ τῶν ἡμετέρων μαθητῶν ἀριστούχου διδάκτορος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Μιχαὴλ Δένδια τῇ ἐπιγραφομένῃ «Οἱ Βάραγγοι καὶ τὸ Βυζάντιον» (ἐν Ἀθήναις 1925).

(3) Ὡς Ἀλαρόδιοι ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ θεωροῦνται καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Α΄, 72) μόνον μνημονευόμενοι Ματιηνοὶ οἱ οἰκοῦντες τὴν δυτικωτάτην γωνίαν τῆς Καππαδοκίας καὶ θεωρούμενοι ὡς προκεχωρηκυῖα πρὸς τὴν Δύσιν μοῖρα τῶν ἐν Ἀτροπατηνῇ (Ἀζὶρ πεϊτσὰν = πυρολατρῶν χώρα) οἰκούντων Ματιανῶν (περὶ ὧν ἴδε Ἡροδ. Γ΄, 94 καὶ Στράβων, πολλαχοῦ). Τοῦ ὀνόματος τοῦ ταχέως μετὰ τῶν Πελασγῶν ἀφομοιωθέντος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ λαοῦ οὐδεὶς μετὰ τὸν Ἡρόδοτον ποιεῖται μνείαν. Τὸ ὄνομα τῶν Ματιηνῶν ὁ Ed. Meyer συνῆψε πρὸς τὸ τῆς ἐν ταῖς Ἀσσυριακαῖς ἐπιγραφαῖς συχνῶς ἀναγραφομένης ἐν Ἀρμενίᾳ φυλῆς ἢ χώρας τοῦ Μάνναι («Συναγάγετε ἐναντίον αὐτῆς τῆς Βαβυλῶνος τὰ βασίλεια τοῦ Ἀραράτ, τοῦ Μάνναι καὶ τοῦ Ἀ σ χ α ν ά ζ»). Ἄλλοι ἀνέγνωσαν ἐν ταῖς Ἀσσυριακαῖς ἐπιγραφαῖς τὸ ὄνομα ἔθνους τῶν Μιτάνι. Ἐν ταῖς Ἀρμενικαῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς (ταῖς Ἀλαροδικαῖς) οὐδὲν λέγεται περὶ τοῦ ἔθνους τούτου. Σημειωτέον δὲ ἐν παρόδῳ καὶ ἐνταῦθα ὅτι ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις οὐδὲ τὸ ὄνομα Ἀ ρ μ έ ν ι ο ς ἀνεγνώσθη. Ἡ χώρα αὕτη ἐν ταῖς Ἀσσυριακαῖς ἐπιγραφαῖς καλεῖται Ο ὐ ρ ά ρ τ ο υ (= Ἀλαρόδιας ἢ Ἀραρὰτ τῶν Ἑβραίων), ἐν ταῖς Βαβυλωνιακαῖς Οὐράστου· οἱ ἴδιοι δὲ Ἀρμένιοι καλοῦσιν ἑαυτούς, ὡς ἐρρήθη, Χαΐ(κ), Χαϊεστὰν δὲ τὴν Ἀρμενίαν. Τὸ ὄνομα Ἀρμενία εὕρηται ὡς Ἄ ρ μ ι ν α

πλασμα, ἐξ οὗ παρήχθη ὁ Ἑλληνικὸς βίος καὶ πολιτισμὸς τῶν κυρίως ἱστορικῶν χρόνων.

Μέχρι πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν τοσοῦτο πενιχραὶ ἦσαν αἱ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἀρίου Πελασγικοῦ κόσμου εἰδήσεις καὶ γνώσεις, ἐν τῇ δλῃ ἐπιστήμῃ τῆς ἱστορίας, ὥστε ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος τῶν κυρίως ἱστορικῶν χρόνων ὡς καὶ ὁ προγενέστερος ἐφαίνετο οἱονεὶ αὐτοφυής, ἄσχετος πρὸς οἱονδήποτε πρὸ αὐτοῦ κόσμον, καὶ ἡ πραγματικὴ Ἑλληνικὴ ἱστορία ἐλάμβανε κατὰ μικρὸν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου (1184 π. Χ.) καὶ ταύτην μυθικήν, ἧττον μυθικὴ καθισταμένη ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν (1104 π. Χ.), ἀληθῶς δὲ πραγματικὴ ἱστορία ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀναγραφῶν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (776 π. Χ.). Σήμερον ἡ ἱστορία αὕτη ἡ πολιτικὴ ἡ πραγματικὴ δὲν ηὐξήθη σημαντικῶς ὡς πρὸς τὸ πλάτος τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἀλλ' ηὐξήθη σημαντικώτατα καὶ κατὰ χιλιετηρίδας ὡς πρὸς τὸ βάθος τοῦ ἱστορικοῦ βίου, ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ πάντων τῶν μετὰ ταύτης συνδεομένων, τῶν ἐκ ταύτης προερχομένων καὶ διὰ ταύτης φωτιζομένων στοιχείων καὶ κεφαλαίων τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ βίου. Διὰ τῶν μεγάλων πανταχοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ διαγραφέντος Πελασγικοῦ κόσμου ἐν τῇ τελευταίᾳ πεντηκονταετίᾳ γενομένων ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνακαλύψεων καὶ τῶν μετὰ τούτων συνδεομένων ἱστορικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνακαλύψεων ἐδημιουργήθη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὁλόκληρος ἱστορικὸς κόσμος νέος, οὐχὶ μὲν δι' ἐπιγραφῶν καὶ ἀναγραφῶν ἱστορικῶν ἐν συνεχείᾳ παριστανόμενος, ἀλλὰ κατὰ τὰ οὐσιωδέστατα ἱστορικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα καὶ μέρη λαμπρῶς εἰκονιζόμενος. Τὴν ἔλλειψιν ἢ σπάνιν ἐπιγραφῶν ἢ ἄλλων φιλολογικῶν μνημείων, τὴν ἔλλειψιν καὶ σπάνιν γλώσσης διὰ γραμμάτων λαλούσης ἀνεπλήρωσε κατὰ μέγα μέρος ἡ τέχνη διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς γλώσσης καὶ τὴν ἐλλείπουσαν ἢ σπανίζουσαν συγκριτικὴν ἐπὶ γραπτῶν μνημείων στηριζομένην εἴδησιν ἀνεπλήρωσεν ἡ πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων Ἀσιατικῶν καὶ Αἰγυπτιακῶν σύγκρισις τῶν ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς τέχνης στηριζομένων εἰκασιῶν. Οὕτως ἡ ἱστορία ἡ Ἑλληνικὴ εὐρύνθη κατὰ χιλιάδα καὶ πλέον ἐτῶν, οὖσα πάντοτε ἱστορία Ἑλληνική, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλα ὀνόματα τὸ αὐτὸ κατὰ βάθος παριστῶσα πνεῦμα καὶ τῶν αὐτῶν λαῶν εἰκονίζουσα τὸν πολιτισμόν. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ προπλασματικὸς οὕτως εἰπεῖν Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, κατὰ μεγάλας χρονικὰς περιόδους αὐξήσας τὸν βίον καὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου.

Δ'

Ο ΠΕΛΑΣΓΙΚΟΣ (1) ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως παρὰ πᾶσι τοῖς ὁπωσοῦν ἱστορικοῖς λαοῖς, οὕτω καὶ ἐν τοῖς Ἀρίοις καὶ δὴ ἐν τοῖς Πελασγοῖς διαιρεῖται, ὡς γνωστόν, φυσιοϊστορικῶς καὶ δὴ ἀνθρωπολογικῶς (ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ δηλονότι βίῳ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον ἀναφορᾷ) εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν ἡ πρώτη καλεῖται λιθική, ἡ δευτέρα

ὑπὸ Περσ. τύπον ἐν ταῖς Περσικαῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς τῶν Ἀχαιμενιδῶν, καὶ Harminigap ἐν ταῖς τῆς Σουσιανῆς, ὁπόθεν ἐποίησαν οἱ Ἕλληνες τὸν τύπον Ἀ ρ μ έ ν ι ο ς, ὃν καὶ οἱ ἴδιοι Χαΐκ παρέλαβον, ἀλλ' οὐχ ὡς ὄνομα ἐθνικόν. Τὸ ἐ θ ν ι κ ὸ ν ὄνομα αὐτῶν ἔμεινεν ἔκτοτε Χ α ϊ (κ).

(1) Τὸ Π ε λ α σ γ ὸ ς καὶ Πελασγικὸς εἶναι ἐνταῦθα ὅπως ἐν ὅλῃ ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ ὅ ρ ο ς συμβατικός, οὕτως εἰπεῖν, σημαίνων τὸ π ρ ο ε λ λ η ν ι κ ό ς, ἀλλὰ μετὰ ὁμογενείας πρὸς τὸ Ἑλληνικόν. Διὰ τοῦτο δὲν ἐμφιλοχωροῦμεν εἰς τὰ μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συνδεόμενα ζητήματα, ἰδίως τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περὶ τῶν περὶ τὸν Ἑλλήσποντον Θρακομακεδόνων ἐκ τῆς γλώσσης τῶν λαῶν τούτων ἐξαχθεῖσαν εἰκασίαν (ἣν ἠσπάσαντο ὀλίγιστοι τῶν νεωτέρων) ὅτι οἱ «Πε-

χαλκῆ (ἢ ὀρειχαλκίνη) καὶ ἡ *τρίτη σιδηρᾶ* (1). Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, ἧς ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ συμπίπτουσα μετὰ τῆς πρώτης ἐπὶ γῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἄνθρωπος ᾤκει ἐν σπηλαίοις καὶ τρώγλαις ἐξεργαζόμενος τὸν λίθον καὶ κατασκευάζων ἐκ τούτων τά τε πρὸς ἄμυναν ὅπλα καὶ τὰ ὄργανα τὰ χρησιμεύοντα πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου. Τὴν περίοδον ταύτην ὑποδιήρεσαν οἱ μεγάλοι ἀρχαιοδίφαι καὶ φυσιοδίφαι ἐρευνηταὶ α') εἰς τὴν πρωτογενῆ λιθικὴν περίοδον, ἧς καὶ ἡ ἀρχὴ δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ καὶ ἡ σημασία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης δὲν εἶναι σπουδαία ἀναφερομένη εἰς τὸν πρῶτον ὅλως ἀκατέργαστον τῆς βαρβαρότητος βίον· β') εἰς τὴν νεολιθικὴν περίοδον, ἧς πλεῖστα ὑπάρχουσιν ἐν Πελασγικοῖς τόποις μνημεῖα, ἀπὸ Κρήτης μέχρι Τροίας καὶ

λασγοὶ ἦσαν «βάρβαρον γλῶσσαν ἱέντες». Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ συγκρίνῃ ἐπιστημονικῶς γλώσσας καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως νὰ ἐξαγάγῃ συμπεράσματα ἀσφαλῆ.

(1) Ἐννοεῖται ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπιστημονικὴ διαίρεσις ἡ ἐπὶ πραγμάτων καὶ τοῦ πραγματικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων στηριζομένη οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ποιητικὴν ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ποιητοῦ δημιουργουμένην καὶ πρὸς τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου μᾶλλον ἀποβλέπουσαν εἰς γενεὰς διαίρεσιν, ἣν ἔψαλλεν ὁ Ἡσίοδος (ἐν «Ἔργοις καὶ Ἡμέραις») καὶ ἣν ἐπανέλαβον οἱ Ρωμαῖοι ποιηταὶ Ὀβίδιος (ἐν ταῖς Μεταμορφώσεσι, Metamorphoses. Κατὰ τὴν Ἡσιόδου διαίρεσιν τῶν γενῶν ἢ γενεῶν εἰς γένος 1 χρυσοῦν, 2 ἀργυροῦν, 3 χαλκοῦν, 4 τῶν ἡμιθέων, 5 σιδηροῦν (Ἔργ. καὶ Ἡμ. στ. 109 κέ.)

> Χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
> ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἣν ἄρχει ἐν οὐρανῷ ὁ τὴν ἀρχαιότητα ἐκπροσωπῶν Κρόνος, οἱ ἄνθρωποι ἔζων ὥσπερ οἱ θεοὶ «ἀκηδέα ψυχὴν ἔχοντες», μακρὰν πόνων καὶ θλίψεων, μὴ γηράσκοντες, τερπόμενοι ἐν θαλίαις «κακῶν ἔκτοσθεν ἁπάντων» καὶ ἀποθνήσκοντες ὡς ὑπὸ ὕπνου δαμασμένοι.

Ὁμοῦ μετὰ τοῦ τέλους τοῦ κράτους τοῦ Κρόνου λήγει τὸ γένος τοῦτο καὶ ἔρχεται τὸ γένος τὸ ἀργυροῦν, πολλῷ κατώτερον τοῦ χρυσοῦ ἀνάμικτον ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ὅτε ἑκατὸν ἔτη ἐτρέφετο ὡς παῖς ὁ ἄνθρωπος παρὰ τῇ μητρί, γινόμενος δ' ἔπειτα ἔφηβος ἐλάχιστον ἔζη χρόνον («παυρίδιον ζώεσκε»), οὔτε τῶν ἐναντίον ἀλλήλων ἀδικημάτων μακρὰν ἐκράτουν ἑαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι οὔτε θεοὺς προσηκόντως ἐτίμων. Τὸ μετὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἀργυροῦ γένους ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Διὸς χαλκοῦν γένος ὁμοιάζει ἐν μέρει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς χαλκῆς περιόδου τῆς ἐπιστήμης.

> Τῶν δ' ἦν χάλκεα μὲν τεύχεα, χάλκεοι δέ τε οἶκοι,
> χαλκῷ δ' εἰργάζοντο . . .

Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν ὀνομάτων τῶν περιόδων κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος, ὅτι ἐν τῇ πραγματικῇ ἱστορίᾳ οὗτος ἀποτελεῖ περίοδον μεγάλης ἐξελίξεως καὶ προόδου ἐν τῷ πολιτισμῷ διὰ τῆς ἐξεργασίας τοῦ σιδήρου καὶ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ χρήσεως τῆς ἐξεργασίας ταύτης πρὸς κατασκευὴν τῶν ὀργάνων τοῦ προηγμένου βίου καὶ πολιτισμοῦ, ἐν τῇ ποιητικῇ ἠθικῇ ἀντιλήψει τοῦ σιδήρου ὡς μετάλλου σκληροῦ καὶ ὡς ὀργάνου τῶν φονικῶν ὅπλων καὶ τοῦ πολέμου. Ὁ Ἡσίοδος ἀρχόμενος τῆς περιγραφῆς τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος ἐν πρώτοις ἐκδηλοῖ τὴν θλῖψιν αὐτοῦ διότι ἀνήκει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον·

> Μηκέτ' ἔπειτ' ὤφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
> ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθεν θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι.
> Νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον· οὐδέ ποτ' ἦμαρ
> παύσονται καμάτου καὶ ὀϊζύος, οὐδέ τι νύκτωρ
> φθειρόμενοι· χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας.
> Οὐδὲ πατὴρ παίδεσσιν ὁμοίϊος, οὐδέ τι παῖδες
> οὐδὲ ξεῖνος ξεινοδόκῳ καὶ ἑταῖρος ἑταίρῳ,
> οὐδὲ κασίγνητος φίλος ἔσσεται ὡς τὸ πάρος περ.
> Αἶψα δὲ γηράσκοντας ἀτιμήσουσι τοκῆας.

ἀπὸ Θεσσαλίας μέχρι τῶν ἔνδον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐντεῦθεν μέχρι Ἀρμενίας. Ἐκ τῆς περιόδου δὲ ταύτης φαίνεται ὅτι ἔλαβον ἀρχὴν καὶ αἱ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἔτι χρόνοις ἐνιαχοῦ τῶν Πελασγικῶν χωρῶν σωζόμεναι *λιμναῖαι* καλούμεναι οἰκήσεις (1). Περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ, ἐν Τροίᾳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀνακαλυφθέντων οἰκοδομικῶν μνημείων τῆς νεολιθικῆς περιόδου τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους, ὡς ὑπολογίζεται, τῆς 4ης π. Χ. χιλιετηρίδος μέχρι τέλους τῆς 3 π. Χ. χιλ. παραπέμποντες εἰς τὰς ἐξαιρέτους περὶ τούτων πραγματείας τῶν παρ' ἡμῖν τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐπιστήμῃ φερόντων Π. Καββαδίου καὶ Χ. Τσούντα (2) περιορίζομεν ἐνταῦθα τὸν λόγον μόνον εἰς ὀλίγα τινὰ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀφορῶντα τῆς λιθικῆς περιόδου μνημεῖα. Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπως ἐν Ἀρμενίᾳ, πάντα τὰ παναρχαῖα πρὸς κτίσιν φρουρίων ἢ διάβασιν ποταμῶν ἢ ἀντιπλημμυρικὰ ἐναντίον τούτων ἐκ λίθου ἔργα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν οἰκητόρων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς ἔργα Σεμιράμιδος (Στράβ. Α' 82, ΙΑ' 529. 537. 539). Χώματα δὲ Σεμιράμιδος ἐκαλοῦντο λόφοι τινὲς φυσικοὶ ἢ χειροποίητοι, μᾶλλον δὲ φυσικοὶ δι' ἀνθρωπίνης χειρὸς ἔτι μᾶλλον ὑψούμενοι καὶ ὀχυρούμενοι, ἐφ' ὧν ἔκειντο αἱ πόλεις ἢ ἀκροπόλεις μετὰ τειχῶν (Στράβ. ΙΒ' 537 «τὰ δὲ Τύανα ἐπίκειται *χώματι Σεμιράμιδος* τετειχισμένῳ καλῶς» καὶ 559 «ἡ δὲ Ζηλῖτις ἔχει πόλιν Ζῆλα ἐπὶ *χώματι* Σεμιράμιδος τετειχισμένην») (3).

---

(1) Δόμοι δηλονότι κατασκευαζόμενοι ἐκ πασσάλων ἐντὸς λιμνῶν χάριν ἀσφαλείας καὶ ἀμύνης ἐναντίον τῶν θηρίων ἢ καὶ ἀνθρώπων πολεμίων. Λιμναῖαι οἰκήσεις διατηρηθεῖσαι ἔτι ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ ἦσαν γνωσταὶ τοῖς Ἕλλησιν. Ὁ Ἡρόδοτος τοῦ μὲν ὀνόματος Λιμναίων οἰκήσεων δὲν μνημονεύει, ἀλλὰ περιγράφει πόλιν Παιόνων τῶν οἰκούντων ἐν τῇ Πρασιάδι (τῆς Μακεδονίας) λίμνῃ, τῇ κυριευθείσῃ ὑπὸ τοῦ Πέρσου στρατηγοῦ τοῦ Δαρείου Α' μετὰ τὴν τούτου ἀπὸ τῆς Σκυθικῆς στρατείας ἐπάνοδον (Ἡροδ. Ε. 16: «Οἱ δὲ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος... κατ' αὐτὴν τὴν λίμνην Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου. Ἐπειρήθη δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ λίμνῃ ἐξαιρέειν κατοικημένους ὧδε· ἰκρία ἐπὶ σταυρῶν ὑψηλῶν ἐζευγμένα ἐν μέσῃ ἕστηκε τῇ λίμνῃ, ἔσοδον ἐκ τῆς ἠπείρου στεινὴν ἔχοντα μιῇ γεφύρῃ· τοὺς δὲ σταυροὺς τοὺς ὑπεστεῶτας τοῖσι ἰκρίοισι τὸ μέν κου ἀρχαῖον ἔστησαν κοινῇ πάντες οἱ πολιῆται, μετὰ δὲ νόμῳ χρεόμενοι ἱστᾶσι τοιῷδε· κομίζοντες ἐξ οὔρεος τῷ οὔνομά ἐστι Ὄρβηλος, κατὰ γυναῖκα ἑκάστην ὁ γαμέων τρεῖς σταυροὺς ὑπίστησι· ἄγεται δὲ ἕκαστος συχνὰς γυναῖκας· οἰκέουσι δὲ τοιοῦτον τρόπον, κρατέων ἕκαστος ἐπὶ τῶν ἰκρίων καλύβης τε ἐν τῇ διαιτᾶται καὶ θύρης καταπακτῆς διὰ τῶν ἰκρίων κάτω φερούσης ἐς τὴν λίμνην· τὰ δὲ νήπια παιδία δέουσι διὰ τοῦ ποδὸς σπάρτῳ, μὴ κατακυλισθῇ δειμαίνοντες· τοῖσι δὲ ἵπποισι καὶ τοῖσι ὑποζυγίοισι παρέχουσι χόρτον ἰχθῦς». Ταῦτα καθ' Ἡρόδοτον. Καὶ ἐν τῇ «Περιηγήσει» τοῦ Σκύμνου τοῦ Χίου ἢ Ἀνωνύμου γίνεται λόγος περὶ ἔθνους Λιμναίων (στ. 850 «Τὸν Παντικάπαν διαβάντι Λιμναίων ἔθνος»).

(2) Τοῦ Π. Καββαδίου ἄξιον μνείας καὶ μελέτης πλὴν τῆς «Προϊστορικῆς Ἀρχαιολογίας» εἶναι ἡ μεγάλη «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης» (μετὰ πολλῶν εἰκόνων) 1924. Τοῦ δὲ Χ. Τσούντα τὸ λίαν περισπούδαστον μέγα ἔργον ἐπιγράφεται «Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου», μετὰ 47 πινάκων καὶ 312 εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐν Ἀθήναις 1908).

(3) Ἦσαν ἆρά γε τὰ χώματα Σεμιράμιδος λόφοι φυσικοὶ ἢ χειροποίητοι; Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ λέγει περὶ τοῦ χώματος τῶν Ζήλων ὅτι ἦτο φυσικὸς λόφος δοκῶν ὡσεὶ ὑπὸ χειρὸς ἀνθρώπου πεποιημένος (I. Caesar. De bello Alex. LXXII «tumulus naturalis velut manu factus»). Ἄξιον μνείας ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἐπὶ Σασσανιδῶν ἡγεμόνων τῆς Περσίας παρὰ τὸν Τίγρητα κτισθέντος φρουρίου Δαστάγερδα, ὅπερ ἑρμηνεύεται ἁπλούστατα χειροποίητον (Dast, Dest — χειρ· gard ἢ gerd Ἀρμεν. καὶ Περσ. κτίσμα: Semiramogerda πόλις Σεμιράμιδος Τιγρανόκερτα. Ὅμοιον τούτῳ εἶναι καὶ τὸ τοῦ Καππαδοκικοῦ φρουρίου ὄνομα Δά-

Πλὴν τῶν ἐπὶ χώμασι Σεμιράμιδος τούτων ἐκτισμένων Φρυγοπελασγικῶν ἀκροπόλεων ὑπῆρχον ἐν Φρυγίᾳ, κατά τινα παράδοσιν τοῦ Βιτρουβίου, καὶ λόφοι φυσικοὶ λελατομημένοι, ἐν οἷς κατῴκουν οἱ Φρύγες [1]. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν Καππαδοκῶν λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος (Βιβλ. Γ, 1 σ. 87) «τρωγλοδύται τὸ ἔθνος τὸ πρόσθεν κατωνομάζετο τῷ *ἐν τρώγλαις* καὶ *χηραμοῖς* καὶ *λαβυρίνθοις*, ὡσανεὶ φωλεαῖς καὶ ὑπωγοῖς ὑποδύεσθαι». Τὰ τοιαῦτα σπήλαια, περὶ ὧν οὐδένα λόγον ποιεῖται ὁ Στράβων, φαίνεται ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἐχρησίμευον ὡς *νεκροπόλεις*, εἰ καὶ τινὲς τούτων ὡς ἐν Οὐργκούπ, Σοανλοῦ, Μαλακουπίω,μέχρι νῦν ἔτι χρησιμεύουσιν ὡς κατοικίαι. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡ Ἀμάσεια, ἡ τοῦ Στράβωνος πατρίς, τοιαύτην τινὰ εἶχεν ἀρχὴν φυσικοῦ ὑψώματος (Στραβ. 561: «κατεσκεύασται δὲ θαυμαστῶς προνοίᾳ τε καὶ φύσει· πέτρα γὰρ ὑψηλὴ καὶ περίκρημνος... ἐν δὲ τῷ περιβόλῳ τούτῳ βασίλειά τ' ἐστὶ καὶ μνήματα βασιλέων») [2]. Τὰ τρωγλοδυτικὰ μνήματα τῆς Καππαδοκίας, ἤτοι τὰ ἐντὸς βράχων λελα-

---

σταρχον (Λαστ αρχον; Ἄρκος καὶ Ἄργος ἐν τῇ Καππαδ. = φρούριον). Τὸ σύνηθες παρὰ τοῖς Πελασγοῖς ὄνομα τοῦ φρουρίου εἶναι Ἄργος (ἐκ τῆς ρ. ἀρκ, ἀργ, ἀρκόν, arceo, arx, ἀρήγω, οὐχὶ ἐκ τοῦ ἔ ρ γ ο ν, ὡς παρέδωκεν ὁ ἀρχαῖος σχολιαστής). Ἄ ρ γ ο ς φρούριον ὑπῆρχε καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ (Ἀργειούπολις κληθὲν ὕστερον). Τὸν ἀρχαιότερον τύπον τοῦ ὀνόματος εὑρίσκομεν οὐχὶ μόνον ἐν τῷ Λατ. arx, arcis, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Καππαδοκικῷ Λαστ—αρχον = χειρὸς φρ., χειροποίητον φρούριον. Ἀλλὰ συνηθέστερον εἶναι τὸ ἕτερον ὄνομα Πέργαμον ἢ Πέργαμος (ἐκ τῆς ρ.·Ἑλλ. φάργ-νυμι, Ἀρμεν. phergem—σώομαι, σῴζω). Πέργαμα ὑπῆρχον πολλὰ ἐν ταῖς Θρακοπελασγικαῖς χώραις· α') τὸ Πέργαμον τῆς Τροίας, β') Π. τῆς Μυσίας τὸ καὶ Τ ε υ θ ρ α ν ί α καλούμενον, γ') ἐν Περσίᾳ τῆς Μακεδονίας (Ἡρ. 7, 112), δ') Φαργαμοὺς ἐν Ἀρμενίᾳ, ε') Περγη (ταὐτόσημον τῷ Πέργαμος). Ἡ ἐπιθετικὴ κατάληξις α μ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ο ς. Καὶ τὸ Γερμανικὸν b u r g καὶ τὸ Σλαβικὸν Π ά ρ γ α ἢ Π ρ ά γ α εἶναι τῆς αὐτῆς ρ.)

(1) Vitruv II 1, 5.

(2) Ομοια ἐξωτερικῶς πρὸς τὰ τοιαῦτα χώματα φαίνονται τὰ μεταξὺ Σάρδεων καὶ τῆς Γυγαίας λίμνης ἐν τῇ μεγάλῃ πεδιάδι τῆς Λυδίας ὑψώματα· ἀλλὰ ταῦτα ὑψούμενα ἐν πεδινῷ τόπῳ εἰσὶν ἴσως χειροποίητα. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Ἡρόδοτος (Α', 93) θεωρῶν μὲν ἓν τούτων, τὸ τοῦ Ἀλυάττου σῆμα (μνῆμα) «ἔργον πολλὸν μέγιστον χωρὶς τῶν τε Αἰγυπτίων ἔργων καὶ τῶν Βαβυλωνίων», λέγει δὲ περὶ τούτου «Ἔστι αὐτόθι Ἀλυάττεω τοῦ Κροίσου πατρὸς σ ῆ μ α, τοῦ ἡ κρηπὶς μέν ἐστι λίθων μεγάλων, τὸ δὲ ἄλλο σ ῆ μ α χ ῶ μ α γῆς· ἐξειργάσαντο δέ μιν οἱ ἀγοραῖοι ἄνθρωποι καὶ οἱ χειρώνακτες καὶ αἱ ἐνεργαζόμεναι παιδίσκαι· οὖροι (στῆλαι) δὲ πέντε ἐόντες ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἦσαν ἐπὶ τοῦ σήματος ἄνω, καί σφι γράμματα ἐνεκεκόλαπτο τὰ ἕκαστοι ἐξεργάσαντο, καὶ ἐφαίνετο μετρεόμενον τὸ τῶν παιδισκέων ἔργον ἐὸν μέγιστον». Ὅτε πρὸ ἐτῶν τεσσάρων καὶ τριάκοντα εὑρισκόμενος ἐν Λονδίνῳ (ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἀσιανολόγων) καὶ μετέβην ὁμοῦ μετά τινων μελῶν τοῦ συνεδρίου εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ βορείως τῆς κομητείας Σαλισβουρίας ἱσταμένου προϊστορικοῦ μνημείου, τῶν λειψάνων δηλονότι τοῦ μνημείου τούτου, τοῦ καλουμένου Σ τ ό ν χ ε ν τ ς, μνημείου μεγαλιθικοῦ πληροῦντος καὶ διὰ τῶν σῳζομένων ἔτι ἐρειπίων αὐτοῦ ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ τοὺς θεωμένους, εἵλκυσαν τὴν προσοχήν μου τὰ οὐχὶ πολὺ μακρὰν ἐν τῇ ἔμπροσθεν ἡμῶν ἐκτεινομένῃ πεδιάδι χ ώ μ α τ α ἔχοντα θαυμαστὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τῆς πεδιάδος τῆς Λυδίας. Ὅτε δὲ ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τῶν συναδέλφων ἐπὶ τὰ νέα ταῦτα μνημεῖα, Ἄγγλος τις ἐκ τῶν τοῦ συνεδρίου μετασχόντων, ὅστις εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὰ ἐν τῇ Λυδικῇ πεδιάδι ὅμοια χώματα ἢ σήματα, συνεμερίσθη καθ' ὁλοκληρίαν τὰ λεχθέντα ὑπ' ἐμοῦ περὶ τῆς μεγίστης ὁμοιότητος τῶν ἐν Σαλισβουρίᾳ μνημείων τούτων πρὸς τὰ τῆς Λυδίας, εἷς δέ τις Ὁλλανδὸς καθηγητὴς (οὗ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα) εἶπεν ὅτι καὶ ἐν Ὁλλανδίᾳ ὑπάρχουσι τοιαῦτα μνημεῖα, χειροποίητα θεωρούμενα, καλούμενα ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ Hunnenhütten (Οὔννων καλύβαι), οὐχὶ διότι οἱ Οὖννοι εἶχον προελάσει ποτὲ μέχρις Ὁλλανδίας, ἀλλὰ διότι ὁ περὶ τούτων θρῦλος εἶχεν εἰκονίσει αὐτοὺς ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ ὡς εἶδος γιγάντων. Οἱ Τοῦρκοι δὲ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ

[illegible] σπήλαια [illegible] ἅτινα ἐνιαχοῦ (ὡς ἐν Μισθίῳ) εἰσὶ καὶ ὑπόγεια χρησιμεύοντα νῦν ἔτι [illegible]. θεωροῦνται ὑπὸ τῶν περὶ τῶν Otto Abel ὡς τὸ ἀρχαιότατον εἶδος τῆς [illegible], ὅπερ οἱ Φρυγοπελασγοὶ ἤγαγον μεθ' εαυτῶν ἐξ 'Ανατολῆς, καθ' οὓς χρόνους ἐπεκράτει ἔτι ἡ θεωρία περὶ τῆς ἀπὸ τῆς Κεντρικῆς 'Ασίας εἰς τὴν Μικρὰν 'Ασίαν καὶ εἰς Εὐρώπην μεταναστεύσεως τῶν 'Αρίων λαῶν. Τὰ σπήλαια ταῦτα ἐν τῇ ἁπλουστάτῃ αὐτῶν μορφῇ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἰκήματα· εἰσὶν ἁπλῶς βράχοι λελατομημένοι, σχηματίζοντες ἀφ' ἑαυτῶν τοίχους καὶ ὀροφάς. Ὅπου οἱ λόφοι σύγκεινται ἐκ πώρου ἢ ἐξ ἄλλων μαλακῶν λίθων, ενταῦθα ὑπάρχει μεγίστη σειρὰ λελατομημένων βράχων ἀποτελούντων ὁλοκλήρους πόλεις. Οἱ ἀπόκρημνοι οὗτοι βράχοι εἰσὶ λελατομημένοι πολλαχοῦ εἰς ὕψος 100-200 ποδῶν, ὥστε τὰ σπήλαια ἔχουσι πολλὰς ὀροφάς· ἀλλὰ μόνον τὸ κατώτατον οἴκημα παρέχει εἴσοδον, ἥτις καὶ αὐτὴ εἶναι ἐνίοτε ὡς δυνατὸν κρυφία καὶ κοινὴ εἰς πολλὰ σπήλαια, συγκοινωνοῦντα ἐσωτερικῶς διὰ διαδρόμων ἢ κλιμάκων λελατομημένων ἐντὸς τῶν βράχων. Τοιαῦτα μνημεῖα ὑπάρχουσι πολλαχοῦ

Κυβέλη Νιόβη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Σιπύλου

τῆς Καππαδοκίας (Σοανλοῦ Λερέ, Οὐρκι.ύπ, Οὐὲζ Χισσάρ, Χὐλβάδερε, Τατλάρ, Μαρτσιάν, Μαλακουπί, καὶ ὕπερθεν τοῦ 'Ανδρονικίου ἐν τόπῳ καλουμένῳ *καλέ*=φρούριον), ἐν Φρυγίᾳ ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας Πρυμνησσοῦ ἐν τῇ κοιλάδι Τογανλοῦ ἐπὶ τῆς μεταξὺ Καραχισσὰρ καὶ Σανδηκλῆ ὁδοῦ παρὰ τὴν κώμην Σουρὰν καὶ ἐγγὺς τοῦ Βουλτουρ, ἐν Λυκαονίᾳ (παρὰ τὰς κώμας Σαρίκογι καὶ Σίλλε) καὶ ἐν Γαλατίᾳ (παρὰ τὸ Μούλκ).

Σπουδαιότερα τῶν τρωγλοδυτικῶν τούτων οἰκημάτων εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀρχιτέκτονος Καρόλου Texier ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ κάτω Ἅλυος παρὰ τὴν μικρὰν κώμην Μπογάζκογι (ἤτοι κώμην στενοπορίας) ἀνακαλυφθέντα λείψανα κυκλωπείων ἀπὸ βράχων ἐκτισμένων τειχῶν καὶ τῶν ἔνδον λελατομημενων χώρων οἰκήσεως ἢ χάριν ταφῆς νεκρῶν λελατομημενων βράχων. [illegible] ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ Μπογάζκογι ἀπόστασιν κεῖται και τὸ περίφημον Γιαζιλίκαγια ([illegible] γεγραμμένος βράχος, βράχος μετ' εἰκόνων), ἤτοι βράχος μετ' αναγλύφων εἰκόνων θεωρουμενον ὡς αρχαιοτατων μνημείων πλαστικῆς ἐν Μ. 'Ασίᾳ. 'Αλλα ταῦτα, ως καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ *Ἰβριζ* καὶ τοῦ ὕπερθεν τοῦ Νυμφαίου βράχου, μετ' εἰκόνος τοῦ Ψευδοσεσώστριδος, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν λιθικὴν περίοδον, ὅπως καὶ τὸ ἐν Φρυγίᾳ μνῆμα τοῦ βασιλέως Μίδα καὶ αἱ μεγαλοπρεπῶν τάφων γέμουσαι νεκροπόλεις τῆς Καρίας καὶ Λυκίας. Εἰς τὴν λιθικὴν περίοδον ἀνήκει πάντως τὸ ἐπὶ τοῦ Σιπύλου αρχετύπου βαναύσου τέχνης ἄγαλμα τῆς πολυωνύμου παρὰ τοῖς Ἕλλησι Φρυγίας μεγάλης θεᾶς, τῆς μητρός τῶν θεῶν, τῆς καλουμένης συνήθως Ἑλλη-

---

τοιαῦτα μνημεῖα θεωροῦσιν ἔργα τῶν Δ ζ ι ν ι δ ι ζ ἤτοι Γενουαίων (!!), κατασταθέντων λαοῦ μυθικοῦ, διότι προϋπῆρξαν των Τούρκων ἐν τῇ 'Ανατολῇ. Και ἐν Θρᾴκῃ δὲ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ δεικνυνται τοιοῦτοι λόφοι, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων θεωροῦνται ἔργα νεωτέρας τέχνης.

νικῷ καὶ Φρυγικῷ ὀνόματι Ῥέας Κυβέλης. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο μεταποιοῦν ὁλόκληρον βράχον ἐπιστέφοντα μίαν τῶν κορυφῶν τοῦ Σιπύλου μετὰ κεφαλῆς ἀτεχνοτάτης ἐργασίας μόλις διακρινομένης ἐκ τοῦ πλησίον, παρέχον τοῖς μακρόθεν θεωμένοις δόκησιν γυναικὸς κλαιούσης, μετεποιήθη ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἰς Νιόβην κλαίουσαν διὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος φόνον τῶν τέκνων αὐτῆς καὶ ἐν τοιαύτῃ φανταστικῇ ἰδιότητι εἰσῆλθε καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τραγικὴν ποίησιν (1).

Περίοδος τοῦ χαλκοῦ ἢ τοῦ Ὀρυχάλκου καὶ τοῦ σιδήρου.

Μεγίστην σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἔχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολυτισμοῦ ἡ ἐφεύρεσις καὶ ἡ χρῆσις τοῦ χαλκοῦ ἢ ὀρειχάλκου (2), ἔτι δὲ μείζονα ἡ τοῦ σιδήρου. Καὶ τού-

---

(1) Ἴδ. Σοφοκλ. Ἀντιγον. στ. 823:

Ἤκουσα δὴ λυγροτάταν ὀλέσθαι
τὰν Φρυγίαν ξέναν
Ταντάλου Σιπύλῳ πρὸς ἄ-
κρῳ, τὰν κισσὸς ὡς ἀτενὴς
πετραία βλάστα δάμασεν,
καί νιν ὄμβροι τακομέναν,
ὡς φάτις ἀνδρῶν,
χιών τ' οὐδαμὰ λείπει,
τέγγει δ' ὑπ' ὀφρύσι παγκλαύτοις
δειράδας.

Κατά τινα μεταγενεστέραν μυθικὴν παράδοσιν τὸ ἄγαλμα τῆς τοῦ Σιπύλου κορυφῆς ἦν αὐτὴ αὕτη ἡ Νιόβη, ἥτις μετὰ τὸν ὄλεθρον τῶν τέκνων αὐτῆς μεταβᾶσα ἀπὸ Θηβῶν εἰς τὸν Σίπυλον τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς αἰτήσει μετεβλήθη εἰς λίθον, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν θλίψεων ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν τέκνων.

Πλὴν τῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Σιπύλου ἀπο βράχου εἰκόνος ὁ ἐκ τῶν πεπαιδευμένων ἰατρῶν τῆς Μαγνησίας (καὶ τῶν ἐμῶν παλαιῶν ἐν Σμύρνῃ μαθητῶν) Δρ Γρηγόριος Περγαμηνὸς μοὶ ἔδειξεν ἐν Μαγνησίᾳ κατὰ τὸ ἀνωφερὲς ἄκρον τῆς πόλεως καὶ ἑτέραν εἰκόνα λιθίνην τῆς αὐτῆς θεᾶς μικροτέρων διαστάσεων, τῆς αὐτῆς βαναύσου ἀρχετύπου τέχνης, ἀλλὰ σαφέστερον παριστῶσαν μορφὴν γυναικός. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι τὸ ἐγγὺς τοῦ ἀγάλματος τούτου μονύδριον μουσουλμανικόν, ὅπου ἐν ἰδιαιτέρᾳ αἰθούσῃ δείκνυνται παραλλήλως ἑπτα λόφοι ἑπτὰ παρθένων ἁγίων (γεντὶ κηζλάρ, κατὰ τὸν παρὰ τοῖς Ἀσιάταις ποιητικὸν ἀριθμὸν 7). Πολλοὺς δὲ ἠκούσαμεν μύθους περὶ τῶν ἑπτὰ παρθένων. Ὁ αὐτὸς δὲ εὗρεν ἐν Κούλᾳ τῆς Λυδίας ἐν τῇ συνοικίᾳ Τὰς μαχαλὲ (τ. ἔ. συνοικία πέτρας) καὶ τρίτον ἄγαλμα Κυβέλης ἀκατεργάστου τέχνης, καθημένης ἐπὶ θρόνου μετὰ δύο λεόντων παρὰ τοὺς πόδας, ὅπως τὸ ἐν Κερκύρᾳ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ αὐτοκρ. Γουλιέλμου εὑρεθὲν ἄγαλμα τῆς αὐτῆς θεᾶς μεταποιηθείσης εἰς Γοργώ.

Ἀλλ' ἡ οὐδεμίαν ἀπὸ τεχνικῆς, πολλοῦ γε δεῖ καλλιτεχνικῆς, ἀπόψεως ἔχουσα ἀξίαν Φρυγικὴ εἰκὼν τῆς Φρυγίας θεᾶς, ἡ εἰσελθοῦσα εἰς τὸν μυθικὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ὡς εἰκὼν Νιόβης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Ταντάλου καὶ ἀδελφῆς τοῦ Πέλοπος, τῆς παθούσης τοιαύτας συμφορὰς ἕνεκα τῆς ὀργῆς τῶν τέκνων τῆς Λητοῦς, ἣν ἐξήγειρεν ἐναντίον ἑαυτῆς, καὶ ἀπὸ τῶν μύθων μεταβᾶσα εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐμπνεύσασα εἰς τὸν μέγαν τραγικὸν ποιητὴν τὴν διὰ τοῦ στόματος τῆς Ἀντιγόνης ἐξαγγελλομένην θαυμασίαν ᾠδήν, ἀπὸ τῆς ποιήσεως μεταδοθεῖσα καὶ εἰς τὴν πλαστικὴν καλλιτεχνίαν παρήγαγε τὸ τοῦ Πραξιτέλους ἢ τοῦ Σκόπα ἀθάνατον καλλιτέχνημα τὸ εἰς Ῥώμην μετενεχθὲν καὶ τὸν ἐνταῦθα ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος κοσμοῦν, εἶτα δὲ ἐξαφανισθὲν καὶ πάλιν τῷ 1583 ἀνευρεθὲν σύμπλεγμα τῆς Νιόβης καὶ τῶν Νιοβιδῶν, τὸ νῦν τὸ μουσεῖον τῆς Φλωρεντίας κοσμοῦν ἀριστούργημα ἀριστουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς πλαστικῆς. Οὕτως ὁ Πελασγικὸς κόσμος δυνάμει καὶ ἐν σπέρματι ἐνεῖχεν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει καὶ τῇ τέχνῃ τοῦ καλοῦ, τὸν ἐξ αὐτοῦ παραχθέντα Ἑλληνικὸν κόσμον.

(2) Καὶ ἡ Τέμεσα ἢ Τεμέση τῆς Κάτω Ἰταλίας ἐθεωρεῖτο ὡς πατρὶς τοῦ χαλκοῦ, ὅπως καὶ ἡ Τεμεσσὸς τῆς Κύπρου. Ἀλλὰ ἡ ἐξεργασία χαλκοῦ καὶ σιδήρου ἐθεωρεῖτο ἔργον τῶν τοῦ Πόντου λαῶν.

[illegible] ἡ πατρὶς ἐν τῷ Πελασγικῷ κόσμῳ καὶ ἐν ταῖς Εὐρωπαικαῖς χώραις πάσαις εἶναι αἱ Ποντικαὶ Θρᾳκικαὶ χῶραι τῆς Μ. Ἀσίας μὴ ἀποκλειομένης καὶ τῆς πιθανότητος τῆς ὑπὸ τοῦ Π. Καβ[β]αδίου ἐξενεχθείσης γνώμης ὅτι εἰσαγωγὴ χαλκοῦ (1) καὶ σιδήρου εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐγένετο ἴσως ἐν μέρει καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν μεσημβρινῶν.

Ἡ παρὰ τὴν [illegible]

Ἐν τῇ Γενέσει (Π. Δ.) ὁ Θοβὲλ ἢ Τουβὰλ ὁ ἐκπροσωπῶν τοὺς *Τιβαρηνοὺς* τοῦ Πόντου ἦν υἱὸς τοῦ Λάμεχ καὶ οὗτος ἦν σφυροκόπος χαλκεὺς χαλκοῦ καὶ σιδήρου. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τῶν *Τιβαρανῶν* ἢ *Τηβηρανῶν* φαίνεται ὅτι ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν *πέλεκυν* καὶ τὸν σίδηρον (Περσιστὶ καὶ Ἀρμενιστὶ Dever, Dabar=*πέλεκυς*). Παρ' Ὁμήρῳ οἱ Τιβαρανοὶ καὶ Μόσχοι δὲν μνημονεύονται· ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ περίπου χώρᾳ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Πόντου τῇ περὶ τὸν Ἅλυν ἀναφέρεται ἐν τῷ Διακόσμῳ ἄλλος λαός, οὗ τὸ ὄνομα φαίνεται ἔχον ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ μέταλλον· εἶναι δὲ ὁ λαὸς οὗτος ὁ τῶν *Ἀλιζώνων*, περὶ ὧν λέγει ὁ ποιητὴς τοῦ Διακόσμου (Ἰλιάδ. Β 856—857)·

Αὐτὰρ *Ἀλιζώνων* Ὀδίος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον
τηλόθεν ἐξ Ἀλύβης, ὅθεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη.

Ἡ χώρα, περὶ ἧς ἀναφέρει ὁ Διάκοσμος, ἡ μετὰ τὴν Παφλαγονίαν, ἡ *Ἀλύβη*, ζητητέα πάντως δεξιᾷ τῶν ἐκβολῶν τοῦ *Ἅλυος*, τὸ δὲ Ἀλύβη ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν δεξιᾷ τοῦ Ἅλυος κειμένην Χαλυβίαν, τὴν χώραν τῶν *Χαλύβων* καὶ τοῦ χάλυβος, καὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, *ὅθεν ἀργύρου γενέθλη*, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν οὐ μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἅλυος *Ἀργυρούπολιν* (Τουρκ. Γκιουμους-χανὲ — ἀργυρεῖ) μέχρι νῦν καλουμένην. Ἡ χώρα αὕτη, ἐν ᾗ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις εὑρίσκομεν τοὺς Χάλυβας, ἔχει μεταλλεῖα σιδήρου ἤτοι χάλυβος καὶ χαλκοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀργύρου. Ἐν δὲ τῷ *Ἀλιζῶνες* τοῦ Διακόσμου εὑρίσκομεν τὸ τῆς μεταλλουργίας ὄνομα (ἐκ τοῦ Ἀρμεν. halem =τήκω τὸ μέταλλον, h[illegible]-μεταλλουργός). Καὶ αὕτη, φαίνεται, ἦν ἡ ἀρχέτυπος Ποντικὴ Πελασγικὴ μορφὴ τοῦ ὀνόματος, ἐξ ἧς βραδύτερον παρήχθη ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον τὸ *Χάλυψ*, *Χάλυβες*. Ἀλλὰ τὸ ἕτερον ὄνομα τὸ διδόμενον βραδύτερον εἰς τοὺς Χάλυβας τούτους τοῦ Πόντου καὶ ἐπικρατοῦν μέχρι σήμερον παρ' αὐτοῖς, τὸ τῶν *Χάλδων* καὶ τῆς *Χαλδίας* (ὅπερ παρετυμολογικῶς ἕνεκα τῶν Χαλδαίων τῆς Βαβυλωνίας μεταποιηθὲν ὑπὸ

(1) Ὅταν λέγωμεν ἐνταῦθα περὶ χαλκοῦ, ἐννοοῦμεν καὶ τὸν ὀρείχαλκον (χαλκὸν μιγνύμενον ἔν τινι ἀναλογίᾳ (5—10 ο/ο) μετ' ἄλλου μετάλλου (κασσιτέρου ἢ ψευδαργύρου) διδόντος αὐτῷ δύναμιν ἀντοχῆς καὶ διαρκείας καὶ χρῶμα ἐπὶ τὸ ἐρυθρότερον. Ἡ τοιαύτη διὰ μίξεως γινομένη ἐξεργασία τοῦ χαλκοῦ φαίνεται ὅτι ἦτο ἀρχαιοτάτη. Τὸ Λατινικὸν aurichalcum (διότι καὶ οὕτω λέγεται ἀντὶ orichalcum) φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν μετὰ ψευδαργύρου μῖξιν.

τοῦ Στράβωνος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου εἰς Χαλδαῖος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πλημμελῆ περὶ τῆς ἀπὸ Χαλδαίας τῆς Βαβυλωνίας μεταναστεύσεως τῶν τοῦ Πόντου Χαλδαίων, γενομένης οὕτω συγχύσεως τοῦ ὀνόματος *Ἀλιζώνων* (ἤτοι Χαλιζώνων) καὶ τοῦ ἐκ τούτου προελθόντος τῶν Χάλδων ἢ Χαλδίων μετὰ τοῦ τῶν Χαλδαίων). Ἡ ἐκκλησία μέχρι σήμερον γινώσκει ἐπίσκοπον *Χαλδίας* (οὐχὶ Χαλδαίας) τοῦ Πόντου. Τὸ αὐτὸ δὲ Ἀρμενοθρακικὸν Ποντικὸν ὄνομα τῶν Χαλιζώνων ἢ Χάλδων εὑρίσκομεν καὶ

Ἀναπαράστασις τοῦ Ναοῦ τῆς Γοργοῦς ἐν Κερκύρᾳ

ἐν τῷ ὀνόματι τῶν ἀρχαιοτάνων μεγάλων ἐθνικῶν θεῶν τῶν Ἀρμενίων *Χάλδι*. Σύμπασα ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, ἀπὸ Ὁμήρου μέχρι Στράβωνος καὶ τῶν μεταγενεστέρων τούτου συγγραφέων, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ὡς *γενέθλιον* τοῦ χαλκοῦ καὶ σιδήρου (και ὁ Ὅμηρος τοῦ ἀργύρου) ἀναγνωρίζουσι τὴν εἰρημένην χώραν τῶν Χαλύβων ἢ Χάλδων τοῦ Πόντου. Ὁ ποιητὴς Καλλίμαχος ἔλεγεν :

> Χαλύβων ἀπόλοιτο γένος
> γαιόθεν ἀντέλλοντα κακὸν φυτὸν οἱ μιν ἔφηναν.

Σχολιαστ. Ἀπολλωνίου Ροδίου (Γ΄ 775 καὶ Β΄ 375 : «Χάλυβες ἔθνος Σκυθικὸν μετὰ Θερμώδοντα (ποταμὸν τοῦ Πόντου), οἳ μέταλλον σιδήρου εὑρόντες μοχθοῦσι περὶ τὸ ἔργον»). Πρβλ. Ξενοφ. Ἀνάβ. Ε΄, 5, 1 ; «Καὶ ὁ βίος ἦν τοῖς πλείστοις αὐτῶν (τῶν Χαλύβων) ἀπὸ σιδηρείας», καὶ Ἀπολλ. Ρόδ. Β΄ 375 :

> Τρηχείην Χάλυβες καὶ ἀτειρέα γαῖαν ἔχουσιν,
> ἐργατίναι· τοὶ δ᾽ ἀμφὶ σιδήρεα ἔργα μέλονται,

καὶ Β΄ 1003 :

> Χαλύβων παρὰ γαῖαν ἵκοντο·
> ... ἀλλὰ σιδηροφόρον στυφελὴν χθόνα γατομέοντες.

Διονυσ. Περιηγ. 751 :

> Τοῖσι δ᾽ ἔπι καὶ Χάλυβες στυφελὴν καὶ ἀπηνέα γαῖαν
> ναίουσιν μογερὸν δεδαηκότες ἔργον.

Εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ Εὐστάθιος λέγει: «Τούτους τοὺς *Χάλυβας* ἄλλοι Χαλύβους ἐκάλεσαν· ἔθνος δέ εἰσι Σκυθικὸν (Ποντικόν) παρὰ τῷ Θερμώδοντι ἀφ' οὗ σίδηρος, ὅθεν καὶ χαλυβικὸς κνώδων». Ἀρριανὸς δὲ οὕτω φησί· «Χάλυβες πρῶτοι ἀνθρώπων αἰτίαν ἔχουσι χαλκώσασθαι σίδηρον». Ἐξαίρει δὲ καὶ Αἰσχύλος τὸν τοιοῦτον σίδηρον. Ἀπὸ Χαλυβίας, τῆς περὶ τὸν Θερμώδοντα Ποντικοῦ χώρας, οἱ σιδηρουργοὶ καὶ σιδηροφόροι Ἀλίζωνες ἢ Χάλυβες διέδοσαν τὴν τέχνην αὐτῶν πανταχοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ζητοῦντες, εὑρίσκοντες καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τοὺς ὑπὸ γῆν μεταλλικοὺς θησαυροὺς τῆς χώρας ταύτης· μετέβησαν δὲ διὰ τὸ αὐτὸ ἔργον καὶ εἰς τὰ τῆς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας μεταλλεῖα, φέροντες πανταχοῦ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῶν Ἀλιζώνων μετὰ διαφόρων παραλλαγῶν, ὡς ποιοῦσι τοῦτο σήμερον ἢ ἐποίουν μέχρι τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἐπελθούσης καταστροφῆς ἔτι οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν Τραπεζούντιοι (ἐκ τῆς ἐπαρχίας δηλονότι Τραπεζοῦντος) Ἑλληνόγλωσσοι, καταχρηστικῶς καλούμενοι *Λαζοί*, οἷς ἐντυγχάνει τις ἐν πᾶσι τοῖς μεταλλοφόροις ὄρεσιν, ἰδίως ἐν Ταύρῳ καὶ Ἀντιταύρῳ, ἀποτελοῦντες οἱονεὶ ἀποικίας μεταλλευτῶν, ὑποκείμενοι ἐκκλησιαστικῆς ὅπου καὶ ἂν οἰκῶσιν εἰς τὸν μητροπολίτην Χαλδίας. Ἐν τοῖς ἀργυρείοις τῆς Τρωικῆς Μυσίας εὑρίσκομεν πάλιν τοὺς Ἀλιζῶνας ἢ Ἀλαζῶνας καὶ τὴν Ἀλύβην κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ Ἐφόρου, Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου καὶ τοῦ Δημητρίου τοῦ ἀπὸ Σκήψιος (Στράβ. ΙΒ´ 549 -555), εἰ καὶ ὁ Στράβων φέρει τινὰς ἀντιρρήσεις μᾶλλον διαλεκτικὸν χαρακτῆρα φερούσας ἢ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων ἀφορώσας (1). Οἱ μεταξὺ δὲ Μυσίας καὶ Φρυγίας οἰκοῦντες Ἀλυσόνιοι ἢ *Λασόνιοι* φαίνονται φέροντες τὸ αὐτὸ ὄνομα τῶν Ἀλιζώνων. Ἀλιζώνων δὲ μνημονεύει ὁ Στράβων (ΙΒ´ 550) ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου, ἔνθα ὑπῆρχον μεταλλεῖα πλούσια (τὰ μέχρι νῦν περίφημα Μαδεμοχώρια). Ἐργάται σιδήρου ἦσαν καὶ οἱ Καβαλεῖς οἱ ἀπὸ Λυδίας μέχρι Παμφυλίας οἰκοῦντες ὡς δηλοῖ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν (2) (Στράβ. ΙΓ´ 629-634). Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου (VII 197) ἀναφερόμενον ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης Λυδὸν τὸν Σκύθην παρέδιδεν ὡς ἐπινοήσαντα τὴν χώνευσιν τοῦ χαλκοῦ («Aes conflare Aristoteles Ludum Scythem putat). Ὁ *Λυδὸς* οὗτος καλεῖται *Σκύθης* ὅπως καὶ οἱ Χάλυβες οἱ περὶ τὸν Θερμώδοντα· καὶ οἱ Ἀλαζῶνες δὲ ἤτοι οἱ Ἀλίζωνες ὀνομάζονται *Σκύθαι* ἕνεκα τῆς συγγενείας τῶν Θρᾳκῶν πρός τινας *Σκυθικοὺς* λαούς. Τὸ *Σκύθης*, ὡς ἐρρήθη ἤδη, δὲν εἶναι ὅρος ἐθνολογικός, λεγόμενος περὶ λαῶν οἱασδήποτε ὁμοφυλίας, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ περιέλαβον οἱ Ἕλληνες κατὰ μικρὸν πάντας τοὺς πέραν τοῦ Ἴστρου μέχρι τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης πρὸς Β. καὶ μέχρι Ἰμαοῦ ἢ Ἰμαλαΐων οἰκοῦντας λαοὺς διαφόρων ἀπ' ἀλλήλων γλωσσικῶς καὶ ἀνθρωπολογικῶς ἔτι διαφερόντων λαῶν (Γερμανῶν, Σλαύων καὶ Τούρκων ἔτι, ὧν γενάρχης πάντως εἶναι ὁ παρ' Ἡροδότῳ *Ταργέιτης*, ὁ *Τουργούτ* τῶν Τουρκικῶν λαῶν), ἀλλ' οἱ συνήθως ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ ἀναφερόμενοι Σκύθαι, οἱ ὅμοροι πρὸς τοὺς Θρᾷκας, εἰσὶ Γερμανοὶ καὶ

---

(1) Ἀλιζώνων ὑπὸ τὸ ὄνομα Χαλύβων ἐν Μυσίᾳ μνημονεύεται καὶ ὁ Ἀπολλώνιος Ῥόδιος (Ι, 1322—3)

Πέπρωται Μυσοῖσι περικλεὲς ἄστυ καμόντα
μοῖραν ἀναπλήσειν Χαλύβων ἐν ἀπείρονι γαίῃ.

(2) Ἐκ τῆς Ἀρίας ρ. καβ = ὀρύττειν, Λατ. cavus, caverna, Περσ. kaviden = ὀρύττειν. Πρβλ. Στραβ. ΙΑ, 529· «Μέταλλα δ' ἐν μὲν τῇ Συσπιρίτιδί ἐστι χρυσοῦ κατὰ τὰ Κάβαλλα». Δὲν μοι φαίνεται ὅλως ἀπίθανον ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τῆς νῦν Καβάλλας τῆς Μακεδονίας (ἀρχαιότερον Χριστοπόλεως;) ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ρ. ταύτην, ἕνεκα τῶν ἐν τῇ ἐγγύτατα κειμένῃ Θάσῳ περιφήμων ἐν τῇ ἀρχαιότητι χρυσωρυχείων).

δὴ οἱ Κιμμέριοι οἱ οἰκοῦντες ἀπὸ τῶν νοτίων (ἐν Πόντῳ) καὶ τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν Σκαδιναυϊκῶν χωρῶν, οἵτινες παριστάνονται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὡς καταδιωκόμενοι ὑπὸ Σκυθῶν ἀνατολικῶν (πάντως Τουρανίων). Τοῦ δὲ *Λυδοῦ* τοῦ ἐπινοήσαντος τὴν χώνευσιν τοῦ σιδήρου τὸ ἔτυμον αὐτὸ τοῦ ὀνόματος φαίνεται μαρτυροῦν τὴν Ἀρίαν καὶ δὴ τὴν Θρᾳκοαρμενικὴν καταγωγήν (1).

Τελχῖνες. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερον ὄνομα ἐθνικὸν συνδεόμενον μετὰ τῆς χωνείας τοῦ χαλκοῦ. Ὁ Πλίνιος ἐν τῷ ἄνω μνημονευθέντι χωρίῳ περὶ χωνείας χαλκοῦ, ἐν ᾧ λέγει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὴν χωνείαν τοῦ χαλκοῦ ἀποδίδωσιν εἰς τὸν Σκύθην Λυδόν, λέγει ἐν ταὐτῷ ὅτι ὁ Θεόφραστος ἀπέδιδε τὴν ἐφεύρεσιν ταύτην εἰς τὸν *Δήλαν τὸν Φρύγα* (Delam Phrygem).

Τὸ ὄνομα ὡς καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματείᾳ ἀγνώστου Dela (2) τοῦ Πλινίου δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν τῷ Ἑλλην. *Τελχῖνες*. Οἱ Τελχῖνες εἴτε ἐκ θαλάσσης ἀνέθορον κατά τινα παράδοσιν (υἱοὶ θαλάττης κατὰ Διόδωρον Ε, 55) εἴτε ἐκ *Κρήτης* ἦλθον εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ῥόδον, ἐθεωροῦντο «πρῶτοι ἐργασάμενοι σίδηρόν τε καὶ χαλκόν», ἦσαν δ' οὗτοι καὶ οἱ τὴν ἅρπην τοῦ Κρόνου δημιουργήσαντες (Στράβ. ΙΔ' 654), ἀλλὰ δὲν περιωρίζετο τὸ δημιουργικὸν αὐτῶν ἔργον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ Διόδωρον (Ε, 56) «Γενέσθαι δ' αὐτοὺς καὶ τεχνῶν τινων εὑρετὰς καὶ ἄλλα τῶν εἰς τὸν βίον τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσασθαι. Ἀγάλματά τε τῶν θεῶν πρῶτοι κατασκευάσαι λέγονται καί τινα τῶν ἀρχαίων ἀφιδρυμάτων ἀπ' ἐκείνων ἐπωνομάσθη». Ἀλλ' οἱ Τελχῖνες ἐλέγοντο καὶ *φαρμακευταί*. Τοῦτο δὲ μὲ πείθει νὰ ἀναγάγω τὸ ἔτυμον τοῦ *Δέλας* εἰς τὸ Ἀρμεν. del=φάρμακον, delem=φαρμακεύειν, ἔν τε τῇ καλῇ σημασίᾳ τοῦ θεραπεύειν διὰ φαρμάκων καὶ *ἰᾶσθαι* καὶ ἐν τῇ τοῦ δηλητηριάζειν (3). Διὰ τῶν Τελχίνων δὲ τούτων παριστῶνται οἱ εὑρεταὶ τῆς τοῦ σιδήρου καὶ χαλκοῦ ἐξεργασίας καὶ ὡς πρῶτοι ἐργάται τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῷ Πελασγικῷ κόσμῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πατρὶς αὐτῶν ἐκτείνεται ἀπὸ Κρήτης μέχρι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλ' οἱ κυριώτατοι λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ συνδεόμενοι μετὰ τῶν ἐν Πόντῳ εὑρετῶν τῆς τοῦ χαλκοῦ καὶ σιδήρου ἐργασίας εἶναι οἱ Τρῶες, οἱ Λύκιοι καὶ οἱ Κᾶρες, λαοὶ τῆς Δυτικῆς Μ. Ἀσίας.

Οἱ τρεῖς οὗτοι ὁμόφυλοι Θρᾳκικοὶ λαοὶ συνδέονται ἐξ ἑνὸς πρὸς τοὺς Θρᾷκας τοῦ Πόντου, τοὺς εὑρετὰς τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου, καὶ τοὺς ἀρχαιοτάτους, τὸ κέντρον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἰκοῦντας Φρύγας, ἐξ ἄλλου δὲ πρὸς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου

---

(1) Τὸ ὄνομα Λυδὸς ὡς καὶ τὸ Κιμμερικὸν Πελασγικὸν Λύγδαμις ἔχουσι πάντως συνάφειαν πρὸς τὸ Ἀρμεν. ludjan—em=χωνεύω, ludjunu — χωνεία, χώνευσις, ludj—agan = χωνευτικός. Μετὰ τῆς Ἀρμενικῆς δὲ ταύτης ρ. δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὰς ὑπὸ τοῦ Pictet (Les Origines Indo-europeennes τομ. 2 σ. 184) εἰς χώνευσιν μετάλλου παρὰ τοῖς Ἀρίοις λαοῖς ἀναφερομένας λέξεις (ἀρχ. Σλαβ. liti = χωνεύειν, litetsu = χωνευτής, Δαλματοσλαβικὸν ἢ Ἰλλυρ. leti = χωνεύειν, Λιθουαν. leti = χωνεύειν, letogis = χωνευτής (Λυδός!). Παραβλ. καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Καππαδοκικὸν νέλετο = κεχωνευμένος σίδηρος (ἂν μὴ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ Ἑλλ. ἀναλυτόν, ἀνάλυτον.

(2) Μοὶ φαίνεται ἄπορον πῶς ἐν τῷ Λεξικῷ τῶν Ἑλληνικῶν κυρίων ὀνομάτων τοῦ Pape ἀπὸ τοῦ Delas τοῦ Πλινίου ἐπλάσθη τὸ Δηλᾶς, ἐνῷ ὁ τύπος ὁ ἐκφερόμενος ὑπὸ τοῦ Πλινίου εἶναι ἁπλῶς Delas.

(3) Ἐν τῇ πιθανῇ συναφείᾳ τοῦ Τελχὶν πρὸς τὸ Delas καὶ τὸ Ἀρμεν. del τὸ χ τοῦ Τελχὶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ προελθὸν ἐκ τοῦ κ τοῦ Ἀρμεν. πληθυντικοῦ, ὅπως τοῦτο γίνεται καὶ ἐν ἄλλοις Ἀρμενοποντικοῖς ὀνόμασιν, ὡς ἐν τῷ ὀνόματι τῶν Καρδούχων (πληθ. τοῦ Κάρδος), τῶν Ἡνιόχων, Ταόχων καὶ αὐτῶν τῶν Κόλχων.

καὶ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ ἰδίως πρὸς τὸ μέγα παναρχαῖον κέντρον τοῦ Πελασγικοῦ πολιτισμοῦ, πρὸς τὴν Κρήτην. Πόσον προηγμένος ἦν ὁ ὑλικὸς πολιτισμὸς ἐν Τροίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, μάρτυρες εἶναι τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 1870 ἀρξαμένων ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν ἐν Τροίᾳ μεγάλων ἀνασκαφῶν τῶν ἐπαναληφθεισῶν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοτάτου καὶ γνωστοτάτου ἐν Ἕλλησι σοφοῦ ἀρχαιολόγου Dörpfeld, ἀνεκαλύφθη, ὅπως καὶ διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ε. Σλῆμαν ἐν Μυκήναις καὶ διὰ τῶν τοῦ Dörpfeld ἐν Τίρυνθι ἀνασκαφῶν ὁλόκληρος κόσμος τέχνης καὶ πολιτισμοῦ μεγάλου, οὗ μέρος βλέπομεν ἤδη καὶ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἀσπίδι τοῦ Ἀχιλλέως (Ἰλ. Σ). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Λυκίᾳ ἀπὸ τοῦ 1839 ὑπὸ τοῦ περιφήμου Ἄγγλου ἱστοριοδίφου Καρόλου Fellows ἀρξάμεναι καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐξακολουθήσασαι ἀνασκαφαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι, δι' ὧν ἀνεκαλύφθησαν πρὸς τῇ πρωτίστῃ τῶν τῆς Λυκίας πόλεων Ξάνθῃ καὶ 13 ἄλλαι πόλεις ἐν ἐρειπίοις μετὰ πολλῶν θησαυρῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν, διεφώτισαν ἔτι μᾶλλον τὰ κατὰ τὸν ἀρχαιότατον πολιτισμὸν τῆς χώρας ταύτης (1). Περὶ δὲ Καρῶν προκειμένου, καὶ οὗτοι παρὰ τὴν δυσφήμησιν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ὡς πειρατῶν καὶ ὡς δούλων, εἶναι ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀρχαιοτάτου πολιτισμοῦ τῆς Ἰωνίας καὶ Καρίας, ἀδελφοὶ δὲ τῶν Λελέγων καὶ τῶν Ἰώνων κτίσται καὶ οἰκήτορες τῆς Μιλήτου, τῆς μεγάλης ταύτης πρωτευούσης πόλεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ παντὸς τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐν τοῖς πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων χρόνοις. Καὶ διὰ τῆς Μιλήτου δὲ αὐτῆς ἡ Καρία συνδέεται μετὰ τοῦ μεγάλου κέντρου τοῦ Πελασγικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς Κρήτης· διὸ ἀναγκαῖον νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν καὶ τὸν λόγον ἡμῶν πρὸς τὴν νῆσον ταύτην.

Ὁ παναρχαῖος πολιτισμὸς τῆς Κρήτης. Κατὰ τὰ ἐν τῷ Λεξικῷ Ἡσυχίου τοῦ Ἀλεξανδρέως λεγόμενα ὅτι Κρῆτες = Πυργῖται εὑρίσκομεν ἐν τῷ ὀνόματι *Κρητῶν* καὶ Κρήτης ἀνάλογόν τι πρὸς τὸ τῶν *Τυρρηνῶν* ἢ *Τυρσηνῶν*, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν Ἑλληνοπελασγικὴν καταγωγὴν τοῦ ὀνόματος, ὅπως καὶ τὰ ὀνόματα *Τελχινία* καὶ *Ἰδαία* τὴν ἰδιαιτέραν πρὸς τὴν Πελασγικὴν Μικρὰν Ἀσίαν συνάφειαν τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας γνωστὴ ἡμῖν ἀρχαιοτάτη ἐθνογραφία τῆς νήσου εἰς τὸ αὐτὸ ἄγει συμπέρασμα. Ὁ τοῦ Ὁμηρικοῦ Διακόσμου ποιητὴς μνημονεύων (Ἰλ. Β. 645—650) ὀνομάτων Κρητῶν ἡρώων οὐδενὸς ποιεῖται μνείαν ξένου ἑτερογενοῦς ἢ ἑτερογλώσσου λαοῦ· τοὐναντίον δὲ τὰ πάντα παρ' αὐτῷ φέρουσιν ἐν Κρήτῃ χαρακτῆρα Ἀχαϊκόν, καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἥρωες τῆς νήσου, ἰδίως ὁ Δευκαλιωνίδης ἢ Δευκαλίδης Ἰδομενεὺς εἶναι εἷς τῶν μεγάλων ἡρώων στρατηλατῶν τῶν Ἀχαιῶν, πάντως δ' οἱ Κρῆτες ὡς εἷς λαὸς ὁμογενὴς ἐξ ἁπάσης τῆς νήσου, Κνωσσοῦ τε καὶ «Γόρτυνος τειχιοέσσης» καὶ Λύκτου καὶ Μιλήτου καὶ ἀργινόεντος Λυκάστου, Φαιστοῦ τε Ρυτίου τε «πόλεων εὐναιετοωσῶν», «ἄλλοι θ' οἳ Κρήτην ἑκατόμπολιν ἀμφενέμοντο», πάντες ὑπόκεινται εἰς ἕνα ἀρχηγὸν τὸν Ἰδομενέα («τῶν μὲν ἄρ' Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν»). Πρβλ. Ἰλ. Ν, 452 «Δευκαλίων δ' ἐμὲ τίκτε πολέσσ' ἄνδρεσσιν ἄνακτα Κρήτῃ ἐν εὐρείῃ». Ἀλλ' ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητὴς (Τ, 172 κ. ἑξ.) λέγων περὶ «ἐννήκοντα πόλεων» προστίθησι περὶ τούτων «ἄλλη δ' *ἄλλων γλῶσσα*, μεμιγμένη· ἐν μὲν Ἀχαιοί, ἐν δ' Ἐτεόκρητες, μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κύδωνες Δωριέες τε τριχάϊκες δῖοί τε Πελασγοί». Καὶ ἐνταῦθα τὰ περὶ πολλῶν γλωσσῶν λεγόμενα πρέπει νὰ νοηθῶσιν ὡς περὶ πολλῶν διαλέκτων. Καὶ πιθανὸν μὲν ὅτι οἱ *Ἐτεό-*

---

(1) Ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγματειῶν τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἰδίως ἄξιαι μελέτης καὶ σπουδῆς εἶναι 1) An Account of Discoveries in Lycia (1841), 2) The inscribed Monuments at Xanthus (1843).

κρητες (οἱ αὐτόχθονες, οἱ *ὄντως* Κρῆτες, οἱ πρωτογενεῖς Κρῆτες· οὕτως ἑρμηνεύεται τὸ ὄνομα) καὶ οἱ Πελασγοὶ ἐλάλουν πάντως διαλέκτους παναρχαίας μὴ νοουμένας ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν καὶ Δωριέων· οἱ δὲ Κύδωνες οἱ θεωρούμενοι μέχρι τινὸς ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸ Σημιτικὸν ἐν τῇ νήσῳ στοιχεῖον (τοὺς Καφτώρ;) πιθανὸν μὲν ὅτι ἀπετέλουν ἴδιόν τινα λαόν, ἀλλ' ἡ γνώμη ὅτι ἦσαν λαὸς Σημιτικὸς στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀσθενεστάτης ὑποθέσεως ὅτι οἱ Καφτωρ-ὶμ ἦσαν Κρῆτες. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ οἱ Καφτωρὶμ θεωροῦνται ἀπὸ Κρήτης μεταναστεύσαντες εἰς τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων καὶ ἐκλιπόντες ἀπὸ Κρήτης (1). Ἡ καταλαμβάνουσα ἐπ' ἐσχάτων ἄνδρας τινὰς λογίους Εὐρωπαίους ἐν πάσῃ νέᾳ ἀνακαλύψει μνημείων τέχνης τάσις νὰ δημιουργῶσι νέας περιόδους ἱστορικὰς ἢ προϊστορικὰς μετὰ νέων ἐθνῶν καὶ νέων, ὑπ' αὐτῶν πλαττομένων, ἐθνικῶν ἢ τοπικῶν ὀνομάτων, ἵνα εἰς τὰς γενομένας ἀνακαλύψεις δίδωται εὐρυτέρα περιοχὴ καὶ μείζων σημασία, ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ἔτι τῇ Ἑλληνικῇ τῆς Κρήτης καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος δημιουργῶσι κατὰ φαντασίαν καὶ ἄνευ ἐπιστημονικῆς βάσεως λέξεις ξένας εἰς ἀγνώστων ξένων λαῶν γλώσσας ὑπαγομένας καὶ ἡ τάσις αὕτη ἐζήτησε πρὸ πάντων ἐν Κρήτῃ νέον στάδιον ἐνεργείας. Τὰ τοιαῦτα ἐνίοτε μέχρι τοῦ ἀστείου καταντῶντα θεωρήματα καὶ πειράματα δὲν ἔχουσιν οὐδὲν κοινὸν μετὰ τῆς ἀληθοῦς καὶ σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης (ἴδ. περαιτέρω). Καὶ ἐφόσον δὲν ἀναγνωσθῶσι καὶ ἑρμηνευθῶσιν ὁπωσοῦν πιθανῶς τὰ ὀλίγα μὴ ἐν Ἑλληνικῷ ἀλφαβήτῳ γεγραμμένα ἐπιγραφικὰ μνημεῖα, πᾶσα εἰκασία περὶ γλώσσης Κρητικῆς μὴ Ἑλληνικῆς καὶ μὴ Πελασγικῆς εἶναι παράτολμος καὶ ἐστερημένη βάσεως καὶ οὐσίας ἐπιστημονικῆς. Ὅτι ἡ Κρήτη ἡ Πελασγικὴ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς τῆς γεωγραφικῆς ἐν ἀρχαιοτάτοις ἤδη χρόνοις, ἐν τῇ Πελασγικῇ περιόδῳ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τὸν Σημιτικόν, τὸν εἰδικευόμενον ἐν Φοινίκῃ, πολλῷ δὲ πλέον πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς Αἰγύπτου, ἦτο λίαν φυσικόν. Ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδαμῶς καθίσταται πιθανὸν ὅτι ὑπῆρξεν οἱαδήποτε περίοδος, καθ' ἣν βίος καὶ πολιτισμὸς ὅλως ἀλλότριος ἐπεκράτει ἐν τῇ νήσῳ. Ἐπιστημονικῶς τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται καὶ ἡ Κρήτη ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ προελληνικῇ ἱστορίᾳ ὡς Πελασγικὴ καὶ προελληνικὴ κατὰ τὸν χρόνον, ἀλλ' οὐχὶ μὴ Ἑλληνική.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *Ἐτεοκρήτων* (τῶν πρώτων, τῶν αὐθιγενῶν Κρητῶν) (2)

---

(1) Τὸ λεγόμενον ἐν Ὀδυσσ. Γ, στ. 292

ἧχι Κύδωνες ἔναιον Ἰαρδάνου ἀμφὶ ῥέεθρα

ἥκιστα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς Σημιτικῆς καταγωγῆς τῶν Κυδώνων. Τὸ ὄνομα Ἰάρδανος δὲν εἶναι ταὐτὸν τῷ Ἰορδάνης, ἀλλ' ὅπως τὸ τοῦ ἐν Ἤλιδι ποταμοῦ Ἰαρδάνου καὶ τὸ τοῦ ἐν Λυδίᾳ ὁμωνύμου ποταμοῦ εἶναι Πελασγικόν, ἀφοῦ Ἰάρδανος ἦν βασιλεὺς τῆς Λυδίας (Ἡρ. Α' 7), τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο εἶναι ταὐτὸν τῷ Σαρδάν, ὅπερ δὲν εἶναι Φοινικικόν, ὡς ἐνομίζετο πρότερον, ἀλλ' εἶναι Ἄριον, ὅπως καὶ τὸ Σάρδεις ἐκ τῆς χρόνον σημαινούσης Λυδικῆς λ. σάρδις = χρόνος καὶ ἥλιος. Ἀληθῶς παρὰ Στράβωνι Η' 347) ἀναφέρεται καὶ «Ἰαρδάνου λειμὼν» καὶ τάφος, ἀλλ' ἐν τῇ ἐγγὺς Πυλίᾳ ὑπῆρχε καὶ λόφος Σαμικὸς καλούμενος καὶ πόλις ἐπ' αὐτοῦ Σάμος καὶ ἱερὸν Σαμίου Ποσειδῶνος. Ἀλλ' ὁ Στράβων αὐτὸς μαρτυρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα Σάμος ἦν Ἰωνικόν, μὴ γινώσκων ὅτι εἶναι Φοινικικόν. Τὰ εἰρημένα λοιπὸν ὀνόματα οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας παραλαβόντες ἐκ τῆς Φοινίκης, ὅπως καὶ τὰ τοῦ ἀλφαβήτου, διέδοσαν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἂν δὲ τὸ Ἰάρδανος ὑποτεθῇ ἀληθῶς Σημιτικόν, εἰς τὴν αὐτὴν μετὰ τοῦ ὀνόματος Σάμος ὑπάγεται κατηγορίαν.

(2) Ἐτεόκρητες = οἱ ἀληθεῖς Κρῆτες (ἐκ τοῦ ἐτεός = ἀληθής), ἤτοι οἱ αὐτόχθονες, γηγενεῖς Κρῆτες (Aborigines). Ἡ ὑπό τινων ἐσχάτως προτεινομένη συνάφεια τοῦ ὀνόματος

λανθάνουσι πιθανώτατα τὰ ὀνόματα τῶν Φρυγοπελασγῶν τῆς Κρήτης, Λυκίων, Καρῶν καὶ Φρυγῶν, ὧν ἡ ἐν Κρήτῃ ὕπαρξις μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν, ἰδίως δὲ ἐκ τῆς ἐν τῇ νήσῳ λατρείας τῆς Φρυγικῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν μετὰ τῶν Φρυγικῶν αὐτῆς *θεηπόλων*, διακόνων, προπόλων, Κουρήτων καὶ Κορυβάντων καὶ Δακτύλων, ἱερουργούντων ἐν Κρήτῃ καθ' ὃν τρόπον ἐν Φρυγίᾳ. Τὸ ὄνομα τῶν *Ἰδαίων* Δακτύλων καὶ τὸ τῆς Ἴδης αὐτῆς εἶναι κοινὸν τῇ Κρήτῃ καὶ τῇ Τροίᾳ. Ὅτι δὲ καὶ οἱ Λύκιοι οἱ ἐν Τροίᾳ καὶ οἱ ἐν τῇ κυρίᾳ Λυκίᾳ ἐθεωροῦντο μεταναστεύσαντες ἀπὸ Κρήτης εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐρρήθη ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἰδιαιτέραν ὅλως κέκτηται σημασίαν ἐν ταῖς σχέσεσι τῆς Κρήτης πρὸς τοὺς Πελασγοὺς καὶ ἰδίως τοὺς Θρᾳκοπελασγοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ ἔποψιν μυθολογικὴν καὶ τὴν τῆς λατρείας, εἶναι ὁ ἐν Κρήτῃ περίφημος Λαβύρινθος. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτου μακρότερος γενήσεται λόγος περαιτέρω ἐν τοῖς περὶ λατρείας τοῦ θείου παρὰ τοῖς Θρᾳκοπελασγικοῖς λαοῖς· νῦν δὲ τὸ τῆς τέχνης ἐν τῷ Πελασγικῷ κόσμῳ πραγματευόμενοι κεφάλαιον λέγομεν ὀλίγα τινὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Κρήτην ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ.

Ἡ ἀρχαιοτάτη τέχνη ἐν Κρήτῃ. Μεγάλα κέντρα τοῦ προελληνικοῦ ἤτοι τοῦ παναρχαίου καὶ ἀρχαιοτύπου βίου καὶ πολιτισμοῦ, ἐξ οὗ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους παρήχθη καὶ προήχθη ὁ Ἑλληνικὸς βίος καὶ πολιτισμός, ἦσαν ὡς καὶ αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις ἔλεγον ἢ ὑπῃνίσσοντο, αἱ δὲ νεώταται ἀνακαλύψεις ἀπέδειξαν σαφέστατα, ἐν μὲν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι ἡ ἀνατολικὴ Πελοπόννησος, ἰδίως αἱ ἀκταὶ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, ἔνθα τὸ Ἄργος καὶ αἱ Μυκῆναι, ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ Τροίᾳ, ἐν δὲ τῷ Αἰγαίῳ αἱ ἐν τῷ πελάγει τούτῳ νῆσοι, ἰδίως ἡ Θήρα καὶ ἡ Μῆλος, ἀλλὰ πρώτιστα καὶ μάλιστα ἡ Κρήτη. Αἱ Ἑλληνικαὶ θάλασσαι ἀπὸ τοῦ Ἰονίου καὶ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ Σικελικοῦ πελάγους μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, αἱ συνεχόμεναι πᾶσαι μετὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης λεκάνης ἢ ἀποτελοῦσαι μέρη ταύτης, τῆς λεγομένης νῦν, οὐχὶ μετὰ πολλῆς κυριολεξίας, Μεσογείου, ὑπῆρξαν τὸ ἀρχαιότατον θέατρον, ἅμα δὲ καὶ τὰ ὑγρὰ κέλευθα (1) δι' ὧν ἡ προελληνικὴ ἢ Πελασγικὴ Ἑλλὰς (ἵνα κατὰ πρόληψιν χρώμεθα τῷ ὅρῳ Ἑλλάς) κοινωνεῖ πρὸς τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀσίᾳ (ἐν τῇ κοιλάδι Τίγρητος καὶ Εὐφράτου) πολιτισμοῦ, τῆς Φοινίκης χρησιμευούσης ὡς διαμέσου σταθμοῦ (2). Αἱ πρὸ πεν-

---

πρὸς τὸ Χεταῖος φθογγολογικῶς εἶναι λίαν ἀνώμαλος. Τὸ Χεταῖος ἐν Ἑλληνικῶς ἐσχηματισμένῳ τύπῳ εὑρίσκομεν μᾶλλον ἐν τῷ Ὁμηρικῷ Ἡετίων, τῷ ὀνόματι τοῦ ἡγεμόνος τῶν Κιλίκων Χεταίων (Ἠετίων = Χεταΐδης).

(1) **Μεσόγειος** θάλασσα εἶναι μετάφρασις τοῦ Λατ. (Mare) mediteraneum τῆς μεταγενεστέρας Λατινικῆς καὶ ἡ τοιαύτη κατὰ μετάφρασιν ὀνομασία ἀνήκει εἰς τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους. Ἐν ἀρχαιοτέροις Ἑλληνικοῖς χρόνοις (παρὰ Θουκυδίδῃ) καλεῖται «Ἑλληνικὴ θάλασσα» τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτῆς (τὸ δυτικὸν τμῆμα καλεῖται ὑπὸ τῶν Λατίνων mare nostrum (= ἡμετέρα θάλασσα). Ἐν τοῖς Ἑλληνιστικοῖς χρόνοις ἅπασα ἡ Μεσόγειος ὀνόματι ἑνὶ καλεῖται ἡ ἔνδον ἢ ἐντὸς (ἐννοεῖται τῶν Ἡρακλείων) Στηλῶν θάλασσα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐκτὸς τῶν Στηλῶν «ἔξω θάλασσαν».

(2) Ἴδ. Th. Mommsen, Röm. Gesch I. 4: «Ἐφ' ὅσον πάντως εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαρτισθῶσιν ἰδιαίτεροι κύκλοι πολιτισμοῦ, μόνον ἐκεῖνος ὁ κύκλος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀποτελῶν ἑνότητα, οὗ αἱ κορυφαὶ σημειοῦνται διὰ τῶν ὀνομάτων Θηβῶν (τῶν Αἰγυπτίων), Καρχηδόνος (Φοινίκης καθόλου), Ἀθηνῶν καὶ Ῥώμης. Οἱ τέσσαρες οὗτοι λαοί, ἀφοῦ ἕκαστος τούτων κατὰ ἴδιον αὐτῷ τρόπον ἐβάδισε καὶ ἐξίκετο εἰς ἰδιοφυᾶ τινα καὶ μεγαλοπρεπῆ πολιτισμόν, ἐν ποικιλωτάτῃ ἀμοιβαίᾳ πρὸς ἀλλήλους σχέσει ἐξειργάσαντο λαμπρῶς καὶ δαψιλῶς ἀνέπτυξαν πάντα τὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν συνιστῶντα στοιχεῖα.

τηκονταετίας δὲ καὶ ἔτι πρότερον ἀρξάμεναι ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι κέντροις τοῦ Πελασγικοῦ πολιτισμοῦ μεγάλαι ἀρχαιολογικαὶ ἐργασίαι προήγαγον εἰς φῶς θησαυροὺς ὁλοκλήρους πολυτίμους τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος τεθαμμένους ἐπὶ χιλιετηρίδας ὑπὸ τὴν γῆν καὶ νῦν ἀποκαλυπτομένους, ἅμα δὲ καὶ ἀποκαλύπτοντας τὰ λαμπρότερα μέρη πολιτισμοῦ παρῳχημένου. Μετὰ τὰς σπουδαίας ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἱστορικοῦ καὶ ἀρχαιολόγου Fellows περὶ τὰ 1840 γενομένας ἐν Λυκίᾳ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχαιολογικὰς ἐρευνας καὶ ἀνακαλύψεις καὶ τὰς ἔτι πρότερον τοῦ Καρόλου Texier καὶ τοῦ Ἄγγλου Ἅμιλτον ἐν τοῖς ἔνδον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς τοῦ διασημοτάτου Γερμανοῦ Ἑρρ. Barth ἀπὸ τοῦ 1870—71 τῶν ἐν Ἰλίῳ ἀνασκαφῶν ὁ μουσοτραφὴς καὶ μουσόληπτος ἐκ νεότητος μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀφιερώσας ἑαυτὸν εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ κόσμου Ἐρρῖκος Σλῆμαν, καὶ τῷ 1873 ἀνήγγειλεν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τὴν εὕρεσιν τοῦ Ἰλίου καὶ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Πριάμου μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς δὲ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ ἐνθουσιώδει ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἀνακαλύψει χαρᾷ καὶ εὐφροσύνῃ ζητῶν νὰ πλουτίσῃ τὴν Ὁμηρικὴν ἀρχαιολογίαν διὰ νέων θησαυρῶν προέβη εἰς νέας ἀνασκαφικὰς ἐργασίας ἐν Μυκήναις καὶ ἐν Τίρυνθι καὶ νέους ἀνεκάλυψε θησαυροὺς τέχνης παρῳχημένων προϊστορικῶν χρόνων, δι' ὧν ἐπλουτίσθησαν θαυμασίως τὰ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Βερολίνου. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον (1890) τοῦ περιωνύμου ἀνδρός, εἰς ὃν ὁ μέγας Γουλιέλμος Γλάδστων μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ηὐχήθη ἵνα μεθ' ἧς ὀξυδερκείας τὸ βλέμμα αὐτοῦ ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς Τροίας, οὕτως εὐτυχῶς ἐπιπέσῃ καὶ ἐπὶ τὰς ὑψηλὰς καὶ αἰωνίας ἀληθείας τοῦ μετὰ θάνατον διανοιγομένου κόσμου, νέαι ἐπιχειρήθησαν ἐργασίαι ὑπὸ τοῦ γνωστοτάτου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπιστημονικῇ καὶ τῇ ἄλλῃ πνευματικῇ ἀριστοκρατικῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπιφανεστάτου ἀρχαιολόγου Dörpfeld νέα προήγαγον εἰς φῶς εὑρήματα ἀρχαιολογικὰ οἰκοδομικά. Τότε δὲ ἀνεκαλύφθησαν ἐννέα ἐπ' ἀλλήλας ἐκτισμέναι πόλεις ὧν ἑκάστης τὰς ἐποχὰς ἐπεχείρησε νὰ προσδιορίσῃ αὐτὸς ὡς ἐπιστήμων καὶ σοφὸς ἀρχιτέκτων [1].

Ἀνθρωπόμορφοι κάλπαι ἐκ Τροίας

(1) Ἐν μέσῳ τῶν ὑπὸ τοῦ Dörpfeld γινομένων ἐργασιῶν μεταβὰς (τὸ θέρος τοῦ 1894) εἰς τὸ Ἴλιον καὶ διατρίψας αὐτόθι ἡμέρας ἱκανὰς καὶ ἱκανῶς παρατηρήσας τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντα [illegible] τῶν διαφόρων πόλεων ὁμολογῶ ὅτι μόνον τρεῖς τὸ πολὺ συνοικισμοὺς ἠδυνήθην νὰ διακρίνω τα [illegible] ἐπ' ἀλλήλων θεμέλια. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἠδυνάμην νὰ ἔχω τὸ ὀξυδερκὲς βλέμμα ἀνδρὸς ἀρχιτέκτονος ἐπιστήμονος καὶ ἀρχαιολόγου, οἷος ὁ Γουλ. Dörp-

Ταὐτοχρόνως περίπου πρὸς τὰς ἐν Τρῳάδι ἐργασίας τοῦ Dörpfeld εἰργάζετο καὶ ὁ ἡμέτερος διάσημος ἀρχαιολόγος Χ. Τσούντας ἐν Μυκήναις, ἐπιτυχέστατα συνεχίσας ἐνταῦθα τὸ ἔργον τοῦ Σλῆμαν, πολλοὺς ἀνορύξας τάφους καὶ πολλὰ εὑρὼν πολύτιμα εὑρήματα, ἅτινα ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διὰ τῆς τότε συγγραφείσης καὶ ἐκδοθείσης πραγματείας αὐτοῦ τῆς ἐπιγραφομένης «Μυκῆναι», τῆς τοσοῦτον προαγαγούσης οὐ μόνον τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ τὰς ἱστορικὰς ἡμῶν γνώσεις ὡς πρὸς τὰς παναρχαίας σχέσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀφοῦ τοσαῦτα προῆλθον εἰς φῶς εὑρήματα τῆς Αἰγυπτιακῆς τέχνης καὶ ἔδοσαν ἀφορμὴν εἰς τὸν περίφημον καθηγητὴν τῆς ἱστορίας ἐν Βερολίνῳ Ed. Meyer διὰ μακρῶν νὰ συζητήσῃ τὰ ἐκ τῶν εὑρημάτων τῶν Μυκηνῶν προκύπτοντα νέα ἱστορικὰ ζητήματα.

Στοαὶ τῆς Τίρυνθος

Ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν τοῦ Σλῆμαν καὶ τοῦ Τσούντα ἐδημιουργήθη νέον κεφάλαιον σπουδαῖον ἀμέσως μὲν ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ, ἐμμέσως δὲ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τοῦ Μυκηναίου πολιτισμοῦ, ἀνήφθη δὲ συγχρόνως ὁ ζῆλος τῶν τε μυσταγωγῶν καὶ τῶν ἐραστῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς. Ὁ εὐρωπαϊκὸς ἐπιστημονικὸς κόσμος μετὰ νέου ἐνθουσιώδους διαφέροντος ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀρχαιολογικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καθόλου Ἀνατολήν. Γερμανοί, Ἀγ-

---

feld. Τὸ πολυτιμότατον ἐνθύμημα ὅπερ ἀπεκόμισα ἐκ τῆς εἰς Τροίαν ἐπισκέψεως ταύτης ἦτο ὅτι γενόμενος ἐπὶ τοῦ Ἰλιακοῦ Περγάμου καὶ θεασάμενος τὸν πέριξ χῶρον καὶ τὸν περιβάλλοντα τὸν χῶρον τοῦτον ὁρίζοντα καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ ἱστάμην, ἐνόμιζον ὅτι εὑρισκόμην ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ Περγάμου, ἐπὶ τῆς «εὐτειχέου καὶ εὐναιετοώσης» ἀκροπόλεως τοῦ Ὁμήρου. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀρχαίων πόλεων, τοποθεσιῶν καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον μεγαλοπρεπῶν ἐρειπίων καλυπτόντων ἀρχαῖα ἐδάφη, ἃ ἐπεσκέφθην ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, οὐδὲν συνῄδεν ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ ἐν τῇ πραγματικῇ θέᾳ τοσοῦτον εἰς τὴν ἐν τῇ φαντασίᾳ μου ἀπεικονισμένην εἰκόνα ὅσον τὰ ἐρείπια τοῦ Ἰλίου. Εὗρον αὐτὰ τοιαῦτα, οἷα ἐφανταζόμην. Καὶ ἂν ἔτι δὲν ὑπῆρχον ταῦτα ἐν τῇ νῦν θέσει τοῦ Ἰλίου, ἐν Χισσαρλίκ, μόνον ἡ θέσις ἤθελε μοὶ ἐμπνεύσει τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκεῖ ἦτο ἡ πόλις ἡ ἱερὰ τοῦ Πριάμου. Ταῦτα λέγω διότι πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σλῆμαν ὡς θέσις τοῦ Ἰλίου ἐνεδείκνυτο τοῖς πολλοῖς οὐχὶ ὁ περὶ τὸ Χισσαρλὶκ σχετικῶς στενὸς χῶρος, ἀλλ' ὁ εὐρύτερος χῶρος τοῦ ὄρους ἀπὸ τοῦ Χισσαρλὶκ ἀπέχοντος λόφου τοῦ Πουνάρπασι. Ἀλλ' ὁ Σλῆμαν ἠκολούθησε τῇ γνώμῃ τῶν ὀλίγων. Ἐν τούτοις δὲ τοσοῦτο μεγάλη ἦτο ἡ πρὸς τὸ Χισσαρλὶκ δυσπιστία, ὥστε καὶ μετὰ τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Σλῆμαν ἠμφισβήτησαν πολλοὶ τὴν ταυτότητα τῆς θέσεως καὶ πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ Χισσαρλίκ· καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἐνταῦθα εὑρεθέντες θησαυροὶ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων, οὓς ὁ Σλῆμαν εἶχε κηρύξει ὡς

γλοι, Γάλλοι, Ἰταλοί, Σκανδιναυοί, Ἀμερικανοὶ ἔτρεχον πρὸς θέαν καὶ μελέτην τοῦ ἐν ταῖς εὐρωπαικαῖς Ἑλληνικαῖς χώραις, ἐν Μικρᾳ Ἀσίᾳ, ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου και προ πάντων ἐν Κρήτῃ ἀναβιώσαντος κόσμου τοῦ παναρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου. Ἐν τοῖς μεγάλοις δε πανταχόθεν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου εἰς τὴν Ἑλλάδα συνερχομένοις αρχαιολόγοις ἔλαβον τὴν προσήκουσαν τιμητικην θέσιν ὡς αντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ο Καββαδίας καὶ ὁ Τσούντας. Διὰ τῆς συνεργασίας τῶν δύο τούτων ἐν τῷ διεθνεῖ κόσμῳ

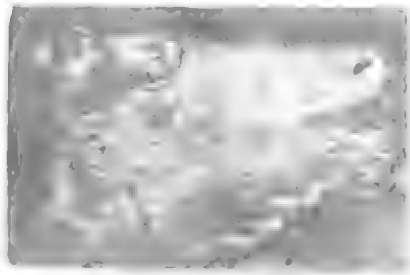

Κνωσσος: Νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ φεγγίτου τῶν Ἀνακτόρων πρὸς τὴν κλίμακα

τῆς επιστήμης φήμην και δόξαν κτησαμένων ἀνδρῶν πρὸς ἐπιφανεῖς Εὐρωπαίους ἀρχαιολόγους καὶ πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ εὐδοκιμωτάτους ἀρχαιολόγους, τὸν ἰατροφιλόσοφον Ἰωσὴφ Χατζιδάκην καὶ τὸν ἔγκριτον ἐρευνητὴν Ξανθουδίδην ἀνεκαλύφθη ἐν τοῖς μεγάλοις αρχαιολογικοῖς κέντροις, ἐν οἷς τὴν πρώτην θέσιν ἀπὸ εἰκοσαετίας καὶ ἐπέκεινα ἔχει ἡ δυτικὴ Κρήτη, ολόκληρος κόσμος αρχαιολογικὸς μεθ' ὅλου τοῦ ἐν παντὶ χώρῳ τῆς τέχνης, καὶ διὰ ταύτης ἐν τῷ χώρῳ τοῦ μύθου, ἐμμέσως δ' ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἱστορικῆς επιστήμης δαψιλεστάτου πλούτου, περὶ οὗ ἔγραφεν ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν τῷ μεγάλῳ

... τῶν ανακτόρων αὐτοῦ τοῦ Πριάμου προερχομενους, ἐθεωρήθησαν ἔργα μεταγενεστέρων χρόνων και δὴ των Σελευκκιων ηγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας(!), ὅπως τα των Μυκηνῶν ευρήματα ἐθεωρήθησαν ὡς λείψανα τῶν θησαυρῶν τῶν ὑπὸ τον Ἀλάριχον κατελθόντων εἰς τὴν Πελοπόννησον βαρβάρων τῶν σωρευσάντων τὰς ἐκ τῆς ἁρπαγῆς καὶ τῆς καταστροφῆς λείας εἰς τὰς Μυκήνας ὡς εἰς ασφαλὲς κρυπτήριον. Ἀλλ' ἡ απορία κατὰ Πλάτωνα εἶναι ἀρχὴ τῆς γνώσεως, ἡ δὲ ἀμφιβολία καὶ δυσπιστια ἡ τροφὴ αὐτῆς. Καὶ σήμερον μετὰ τὰς τοσαύτας ἐρευνας καὶ συζητήσεις τα Μυκηναικὰ καὶ τὰ Τρωικὰ καὶ πάντα τα τοῦ συγχρόνου Μυκηναικοῦ-Τρωικοῦ πολιτισμου κεῖνται υπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ δὴ τῆς ἀληθείας τῆς ἐπιστημονικῆς.

[illegible] μαχητὴς ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀγ[illegible]ζόμενος [illegible]εφάμιλλος πρὸς τὸν γνωστὸν [illegible] Γερμανὸν ἀρχαιολόγον Dieter [illegible] Adolf Reinach [illegible]. «Ὁ θαυμάσιος [illegible] Μιν[illegible]ος πολιτισμός, [illegible] διὰ τῶν ἀπὸ εἰκοσαετίας ἐνεργουμένων ἐν Κρήτῃ ἀνασκαφῶν προκύπτων εἰς φῶς, δὲν ὑπῆρξιν ἁπλῶς μετέωρον λαμπρὸν ἐξαφανιζόμενον καὶ μὴ καταλεῖπον ἴχνη τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἔρριψε τὸν σπινθῆρα τὸν ἱερὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἑστίαν. Παρὰ τὰ πολλὰ ἡ Ἑλλὰς συνεκόμισε τὴν κληρονομίαν αὐτῆς· ὅσῳ πλέον ἡ ἐπιστήμη προοδεύει τοσούτῳ μᾶλλον νοεῖ αὕτη ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἡ τῶν Ἰώνων διατελεῖ πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν Κρητικὴν (Μινωϊκήν) ἐν ᾗ σχέσει ἡ Ἰταλικὴ Ἀναγέννησις πρὸς τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμόν». Σπουδαιότατον κέντρον τοῦ παναρχαίου (Μινωϊκοῦ καλουμένου) ἐν Κρήτῃ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου γνωστὴ Κνωσσός (ἡ Κνωσός), ἣν ὁ τῆς Ἰλιάδος ποιητὴς (Σ. 591) καλεῖ «εὐρεῖην», ὁ δὲ τῆς Ὀδυσσείας (Τ. 178) «μεγάλην πόλιν», ὁ δὲ Βιργίλιος παριστῶν τὴν Κρήτην ὡς κοιτίδα και πατρίδα τῶν Τρώων ἐν τῇ πατρίδι ταύτῃ τοῦ μεγάλου Διὸς τῇ κειμένῃ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πόντου (τῆς θαλάσσης), ὡς κράτος καὶ βασίλειον ἐν Κρήτῃ γινώσκει τὰ «Κνώσσια βασίλεια (Gnosia regna). Καὶ ἐν τῇ γωνίᾳ ἀκριβῶς ταύτῃ τῆς μεγάλης νήσου, ὅπου ἔκειτο ἡ Κνωσσός, ἐγένοντο αἱ σπουδαιόταται τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν, ὅπως καὶ ἐν Φαιστῷ, καὶ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀνασκαφείσαις πόλεσιν ἀνερευνήθη ἡ προϊστορική, ἡ προελληνικὴ Κρήτη ἐν ὅλῳ τῷ μεγαλείῳ αὐτῆς ἐν ταῖς ποικίλαις περιόδοις τοῦ παναρχαίου πολιτισμοῦ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς καλουμένης μέχρι τῆς τοῦ χαλκοῦ καὶ σιδήρου περιόδου. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ δὲ ταύτῃ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἐρευνηταῖς διεκρίθη ὁ Ἄγγλος Arthur Evans ἀνακαλύψας τὰ οὕτω κληθέντα μεγάλα καὶ μικρὰ ἀνάκτορα τοῦ Μίνωος καὶ ἔπαυλιν αὐτοῦ (1)· εἶτα δὲ ἀνεκαλύφθησαν ὁλόκληροι νεκροπόλεις (ἐν Ζαφερπασᾷ καὶ Ἰσόπετα), ἀνεκαλύφθη δὲ και ὁλόκληρος κόσμος πολιτισμοῦ ἀπὸ τῆς 6 χιλιετ. π. Χ., ὡς ὑπολογίζεται ἀρξάμενος καὶ κατὰ τὴν 2 π. Χ. χιλιετηρίδα εἰς τὴν μεγίστην αὐτοῦ ακμὴν ἐξικόμενος. Ἄλλοι Ἄγγλοι ἐρευνηταὶ (Bosanquet, Dawkins καὶ Mures) ἀνεῦρον μνημεῖα τῆς λιθικῆς περιόδου ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Παλαιοκάστρου. Ταὐτοχρόνως δὲ οἱ Ἰταλοὶ Halbherr καὶ Pernier ἀνεκάλυψαν ἐν Φαιστῷ ἀνάκτορα ἡγεμονικά. Σπουδαιόταται ανακαλύψεις ἐγένοντο καὶ ἐν Καμάραις, ἀφ' ὧν καὶ μία περίοδος τέχνης ὠνομάσθη Καμαρικὴ ἢ Καμαραϊκή. Εἰς τοὺς Εὐρωπαίους τούτους ἐρευνητὰς καὶ ἐργάτας τῆς ἐπιστήμης ἦλθον ἐπίκουροι καὶ Ἀμερικανοὶ ποιησάμενοι καὶ οὗτοι σπουδαίας ἀνακαλύψεις ἐν ταῖς θέσεσι Βασιλική, Παχυάμμῳ, Ψύρα, Μόχλῳ, Κουμάσῃ (ἐν τῇ πεδιάδι Μεσσαρᾷ), ἐν Ἁγίῳ Ὀνουφρίῳ. Ἀμερικανὶς δὲ δεσποινὶς (Miss Boyd) ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ θέσει Γούρνια ὁλόκληρον πόλιν, καὶ ἑτέρα Ἀμερικανὶς δεσποινὶς Hall ἀνεκάλυψε ὁλόκληρον νεκρόπολιν ἐν Σφουγ-

Κεφαλὴ ταύρου εὑρεθεῖσα ἐν Κνωσσῷ

(1) Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ὄνομα Μίνως τίθεται ἐνταῦθα ὑπὸ ἔννοιαν συμβατικὴν περὶ βασιλείας ἢ βασιλέως Κρήτης ἐκπροσωπουμένου ἐν τῷ μυθικῷ καὶ συμβολικῷ τοῦ Κρητικοῦ πολιτικοῦ μεγαλείου καὶ πολιτισμοῦ ὀνόματι τοῦ μυθικοῦ Μίνωος.

γαρᾷ. Καὶ ὁ Ἕλλην δὲ ἐρευνητὴς Ξανθουδίδης ἁμιλλώμενος πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους καὶ Ἀμερικανοὺς ἐποιήσατο νέας σπουδαίας ἀνακαλύψεις ἐκ νεκροπόλεων, [illegible] ἀγγείων, ἀνατρεχούσας μέχρι τοῦ τέλους τῆς ὀρειχαλκίνης περιόδου, ὅπως ὁ ἰατροφιλόσοφος καὶ ἀρχαιολόγος Ἰωσὴφ Χατζιδάκις ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἐν μακρὰν τῆς Κνωσσοῦ κειμέ-

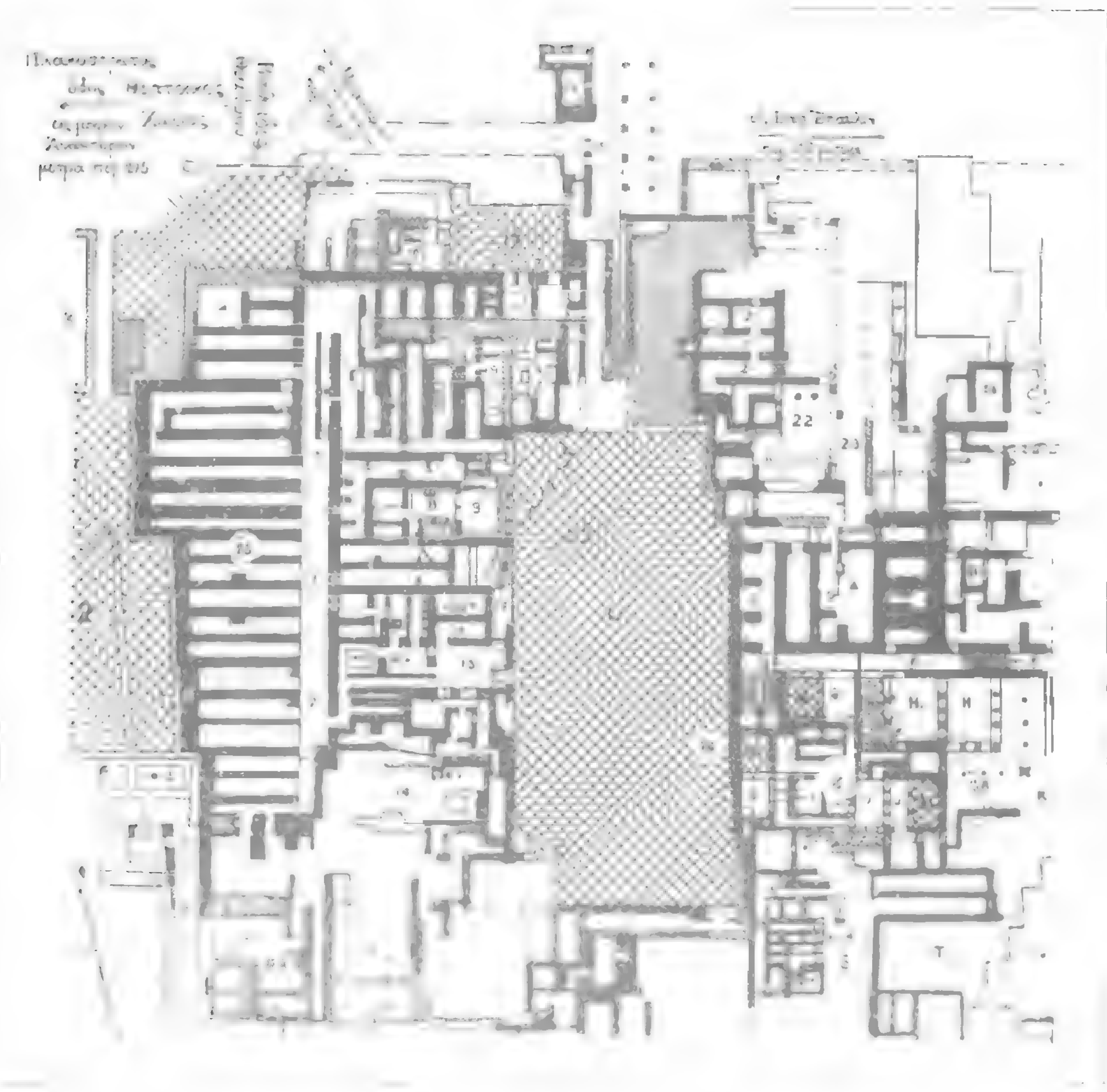

Αἱ λεγόμεναι Θεαὶ τῶν Ὄφεων, ἔργα ὑπεροχου τεχνης εὑρεθέντα ἐν Κνωσσῷ, καὶ ἄλλα ἀντικείμενα λατρείας

νης Τυλίσσου ἀνεκάλυψεν ἀνάκτορα μετὰ ναοῦ (ἐν Μαλλίοις, Μάλλια) καὶ σπήλαιον ἱερὸν ἐν Ἀρκαλοχωρίῳ.

Ὁ σκοπὸς καὶ τὰ ἰδικὰ ὅρια τοῦ περὶ Κρήτης κεφαλαίου τούτου, ἀποβλέποντα ἁπλῶς εἰς μικράν τινα σκιαγράφησιν τοῦ ἐν Κρήτῃ προελληνικοῦ (Κρητικοῦ, Πελασγικοῦ, Ετεοκρητικοῦ) πολιτισμοῦ ἐν σχέσει καὶ συναφείᾳ πρὸς τὸν ὅλον Πελασγικὸν ἢ προελληνικὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, δεν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν νὰ ἐκτεθῶμεν περισσότερον ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ τούτῳ κεφαλαίῳ περὶ τοῦ παναρχαίου πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης, περὶ οὗ τοσαῦται ἄλλως [illegible]σαν μελέται ὑπὸ πολλῶν σοφῶν ἐρευνητῶν αλλοδαπῶν τε καὶ ἡμεδαπῶν ἐν ἰδιαιτέραις πραγματείαις ἢ ἐν περιοδικοῖς Ἑλληνικοῖς τε καὶ Εὐρωπαϊκοῖς καὶ Ἀμερικανικοῖς.

Μνημεῖα προελληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀξιολογώτατα ἀνεκαλύφθησαν ἐν πολλαῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἰδίως ἐν Ἀμοργῷ, Μήλῳ (ἐν Φυλακοπῇ τῆς Μήλου ὑπὸ Ἄγγλων ἀρχαιολόγων 1896—99) διὰ τῶν ὑπὸ Εὐρωπαίων καὶ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Χρήστου Τσουντα ἐνεργηθεισῶν ἐν ταύταις ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν, καθ' οὓς περίπου χρόνους ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Τσούντα αἱ ἐν Μυκήναις (1886—1897), ἐγένοντο δὲ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ὑπὸ τοῦ Π. Καββαδίου ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐπαναληφθεῖσαι τῷ 1908, καὶ ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1911 ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου Β', δι' ὧν εὑρέθησαν ἱκανῶς σπουδαῖα μνημεῖα τῆς Πελασγικῆς περιόδου. Σπουδαιότατα ἦσαν καὶ τὰ ἐν τῇ θέσει

ΚΑΤΟΨΙΣ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ ΤΗΣ ΚΝΩΣΟΥ

1 κεντρική αὐλή, 2 δυτική αὐλή, 3 δυτική στοά, 4 νότιον προπύλαιον, 5 διάδρομος [illegible], 6 διάδρομος πομπῆς, 7 διάδρομος ἀποθηκῶν, [illegible] δῶμα με τὰς βάσεις κιόνων, 14 αὐλὴ τοῦ βωμοῦ, 15 βορεία εἴσοδος, 16 φυλακεῖον, 17 βορεία στοά, 18 βορεία ἱερὰ δεξαμενή, 19 [illegible] [illegible], 24 ἀποθῆκαι τῶν μεγάλων πίθων, 25 [illegible] ἀποθῆκαι, 26 ἀποχωρητήριον, A [illegible] τοῦ ὕδατος, B διαμέρισμα τοῦ [illegible], C ὁ διάδρομος τῶν [illegible], D ἡ μεγάλη κλῖμαξ, E κλίμαξ πρὸς τὸν ἄνω διάδρομον, [illegible] διάδρομος καὶ ὑπὸ αὐτὸν ὁ τοῦ [illegible] M [illegible] πίθων, N αὐλὴ [illegible], O δωμάτιον [illegible], P νοτία ἱερὰ δεξαμενή, R [illegible], S αὐλὴ τοῦ ἱεροῦ, [illegible] Ζ θεωρεῖον θεάτρου.

τῆς «παιπαλοέσσης» Πύλου τῆς Ὁμηρικῆς, τῆς πόλεως ταύτης τοῦ Νέστορος (ἐν τῇ νῦν θέσει Κακοβάτου) ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἐνεργηθείσαις ἀνασκαφαῖς ἀνακαλυφθέντα εὑρήματα, ἰδίως ὁ δακτύλιος σφραγιστὴρ ὁ εὑρεθεὶς ἐν τῷ ὑποτιθεμένῳ τάφῳ τοῦ Νέστορος καὶ φέρων εἰκόνας μικρογραφικὰς ἑρμηνευθείσας ὑπὸ τοῦ Arthur Evans (ἰδ. τὴν περὶ τούτου σπουδαιοτάτην διατριβὴν τοῦ A. Evans ἐν Illustrated London News 18 July 1925. Προκειμένου περὶ τῶν ἐν ταῖς νήσοις εὑρεθέντων μνημείων τέχνης, ἰδίως ἀγγείων, τοῦτο πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐν ταῖς νήσοις ἀναπτυχθεῖσα τέχνη, ἰδίως ἡ ἐν ταῖς νοτιωτέραις, ὑπέκυψε μὲν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Κρητικῆς τέχνης, ἀλλ' εἶχε καὶ αὐτοτέλειαν ἰδίαν, ἡ δὲ

Ἀσπὶς ἐκ τοῦ Ἰδαίου ἄντρου

τῶν νήσων αυτοτελὴς τέχνη ἐπέδρασε κατὰ Τσούνταν ἐλαφρῶς ἐπὶ την ἄλλως αὐθιγενῆ καὶ αὐτοτελῆ Μυκηναϊκὴν τέχνην (ὅλως τουναντίον φρονεῖ ὁ Π. Καββαδίας θεωρῶν τὴν Μυκηναϊκὴν τέχνην προελθοῦσαν διὰ τῶν ἐν Μυκήναις ἐποικησάντων Κρητῶν). Πρὶν κλείσωμεν τὸ μικρὸν περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις τοῦ Αἰγίου καὶ ἐν Μυκήναις κεφάλαιον ἡμῶν, δὲν θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἐξάρωμεν τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τῶν μέχρι νῦν ἐν ταῖς εἰρημέναις νήσοις καὶ χώραις τελεσθεισῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν γενομένων ανακαλύψεων. Ἐκεῖνο ἐφ' ᾧ ἰδιαιτέρως ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ αναγνώστου εἶναι ὅτι πᾶσαι αἱ γενόμεναι ανακαλύψεις καὶ τα σπουδαιότατα ἐν αὐτοῖς ευρήματα ἐπέχεαν μὲν ἄπλετον φῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἐν τῇ προϊστορικῇ Ἑλλάδι και ὁλόκληρον ἀπεκάλυψαν προελληνικον κόσμον πολιτισμοῦ καὶ τέχνης, δι' οὗ ἐμμέσως ἐπλουτίσθη ἡ μυθολογία ἡ Ἑλληνική, ἐν ᾗ τοσαῦτα ὑπάρχουσι στοιχεῖα προελληνικοῦ βίου καὶ μυθικῶς ἐκτεθειμένης προελληνικῆς ἱστορίας· ἀλλὰ πᾶσαι αἱ νέαι ειδήσεις καὶ γνώσεις, ἃς ἡ ἱστορικὴ επιστήμη ἀρύεται ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης, οὐδαμῶς μεταβάλλουσι τὰς βασίμους καὶ θεμελιώδεις ἐθνολογικὰς καὶ γλωσσολογικὰς γνώσεις καὶ θεωρίας περι τοῦ προελληνικοῦ κόσμου ὡς πρὸς τὴν ἀρχήν, το γένος καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ. Οὔτε νέα τις γλῶσσα ἢ γραφὴ ἀνεκαλύφθη (πλὴν τῶν ἀνερμηνεύτων ετι ὀλιγίστων επιγραφῶν τῆς Κρήτης, τῆς Λήμνου ἐν ἀλφαβήτῳ ὁμοίῳ τῷ Ἑλληνικῷ καὶ τῷ ἐν Λυκίᾳ, καὶ τῳ ἐν Σάρδεσι τῷ 1910 υπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἀνακαλυφθέντι καὶ τῷ πρὸ αἰῶνος ἐν Καππαδοκίᾳ υπὸ τοῦ Χάμιλτον εὑρεθέντι) οὔτε ὄνομα ἔθνους τέως ἀγνώστου εὑρέθη (πλὴν τῶν πρὸ πολλοῦ γνωστῶν

αμφιβόλου ἑρμηνείας ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις ἀναγνωσθέντων· οὔτε καλλιτεχνικὸς χαρακτὴρ ἐν τοῖς εἰρημένοις διεγνώσθη μὴ συνάδων πρὸς τὸν καθόλου χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἀλλ' ὡς συμβαίνει πάντοτε ἐν ταῖς νέαις ἀνακαλύψεσιν, ὁ ἐπὶ εὑρήμασιν ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ μετὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπερεκτίμησις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας ἔπλασαν ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ φαντασίᾳ *τινῶν* ἐρευνητῶν νέον

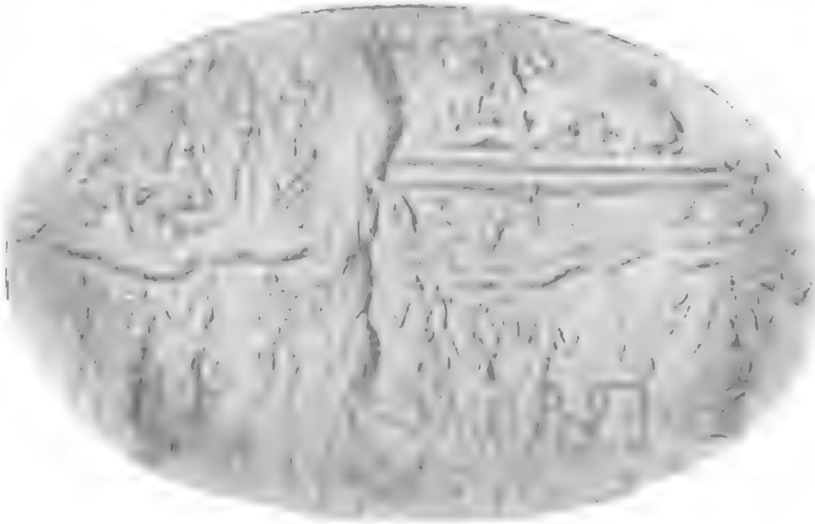

Οἱ πτερωτοὶ ἰχθύες τῆς Φυλακωπῆς. Τοιχογραφία

κόσμον οὐχὶ ἁπλῶς προελληνικόν, τῆς αὐτῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐσίας, ἀλλὰ καὶ μὴ Ἑλληνικόν, ξένον καὶ ἀλλότριον τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὃν ἐβάπτισαν καὶ διὰ νέων αὐθαιρέτων ὀνομάτων ἐν οἷς τὸ κυριώτατον τὸ τοῦ *Αἰγαίου* ἢ *Αἰγαιανοῦ* (Ege...) καὶ οὐ τὴν γλῶσσαν ἐνέπλεξαν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλληνικῇ διὰ γελοίων ἐτυμολογιῶν (1). Αἰτία δὲ κυριω-

(1) Ὁ τοῦ ἐν Παρισίοις Πανεπιστημίου καθηγητὴς καὶ μέλος τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Γλώτς, ὁ ἐκ τῶν τελευταίων πραγματευσάντων περὶ τοῦ λεγομένου «Αἰγαιανοῦ πολιτισμοῦ», συγγραφεὺς ἐνθουσιώδης μέν, ἥκιστα δὲ γνώστης βαθὺς τῆς Ἑλληνικῆς, ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ ἐκδοθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1923 περὶ τοῦ Αἰγαιανοῦ πολιτισμοῦ (La civilisation Egeenne. Avec 187 figures et 3 cartes dans le texte et quatre planches hors texte, par P. G. Glotz Paris 1923) ἐν τῷ τέλει τῆς πραγματείας αὐτοῦ παρέθηκε κατάλογον ὀγδοήκοντα περίπου λέξεων Ἑλληνικῶν, ἃς ἀπεπειράθη νὰ παραστήσῃ ὡς ξένας. Ἀλλὰ τινὲς μὲν τῶν λέξεων τούτων εἰσὶν ἑλληνικώταται, ἄλλαι δὲ πρὸ αἰῶνος ἦσαν γνωσταὶ ὡς ξέναι. Ὁ κατάλογος ἄρχεται ἀπὸ τῆς γνωστοτάτης λ. μ έ ρ ο π ε ς ἄνθρωποι. Οἱ ἀρχαῖοι τοῦ Ὁμήρου ἑρμηνευταὶ ἐθεώρουν τὴν λ. σύνθετον ἐκ τῆς ρ. μερ (μέρος, μερίζειν) καὶ τῆς λ. ὄψ φωνή, καὶ κατὰ ταῦτα ἡρμήνευον τὸ μέροψ = μερίζειν τὴν φωνήν, ἐνάρθρως λαλεῖν· ὁ δὲ πολὺς Γουλιέλμος Γλάδστων ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ὁμήρου ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς μίαν τῶν λεπτῶν λεπτότητος διανοίας ἐκφάνσεων τῆς Ὁμηρικῆς γλώσσης ἐθεώρει καὶ τὴν διὰ τοῦ μ ε ρ ο ψ — ἔναρθρος ἔκφρασιν τοῦ Ὁμήρου. Ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ Γλάδστωνος, ἀκολου-

τάτη τούτων ἦτο ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφοῦντες καὶ μαντεύοντες δεν ἦσαν κατὰ βάθος εγκρατεῖς καὶ εἰδήμονες οὔτε τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης οὔτε τῆς Ἑλληνικῆς μυθικῆς ἱστορίας, τῆς ἐν μύθοις ἱστορουσης τὸν **προελληνικὸν Πελασγικὸν κόσμον**. Ἦτο δὲ λίαν εἰκὸς καὶ φυσικὸν ὅτι οἱ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν γινώσκοντες ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέω (1104 π. Χ.), οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ νικώντων, νὰ νομίσωσι ὅτι εὗρον νέον κόσμον, ἐνῷ βαθυτέρα τις καὶ καθολικωτέρα μελέτη τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γραμματείας καὶ φιλολογίας ἤθελε διδάξει αὐτοὺς εὐχερῶς τον κόσμον τον προυπάρχοντα καὶ ἐγκυμονήσαντα καὶ γεννήσαντα τὸν κόσμον τον Ἑλληνικόν, δὲν ἤθελε δὲ ἀφήσει αὐτοὺς ἕρμαιον τῆς φαντασίας αυτῶν ἐν ζητήμασιν ἱστορικοῖς, ἅτινα λύονται οὐχὶ δι'

Ὁ δακτυλιος τοῦ Νέστορος
(Συμπλήρωσις καὶ ἐξήγησις ἀνακοινωθεῖσα ὑπο κ. Ἔβανς I. L. N. 1925)

θήσαντος ἄλλως απλῶς τῇ τῶν ἀρχαίων ἑρμηνείᾳ, ἀποδοκιμάζεται εὐλόγως ὑπὸ τῶν νεωτέρων γλωσσολόγων, ἀκριβῶς διότι εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὁμήρου τὴν ἐκ τῆς πρωτογόνου συνειδήσεως καὶ ἐκ φυσικῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων ἀπορρέουσαν δὲν συνᾴδουσιν τοιαῦται μεταφυσικαὶ θεωρίαι εν τῃ πλάσει καὶ χρήσει τῶν λέξεων. Θεωροῦσι δ' οἱ γλωσσολόγοι ... τοι τὸ μέροψ ὡς σημαῖνον ὅ,τι τὸ Περσικὸν merd — ἄνθρωπος καὶ τὸ Ἀρμεν. mard = ἄνθρωπος (κυρίως θνητός)· πρβλ. τὴν Σανσκρ. ρ. mar, mrd = mori Τὸ δὲ ο ψ δὲν θεωρεῖται δεύτερον συνθετικὸν ὅπως ἐν πολλοῖς ἐθνικοῖς ὀνόμασιν (Ἔλλοψ, Ἔλλοπες, Δρύοπες = Δρυμώδεις, τῶν δρυμῶν, Δόλοπες, Δευρίοπες). Οὐδεμία δὲ ὑφίσταται ἀνάγκη ἵνα πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μ έ ρ ο ψ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἐν τῇ φαντασίᾳ ὀλίγων γεννηθεῖσαν Αἰγαιανὴν γλῶσσαν.

Ὁ Γλὼτς ἵνα εὕρῃ Αἰγαιανὰς λέξεις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, κατέφυγεν εἰς τὸ λεξικὸν Ἡσυχίου τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐν ᾧ εὑρίσκονται αἱ λίαν σπάνιαι λέξεις. Ἀλλ' ἐν τῷ Λεξικῷ τούτῳ ἀκριβῶς τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ὑπάρχουσι παντοῖαι λέξεις ξέναι καὶ ἀλλότριαι τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐσχάτης Ρωμαϊκῆς περιόδου καὶ εὗρε τὴν λ. μ α λ κ ε ν ί ς (Ἡσυχ. μ α λ κ ε ν ί ς π α ρ θ έ ν ο ς. Κρῆτες). Ἀλλ' ὁ ἀγνοῶν τὴν Ἑλληνικὴν ἢ ἐπιπολαίως γινώσκων αὐτὴν σοφὸς Γαλάτης δὲν ἐνόησεν ὅτι ἡ λ. αὕτη εἶναι Ἑλληνικωτάτη ἐκ τοῦ μ α λ α κ ό ς (μαλκίω, μαλκιάω).

Εἰς τὴν αὐτὴν περίπου πλάνην καὶ αποτυχίαν περιέπεσεν ἐν τῇ λ. π α λ λ α κ ί ς. Ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν σχολείων παῖδες γινώσκουσιν ὅτι π α λ λ α κ ί ς ἢ π α λ λ α κ ή (Λατ. pellex), πάλλαξ, πολλακίς ἢ πάλληκον, π α λ λ η κ ά ρ ι (ον) εἰσὶ τῆς αὐτῆς ῥίζης (πρβλ. τὸ Ἰνδικὸν pallavuka=φιλήδονος).

Τὰς γνωστοτατας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ Σημιτικὰς λέξεις τῶν ἱστορικῶν χρόνων τὰς παραλη[illegible] Φοινίκ[illegible]ης σήσαμον, κυπάρισσος, τερέβινθος, χαλβάνη, ὕσ[illegible], βύσσος, σάνδαλον, κάδος, πορφύρα, ἀρραβών, μνᾶ, ἱκανός (λέγε αλ-χάννος ἢ χνάς) θεωρεῖ ὁ Glotz Αἰγαιανάς. Ὡς τοιαύτη δὲ κεῖται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 23 καὶ τὸ **ξίφος**, οὗτινος

ὑποθέσεων τῆς φαντασίας, ἀλλὰ διὰ τεκμηρίων τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. Τοιαῦται ὑποθέσεις καὶ ὁραματισμοί εἰσι ξένοι καὶ ἀλλότριοι πρὸς τὴν νηφάλιον ἱστορικὴν ἐπιστήμην, ἥτις ἐπωφελεῖται μὲν τελεσφόρως τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις, ἀλλὰ οὐδέποτε τὴν ἱστορίαν τοῦ ὅλου βίου περιορίζει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἢ συγχέει πρὸς ταύτην ἐφ' ὅσον εὑρίσκεται πρὸ ἀφώνων μνημείων ἢ καὶ γραφῶν μὴ ἀναγινωσκομένων καὶ μὴ ἑρμηνευομένων. Ἐκ τῶν εὑρεθέντων μνημείων πολλὰ βεβαίως διδασκόμεθα περὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου βίου τῶν Κρητῶν καὶ τοῦ Κρητικοῦ κόσμου καὶ τοῦ πραγματικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀνερχομένου τοὐλάχιστον μέχρι τῆς 3 π. Χ. χιλιετηρίδος. Διδασκόμεθα τὸ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἤδη ἀναπτυχθὲν λεπτὸν αἴσθημα τοῦ καλοῦ ἐν τῇ τέχνῃ ὡς λέγει ὁ Ad.

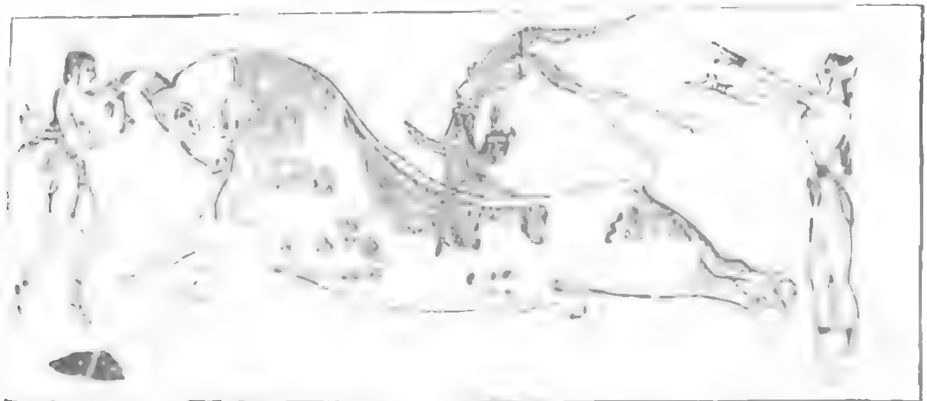

Τοιχογραφία ἐν Ἁγίᾳ Τριάδι τῆς Κρήτης (γαλῆ καὶ πτηνόν)

το ἔτυμον ἐζητήθη πρὸ πολλοῦ ἐν τῷ Ἀρ... **σεῖφ** = ξίφος. Αἰγαιανάς, ἐννοεῖται, θεωρεῖ καὶ τὰς παρ... ὅλως Σημιτικὰς κασσίτερος, μόλυβδος· μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς ταῦτα καὶ λέξεις ἑλληνικωτάτας, **νεβρός** ἐκ τοῦ **νεαρός**, ἤ ρ. ἐν τῷ Σανσκρ. nava, Περσ. nev) κόρυς, λέβης, λέσχη, ἄναξ (!), ὀϊστός καὶ τὸ Πελασγικὸν τύρσις Λατ. turris) νῆσος (!), λαβύρινθος, **λάβρυς**, κυβερνᾶν, φόρμιγξ, σῦριγξ, σάλπιγξ, ζέφυρος (= δυτικός, ἐκ τοῦ **ζοφος** = δύσις, λ. Ἑλληνικωτάτη), διθύραμβος, ὄλβος (!), ἁβρός, βασιλεύς.

Ὁ κατάλογος οὗτος ἐπιστημονικῶς εἶναι λίαν πλημμελής. Διότι ἐκτὸς τῶν παγκοίνων γνωστῶν Σημιτικῶν λέξεων, αἵτινες ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις διὰ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἄλλης ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Σημιτικοῦ κόσμου εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἑλληνικήν, ἃς λέξεις θέλομεν καταλέξει ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου τούτου καὶ αἵτινες εἶναι θαῦμα διότι εἶναι τοσοῦτον ὀλίγαι, οὐδὲν εἰς οὐδεμίαν γλῶσσαν ἢ οἰκογένειαν γλωσσῶν ἀνῆκον γλωσσικὸν στοιχεῖον εὑρίσκεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Glotz, πολλαὶ δὲ λέξεις Ἑλληνικαὶ γνωστοτάτης ἐτυμολογίας τάσσονται εἰς τὸν κατάλογον τῶν κατὰ Glotz προελληνικῶν καὶ μὴ Ἑλληνικῶν λέξεων. Τὸ θεωρεῖν μὴ Ἑλληνικὰς τὰς λέξεις νεβρός, παλλακή, ἱστός, νῆσος, φόρμιγξ, σῦριγξ, **ζέφυρος**, **θάμβος**, ὄλβος, τί ἄλλο μαρτυρεῖ ἢ τελείαν ἔλλειψιν ἐπιστημονικῆς σπουδῆς καὶ γνώσεως τῆς Ἑλληνικῆς; Ἀντὶ δὲ τοῦ λαβυρίνθου τοῦ γλωσσαρίου τοῦ Ἡσυχίου, ὅπου δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ τις καὶ νὰ ἐξέλθῃ ἄνευ τοῦ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ταύτης ἱστορίαν καὶ καθόλου τὴν ἱστορίαν Ἀριαδνείου ἐπιστημονικοῦ μίτου, δὲν προετίμα κάλλιον ὁ ἀνὴρ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην κατὰ μετάφρασιν τῶν Ο' καὶ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον καὶ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, ἵνα εὕρῃ ἐν αὐτοῖς ἀπειρίαν λέξεων μὴ Ἑλληνικῶν. Ἀλλ' ἅπαντα δυσχέρεια, κατὰ τὸν ποιητήν, «τὴν αὑτοῦ φύσιν ὅταν λιπών τις δρᾷ τὰ μὴ προσεικότα».

Reinach παρὰ Henri [illegible] ἐν τῷ προλόγῳ σ. IV—V τῆς τοῦ G. G[illegible] πραγματείας), τὸ οἱονεὶ ἔμφυτον [illegible] τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τοὺς ὅρους τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τοῦ ὅλου βίου. «Τοιχογραφίαι, λέγει ὁ Ad. Reinach, ἐνθυμίζουσαι τὸ κατὰ φύσιν (naturalisme) τῶν Ἰαπωνικῶν ζωγραφιῶν, ἀνάγλυφα ἐκ μαρμάρου ἀνυπερβλήτου πραγματισμοῦ, λίθοι (πολύτιμοι) σκληροί, ἐλεφαντόδοντες καὶ στεατῖται γλυφῆς λεπτοτάτης, οἵαν μόνον ἐν τῇ περιόδῳ τῆς Ἀναγεννήσεως δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ, ἀγγεῖα πήλινα,

Τοιχογραφία ἐν Κνωσσῷ. Τὸ ἅλμα ἐπὶ τῆς ῥάχεως ταύρου

ἐν οἷς πάντες οἱ καθ' ἡμᾶς θηρευταὶ καὶ τῶν σπανίων ἀργιλλοπλάστων ἀγγείων (φαβεντιανῶν, faïences) ἤθελον εὑρεῖ πρότυπα μιμήσεως, κοσμήματα ἐκ πολυτίμων λίθων διηνθισμένα, καθωραϊζόμενα μίλτῳ καὶ ἄλλῃ πολυτίμῳ διακοσμήσει, τοιαῦτα εἶναι τὰ ἀριστουργήματα τέχνης δι' ὧν οἱ τῶν χρόνων τοῦ Μίνωος ἄνθρωποι ἐξωραΐζουσι τοὺς δόμους αὐτῶν ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη». Την λεπτότητα τοῦ Κρητικοῦ,τοῦ Πελασγικοῦ καθόλου, πολιτισμοῦ φαίνεται διδάσκων ἡμᾶς ἤδη καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ ἀριστουργηματικῷ πίνακι τοῦ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένου ἐν τῇ ἀσπίδι τοῦ Ἀχιλλέως πολιτισμοῦ, πίνακι οὐχὶ ἴσως τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἀλλὰ παραδεδομένῳ αὐτῷ διὰ παραδόσεων ποιητικῶν ἀπὸ κόσμου, εἰς ὃν ἀπέβλεπε μετὰ σεβασμοῦ, κόσμου οὐχὶ τοσοῦτον ἀπ' αὐτοῦ μεμακρυσμένου, ὅσον ἀφ' ἡμῶν ἀπομεμακρυσμένος εἶναι ὁ Ὅμηρος αὐτός, ἀλλὰ πάντως ἀρχαίου δι' αὐτόν, ὡς κόσμου θεῶν καὶ ἡρώων θεωρουμένου. Τὸν χορόν, ὃν περιγράφει ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ ἀσπίδι, καλεῖ *Κρητικὸν* (τῆς Κνωσοῦ) ὃν ἐδίδαξε τὴν Ἀριάδνην ὁ Δαίδαλος[1].

---

1 Ἴδ. ἐν τῇ περιγραφῇ ἀσπίδος Ἀχιλλέως ἐν Ἰλ. Σ στιχ. 590—606.

Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς Ἀμφιγυήεις
τῷ ἴκελον, οἷόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῷ εὐρείῃ
Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.
Ἔνθα μὲν ἠίθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι
ὠρχεῦντ' ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες.
Τῶν δ' αἱ μὲν λεπτὰς ὀθόνας ἔχον, οἱ δὲ χιτῶνας
εἵατ' εὐννήτους, ἦκα στίλβοντας ἐλαίῳ·
καί ῥ' αἱ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας
εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων.
Οἱ δ' ὁτὲ μὲν θρέξασκον ἐπισταμένοισι πόδεσσιν
ῥεῖα μάλ', ὡς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν παλάμῃσιν
ἑζόμενος κεραμεὺς πειρήσεται, αἴ κε θέῃσιν·
ἄλλοτε δ' αὖ θρέξασκον ἐπὶ στίχας ἀλλήλοισιν.

Ὁ μέγας ἐν Κρήτῃ ἀναπτυχθεὶς καὶ εἰς ὕπατον βαθμὸν ἀκμῆς ἐξικό[illegible] [illegible]ικὸς Πελασγικὸς πολιτισμὸς ὁ ἐμφαινόμενος ἰδίως ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης ἐγεννήθη πάντως καὶ ἀνεπτύχθη οὕτω μέγας ἐν τῇ νήσῳ αὐτῇ καὶ ταῖς ἄλλαις νήσοις τοῦ Αἰγαίου οὐχὶ ἄνευ ἐπιδράσεως οἱασδήποτε ἐξωτερικῆς. Τοὐναντίον ἡ θέσις ἡ γεωγραφικὴ τῶν τοῦ Αἰγαίου νήσων, ἰδίως δὲ τῆς Κρήτης τῆς τοσοῦτον ἐγγὺς κειμένης τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν παραλίων τῆς Συρίας, ἤγαγε τὰς νήσους ταύτας εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς τὸν

Αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων τῆς Φαιστοῦ

παναρχαῖον Αἰγυπτιακὸν καὶ τὸν Σημιτικὸν τῆς Δυτικῆς Ἀσίας πολιτισμόν. Ὁ πολιτισμὸς ὁ ὑλικὸς ἔχει χαρακτῆρα μᾶλλον ἢ ἧττον παγκόσμιον, συνιστάμενον εἰς ἐπικοινωνίαν ἐμπορικὴν μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ εἰς ἀνταλ[illegible] προϊόντων [illegible]σικῶν ἢ βιομηχανικῶν τῶν τόπων, ἐμμέσως δὲ καὶ τῶν προϊόντων τοῦ [illegible]ματος. Ἀλλ' ὁ Κρητικὸς καὶ ὁ ἄλλος νησιωτικὸς καὶ μυκηναϊκὸς Πελασγικὸς κόσμος οὐδαμῶς φαίνεται ὑποκύψας εἰς οἱανδήποτε ῥοπὴν ξένην εἰσχωροῦσαν βαθέως εἰς τὸν βίον καὶ τὸν πολιτισμόν, ἀφοῦ οὐδὲν στοιχεῖον γλωσσικόν, οὐδεμία ἰδέα θρησκευτική, οὐδεμία θεότης Αἰγυπτιακὴ ἐν Κρήτῃ λατρευομένη συνδέει τὴν νῆσον πρὸς τὴν Αἴγυπτον, οὐδ' αὐτὸς ὁ λαβύρινθος (ἴδ. περαιτέρω). Ὡς πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν ἐν ταῖς Πελασγικαῖς ἢ Ἑλληνικαῖς χώραις ἐν ἀρχαιοτάτοις ποτὲ χρόνοις ἐπικράτησιν, τὸ μόνον ὅπερ

Πολλὸς δ' ἱμερόεντα χορὸν περιίσταθ' ὅμιλος
τερπόμενοι· μετὰ δέ σφιν ἐμέλπετο θεῖος ἀοιδὸς
φορμίζων· δοιὼ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτούς,
μολπῆς ἐξάρχοντος, ἐδίνευον κατὰ μέσσους.

γινώσκομεν ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων εἶναι ὅτι αἱ νῆσοι αἱ Ἑλληνικαί, ἂν ἀληθῶς αὗται νοοῦνται αἱ νῆσοι «τῆς μεγάλης θαλάσσης» τῶν μνημείων, καὶ οἱ ἡγεμόνες *Καφτώρ* (ἂν ἀληθῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο δηλῶται ἡ Κρήτη) ἔπεμπον δῶρα εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φαραῶ. Τῶν ***Θηβῶν*** τῆς Βοιωτίας τὸ ὄνομα οὐδεμίαν ἔχει ἐτυμολογικὴν σχέσιν πρὸς τὸ τῶν Αἰγυπτίων *Θηβῶν,* ἀφοῦ ἡ Βοιωτικὴ πόλις, ὅπως ἡ Ὁμηρικὴ Θήβη τῆς Τρῳάδος (κατὰ τὸ Φρυγικὸν *Τάβος*=*πέτρα*) σημαίνει *πέτραν,* βράχον, αἱ δὲ Θῆβαι αἱ Αἰγύπτιαι ἐκλήθησαν οὕτως ὡς πόλις τοῦ *Ἄπιδος* (Te—ap). Ἡ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ὁμηριστοῦ Γουλιέλμου Γλάδστωνος ἐξενεχθεῖσα γνώμη ὅτι ἡ Κρήτη ἦτο κέντρον πολιτικῆς διοικήσεως ἢ ἀντιβασιλείας Αἰγυπτιακῆς, ἕδρα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Φαραῶ ἀφ' οὗ προῆλθε δῆθεν τὸ Ὁμηρικὸν *«ἄναξ ἀνδρῶν»* (1), εἶναι τοσοῦτον ἀσύστατος ὅσον καὶ ἡ τῶν ποτὲ παραβαλόντων τὸ ὄνομα τοῦ Μίνωος πρὸς τὸ τοῦ θρυλουμένου πρώτου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μηνᾶ ἢ Μένητος· ὅσον φαντασιώδης καὶ ἡ ἄλλη ἰδέα τοῦ

---

(1) Τὸ Ὁμηρικὸν «ἄναξ ἀνδρῶν» ἐστὶν ἁπλῆ ποιητικὴ εἰκὼν καὶ ἔκφρασις περὶ ἡγεμόνος, ὅπως καὶ τὸ «ποιμένες λαῶν» (οἱ βασιλεῖς). Καὶ δὲν καλεῖται παρ' Ὁμήρῳ μόνος ὁ Ἀγαμέμνων «ἄναξ ἀνδρῶν», ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἥρωες καὶ ἡγεμόνες καὶ ἐπίσημοι ἄνδρες. Ἐν Ὀδυσσείᾳ ὁ Ὀδυσσεὺς προσφωνεῖ τὸν Τειρεσίαν ἐν Ἅδῃ ἄνακτα (Ὀδ. Λ, 144). Ἄνακτες δὲ καὶ Ἄνακες καὶ Ἄνακοι, ὡς γνωστόν, καλοῦνται καὶ οἱ δύο μεγάλοι θεοὶ (Κάβειροι). Φαίνεται ὅτι ὁ Γλάδστων εἰς τὴν πεπλανημένην αὐτοῦ γνώμην παρεσύρθη ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ ὑφισταμενης παρά τισι γνώμης περὶ ἐπεκτάσεως τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀρχῆς ἐπὶ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καὶ περὶ λέξεως δῆθεν Αἰγυπτιακῆς ανακτου ἀναγνωσθείσης δῆθεν ἔν τισι μνημείοις καὶ σημαινούσης ἡγεμόνα. Ἡ γνώμη τοῦ Γλάδστωνος ἀγγελθεῖσα εἰς τὴν τῷ 1892 συγκροτηθεῖσαν ἐν Λονδίνῳ σύνοδον τῶν Ἀσιανολόγων οὐδεμιᾶς ἔτυχε προσοχῆς. Ἄλλοι Ἀσιανολόγοι, ὡς ὁ Γερμανὸς Windischmann (ἐν τῇ πραγματείᾳ Ursagen der Arischen Völker ἤτοι Παναρχαῖοι μῦθοι τῶν Ἀρίων) παρίστησι τὰς περὶ Μίνωος Ἑλληνικὰς παραδόσεις ὡς τοπικὸν περιορισμὸν τοῦ καθολικοῦ μύθου τῶν Ἀρίων λαῶν περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ νομοθέτου Μανοῦ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, Μάνου παρὰ τοῖς Φρυξὶ καὶ Λυδοῖς, Μάνου παρὰ Γερμανοῖς). Ἴσως ἔχει τὸ ὄνομα συνάφειάν τινα πρὸς τὸ τοῦ Μινύου (Μινύας) ἢ Μιννοῦ, καὶ τῶν Μινυῶν καθόλου. (Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἡ Ἀρμενικὴ χώρα Μυννὰς καλουμένη· Νικ. Δαμασκ. παρὰ Ἰωσήπῳ Α 3, 6).

Τὴν γνώμην ὅτι ὁ περὶ ***Μίνωος*** τῆς Κρήτης μῦθος εἶναι ἁπλοῦς τοπικὸς περιορισμὸς ἢ ἐντοπισμός (localisation) τῶν περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Μανοῦ, τοῦ Φρυγοπελασγικοῦ Μάνου καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Μάνου, ὑπεστήριξεν ἰδίως ὁ πολὺς Γερμανὸς ἀσιανολόγος Windischmann (ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ μύθων). Συνηγοροῦσι δ' ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης ἰδίως τὰ (ἄγνωστα ὡς φαίνεται τῷ Γερμανῷ ἐρευνητῇ) ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος (Γοργ. § 80) εἰς τὸ στόμα τοῦ Διος τιθέμενα ῥήματα «ἐγω μεν οὖν ἐποιησάμην δικαστὰς υἱοὺς ἐμαυτοῦ *δύο μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας,* Μίνω τε καὶ Ραδάμανθυν, ἕνα δὲ τῆς Εὐρώπης Αἰακόν· ὥστε κατὰ Πλατωνα ὁ Μίνως, ὅπως καὶ ὁ Ραδάμανθυς, εἶναι ἥρως ***Ἀσιανὸς*** τῆς μεγάλης Ἀσίας. (Ἐν τῷ ***Ραδάμανθυς*** τοῦ Ἑλλην. μύθου, ὅπερ φαίνεται συγγενὲς πρὸς το γνωστον ὄνομα τοῦ βασιλέως τῶν Ἰβήρων (Γεωργιανῶν) τοῦ Καυκασου Ραδαμισταν, ὁ Windischmann κύριον μέρος τοῦ κατ' αὐτὸν συνθέτου (ἐκ τοῦ *ῥα*) ὀνόματος εὑρίσκει το *δάμανθυς,* οὗ τὴν ῥίζαν *δαμ* φέρει εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ Ἰνδικὸν *Yαμα* καὶ Βακτρ. *Yγιμα,* ὀνόματα τῶν θεῶν τοῦ ᾄδου).

Ἀλλ' ὁ ἐν Κρήτῃ ἐντοπισθεὶς ἐν τῷ Μίνωι καθολικὸς Ἄριος θεὸς ἢ ἥρως παρεμορφώθη πολυειδῶς ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς μύθοις ἰδίως ὑπὸ τῶν τραγικῶν ποιητῶν, ἐκδικουμένων αὐτὸν διὰ τὰς πάλαι πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐχθρικὰς πράξεις αὐτοῦ. Παρὰ Πλάτωνι (Μίν. § 13—16) ὁ Σωκράτης ἐξηγούμενος τὴν ἀντίθεσιν τοῦ μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου ἐγκωμιαζομένου Μίνωος προς τὸν τῆς τραγικῆς ποιήσεως τῶν Ἀθηνῶν λέγει: «... ἐξήμαρτεν ὁ Μίνως πολεμήσας τῇδε τῇ πόλει, ἐν ᾗ ἄλλη τε πολλὴ σοφία ἐστὶ καὶ ποιηταὶ παντοδαποὶ τῆς τε ἄλλης ποιήσεως καὶ τραγῳδίας... ἔστι δὲ ποιήσεως δημοτερπέστατόν τε καὶ ψυχαγογικώτατον ἡ τραγῳδία, ἐν ᾗ δὴ ἐντείνοντες ἡμεῖς τὸν Μινων *τιμωροῦμεθα* ἀνθ' ὧν ἡμᾶς ἠνάγκασε τοὺς δασμοὺς τελεῖν ἐκείνῳ».

μεγάλου Ἄγγλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ Ὁμηριστοῦ ὅτι ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἰδεώδους εἰκόνος τοῦ Ἀχιλλέως εἶχεν ἐν νῷ τοὺς μεγάλους βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ δὴ τὸν Ραμσῆ Β' τὸν Μέγαν. Οὐδὲν ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις ἐμφαίνει ἐπικράτησιν πολιτικὴν Αἰγυπτιακὴν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις. Οἱ περὶ Δαναοῦ καὶ Αἰγύπτου μῦθοι τῶν μεθ' Ὅμηρον χρόνων οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἔννοιαν ἢ αἰνιγμὸν ἐπεκτάσεως τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀρχῆς ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, ἀφοῦ ἄλλως καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις οὐδεὶς τοιοῦτος ὑπάρχει ὑπαινιγμός. Ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ τοῦ Μίνωος, πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ παραδόσεις παριστῶσιν αὐτὸν ὡς Ἕλληνα παλαίτατον βασιλέα τῆς Κρήτης, ἄρξαντα παντὸς τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Δυτικῆς ἔτι περὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν Μεσογείου. Εἴτε δὲ ὑπῆρξεν ἀληθῶς Μίνως καλούμενος ἡγεμὼν ἐν Κρήτῃ, εἴτε ἦν τὸ ὄνομα ἁπλῶς κλῆσις (ἡγεμών), ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μίνωος ἐκπροσωπεῖται ὅλη ἡ κατὰ θάλασσαν δύναμις τῆς Κρήτης ἡ ἐκταθεῖσα ἐπὶ μέγα ἐκτὸς τῆς νήσου, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ 8—9 ἐν Κρήτῃ καὶ ἐκτὸς ταύτης τὸ ὄνομα τοῦ μυθικοῦ ἡγεμόνος φέρουσαι πόλεις. Παρ' Ὁμήρῳ δὲ παριστᾶται ὁ Μίνως ὡς υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ *δαριστής* (σύντροφος) αὐτοῦ καὶ ὡς πατὴρ τοῦ πρώτου μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀνθρώπου Δευκαλίωνος.

Ὁ περὶ τὸν Μίνων μυθικὸς κύκλος ὁ συνάπτων αὐτὸν δῆθεν πρὸς τὴν Φοινίκην καὶ αἰνισσόμενος τὴν ἐπὶ τὸν Κρητικὸν πολιτισμὸν ἐπίδρασιν τοῦ Φοινικικοῦ κατὰ τὰς νεωτάτας ἐν Κρήτῃ ἐρεύνας οὐδένα τοιοῦτον ὑπαινιγμὸν δύναται νὰ ἔχῃ. Ἡ δῆθεν ἀπὸ τῆς Σιδῶνος ὑπὸ Διὸς Ταύρου εἰς Κρήτην ἀχθεῖσα καὶ ἐνταῦθα τὸν Μίνων τεκοῦσα κόρη τοῦ βασιλέως τῆς Φοινίκης Εὐρώπη οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν Φοινίκην, εἶναι δὲ ἁπλούστατα ἡ πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὡς ἐπὶ ταύρου καθημένη παριστανομένη Ἄρτεμις ταυροπόλος. Ἡ ἐξήγησις τοῦ περὶ Εὐρώπης μύθου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκ Φοινίκης ἀποικίσεως μέρους Κρήτης δὲν εἶναι ὀρθὴ κατὰ Ed. Meyer (Geschichte d. Altert. τ. 2, σ. 148). Ὁ ταύρου μορφὴν ἔχων Ζεὺς κατ' αὐτὸν οὐδεμίαν ἔχει συνάφειαν πρὸς τὸν Βάαλ τῆς Φοινίκης, ὅστις οὐδ' αὐτὸς ἔχει μορφὴν ταύρου. Μόνοι οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Μωαβῖται τῆς Παλαιστίνης εἶχον παραλάβει ἐξ Αἰγύπτου πιθανῶς θεὸν ταύρου μορφὴν ἔχοντα, εἰς ὃν οἱ Μωαβῖται προσέφερον καὶ ἀνθρωπίνας θυσίας (εἰς τὸν *Μολόχ*. Τὸ ὄνομα Μολὸχ σημαίνει ἁπλῶς *βασιλεύς*, Ἑβρ. μέλχ, Συρ. μάλχ, Ἀραβ. μελέκ), ὁ δὲ ἐν Κρήτῃ λατρευόμενος Ταῦρος Ζεὺς εἶναι θεότης Κρητικὴ καλουμένη Ἀστέριος Ζεύς, οὗτινος ἡ βραδύτερον κατὰ τὸ ὄνομα τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Εὐρώπης Εὐρώπη κληθεῖσα γυνὴ ἐν Κρήτῃ εἶναι ἡ ἐντοπία θεότης Ἑλλωτίς, ἧς αἱ ἑορταὶ καλοῦνται Ἑλλώτια.

Ἡ χώρα, πρὸς ἣν ἡ Κρήτη συνδέεται στενῶς καὶ μυθολογικῶς καὶ θρησκευτικῶς, εἶναι ἡ Πελασγικὴ Μικρὰ Ἀσία, πρὸς ἣν αὖθις στρέφομεν τὸν λόγον.

Ε'

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΘΡΑΚΟΠΕΛΑΣΓΩΝ

Ζεὺς Στράτιος ἢ *Ἄρης Ποντικός*. Ὁ μέγιστος τῶν θεῶν τῶν Θρακοπελασγῶν Ἀσίας καὶ Εὐρώπης εἶναι ὁ παρὰ τοῖς εὑρεταῖς τούτοις τοῦ σιδήρου καὶ τῶν σιδηρῶν ὅπλων θεὸς τοῦ πολέμου καὶ τοῦ *πελέκεως* ὡς συμβόλου τοῦ *πολέμου*, ἀλλὰ καὶ τοῦ *σιδήρου* καὶ τοῦ χάλυβος. Ἐν Ἀρμενίᾳ, ἰδίως ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀλαροδίων, ὁ ὕψιστος τῶν θεῶν καλεῖται *Χάλδι* (Chaldi) ἢ *Χάλδια*, φέρων ὄνομα συνδεόμενον μετὰ τῆς χωνεύσεως τοῦ σιδήρου. Εἶναι πατὴρ πάντων τῶν θεῶν, οἵτινες καλοῦνται υἱοὶ αὐτοῦ ὡς θεοῦ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πελέκεως, ὡς παριστάνεται ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ μέχρι νῦν γνωστῷ λιθίνῳ ἀγάλματι αὐτοῦ τῷ εὑρισκομένῳ νῦν ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ, ὅπου

μετηνέχθη ἀπὸ Ἀρμενίας, καὶ ἀνήκοντι κατὰ τοὺς Ἄγγλους ἀρχαιολόγους εἰς τὴν δευτέραν π. Χ. χιλιετηρίδα.

Ὁ αὐτὸς θεὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Χάλυψ* ὡς υἱὸς τοῦ Ἄρεως (Σχολ. Ἀπολλων. Ῥοδ. 14-375) ἐλατρεύετο δυτικώτερον τῆς Ἀρμενίας ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Πόντῳ, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Τιβαρηνῶν καὶ Μόσχων. Ὁ θεὸς οὗτος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλεῖται καὶ Ἄρης. Τὸ κέντρον τοῦ Τιβαρηνοῦ τούτου Ἄρεως ἦτο ἔν τινι μικρᾷ νήσῳ τῆς Τιβαρηνῆς

Σαρκοφάγος εὑρεθεῖσα ἐν Ἁγίᾳ Τριάδι Κρήτης

παραλίας κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τῆς χώρας τῶν Ἀμαζόνων *Θερμώδοντος*, καλουμένη κατὰ Πλίνιον (V 6 και 13) *Χαλκηρίτιδι* καὶ *Ἀρεία* ἢ Ἀρητία. Κατὰ τὸν Ἀπολλώνιον Ῥόδιον (Β', 1032), ὅτε οἱ Ἀργοναῦται παρέπλεον τὴν Ἀρητιάδα, εἶδον ἐναντίον αὐτῶν ἐφορμῶντα ἐχθρικῶς στρατον πτηνῶν («Ἀρήιον ἀΐσσοντα ὄρνιν» *σιδηροπτέρων*, ἔργον ἐχόντων νὰ φυλάττωσι τὴν ἱερὰν νῆσον τοῦ Ἄρεως ἐναντίον οἱουδήποτε πολεμίου. (Ὁ Ἀπολλώνιος καλεῖ αὐτὰς «στυφελὰς ὄρνιθας». Ὑπὸ τοιαύτην δὲ ἰδιότητα ὀρνίθων εἰσέδυσαν αὗται ὡς Στυμφαλίδες ὄρνιθες καὶ εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τοῦ Ἡρακλέους μύθων : Κτίστης τοῦ ἱεροῦ ἐλέγετο *Ὀτρήρη*, φέρουσα ὄνομα ὅπερ βλέπομεν ἐν τῇ θυγατρὶ τοῦ Ἄρεως καὶ βασιλίδι τῶν Ἀμαζόνων. Πιθανῶς τὸ ὄνομα ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ *Θρᾳκικὸν* φῦλον τῶν *Τρηρῶν*, συμμάχων τῶν Κιμμερίων).

Ζεὺς Στράτιος. Ὁ ἐν Χαλύβῃ θεὸς τοῦ πολέμου καὶ τοῦ σιδήρου καλεῖται ἐν τῇ Ποντικῇ Καππαδοκίᾳ *Ζεὺς Στράτιος*. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Στράτιος ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἶναι πιθανῶς μετάφρασις ἐγχωρίου τινὸς ὀνόματος Χάλυβος, τοῦ Ποντικοῦ Ἄρεως τῶν Χαλύβων, οὗ καὶ μαντεῖον καθ' Ἡρόδοτον ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Χάλυψι τοῦ Πόντου : Ἡροδ. Ζ' 76 «Ἐν τούτοισι τοῖσι ἀνδράσι Ἄρεος ἐστι

χρηστήριον». (Τὴν λατρείαν καὶ δὴ τὴν θυσίαν, ἣν ἐτέλουν οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου εἰς τὸν *Στράτιον* Δία ἴδ. περιγραφομένην διὰ μακρῶν ἐν Ἀππιανοῦ Μιθριδ. § 66). Αὐτοὶ δὲ οἱ ἐν Πόντῳ τῷ Καππαδοκικῷ, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀμαζόνων, ὡς *Στράτιον* λατρευόμενον Δία εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς ἐθνικὸν θεὸν ἀπὸ κοινοῦ λατρευόμενον ὑπὸ τριῶν ὀνομαστοτάτων ἀδελφῶν Θρᾳκικῶν λαῶν τῆς χώρας ταύτης, Μυσῶν ὁμοῦ καὶ Λυδῶν καὶ Καρῶν, καὶ δὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζεὺς Κάριος, Ζεὺς Στράτιος, Ζεὺς Ὀσογώας καὶ Ζεὺς *Λαβρανδεὺς* ἢ *Λαβρανδηνός*. Περὶ τοῦ Καρίου Διὸς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Α´ 171) «ἀποδεικνῦσι δὲ (Κᾶρες) ἐν Μυλάσοισι Διὸς Καρίου ἱερὸν ἀρχαῖον, τοῦ Μυσοῖσι καὶ Λυδοῖσι μέτεστι ὡς κασιγνήτοισι ἐοῦσι τοῖσι Καρσί. Τὸν γὰρ Λυδὸν καὶ τὸν Μυσὸν λέγουσιν εἶναι Καρὸς ἀδελφεούς». Περὶ δὲ τοῦ Διὸς Στρατίου καὶ τοῦ Διὸς τοῦ Λαβρανδέως λέγει ὁ Στράβων (ΙΔ. 659) «Ἔχουσι δ' οἱ Μυλασεῖς ἱερὰ δύο τοῦ Διός, τοῦ τε Ὀσογώα ([1]) καλουμένου καὶ Λαβρανδηνοῦ· τὰ δὲ *Λάβρανδα* κώμη ἐστὶν ἐν τῷ ὄρει κατὰ τὴν ὑπέρθεσιν τὴν ἐξ Ἀλαβάνδων εἰς τὰ Μύλασα, ἄπωθεν τῆς πόλεως· *ἐνταῦθα νεώς ἐστιν ἀρχαῖος καὶ ξόανον Διὸς Στρατίου*· τιμᾶται δὲ ὑπὸ τῶν κύκλῳ καὶ ὑπὸ τῶν Μυλάσων, ὁδός τε ἔστρωται σχεδόν τι καὶ ἑξήκοντα στάδια μέχρι τῆς πόλεως, *ἱερὰ καλουμένη*, δι' ἧς πομποστολεῖται τὰ ἱερά· ἱερῶνται δ' *οἱ ἐπιφανέστατοι* τῶν πολιτῶν ἀεὶ διαβίου ([2]).

Λάβρυς (σύμβολον ἱερὸν Θρᾳκοπελασγικόν). Τὸ ὄνομα τοῦ Λαβρανδέως ἢ Λαβρανδηνοῦ Διὸς εἰς τὸ πραγματευόμενον ὑφ' ὑμῶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ζήτημα τοῦ πολεμικοῦ θεοῦ τοῦ Χαλυβικοῦ Πόντου εἶναι μεγάλης σημασίας ἅτε συνάπτον τοὺς Θρᾳκικοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας Λυδούς, Μυσοὺς καὶ Κᾶρας πρὸς τοὺς ἐν Πόντῳ ἀδελφοὺς αὐτῶν Θρᾷκας, Χάλυβας, Ἀμαζόνας. Τὰ ὀνόματα Λαβρανδεὺς καὶ Λαβραυνδεύς κατὰ Πλουταρχ. (Αἴτια Ἑλλην. § 45) παράγονται ἐκ τῆς Λυδικῆς λέξεως *λάβρυς* τῆς σημαινούσης *πέλεκυν*, ἤτοι σύμβολον ἱερὸν τοῦ Ποντικοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ σιδήρου. Τὸ δὲ ὄνομα *λάβρυς* αναμιμνήσκει ἡμᾶς τὸ ὄνομα τῶν *Τιβαρηνῶν*, ὅπερ δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ *πελεκυφόρος* ἢ σφυροκόπος χαλκοῦ καὶ σιδήρου. Οὕτω καλεῖται ἐν τῇ Γενεσει (Δ´. 22), ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὁ τῶν Τιβαρηνῶν ἢ Τουβὰλ ἢ Θωβὲλ (παρα τοῖς Ο´) γενάρχης Κάϊν-Τουβαλ (πρβλ. τὸ Περσικὸν teber ἢ tewer=πελεκυς, tebr=τύμπανον χαλκοῦν μέγα. Ἀρμεν. tabar ἢ dabar ([3])=πέλεκυς, tabaravor=πελεκυφόρος. Ἐκ τοῦ Ἀρμεν. δε d a b a r δύναται ἁπλούστατα νὰ ἐτυμολογηθῇ τὸ Ποντοκαρικὸν *λάβρυς*, συχνοτατης οὔσης ἐν ταῖς Ἀρίαις γλώσσαις, καὶ μαλιστα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ και Λατινικῇ, τῆς μεταβολῆς τοῦ δ (d) εἰς λ (πρβλ. lacryma δάκρυμα, meditor μελετω). Διαφερόντως σπουδαία εἶναι ἡ παράδοσις περὶ τῆς ἐκ Πόντου εἰς τὴν Λυδιαν κομιδῆς τῆς Ποντικῆς *λάβρυος*. Ἡ λάβρυς, ἥτις κατὰ Στράβωνα ὡς σύμβολον ἱερὸν ἐθεωρεῖτο Καρικὸν καὶ εν τῇ χώρᾳ τουτων φυλαττομένη ἐτύγχανε τιμῶν ἱερῶν, κατὰ τὴν πλέον ἀξιόπιστον καὶ πρὸς τὴν ἄλλην

(1) Ὁ Ὀσογώας ἐκαλεῖτο καὶ *Χρυσαορεύς*, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶναι ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ *Ὀσογώα* (ἐκ τοῦ Ἀρμεν. osg—χρυσός, osgi=χρυσοῦς.

(2) Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Ε´ 119 «Μοῦνοι δὲ τῶν ἡμᾶς ἴδμεν Κᾶρές εἰσι οἱ Διὶ Στρατίῳ θυσίας ἀγουσι»), οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι οἱ Κᾶρες ἦσαν οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κέντρον τῆς τοῦ Στρατίου Διὸς λατρείας ἐν τῇ δυτικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, διότι ἄλλως καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ ἐπεχωρίαζεν ἡ τοιαύτη λατρεία.

(3) Ἐν τῇ Ἀρμενικῇ συχνότατα ἀνταλλάσσονται οἱ φθόγγοι t καὶ d καὶ ὅ,τι ἐν ταῖς νοτίαις χώραις προφέρεται ὡς t, ἐν ταῖς βορείαις προφέρεται ὡς d.

ἱστορίαν τῆς λάβρυος αὐτῆς συμφωνοτέραν παράδοσιν ἣν ἀρχῆθεν ἱερὸν κειμήλιον Λυδικόν, ἀπὸ Λυδίας ἐν πολέμῳ σκυλευθὲν καὶ εἰς Καρίαν κομισθέν. Τοῦτο λέγει ὁ Πλούταρχος (Πλουτ. Αἴτ. Ἑλλ. σ. 45)· «Ἐπεὶ δὲ Γύγης (Λυδὸς) ἀποστὰς ἐπολέμει πρὸς αὐτὸν (τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας Κανδαύλην), ἦλθεν Ἄρσηλις ἐκ Μυλασέων ἐπίκουρος τῷ Γύγῃ μετὰ δυνάμεως, καὶ τόν τε Κανδαύλην καὶ τὸν ἑταῖρον αὐτοῦ διαφθείρει καὶ τὸν *πέλεκυν* εἰς Καρίαν ἐκόμισε μετὰ τῶν ἄλλων λαφύρων». Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλη τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ παράδοσις «ὅτι Ἡρακλῆς Ἱππολύτην (τὴν βασίλισσαν τῶν Ἀμαζόνων τοῦ Πόντου) ἀποκτείνας καὶ μετὰ τῶν ἄλλων αὐτῆς ὅπλων λαβὼν τὸν πέλεκυν Ὀμφάλῃ (1) τῇ βασιλίσσῃ τῆς Λυδίας δῶρον δέδωκεν. Οἱ δὲ μετ' Ὀμφάλην Λυδῶν βασιλεῖς ἔφερον αὐτὸ ὥς τι τῶν ἄλλων ἱερῶν ἐκ διαδοχῆς παραλαμβάνοντες». Ἀλλὰ καὶ ἡ παρὰ Νικολάῳ τῷ Δαμασκηνῷ παράδοσις ὅτι Γύγης ἐκδιωχθεὶς ἐκ τῆς Λυδίας κατέφυγεν εἰς τοὺς Συρίους τοῦ Πόντου καὶ ἐνταῦθα ἔγημε γυναῖκα ἐντοπίαν μαρτυρεῖ, πόσον στεναὶ ἦσαν αἱ μεταξὺ Πόντου καὶ Λυδίας σχέσεις. Ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως περὶ τῆς *λάβρυος*.

Τὸ ἱερὸν τοῦτο σύμβολον, τὸ τοσοῦτον τιμώμενον ἐν Πόντῳ καὶ ἐν Λυδίᾳ καὶ Μυσίᾳ καὶ Καρίᾳ, μετὰ Φρυγῶν καὶ Καρῶν καὶ τῆς παρὰ τούτοις λατρείας τοῦ πελέκεως μετέβη καὶ εἰς Κρήτην. Τὰς περὶ *λάβρυος* παραδόσεις συνάψαντες οἱ μεγάλοι ἐρευνηταί, ἰδίως ὁ ἐν τούτοις ἐπιφανέστατος Dörpfeld, πρὸς τὰς ἐκ τῶν μεγάλων ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων προερχομένας εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ Θρακοφρυγικῆς λατρείας ἀπεφήναντο γνώμην ὅτι ὁ πολυθρύλητος μυθολογούμενος *λαβύρινθος* τῆς Κρήτης ἔχει ἀρχὴν ἀπὸ τῆς λάβρυος ὡς ἱεροῦ συμβόλου ἐν τῇ Φρυγοθρακικῇ λατρείᾳ.

Λάβρυς καὶ *Λαβύρινθος*. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Αἰγύπτου ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, Στράβωνος καὶ Διοδώρου, τοῦ καὶ λεπτομερέστερον περιγράψαντος αὐτό, καὶ ὑπὸ τοῦ Λατίνου Πλινίου, οἰκοδόμημά τι ἐν τῇ Μέσῃ Αἰγύπτῳ παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων *Μοίριδα* κληθεῖσαν λίμνην, ἐγγὺς τῆς Ἀρσινόης ἢ Κροκοδείλων πόλεως, οἰκοδόμημα λιθόκτιστον τεραστίων διαστάσεων, πολυδαίδαλον, μετὰ περιπλόκων διαδρόμων, μετὰ δώδεκα διαμερισμάτων (μετὰ τριῶν αὐλῶν ἑκάστου διαμερίσματος), χρησιμεῦον ὡς κέντρον τῶν 12 ἰδιαιτέρων νομῶν ἢ ἡγεμονιῶν τῆς Αἰγύπτου, κτισθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀμενόφιος (Amenemchat τῆς 11ης δυναστείας, βασιλεύσαντος περὶ τὰ 2100 π. Χ). Τὰ λείψανα τοῦ πελωρίου τούτου οἰκοδομήματος ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Αἰγυπτιολόγου Λιψίου, τὸ δὲ ὄνομα ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτιολόγων Brugsch καὶ Μαριέττη Lopa —rohum, κατὰ Μασπερὼ Lopa—ra—hount, τ. ἔ. ναὸς ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τῆς διώρυγος, κατὰ τὴν τοῦ Μασπερῶ ἑρμηνείαν καὶ ἀνάγνωσιν «*ναὸς ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς λίμνης*».

Προκειμένου νῦν ἡμῖν τοῦ ζητήματος, ποτέρα τῶν γνωμῶν εἶναι εὐλογωτέρα καὶ ὀρθοτέρα, ἂν δηλονότι ὁ λαβύρινθος τῆς Κρήτης ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ loparohum, ὡς ἐφρονεῖτο πρότερον, ἢ ἐκ τοῦ Θρακοποντικοῦ *λάβρυς*, προτιμοτέρα εἶναι πάντως καὶ ἐπιστημονικωτέρα ἡ γνώμη ἡ δευτέρα. Ἀλλ' ἡμεῖς ὡς

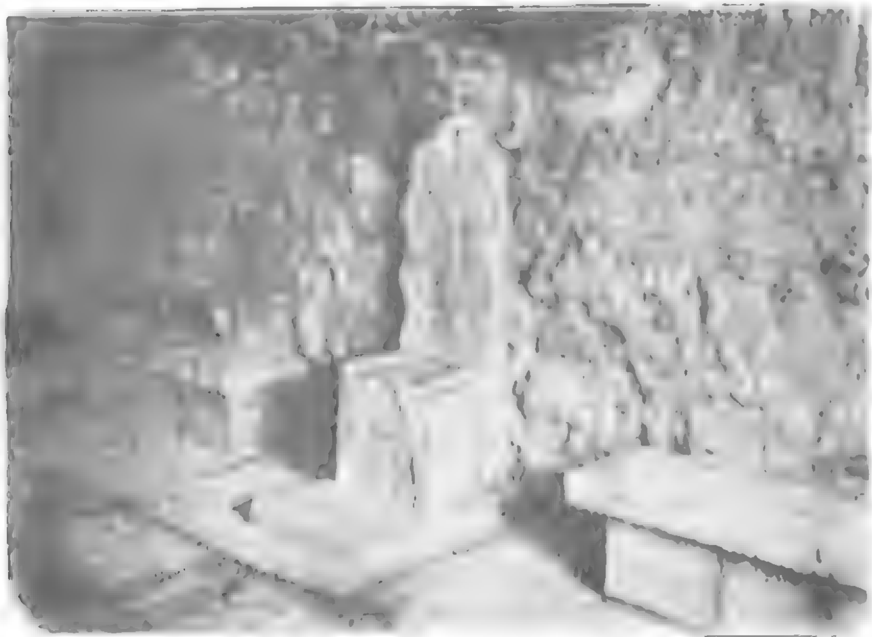
---

(1) Ἡ *Ὀμφάλη* εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἐν τοῖς δυτικοῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας λατρευομένην θεὰν *Πορδοσελήνην* ἢ *Ἀππορδηνὴν* (ἐν Μυσίᾳ). Τὸ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὀνόμασι τούτοις *πορδ* εἶναι πάντως τὸ Ἀρμενικὸν pord=ὀμφαλός. Πάντα δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα ὡς καὶ τὸ *Τμωλία Ἄρτεμις* εἶναι ἐπίθετα τῆς Φρυγικῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν.

πρὸς το ζήτημα τοῦτο ἐπέχομεν πάντοτε, ἔχοντες ἀνέκαθεν τὴν γνώμην ὅτι *λαβύρινθος* εἶναι λ. ἀκραιφνῶς Ἑλληνική, ἔχουσα συνάφειαν πρὸς τὸ *λαύρα* ἤτοι ὁδὸς στενωπὸς ἰδίως μεταξὺ πετρῶν καὶ βράχων καὶ δένδρων, ὁδὸς ἀνώμαλος (Ἰδ. Ὀδυσσ. Χ, στ. 128

'Ακρότατον δὲ παρ' οὐδὸν ἐϋσταθέος μεγάροιο
ἦν ὁδὸς ἐς *λαύρην*, σανίδες δ' ἔχον εὖ ἀραρυῖαι,

καὶ 137 «αὐλῆς καλὰ θύρετρα καὶ ἀργαλέον στόμα λαύρης»
καὶ Πινδαρ. Πυθ. 8,86 «κατὰ *λαύρας* δ' ἐχθρῶν ἀπάοροι πτύσσοντι») (1). Ἐν τῇ εἰκόνι

Ἡ αἴθουσα τοῦ θρόνου ἐν Κνωσσῷ. Θρόνος καὶ παρ' αὐτὸν ἕδρανα τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀξιωματούχων

δὲ τοῦ *λαβυρίνθου* φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατοῦσα ἡ ἔννοια τῶν πολλῶν σκολιῶν ἢ ἐπικαρσίων (2) ὁδῶν ἢ τὸ τοῦ μεγέθους τῶν μεγάρων. Ἐντεῦθεν δὲ ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις τὰ μοναστήρια τὰ ἔχοντα πολυπλόκους διαδρόμους ὠνομάσθησαν Λαῦραι.

Λάβαρον. Καθ' ἡμᾶς πολλῷ πλείονα ἴσως τοῦ *λαβύρινθος* συνάφειαν πρὸς τὸ *λάβρυς* ἔχει τὸ *λάβαρον*. Λάβαρον, ὡς γνωστὸν, εἶναι ἡ σημαία ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, κατασκευάσαντα ταύτην κατὰ τὸν τύπον τοῦ ἐν οὐρανῷ φανέντος αὐτῷ σημείου τοῦ σταυροῦ. Πάντως τὸ λάβαρον, ὡς εἶχεν ἀπὸ Κωνσταντίνου καὶ ἐντεῦθεν μετὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ μονογράμματος ☧ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἔργον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται οὐχὶ περὶ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὀνόματος. Ὅτι τὸ ὄνομα ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ

(1) Πρβλ. Λόγοι λαβυρίνθοις ὅμοιοι (Λουκιαν.) διὰ τὰ σκολιὰ λόγια λαβύρινθων σκολιώτερα (Διον. Ἁλικ.).

(2) Ἡρόδ. Α, 180 «τὰς ὁδοὺς ἰθέας, τάς τε ἄλλας καὶ τὰς ἐπικαρσίας τὰς ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐχούσας· κατὰ δὴ ὦν ἑκάστην ὁδὸν ἐν τῇ αἱμασιῇ τῇ παρὰ τὸν ποταμὸν πυλίδες ἐπῆσαν, ὅσαι περ αἱ λαῦραι».

εἶναι λέξις Γαλατική, ὡς ἐφρονεῖτο μέχρι τινός, δὲν θεωρεῖται γνώμη ἀσφαλής. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐξ ἄλλων Ἀρίων γλωσσῶν προταθεῖσαι ἐξηγήσεις καὶ ἐτυμολογίαι τοῦ ὀνόματος θεωροῦνται ἐπισφαλεῖς. Ἐζητήθη δ' ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἐν ταῖς Σημιτικαῖς γλώσσαις τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' ἄνευ ἐπιτυχίας. Ὑπάρχουσι καὶ οἱ φρονοῦντες ὅτι ἡ λ. πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς γλώσσαις, ἐν τῇ Περσικῇ, Ἀρμενικῇ, Πεχλεβικῇ, διότι θεωροῦσιν οὗτοι πιθανώτατον ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ τὸ πρῶτον προελάσαντος εἰς τὰς πέραν τοῦ Τίγρητος χώρας εἰσήχθη τὸ πρῶτον τὸ *λάβαρον* εἰς Ῥώμην.

Νόμισμα τῆς Τενέδου

Οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος τὸ ἔτυμον τῆς λ. πρέπει νὰ ζητηθῇ πάντως ἐν τῷ *λίβρυς* τῶν Ποντικῶν χωρῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς λάβρυος ἢ πελέκεως σύμβολον τοῦ Στρατίου Διὸς ἢ τοῦ Χαλυβικοῦ Ἄρεως παρὰ τῷ πελέκει ἦτο καὶ τὸ ξίφος, σύμβολον τῆς δυνάμεως τοῦ σιδήρου, ἅμα δὲ καὶ τοῦ πολέμου. Ὁ Αἰλιανὸς (Περὶ ζῴων ἰδιότητος 12, 30) λέγει· «Εἰς τόδε ἄγαλμα (τοῦ Καρίου καὶ Στρατίου Διὸς) ξίφος *προσήρτηται* καὶ τιμᾶται καλούμενος Καριός τε καὶ Στράτιος». Ξίφος δὲ τοιοῦτο εὑρίσκομεν καὶ ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας (Πλούταρχ. Περὶ ἐκλελοιπόντων χρηστηρίων § 21 : «Περὶ δὲ τοῦ Κύδνου καὶ τῆς ἱερᾶς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ταρσῷ μαχαίρας ὡς ὁ Κύδνος μᾶλλον ἐκκαθαίρει τὸν σίδηρον ἐκεῖνον». Ἀλλὰ καὶ ἐν Κομάνοις τῆς Καταονίας ὑπῆρχε ξίφος, ὅπερ παραδίδεται ὅτι ἐκεῖ ἐκομίσθη ὑπὸ τῆς Ἰφιγενείας καὶ τοῦ Ὀρέστου (Διων. Κάσσ ΛΔ' 13 «Καὶ γὰρ μυθολογοῦσι καὶ δεικνύουσι τά τε ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ ὁμοίου καὶ τὸ ξίφος ὡς αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ τῆς Ἰφιγενείας ὃν ἀμφότεραι αἱ πόλεις (Κόμανα τοῦ Πόντου καὶ Κόμανα τῆς Καταονίας) ἔχουσιν».

Ὀνομαστὸς τόπος τῆς τοῦ πελεκυφόρου καὶ ξιφηφόρου Χαλυβικοῦ Ἄρεως ἦτο καὶ ἡ ἐν τῇ Μυσιακῇ παραλίᾳ κειμένη νῆσος *Τένεδος* (τὸ ὄνομα φαίνεται ἔχον συνάφειαν πρὸς τὸ Ἑλλην. *τένδειν*, Λατιν. tondere = κείρειν· πρβλ. τὸ ὄνομα τῆς Καρικῆς πόλεως *Τένδηβα*). Πολλὰ Τενέδια νομίσματα φέρουσι τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ Ποντικοῦ Ἄρεως (Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Τένεδος· «Καὶ ἐπὶ τοῦ νομίσματος τῶν Τενεδίων κεχαράχθαι ἐν μὲν τῷ ἑτέρῳ μέρει πέλεκυν (φησὶν Ἀριστοτέλης»). Πρβλ. παρὰ τῷ αὐτῷ «Καί φησιν Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι τὸν ἐν Τενέδῳ Ἀπόλλωνα πέλεκυν κρατεῖν»· παρὰ τῷ αὐτῷ αὐτόθι «*Τενέδιος πέλεκυς*» ἐπὶ τῶν μᾶλλον συντόμως ἀποκοπτόντων τὰ ζητήματα καὶ τὰ ἄλλα πράγματα». Πρβλ. Παυσαν. Ι' 14, 1. «Οἱ δὲ πελέκεις Περικλύτου τοῦ Εὐθυμάχου Τενεδίου ἀνδρὸς ἐπὶ λόγῳ ἀνάθημά εἰσιν ἀρχαίῳ». Ἐπί τινων δὲ νομισμάτων Τενέδου ὁ *διπλοῦς πέλεκυς* αὐτὸς παριστάνεται ὡς θεός. *Τένεδος* δὲ ἐκαλεῖτο καὶ πόλις τις ἐν Καρίᾳ, τῷ κέντρῳ τῆς λατρείας τοῦ πελέκεως ἢ τοῦ διπλοῦ πελέκεως. Καὶ ἐν Θράκῃ τῇ εὐρωπαϊκῇ ἦτο λίαν διαδεδομένη ἡ λατρεία τοῦ πελέκεως, ὡς τοῦτο μαρτυροῦσι τὰ νομίσματα τῶν Θρακῶν βασιλέων Ἀμαδόκου, Σκύθου, Κότυος. Καὶ ἐν Παγασαῖς δὲ τῆς Θεσσαλίας ἐλατρεύετο Διόνυσος πέλεκυς (Σχολ. Ὁμ. Ἰλ. Σ. 428). Ὁ πέλεκυς ὁμοῦ μετὰ τοῦ ξίφους ἦσαν τὰ ἱερὰ σύμβολα τοῦ Θρακοποντικοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου, εἰς ταῦτα δὲ προσετέθη βραδύτερον καὶ τὸ ῥόπαλον, ὅπερ εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῷ Ἡρακλεῖ τῶν μεθ' Ὅμηρον χρόνων.

Ἡ Θρακοπελασγικὴ μεγάλη μήτηρ τῶν Θεῶν. Μετὰ τὸν Χάλυβα Ἄρην ἢ *Στράτιον* Δία, ὅστις εἶναι ὁ ὑπέρτατος θεὸς τῶν Θρακοπελασγῶν, μεγάλη θεότης τῶν λαῶν τούτων εἶναι ἡ μεγάλη μήτηρ τῶν θεῶν, ἡ φέρουσα διαφορώτατα ὀνόματα ἀπὸ τοῦ

Ἀρμενικοῦ ὀροπεδίου μέχρι τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας, λαμβανόμενα ἰδίως ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν ὀρέων, ἐφ' ὧν εἶχε τοὺς ἐν ἄλσεσι ναοὺς αὐτῆς, φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς *πύργον* (Κυβέλη ἢ Ῥέα πυργοφόρος) ὡς σύμβολον τῶν παρὰ τοῖς Φρυγοπελασγοῖς περγάμων καλουμένων ἀκροπόλεων). Ἐν Ἀρμενίᾳ φέρει ὄνομα ἀνῆκον εἰς τοὺς Ἰρανικοὺς χρόνους ἤτοι Ἀναΐτης (Anahita), ὄνομα γνωστὸν ἐκ τοῦ Ζενδαβέστα. Ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Λυδίᾳ, εὑρίσκομεν τὸ ὄνομα *Μᾶ*, ὅπερ οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἑρμηνεύουσιν ὁτὲ μὲν σελήνην, ὁτὲ δὲ διὰ τὸν ὁπλισμὸν αὐτῆς (διότι ἔνοπλος εἰκονίζετο) Ἐνυώ, ἢ Ἀθηνᾶ (Πλουτ. Β. Σύλλ. 9),· ἀλλὰ τὰ συνηθέστατα ὀνόματα αὐτῆς εἶναι *Κυβέλη* ἐν Φρυγίᾳ (ἀπὸ τοῦ ὄρους Κυβέλου ἢ Κύβελα), Δινδυμήνη (ἀπὸ τοῦ ὄρους Δινδύμου) καὶ *Πεσσινουντία* (ἀπὸ τῆς Φρυγ. πόλεως Πεσσινοῦντος, ἔνθα εἶχε τὸ περίφημον αὐτῆς ἱερόν, ἐν ᾧ ἐφυλάττετο καὶ τὸ ἐξ οὐρανοῦ πεσὸν ξόανον αὐτῆς (μετεωρόλιθος), *Πλακιανή* ἐν Τροίᾳ (ἀπὸ τῆς Τρωϊκῆς π. *Πλακίας*) ἐν Λυδίᾳ *Τμωλία* ἀπὸ τοῦ ὄρους Τμώλου καὶ Ὀμφάλη καὶ Σιπυλήνη ἀπὸ τοῦ Σιπύλου, ἐφ' οὗ καὶ τὸ παναρχαῖον βαναύσου τέχνης ἄγαλμα αὐτῆς, τὸ δὸν ἀφορμήν, ὡς ἐρρήθη, εἰς τὸν περὶ Νιόβης μῦθον. Βραδύτερον ἐκαλεῖτο καὶ Ἄρτεμις Τμωλία (1). Μέγα κέντρον λατρείας αὐτῆς ἦτο καὶ ἡ Ἔφεσος, ἐξ ἧς καλεῖται, ὅτε ἡ πόλις αὕτη κατελήφθη ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων, Ἄρτεμις Ἐφεσία (Μεγάλη Ἄρτεμις Ἐφεσία). Οἱ ναοὶ αὐτῆς ἀπετέλουν πόλιν ἱερατικὴν οἰκουμένην ὑπὸ πολλῶν χιλιάδων ἱεροδούλων, ὑπὸ τὸ κράτος ἱερέως ἢ ἀρχιερέως, ὅστις ἦτο κύριος τῆς εἰς τὸν ναὸν ἀνηκούσης μεγάλης ἐκτάσεως γῆς μετὰ τῶν κατοίκων αὐτῆς. Καὶ αἱ ἱερατικαὶ αὗται πόλεις μετὰ τῶν μαντείων αὐτῶν (Κομάνων) ἦσαν κέντρα καὶ μεγάλης ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν καὶ ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ ὡς τοιαῦτα ἦσαν σπουδαῖα στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ ἡμερώσεως, ὡς ἦσαν καὶ τὰ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι μαντεῖα καὶ ἰδίως τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Δελφῶν. Ἡ αὐτὴ Φρυγοπελασγικὴ θεότης ἐλατρεύετο ἐν Κρήτῃ καθ' ὃν τρόπον ἐν Φρυγίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Δικταία* ἢ *Δίκτυννα* (ἐκ τοῦ ὄρους Δίκτης) καὶ Ἰδαία (ἐκ τῆς Ἴδης). Ἰδαία δὲ ἐλέγετο καὶ ἐν Τροίᾳ (ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἴδης). Καὶ ἐν ταῖς Θρακικαῖς χώραις ἦτο διαδεδομένη ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ὑπὸ τὰ ὀνόματα *Βένδις* καὶ *Κόττυς*, καὶ παρὰ τοῖς Ἰλλυριοῖς καὶ ἐν Κερκύρᾳ παρὰ τοῖς *Φαίαξι*, ὡς ἀπέδειξαν καὶ τὰ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διὰ τῶν ἐν τῇ νήσῳ δαπάναις τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου γενομένων ἀνασκαφῶν τῷ 1911 (2) εὑρεθέντα Πελασγικῆς περιόδου μνημεῖα, ἐν οἷς τὸ σπουδαιότατον τὸ τῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν ἐν μέσῳ δύο λεόντων (ὁ λέων ἦν ἱερὸν ζῷον τῆς Κυβέλης), ἀλλὰ μετὰ μορφῆς παρεμφεροῦς πρὸς τὸν τῆς Γοργοῦς ἕνεκα τῆς ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς χρόνοις ἐπελθούσης συναφείας τῆς ἰδιότητος τῆς Πελασγικῆς ἰδιότητος τῆς θεᾶς ὡς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς χρόνοις ἰδιότητος αὐτῆς ὡς μητρὸς τῶν Γιγάντων, ὧν ἡ πρὸς τοὺς Ὀλυμπίους μάχη (ἢ Γιγαντομαχία) εἰκονίζετο κυρίως ἐν τῷ ἀνακαλυφθέντι ναῷ (3), κληθέντι ναῷ τῆς Γοργοῦς. Ἡ αὐτὴ δὲ θεότης ἐλατρεύετο ὑπὸ τὸ ὄνομα Δέσποινα ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ κατ' ἐξοχὴν Πελασγικῇ χώρᾳ τῆς Πελοποννήσου, τῇ καὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπούσῃ τὴν προϊστορικήν, τὴν Πελασγικὴν (Ἑλλάδα) τῶν προελλήνων (*προσελ-*

---

(1) Ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, τὸ ὄνομα τῆς *Ὀμφάλης* ἐν Λυδίᾳ φαίνεται μετάφρασις τοῦ Φρυγοπελασγικοῦ *Ἀππορδηνή* καὶ Πορδοσελήνη (ἐκ τοῦ Ἀρμεν. πορδ=ὀμφαλός).

(2) Ἴδ. Kaiser Wilhelm II, Erinnerungen an Korfu. Berlin und Leipzig 1924.

(3) Ἴδ. τὰς εἰκόνας τῆς Κυβέλης Γοργοῦς ἐν σελ. 68 (εἰκὼν 17), σ. 78 (εἰκὼν 20), σ. 98 (εἰκὼν 26). Ἡ ἐν τῇ 26 εἰκόνι παριστανομένη θεὰ ἔχει πιστὴν μορφὴν τῆς Κυβέλης.

λήνωνι Ἀρκάδων — ὧν ἡ πόλις *Λυκόσουρα* ἐθεωρεῖτο ἀρχαιοτάτη πόλις οὐχὶ ἁπλῶς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τοῦ ὅλου κόσμου, ἡ πόλις ἣν πρώτην *εἶδεν ἥλιος* καὶ ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς παράδειγμα πρὸς κτίσιν ἄλλων πόλεων (Παυσ. Η' 38,1 «Πόλεων δὲ ὁπόσας ἐπὶ τῇ ἠπείρῳ ἔδειξε γῆ, καὶ ἐν νήσοις, *Λυκόσουρά ἐστι πρεσβυτάτη*, καὶ ταύτην *εἶδεν ὁ ἥλιος πρώτην*, ἀπὸ ταύτης δὲ οἱ λοιποὶ ποιεῖσθαι πόλεις μεμαθήκασιν ἄνθρωποι». Ἐν τοῖς ὑπὸ τὸ ὄρος Λύκειον ἐρειπίοις τῆς Λ. ὁ κ. Καββαδίας σπουδαιοτάτας

Ὁ ἀριστερὰ τῆς Γοργοῦς λέων, ἐκ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ναοῦ

ἐνήργησεν ἀνασκαφάς, ἰδίως ἐν τῷ ναῷ τῆς *Δεσποίνης*. Τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει ἀκριβῶς ὅ,τι καὶ τὸ Βαβυλωνιακὸν *Βέλτις* (θηλ. τύπ. τοῦ *Βῆλος*)=*κυρία, δέσποινα*. Ἡ θεὰ *Δέσποινα*, ἡ παραδιδομένη συνήθως ὡς κόρη τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Δήμητρος, εἶναι αὐτὴ ἡ Δημήτηρ (ἡ Δέα—Γαῖα μήτηρ), ἡ μεγάλη μήτηρ τῶν θεῶν. Πρβλ. Παυσαν. Η' 37, 1· «Πρὸ δὲ τοῦ ναοῦ (τῆς *Δεσποίνης*) Δήμητρί τε ἐστὶ βωμὸς καὶ ἕτερος Δεσποίνῃ, *μετ' αὐτὸν δὲ Μεγάλης* μητρὸς τῶν θεῶν», καὶ 8· «Ταύτην μάλιστα σέβουσιν οἱ Ἀρκάδες τὴν *Δέσποιναν*· θυγατέρα δὲ αὐτὴν Ποσειδῶνος εἶναι φασι καὶ Δήμητρος· ἐπίκλησις εἰς τοὺς πολλούς ἐστιν αὕτη Δέσποινα, καθάπερ καὶ τὴν ἐκ Διὸς κόρην ἐπονομάζουσιν· ἰδίᾳ τέ ἐστιν ὄνομα Περσεφόνη, καθὰ Ὅμηρος καὶ ἔτι πρότερον Πάμφως ἐποίησαν. Τῆς δὲ Δεσποίνης τὸ ὄνομα ἔδεισα ἐς τοὺς ἀτελεστέρους (ἀτελέστους, ἀμυήτους) γράφειν».

Ἀπόλλων. Τρίτη θεότης Πελασγικὴ λίαν διαδεδομένη ἐν τοῖς Πελασγικοῖς λαοῖς εἶναι ἡ τοῦ *Ἀπόλλωνος* ἤτοι τοῦ ἡλίου ἐν τῇ καταστρεπτικῇ τούτου ἐνεργείᾳ τοῦ *Ἀπολλύοντος*, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ὁ παναρχαῖος τύπος τοῦ ὀνόματος

ἀνοβιοὺς ὡς φαίνεται ἐν τῷ Ἀπολλύωνι τῆς Ἀποκαλύψεως (1), τοῦ διὰ τοῦ καύσωνος τοῦ ἡλίου φέροντος καταστροφάς, τοῦ υἱοῦ τῆς Λητοῦς (τῆς θεᾶς τοῦ θανάτου), τοῦ τοξότου θεοῦ (ἕνεκα τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου), τοῦ δολιωτάτου τῶν θεῶν, τοῦ ὑπερασπίζοντος τοὺς Τρῶας ἐναντίον τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' ἤδη παρ' Ὁμήρῳ δεικνύοντος καὶ τὰς ἐνεργητικὰς ἰδιότητας αὐτοῦ ὡς θεοῦ τοῦ φωτός, Φοίβου τοῦ λατρευομένου καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν τῇ ἀνατολικωτάτῃ ἄκρᾳ τῆς χερσονήσου ἐν Καταονίᾳ λατρεύεται ὡς Κατάων Ἀπόλλων, ἐν Πόντῳ ὡς *Σύριος* θεὸς ἤτοι θεὸς τοῦ φωτός, παρὰ τὸν Βόσπορον ὡς Ἑῷος Ἀπόλλων, ἐν Λυκίᾳ ὡς Λύκιος. Ἰδιαζόντως δὲ διαδεδομένη ἦν ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ ἐν Τρῳάδι, ὅπου κέντρα λατρείας αὐτοῦ ἦσαν

Λυκόσουρα (Ἐρείπια ἱεροῦ τῆς Δεσποίνης)

ἡ Χρύση, ἡ Κίλλα καὶ ἡ Τένεδος («ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας, Κίλλαν τε ζαθέην Τενέδοιό τε ἶφι ἀνάσσεις», Ἰλ. Α 37–38). Ἐν τῇ Καρικῇ παραλίᾳ μέγα κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι τὸ περὶ τὴν Μίλητον ἱερὸν τῶν Βραγχιδῶν, ἔνθα ἐν ταῖς τελεταῖς διετηροῦντο καὶ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς χρόνοις πολλὰ τοῦ Πελασγικοῦ βίου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ γλώσσῃ τῶν τελετῶν.

Παρ' Ὁμήρῳ ἔτι ἡ ἰδιότης τοῦ θεοῦ κυμαίνεται μεταξὺ θεοῦ Πελασγοῦ καὶ θεοῦ Ἕλληνος μετὰ περικαλλοῦς φόρμιγγος τέρποντος ἐν συναυλίᾳ τῶν Μουσῶν τὰς τῶν θεῶν δαῖτας. Ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπὸ θεοῦ πελασγικοῦ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου μετὰ τῆς εὐεργετικῆς ἢ κακοποιοῦ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ῥοπῆς αὐτοῦ βαθμηδὸν γινομένη μετάστασις εἰς θεὸν τῆς σοφίας καὶ τῆς μουσικῆς, εἰς τὸν αἰείποτε νέον καὶ ἐκπροσωποῦντα τὸ νεανικὸν κάλλος ἀγαπητὸν υἱὸν τοῦ Διός, τὸν ἐξαγγέλλοντα τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ ἀψευδῶν μαντείων τὰς ἀθανάτους τούτου βουλάς, οἷος παρίσταται ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ φιλοσοφικῇ ποιήσει τῶν μεγάλων θεολόγων καὶ φιλοσόφων ποιη-

(1) Ἰδ. Ἀποκάλυψ. 9,11· «Καὶ ἔχουσιν ἐφ' ἑαυτῶν βασιλέα τῶν ἀγγέλων τῆς ἀβύσσου καὶ ὄνομα αὐτῷ Ἑβραϊστὶ Ἀβαδδὼν καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει ***Ἀπολλύων***». Ὅτι ἐνταῦθα τὸ ***ἀπολλύων*** ἔχει κατὰ τὴν σημασίαν τῆς λ. σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ Ἑβραϊκὸν ***αββαδοὺν*** abaddon=ὄλεθρος, καταστροφὴ καὶ ἔπειτα Ἅδης (scoul), εἶναι προφανές. Ἀλλ' ὄνομα κύριον ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ σημαῖνον ***ἄγγελον*** ἢ ***ἄνθρωπον*** εἶναι ἀνύπαρκτον. Τὸ ***Ἀπολλυων*** ὡς ἀρχέγονον τύπον τοῦ ***Ἀπόλλων*** πιθανῶς ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἀποκαλύψεως ἤνεγκεν εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν Ἑβρ. λέξιν abadun καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου σημαίνοντος ὄλεθρον ἐποίησε τὸν ***ἄγγελον τῆς ἀβύσσου***. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὁ πρῶτος τύπος τοῦ ***Ἀπόλλων*** φαίνεται ὅτι ἦτο ***ἀπολλύων***· βεβαιοῦται δὲ ὅτι ἡ πρώτη ἰδιότης τοῦ Ἀπόλλωνος ἦν ἡ τῆς καταστροφῆς, ἡ τοῦ θεοῦ τοῦ θερινοῦ ***καύσωνος***, ὅθεν καὶ αἱ ἀρχαιόταται καὶ κυριώταται ἑορταὶ τοῦ θεοῦ συμπίπτουσι πρὸς τὸ θέρος.

τῶν Πινδάρου, Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, εἶναι ἐκ τῶν θαυμασιωτάτων καὶ διδακτικωτάτων θεαμάτων καὶ διδαγμάτων τῆς ἱστορίας τοῦ πνευματικοῦ βίου οὐχὶ ἁπλῶς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους. Ἀλλ' ἐν τῷ Θρακοπελασγικῷ κόσμῳ τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ εἰκὼν μετέχει ἔτι πολὺ τοῦ φυσικοῦ καὶ δυνάμει μόνον τείνει εἰς τὸ ἰδεῶδες. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἰδιότης αὐτοῦ συνάπτεται πρὸς τὴν τοῦ Διονύσου, οὗ ἡ λατρεία τὴν ὑψηλὴν ἠθικὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ θεῖον ἰδεῶδες ζητεῖ ἐν μουσικῇ μετὰ ὀργίων συνοδευομένη. Τὴν ἑνότητα ταύτην τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τοῦ Διονύσου παρίστησιν ἡμῖν ὁ Φρυγοπελασγικὸς θεὸς Σαβάζιος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τὸ ὄνομα, σημαῖνον πιθανῶς *φωτεινός*, ἦν ἐπίθετον τοῦ παρὰ Φρυξὶ θεοῦ τῆς σελήνης Μηνός (Σχολ. Τιμ. Πλατ. 4 «Παρειλήφαμεν δὲ παρὰ Φρυξὶ Μῆνα Σαβάζιον ὑμνούμενον»· ἴδ. καὶ ἀπόσπ. τοῦ Ἀλεξάνδρου Πολυΐστορος παρὰ Μακροβίῳ Saturnal I 28. «In Thracia eundem haberi solem atque Liberum accepimus quum illi Sabadium nuncupantes magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit) Καὶ ὁ Σαβάζιος οὗτος τῶν Θρᾳκῶν καὶ τῶν Φρυγῶν θεὸς ἀφωμοιώθη τῷ *Διονύσῳ* καὶ ἦν ὁ ἐν Πόντῳ ὑπὸ τῶν Κιμμερίων ἢ Καμαριτῶν καὶ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ αὐτῇ ὡς θεὸς τοῦ οἴνου Διόνυσος λατρευόμενος θεός, ὃν κατὰ Διονύσιον τὸν Περιηγητήν.

Καὶ Καμαριτάων μέγα φῦλον, τοί ποτε Βάκχον
Ἰνδῶν ἐκ πολέμοιο δεδεγμένοι ἐξείνισσαν
καὶ μετὰ Ληναίων *χορὸν* ἐστήσαντο
εὐοῖ Βάκχε λέγοντες.

Εἶναι δὲ καὶ ἄλλως γνωστὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες τὰς ὀργιαστικὰς τελετὰς τοῦ Διονύσου παρέλαβον παρὰ Θρᾳκῶν καὶ Φρυγῶν. Ἀλλ' ἐνῷ παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις αἱ τοῦ Διονύσου ἑορταὶ ἦσαν βακχεία τις τελουμένη μεθ' ἡμέρας καὶ νύκτωρ, διεσκευασμένων Σκυθιστί, πινόντων ἅμα καὶ πληκτιζομένων πρὸς ἀλλήλους καὶ δι' ἐνθουσιαστικῆς Φρυγιστὶ ἁρμονίας «αὐλῷ καὶ κτύπῳ κροτάλων τε καὶ κυμβάλων καὶ τυμπάνων καὶ ταῖς ἐπιβοήσεσι καὶ εὐασμοῖς καὶ ποδοκρουστίαις θεοφορουμένων, ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ Διονύσου ἢ Σαβαζίου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ εἰς Ἀθήνας μετενεχθείσης ὀργιαστικῆς λατρείας τῶν παρὰ Φρυξὶ καὶ Κρησὶ Κουρήτων καὶ Κορυβάντων καὶ τῶν Θρᾳκικῶν Βενδιδείων καὶ Κοτυτίων (1) παρήχθη ἐν Ἑλλάδι τὸ ἄριστον καὶ τελειότατον εἶδος τῆς ποιήσεως, ἡ ποίησις ἡ δραματικὴ καὶ ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν Κουρήτων καὶ Κορυβάντων Κρήτης καὶ Φρυγίας καὶ τῶν Κλωδώνων καὶ Μιμαλλόνων τῆς Θρᾴκης παρήχθησαν οἱ θαυμάσιοι χοροὶ τῶν μεγάλων τραγικῶν ποιητῶν οἱ ἐν θαυμασιωτάτῃ ἁρμονίᾳ ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας τὰ ὕψιστα διδάγματα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου φιλοσοφίας ἐν ὕμνοις καὶ μολπαῖς καὶ μέλεσι θεσπεσίοις ἐξαγγέλλοντες τῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ ταῦτα κάλλιον νὰ ῥηθῶσιν ἐν τῷ περὶ τοῦ καθόλου πνευματικοῦ βίου τῶν Πελασγῶν κεφαλαίῳ.

ς'

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΕΛΑΣΓΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ὁ πνευματικὸς βίος τῶν Πελασγικῶν λαῶν εἶναι κατ' οὐσίαν καὶ δυνάμει ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ἑλληνικόν, κατὰ χρόνον καὶ ἐνέργειαν διαφέρων τούτου, ἅτε ἐκπροσωπῶν τὴν νεανικήν, ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν ἐφηβικὴν τούτου ἡλικίαν. Ἡ

(1) Στραβ. Ι' 470. «Τῆς μὲν οὖν *Κότυος* τῆς ἐν τοῖς Ἠδωνοῖς Αἰσχύλος μέμνηται καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ὀργάνων».

περὶ τοῦ θείου ἰδέα παρὰ τοῖς Πελασγοῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀλλ' ἥττονος ἐστηρίζετο ἐνεργείας, τῆς τοῦ πνεύματος καὶ ἐλευθερίας τῆς διανοίας. Ἡ θρησκεία καὶ παρὰ τούτοις, ὅπως παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, εἶναι ποίησις, ὅπως ἡ λατρεία τοῦ θείου ποιητικὴ ἐν ὕμνοις καὶ δεήσεσι καὶ ἱκεσίαις πρὸς τὸ θεῖον τελουμένη. Εἰσὶ δεισιδαίμονες οἱ Πελασγοί, ὅπως οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν Ἕλληνες, ἀλλ' ἄνευ δουλείας πνευματικῆς. Τὰ χρηστήρια παρ' αὐτοῖς εἶναι τοσοῦτο λαϊκὰ καὶ δημοτικὰ ὅσον σχεδὸν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὑπάρχουσι καὶ παρ' αὐτοῖς προφῆται καὶ προφήτιδες, ὅπως παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Ἴδιον δὲ χαρακτῆρα ἔχουσιν ἐν τῷ Πελασγικῷ κόσμῳ αἱ *προφήτιδες* ἢ χρησμῳδοὶ αἱ καλούμεναι *Πέλειαι* καὶ Σίβυλλαι, καὶ αἱ Σίβυλλαι ἐκπροσωποῦσαι τὸν προφητισμὸν ἐν τῷ Πελασγικῷ βίῳ οὐ σμικρὰν ῥοπὴν καὶ ἐπίδρασιν εἶχον ἐπὶ τὴν τούτων ἐξέλιξιν (¹). Μέγα κεφάλαιον πνευματικὸν παρέσχον οἱ Πελασγικοὶ λαοὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν βίον διὰ τῆς μουσικῆς αὐτῶν. Ἐρρήθη ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι οἱ πρῶτοι καὶ ἀρχαιότατοι μουσικοὶ κατὰ τὰς ἀρχαιοτάτας ἑλληνικὰς περὶ μουσικῆς παραδόσεις ἦσαν Θρᾶκες, ἐκ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ οἱ Φρύγες, ἤτοι Θρᾶκες τῆς Ἀσίας, ἐκτήσαντο φήμην ἐπὶ τῇ μουσικῇ διὰ τῶν μυθευομένων Σειληνοῦ, Ὀλύμπου, Μαρσύου· ὁ δὲ Στράβων μαρτυρεῖ ὅτι ἐκ τῶν Φρυγῶν ἢ Θρακῶν τούτων, οἵτινες ἦταν ὁ αὐτὸς λαός, εἰσήχθη ἡ μουσικὴ μετὰ τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ ὀργάνων εἰς τὴν Ἑλλάδα (ἰδ. Στράβ. Ι' 471 «ταῦτα γὰρ ἔοικε τοῖς Φρυγίοις· καὶ οὐκ ἀπεικός γε, ὥσπερ αὐτοὶ οἱ Φρύγες Θρακῶν ἄποικοί εἰσιν, οὕτω καὶ τὰ ἱερὰ ἐκεῖθεν μετενηνέχθαι»). Λέγει δὲ ὁ Στράβων (αὐτόθι) σαφέστατα· «Ἀπὸ δὲ τοῦ μέλους καὶ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῶν ὀργάνων καὶ ἡ μουσικὴ πᾶσα *Θρᾳκία* καὶ Ἀσιᾶτις νενόμισται. Δῆλον δ' ἔκ τε τῶν τόπων ἐν οἷς καὶ αἱ Μοῦσαι τετίμηνται. Πιερία γὰρ καὶ Ὄλυμπος καὶ Πίμπλα καὶ Λείβηθρον τὸ παλαιὸν ἦν Θρᾴκια χωρία καὶ ὄρη, νῦν δὲ ἔχουσι Μακεδόνες· τόν τε Ἑλικῶνα καθιέρωσαν ταῖς Μούσαις Θρᾶκες οἵπερ καὶ τὸ τῶν Λειβηθριάδων νυμφῶν ἄντρον καθιέρωσαν, οἵ τ' ἐπιμεληθέν-

---

(1) ***Σίβυλλαι*** εἶναι αἱ ἀρχαιόταται προφήτιδες αἱ μὴ ἀνήκουσαι εἰς ἱερὰ χρηστήρια, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὰς προφητεύουσαι, ὥσπερ αἱ προφήτιδες τῆς Ι. Γραφῆς, ἀλλὰ διατελοῦσαι εἰς ἀγαθὰς σχέσεις πρὸς τὰ χρηστήρια. Ὡς πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη Σίβυλλα ἀναφέρεται Ἐρυθραία τις. (Στράβ. ΙΔ' 645 «Ἐκ δ' Ἐρυθρῶν Σίβυλλά ἐστιν, ἔνθους καὶ μαντικὴ γυνὴ τῶν ἀρχαίων τις»). ἀλλ' ὡς Σίβυλλαν ἀρχαιοτάτην δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν εἰ καὶ δὲν καλεῖται οὕτω, τὴν τοῦ Πριάμου θυγατέρα Κασσάνδραν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν μύθων περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος δωρηθείσης αὐτῇ μαντικῆς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ἄλλως ἐκ παραδόσεων ὅτι ἡ Τροία ἦν ἡ ἑστία τῶν Σιβυλλῶν καὶ τῶν Σιβυλλείων χρησμῶν, ἀφοῦ ἡ πρώτη Σίβυλλα ἦτο κόρη τοῦ ***Δαρδάνου***, ἡ δὲ παρὰ τῷ Στράβωνι ὡς Ἐρυθραία τις ἁπλῶς ἀναφερομένη Σίβυλλα ἦτο κατὰ Πλούταρχον (Πυθ. 14) ἡ Ἡροφίλη ἡ Ἐρυθραία καλουμένη, ἧς ὡς πατρὶς πολλαὶ παρεδίδοντο πόλεις, ἐν αἷς καὶ ἡ Τροία· παραδίδεται ὅμως ὅτι αὐτὴ ἀπὸ Τροίας μετέβη εἰς Κλάρον καὶ Κολοφῶνα. Ἀλλὰ καὶ ἡ οὐχὶ μακρὰν τῆς Τροίας κειμένη Κύμη ἐθεωρεῖτο πατρὶς τῆς Ἡροφίλης, καὶ ἀπὸ Κύμης λέγεται ὅτι μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ μετήνεγκε τοὺς περιφήμους Σιβυλλείους χρησμούς. Εἶναι πάντως πιθανὸν ὅτι οἱ Σιβύλλειοι χρησμοὶ διεδόθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν Λατινικὴν ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ αὐτῇ Ἑλληνικῶν πόλεων ὁμοῦ μετὰ τῶν Ὁμηρικῶν παραδόσεων περὶ Τροίας καὶ Αἰνείου, οὗ τὸ ἐν Δαρδανίᾳ ὑπὸ τῇ Ἴδῃ κράτος ἦτο ἑστία καὶ τῶν Σιβυλλῶν, ὑφ' ὧν ἐξυμνεῖτο ὁ Αἰνείας καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ (ἰδ. περαιτέρω). Ἀλλ' οἱ εἰς τὴν Ρώμην ἐπὶ τοῦ Ταρκινίου τοῦ Ὑπερηφάνου κατὰ τὴν παράδοσιν εἰσαχθέντες Σιβύλλειοι χρησμοὶ ἀνεμίχθησαν ὡς φαίνεται μετὰ τῶν Ετρουσκικῶν μαντευμάτων τῶν Ρωμαίων ***οἰωνοσκόπων*** (augures) καὶ ἱεροσκόπων (haruspices), εἰ καὶ ὁ Στράβων σαφῆ ποιεῖται διάκρισιν ἑκατέρων ἐν τῇ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις χρήσει αὐτῶν (Στράβ. ΙΖ' 813 «τῶν Ρωμαίων ἀρκουμένων τοῖς Σιβύλλης χρησμοῖς καὶ τοῖς Τυρρηνικοῖς θεοπροπίοις διά τε σπλάγχνων καὶ ὀρνιθείας καὶ διοσημιῶν».

τες τῆς ἀρχαίας μουσικῆς Θρᾶκες λέγονται, Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος καὶ *Θάμυρις* (1), καὶ τῷ Εὐμόλπῳ δὲ τοὔνομα ἐνθάδε, καὶ οἱ τῷ Διονύσῳ τὴν Ἀσίαν ὅλην καθιερώσαντες μέχρι τῆς Ἰνδικῆς ἐκεῖθεν καὶ τὴν πολλὴν μουσικὴν μεταφέρουσι· καὶ ὁ μὲν τίς φησι «κιθάραν Ἀσιᾶτιν ῥάσων», ὁ δὲ τοὺς αὐλοὺς Βερεκυντίους καλεῖ καὶ Φρυγίους καὶ τῶν ὀργάνων ἔνια βαρβάρως ὠνόμασται νάβλας καὶ σαμβύκη καὶ βάρβιτος καὶ μαγάδις καὶ ἄλλα πλείω» (2).

Μήδεια, ἐπὶ ἀρχαίου ἀγγείου

Μετὰ τῆς μαντικῆς δὲ καὶ τῆς ταύτῃ συνοδευούσης ἐνθουσιώδους μουσικῆς συνεδέετο ἐνίοτε ἐνιαχοῦ καὶ ἡ *γοητεία*. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ Τελχῖνες καὶ οἱ Δάκτυλοι οἱ Ἰδαῖοι, οἵτινες ὡς οἱ συγγενεῖς πρὸς αὐτοὺς Κουρῆτες καὶ Κορύβαντες εἰσὶ γόητες. Ἀλλ' ἡ γοητεία αὕτη ἐν ταῖς Ποντικαῖς ἰδίως χώραις ἐκφαίνεται ὡς μαγεία ἢ τέχνη μαγικὴ ἔχουσά τινα συνάφειαν πρὸς τὴν μαγείαν τῶν ἐγγὺς τοῦ Πόντου οἰκούντων Οὐραλικῶν ἢ τῶν Ἀλαροδίων λαῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις περὶ τοῦ Πόντου Ἑλληνικοῖς μύθοις, τοῖς περὶ τῆς Ἀργοναυτικῆς στρατείας, ἡ χώρα αὕτη παρίσταται ὡς χώρα, ἐν ᾗ ἐπιχωριάζει ἡ μαγεία, ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ τῆς *Μηδείας* τῆς ἐκπροσωπούσης καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ τὴν *μαγείαν*. Τὸ δὲ τῆς *Μηδείας* ὄνομα ἀναμιμνήσκει τὸ τοῦ Μίδα τοῦ βασιλέως τῆς Φρυγίας, τοῦ ἐκπροσωποῦντος ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτοῦ ὡς *μάγου* τὴν Φρυγίαν ὁμοῦ καὶ Μακεδονίαν ἢ Θράκην. Ἐν τῷ λεξικῷ Ἡσυχίου τοῦ Ἀλεξανδρέως ὑπάρχει λέξις *Θῆβος* ἑρμηνευομένη διὰ τῆς λ. *θαῦμα*. Ὁ Γ. Κούρτιος (Grundz. d. Griech. Etymol. σ. 219) ἐζήτησε νὰ φέρῃ τὸ Θῆβος εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ Σανσκρ stambhas=πῆξις, Ἑλλην. θάμβος, Λατιν. stupeo. Ἀλλ' ὑπάρχει παρὰ Στεφ. Βυζαντίῳ καὶ λ. *Θίβα* ὡς ὄνομα Ἀμαζόνος. Περὶ *Θίβας* λέγει ὁ Στ. Β., «τόπος

---

(1) Ἴδ. ἰδιαιτέρως τὰ ἐν σ. περὶ Θαμύριδος γραφέντα.

(2) Περὶ τῆς ἐπὶ τὸν πνευματικὸν βίον ἐπιδράσεως καὶ τῆς ἐξημερωτικῆς τῶν ἠθῶν δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τῆς μουσικῆς καὶ τῶν μετὰ ταύτης συνδεομένων ὀργιαστικῶν μυστικῶν ἱεροποιῶν λέγει ὁ Στράβων (Ι' 467) τάδε:

«Κοινὸν δὴ τοῦτο καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων ἐστὶ τὸ τὰς ἱεροποιΐας μετὰ ***ἀνέσεως*** (εὐθυμίας) ἑορταστικῆς ποιεῖσθαι, τὰς μὲν σὺν ἐνθουσιασμῷ, τὰς δὲ χωρίς· καὶ τὰς μὲν μετὰ μουσικῆς, τὰς δὲ μή· καὶ τὰς μὲν μυστικῶς, τὰς δὲ ἐν φανερῷ· καὶ τοῦθ' ἡ φύσις οὕτως ὑπαγορεύει. Ἥ τε γὰρ ***ἄνεσις*** τὸν νοῦν ἀπάγει ἀπὸ τῶν ἀνθρωπικῶν ἀπασχολημάτων, τὸν δὲ ὄντως νοῦν τρέπει πρὸς τὸ θεῖον· ὅ τε ἐνθουσιασμὸς ***ἐπίπνευσίν*** τινα θείαν ἔχειν δοκεῖ καὶ τῷ μαντικῷ γένει πλησιάζειν· ἥ τε κρύψις ἡ μυστικὴ τῶν ἱερῶν σεμνοποιεῖ τὸ θεῖον, μιμουμένη τὴν φύσιν αὐτοῦ φεύγουσαν ἡμῶν τὴν αἴσθησιν· ἥ τε μουσική, περί τε ὄρχησιν οὖσα καὶ ῥυθμὸν καὶ μέλος, ἡδονῇ τε ἅμα καὶ καλλιτεχνίᾳ πρὸς τὸ θεῖον ἡμᾶς συνάπτει κατὰ τοιαύτην αἰτίαν. Εὖ μὲν γὰρ εἴρηται καὶ τοῦτο τοὺς ἀνθρώπους τότε μάλιστα μιμεῖσθαι τοὺς θεοὺς ὅταν εὐεργετῶσιν· ἄμεινον δ' ἂν λέγοι τις, ὅταν εὐδαιμονῶσι· τοιοῦτον δὲ τὸ χαίρειν τὸ ἑορτάζειν καὶ τὸ φιλοσοφεῖν καὶ ***μουσικῆς*** ἅπτεσθαι». Προστίθησι δ' εἰς ταῦτα ὁ Στράβων τάδε τὰ ὀρθότατα καὶ σοφώτατα εἰρημένα ***«μὴ γάρ, εἴ τις ἔκπτωσις πρὸς τὸ χεῖρον γένηται, τῶν μουσικῶν εἰς ἡδυπάθειαν τρεπόντων τὰς τέχνας ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ θυμέλαις καὶ σκηναῖς καὶ ἄλλοις τρόποις, διαβαλλέσθω τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἡ φύσις ἡ τῶν παιδευμάτων ἐξεταζέσθω τὴν ἀρχὴν ἐνθένδε ἔχου-***

πρὸς τῷ Πόντῳ ἀπὸ μιᾶς τῶν ὑφ' Ἡρακλέους ἀναιρεθεισῶν Ἀμαζόνων κληθείς. πασῶν γάρ φασι (τῶν Ἀμαζόνων) τὰς μάλιστα διαφερούσας Τράλλαν τε καὶ Ἰσοκράτειαν καὶ *Θίβαν* καὶ Πάλλην καὶ Κοίαν καὶ Κοινίαν· ὁ πολίτης Θίβιος». Καὶ ὁ Εὐστάθιος λέγει (εἰς τὸν Διονυσίου Περιηγ. στ. 828) . . . ὧν (Ἀμαζόνων) «αἱ *διάφοροι*, αἱ ὑπερέχουσαι καὶ ἀξιολογώτεραι κατὰ τὴν τοῦ Ἀρριανοῦ μαρτυρίαν Τράλλα . . . Θίβα»). Τὸ μάλιστα διαφέρον ἡμῖν ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Στεφ. Βυζ. λεγομένοις εἶναι τὸ περὶ Θιβίων ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον «ἔστι δὲ (οἱ Θίβιοι) ἔθνος βασκαντικὸν καὶ φθοροποιόν, ὡς Δίδυμος ἐν δευτέρῳ Συμποσιακοῦ. Θανατοῖ δὲ τὸ πνεῦμα αὐτῶν οἷς ἂν πλησιάζῃ, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν ριφθέντα εἰς τὴν θάλασσαν οὐ καταδύουσιν». Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον περὶ τῶν Θιβίων εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ (Συμποσ. Ε. 7, περὶ τῶν καταβασκαίνειν λεγομένων)· «Καίτοι τούς γε περὶ τὸν Πόντον οἰκοῦντας *πάλαι Θηβεῖς* προσαγορευομένους ἱστορεῖ Φύλαρχος οὐ παιδίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τελείοις ὀλεθρίους εἶναι· καὶ γὰρ τὸ βλέμμα καὶ τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν διάλεκτον αὐτῶν παραδεχομένους τήκεσθαι καὶ νοσεῖν» [1]. Οὕτως εὑρίσκομεν ἐν τῇ Πελασγικῇ πατρίδι τῆς *Μηδείας* τὴν πατρίδα τῆς μαγείας. Ἀλλὰ νοοῦμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν πατρίδα τοῦ Φρυγὸς καὶ Θρᾳκομακεδόνος βασιλέως Μίδα, τοῦ διὰ τῆς μαγείας τὰ πάντα μεταβάλλοντος εἰς χρυσὸν καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν τροφὴν αὐτοῦ, ἑωσοῦ ἀβιώτου κατασταθέντος αὐτῷ τοῦ βίου κατὰ διαταγὴν τοῦ Διονύσου ἐλούσθη ἐν Πακτωλῷ, καὶ τοῦτον μὲν μετέβαλεν εἰς χρυσορρόαν ποταμόν, αὐτὸς δὲ ἀπηλλάγη τοῦ ἐκ χρυσοῦ κινδύνου. *Μήδεια* (κατὰ Φρυγίαν ὀρθογραφίαν *Μίδεια)* καὶ *Μίδας* διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν (ἐκ τοῦ Ἀρμεν. mid=νοῦς, Ἑλλην. μῆδος) ἐκπροσωποῦσι τὴν παρὰ τοῖς Θρᾳκοφρυγικοῖς λαοῖς μέχρι γοητείας καταντῶσαν μαγικὴν τέχνην.

Ἀμαζόνες (ἢ Ἀμαζονίδες). Περατοῦμεν τὸν περὶ Θρᾳκοφρυγῶν βίου καὶ πολιτισμοῦ λόγον διαλαμβάνοντες ἐν ὀλίγοις καὶ τὰ περὶ τῶν Θρᾳκοφρυγικοῦ λαοῦ τῶν Ἀμαζόνων, ἐν αἷς ἐκπροσωπεῖται ποιητικῶς ἅμα μὲν ὁ πολεμικός, ἅμα δὲ καὶ ὁ θρησκευτικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τῶν Θρᾳκοφρυγικῶν ἢ Θρᾳκοποντικῶν λαῶν.

Αἱ περὶ τῶν Ἀμαζόνων παραδόσεις εἶναι τοσοῦτο μετὰ ποιητικῶν διακοσμήσεων συνυφασμέναι, ὥστε δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις ἐν αὐταῖς τὸν καθαρὸν ἱστορικὸν πυρῆνα. Ἑτέρωθεν ὅμως εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἐν ταῖς περὶ Ἀμαζόνων παραδόσεσιν ὑπάρχουσιν ὑπαινιγμοὶ περὶ στρατειῶν ἀπὸ Πόντου κατὰ διαφόρους διευθύνσεις οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐνεργουμένων, ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ Αἰγαίου εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν χώραν ἐκτεινομένων καὶ μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου ἐξικνουμένων. Αἱ Ἀμαζόνες ἦσαν θυγατέρες τοῦ Ἄρεως τῆς Χαλυβίας τοῦ Πόντου, οἰκοῦσαι παρὰ τὸν Θερμώδοντα ποταμὸν τῆς χώρας ταύτης, ἦσαν δὲ λαὸς ἐκ γυναικῶν συγκείμενος, αἵτινες εἰσὶ «ἀκοντιοβόλοι», διέπουσαι κατὰ Πίνδαρον στρατὸν «εὐρυαίχμαν Σύριον» (τῶν Συρίων τοῦ Πόντου), πρῶται δὲ μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν ἀποτελέσασαι στρατὸν ἱππέων («πρῶται

σα». «Καὶ διὰ τοῦτο, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Στράβων μουσικὴν ἐκάλεσε Πλάτων καὶ ἔτι πρότερον οἱ Πυθαγόρειοι τὴν φιλοσοφίαν, καὶ καθ' ἁρμονίαν τὸν κόσμον συνιστάναι φησί, πᾶν τὸ μουσικὸν εἶδος θεῶν ἔργον ὑπολαμβάνοντες. Οὕτω δὲ καὶ αἱ Μοῦσαι θεαὶ καὶ Ἀπόλλων μουσηγέτης καὶ ἡ ποιητικὴ πᾶσα ὑμνητική. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τῶν ἠθῶν κατασκευὴν τῇ μουσικῇ προσνέμουσιν, ὡς πᾶν τὸ ἐπανορθωτικὸν τοῦ νοῦ τοῖς θεοῖς ἐγγὺς ὄν».

(1) Τῶν ***Θῆβος, Θίβα, Θιβεῖς*** τὸ ἔτυμον ζητητέον οὐχὶ ἐν τῷ Ἑλλην. ***θάμβος*** ἢ Λατιν. stupeo ἢ Σανσκρ. stambhas (κατὰ Γ. Κούρτιον τοῦτο, ὡς εἴρηται), ἀλλ' ἐν τῷ Ἀρμεν. thovem =ἐπᾴδειν, thovitz=ὁ ἐπᾴδων, thovitzutium=ἐπῳδή.

δὲ τῶν πάντων ἐφ' ἵππους ἀναβᾶσαι» (Λυσ. Ἐπιταφ. § 2)· καθυποτάξασαι δὲ ἁπάσας τὰς χώρας τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἱδρύσασαι πολλαχοῦ πόλεις καὶ ἱερὰ διέβησαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ προήλασαν μέχρις Ἀθηνῶν, παραλαβοῦσαι μεθ' ἑαυτῶν τὰ μαχιμώτατα τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ἐνταῦθα τοιαύτην ἔπαθον ἧτταν καὶ συμφοράν, ὥστε ἐκ τῶν εἰς Ἀθήνας ἐλθουσῶν οὐδεμία ἐπέστρεψεν οἴκαδε· ἕνεκα δὲ τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς καὶ ἡ ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν δύναμις ἐμειώθη καὶ ἐξέλιπε. Τοιαῦτα διηγοῦνται περὶ τῶν Ἀμαζόνων οἱ μεγάλοι τῶν Ἀθηνῶν ῥήτορες Λυσίας καὶ Ἱπποκράτης, ἱστορικὴν ὅλως διδόντες ὑπόστασιν καὶ μορφὴν εἰς τὸν περὶ Ἀμαζόνων μῦθον. Κατὰ ταῦτα οὐδὲν ἄλλο παριστῶσιν αἱ περὶ Ἀμαζόνων παραδόσεις ἢ τὴν μεγάλην πολεμικὴν δύναμιν καὶ ἀλκὴν τῶν περὶ Πόντον λαῶν, τῶν εὑρετῶν καὶ ἐργατῶν τοῦ σιδήρου καὶ τῶν πολεμικῶν ὅπλων. Ὑπάρχει δὲ καὶ μεταγενεστέρα τις παράδοσις τοῦ Τρώγου Πομπηΐου (παρὰ Ἰουστίνῳ II 4) πολλῷ ἱστορικώτερον διδοῦσα χαρακτῆρα εἰς τοὺς περὶ Ἀμαζόνων θρύλους, παριστῶσα αὐτὰς ὡς ἕνεκα ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἐν Σκυθίᾳ μετοικησάσας εἰς τὸν Πόντον καὶ ἐνταῦθα ἱδρυσάσας κράτος (1). Ὁπωσδήποτε καὶ ἐν ἀκραιφνῶς ἱστορικῇ ἀντιλήψει καὶ ἐξηγήσει τῶν περὶ Ἀμαζόνων θρύλων κύριος τῶν θρύλων τούτων χαρακτὴρ ἰδιαίτερος εἶναι ἡ ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον παράστασις τῶν πολεμικῶν ἔργων καὶ στρατειῶν καὶ κατακτήσεων τῶν πολεμικῶν Θρᾳκικῶν λαῶν τοῦ Πόντου, εἰς οὓς ἀνήκουσι καὶ αἱ Ἀμαζόνες αἱ λαλοῦσαι γλῶσσαν Θρᾳκικήν (2). Ὅτι αἱ τῶν Ἀμαζόνων στρατεῖαι αἱ γενόμεναι εἰς τὴν δυτικὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἶχον ἐν μέρει καὶ ἐκπολιτιστικὸν χαρακτῆρα, συνοδευόμεναι καὶ μετὰ τῆς διαδόσεως τῆς λατρείας τῶν Φρυγοπελασγικῶν θεοτήτων τοῦ Πόντου, καθίσταται λίαν πιθανὸν ἐκ τῶν περὶ ἱδρύσεως ὑπὸ Ἀμαζόνων πόλεων καὶ ἱερῶν τῶν θεῶν παραδόσεων. Τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων Σμύρνης, Ἐφέσου, Κύμης, Μυρίνης, τῶν ἱδρυθεισῶν ὑπὸ Ἀμαζόνων, ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν ἱδρυσαμένων αὐτὰς (Στραβ. ΙΒ', 550 «ὧν (Ἀμαζόνων) καὶ ἐπωνύμους πόλεις τινὰς εἶναί φασι· καὶ γὰρ Ἔφεσον καὶ Σμύρναν καὶ Κύμην καὶ Μύριναν». Περὶ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ περιφήμου προελληνικοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐφεσίας *Ἀρτέμιδος* (τῆς Φρυγίας Μεγάλης Μητρὸς τῶν Θεῶν) λέγει ὁ Παυσανίας (Ζ' 2), ἀναιρῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Πινδάρου λεχθὲν ὅτι Ἀμαζόνες ἵδρυσαν τὸ ἱερόν· «Οὐ μὴν πάντα γε ἐς τὴν θεὸν ἐπύθετο (ἐμοὶ δοκεῖν) Πίνδαρος, ὃς Ἀμαζόνας ἔφη τὸ ἱερὸν τοῦτο ἱδρύσασθαι στρατευομένας ἐπὶ Ἀθήνας τε καὶ Θησέα». Κατὰ τὸν Παυσανίαν αἱ Ἀμαζόνες ἁπλῶς ἐθυσίασαν εἰς τὴν θεάν, ἱδρυταὶ δὲ τοῦ ἱεροῦ ἦσαν αὐτόχθων τις Κρῆσος καὶ ὁ *Ἔφεσος*, καθ' ὃν χρόνον οἱ Λέλεγες ἦρχον τῆς χώρας. Καὶ ἐκ τοῦ ὕμνου δὲ τοῦ Καλλιμάχου πρὸς τὴν Ἄρτεμιν μανθάνομεν ὅτι αἱ *Ἀμαζονίδες* ἔστησαν ἁπλῶς ἄγαλμα εἰς τὴν θεάν (Ὕμν. στιχ. 237—39

Σοὶ καὶ Ἀμαζονίδες πολέμου ἐπιθυμήτειραι
ἔν κοτε παρραλίῃ Ἐφέσῳ βρέτος ἱδρύσαντο
φηγῷ ὑπ' εὐπρέμνῳ· τέλεσαν δέ τοι ἱερὸν Ἱππώ.

Ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἡ τῶν Ἀμαζόνων μυθικὴ ἱστορία ὑπὸ ἔννοιαν ἀκραιφνῶς ἱστορικὴν ἑρμηνευομένη μαρτυρεῖ τὴν ἐπὶ τὸν βίον καὶ δὴ τὸν βίον τὸν πνευματικὸν τοῦ ὅλου Πελασγικοῦ κόσμου ἐπίδρασιν τῶν ὑπὸ τῶν Ἀμαζόνων ἐκπροσωπουμένων

---

(1) Καὶ ἐν τῇ στρατείᾳ τοῦ Πομπηΐου ἐπὶ τὸν Καύκασον πολλοὶ εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν πεσόντων πολεμίων νεκροὶ γυναικῶν μετὰ ὁπλισμοῦ Ἀμαζονικοῦ, τοῦτο δὲ ἐνίσχυσε τὴν γνώμην τῶν περὶ τὸν Πομπήϊον ὅτι εὑρίσκοντο ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀμαζόνων (Ἀππιανοῦ Μιθριδ. 103. Πρβλ. Στράβ. Α' 504). Ἴδε καὶ Φιλοστράτου Ἡρωϊκά.

(2) Ἴδε Σχολ. Ἀπόλλων. Ροδ. Β', 946.

πολεμικῶν Θρακικῶν φύλων τοῦ Πόντου, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐπὶ τὴν τέχνην τὴν ἀρχαϊκὴν Ἑλληνικήν (1).

Αἱ Ἀμαζόνες παριστάνονται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τέχνῃ, ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ ποιητικὴν μορφὴν ἀντιλήψεως τοῦ λαοῦ τούτου, ἐν τελείᾳ Ἑλληνικῇ μορφῇ, εἰ καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἱστορικωτέρα τις ἀντίληψις τῶν Ἀμαζόνων μετὰ στολῆς Σκυθικῆς δὲν ἀποκλείεται ὁλοσχερῶς (2). Ἀλλ' ἐπὶ πολλῶν μνημείων τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης, ἐπί τε τῶν ἀγγείων τῶν φερόντων μελαίνας εἰκόνας καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγγείων ἐκ τῶν φερόντων εἰκόνας ἐρυθράς, παρίστανται εἰκόνες ἀνδρῶν ὁπλιτῶν φερόντων τόξα καὶ *πέλεκυν* καὶ λόγχας καὶ περικεφαλαίας καὶ ἐσθῆτα ἰδιόρρυθμον. Ἡ Σκυθικὴ αὕτη στολὴ ἡ ἐμφαινομένη ἔν τε τοῖς Ἀττικοῖς μνημείοις καὶ ἐν τῷ Αἰγινητικῷ ἀετώματι καὶ ἐπί τινος Κλαζομενίας σαρκοφάγου ἔδοσαν ἀφορμὰς εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐξηγήσεις. Ἄλλοι εἶδον ἐν τοῖς Σκύθαις τούτοις τοὺς ἀστυνομικοὺς Σκύθας στρατιώτας τῶν Ἀθηνῶν, ἄλλοι τοὺς Θρᾷκας μισθοφόρους τοῦ Μιλτιάδου ἐν Θρᾴκῃ. Ἀλλ' ὁ Δρ. Zahn, ἀναιρῶν πάσας τὰς γνώμας ταύτας, ὡς μόνην ἐξήγησιν τῶν εἰρημένων μορφῶν ἔδωκε τὴν ἀνάμνησιν τῶν στρατειῶν τῶν Κιμμερίων ἐν ταῖς Μικρασιατικαῖς χώραις καὶ τῶν ἐναντίον τῶν Κιμμερίων ἀμυντικῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀσίας. Ἡ ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ Ἑλληνικῇ τέχνῃ τῶν ἱστορικῶν χρόνων παράστασις τῶν Κιμμερίων πολεμιστῶν ἐξηγεῖ ἴσως ἐπαρκῶς τὴν ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ Ἑλληνικῇ ποιήσει ἐμφάνισιν τῶν ἰδεωδῶν μορφῶν τῶν Ἀμαζόνων.

Πάντα ὅσα ἐρρήθησαν μέχρι νῦν ἐν τῇ εἰσαγωγικῇ ταύτῃ πραγματείᾳ περὶ

---

(1) Ἐκ τῶν νεωτέρων ερευνητῶν τῆς ἱστορίας ὁ μὲν Max Duncker (Geschichte des Alterthums τ. Α'. σελ. 65) ἀπέδωκεν εἰς τὰς περὶ Ἀμαζόνων παραδόσεις ἔννοιαν θρησκευτικὴν καὶ πνευματικήν, οὐδὲν ἄλλο εὑρίσκων ἐν ταῖς παραδόσεσι ταύταις ἢ τὴν ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα μέχρις Ἀθηνῶν καὶ Λακεδαίμονος διάδοσιν τῆς λατρείας τῆς Θρᾳκοφρυγικῆς Μεγάλης Μητρὸς τῶν θεῶν καὶ τὰ ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Μεγάροις καὶ Χαλκίδι δεικνυόμενα μνημεῖα τῶν Ἀμαζόνων θεωρῶν ἐγκαταλελειμμένους ναοὺς τῆς Μεγάλης Ποντοκαππαδοκικῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος ἢ Κυβέλης Μᾶ. Τοὐναντίον δὲ ὁ Α. Mordtmann (ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ Die Amazonen) ἐξήγησε πάσας τὰς περὶ Ἀμαζόνων παραδόσεις ὡς ἀφηγουμένας ὑπὸ μυθικὸν πέπλον τοὺς πολέμους καὶ τὸν πολεμικὸν βίον τῶν λαῶν, εἰς ὧν τὴν φυλὴν ἀνῆκον αἱ Ἀμαζόνες. Ἡ πρώτη τῶν γνωμῶν τούτων ἡ παριστῶσα τὰς Ἀμαζόνας πολεμιστρίας ἐνταυτῷ καὶ προφήτιδας, οὕτως εἰπεῖν ἱεραποστόλους, εἶναι ἀντίληψις ὑπεράγαν ἰδεόφρων καὶ ὀλίγον εὐεξήγητος κἂν ἔτι οἱ *θηλυστολοῦντες* διάκονοι καὶ πρόπολοι καὶ θεηπόλοι τῆς Μεγάλης Φρυγοποντικῆς θεᾶς θεωρηθῶσιν ὡς ἐκπροσωπούμενοι ἐν τῇ πολεμικῇ ἰδιότητι τῶν θεηπόλων Ἀμαζόνων. Ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα γνώμη εἶναι λίαν μονομερής, οὐδαμῶς μὲν ἐξηγοῦσα ἐπαρκῶς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀφορμὴν τῆς ἐν τοῖς περὶ *Ἀμαζόνων* μύθοις αἰσθητικῶς λίαν ἐξηρμένης ποιητικῆς εἰκόνος, ἣν ἔδοσαν αὐτοῖς ἥ τε ποίησις καὶ ἡ τέχνη ἡ Ἑλληνική. Γνώμη τρίτη ἀσφαλεστέρα μεταξὺ τῶν εἰρημένων δύο ἄκρως ἀντιθέτων θὰ ἦτο ἡ περὶ ἑνώσεως ἐν τῇ εἰκόνι τῶν Ἀμαζόνων τοῦ ἱστορικοῦ πραγματικοῦ πρὸς τὸ ποιητικὸν ἰδεῶδες. Αἱ Ἀμαζόνες παριστῶσι τὸ ἄλκιμον, τὸ ἀρήϊον, τὸ πολεμικὸν σφρῖγος τῶν Θρᾳκοφρυγικῶν λαῶν ἐν τῇ ἐπικρατήσει αὐτῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τοῖς ἐκπολιτιστικοῖς τούτων ἔργοις ἐν ὅλῳ τῷ Πελασγικῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῇ τούτου κατὰ μικρὸν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν μεταβάσει. Ἂν δὲ παρὰ τοῖς Ποντίοις καὶ τοῖς Καυκασίοις Θρᾳξὶ γυναῖκες ἔτι ἐστρατεύοντο καὶ ἐπολέμουν διὰ τὸ ὅλως φύσει πολεμικὸν καὶ ἄλκιμον τοῦ φύλου, πάντως ἡ τοιαύτη ἰδιότης καὶ βίος τῶν γυναικῶν τούτων ἦσαν ἐπιτηδειότατα ἵνα ἐν τῷ ποιητικῷ κόσμῳ τῷ Ἑλληνικῷ, ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ τέχνῃ αἱ Ἀμαζόνες λάβωσι τὴν ἣν προσέλαβον ποιητικὴν μορφὴν καὶ νὰ πλασθῶσι περὶ αὐτῶν αἱ τοσοῦτον *αἰσθητικῶς* καὶ ποιητικῶς τὸ γυναικεῖον φῦλον ὑψοῦσαι παραδόσεις.

(2) Ἰδ. Zahn, Die Darstellung der Barbaren in der griechischen Litteratur und Kunst der vorhellenischen Zeit, σ. 78.

τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος (τοῦ ὀνόματος Ἑλλάδος προληπτικῆς νῦν γινομένης πάλιν χρήσεως) ἐκ γενικῆς ἀπόψεως ἄγουσιν εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἀπὸ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους καὶ τοῦ Ἰονίου κόλπου μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Ἀραρὰτ καὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου ἐκτεινόμενος κόσμος ἐθνῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν καὶ θρησκειῶν καὶ τεχνῶν καὶ παντὸς συλλήβδην τοῦ πνευματικοῦ βίου ἀπετέλει ἓν ὅλον ἐσωτερικῶς ἑνιαῖον, ὁμόφυλον, ὁμόγλωσσον ἐξ εὐρυτάτης ἐπόψεως, ὁμογενῆ ἐν παντὶ χώρῳ τοῦ πνευματικοῦ βίου κόσμον, ἐξ οὗ ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ὁ ἰδιαίτερος Ἑλληνικὸς κόσμος ὡς μία *εἰδοποίησις* τοῦ γενικοῦ ἐκείνου κόσμου καὶ μία φάσις τῆς πρὸς τὰ πρόσω κινήσεως καὶ ἐξελίξεως ἐκείνου. Πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πολλὰς καὶ λαμπρὰς ἀληθῶς προσθέτουσι σελίδας εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κόσμου ἐκείνου, ὃν κατὰ συνθήκην καλοῦμεν *Πελασγικόν*, τοῦτον θεωροῦντες ὅρον προσφόρου ἐκφράσεως, ἄνευ τινὸς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν γενικωτέραν ἢ εἰδικωτέραν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ. Διὰ τῶν εἰρημένων σελίδων ἡ περίοδος ἡ Πελασγικὴ ηὐρύνθη κατὰ χιλιετηρίδας ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτοῦ, χωρὶς μηδὲν νὰ μεταβληθῇ ἐν τῇ ἀντιλήψει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν σύνθεσιν καὶ σύστασιν καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ὡς ὁμογενοῦς γνησίου πατρὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου. Διὰ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνακαλύψεων δὲν μετεβλήθησαν αἱ γνώσεις καὶ αἱ ἰδέαι ἡμῶν περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀρχαιοτάτου Ἑλληνικοῦ βίου. Τὸ σπουδαιότατον δέ, ὅπερ ἐπετεύχθη, εἶναι ὅτι ἐπληρώθησαν χάσματά τινα καὶ κενὰ ἐν τῇ ἀντιλήψει τοῦ ἀρχαιοτάτου Ἑλληνικοῦ κόσμου λίαν εὐνόητα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λίαν ἐμβριθῶς πρότερον μελετώμενα. Ὁ Ὁμηρικὸς κόσμος δηλονότι, οὗ τὴν εἰκόνα παρέστησεν ἡμῖν ἡ Ὁμηρικὴ ποίησις, διὰ τοὺς καλῶς μελετῶντας ταύτην, ἀσχέτως πρὸς τὰς σημερινὰς ἀνακαλύψεις, ἀλλ' αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὡς ἔχει ἀτεχνῶς ἐν τοῖς παραδοθεῖσιν ἡμῖν ἀθανάτοις μνημείοις τῆς ποιήσεως, εἶναι κόσμος οὐχὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς περιόδου αὐτοῦ ἐμφαινόμενος, οὐδ' ἐν τῇ περιόδῳ τῆς πρώτης ἀναπτύξεως μετρίου τινὸς βαθμοῦ, ἀλλ' ἐμφανίζεται ἡμῖν ὡς τελείως *ἀνεπτυγμένος* αὐτὸς καθ' ἑαυτόν. «Ἐν τῷ Ὁμηρικῷ ἔπει, λέγει ὁ Ἐρνέστος Κούρτιος (τ. 1 σ. 112) ἐμφανίζεται ἡμῖν τὸ πρῶτον ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος· Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι οὗτος κόσμος τις ἐν ἀρχῇ τῆς γενέσεως αὐτοῦ εὑρισκόμενος καὶ διατελῶν ἐν ἀορίστῳ τινὶ ἀναπτύξει, ἀλλ' εἶναι κόσμος ἐντελῶς κατηρτισμένος, ὥριμος καὶ αὐτοτελὴς μετὰ στερεῶς καθιερωμένων κανόνων τοῦ βίου. Βλέπων τις αὐτὸν νοεῖ ὅτι ἄνθρωποι ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἔζησαν ἐν αὐτῷ». Πράγματι ἀναγινώσκων τις τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη ἐννοεῖ ὅτι ὁ κόσμος ὁ διαγραφόμενος ἐν αὐτοῖς, ὁ κόσμος ὁ Ὁμηρικός, εἶναι προϊὸν ἱστορικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀνθρωπίνης ἐνεργείας χιλιάδων ἐτῶν. Εἶναι δὲ ὁ Ὁμηρικὸς πολιτισμὸς εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τελειότητος ἐξιγμένος, ὥστε μόνον διὰ τῆς ὑποθέσεως τοὐλάχιστον χιλίων ἐτῶν προϋπάρξεως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ὕψος τῆς τοιαύτης ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Οἱ ἀπὸ τοῦ 3 καὶ 2 π. Χ. αἰῶνος ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πεπολιτισμένον Ἑλληνικὸν κόσμον ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τὸν Ρωμαϊκὸν ἐν τῇ Δύσει βάρβαροι Κελτικοὶ καὶ Γερμανικοὶ λαοί, καίπερ πλούσια ἀρχῆθεν λαβόντες κεφάλαια πολιτισμοῦ ἔκ τε τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ ὑπὸ τὸ φῶς αὐτὸ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας πλέον χιλιετηρίδος διαβιώσαντες, μετὰ ἡμιόλιον χιλιετηρίδα διετέλουν ἐν βαθμῷ μορφώσεως ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς καὶ πολιτισμοῦ καθόλου πολλῷ ὑποδεεστέρῳ ἐκείνου, ὃν εὑρίσκομεν ἐν τῷ Ὁμηρικῷ κόσμῳ. Καὶ ὁ Πελασγικὸς κόσμος ὁ ἐγκυμονῶν τὸν Ὁμηρικὸν πολιτισμὸν ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ἀρξάμενος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ μορφώσεως 2 χιλιετηρίδας πρὸ τοῦ

Ὁμηρικοῦ ἔπους. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ, πόσον παράδοξοι καὶ παράλογοι εἶναι αἱ ὑποθέσεις αἱ στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων περὶ ὑπάρξεως λαῶν οὐδεμίαν ἐχόντων σχέσιν, συνάφειαν καὶ συνοχὴν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν καὶ ὅμως ὡς ἐκ θαύματος μεθισταμένων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ ἀφομοιουμένων τελείως πρὸς αὐτὸ ἕνεκα τῆς τούτου ὑπεροχῆς ἐν τῷ ὅλῳ βίῳ. Οἱ τοιαύτας ἀποφαινόμενοι γνώμας καὶ θεωρίας, ὅπως καταστήσωσι πιθανὰς ταύτας, κατέφυγον εἰς τὴν παλαιὰν πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλειφθεῖσαν θεωρίαν περὶ τῆς ἐξ Ἀσίας δῆθεν μετοικήσεως τῶν Ἀρίων καὶ δὴ τῶν Ἑλλήνων μετὰ στοιχείων πολιτισμοῦ ἰδιοφυοῦς τελείου, δι᾽ οὗ κατίσχυσαν σιωπηλῶς τοῦ προϋπάρχοντος ἐν ταῖς χώραις, εἰς ἃς μετενάστευσαν. Ἀλλ᾽ ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Πελασγικὸς βίος καὶ πολιτισμὸς εἶναι τοσοῦτον συμφυὴς πρὸς τὰς χώρας ἐν αἷς ἱστορικῶς ἀνεπτύχθη, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἐξ Ἀσίας δῆθεν μετανάστευσιν ἔδει νὰ παρέλθωσι χιλιετηρίδες ἵνα γίνῃ αὐτὴ ἡ τελεία προσαρμογὴ καὶ καταστῇ, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοφυὴς ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ αὐτοτελής. Τὸ πόθεν τῆς γῆς ἦλθον οἱ Ἄριοι εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης μετέβησαν εἰς Ἀσίαν ἢ ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, εἶναι ζήτημα, ὅπερ, ὡς ἔχει νῦν ἡ ἐπιστήμη, μένει ἄλυτον καὶ συνδέεται μετὰ ζητημάτων ὑπερβαινόντων τὰ ὅρια τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, εἰ καὶ ἐν περιωρισμένῳ τινὶ χώρῳ καὶ χρόνῳ, εἰ καὶ ἐν τοῖς μεταξὺ τοῦ Ἀδρίου καὶ τοῦ Καυκάσου τόποις καὶ ἐν τῇ πρὸ τῶν Ὁμηρικῶν χιλιετηρίδι ἀθρόαι μετοικήσεις λαῶν σημειοῦνται πλείονες ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν ἢ ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην. Τανῦν θετικὸν καὶ βέβαιον καθιστάμενον εἶναι ὅτι οἱ λαοὶ οἱ δημιουργήσαντες τὸν Ἑλληνικὸν ἱστορικὸν βίον χιλιάδος, ἂν μὴ χιλιάδων, ἐτῶν ἐξελίξεις διῆλθον ἐν αἷς χώραις παρήγαγον ἢ προήγαγον τὸν πολιτισμὸν τὸν ἐξικόμενον εἰς τὸν βαθμὸν ἐκεῖνον, ὃν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις μνημείοις, οἷα τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη. Ἀκριβῶς δὲ αἱ ἀνακαλύψεις τῶν τελευταίων ἐτῶν πληροῦσι τὸ κενόν, ὅπερ καταλείπεται ὡς πρὸς τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἢ Ἑλληνοπελασγικοῦ μέχρι τοῦ τῆς ἐν τῷ Ὁμηρικῷ κόσμῳ ἐμφανιζομένης ἐξελίξεως βαθμοῦ. Ἡ τοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ τῆς περιόδου ταύτης τῆς προομηρικῆς καὶ προελληνικῆς καὶ προαρχαϊκῆς ἱστορίας πορεία, καίπερ ἐν τοῖς καθ᾽ ἕκαστον οὖσα ἄγνωστος, ὑπετίθετο πάντως ὑπάρχουσα καὶ ἐξελισσομένη διαρκῶς ἐν διηνεκεῖ προόδῳ καὶ διαμορφώσει. Καὶ ἦτο δυνατὸν καθ᾽ ἃς περιόδους ἱστορικάς, σκοτεινὰς ὡς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλὰ φωτεινοτάτας ὡς πρὸς τὰς μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου γεωγραφικῶς συνεχομένας χώρας ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ, Βαβυλωνίᾳ καὶ Ἀσσυρίᾳ ἐπὶ τοσοῦτον ἀκμῆς προήγετο ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμός, ἡ χώρα ἐκείνη ἡ τὴν προσφυεστάτην πρὸς ἀνάπτυξιν πολιτισμοῦ κατέχουσα θέσιν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἦτο δυνατὸν ἡ χώρα αὕτη νὰ μένῃ γῆ ἄγονος καὶ στεῖρα, ἀμέτοχος τῆς πρὸς πολιτισμὸν ὁρμῆς; Ἰδοὺ ποῦ ἔγκειται ἡ οὐσία καὶ ἡ λύσις ἐν ταὐτῷ τοῦ ζητήματος τοῦ προκύψαντος ἐκ τῶν τελευταίων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, ζητήματος ἁπλουστάτην λαμβάνοντος μορφήν, λύσις φυσικωτάτη καὶ λογικωτάτη προϋπαρχούσης ἀπορίας. Καὶ ὅμως τὸ ἁπλούστατον τοῦτο καθ᾽ ἑαυτὸ κεφάλαιον τῆς ἱστορίας, ἡ ἀνερμάτιστος σπουδὴ καθιστᾷ τεχνητῶς διὰ φωνῶν καὶ ἐπιβοήσεων ἐπιπολαίως πολύπλοκον, διὰ δημιουργίας φυλῶν προϋπαρχουσῶν δῆθεν τῆς Ἀρίας ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις καὶ γλωσσῶν φαντασιωδῶν ἀπὸ δεκάδος ῥιζῶν Ἑλληνικῶν λέξεων, ὧν ἀγνοοῦσι τὸ ἔτυμον καὶ τὴν ἔννοιαν τὴν κυριολεκτικήν. Αἰγαιανός (Egéen), Μινωικός, Πρωτομινωικός, Μεσομινωικός, Νεομινωικός, ἕκαστος πάλιν τῶν ὅρων τούτων μετὰ τῶν ἀναλόγων ὑποδιαιρέσεων αὐτοῦ, εἶναι πάντως ὅροι λογικοὶ χρήσιμοι πρὸς διευκρίνησιν τῶν καθ᾽ ἑαυτὰς φάσεων καὶ περιόδων τῆς τέχνης, ἀλλ᾽

εἰσὶ κενοὶ πάσης ἐννοίας καὶ ἁπλαῖ παραδοξολογίαι ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουσιν ἀπτότερα σημεῖα τῆς τῶν τοιούτων περιόδων ἱστορικῶν ὑπάρξεως. Οὔτε ἔθνη καὶ λαοὶ οὔτε κόσμοι ολόκληροι ἱστορικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ δημιουργοῦνται μηχανικῶς δι' ἀνακαλύψεως μνημείων τέχνης. Ὁ δὲ Ἑλληνικὸς ἱστορικὸς βίος ἐν τῇ θετικῇ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν θετικῶν δεδομένων τῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης, τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἄλλου πνευματικοῦ βίου ἐξελίξει εἶναι οὕτω πρὸς ἑαυτὸν μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐμφαντικώτατα συμφυὴς καὶ

Τίρυνς. Τὸ δάπεδον τοῦ μικροῦ Μεγάρου

συνεχὴς καὶ ἑνιαῖος καὶ μέχρι τινὸς ὑπερφυᾶ ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν παναρχαίαν ἐκφαίνων, ὥστε λαοὶ Αἰγαιανοὶ φαντασιώδεις μετὰ τῶν φαντασιωδῶν γλωσσῶν καὶ τῶν ἰδιαιτέρων μὴ Ἑλληνικῶν τεχνῶν αὐτῶν δὲν δύνανται οὔτε νὰ κλονήσωσιν οὔτε νὰ ἀμαυρώσωσι τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπὶ ἐσωτερικῆς ἑνότητος πνεύματος καὶ βίου ἰδιοφυοῦς ἐρειδομένην θέσιν αὐτοῦ. Ἡ θετικὴ ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ὡς ἔχει νῦν βαθμοῦ ἀναπτύξεως καὶ προόδου ἀποκλείει τὰς τοιαύτας φαντασιοπληξίας (1). Ἦν ὅτε καὶ προ

(1) Παρὰ πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐπικρατοῦσαν μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου συχνὴν ἐπικοινωνίαν οὐδεμία μὲν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐγένετο ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπίδρασις, ἐλάχισται δὲ ὑπῆρξαν αἱ λέξεις αἱ εἰσαχθεῖσαι ἐκ τῆς Φοινικικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικήν, καὶ αὗται ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἱστορικοῖς. Τοιαῦται λέξεις θεωροῦνται ὕσσωπος, βάλσαμον, φῦκος, βύσσος, ἔβενος, χαλβάνη, κύμινον, κύπρος, κυπάρισσος, λίβανος, λιβανωτός, λῆδον, (λήδανον, λάδανον), μύρρα, νίτρον, κάννα (κάννη, κάνη), κασσία, κίνναμον, κιννάμωμον, συκάμινος, μάννα, σοῦσον, σίκερα, νέτωπον, ἴασπις, σάπφειρος, μάραγδος, (σμάραγδος), μόλυβδος, κάμηλος, κάδος, χιτών, κινύρα, σαμβύκη, ὀθόνη. Σημιτικὴ λέξις εἶναι καὶ τὸ ἀσσυριακὸν *μνᾶ*. Περὶ τοῦ *ἐλέφας* δὲν ὑπάρχει ἀσφαλὴς γνώμη.

ἐτῶν περίπου 60 διπλωμάτης τις πενιχρὸς ἀσιανολόγος ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπετέλει οὐχὶ γεωγραφικῶς, ἀλλ' ἱστορικῶς, πολιτικῶς καὶ πνευματικῶς προσάρτημα μικρὸν ἐπιπόλαιον εἰς τὸν μέγαν κόσμον τοῦ Περσικοῦ κράτους· ὅτι οἱ Ἕλληνες προῆλθον ἀπὸ μίξεως λευκῆς τινος καὶ ἑτέρας κιτρίνης φυλῆς καὶ ὅτι ὁ πολιτισμὸς ὁ Ἑλληνικὸς ἦν ἀμυδρά τις ἀντανάκλασις τοῦ καταυγάζοντος τὸν κόσμον ἡλίου τῆς Περσικῆς μοναρχίας. Αἱ τῶν «*Σλαύων*» Παιόνων τῆς Μακεδονίας *λιμναῖαι* οἰκήσεις ὡς βαρβάρου βίου ἀρχετύπου σημεῖα ἀντετίθεντο πρὸς τὸ ἐκπλῆττον τὸν κόσμον μεγαλεῖον τοῦ Περσικοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς ἐπίμετρον ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία σύμπασα ἐκηρύσσετο *ψεῦδος* (mensonge). Ἐπιεικέστερος πάντως καὶ φιλανθρωπότερος ἦν ὁ Ρωμαῖος συγγραφεὺς Σαλλούστιος ὁ εἰπὼν ὅτι τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων ἐλαμπρύνθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ διότι εἶχον οὗτοι τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔχωσι καλοὺς συγγραφεῖς λαμπρύνοντας τὰ ἔργα ἐκεῖνα, ἐνῷ οἱ δύστηνοι Ρωμαῖοι δὲν εἶχον συγγραφεῖς ἵνα λαμπρύνωσι τὰ ἔργα τὰ ἡρωϊκὰ τῶν ἀρχαιοτέρων Ρωμαίων (Ἀλλὰ τὰ ἔργα, ὦ *ἐντιμότατε* senator, δίδουσι τὴν ὕλην καὶ τὴν ἀφορμὴν εἰς τοὺς συγγραφεῖς !) Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἔτι δὲν ὑπῆρξαν Βούλγαροι κατασκευάσαντες ὁλόκληρον ἔπος χιλιάδων στίχων, ἐν ᾧ δι' ἀναμίξεως μύθων Ἑλληνικῶν, Ἰνδικῶν, *Μακεδονικῶν* (Βουλγαρικῶν !). Σκανδιναυικῶν ἀπήρτισαν ὁλόκληρον *ἔπος* ἢ συλλογὴν ἐπυλλίων Ὀρφικῶν καὶ διελάλησαν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τὴν ἐν τῷ Αἵμῳ καὶ ἐν τῇ Ροδόπῃ ἀνακάλυψιν Ὀρφικῶν ᾀσμάτων, προσήγαγον δὲ εἰς τὴν χονδροειδεστάτην ταύτην ἀπάτην, οὐχὶ πάντως Γερμανοὺς καὶ Ἄγγλους καὶ ἄλλους Εὐρωπαίους, ἀλλὰ Ρώσους καὶ δὴ καὶ *Γάλλους* σοφούς, ἐπὶ ἔτη διατελέσαντας ὑπὸ τὸ κράτος τῆς τε ἀφάτου Βουλγαρικῆς θρασύτητος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπονειδίστου ἐπιπολαιότητος καὶ κακῶς κάκιστα νοουμένου ἐπιστημονικοῦ ζήλου ; Ἤκουσα δ' ἐγὼ καὶ λογίων Τούρκων ἰσχυριζομένων ὅτι Σμύρνη καὶ Βυζάντιον ἦσαν παναρχαῖα κτίσματα Τουρκικά, διότι ἐν Γαλλικοῖς συγγράμμασι περὶ ἱστορίας τῆς τέχνης εἶδον νὰ γίνηται λόγος καὶ περὶ περιόδου Τουρανικῆς ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Τροίας καὶ ἄλλων πόλεων Ἑλληνικῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας [1]. Ἀπέναντι τοιούτων ἐξαμβλωμάτων ἐπιστημο-

---

Κατά τινας εἶναι λ. Ἰνδικὴ ephas=ἐλεφαντόδους μετὰ τοῦ Σημιτικοῦ ἄρθρου *αλ*, *ελ*. Ἐπισφαλεστάτη δὲ καὶ ἡ γνώμη περὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ *τιθαιβώσσω* (περὶ μελισσῶν) ἐκ τοῦ Ἑβρ. τεβέ=κυψέλη, καὶ τοῦ κιξάλης=πειρατὴς ἐκ τοῦ Ἑβρ. *σαλελ* λεία. Τὸ *σάμος*=ὕψος, ὅπερ ὁ Στράβων θεωρεῖ Ἰωνικόν, εἶναι πάντως Σημιτικόν, ὅπως τὰ ὀνόματα τοῦ ἀλφαβήτου εἰσὶ Φοινικικά.

(1) Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ παρὰ Τούρκοις ἀξιέπαινα παραδείγματα. Τοιοῦτος δ' εἶναι ὁ πρῶτος ἐπιστημονικὴν ἱστορίαν ἐν τῇ Τουρκικῇ συγγράψας συνταγματάρχης Ἀχμὲτ Ρεφὶκ βέης ὁ μετανεγκὼν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τὰς περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἡμετέρας θεωρίας τὰς ἐκτεθείσας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ «Die sogenannten Assyro-Chaldäer und Hittiten von Kleinasien». Ἄξιον δὲ μνείας ἐνταῦθα τιμητικῆς καὶ ἡ πολυσέλιδος (διὰ τῆς εὐγενοῦς καλωσύνης τοῦ πληρεξουσίου Θρᾴκης Μ. Σταμούλη δωρηθεῖσα ἡμῖν) πραγματεία τοῦ Κιρκασίου συνταγματάρχου Ἰζζὲτ Τσουνήτουκα, ἡ ἐπιγραφομένη «Τῶν ἀρχαίων Θρᾳκῶν ἡ καταγωγή». Θρᾴκη ἑτέρῳ ὀνόματι Τσερκὰς (Κιρκασία). Παράρτημα εἰς τὴν πραγματείαν περὶ τοῦ ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ ὀνόματος τῶν Κιρκασίων». Ἡ πραγματεία παρέχει μέγα ὑλικὸν εἰς τὰς περὶ γλώσσης μελέτας. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς πραγματείας εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς ὁμοφυλίας καὶ ὁμογενείας τῶν Κιρκασίων τοῦ Καυκάσου πρὸς τοὺς Θρᾷκας. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἀκραιφνῶς ἐπιστημονική, ἀλλ' ἡ σύγκρισις τῶν Κιρκασιανῶν λέξεων καὶ ὀνομάτων πρὸς τὰ Θρᾳκικὰ οὐχὶ ἐν πολλοῖς ἐπιτυχής. Ἀλλ' ἡ συγγραφὴ ὁπωσδήποτε εἶναι ἀξία λόγου, διότι τὸ πρῶτον νῦν ἀνὴρ Κιρκάσιος μωαμεθανὸς μετὰ ζήλου ἀσχολεῖται εἰς μελέτας περὶ Πελασγικῶν λαῶν καὶ ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ τὸ ὁμοιογενὲς τῶν Θρᾳκῶν μετὰ τῶν Κιρκασίων.

νικῶν νοσούσης πνευματικῆς καταπτώσεως πρέπει νὰ τελέσωμεν φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν Γερμανὸν Φαλλμεράϋερ, ὅστις, ἐξ οἱωνδήποτε ἐλατηρίων κἂν ἠθικῶν προέβη εἰς τοὺς διαβοήτους αὐτοῦ ἰσχυρισμούς, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ διαφωτισθῇ προσηκόντως ἓν τῶν σπουδαιοτάτων κεφαλαίων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Αἱ περὶ Αἰγαιανῶν καὶ ἄλλων ὑποτιθεμένων λαῶν θεωρίαι καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἐπιστημονικαὶ ὑποθέσεις βεβαιούμεναι ἢ ἀναιρούμεναι ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς οὐδὲν ἔχουσαι τὸ ἐπιβλαβὲς τῇ ἀληθείᾳ (1). Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν σήμερον εἶναι εἴπερ ποτὲ μεγίστη ἡ πάλη ἡ μεταξὺ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς, ἡ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ζωτικότητος ἐναντίον τῆς αὐξανομένης διηνεκῶς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς θνησιμότητος καὶ σήψεως, ἡ πάλη ἡ μεταξὺ τοῦ ἀληθῶς ἐπιστημονικοῦ βίου καὶ τῆς χείρονος τῆς ἀμαθείας ἡμιμαθείας, ἡ πάλη τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν ζήλου ἐναντίον τῆς ἀγυρτικῆς ἐπιδείξεως καὶ δοκησισοφίας τῆς ἐπιβουλευούσης καὶ ἐπιστήμῃ καὶ γλώσσῃ καὶ θρησκείᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ τοῦ πατρίου πνευματικοῦ βίου κληροδοτηθεῖσιν ἡμῖν πολυτίμοις θησαυροῖς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς προετάξαμεν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τὴν Εἰσαγωγὴν ταύτην ὡς ἀσφαλῆ κατὰ τὸ δυνατὸν βάσιν καὶ ἀφετηρίαν τῆς σπουδῆς καὶ μελέτης τῆς ἱστορίας.

Ἡ Εἰσαγωγὴ αὕτη πραγματεύεται περὶ ζητημάτων τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὡς εἴπομεν ἤδη, οἱ ὅροι «ἱστορικὴ καὶ προϊστορικὴ Ἑλλὰς» σχετικὴν μόνον ἔχουσιν ἔννοιαν καὶ ταύτην συμβατικήν. Μεταξὺ τῆς προϊστορικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς Ἑλλάδος οὐδὲν δύναται νὰ τεθῇ ὅριον ἀσφαλὲς διακρῖνον τὰς δύο περιόδους. Τοσοῦτον εἶναι συμφυὴς καὶ συνυφασμένη ἡ μία πρὸς τὴν ἑτέραν ὅσον ἡ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας πρὸς τὴν ἀνδρικήν, καὶ τῆς μιᾶς ἡ ὄψις ἐμφαίνεται καὶ ἐκδηλοῦται ἐνίοτε ἐν τῇ τῆς ἑτέρας εἰκόνι. Δὲν εἶναι δίκαιον νὰ εἴπωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ «Ἐνταῦθα πε-

(1) Εὐτυχῶς παρ' ἡμῖν ἡ Ἀρχαιολογία ὡς ἐπιστήμη ἔχει ἀντιπροσώπους καὶ μύστας αὐτῆς πάνυ ἀξίους. Πλὴν τῶν προμνημονευθέντων δύο ἐπιφανῶν καὶ παγκοσμίου φήμης ἀρχαιολόγων Π. Καββαδία καὶ Χ. Τσούντα πλειὰς ὅλη ἀνδρῶν ἐπιστημόνων ἐκπροσωποῦσα οὐχὶ τὴν διοίκησιν τὴν εὑρισκομένην ἐν χειρὶ ἀνθρώπου μὴ νοοῦντος κἂν τὴν τοῦ ὀνόματος «Ἀρχαιολογία» ἔννοιαν, ἀλλὰ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς τὴν ἐπιστημονικήν, ἀνδρῶν, οἷοι μετὰ τὸν ἔγκριτον ἱστορικόν, ἅμα δὲ καὶ ἔξοχον ἀρχαιολόγον Γ. Σωτηριάδην, οἱ Ἀρβανιτόπουλος, Λεονάρδος, Αλ. Φιλαδελφεύς, Ρωμαῖος, Κουρουνιώτης, Λαμπρόπουλος, Καστριώτης, Κωνσταντινόπουλος καὶ ἄλλοι, ὧν δὲν ἐνθυμοῦμαι τὴν στιγμὴν ταύτην τὰ ὀνόματα, εἰσὶν ἄνδρες πάντες τιμῶντες τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ μαρτυροῦντες τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστημονικὴν καρποφόρον ἐργατικότητα ἔν τε τῷ οἰκείῳ καὶ ἐν τῷ ἔξω ἐπιστημονικῷ κόσμῳ.

Ἀλλ' ἐνταῦθα γενόμενοι τοῦ λόγου πρέπει νὰ ποιησώμεθα εὔφημον μνείαν καὶ δύο ἑτέρων ἀνδρῶν ἐπιστημόνων μετὰ ζήλου καλλιεργούντων τὴν περὶ τὰ ἀρχαιολογικά, ἐθνολογικὰ καὶ γλωσσολογικὰ ζητήματα ἐπιστήμην. Εἰσὶ δ' οὗτοι (πλὴν τοῦ διηνεκῶς καὶ ἀπαύστως πάσας τὰς περὶ τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος ἐρεύνας καὶ ἀνακαλύψεις παρακολουθοῦντος Γ. Σωτηριάδου) ὁ πολυμαθὴς καὶ πολυΐστωρ Δ. Καραχάλιος, ὁ διὰ πολλῶν σπουδαίων διατριβῶν πολλάκις ἐμβριθῶς πραγματευόμενος τοιαῦτα ζητήματα, ὡς καὶ ὁ ἐπίσης ἐπιμελὴς καὶ μελετηρὸς δημοσιογράφος Γ. Σκαλιέρης καὶ μάλιστα ὁ συγγράψας μεγάλην, ἀξιόλογον καὶ ἀξιανάγνωστον πολυμαθῆ πραγματείαν περὶ ***Πελασγῶν*** ὀνομαστότατος ἰατροφιλόσοφος Ἰάκωβος Θωμόπουλος ἐπιγραφομένην «***Πελασγικός***». Ἐν Ἀθήναις 1912. (Τὸ ἔργον εἶναι καρπὸς ἐργασίας πολλῆς καὶ μελέτης εὐσυνειδήτου ὑπὸ τῆς ἱερᾶς φλογὸς τῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως ἐμπνευσμένης, πολλὰ διδάσκον καὶ πολλὰ διαφωτίζον. Ἡ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀγάπη ἀνέδειξε τὸν ἔξοχον ἰατρὸν καὶ ἔξοχον ἀρχαιοδίφην). Τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ εὐφημοτάτη ἐνταῦθα μνεία ἐπιβάλλεται ἡμῖν καθηκόντως, διότι ἀποδεικνύονται οὗτοι ἄνδρες τοῦ ***καθήκοντος*** ἐν τῇ ὑψίστῃ ἐννοίᾳ τοῦ ὀνόματος.

ρατοῦται ὁριστικῶς ἡ περίοδος ἡ προϊστορικὴ καὶ ἄρχεται ἡ ἱστορική». Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ περιόδῳ τῆς υπερτατης ακμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ δὲν λείπουσιν ἐνιαχοῦ καὶ τοῦ Πελασγικοῦ λείψανα, ἐνιαχοῦ μάλιστα λίαν σημαντικὰ πρόσκεινται εἰς τὸ σῶμα τῆς ἱστορικῆς Ἑλλάδος. Λέγει δὲ καὶ ὁ Στράβων (Ζ' 331) «Οἱ δὲ Θρᾷκες και Ἰλλυριοὶ καὶ Ἠπειρῶται καὶ μέχρι νῦν ἐν πλευραῖς εἰσι (τῆς Ἑλλάδος), ὃ ἔτυχε μέντοι μᾶλλον πρότερον ἢ νῦν, ὅπου γέ πως καὶ ἐν τῷ παρόντι Ἑλλάδος ἀναντιλέκτως οὔσης

Τοιχογραφία τῆς Τίρυνθος. Κύνες καὶ Κάπρος

τὴν πολλὴν οἱ βάρβαροι ἔχουσι. Μακεδονίαν μὲν Θρᾷκες καί τινα μέρη τῆς Θετταλίας, Ἀκαρνανίας δὲ και Αἰτωλίας τὰ ἄνω οἱ Θεσπρωτοὶ καὶ Κασσωπαῖοι καὶ Ἀμφίλοχοι καὶ Μολοττοὶ καὶ Ἀθαμᾶνες, Ἠπειρωτικὰ ἔθνη». Καὶ τὰ ἔθνη ταῦτα ὁ Στράβων καλεῖ (Ε' 221 καὶ Ζ 331) Πελασγούς. Περὶ Ἀμφιλοχίας δὲ καὶ περὶ Ἄργους τοῦ Ἀμφιλοχικοῦ λέγει ὁ Θουκυδίδης (Β' 68)· «Ἄργος τὸ Ἀμφιλοχικὸν καὶ Ἀμφιλοχίαν τὴν ἄλλην ἔκτισε μετὰ τὰ Τρωικά... Ἀμφίλοχος ὁ Ἀμφιάρεω ἐν τῷ Ἀμπρακικῷ κόλπῳ... Καὶ ἦν ἡ πόλις αὕτη μεγίστη τῆς Ἀμφιλοχίας καὶ τοὺς δυνατωτάτους εἶχεν οἰκήτορας. Ὑπὸ ξυμφορῶν δὲ πολλαῖς γενεαῖς ὕστερον πιεζόμενοι (οἱ Ἀμφιλοχῖται) ὁμόρους ὄντας τῇ Ἀμφιλοχικῇ ξυνοίκους ἐπηγάγοντο, καὶ ἡλληνίσθησαν τὴν νῦν γλῶσσαν τότε πρῶτον ἀπὸ τῶν Ἀμπρακιωτῶν ξυνοικησάντων. Οἱ δὲ ἄλλοι Ἀμφίλοχοι βάρβαροί εἰσιν». Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο συμφανέστατα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀμφιλοχικῶν λαλουμένη γλῶσσα ἦτο διάλεκτος συγγενεστάτη και οὐσίαν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τῶν Ἀμπρακιωτῶν. Λέγει δὲ ὁ αὐτὸς Γ' 94 περί τινων λαῶν τῆς βορείου Αἰτωλίας Ἀποδώτων, Ὀφιονέων καὶ ἄλλων «ἀγνωστότατοι γλῶσσαν». Οἱ λαοὶ οὗτοι λέγονται ἄγνωστοι τὴν γλῶσσαν

(γλῶσσα δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλεῖται καὶ ἡ διάλεκτος: «Ἰὰς γλῶσσα» = Ἰωνικὴ διάλεκτος), διότι ἐλάλουν διάλεκτον μὴ ἑλληνισθεῖσαν, μὴ τυχοῦσαν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν καθωραϊσμὸν τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων. Καλοῦνται δὲ οἱ οὕτω προσκείμενοι τοῖς ἠλληνισμένοις λαοῖς Πελασγοὶ κοινῶς μὲν *βάρβαροι*, ἰδιαιτέρως δὲ Ἰλλυριοί, Θρᾶκες καὶ Πελασγοί, τῶν ὀνομάτων τούτων πάντων οὐδὲν ἄλλο δηλούντων ἢ τὸ ἀρχαιότροπον καὶ ἄξεστον καὶ βάναυσον. Τοῦτο δὲ τὸ συμβαῖνον ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Στράβωνος συνέβαινε πάντοτε καὶ συμβαίνει καὶ σήμερον ἔτι. Οἱ Θρᾶκες ὑπὸ τοῦ Ταχίτου παραδίδονται ὡς βάρβαρος λαός, διότι ὡς οἱ ὅμοροι καὶ ὁμόφυλοι αὐτῶν Ἰλλυριοὶ συνεχῶς ἐπεκοινώνουν καὶ ἐπεμίγνυντο πρὸς τοὺς βορειότερον αὐτῶν οἰκοῦντας βαρβάρους καὶ συχνὰς ἐποιοῦντο ἐπιδρομὰς εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἤπειρον. Καὶ τὸ μεν τῶν Πελασγῶν ὄνομα ἐξέλιπεν ἐν τοῖς μ. Χ. χρόνοις, τὸ τῶν Ἰλλυριῶν δὲ φαίνεται ἀντικατασταθὲν εν τοῖς αὐτοκρατορικοῖς Ρωμαϊκοῖς χρόνοις διὰ τοῦ τῶν *Δαλματῶν* (παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, ὡς ἐρρήθη, Δαλματικός (Δαγματορόν) ἦτο ταυτόσημον πρὸς τὸ Λατῖνος καὶ Ρωμαῖος), ἀλλὰ τὸ τῶν *Θρακῶν* ἔμεινε καὶ ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις, διδόμενον εἰς τινας λαοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης διατηροῦντας τὸν ἀρχέγονον καὶ ἀρχέτυπον ορεινὸν βίον. Ἀλλὰ παρὰ το ὄνομα τοῦτο και ὡς ταυτόσημον πρὸς τοῦτο ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ 11 μ. Χ. αἰῶνος το τῶν *Βλάχων*, ἐπιχωριάζον ἰδίως ἐν ταῖς πεδιάσι τῆς Θεσσαλίας, ἧς μέρος ὠνομάσθη καὶ Μεγάλη Βλαχία. Καὶ οἱ Βλάχοι ἢ Θρᾶκες οὗτοι ἦσαν οἱ τῷ 1186 μ.Χ. ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου Ἀγγέλου Α' ἐπαναστάντες ἕνεκα τῶν δυσβαστάκτων φόρων καὶ παραθαρρύνοντες τοὺς Βουλγάρους εἰς ἐξέγερσιν καὶ εἰς ἀνασύστασιν τοῦ κράτους αὐτῶν τοῦ Βλαχοβουλγαρικοῦ. Τίς ἡ ἀρχὴ τοῦ ονόματος *Βλάχος*, περὶ τούτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐν ἁρμοδίῳ τόπῳ γενήσεται λόγος. Νῦν δὲ λέγομεν ἁπλῶς· μετὰ τοὺς χρόνους ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ κόσμου προῆλθεν ὁ νέος κόσμος ὁ Ἑλληνικός· ενιαχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ διετηρήθη ὁ Πελασγικὸς βίος μετὰ τῆς βαρβάρου Πελασγικῆς διαλέκτου, ἥτις, ὡς πᾶσαι αἱ τῶν τοῖς Ρωμαίοις ὑποταχθέντων βαρβάρων λαῶν, μὴ ἔχουσα ὀργάνωσιν ἰσχυράν, δὲν ἀντέσχεν εἰς τὸν Λατινισμὸν καὶ προυκάλεσε τὴν γένεσιν τοῦ Βλαχικοῦ Λατινικοῦ ἰδιώματος, μετὰ διαφόρων τοπικῶν διαλέκτων, ὧν ἡ Θρᾳκικὴ διεδόθη καὶ εις τὰς πέραν τοῦ Δανουβίου χώρας. Οὔτε ὁ σκοπὸς οὔτε τὰ ὅρια τῆς πραγματείας ταύτης ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν μακρότερον ἐνταῦθα λόγον περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Ἰλ-

Τοιχογραφία Τίρυνθος: Νεανίας Λογχοφόρος.

λυρικῆς χερσονήσου. Ὁ σκοπὸς τῆς πραγματείας εἶναι, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων μαρτυρεῖται, νὰ δώσωμεν ἀμυδράν τινα εἰκόνα τοῦ προελληνικοῦ καὶ Πελασγικοῦ κόσμου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ ἀπό τε ἐθνολογικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπὸ τῆς γενικωτέρας ἀπόψεως τοῦ προηγηθέντος ἐνταῦθα τοῦ Ἑλληνικοῦ ὡς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Πελασγικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ νῦν προχωροῦμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ βίου εἰς τὸν Ἀχαϊκὸν καὶ Ἑλληνικόν.

Ζ'.

ΑΧΑΙΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ὡς ἐρρήθη ἤδη ἡ ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ κόσμου, ὃν ἐκαλέσαμεν καὶ προϊστορικόν, εἰς τὸν Ἀχαϊκὸν καὶ Ἑλληνικὸν κόσμον μετάβασις γενομένη ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ δι' ὡρισμένου χρόνου καὶ δι' ὡρισμένου ἱστορικοῦ γεγονότος, ὡς ἡ ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς περιόδου εἰς τὴν Ἑλληνικήν. Διὰ τοῦτο τὴν μετάβασιν ταύτην μόνον ἐν γενικοῖς τισι διακριτικοῖς σημείοις δυνάμεθα τῶν δύο περιόδων νὰ ὑποδείξωμεν· τὸ σπουδαιότατον δὲ τῶν διακριτικῶν σημείων εἶναι ἡ ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ Πελασγικῷ κόσμῳ φυλετικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπικράτησις δύο Πελασγικῶν λαῶν, τῆς φυλῆς τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων.

α') *Ἀχαιοί*. Πόθεν ἡ ἀρχὴ τῆς φυλῆς ταύτης καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς εἶναι σχεδὸν παντελῶς ἄγνωστον. Τὸ ὄνομα τῶν ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ *Ὑπαχαιῶν* καλουμένων Κιλίκων ἥκιστα συντελεῖ εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ὀνόματος *Ἀχαιός*. Ἐν Ἀσίᾳ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Εὔξεινον ὑπωρείαις τοῦ Καυκάσου μνημονεύεται λαὸς ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ οἰκῶν καλούμενος *Ἀχαιοί*, λαβὼν τὸ ὄνομα κατά τινα παράδοσιν (Στράβ. ΙΑ, 495—6) ἀπὸ τῶν μετὰ τοῦ Ἰάσονος στρατευσάντων (ἐν τῇ Ἀργοναυτικῇ στρατείᾳ) πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα Φθιωτῶν Ἀχαιῶν καὶ οἰκησάντων τὴν ἐν Καυκάσῳ *Ἀχαΐαν*. Κατ' ἄλλην παράδοσιν (Στράβ. Θ, 416) ἡ μετοίκησις αὕτη τῶν Ἀχαιῶν *Ὀρχομενίων* εἰς Πόντον ἐγένετο μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ὑπὸ τὸν ἐκ τῆς Ἰλιάδος (Ἰλ. Ι. 82) καὶ ἐκ τοῦ Διακόσμου (Ἰλ. Β. 512) γνωστὸν υἱὸν τοῦ Ἄρεως Ἰάλμενον. Οἱ Ὀρχομένιοι ἄποικοι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας πλανηθέντες μετέβησαν εἰς Πόντον. Αἱ τοιαῦται ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς περιόδου τοῦ Ἑλληνισμοῦ προερχόμεναι παραδόσεις, ὡς καὶ ἐν τοῖς περὶ Ἀρμενίου τοῦ Θεσσαλοῦ καὶ Ἀρμενίων εἴπομεν, οὐδεμιᾶς ἔχονται ἀκριβείας ἀντικειμενικῆς. Τὸ μόνον ἐξ ἀντικειμένου ἀληθὲς ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ εἶναι ὅτι ἐν Καυκάσῳ ὑπῆρχέ τις λαὸς *Ἀχαιῶν* ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλουμένων, συχνῶς μνημονευομένων ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τῶν Ἀχαιῶν τούτων τὸ ὄνομα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, ἀναμιμνήσκει τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῶν Ἀρμενίων, ὅπερ εἶναι *Χάϊ* μεταποιηθὲν ἴσως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς *Ἀχαιός*. Οἱ Ἀρμένιοι μέχρι σήμερον καλοῦσιν ἑαυτοὺς *Χάϊ* καὶ τὴν Ἀρμενικὴν πατρίδα αὐτῶν καλοῦσι Χαϊαστὰν=χώραν *Χάϊ* (1). Καὶ ἡ μὲν ὁμογένεια τῶν *Ἀχαιῶν* τοῦ Πόντου καὶ τοῦ Καυκάσου πρὸς τοὺς *Χάϊ* τῆς Ἀρμενίας εἶναι λίαν πιθανή, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ τῶν *Χάϊ* ἢ τῶν Καυκασίων Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς Φθιώτας ἢ Ὀρχομενίους Ἀχαιούς, ὡς ἀξιοῖ ἡ Ἑλληνιστικὴ γραμματεία.

Ἀλλὰ καὶ ἡ γραμματικὴ καὶ ἐτυμολογικὴ ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ *χάϊος*

---

(1) **Χαΐγκ** (Haig) ὀνομάζουσιν οἱ Ἀρμένιοι τὸν γενάρχην αὐτῶν. Μοὶ φαίνεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐπιθέτου Hai—gan=Χαῖος ἤτοι Ἀρμένιος.

=γνήσιος, εὐγενής, δὲν εἶναι ἐν πᾶσιν ἀσφαλής (¹). Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι οὐδεὶς τόπος παραδίδεται ὡς κοιτὶς ἢ πρώτη πατρὶς τῶν Ἀχαιῶν. Παρ' Ὁμήρῳ τὸ ὄνομα ἔχει εὐρυτάτην περιοχήν, διδόμενον εἰς πάντας τοὺς ἀπὸ Θεσσαλίας μέχρι Λακωνικοῦ οἰκοῦντας λαούς, ἐξαιρουμένων τινῶν παναρχαίων λαῶν, οἷοι οἱ Ἐπειοί, οἵτινες καίπερ καλούμενοι «φαιδιμόεντες» (Ἰλ. Ν. 686) καὶ «μεγάθυμοι» (Ἰλ. Ο. 519), μετέχοντες δὲ καὶ τοῦ ἐναντίον τῆς Τροίας πολέμου (Ἰλ. Ν. 686) δὲν εἶναι *Ἀχαιοί*, ἀλλ'

Γενικὴ ἄποψις τῆς Δωδώνης

εἶναι παναρχαῖος λαὸς τῆς Ἤλιδος, πολεμῶν ἐναντίον τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πύλου (Ἰλ. Λ. 671—772). Ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις Ἀχαΐα, ὡς γνωστόν, καλεῖται χώρα παράλιος ἐν τῇ βορείᾳ Πελοποννήσῳ· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβεν ἡ ῥηθεῖσα χώρα, πρότερον Αἰγιάλεια καλουμένη καὶ ὑπὸ Ἰώνων οἰκουμένη, ἐν τοῖς μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων (1104 π. Χ.) χρόνοις, ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ θεωρηθῇ κοιτὶς τῶν Ἀχαιῶν. Τὸ αὐτὸ ῥητέον περὶ τῆς Φθίας, ἥτις ὡς χώρα ἰδιαιτέρα τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν ἐκαλεῖτο *Ἀχαΐς* (Στράβ. Α' 45), ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πολλῷ μεταγενέστερον. Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης καλοῦνται παρ' Ὁμήρῳ Φθῖοι. Βραδύτερον δὲ φαίνεται ὅτι ἡ Φθία, ἡ κοιτὶς τῶν Ἑλλήνων ἐποιήθη καὶ ὡς χώρα ἰδιαιτέρα Ἀχαιῶν (τῶν Α. Φθιωτῶν καλουμένων). Ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσι τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν (ὅπως καὶ τὸ τῶν Δαναῶν καὶ Ἀργείων, ἀλλὰ ταῦτα ἔχοντα δεδηλωμένην ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Ἄργους) ἔχει ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι μόνον ἔννοιαν καθολικήν, διδόμενον εἰς πάντας τοὺς ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι μεθ' Ὅμηρον *Ἕλληνας* κληθέντας λαοὺς καὶ εἰς τὰς εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Ἀγαμέμνονος ὡς βασιλέως τοῦ Ἄργους ὑπαγομένας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ἀχαιοὶ δὲ ὑπάρχουσι παρ' Ὁμήρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ. Πᾶσα δὲ ὕστερον ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλὰς

κληθεῖσα χώρα καλεῖται «Ἀχαΐα γαῖα», περιλαμβανομένης καὶ τῆς «Ἑλλάδος» τοῦ Ἀχιλλέως, οἱ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι, οἱ Μυρμιδόνες, εἶναι ἐπίσης Ἀχαιοί, ὅπως καὶ αὐτὸς εἶναι μέγας ἥρως Ἀχαιός.

Ἀχαιοὶ λοιπὸν δὲν εἶναι ἐν τῷ Ὁμηρικῷ κόσμῳ ἰδιαιτέρα τις φυλή, ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ οἰκοῦσα, ἀλλὰ φυλὴ ἀγνώστου τοπικῆς καταγωγῆς, λαὸς πολεμικός, ἐμφανισθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ Πελασγικοῦ κόσμου καὶ ἐκτείνας τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ ἐφ᾽ ἁπάσας τὰς εἰρημένας χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἀπὸ Θεσσαλίας μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ μέχρι Ἰθάκης (ἡ Κέρκυρα οἰκεῖται παρ᾽ Ὁμήρῳ ὑπὸ Φαιάκων, οἵτινες δὲν καλοῦνται Ἀχαιοί) πρὸς δυσμὰς καὶ μέχρι Κρήτης πρὸς ἀνατολάς. Αἱ παρὰ τὰς παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας νῆσοι, ἰδίως ἡ Λέσβος, εἶναι ἡ μόνη Πελασγικὴ σύμμαχος τῆς Τροίας νῆσος, Χίος δὲ καὶ *Ψυρίη (Ψαρά)* ἅπαξ μνημονεύονται παρὰ τῷ ποιητῇ τῆς Ὀδυσσείας (Γ΄170—172) ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναφορᾶς πρὸς τοὺς Ἀχαιούς. Ἡ Ρόδος καὶ οἱ «ἀγέρωχοι Ρόδιοι» μνημονεύονται μόνον ἐν τῷ Διακόσμῳ, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν ὕστερον γενομένην παρεμβολὴν τοῦ ὀνόματος τούτου ὡς καὶ τοῦ τῆς Σύμης καὶ Νισύρου καὶ Κραπάθου (Καρπάθου), Κάσου καὶ Κῶ καὶ Καλύδνης (Καλύμνου;) (Ἰλ. Β. 671—7).

Ποσειδῶν ... Ἀρ... ἐκ ... (ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς ... Βερολίνου)

β΄) *Ἕλληνες*. Ἐνῷ ἡ τῆς φυλῆς τῶν Ἀχαιῶν κοιτὶς καὶ πρώτη πατρὶς δὲν εἶναι γνωστή, ἡ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες συγχρόνως μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ἐμφανίζονται ἐν τῷ νέῳ ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ προελθόντι, ἀλλ᾽ ἤδη ἀντιτιθεμένῳ πρὸς τοῦτον Ὁμηρικῷ ἢ Ἀχαϊκῷ κόσμῳ, κοιτὶς εἶναι σαφέστατα γνωστή. Ἡ φυλὴ αὕτη κοιτίδα ἔχουσα τὴν ἐν Ἠπείρῳ παρὰ τὸ μαντεῖον Δωδώνης καὶ τὸ ὄρος Τόμαρον καὶ λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν ὑποφητῶν τοῦ ἐν Δωδώνῃ λατρευομένου Πελασγικοῦ Διός, τῶν καλουμένων *Σελλῶν* ἢ *Ἑλλῶν* ἤτοι *λαμπρῶν*, ἐπιφανῶν (πρβλ. τὰς λ. σέλας, σελήνη, Ἑλένη, sol), ὅπως καὶ ἡ χώρα αὐτῆς ἡ κληθεῖσα *Ἑλλοπία* (ἀπὸ Ἑλλόπων ἢ Ἑλλῶν· τὸ οψ εἶναι ἁπλῶς κατάληξις εἰς τὸ φυλετικὸν ὄνομα Ἑλλάς), ἀπὸ τῆς Ἠπειρωτικῆς ταύτης χώρας μετενάστευσεν, ἄγνωστον ὑπὸ ποίας περιστάσεις, ἴσως ... Ἑλ... Ἠπ... γενομένης, εἰς τὰς ... τῆς παρακειμένης

1) Δεν εἶναι γνωστὴ ἡ ἔννοια τῶν παρὰ Στράβωνι (Η΄ 317) μνημονευομένων ἐν Ἠ-

ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

('Εθνικὸν Μουσεῖον 'Αθηνῶν)

(Εἰσ. ρνα')

Πίνδου, καὶ διὰ τῶν πυλῶν τῆς ὀροσειρᾶς αυτῆς εισελθοῦσα εἰς την Θεσσαλίαν έγκατεστάθη ἐν Φθίᾳ, ἐκταθεῖσα, ὡς φαίνεται, εντεῦθεν μέχρις Ευβοίας, ὅπου ὑπῆρχεν ἐπίσης Ἑλλοπία (Ἡρ. Η 23 Ἑλλοπίη μοίρη) καὶ ἡ νῆσος δὲ ἅπασα ἡ πρότερον ὑπὸ Θρᾳκῶν (Πελασγῶν) Ἀβάντων οἰκουμένη ὠνομάσθη *Ἑλλοπία*, ἐπλάσθη δὲ καὶ ἐπώνυμος ἥρως, *Ἕλλοψ* υἱὸς τοῦ *Ἴωνος* (Στράβ. Γ' 445).

Δίσκος ἐκ Δωδώνης μεταγενεστέρας ἐποχῆς (Μουσεῖον Βερολίνου)

Οἱ ἐν Φθίᾳ Ἕλληνες, ὧν ἡ χώρα ἤδη παρὰ τῷ ποιητῇ τῆς Ἰλιάδος καλεῖται Ἑλλάς, ταχέως ηὐξήθησαν εἰς ἔθνος σημαντικὸν καὶ ἰσχυρόν, τὸ πρῶτον μετὰ τοὺς Ἀχαιοὺς τοῦ Ἄργους. Καὶ τούτων μὲν τῶν Ἀχαιῶν τοῦ Ἄργους ἡ δύναμις ἐκπροσωπεῖται παρ' Ὁμήρῳ δια τοῦ βασιλικοῦ μεγαλείου τοῦ ἄνακτος ἀνδρῶν εὐρυκρείοντος Ἀγαμέμνονος, τῶν δὲ Ἑλλήνων διὰ τοῦ ἰδεώδους προτύπου ἥρωος, τοῦ ἀνδρειοτάτου πάντων τῶν Ἀχαιῶν ἡρώων, τοῦ «θεοῖς ἐπιεικέλου», «μέγα φερτάτου Ἀχαιῶν», «ὀρχάμου ἀνδρῶν», «θυμολέοντος», «πτολιπόρθου», «κυδαλίμου», «θεοειδοῦς» Ἀχιλλέως [1]. Ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι τῆς Θεσσαλίας εἶναι ὁμόφυλοι καὶ ὁμογενεῖς πρὸς τοὺς Σελλοὺς ἢ Ἑλλοὺς τῆς Ἠπείρου, μαρτυρεῖ σαφῶς ὁ Ὅμηρος ποιῶν τὸν Ἀχιλλέα (Ἰλ. Π 233) δεόμενον τοῦ Δωδωναίου Διὸς ὡς πατρίου θεοῦ ὑπὲρ τῶν μαχομένων Ἀχαιῶν καὶ λέγοντα

Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων . . .

Ἀλλ' ὡς ερρέθη, οἱ παρ' Ὁμήρῳ Πελασγοὶ Σελλοὶ ἢ Ἑλλοὶ παρὰ τῷ αὐτῷ ποιητῇ ὡς Ἕλληνες εὑρίσκονται ἐν τῳ κόσμῳ τῷ Ἀχαικῷ καὶ ἀποτελοῦσι σπουδαίαν μοῖραν τοῦ κόσμου τούτου.

Ἀλλ' οἱ *Ἕλληνες* οἱ κατέχοντες σπουδαίαν θέσιν ἐν τῷ Ἀχαϊκῷ κόσμῳ δὲν ἀποτελοῦσιν οὔτε τὸ κέντρον οὔτε τὴν κυριωτατην τούτου πολιτικὴν δύναμιν. Αὕτη κεῖται εν Πελοποννήσω, ἐν τῷ Ἄργει καὶ ἐν ταῖς Μυκήναις, εἶτα δὲ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ καὶ τισι νήσοις τοῦ Αἰγαίου. Τὸ Ἄργος εἶναι τὸ κυριώτατον καὶ ὑπέρτατον κράτος τῶν Ἀχαιῶν, Μυκῆναι δὲ εἶναι καθέδρα τοῦ εὐρυκρείοντος ἄνακτος, ἔχοντος ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ αρχὴν τὸ Ἄργος και τὴν Σπάρτην ἀποτελοῦντα ἰδιαίτερα κράτη ὑπὸ τὸν ἐν Μυκήναις βασιλέα, καὶ τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Ἀρκαδίαν, ἔτι δὲ πολλὰς νήσους. Καὶ οἱ ἡγεμόνες ἔτι τῶν ἐν *Σάμῃ* (Κεφαλληνίᾳ) καὶ ἐν Ἰθάκῃ Ἀχαιῶν και αὐτῶν ἐτι τῶν ἐν Κρήτῃ, καὶ πάντες πανταχοῦ τοῦ Ἀχαϊκοῦ ὑπάρχοντες ἡγεμόνες τὸν ἐν Μυκήναις ἑδρεύοντα ἄνακτα ἀναγνωρίζουσιν, ηθικῶς τουλάχιστον, ὡς ἀνώτατον πρόε-

[1] Τὸ ἐν τῳ Διακόσμῳ (Ἰλ. Β 530) ***Πανέλληνες***, ὅπερ θὰ ὑπενόει διαίρεσιν τῶν ***Ἑλλήνων*** εἰς πολλὰς φυλὰς καὶ δήμους, ἔχει παρεμβληθῇ πάντως βραδύτερον ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις.

ιν. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐποίησεν ὥστε ἐκ τοῦ Ἄργους ὡς κυριωτάτου κέντρου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ οἱ Ἀχαιοὶ νὰ καλῶνται καὶ Ἀργεῖοι καὶ Δαναοὶ κατὰ τὸ πάτριον ὄνομα τοῦ λαοῦ τοῦ Ἀργείου. Εἶναι δὲ οἱ Ἀχαιοὶ οὗτοι τῶν Μυκηνῶν καὶ τοῦ Ἄργους οἱ μάλιστα πεπολιτισμένοι ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς, ὡς ἐκ τῆς εὐφυοῦς πρὸς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ θέσεως αὐτῶν. Αὐτοὶ δ' εἰσὶ καὶ οἱ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν προαγαγόντες καὶ τὴν τέχνην ἰσχυρῶς καλλιεργήσαντες καὶ διὰ τούτων πάντων τὴν Μυκηναίαν καλουμένην περίοδον τῆς τέχνης δημιουργήσαντες· αὐτοὶ δὲ καὶ οἱ τὴν Πελασγικὴν πρότερον Κρήτην εἰς τὸν Ἀχαϊκὸν κόσμον περιποιήσαντες καὶ προσθέντες οὕτω σπουδαίαν δύναμιν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν τοῖς Ἀχαιοῖς ἐν ταῖς πρὸς τὸν Πελασγικὸν κόσμον συγκρούσεσι (1) καὶ λαμβάνοντες τὴν στρατιωτικὴν ἡγεμονίαν πάντων τῶν Ἀχαιῶν ἐν ταῖς συγκρούσεσι ταύταις ταῖς τοσαύτην παρασχούσαις ὕλην καὶ κεφάλαιον εἰς τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν χρόνων ἐκείνων, εἰς τὴν Ἱερὰν οὕτως εἰπεῖν Γραφὴν καὶ ἱστορίαν τοῦ τε Ἀχαϊκοῦ καὶ τοῦ Πελασγικοῦ κόσμου, εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν. Ἀλλ' ἡ σοφωτέρα καὶ τελειοτέρα νόησις τούτων πάντων ἀπαιτεῖ νὰ ῥίψωμεν ἓν ἔτι βλέμμα ἐταστικὸν εἰς τὸν ἀπέναντι αὐτοῦ ἱστάμενον Πελασγικὸν κόσμον, ἵνα ἴδωμεν τὰ αἴτια, τὴν πορείαν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν συγκρούσεων τούτων.

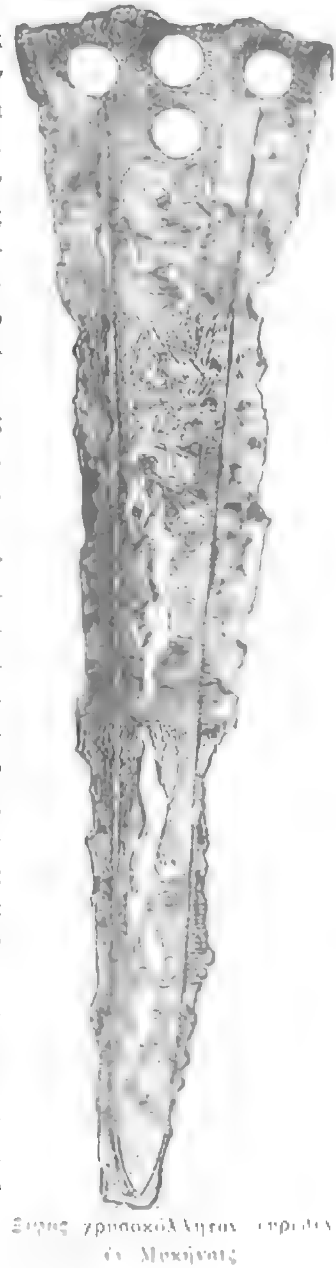

Χρυσοῦν μυκηναϊκὸν κύπελλον

Ὁ Πελασγικὸς καὶ ὁ Ἀχαϊκὸς κόσμος ἐν συγκρίσει πρὸς ἀλλήλους. Εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις, πόσον τὸ πνεῦμα τὸ πολεμικὸν εἶχεν ἐν παναρχαίοις ἤδη χρόνοις ἀναπτυχθῆ ἐν τοῖς Θρᾳκοπελασγικοῖς λαοῖς, ἀποτελοῦν σχεδὸν τὸ καθ' ἡμέραν ἐπιτήδευμα αὐτῶν καὶ συναπτόμενον πρὸς αὐτὸν ἔτι τὸν θρησκευτικὸν βίον. Πάντα δὲ τὰ

(1) Ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγκατασταθέντες ἐν Κρήτῃ κατέλυσαν τὴν δυναστείαν τῶν Μινωϊδῶν καὶ ἵδρυσαν ἐνταῦθα ἐν τῇ νήσῳ νέον κράτος ὑπὸ νέαν δυναστείαν, ὡς ἰσχυρίσθησάν τινες νεωστί, δὲν φαίνεται ἀκριβές. Οἱ παρ' Ὁμήρῳ ἡγεμόνες τῶν Ἀχαιῶν κατάγονται ἀπὸ τοῦ Μίνωος. Ὁ Ἰδομενεὺς εἶναι υἱὸς τοῦ Δευκαλίωνος υἱοῦ τοῦ Μίνωος. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐγκατεστάθησαν, ὡς φαίνεται, ἐν Κρήτῃ μᾶλλον εἰρηνικῶς καὶ συνεχωνεύθησαν εἰρηνικῶς μετὰ τοῦ ἐγχωρίου Πελασγικοῦ λαοῦ. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἀχαιοῦ καὶ ἕλληνος ἐνταῦθα ἥρωος τῆς Φθίας Δευκαλίωνος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μίνωος μαρτυρεῖ τὴν εἰρηνικὴν ταύτην συγχώνευσιν.

περὶ Χαλύβων, Κιμμερίων, Ἀμαζόνων ᾀδόμενα ἐπιβεβαιοῦσι τὰς περὶ τοῦ πολεμ[illegible]ῦ μένους καὶ ἀλκῆς τοῦ λαοῦ τούτου εἰδήσεις καὶ γνώσεις ἡμῶν. Εὐνόητον ὅτι μεταξὺ τῶν λαῶν τούτων δὲν ἔλειπον καὶ πολλοὶ πόλεμοι καὶ ἐπιδρομαὶ ἐναντίον ἀλλήλων. Πλὴν δὲ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Κιμμερίων τοῦ Πόντου εἰς τὰς δυτικὰς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Θράκης εἰς τὰς βορείας παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γενομένων Θρᾳκικῶν μεταναστεύσεων ἀναφέρονται καὶ συμμαχικαὶ Λυκίων καὶ Κιμμερίων ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν Σάρδεων (1). Ἀλλ' αἱ τοιαῦται κατὰ τόπους ἐμφύλιοι, οὕτως εἰπεῖν, μεταξὺ τῶν Θρακοπελασγικῶν φυλῶν συγκρούσεις, ὅμοιαι πρὸς ἃς βλέπομεν οὐκ ὀλίγας καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι ὕστερον κληθείσῃ χώρᾳ γενομένας κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους (οἷον τὸν πόλεμον τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας), ἐγένοντο καὶ κατὰ τὰς ἐξ Ἀσίας ἐναντίον τῆς Εὐρώπης καὶ τἀνάπαλιν γενομένας ἐπιδρομάς.

Ξίφος χρυσοκόλλητον εὑρεθὲν ἐν Μυκήναις

Λέγει δὲ καὶ ὁ Στράβων (ΙΒ 572) ὅτι ἕνεκα τῆς εὐδαιμονίας τῆς ἐντὸς Ἅλυος Ἀσίας χώρας, καὶ μάλιστα τῆς παραλίας, «ἐπιθέσεις ἐγένοντο αὐτῇ πολλαχόθεν καὶ διὰ παντὸς ἐκ τῆς περαίας (2) ἢ καὶ ἐπ' ἀλλήλους ἰόντων τῶν ἐγγύς». Τὸ παραδιδόμενον περὶ *Τριπόρθου* (τρὶς ἁλούσης) Ἰλίου συμφώνως πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων εἰκαζομένας πολλὰς διαδοχικῶς καταστροφὰς τῆς Τροίας συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγομένων. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἐξ Εὐρώπης ἐπιθέσεις προυκάλουν καὶ ἀντεπιθέσεις ἐξ Ἀσίας, ἡ δὲ σπουδαιοτάτη τῶν ἀναφερομένων ἦτο ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν *Τεύκρων*, ἤτοι τῶν Τρώων καὶ τῶν γειτόνων αὐτῶν Μυσῶν, ἐννοεῖται πρὸ τῶν Τρωικῶν, εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Θρᾳκικὰς χώρας καὶ ἐκταθεῖσα μέχρι τοῦ Ἰονίου πόντου πρὸς δυσμὰς καὶ μέχρι Πηνειοῦ πρὸς νότον (3). Ἐπεισόδιον δὲ μέγα καὶ πολυθρύλητον τῶν τοιούτων συγκρούσεων ὑπῆρξεν ὁ Τρωικὸς πόλεμος.

Ὁ Τρωικὸς πόλεμος. Οὗτος ὑπὸ τὴν γυμνὴν ἰδιότητα αὐτοῦ, ἄνευ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν ποιητικοῦ κόσμου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία τῶν μεταξὺ Εὐρώπης τῆς Ἀχαϊκῆς καὶ τῆς Πελασγικῆς ἔτι Ἀσίας συγκρούσεων· ἂν μάλιστα ἡ προμνημονευθεῖσα τῶν Τρώων Τεύκρων στρατεία δὲν περιωρίζετο εἰς τὰς μέχρι Πηνειοῦ καὶ Ἰονίου πόντου Θρακοπελασγικὰς χώρας, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄμεσος ἀνταπόδοσις τῆς Τρωικῆς ἐκείνης ἐπιθέσεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν παρ' Ἡροδότῳ παράδοσιν (Ἡρ. Ζ 20 «Μήτε κατὰ τὰ λεγόμενα τὸν Ἀτρειδέων ἐς Ἴλιον μήτε τὸν *Μυσῶν* τε καὶ *Τεύκρων* τὸν πρὸ τῶν

(1) Ἔν τινι σκοτεινῷ καὶ παρεφθαρμένῳ χωρίῳ τοῦ Στράβωνος (ΙΒ' 572) υπάρχει τις αἰνιγμὸς καὶ περὶ ἁλώσεως τῆς Τροίας αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἐξ Εὐρώπης (Θρᾴκης ἢ Μακεδονίας) εἰς Ἀσίαν ἐλθόντων Φρυγῶν. Τὸ χωρίον λέγει «τῶν δὲ Φρυγῶν ἐκ τῆς Θρᾴκης περαιωθέν-

Τρωικῶν γενόμενον, οἱ διαβάντες ἐς τὴν Εὐρώπην κατὰ Βόσπορον τούς τε Θρήικας κατεστρέψαντο πάντας καὶ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον *πόντον κατέβησαν μέχρι τε τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ* τὸ πρὸς μεσημβρίης ἤλασαν»· οἱ Τεῦκροι μέχρι τοῦ Ἰονίου πόντου (τοῦ Ἀδρίου) πρὸς δυσμὰς καὶ μέχρι τοῦ Πηνειοῦ πρὸς μεσημβρίαν ἤλασαν, ἤτοι ἐπέσχον τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἀκριβῶς εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Ἀχαϊκοῦ κόσμου. Καὶ κινδυνεύει τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος διὰ τῶν ὁρίων, ἅτινα τίθησιν εἰς τὴν μεγάλην ἐναντίον τῆς Εὐρώπης στρατείαν τῶν Τρώων, ἤθελε ν' ἀποκλείσῃ πᾶσαν ὑπόθεσιν περὶ στρατείας τῶν Τρώων ἐναντίον τοῦ Ἀχαϊκοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τίνα ἄλλην ἔννοιαν ἱστορικὴν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν τῷ Τρωικῷ πολέμῳ πλὴν τῆς ὑπὸ τῆς ποιήσεως διδομένης τούτῳ ἐννοίας;

Χρυσοῦν προσωπεῖον ἐκ Μυκηνῶν

Ὁ Τρωικὸς πόλεμος καὶ τὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου. Ἐποιησάμεθα ἤδη λόγον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περὶ τοῦ μεγάλου κράτους τῶν *Χέτα* τοῦ ἔχοντος τὸ κέντρον αὐτοῦ ἐν τῷ Πτερίῳ τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐντεῦθεν ἐκτεινομένου πρὸς δυσμὰς μέχρι τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ μέχρι Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Τὸ κράτος τοῦτο ἦτο μέγα καὶ σεβαστὸν ὡς αὐτὸ τὸ Αἰγυπτιακὸν κράτος ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς 19ης δυναστείας Ραμσῆ Α' καὶ Σέθη Α', ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σέθη Α' Ραμσῆ Β' τοῦ Μεγάλου ἐξέτεινε τὰς κτήσεις αὐτοῦ μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Παλαιστίνης καὶ τῶν προθύρων τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐνέβαλεν εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς Αἰγύπτου, ἀπηλλάγη δ' ἡ Αἴγυπτος τοῦ κινδύνου διὰ τῆς ἐν *Κάδες* παρὰ τὸν Ὀρόντην νίκης (1371 π. Χ.), ἣ επηκολούθησε συνθήκη καταλείπουσα τὴν Παλαιστίνην εἰς τὴν Αἴγυπτον (4), τὴν δὲ βόρειον Συρίαν εἰς τὸ Χεταϊκὸν κράτος. Τὸ κράτος τοῦτο, οὗ τὸ μεγαλεῖον ὑπαινίσσονται αἱ περὶ Κιλίκων, Κηταίων καὶ Τεύκρων τῆς Τροίας ἀμυδραὶ παραδόσεις, ἦτο περὶ τὰ μέσα ἤδη τοῦ 15 π. Χ. αἰῶνος αρκούντως πεπολιτισμένον, χρώμενον γραφῇ σφηνοειδεῖ Ἀσσυροβαβυλωνιακῇ, ὡς ἀπεκάλυψαν τὰ ἐν Μπογάζκογι ἐναγχος ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα, καὶ γλώσσῃ διπλωματικῇ Ἀσσυρ[illegible]λωνιακῇ, προσέλαβε δὲ καί τινα στοιχεῖα πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὀργανώσεως ἐκ τῆς Ἀσσυρίας ( ). Τὸ κράτος τοῦτο τὸ διὰ τῆς μετὰ Ραμσῆ Β' συνθήκης διατηρῆσαν τὴν βό-

των [ἀν]ελόντων τε τῆς Τροίας ἄρχοντα καὶ τῆς πλησίον γῆς, ἐκείνους μὲν ἐνταῦθα οἰκῆσαι».

(2) τῆς Εὐρωπαϊκῆς.

(3) Εἶναι ἀξιοσημείωτος ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευομένη διὰ τοῦ Βοσπόρου γενομένη εἰς Εὐρώπην διάβασις τῶν Τρώων Τεύκρων. Ὁ Ὅμηρος, ὡς γνωστόν, δὲν φαίνεται γινώσκων τὸν Βόσπορον (παρὰ τοὺς ἐναντίους ἰσχυρισμοὺς τοῦ Στράβ[illegible] τὸ [illegible]στον δὲν μνημονεύει αὐτοῦ.

(4) Τῆς παροδικῆς εἰς τὸ κράτος τῶν Χέτα προσαρτήσεως τῆς Παλαιστίνης λείψανον ὑποτίθεται ὅτι ἔμεινεν ὁ μικρὸς λαὸς τῶν Χεταίων τῆς Παλαιστίνης, εγκλιματισθεὶς ἐνταῦθα ὅπως οἱ ὑποτιθέμενοι ὡς ἀπὸ Κρήτης ἐλθόντες Καφτοριμ.

(5) Ὅπως οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσσυρίας συνοδεύεται καὶ ὁ τῶν Χεταίων βασιλεὺς ἐν ταῖς στρατείαις ὑπὸ τοῦ «βιβλιογράφου αὐτοῦ». Ἐν τῷ στρατῷ τῶν Χε-

ρειον Συρίαν ἀπώλεσε ταύτην μετ' οὐ πολύ, οὐχὶ ἕνεκα νέων πολέμων πρὸς τὴν Αἴγυπτον' ἀλλ' ἕνεκα τῆς διηνεκῶς αὐξανομένης και πρὸς τὴν Συρίαν ἐκτεινομένης δυνάμεως τῶν Ἀσσυρίων. Καὶ ἤδη κατὰ τὸν ια' π. Χ. αἰῶνα τὸ ἐν Συρίᾳ Χεταϊκὸν κράτος ἐφαίνετο διῃρημένον εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν Πόντῳ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖ-

Χεταϊκὸν ἀνάγλυφον μετὰ χεταϊκῆς ἐπιγραφῆς εὑρεθὲν εἰς Μαλάτιαν, παρὰ τὴν καμπὴν τοῦ Εὐφράτου

νον ἱδρυθέν, ὡς φαίνεται, κράτος τῶν Ἀλαροδίων Μόσχων ἢ Μοσοχηνῶν (Μουσκάγια τῶν Ἀσσυριακῶν μνημείων) παρενεβλήθη ἰσχυρῶς μεταξὺ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῶν ἐν Συρίᾳ Χεταίων, καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ τῇ δυτικῇ Χεταῖοι φαίνεται ὅτι ἀφωμοιώθησαν τότε πρὸς τοὺς Φρυγοπελασγοὺς τῆς χώρας ταύτης καὶ μετέθεσαν τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς δυνάμεως αὐτῶν εἰς τὴν Τροίαν (1), ἔνθα τὰ ὀνόματα Κήτειος, *Ἡετίων*, Κί-

ταίων, ὅπως ἐν τῳ Αἰγυπτιακῷ, την κυρίαν δύναμιν αποτελεῖ ἡ τῶν αρμάτων, ὧν ἐν ἑκάστῳ ἵστανται τρεῖς (ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς δύο) ἁρματηλάται. Ὁ οπλισμὸς αὐτῶν (ἰδίως τῶν αρματηλατῶν) ὡς προς τὰ ἑκηβόλα ὅπλα σύγκειται ἀπὸ τόξου καὶ βελῶν, ἀγχέμαχα δε ὅπλα ἔχουσιν οἱ πεζοὶ μάλιστα ξίφος καὶ λόγχην. Ἐν τῳ μεγάλῳ ἐναντίον τοῦ Ραμσῆ Β' πολεμῳ οἱ ἐπίλεκται τοῦ στρατοῦ, οἱ *τουχίε*, ἀποτελοῦσι δύο μεραρχίας (ἀπο 7 ἕως 9 χιλ. οπλιτῶν συγκειμενας), ἀλλ' υπάρχει καὶ βασιλικὴ φρουρά, εἶτα δε τὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματα πολλῶν τοῖς Χεταίοις ὑποτεταγμένων λαῶν, αυξάνοντα εἰς πολλὰς χιλιάδας τὴν ὅλην ἔνοπλον δύναμιν.

Οἱ Χεταῖοι ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους σχέσεων ἔλαβον παρ' αὐτῶν καί τινα ονόματα (Σημιτικά), ἃ φέρουσιν οἱ βασιλεῖς, οἷον τὸ *Χετασάρ* (ἤτοι Χεταῖος βασιλευς), τὸ ὄνομα τοῦ πολεμησαντος ἐναντίον τοῦ Ραμσῆ Β' βασιλέως Σαπαλέλ (ἐν ᾧ τὸ ἐλ—θεος εἶναι Σημιτικόν), Μαρσίρ, Ματινίρ.

(1) Κατὰ τὰς ἐν Μπογάζκογι τῆς Καππαδοκίας κατὰ τὰ ἔτη 1906 1907 ὑπὸ τῶν Γερμανῶν γενομένας ἀνασκαφὰς ἀνεκαλύφθησαν, ὡς εἴρηται, ἐπιγραφαι σφηνοειδεῖς, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐμελετήθη καὶ μελετᾶται ἐπιμελῶς ὑπὸ πολλων σοφῶν Ἀσιανολόγων. Ἀλλ' αἱ μέχρι νῦν γενόμεναι μελέται δὲν διεφώτισαν ἔτι αρκούντως τὴν ἱστορίαν τῶν Χεταίων καὶ τῶν τούτων σχέσεων πρὸς τοὺς διαφόρους λαοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις ἀνεγνώσθη καὶ τὸ ὄνομα βασιλέως τινος τῶν Χεταίων Μουρσίλου ἢ Μυρσιλῆ, ὅπερ ἀναμιμνήσκει ἡμας τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Α 7) ἀναφερόμενον ὄνομα τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς πρὸ τῆς δυναστείας τῶν Μερμναδῶν αρξασης ἐν Λυδίᾳ δυναστείας τῶν Σανδανιδῶν ἢ Ἡρακλειδῶν *Μυρσίλου*. Καθ' Ἡρόδοτον οἱ Ἕλληνες οὕτως ἐκάλουν τον ὑπ' αυτου τοῦ Ἡροδό-

λιξ, Ἀσσάρακος, καὶ ἡ ἐν Λυδίᾳ δυναστεία τοῦ δῆθεν Ἀσσυρίου *Νίνου*, ἀναμιμνήσκουσι τὸ παλαιὸν κράτος τῶν Χεταίων τούτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ φαραὼ Ραμσῆ Γ' τοῦ πρώτου τῆς 20ῆς δυναστείας βασιλέως, κατὰ τὸ 8ον ἔτος τῆς τούτου βασιλείας, σμήνη πολυπληθῆ βαρβάρων, κατὰ τὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα τοῦ Ραμσῆ Γ', ὁρμῶσι διὰ τῆς μεγάλης θαλάσσης (τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου) ἐπιβαίνοντες ἀπείρου πλήθους πεντηκοντόρων ἐναντίον τῆς χώρας τῶν Χεταίων (τῆς Κέδι = *Κητίδος*, χώρας τῶν Κηταίων κατὰ Hommel), εἶτα δὲ εἰσβάλλουσιν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἀφοῦ ὠμοτάτας διεπράξαντο λεηλασίας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐπέρχονται ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐμβάλλοντες φόβον καὶ τρόμον εἰς τοὺς οἰκήτορας. Ἀλλ' ὁ φαραὼ Ραμσῆς Γ' ἐν τῇ νοτίῳ Παλαιστίνῃ ἐγγὺς τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου κατετρόπωσε τοὺς βαρβάρους τούτους κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ συνέτριψεν αὐτούς. Οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐπιδρομεῖς καλοῦνται ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ Ραμσῆ Γ' *Σάρδανα* (Σαρδῷοι ἢ Σαρδόνιοι ;), Schakaluscha (Σικελοί ;), Ζάκκαροι, Πίουλούστα ἢ Πούρστα, Οὐάσεχ. Οἱ *περιτετμημένοι* Ἀκαϊβάσα (πλημμελῶς θεωρούμενοι Ἀχαιοί) δὲν ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν ἐπιδρομέων, ἀλλ' ἀναφέρονται οἱ Danauna (οἱ Δαναοί ;). Ἡ ἀναγραφὴ αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ Hommel νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἐν αὐτῇ πρόκειται καὶ περὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, τῶν *πειρατικῶν* δηλονότι ἐπιδρομῶν (Raubfahrten), ἃς αἱ Ἑλληνικαὶ φυλαὶ ἐποιήσαντο εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ αἵτινες εἰσὶ γνωσταὶ διὰ τοῦ Ὁμήρου. Ὁ δὲ Ed. Meyer παραβάλλει τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας, τὰς ὑπὸ Ἑλληνικοῦ, ὡς φρονεῖ, λαοῦ ἐναντίον τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου γενομένας, πρὸς τὰς τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων τοῦ τέλους τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος [1] καὶ τὰς ἔτι προγενεστέρας Γαλατικὰς καὶ τὰς μεταγενεστέρας Γοτθικάς, Οὐννικὰς καὶ Μογγολικὰς ἐπιδρομάς, ἐξαίρει ὅμως ἐν αὐταῖς μεγάλην τινὰ ἀρχήν: «Ἄρχεται ἡ χειραφέτησις τῆς Εὐρώπης», ἀναφωνεῖ. «Οἱ ἄγριοι καὶ τολμηταὶ πειραταί, οἱ ἐφορμῶντες ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, εἰσὶν οἱ πρῶτοι πρόδρομοι τῆς μελλούσης θαλασσοκρατίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους». Ὅτι ὁ Hommel, μέγας ἀληθῶς ἐρευνητὴς ἐν ταῖς γλώσσαις καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ἀσίας, καὶ ἰδίως τῶν Ἀσσυροβαβυλωνιακῶν καὶ τῶν Ἰρανικῶν λαῶν, τὸν Τρωικὸν πόλεμον καλεῖ «λῃστρικὴν στρατείαν» δὲν ξενίζει ἡμᾶς τοσοῦτον. Βυθιζόμενος ὁ ἀνὴρ ἀνέκαθεν εἰς μελέτας ἱστορικὰς τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν δὲν προσέσχε πολὺ τὸν νοῦν εἰς τὰ μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου συνδεόμενα μεγάλα ἱστορικὰ ζητήματα καὶ αὐτῆς ἔτι

του *Κανδαύλην* καλούμενον. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι *Κανδαύλης* (=Κυνάγχης ἢ *Σκυλλοπνίκτης*) ἦν ἐπίθετον τοῦ Λυδικοῦ Ἑρμοῦ δοθὲν εἰς τὸν Μυρσίλον. Ἀνεγνώσθη δὲ ἐν ταῖς εἰρημέναις ἐπιγραφαῖς καὶ τὸ ὄνομα *Ἀγγινάβα*, ὅπερ ὑποτίθεται ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Εὐρώπης, οἵτινες, ὡς εἰκάζουσιν οἱ ἑρμηνευταί, εἶχον κτήσεις τινὰς ἐν Μ. Ἀσίᾳ ὑποτελεῖς τοῖς Χεταίοις. Ἀνεγνώσθησαν προσέτι ὡς ὀνόματα Ἀχαιῶν ἡγεμόνων τὰ ὀνόματα *Ταγαβαλαβᾶς* καὶ Ἀνδαραβᾶς. Ἀνδαραβᾶς υποτίθεται ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας μετοικήσας ἡγεμὼν τῶν Μινυῶν Ἀνδρεύς. Ὡς βασιλεὺς τῶν Ἀχαιῶν φέρεται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ὁ Ατταρισχιγιάς (Ἀτρεύς, ὡς ὑποτίθεται), φέρων τὴν προσηγορίαν *Κουιρβανᾶς*, ὅπερ ὑποτίθεται ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ Ὁμηρικὸν *Κοίρανος*. *Ταρουίσχια* ἀναφέρεται ὡς ἡ μία τῶν εἴκοσι δύο ἐπαρχιῶν τοῦ Χεταϊκοῦ κράτους καὶ ὑποτίθεται ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ *Τροία*, ἡ ὑποκειμένη (ὑποτελὴς δηλονότι), καθὰ καὶ ἡμεῖς ἐκ πολλῶν εἰκάζοντες ἐγράφομεν, ἀλλὰ πρὸ τοῦ Πριάμου, εἰς τὸ κράτος τῶν Χεταίων.

(1) Ἡ πρὸς τοὺς τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων παραβολὴ στηρίζεται ἰδίως ἐπὶ τοῦ ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς συνωδεύοντο ὑπὸ γυναικῶν καὶ παίδων φερομένων ἐφ' ἁμαξῶν ὑπὸ βοῶν συρομένων.

τῆς 'Ανατολῆς. 'Αλλ' ὁ περικλεὴς ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας Ed. Meyer, ὁ ἄριστος θεωρούμενος τῶν νῦν Γερμανῶν ἱστορικῶν, πρὸς ὃν ἄπειρον πάντοτε αισθάνεται σεβασμὸν ὁ ταῦτα γράφων διὰ τὴν πιστὴν φιλίαν δι' ἧς ἀπὸ τοσούτου χρόνου τιμᾷ αὐτὸν καθιστῶν κοινωνὸν πασῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων κεδνῶν μελετῶν καὶ

'Ο λόφος τῆς Τροίας. Ἄποψις ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Σιμόεντος

ἐρευνῶν καὶ εὑρημάτων, ὁ ἀνὴρ ὁ ἀσχολούμενος τελεσφορώτατα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς 'Ασίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ τὴν 'Ελληνικὴν ἱστορίαν καὶ ἱστοριογραφίαν τοσοῦτο λαμπρῶς προαγαγών, ξενίζει ἡμᾶς οὐκ ολίγον παραβάλλων τὰς ἐπὶ τὴν 'Ασίαν στρατείας τῶν 'Ελλήνων τοῦ 'Αχαϊκοῦ κόσμου πρὸς τὰς τῶν Γαλατῶν καὶ Γότθων καὶ Μογγόλων. 'Αλλ' ὁ κόσμος ὁ 'Ομηρικός, εἰς ὃν ἀνήκουσιν αἱ στρατεῖαι αὗται, εἶναι πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ἀπείρως ἀνώτερος τοῦ Γοτθικοῦ καὶ τοῦ Φραγκικοῦ (ἢ που δὴ τοῦ Μογγολικοῦ!), οὐχὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν τούτων ἐπιδρομῶν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐγκατάστασιν αὐτῶν καὶ αἰῶνας πολλοὺς μετὰ τὴν ἐξέλιξιν τούτων (καθ' ὅλους τοὺς λεγομένους μέσους αἰῶνας). 'Αναντιρρήτως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ὁ ἀσιατικὸς Πελασγικὸς κόσμος ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς φαίνεται ὑπέρτερος τοῦ πολεμικῶς ὑπερέχοντος ἀντιπάλου 'Αχαικοῦ κόσμου. Οἱ χαρακτῆρες οἱ ηθικοὶ τοῦ Πριάμου, μάλιστα δὲ τοῦ Ἕκτορος καὶ τῆς 'Ανδρομάχης, καὶ Γλαύκου καὶ Αἰνείου καὶ πολλῶν ἄλλων Τρώων ἡρώων εἶναι πολλῷ υπέρτεροι τῶν 'Αχαικῶν, ἐν οἷς μόνοι ἀκήρατοι ηθικοὶ χαρακτῆρες εἶναι ὁ τοῦ Νέστορος καὶ ὁ τῆς Πηνελόπης. Αὐτὸς δὲ ὁ μέγας ποιητὴς ὁ ἐκ πολεμικῆς ἀπόψεως παρὰ πᾶσαν τὴν ἀπόλυτον ἀντικειμενικότητα αὐτοῦ υπερτέρους ἠθικῶς παριστῶν τοὺς 'Αχαιοὺς τῶν Τρώων καὶ τούτους παριστῶν πορευομένους εἰς μάχην

κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ὄρνιθες ὣς

ἐνῷ οἱ 'Αχαιοὶ πορεύονται

σιγῇ μένεα πνεῦντες
ἐν θυμῷ μεμαότες ἀλεξέμεν ἀλλήλοις, ('Ιλ. Γ. 2—5)

ὅμως ὁ ποιητὴς οὗτος τὰ σπουδαιότατα τῶν ἠθικῶν ἀξιωμάτων καὶ παραγγελμάτων τίθησιν εἰς τὸ στόμα τῶν Τρώων ἡρώων καὶ τῶν τούτοις συμμάχων. 'Ο Τρὼς Ἕκτωρ εἶναι ὁ φωνῶν·

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης
Γλαῦκος δ'. ὁ Λύκιος ὁ εἰπὼν
Αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπέροχον ἔμμεναι ἄλλων
Μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν. . . .

Καὶ ὁ ὑλικὸς δὲ πολιτισμὸς τῶν Τρώων καὶ τῶν συμμάχων φαίνεται ὑπέρτερος πολὺ τοῦ Ἀχαϊκοῦ. Καὶ ὅμως παρὰ ταύτην τὴν διαφορὰν ὁ ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ γεννηθεὶς Ἀχαϊκὸς βίος παρίστησιν εἰκόνα σφριγώσης πρὸς μεγαλεῖα νεότητος, μεγαλουργός, ἀνδρεῖος, κάλλει σωματικῷ καὶ ῥώμῃ ψυχικῇ ἰδεώδει πεπροικισμένος, ἀκατασχέτως ὀργῶν πρὸς στρατείας καὶ πλοῦς καὶ κινδύνους καὶ ἐν γένει πρὸς τὸ δημιουργεῖν. Δὲν λείπει δ' αὐτῷ πρὸς τῇ ἠθικῇ εὐψυχίᾳ καὶ ἡ ψυχικὴ μεγαθυμία.

Ταῦτα παρατηροῦντες διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ed. Meyer γενομένην, ἀτυχῆ καθ' ἡμᾶς, παραβολὴν τῶν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον στρατευομένων Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους Γαλάτας, Γερμανοὺς καὶ Τουρκομογγόλους ἐπιδρομεῖς τῆς Ἀσίας ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου (1).

Ἐξ ἠθικῆς κοσμοϊστορικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενος ὁ Τρωικὸς πόλεμος εἶναι ἐκ τῶν μεγίστων καὶ γονιμωτάτων εἰς μεγάλα ἀποτελέσματα κοσμοϊστορικῶν γεγονότων καὶ μάλιστα εἰς κοσμοϊστορικὰς *ἰδέας μεγάλας* ἐκ τῶν τοιούτων γεγονότων ἀπορρεούσας, καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ τοιούτου γεγονότος ὡς μιᾶς ἁπλῶς πειρατικῆς στρατείας ἰσοδυναμεῖ πρὸς παντελῆ παραγνώρισιν τοῦ ἱστορικοῦ μεγαλείου τῶν μεγάλων καὶ διὰ παντὸς καὶ αἰωνίως εὐκλεῶν κοσμοϊστορικῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ὑπὸ κόσμων ὁλοκλήρων λαῶν τελουμένων ὡς καὶ ἡ παραβολὴ καὶ παρομοίωσις αὐτοῦ πρὸς τὰς κοινοτάτας ἐφημέρους πράξεις καὶ ἐπιτηδεύματα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου (2).

---

(1) Ὁ Hommel ἀνάγων τὸν χρόνον τοῦ Τρωικοῦ πολέμου εἰς τὸ ἔτος τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ραμσῆ Γ' βαρβαρικῶν εἰς Αἴγυπτον ἐπιδρομῶν, ἤτοι εἰς τὸ 1268 π. Χ, νοῶν ὅτι οὕτω περιήρχετο εἰς τὴν πρὸ χιλιάδων ἐτῶν (ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ) προσδιορισθεῖσαν χρονολογίαν (ἥτις μεταφερομένη εἰς τὴν χριστιανικὴν χρονολογίαν συμπίπτει εἰς τὸ ἔτος 1184—3 π. Χ.), κατέφυγεν εἰς τὸ Πάριον Μάρμαρον, ἐν ᾧ ὡς χρόνος τῆς ἁλώσεως παραδίδεται τὸ 945 πρὸ τοῦ ἄρχοντος Διογνήτου, τῆς δὲ στρατείας τὸ 954 πρὸ τοῦ Διογνήτου, εἰς ἃ προστιθεμένων τῶν Ὀλυμπιάδων ἀπὸ Διογνήτου μέχρι Χριστοῦ ἔχομεν πρὸ Χριστοῦ τὸ ἔτος 1218. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὕτως εὑρέθη ἀπέχων τοῦ ἔτους τῆς ἐπιδρομῆς κατὰ 43 ἔτη, τὴν διαφορὰν ταύτην κατελόγισαν εἰς τὴν πλημμέλειαν τῆς τοῦ Παρίου Μαρμάρου χρονολογίας.

(2) Παρ' αὐτῷ τῷ ποιητῇ τῆς Ὀδυσσείας ὑπάρχει ἀφήγησις τοιαύτης τινὸς πειρατικῆς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πραγματικῆς ἢ πλαστῆς στρατείας, ἣν ἀφηγεῖται ὁ Ψευδοδυσσεὺς πρὸς τὸν Εὔμαιον ὡς ἑξῆς (Ὀδυσ. Ξ 246 κ. ἑξ):

Αἴγυπτόνδε με θυμὸς ἀνώγει ναυτίλλεσθαι,
νῆας ἐῢ στείλαντα σὺν ἀντιθέοις ἑτάροισιν.
Ἐννέα νῆας στεῖλα, θοῶς δ' ἐσαγείρατο λαός.
Ἑξῆμαρ μὲν ἔπειτα ἐμοὶ ἐρίηρες ἑταῖροι
δαίνυντ'· αὐτὰρ ἐγὼν ἱερήια πολλὰ παρεῖχον
θεοῖσίν τε ῥέζειν αὐτοῖσί τε δαῖτα πένεσθαι.
. . . .
Πεμπταῖοι δ' Αἴγυπτον ἐϋρρείτην ἱκόμεσθα,
στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ (*) νέας ἀμφιελίσσας
ἔνθ' ἤτοι μὲν ἐγὼ κελόμην ἐρίηρας ἑταίρους
αὐτοῦ πὰρ νήεσσι μένειν καὶ νῆας ἔρυσθαι,
ὀπτῆρας δὲ κατὰ σκοπιὰς ὤτρυνα νέεσθαι.

(*) Αἴγυπτος (ὁ Αἴγυπτος) καλεῖται ἐν Ὀδυσσείᾳ ὁ Νεῖλος

Ἀλλ' εἴτε ὁ Τρωικὸς πόλεμος προεκλήθη ἐξ ἧς αἰτίας ἀφηγεῖται ἡ μυθικὴ παράδοσις εἴτε ἀναφέρεται εἰς τὰς πρώτας Ἑλληνικὰς ἀποικίας τὰς καλουμένας Αἰολικὰς καὶ εἰς τὰς ἕνεκα τούτων μεταξὺ τῶν ἀποίκων καὶ τῶν αὐτοχθόνων ἐχθρικὰς πράξεις εἴτε ἦτο πειρατικὴ στρατεία ὑπὸ πολλῶν ὁμοῦ ἑλληνικῶν φυλῶν ἐπιχειρηθεῖσα, ὡς λέγει ὁ Hommel, εἴτε ἀποτελεῖ, ὡς φρονοῦμεν ἡμεῖς, μέγα ἐπεισόδιον τοῦ πρὸς ἐκπέτασιν καὶ ἐπέκτασιν ἀνὰ τὸν κόσμον μεγαλουργῶς ὀργῶντος καὶ σφριγῶντος Ἀχαϊκοῦ κόσμου, κατέλιπεν ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ διανοίᾳ τῶν ἐπιγενομένων μνήμην μεγάλου γεγονότος, ἐν ᾧ θεοὶ καὶ ἄνθρωποι ἐναμίλλως ἠγωνίσθησαν ἐν ἀντιθέτοις στρατοπέδοις πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοπουμένου· ἡ δὲ ποίησις, τὸ ἔπος τὸ ψάλλον «ἔργα ἀνδρῶν τε θεῶν τε τά τε κλείουσιν ἀοιδοί», ὕψωσεν αὐτὸ οὐχὶ ἁπλῶς εἰς γεγονὸς μέγα κοσμοϊστορικόν, ἀλλὰ καὶ κατέστησεν αὐτὸ πηγὴν μεγάλων διδαγμάτων ἠθικῶν, μεγάλων ἐμπνεύσεων καὶ μεγάλων ἰδεῶν. Ἅπας ὁ ἱστορικὸς ἑλληνικὸς κόσμος ἀπὸ τῶν Στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν ἔνδον τῆς Σκυθίας τὰ ἀφηγούμενα τὰ κατὰ τὸν Τρωικὸν πόλεμον Ὁμηρικὰ ἔπη εἶχεν ὡς βιβλία ἱερά, δι' ὧν διετηρεῖτο καὶ ἡ ἠθικὴ ἑνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. Ὅτε κατὰ τὸν 2 μ. Χ. αἰῶνα ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος ἐν σχήματι ἐπαίτου περιηγήθη πλεῖστα ὅσα μέρη τοῦ τότε κόσμου, ἀφίκετο δὲ καὶ εἰς Ἕλληνας πορρωτάτω ἐν Σκυθίᾳ οἰκοῦντας, εὗρεν ὅτι οὗτοι καίπερ ἔχοντες τελείαν συνείδησιν Ἑλληνικὴν οὐδὲν ἐγίνωσκον τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἄλλου ἑλληνικοῦ κόσμου πλὴν μόνον τῆς Ὁμηρικῆς ποιήσεως συνδεόμενοι διὰ ταύτης ἠθικῶς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Οἱ δ' ὕβρει εἴξαντες, ἐπισπόμενοι μένεϊ σφῷ,
αἶψα μάλ' Αἰγυπτίων ἀνδρῶν περικαλλέας ἀγροὺς
πόρθεον, ἐκ δὲ γυναῖκας ἄγον καὶ νήπια τέκνα,
αὐτούς τ' ἔκτεινον· τάχα δ' ἐς πόλιν ἵκετ' ἀυτή.
οἱ δὲ βοῆς ἀίοντες ἅμ' ἠοῖ φαινομένηφιν
ἦλθον· πλῆτο δὲ πᾶν πεδίον πεζῶν τε καὶ ἵππων
χαλκοῦ τε στεροπῆς· ἐν δὲ Ζεὺς τερπικέραυνος
φύζαν ἐμοῖς ἑτάροισι κακὴν βάλεν, οὐδέ τις ἔτλη
μεῖναι ἐναντίβιον· περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔστη.
ἔνθ' ἡμέων πολλοὺς μὲν ἀπέκτανον ὀξέϊ χαλκῷ,
τοὺς δ' ἄναγον ζωούς, σφίσιν ἐργάζεσθαι ἀνάγκῃ.
. . . .
αὐτὰρ ἐγὼ βασιλῆος ἐναντίον ἤλυθον ἵππων
καὶ κύσα γούναθ' ἑλών· ὁ δ' ἐρύσατο καί μ' ἐλέησεν,
ἐς δίφρον δέ μ' ἕσας ἄγεν οἴκαδε δακρυχέοντα.
ἦ μέν μοι μάλα πολλοὶ ἐπήισσον μελίῃσιν,
ἱέμενοι κτεῖναι—δὴ γὰρ κεχολώατο λίην—
ἀλλ' ἀπὸ κεῖνος ἔρυκε, Διὸς δ' ὠπίζετο μῆνιν
ξεινίου, ὅστε μάλιστα νεμεσσᾶται κακὰ ἔργα.
Ἔνθα μὲν ἑπτάετες μένον αὐτόθι, πολλὰ δ' ἄγειρα
χρήματ' ἀν' Αἰγυπτίους ἄνδρας· δίδοσαν γὰρ ἅπαντες.

Παραβάλλοντες νῦν τὴν πειρατικὴν ταύτην στρατείαν τοῦ Ψευδοδυσσέως ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, τὴν ἀποτυχοῦσαν, οὖσαν δ' ἐκ τῶν συνηθεστάτων τοῦ πειρατικοῦ βίου, πρὸς τὴν ἐκπάγλως ἀπαστράπτουσαν αἴγλην τῆς ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ψαλλομένης παναχαϊκῆς στρατείας καὶ δύο κόσμων ἐν πολιτισμῷ καὶ ἐν ἐξάρσει πνευματικοῦ βίου ἁμιλλωμένων πρὸς ἀλλήλους δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν διαφορὰν τοῦ ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ διανοίᾳ τοῦ Hommel Τρωικοῦ πολέμου ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς Τρωικοῦ πολέμου τῆς ποιήσεως, ναὶ μὴν καὶ τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων συμβαίνει ὅ,τι καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Τὸν μὴ νοοῦντα κατὰ βάθος τὰ πράγματα ἓν μόνον βῆμα φέρει ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ εἰς τὸ γελοῖον.

Ἀλλ' ἡ ἰδέα τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ἔτι πλέον ὑψώθη ἐν ἔθνεσι μὴ ἑλληνικοῖς παρασχοῦσα ἀφορμὴν καὶ κεφάλαιον εἰς ἰδίας ἐθνικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἐθνικὰ φρονήματα βαθέως ἐπιδράσαντα ἐπὶ τὸν βίον αὐτῶν. Τοῦτο ἐγένετο πρὸ πάντων ὡς πρὸς τοὺς Ρωμαίους.

Ἡ ἰδέα τοῦ Τρωικοῦ πολέμου καὶ ἡ Ρώμη. Διὰ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου κατεστράφη ἡ Τροία, ἡ Ἴλιος δηλονότι, ἡ καθέδρα τοῦ μεγάλου βασιλέως Πριάμου τοῦ ἔχοντος ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ ἀρχὴν ἐννέα βασιλεῖς, ἐξωλοθρεύθη δέ, ὡς φαίνεται, ἅπας ὁ οἶκος αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ κράτος τῆς Τρῳάδος δὲν κατεστράφη καθ' ὁλοκληρίαν. Παρὰ τὸν πρεσβυγενῆ κλάδον τῆς ἐν Τρῳάδι βασιλευούσης δυναστείας, τὸν βασιλεύοντα ἐν Τροίᾳ, οὗτινος ὁ τελευταῖος ὑπῆρξεν ὁ Πρίαμος (1), ὑπῆρχε καὶ πλάγιος κλάδος, βασιλεύων ὑπὸ τῇ Ἴδῃ, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὸν Πρίαμον, μετὰ δὲ τὸν τούτου καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ὄλεθρον ὡς κυρίαρχος (2), οὗ ἀρχηγὸς ἦν ὁ ἥρως Αἰνείας βασιλεύων ἐν Δαρδάνῳ ὑπὸ τῇ Ἴδῃ, ὅπου καὶ ἀνετράφη καθ' Ὅμηρον (Ἰλ. Υ. 29 κ. ἑξ.). Καθ' Ὅμηρον ὁ Ποσειδῶν ἔσωσε τὸν Αἰνείαν ἀπὸ τοῦ ἔγχους τοῦ Ἀχιλλέως, διότι ὁ Ζεὺς εἶχεν ἀποφασίσει τὸν ὄλεθρον τοῦ οἴκου τοῦ Πριάμου καὶ ἤθελεν ἡ ἀρχὴ τῆς Τροίας νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Αἰνείου, ἵνα μὴ ὁ ἐκ τοῦ Διὸς καταγόμενος οἶκος τοῦ Δαρδάνου πανώλεθρος ἐκλίπῃ ἀπὸ Τροίας καὶ Δαρδανίας, καὶ ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν θεῶν ἐφώνησεν ὁ Ποσειδῶν

Ἰλ. Υ. 306—9　　Ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων
νῦν δὲ δὴ *Αἰνείαο* βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται

Ἐπὶ τῶν Ὁμηρικῶν δὲ τούτων προρρήσεων στηριζόμενος ὁ Στράβων (ΙΓ' 608) φρονεῖ ὅτι ὁ οἶκος τοῦ Αἰνείου ἔμεινεν ἐν Δαρδανίᾳ. Καὶ οἱ ἀπόγονοι δὲ τοῦ Αἰνείου οἱ Αἰνειάδαι ἐβασίλευον ὑπὸ τῇ Ἴδῃ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας τιμώμενοι ὡς ἥρωες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ὡς θείας καταγωγῆς νόμιμοι ἡγεμόνες, ὅπως οἱ βασιλεῖς τῆς Ἐφέσου ἐτιμῶντο ἐν Ἰωνίᾳ ἀνάγοντες τὸ γένος αὐτῶν εἰς τὸν Γλαῦκον καὶ τὸν Σαρπηδόνα, τοὺς μεγίστους Τρῶας καὶ Λυκίους ἥρωας. Πανταχοῦ δ' ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ ἰδίως ἐν ταῖς ἀποικίαις ταῖς Ἑλληνικαῖς, ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐτιμῶντο οἱ Τρῶες ἥρωες, καὶ ἡ ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν ταῖς ἀποικίαις ταῖς ἐν Ἀσίᾳ δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς καταστροφῆς τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, ὅστις πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀρχίσει μεθιστάμενος ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ εἰς νεώτερον βίον συγχωνεύοντα τοὺς ἐγχωρίους πρὸς τοὺς ἐξ Εὐρώπης ἀποίκους· δὲν ἦσαν δὲ αἱ ἀποικίαι αὗται ἀποτέλεσμα τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν ταύτης βιαίας κατακτήσεως τῆς Τροίας καὶ τῶν ἄλλων Πελασγικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν ἀποίκων.

Οἱ Τρῶες ἥρωες οἱ τιμώμενοι ὑπό τε τῶν ἐγχωρίων καὶ ὑπὸ τῶν ἀποίκων Ἑλλήνων τοσούτῳ μᾶλλον κατεστάθησαν ἔνδοξοι ἐν τῇ ποιήσει, διότι ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν ἐφάνη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσι τιμητικωτάτη ἐδόθη τοῖς ἥρωσιν ἐκείνοις θέσις. Ἀλλ' εἰς τὴν δόξαν καὶ τὸ κλέος τῶν Αἰνειαδῶν τῆς Δαρδανίας συνετέλεσαν καὶ ἄλλα. Ἡ Δαρδανία ἦτο πατρὶς τῶν προφητίδων Σιβυλλῶν, ὧν ἐν τοῖς χρησμοῖς (τοῖς Σιβυλλείοις) αἱ Ὁμηρικαὶ προρρήσεις καὶ προφητεῖαι περὶ τοῦ οἴκου τοῦ Αἰνείου νέᾳ περιέβαλλον τὸν οἶκον τοῦτον αἴγλῃ. Καὶ ὁ ἐν Τρῳάδι ἢ ἐν Ἰωνίᾳ πολὺ μεθ' Ὅμηρον ποιηθεὶς εἰς Ἀφροδίτην ὕμνος (ὁ καλούμενος Ὁμηρικὸς)

---

(1) Ἡ γενεαλογία : Ζεύς, Δάρδανος, Ἐριχθόνιος, Τρώς, Ἶλος, Λαομέδων, Πρίαμος.
(2) Ἡ γενεαλογία : Ζεύς, Δάρδανος, Ἐριχθόνιος, Τρώς, Ἀσσάρακος, Κάπυς, Ἀγχίσης.

ἠχὼ γενόμενος τῶν περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τοῦ οἴκου τοῦ Αἰνείου ῥήσεων καὶ προρρήσεων, ὧν ἡ πηγὴ τὰ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου αὐτοῦ ποιηθέντα, ἔψαλλε τοιάδε πρὸς τιμὴν τοῦ οἴκου τοῦ Αἰνείου θέτων αὐτὰ εἰς τὸ στόμα τῆς Ἀφροδίτης λαλούσης πρὸς τὸν Ἀγχίσην (στ. 197—199):

Σοὶ δ' ἔσται φίλος υἱός, ὃς ἐν Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παῖδες παίδεσσι διαμπερὲς ἐκγεγάασι
Τῷ δὲ καὶ *Αἰνείας* ὄνομα ἔσται . . . .

Ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδος, μία τῶν ἀρχαιοτάτων, Αἰολικῶν καλουμένων, ἀποικιῶν, ἐξέπεμψεν ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ δὴ ἀπὸ τῆς Αἰολικῆς ἢ Τρῳαδικῆς παραλίας, εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ἀρχαιοτάτην ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Ἑλληνικὴν ἀποικίαν τὴν ὁμώνυμον τῇ μητροπόλει Κύμην τῆς Καμπανίας, τὴν πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐγγύτατα προσκειμένην εἰς τὸ Λάτιον καὶ εἰς τὴν Ρώμην. Διὰ τῆς ἀποικίας ταύτης διεδόθησαν εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὸ Λάτιον αἱ Ὁμηρικαὶ περὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ἐπικαὶ ἀφηγήσεις, ἀλλ' ἰδίως ἡ περὶ τοῦ Αἰνείου τοῦ μεγάλου ἥρωος τῶν εἰς ἓν γένος συγχωνευθέντων Ἑλλήνων καὶ Τρώων τῆς Αἰολίδος. Κατὰ μικρὸν διὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἑλλήνων ἐγεννήθη ἡ περὶ Αἰνείου παράδοσις ὡς μετοικήσαντος εἰς τὴν Ἑσπερίαν, πρῶτος δὲ ὁ κατὰ τὸν 7 καὶ 6 π. Χ. αἰῶνα ἀκμάσας Σικελιώτης ποιητὴς Στησίχορος ἐποιήσατο λόγον περὶ τῆς εἰς Ἑσπερίαν μεταβάσεως τοῦ Αἰνείου. Ἡ παράδοσις δ' αὕτη συναφθεῖσα πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς γένεσιν ἄλλων μυθικῶν παραδόσεων περὶ τῆς ἐκ τῆς ἀπολλυμένης Τροίας φυγῆς καὶ τῶν μέχρι Ἑσπερίας πλανῶν τοῦ Αἰνείου, δι' ὧν βραδύτερον ἡ Ρωμαϊκὴ ποίησις, ἀφοῦ ἐποίησε τὸν Αἰνείαν γενάρχην τοῦ κτίστου τῆς Ρώμης, διεκόσμησε πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὰς περὶ Αἰνείου, ἰδίως περὶ τῶν πλανῶν καὶ περιπετειῶν αὐτοῦ μέχρι τῆς εἰς Λάτιον ἀφίξεως, νέας μυθικὰς παραδόσεις. Διὰ τοῦ Αἰνείου δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ Αἰνείου ἡ Ρωμαϊκὴ καὶ Λατινικὴ μυθικὴ παράδοσις συνῆψε τὸ Λάτιον καὶ τὴν Ρώμην πρὸς τὴν Τροίαν καὶ οἱ μὲν Τρῶες ἐγένοντο πρόγονοι τῶν Λατίνων καὶ ἡ Τροία πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη μητρόπολις τῆς Ρώμης. Πρὶν ἴδωμεν τὰ ἐπακόλουθα τῆς περὶ Αἰνείου παραδόσεως, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ βίου καὶ τῆς γραμματείας τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν παραχθείσης περὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου οὐχὶ πλέον ἐννοίας, ἀλλ' ἰδέας τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, πρέπει νὰ εἴπωμέν τινα καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ ἐν τοῖς μεθ' Ὅμηρον χρόνοις παραχθείσης νέας ἀντιλήψεως οὐχὶ πλέον τῆς ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τῆς *ἰδέας* τοῦ Τρωικοῦ πολέμου.

Ἰδέα τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ ἐν τοῖς μεθ' Ὅμηρον χρόνοις. Ἐνῷ παρ' Ὁμήρῳ ὁ Τρωικὸς πόλεμος παρίσταται ὡς μεγάλη τις σύγκρουσις μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων καὶ τῶν τούτων συμμάχων, μεταξὺ λαῶν τῆς αὐτῆς ὑπὸ καθόλου ἔποψιν φυλῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἢ ὁμοίου βίου καὶ πολιτισμοῦ, ἐν τοῖς μεθ' Ὅμηρον χρόνοις, ἰδίως ἀφ' οὗ χρόνου μέγα μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸ ἀνατολικόν, προσηρτήθη διαδοχικῶς εἰς τὰ μεγάλα ἀσιατικὰ κράτη τῆς Μηδίας καὶ εἶτα τῆς Περσίας, ὧν ἡ κυριαρχία ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Ἅλυος, ἐντεῦθεν τοῦ Ἅλυος, ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ, τὸ μέγα κράτος τοῦ Πριάμου τὸ περισῶσαν, ὡς φαίνεται, ἱκανὰ τμήματα ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ τοῦ πάλαι Χεταϊκοῦ κράτους, καὶ ἁπάσης σχεδὸν ἄρχον τῆς κάτω Ἀσίας (1), ποὺ μὲν

(1) Στράβ. ΙΒ'. «Οἱ δὲ Τρῶες οὕτως ἐκ μικρῶν αὐξηθέντες ὥστε καὶ βασιλεῖς βασιλέων εἶναι». Τὸ κράτος τοῦ Πριάμου ἐκτεινόμενον παραλιακῶς ἀπὸ τῆς Τροίας μέχρι τῆς ἀπέναντι τῆς Λέσβου παραλίας περιελάμβανε καὶ αὐτὴν τὴν Λέσβον (Τὴν Λέσβον ἐν Ἰλ. Ι. 129

κυριαρχικῶς, ποῦ δὲ συμμαχικῶς ἀντικατεστάθη διὰ νέου ποντοθρᾳκικου κράτους, τοῦ τῶν Λυδῶν, καὶ τοῦτο ὕστερον κατελύθη καὶ κατεπόθη ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Αἱ μεγάλαι αὗται ἐν τῇ ἄνω Ἀσίᾳ μεταβολαὶ ἐπενεγκοῦσαι ἄμεσον ἐπαφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου πρὸς τὴν ἰσχυράν, ὑπὸ μίαν παγκόσμιον ἀρχὴν συντεταγμένην, Ἀσίαν ἐνέπνευσαν, ὡς φαίνεται, τοῖς Ἕλλησι τὴν ἰδέαν τῆς μεγάλης μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ἀντιθέσεως καὶ συγκρούσεως, εἰς ἣν ἰδέαν ἀναδρομικήν, οὕτως εἰπεῖν, ἔδοσαν ἰσχὺν μετὰ τοὺς μεγάλους πολέμους τοὺς καλουμένους Μηδικούς. Τότε ἤρξατο ἐπικρατοῦσα ἡ ἰδέα περὶ τῆς ἀπ' αἰώνων ἀρξαμένης μεταξὺ Ἑλλάδος (Εὐρώπης) καὶ Ἀσίας ἔχθρας, ἧς μέγα καὶ σπουδαιότατον ἐπεισόδιον ἐθεωρήθη ὁ Τρωικὸς πόλεμος κατὰ τὰς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Περσικῶν πολέμων ἐπικρατούσας ἔν τε τοῖς Ἕλλησι καὶ ἐν τοῖς Πέρσαις ἀντιλήψεις περὶ τοῦ πολέμου τούτου. Ὁ Ἡρόδοτος (Α 1—5) ὅσα λέγει περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἔχθρας θεωρεῖ ταῦτα ὡς λεγόμενα ὑπὸ λογίων (λογογράφων) τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἦσαν, ὡς φαίνεται, τοιαῦται καὶ αἱ τῶν Ἑλλήνων ἀντιλήψεις. Ἀρχὴν τῆς ἔχθρας ἐποιήσαντο καθ' Ἡρόδοτον οἱ Φοίνικες (Ἀσιᾶται καὶ οὗτοι) διὰ τῆς ἀπαγωγῆς τῆς βασιλόπαιδος Ἰοῦς τῆς Ἰνάχου. Εἰς τὴν ὕβριν ταύτην τῶν Φοινίκων ἀπήντησαν οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς ἁρπαγῆς τῆς Εὐρώπης θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς ἐν Φοινίκῃ Τύρου. Ἀλλ' ἐνῷ οὕτως ἱκανοποιήθη ἡ Ἑλλάς, μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τὰ γενόμενα ἔπεμψε τὸν Ἀργοναυτικὸν στόλον εἰς τὴν Κολχίδα καὶ ἀπήγαγε τὴν Μήδειαν. Καὶ τὴν μὲν ἁρπαγὴν ταύτην ἐδικαιολόγησαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Κολχίδος διὰ τῆς ἁρπαγῆς τῆς Ἰοῦς ὑπὸ τῶν Φοινίκων. Ἀλλ' ἡ Τροία ὡς χώρα Ἀσιατικὴ ἐζήτησε νὰ ἐκδικηθῇ τὸ ἀδίκημα τοῦτο καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Πριάμου υἱὸς ἀπήγαγε τὴν Ἑλένην, εἰς δὲ τοὺς ἱκανοποίησιν ζητοῦντας Ἕλληνας ἀπήντησαν οἱ Τρῶες ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἔδοσαν ἱκανοποίησιν διὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Μηδείας. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι λόγιοι οἱ ταῦτα ἀφηγούμενοι τῷ Ἡροδότῳ εἰρωνικῶς καὶ περιφρονητικῶς ἐλάλουν περὶ τῶν ἐπει-

---

λέγεται ὅτι τὴν Λέσβον κατεκτήσατο (ἕλεν) αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεύς. Καὶ ὅμως ἐν Ἰλ. Ω 543 αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Λέσβος ὑπήγετο ὑπὸ τὸ ἄμεσον κράτος τοῦ Πριάμου), μεσογειακῶς δὲ μέχρι τῆς Φρυγίας περιλαμβανομένης διῃρεῖτο κατὰ τὴν παραλίαν μόνον εἰς ἐννέα δυναστείας, ἰδιαιτέρας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πριάμου (Ἰλ. Ω 544—46.

Ὅσσον Λέσβος ἄνω, Μάκαρος ἕδος, ἐντὸς ἐέργει,
καὶ Φρυγίη καθύπερθε καὶ Ἑλλήσποντος ἀπείρων.

Πρβλ. Στράβ. 584 «πᾶσαν τὴν παραλίαν ταύτην ὑπὸ τοῖς Τρωσὶ γεγονέναι, διῃρημένην μὲν εἰς δυναστείας ἐννέα, ὑπὸ δὲ τῷ Πριάμῳ τεταγμένην κατὰ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον». Δὲν γινώσκομεν πόσον χρόνον ἐβασίλευσε τῶν χωρῶν τούτων ὁ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας ἐν Τρῳάδι ἄρχων πλάγιος κλάδος τῶν Αἰνειαδῶν ἕωσοῦ ἐν ταῖς παραλίαις ἀπὸ τοῦ 11 π. Χ. αἰῶνος ἤρξαντο ἐγκαθιστάμεναι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Ἡ τῷ 1221 ἐν Μαιονίᾳ ἵδρυσις τῆς Ἀσσυριακῆς (ὀρθότερον Χετταϊκῆς) δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν ἢ *Σανδανιδῶν* καὶ τοῦ κράτους τῆς Λυδίας ἡ συμπίπτουσα πρὸς τοὺς χρόνους τοῦ Τρωικοῦ πολέμου (τοὺς κυμαινομένους κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα μεταξὺ 1184 καὶ 218 π. Χ.) ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως τῆς Τροίας καὶ τῆς μεταθέσεως τῆς τοῦ κράτους δυνάμεως εἰς τὰς ἰδιαιτέρας κατὰ τόπους δυναστείας, ἐξ ὧν ἰσχυροτάτη ἀπέβη περὶ τὰ τέλη τοῦ 8 π. Χ. αἰῶνος ἡ τῶν Μερμναδῶν, ἧς ἱδρυτὴς ὑπῆρξεν ὁ τὸν Σανδωνίδην Κανδαύλην φονεύσας Γύγης ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μερμναδῶν (716—678 π. Χ.) ὁ ἐκτείνας τὸ κράτος μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀνορθώσας οὕτω τὸ κράτος τοῦ Πριάμου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Στράβων (Στράβ. ΙΓ' 590 «Ἄβυδος δὲ Μιλησίων ἐστὶ κτίσμα, ἐπιτρέψαντος *Γύγου* τοῦ Λυδῶν βασιλέως· ἦν γὰρ ὑπ' ἐκείνῳ *τὰ χωρία καὶ ἡ Τρῳὰς ἅπασα*, ὀνομάζεται δὲ καὶ ἀκρωτήριόν τι πρὸς Δαρδάνῳ Γύγας»). Ἐπὶ τοῦ τρισεγγόνου τοῦ Γύγου βασιλέως Κροίσου τοῦ Μερμνάδου τὸ Λυδικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἰσχυρότατον περιλαβὸν πᾶσαν τὴν ἐντὸς Ἅλυος Ἀσίαν, ἀλλ' ἡττήθη καὶ κατελύθη (519) ὑπὸ τοῦ Κύρου.

σοδίων τούτων τῶν ἁρπαζομένων γυναικῶν, εἰς α ἐπεισόδια οἱ Ἕλληνες ἀπέδιδον σημασίαν, οὐχὶ οἱ Πέρσαι. Ἀλλ' ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες ἕνεκα γυναικὸς Λακεδαιμονίας τοσοῦτο μεγάλην στρατιὰν συνήγειραν καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν Ἀσίαν καθεῖλον τὸ τοῦ Πριάμου κράτος, οἵ τε Πέρσαι καὶ οἱ ἄλλοι Ἀσιᾶται ἐθεώρησαν τοὺς Ἕλληνας πολεμίους «Τὴν γὰρ Ἀσίαν καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα τὰ βάρβαρα οἰκηιεῦνται οἱ Πέρσαι, τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἥγηνται κεχωρίσθαι». Ταῦτα λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ δὲ ὀλίγον μεταγενέστερος τοῦ Ἡροδότου Πλάτων (Νόμ. Γ' 685 C) τὴν ἀλληλεγγύην τῆς Ἀσίας πρὸς τὴν Τροίαν ἀνάγει μέχρι τῆς δόξης ὅτι ἡ Τροία ἀπετέλει μόριον τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους («Καθάπερ οἱ περὶ τὸ Ἴλιον οἰκοῦντες τότε πιστεύοντες τῇ τῶν Ἀσσυρίων δυνάμει τῇ περὶ Νίνον (Νινευί) γενομένῃ θρασυνόμενοι τὸν πόλεμον ἤγειραν τὸν ἐπὶ Τροίαν· ἦν γὰρ ἔτι τὸ τῆς ἀρχῆς σχῆμα τὸ σῳζόμενον οὐ σμικρόν· καθάπερ νῦν τὸν μέγαν βασιλέα φοβούμεθα ἡμεῖς καὶ τότε ἐκείνων τὴν συσταθεῖσαν σύνταξιν ἐδέδισαν οἱ τότε· μέγα γὰρ ἔγκλημα πρὸς αὐτοὺς ἡ τῆς Τροίας ἅλωσις τὸ δεύτερον ἐγεγόνει· τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκείνου ἦν μόριον»). Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος στρατεύων ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἀποβὰς εἰς Τροίαν ἐτίμησε μὲν τοὺς τάφους τῶν ἐνταῦθα πεσόντων ἡρώων, ἀλλ' ἐτέλεσε καὶ θυσίαν ἐξιλαστήριον ἐν τῷ νομιζομένῳ οἴκῳ τοῦ Πριάμου τοῦ φονευθέντος ὑπὸ τοῦ νομιζομένου προγόνου τοῦ Ἀλεξάνδρου Νεοπτολέμου τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐσήμαινεν οὐδετερότητα φρονημάτων ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν Τρώων ἡρώων. Τοὐναντίον μάλιστα ἡ ἐν Ἐλεοῦντι εἰς τὸν Πρωτεσίλαον γενομένη ὑπ' αὐτοῦ θυσία καὶ ἡ δέησις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἥρωα ἵνα τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀποβῇ εὐτυχέστερον τοῦ προτέρου μαρτυρεῖ ὅτι ἐθεώρει τὸν Τρωικὸν πόλεμον ἐπιχείρησιν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς Ἀσίας, ἐνῷ ὁ πρὸ ἡμιολίου περίπου αἰῶνος ἐν στρατείᾳ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπισκεψάμενος τὴν *Πέργαμον* τοῦ Πριάμου Ξέρξης καὶ θυσιάσας ἐνταῦθα βοῦς χιλίας τῇ Ἀθηνᾷ δὲν ἔδωκε δεῖγμα ἰδιαιτέρας στοργῆς πρὸς τοὺς Τρῶας ἥρωας οὔτε ἐφάνη θεωρῶν τὸν Τρωικὸν πόλεμον ὡς πόλεμον Ἑλλάδος ἐναντίον τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ὁ δύο χιλιετηρίδας μετὰ τὸν Ξέρξην ὡς ἠθικὸς τούτου διάδοχος τὸ Βυζάντιον ἐκπορθήσας καὶ ἐνταῦθα τὸν θρόνον αὐτοῦ στήσας Ὀθωμανὸς δυνάστης Μεχμὲτ Β', ὁ πορθητής, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Κριτοβούλου γραφόμενα, «ἀφικόμενος εἰς τὸ Ἴλιον κατεθεᾶτο τὰ ἐρείπια τούτου καὶ τὰ ἴχνη τῆς παλαιᾶς πόλεως Τροίας... προσέτι δὲ καὶ τῶν ἡρώων τοὺς τάφους ἱστορεῖ, Ἀχιλλέως τε (!) καὶ Αἴαντος (!) καὶ τῶν ἄλλων ἐπῄνει καὶ ἐμακάριζε τούτους τῆς τε μνήμης καὶ τῶν ἔργων καὶ ὅτι ἔτυχον ἐπαινέτου Ὁμήρου τοῦ ποιητοῦ· ὅτε λέγεται καὶ μικρὸν συγκινήσας τὴν κεφαλὴν εἰπεῖν: «Ἐμὲ τῆς πόλεως ταύτης *καὶ τῶν ταύτης οἰκητόρων ἐν* τοσαύταις περιόδοις ἐτῶν *ἐκδικητὴν ἐταμιεύετο* ὁ Θεός· ἐχειρωσάμην γὰρ τοὺς τούτων ἐχθροὺς καὶ τὰς πύλας αὐτῶν ἐπόρθησα καὶ Μυσῶν λείαν τε τούτων πεποίημαι. Ἕλληνες γὰρ ἦσαν Μακεδόνιοι καὶ Θετταλοὶ καὶ Πελοποννήσιοι οἱ ταύτην πάλαι πορθήσαντες, ὧν οἱ ἀπόγονοι τοσαύταις ὕστερον περιόδοις ἐνιαυτῶν νῦν ἐμοὶ τὴν δίκην ἀπέτισαν διά τε τὴν τότε εἰς τοὺς Ἀσιανοὺς ἡμᾶς ὕστερον καὶ πολλάκις ὕβριν αὐτῶν».

Πάντως ὁ ἀναγινώσκων τὰς ὑπὸ τοῦ Κριτοβούλου εἰς τὸ στόμα τοῦ Μεχμὲτ τιθεμένας ῥήσεις θὰ ὑποθέσῃ ἴσως ὅτι ὁ δυνάστης οὗτος οὐ μόνον τοῦ Ὁμήρου ἐραστὴς ἦτο, ἀλλὰ καὶ κοινωνὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορουμένων περὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ὡς προκαλέσαντος ἔχθραν μεταξὺ τῆς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπουμένης Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἐν τῇ Περσικῇ καὶ τῇ Ἀραβικῇ γραμματείᾳ δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ ἴχνος τοιαύτης θεωρίας, ὁ δὲ Μεχμὲτ Β', δὲν ἦτο μὲν ἀπαίδευτος, ἀλλὰ ἡ παίδευσις αὐτοῦ δὲν ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ ὕψους τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσεως τοῦ Τρωικοῦ πολέμου

καὶ τοῦ παραχθέντος ἐντεῦθεν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης (Ἑλλάδος) πολέμου. Εἶχεν ὅμως, ὡς φαίνεται, ἀμυδράς τινας γνώσεις καὶ περὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ἐν δὲ τῇ ἐπισκέψει τῆς Τροίας εἶχεν, ὅπως πάντοτε, καὶ λογίους Ἕλληνας περὶ αὐτόν, οἵτινες διὰ τῶν περὶ Τροίας καὶ Τρωικοῦ πολέμου ἀφηγήσεων ἔδοσαν ἀφορμὴν εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Κριτοβούλου κατὰ τὸ σύνηθες διακοσμηθείσας ὑπεραύχους καὶ ὑπερκόμπους δηλώσεις αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἂν ὁ Τρωικὸς πόλεμος ἦν ὁ δημιουργήσας κατὰ Ἡροδοτείους καὶ Πλατωνείους παραδόσεις ἀντιθέσεις καὶ ἐχθρότητας μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀσιατικοῦ κόσμου, ἀντιθέσεις ἄλλως ἐκ τῆς ἀντιθέτου φύσεως οὔσας τῶν δύο κόσμων λίαν φυσικὰς καὶ ἀπαραιτήτους, παρήγαγον ἀντιθέσεις πολλῷ μείζονας καὶ ἱστορικῶς πολλῷ μείζονα σημασίαν κεκτημένας μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Λατινικοῦ κόσμου.

Ἡ Τρωικὴ Ρώμη καὶ ἡ ἀντίθεσις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ διὰ τῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ εἰς τὸ Λάτιον διάδοσις τῶν ποιητικῶν περὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου παραδόσεων ἐξήγειρε παρὰ τοῖς Πελασγικοῖς λαοῖς τῶν χωρῶν τούτων αἰσθήματα συμπαθείας πρὸς τὸν κατ' ἐπιφάνειαν ἀντίθετον τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ φαινόμενον Πελασγικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δὲ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως διὰ τῶν ἡρώων αὐτῆς λαμπρυνομένη Τροία κατέστη κατὰ μικρὸν ὑποκείμενον λατρείας παρὰ τοῖς εἰρημένοις λαοῖς, ἀφοῦ καὶ τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐτρουρίας, τέχνης πλαστικῆς ἀριστουργήματα, ἥτις δὲν ἦτο τοσοῦτο Πελασγικὴ ὅσον ἡ Ρώμη καὶ τὸ Λάτιον, ἐγένοντο μουσεῖον εἰκόνων καὶ παραστάσεων τῶν πολλῶν ἐπεισοδίων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου καὶ τῆς ἄλλης Ἑλληνικῆς μυθολογίας, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Ὀδυσσείας πολλαὶ σκηναὶ παρεστάθησαν διὰ λαμπρῶν εἰκόνων ἐν τοῖς Ἐτρουσκικοῖς ἀγγείοις. Ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἡμῖν ἀρκούντως σαφῶς πῶς οἱ ἥρωες τῆς Ὁμηρικῆς ποιήσεως ἐγένοντο ἥρωες μεταναστεύσαντες εἰς τὴν Ἑσπερίαν. Ἀλλ' οἱ ἥρωες οὗτοι δὲν ἦσαν ἐκ τῶν Ἀχαιῶν τῶν καταστρεψάντων τὴν Τροίαν, ἀλλ' ἐκ τῶν θυμάτων τῆς καταστροφῆς ταύτης Τρώων, ὧν ἄλλως ἡ ἕνεκα τῆς Πελασγικῆς καταγωγῆς πρὸς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς τῆς Ἰταλίας συγγένεια καὶ ἐκ τῶν παραδόσεων διεπιστοῦτο.

Ἀλλ' ὁ Αἰνείας ὁ γενάρχης γενόμενος νῦν τῆς Λατινικῆς μητροπόλεως τῆς Ρώμης Ἄλβας Λόγγας δὲν ἦλθε μόνος εἰς Ἰταλίαν ἀλλὰ μετὰ πολλῶν φυγάδων Τρώων, ὧν ἱκανοὶ ἐθεωροῦντο καὶ γενάρχαι ἰδιαιτέρων ἐν Ρώμῃ ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν καλουμένων «Τρωικῶν» (familiae Trojanae), καὶ ἐν ταῖς οἰκογενείαις ταύταις ζωηραὶ διετηροῦντο αἱ περὶ Τροίας καὶ τῶν δῆθεν φυγάδων ἡρώων, καὶ μάλιστα πάντων τοῦ Αἰνείου παραδόσεις. Ἀλλ' ἡ ἱστορία τῆς εἰς Ἰταλίαν καὶ Λάτιον ἀφίξεως τοῦ Αἰνείου ἀνήκει εἰς ἱστορίαν ποιητικὴν ἡρωικήν, ἱστορίαν ἱεράν, ἣν δὲν δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος μόνος, ἀλλὰ συνεργίᾳ ἀμέσῳ τοῦ θείου, ἡ δὲ Ὁμηρικὴ ἱστορία περιέχει «ἔργα ἀνδρῶν τε θεῶν τε». Ἡ Ρωμαϊκὴ ἱστορία, τὸ Ρωμαϊκὸν πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν μεγαλεῖον, εἶναι ἔργον πάντως ἀνθρώπινον, ἔργον ἡρωικόν, καρπὸς μακρῶν καὶ μεγάλων ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ ἀγώνων τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἄνωθεν ἐμπνεύσει καὶ ἐνεργείᾳ βλέπει πάντοτε ὑψηλοτέραν τινὰ δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἔργων ἀνάγει εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ταύτην δύναμιν. Τοῦτο δὲ ποιεῖ πρὸ πάντων ἡ ποίησις. Οὕτω λοιπὸν ἅπαν τὸ ἐξαισίως μέγα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ρώμης ἀνθρώπινον παρεδόθη ὡς ἔργον θεῖον ἐν τοῖς θεσφάτοις κείμενον καὶ χάριν τούτων τελεσθέν. Ἡ παρ' Ὁμήρῳ πρόρρησις ἢ προφητεία περὶ τοῦ μέλλοντος μεγαλείου τοῦ οἴκου Αἰνείου ἡ ἀναφερομένη ἀκριβῶς εἰς τοὺς ὑπὸ τῇ Ἴδῃ βασιλεύοντας ἀπογόνους τοῦ Αἰνείου, ὧν ἐν μέσῳ περίπου ἔζη ὁ ποιητής, ἀνηνέχθη εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ρώμῃ

Αἰνειάδας (¹), τότε δὲ ἐπλάσθη ἐναντίον τῆς Ὁμηρικῆς παραδόσεως ὁ μῦθος ὁ περὶ φυγῆς τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Ἰταλίαν, φυγῆς γενομένης διὰ μυρίων πλανῶν, περιπετειῶν, κινδύνων καὶ καταδιωγμοῦ ἐνεργουμένου ἐκ μέρους τῆς μισούσης τοὺς Τρῶας καὶ τὴν τελείαν ἐξολόθρευσιν τούτων ζητούσης Ἥρας. Καὶ ἡ ἱερὰ ἱστορία αὕτη παρεδόθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Λατίνου ποιητοῦ τοῦ ζῶντος ἐν οἷς χρόνοις ὁ εἰς τὸν Αἰνείαν ἀνάγων τὸ γένος καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ Ὀκταυιανὸς Αὔγουστος ἐγένετο ὑπέρτατος ἄρχων τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας. Ἐν τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ ποιητικῇ εἰκόνι ἅπασα ἡ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστὴ τῷ ποιητῇ ἱστορία μεθίσταται εἰς τὸν ποιητικὸν κόσμον καὶ ἱστορίαν «ἀνδρῶν τε θεῶν τε». Οἱ Αἰνειάδαι ἐν τῷ ἀπηνεῖ καταδιωγμῷ τῆς Ἥρας τῷ ἐνεργουμένῳ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν συνδρομῇ καὶ ἄλλων θεῶν περιέρχονται εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον τοῦ ἀφανισθῆναι διὰ παντός. Ἡ τοῦ Αἰνείου θεὰ μήτηρ Ἀφροδίτη δακρυχέουσα καθικετεύει τὸν Δία πατέρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ. Ὁ Ζεὺς παραμυθούμενος αὐτὴν ἀναγκάζεται νὰ ἀποκαλύπτῃ αὐτῇ τὰ ἀπόρρητα, αὐτῷ μόνῳ γνωστά, θέσφατα (arcana), ἔνθα εἰκονίζεται ἅπαν τὸ μέγα μέλλον τῆς Ρώμης καὶ τῶν *Αἰνειαδῶν* Ἰουλίων Καισάρων, τὸ μεγαλεῖον κράτους Ρωμαίων ἐκτεινόμενον ἐπὶ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν καὶ ἐξικνούμενον μέχρι τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῶν περάτων τῆς Οἰκουμένης. «Ἀρχὴν ἀτέρμονα ἔδωκα αὐτοῖς (Imperium sine fine dedi») λέγει ὁ Ζεύς. Ἀλλ' ἐν τῷ οὕτω δημιουργουμένῳ παγκοσμίῳ τῆς Ρώμης κράτει δὲν λησμονεῖται καὶ ἡ μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων ἐχθρότης. Ἄργος, Μυκῆναι (ἡ ἕδρα τοῦ Ἀγαμέμνονος), Φθία (ἡ πατρὶς τοῦ Ἀχιλλέως) θὰ κατακτηθῶσιν καὶ θὰ ὑποταχθῶσιν (ὡς ἐγένετο) εἰς τὸ κράτος τῶν Αἰνειαδῶν. «Θὰ ἔλθῃ χρόνος ὅτε ὁ οἶκος τοῦ Ἀσσαράκου (πάππου τοῦ Αἰνείου) ὑποδουλώσει ἑαυτῷ τὴν Φθίαν (πατρίδα τοῦ Ἀχιλλέως) καὶ τὰς λαμπρὰς Μυκήνας, καὶ θὰ δεσπόσῃ τοῦ ἡττημένου Ἄργους», λέγει ὁ Ζεὺς κατὰ τὰ ἀπόρρητα θέσφατα τῶν οὐρανῶν. Οὕτως ἡ ἐπὶ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐπέκτασις τῆς τῶν Ρωμαίων ἀρχῆς θεωρεῖται τιμωρία τῶν πορθητῶν τῆς Τροίας καὶ ἐπανόρθωσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ κράτους τοῦ Τρωικοῦ ἐφ' ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ πᾶσα ἡ μεταξὺ Ρώμης καὶ Ἑλλάδος ἱστορικὴ ἀντίθεσις μεθίσταται ποιητικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Τροίας, Τρώων καὶ Ἀχαιῶν. Καὶ ὅμως ἡ γῆ τῆς Τροίας εἶναι μὲν γῆ ἱερὰ τοῖς Ρωμαίοις, ἀλλὰ πρέπει νὰ μένῃ ἀοίκητος. Ὅτε ὁ Ὀκταυιανὸς Αὔγουστος μετέβαλε τὴν «ἀκριβῆ δημοκρατίαν» τῆς Ρώμης εἰς ὀνόματι δημοκρατίαν, πράγματι δὲ αὐταρχίαν, καὶ ἐζήτησε νὰ μεταβιβάσῃ τὸ κέντρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἱερὸν Ἴλιον, μεγάλη ἠγέρθη διαμαρτυρία τῆς κοινῆς γνώμης ἐναντίον τοῦ τοιούτου βουλεύματος ἐκφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Ὁρατίου παριστῶντος τὴν Ἥραν κηρύττουσαν ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν θεῶν ἐν οὐρανῷ ὅτι ἐπὶ τοσοῦτο μόνον θὰ ἀνέχηται τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ρώμης ἐν τῷ κόσμῳ, ἐφ' ὅσον τὸ *Ἴλιον* θὰ μένῃ πεδίον ἔρημον ἀνθρώπων, χρήσιμον μόνον εἰς βοσκήματα. Βραδύτερον ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, μέλλων νὰ μεταθέσῃ τὸ κέντρον τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐσκέφθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν περὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀλλὰ μετά τινας δισταγμοὺς προυτίμησε τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου. Οὕτω τὸ *Ἴλιον*, τὸ γεννῆσαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ τὴν Ρώμην, χάριν αὐτοῦ τοῦ μεγαλείου τῆς Ρώμης ἔμεινε διὰ παντὸς ἔρημον, ἑωσοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη τοῦ Σχλῆμαν καὶ Dörpfeld ἔδωκεν εἰς τὸν τόπον λάμψιν ἠθι-

---

(1) Πρβλ. τὸ τοῦ Ὁμήρου «Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει καὶ παίδων παῖδες» πρὸς τὸν Στράβωνος ΙΓ' 608 «Τινὲς δὲ γράφουσιν «Αἰνείαο γένος *πάντεσσιν* ἀνάξει καὶ παῖδες παίδων», τοὺς Ρωμαίους λέγοντες.

κὴν καὶ ἤρξατο ἑλκύουσα πρὸς αὐτὸν φιλίστορας καὶ φιλαρχαίους θεωροὺς καὶ προσκυνητάς.

Ἐμήκυνα τὸν περὶ τῶν Τρωικῶν λόγον, διότι ἡ Τροία εἶναι τὸ μέγιστον τῶν ποιητικῶν ἅμα δὲ καὶ ἱστορικῶν μνημείων τοῦ Πελασγικοῦ κόσμου, τοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Πελασγικῆς Ρώμης νικήσαντος τὸν νέον κόσμον τὸν Ἑλληνικὸν καὶ ὅμως πνευματικῶς ὑπὸ τούτου ἡττηθέντος καὶ ἀπορροφηθέντος, τοὐλάχιστον, ἐν Ἀνατολῇ (1). Ὁ Τρωικὸς πόλεμος φαίνεται ὡσεί τι ὅριον μεταξὺ τοῦ Πελασγικοῦ ἢ προελληνικοῦ κόσμου καὶ τοῦ κόσμου τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' ὡς ἤδη ἐρρήθη, ὅριον ἀσφαλῶς καθωρισμένον μεταξὺ τῶν δύο περιόδων δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ. Πολλὰ τοῦ Πελασγικοῦ κόσμου εἰσδύουσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ πολλὰ τούτου ἀνατρέχουσιν εἰς τὸν Πελασγικὸν καὶ ἐπαναλαμβάνονται ἐν τῷ Ἑλληνικῷ, ὡς γενήσεται τοῦτο δῆλον καὶ ἐν τῇ ἀφηγήσει τῆς ἱστορίας. Διὰ τῶν μέχρι νῦν περὶ Πελασγῶν καὶ Πελασγικοῦ προελληνικοῦ κόσμου εἰρημένων ἐζητήσαμεν ἁπλῶς νὰ δώσωμεν γενικήν τινα ἐν σκιαγραφίᾳ εἰκόνα τοῦ προελληνικοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἤδη τὸν λόγον δίδομεν εἰς τὸν ἀοίδιμον συγγραφέα τῆς μεγάλης ταύτης ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

---

(1) Ἀλλ' οὔτε ἡ Τροία ὑπῆρξεν ἡ μόνη χώρα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἡ γενομένη οὕτως εἰπεῖν μητρόπολις μεγάλου ἐν τῇ Δύσει παγκοσμίου κράτους οὔτε ὁ Αἰνείας ὁ μόνος ἥρως ὁ Ἕλλην ἢ Ἑλληνοπελασγὸς ὁ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Ἑλληνοπελασγικῆς Ἀνατολῆς διὰ τῶν πτερύγων τῶν ποιητικῶν θρύλων ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ τῇ φαντασίᾳ τῶν λαῶν απ' Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν μεταπτὰς καὶ μεταστὰς καὶ διὰ τῆς ἐξαισίας ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αἴγλης, ἣν περιεβλήθη ὑπὸ τῆς ποιήσεως ἢ ποιητικῆς παραδόσεως, γενόμενος θρυλικὸς ἱδρυτὴς τοῦ παγκοσμίου κράτους τῆς Δύσεως τοῦ ἐπεκταθέντος καὶ ἐπιβληθέντος ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐν ἰδιότητι καὶ χαρακτῆρι τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν. Χίλια καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὸν Αἰνείαν ὁμοία περίπου ἱστορία ἐπανελήφθη ἐν τῷ παγκοσμίῳ κράτει τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ἐκ τῆς ἑλληνιζούσης χριστιανικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἱερᾶς κοιτίδος καὶ μητροπόλεις πασῶν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ἐκ τῆς ἑλληνιζούσης χριστιανικῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἀντιοχείας, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν, εἰς τὴν Δύσιν καὶ δὴ εἰς τὴν νέαν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν Βαβυλῶνα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, Ρώμην, μεταστὰς ἀπόστολος Πέτρος οἱονεὶ ὑπὸ θείας καὶ οὗτος προρρήσεως ἐλαυνόμενος ἔθηκεν ἐν Ρώμῃ ὡς ἱδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης (ὡς πρεσβεύει ἥ τε Καθολικὴ καὶ ἡ ἡμετέρα Εκκλησία, ἀρνοῦνται δὲ οἱ Προτεστάνται) τὰ θεμέλια τοῦ παγκοσμίου κράτους τῆς Ἐκκλησίας ταύτης τῆς ἀξιούσης νὰ ἄρχῃ καὶ Ἀνατολῆς καὶ Νέας Ρώμης καὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ Αἰνείου ἱδρυθὲν *Καπιτώλιον* ἀπὸ Κεφαλῆς τῆς τοῦ κόσμου κυριαρχίας (Caput rerum) μετέστησεν εἰς Κεφαλὴν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν Πέτραν τοῦ Πέτρου (Saxum Petri), εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου προρρηθεῖσαν Πέτραν τῆς πίστεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐνταῦθα δέ, ὅπως ἐν τοῖς περὶ Αἰνείου, ἐμαρτυρήθη τρανότατα ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους κηρυχθεῖσα ἀλήθεια τῆς ὑπεροχῆς τῆς ποιήσεως ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου, τῶν ἰδεῶν ἐπὶ τοῦ φαινομένου κόσμου τῶν πραγμάτων.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία τοσοῦτον ἀπέχει τῶν σημερινῶν χρόνων καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὅρων τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου, ὥστε πολλοὶ ὑπολαμβάνουσιν αὐτὴν ὡς θέαμα λαμπρὸν μᾶλλον ἢ ὡς δίδαγμα πρακτικόν. Τὸ κατ' ἐμὲ ἀπεναντίας πρεσβεύω ὅτι ἡ ἱστορία αὕτη περιέχει μαθήματα πολιτικὰ τὰ ὁποῖα καὶ νῦν ἔτι δύνανται νὰ λογισθῶσι χρησιμώτατα· μάλιστα ἐὰν ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὴν σύγχρονον αὐτῆς ρωμαϊκὴν ἱστορίαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐνόμισα λυσιτελὲς νὰ ἐπιχειρήσω ἐν τῷ προκειμένῳ προλόγῳ βραχύν τινα παραλληλισμὸν τῶν δύο ἐκείνων ἐπιφανεστάτων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν.

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν συγγενέστατοι πρὸς ἀλλήλους κατά τε τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, συγγενέστεροι ὅλων τῶν λοιπῶν Ἀρίων· ᾤκησαν χώρας γείτονας, ἐν μέρει μάλιστα τὴν αὐτὴν χώραν, ἀφοῦ ἡ κάτω Ἰταλία ἐκαλεῖτό ποτε Μεγάλη Ἑλλάς. Καὶ ὅμως ἐδημιούργησαν δύο διαφόρους κόσμους· ἰδίως δὲ αἱ πολιτικαὶ αὐτῶν περιπέτειαι ἀπέβησαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι.

Ἡ Ρώμη, μετὰ μακροὺς ἀγῶνας, προέστη τῆς Ἰταλικῆς Χερσονήσου, καὶ ἔπειτα, ἁπλώσασα τοὺς βραχίονας πρὸς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ἐκυριάρχησεν ἅπαντος τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ κόσμου· ἐνῷ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἑνώσωσιν εἰς μίαν πολιτείαν οὐδὲ αὐτὴν τὴν μικρὰν ταύτην Ἑλλάδα. Ἡ Ρώμη ἱστοριοδρόμησε περὶ τὰ χίλια ἔτη, ὁ δὲ ἱστορικὸς βίος τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἤρχισε κυρίως εἰπεῖν ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ καὶ ἐτελείωσεν ἐν τῇ 4. Πόθεν προῆλθεν ἡ τοσοῦτον ἀνομοία τῶν πόλεων τούτων τύχη ;

Τὸ ναυάγιον τῆς πολιτικῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἑνότητος ἀπεδόθη πολλάκις ἢ εἰς τὸν φυσικὸν τῆς χώρας κατακερματισμόν, ἢ εἰς ἰδιοφυΐαν τινὰ τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος δὲν εἶνε ὀλιγώτερον τῆς Ἑλληνικῆς κατατετμημένη· ἡ δὲ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἀγωνισθεῖσαι νὰ μοναρχήσωσι τῆς Ἑλλάδος, ἀπέδειξαν ὅτι συνῃσθάνοντο τὸν ἀνάγκην τῆς ἑνότητος. Αἱ λοιπαὶ πόλεις ἀντέστησαν μὲν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ γενναίου τούτου ἔργου· ἀλλὰ τοιοῦτό τι δὲν συνέβη μόνον ἐν Ἑλλάδι. Ὅλων τῶν ἐθνῶν ἡ ἱστορία ἄρχεται ἀπὸ μικρῶν αὐτοκεφάλων πολιτειῶν, αἵτινες δὲν πείθονται εὐκόλως νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τοὺς περιορισμοὺς τῆς αὐτονομίας οὓς καθίστησιν ἀπαραιτήτους ὁ νόμος

τῆς ἑνότητος. Τούτου ἕνεκα αὕτη δὲν κατορθοῦται εἰμὴ βραδέως ὁπωσοῦν. Πρῶτα συνενοῦνται ὑπὸ μίαν πολιτείαν τὰ μέρη ἑκάστου κεφαλαιώδους τῆς ὅλης χώρας τμήματος, ἔπειτα δὲ τὰ διάφορα ταῦτα τμήμανα· καὶ συνήθως τὸ πρῶτον ἔργον διεξάγεται εὐχερέστερον τοῦ δευτέρου.

Ὁ Θουκυδίδης ἱστόρησε, πῶς αἱ διάφοροι τῆς Ἀττικῆς πόλεις συνεχωνεύθησαν εἰς μίαν. «Ἐπὶ γὰρ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων βασιλέων ἡ Ἀττικὴ ἐς Θησέα ἀεὶ κατὰ πόλεις ᾠκεῖτο, πρυτανεῖά τε ἔχουσα καὶ ἄρχοντας. Καὶ ὁπότε μή τι δείσειαν, οὐ ξυνήεσαν βουλευσόμενοι ὡς τὸν βασιλέα, ἀλλ' αὐτοὶ ἕκαστοι ἐπολιτεύοντο καὶ ἐβουλεύοντο· καί τινες καὶ ἐπολέμησάν ποτε αὐτῶν, ὥσπερ καὶ Ἐλευσίνιοι μετ' Εὐμόλπου πρὸς Ἐρεχθέα. Ἐπειδὴ δὲ Θησεὺς ἐβασίλευσε γενόμενος μετὰ τοῦ ξυνετοῦ καὶ δυνατός, τά τε ἄλλα διεκόσμησε τὴν χώραν καὶ καταλύσας τῶν ἄλλων πόλεων τά τε βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχὰς ἐς τὴν νῦν πόλιν οὖσαν, ἓν βουλευτήριον ἀποδείξας καὶ πρυτανεῖον, ξυνῴκισε πάντας καὶ νεμομένους τὰ αὐτῶν ἑκάστους ἅπερ καὶ προτοῦ ἠνάγκασε μιᾷ πόλει ταύτῃ χρῆσθαι, ἥ, ἁπάντων ἤδη ξυντελούντων εἰς αὐτήν, μεγάλη γενομένη παρεδόθη ὑπὸ Θησέως τοῖς ἔπειτα». Παραπλήσια δέ, ἂν ὄχι κατὰ πάντα ὅμοια, ἔπραξαν οἵ τε βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ὡς πρὸς τὴν Λακωνικὴν καὶ τὴν Μεσσηνίαν καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Ρώμης ὡς πρὸς τὸ Λάτιον. Μέχρι τοῦ σημείου τούτου οἱ ἀγῶνες τῶν τριῶν πόλεων ηὐδοκίμησαν ἐξίσου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον· ἡ ἔκβασις δὲν ἀπέβη διάφορος εἰμὴ κατόπιν.

Μήπως ὅμως τότε αἱ δυσχέρειαι ὑπῆρξαν ὀλιγώτεραι ἐν Ἰταλίᾳ ἢ ἐν Ἑλλάδι; Βεβαίως ὄχι. Ἐὰν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰονίου πελάγους οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Θηβαῖοι, οἱ Εὐβοεῖς, οἱ Σάμιοι, οἱ Χῖοι, οἱ Λέσβιοι, ἵνα μὴ κατονομάσωμεν ἁπάσας τὰς ἑλληνίδας πόλεις, δὲν ἔπαυσαν ἐξεγειρόμενοι νῦν μὲν κατὰ τῆς Σπάρτης, νῦν δὲ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδρίου οἱ Ἐτροῦσκοι, οἱ Σαβῖνοι, οἱ Αἴκουοι, οἱ Οὐόλσκοι, οἱ Σαμνῖται καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς κάτω Ἰταλίας ἀνετάχθησαν ἔτι πεισματωδέστερον κατὰ τῆς Ρώμης· καὶ πλὴν τούτου αἱ μὲν δύο Ἑλληνίδες πόλεις ἐπεζήτουν τὴν συγχώνευσιν ὁμοφύλων καὶ ὁμογλώσσων, τῆς δὲ παρὰ τὸν Τίβεριν πόλεως ὁμογενεῖς δὲν ἦσαν εἰμὴ οἱ Λατῖνοι· ὥστε ἡ Ρώμη ἐδέησε νὰ ἀναλάβῃ πρὸς τὰ λοιπὰ ἰταλικὰ ἔθνη τὸν διπλοῦν ἀγῶνα τοῦ νὰ ἄρξῃ αὐτῶν καὶ ἐνταυτῷ νὰ τὰ ἐκλατινίσῃ.

Ἀλλαχοῦ λοιπὸν δέον νὰ ζητήσωμεν τὴν λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ οὐχὶ ἐν τῷ δόγματι ὅτι ὑπάρχουσι λαοὶ καὶ χῶραι φύσει ἀνεπίδεκτοι ἑνότητος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐπεζήτησε τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα διὰ τρόπων οἵτινες κατέστησαν αὐτὴν ἀνέφικτον. Ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἠξίωσαν ὅτι οἱ ὀκτακισχίλιοι μαχηταὶ τῆς πρώτης καὶ οἱ τρισμύριοι τῆς δευτέρας τῶν πόλεων τούτων θέλουσιν ἄρξει τῆς Ἑλλάδος, ἧς οἱ μαχηταὶ συνεποσοῦντο εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων· καὶ ὅτι θέλουσιν ἄρξει τούτων μηδεμίαν παρέχοντες αὐτοῖς μετοχὴν εἰς τὰ κυριαρχικὰ τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος δίκαια. Διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συγκροτήσωσιν ἑνότητα πλήρη καὶ συμπαγῆ, ἀλλὰ μόνον συμμαχίας ἀτόνους, αἵτινες θᾶσσον ἢ βράδιον ἀπέβαινον τυραννίδες, ἵνα ἐπὶ τέλους διαλυθῶσιν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθησαν.

Πρώτην απόπειραν ηγεμονίας επεχείρησεν ή Σπάρτη έν Πελοποννήσω περί τα μέσα της έκτης εκατονταετηρίδος. Αλλά τό πολιτικόν τούτο συνάλλαγμα δεν επέβαλλεν εις τάς συμμάχους πόλεις τον στοιχειώδη όρον πάσης πραγματικής ηγεμονίας, του νά έπωνται απροφασίστως τη ηγεμόνι πόλει έν πολέμω. Δεν επεβλήθη δε ό όρος ούτος διότι οι Σπαρτιάται, οίτινες κατά τάς δύο προηγηθείσας εκατονταετηρίδας είχον κινδυνεύσει περί των όλων εις τους μακρούς κατά των Μεσσηνίων αγώνας, δεν ήδύναντο νά ελπίσωσιν ότι θέλουσι κατισχύσει απάντων των Πελοποννησίων. Εδέησεν άρα νά αρκεσθώσιν εις απλήν συμμαχίαν, καθ' ήν, εάν οι άλλοι σύμμαχοι διεφώνουν ώς πρός τό ζήτημα του πολέμου, ή Σπάρτη άλλο δικαίωμα δεν είχεν ειμή νά αναλάβη τόν αγώνα μόνη. Και ουδέ τούτο ετόλμα πάντοτε νά πράξη. Ο βασιλεύς Κλεομένης, όστις εμελέτα από τινος νά επεκτείνη την ηγεμονίαν της Σπάρτης εκτός του Ισθμού, συνεκάλεσε τω 505 τους συμμάχους και προέτεινε ν' αποκαταστήσωσιν εις Αθήνας τον τύραννον Ιππίαν. Αντιλέξαντος όμως του Κορινθίου Σωσικλέους, οι σύμμαχοι συνεφώνησαν πρός αυτόν και απήτησαν παρά των Σπαρτιατών «μή ποιέειν μηδέν νεώτερον περί πόλιν Ελλάδα». Ο δε Κλεομένης απέστη του επιχειρήματος. Η συμμαχία λοιπόν αύτη όχι μόνον δεν συνετέλει εις την επέκτασιν της σπαρτιατικής ηγεμονίας, αλλ' απεναντίας παρεκώλυε την επίδοσιν αυτής.

Ότε βραδύτερον συνήλθεν έν Σπάρτη ή κοινή σύνοδος έν ή απεφασίσθη ό πελοποννησιακός πόλεμος, οι σύμμαχοι αυτοί πρώτοι προέτρεψαν την ηγεμόνα πόλιν νά αναλάβη από κοινού μετ' αυτών τόν αγώνα. Τούτο όμως όχι όπως επεκταθή τό κράτος της Σπάρτης επί την άλλην Ελλάδα, αλλά διότι οι Αθηναίοι, καταστήσαντες τά πολλά αυτής υποχείρια, ήπείλουν ήδη και αυτούς των Λακεδαιμονίων τους συμμάχους. Γνωρίζομεν οποία εγένετο ή έκβασις του αγώνος εκείνου, καθ' όν, υπέρ τό τέταρτον του αιώνος, κατηναλώθησαν εις μάτην άνδρες ούς ήθελον φθονήσει ή Ρώμη και ή Αγγλία· έν Αθήναις, Περικλής, Νικίας, Δημοσθένης, Φορμίων· έν Σπάρτη, Βρασίδας, Γύλιππος, Καλλικρατίδας, Λύσανδρος.

Η πόλις των Αθηνών κατεβλήθη τελευταίον. Η δε Σπάρτη διά των απαραιτήτων προνομίων πάσης μακράς στρατηγίας, διά των πολλών χωρών άς κατέλαβεν έν ταις περιπετείαις του πολέμου, διά των θησαυρών ούς εξ αυτών τε και εκ του ταμείου του μεγάλου βασιλέως επορίζετο, ευρέθη αίφνης μοναρχούσα απάσης της Ελλάδος. Τί έπραξεν ίνα παγιώση τό μέγα τούτο αξίωμα; Οι σύμμαχοι, οίτινες πανηγυρικώς κατέσκαψαν τά τείχη της αντιπάλου πόλεως, ονειρευόμενοι «εκείνην την ημέραν τη Ελλάδι άρχειν της ελευθερίας», εξύπνησαν την επομένην αλυσίδετοι. Αι νήσοι και αι παραλίαι εξηκολούθησαν κατεχόμεναι υπό αρμοστών και φρουρών Λακεδαιμονίων και πληρώνουσαι φόρον πολύ μείζονα του πρότερον εις τους Αθηναίους τελουμένου. Εις την ηπειρωτικήν Ελλάδα δεν επεβλήθη φόρος. Αλλ' έν Φαρσάλω ήδρευεν αρμοστής συνέχων τους Θεσσαλούς, και έν Ηρακλείω, παρά τόν Μαλιακόν κόλπον, έτερος αρμοστής χαλιναγωγών τά μεταξύ Θεσσαλίας και Βοιωτίας έθνη. Οι αρχαίοι πελοποννήσιοι σύμμαχοι, των οποίων ή Σπάρτη τοσούτον ηυλαβείτο άλλοτε

τὴν γνώμην, ὑπήκουον ἤδη ἑτοίμως εἰς αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἠλεῖοι εἶχον πολλάκις ἀντιπολιτευθῆ διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ὁ βασιλεὺς Ἆγις ἐνέβαλεν ἤδη εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι, καὶ μετὰ δεινὰς δῃώσεις καθήρεσε τὰ τείχη αὐτῆς καὶ ἀφήρεσε τὰ πολεμικὰ πλοῖα. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνέπνεεν ἡ μοναρχοῦσα πόλις εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ὥστε οἱ δυστυχεῖς Μεσσήνιοι, οἱ εὑρόντες ; ρότερον ἄσυλον ἐν Ναυπάκτῳ καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἠναγκάσθησαν ἤδη, ὅπως σωθῶσι, νὰ καταφύγωσιν εἰς χώρας ἀπωτάτας, εἰς Σικελίαν καὶ εἰς Κυρήνην.

Ἀλλὰ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐθεμελιώθη ἐπὶ τῆς ἄμμου. Οὐδεμία ἑλληνικὴ πόλις ἠδύνατο νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον ταύτην κυριαρχίαν, ἀφοῦ πᾶσαι τοσοῦτον χρόνον ἠγωνίσθησαν νὰ καταβάλωσι τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Σπάρτη λοιπόν, ἵνα διατηρήσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἔδει νὰ διατελῇ ἀδιακόπως πάνοπλος, οἱ δὲ μόνοι πιστοὶ τοῦ κράτους τούτου πρόμαχοι ἦσαν οἱ Σπαρτιᾶται, ἅτε καὶ μόνοι ὄντες κοινωνοὶ τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς δικαιώματος. Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως, ἀνέκαθεν εὐάριθμοι ὄντες, δὲν ἔπαυσαν προϊόντος τοῦ χρόνου ἐλαττούμενοι. Ἐν ἀρχῇ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος ἀριθμούμενοι εἰς ὀκτακισχιλίους, κατήντησαν ἐν τῷ τέλει τῆς 4 εἰς χιλίους καὶ μόνους. Βεβαίως ἐν ἀρχῇ τῆς 4 ταύτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐμονάρχησεν ἡ Σπάρτη, ἦσαν πλειότεροι τῶν 1000, ἀλλ' ὁπωσδήποτε δέον νὰ ὑποτεθῶσι πολὺ ὀλιγώτεροι τῶν ὀκτακισχιλίων. Δὲν ἐπετρέπετο δὲ νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ τῆς εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν παραδοχῆς νέων πολιτῶν, διότι κατὰ θεμελιώδη τοῦ πολιτεύματος ῥήτραν Σπαρτιᾶται δὲν ἦσαν εἰμὴ οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων τῆς πόλεως ἱδρυτῶν. Πῶς λοιπὸν ἡ δρὰξ αὕτη τῶν μαχητῶν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ ἐπὶ μακρὸν ὑποχείριον σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα;

Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἄπορον ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἀνέλαβον τὴν αὐτονομίαν δεκαοκτὼ μῆνας ἀφ' ἧς ἀφῃρέθησαν αὐτὴν καὶ ὅτι μετὰ ὀκτὼ ἔτη πᾶσαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐξηγέρθησαν ἀλληλοδιαδόχως κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς ἐκείνης ἑνότητος. Ὁ νέος οὗτος πανελλήνιος ἀγὼν παρετάθη σχεδὸν ὅσον ὁ πρὸ μικροῦ τότε καταλυθείς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐδικαιοῦτο νὰ κληθῇ πελοποννησιακὸς οὐδὲν ἧττον τοῦ προτέρου. Τὰ κρισιμώτερα τοὐλάχιστον αὐτοῦ γεγονότα ἐν Πελοποννήσῳ συνέβησαν, μέχρις οὗ ὁ Ἐπαμεινώνδας, κατασκευάσας ἐν Μεσσηνίᾳ μὲν τὸ ἀπόρθητον τῆς Ἰθώμης φρούριον, ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ τὴν ἐπίσης ὀχυρὰν Μεγάλην πόλιν, ἐγκαθεῖρξε τὴν Σπάρτην ἐντὸς τοῦ κλωβοῦ τῆς Λακωνικῆς καὶ κατήνεγκε πληγὴν καιρίαν εἰς τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον.

Ὁ περὶ ἡγεμονίας ἀγὼν τῶν Ἀθηναίων διῆλθε διὰ παραπλησίων δοκιμασιῶν καὶ ἀπέληξεν εἰς προσομοίαν καταστροφήν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου μετὰ τὰς ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς μάχας, ὅτε οἱ μὲν Πέρσαι ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, οἱ στρατηγήσαντες τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ ἀμυντικοῦ πολέμου, ἀπεποιήθησαν νὰ μετάσχωσι τοῦ ἐπιθετικοῦ καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι συνεκρότησαν νέαν ἐν Δήλῳ συμμαχίαν.

Ἡ νέα αὕτη συμμαχία δὲν ἐχρειάσθη, ὅπως ἡ πελοποννησιακή, ὁλόκληρον αἰῶνα ἵνα μεταβληθῇ εἰς τυραννίδα. Σκοπὸς αὐτῆς ἦ. κατὰ

Θουκυδίδην, πρόσχημα ἦτο ἡ ἐξακολούθησις τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου. Ἀλλὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐδέησε νὰ καταρτισθῇ ἀποχρῶσα δύναμις· πρὸς καταρτισμὸν καὶ κίνησιν τῆς δυνάμεως ταύτης ἦτο ἀνάγκη χρημάτων καὶ ἀνδρῶν· τὰ χρήματα καὶ οἱ ἄνδρες ἦτο δίκαιον νὰ παρέχωνται κατ' ἔτος ὑφ' ὅλων τῶν συμμαχίδων πόλεων ἀναλόγως τῶν πόρων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων ἑκάστης. Ὅθεν ἡ κοινὴ ἐν Δήλῳ σύνοδος, προεδρευομένη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, ἔταξεν ἐν πάσῃ δικαιοσύνῃ τὰς ἀπαιτουμένας εἰσφοράς. Ἀλλ' ἵνα συλλέγωνται τακτικῶς αἱ εἰσφοραί, ἡ περὶ τούτου ἐπιμέλεια ἀνετέθη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὡς πρόεδρον τῆς συμμαχίας. Ἐντεῦθεν δὲ αἱ Ἀθῆναι ἔλαβον μυρίας ἀφορμὰς ἐπεμβάσεων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν συμμαχίδων πόλεων πράγματα. Αἱ ἐπεμβάσεις συνεπήγαγον καταχρήσεις· αἱ καταχρήσεις προεκάλεσαν στάσεις, αἱ στάσεις τιμωρίας, αἱ τιμωρίαι τὴν ἀφαίρεσιν τῆς αὐτονομίας, ὥστε ἐντὸς ἐτῶν 40 πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐν ἀρχῇ ἰσότιμοι καὶ ἰσόψηφοι πόλεις κατεβλήθησαν εἰς τάξιν ὑπηκόων. Ἡ ἐν Δήλῳ σύνοδος διελύθη· τὸ κοινὸν ταμεῖον μετετέθη ἐκ Δήλου εἰς Ἀθήνας· οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίσθησαν τοὺς πόρους καὶ τοὺς ἄνδρας τῶν πόλεων ὡς ἰδίους, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐδέσμευσαν τοὺς πάλαι αὐτονόμους συμμάχους ὥστε αἱ πλεῖσται τῶν δικῶν αὐτῶν ἐκρίνοντο ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων.

Ἀλλὰ τούτων γενομένων τὸ ἕτερον ἥμισυ τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τοῦ φόβου μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν αὐτὴν τύχην, συνετάχθη ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἤρξατο ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, τοῦ ὁποίου φυσικῷ τῷ λόγῳ ἔμελλον νὰ μετάσχωσιν, εὐκαιρίας ἐπελθούσης, καὶ οἱ ὑποχείριοι τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἀναλάβωσι τὴν αὐτονομίαν. Τότε δὲ ἐτέθη κατὰ πρῶτον τὸ πρόβλημα οὗ πρὸ μικροῦ ἐμνημονεύσαμεν ὁμιλήσαντες περὶ τῆς μεταγενεστέρας τυραννίδος τῆς Σπάρτης, τὸ πρόβλημα ἂν μία πόλις ἦτο δυνατὸν νὰ κατισχύσῃ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μεταχειριζομένη αὐτοὺς ὡς ὑπηκόους. Αἱ Ἀθῆναι ἀντέσχον πλειότερον τῆς Σπάρτης, τὸ μὲν διότι οἱ πολῖται αὐτῶν ἦσαν πολλαπλάσιοι τῶν Σπαρτιατῶν, τὸ δὲ διότι κατὰ θάλασσαν ἦσαν καθ' ἑαυτοὺς ἰσχυρότεροι ὅλης τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ ἐπιφάνεια αὕτη τῆς εὐρωστίας ἔκρυπτε νόσημα ὀλέθριον. Ἡ δημαγωγία παρέσυρε τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν παράλογον καὶ παράβολον ἐπὶ τὰς Συρακούσας στρατείαν, καθ' ἣν ἡ πόλις ἀπώλεσε τὸ κράτιστον τῆς τε πεζικῆς καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ἐκ τούτου ὠφεληθέντες οἱ ὑπήκοοι ἐπανέστησαν, καὶ αἱ Ἀθῆναι ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Λυσάνδρου.

Τὸ τραῦμα δὲν ἀπέβη διὰ μιᾶς καίριον. Αἱ Ἀθῆναι δὲν ἔπαθον ποτὲ τὴν λειψανδρίαν τῆς Σπάρτης. Οἱ μέτοικοι ἐνταῦθα εὐκόλως μεθίσταντο εἰς τὴν τοῦ ἰσοτελοῦς τάξιν, οἱ δὲ ἰσοτελεῖς εἰς τὴν τοῦ πολίτου, ὥστε οἱ τρισμύριοι ἀρχαῖοι πολῖται, ἀραιούμενοι ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων, ἀνεπληροῦντο διὰ τῆς εἰσποιήσεως ἑτεροπολιτῶν. Αἱ Ἀθῆναι λοιπὸν καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν ἐκείνην ἠδυνήθησαν νὰ ἀναλάβωσι μὲν τὴν αὐτονομίαν, ν' ἀνοικοδομήσωσι δὲ ἐκ τῶν τριῶν μακρῶν τειχῶν τὰ δύο, νὰ ἱδρύσωσι δὲ νέαν ναυτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀλλ' οἱ τρισμύριοι Ἀθηναῖοι τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος δὲν ἦσαν οἱ τρισμύριοι τῆς 5. Ἡ ἐν τῷ μεταξὺ

κορυφωθεῖσα ὀχλοκρατία, τὰ θεωρικὰ χρήματα καὶ τὰ ἄλλα ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι χορηγήματα, τὰ ὁποῖα, καίτοι οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου εἶχον πολὺ ἐλαττωθῆ, ἐξηκολούθουν παρεχόμενα εἰς ἀπόρους τε καὶ εὐπόρους, ἠλλοίωσαν παραδόξως τὰ πολιτικὰ καὶ ἰδιωτικὰ ἤθη. Οἱ παρὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν τολμηταί, οἱ ὑπὲρ ὅ,τι ἐνόμιζον κατορθωτὸν κινδυνευταί, οἱ ἐν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς πάντοτε εὔελπιδες Ἀθηναῖοι τοῦ Θουκυδίδου, μετεβλήθησαν εἰς τοὺς νωθρούς, τοὺς πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφόρους, τοὺς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὀλιγώρως ἔχοντας συμπολίτας τοῦ Δημοσθένους. Οἱ νέοι διέτριβον μετὰ αὐλητρίδων καὶ ἑταιρῶν· οἱ πρεσβύτεροι διημέρευον εἰς κύβους· οἱ δὲ στρατοὶ τῆς πόλεως συνεκροτοῦντο ἤδη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μισθοφόρων, οἵτινες ἀντὶ νὰ σώσωσι τὴν νέαν ἡγεμονίαν, ἐπετάχυνον μᾶλλον διὰ τῶν πολλῶν αὐτῶν καταπιέσεων τὴν ἀνατροπὴν αὐτῆς. Καὶ μετ' οὐ πολύ, διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἥττης, κατελύθη ἐσαεὶ ὁ ἱστορικὸς τῶν Ἀθηνῶν βίος, ὅπως, πρὸ ἐτῶν τριάκοντα, εἶχε καταλυθῆ ὁ ἱστορικὸς βίος τῆς Σπάρτης.

Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθησαν αἱ δύο ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι πρὸς καταρτισμὸν τῆς πολιτικῆς ἑνότητος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁπόπον πρακτικώτεροι ἀνεδείχθησαν οἱ Ρωμαῖοι περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου τῆς ἰταλικῆς ἑνότητος!

Οἱ Ρωμαῖοι, ὡς προείπομεν, δὲν ἐκυριάρχησαν τῆς Ἰταλίας ἀμαχητεί· ἐπολέμησαν πρὸς τὰς φυλὰς αὐτῆς καὶ τὰς πόλεις πλειότερον ἢ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ φυλάς. Ἀλλὰ καίτοι κατίσχυον αὐτῶν σχεδὸν πάντοτε, ἐνόησαν ὅτι δὲν θέλουσιν ἀσφαλίσει τὴν νίκην, ἐὰν μὴ συνδυάσωσιν, ὅπως ὁ Θησεὺς τοῦ Θουκυδίδου, τὴν δύναμιν μετὰ τῆς συνέσεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἤρχισαν τοῦ καιροῦ προϊόντος νὰ καταγράφωσιν εἰς τοὺς ἑαυτῶν πολίτας τοὺς μαχιμωτάτους τῶν ἀντιπάλων, καθιστῶντες αὐτοὺς κοινωνοὺς τοῦ κυριαρχικοῦ δικαιώματος τῆς πολιτικῆς ἑνότητος καὶ ἀφαιροῦντες οὕτως ἐκ μέσου τὴν εὐλογωτάτην ἀφορμὴν τῶν ἐπαναστάσεων. Ἐντεῦθεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μαχίμων τῆς Ρώμης ἀνδρῶν, οἵτινες περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας δὲν ὑπερέβαινον τοὺς εἰκοσάκις χιλίους, συνεποσώθη, περὶ τὰ τέλη τῆς 4 ἀπὸ κτίσεως τῆς πόλεως ἑκατονταετηρίδος, εἰς 165,000 καὶ ἐν τῇ 5 ὑπερέβη πολὺ τὰς 200,000. Τοῦτο δὲ διότι περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους πολλαὶ πόλεις τῆς ἀρχαίας λατινικῆς ὁμοσπονδίας ἔλαβον πλῆρες τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου· τοῦ αὐτοῦ δὲ δικαιώματος ἠξιώθησαν πᾶσαι αἱ σαβινικαὶ κοινότητες καὶ προσέτι πολυάριθμοι κοινότητες τῶν Οὐόλσκων ἐγένοντο ἀντὶ ὑπηκόων τέλειοι Ρωμαῖοι πολῖται.

Οἱ νέοι οὗτοι πολῖται δὲν ᾤκουν ἐντὸς τῆς Ρώμης· ὥστε ὁ πραγματικὸς αὐτῆς περίβολος δὲν ηὐρύνθη ἐκ τούτου ἐπ' ἄπειρον. Ἀλλ' ὁ ἰδεώδης οὕτως εἰπεῖν αὐτῆς περίβολος ἐξετάθη πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς περιχώρου τῶν Καιρετανῶν ἐν Ἐτρουρίᾳ, πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῶν Ἀπεννίνων καὶ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι Ταρρακίνης. Τὸ σύνολον τῶν Ρωμαίων πολιτῶν ἀπετέλεσεν οὕτω οὐχὶ πλέον πόλιν, ἀλλὰ ἔθνος ὅλον, ὡς εἶπε κάλλιστα ὁ Mommsen. Ὁ περίβολος ὅμως ἐκεῖνος δὲν ἦτο συνεχής. Ὑπῆρχον ἐντὸς αὐτοῦ κοινότητες μὴ ἔχουσαι τὸ τοῦ Ρωμαίου πολίτου δικαίωμα· ἄλλαι δὲ κεκτημέναι τὸ δικαίωμα τοῦτο ἔκειντο ἐκτὸς αὐτοῦ,

Καὶ πλὴν τούτων, οἰκογένειαί τινες καὶ χωρία, σποράδην καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν, ἀνεγράφησαν εἰς τοὺς πολίτας.

Τὸ προνόμιον τοῦτο δὲν ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλευθεριότητος ἐπιδαψιλευόμενον. Ἡ Ρώμη, ἐν ὅσῳ ᾐσθάνετο ὅτι ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐνισχύσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, παρεχώρει προθύμως τὴν τοῦ Ρωμαίου ἰδιότητα. Ἀφ' ἧς ὅμως συνεκρότησε στρατιὰν ἔχουσαν τὸ συμφέρον καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ νὰ συντηρήσῃ τὸ κράτος, ἀπέβη φειδωλοτέρα περὶ τὴν εἰσποίησιν ὁλοκλήρων κοινοτήτων, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν τοῦ Ρωμαίου ἰδιότητα εἰς μόνους τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ ἱκανωτάτους τῶν μᾶλλον ἀξιολόγων ἐκ τῶν ὑπηκόων κοινοτήτων.

Ἐπετηδεύθησαν δὲ οἱ Ρωμαῖοι, πρὸς παγίωσιν τῆς ἑαυτῶν ἀρχῆς, καὶ ἄλλας μηχανάς. Ἰδία ἐδημιουργήθη τάξις πολιτῶν οἵτινες εἶχον ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ ὅλα τὰ καθήκοντα τοῦ τελείου πολίτου, πλὴν τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ οὕτως ἠκρωτηριασμένον ἀξίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου ἦτο τοσούτῳ ἐπίφθονον ὥστε οἱ τοῦτο κεκτημένοι ἠριθμοῦντο εἰς μυριάδας ἐν τῷ ρωμαϊκῷ στρατῷ. Πλὴν τούτου ἡ τοπικὴ διοίκησις τῶν ὑπηκόων κοινοτήτων παρεδόθη εἰς τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς ἑκάστης οἴκους, οἵτινες νεμόμενοι μύρια ὅσα ἠθικὰ καὶ ὑλικὰ πλεονεκτήματα, διετέλουν πιστοὶ εἰς τὴν Ρώμην, διότι διὰ μόνης τῆς προστασίας αὐτῆς ἠδύναντο νὰ περιστέλλωσι τὴν δυσαρέσκειαν τῶν πολλῶν. Οἱ εὐπατρίδαι λ. χ. τῆς πολυθρυλήτου Καπύης ἔλαβον εἰδικὴν δικαιοδοσίαν, εἰδικὰς ἐκκλησίας, ἔκκριτον ἐν γένει τάξιν καὶ συντάξεις πληρωτέας ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ τῆς Καμπανίας, ἐξ ὧν ·1600 παρεῖχον ἑκάστῳ δικαιούχῳ 450 στατῆρας κατ' ἔτος. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ Ρωμαῖοι ἵδρυσαν ἰδίας ἀποικίας εἰς πολλὰ ἐπίκαιρα καὶ ὀχυρὰ χωρία τῆς χερσονήσου, μεσόγειά τε καὶ παράλια, ὑποχρεώσαντες τοὺς ἰθαγενεῖς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τοὺς ἐπήλυδας τὰς ἀναγκαίας αὐτοῖς γαίας. Οἱ ἄποικοι οὗτοι ἦσαν οἱ πρόσκοποι οὕτως εἰπεῖν καὶ πρῶτοι ἐπὶ τόπου πρόμαχοι κατὰ παντὸς τῶν περιοίκων κινήματος καὶ πάσης ἐξωτερικοῦ πολεμίου ἐπιδρομῆς.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἵ τε ὀπαδοὶ ἐκεῖνοι καὶ οἱ πρόμαχοι δὲν ἦσαν χρήσιμοι εἰμὴ διότι ἡ κυρίαρχος πόλις ἦτο πάντοτε ἑτοίμη νὰ ἐπέλθῃ εἰς ἀρωγὴν αὐτῶν. Ἐὰν μὴ εἶχον τὴν πεποίθησιν ταύτην, εἰς οὐδὲν ἤθελον ὠφελήσει, ὅπως συνέβη ἐν Ἑλλάδι. Σπαρτιᾶται καὶ Ἀθηναῖοι παρέδιδον τὰς συμμαχίδας ἢ ὑπηκόους πόλεις οἱ μὲν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς, οἱ δὲ εἰς τοὺς δημοκρατικούς. Οἱ πελάται ὅμως οὗτοι, ἐγκαταλειπόμενοι συνήθως ἄνευ ἀντιλήψεως, δὲν ἔπαυον στασιάζοντες κατ' ἀλλήλων καὶ μετατιθέμενοι τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡγεμονίας εἰς τὴν ἄλλην. Παραπλήσιά τινα ἐγίνοντο καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν πολλὰς ἀποικίας ἀναλόγους τῶν ρωμαϊκῶν, ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 6 ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὴν Θρᾴκην, εἰς τὴν Εὔβοιαν, εἰς Λῆμνον, Ἴμβρον καὶ Σκῦρον. Ἐπὶ Περικλέους δὲ ἔπεμψαν εἰς Νάξον, εἰς Ἄνδρον, εἰς Ἱστίαιαν τῆς Εὐβοίας, εἰς Θρᾴκην πάλιν καὶ εἰς Σινώπην ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους ἀποίκους καὶ ἄλλους εἰς ἄλλας χώρας καὶ νήσους. Ἀλλ' αἱ ἀποικίαι αὗται οὔτε τὴν πρώτην ἡγεμονίαν ἔσωσαν οὔτε τὴν δευτέραν, περὶ τὰ τέλη τῆς ὁποίας ἐπανελήφθησαν· συνετέλεσαν δὲ μόνον, ἐπὶ τῆς πρώτης, εἰς τὸ νὰ

εὐκολύνωσι τὴν ἅλωσιν αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Λυσάνδρου, ὅστις, λαβὼν τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαποστείλῃ ἐνταῦθα ὅλους τοὺς ἀποίκους καὶ σὺν τούτοις ὅλους τοὺς φρουροὺς καὶ τοὺς ἀττικίζοντας τῶν ὑπηκόων πόλεων, κατέστησε διὰ τὴν ἔνδειαν τροφῶν ἀδύνατον τὴν παράτασιν τῆς ἀμύνης.

Ὁ πρώτιστος λοιπόν, ὁ κυριώτατος λόγος δι' ὃν κατωρθώθη ἡ Ἰταλικὴ ἑνότης εἶναι ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ποτὲ δὲν ἐφαντάσθησαν νὰ ἄρξωσι τῆς χερσονήσου διὰ μόνων τῶν εἰκοσάκις χιλίων ἑαυτῶν πολιτῶν· ἀλλὰ κατέστησαν κοινωνοὺς τοῦ κυριαρχικοῦ δικαιώματος τοὺς κρατίστους τῶν ἀντιπάλων. Τοιοῦτό τι οὐδέποτε ἔπραξαν οὔτε οἱ Σπαρτιᾶται οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ἀπαρτίσωσι τὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἑνότητα. Ἀλλὰ δὲν ἦτο τοὐλάχιστον δυνατὸν νὰ παρατείνωσιν ἐπὶ μακρότερον τὸν ἴδιον αὐτοτελῆ βίον; Δυστυχῶς δὲν ἦτο, διότι, μετὰ τοὺς ἀτελεσφορήτους ἐκείνους ἀγῶνας, ἐν Σπάρτῃ μὲν τὸ πολίτευμα ἔμεινεν ἄνευ πολιτῶν, ἐν Ἀθήναις δὲ οἱ πολῖται ἔμειναν ἄνευ πολιτεύματος.

Οἱ χίλιοι Σπαρτιᾶται τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος κατήντησαν περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης 700, ἐξ ὧν 100 καὶ μόνοι ἦσαν οἱ γῆν κεκτημένοι, ὅ ἐστιν οἱ τέλειοι πολῖται. Εἶνε πρόδηλον ὅτι ἡ οὕτω φθισιῶσα πόλις ἔπνεε τὰ λοίσθια. Ἡ θεραπεία ἣν τότε ἐπεχείρησαν οἱ βασιλεῖς Ἆγις καὶ Κλεομένης ἐπετάχυνε τὸν θάνατον, διότι, μετὰ τὴν περὶ Σελλασίαν νίκην αὐτοῦ, ὁ Ἀντίγονος τῆς Μακεδονίας διώρισεν ἐπιστάτην τῆς Σπάρτης τὸν Βοιωτὸν Βραχύλλην. Μεθ' ὃ ἐπῆλθον αἱ ἐπαίσχυντοι τυραννίδες τοῦ Μαχανίδα καὶ τοῦ Νάβιδος καὶ αἱ ἄλλαι ἀνάξιαι σπουδαίου ἱστορικοῦ λόγου περιπέτειαι τῆς πάλαι περιπύστου πόλεως.

Ἐν Ἀθήναις, ὡς προεῖπον, δὲν ἔλειψαν ποτὲ οἱ πολῖται, οἱ πολῖται ὅμως οὗτοι ἀφηνίασαν πρωϊμώτατα. Ὁ νομοθέτης εἶχε μὲν ἀποπειραθῆ νὰ χαλιναγωγήσῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀλλ' οἱ χαλινοὶ ἐκεῖνοι, ἀνέκαθεν ἀσθενεῖς ὄντες, παντελῶς διὰ τοῦ χρόνου ἐχαλαρώθησαν. Οἱ ἄρχοντες ἦσαν ἐνιαύσιοι ἀπὸ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἡ βουλὴ ὡσαύτως ἀφ' ἧς ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Σόλωνος. Κατ' ἀρχὰς ἄρχοντες καὶ βουλευταὶ ἐξελέγοντο τοὐλάχιστον ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένων τινῶν προσόντων, ἐνῷ ἔπειτα ἐγένοντο πάντες, πλὴν τῶν στρατηγῶν, κληρωτοί. Καὶ κληρωτοὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν· ὅ ἐστιν οἱ παιδαγωγοῦντες οὐδόλως διέφερον τῶν παιδαγωγουμένων. Ὅθεν ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος κατέστη ἀπαραίτητον νὰ προχειρισθῶσι νέοι ἐλεγκταὶ οὐ μόνον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν προτέρων ἰθυντήρων αὐτῆς, ἤτοι τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων. Οἱ νέοι οὗτοι ἐλεγκταὶ ἐκαλοῦντο νομοφύλακες καὶ νομοθέται. Οἱ νομοφύλακες ἦσαν ἑπτὰ καὶ καθήμενοι ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν προέδρων ἐκώλυον τὰ ἀσύμφορα τῇ πόλει πράττειν. Τῶν δὲ νομοθετῶν ἔργον ἦτο νὰ βασανίζωσιν ἐκ προοιμίου πᾶσαν νέαν νόμου πρότασιν. Καὶ πλὴν τούτων, ἐπειδὴ εἰς τὰς θορυβώδεις ἐκείνας συζητήσεις καὶ συνεδριάσεις τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας ἐψηφίζοντο πολλοὶ νόμοι ἀντιφατικοὶ ἢ διπλοῖ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, οἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀρχόντων ἰδίως θεσμοθέται καλούμενοι ἐπετράπησαν νὰ ἐξελέγχωσι τὰς

ἀντινομίας ταύτας καὶ δινομίας καὶ νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου διόρθωσιν.

Ἀλλὰ πάντες οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἦσαν ἢ πρόσκαιροι ἢ ἀνίσχυροι ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν ἀκάθεκτον ἀκολασίαν τοῦ ὄχλου. Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, θέλω ἀνακαλέσει ἐνταῦθα διὰ βραχέων τὰ μεταξὺ τῆς ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρίας καὶ τῆς ἐν Ἀργινούσαις νίκης γεγονότα, ἐνδιατρίβων πλειότερόν τι εἰς τὰς περιπετείας τῆς δίκης τῶν στρατηγῶν τοῦ ἐνδόξου τούτου κατορθώματος. Ἡ ἐπὶ τὴν Σικελίαν στρατεία εἶχεν ἀποφασισθῆ παρὰ τὰς ἐπιμόνους ἐνστάσεις τῶν ἐγκριτοτέρων πολιτῶν, ἐν οἷς κατελέγοντο ἄνδρες οἷοι ὁ Νικίας, ὁ Σωκράτης, ὁ περιώνυμος ἀστρονόμος Μέτων. Ὅλα ὅσα οἱ χρηστοί, οἱ συνετοί, οἱ ἔμπειροι οὗτοι πολῖται, καὶ πρὸ πάντων ὁ δυστυχὴς Νικίας, προεῖπον περὶ τῶν ἀπειλουμένων ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης συμφορῶν, ὅλα ἐπηλήθευσαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπώλεσαν ἐν αὐτῇ 10,000 ὁπλίτας, ὑπὲρ τὰς 200 τριήρεις καὶ περὶ τὰ 90 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ σημερινοῦ νομίσματος· καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἐνέβαλον εἰς τὴν Ἀττικήν, οἱ δὲ ὑπήκοοι ἐπανέστησαν, ὁ δὲ μέγας βασιλεὺς συνέθετο πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ καταβάλλῃ τοὺς μισθοὺς τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου. Τότε τὰ πρὸ τριετίας τοσοῦτον παράφορα πλήθη, καταπλαγέντα ἐκ τῆς πανωλεθρίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπικρεμασθέντων κινδύνων, ἐψήφισαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 413, ὅτι δέκα πρόβουλοι θέλουσι δοκιμάζει ἐκ προοιμίου πᾶσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὑποβλητέαν πρότασιν καὶ ἰδίως θέλουσι προτείνει πάντα τὰ πρὸς τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀπαιτούμενα. Συνετώτατον τοῦτο, μαρτυροῦν ὅμως ἐνταὐτῷ ὅτι οἱ πρὸ ἐτῶν 40 προχειρισθέντες πρόβουλοι, οἱ τότε κληθέντες νομοθέται, εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἐκλείψει. Ὅπως δήποτε οἱ νέοι πρόβουλοι κατήρτισαν, τῷ 412, 128 τριήρεις, δι' ὧν ἀνεχαιτίσθη ἡ ἀποστασία τῶν ὑπηκόων καὶ ἐνικήθησαν περὶ Μίλητον οἱ πολέμιοι. Ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων δὲν διήρκεσε πλειότερον τοῦ ἔτους· τῷ δὲ 411 δύο ἐγένοντο ριζικαὶ μεταβολαὶ τοῦ ὅλου πολιτεύματος, ἡ μὲν κατὰ μάρτιον ἀκράτως ὀλιγαρχική, ἡ δὲ κατὰ ἰούνιον σωφρονεστέρα, καθ' ἣν συνεκλήθη μὲν αὖθις ἡ ἀπὸ τοῦ μαρτίου ὅλως ἐκλιποῦσα ἐκκλησία τοῦ δήμου, συνεκροτήθη ὅμως ἐκ μόνων τῶν πολιτῶν ὅσοι ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὴν ἰδίαν πανοπλίαν. Χάρις εἰς τὸ νέον τοῦτο πολίτευμα κατωρθώθη ἡ μεγάλη περὶ Κύζικον νίκη, κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 410. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀποθρασυνθέντες ἐκ τοῦ θριάμβου τούτου, ἐνέβαλον αὖθις ἀθρόοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εὔποροί τε καὶ πένητες. Ὅθεν ἀπέρριψαν τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς διαβιβασθείσας ὑπὸ τῶν ἡττηθέντων Λακεδαιμονίων, ἐπὶ τῷ κυριωτάτῳ ὅρῳ τοῦ νὰ ἔχωσιν ἑκάτεροι τὰς πόλεις ἃς κρατοῦσιν. Ἡ φρόνησις ἀπῄτει νὰ γίνωσι δεκταὶ αἱ προτάσεις, ἰδίως διότι, ὡς ὑπέμνησεν ὁ ἀρχιπρεσβευτὴς Ἔνδιος, «ἡμῖν ὁ πλουσιώτατος τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην βασιλέων χορηγός ἐστι τοῦ πολέμου, ὑμῖν δὲ οἱ πενιχρότατοι τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην». Καὶ οἱ σωφρονέστατοι τῶν Ἀθηναίων ἔρρεπον τῷόντι πρὸς τὴν εἰρήνην. Οἱ δημαγωγοὶ ὅμως «οἱ τὰς δημοσίας ταραχὰς ἰδίας ποιούμενοι προσόδους» παρέπεισαν τὸ πλῆθος νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν ἀγῶνα. Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀμφίρροπος, ὃ ἐστι σφόδρα

ἀλυσιτελὴς τοῖς Ἀθηναίοις, διότι αἱ ἧτται αὐτῶν ἦσαν ἀνεπανόρθωτοι, ἐνῷ αἱ τῶν Λακεδαιμονίων ἧτται ἐπανωρθοῦντο εὐχερῶς διὰ τῶν θησαυρῶν τῆς Περσίας. Κατὰ δὲ τὸ τελευταῖον τῶν τεσσάρων ἐκείνων ἐτῶν ὁ μὲν Καλλικρατίδας, νικήσας τὸν Κόνωνα, ἀπέκλεισεν αὐτὸν εἰς Μιτυλήνην, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ κατετρόπωσαν τὸν Καλλικρατίδαν περὶ Ἀργινούσας.

Τοῦτο τὸ ἐν Ἀργινούσαις τρόπαιον ὑπῆρξεν ἓν ἐκ τῶν καλλίστων ὅσα ἤγειρον οἱ τῶν Ἀθηνῶν ναυβάται. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἀφροσύνη τοῦ ὄχλου εὗρε τὴν τέχνην νὰ μεταβάλῃ τὸν θρίαμβον ἐκεῖνον εἰς πένθος. Ἡ ἔκθεσις τῶν στρατηγῶν διελάμβανεν ὅτι ὁ στόλος τῶν Πελοποννησίων ἡττήθη κατὰ κράτος, ἀποβαλὼν τριήρεις 70 σὺν τῷ ἡρωϊκῷ αὐτοῦ ἡγεμόνι· προσέθετε δὲ ὅτι ἐπισυμβάντος ἀνέμου καὶ χειμῶνος ἰσχυροῦ δὲν ἀπέβη δυνατὸν νὰ σωθῶσιν οἱ νεκροὶ καὶ οἱ ναυαγοί. Ἀμέσως οἱ δημαγωγοί, ἐν δευτέρῳ θέντες τὴν νίκην, ἠξίωσαν ὅτι οἱ στρατηγοὶ παρεβίασαν καθῆκον ἱερώτατον, μὴ περισυλλέξαντες τοὺς πεπτωκότας. Ἡ δὲ ἐκκλησία τοῦ δήμου καθῄρεσε τοὺς στρατηγοὺς ἄνευ ἐξακριβώσεως τῶν γεγονότων καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν οἴκοι. Ἐκ τῶν ὀκτὼ στρατηγῶν οἱ δύο, προβλέποντες τὴν τύχην ἥτις τοὺς περιέμενε, δὲν προσῆλθον· οἱ δὲ ἓξ ἔσπευσαν νὰ ὑπακούσωσι καὶ ἅμα ἀφίκοντο παρέστησαν ἐνώπιον τῆς βουλῆς, ἵνα δώσωσι λόγον τῶν πεπραγμένων καὶ ἀποφασισθῇ, ἂν ὑπάρχῃ ἀφορμὴ κατηγορίας. Τότε ὅμως ἀπεδείχθη αὖθις ὅτι ἡ βουλή, ἀντὶ νὰ σωφρονίζῃ τὸν δῆμον, αὐτὴ μᾶλλον εἶχεν ἀνάγκην σωφρονιστοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐξηγήσεων, τὰς ὁποίας ἔδωκαν οἱ στρατηγοί, συζήτησις μὲν οὐδεμία ἐγένετο, εἰπόντος δέ, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ξενοφῶν, ἑνὸς τῶν βουλευτῶν, τοῦ Τιμοκράτους, ὅτι χρὴ δεθέντας εἰς τὸν δῆμον παραδοθῆναι, ἡ βουλὴ ἔδησε. Συνῆλθε λοιπὸν ἡ ἐκκλησία, ἐν ᾗ διάφοροι κατηγόρουν τῶν στρατηγῶν, οἱ δὲ βραχέως ἕκαστος ἀπολογούμενοι καὶ παρέχοντες μάρτυρας τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων καὶ ἄλλους τῶν συμπλεόντων πολλούς, κατέστησαν ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ χειμῶνος ἦτο τὸ κωλῦσαν τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν. Ἀλλὰ τούτων γινομένων ἐπῆλθεν ἡ νύξ, ὥστε ἀπεφασίσθη ν' ἀναβληθῇ ἡ ἐξέτασις τοῦ πράγματος εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἡ βουλὴ προβουλεύσασα νὰ προτείνῃ ὅτῳ τρόπῳ οἱ ἄνδρες κρίνοιντο. Ἡ βουλή, ἀντὶ νὰ ὁρίσῃ, ὡς ἀπεφάσισεν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, κατὰ τίνα τρόπον θέλουσι κριθῆ οἱ στρατηγοί, ἐψήφισεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Καλλιξένου, ἀξίου συναδέλφου τοῦ Τιμοκράτους, ὅτι, ἐπειδὴ τῶν τε κατηγορούντων κατὰ τῶν στρατηγῶν καὶ ἐκείνων ἀπολογουμένων ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἀκηκόασιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἄλλο δὲν ὑπολείπεται εἰμὴ νὰ τεθῶσιν εἰς ἑκάστην φυλὴν δύο ὑδρίαι, δηλαδή, ὡς ἠθέλομεν εἴπει σήμερον, δύο κάλπαι, ἵνα οἱ μὲν νομίζοντες ἐνόχους τοὺς στρατηγοὺς ψηφίσωσιν εἰς τὴν προτέραν, οἱ δὲ μή, εἰς τὴν ὑστέραν.

Τὸ προβούλευμα τοῦτο παρεποίει ἀσυστόλως τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γενόμενα καὶ ἀποφασισθέντα. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶχε γίνει ἁπλῆ προεισαγωγικὴ συζήτησις, οὐδεμία δὲ οὔτε ἀνάκρισις τῆς ὑποθέσεως διεξήχθη, οὔτε προθεσμία εὔλογος ἐδόθη εἰς τοὺς κατηγορουμένους ἵνα παρα-

σκευάσωσι τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν. Τοῦτο εἶχε ὁμολογήσει αὐτὴ ἡ ἐκκλησία προσκαλέσασα τὴν βουλὴν «εἰσενεγκεῖν ὅτῳ τρόπῳ οἱ ἄνδρες κρίνοιντο», ἡ δὲ βουλὴ εἰς ἀπάντησιν ἀπεφήνατο ὅτι συμπληρωθείσης τῆς διαδικασίας δὲν εἶχον ἄλλο εἰμὴ νὰ ἀποφασίσωσι. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκει. Κατὰ τοὺς κειμένους νόμους ἡ βουλὴ ὤφειλε νὰ παραπέμψῃ τοὺς στρατηγοὺς εἰς τοὺς ἐνόρκους, ἀντὶ δὲ τούτου παρέδιδεν αὐτοὺς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἀνωμότου πλήθους, ὅπερ ἐπ' ἐκκλησίας οὐδέποτε ἐδίκαζεν. Ἀλλὰ τὸ ἔτι δεινότερον ἦτο ὅτι τὸ προβούλευμα παρεβίαζε τὸ ψήφισμα τοῦ Καννώνου, καθ' ὃ περὶ ἑκάστου κατηγορουμένου ἰδία ἔδει νὰ γίνεται ψηφηφορία, ἐνῷ ἡ νῦν ἐκκλησία προσεκαλεῖτο διὰ μιᾶς καὶ μόνης ψηφηφορίας νὰ ἀποφασίσῃ συνάμα περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος ὅλων τῶν στρατηγῶν. Ἡ διαίρεσις τῆς ψηφηφορίας ἣν ἐπέβαλλε τὸ ψήφισμα τοῦ Καννώνου, πάντοτε σωτήριος οὖσα, ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἀπαραίτητος ὅσῳ διὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ψηφηφορίας ἡ ἀπόφασις, ἐὰν ἀπέβαινε καταδικαστική, ἔμελλε νὰ μεταβληθῇ ἐν μέρει εἰς καθαρὸν δικαστικὸν φόνον. Ἔν τι τῷ ὄντι εἶχεν ἀποδειχθῆ ἀναμφισβητήτως, ὅτι ὁ στρατηγὸς Λυσίας ἦτο αὐτὸς ναυαγός, σωθεὶς ἐπὶ καταδύσῃς νεώς. Δοθέντος λοιπὸν ὅτι οἱ λοιποὶ ἦσαν ἔνοχοι, ὁ Λυσίας ἦτο ὁμολογουμένως ἀθῷος· καὶ ὅμως ἡ ἐκκλησία ἐν περιπτώσει καταδίκης ἔμελλε νὰ ἀποφασίσῃ ὅτι καὶ ὁ Λυσίας ἦτο ἔνοχος, διότι ναυαγὸς ὢν δὲν ἔσωσε τοὺς ἄλλους ναυαγούς.

Τελευταῖον συνῆλθεν ἡ ἐκκλησία καὶ ἀναγνωσθέντος τοῦ προβουλεύματος τινὲς τῶν χρηστοτέρων πολιτῶν ἐπεχείρησαν νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι παράνομα ἔγραψεν ὁ Καλλίξενος· ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐβόα «δεινὸν εἶναι εἰ μή τις ἐάσει τὸν δῆμον πράττειν ὃ ἂν βούληται.» Εἷς μάλιστα τῶν δημοκόπων, ὁ Λυκίσκος, ἠπείλησε τοὺς ἀντιλέγοντας ὅτι, ἐὰν μὴ σιωπήσωσι, θέλουσι περιληφθῆ εἰς τὴν κατὰ τῶν στρατηγῶν κατηγορίαν· καὶ ἐπεκρότησεν ὁ ὄχλος, οἱ δὲ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ σιωπήσωσι. Τότε τινὲς τῶν πρυτάνεων, ἤτοι τῶν ἐπιτρόπων τῆς βουλῆς οἵτινες προήδρευον τῆς ἐκκλησίας, ἐτόλμησαν νὰ εἴπωσιν ὅτι δὲν θέλουσι προτείνει τὴν διαψήφισιν ζητήματος προφανῶς παρανόμου· ἀλλὰ τότε ὁ Καλλίξενος ἐπανέλαβε τὴν ἀπειλὴν τοῦ Λυκίσκου, ὅτι δηλαδὴ θέλουσι περιληφθῆ εἰς τὴν κατὰ τῶν στρατηγῶν κατηγορίαν. Ὅθεν ὑπήκουσαν καὶ οἱ πρυτάνεις, ὑπήκουσαν πάντες πλὴν ἑνός. Ἦτο δὲ ὁ εἷς καὶ μόνος ἐπιμείνας ὑπὲρ τοῦ νόμου διαμαρτυρόμενος ὁ Σωκράτης, ὅστις καὶ πρὸ ἐννέα ἐτῶν εἰς μάτην ἀπέτρεπε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὴν Σικελίαν στρατείας.

Μετὰ πάντα ὅμως ταῦτα ἠδυνήθη εἷς τῶν καλῶν κἀγαθῶν τῆς ἐκκλησίας ἀνδρῶν, Εὐρυπτόλεμος ὁ Πεισιάνακτος, νὰ ἀπολογηθῇ ἐκ τοῦ προχείρου ὑπὲρ τῶν κατηγορουμένων. Ὁ Εὐρυπτόλεμος ὡμίλησε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος καὶ μετριοπαθείας, μὴ διστάσας ἐν τούτοις ν' ἀπευθύνῃ εἰς τὸν ἐξεστηκότα τὰς φρένας ἐκεῖνον ὄχλον τὴν πικρὰν εἰρωνείαν τοῦ νὰ μὴ συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀπολλύντες ἀκρίτους παρὰ τὸν νόμον τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀφαιρέσαντας ἀπὸ ἐκείνων ἑβδομήκοντα ναῦς καὶ κατατροπώσαντας αὐτούς. Ἀλλ' ὡμίλησεν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Ἡ ἐκκλησία κατεδίκασε τοὺς σωτῆρας τῆς πατρίδος στρα-

τηγούς, ὀκτὼ ὄντας· ἀπέθανον δὲ οἱ παρόντες ἕξ, ἐν οἷς καὶ ὁ ναυαγὸς Λυσίας. Ἡ τιμωρία τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἀνοσιουργήματος ἐπῆλθε ταχεῖα καὶ ἀδυσώπητος. Μετὰ ὀλίγους μῆνας οἱ διάδοχοι τῶν θανατωθέντων στρατηγῶν ἔπαθον τὴν περὶ Αἰγὸς ποταμοὺς πανωλεθρίαν· καὶ μετά τινας πάλιν ἑτέρους μῆνας αὐτὴ τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὸν Λύσανδρον καὶ εἰς τὴν τυραννίαν τῶν τριάκοντα.

Τότε ἡ τύχη ἐνόμισεν ἀρκοῦντα τὰ ἀντίποινα ταῦτα καὶ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα· ἀλλὰ πρὸ μικροῦ εἴδομεν ὁπόσον πάλιν ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι τοῦ νέου τούτου εὐεργετήματος. Τοσοῦτον δὲ ἐξεβακχεύθησαν καὶ μετ' αὐτὴν τὴν περὶ Χαιρώνειαν ἧτταν ὥστε ἐπὶ τῆς δίκης καὶ τῆς καταδίκης τοῦ χρηστοῦ Φωκίωνος ἐκάλεσαν συμμετόχους τῶν ὀργίων αὐτῶν καὶ δούλους καὶ ξένους. Μικρὸν δὲ πρότερον ἔπραξαν χεῖρόν τι εἰ δυνατόν. Τῷ 322 ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων ἡττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος Κλείτου περὶ Ἀμοργόν. Ὁ δημαγωγὸς Στρατοκλῆς, δραμὼν εἰς τὴν πόλιν πρὸ πάσης ἄλλης περὶ τῆς συμφορᾶς ἀγγελίας, εἰσελαύνει ἐστεφανωμένος διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, βεβαιοῖ ὅτι νενικήκασι καὶ γράφει ψήφισμα νὰ τελέσωσιν εὐαγγέλια καὶ νὰ ποιήσωσι κρεοδαισίαν κατὰ φυλήν. Ἀλλ' ἔτι πανηγυριζούσης τῆς πόλεως καταφθάνουσιν εἰς Πειραιᾶ τὰ ἐλεεινὰ τοῦ στόλου λείψανα. Ὁ δὲ Στρατοκλῆς ἰδὼν τὸν δῆμον κατεξαναστάντα κατ' αὐτοῦ· «εἶτα, εἶπε, τί πεπόνθατε δεινὸν εἰ δύο ἡμέρας ἡδέως γεγόνατε;» Καὶ ἐν τούτοις ὁ Στρατοκλῆς οὗτος δὲν ἔπαυσε πρωτεύων ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ παντοδύναμος ἐνταῦθα ἐγένετο. Ὁμολογητέον ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν παρῳδία πολιτεύματος, καὶ ὄχι πολίτευμα.

Ῥίψωμεν ἤδη ἓν βλέμμα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ῥώμης.

Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἔλαβε βαθμηδὸν ἅπαντα τὰ δικαιώματα τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου, ἐὰν μὴ καὶ μείζονα. Ἰδίως ἀπεδόθη αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἅπαντας τοὺς ἄρχοντας τῆς πολιτείας, πολιτικούς τε καὶ στρατιωτικοὺς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰς ἀρχάς. Κατ' ἀμφότερα ταῦτα ἡ ἰσχὺς τοῦ δήμου ἦτο ἐν Ῥώμῃ μείζων ἢ ἐν Ἀθήναις, ὅπου προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἐκλογή, πλὴν τῆς τῶν σρατηγῶν, ἀντικατέστη διὰ τῆς κληρώσεως. Ὁ δῆμος ἐψήφιζε τοὺς νόμους καὶ ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης· ἄνευ τῆς κυρώσεως αὐτοῦ οὐδεμία ἴσχυε συνθήκη καὶ οὐδεμία ἐξετελεῖτο ποινὴ θανάτου. Ἑνὶ λόγῳ ὁ δῆμος, ἐν ταῖς τακτικαῖς αὐτοῦ συνελεύσεσιν, ἦτο ἡ πρώτη τοῦ κράτους ἀρχὴ καὶ ὁ νόμιμος αὐτοῦ κυρίαρχος. Τοσαύτην δὲ λαμβάνων ὁσημέραι παντοδυναμίαν, δὲν ἀνέδειξε πάντοτε πολλὴν περὶ τὴν ἐνάσκησιν αὐτῆς σωφροσύνην. Ἡ δημαγωγία ἤνθησεν ἐν Ῥώμῃ ὅπως καὶ ἐν Ἀθήναις, ἀπειλοῦσα ἐκ διαλειμμάτων νέαν ἐπέκτασιν τῆς τοῦ λαοῦ ἐξουσίας. Μήπως, ὅπως ὁ ἡμέτερος Λυκίσκος ἐπὶ τῆς δίκης τῶν ὀκτὼ στρατηγῶν, δὲν ἠρώτησε καὶ ὁ Τιβέριος Γράκχος, ἐὰν ὁ δήμαρχος ὁ μὴ ἐπιτρέπων εἰς τὸν λαὸν νὰ πράξῃ ὅ,τι θέλει δὲν εἶναι καθαιρετέος;

Ἀλλ' ἀπέναντι τῆς ἀγορᾶς ἦρε τὴν ὑπερήφανον αὐτῆς κορυφὴν ἡ σύγκλητος, ἡ ἀκρόπολις τοῦ πολιτεύματος, εἰς τοὺς βράχους τῆς ὁποίας ἐθραύσθησαν πολλάκις τὰ κύματα τῆς δημαγωγίας. Ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἡ σύγκλητος ἦτο ἁπλῶς συμβουλευτικὸν τοῦ βασιλέως

συνέδριον, συγκείμενον ἐκ τῶν γεναρχῶν τῆς πόλεως, ἰσοβίως ἐπιτελούντων τὴν λειτουργίαν ταύτην· ἐπενήργει ὅμως ἔκτοτε εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν κυριωτάτων τῆς πολιτείας συμφερόντων. Ἀπὸ δὲ καταλύσεως τῆς βασιλείας, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἐτροπολογήθη ἥ τε συγκρότησις τῆς συγκλήτου καὶ ἡ δικαιοδοσία αὐτῆς· τὸ συνέδριον τοῦτο ἀνέλαβεν ἤδη αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν, αὐτὴν τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν μειζόνων ἀρχόντων. Παρεκάθηντο δ' ἐν αὐτῷ αὐτοδικαίως καὶ ἰσοβίως πάντες οἱ πρῴην ὕπατοι, πραίτορες, τιμηταί, πάντες οἱ προδιατελέσαντες μείζονες τῆς πολιτείας ἄρχοντες· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἐξήρκουν εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ νενομισμένου ἀριθμοῦ τῶν τριακοσίων συγκλητικῶν, ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν τιμητῶν ἐπίσης ἰσοβίως καὶ ἄλλοι πολῖται, εἴτε προδιατελέσαντες ἐν τοῖς δευτερεύουσι τῆς πολιτείας ἀξιώμασιν εἴτε ἄνδρες ἐπὶ πολεμικῇ ἀνδρείᾳ διαπρέψαντες. Τῶν συζητήσεων ὅμως δὲν μετεῖχον εἰμὴ οἱ ἐκ τῶν μειζόνων ἀρχόντων συγκλητικοί, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν τιμητῶν προχειριζόμενοι δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ φέρωσι ποτὲ τὸν λόγον, ἀρκούμενοι νὰ ἀκούωσι καὶ νὰ ψηφίζωσιν ἐν σιωπῇ. Ὅθεν ἀληθῶς εἰπεῖν οἱ συγκλητικοὶ ἐξελέγοντο ἐμμέσως ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ δήμου, ὅστις ἀνεδείκνυε διὰ τῆς ἑαυτοῦ ψήφου τοὺς μέλλοντας νὰ παρακαθήσωσιν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀνωτέρους ἄρχοντας, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τοὺς τιμητάς, οἵτινες ἐξέλεγον πάλιν τοὺς ὑποδεεστέρους συγκλητικοὺς τοὺς ἔχοντας μόνον δικαίωμα ψήφου, ὄχι δὲ καὶ συζητήσεως.

Ἡ ἁρμοδιότης τῆς συγκλήτου εἶνε δύσκολον νὰ διαγραφῇ, ἰδίως δὲ σφόδρα δυσδιάκριτα εἶνε τὰ ὅρια τὰ ὁποῖα διεχώριζον τὴν ἁρμοδιότητα ταύτην ἀπὸ τῆς κυριάρχου ἐξουσίας τοῦ λαοῦ. Ὁ δῆμος, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ἦτο ἡ ὑπερτάτη τοῦ κράτους ἀρχὴ καὶ ὁ νόμιμος αὐτοῦ κυρίαρχος, ἡ δὲ σύγκλησις ἦτο ἐπιτετραμμένη τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν, τῇ συμπράξει τῶν μειζόνων ἀρχόντων. Πράγματι ὅμως ἡ σύγκλητος ἐχειραγώγει τὸν δῆμον περὶ τὴν ἐνάσκησιν ἁπάντων τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία λ. χ. ἀνῆκε τῷ δήμῳ· ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι οὐδὲν νομοσχέδιον ὑπεβάλλετο εἰς τὸν δῆμον πρὶν ἢ διὰ προβουλεύματος ἐγκριθῇ ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἡ σύγκλητος ἰδιοποιήθη τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διακόπτῃ, ἐν καιροῖς κρισίμοις, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, ἐπιφυλαττομένης τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου κυρώσεως τοῦ περὶ τούτου συγκλητικοῦ δόγματος, κυρώσεως ὅμως ἥτις ἀπέβη κατὰ μικρὸν ψιλὸς τύπος ἐπὶ τοσοῦτο ὥστε ἐπὶ τέλους οὐδ' ἐπεβάλλετο περὶ αὐτῆς ψήφισμα. Ὡσαύτως ὁ δῆμος ἐξέλεγε τοὺς ἄρχοντας, ἀλλ' ἡ σύγκλητος διὰ τοσούτων τρόπων ἠδύνατο νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν ὥστε συνήθως, ἂν ὄχι πάντοτε, ἄρχοντες ἀνεδείκνυντο οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν.

Ὁ Πολύβιος, αὐτόπτης καὶ αὐτόπειρος τῶν πραγμάτων γενόμενος, γράφων δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἤτοι ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐξηγεῖ εὐκρινῶς καὶ πρακτικῶς, πῶς κατώρθου ταῦτα πάντα ἡ σύγκλητος. «Πολλῶν γὰρ ἔργων ὄντων ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν τιμητῶν διὰ πάσης Ἰταλίας, εἰς τὰς ἐπισκευὰς καὶ κατασκευὰς τῶν δημοσίων, ἅ τις οὐκ ἂν ἐξαριθμήσαιτο ῥᾳδίως, πολλῶν δὲ

ποταμῶν, λιμένων, κηπίων, μετάλλων, χώρας, συλλήβδην ὅσα πέπτωκεν ὑπὸ τὴν Ρωμαίων δυναστείαν, πάντα χειρίζεσθαι συμβαίνει τὰ προειρημένα διὰ τοῦ πλήθους, καὶ σχεδόν, ἔπος εἰπεῖν, πάντας ἐνδεδέσθαι ταῖς ὠναῖς καὶ ταῖς ἐργασίαις ταῖς ἐκ τούτων. Οἱ μὲν γὰρ ἀγοράζουσι παρὰ τῶν τιμητῶν αὐτοὶ τὰς ἐκδόσεις, οἱ δὲ κοινωνοῦσι τούτοις, οἱ δ' ἐγγυῶνται τοὺς ἠγορακότας, οἱ δὲ τὰς οὐσίας διδόασι περὶ τούτων εἰς τὸ δημόσιον. Ἔχει δὲ περὶ πάντων τῶν προειρημένων τὴν κυρίαν τὸ συνέδριον· καὶ γὰρ χρόνον δοῦναι, καὶ συμπτώματος γενομένου κουφίσαι, καὶ τὸ παράπαν, ἀδυνάτου τινὸς συμβάντος, ἀπολῦσαι τῆς ἐργωνίας. Καὶ πολλὰ δή τινά ἐστιν, ἐν οἷς καὶ βλάπτει μεγάλα, καὶ πάλιν ὠφελεῖ τοὺς τὰ δημόσια χειρίζοντας ἡ σύγκλητος. Ἡ γὰρ ἀναφορὰ τῶν προειρημένων γίνεται πρὸς ταύτην. Τὸ δὲ μέγιστον, ἐκ ταύτης ἀποδίδονται κριταὶ τῶν πλείστων καὶ τῶν δημοσίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν συναλλαγμάτων, ὅσα μέγεθος ἔχει τῶν ἐγκλημάτων. Διὸ πάντες εἰς τὴν ταύτης πίστιν ἐνδεδεμένοι καὶ δεδιότες τὸ τῆς χρείας ἄδηλον, εὐλαβῶς ἔχουσι πρὸς τὰς ἐνστάσεις καὶ τὰς ἀντιπράξεις τῶν τῆς συγκλήτου βουλευμάτων».

Οὕτως ἐποδηγέτησε τὴν πολιτείαν ἡ σύγκλητος, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας, ἐπὶ μακρότατον κυβερνῶσα, συντηροῦσα καὶ σῴζουσα τὸ κράτος, κατορθώσασα τὴν Ἰταλικὴν ἑνότητα, κυριαρχήσασα μεγάλου μέρους τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης καὶ κληθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐκπεπληγμένων λαῶν πρὸς οὓς περιήρχετο εἰς σχέσιν «συνέδριον βασιλέων». Ἀλλ' ἀπὸ τῆς δευτέρας πρὸ Χ. ἑκατονταετηρίδος ὁ δῆμος ἤρχισεν ἀδιακόπως σχεδὸν στασιάζων καὶ ἀναδεικνύων ἡγέτας πολεμίους τοῦ πολιτεύματος καί, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν ἡγετῶν τούτων, ψηφίζων τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Κατ' ἀρχὰς ἡ σύγκλητος, περιεστοιχισμένη ὑπὸ τῆς σωφρονεστέρας τοῦ ἔθνους μερίδος, κατέβαλλε στάσεις καὶ στασιαστὰς καὶ ἐπανῆγε τὸ πολίτευμα εἰς τὴν προτέραν τροχιάν. Μετ' ὀλίγον ὅμως αἱ στάσεις μετεβλήθησαν εἰς ἐμφυλίους πολέμους φοβεροὺς καὶ ἐπανειλημμένους. Ἡ σύγκλητος ἐπάλαισε καὶ τότε γενναίως καὶ μέχρι τινὸς ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ πολιτεύματος, ἐν μέσῳ τῶν δεινοτέρων περιπλοκῶν ἐν αἷς εὑρέθη ποτὲ κυβέρνησις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ τέλους δὲ οἱ ἐμφύλιοι ἐκεῖνοι πόλεμοι κατέστησαν ἀναπόδραστον τὴν ἵδρυσιν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κατακλυσμῷ τούτῳ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος μόνη ἐπέπλευσεν ἡ σύγκλητος, ὡς ὕπατον τοῦ κράτους συμβούλιον, καὶ διετήρησεν ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὴν διοικητικὴν καὶ οἰκονομικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν, τὸ δὲ κυριώτατον, ἐξηκολούθησεν ἀποτελοῦσα τὸν ἠθικὸν δεσμὸν τῆς ρωμαϊκῆς ἑνότητος, μέχρις οὗ ἐν ἀρχῇ τῆς 4 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀπέβαλε καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο λείψανον τοῦ πάλαι ἀξιώματος, διὰ τῆς ὁριστικῆς διχοτομίας τοῦ κράτους καὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος ἐσταδιοδρόμησε λοιπὸν ἐπὶ χίλια ἔτη, γεννηθεῖσα σὺν τῇ Ρώμῃ καὶ σὺν αὐτῇ θανοῦσα. Γεγονὸς ἐνιαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν καὶ ἐν ταὐτῷ διδακτικώτατον. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι δὲν θαυματουργοῦσιν αὐτομάτως. Ἵνα διαπλασθῶσι βιώσιμοι καὶ λειτουργήσωσι σκοπίμως, ἀπαιτοῦνται πολλά, πρὸ πάντων δὲ ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ ἔθνει βαθεῖα ἡ συνείδησις τῆς ἀνάγκης

κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, συνείδησις ἧς ἄνευ ἡ ἐλευθερία τάχιστα ἐκτρέπεται εἰς ἀναρχίαν. Τὸ κυβερνητικὸν τοῦτο αἰσθητήριον ἦτο ἀκμαιότατον ἐν τῷ ρωμαϊκῷ ἔθνει, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ ρωμαϊκὸν ἔθνος ἐμεγαλούργησεν ἐπὶ αἰῶνας· τὸ δὲ ἑλληνικὸν ἔθνος, εἰς ὃ ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν ὅλας τὰς εὐφυΐας καὶ ὅλας τὰς χάριτας τοῦ κόσμου τούτου, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ κυβερνηθῇ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν παρέμεινε πολὺ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας.

Ἐὰν ἤδη ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἐκείνων χρόνων στρέψωμεν τὰ βλέμματα εἰς τὰ περὶ ἡμᾶς συμβαίνοντα, δυσκόλως θέλομεν ἀρνηθῇ ὅτι ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς μίαν μάλιστα τῶν προγονικῶν ἰδιοτήτων ἐκληρονόμησεν ἀπαραμείωτον. Τῳόντι, διατὶ τὰ θαυμάσια πολεμικὰ ἔργα τῆς ἐπαναστάσεως μικροῦ ἐδέησε νὰ ματαιωθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν; Διότι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως οὐδόλως οὐδαμῶς ἐκυβερνήθημεν. Διατί δὲ καὶ τῆς ἐπελθούσης πεντηκονταετοῦς εἰρήνης οἱ καρποὶ οὔτε καλοὶ ἐγένοντο οὔτε ὥριμοι; Διότι ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ, ἀντὶ νὰ διαπλασθῶμεν ἐθνικῶς καὶ στρατιωτικῶς, κατετρίψαμεν τὸν χρόνον περὶ πᾶν ἄλλο ἢ περὶ τὴν τελεσφόρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ διοργάνωσιν. Οὐδὲν ἔθνος ὑποχρεοῦται νὰ εἶνε μεγαλοφυές· ἀλλ' οὐδὲν ἔθνος δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ κοινοῦ νοός. Κοινὸς δὲ νοῦς τῶν ἐθνῶν εἶνε ἡ κυβέρνησις.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Νοεμβρίου 1885

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

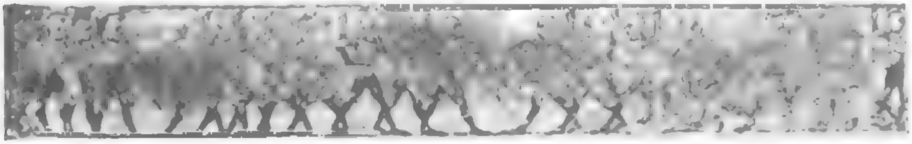
Ἡ Πύλη τῶν Λεόντων ἐν Μυκήναις

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΜΥΘΟΙ.—ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ.—ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗ.

Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ἱστορήματα. Τὰ μὲν εἶναι μυθικαὶ παραδόσεις ὅσας διέσωσαν εἰς ἡμᾶς ἀρχαῖοι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι· τὰ δὲ ἑρμηνεῖαι τῶν μυθευμάτων τούτων, τὰς ὁποίας ἐποίησαν οἱ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι ἱστορικοὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες.

Αἱ δημώδεις τοῦ ἔθνους παραδόσεις ἤρχιζον ἀπὸ ἀφελῶν τινων κοσμογονικῶν δοξασιῶν· καὶ ἔλεγον, ὅτι πρῶτον ὑπῆρξε Χάος, ἔπειτα δὲ ἡ εὐρύστερνος Γαῖα καὶ τὰ σκοτεινὰ Τάρταρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ Γῆ. Ἐκ τοῦ Χάους ἐγεννήθησαν τὸ Ἔρεβος καὶ ἡ μέλαινα Νύξ, ἐκ δὲ τῆς Νυκτὸς καὶ τοῦ Ἐρέβους ὁ Αἰθὴρ καὶ ἡ Ἡμέρα. Ἡ Γῆ πάλιν ἐγέννησε κατ' ἀρχὰς τὸν ἴσον ἑαυτῇ ἀστερόεντα Οὐρανόν, καὶ ἔπειτα τὰ Ὄρη καὶ τὸν Πόντον. Μέχρι τούτου πρόκειται περὶ τῶν διαφόρων μερῶν καὶ φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ κατόπιν ἀναφέρονται διάφορα θεῖα ἢ τερατώδη ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ φύσις καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ὀλιγώτερον εὔληπτοι καὶ ὅμως τὰ ὄντα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θρησκεύματος. Τφόντι αἱ παραδόσεις ἐξηκολούθουν λέγουσαι, ὅτι ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς ἐγεννήθησαν ἓξ θεοί, ὀνομαζόμενοι Τιτᾶνες, ἓξ θεαὶ ὀνομαζόμεναι Τιτανίδες, τρεῖς Κύκλωπες, καὶ τρεῖς Ἑκατόγχειρες. Οἱ Κύκλωπες ἦσαν ὄντα φοβερά, ἔχοντα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μετώπου ἕνα μόνον κυκλοτερῆ ὀφθαλμὸν καὶ διακρινόμενα ἐπί τε τῇ ῥώμῃ τοῦ σώματος καὶ τῇ δεξιότητι τῶν

Μάχη Ἑλλήνων καὶ Ἀμαζόνων

χειρῶν· αὐτοὶ κατεσκεύασαν βραδύτερον τὸν κεραυνόν. Ἰσχυρότατοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ Ἑκατόγχειρες, οὕτως ὀνομασθέντες, διότι εἶχον ἑκατὸν χεῖρας. Ὁ Οὐρανὸς ἐφοβήθη καὶ ἐβδελύχθη τοὺς γόνους τούτους. Ὅθεν τοὺς μὲν Κύκλωπας καὶ Ἑκατόγχειρας κατεκρήμνισεν εἰς τὰ Τάρταρα, τὰ δ' ἄλλα τέκνα ἅμα γεννώμενα ἔκρυπτεν εἰς τὰ ἄντρα τῆς Γῆς, μὴ ἐπιτρέπων νὰ προκύψωσιν εἰς τὸ φῶς. Τότε ἡ Γῆ, ἀγανακτήσασα, κατεσκεύασε μέγα σιδηροῦν δρέπανον, δι' οὗ ὁπλισθεὶς ὁ νεώτερος καὶ τολμηρότερος τῶν Τιτάνων, ὁ Κρόνος, κατέφερε πληγὴν βαρεῖαν εἰς τὸν Οὐρανόν, καὶ καθαιρέσας αὐτὸν ἐβασίλευεν αὐτὸς τοῦ κόσμου μετὰ τῶν λοιπῶν Τιτάνων· οἱ δὲ Κύκλωπες καὶ οἱ Ἑκατόγχειρες ἔμενον εἰς τὰ Τάρταρα. Ἕκαστος τῶν Τιτάνων ἐγέννησε πολλοὺς ἀπογόνους, ὁ δὲ Κρόνος τοὺς ἰσχυροτάτους· τὸν Πλούτωνα, τὸν Ποσειδῶνα, τὸν Δία, τὴν Ἑστίαν, τὴν Δήμητραν καὶ τὴν Ἥραν. Ὁ Κρόνος ὅμως ἐφοβήθη μὴ πάθῃ παρὰ τῶν ἰδίων παίδων, ὅ,τι ἔπραξε κατὰ τοῦ πατρός, διὸ ἅμα ἐγεννῶντο κατέπινεν αὐτοὺς καὶ ἐφύλαττεν ἐν ἑαυτῷ. Ἕνα μόνον, τὸν Δία, διέσωσεν ἡ μήτηρ Ῥέα, ἀντικαταστήσασα πέτραν ἐσπαργανωμένην, ἣν κατέπιεν ὁ Κρόνος, ἀντὶ τοῦ βρέφους· ὁ δὲ υἱὸς οὗτος τοῦ Κρόνου, ἤτοι ὁ Ζεύς, ἡλικιωθείς, πρῶτον μὲν διὰ πονηρίας, ἣν συνεβούλευσεν εἰς αὐτὸν ἡ Γῆ, κατώρθωσε νὰ ἐμέσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ πάντα τὰ καταποθέντα τέκνα· ἔπειτα δὲ ἀπεφάσισε μετὰ τῶν ἀδελφῶν νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ Κρόνου καὶ τῶν ἄλλων Τιτάνων· ὅθεν ἤρχισε μακρὸς καὶ φοβερὸς ἀγών, τοῦ ὁποίου μετέσχον πάντες οἱ θεοὶ καὶ πᾶσαι αἱ θεαί. Ὁ Ζεὺς προσέλαβε βοηθοὺς τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρας, ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ἐνίσχυσαν αὐτὸν διὰ τοῦ κεραυνοῦ, οἱ δὲ τελευταῖοι διὰ τῆς ὑπερβαλλούσης ῥώμης. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Δία κατεῖχον τὸν Ὄλυμπον, οἱ δὲ Τιτᾶνες τὴν Ὄθρυν. Δέκα ὅλα ἔτη διήρκεσεν ὁ πόλεμος. Δεινῶς ἀντήχει ὁ ἄπειρος πόντος καὶ ἐβόα ἡ γῆ· καὶ ἔστενε σειόμενος ὁ εὐρὺς οὐρανός· καὶ ἐτινάσσετο ἐκ βάθρων ὁ μακρὸς Ὄλυμπος. Τελευταῖον ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Δία. Οἱ νικηθέντες Τιτᾶνες κατεκρημνίσθησαν εἰς τὰ Τάρταρα. Ὁ δὲ Ζεὺς καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ἐβασίλευσαν ἔκτοτε τοῦ κόσμου διὰ παντός, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν πολυαρίθμων αὐτῶν ἀπογόνων καὶ συγγενῶν, ὧν τινες ἦσαν ὅλως ἀλλόκοτα καὶ τερατώδη ὄντα.

Ἡ Ῥέα δίδει εἰς τὸν Κρόνον πέτραν ἐσπαργανωμένην, ἀντὶ τοῦ βρέφους Διός (Ἑλληνικὸν ἀνάγλυφον)

Η Ἀθηνᾶ καταβάλλει τὸν Τιτᾶνα Ἐγκέλαδον. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ Γαῖα ἱκετεύει τὴν θεὰν νὰ φεισθῇ τοῦ υἱοῦ της. Ἡ νίκη στεφανοῖ τὴν Ἀθηνᾶν (Τοιχογραφία Γκρίλπαρτσερ. Σιναία Ἀκαδημία Ἀθηνῶν)

Αἱ παραδόσεις αὗται περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν θεῶν δὲν εἶναι, ὡς προείπομεν, πολὺ εὔληπτοι. Συνήθως ἡ πολυθεΐα προκύπτει ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑψώσῃ τὸν νοῦν μέχρι τοῦ δημιουργοῦ τοῦ παντός, λατρεύει ὡς θεῖα ὄντα τοῦ κτίσματα αὐτοῦ, τὸν Οὐρανόν, τὴν Γῆν, τὴν Σελήνην, τὸν Ἥλιον, τὴν Θάλασσαν κ. τ. λ. Πιθανώτατον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ πολυθεΐα προέκυψεν ἐκ τοιαύτης τινὸς ἀφορμῆς. Ἡ ἀρχικὴ ὅμως αὕτη ἀφορμὴ ἐτροπολογήθη πολὺ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἄδηλον πῶς· διότι τινὰ μὲν τῶν θείων ἐκείνων ὄντων οὐδεμίαν ἐξεπροσώπουν φυσικὴν ἢ ἠθικὴν δύναμιν, καὶ αὐτὰ δὲ ὅσα συνεδέοντο μετὰ τῶν διαφόρων φαινομένων τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ κόσμου ἐλατρεύοντο μᾶλλον ὡς ὄντα σχεδὸν ἀνθρώπινα ἢ ὡς αὗται αὗται αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις. Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλουσιν ἐκτεθῇ πλειότερά τινα κατωτέρω. Νῦν δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θεῶν μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, διότι αἱ δημώδεις παραδόσεις περιορίζονται εἰς τούτους καὶ μόνους, φυσικῷ τῷ λόγῳ. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρχον ποικίλαι καὶ ἀσαφεῖς δοξασίαι. Ἡ παράδοσις καθ' ἣν οὗτοι ἐπλάσθησαν ἐκ πηλοῦ ὑπὸ τοῦ τιτᾶνος Προμηθέως εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἕνα τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν, οἱ θεοὶ ἐποίησαν πρῶτον τὸ λεγόμενον χρυσοῦν γένος τῶν τελείων καὶ εὐτυχῶν ἀνθρώπων· ἔπειτα τὸ ἀργυροῦν γένος, τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ υποδεέστερον τοῦ πρώτου, ἀλλὰ μετεῖχε μέχρι τινὸς τῆς μακαριότητος αὐτοῦ· τρίτον δὲ τὸ τραχὺ καὶ ἄγριον χαλκοῦν γένος· μετὰ τοῦτο τὸ γένος τῶν ἡρώων ἢ ἡμιθέων, τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ δικαιότερον καὶ ἀγαθώτερον τοῦ προηγουμένου· καὶ ἐπὶ τέλους, πέμπτον, τὸ σιδηροῦν γένος, ἤτοι τοὺς παρόντας ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν δοξασίαν θεωροῦσι σοφοί τινες ἄνδρες ὡς ἐπινοηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου, οὐδὲ συνδέεται αὕτη μετὰ τῶν γενεαλογιῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Αἱ γενεαλογίαι πάλιν αὗται περιορίζονται συνήθως εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν βασιλέων ἑκάστης χώρας· ὅσαι δὲ μνημονεύουσιν

ἐν παρόδῳ καὶ ἄλλων ἀνθρώπων, αναφέρουσιν αὐτοὺς ὡς ἀνέκαθεν ὑπάρχοντας εἰς τὸν κόσμον, μὴ ἐξηγοῦσαι πῶς ἐγεννήθησαν· μία μόνη τῶν γενεαλογιῶν τούτων, ἡ κυριωτάτη ὅλων, ἡ περὶ τοῦ Ἕλληνος, επιφέρει, ὅτι μετὰ τὸν κατακλυσμὸν πολλοὶ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι παρήχθησαν, μεταμορφωθέντων λίθων εἰς ἀνθρώπους. (¹) Ὁτιδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἐφρόνουν οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ἡ πεποίθησις αὐτῶν ὡς πρὸς τοὺς ἀρχηγέτας τῶν ἐπισημοτέρων, τῶν βασιλικῶν γενῶν, ὅσα ἀναφέρον-

Προμηθεύς
(Τοιχογραφία Γκριλπαρτσερ. Σιναία Ἀκαδημία Ἀθηνῶν)

ται ὀνομαστὶ ὑπὸ τῶν παραδόσεων, ἦτο ὅτι ἅπαντες οἱ ἀρχηγέται οὗτοι ἢ εγεννήθησαν ἐκ θείου τινὸς ὄντος, ἢ ἦσαν αὐτόχθονες, δηλαδὴ ἐφύτρωσαν ἐκ τῆς γῆς. Προ πάντων δὲ ὁ ἀρχηγέτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Ἕλλην, ἐγενεαλογεῖτο ἐκ θεῶν ὡς ἑξῆς :

Ὁ Ἰαπετός, εἷς ὢν τῶν ἓξ τιτάνων, καὶ ἡ Κλυμένη, θυγάτηρ τοῦ Ὠκεανοῦ, ὅστις ἦτο ὁμοίως εἷς τῶν τιτάνων, ἐγέννησαν τέσσαρας υἱούς· Ἄτλαντα, Μενοίτιον, Προμηθέα και Ἐπιμηθέα. Ἐκ τούτων ὁ Προμηθεὺς ἦτο ἀγχινούστατος, τολμηρότατος, προνοητικώτατος, [illegible] εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Ζεὺς τὴν βασιλείαν τοῦ κόσμου, ἀνεδέχθη τὴν [illegible] ἀνθρωπίνου γένους, προξενήσας εἰς αὐτὸ πολλὰ μὲν ὠφελήματα, πολλὰ [illegible] και [illegible]. Ὁ Προμηθεὺς ἔκλεψεν ἐξ οὐρανοῦ τὸ πῦρ, καί, μεταδοὺς αὐτὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐδίδαξε δι' αὐτοῦ εἰς τούτους πάσας τὰς τέχνας. Ἀλλὰ ὁ Ζεύς, ὀργισθεὶς διὰ τὴν πρᾶξιν [illegible] καὶ ἄλλα αὐτοῦ τεχνάσματα, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ πικρῶς τούς τε ἀνθρώπους και τὸν αὐτόκλητον αὐτῶν προστάτην. Μεταξὺ τῶν πολλῶν θεῶν τῶν οποίων προΐστατο ὁ Ζεύς, ἦσαν καὶ ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἀφροδίτη καὶ αἱ Χάριτες· ὅθεν παρήγγειλεν εἰς μὲν τον Ἥφαιστον νὰ κατασκευάσῃ ἐκ γῆς παρθένον καλλίστην τὸ εἶδος, εἰς δε τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὰς Χάριτας, νὰ κοσμήσωσι τὴν παρθένον ταύτην πολυειδῶς, εἰς δὲ τὸν Ἑρμῆν να μεταδώσῃ αὐτῇ τὴν πονηρίαν και τὴν θελκτικὴν αὐτοῦ ευγλωττίαν. Ὠνομάσθη δὲ ἡ γυνὴ αὕτη Πανδώρα, καὶ ὁ ἄγγελος

(¹) Ὁ μῦθος φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν ὀνομάτων λᾶας=λίθος καὶ λαός.

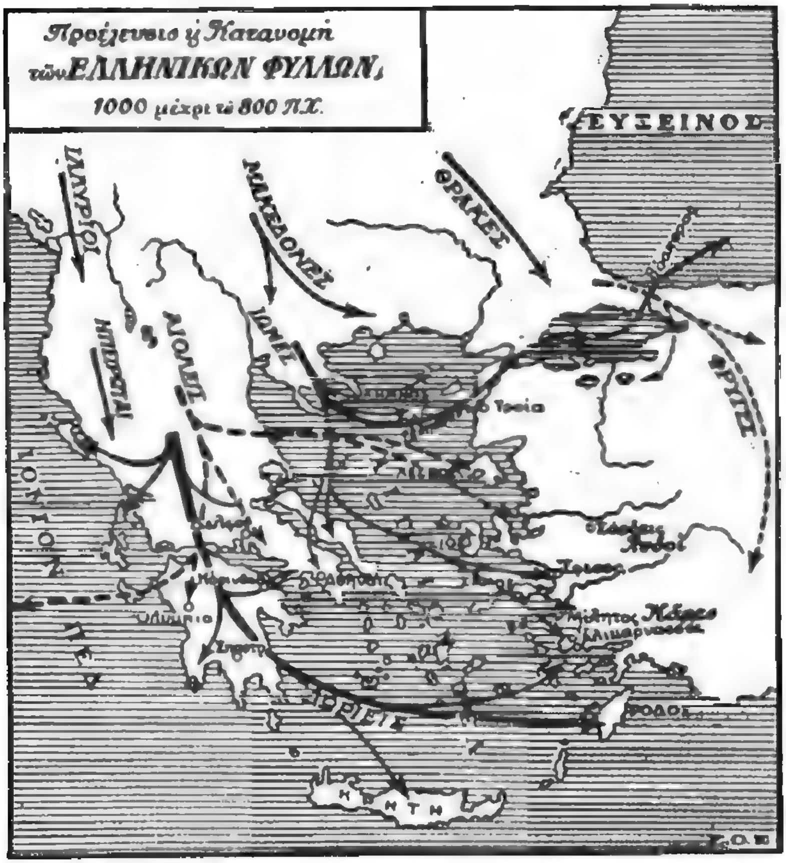
Προμηθεὺς καὶ Ἄτλας (Ἑλληνικὸν ἀγγεῖον)

τῶν θεῶν ἔφερεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀπόντος τοῦ Προμηθέως. Ὁ Προμηθεύς, ὅστις ἐφοβεῖτο πάντοτε ἐκδίκησίν τινα τοῦ Διός, εἶχεν εἰπεῖ εἰς τὸν ἀδελφὸν Ἐπιμηθέα νὰ μὴ δεχθῇ κανὲν παρὰ τῶν θεῶν δῶρον. Ἀλλὰ τὸ κάλλος τῆς Πανδώρας ἦτο ἀκαταμάχητον, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἐδέχθησαν αὐτήν, καὶ ἔκτοτε ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ἐνῷ ὁ προηγούμενος αὐτῶν βίος ἦτο ἀμέτοχος πόνων καὶ κακῶν. Τῳόντι ὅλα τὰ κακά, εἰς ὅσα ὑπόκεινται οἱ ἄνθρωποι ἦσαν πρὸ πολλοῦ κεκλεισμένα ἐντὸς πίθου φυλαττομένου παρ' αὐτῶν· ἡ δὲ πονηρὰ Πανδώρα ἤνοιξε τὸ πῶμα, ἤτοι τὸ σκέπασμα τοῦ πίθου τούτου, καὶ εὐθὺς διεδόθησαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἄπειροι συμφοραί. Ἐντὸς τοῦ πίθου ὑπῆρχε καὶ ἡ Ἐλπίς· ἀλλ' ἡ Πανδώρα ἐφρόντισε νὰ σκεπάσῃ αὐτόν, πρὶν προφθάσῃ νὰ ἐξέλθῃ καὶ αὕτη, διὰ νὰ παρηγορῇ τοὐλάχιστον τοὺς ἀνθρώπους ἕνεκα τῶν δυστυχημάτων αὐτῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἔπαθον οἱ ἄνθρωποι. Τὸν δὲ Προμηθέα προσήλωσεν ὁ Ζεύς, δι' ἰσχυρῶν ἁλύσεων, εἰς κίονα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὗτος ἔμενε πολὺν χρόνον δέσμιος· ἐκεῖ ἀετὸς μέγιστος, ἐρχόμενος τὴν ἡμέραν κατέτρωγε τὸ ἧπαρ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως πάλιν ηὔξανε τὴν νύκτα, διὰ νὰ ἀνανεῶνται τὰ βάσανα τοῦ ταλαιπώρου Προμηθέως· μέχρις οὗ ὁ Ζεύς, ἐπιθυμῶν νὰ ὑπερυψώσῃ τὴν δόξαν τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ του Ἡρακλέους, ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ »φονεύσῃ τὸν ἀετὸν καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν δεσμώτην.» [«Ὁ ἐπὶ τοῦ *Ὠγύγου* τοῦ βασι-« »λέως τῆς Ἀττικῆς γενόμενος κατακλυσμὸς συνέβη κατὰ τὰ περὶ τούτων παραδιδόμενα« »248 (κατὰ Σύγκελλον) ἢ 250 (κατὰ Εὐσέβιον) ἔτη πρὸ τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος. Ἀπὸ τοῦ« »μυθευομένου τούτου βασιλέως *Ὠγύγου*, αἱ Ἀθῆναι καλοῦνται ὑπὸ τῶν ποιητῶν Ὠγύ-« »γιαι (Αἰσχυλ.Λεφ. 974). Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἐπίθετον δίδεται βραδύτερον καὶ εἰς τὰς Θήβας« »(Παυσαν. Θ. 5, 1). Καὶ τὸ ὄνομα δὲ τῆς πόλεως ταύτης συνδέεται ὑπὸ τῶν μύθων« »πολυειδῶς πρὸς τὸν Ὤγυγον ἢ Ὠγύγην. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ὤγυγος εἶναι μυθικὴ προσω-« »ποποίησις τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ τὸ ὄνομα τοιοῦτόν τι σημαίνει καὶ εἶναι συγγενὲς« »πρὸς τὸ Ὠγὴν Ὠγῆνος, (=θάλασσα, ἡ θεότης θαλάσσης. «τὰς ποιεῖ φάρος μέγα τε« »καὶ καλὸν καὶ ἐν αὐτῇ ποικίλλει Γῆν καὶ Ὠγῆνον καὶ τὰ *Ὠγήνου* δώματα». Κλημεντ.« »Ἀλεξανδρ. Στρωμμ. ς'. 621). Κατά τινας τὸ ὄνομα εἶναι συγγενὲς καὶ πρὸς τὸ *Ὠκε-*« »*ανός* (πρβλ. καὶ Παυσαν. Α. 28, 7· «Ἐλευσῖνα δὲ ἥρωα οἱ μὲν Ἑρμοῦ παῖδα εἶναι καὶ« Δαείρας Ὠκεανοῦ θυγατρὸς λέγουσι, τοῖς δέ ἐστι πεποιημένα Ὤγυγον εἶναι πατέρα« »Ἐλευσῖνι). Ὡς γνωστὸν καὶ ἡ μυθευομένη νῆσος τῆς Καλυψοῦς καθ' Ὅμηρον (Ὀδ.« »Α. 50) «νῆσος ἀμφιρρύτη, ὅθι τ' ὀμφαλός ἐστι θαλάσσης» καλεῖται Ὠγυγία. Σημαίνει« »δὲ τὸ Ὠγύγιος καὶ τὸ πάνυ ἀρχαῖον, τὸ ἀναγόμενον τρόπον τινὰ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ« »πάνυ ἀρχαίου ἥρωος τοῦ κατακλυσμοῦ. Ὁ δὲ τοῦ δευτέρου, κατὰ τὰς Ἑλληνικὰς παρα-« »δόσεις, μεγάλου κατακλυσμοῦ ἥρως Δευκαλίων κατὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκ τοῦ Ὁμήρου«

»γνωστὰς παραδόσεις εἶναι Κρής, υἱὸς τοῦ Μίνωος καὶ πατὴρ τοῦ Ἰδομενέως· οὐδαμῶς« »δὲ παρ' Ὁμήρῳ συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸς παράδοσιν οἱανδήποτε περὶ κατακλυ-« »σμοῦ. Ἡ μεταγενεστέρα παράδοσις ἡ ποιήσασα τὸν *Δευκαλίωνα*, κατά τινα πιθανῶς« »ἀρχαῖον Κρητικὸν μῦθον, ἥρωα τοῦ μεγάλου κατακλυσμοῦ, συνῆψε τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸς« »τὸ τοῦ Προμηθέως καὶ τοῦ Ἕλληνος, δι' οὓς κατωτέρω θέλομεν εἴπεῖ λόγους. Ἐν-« »ταῦθα προσθέτομεν ἁπλῶς, ὅτι ἐκ τοῦ μεγάλου ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ ἐσώθη-« »σαν, κατὰ τὸν μῦθον μόνοι ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ Πύρρα,ἐξ ὧν παρήχθη πάλιν τὸ ἀνθρώ-« »πινον γένος. Ὁ Δευκαλίων δὲ ἐγένετο καὶ πατὴρ τοῦ *Ἕλληνος*, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ τῶν« »Ἑλλήνων γένος.«]

Τοῦ Προμηθέως τούτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἐπιμηθέως ἀπόγονος ἦτο ὁ ἀρχηγέτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· διότι υἱὸς τοῦ Προμηθέως καὶ τῆς Πανδώρας ἦτο ὁ Δευκαλίων, θυγάτηρ δὲ τοῦ Ἐπιμηθέως ἡ Πύρρα, ἐκ δὲ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἐγεννήθη ὁ Ἕλλην. Ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἐπεκράτησεν εἰς τὴν γῆν ὑπερβολικὴ ἀσέβεια· ὅθεν ὁ Ζεὺς ἀπεφάσισε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος, διὰ γενικοῦ κατακλυσμοῦ. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀδιάκοποι καὶ φοβεροὶ ὑετοὶ κατέκλυσαν ὅλην τὴν Ἑλλάδα, πλὴν τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῶν ὀρέων, εἰς τὰς ὁποίας κατέφυγον ὀλίγοι τινὲς ἄνθρωποι. Ὁ κατακλυσμὸς οὗτος συνέβη βασιλεύοντος ἐν τῇ Ἀττικῇ τοῦ Ὠγύγου, ἤτοι, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς ἐκείνων οἵτινες ἐπεχείρησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ χρονολογήσωσι τὰς μυθικὰς ταύτας παραδόσεις, τῷ 1796 πρὸ Χριστοῦ. Ὁ Δευκαλίων ἐσώθη μετὰ τῆς Πύρρας ἐντὸς κιβωτοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχε κατασκευάσει κατὰ προτροπὴν τοῦ πατρός του Προμηθέως· καὶ πλανηθεὶς ἐννέα ἡμέρας ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἀπεβιβάσθη ἐπὶ τέλους εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Παρνασσοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ζεὺς ἔστειλε τὸν Ἑρμῆν νὰ τὸν ἐρωτήσῃ τί ἔχει νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ, ὁ Δευκαλίων παρεκάλεσε νὰ τῷ στείλῃ, εἰ δυνατόν, ἀνθρώπους διὰ νὰ μὴ μείνῃ μόνος καὶ ἔρημος εἰς τὸν κόσμον. Τότε ὁ Ζεὺς παρήγγειλεν εἰς αὐτόν τε καὶ εἰς τὴν Πύρραν νὰ ρίψωσι λίθους εἰς τὰ ὀπίσω αὐτῶν· καὶ οἱ μὲν λίθοι τῆς Πύρρας ἔγιναν γυναῖκες, οἱ δὲ λίθοι τοῦ Δευκαλίωνος ἄνδρες.

Ἐκ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἐγεννήθη ὄχι μόνον ὁ Ἕλλην, ἀλλὰ καὶ ἄλλος υἱός, ὁ Ἀμφικτύων, ὅστις διετέλεσεν ἱδρυτὴς ἢ προστάτης τοῦ ἀμφικτυονικοῦ ἤτοι θρησκευτικοῦ τινος καὶ πολιτικοῦ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν συνεδρίου, καὶ μία θυγάτηρ, ἡ Πρωτογένεια, ἡ μήτηρ τοῦ Ἀεθλίου, ὅστις ἐτιμᾶτο ὡς προστάτης τῶν ἀγώνων ἢ πανηγύρεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ δὲ Ἕλλην ἐγέννησε τρεῖς υἱούς, τὸν Δῶρον, τὸν Ξοῦθον καὶ τὸν Αἴολον, καὶ διένειμε τὴν χώραν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων παίδων. Ὁ Αἴολος ἐβασίλευσε τῆς Θεσσαλίας, ὁ Ξοῦθος τῆς Πελοποννήσου, γεννήσας ἐκ Κρεούσης τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτόχθονος ἥρωος τῆς Ἀττικῆς Ἐρεχθέως, δύο υἱούς, τὸν Ἀχαιὸν καὶ τὸν Ἴωνα· ὁ δὲ Δῶρος κατέλαβε τὴν χώραν ἥτις κεῖται ἀντικρὺ τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ Ἕλληνος οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ὠνομάσθησαν Ἕλληνες, ἐκ δὲ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἔλαβον κατὰ διαφόρους χώρας τὰ διάφορα ὀνόματα· Αἰολεῖς, Ἀχαιοί, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς. [Τὸ ὄνομα »*Ἕλλην* ὡς ὄνομα ἥρωος ἐπωνύμου ἤτοι ὡς ὄνομα γενάρχου τῶν Ἑλλήνων ἀνήκει εἰς« »χρόνους καθ' οὓς *Ἕλλην* ἢ *Ἕλληνες* κατέστη καθολικὸν ὄνομα τῆς φυλῆς ταύτης,καὶ διὰ« «τοῦτο δὲν ὑπάρχει παρ' Ὁμήρῳ. Ἐν Ἰλιάδι *Ἕλληνες* καλοῦνται ὁ ἐν Φθίᾳ τῆς Θεσσα-« »λίας οἰκῶν λαὸς τῶν *Ἑλλήνων* ἢ *Μυρμιδόνων*,ὧν ἡγεμὼν εἶναι ὁ Ἀχιλλεύς.Καὶ λέγον-« »ται μὲν οἱ Ἕλληνες οὗτοι καὶ *Πανέλληνες*, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο δηλοῖ ἁπλῶς τὴν« »*ἕνωσιν* τῶν Ἑλλήνων,αὐτοῦ δὴ τούτου τοῦ οὕτω καλουμένου λαοῦ τῆς Θεσσαλίας, ἕνωσιν« »ἁπλῶς φυλετικὴν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς φυλῆς ταύτης. Ἐν Ὀδυσσείᾳ τὸ ὄνομα«

Ἡ προέλευσις καὶ ἡ κατανομὴ τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν

»Ἑλλὰς φαίνεται ὅτι σημαίνει πᾶσαν τὴν ἐκτὸς Πελοποννήσου Ἑλλάδα. Τοῦτο τοὐλάχιστον φαίνεται ὅτι δηλοῖ τὸ «*καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος*». Ὀδ. Α... 344 «*ἀνδρός, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος*». Κατὰ Στράβωνα (Η'. 370), ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Ἀρχίλοχος ἐλέγετο ὅτι ἐγίνωσκον τὴν καθολικὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων *Ἕλληνες* καὶ *Πανέλληνες*. Καὶ ἀληθῶς παρ' Ἡσιόδῳ εὑρίσκομεν ἤδη τὸ ὄνομα *Ἑλλὰς* λεγόμενον περὶ ὅλης τῆς ἱστορικῆς Ἑλλάδος(Ἡσιόδ. Ἔργ. καὶ Ἡμέρ. 652—53 «λαὸν ἄγειραν Ἑλλάδος ἐξ ἱερῆς εἰς Τροίην καλλιγύναικα»),ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ ποιητοῦ μνημονεύει ὁ Στράβων ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ τὸ περὶ «Πανελλήνων μνηστευόντων τὰς Προιτίδας». Καὶ ἐκ τοῦ Ἀρχιλόχου δὲ παρατίθησιν ὁ Στράβων τὸ «*Πανελλήνων* ὀϊζὺς ἐς Θάσον συνέδραμεν»· ταῦτα πάντα λεγόμενα ἐν τῇ καθολικῇ ἱστορικῇ σημασίᾳ τῶν ὀνομάτων Ἕλληνες καὶ Πανέλληνες. Κατὰ Θουκυδίδην (Α. 3), ὡς γνωστόν, τὸ ὄνομα Ἕλλην ἐξετάθη κατὰ μικρὸν ἐφ' ἅπασαν τὴν ὕστερον Ἑλλάδα κληθεῖσαν χώραν «τοῦ Ἕλληνος τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τῇ Φθιώτιδι ἰσχυσάντων καὶ τῶν ἐπαγομένων αὐτοὺς ἐπ' ὠφελίᾳ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις». Ἐννοεῖται ὅτι ἡ τοιαύτη ἱστορικὴ ἑρμηνεία τοῦ περὶ *Ἕλληνος* μύθου οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν καὶ ἀξίαν. Τὸ ὄνομα Ἕλλην ἐθεωρήθη ἀρχαιότατον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἱστορικῶν χρόνων, διότι ἐνομίσθη ὡς ἀναφερόμενον εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ τῶν Ἑλλήνων γένους, ἐνῷ κατ' οὐσίαν ἀναφέρεται ἁπλῶς εἰς τὴν καθολίκευσιν τοῦ ὀνόματος Ἕλληνες καὶ εἰς τὴν διὰ τούτου ἀντικατάστασιν τῶν παρ' Ὁμήρῳ καθολικωτέρων τοῦ γένους ὀνομάτων, πρωτίστως μὲν τοῦ *Ἀχαιοί*, εἶτα δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων *Ἀργεῖοι* καὶ *Δαναοί*. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος παρήχθη ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ὁ μῦθος ὁ περὶ Ἕλληνος, ἐξ ἑνὸς μὲν ὡς πατρὸς τῶν ἐπισήμων ἡρώων τῶν πρωτίστων ἑλληνικῶν φυλῶν, ἐξ ἄλλου«

»δέ, ὡς υἱοῦ τοῦ ἥρωος τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ ἐγγόνου τοῦ πρώτου ἀν-«
»θρώπου ἢ τοῦ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐκπροσωποῦντος τιτᾶνος, τοῦ Προμηθέως δηλο-«
»νότι. Ὅτι δὲ τοῦ τοιούτου Ἕλληνος ἀδελφὸς παρίσταται ὁ Ἀμφικτύων, ἤτοι ὁ μυ-«
»θικὸς ἥρως ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν μεγάλην Θεσσαλικὴν καὶ Δελφικὴν Ἀμφικτυονίαν, ἐξη-«
»γεῖται ἁπλῶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἀμφικτυονία αὕτη, ὡς καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς μαν-«
»τεῖον, συνετέλεσε τὸ πλεῖστον εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐπίρρωσιν τῆς συνειδήσεως«
»τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος καὶ εἰς τὴν καθολίκευσιν τοῦ ὀνόματος Ἕλλην, Ἑλλήνων κλη-«
»θέντων γενικώτερον, ὡς φαίνεται, ἐν ἀρχῇ πάντων τῶν μετεχόντων τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ«
»συνεδρίου φύλων.»]

Τοιουτοτρόπως ἱστόρουν οἱ προπάτορες ἡμῶν τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ φυλῶν, ἀναμίξαντες εἰς τὸ περὶ τούτου μύθευμα καὶ ἄλλας τινὰς γενικωτέρας, ἠθικὰς καὶ φυσικὰς δοξασίας, ἀξίας σημειώσεως. Διότι κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἡ Πανδώρα διὰ τοῦτο μάλιστα ὑπῆρξε τοσούτων κακῶν πρόξενος εἰς τὸν κόσμον, ὅτι ἐξ αὐτῆς παρήχθη τὸ γένος τῶν γυναικῶν τὸ «ὀλώϊον», δηλαδὴ ὀλέθριον τῶν γυναικῶν γένος.

Ἐκ τῆς γὰρ γένος ἐστὶ γυναικῶν θηλυτεράων
Τῆς γὰρ ὀλώϊόν ἐστι γένος, καὶ φῦλα γυναικῶν
Πῆμα μέγα θνητοῖσι μετ' ἀνδράσι ναιετάουσιν . . .

Ὥστε καὶ ἐνταῦθα, καθὼς ἐν τῇ Γενέσει, ἡ γυνὴ θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη αἰτία τῶν πόνων καὶ τῶν θλίψεων, ὧν ἐπληρώθη ὁ ἀνθρώπινος βίος. Εὑρίσκομεν ὁμοίως ἐν τῷ διηγήματι τούτῳ τὴν περὶ κατακλυσμοῦ παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρουσιν ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ἔθνη, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Σῖναι, οἱ Χαλδαῖοι καὶ αὐτοὶ οἱ μεσημβρινοὶ Ἀμερικανοί. Ἔρχονται τελευταῖον αἱ θαυμάσιαι τοῦ Προμηθέως περιπέτειαι, αἵτινες, κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἐξήγησιν, ἐσήμαινον ἁπλῶς ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἀτιμωρητὶ πρὸς τὴν παντοδύναμον τοῦ θεοῦ θέλησιν. Βραδύτερον ὅμως ὁ μῦθος οὗτος τοῦ Προμηθέως, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυχθείς, ἀπετέλεσε τὴν κατανυκτικωτέραν τῶν ἀλληγοριῶν ὅσας ποτὲ ἐπενόησεν ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου. Τῳόντι, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Προμηθεὺς ἐτιμωρήθη, διότι ἐτόλμησε νὰ ἔλθῃ εἰς ἔριν πρὸς τὸν Δία, τὸν παντοδύναμον υἱὸν τοῦ Κρόνου.

Οὕνεκ' ἐρίζετο βουλὰς ὑπερμενέϊ Κρονίωνι.

Ἀλλὰ τρεῖς μετὰ τὸν Ἡσίοδον αἰῶνας, ὁ μέγας δραματικὸς ποιητὴς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Αἰσχύλος, παρέστησε τὸν Προμηθέα, ὄχι μόνον ὡς κλέψαντα τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ ἵνα μεταδώσῃ αὐτὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάξαντα εἰς αὐτοὺς πάσας τὰς τέχνας·

Πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιν Προμηθέως·

καὶ ὡς καταστήσαντα τὸν βίον αὐτῶν ἀνετώτερον, καὶ ὡς ἐξασφαλίσαντα τὴν μέλλουσαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τύχην· ὥστε ἐπὶ τέλους ὁ Προμηθεύς, ὁ ὁποῖος, μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας, διήγαγε τὸ πλεῖστον τοῦ λοιποῦ βίου δέσμιος καὶ καταβιβρωσκόμενος ὑπὸ ὀρνέου, παρέστησε τὴν εἰκόνα τῶν συμφορῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν, ὅσας πολλάκις πάσχει ἡ μεγαλοφυΐα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Καὶ σήμερον ἡ τραγικὴ ἐκείνη τοῦ Προμηθέως τύχη ἐνθυμίζει τὸν Σωκράτην, ὅστις κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὴν φιλοσοφίαν ἵνα μεταδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν πραγματικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων· τὸν Χριστόφορον Κολόμβον, ὅστις

ὶ διαφοφορεῖται αὐτῷ νέκταρ, μάτην δὲ ὁ
κατὰ τοῦ Ὀλύμπου ἐφορμῶντας Γιγάντας!

ἀνεκάλυψε κόσμον νέον ὁλόκληρον· τὸν Γαλιλαῖον, ὅστις ἐβεβαίωσε τὴν κίνησιν τῆς γῆς· τὸν Γουτεμβέργην, ὅστις ἐπροίκισε τοὺς ἀνθρώπου διὰ τοῦ ἐξαιρέτου ὠφελήματος τῆς τυπογραφίας· καὶ πλείστους ἄλλους εὐεργέτας τοῦ ἀνθρωπίνους γένους, οἵτινες ἢ ἐθανατώθησαν ἢ ἐτιμωρήθησαν, ἢ περιεφρονήθησαν, ἢ ἄλλως ἐταλαιπωρήθησαν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. [»Ἡ ἠθικὴ ἱστορικὴ ἔννοια τοῦ μύθου τοῦ Προμηθέως φαίνεται πολλῷ εὐρυ-« »τέρα καὶ καθολικωτέρα. Καθόλου δὲ φαίνεται ὅτι ἐν τοῖς περὶ Προμηθέως μύθοις ὑπο-« »λανθάνει συνάφεια δύο ἰδεῶν ἱστορικῶν. Ἡ μία τούτων εἶναι ἡ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ« »πυρὸς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρωτίστου στοιχείου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ πολιτι-« »σμοῦ. Ὁ *Προμηθεύς*, ὁ κατὰ τὸν μῦθον κλέψας τὸ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐν κοίλῳ« »νάρθηκι ἐνεγκὼν τὸν σπινθῆρα τοῦ πυρὸς καὶ μεταδοὺς αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις, εἶναι« »θεὸς ἢ Τιτὰν ἢ ἄνθρωπος (ἥρως) ἐκπροσωπῶν τὴν εὕρεσιν τοῦ πυρὸς καὶ τὰς ἐντεῦ-« »θεν παραχθείσας τέχνας, εἶναι ὁ Προμηθεὺς ἐκεῖνος, ἐξ οὗ, κατὰ τὸν ποιητήν, «*πᾶσαι*« »*τέχναι βροτοῖσι*»· καὶ ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ τὸ ὄνομα φαίνεται συγγενὲς πρὸς τὸ Σαν-« »σκριτ. p r a m a n t h a (=τεμάχιον ξύλου, ὅπερ τριβόμενον πρὸς ἕτερον τεμάχιον πα-« »ράγει τὸ πῦρ). Καὶ αὕτη μὲν ἡ πρώτη, ἡ ἀρχαιοτέρα ἰδέα ἡ ὑπολανθάνουσα ἐν τῷ« »μύθῳ τοῦ Προμηθέως. Ἐκ τῆς πρώτης δὲ ταύτης, καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς ταύτην προῆλ-« »θεν ἡ δευτέρα. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ σημασίᾳ, τὸ μὲν ἐκ τῆς παρετυμολογικῆς ἑρμη-« »νείας τοῦ πρώτου ὀνόματος τοῦ θεοῦ ἢ τοῦ ἥρωος τοῦ πυρός, τοῦ *προμανθέως* (πρβλ.« »*Ζεὺς Προμανθεύς*) καὶ μεταστάσεως αὐτοῦ εἰς τὸ *Προμηθεύς* (ἐκ τῆς ρ. προμηθεῖν,« »προμηθεῖσθαι), ἤτοι προνοητικὸς καὶ γενικώτερον νουνεχής, λογικός, τὸ δὲ ἐκ τῆς συμ-« »βολικῆς παραστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὡς πυρὸς θείου, πυρὸς καὶ φωτὸς πνευμα-« »τικοῦ, ὁ *Προμηθεὺς* μετέστη λεληθότως ἀπὸ τῆς ἰδιότητος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εὑρετοῦ« »τοῦ πυρὸς εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν λογικότητα τῆς ἀνθρωπίνης« »φύσεως, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ μετέχοντος τῆς θείας ἰδιότητος τοῦ νοεῖν καὶ ἐν νῷ πράσ-« »σειν, τοῦ μικροῦ θεοῦ τοῦ ἀγωνιζομένου ἐναντίον τοῦ μεγάλου θεοῦ *Διὸς* καὶ τῆς *φύ-*« »*σεως*. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴ ἔννοια καὶ μορφὴ τοῦ ἐν ἀρχῇ κοινοῦ,« »ὡς φαίνεται παρὰ τοῖς Ἀρίοις λαοῖς μύθου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ« »πυρός. Ὁ Ἕλλην Προμηθεὺς ὁ «*ἐριζόμενος βουλὰς ὑπερμενέϊ Κρονίωνι*» εἶναι ὁ καθο-« »λικὸς ἄνθρωπος, ἡ καθολικὴ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὸν βίον τὸν« »ἱστορικὸν ἐν τῇ καθολικωτάτῃ καὶ ὑψίστῃ τούτου ἐννοίᾳ, ἡ ἰδέα ἡ παριστῶσα τὸν ἄνθρω-« »πον ἀγωνιζόμενον ἐν τῇ λογικότητι αὐτοῦ τὸν μέγαν ἀγῶνα τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ἡ« »Πανδώρα ἡ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κλοπῆς τοῦ θείου πυρὸς εἰς τὸν κό-« »σμον ἀποσταλεῖσα, ἡ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῶν Χαρίτων κατασκευα-« »σθεῖσα καὶ κοσμηθεῖσα, οὐδὲν ἄλλο, φαίνεται, δηλοῖ κατ' οὐσίαν ἢ τὸν κόσμον τὸν ἀπο-« »καλυπτόμενον μεθ' ὅλου τοῦ μεγαλείου καὶ κάλλους καὶ χάριτος αὐτοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλ-« »μῶν τοῦ εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον εἰσερχομένου ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἡ *Πανδώρα* αὕτη, ὁ« »οὕτως ἀποκαλυπτόμενος δηλονότι κόσμος, εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν νοοῦντα καὶ ἱστο-« »ρικῶς βιοῦντα πηγὴ μυρίων ἀγώνων καὶ ἠθικῶν στενοχωριῶν καὶ θλίψεων καὶ πόνων,« »ἅτινα ἐν τούτοις εἰσὶν ἐν ταυτῷ καὶ ἠθικοὶ μοχλοὶ καὶ ἐλατήρια τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύ-» »ξεως τοῦ ἀνθρώπου, κινούμενα διηνεκῶς ἐκ τῆς ἐν τῷ βυθῷ τοῦ πίθου μεινάσης *ἐλπίδος*,« »ἤτοι ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς φύσεως ἀπορρεούσης φαιδρᾶς ἐν μέσῳ τῶν« »ἀγώνων προσδοκίας. Ὁ Προμηθεύς, ὁ προικίσας τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ οὐρανίου« »τούτου πυρός, βασανίζεται δεινῶς καὶ ἀπαύστως, κατὰ μὲν τὸν ποιητὴν διότι, ὡς εἴρηται,« »«ἐρίζετο βουλὰς ὑπερμενέϊ Κρονίωνι», κατὰ δὲ τὸν φιλοσοφοῦντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διότι« »τὸ θεῖον ἐκεῖνο πῦρ, δημιουργοῦν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, δημιουργεῖ τὸν αἰώνιον«

»ἀγῶνα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύμα-«
»τος ἐναντίον τῆς φύσεως, ἐν ᾧ«
»ἀγῶνι ἵστησι μὲν ὁ ἄνθρωπος«
»τρόπαια μεγάλα τὰ ἀποτελοῦντα«
»τὴν ἀληθῆ ἀξίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον«
»τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, ἀλλ'«
»ἀγωνίζεται ἀπαύστως καὶ ἀτελευ-«
»τήτως. Ὁ μόνος δυνάμενος νὰ«
»λύσῃ τὸν Προμηθέα, τὸν ὑπὸ τῶν«
»θεῶν δεσμώτην γενόμενον, ἀπὸ«
»τῶν δεσμῶν καὶ τῶν δεινῶν εἶναι«
»ὁ Ἡρακλῆς, τὸ ἰδεῶδες τέλειον«
»τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῇ«
»ἑλληνικῇ ποιήσει καὶ μύθῳ, ἡ συμ «
»πληρωτικὴ μορφὴ τοῦ Προμη-«
»θέως ἐν τῇ καθολικῇ τῆς πραγ-«
»ματικῆς καὶ τῆς ἰδεώδους ἀνθρω «
»πότητος εἰκόνι. Ὁ Ἡρακλῆς οὗτος«

Ραδάμανθυς, Μίνως καὶ Αἰακός
(Ἐξ ἀρχαίου ἀγγείου)

»ὁ δι' ἀγώνων μεγάλων ἐξ ἀνθρώπου γενόμενος θεὸς καὶ λύσας ἀληθῶς τὸν *Προμηθέα* εἶναι«
»καὶ ὁ εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ διαλλάξας πρὸς τοὺς θεούς. Ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς«
»οὗτος ἐκπροσωπεῖ μόνον τὸ ἰδεῶδες τέρμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὅπερ ἡ ποίησις, ἣν«
»ἐκβλαστάνει ἡ ψυχὴ καὶ τρέφει ἡ καρδία, εἰκονίζει, ἀλλ' ἡ ἱστορία δὲν εὑρίσκει, ἀλλὰ«
»διηνεκῶς ἀγωνίζεται πρὸς εὕρεσιν αὐτοῦ. Ὁ ἱστορικὸς ἄνθρωπος εὑρίσκει τὴν ἀλληγο-«
»ρικὴν αὐτοῦ εἰκόνα διαρκῶς ἐν τῷ Προμηθεῖ, τῷ ἀγωνιζομένῳ καὶ βασανιζομένῳ διαρ-«
»κῶς ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς *ἀλη-*«
»*θείας* (ἐν τῇ ἐπιστήμῃ) τοῦ ἀγαθοῦ (ἐν τῇ ἀρετῇ) καὶ τοῦ καλοῦ (ἐν τῇ τέχνῃ»)].

Ἀλλ' ἐνῷ, κατὰ τὸν περὶ τοῦ Ἕλληνος μῦθον οἱ υἱοὶ καὶ ἔγγονοι αὐτοῦ ἐβασίλευσαν ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος, ἑκάστη τῆς Ἑλάδος χώρα εἶχεν ἐνταυτῷ τὰς ἰδίας αὐτῆς παραδόσεις περὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς βασιλέων· καὶ πολλοὶ μὲν τῶν βασιλικῶν τούτων οἴκων οὐδεμίαν ἔχουσι συγγένειαν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἕλληνος, τινῶν δὲ αἱ γενεαλογίαι φαίνονται διαθρυληθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς γενεαλογίας τοῦ ἀρχηγέτου ἐκείνου τοῦ ἔθνους. Ἐφημίζοντο δὲ τοῦ μὲν Ἄργους πρῶτος βασιλεὺς Ἴναχος, ὁ υἱὸς τοῦ τιτᾶνος Ὠκεανοῦ καὶ τῆς τιτανίδος Τηθύος, τῆς δὲ Λακωνικῆς ὁ Λέλεξ, αὐτόχθων· τῆς δὲ Ἀρκαδίας ὁ Πελασγός, ὃν ἄλλοι μὲν ἔλεγον αὐτόχθονα, ἄλλοι δὲ υἱὸν τοῦ Διός· τῆς Ἀττικῆς Ἐρεχθεύς, αὐτόχθων· τῆς Αἰγίνης Αἰακός, υἱὸς τοῦ Διός· τῆς Κρήτης ὁ Μίνως καὶ ὁ Ραδάμανθυς, παῖδες τοῦ Διός· τελευταῖον ἐκ τῶν υἱῶν καὶ ἐγγόνων τοῦ Ἕλληνος, τοῦ μὲν Δώρου οὐδεμία ἀναφέρεται μυθικὴ γενεαλογία· ὁ Ἴων, ὁ υἱὸς Κρεούσης, τῆς Ἐρεχθέως, λέγεται βασιλεύσας τῆς Ἀττικῆς· τοῦ Ἀχαιοῦ οἱ παῖδες, Ἄρχανδρος καὶ Ἀρχιτέλης, συνδέονται μετὰ τῆς βασιλικῆς γενεᾶς τοῦ Ἄργους, διὰ τοῦ γάμου αὐτῶν μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ βασιλέως τῆς χώρας ταύτης Δαναοῦ· τοῦ δὲ Αἰόλου ἐφημίζοντο ἑπτὰ υἱοί· Κρηθεύς, Σίσυφος, Ἀθάμας, Σαλμωνεύς, Δηϊών, Μάγνης καὶ Περιήρης· πέντε δὲ θυγατέρες· Κανάκη, Ἀλκυόνη, Πεισιδίκη, Καλύκη καὶ Περιμήδη, ἅπασα δὲ αὕτη τοῦ Αἰόλου ἡ γενεὰ μετῴκησεν ἐκ Θεσσαλίας εἰς διαφόρους βοιωτικάς, πελοποννησιακὰς καὶ αἰτωλικὰς πόλεις. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, ἐνῷ τοῦ Δώρου οὐδεὶς ἀναφέρεται ἀπόγονος, ὁ Ἴων λέγεται ὑπὸ ἑτέρας τινὸς παραδόσεως υἱὸς τῆς Κρεούσης μὲν πάντοτε, ὄχι ὅμως καὶ τοῦ Ξού-

θου,(1)ἀλλὰ τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος· ὁ δὲ Ἀχαιός, παρ' ἄλλων πάλιν ἀδελφὸς τοῦ Φθίου καὶ τοῦ Πελασγοῦ, υἱὸς δέ, ὡς καὶ οἱ δύο οὗτοι, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λαρίσης, ὁ δὲ Αἴολος φαίνεται πολὺ ἀρχαιότερος τοῦ Ἕλληνος. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται, αἵτινες εἶναι πολυάριθμοι διὰ τὰ ἑλληνικὰ μυθεύματα, προέκυψαν ἐκ τοῦ ὅτι αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δὲν διεμορφώθησαν διὰ μιᾶς, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον. Κατ' ἀρχὰς ἑκάστη χώρα εἶχε τοὺς ἰδίους αὐτῆς μύθους, ὅλως ἀσχέτους πρὸς τοὺς μύθους τῶν ἄλλων χωρῶν· βραδύτερον δὲ οἱ λογογράφοι ἐπεχείρησαν νὰ συναρμολογήσωσι τὰς παραδόσεις καὶ νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὰς ἑνότητά τινα, τὴν ὁποίαν ἀνέκαθεν δὲν εἶχον. Ἀλλ' ἡ συναρμολογία αὕτη καὶ ἑνότης οὔτε πλήρης ὑπῆρξεν, οὔτε ὁμόφωνος· ἐκ τούτου δὲ αἱ μυρίαι ὅσαι ἐκεῖναι ποικιλίαι, δι' ἃς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποβαίνει δύσκολος ἡ ἱστορικὴ ἑρμηνεία τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων (2).

Ὁπωσδήποτε, ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν διαφόρων βασιλικῶν οἴκων, τὸν ὁποῖον πρὸ μικροῦ ἀνεγράψαμεν, καταφαίνεται, ὅτι, καθὰ προείπομεν, ὅλοι τῶν οἴκων τούτων οἱ ἀρχηγέται ἦσαν ἢ θεῶν γόνοι, ἢ αὐτόχθονες. Καὶ ὄχι μόνον οἱ ἀρχηγέται ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν μετέπειτα ἀπογόνων τῶν βασιλικῶν τούτων οἴκων ἦσαν θεῶν γόνοι. Ὁ Περσεύς, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ βασίλειον γένος τοῦ Ἄργους, ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δανάης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους, Ἀκρισίου. Ὁ Ἡρακλῆς, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ αὐτὸ γένος, ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, θυγατρὸς μὲν τοῦ Ἠλεκτρύωνος, γυναικὸς δὲ Ἀμφιτρύωνος, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Περσέως. Ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, δίδυμοι ἀδελφοί, ἀνήκοντες ἀμφότεροι εἰς τὴν βασιλικὴν γενεὰν τῆς Λακωνικῆς, ἦσαν γόνοι τοῦ Διὸς καὶ ὠνομάζοντο κατ' ἐξοχὴν Διόσκουροι.(3) Ὁ Πελίας καὶ ὁ Νηλεύς, ἀδελφοὶ δίδυμοι, ἀνήκοντες εἰς τὸ βασίλειον γένος τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, ἦσαν παῖδες τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁ Θεσσαλὸς Αἰθαλίδης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ἐπίσης υἱοὶ ἦσαν οἱ Θεσσαλοὶ Εὔρυτος καὶ Ἐχίων· τοῦ θεοῦ Ἄρεως υἱὸς ἦτο ὁ Βοιωτὸς Ἰάλμενος· τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ Ἀργεῖος Ἴδμων· τοῦ Ποσειδῶνος ὁ Ἀργεῖος Ναύπλιος. Ἀλλὰ ἠθέλομεν πληρώσει βιβλίον ὁλόκληρον ἀναγράφοντες ὅλους τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἥρωας τῶν χρόνων τούτων, ὅσοι ἐφη-

Βελλεροφόντης καὶ Χίμαιρα
(Νόμισμα Κορίνθου)

---

(1) Τὸ μυθικὸν ὄνομα ***Ξοῦθος*** θεωρεῖται ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς δωρικὸς τύπος τοῦ Ξανθός.

(2) Αἱ ἀντιφάσεις αἱ περιστρεφόμεναι περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἕλληνος αἴρονται κατ' οὐσίαν, ὁπόταν, κατὰ τὰ προειρημένα (ἰδ. σημ. 3) ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ μῦθος ὁ περὶ τοῦ ***Ἕλληνος*** εἶναι σχετικῶς νεώτατος ἀναφερόμενος ἁπλῶς εἰς τὴν καθολίκευσιν τοῦ ὀνόματος Ἕλλην ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ ὅτι ὀνόματά τινα ἐκπροσωποῦντα τὴν ***προελληνικὴν*** (ἐν τῇ [illegible] σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος) περίοδον, οἷον Πελασγός, Ἀχαιός, ἦσαν κατ' οὐσίαν ἀρχαιότερα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν βαθμηδὸν ἐξελιχθεῖσαν συνείδησιν τῆς καθολικῆς τοῦ γένους ἑνότητος. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς τοιαύτης συνειδήσεως ἡ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἑνώσεως τῶν φυλῶν προελθοῦσα ἐκ τῶν ὑστέρων ἐθνικὴ ἑνότης παρίσταται ὡς προϋπάρχουσα καί τινες κατ' ἰδίαν φυλαὶ παρίστανται ὡς ὕστερον ἐπελθοῦσαι διαιρέσεις τοῦ ἐν ἀρχῇ ὑπάρχοντος ὅλου ἐν ᾧ πράγματι τὸ ὅλον τοῦτο παρήχθη ἐκ τῶν ὑστέρων ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἑνώσεως τῶν προϋπαρχουσῶν φυλῶν παραχθέντος λαοῦ κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφούμενον «Τὰ πρὸς ἡμᾶς πρότερα, τῇ φύσει ὕστερα, καὶ τὰ τῇ φύσει ὕστερα ἡμῖν πρότερα»

(3) Ἀλλ' ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης εἰσὶ καὶ θεοὶ ἐκπροσωποῦντες τὸν ***ἀστερισμὸν*** τῶν ***Διοσκούρων***, καλούμενοι ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καὶ Ἄνακες, καὶ ἀγαθοὶ δαίμονες, ἰδίως σωτῆρες νεῶν καὶ θαλασσοπορούντων.

μίζοντο ἐκ θεῶν γεννηθέντες. Ἁπλῶς δέ, ὡς ἐπὶ παραδείγματος, ἀναφέρομεν τὰ ανωτέρω ὀνόματα, ἵνα καταστήσωμεν δῆλον, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, ὄχι μόνον τοὺς γενάρχας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὴν γενεὰν τῶν ἀνθρώπων τῆς παναρχαίας ταύτης ἐποχῆς, ἐθεώρουν ὡς ὑπεράνθρωπά τινα ὄντα μᾶλλον, ἢ ὡς συνήθεις ἀνθρώπους, καὶ ὑπελάμβανον ὡς ἡμιθέους, ὅπως και ἐκάλουν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀπέδιδον εἰς αυτοὺς πράξει

Θησεύς καὶ Μινώταυρος
(Τοιχογραφία Πομπηΐας)

καὶ κατορθώματα ὑπερβαίνοντα την ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ δύναμιν. Ὁ Βελλερεφόντης λ. χ., ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφημίζετο ὡς υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἔγγονος τοῦ Αἰολίδου Σισύφου, τοῦ βασιλεως τῆς Κορίνθου, φονεύει τὴν Χίμαιραν. Ἡ Χίμαιρα ἦτο τέρας πυρίπνουν, ἔχον σῶμα τα μὲν ἔμπροσθεν λέοντος, τὰ δὲ μέσα αἰγός, τὰ δὲ ὄπισθεν δράκοντος. Δεν κατώρθω[illegible] το ἔργον ὁ ἥρως [illegible] διότι [illegible] Ποσειδῶν ἔδωκεν εἰς αυτόν

τὸν Πήγασον, ἵππον καὶ τοῦτον ἐκ θεῶν γεννηθέντα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου [illegible] ὁ Βελλερεφόντης [illegible] κατ[illegible] τὴν Χίμαιραν. Ὁ Πε[illegible] πάλιν, ὅστις [illegible] εἷς τῶν ἐνδοξοτέρων ἡρώων τῆς μ[illegible]κῆς ἐποχῆς, ἐπιχειρ[illegible] φονεύση τὴν Μέδουσαν. Ἡ Μέδουσα ἦτο ἓν τῶν πολυαρίθμων τερατωδῶν ὄντων, ὧν βρίθει ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφημίζετο διὰ τὸ κάλλος, ἀλλ' ἔπειτα ἡ Ἀθηνᾶ, λαβοῦσα ἀφορμὴν δυσμενείας

Θησεὺς καὶ Μινώταυρος
(Ἑλληνικὸν ἀγγεῖον Δ' ἑκατονταετηρίδος Μουσ. Μαδρίτης)

κατ' αὐτῆς, μετεμό[illegible] [illegible]ρίους πλ[illegible] [illegible] ὁποίους ὅστις ἔβλεπεν ἀπελιθ[illegible] Ταύτης τῆς Μεδ[illegible] ὁ Περσε[illegible] [illegible]κιλήν, διὰ τῆς βοηθείας τριῶν [illegible], τοῦ Ηλ[illegible]ωνος, το[illegible] [illegible] τῆς Ἀθηνᾶς. [illegible]εν γνωρίζει τοὺς καταπληκτικοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ἐνδοξοτάτου τῶν μυθικῶν ἡρώων· ἢ τὰ θαυμάσια κατορθώματα Θησέως, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀττικῆς· ἢ τὴν ἔξαισίαν ῥώμην τοῦ Ἡρακλείδου Θεαγένους, ὅστις, πλὴν τῶν ἄλλων, ἀναδειχθεὶς νικητὴς εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβε χιλίους τετρακοσίους στεφάνους· ἢ τὰ ἄλλα πάντα ἀναρίθμητα ἐκεῖνα καὶ πολυύμνητα ἔργα ὅσα διέπραξεν

> Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται
> Ἡμίθεοι . . . . . ;

Δεν περιέβαλε δ[illegible] ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων μόνους τοὺς ἰθαγεν[illegible], ἥρωας διὰ τοῦ μανδύου τούτου τῆς ὑπερανθρώπου φύσεως καὶ ἰδιότητος, ἀλλὰ ἠξίωσε τῶν αὐτῶν τιμῶν

καὶ τοὺς ξένους ὅσους ὑπεδέχθη καὶ ἐπολιτογράφησεν εἰς τὰ μυθεύματα αὐτῆς. Ὁ Κέκροψ, ὅστις ἦλθεν, ὡς λέγεται, ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διέδωκεν ἐνταῦθα τὰς πρώτας τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχάς, ἐφημίζετο διφυής, ὡς ἔχων δηλονότι διπλῆν φύσιν, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἢ θηρίου. Ὁ Κάδμος, ὅστις ὢν υἱὸς Ἀγήνορος, τοῦ βασιλέως τῆς Φοινίκης, ἦλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἔκτισε τὰς Θήβας, ἦτο ἔγγονος τοῦ Ποσειδῶνος. Μετὰ δὲ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως, καθ' ἣν καὶ ἄλλα διάφορα ἐγένοντο θαύματα, ὁ Ζεὺς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν γυναῖκα τὴν Ἁρμονίαν, θυγατέρα τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ὁ γάμος αὐτῶν ἐτιμήθη διὰ τῆς παρουσίας πάντων τῶν θεῶν. Ὁ Δαναός, ὅστις ἐξ Αἰγύπτου ἦλθεν εἰς Ἄργος, ἐπὶ βασιλέως Γελάνορος, ἀπογόνου τοῦ Ἰνάχου, καὶ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν μετωνόμασε Δαναοὺς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης, εἶχε πεντήκοντα θυγατέρας, τὰς Δαναΐδας· ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αἴγυπτος εἶχε πεντήκοντα υἱούς. Οἱ πεντήκοντα οὗτοι υἱοὶ τοῦ Αἰγύπτου ἔλαβον παρὰ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν συζύγους αὐθημερὸν τὰς πεντήκοντα Δαναΐδας, ἀλλ' αὗται, ἐκ διαταγῆς τοῦ πατρός, ἐφόνευσαν, κατὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου, αὐτούς, πλὴν μιᾶς, τῆς Ὑπερμνήστρας, ἥτις ἐφείσθη τοῦ συζύγου της Λυγκέως· αἱ δὲ λοιπαὶ 49 κατεδικάσθησαν διὰ τὸ κακούργημα τοῦτο νὰ γεμίζωσιν ἐν Ταρτάρῳ δι' ὕδατος πίθον τετρημένον, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «εἰς τὸν τῶν Δαναΐδων πίθον ὑδροφορεῖν», λεγομένη ἐπὶ τῶν ματαίως τι πραττόντων. Ὁ υἱὸς τοῦ Ταντάλου Πέλοψ ἦλθεν ἐκ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Φρυγίας εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ἦλιν, ἐβασίλευσεν αὐτόθι, ἔδωκεν εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ διετέλεσε πατὴρ μὲν τοῦ Ἀτρέως, τοῦ βραδύτερον ἐν Μυκήναις βασιλεύσαντος, πάππος δὲ τοῦ πολυθρυλήτου Ἀτρείδου Ἀγαμέμνονος, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ στρατηγήσῃ ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον. Ὁ δὲ Πέλοψ οὗτος ἦτο ὄχι μόνον ἔγγονος τοῦ Διὸς καὶ τῆς ὠκεανίδος Πλουτοῦς, ἀλλὰ φονευθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἶχεν ἀναστηθῆ ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν.

Ἄρα ἅπας ὁ κόσμος οὗτος τῶν παναρχαίων ἑλληνικῶν χρόνων, οἷον ἀνέπλαττεν αὐτὸν ἡ φαντασία τῶν προπατόρων ἡμῶν, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸν συνήθη τῶν ἀνθρώπων βίον. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δὲν εἶναι θνητῶν ἀνθρώπων παῖδες, ἀλλὰ γόνοι ἢ συγγενεῖς τῶν ἀθανάτων θεῶν· δὲν ἔχουσι τὸ σύνηθες μέτρον τῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὑπερφυσικήν τινα ῥώμην καὶ ἰδιότητα· δὲν πολιτεύονται μόνον πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τερατώδη ἢ θεῖα ὄντα. Κα αὐτοὶ δὲ οἱ θεοὶ δὲν ἀπαξιοῦσι πολλάκις νὰ ἀναστρέφωνται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, συμπράττοντες μετὰ τῆς γενεᾶς αὐτῆς ἢ ἀντιπράττοντες εἰς αὐτήν. Τούτου ἕνεκεν, οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐταύτιζον τὰ περὶ τῆς γενεᾶς ταύτης θρυλούμενα μὲ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας· ἐτίμων τοὺς ἥρωας σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς θεούς· ἐπίστευον, τοὐλάχιστον οἱ πολλοί, εἰς τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων, ὅσον ἀπίθανα καὶ ἂν ἦσαν, καθὼς ἐπίστευον εἰς τὰ περὶ τῶν θεῶν πρεσβευόμενα, ὅσον παράλογα καὶ ἂν ἦσαν· ἑνὶ λόγῳ ἐθεώρουν τὰς παραδόσεις ταύτας ὡς ἀνηκούσας ἅμα μὲν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ἅμα δὲ εἰς τὴν θρησκείαν. Καὶ τοῦτο εἶναι ἀληθές, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τῶν ἡρώων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς κοινὰς ἐπιχειρήσεις ὅσαι λέγονται γενόμεναι ὑπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους. Τῶν δὲ κοινῶν τούτων ἐπιχειρήσεων αἱ ὀνομαστότεραι ἦσαν· ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ ὁ κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμος.

Αἱ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παραδόσεις συνδέονται στενῶς μὲ τὰ περὶ τῶν Αἰολιδῶν μυθεύματα. Εἴδομεν ὅτι ὁ Ἀθάμας ἦτο εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Αἰόλου. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ Ἀθάμας τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ, λαβὼν σύζυγον τὴν θεὰν Νεφέλην, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο τέκνα, τὸν Φρῖξον καὶ τὴν Ἕλλην. Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ἐγκαταλιπὼν τὴν

Νεφέλην, ἔλαβεν ἄλλην σύζυγον, Ἰνώ, τὴν θυγατέρα Κάδμου, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο υἱούς, τὸν Λέαρχον καὶ τὸν Μελικέρτην. Ἡ Ἰνώ, ἥτις ἐμίσει τὸν Φρῖξον ὡς μητρυιά, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐξολοθρεύσῃ· καὶ πείθει ἐπὶ τούτῳ τὰς γυναῖκας τῆς χώρας ταύτης νὰ ξηράνωσι(¹) τὸν σῖτον, ὥστε ἐπῆλθε λιμός. Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ ταύτῃ, ὁ Ἀθάμας ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, ἵνα ζητήσῃ συμβουλὴν καὶ βοήθειαν, διὰ δὲ τῶν πονηρῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἰνοῦς, τὸ μαντεῖον ἀπεκρίθη, ὅτι ἡ ἀφορία τῆς χώρας δὲν θέλει παύσει, εἰμὴ ἐὰν θυσιασθῇ ὁ Φρῖξος εἰς τὸν Δία. Ὁ Ἀθάμας, βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν χρησμόν, καὶ προσήγαγε τὸν Φρῖξον ὡς θῦμα εἰς τὸν βωμόν. Ἀλλὰ ἡ μήτηρ τούτου Νεφέλη σώζει αἴφνης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου καὶ δίδει αὐτῷ, διὰ τοῦ Ἑρμοῦ, κριὸν χρυσόμαλλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναβάντες ὅ τε Φρῖξος καὶ ἡ Ἕλλη ἔφυγον φερόμενοι μετέωροι ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁ κριὸς ἐπορεύθη πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ τὴν Κολχίδα· ἀλλ' ἐνῷ διήρχετο ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, πίπτει ἡ Ἕλλη ἀπὸ τοῦ κριοῦ εἰς τὸν

Ἀγγεῖα παριστῶντα τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους

στενὸν τοῦτον πορθμόν, ὅστις ἔκτοτε ὠνομάσθη «Ἕλλης πόντος». Ὁ δὲ κριός, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε καὶ τοῦ λόγου τὸ δῶρον, ἐνεθάρρυνε τὸν καταπεφοβισμένον Φρῖξον καὶ ἔφερεν αὐτὸν ἐπὶ τέλους εὐτυχῶς εἰς τὴν Κολχίδα. Ταύτης τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς

(¹)Τὸ ἐν τῷ κειμένῳ «νὰ *ξηράνωσι*» σημαίνει «νὰ φρύξωσι», διότι δὲν πρόκειται ἐν τῷ μύθῳ περὶ *ξηράνσεως* σίτου, ἀλλὰ περὶ φρύξεως τοῦ σπαρησομένου σίτου, τοῦ σπόρου ἢ σπέρματος ἵνα οὕτως ἀγόνου καθισταμένου τοῦ σπέρματος διὰ τῆς φρύξεως καὶ μὴ ἀναδιδούσης τῆς γῆς καρπὸν ἐπέλθῃ λιμός. Τοῦτο τοὐλάχιστον λέγουσιν οἱ μῦθοι. Ἴδε Μενεκράτους Τυρίου ἀπόσπ. (C. Müller Fragmenta historicorum graecorum I, 2 σ. 344 ἀποσπ. 6) «.... ἥτις (Ἰνώ) ἐπιβουλεύσασα τοῖς τῆς Νεφέλης παισί, παρέπεισε τὰς τῶν ἐγχωρίων γυναῖκας φρύγειν τὰ σπέρματα. Ἡ γῆ δὲ πεφρυγμένον τὸν σπόρον δεχομένη καρποὺς ετησίους οὐκ. ἀνεδίδου...» Ἴδ. καὶ σχολ. Ὁμήρου Ἰλιάδ. Η. 86 «... ἡ Ἰνὼ ἐπεβούλευσε τοῖς Νεφέλης παισίν, εὑροῦσα δέ τινα μηχανὴν ἔφρυγε τὰ σπέρματα. Καὶ δὴ πολλῆς οὔσης ἀκαρπίας ἐν τῇ χώρᾳ, ἔπεμπεν ὁ Ἀθάμας εἰς *Πυθὼ* θεοπρόπους.»

Αἰήτης, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡλίου, ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλοφρόνως καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα του Χαλκιόπην. Ὁ δὲ Φρῖξος ἔθυσε τὸν κριὸν εἰς τὸν Φύξιον Δία καὶ ἀνήρτησε τὸ χρυσοῦν δέρας, ἤτοι δέρμα, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄρεως ἄλσος.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Πελίας καὶ ὁ Νηλεύς, οἱ δίδυμοι τοῦ Ποσειδῶνος υἱοὶ ἀπὸ Τυροῦς, τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰολίδου Σαλμωνέως, ἦλθον εἰς ἔριν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς βασιλείας τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ. Κατὰ τὴν φιλονεικίαν ταύτην ὑπερίσχυσεν ὁ Πελίας, ὁ δὲ Νηλεὺς ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἵδρυσε τὸ βασίλειον τῆς Πύλου, γεννήσας δώδεκα υἱούς, ὧν ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ Νέστωρ, τὸν ὁποῖον θέλομεν πολλάκις ἀναφέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ τῶν μυθικῶν χρόνων. Ὁ Πελίας λοιπὸν ἐβασίλευεν ἐν ἀνέσει καὶ εὐτυχίᾳ εἰς Ἰωλκόν, ὅτε, ἐρωτήσας τὸ μαντεῖον ἂν ἀσφαλῶς κατέχει τὴν βασιλείαν ἔλαβε χρησμόν, δηλαδὴ ἀπάντησιν τοῦ μαντείου, λέγοντα νὰ προσέχῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ὅστις ἤθελεν ἐμφανισθῇ ἐνώπιον του μονοσάνδαλος. Θύων δέ ποτε εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ποσειδῶνα εἶδε τὸν Ἰάσονα προσερχόμενον μονοσάνδαλον, διότι εἶχεν ἀπολέσει τὸ ἕτερον σάνδαλον, ἐνῷ διέβαινε τὸν πλημμυρήσαντα ποταμὸν Ἄναυρον. Ὁ Πελίας ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἐχθρὸς ὃν ὑπέδειξεν ὁ χρησμός, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰάσων ἦτο υἱὸς Αἴσονος καὶ ἔγγονος τοῦ Αἰολίδου ὡσαύτως Κρηθέως. Ὅθεν, ἵνα ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον, ἐπέβαλεν αὐτῷ τὸ φοβερὸν ἔργον νὰ κομίσῃ εἰς Ἰωλκὸν τὸ χρυσοῦν δέρας, ἤτοι τὸ δέρμα τοῦ κριοῦ, ὅστις μετέφερε τὸν Φρῖξον εἰς Κολχίδα, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Φρῖξος ἀφιέρωσεν αὐτόθι εἰς τὸν Ἄρην. Ὁ Ἰάσων, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ, ἀνέλαβε προθύμως τὸν ἀγῶνα, καὶ προσεκάλεσε συναρωγοὺς καὶ συναντιλήπτορας τοῦ ἔργου τοὺς ἐπισημοτάτους ἥρωας τῆς Ἑλλάδος. Ἔδραμον δὲ πεντήκοντα, οἱ ὀνομαστότατοι, ἐν οἷς ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεύς, ὁ Τελαμὼν καὶ ὁ Πηλεύς, ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ἴδας καὶ ὁ Λυγκεύς, Ζήτης καὶ Κάλαϊς, οἱ πτερωτοὶ υἱοὶ τοῦ Βορέου, ὁ Μελέαγρος, ὁ Ἀμφιάραος, ὁ Λαέρτης καὶ ὁ Περικλύμενος. Ἄργος, ὁ υἱὸς τοῦ Φρίξου, κατεσκεύασε, κατὰ συμβουλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ πλοῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ ἐκπλεύσωσιν εἰς Κολχίδα οἱ ἥρωες. Τὸ πλοῖον τοῦτο ὠνομάσθη Ἀργώ, (1) καὶ εἰς τὴν πρῷραν αὐτοῦ ἐνηρμόσθη ξύλον τῆς ἐν Δωδώνῃ φηγοῦ, ἤτοι δρυός, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ λαλεῖν καὶ χρησμοδοτεῖν. Καὶ κυβερνήτης μὲν τῆς Ἀργοῦς ἦτο ὁ Τῖφυς. Ἴδμων δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὁ Μόψος, συνώδευσαν τοὺς Ἀργοναύτας ὡς μάντεις· συνεπέπλευσε δὲ καὶ ὁ Ὀρφεύς, ἵνα διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ παραμυθῇ τὰς θλίψεις αὐτῶν καὶ διαλύῃ τὰς ἔριδας.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀργοναῦται προσῆλθον εἰς Λῆμνον, ἐκεῖθεν εἰσῆλθον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, εἰς τὴν Προποντίδα, καὶ προσεπέλασαν εἰς Βιθυνίαν, ὅπου κατῴκει ὁ τυφλὸς μάντις Φινεύς. Ὁ Ποσειδῶν εἶχε τιμωρήσει αὐτὸν διὰ τῆς τυφλώσεως, διότι οὗτος κατέδειξεν εἰς τὸν Φρῖξον τὴν πρὸς τὴν Κολχίδα ἄγουσαν ὁδόν. Εἶχε δὲ ἀφήσει αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ τὸν θάνατον ἢ τὴν τύφλωσιν, ὁ δὲ προετίμησε τὸ δεύτερον. Πρὸς τούτοις ἐβασάνιζον αὐτὸν καὶ αἱ Ἅρπυιαι, (2) πτερωτὰ τέρατα, τὰ ὁποῖα ὁσάκις παρετίθετο ἡ τράπεζα αὐτοῦ κατήρχοντο ἀπὸ τῶν νεφῶν, ἥρπαζον τὴν τροφὴν ἀπὸ τῶν χειλέων του καὶ μετέδιδον αὐτῇ τοιαύτην δυσοσμίαν, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ πλησιάσῃ εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ τοιαῦτα πάσχων ἤξευρεν, ὡς ἐκ τῆς μαντικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ὅτι ἔρχονται οἱ Ἀργο-

---

(1) Ὠνομάσθη οὕτω τὸ πλοῖον, κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν, ἀπὸ τοῦ ναυπηγήσαντος αὐτὸ ***Ἄργου***, υἱοῦ τοῦ Φρίξου. Τὸ ὄνομα φαίνεται ὅτι σημαίνει ***λευκὸν*** ἢ ταχὺ (***ἀργὸς*** παρ' Ὁμήρῳ ἔχει ἀμφοτέρας τὰς σημασίας)

(2) Αἱ ***Ἅρπυιαι*** (=ἁρπάζουσαι) παριστάνουσιν, ὡς φαίνεται, ἀλληγορικῶς τὰς θυέλλας τὰς ἁρπαζούσας τὰς ναῦς τῶν θαλασσοπορούντων καὶ καταστρεφούσας τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν.

(Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ κόσμου, ὅπου αἱ τοῦ Ὠκεανοῦ πηγαὶ καὶ ὅπου ἀδιαλείπτως ἀντηχεῖ ὁ κρότος τῆς σφύρας τῶν Κυκλώπων, προσέρχεται εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ ὁ μεγάθυμος Τιτάν, ζητῶν μετὰ δέους νὰ μάθῃ τὴν εἱμαρμένην ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ κόσμου.)

ναῦται καὶ ἐχαιρέτισεν αὐτοὺς ὡς λυτρωτάς. Τῳόντι, παρατεθείσης τῆς τραπέζης, ἐπλησίασαν κατὰ τὸ σύνηθες αἱ Ἅρπυιαι, ἀλλ' ὁ Ζήτης καὶ ὁ Κάλαϊς, οἱ πτερωτοὶ υἱοὶ τοῦ Βορέου, ἀπέκρουσαν αὐτὰς καὶ κατεδίωξαν, μέχρις οὗ ἐμφανισθεὶς ὁ Ἑρμῆς προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ παύσωσι τῆς καταδιώξεως, διότι αἱ Ἅρπυιαι δὲν θέλουσι πλέον ἐνοχλήσει τὸν Φινέα, ἀλλὰ θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὸ ἐν Κρήτῃ ἄντρον, ὅπου ἐγεννήθησαν.

Ὁ Φινεύς, εὐγνωμονῶν διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς Ἀργοναύτας, ἐδίδαξεν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀσφαλέστερον τρόπον τοῦ νὰ φθάσωσιν εἰς Κολχίδα, καὶ ἰδίως τί ὀφείλουσι νὰ πράξωσιν ἵνα διέλθωσι διὰ τῶν φοβερῶν πετρῶν τῶν ὀνομαζομένων Συμπληγάδων. Ἦσαν δὲ αἱ Συμπληγάδες δύο πέτραι· αἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἤνοιγον καὶ ἔκλειον, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ σφοδρᾶς συρράξεως, ὥστε καὶ εἰς πτηνὸν ἦτο δύσκολον, ἐν τῷ ἀκαριαίῳ τούτῳ διαστήματι, νὰ διέλθῃ διὰ μέσου αὐτῶν. Ὅτε λοιπὸν ἡ Ἀργὼ ἔφθασεν εἰς τὸ ἐπικίνδυνον τοῦτο μέρος, εἷς τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος Εὔφημος, ἀπέλυσε περιστεράν, ἥτις διεπέρασεν ἀβλαβής, ἀπολέσασα μόνον ὀλίγα πτερὰ τῆς οὐρᾶς αὐτῆς. Τοῦτο ἦτο, κατὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ Φινέως, τὸ σημεῖον ὅτι καὶ οἱ Ἀργοναῦται ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρήσωσι θαρρούντως τὸν διάπλουν. Ὅθεν, κωπηλατήσαντες πάσῃ δυνάμει, διεπέρασαν τῳόντι εὐτυχῶς· αἱ πέτραι ὁρμήσασαι πρὸς σύρραξιν ἀνεχαιτίσθησαν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν βραχιόνων τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ δὲν συνέτριψαν εἰμὴ τὸ ἄνω μέρος τῶν κοσμημάτων τῆς πρύμνης τοῦ πλοίου αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀποφασισθῆ ὑπὸ τῶν θεῶν ὅτι, ἅμα ἓν μόνον πλοῖον δυνηθῇ νὰ διαπεράσῃ ἀσφαλῶς, ὁ διάπλους ἔμελλε νὰ ἀποβῇ εἰς πάντας ἀσφαλὴς καὶ εὔκολος, αἱ πέτραι ἔκτοτε ἔμειναν διὰ παντὸς κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀκίνητοι.

Ἡ Ἀργὼ ἐπὶ νομίσματος τῆς Μαγνησίας

Τελευταῖον οἱ Ἀργοναῦται εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Φᾶσιν ποταμὸν τῆς κοχλικῆς γῆς καὶ καθωρμίσθησαν εἰς τὴν Αἶαν, τὴν μητρόπολιν τῶν Κόλχων. Παραπλέοντες παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Καυκάσου εἶδον τὸν ἀετὸν ὅστις κατέτρωγε τὸ ἧπαρ τοῦ Προμηθέως καὶ ἤκουσαν μάλιστα οἰμώζοντα τὸν ταλαίπωρον Τιτᾶνα. Ἀλλ' ὅτε ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Αἰήτου νὰ παραχωρήσῃ τὸ χρυσοῦν δέρας εἰς αὐτούς, ἥρωας ὄντας θείας γενεᾶς, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐλθόντας ἐκ προσταγῆς τῶν θεῶν, ὁ βασιλεὺς ὀργισθεὶς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ἐκτὸς ἐὰν ἐκπληρώσωσιν ὅρους τινάς, οἵτινες ἐφαίνοντο ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθῶσιν. Ὁ Ἥφαιστος εἶχε δώσει εἰς τὸν Αἰήτην δύο ταύρους, ἀγρίους, χαλκόποδας, πυρίπνους. Ὁ δὲ Ἰάσων, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν περιφανῆ αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐμένειαν τῶν θεῶν, ὤφειλε νὰ ζεύξῃ τούτους τοὺς ταύρους εἰς ἄροτρον καὶ νὰ καλλιεργήσῃ δι' αὐτῶν μέγα γῆς τμῆμα. Ἐπικίνδυνον ἦτο τὸ ἐπιχείρημα, ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἡρώων ἐφάνη πρόθυμος νὰ τὸ ἀναλάβῃ· ὁ δὲ σοφὸς Ἴδμων προέτρεψεν ἰδίως εἰς τοῦτο τὸν Ἰάσονα, ὅστις, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν θεῶν Ἥρας καὶ Ἀφροδίτης καὶ τῆς συμπράξεως τῆς Μηδείας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰήτου, ἥτις ἠγάπησε σφοδρότατα τὸν νέον, ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους ὄχι μόνον νὰ δαμάσῃ τοὺς ταύρους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας δυστροπίας τοῦ Αἰήτου νὰ ὑπερνικήσῃ· ὥστε οἱ Ἀργοναῦται παρέλαβον τὸ χρυσοῦν δέρας καὶ ἀπέπλευσαν ἐκεῖθεν, συμπαραλαβόντες καὶ τὴν Μήδειαν, ἥτις ἠκολούθησεν οἰκειοθελῶς αὐτοὺς καὶ κατέστη κατόπιν διαβόητος ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῆς καὶ τὴν μαγικὴν τέχνην. Ἀλλ' οἱ Ἀργοναῦται ἐπέπρωτο κατὰ τὴν ἐπάνοδον νὰ πάθωσι μυρίας ὅσας δυσκολίας καὶ νὰ διέλθωσιν ἀκαταμέτρητον διάστημα θαλάσσης καὶ ποταμῶν. Κατ' ἀρχὰς ἀνῆλθον τὸν Φᾶσιν, ὅστις ἐκρέει εἰς τὸν περικλύζοντα τὴν γῆν Ὠκεανόν· ἔπειτα ἔπλευσαν ἐπὶ τοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τῆς ἑνώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νείλου· ἔπειτα κατῆλθον ἐπὶ

τοῦ Νείλου εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐντεῦθεν ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὴν Ἀργώ, διὰ χώρας μακρᾶς, μέχρι οὗ, διὰ τῆς βοηθείας τοῦ θεοῦ Τρίτωνος, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ὅπου ὅμως ἐπλανήθησαν ἔτι πολὺ καὶ ὑπέστησαν ἀπείρους κινδύνους πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰωλκόν [1].

Τοιοῦτος ἐθρυλεῖτο ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν. Ὁ πλοῦς οὗτος, καθὼς ὅλα ἐν

Ὁ Φινεὺς ἱκετεύων τοὺς θεούς
(Ἀγγεῖον Βρεττανικοῦ Μουσείου)

γένει τὰ μυθεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἱστορεῖτο καὶ κατ' ἄλλους ποικίλους τρόπους, ἀλλ' ἅπαντες ἦσαν ἐπίσης μυθικοί, ἐπίσης ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰς μεταγενεστέρας ἀκριβεῖς γεωγραφικὰς γνώσεις. Καὶ ὅμως οἱ πλειότεροι τῶν Ἑλλήνων ἐπίστευον εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς μεταγενεστέρους ἱστορικοὺς χρόνους, διότι αὗται ἐξύμνουν τὰ κατορθώματα τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων καὶ ὑπερανθρώπων γενεῶν, τὰς ὁποίας οἱ προπάτορες ἡμῶν συνήθισαν ἅμα μὲν νὰ θεωρῶσιν ὡς προγόνους, ἅμα δὲ νὰ τιμῶσι σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν.

---

[1] Ἡ διὰ τῆς Λιβύης ἐπιστροφὴ τῆς Ἀργοῦς ἐγένετο διὰ τῆς λιβυκῆς ἐρήμου μέχρι τῆς λίμνης Τριτωνίδος (τῆς Λιβύης), ἐξ ἧς ἔπλευσεν εἰς τὴν Μεσόγειον. Τρεῖς ὑπάρχουσι παραδόσεις περὶ τῆς ὁδοῦ ἣν ἠκολούθησεν ἡ Ἀργὼ κατὰ τὴν εἰς Ἰωλκὸν ἐπάνοδον. Κατὰ τὴν πρώτην τούτων ἡ ἐπάνοδος ἐγένετο διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ δι' ἧς καὶ ὁ πλοῦς. Κατὰ τὴν δευτέραν ἠκολούθησε τὴν ἄνω ἀναφερομένην ὁδόν. Κατὰ τὴν τρίτην ἡ Ἀργὼ ἀπὸ τοῦ Πόντου (τοῦ Εὐξείνου Πόντου) εἰσῆλθεν εἰς τὸν Σαναῗν ποταμὸν (τὸν νῦν Δὼν τῆς Ρωσίας) καὶ ἐκ τούτου δυτικῶς ἔπλευσεν εἰς τὸν Ὠκεανὸν καὶ ἐκ τούτου διὰ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἤτοι τοῦ Ἡρακλείου πορθμοῦ (τοῦ νῦν πορθμοῦ Γιβλαρτάρ) εἰς τὴν Μεσόγειον. Αἱ διάφοροι αὗται παραδόσεις ἀποβλέπουσιν ἁπλῶς εἰς τὸ προσδοῦναι τῇ πρώτῃ μυθικῇ ἑλληνικῇ μεγάλῃ ὑπερποντίῳ στρατείᾳ χαρακτῆρα γενικοῦ περὶ τὴν γῆν περίπλου κατὰ τὸν ἑκάστοτε εὐρυνόμενον ὁρίζοντα τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων θαλασσοπόρων.

Ἅρπυια
(Μουσεῖον Τροκαντερό, Παρίσιοι)

Οὐδὲν ἧττον ὀνομαστὸς ὑπῆρξεν ὁ λεγόμενος πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας. Ὁ Λάιος ἦτο ἀπόγονος τοῦ Κάδμου καὶ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν. Χρησμὸς δὲ εἶχε προφητεύσει ὅτι, ἐὰν ἀποκτήσῃ υἱόν, θέλει φονευθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Ὅθεν, ἅμα ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἰοκάστη ἔτεκεν υἱόν, ὁ Λάιος τρυπήσας τὸ βρέφος εἰς τὰ σφυρὰ παρέδωκεν αὐτὸ εἰς ποιμένα διὰ νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὸ ὄρος τὸν Κιθαιρῶνα. Ἐνταῦθα εὗρε τὸ βρέφος κατὰ τύχην ποιμήν τις τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου Πολύβου καὶ ἔφερεν αὐτὸ πρὸς τὸν κύριόν του, ὅστις ὠνόμασε τὸν παῖδα Οἰδίποδα, ἀπὸ τῶν ἐξωγκωμένων αὐτοῦ ποδῶν, καὶ ἀνέθρεψεν αὐτὸν ὡς ἴδιον τέκνον. Ἀλλ' ὁ Οἰδίπους ἡλικιωθεὶς ἤκουεν ἑαυτὸν ἐμπαιζόμενον ἕνεκα τῆς ἀγνώστου αὐτοῦ καταγωγῆς· ὅθεν ἀπῆλθεν εἰς Δελφούς, ἵνα ἐρωτήσῃ τὸν θεὸν περὶ τοῦ γνησίου πατρός. Ἀπάντησιν δ' ἔλαβε νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του, διότι, ἐὰν ἐπανέλθῃ, πέπρωται νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν μητέρα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἄλλην πατρίδα δὲν ἐγνώριζεν ἢ τὴν Κόρινθον, ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ μακρὰν τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἀναχωρήσας ἐκ Δελφῶν ἐπορεύθη πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Φωκίδα. Ἀλλ' ἐπὶ ταύτης βαδίζων τῆς ὁδοῦ συνήντησεν ἐφ' ἁμάξης τὸν βασιλέα Λάιον, καὶ ἐλθὼν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀκολούθους αὐτοῦ φονεύει τὸν Λάιον, μὴ εἰδὼς ὅτι ἦτο πατὴρ αὐτοῦ.

Οὕτω δ' ἀποθανόντος τοῦ Λαΐου, ἐβασίλευσε τῶν Θηβῶν ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἰοκάστης Κρέων. Οἱ θεοὶ ἦσαν τότε ὠργισμένοι κατὰ τῆς χώρας ταύτης καὶ ἐβασάνιζον αὐτὴν διὰ φοβεροῦ τέρατος, τὸ ὁποῖον εἶχε πρόσωπον μὲν γυναικός, στῆθος δὲ καὶ πόδας καὶ οὐρὰν λέοντος, πτέρυγας δὲ ὀρνέου· καὶ ἐκαλεῖτο Σφίγξ. Εἶχε δὲ σταλῆ ὑπὸ τῆς Ἥρας καὶ κατῴκει εἰς τὸ παρακείμενον Φίκειον ὄρος. Αἱ Μοῦσαι, αἵτινες ἦσαν θυγατέρες τοῦ Διὸς καὶ ἔφοροι πάσης τέχνης καὶ παιδείας, εἶχον διδάξει εἰς τὴν Σφίγγα τὸ ἀκόλουθον αἴνιγμα· «ποῖον ζῷον εἶναι τὸ μὲν πρωὶ τετράπουν· τὴν δὲ μεσημβρίαν δίπουν· τὸ δὲ ἑσπέρας τρίπουν». Ἡ δὲ Σφὶγξ προέτεινε τὴν λύσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς Θηβαίους· καὶ ὁσάκις δὲν ἐλύετο ὀρθῶς ἥρπαζεν ἕνα τῶν Θηβαίων καὶ κατέτρωγεν αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὸ μυστήριον, καὶ τὸ θηρίον ἐξηκολούθει νὰ καταπίνῃ τοὺς Θηβαίους, ὁ Κρέων ἠναγκάσθη νὰ προκηρύξῃ ὅτι ὅστις λύσῃ τὸ αἴνιγμα θέλει λάβει γέρας τήν τε βασιλείαν καὶ τὸν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἰοκάστην. Τότε προσελθὼν ὁ Οἰδίπους εἶπεν ὅτι τὸ αἰνιττόμενον ζῷον εἶναι ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἡ μὲν Σφὶγξ ἔρριψεν ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀπέθανεν, ὁ δὲ Οἰδίπους ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῶν Θηβῶν καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν Ἰοκάστην, μὴ εἰδὼς ὅτι ἦτο μήτηρ αὐτοῦ.

Αἱ τραγικαὶ αὗται περιπέτειαι ἔμελλον νὰ ἐπιφέρωσι καὶ ἄλλας ποικίλας συμφοράς. Οἱ θεοὶ κατέστησαν μετ' ὀλίγον γνωστὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν περὶ τοῦ Οἰδί-

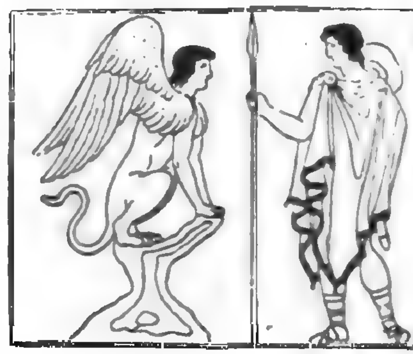

Ἡ Μήδεια πρὸ τῆς σφαγῆς τῶν τέκνων της
(Τοιχογραφία ἐν Πομπηΐᾳ)

ποδος ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν Ἰοκάστη ἐκρεμάσθη, ὁ δὲ Οἰδίπους ὀργισθείς ποτε κατὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, τοῦ Ἐτεοκλέους καὶ τοῦ Πολυνείκους, κατηράσθη αὐτοὺς καὶ προεῖπεν ὅτι θέλει ἐκραγῆ μεταξὺ αὐτῶν πόλεμος φονικὸς καὶ ἄσπονδος. Τφόντι, ἀποθανόντος τοῦ Οἰδίποδος, οἱ δύο παῖδες ἐφιλονίκησαν περὶ τῆς διαδοχῆς, καὶ ὁ Πολυνείκης, ἀναγκασθεὶς νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἄργους Ἄδραστον, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας· ὥστε ἐπῆλθε μέγας κατὰ τῶν Θηβῶν πόλεμος. Οἱ κυριώτατοι ἀρχηγοί, οἱ κατὰ τῆς πόλεως ταύτης στρατεύσαντες, ἦσαν ἑπτά, οἱ ἑξῆς: ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους Ἄδραστος· ὁ ἔχων παρὰ τῶν θεῶν τὸ χάρισμα τῆς μαντικῆς Ἀμφιάραος· ὁ Καπανεύς, ὁ Ἱππομέδων, ὁ Τυδεύς, ὁ Παρθενοπαῖος καὶ ὁ Πολυνείκης. Προελθόντος δὲ τοῦ στρατοῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ ἐτελέσθη θυσία καὶ ἑστίασις, ὁ δὲ Τυδεὺς ἀπεστάλη εἰς Θήβας, ἵνα ἀπαιτήσῃ τὴν παραδοχὴν τοῦ Πολυνείκους ὡς βασιλέως. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἀπερρίφθη, ἀλλὰ τότε ὁ Τυδεύς, ἐπειδὴ εὗρεν ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῶν Καδμείων συνευωχοῦντας παρὰ τῷ Ἐτεοκλεῖ, προεκάλεσεν αὐτοὺς ὅλους εἰς ἀγῶνα πάλης καὶ πυγμῆς, καὶ ἐνίκησεν ὅλους, χάρις εἰς τὴν ἰσχυρὰν βοήθειαν ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ἡ Ἀθηνᾶ. Οἱ Καδμεῖοι, ὀργισθέντες διὰ τὴν ἧτταν ταύτην, παρεσκεύασαν κατ' αὐτοῦ, ἐπανερχομένου εἰς τὸν στρατόν, ἐνέδραν ἀνδρῶν πεντήκοντα· καὶ τούτους κατέβαλεν ὁ Τυδεύς, ὅστις ἦτο μὲν μικρὸς τὸ σῶμα ἀλλὰ μαχητὴς φοβερός.

Μετ' ὀλίγον οἱ Καδμεῖοι βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Φωκέων καὶ τῶν Φλεγύων, ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων πολεμίων καὶ συνεκρότησαν πρὸς αὐτούς, πλησίον τοῦ Ἰσμηνίου λόφου, μάχην, καθ' ἣν ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς· ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐντὸς τῆς τετειχισμένης πόλεως. Ὁ δὲ μάντις Τειρεσίας ἐδήλωσε τότε εἰς αὐτοὺς ὅτι, ἐὰν ὁ Μενοικεύς, ὁ Κρέοντος, αὐθορμήτως θυσιάσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν Ἄρην, θέλουσι βεβαίως νικήσει· καὶ ὁ εὐγενὴς νεανίας, ἅμα ἔμαθεν ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος, ἐλθὼν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐθανάτωσεν ἑαυτόν. Ὅθεν ἐπεχείρησαν μὲν οἱ μετὰ τοῦ Ἀδράστου ἥρωες ἰσχυρὰν κατὰ τῆς πόλεως ἔφοδον, ἀναλαβόντες ἕκαστος τὴν ἐκπόρθησιν τῆς μιᾶς τῶν πυλῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Μενοικέως οἱ θεοὶ ἐπροστάτευον τοὺς Θηβαίους. Ὁ Παρθενοπαῖος

φονεύεται διὰ βολῆς λίθου ὑπὸ τοῦ Περικλυμένου, ὁ δὲ καταφρονητὴς τῶν θεῶν Καπανεὺς κατακεραυνοῦται ὑπὸ τοῦ Διός. Τότε ὑποχωροῦσιν οἱ καταπεπληγμένοι Ἀργεῖοι, ὁ δὲ Ἐτεοκλῆς προτείνει νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν διὰ μονομαχίας αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀδελφόν. Δέχεται τοῦτο ὁ Πολυνείκης· συναινεῖ ὁ Ἄδραστος, μονομαχοῦσι δὲ ὡς μαινόμενοι οἱ δύο ἀδελφοὶ καὶ πίπτουσιν ἀμφότεροι· διὸ ἐθεωρήθη ἄκριτος ὁ ἀγὼν καὶ ἐπανελήφθη ὁ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν πόλεμος. Ἡ μάχη ἀπέβη αἱματηρά· ὁ θηβαῖος Μελάνιππος φονεύει τὸν Τυδέα· ὁ δὲ Ἀμφιάραος τὸν Μελάνιππον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν τροπὴν τοῦ στρατοῦ φεύγει μετὰ τῶν λοιπῶν διωκόμενος κατὰ πόδας ὑπὸ τοῦ Περικλυμένου, ὅστις ἦτο ἕτοιμος νὰ διατρυπήσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ἀκοντίου, ὅτε ἡ εὔνοια τοῦ Διὸς ἔσωσε τὸν Ἀφιάραον ἀπὸ τοῦ τοιούτου ὀνείδους, διότι ἠνεῴχθη ἡ γῆ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ κατέπιεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἵππους, καὶ τὸ ἅρμα αὐτοῦ. Ὁ τόπος ὅπου συνέβη τὸ θαῦμα τοῦτο ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ βραδύτερον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ τὴν ἱερότητα αὐτοῦ ἐμαρτύρει ὅτι ζῷον δὲν ἤγγιζε ποτὲ τὸν ἐκεῖ φυόμενον χόρτον. Ὁ δὲ Ἀμφιάραος ἀνεδείχθη ἀθάνατος ὑπὸ τοῦ Διός· ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς εἰς Ἄργος, εἰς Θήβας καὶ Ὠρωπόν, καὶ τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν μαντεῖον αὐτοῦ ἐξηκολούθει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας δίδον ἀποκρίσεις εἰς τοὺς εὐλαβῶς εἰς αὐτὸ προσερχομένους προσκυνητάς.

Οἰδίπους καὶ Σφίγξ

(Ἀθηναϊκὸν ἀγγεῖον τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος π.Χ. ἐκ τῆς συλλογῆς Ἀμιλτων)

Ὁ Ἄδραστος, στερηθεὶς οὕτως ἁπάτων τῶν συναγωνιστῶν, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ αὐτός, οὐδ' ἐσώθη εἰμὴ διὰ τῆς θαυμαστῆς ταχύτητος τοῦ ἵππου αὐτοῦ Ἀρείονος,

ὃς ἐκ θεόφιν γένος ἦεν,

δηλαδὴ ἦτο γόνος θεῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλὰ τὴν ἧτταν ταύτην τῶν ἑπτὰ ἡγεμόνων ἐξεδίκησαν λαμπρότατα οἱ υἱοὶ αὐτῶν, οἱ καλούμενοι Ἐπίγονοι· Αἰγιαλεὺς ὁ Ἀδράστου, Θέρσανδρος ὁ Πολυνείκους, Ἀλκμαίων καὶ ὁ Ἀμφίλοχος οἱ Ἀμφιαράου, Διομήδης ὁ Τυδέως, Σθένελος ὁ Καπανέως, Πρόμαχος ὁ Παρθενοπαίου καὶ Εὐρύλαος ὁ Μηκιστέως, ὧν ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη Ἀλκμαίων ὁ Ἀμφιαράου. Οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Ἀρκάδες ἐβοήθησαν τοὺς Ἐπιγόνους

πειθόμενοι τεράεσσι (εἰς τὰ σημεῖα) θεῶν καὶ Ζηνὸς ἀρωγῇ.

Συγκροτηθείσης δὲ μάχης ἡττῶνται οἱ Θηβαῖοι· καὶ ἐπειδή, συμβουλευθέντες τὸν Τειρεσίαν, ἔμαθον ὅτι οἱ θεοὶ συνετάχθησαν μετὰ τῶν πολεμίων καὶ ὅτι οὐδεμία ὑπελείπετο ἐλπὶς ἐπιτυχοῦς ἀντιστάσεως, παραδίδουσι τὴν πόλιν καὶ φεύγουσι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων, ὑπὸ Λαοδάμαντα, τὸν υἱὸν τοῦ Ἐτεοκλέους, πρὸς τοὺς Ἰλλυριούς· οἱ δ' Ἐπίγονοι, εἰσελθόντες εἰς Θήβας ἀναγορεύουσι βασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ Πολυνείκους Θέρσανδρον.

Ἀλλ' ἡ μᾶλλον πολυθρύλητος τῶν μεγάλων τούτων ἐπιχειρήσεων τῶν ἡρωικῶν χρόνων ἦτο ὁ κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμος, τὸν ὁποῖον ὕμνησεν ὁ ἀρχαιότατος καὶ ἐνδοξό-

τατος τῶν ἑλλήνων ποιητῶν, ὁ Ὅμηρος. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἕκαστος σχεδὸν τῶν ἱστορικῶν συνέταξεν ἰδίαν ἀφήγησιν. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς, ἀντὶ νὰ αὐξήσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνακεφαλαιώσεων, ἐνομίσαμεν προτιμότερον νὰ ἀκολουθήσωμεν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπιτομὴν τὴν γενομένην ὑπὸ Μὰξ τοῦ Δουγκέρου, ἑνὸς τῶν νεωτέρων καὶ καλυτέρων γερμανῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, διότι ἡ ἐπιτομὴ αὕτη παρίστησιν ἐν μικρῷ πιστότερον καὶ ὅσον ἐνδέχεται πληρέστερον πάσης ἄλλης τὴν μεγάλην τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα.
Ἡ ἀρκτικοδυτικωτέρα γωνία τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Λεκτοῦ καὶ τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου πρὸς μεσημβρίαν, κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Τρώων καὶ τῶν Δαρδάνων. Πρὸς τὴν μεσογαίαν, ἡ χώρα αὐτῶν περιελάμβανε τὸ ὑψηλὸν καὶ κατάφυτον ὄρος τῆς Ἴδης καὶ ἐξετείνετο μέχρι τῶν ποταμῶν Γρανικοῦ καὶ Αἰσήπου τῶν ἐκβαλλόντων εἰς τὴν Προποντίδα. Δαρδανία δέ, καὶ Ἴλιον ἢ Τροία, καὶ ἡ ἄκρα Πέργαμος ἦσαν αἱ πρωτεύουσαι τῶν φυλῶν τούτων πόλεις.

Ὁ Ἀμφιάραος ἀποχαιρετίζων την οἰκογένειάν του, πρὶν ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Θηβῶν
(Ἀγγεῖον τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος π.Χ.)

Ὁ Δάρδανος, ὅστις ἦτο υἱὸς φίλτατος τοῦ Διός, ἔκτισε τὴν Δαρδανίαν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Τρῶες κατῴκουν ἔτι εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς πολυπιδάκου Ἴδης. Ἐριχθόνιος δέ, ὁ υἱὸς τοῦ Δαρδάνου, ἦτο ὁ ἀφνειότατος, δηλαδὴ πλουσιώτατος, τῶν θνητῶν ἀνθρώπων· αἱ τρισχίλιαι αὐτοῦ ἵπποι ἦσαν τοσοῦτον ὡραῖαι, ὥστε αὐτὸς ὁ Βορέας ἠράσθη αὐτῶν καὶ ἐγέννησεν ἐξ αὐτῶν δυοκαίδεκα πώλους, οἵτινες ἐσκίρτων ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν σταχύων, μὴ κατακλῶντες αὐτήν·

ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον οὐδὲ κατέκλων·

καὶ ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν κυμάτων μὴ καταποντιζόμενοι εἰς αὐτά. Ὁ Ἐριχθόνιος ἐγέννησε τὸν ἄνακτα Τρῶα, τοῦ δὲ Τρωὸς πάλιν τρεῖς ἐγένοντο παῖδες, Ἶλος, Ἀσσάρακος καὶ Γανυμήδης. Τὸν Γανυμήδην, «ὃς δὴ κάλλιστος ἐγένετο θνητῶν ἀνθρώπων», ἀπήγαγον οἱ θεοὶ εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἵνα οἰνοχεύῃ τῷ Διΐ· ὁ δὲ Ζεὺς ἔδωκεν ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν Τρῶα ζεῦγος ἵππων ἀθανάτων. Ὁ Ἶλος ἔκτισε τὸ Ἴλιον ἐν τῷ πεδίῳ, καὶ τὸ σῆμα ἤτοι ὁ τάφος αὐτοῦ ἔκειτο μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῆς θαλάσσης, παρὰ τὸν ποταμὸν Σκάμανδρον. Ὁ δ' Ἀσσάρακος ἔτεκε τὸν Κάπυν, καὶ ὁ Κάπυς τὸν Ἀγχίσην πρὸς ὃν κατῆλθεν, εἰς τὰς φάραγγας τῆς Ἴδης, ἡ θεὰ Ἀφροδίτη, καὶ ἐγέννησεν αὐτῷ τὸν Αἰνείαν, ὅστις ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς ὑπὸ τῶν Τρώων. Πάλιν δὲ χάριν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἴλου, τοῦ Λαομέδοντος, κατεσκεύασεν ὁ Ποσειδῶν τεῖχος περὶ τὴν πόλιν τοῦ Ἰλίου, καὶ τὴν βασιλείαν ταύτην τοῦ Λαομέδοντος ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πρίαμος. Ὁ Πρίαμος ἦτο ὁ μακαριώτατος τῶν ἡγεμόνων· τὰ ταμεῖα αὐτοῦ ἔβριθον χρυσοῦ καὶ χαλκοῦ καὶ πολυτελῶν ἱματίων, πεντήκοντα δὲ εἶχεν ἀκμαίους υἱοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἐξ ὧν δεκαεννέα ἔτεκεν αὐτῷ Ἑκάβη, ἡ θυγάτηρ τοῦ φρυγὸς Δύμαντος. Τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἑκάβης πρεσβύτατος μὲν υἱὸς ἦτο ὁ Ἕκτωρ, δεύτερος δὲ ὁ Πάρις ἢ Ἀλέξανδρος, ὃν ἡ Ἀφροδίτη ἐκόσμησε διὰ προσώπου εὐειδοῦς καὶ κόμης καλῆς. Ὁ Πάρις διαπεράσας ποτὲ τὴν θάλασσαν ἦλθε πρὸς τὸν ξανθὸν Μενέλαον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀτρέως, τὸν οἰκοῦντα εἰς Σπάρτην· ὁ οἶκος τοῦ

ἡγεμόνος τούτου ἔλαμψεν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὅπως ἐξαστράπτει ἡ αἴγλη τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης. Ὁ Πάρις ἔτυχεν ἐνταῦθα φιλοξένου δεξιώσεως, ἀλλ' ἀπόντος τοῦ Μενελάου ἀπεπλάνησε τὴν σύζυγον αὐτοῦ, τὴν καλὴν Ἑλένην, τὴν ἀδελφὴν τῶν Διοσκούρων, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀφροδίτη ἐξηπάτησε καὶ κατέπεισε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ἀπαγαγοῦσα οὕτως αὐτὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Τρώων ἐν συνοδίᾳ μιᾶς καὶ μόνης πιστῆς γραίας δούλης, μακρὰν τῆς φίλης πατρίδος, μακρὰν τῆς παιδός, τοῦ συζυγικοῦ θαλάμου, τοῦ συζύγου· ὁ δὲ Πάρις συμπαρέλαβε καὶ πλουσίους θησαυροὺς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Μενελάου·

Διὰ νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ὕβριν ταύτην καὶ νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Ἑλένην καὶ τοὺς θησαυρούς, ἐξηγέρθησαν οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἀτρέως· ὁ κύδιστος ἤτοι ἐνδοξότατος Ἀγα-

Μίνως καὶ Πασιφάη κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Μινωταύρου

μέμνων, ὅστις ἦτο ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός, καὶ ἐβασίλευεν ἐν Μυκήναις, καὶ ὁ ξανθὸς καὶ διοτρεφὴς Μενέλαος ὁ τῆς Σπάρτης βασιλεύς, ὅστις ὑπερεῖχε μὲν πάντων διὰ τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἀνάστημα καὶ τοὺς εὐρεῖς ὤμους, οὐδὲ ὡμίλει πολλά, ἀλλ' ὅμως ἦτο πρᾶος καὶ συνετός. Μετ' αὐτῶν δὲ συναπῆλθον, ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην τοῦ Ἀγαμέμνονος ἡγεμονίαν, οἱ ἄριστοι τῶν ἡρώων ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐξ Ἄργους μὲν ὁ κρατερὸς Διομήδης ὁ Τυδέως, ὁ διαπρέψας ἤδη ἐν τῷ κατὰ Θηβῶν ἀγῶνι· ἐκ Τίρυνθος ὁ Σθένελος, ὁ τοῦ ἀγακλειτοῦ, δηλ. τοῦ περιφήμου, Καπανέως υἱός· ἐκ Πύλου ὁ γέρων, ὁ ἱππότης, ὁ ἡδυεπὴς Νέστωρ ὁ Νηλέως, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν μενεχάρμην, τὸν καρτερικὸν ἐν πολέμῳ, Ἀντίλοχον. Τοὺς ἄνδρας τοῦ Δουλιχίου καὶ τῶν Ἐχινάδων ἦγεν ὁ ἀτάλαντος Ἄρηι, ὁ ὅμοιος τοῦ Ἄρεως, Μέγης. Ἀπὸ τῆς δυτικῆς θαλάσσης ἦλθεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης, ὁ πολυμήχανος καὶ πολύτροπος Ὀδυσσεύς, ὁ υἱὸς μὲν τοῦ Λαέρτου, ἔγγονος δ' Ἀρκεισίου τοῦ Διός· ἐκ τῆς νήσου Σαλαμῖνος ἦλθεν ὁ πελώριος καὶ μεγάθυμος Αἴας ὁ Τελαμώνιος· τῶν Λοκρῶν προΐστατο ὁ ταχὺς Αἴας ὁ Ὀιλέως· τῶν Ἀθηναίων ὁ πλήξιππος, ὁ δῖος Μενεσθεύς· τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Ἀβάντων ὁ ὄζος Ἄρηος, ὁ ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἄρεως, Ἐλεφήνωρ· τῶν μαχητῶν τῶν διαφόρων βοιωτικῶν πόλεων οἱ ἥρωες Πηνέλεως, καὶ Λήιτος, καὶ Ἀρκεσίλαος, καὶ Προθοήνωρ,

καὶ Κλονίος, καὶ ἄλλοι τῶν διαφόρων φωκικῶν πόλεων οἱ τοῦ μεγαθύμου Ἰφίτου υἱοί, Σχεδίος καὶ Ἐπίστροφος· τῶν δ' Αἰτωλῶν ὁ ὄχ' ἄριστος, ὁ τῶν ἀρίστων ἄριστος, Θόας. Τοὺς μαχητὰς πάλιν τῆς Φυλάκης ἦγεν ὁ ἀρήιος Πρωτεσίλαος· τοὺς τοῦ Ὀρμενίου ὁ Εὐαίμονος ἀγλαὸς υἱὸς Εὐρύπυλος· τοὺς τῆς Τρίκκης καὶ Ἰθώμης καὶ Οἰχαλίας οἱ ἀγαθοὶ ἰητῆρες, δηλαδὴ ἰατροί, Ποδαλείριος καὶ Μαχάων· τοὺς τῶν Φερῶν ὁ ἄναξ ἀνδρῶν Εὔμηλος, Ἀδμήτου φίλος υἱός· τοὺς τῆς Μελιβοίας ὁ τόξων εὖ εἰδὼς Φιλοκτήτης·

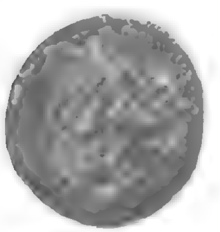
Ὁ Γανυμήδης καὶ ὁ ἀετὸς τοῦ Διός. Κατὰ Λεωχάρην

τοὺς Λαπίθας ὁ μενεπτόλεμος Πολυποίτης ὁ Πειριθόου· τοὺς Μάγνητας ὁ θοός, ὁ ὀξύς, Πρόθοος· τοὺς Αἰνιᾶνας καὶ τοὺς Περραιβοὺς ὁ Γουνεύς. Τελευταῖον ἐκ Κρήτης ἦλθεν ὁ δουρικλυτός, ὁ ἔνδοξος εἰς τὸ δόρυ, Ἰδομενεύς· ἐκ Ῥόδου ὁ ἠύς τε μέγας τε Τληπόλεμος· ἐκ Σύμης ὁ κάλλιστος τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ἐστράτευσαν ἐπὶ τὸ Ἴλιον, ἀλλ' ἀλαπαδνός, ἤτοι ἀδύνατος, Νηρεύς· ὁ δὲ Φείδιππος καὶ ὁ Ἄντιφος ἀπὸ τῆς Κῶ καὶ Κραπάθου καὶ τῶν πέριξ νήσων.

Ἡ Ἀφροδίτη παραπείθει τὴν Ἑλένην
(Ἀνάγλυφον Μουσείου Νεαπόλεως)

Ἀλλ' ὁ ἐπιφανέστερος τῶν ἡρώων οἵτινες ὥρμησαν τότε ἐξ Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἦτο ὁ θεοῖς ἐπιείκελος, ὁ θυμολέων, ὁ ῥηξήνωρ, ὁ πτολίπορθος, ὁ ποδώκης Ἀχιλλεύς, ὁ Πηλέως, ἡγεμὼν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Μυρμιδόνων καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἀχαιῶν, ὅστις ἦγε πεντήκοντα νῆας, ὧν ἑκάστη ἔφερεν ἄνδρας πεντήκοντα. Οἱ θεοὶ ἠγάπων τὸν Πηλέα, ἡ δὲ Ἥρα εἶχε δώσει αὐτῷ σύζυγον τὴν παρ' αὐτῆς ἀνατραφεῖσαν Θέτιν, νηρηίδα οὖσαν, ἤτοι μίαν τῶν θαλασσίων θεαινῶν. Ἅπαντες οἱ θεοὶ παρευρέθησαν εἰς τοὺς γάμους τούτους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, καὶ ἐχάρισαν αὐτῷ καλλίστην μὲν πανοπλίαν, δύο δὲ ἀθανάτους ἵππους, τὸν Ξάνθον καὶ τὸν Βαλίον. Τούτου λοιπὸν τοῦ τοσοῦτον εὐνοουμένου ὑπὸ τῶν θεῶν Πηλέως καὶ τῆς θεᾶς Θέτιδος υἱὸς ἦτο ὁ Ἀχιλλεύς, εἰς ὃν ὁ Χείρων, ὅστις, καίτοι ἀνήκων εἰς τὸ ἄγριον γένος τῶν Κενταύρων, ἦτο ἀνὴρ σοφώτατος καὶ δικαιότατος, ἐδίδαξε τὰς τέχνας τοῦ πολέμου, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἰατρικῆς. Ὁ Νέστωρ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτε ἦλθον εἰς Φθίαν ἵνα προσκαλέσωσι τὸν Ἀχιλλέα εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον, ἔτυχον φιλόφρονος δεξιώσεως, καὶ εὗρον τὸν ἥρωα πρόθυμον εἰς τὸν ἀγῶνα, ἂν καὶ ἡ Θέτις εἶχε προειπεῖ ὅτι ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἢ νὰ ζήσῃ οἴκαδε μέχρις ἐσχάτου γήρατος ἢ νὰ ἀποθάνῃ θάνατον ἔνδοξον, ἀλλὰ νέος ἔτι, εἰς Ἴλιον. Ὁ δὲ πατὴρ Πηλεὺς εἶχε προτρέψει τὸν υἱὸν νὰ εἶναι πρῶτος ἐν παντί, τάξας εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχειὸν τὴν κόμην τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἑκατόμβην, ἤτοι μεγάλην θυσίαν, ἐὰν ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπανέλθῃ σῶος. Ὁ ὅλος στόλος συνέκειτο ἐκ πλοίων 1186, τὰ ὁποῖα ἔφερον ὑπὲρ τοὺς δεκατισμυρίους ἄνδρας, κατά τινα δὲ ἀκριβέστερον ὑπολογισμὸν 135,000 ἄνδρας.

Μίνως.
Νόμισμα Γόρτυνος
(Βρεττανικὸν Μουσεῖον)

Ὅσῳ ὅμως ἰσχυροί, ὅσῳ πολυάριθμοι καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἥρωες τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Ἀργείων τῶν Δαναῶν, διότι οὕτω πως προσηγορεύοντο τότε οἱ Ἕλληνες, εἶχον καὶ οἱ Τρῶες ὄχι μόνον ἰδίους πολεμιστὰς ὀνομαστοὺς ἀλλὰ καὶ συμμάχους πολλοὺς καὶ περιωνύμους. Σαρπηδών, ὁ υἱὸς τοῦ Διός, καὶ ὁ ἥρως Γλαῦκος, ἦρχον τῶν Λυκίων· προσῆλθον δὲ σύμμαχοι τοῦ Ἰλίου καὶ Μυσοὶ καὶ Παφλαγόνες καὶ Μαίονες καὶ Φρύγες· ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες ἦλθον εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τρώων ἐκ τῆς ἀντιπέραν τοῦ πορθμοῦ ὄχθης· καὶ Παίονες ἐκ τῶν ἀπωτάτων θρακικῶν, παρὰ τὸν Ἀξιὸν χωρῶν, ὑπὸ Ἀστεροπαῖον, τὸν ἔγγονον τοῦ ποταμίου θεοῦ Ἀξιοῦ. Οἱ Ἀχαιοί, ἐκπλεύσαντες ἐκ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Αὐλίδος καὶ φθάσαντες εἰς τὴν Τρῳάδα ἀνέσυραν τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰς τὴν παραλίαν, ἀφοῦ ὁ ἡγεμὼν τῆς Φυλάκης Πρωτεσίλαος, ὁ πρώτιστος τῶν ἡρώων ὁ ἐκπη-

δήσας εἰς τὴν στερεάν, ἐφονεύθη ὑπὸ δαρδάνου ἀνδρός. Ὁ δὲ Μενέλαος καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐστάλησαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ζητήσωσι τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ἑλένης καὶ τῶν θησαυρῶν· ἀλλ' οἱ Τρῶες ἀπέρριψαν τὴν ἀπαίτησιν. Τότε οἱ Ἀχαιοὶ ἐπεχείρησαν τρὶς νὰ ἐκπορθήσωσι τὴν πόλιν, ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον ἦτο μᾶλλον εὐεπίβατον· ἀλλὰ ματαίως. Ὅθεν περιωρίσθησαν ἤδη νὰ καταστρέφωσι τὰ περίχωρα τοῦ Ἰλίου καὶ νὰ ἀπάγωσι τὰ ποίμνια ἐκ τῆς Ἴδης, διότι οἱ Τρῶες, οὓς ἦγεν ὁ ἀνδροφόνος, ὁ μέγας Ἕκτωρ, φοβούμενοι τὸν ταχὺν Ἀχιλλέα, δὲν ἐτόλμων νὰ προχωρήσωσι πολὺ πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῶν. Καὶ παρῆλθον οὕτως ἔτη ἐννέα καὶ ἤρχισαν νὰ σήπωνται τὰ ξύλα τῶν πλοίων, καὶ ἤρχισαν νὰ φθείρωνται τὰ σχοινία, ἡ δὲ πόλις ἔμενεν ἔτι ἀχείρωτος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε καταστρέψει δώδεκα πόλεις εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἕνδεκα εἰς τὴν μεσογαίαν, φονεύσας ἢ ἐξανδραποδίσας ἢ ἀπεμπολήσας τοὺς κατοίκους αὐτῶν· αἱ νῆσοι Τένεδος καὶ Λέσβος ([1]), αἱ πόλεις Λυρνησσός, Πήδασος, Θῆβαι ([2]), οὐ μακρὰν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἰσχυρὰν αὐτοῦ αἰχμήν. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Θηβῶν ἔλαβεν ὁ Ἀγαμέμνων ἐκ τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων τὴν Χρυσηίδα, θυγατέρα τοῦ ἐν Χρύσῃ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ προσελθόντος τοῦ πατρὸς εἰς τὰ πλοῖα μετὰ δώρων καὶ γερῶν ἵνα λυτρώσῃ τὴν θυγατέρα ὁ ὑπερόπτης Ἀγαμέμνων ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν. Ἐντεῦθεν ὀργισθεὶς ὁ Ἀπόλλων κατέπεμψε νόσον κακὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν, ὥστε ὁ Ἀγαμέμνων, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸν θεόν, ἠναγκάσθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν πατέρα τὴν κόρην, ἀλλὰ συγχρόνως, διὰ νὰ ἀποζημιωθῇ, ἀφῄρεσεν ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως τὴν Βρισηίδα, θυγατέρα τοῦ Βρισέως, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε λάβει ἐκ τῆς λείας τῆς Λυρνησσοῦ. Ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπέκυψεν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἄνακτος τῶν ἀνδρῶν, ἀλλά, καιρίως λυπηθείς, ἔμεινεν ἔκτοτε μόνος, εἰς τὴν παραλίαν, πλησίον τῶν πλοίων αὐτοῦ, μὴ ἐξερχόμενος εἰς μάχην. Καὶ ἐξώρμων μὲν αἱ πυκναὶ τῶν Ἀχαιῶν φάλαγγες, ἄνευ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπὶ τοὺς Τρῶας, ὡς κύματα φερόμενα ὑπὸ δυτικοῦ ἀνέμου ἐπὶ τὴν παραλίαν, καὶ ἀντήχει ἡ γῆ ὑπὸ τοὺς πόδας ἵππων καὶ ἀνδρῶν, ἀλλ' οἱ Τρῶες ἀντεπεξήρχοντο ἤδη κατ' αὐτῶν ἐν τῷ πεδίῳ μετὰ κραυγῆς φοβερᾶς, οἷα ἠχεῖ περὶ τὸν οὐρανὸν ἡ τῶν γεράνων κλαγγή. Ναὶ μὲν ὁ Ἀργεῖος Διομήδης ἐπίεσε δεινῶς τοὺς Τρῶας, ἀλλ' ἡ Ἑκάβη, ἡ σύζυγος τοῦ Πριάμου, δραμοῦσα μετὰ τῶν ἄλλων ἐγκρίτως γυναικῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, προσέφερεν αὐτῇ πέπλον χαριέστατον καὶ μέγιστον καὶ ὑπέσχετο δυοκαίδεκα βοῦς, ἂν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τοῦ τείχους τὸν υἱὸν τοῦ Τυδέως·

Ὀδυσσεύς
(Νόμισμα Ἰθάκης)

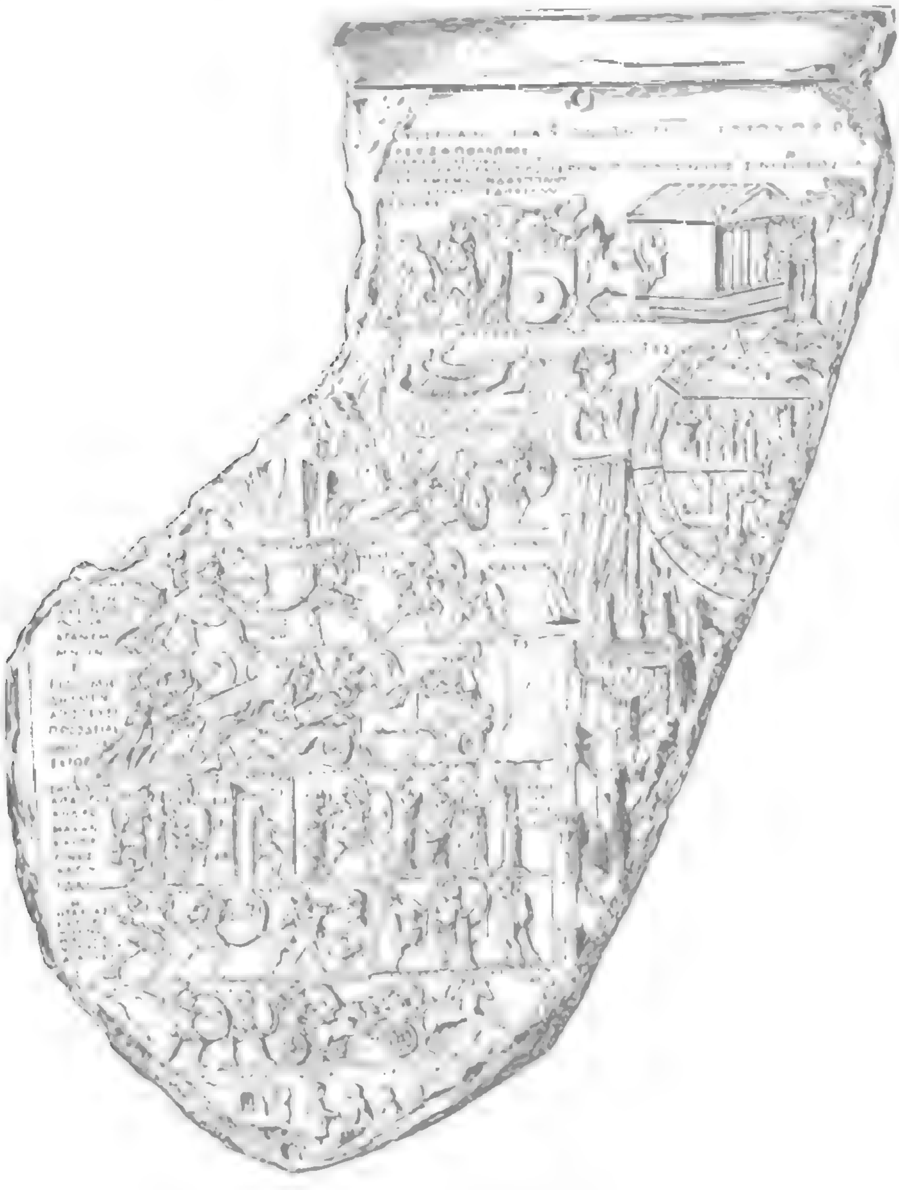
αἴ κ' ἐλεήσῃ
ἄστυ τε καὶ Τρώων ἀλόχους καὶ νήπια τέκνα,
αἴ κεν Τυδέος υἱὸν ἀπόσχῃ Ἰλίου ἱρῆς,
ἄγριον αἰχμητήν, κρατερὸν μήστωρα φόβοιο.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὁ Ζεὺς ἔδωκε τφόντι τὴν νίκην εἰς τοὺς Τρῶας, βροντήσας ἐξ Ἴδης καὶ ρίψας εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἀχαιῶν κεραυνόν, τοῦ ὁποίου ἡ φλὸξ πεσοῦσα ἔμπροσθεν τῶν ἵππων τοῦ Διομήδους κατεπτόησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσωσιν.

([1]) Αἱ νῆσοι αὗται ᾠκοῦντο τότε ὑπὸ λαῶν συγγενῶν μᾶλλον πρὸς τοὺς Τρῶας ἢ πρὸς τοὺς Ἕλληνας· ἡ Τένεδος ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ κράτος τὸ τρωικόν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Λέσβος, ἡ καλουμένη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Ω 544) «Μάκαρος ἕδος», διότι Μάκαρ ὁ ἐκ τῶν Ἡλιαδῶν (υἱῶν τοῦ Ἡλίου) ἦτο ὁ παναρχαῖος αὐτῆς οἰκιστής, περιελαμβάνετο ἐν τῇ περιοχῇ τῶν ὑποκειμένων εἰς τὸν Πρίαμον χωρῶν (Ἰλ. Ω αὐτόθι).

([2]) Ἡ πόλις καλεῖται παρ' Ὁμήρῳ ἀκριβέστερον *Θήβη*.

Ἀφ᾽ ἧς ἐποχῆς ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπεῖχε τοῦ ἀγῶνος οἱ Ἀχαιοί, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Νέστορος, εἶχον περιφράξει τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ τὰ πλοῖα διὰ χαρακώματος καὶ τάφρου. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ χαράκωμα ἠναγκάσθησαν τότε νὰ καταφύγωσιν, οἱ δὲ

Ἡ πολιορκία τοῦ Ἰλίου
(Ἀνάγλυφον εἰκονιζόμενον ὑπὸ Α. Γιάν, τοῦ ὁποίου ἀγνοεῖται ἡ τύχη)

Τρῶες δὲν ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ᾽ ἐστρατοπέδευσαν ἔξω αὐτῆς περὶ τὸ σῆμα τοῦ Ἴλου. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανελήφθη ἡ μάχη, καὶ ὁ Ἀγαμέμνων ἐδίωξε τοὺς Τρῶας μέχρι τῆς πόλεως, ἀλλὰ τότε πληγώνεται αὐτός τε καὶ ὁ Διομήδης, καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, οἱ

δε Ἀχαιοὶ συνελαύνονται πάλιν εἰς τὸ οχύρωμα αὐτῶν. Καὶ ἤδη ἐπιχειροῦσι νὰ ἐκπορθήσωσι τὸ οχύρωμα τοῦτο οἱ ἥρωες τῶν Τρώων ὑπὸ τὸν Ἕκτορα, τὸν Πάριν, τὸν Αἰνείαν καὶ τὸν Σαρπηδόνα. Οἱ Ἀχαιοὶ αγωνίζονται νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς ἐφορμήσαντας, ἀλλ' ὁ ἄνεμος πνέων ἀπὸ Ἴδης φέρει τὸν κονιορτὸν τοῦ πεδίου εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν, ὥστε ὁ τῶν Λυκίων ἄναξ Σαρπηδὼν κατορθώνει νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ περιτείχισμα, προς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζεν ὁ Μενεσθεὺς μετὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ καταβάλλει τὴν ἔπαλξιν διὰ τῶν στιβαρῶν αὐτοῦ χειρῶν. Ἡ μάχη ἐξακολουθεῖ ἐντὸς τοῦ προχώματος, καὶ οἱ

Ἡ ἀπαγωγὴ τῆς Βρισηίδος
(Ἐξ ἀγγείου Μουσείου τοῦ Λούβρου)

Τρῶες πλησιάζουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὰ πλοῖα, οἱ δ' Ἀχαιοί, ἀναβάντες εἰς τὰς πρύμνας (διότι τὰ πλοῖα εἶχον ἀνασυρθῆ ἐπὶ τῆς στερεᾶς, ἔχοντα τὰς πρύμνας πρὸς τὰ ἔμπρός), ἐπροσπάθουν ν' ἀποκρούσωσι τὴν ἔφοδον διὰ τόξων καὶ κωπῶν. Ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος ὑπερήσπιζε τὸ πρώτιστον τῶν πλοίων, τὸ πλοῖον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχε φέρει τὸν Πρωτεσίλαον εἰς τὸ Ἴλιον, καὶ πανταχόθεν μὲν προσβαλλόμενος, περιρρεόμενος δὲ ἱδρῶτι καὶ μηδὲ στιγμὴν ἀνέσεως ἔχων διατελεῖ οὐδὲν ἧττον ἀκατάπληκτος καὶ ἀνακράζει πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν· εντροπή σας, Ἀργεῖοι! Ἡ ὥρα ἦλθεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν, ἢ νὰ σωθῶμεν. Ἢ μήπως ἐλπίζετε ὅτι, ἐὰν ὁ Ἕκτωρ κυριεύσῃ τὰ πλοῖα ἡμῶν, θέλομεν ἐπανέλθει πεζοὶ ἕκαστος εἰς τὴν πάτριον γῆν;

> Αἰδώς, Ἀργεῖοι· νῦν ἄρκιον, ἢ ἀπολέσθαι
> ἠὲ σαωθῆναι καὶ ἀπώσασθαι κακὰ νηῶν.
> Ἦ ἔλπεσθ', ἢν νῆας ἕλῃ κορυθαίολος Ἕκτωρ,
> ἐμβαδὸν ἵξεσθαι ἣν πατρίδα γαῖαν ἕκαστος;

Ὁ δ' Ἕκτωρ πάλιν ἀνεφώνει πρὸς τοὺς Τρῶας·

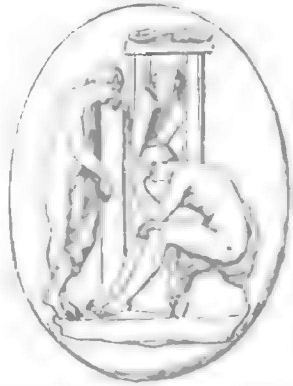
> νῦν ἡμῖν πάντων Ζεὺς ἄξιον ἦμαρ ἔδωκεν,
> νῆας ἑλεῖν . . .

καὶ προέτρεπεν αὐτοὺς νὰ ἐμβάλωσι πῦρ εἰς τὰς νῆας.

Τελευταῖον ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἱκεσίας καὶ εἰς τὰ θερμὰ δάκρυα τοῦ Πατρόκλου, τοῦ ἀγαπητοῦ φίλου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συναναστραφῆ, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς Φθιώτας εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων Ἀχαιῶν· ἀλλ' ἀπήτησε

νὰ ἐπανέλθῃ ἅμα ἤθελεν ἀποκρούσει τοὺς Τρῶας ἐκ τῶν πλοίων ἀφήνων τοὺς ἄλλους νὰ φονεύωνται εἰς τὸ πεδίον. Ὅτε ὁ Πάτροκλος περιέβαλε τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἀχιλλέως, ἵνα ἐκβάλλωσιν αὐτὸν οἱ Τρῶες ἀντὶ τοῦ τοσοῦτο φοβεροῦ εἰς αὐτοὺς ἥρωος ἐκείνου, τὸ πλοῖον τοῦ Πρωτεσιλάου ἔκαιεν ἤδη ὡς λαμπάς.

Ἀλλ' ἐπιπίπτουσι μετὰ κραυγῆς δεινῆς οἱ ἀκμαῖοι πολεμισταὶ ἐπὶ τοὺς καταπεπονημένους Τρῶας, καὶ οἱ ἀναθαρρήσαντες Ἀχαιοὶ προελαύνουσιν ἀπὸ τῶν πλοίων. Ὁ Πάτροκλος ἐκβάλλει τοὺς πολεμίους ἔξω τῆς τάφρου, καὶ παραφερόμενος ὑπὸ τῆς νίκης καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καταδιώκει αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς κειμένων πυλῶν τῆς πόλεως, τῶν καλουμένων Σκαιῶν πυλῶν. Ἐνταῦθα ὅμως θραύει ὁ Ἀπόλλων τὸ δόρυ τοῦ Πατρόκλου καὶ ἀποσπᾷ τὸν θώρακα ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτοῦ, ὥστε προσβάλλει ἤδη αὐτόν, γυμνὸν ὄντα, ὁ Ἕκτωρ καὶ πληγώνει καιρίως. Μόλις δὲ ὁ Μενέλαος καὶ ὁ Μηριόνης ἠδυνήθησαν, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, καὶ ὑπὸ τῶν δύο Αἰάντων προασπιζόμενοι, νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν νεκρὸν ἐντὸς τῆς τάφρου· τοσοῦτον ὁλοσχερὴς ὑπῆρξεν ἡ τροπὴ τῆς μάχης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, καὶ τοσοῦτον ραγδαίως κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἕκτορος καὶ τῶν Τρώων.

Ὁ Ἀντίλοχος ἀγγέλλει εἰς τὸν Ἀχιλλέα τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου
(Δακτυλιόλιθος)

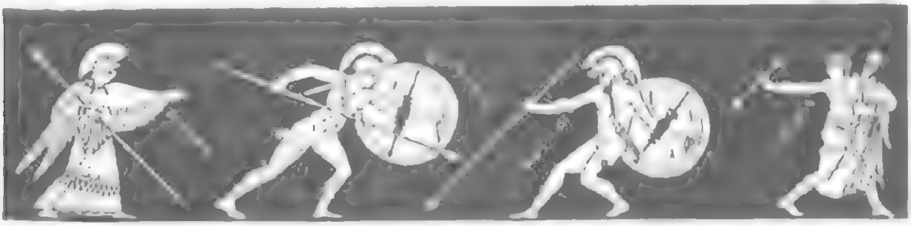
Βαρεῖα λύπη κατέλαβε τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλέως διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Πατρόκλου, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικήσῃ αὐτόν, ἂν καὶ ἡ ἀθάνατος αὐτοῦ μήτηρ εἶχε προειπεῖ ὅτι πέπρωται νὰ ἀποθάνῃ ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἕκτορος. Καθὼς πυκναὶ νιφάδες καθίπτανται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, ὑπὸ ριπῆς τοῦ αἰθρηγενοῦς Βορέου ἐλαυνόμεναι, οὕτω

Ὁ Αἴας μονομαχεῖ πρὸς τὸν Ἕκτορα
(Ἐξ ἀγγείου)

πυκναὶ ἐξεφοροῦντο ἀπὸ τῶν νηῶν λαμπραὶ περικεφαλαῖαι, καὶ ἀσπίδες ὀμφαλωταί, καὶ θώρακες κραταιοί, καὶ ἐκ μελίας κατεσκευασμένα δόρατα, ὥστε ἐξήστραπτεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἐγέλασε πᾶσα ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ στίλβοντος χαλκοῦ. Μετὰ κραυγῆς φοβερᾶς ἐπέπεσεν ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπὶ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ διανυκτερεύσαντας Τρῶας· οἱ ἵπποι αὐτοῦ ἐπέτασσον

νεκροὺς καὶ ἀσπίδας, καὶ αἷμα ἐκάλυπτε τὸ ἅρμα αὐτοῦ. Ὁ Πρίαμος κατέδραμεν ἐκ τοῦ πύργου καὶ διέταξε τοὺς πυλωροὺς τοῦ τείχους νὰ ἀνοίξωσι τὴν πύλην εἰς τὰ καταπεπονημένα καὶ διψῶντα στίφη τῶν φυγάδων, ἀλλὰ νὰ κλείσωσιν αὐτὰς ἐπιμελῶς, ἅμα εἰσέλθωσιν οὗτοι, ἵνα μὴ συνεμβάλῃ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς εἰς τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα ἀπεξήραναν τὸν ἱδρῶτα αὐτῶν οἱ κεκμηκότες πολεμισταί, καὶ ἔπιον, καὶ ἀνεπαύθησαν παρὰ τὰς ἐπάλξεις τοῦ τείχους, μόνος δὲ ὁ Ἕκτωρ ἔμεινεν ἐντὸς τῶν πυλῶν, αἰσχυνόμενος τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τοῦ Ἰλίου, διότι δὲν εἶχεν ἐπαναφέρει τὴν νύκτα τὸν στρατὸν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλά, πεποιθὼς εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἐγένετο παραίτιος τῆς ἀπωλείας τοσούτων λαῶν. Ἐπελθόντος δὲ τοῦ Ἀχιλλέως, κατέλαβεν αὐτὸν τρόμος καὶ ἤρχισε τρέχων περὶ τὸ τεῖχος. Ὁ φεύγων ἦτο ἰσχυρός, ἀλλ' ἰσχυρότερος ὁ διώκων. Ὁσάκις ὁ Ἕκτωρ ἤθελε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τοὺς πύργους καὶ τὰ τείχη ἵνα οἱ ἐντὸς βοηθήσωσι διὰ βελῶν ἢ ἀνοίξωσι τὰς θύρας, ὁ Ἀχιλλεύς, προφθάς, ἀπέτρεπεν αὐτὸν πρὸς τὸ πεδίον· ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ἠμπόδιζε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ νεύματος τῆς κεφαλῆς, νὰ προσβάλωσι τὸν Ἕκτορα.

Μονομαχία Ἀχιλλέως καὶ Ἕκτορος
(Ἡ Ἀθηνᾶ ὠθεῖ τὸν Ἀχιλλέα, ἐνῷ ὁ προστάτης τοῦ Ἕκτορος Ἀπόλλων ἐγκαταλείπει αὐτόν)

Τρὶς οὕτως ἀμφότεροι περιέδραμον περὶ τὴν πόλιν τοῦ Πριάμου. Τότε ἔστη ὁ Ἕκτωρ· καὶ ἀπέφυγε μὲν τὴν πληγὴν τοῦ Ἀχιλλέως, κύψας, ὥστε τὸ δόρυ τούτου, φερόμενον ὑπεράνω τοῦ Ἕκτορος, ἔπεσε κατὰ γῆς, καὶ αὐτοῦ ὅμως τὸ δόρυ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ θώρακος τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐξέβαλε λοιπὸν ἤδη ὁ Ἕκτωρ φάσγανον ὀξύ, δηλαδὴ μάχαιραν, καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως· ἀλλ' εἰς τοῦτον αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ εἶχεν ἐπαναφέρει τὸ δόρυ αὐτοῦ, δι' οὗ διέσχισεν ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν αὐχένα τοῦ ἀντιπάλου. Τότε πλησιάσαντες οἱ Ἀχαιοὶ ἀπεθαύμασαν τό τε ἀνάστημα καὶ τὴν εὐγενῆ ὄψιν τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ πάντες, πρὶν ὑποχωρήσωσιν, ἐπλήγωσαν τὸ πτῶμα. Ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ἐτρύπησε τὸ κατώτατον μέρος τῶν ποδῶν καὶ ἔδεσεν αὐτοὺς δι' ἱμάντος εἰς τὸν δίφρον τοῦ ἅρματος, ὥστε ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ καὶ ἡ χαίτη ἐσύροντο κατὰ γῆς εἰς τὸν κονιορτόν. Τοιουτοτρόπως ἐπανῆλθον οἱ Ἀχαιοὶ εἰς τὰ πλοῖα, ᾄδοντες τὸν παιᾶνα (¹), ἤτοι τὸ πολεμιστήριον ᾆσμα, ἐνῷ ὁ Πρίαμος καὶ ἡ Ἑκάβη ἔκλαιον καὶ ὠδύροντο ἐπὶ τοῦ τείχους. Ἡ ἀτυχὴς Ἀνδρομάχη, ἡ τοῦ Ἕκτορος σύζυγος, εἶχε στήσει ἐπὶ τοῦ πυρὸς μέγαν τρίποδα, ἑτοιμάζουσα θερμὰ λουτρὰ εἰς τὸν σύζυγον, ἅμα οὗτος ἤθελεν ἐπανέλθει ἐκ τῆς μάχης. Ἀκούσασα δὲ τὴν οἰμωγὴν ἀπὸ τοῦ πύργου ἔτρεξεν ἔξω νὰ ἴδῃ τί συμβαίνει καὶ μαύρη νὺξ ἐκάλυψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλένη ἐθρήνει τὸν πεπτωκότα ἥρωα, διότι ἐξ ὅλων τῶν ἀδελφῶν τοῦ Πάριδος αὐτὸς ἠγάπα αὐτὴν

(¹) Ἀκριβέστερον, τὸν νικητήριον παιᾶνα, οἷόν τινα ὑπαινίσσεται πιθανῶς ὁ Ὅμηρος θέτων εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀχιλλέως (Ἰλ. Χ 393-394):

Ἠράμεθα μέγα κῦδος· ἐπέφνομεν Ἕκτορα δῖον,
ᾧ Τρῶες κατὰ ἄστυ θεῷ ὣς (ἢ ὥς) εὐχετόωντο

πλειότερον, οὐδὲ εἶπεν εἰς αὐτὴν ποτὲ πικρὸν λόγον, ἀλλὰ μάλιστα ἀπέτρεπε καὶ τοὺς ἄλλους φιλικῶς ἀπὸ λέξεων ἢ πράξεων ἐγγικτικῶν· ἐνῷ τώρα οὐδένα εἶχεν ἄλλον ἐν Τροίᾳ φίλον καὶ παρήγορον, διότι πάντες ἐμίσουν αὐτήν. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς ἔθυσεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου δύο μὲν κύνας ἐξ ἐκείνων οὓς ἔτρεφεν οὗτος ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, τέσσαρας δὲ ἵππους και δώδεκα αἰχμαλώτους Τρῶας, καὶ ἐκήδευσε τον φίλον, καὶ ἐτέλεσε νεκρικὸν ἀγῶνα, τότε ἐτόλμησεν ὁ Πρίαμος νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν διὰ νυκτὸς μετὰ πλουσίων λύτρων, ἐν συνοδίᾳ ἑνὸς καὶ μόνου πρεσβύτου κήρυκος, ὅστις ὡδήγει τοὺς ἡμιόνους τῆς ἁμάξης· καὶ εἰσελθὼν ὁ γέρων εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀχιλλέως ἐφίλησε τὰς χεῖρας ἐκείνας αἵτινες τοσούτους ἐφόνευσαν αὐτοῦ υἱούς. Ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν τράπεζαν οὐδ' ἀπεποιήθη τὸν νεκρὸν τοῦ Ἕκτορος, καίτοι ἦτο σφόδρα ὠργισμένος, ἀλλ' ἀφοῦ διέταξε νὰ λούσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ χρίσωσιν, αὐτὸς ἰδίαις χερσὶν ἐπέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἁμάξης καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Τρῶας ἕνδεκα ἡμερῶν ἀνακωχήν, ἵνα κηδεύσωσι τὸν θανόντα (1).

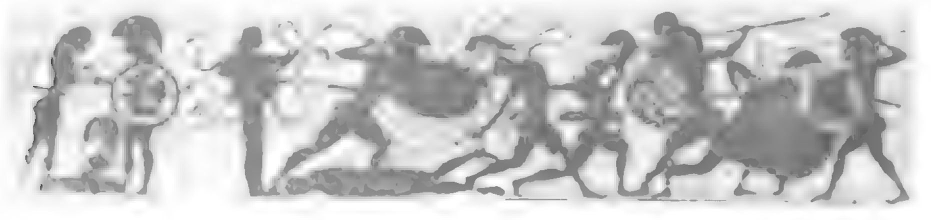

Ὁ Πρίαμος φέρων δῶρα προσέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀχιλλέως. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἕκτορος εὑρίσκεται κάτω τῆς κλίνης
('Αγγεῖον τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος π. Χ.)

Προσῆλθεν ἔπειτα εἰς βοήθειαν τῶν Τρώων Μέμνων, ὁ υἱὸς τῆς θεᾶς Ἠοῦς, καὶ αὐτὸς ὅμως ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλ' ἔφθασεν ἤδη καὶ τοῦ Ἀχιλλέως ἡ ὥρα. Περὶ τὰς Σκαιὰς πύλας ἐπλήγωσεν αὐτὸν καιρίως βέλος, τὸ ὁποῖον ἐξετόξευσεν ὁ Πάρις, ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καθοδηγούμενος. Μέγας μεγαλωστὶ ἔκειτο ὁ ἥρως κατὰ γῆς, περὶ δὲ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ δεινὸς δι' ὅλης τῆς ἡμέρας διεξήχθη ἀγών· τὴν ἡμέραν ταύτην ἔλαβεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὰς πλείστας τῶν Τρώων πληγάς· τελευταῖον ἀπήγαγον οἱ Ἀχαιοὶ τὸν πεσόντα ἥρωα εἰς τὰ πλοῖα, πολλὰ καὶ θερμὰ χύσαντες ἐπ' αὐτοῦ δάκρυα, καὶ κείραντες τὰς χαίτας. Ἡ δὲ μήτηρ προῆλθεν ἐκ τῆς θαλάσσης μετὰ τῶν ἄλλων ἀθανάτων Νηρηίδων, καὶ βοὴ φοβερὰ ἠκούσθη ἐπὶ τοῦ πόντου. Ἑπτακαίδεκα ἡμέρας καὶ νύκτας ἔκλαιον τὸν ἥρωα ἀθάνατοί τε θεοί, θνητοί τ' ἄνθρωποι, τὴν δὲ δεκάτην ὀγδόην παρέδωκαν οἱ Ἀχαιοὶ αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ, καὶ ἀθροίσαντες τὰ λευκὰ αὐτοῦ ὀστᾶ ἐνέβαλον ὁμοῦ μετὰ τῶν τοῦ Πατρόκλου ἐντὸς χρυσοῦ ἀμφορέως, ὅστις ἦτο δῶρον μὲν τοῦ θεοῦ Διονύσου, ἔργον δὲ τοῦ θεοῦ Ἡφαίστου, καὶ ἀπέθηκαν αὐτὸν εἰς τύμβον, ὃν μέγαν καὶ ὑψηλὸν κατεσκεύασαν ἐπι τῆς ἀκτῆς, ἵνα ᾖ καταφανὴς εἰς τοὺς ἐκ τοῦ πόντου προσερχομένους.

---

(1) Ἐνταῦθα λήγει ἡ διήγησις ἡ ὁμηρική· τὰ περαιτέρω ἐκτιθέμενα ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεθομήρειον ποίησιν.

Ὁ ἀγὼν περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Ἀχιλλέως

Περὶ τῶν λαμπρῶν τοῦ Ἀχιλλέως ὅπλων ἐφιλονίκησαν ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ ὁ Ὀδυσσεύς. Τὴν δὲ κρίσιν ἐπήνεγκον ὑπὲρ τοῦ Ὀδυσσέως Τρῶες αἰχμάλωτοι, εἰπόντες ὅτι αὐτὸς ἐπροξένησεν εἰς την πόλιν μεγαλύτερα δεινὰ ἢ ὁ Αἴας. Ἀλλ' ὁ Ζεὺς ἀπεφάσισε τὸν θάνατον τοῦ Αἴαντος, ὅστις γενόμενος ἐμμανὴς ἐφόνευσεν ἑαυτὸν καὶ οὕτως ὁ λαὸς τῶν Ἀχαιῶν ἐθρήνησε τὴν στέρησιν ἥρωος ὅστις κατὰ τὰ κατωρθώματα καὶ τὸ κάλλος ἐπρώτευεν ὅλων τῶν ἄλλων μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς μετεκάλεσεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν Νεοπτόλεμον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως, τὸν ὁποῖον οὗτος εἶχε καταλίπει εἰς τὴν νῆσον Σκῦρον· καὶ ἦν ὁ νεανίας κάλλιστος μὲν τῶν ἐν τῷ στρατῷ, νουνεχὴς δὲ ἐν τῇ βουλῇ, καὶ μόνον τοῦ Νέστορος ἢ τοῦ Ὀδυσσέως ὑποδεέστερος κατὰ τὴν σύνεσιν, ἐν τῷ πολέμῳ δὲ ἀείποτε ἀριστεύων. Ἀλλ' ἐν τούτοις τὸ Ἴλιον δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ ἐνόσῳ ἐσώζετο εἰς τὴν ἄκραν αὐτοῦ τὸ Παλλάδιον, ἤτοι ἄγαλμα ὑπὸ τοῦ Διὸς αὐτοῦ δοθὲν ποτε εἰς τὸν Δάρδανον, οἱ δὲ Τρῶες οὐ μόνον μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐφύλαττον τὸ πολύτιμον τοῦτο δῶρον, ἀλλ' εἶχον κατασκευάσει καὶ ἄλλα ἀγάλματα, τοσοῦτον ὅμοια τοῦ γνησίου ὥστε ὁ παρεισδύσας τυχὸν κλέπτης ἠδύνατο νὰ ἀπατηθῇ. Οὐδὲν ἧττον ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς εὗρε τρόπον, μεταμφιέσας ἑαυτὸν καὶ ἄλλως μεταμορφώσας εἰς ἐπαίτην, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ κλέψῃ τὸ Παλλάδιον. Μόνη ἡ Ἑλένη τὸν ἀνεγνώρισεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπόθει ἤδη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὄχι μόνον δὲν τὸν ἐπρόδωκεν ἀλλὰ καὶ συνενοήθη μετ' αὐτοῦ περὶ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἐπιτηδείων πρὸς ἅλωσιν τῆς πόλεως τρόπων. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπενόησαν ἐπὶ τέλους τὴν ἀκόλουθον πονηρίαν. Ἐπειὸς ὁ Πανοπέως κατεσκεύασε, κατὰ συμβουλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἵππον δούρειον, δηλαδὴ ξύλινον, κενόν, εὐρύχωρον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἑκατὸν ἄνδρας.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς επαίτης εἰσέρχεται εἰς τὸ Ἴλιον (Ἔγχρωμος λίθος)

Ἐντὸς αὐτοῦ ἐκρύβησαν οἱ ἄριστοι τῶν ἡρώων, ὁ Νεοπτόλεμος, ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Μενέλαος, καὶ ἄλλοι, ἐνῷ ὁ στρατὸς τῶν Ἀχαιῶν ἀπέπλευσεν εἰς Τένεδον, ἀφου ἐπυρπόλησε τὰ σκεύη αὐτοῦ καὶ ἐπροσποιήθη ὅτι διαλύει τὴν πολιορκίαν. Οἱ Τρῶες, χαίροντες διότι ἀπηλλάγησαν τῶν πολεμίων, ἐξῆλθον τῆς πόλεως καὶ ἠπόρησαν διὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον κατέλιπον οἱ εχθροί. Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἤξευραν τί νὰ πράξωσι περὶ αὐτοῦ, οι δ' ἐν αὐτῷ περίφοβοι ἥρωες ἤκουον τά τε γινόμενα περὶ τούτου συμβούλια καὶ τὴν φωνὴν τῆς Ἑλένης, ἥτις ἀνέφερε τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ἐμιμεῖτο τὰς φωνὰς τῶν γυναικῶν αὐτῶν. Πολλοὶ τῶν Τρώων ἐπεθύμουν νὰ ἀνατεθῇ ὁ ἵππος εἰς τοὺς θεοὺς ἐν τῇ πόλει, ὡς δεῖγμα τῆς κοινῆς εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτῶν· ἄλλοι ὅμως, μᾶλλον υποπτοι, ἐδυσπίστουν πρὸς τὴν κληροδοσίαν ἐκείνην τῶν πολεμίων, καὶ ὁ Λαο-

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΚΟΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΟΥ

Ἔργον τῶν Ῥοδίων γλυπτῶν [illegible] Πολυδώρου καὶ Ἀθανοδώρου (ἐν τῷ Μουσείῳ Βατικανοῦ, Ρώμη).

κόων, ὁ ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος, ἔδειξε τὴν δυσαρέσκειαν αὐτοῦ, κρούσας διὰ δόρατος τὰ πλευρὰ τοῦ ἵππου. Ἡ ἀντήχησις ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ ἵππος ἦτο κοῖλος, ἀλλ' οἱ Τρῶες δὲν ἐπείθοντο ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα ἀπάτη, καὶ ὁ δυστυχὴς Λαοκόων ἐγένετο, μεθ' ἑνὸς τῶν υἱῶν, θῦμα τῆς συνέσεως καὶ τῆς φιλοπατρίας αὐτοῦ, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλων τῶν συμπολιτῶν, διότι δύο δράκοντες ἀπεστάλησαν ἐξεπίτηδες ὑπὸ τῶν θεῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἵνα φονεύσωσιν αὐτόν. Τὸ φοβερὸν τοῦτο θέαμα καὶ αἱ ἄπιστοι συμβουλαὶ τοῦ προδότου Σίνωνος, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀχαιοὶ εἶχον καταλίπει ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δίδῃ ψευδεῖς εἰδήσεις, κατέπεισαν τοὺς Τρῶας νὰ ῥήξωσι τὸ τεῖχος αὐτῶν, ἵνα εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν πόλιν ἐν θριάμβῳ καὶ ἀγαλλιάσει τὸν ὀλέθριον ἵππον.

Καὶ ἤδη ἡ καταστροφὴ τῆς Τροίας εἶχεν ἀποφασισθῆ ἀμετακλήτως ὑπὸ τῶν θεῶν. Ἐνῷ οἱ Τρῶες ἐπανηγύριζον καὶ εὐώχουν τὴν νύκτα ὅλην θορυβωδῶς, ὁ Σίνων ἀνῆψε τοὺς συμπεφωνημένους πρὸς τοὺς ἐν Τενέδῳ Ἀχαιοὺς πυρσοὺς καὶ ἐξήγαγεν ἀπὸ τοῦ δουρείου ἵππου τοὺς ἐν αὐτῷ κεκλεισμένους ἥρωας. Ἡ πόλις, προσβληθεῖσα οὕτως ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ἐλεηλατήθη καὶ κατεστράφη ὁλοσχερῶς, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἡρώων αὐτῆς καὶ τοῦ δήμου αὐτῆς ἢ ἐσφάγησαν ἢ ᾐχμαλωτεύθησαν. Ὁ θεοειδὴς γέρων Πρίαμος ἀπέθανε διὰ χειρὸς τοῦ Νεοπτολέμου, ἀφοῦ ματαίως ἐζήτησεν ἄσυλον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ ἑρκείου (τοῦ προστάτου τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας) βωμόν· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Δηίφοβος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος ἐγένετο σύζυγος τῆς Ἑλένης, ἐκθύμως διετέλεσεν ἀμυνόμενος ὑπὲρ τῆς οἰκίας αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοῦ Μενελάου· ἀλλ' ἔπεσε τελευταῖον καὶ αὐτός, καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἠκρωτηριάσθη δεινῶς. Ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῶν Τρώων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς εἰμὴ δύο, ὁ Αἰνείας καὶ ὁ Ἀντήνωρ, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος, ἀπελθὼν κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὑπῆρξε πρόγονος τῶν μυθευομένων ἱδρυτῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Ῥωμύλου καὶ τοῦ Ῥώμου.

Ὁ θάνατος τοῦ Πριάμου καὶ ἡ ἁρπαγὴ τῆς Κασσάνδρας
(Ἀγγεῖον Μουσείου Νεαπόλεως)

Τοιουτοτρόπως, μετὰ δεκαετῆ πολιορκίαν, ἐξεπορθήθη ἡ Τροία καὶ ἀπωλέσθησαν ἥ τε πόλις καὶ οἱ βωμοὶ καὶ οἱ ναοὶ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ νικηταὶ δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι τῶν νικηθέντων. Ἡ θεία δίκη, ἡ θεὰ Νέμεσις, ἐτιμώρησεν αὐτοὺς δεινῶς, διότι ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ τῆς νίκης δὲν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ τοῦ Ἰλίου. Πολλοὶ οὐδέποτε πλέον εἶδον τὴν φίλην πατρίδα, καταστραφέντες κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ὡς ὁ Αἴας ὁ Ὀϊλέως· ἄλλοι, ὡς ὁ Ὀδυσσεύς, δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, εἰμὴ μετὰ πολλὰς καὶ παραδόξους περιπλανήσεις· ἄλλοι εὗρον τοὺς οἰκείους δυσμενῶς διακειμένους καὶ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτῶν, ὡς ὁ Ἀγαμέμνων ὑπὸ τῆς ἀπίστου συζύγου Κλυταιμνήστρας· ἄλλοι μόλις ἐπάτησαν τὸν πόδα εἰς τὴν γενέθλιον γῆν καὶ ἠναγκάσθησαν αὖθις νὰ ἀποδημήσωσιν, ὡς ὁ Διομήδης καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τελαμωνίου Αἴαντος Τεῦκρος. Ἐν γένει δὲ πολλαὶ ἐπεκράτησαν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐμφύλιοι διχόνοιαι· καὶ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον νέα τινὰ μεγάλα γεγονότα, ἀλλοιώσαντα καθ' ὁλοκληρίαν τὴν προηγηθεῖσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν.

Οἱ Θεσσαλοί, οἵτινες πρότερον κατῴκουν εἰς τὴν Ἤπειρον, εἰσέβαλον τότε εἰς τὴν χώραν ἥτις ἔκτοτε ὠνομάσθη ἀπ' αὐτῶν Θεσσαλία. Δύο δὲ ἄλλα ἔθνη, πρὸ τούτου κατοικοῦντα εἰς ταύτην τὴν χώραν, οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Δωριεῖς, ἀπεδήμησαν ἐκεῖθεν, τραπέντα πρὸς μεσημβρίαν, ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Θεσσαλῶν· καὶ οἱ μὲν Βοιωτοὶ κατέλαβον τὴν Βοιωτίαν, οἱ δὲ Δωριεῖς τὴν Δωρίδα (1), ἐκ τῆς ὁποίας, μετά τινα χρόνον, πολλοὶ Δωριεῖς, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐκυρίευσαν τὸ πλεῖστον ταύτης μέρος. Ἡ Δωρικὴ αὕτη ἐπιδρομή, ἥτις ἐπέφερεν ἀποτελέσματα πολὺ σπουδαιότερα τῶν ἄλλων, ὀνομάζεται καὶ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν, διότι οἱ παῖδες τοῦ Ἡρακλέους, ἐξωσθέντες ἄλλοτε ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, ἀνέκτησαν τότε τὰς πατρίδας διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Δωριέων καὶ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἵδρυσαν τὰ δωρικὰ κράτη τῆς Μεσσηνίας, τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἄργους, τῆς Κορίνθου, τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ

Ἰλίου πέρσις
(Ἐξ ἀγγείου)

τὸ ἐν τῇ Ἤλιδι κράτος τῶν Αἰτωλοηλείων. Αἱ μετοικεσίαι αὗται ἐπήγαγον καὶ ἄλλας ἀξιολογο[illegible] μεταβολάς. Ἐνῷ πρότερον ἐπεκράτουν ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος βασιλεῖαι, τ[illegible] αἱ [illegible]σιλεῖαι αὗται, σχεδὸν ὅλαι, ἠφανίσθησαν καὶ ἀντ αυτῶν ἐσυστήθησαν αἱ ἀρ[illegible]ολιτεῖαι, αἵτινες, ἂν καὶ τροπολογηθεῖσαι βραδυτερον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἀπετέλεσαν ὅμως τὴν κυρίαν βάσιν τῶν πολιτευμάτων, καθ' ὅλην τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τότε πρὸς τούτοις πολλὰ ἔθνη ἐκ τῶν εντὸς καὶ ἐκτος τῆς Πελοποννήσου ἠναγκάσθησαν, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Δωριέων νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὅλως διόλου τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπεδήμησαν πρὸς ἀνατολάς, ἰδίως πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἵδρυσαν πολυαρίθμους ἀποικίας.

Ἡ τῶν Ἡρακλειδῶν κάθοδος, μετὰ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεομένων μεταβολῶν, εἶναι τὸ τελευταῖον μέγα γεγονὸς τῶν μυθικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, ἐνταῦθα ὅμως καὶ τὸ πρῶτον βέβαιον γεγονὸς τῶν μετ' οὐ πολὺ ἐπερχομένων ἤδη ἱστορικῶν χρόνων. Ἔχουσιν ἴσως καὶ αἱ ἀρχαιότεραι παραδόσεις, τοὐλάχιστον τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἱστορικήν τινα

(1) Τὴν καὶ Δρυοπίδα καλουμένην ὀρεινὴν χώραν, τὴν κειμένην μεταξὺ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Οἴτης.

βάσιν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν θεωρεῖται παρὰ πάντων ὡς βέβαιον. Ἡ δὲ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν, καίτοι πεπλεγμένη μετὰ πολλῶν εἰσέτι μύθων, εἶναι ἀναμφισβήτητον ἱστορικὸν γεγονός, διότι ἅπασα ἡ πραγματικὴ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις, οἵαν εὑρίσκομεν αὐτὴν κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, συνδέεται ἀναποσπάστως μετὰ τῶν περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν παραδόσεων. Ὅτε οἱ ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα Ἕλληνες, οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺν χρόνον διῆλθον διὰ μέσου χωρῶν ἀγνώστων καὶ γλωσσῶν ἀλλοτρίων καὶ ἠθῶν ἀλλοκότων, ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Θήχου καὶ κατεῖδον ἐκεῖθεν κατὰ πρῶτον τὸν Εὔξεινον πόντον, ἐξέβαλον κραυγὴν μεγάλην ἀγαλλιάσεως, φωνάζοντες· θάλαττα, θάλαττα! Ἡ θάλασσα ἀπεῖχε μὲν εἰσέτι οὐ μικρόν, ἀλλ' ἡ θέα αὐτῆς, αἱ μεγάλαι καὶ ἀκμαῖαι πόλεις τὰς ὁποίας συνήντων ἤδη, αἱ οἰκειότεραι γλῶσσαι τὰς ὁποίας ἤκουον, ἐν γένει τὰ σημεῖα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐμαρτύρουν ὅτι πλησιάζει τὸ τέρμα τῆς ἐπ' ἀδήλοις ὁδοιπορίας. Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ ὅτε, διελθόντες τὰ ὑπερφυᾶ κατορθώματα τῶν μυθικῶν χρόνων, φθάνομεν εἰς τὰ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν. Εὑρισκόμεθα εἰσέτι ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μυθικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἤδη καταπνεόμεθα ὑπὸ τῆς αὔρας τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ βαίνομεν ἐν τῷ μέσῳ πραγμάτων τὰ ὁποῖα προαναγγέλλουσιν αὐτούς· διότι τὰ πράγματα ταῦτα φέρουσι μὲν ἔτι μυθικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν ὑπόστασις ἐπικυροῦται διὰ τῶν ἀμέσων αὐτῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν μετ' οὐ πολὺ βέβαια ἤδη καὶ ἀναμφισβήτητα εἴς τε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Βοιωτίαν ὡς καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὅθεν καὶ θέλομεν πραγματευθῇ τὰ κατὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν ἐκτενέστερον εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ κύων αὐτοῦ Ἄργος (Ἐγχάρακτος λίθος)

Ἀλλὰ δὲν καταπαύομεν ἐνταῦθα τὸν περὶ τῆς μυθικῆς ἐποχῆς λόγον. Καθὼς εἴπομεν προοιμιαζόμενοι, περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ἱστορήματα· τὰ μὲν εἶναι αἱ ἐγχώριοι, αἱ μυθικαὶ τοῦ λαοῦ παραδόσεις, τὰς ὁποίας ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω ἐν συνόψει, τὰ δὲ εἶναι ἑρμηνεῖαι τῶν μυθευμάτων τούτων, ὅσας ἐπεχείρησαν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι λόγιοι ἄνδρες καὶ περὶ ὧν πρέπει ὡσαύτως νὰ ἐπιφέρωμέν τινα, διότι ἀποτελοῦσι τὸ κυριώτατον μέρος τῶν πλείστων ἱστοριῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἀνεύρωσι τὴν ἱστορικὴν ἀφορμὴν ἢ τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν μυθευμάτων καί τινες μὲν ἀπεδοκιμάσθησαν, ἄλλαι δὲ ἐθεωρήθησαν εὔστοχοι· κατ' ἄλλους δὲ πᾶσαι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον αὐθαίρετοι καὶ ἀνυπόστατοι. Τὸ καθ' ἡμᾶς θέλομεν παραθέσει ὀλίγα παραδείγματα τῶν ἑρμηνειῶν τούτων καὶ ἐπιφέρει τὰς ἀντιπάλους κρίσεις, ἁπλῶς διὰ νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς πολλοὺς ἔννοιάν τινα τῆς μεγάλης ἀμφισβητήσεως ἥτις διεξάγεται περὶ τῆς πατρίου ἡμῶν Ἱστορίας.

Εἷς τῶν ὀνομαστοτέρων ἑρμηνευτῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελίας Εὐήμερος, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Εὐήμερος παρέστησεν ὄχι μόνον τοὺς ἥρωας ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ὡς ἁπλοῦς ἀνθρώπους, οἵτινες ζῶντες μὲν ὑπερέβαλλον, διὰ τῆς ῥώμης καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν, τὸ κοινὸν πλῆθος, μετὰ θάνατον δὲ ἐτιμήθησαν, ἕνεκα τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῶν ἐξαισίων

κατορθωμάτων ὅσα ἐπὶ γῆς ἔπραξαν, ἀναβιβασθέντες εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Ὁ Εὐήμερος ἐβεβαίωσεν ὅτι εἴς τινα κατὰ τὴν Ἰνδικὴν θάλασσαν περιήγησιν ἥτις ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ τότε βασιλεύοντος τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου, ἀνεκάλυψε δῆθεν χώραν τινὰ ὀνόματι Παγχαίαν, ἐν ᾗ εὑρίσκετο ἱερὸν τοῦ Διὸς Τριφυλίου, καὶ ἐν τῷ ναῷ στήλη χρυσῆ μεγάλη ἔχουσα γράμματα διαλαμβάνοντα ὅτι ὁ Ζεὺς ἵδρυσεν αὐτὴν ὅτε ἦτο ἐπὶ γῆς καὶ ὅτι ἱστορεῖ ἀκριβῶς τὰ παρ' αὐτοῦ πεπραγμένα. Τὸ δόγμα τοῦτο, ὅτι ὅλοι οἱ θεοὶ ἦσαν πρότερον ἄνθρωποι, ἀπεκρούετο φυσικῷ τῷ λόγῳ ὑπὸ τῶν εὐλαβεστέρων Ἑλλήνων, οἵτινες, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἐστιγμάτισαν τὸν Εὐήμερον ὡς ἄθεον· ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ πολλοὶ ἀρχαιότεροι χριστιανοὶ συγγραφεῖς, οἷοι ὁ Μινούκιος Φῆλιξ, ὁ Λακτάντιος, ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, ἠσπάσθησαν μετὰ πολλῆς προθυμίας τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐημέρου, διότι δι' αὐτῶν ἐκ προοιμίου ἀφῃροῦντο πάντα τὰ προσόντα τῆς θεότητος ἀπὸ τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, τοὺς ὁποίους οὗτοι κατεπολέμουν. Ὅθεν οἱ χριστιανοὶ οὗτοι συγγραφεῖς ἀπεδέχοντο ὄχι μόνον τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ Εὐημέρου ἀλλὰ καὶ τὰ ποικίλα αὐτοῦ μερικὰ ἱστορήματα, ὁ δ' αὐτὸς ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου ἡ ψευδολογία ἐλογίζετο σχεδὸν παροιμιώδης ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ γεωγράφου Στράβωνος, ἐφημίζετο ὑπ' ἐκείνων ὡς λαμπρὸν ὑπόδειγμα σπουδαιοτάτης ἱστορικῆς ἐρεύνης.

Καὶ τὰ μὲν τοῦ Εὐημέρου εἶναι προφανῶς παράλογα, οὐδὲ ἔχουσι σήμερον σπουδαῖόν τινα ὀπαδόν, ὑπάρχουσιν ὅμως ἑρμηνεῖαι τῆς θρησκευτικῆς μυθολογίας τῶν προπατόρων ἡμῶν εὐφυέστεραι καὶ πιθανώτεραι. Αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἔτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λογίων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐτελειώθησαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἰδίως ὑπὸ δύο σοφωτάτων Γερμανῶν, τοῦ Κρεΰζέρου καὶ τοῦ Ἑρμάννου, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ κορυφαῖοι τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, εἰς χρόνους τινὰς παναρχαίους, ἦλθον ἐξ Αἰγύπτου ἢ ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἱερεῖς σοφώτατοι καὶ ἐκόμισαν εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους ἔτι κατοίκους αὐτῆς πολλὰς θρησκευτικάς, φυσικὰς καὶ ἱστορικὰς γνώσεις. Δὲν ἐπεχείρησαν ὅμως νὰ διαβιβάσωσι τὰς γνώσεις ταύτας δι' ἀμέσου καὶ κυριολεκτικῆς ἐξηγήσεως, ἥτις δὲν ἤθελεν ἴσως ἀποβῆ καταληπτὴ ἢ δὲν ἤθελε προξενήσει ἐντύπωσιν εἰς ἀκροατὰς ἀμαθεῖς, ἀλλὰ μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο σύμβολα καὶ ἀλληγορίας, δηλαδὴ εἰκόνας καὶ σημεῖα, ἐπιτήδεια νὰ παραστήσωσιν εἰς τὰ ὄμματα καὶ εἰς τὴν φαντασίαν μᾶλλον ἢ εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀκροωμένων τὰ πράγματα καὶ τὰ νοήματα ὅσα προέκειτο νὰ ἐξηγηθῶσιν εἰς αὐτούς. Διὰ τοῦ συμβολικοῦ λοιπὸν τούτου καὶ ἀλληγορικοῦ τρόπου εἰσήγαγον οἱ ἱερεῖς ἐκεῖνοι εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ δόγματα αὐτῶν περὶ τῆς θεότητος, περὶ τῆς φύσεως καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῶν μύθων ἀφορμή. Ἦλθον ἔπειτα οἱ ποιηταί, οἵτινες ὕμνησαν τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, γεγονότα ὑπάρξαντα τρόντι ἢ μὴ ὑπάρξαντα ἀλλ' ὁπωσδήποτε μετὰ πολλῶν μύθων κοσμηθέντα. Ἐντεῦθεν προέκυψε δευτέρα τάξις μύθων, ἥτις ἀπέβη μάλιστα πολὺ δημοτικωτέρα καὶ γοητευτικωτέρα τῆς πρώτης. Δὲν ἠρκέσθησαν δὲ οἱ ποιηταὶ εἰς τοὺς διηγηματικοὺς ἢ ἐπικοὺς τούτους μύθους, ἀλλὰ παρέλαβον καὶ τοὺς προαναφερθέντας ἀλληγορικούς, συγχωνεύσαντες οὕτως ἀμφοτέρους. Ἐνταῦθα ὅμως τὰ σύμβολα ἐκεῖνα καὶ αἱ ἀλληγορίαι ἀπέβαλον τὰς ἀρχικὰς σημασίας καὶ ἐξελήφθησαν ἁπλῶς ὡς αὐτοτελεῖς μῦθοι· ὥστε οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐδεμίαν ἤδη εἶχον ἔννοιαν τοῦ τί παρίστων κατ' ἀρχὰς οἱ μῦθοι οὗτοι. Ἡ ἀληθὴς τούτων σημασία διετηρήθη ὡς μυστήριον μόνον εἴς τινας θρησκευτικὰς ἑταιρείας, αἵτινες συνέκειντο ἐκ μελῶν κατηχουμένων ὑπὸ ἱερέων κληρονομικῶν. Αἱ ἑταιρεῖαι αὗται ἦσαν οἱ λεγόμενοι Ὀρφικοὶ καὶ Βακχικοί, ἔτι δὲ τὰ Ἐλευσίνια καὶ

τὰ ἐν Σαμοθρᾴκῃ μυστήρια· καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν συνηθροίσθησαν τὰ ἀπόρρητα δόγματα τῶν ἀρχαίων θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μύθων, οἵτινες, ἐκπηγάσαντες ἀπὸ ἱερατείου τινός, εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τοῦ Ὁμήρου, ἀπετέλεσαν τὴν θεμελιώδη ἀφορμὴν τῶν ἑλληνικῶν μυθολογημάτων. Εἰς τὰ ἱερὰ ταῦτα ἱδρύματα, μετὰ διαφόρους προκαταρκτικὰς τελετάς, ἐπετρέπετο τελευταῖον, ἂν καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον αὐστηροτάτης ἐχεμυθίας, ἡ ἀκρόασις τῆς ἀρχαίας θρησκευτικῆς καὶ κοσμογονικῆς διδασκαλίας, δι' ἧς ἀπεκαλύπτετο

Σύνοδος τῶν θεῶν ἐν Ἐλευσῖνι
(Ὑδρία ἐκ Κύμης)

ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ βεβαιότης τῆς μετὰ θάνατον ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας(¹), ταῦτα δὲ πάντα ἀπηλλαγμένα τῶν ποιητικῶν παραμορφώσεων καὶ τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν, δι' ὧν ἐξηκολούθουν περικαλυπτόμενα ὡς πρὸς τὸν κοινὸν ὄχλον.

Τοιαῦται εἶναι αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας συστήματος· ἀρχαὶ αἵτινες ὁμολογουμένως ἐπενοήθησαν εὐφυῶς, ἀλλ' εὐφυῶς, οὐδὲν ἧττον, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ ἑτέρων σοφῶν ἀνδρῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ ἄγγλου Γεωργίου Γρότε, ὅστις ἔγραψεν ἀπὸ τοῦ 1846 μέχρι τοῦ 1856 δωδεκάτομον Ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καί, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, πρακτικώτερον τῶν ἄλλων ἐνόησε μὲν τὴν ἀξίαν τῶν μύθων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡρμήνευσε δὲ τοὺς ἱστορικοὺς αὐτοῦ θεσμούς. Ὑπῆρξε βεβαίως ὑπέρμετρος θιασώτης τῆς τῶν Ἀθηναίων δημαγωγίας, ἀλλὰ περὶ τὰ λοιπὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ διατηρεῖ καὶ θέλει διατηρήσει πλεῖστον κῦρος. Ὁ Γεώργιος Γρότε λοιπὸν παρετήρησεν ὅτι ἅπαν τὸ προεκτεθὲν σύστημα στηρίζεται εἰς τὴν δοξασίαν ὅτι

(¹) Πρβλ. Ἰσοκράτ. Πανηγυρ. 6. «...ἧς (τελετῆς) οἱ μετέσχοντες περί τε τῆς τοῦ βίου τελετῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν».

οἱ Ὀρφικοὶ καὶ οἱ Βακχικοί, τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ τῆς Σαμοθρᾴκης μυστήρια διέσωσαν, ὡς ἄλλαι τινὲς κιβωτοί, τὴν ἀπόρρητον ἐκείνην ἀρχαίαν διδασκαλίαν. Τοῦτο δὲ προϋποτίθησιν ὅτι τὰ μυστήρια ταῦτα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ Ἡσιόδου, ἀρχαιότερα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὁμήρου, διότι μόνον ἐὰν παραδεχθῶμεν αὐτὰ ἀνατρέχοντα μεχρι τῆς προηγηθείσης, ὡς λέγεται, τῶν ποιητῶν τούτων ἱερατικῆς ἐκείνης τάξεως δυνάμεθα νὰ εννοήσωμεν πῶς παρέλαβον ἀπ' αὐτῆς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν, ἅτινα ἤδη ἐπὶ τῶν ποιητῶν τούτων εἶχον ἀποβάλει τὴν ἀρχικὴν σημασίαν. Καὶ ὅμως ἡ σύστασις τῶν μυστηρίων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνατρέχουσα ἀσφαλῶς οὐδὲ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου. Πρὸς τούτοις σήμερον ὑπάρχει ἀποδεδειγμένον ὅτι τὰ μυστήρια

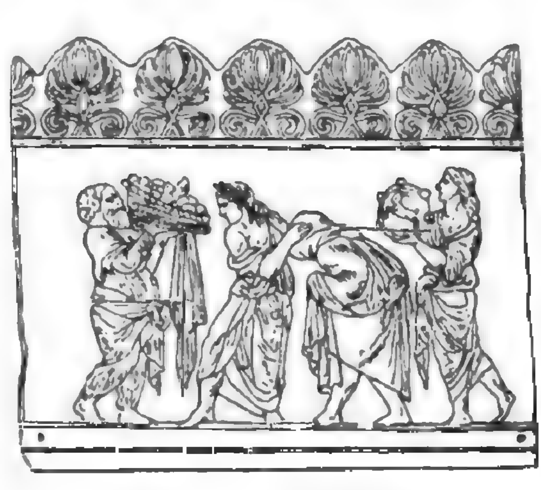

Καθαρμὸς μυουμενου εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια
(Ἀνάγλυφον ἐπὶ κάλπης τοῦ Κιρχεριανοῦ Μουσείου Ρώμης)

ταῦτα ἦσαν μὲν σεμνὰ καὶ σεβαστὰ ὡς θρησκευτικαὶ τελεταὶ ἀλλ' οὐδεμίαν περιελάμβανον ἀπόκρυφον ἢ εσωτερικὴν διδασκαλίαν, καὶ ὅτι αἱ σῳζόμεναι ἀρχαῖαι ἀλληγορικαὶ ἑρμηνεῖαι δὲν ἐπήγαζον ἀπο τῶν ἱερῶν τούτων ἱδρυμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἔργα τῶν μεταγενεστέρων φιλοσόφων καὶ γραμματικῶν.

Καὶ ἂν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι αἱ προαναφερθεῖσαι ἀρχαὶ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος ἔχουσιν ὀρθῶς· ὅτι, δηλαδή, ἦλθε τφόντι ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἱερατική τις τάξις, ὅπερ πιθανώτατον· ὅτι οἱ ἱερεῖς οὗτοι ἐκόμισαν ἐνταῦθα πολλὰς κοσμογονικάς, φιλοσοφικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις, ὅπερ ἐπίσης δὲν εἶναι ἀπίθανον· ὅτι οἱ μῦθοι τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκεύματος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σύμβολα καὶ ἀλληγορίαι τῶν εἰδήσεων τούτων, ὅπερ καὶ τοῦτο ἠμπορεῖ μέχρι τινὸς νὰ μὴ ἀμφισβητηθῇ· ὅτι τελευταῖον ἡ αληθὴς ἔννοια τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν διετηρήθη εἴς τινα ἱερὰ ἱδρύματα, ὅπερ θεωρεῖται μᾶλλον ἀνυπόστατον, πάλιν ἡ ανακάλυψις τῆς ἀληθοῦς ταύτης ἐννοίας φαίνεται σήμερον ανέφικτος. Τοῦτο τοὐλάχιστον πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν διαφωνιῶν καὶ τῶν ἀμοιβαίων ανατρέσεων εἰς ἃς περιέπεσον αὐτοὶ οἱ κορυφαῖοι τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος, ἅμα ἦλθον εἰς τὴν εφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν. Τῳόντι ὁ Ἑρμᾶννος προϋποθέτει ὅτι πᾶσα μία τῶν φιλοσοφικῶν, τῶν θεολογικῶν, τῶν φυσικῶν, τῶν ηθικῶν διδασκαλιῶν τῶν ἱερέων ἠλληγορήθη ἀκριβέστατα διὰ προσώπων

ὧν ἕκαστον φέρει ὄνομα σημαντικὸν τῆς ἐννοίας ἥτις ἐπροσωποποιήθη δι' αὐτοῦ· καί, ὁρμώμενος ἀπὸ τοιαύτης ἀρχῆς, ἐπεχείρησε νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀληθῆ σημασίαν ἑκάστου τῶν ὀνομάτων τούτων. Ὁ Κρεῦζερος ἐξ ἐναντίας ἐνόμισεν ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ ἀναζητῶμεν τὰς προομηρικὰς ἐκείνας θεωρίας διὰ τῆς ἑρμηνείας τῶν κυρίων ὀνομάτων ὅσα συναντῶμεν εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ ὅτι οἴκοθεν δυνάμεθα νὰ συναρμολογήσωμεν τὴν ἱερατικὴν ταύτην καὶ συμβολικὴν καὶ ἀλληγορικὴν φιλοσοφίαν ἣν ἐπρέσβευσαν οἱ ἕλληνες ἱερεῖς καὶ ποιηταί· ὅθεν περὶ τὰς ἑρμηνείας αὐτοῦ δὲν στηρίζεται εἰς μόνας τὰς πηγὰς ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἴδιον αἴσθημα, καὶ κατὰ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ αὐτογνώμονος τούτου αἰσθήματος ἀποφαίνεται καὶ δογματίζει· πρὸς τούτοις δέ, περὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἑρμηνειῶν αὐτοῦ, μεταχειρίζεται ὄχι μόνον τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον, ὄχι μόνον τὰς μεταγενεστέρας φιλοσοφικὰς τῆς Ἑλλάδος αἱρέσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Γένεσιν καὶ αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ἵνα δώσωμεν δὲ ἔννοιάν τινα τῶν ἑρμηνειῶν τούτων παρατηροῦμεν ὅτι, κατ' Ἀναξαγόραν, ἕλληνα φιλόσοφον, ἀκμάσαντα εἰς Ἀθήνας ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὁ Νοῦς εἶναι ἡ ὑπερτάτη δύναμις ἥτις ἔδωκεν εἰς τὴν νεκρὰν ὕλην ζωήν, μορφήν, κίνησιν καὶ τάξιν. Εἷς δὲ τῶν ἐπισημοτέρων ὀπαδῶν τοῦ ἑρμηνευτικοῦ συστήματος περὶ οὗ ὁ λόγος, ὁ πολυμαθὴς Βρυάντιος, ἠξίωσεν ὅτι ὁ Νοῦς ἐκεῖνος τοῦ Ἀναξαγόρου οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ὁ πατριάρχης.

Μύησις εἰς τὰ Βαχχικὰ μυστήρια

[»Ἡ συνάφεια τῶν ὀνομάτων *Νῶε* »καὶ *Νοῦς* ἐννοεῖται ὅτι εἶναι πάμπαν »ἀπίθανος. Τὸ ὄνομα *Νῶε* (ἑβραϊστὶ »*Νοάχ*), ἔχον σχέσιν πρὸς τὸ ἑβρ. *νουχ* σημαῖνον *σταθμεύειν* (λέγεται ἰδίως περὶ τῆς κιβωτοῦ »τοῦ Νῶε), *καθίστασθαι, οἰκεῖν μονίμως, ἀναπαύεσθαι, σῴζεσθαι* (ἀπὸ καταδιώκοντος »ἐχθροῦ· πρβλ. τὸ ἀραβικὸν *ναχ*=κατακλίνεσθαι), οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ συνάφειαν γλωσ»σικὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν *Νοῦς*. Ἂν ὑπάρχῃ τις σχέσις οὐχὶ γλωσσικὴ ἢ γραμματικὴ ἀλλὰ »φιλοσοφικὴ καὶ κοσμογονικὴ τῆς Ἱ. Γραφῆς καὶ τοῦ ἀναξαγορείου *Νοῦ*, τοῦ διαμορφώ»σαντος καὶ διακοσμήσαντος τὴν ἀρχέγονον ὕλην, αὕτη πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ συναφείᾳ τοῦ »εἰρημένου *Νοῦ* πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ τῆς Γενέσεως (πρβλ. Γενέσ. Κεφ. Α' »ἐδάφ. 1-3 «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν *οὐρανὸν* καὶ τὴν *γῆν*. Ἡ δὲ *γῆ* ἦν ἀόρατος καὶ »ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπὶ τῶν ὑδά»των· καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς κ.τ.λ.»), πρὸς τὴν ἀναξαγόρειον κοσμογονικὴν »ἀρχὴν καὶ ῥῆσιν: «Ὁμοῦ πάντα τὰ χρήματα ἦν ἄπειρα, εἶτα ὁ Νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διε»κόσμησε» (Διογέν. Λαερτ. 2,6· πρβλ. καὶ Ἀριστοτ. Φυσ. 8,1: «Φησὶ γὰρ ἐκεῖνος (Ἀναξα»γόρας) ὁμοῦ πάντων ὄντων καὶ ἠρεμούντων τὸν ἄπειρον χρόνον κίνησιν ἐμποιῆσαι τὸν »*Νοῦν* καὶ διακρῖναι»). Ὀρθῶς δὲ περὶ τοῦ ἀναξαγορείου *Νοῦ* ποιούμενος τὸν λόγον ὁ »Κάρολος Ὀδοφρεῖδος Μύλλερ (Geschichte der griechischen Litteratur τόμ. 1 σελ. 444) »εἶπε: «Διὰ τοῦ Ἀναξαγόρου τὸ φιλοσοφοῦν ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀποχωρίζεται ἀπὸ τοῦ »χώρου τῶν δημωδῶν δοξασιῶν καὶ εἰσέρχεται εἰς ὁδὸν εἰς ἣν ἥ τε διασκοποῦσα διά-

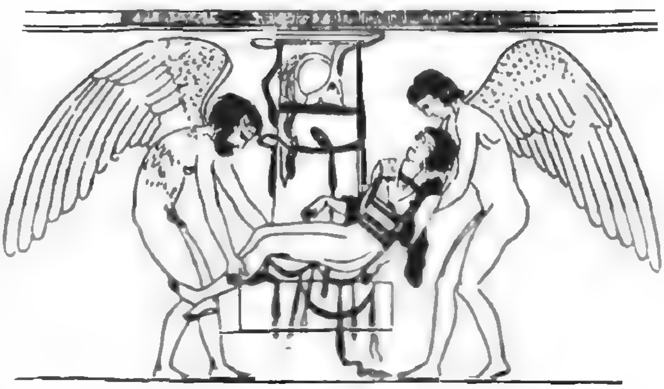
»νοια καὶ αὐτὴ ἡ θρησκευτικὴ πίστις πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον εἰσέλθει ἐν τῇ Ἀνατολῇ »καὶ ἐν ᾗ ἰδίως αἱ μωσαϊκαὶ περὶ τῆς θεότητος καὶ τοῦ κόσμου ἰδέαι κινοῦνται»].

Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς Κρεῦζερος δὲν θεωρεῖ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον ὅλως ἀμαθεῖς τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῶν μύθων τοὺς ὁποίους ἀναφέρουσιν. Ὡς πρὸς τὸν Ὅμηρον μάλιστα φρονεῖ ὅτι δὲν κατενόησε μὲν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, ἐγνώριζεν ὅμως μέρη τινὰ τοὐλάχιστον αὐτῆς· καίτοι δὲ προτιθέμενος νὰ συντάξῃ ποίημα δημοτικὸν ὑποδεικνύει οὐδὲν ἧττον ἐν αὐτῷ ποὺ καὶ ποὺ ὅτι ἤξευρε περισσότερον ἀφ' ὅ,τι ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι ἠξεύρει, ἐνῷ κατὰ τὸν Ἑρμᾶννον ἀπ' ἐναντίας ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐπανέλαβον τὴν θεωρίαν τῶν σοφῶν ἐκείνων τῆς Ἑλλάδος ἱερέων, οὐδόλως καταλαμβάνοντες αὐτήν. Ἀλλ' εἶναι δύσκολον τῇ ἀληθείᾳ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλλὰς σύμπασα ἐθεώρει ὡς πατέρας τοῦ θρησκεύματος αὐτῆς καὶ οἵτινες εὐλόγως ὑποτίθενται ὡς οἱ σοφώτεροι τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἄνδρες, ἦσαν ἐν τούτοις ἀμαθεῖς τοῦ κυριωτάτου ἀντικειμένου περὶ ὃ ἐστρέφοντο αἱ ποιήσεις αὐτῶν· καὶ δύσκολον ὁμοίως νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι, μετὰ τρισχίλια ἔτη, νεώτεροι σοφοί, ὅσῳ σοφοὶ καὶ ἂν ὦσιν, ἠμποροῦν νὰ διδάξωσι τοὺς σοφωτέρους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ ἴδιον ἐκείνων θρήσκευμα. Δεδόσθω ὅμως καὶ τοῦτο· μήπως τοὐλάχιστον οἱ νεώτεροι σοφοὶ συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους; Ὁ μὲν Ἑρμᾶννος ἀπέδειξε λαμπρῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Κρευζέρου, ἅμα δὲ ἠθέλησε νὰ συγκροτήσῃ ἴδια συμπεράσματα ἦλθεν ἕτερος σοφός, ὁ ὀλλανδὸς Λίμβουργος Βρουούερος, ὅστις ἀπέδειξεν οὐδὲν ἧττον περιφανῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Ἑρμάννου.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν γνώμην τοῦ ἄγγλου Γρότε. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην ἡ θεογονία τῶν Ἑλλήνων περιέχει τφόντι κοσμογονικάς τινας ἰδέας περὶ χάους, γῆς, οὐρανοῦ, νυκτός, ἡμέρας καὶ τῶν τοιούτων· ἴσως δὲ καὶ οἱ πόλεμοι τῶν δευτέρων θεῶν κατὰ τῶν πρώτων, δηλαδὴ τοῦ Κρόνου κατὰ τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ τῶν τρίτων κατὰ τῶν δευτέρων, δηλαδὴ τοῦ Διὸς κατὰ τοῦ Κρόνου, ἠμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ἀπεικονίζοντες τὴν τῶν ἀρχικῶν στοιχείων πάλην, ἂν καὶ ἐνταῦθα ἤδη ὁπωσοῦν βεβιασμένως μόνον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, τί σημαίνουσιν οἱ τρεῖς ἑκατόγχειρες, Βριάρεως, Γύγης, Κόττος, τί οἱ πολυάριθμοι Γίγαντες καὶ τὰ ἄλλα πολλὰ ἀλλόκοτα καὶ ὑπερφυᾶ ὄντα ὅσα ἀνήκουσιν εἰς τὸν σύλλογον τῶν θείων δυνάμεων. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ θεογονία δυσκόλως δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀπαρτίζουσα κοσμογονικόν τι σύστημα, ἤτοι σειρὰν πλήρη καὶ ἀδιάσπαστον τῶν περὶ τὰ στοιχεῖα, περὶ τοὺς πλανήτας, περὶ τὴν ὅλην φύσιν μεταβολῶν. Τινὰ μὲν τῶν προσόντων καί τινες τῶν πράξεων τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι δι' ἀλληγοριῶν, ὄχι ὅμως ὅλα τὰ προσόντα καὶ ὅλαι αἱ πράξεις τῶν προσώπων τούτων, οὐδὲ ὅλων τῶν προσώπων αἱ ἰδιότητες καὶ ἐνέργειαι. Ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων ἀλληγοριῶν, τὴν περὶ τῆς Πανδώρας. Ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλας τινάς· ἀλλὰ ὁλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ τοιουτοτρόπως μετά τινος πιθανότητος. Λ.χ. ἐννοοῦμεν τὸν Ποσειδῶνα, τὸν ἐκπροσωποῦντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τί ἐκπροσωποῦσι τότε αἱ Νηρηίδες; τί ἰδίως ἡ Θέτις, ἥτις, πρὸς τοῖς ἄλλοις, συνεζεύχθη θνητόν, τὸν Πηλέα; Αἱ ἀπορίαι αὗται δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον. Ὁ ἐπιχειρῶν λοιπὸν νὰ ἑρμηνεύσῃ δι' ἀλληγοριῶν τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν προχωρεῖ μέχρι τινὸς εὐκόλως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον εὑρίσκει τὸν δρόμον πεφραγμένον καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐκβιάσῃ αὐτὸν δι' αὐτογνωμόνων εἰκασιῶν καὶ στρεψολογιῶν· διότι τὰ ἀλληγορικὰ πρόσωπα καὶ προσόντα εἶναι πάντοτε συμπεφυρμένα μετὰ μὴ ἀλληγορικῶν, οὐδὲ δύνανται

νὰ διαχωρισθῶσι ταῦτα ἀπ' ἐκείνων, ἐκτὸς ἐὰν ἀνατραπῇ ἡ ὅλη σειρὰ τῶν μυθικῶν γεγονότων, πᾶσα δὲ ἑρμηνεία, ἐπιφέρουσα τὴν τοιαύτην ἀνατροπὴν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀποχρῶσα. Καὶ ἐνῷ αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται εἰς οὐδὲν φέρουσιν ἀσφαλές, ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα, ἔχουσι πρὸς τούτοις τὸ ἐλάττωμα ὅτι ἀφαιροῦσιν ἐκ μέσου τὴν ἔποψιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὰ μυθεύματα αὐτῶν.

Τῳόντι οἱ Ἕλληνες, οἱ πλεῖστοι τοὐλάχιστον Ἕλληνες, ἐπίστευον εἰς τὰ μυθεύματα ταῦτα, ὅπως ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου παρεστάθησαν, ὡς ἀποτελοῦντα τὸ θετικὸν αὐτῶν θρήσκευμα. Διὰ νὰ ἀρνηθῶμεν τοῦτο, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν εἶχον θρησκείαν· πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὅλαι αἱ θυσίαι, ὅλαι αἱ ἱεροτελεστίαι, ὅλαι αἱ λατρεῖαι τὰς ὁποίας ἐτέλουν ἦσαν ἁπλῆς ὑποκρισίας ἔργα· πρέπει νὰ ἀνατρέψωμεν ὅλην τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, διότι ἡ Ἱστορία αὕτη διδάσκει ὅτι εἰς μυρίας περιστάσεις οἱ χρησμοί, οἱ οἰωνοί, ὅλαι ἐν γένει αἱ λειτουργίαι τοῦ θρησκεύματος τούτου ἐπενεργοῦσι παραδόξως εἰς τὰς διαθέσεις, εἰς τὰς ἀποφάσεις, εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἔθνους. Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Παυσανίου, οἵτινες ἔγραψαν πολὺ μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, συνάγεται ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι εἶχον βαθύτατον αἴσθημα εὐλαβείας πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτῶν. Ἂν δὲ εἰς τοσοῦτο μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἄνδρες τοσοῦτο λόγιοι εἶχον τοιαύτας πεποιθήσεις ἤθελεν εἶναι παράλογον νὰ φρονῶμεν ὅτι αἱ πεποιθήσεις αὗται δὲν ἐπεκράτουν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν ἐπίστευον εἰς τὰ θετικὰ δόγματα τοῦ θρησκεύματος αὐτῶν· ὁποῖα ἦσαν τὰ δόγματα ταῦτα θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πλατύτερον μετ' ὀλίγον· ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ἐν κεφαλαίῳ ὅτι, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων, οἱ θεοὶ εἶχον μορφὴν καὶ φύσιν ἀνθρωπίνην, ἐκτὸς ὅτι ἦσαν μὲν ἀθάνατοι εἶχον δὲ πλειοτέραν ἢ οἱ ἄνθρωποι δύναμιν καὶ ἐπενήργουν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ναὶ μὲν οἱ Ἕλληνες ἐφρόνουν συγχρόνως ὅτι οἱ πλειότεροι καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν θεῶν τούτων ἐπροστάτουν ἰδίᾳ ἕκαστος ἑνός τινος τῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου· ὅτι ὁ Ζεὺς λ.χ. ἦτο ἰδίως θεὸς τοῦ αἰθέρος, ὁ Ποσειδῶν τῆς θαλάσσης, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς φρονήσεως, καὶ οὕτω καθεξῆς. Καὶ εἶναι ὡσαύτως ἀληθὲς ὅτι ὑπῆρχον θεότητές τινες ἐκπροσωποῦσαι ἠθικὰς δυνάμεις ἢ περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, αἵτινες συνεχέοντο ἐνίοτε μετὰ τῶν ἐννοιῶν τὰς ὁποίας ἐξεπροσώπουν, οἷον ἡ Ἄτη, δηλαδὴ ἡ αἰτία ὅλων τῶν ἀσυνέτων καὶ ἐμπαθῶν πράξεων καὶ τῶν ἐντεῦθεν πηγαζουσῶν συμφορῶν, ἡ Ἔρις, ὁ Θάνατος, ὁ Ὕπνος, τὸ Κράτος κ.τ.λ. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἄλλοτε ἐσήμαινον πρόσωπα καὶ ἄλλοτε προσόντα ἢ γεγονότα. Οἱ κυριώτεροι ὅμως θεοὶ οἱ μετὰ τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν συνδυαζόμενοι καὶ πάντες ὅσοι συνεδυάζοντο μετὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων δὲν ἐταυτίζοντο μετὰ τῶν ἐννοιῶν καὶ δυνάμεων τούτων. Ἡ ἔννοια τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως εἶναι ἐν γένει δευτερεύουσα περὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς θεότητος παρὰ τοῖς Ἕλλησι· πρωτεύουσα

Ὁ Θάνατος καὶ ὁ Ὕπνος θάπτοντες πολεμιστήν
(Λευκὴ ἀθηναϊκὴ λήκυθος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου)

δ' ἔννοια εἶναι ἡ τοῦ προσώπου. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς αὐτῶν ὄχι τόσον ὡς στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ὅσον ὡς πρόσωπα ἀπεικονίζοντα τὸν πραγματικὸν ἀνθρώπινον βίον. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον λ.χ. ὅτι ὁ Κρόνος καθήρεσε τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου τὸν Οὐρανόν, ὅτι ὁ Ζεὺς καθήρεσεν ἔπειτα τὸν Κρόνον, ὅτι ἡ Ἥρα ἦτο γυνὴ φιλόνικος καὶ ζηλότυπος, ὅτι εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον ἄλλοι μὲν τῶν θεῶν ἦσαν σύμμαχοι τῶν Τρώων ἄλλοι δὲ τῶν Ἑλλήνων· ὅτι οἱ θεοὶ παρευρέθησαν εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κάδμου· ὅτι οἱ θεοὶ ἐγέννων ἐκ θνητῶν γυναικῶν· ὅτι θεαὶ ἔτικτον ἀπὸ θνητῶν ἀνδρῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ δὲ διηγούμενοι τὰ μυθεύματα ταῦτα διηγοῦνται δοξασίας νηπιώδεις μέν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον δοξασίας αἵτινες ἀπετέλουν τὸ θετικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους θρήσκευμα· ἐνῷ οἱ ἀγωνιζόμενοι ν' ἀνακαλύψωσιν ὅλας τὰς κοσμογονικάς, φιλοσοφικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας, αἵτινες ἐκρύπτοντο ὄπισθεν τῶν μυθευμάτων ἀσχολοῦνται εἰς τὴν εὕρεσιν ἀληθειῶν περὶ τῶν ὁποίων ὀλίγον ἐφρόντιζεν ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅστις, ὡς προείπομεν, ἐλάτρευε τοὺς θεοὺς αὐτοῦ μᾶλλον ὡς πρόσωπα ἢ ὡς φυσικὰς ἢ ἠθικὰς δυνάμεις.

Ἀνάλογος ἀμφισβήτησις παρήχθη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἑρμηνείας τῶν μυθικῶν γενεαλογιῶν, τῶν ἡρωικῶν ἄθλων, τῶν κοινῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐν γένει τῶν μυθικῶν παραδόσεων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται σκοπὸν ἔχουσι νὰ διακρίνωσι τί ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ ἱστορικὸν καὶ τί τὸ μυθῶδες· καί τινες μὲν ἀπεδοκιμάσθησαν, ἄλλαι δὲ ἐθεωρήθησαν εὔστοχοι, κατ' ἄλλους δὲ πᾶσαι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνυπόστατοι καὶ αὐθαίρετοι.

Ὁ παραδοξότερος τῶν ἑρμηνευτῶν τούτων εἶναι ὁ Παλαίφατος, ὅστις ἄδηλον ἀκριβῶς πότε ἔζη, ἀλλ' ὑπῆρξε προγενέστερος τῆς πρώτης τοῦ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διότι ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ρωμαίου ποιητοῦ Οὐιργιλίου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν ἔτει 70 πρὸ Χριστοῦ. Ὁ Παλαίφατος ἐπρέσβευεν ὅτι τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν πείθονται εἰς ὅλα τὰ λεγόμενα, ὡς ἀμέτοχοι σοφίας καὶ ἐπιστήμης, οἱ δέ, ἐπιρρεπέστεροι ὄντες πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ τὸν δισταγμόν, εἰς οὐδὲν τούτων πιστεύουσιν. Ἀλλ' αὐτὸς νομίζει ὅτι πάντα τὰ λεγόμενα καὶ ἐγένοντο· διότι, ἂν δὲν ἐγίνοντο, δὲν ἤθελον λέγονται. Δέχεται ὅμως ὅτι δὲν ὑπῆρξαν τοιαῦτα οἷα καὶ λέγονται· καὶ ὅτι οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λογογράφοι παρεμόρφωσαν αὐτὰ ἐπὶ τὸ ἀπιθανώτερον, διὰ νὰ τὰ καταστήσωσι θαυμαστότερα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅθεν ὁ Παλαίφατος κατέβαλε πολλοὺς κόπους ἵνα διακρίνῃ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπεσκέφθη τὰς χώρας εἰς ἃς ἀποδίδονται τὰ λεγόμενα καὶ ἐξήτασεν ἐπιμελῶς τοὺς πρεσβυτέρους τῶν κατοίκων καὶ ἄλλους. Ἰδοὺ δὲ παραδείγματά τινα τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ.

Ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 19) τὸν περὶ Σφιγγὸς μῦθον. Ὁ Παλαίφατος, ἐκθέσας τὸν μῦθον τοῦτον, ἐπιφέρει ὅτι τὰ λεγόμενα εἶναι ἀπίθανα καὶ ἀδύνατα, ὄχι μόνον διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρξε τοιοῦτο θηρίον, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι ὅλως παιδαριῶδες νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Καδμεῖοι, ἀντὶ νὰ τὸ κατατοξεύσωσιν, ἄφηνον αὐτὸ νὰ τοὺς κατατρώγῃ. Ἔχει δὲ ἡ ἀλήθεια ὡς ἑξῆς. Ἡ Σφὶγξ ἦτο ἁπλῶς σύζυγος τοῦ Κάδμου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κάδμος ἔλαβε καὶ ἄλλην γυναῖκα, τὴν Ἁρμονίαν, ἡ Σφὶγξ συγκροτήσασα στρατόν, κατέλαβε τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον Σφιγγίον καὶ ἐντεῦθεν ἐπολέμει πρὸς τὸν Κάδμον, ἐπιχειροῦσα καθ' ἑκάστην ὥραν ἐνέδρας, εἰς ἃς ἐφόνευε τοὺς ἀντιπάλους· καλοῦσι δὲ οἱ Καδμεῖοι τὴν ἐνέδραν αἴνιγμα. Ἐν τούτοις ὁ Κάδμος ὑπέσχετο ὅτι θέλει δώσει χρήματα πολλὰ εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε φονεύσει τὴν Σφίγγα· καὶ ὁ Οἰδίπους, ἀνὴρ κορίνθιος πολεμι-

κώτατος, παραλαβών τινας τῶν Καδμείων, ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς εἰς τὸ ὄρος καὶ ἐφόνευσε τὴν Σφίγγα. Ταῦτα δὲ οὕτω συμβάντα ἐξετέθησαν ἐπὶ τὸ μυθικώτερον.

Ὁμοίως περιγράψας ὁ Παλαίφατος τὴν Χίμαιραν (σελ. 12) ἐπιφέρει ὅτι τοιοῦτον θηρίον βεβαίως δὲν ὑπῆρξε· διότι ἀδύνατον ὄφις καὶ λέων καὶ αἲξ νὰ μεταχειρίζωνται τὴν αὐτὴν τροφήν· καὶ εὔηθες, ἐνῷ εἶχε θνητὴν φύσιν, νὰ ἀποπνέῃ πῦρ. Τὸ δὲ ἀληθὲς οὕτως ἔχει. Ὁ Βελλεροφόντης, ἀνὴρ γενναῖος, κατεσκεύασε πλοῖον μακρόν, δι' οὗ ἐλεηλάτει τὰ παραθαλάσσια χωρία τῆς Φρυγίας(¹). Τὸ ὄνομα δὲ τοῦ πλοίου ἦτο Πήγασος, ὡς καὶ νῦν ἕκαστον τῶν πλοίων ἔχει ὄνομα· καὶ ἁρμόζει μᾶλλον εἰς πλοῖον ἢ εἰς ἵππον τὸ ὄνομα Πήγασος. Ὑπῆρχε δὲ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ὄρος ὀνόματι Χίμαιρα, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἔμπροσθεν μέρος κατῴκει τότε λέων, εἰς δὲ τὸ ὄπισθεν δράκων, οἵτινες ἐκακοποίουν τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ξυλοκόπους. Τότε λοιπὸν ἐπελθὼν ὁ Βελλεροφόντης κατέκαυσε τὸ ὄρος καὶ ἐξωλόθρευσε τὰ θηρία· οἱ δὲ ἐγχώριοι ἔλεγον ὅτι ὁ Βελλεροφόντης ἐλθὼν μετὰ τοῦ Πηγάσου κατέστρεψε τὴν Χίμαιραν· οὕτως ἀνεπλάσθη ὁ μῦθος.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Παλαίφατος ἔπραξεν ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῶν μύθων ὅ,τι ὁ Εὐήμερος ὡς πρὸς τοὺς θεούς· ἐξέθηκε δηλαδὴ τὰ μυθεύματα ἐπὶ τὸ πιθανώτερον. Ἀλλ' οὐδένα ἔχει τὴν σήμερον σπουδαῖον ὀπαδόν.

Ἄλλο εἶδος ἑρμηνευτῶν εἶναι οἱ ἑρμηνευταὶ οἵτινες θεωροῦσι μὲν καὶ οὗτοι ὅτι τὰ περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων χρόνων λεγόμενα ἔχουσιν ὅλα βάσιν τινὰ ἀληθείας καὶ ὅτι ἁπλῶς ἠλλοιώθησαν ὑπὸ τῶν ποιητικῶν μύθων, δὲν ἐπιχειροῦσιν ὅμως, ὡς ὁ Παλαίφατος, νὰ μεταπλάσωσιν ἐπὶ τὸ πιθανώτερον τὸ ἀπίθανον μέρος τῶν μύθων, ἀλλά, ἀφαιροῦντες ἐκ μέσου ὅλως διόλου πᾶν ὅ,τι ὑπερφυὲς καὶ ἀλλόκοτον, περιλαμβάνουσι τὰ διηγήματα, περιορίζονται εἰς μόνον τὸ πιθανὸν αὐτῶν μέρος καὶ ἐκθέτουσι τὸν σκελετὸν τοῦτον ὡς ἀληθῆ ἱστορίαν. Οὕτως ἔπραξαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων, ἰδίως οἱ γάλλοι Ραοὺλ Ροχέττιος, Κλαυιέρος καὶ Φρερέτος. Περίφημον δὲ παράδειγμα τοιαύτης ἑρμηνείας εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν παρέστησε τὸν τρωικὸν πόλεμον εἷς τῶν μεγίστων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ἀθηναῖος Θουκυδίδης ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι. Εἴδομεν πῶς ὁ πόλεμος οὗτος ἐζωγραφήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ὁμήρου. Ὁ δὲ Θουκυδίδης, ἀφαιρέσας ἐκ μέσου τοὺς ἀναμιχθέντας εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον θεούς, ἀφαιρέσας τὰ ὑπερφυᾶ τῶν ἡρώων κατορθώματα, ἀφαιρέσας τοὺς ἀθανάτους ἵππους Ξάνθον καὶ Βαλίον,

τοὺς ἔτεκε Ζεφύρῳ ἀνέμῳ Ἅρπυια Ποδάργη·

ἀφαιρέσας τὸν δούρειον ἵππον, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ γεγονότος, ὡς περὶ ἀναμφισβητήτου κατὰ τὰ λοιπὰ πράγματος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁμηρικῆς παραδόσεως. Ὁ Ἀγαμέμνων, λέγει, ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης ἐκστρατείας, ὡς ἰσχυρότατος τῶν ἄλλων δυναστῶν κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Συνέκειτο δὲ ὁ στόλος ἐκ χιλίων καὶ διακοσίων πλοίων, ὧν τὰ μεγαλύτερα ἔφερον ἑκατὸν εἴκοσιν ἄνδρας, τὰ δὲ μικρότερα πεντήκοντα. Καὶ ἀφιχθέντες οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Τρῳάδα ἐνίκησαν ἀμέσως τοὺς πολεμίους εἰς μάχην· ἀλλὰ μὴ ἔχοντες τροφὰς ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς λῃστείαν καὶ γεωργίαν τῶν πέριξ χωρῶν, ὀλίγοι μόνον παραμένοντες εἰς τὴν πολιορκίαν, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ Τρῶες ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιστῶσι δέκα ἔτη. Ἐνῷ, ἂν οἱ πολιορκηταὶ εἶχον τροφὰς καὶ ἔμενον πάντοτε ἠθροισμένοι, ἤθελον κυριεύσει τὴν Τροίαν πολὺ ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον.

(¹) Ἀκριβέστερον «τῆς Λυκίας» διότι ἐνταῦθα ὁ Βελλεροφόντης διέπραξε, κατὰ τὸν μῦθον τὰ κατορθώματα αὐτοῦ.

Ἀλλά, ἐπιφέρουσιν ἄλλοι, διότι ἀφῃρέθη οὕτως ἀπὸ τοῦ διηγήματος ἅπαν τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔνδυμα, κατέστη ἄρα γε διὰ τοῦτο τὸ διηγούμενον βέβαιον, θετικόν, ἱστορικόν; Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν θεωρεῖ σήμερον ὡς βέβαια καὶ θετικὰ εἰμὴ ὅσα δύνανται νὰ κυρωθῶσι διὰ συγχρόνων μαρτύρων ἢ διὰ συγχρόνων μνημείων. Μνημεῖον ἀναγόμενον εἰς τὸν τρωικὸν πόλεμον καὶ ἀνατρέχον μέχρι τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν οὗτος ἀποδίδεται δὲν ὑπάρχει σήμερον καὶ οὐδὲ ἐπὶ Θουκυδίδου ὑπῆρχεν. Ὁ μόνος τούτου μάρτυς ἦτο ὁ Ὅμηρος· ἀλλ' ὁ Ὅμηρος ἦτο πολλὰς ἑκατονταετηρίδας μεταγενέστερος τῶν παρ' αὐτοῦ ὑμνηθέντων ἡρώων καὶ ἄθλων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει γενικὴ πεποίθησις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὁμοίως εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς μυθικὰς παραδόσεις Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης ἔλαβεν, εἰς ἄλλας τινὰς περιστάσεις, ἀφορμὴν ν' ἀποδείξῃ ὁπόσον ἐσφαλμέναι ἦσαν πολλάκις αἱ τοιαῦται γενικαὶ

Ὁ Ἕκτωρ ἀποχαιρετίζει τὴν Ἀνδρομάχην, ὁ Πάρις καὶ ἡ Ἑλένη
(Ἀθηναϊκὸν ἀγγεῖον τῆς ς' ἑκατονταετηρίδος π. Χ.)

πεποιθήσεις. Λ. χ. ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του γενικὴ πεποίθησις ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις ὅτι πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἀκμάσαντος τυράννου Πεισιστράτου ἦτο ὁ Ἵππαρχος καὶ ὄχι ὁ Ἱππίας· ἐνῷ ὁ Θουκυδίδης, ἐξετάσας ἀνθρώπους οἵτινες ἠδύναντο νὰ γνωρίζωσι προσωπικῶς τοὺς παῖδας τοῦ Πεισιστράτου καὶ πρὸς τούτοις στήλην ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀναφέρουσαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἀπέδειξεν ὅτι πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ τυράννου ἦτο ὁ Ἱππίας καὶ ὄχι ὁ Ἵππαρχος. Ἐξ οὗ γίνεται πρόδηλον ὅτι καὶ περὶ πραγμάτων ὄχι παλαιῶν ἠδύναντο νὰ ἐπικρατῶσιν ἡμαρτημέναι γενικαὶ πεποιθήσεις. Ἄρα ὁ τρωικὸς πόλεμος, ὅπως διηγεῖται αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, εἶναι μὲν πιθανός, ἴσως ἐγένετο τῳόντι, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γεγονὸς βέβαιον καὶ ἀναμφισβήτητον, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο δὲ τόσῳ ὀλιγώτερον ὅσῳ ἄπειροι διαφωνίαι ἐπικρατοῦσι περὶ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀποδίδεται. Ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἤκμασε μικρὸν πρὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἐν τῇ αὐτῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, προσδιορίζει που τὸ γεγονὸς τοιουτοτρόπως ὥστε οἱ γάλλοι χρονολόγοι, οἵτινες ἐδέχθησαν τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀνάγουσι τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας εἰς τὸ 1270 ἔτος πρὸ Χριστοῦ· ἂν καὶ ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος ἀντιφάσκει ἀλλαχοῦ δὶς εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ πρώτου χωρίου. Κατὰ δὲ τὸν πάριον χρονολογικὸν πίνακα, τὸν ἀνευρεθέντα εἰς Σμύρνην κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα, τὸ γεγονὸς μετατίθεται εἰς τὸ 1209 ἔτος· κατὰ δὲ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρονολόγους, Ἐρατοσθένην καὶ Ἀπολλόδωρον, εἰς τὰ ἔτη 1184 ἢ 1183. Καὶ ἄλλοι δὲ πλεῖστοι, οἷοι ὁ Ἔφορος, ὁ Φανίας, ὁ Τίμαιος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Δοῦρις, ὁ Καλλίμαχος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἰσοκράτης, ἔχουσιν ἕκαστος ἰδίαν καὶ ἐνίοτε διπλῆν ἢ τριπλῆν χρονολογίαν· ἐξ ὧν ἡ μὲν τοῦ Τιμαίου ἀνατρέχει μέχρι τοῦ 1343 π. Χ., ἡ δὲ

τοῦ Δημοκρίτου καταβαίνει μέχρι τοῦ 1150· ὥστε ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ εἶναι 200 περίπου ἐνιαυτῶν, ἡ δὲ ἐντεῦθεν προκύπτουσα ἀμφιβολία περὶ τοῦ πότε συνέβη ὁ τρωικὸς πόλεμος, προστιθεμένη εἰς τὴν ἔλειψιν παντὸς κύρους, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀμφιβολίαν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, περὶ τοῦ ἄν ποτε συνέβη ὁ πόλεμος οὗτος.

Συμβαίνει δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλο ἀτόπημα. Περὶ ὅλων σχεδὸν τῶν γεγονότων τῶν ἀποδιδομένων εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους ὑπάρχουσι διπλαῖ καὶ τριπλαῖ παραδόσεις· οἱ δὲ ἑρμηνευταὶ παραδέχονται συνήθως μίαν ἐξ αὐτῶν, ἐνῷ, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γρότε, εἶναι πρόδηλον ὅτι ὅσῳ ἀξιόπιστος εἶναι ἡ μία παράδοσις τόσῳ καὶ ἡ ἄλλη, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐκλογὴ ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἔργον ὀρέξεως ἀλλ' ὄχι κρίσεως ἱστορικῆς. Περὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἐπικρατεστάτη ἦτο βεβαίως ἡ παράδοσις ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου μὲν ὑμνηθεῖσα γυμνωθεῖσα δὲ τῆς ποιητικῆς αὐτῆς πορφύρας ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου· ἐπὶ τοσοῦτον ἐπικρατεστάτη ὥστε, ἅμα τις ἀποφασίσῃ νὰ ἐκθέσῃ ὡς ἱστορίαν τὸν τρωικὸν πόλεμον, δὲν τολμᾷ εἰμὴ ταύτην τὴν παράδοσιν νὰ ἀκολουθήσῃ. Ἀλλ' ὅμως καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ὅστις διὰ τὴν μεγάλην φήμην τοῦ ὁμηρικοῦ ποιήματος καὶ τὴν κοινὴν πεποίθησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶναι ἓν τῶν ὀλιγώτερον ἀμφισβητηθέντων ἱστορημάτων τῶν μυθικῶν χρόνων, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ τρωικοῦ πολέμου ὑπῆρξαν ἕτεραί τινες διαμορφώσεις τῆς παραδόσεως, ὧν ἡ παραδοξοτέρα εἶναι ἡ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου. Κατὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστόν, τὰ πράγματα συνέβησαν ὅλως διόλου ἄλλως παρ' ὅ,τι ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου· ὁ Πάρις ἦτο νόμιμος τῆς Ἑλένης σύζυγος· ὁ Ἕκτωρ ἐφόνευσε τὸν Ἀχιλλέα, οἱ δὲ Ἕλληνες, μὴ δυνηθέντες νὰ κυριεύσωσι τὴν Τροίαν, ὑπεχώρησαν κατῃσχυμμένοι. Ἀξιοῖ δὲ ὁ Δίων ὅτι στηρίζεται εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰγυπτίων ἱερέων· ὁμοίως καὶ ὁ Ἡρόδοτος, διαφωνῶν περί τινα πρὸς τὸν Ὅμηρον, φέρει μάρτυρας τοὺς αἰγυπτίους ἱερεῖς.

[»Τὰ ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τοῦ προκειμένου λεγόμενα ἔχουσιν »ἀκριβέστερον ὡς ἑξῆς: Ὁ Δίων ἐν τῷ ΙΑ' αὐτοῦ λόγῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Τρωικῷ ὑπὲρ »τοῦ Ἴλιον μὴ ἁλῶναι», λαλῶν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς ἐπ' αὐτοῦ Ἰλίου, ζητεῖ νὰ δείξῃ »ὅτι ὄχι μόνον ἡ Ἴλιος δὲν ἑάλω ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ὅτι καὶ πάντα τὰ ὑπὸ τῆς »ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου περὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου καὶ »ἰδίως τὰ περὶ τῆς ἀπιστίας τῆς Ἑλένης λεγόμενα ἦσαν ἀνακριβῆ. Ὁ Δίων ἐν Ὀνού»φει τῆς Αἰγύπτου γενόμενος ἤκουσε παρά τινος τῶν ἐνταῦθα ἱερέων τὴν ἀληθῆ ἱστο»ρίαν τῶν γενομένων. Ὁ ἱερεὺς οὗτος καὶ ἄλλα μὲν πολλὰ κατεγέλα τῶν Ἑλλήνων »«ὡς οὐδὲν εἰδότων ἀληθὲς περὶ τῶν πλείστων» καὶ ὅτι «Τροίαν τέ εἰσι πεπεισμένοι »ὡς ἁλοῦσαν ὑπὸ Ἀγαμέμνονος καὶ ὅτι Ἑλένη συνοικοῦσα Μενελάῳ ἠράσθη Ἀλεξάν»δρου». Ἡ ἀληθὴς ἱστορία τοῦ τρωικοῦ πολέμου κατὰ τὸν αἰγύπτιον ἱερέα εἶχεν ὡς »ἑξῆς: Τυνδάρεως ὁ σοφὸς καὶ μέγιστος βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, ἀφοῦ τὴν μίαν τῶν δύο »θυγατέρων αὐτοῦ, τὴν Κλυταιμνήστραν, ἔδωκεν εἰς γάμον εἰς τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα »τῶν Μυκηνῶν ἀτρείδην Ἀγαμέμνονα, ἠρνήθη νὰ δώσῃ τὴν ἑτέραν, τὴν ἐπὶ κάλλει »περιβόητον καὶ ὑπὸ πολλῶν μνηστήρων ἐκ τῆς παιδικῆς ἔτι ἡλικίας ζητουμένην Ἑλέ»νην, εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀγαμέμνονος Μενέλαον. Διότι πολλοὶ ἦσαν οἱ μνηστῆρες »τῆς Ἑλένης, ἐν οἷς ὁ Διομήδης, ὁ Ἀντίλοχος, ὁ Ἀχιλλεύς, οὓς δὲν ἤθελε νὰ »παροργίσῃ καθ' ἑαυτοῦ καὶ νὰ προκαλέσῃ πόλεμον ἐμφύλιον ἐν Ἑλλάδι. Διὰ τοῦτο »μεταξὺ τῶν πολλῶν μνηστήρων προυτίμησε τὸν ξένον Ἀλέξανδρον, τὸν ἐκ Τροίας »ἐλθόντα υἱὸν τοῦ Πριάμου καὶ νομιμώτατα γήμαντα τὴν Ἑλένην, ἥτις μετ' αὐτοῦ »ἀπῆλθεν εἰς Τροίαν καὶ μετὰ μεγάλων τιμῶν καὶ θυσιῶν καὶ εὐχῶν ἐγένετο δεκτὴ

»ὑπὸ τοῦ Πριάμου, καὶ τοῦ Ἕκτορος. Οἱ ἐν Ἑλλάδι μνηστῆρες τῆς Ἑλένης ὠργί-
»σθησαν σφόδρα ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ὁ δὲ Ἀγαμέμνων, μένεα πνέων διὰ τὴν
»πρὸς τὸν οἶκον αὐτοῦ περιφρόνησιν καὶ διότι ἐφοβεῖτο μήπως ὁ Ἀλέξανδρος ὡς
»γαμβρὸς τοῦ Τυνδάρεω καὶ ἄλλως εἰς ἰσχυρὸν ἀνήκων ἡγεμονικὸν οἶκον ζητήσῃ νὰ
»καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν ἐν Ἑλλάδι, ἐπωφεληθεὶς τὴν τῶν ἄλλων μνηστήρων δυσαρέσκειαν
»ἐκίνησε πάντας κατὰ τῆς Τροίας καὶ ἐπεχείρησε τὸν μέγαν πόλεμον. Οὗτος μέχρι μὲν
»τῆς ὑπὸ τοῦ Ἕκτορος γενομένης κατὰ τῶν πλοίων τῶν Ἀχαιῶν ἐπιθέσεως ἐγένετο
»ὡς περίπου περιγράφεται ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, τὰ δὲ μετὰ ταύτην—ὡς ἐκτί-
»θενται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τῆς ἄλλης ἑλληνικῆς ποιήσεως, τὰ Πατρόκλεια, ὁ φόνος
»τοῦ Ἕκτορος καὶ ἡ ἅλωσις τοῦ Ἰλίου—εἶναι πλάσματα τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἄλλων
»ποιητῶν. Τὸ δ' ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Ἀχιλλεύς, κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν νεῶν ἐπίθεσιν
»τοῦ Ἕκτορος, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σωτηρίας, ἠμύνατο γενναίως ἐναν-
»τίον τῶν Τρώων, φονεύσας πολλούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Σαρπηδόνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐφο-
»νεύθη ὑπὸ τοῦ Ἕκτορος. Καὶ οἱ μὲν Αἴαντες κατώρθωσαν νὰ διασώσωσι τὸ σῶμα τοῦ
»ἥρωος, ἀλλ' ὁ Ἕκτωρ ἠδυνήθη νὰ συλήσῃ τὰ ὅπλα αὐτοῦ ἅπερ ἐνδυσάμενος, ὄντα
»ἐπίσημα, «ἔκτεινέ τε καὶ ἐδίωκε μέχρι θαλάσσης· νὺξ δὲ ἐπιγενομένη ἀφείλετο μὴ πά-
»σας ἐμπρῆσαι τὰς ναῦς»· οὕτω δὲ κατώρθωσαν οἱ Ἀχαιοὶ νὰ ἀποπλεύσωσιν ἐπὶ τῶν
»ὑπολειπομένων νεῶν κατησχυμμένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πρβλ. πρὸς τὰ τοῦ Δίωνος
»ταῦτα τὰ παρ' Ἡροδότῳ (Β' 113—117) περὶ μεταβάσεως Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου
»εἰς Αἴγυπτον ἐκτιθέμενα»].

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον κατὰ τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας τῶν μυθικῶν παραδόσεων ἐπι-
χείρημα εἶναι ὅτι, ἀφαιροῦσα τὸ ποιητικὸν αὐτῶν κόσμημα, δὲν δίδει μὲν ὡς ἐκ τούτου
εἰς αὐτὰς τὴν ἱστορικὴν βεβαιότητα, διαστρέφει δὲ τὴν ἔποψιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλλη-
νες ἐθεώρουν αὐτάς. Τῳόντι οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον εἰς τὸν τρωικὸν πόλεμον ὄχι οἷον
ἐπὶ τὸ θετικώτερον ἱστόρησεν αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, ὡς γεγονὸς δηλαδὴ καθαρῶς ἀνθρώ-
πινον, ἀλλ' οἷον παρέστησεν αὐτὸν ὁ Ὅμηρος, ἤτοι ὡς γεγονὸς γιγαντώδους τινὸς πα-
ρελθούσης ἐποχῆς, τῆς ὁποίας τὰ συμβεβηκότα διεξήγοντο εἰς τὸ μεταίχμιον, οὕτως, εἰπεῖν,
τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τινὲς μὲν τῶν θνητῶν, περιβε-
βλημένοι ἀρετὴν ἐξαισίαν καὶ δύναμιν ὑπερβάλλουσαν, μετεωρίζοντο εἰς τὴν ἀνωτάτην
περιωπὴν τῶν ἡμιθέων ἡρώων, οἱ δὲ θεοὶ δὲν ἀπηξίουν νὰ ἀναστρέφωνται ἐν τῷ μέσῳ
τοῦ ὑπερανθρώπου ἐκείνου γένους. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Ὅμηρος ζωγραφεῖ ἐποχήν τινα
προαιώνιον, ἧς αἱ περιπέτειαι ὑπερέβαινον τοὺς ἠθικοὺς καὶ ὑλικοὺς νόμους τῆς μετα-
γενεστέρας ἀνθρωπίνης ἐποχῆς· κόσμον ἱερὸν ἅμα καὶ πολιτικόν, τὸν ὁποῖον ἡ ἑλλη-
νικὴ φυλὴ ηὐλαβεῖτο, ὡς περιέχοντα τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς
δοξασιῶν καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὴν πραγματικὴν ὕπαρξιν ἐπίστευεν ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν
ὁμηρικῶν χρόνων ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ναὶ μὲν ὑπῆρχον
ἤδη ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης ἐποχῆς ἄνθρωποί τινες φιλόσοφοι, ἱστορικοί, οἵτινες
καθὼς δὲν ἐπίστευον εἰς τὸ καθαρῶς θρησκευτικὸν μέρος τῶν μυθευμάτων δὲν ἐπί-
στευον οὐδὲ εἰς ταῦτα τὰ ἱστορικὰ ἅμα καὶ θρησκευτικὰ μυθεύματα· ἄνθρωποι ὁποῖοι
ὑπάρχουσι παντοῦ καὶ πάντοτε. Ἀλλ' ὅτι ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους ὁμὰς ἐπίστευεν εἰς τὸν
ὁμηρικὸν ἐκεῖνον κόσμον ἐξάγεται ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐξειργάσθησαν τὸν τρωικὸν
πόλεμον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ λυρικοὶ καὶ οἱ τραγικοὶ ποιηταί. Οἱ ποιηταὶ
οὗτοι ἐκαινοτόμησαν μὲν πολλάκις περὶ τὰ καθέκαστα, ἔδωκαν μὲν εἰς τὸ μύθευμα νέον
μέχρι τινὸς ἠθικὸν χαρακτῆρα, ἐν γένει ὅμως περιεστρέφοντο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον
ἐντὸς τῶν μέτρων τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου, οὐδέποτε καταβιβάζοντες τὸ ἀντικείμενον μέχρι

τῶν ἀναλογιῶν τοῦ περὶ αὐτοὺς θετικοῦ βίου, καὶ ἰδίως παραδεχόμενοι πάντοτε τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἑλένης, τῆς θυγατρὸς μὲν τοῦ Διός, ἀδελφῆς δὲ τῶν Διοσκούρων, τὴν μικτὴν σύμπραξιν τῶν θεῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὴν κολοσσικὴν δύναμιν καὶ τοὺς ἄθλους τῶν κυριωτάτων ἡγεμόνων, τοὺς μακροὺς ὑπερβολικοὺς ἀγῶνας εἰς οὓς καθυπεβλήθησαν οἱ κατακτηταὶ καὶ τὴν τιμωρήσασαν τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν Νέμεσιν. Ἂν τὸ μέγα κοινὸν ἐθεώρει πάντα ταῦτα ὡς καθαροὺς μύθους, ὡς μηδέποτε ὑπάρξαντα πράγματα, τὰ ἔργα τῶν λυρικῶν καὶ τῶν τραγικῶν ποιητῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προξενήσωσι τὴν ἐντύπωσιν, τὴν συγκίνησιν, τὴν κατάνυξιν τὴν ὁποίαν ἐπροξένουν εἰς αὐτό. Ἄρα τὸ μέγα κοινὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐπίστευεν εἰς τὸ γιγαντῶδες, εἰς τὸ ὑπεράνθρωπον ἐκεῖνο παρελθὸν τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου· ἄρα ἡ περὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου διήγησις, ὅπως ἐζωγράφησεν αὐτὸν ὁ Ὅμηρος, παρίστησιν εἰς ἡμᾶς τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας καί τινας τῶν ἠθικῶν χαρακτήρων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, προσέτι δὲ καταδεικνύει τὴν ἐπιρροὴν τῶν περὶ τοῦ γεγονότος ἐκείνου παραδόσεων εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν βίον· ὃ ἐστι διδάσκει πράγματα βέβαια καὶ διὰ τοῦτο ἄξια τῆς Ἱστορίας. Ἡ δὲ περὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου διήγησις ὅπως ἐφιλοσόφησε περὶ αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης δὲν διδάσκει εἰς ἡμᾶς εἰμὴ τὴν ἀτομικὴν γνώμην τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ, ἥτις οὔτε παράδοσις εἶναι οὔτε ἱστορία. Ἑνὶ λόγῳ αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δὲν ἔχουσιν ὑπόστασίν τινα εἰμὴ ἐνόσῳ φέρουσι τὸ μυθικὸν αὐτῶν κόσμημα· καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐνθυμίζουσι κατὰ τοῦτο τὰς πομφόλυγας τὰς ὁποίας οἱ παῖδες σχηματίζουσι διὰ τοῦ σάπωνος. Ἡ πομφόλυξ δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ἐνόσῳ φέρει τὸ διαφανὲς αὐτῆς περίβλημα· τότε ἔχει ποικίλα καὶ ζωηρὰ χρώματα, σχῆμα, σῶμα, κίνησιν· ἅμα ὅμως θελήσητε νὰ γυμνώσητε αὐτὴν τοῦ ἐλαφροτάτου αὐτῆς ἐνδύματος, διὰ νὰ ἴδητε τί περιέχεται ἐν αὐτῷ, διαλύονται ἀμέσως καὶ χρώματα καὶ σχῆμα καὶ σῶμα καὶ κίνησις, καὶ δὲν βλέπετε τίποτε ἐμπρός σας. Τοιοῦτό τι πάσχουσι καὶ αἱ μυθικαὶ παραδόσεις, ἅμα ἀφαιρέσητε τὸ μυθικὸν αὐτῶν κόσμημα· ἐκλείπει μὲν ὁ μῦθος, δὲν προκύπτει δὲ ἱστορία.

Τρίτη καὶ τελευταία τάξις τῶν ἑρμηνευτῶν εἶναι οἱ ἑρμηνευταὶ οἵτινες οὔτε μεταπλάττουσι τὸ ἀπίθανον τῶν μύθων ἐπὶ τὸ πιθανώτερον οὔτε παραδέχονται ὡς γνησίαν ἱστορίαν τὸ πιθανὸν μέρος τῶν παραδόσεων, ἀλλά, θεωροῦντες τὰς παραδόσεις ὡς ἁπλῆν ἀφορμὴν εἰκασιῶν καὶ συμπερασμάτων, δημιουργοῦσιν, ἕκαστος διὰ τῶν εἰκασιῶν αὐτοῦ καὶ συμπερασμάτων, ἰδίαν περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱστορίαν. Τὸ ἑρμηνευτικὸν τοῦτο σύστημα ἐπεκράτησε μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ παραδείγματος πῶς ἑρμηνεύει τὴν περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παράδοσιν.

Εἰς παναρχαίους τινὰς χρόνους φυλαὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας, τῶν ὁποίων ἐπιφανεστάτη ἦτο ἡ τῶν καλουμένων Μινυῶν, φαίνεται ὅτι κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ μέχρι τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Πύλου. Ἐξαιρέτως δὲ ἤκμασαν οἱ ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας Μινύαι, τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις καὶ αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις θεωροῦνται ἀναμφισβήτητοι· διὸ θέλομεν ἄλλοτε λάβει ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν πλειότερα περὶ αὐτῶν. Ταύτας λοιπὸν τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Μινυῶν εἰκονίζει, κατὰ τὸν σοφὸν γερμανὸν Κ.Ο. Μύλλερον, ἡ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παράδοσις [1]. Αἱ ἀποικίαι τὰς ὁποίας οἱ Μινύαι ἵδρυσαν ἢ τὰ μέρη ὅπου περιῆλθον εἰς πο-

[1] Δύο πρὸ πάντων ἦσαν ἐν Ἑλλάδι τὰ κυριώτερα κέντρα τῶν Μινυῶν, ἡ νοτιοανατολικὴ Θεσσαλία καὶ ἡ Βοιωτία, ἡ Ἰωλκὸς καὶ ὁ Ὀρχομενός. Ἀκριβῶς δὲ ὁ ἀργοναυτικὸς μῦθος περιστρέφεται περὶ τὰ δύο ταῦτα κέντρα, καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος τοῦ μύθου τούτου, τὸ περὶ τοῦ Ἀθάμαντος, Ἰνοῦς, Φρίξου καὶ Ἕλλης καὶ τοῦ χρυσοῦ δέρατος, ἀναφέρεται εἰς τὸν Ὀρχομενόν, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ τῆς στρατείας, εἰς τὴν Ἰωλκόν.

λεμίας ἢ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἐγχωρίους ἀνεφέρθησαν ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς τόποι εἰς οὓς ἀπέβησαν οἱ Ἀργοναῦται. Αἱ χῶραι πρὸς τὰς ὁποίας ἔπλευσαν κατὰ πρῶτον οἱ Μινύαι ἦσαν φυσικῷ τῷ λόγῳ αἱ νῆσοι αἱ κείμεναι εἰς τὸ ἀρκτικοδυτικὸν μέρος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἔμπροσθεν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔπειτα δὲ τὰ παράλια τῆς Προποντίδος καὶ τῶν δύο αὐτῆς πορθμῶν· ὅθεν πιθανῶς ταύτας μόνας τὰς χώρας ἀνέφερε κατ' ἀρχὰς ἡ παράδοσις. Διότι αἱ θαλασσοπορίαι τῶν Μινυῶν δὲν ὑπερέβαλον τὴν εἴσοδον τοῦ Εὐξείνου πόντου ἤ, ἂν προεχώρησαν περαιτέρω, περιωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν· ἡ δὲ μέχρι Κολχίδος παράτασις τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν εἶναι μεταγενεστέρα. Τοιαύτη εἶναι ἐν συνόψει ἡ ἑρμηνεία τοῦ σοφοῦ Γερμανοῦ, τὴν ὁποίαν ἐθεώρησεν ὡς τὴν πιθανωτέραν τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰκασιῶν καὶ ὁ ἄγγλος Κόννοπ Θίρλουαλλ, ὅστις ἔγραψε μικρὸν πρὸ τοῦ Γρότε (ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1844) ὀκτάτομον ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πλείστου λόγου ἀξίαν, κατεκρίθη ὅμως ὡς παρα-

Ὁ Φρίξος καὶ ἡ Ἕλλη φεύγουσιν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Νεφέλης
(Μουσεῖον Νεαπόλεως)

δεχθεὶς πολλάκις πέρα παντὸς μέτρου τὰς αὐθαιρέτους τῶν Γερμανῶν ἑρμηνείας. Ἰδίως δέ, ὡς προείπομεν, παρεδέχθη καὶ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος, ὡς πιθανωτέραν πάσης ἄλλης. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη εἶναι τῳόντι πιθανή, ἀλλὰ πᾶν τὸ πιθανὸν δὲν εἶναι καὶ βέβαιον. Ἱστορία δὲ εἶναι ἡ ἀπομνημόνευσις γεγονότων βεβαίων, ὄχι μόνον πιθανῶν· καὶ ἅμα περιλάβῃ ὅλα τὰ πιθανὰ παύει τοῦ νὰ εἶναι ἱστορία. Ἡ ἀνὰ χεῖρας ἑρμηνεία τροπολογεῖ πρὸ πάντων οὐσιωδῶς τὴν παράδοσιν. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει μίαν μόνην ἐπιχείρησιν, ἡ δ' ἑρμηνεία ἀξιοῖ ὅτι ἡ παράδοσις παρίστησι σειρὰν πολλῶν ἐπιχειρήσεων, γενομένων ἐπὶ πολλὰς γενεάς· τοῦτο εἶναι, ἐπαναλαμβάνομεν, πιθανόν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡ μὲν παράδοσις ἀναφέρει ἕνα μόνον πλοῦν, ὁ δ' ἑρμηνευτὴς οὐδεμίαν ἄλλην παραθέτει μαρτυρίαν ἐκτὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης. Πρὸς τούτοις ὁ ἑρμηνευτὴς ὑποθέτει ὅτι ἡ ἀρχικὴ παράδοσις δὲν ἀνέφερεν εἰμὴ τὰς μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου χώρας· πιθανὸν καὶ τοῦτο, ἀλλ' ὅμως ὁ Ἡσίοδος μνημονεύει τῆς ἀπὸ Κολχίδος ἐπανόδου τῶν Ἀργοναυτῶν, ἄλλην δὲ ἀρχαιοτέραν τοῦ Ἡσιόδου μαρτυρίαν δὲν ἔχομεν.

[»Ὁ Ὅμηρος γινώσκει τὴν Ἀργοναυτικὴν στρατείαν ὡς πρὸς τὸν ἀρχῆθεν πυρῆνα »τοῦ μύθου ἀλλ' ἄνευ οὐδεμιᾶς γεωγραφικῆς ὑποστάσεως ἢ οἱασδήποτε ἀναφορᾶς πρὸς

»ὀνόματα γεωγραφικὰ ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων γνωστά. Οὔτε Ἰωλκός, οὔτε Εὔξεινος »Πόντος, οὔτε Κολχίς, οὔτε Ὀρχομενός, οὐ Φρῖξος οὐδ' Ἕλλη, οὐδὲ χρυσοῦν δέρας »εἰσὶν αὐτῷ γνωστά. Ἐν τῷ Ὁμηρικῷ μύθῳ τῷ ἐκτιθεμένῳ ἐν Ὀδ. Μ. 59—110 »ἀναφέρονται ἁπλῶς αἱ «πλαγκταὶ πέτραι», ἡ «Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα», ὁ Ἰάσων καὶ ὁ »Αἰήτης. Αἱ Πλαγκταὶ πέτραι εἰσὶ «πέτραι ἐπηρεφέες, προτὶ δ' αὐτὰς κῦμα μέγα ροχθεῖ »κυανώπιδος Ἀμφιτρίτης». Πλαγκταὶ καλοῦνται αἱ πέτραι αὗται ὑπὸ τῶν μακάρων »θεῶν»·

»Ἐντεῦθεν

Τῇ μέν τ' οὐδὲ ποτητὰ παρέρχεται οὐδὲ πέλειαι
τρήρωνες, τάς τ' ἀμβροσίην Διῒ πατρὶ φέρουσιν
ἀλλά τε καὶ τῶν αἰὲν ἀφαιρεῖται λὶς πέτρη.....
. . . .
Τῇ δ' οὔ πώ τις νηῦς φύγεν ἀνδρῶν, ἥτις ἵκηται,
ἀλλὰ θ' ὁμοῦ πίνακάς τε νεῶν καὶ σώματα φωτῶν
κύμαθ' ἁλὸς φορέουσι πυρός τ' ὀλοοῖο θύελλαι

»Καὶ ὅμως καὶ καθ' Ὅμηρον διὰ τῶν πετρῶν τούτων

οἴη δὴ κείνη γε παρέπλω ποντοπόρος νηῦς,
Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα, παρ' Αἰήταο πλέουσα
καὶ νύ κε τὴν ἔνθ' ὦκα βάλεν μεγάλας ποτὶ πέτρας,
ἀλλ' Ἥρη παρέπεμψεν, ἐπεὶ φίλος ἦεν Ἰήσων.

»Τῶν δύο τούτων σκοπέλων ὁ μὲν ὑψοῦται, κατὰ τὸν ποιητήν, μέχρις οὐρανοῦ, καὶ ἡ »ὀξεῖα αὐτοῦ κορυφὴ καλύπτεται διηνεκῶς ὑπὸ νεφέλης κυανῆς, οὐδέποτε δὲ οὔτε κατὰ τὸ »θέρος, οὐδὲ ἐν καιρῷ ὀπώρας γίνεται ἐνταῦθα αἰθρία· εἶναι δὲ τοσοῦτον δυσανάβατος »ἡ πέτρα ὡς ἐκ τῆς λειότητος «περιξεστῇ ἐειχυῖα»,ὥστε«

οὐδέ κεν ἀμβαίη βροτὸς ἀνὴρ οὐδ' ἐπιβαίη,
οὐδ' εἴ οἱ χεῖρές τε ἐείκοσι καὶ πόδε εἶεν.

»Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σκοπέλου τούτου ὑπάρχει σπήλαιον σκοτεινόν, ἔνθα οἰκεῖ ἡ Σκύλλα »«δεινὸν λελακυῖα», ἧς ἡ φωνή, «ὅση σκύλακος νεογιλῆς», αὐτὴ δὲ ἡ Σκύλλα εἶναι τέρας »κακόν, ὅπερ ἤθελεν ἐμπνεύσει φόβον καὶ εἰς ἕνα θεόν. Ὁ ἄλλος σκόπελος εἶναι »χθαμαλώτερος«

τῷ δ' ὑπὸ δῖα Χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ
τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναρροιβδεῖ.

»Τὰς πλαγκτὰς ταύτας πέτρας διῆλθεν ἡ ναῦς τοῦ Ὀδυσσέως (Ὀδ. Μ. 234—260) ἐν »μέσῳ φοβερωτάτων κινδύνων καὶ παθημάτων, ὁπότε

. . . . ἀμφὶ δὲ πέτρη
δεινὸν ἐβεβρύχειν, ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκεν
ψάμμῳ κυανέῃ . . . . . .

»Ἓξ ἄριστοι τῶν συντρόφων τοῦ Ὀδυσσέως ἠρπάγησαν ὑπὸ τῆς Σκύλλης καὶ κατε»βροχθίσθησαν οἰκτρῶς. Ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς κατώρθωσε νὰ διέλθῃ σῶος τὸ στενὸν μετὰ »τῶν συντρόφων«.

»Ἐκ τῶν εἰρημένων νοεῖται ὅτι αἱ πλαγκταὶ πέτραι τοῦ Ὁμήρου (αἱ οὕτω κα«λούμεναι, κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ὁμήρου, διότι προσπελάζονται ἀλλήλαις συμπί-

»πτουσαι καὶ συγκρούονται πελάζουσαι) εἰσὶν αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς ὕστερον ὑπὸ τῶν τρα-
»γικῶν ἰδίως ποιητῶν Συμπληγάδας ἢ Συνδρομάδας καλουμένας πέτρας τοῦ Ἀργοναυ-
»τικοῦ μύθου· ἀντιφάσκει δὲ πρὸς τὸν Ὁμηρικὸν μῦθον ὁ μῦθος, καθ' ὅν, διελθούσης
»τῆς Ἀργοῦς τὰς πέτρας, κατέστη ἀσφαλὴς ὁ δι' αὐτῶν πλοῦς· διότι, καθ' Ὅμηρον,
»τὸ πλοῖον τοῦ Ὀδυσσέως διῆλθεν ἐν μέσῳ τῶν αὐτῶν πετρῶν, ὧν ἐν μέσῳ ἡ Ἀργώ,
»καὶ μετὰ τὴν Ἀργώ. Ἐκ τούτων λοιπὸν προκύπτει σαφῶς ὅτι ὁ πρῶτος πυρὴν τοῦ
»Ἀργοναυτικοῦ μύθου οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἄγνωστον τῷ Ὁμήρῳ Βόσπορον,
»ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸν Σικελικὸν πορθμόν, ἀλλὰ πρὸς μυθικόν τινα πορθμὸν ἐν τῇ πρὸς
»δυσμὰς ἢ τῇ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ὁμηρικοῦ κόσμου θαλάσσῃ (διότι αἱ θάλασσαι αὗται
»συγχέονται ἐν ταῖς πλάναις τοῦ Ὀδυσσέως, ὡς θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω ἐν τῇ Ὁμη-
»ρικῇ γεωγραφίᾳ) ὃν ἡ φαντασία τῶν ἀνθρώπων, εἶτα δὲ καὶ ἡ ποίησις, περιέβαλεν
«ὄψιν τρομερωτάτην· καὶ ἐκ τοῦ μύθου τούτου, ἱστορικώτερον μεταποιηθέντος βραδύ-
»τερον καὶ ἐφαρμοσθέντος εἰς τὰς περὶ ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Μινυῶν τῆς Ἰωλ-
»κοῦ καὶ τὰς ἄλλας τῶν Ὀρχομενίων Μινυῶν, περὶ Φρίξου καὶ Ἕλλης παραδόσεις
»προέκυψεν ὁ Ἀργοναυτικὸς μῦθος, ὁ παριστῶν τὸν Βόσπορον ὡς πέτρας τὰς Συμπλη-
»γάδας ἢ Συνδρομάδας, ἡ δὲ Σκύλλα καὶ ἡ Χάρυβδις μετετέθησαν εἰς τὴν δύσιν, καὶ
»ὁ περὶ αὐτῶν λόγος ἐφηρμόσθη εἰς τὸν Σικελικὸν πορθμόν. Ἄλλως παρ' Ὁμήρῳ
»πάντα τὰ μνημονευθέντα ταῦτα μυθικὰ ὀνόματα οὐδεμίαν ἔχουσι γεωγραφικὴν ὑπό-
»στασιν καὶ ἔννοιαν. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον ἐν τῷ Ὁμηρικῷ περὶ Ἀργοῦς μύθῳ
»εἶναι, ὅτι ἡ Ἀργὼ τοῦ Ἰάσονος παρῆλθεν ἀβλαβῶς τὰς Πλαγκτὰς «πλέουσα παρ' Αἰή-
»ταο», οὐχὶ πλέουσα πρὸς αὐτόν· ἐσώθη δὲ διότι ὁ Ἰάσων ἦτο ἀγαπητὸς τῇ Ἥρᾳ.
»Ἀλλὰ καὶ παρ' Ἡσιόδῳ ὁ μῦθος δὲν διαφέρει πολὺ τοῦ Ὁμηρικοῦ. Καὶ ὁ Ἡσίοδος δὲ
»(Θεογον. 992—1002) δὲν γινώσκει οὔτε Φρῖξον, οὔτε Ἕλλην, οὔτε Βόσπορον, οὔτε
»Κολχίδα. Τὸ μόνον ὅπερ εὑρίσκομεν ἐν αὐτῷ πλέον ἢ παρ' Ὁμήρῳ εἶναι ἡ Μήδεια,
»ὁ Μήδειος (υἱὸς τῆς Μηδείας) ὁ Πελίας καὶ ἡ Ἰωλκός· ἀλλ' ἐξ ἄλλου ὁ Ἡσίοδος δὲν
»γινώσκει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου (τῆς Ἀργοῦς), ὅπερ γινώσκει ὁ Ὅμηρος, οὔτε τὰς
»πλαγκτὰς πέτρας, ἃς γινώσκει ὁ Ὅμηρος. Καὶ παρ' Ἡσιόδῳ, ὡς παρ' Ὁμήρῳ, τὸ κύ-
»ριον τοῦ μύθου εἶναι ὁ παρ' Αἰήταο πλοῦς, οὐχὶ ὁ πρὸς τὸν Αἰήτην, τὸ κύριον δὲ τῆς
»στρατείας ἔργον παρισταται ἡ ἀγωγὴ τῆς ἑλικώπιδος κούρης (Μηδείας) γίνεται δὲ λό-
«γος ἀορίστως καὶ περὶ τῶν στονοέντων ἀέθλων τοῦ Ἰάσονος τῶν ἐπιβληθέντων αὐτῷ
»ὑπὸ τοῦ Πελίου, ἀλλ' οὐδεὶς γίνεται περὶ τοῦ χρυσοῦ δέρατος καὶ τοῦ Φρίξου λόγος.
»Ὁ Ὀρχομένιος μῦθος δὲν εἶχεν ἔτι συναφθῆ πρὸς τὸν τῆς Ἰωλκοῦ. Ἰδοὺ ὁ παρ'
»Ἡσιόδῳ μῦθος·

Κούρην δ' Αἰήταο διοτρεφέως βασιλῆος
Αἰσονίδης βουλῇσι θεῶν αἰειγενετάων
Ἦγε παρ' Αἰήταο, τελέσας στενόεντας ἀέθλους
τοὺς πολλοὺς ἐπέτελλε μέγας βασιλεὺς ὑπερήνωρ
ὑβριστής, Πελίης, καὶ ἀτάσθαλος ὀβριμοεργὸς
Τοὺς τελέσας ἐς Ἰωλκὸν ἀφίκετο, πολλὰ μογήσας
Ὠκείης ἐπὶ νηὸς ἄγων ἑλικώπιδα κούρην
Αἰσονίδης, καί μιν θαλερὴν ποιήσατ' ἄκοιτιν
Καί ῥ' ἥ γε δμηθεῖσα ὑπ' Ἰήσονι ποιμένι λαῶν
Μήδειον τέκε παῖδα· τὸν οὔρεσιν ἔτρεφε Χείρων
Φιλυρίδης, μεγάλου δὲ Διος νόος ἐξετελεῖτο.»]

(Περὶ Μηδείας ἰδιαιτέρως Θεογ. 1056—61).

Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ μέχρι Κολχίδος πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν προσετέθη βραδύτερον, δηλαδὴ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὰς χώρας ταύτας, διατὶ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς παραδόσεως περιέχει μυθωδεστάτας γεωγραφικὰς εἰδήσεις;

Ἡ δὲ τοιαύτη τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος παραδόσεως ἑρμηνεία, ὡς στηριζομένη εἰς μόνην τοῦ γράφοντος τὴν εἰκασίαν, ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ ἑρμηνείας ἄλλας, μὴ στηριζομένας ὁμοίως εἰμὴ εἰς τὴν εἰκασίαν τοῦ γράφοντος. Τῳόντι, ἕτερος Γερμανός, ὁ Βεϊχέρτιος, φρονεῖ, ὅτι τὸ χρυσόμαλλον δέρας σημαίνει τοὺς θησαυροὺς τοῦ Φρίξου, ἤτοι τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐν Ὀρχομενῷ βασιλέως Ἀθάμαντος· ὁ Φρῖξος φεύγει μετὰ τῶν θησαυρῶν τούτων, δι' οἱανδήποτέ τινα ἄδηλον αἰτίαν, εἰς Κολχίδα, ὅπου, κατὰ τὸ βάρβαρον ἔθος τοῦ τόπου φονεύεται ὑπὸ τοῦ βασιλέως Αἰήτου. Τὴν δὲ ἀγγελίαν τοῦ κακουργήματος τούτου φέρουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Αἰολίδαι, οἵτινες ἔχουσιν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Κολχίδος, καίτοι οὗτοι ἦσαν τοσοῦτον ἄγριοι· καὶ τότε οἱ ἥρωες ἐπιβιβάζονται οὐχὶ ἐπὶ ἑνὸς πλοίου, ἀλλὰ ἐπὶ ὁλοκλήρου στόλου, διὰ νὰ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ Φρίξου καὶ νὰ ἀναλάβωσι τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη τροπολογεῖ ὁμοίως ὄχι ὀλίγον τὴν παράδοσιν· ἀντὶ ἑνὸς πλοίου, ὑποθέτει στόλον ὁλόκληρον· καὶ ὑποθέτει τὸν Φρῖξον φονευθέντα ὑπὸ τοῦ Αἰήτου, ἐνῷ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐξ ἐναντίας ὁ Αἰήτης ὑπεδέχθη φιλοφρόνως τὸν Φρῖξον καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Χαλκιόπην. Πάλιν δὲ ἄλλος Γερμανός, ὁ Πλάς, φέρει εἰς μέσον ἄλλην τινὰ ἰδίαν εἰκασίαν. Ὑποθέτει τὴν ἵδρυσιν ἀποικίας Φοινίκων ἐν Ὀρχομενῷ· ὑποθέτει ὅτι οἱ Φοίνικες οὗτοι ἐδιώχθησαν ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Μινυῶν· ὑποθέτει φήμην διαδοθεῖσαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν, ὅτι συναπήγαγον ἀπείρους θησαυρούς· ὑποθέτει ὅτι οἱ Φοίνικες ἀπῆλθον εἰς τὰς πρὸς τὸ ἀρκτικοανατολικὸν μέρος τῆς γῆς κειμένας χώρας, καὶ ὑποθέτει ὅτι οἱ Μινύαι ἐπεχείρησαν διαφόρους θαλασσοπορίας, διὰ νὰ εὕρωσι καὶ ληστεύσωσιν αὐτούς. Διατί ὅμως ἄλλος νὰ μὴ ὑποθέσῃ ἄλλα καὶ ἄλλος ἄλλα ἐπ' ἄπειρον; Αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δύνανται τοιουτοτρόπως νὰ ἀλλοιῶνται καὶ νὰ τροπολογῶνται ἀκαταπαύστως, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς εὑρέσεως τῆς ἀληθοῦς τῶν μυθικῶν χρόνων ἱστορίας, ἥτις ποτὲ δὲν θέλει εὑρεθῆ· ἀπαραλλάκτως, καθώς, ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, οἱ λεγόμενοι ἀλχημικοὶ ἠγωνίζοντο, διὰ τῆς μεταποιήσεως τῶν μετάλλων, νὰ ἐπιτύχωσι τὴν κατασκευὴν χρυσοῦ, ὅστις ποτὲ δὲν κατεσκευάσθη.

Ἡ Σκύλλα ἁρπάζει σύντροφον τοῦ Ὀδυσσέως (Κροτωνιακὸν μετάλλιον)

Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ὀφείλει βεβαίως πολλὰς χάριτας εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς Γερμανίας ἄνδρας. Ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἐπιστήμη, ὁσάκις ἠσχολήθη περὶ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος χρόνους, περὶ τοὺς χρόνους δηλαδὴ τοὺς δεκτικοὺς κριτικῆς ἐπεξεργασίας, διώρθωσε πολλὰς πλάνας καὶ διηυκρίνησε πολλὰ πράγματα. Ἀλλ' ἅπασα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ πολυμάθεια καὶ ἀγχίνοια δὲν ἠμπόρεσε νὰ κάμῃ τὰ ἀδύνατα δυνατά, δὲν ἠμπόρεσε δηλαδὴ νὰ δημιουργήσῃ ἱστορίαν ἐκ μύθων. Ἡ ὀλίγη πρακτικὴ ὠφέλεια τῶν ἑρμηνειῶν τούτων ἀποδείκνυται μάλιστα διὰ τῶν ἀδιαλείπτων αὐτῶν ἀντιφάσεων. Εἴδομεν λ.χ. ὅτι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Κέκροψ ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικήν. Ὁ σοφὸς καὶ φιλέλλην Θείρσιος, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν παράδοσιν ταύτην, ἐπεχείρησεν ἐμβριθῆ ἐξέτασιν τοῦ ἀττικοῦ θρησκεύματος καὶ τῆς ἀττικῆς τέχνης, κατέδειξε πολλὴν τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Αἰγυπτίας Νεΐθ, τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Αἰγυπτίου Φθά, καὶ ἰδίως ἐπέ-

στησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν φυσιογνωμίαν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἀττικῶν νομισμάτων. Ἀλλ' ἰδοὺ ἕτερος πολυμαθὴς ἀνήρ, ὁ Ἔφφτερ, ὅστις, μετὰ βαθεῖαν συμπαραβολὴν τῶν χαρακτήρων καὶ ἐνεργειῶν τῆς αἰγυπτίας Νεὶθ καὶ τῆς ἑλληνίδος Ἀθηνᾶς, περιέρχεται εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, ὅτι ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης ἔχει ἀρχὴν καθαρῶς ἑλληνικήν, καὶ ἀπορρίπτει ὅλως διόλου τὴν παράδοσιν, ὅτι ὁ Κέκροψ ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου, ὡς ἐκπηγάσασαν ἐκ μόνης τῆς ἐσφαλμένης ἑρμηνείας χωρίου τινὸς τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνος. Πολλοὶ ὁμοίως Γερμανοὶ ἐντελῶς ἀπέρριψαν τὴν παράδοσιν καθ' ἣν ὁ Δαναὸς ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὸ Ἄργος, καί, διὰ ποικίλων καὶ παραδόξων ἑρμηνειῶν, ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι τὸ περὶ Δαναοῦ καὶ τῶν πεντήκοντα αὐτοῦ θυγατέρων διήγημα δὲν προέκυψεν εἰμὴ ἐκ τοπικῶν τοῦ Ἄργους περιστάσεων, ἐνῷ ὁ Ἄγγλος Θίρλουαλλ φρονεῖ, ὅτι ὅλαι αὐται αἱ ἀπόπειραι ἀπέβησαν μάταιαι. Ἄλλοι πάλιν ἀποκρούουσι τὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἀπὸ Φοινίκης καθόδου τοῦ Κάδμου εἰς Βοιωτίαν· ἀξιοῦσιν ὅτι ἀποικία Φοινίκων δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς μεσογείους Θήβας καὶ θεωροῦσι τὰ περὶ τοῦ Κάδμου διηγήματα ὡς ὄντα ἐπιχωρίου καταγωγῆς. Ἀλλ' ἰδοὺ ἕτερος σοφός, ὁ Βέλκερ, ὅστις ἀγωνίζεται εὐφυέστατα νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Καδμεῖοι ἦσαν ἄποικοι Κρητῶν.

Ἡ Ἀθηνᾶ συμβουλεύουσα τὸν Κάδμον
(Ἀγγεῖον τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος π.Χ. εὑρεθὲν εἰς τὸν Κιμμέριον Βόσπορον, ἤδη δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον Πετρουπόλεως)

Οἱ ἑρμηνευταὶ λοιπὸν οὗτοι θεωροῦσι τὴν ἀπωτάτην ἐκείνην χώραν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὡς χώραν δοριάλωτον, μεταχειρίζονται τὰ μυθικὰ διηγήματα, ὡς ἂν ταῦτα παρεδόθησαν εἰς διάκρισιν αὐτῶν, καί, ἄλλοτε μὲν οὐσιωδῶς τροπολογοῦντες αὐτά, ἄλλοτε δὲ ἐκ βάθρων ἀνατρέποντες, παρεισάγουσιν ἀντ' αὐτῶν τὰ πλάσματα τῆς εἰκασίας καὶ τῆς φαντασίας των. Ἀλλ' ἡ φαντασία δὲν εἶναι ἐκ τῶν δυνάμεων ἐκείνων τῆς ψυχῆς, αἵτινες πρέπει νὰ πρωτεύωσιν εἰς τὰ ἱστορικὰ διηγήματα. Ὁ γλαφυρώτατος τῶν καθ' ἡμᾶς ἱστορικῶν, ὁ Ἄγγλος Μακώλαιϋ, ἔλεγε μὲν ὅτι καὶ ὁ ἱστορικὸς ἔχει χρείαν φαντασίας τινός, ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι ἡ φαντασία αὕτη εἶναι πολὺ ταπεινοτέρα τῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας. Κατὰ τοῦτο, ὁ Θουκυδίδης διαφέρει τοῦ Ὁμήρου καὶ ὁ Πολύβιος διαφέρει τοῦ Εὐριπίδου, ὅσον ὁ ζωγράφος ὁ εἰκονίζων ὡρισμένα πρόσωπα διαφέρει τοῦ ζωγράφου τοῦ εἰκονίζοντος πρόσωπα ἰδανικά. Βεβαίως καὶ τοῦ ἱστορικοῦ τὸ ἔργον δὲν περιορίζεται εἰς μηχανικὴν ἁπλῶς ἀπομίμησιν. Ἐὰν ἦναι ὄντως τεχνίτης, θέλει προτιμήσει τὰ μέρη τὰ ἐπιτηδειότερα νὰ δώσωσιν ἔννοιαν τοῦ ὅλου, θέλει προτάξει πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἰδίως χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον εἰκονίζει, καὶ θέλει διαθέσει τὸ φῶς καὶ τὴν σκιὰν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστήσῃ ὅσον ἐνδέχεται πιστοτέραν τὴν ἐντύπωσιν. Ἀλλ' ἡ φαντασία αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω. Ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ δὲν εἶναι νὰ κατασκευάζῃ νέους κόσμους. Τὸ ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ παραστήσῃ δὲν κεῖται ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἀλλὰ παραδίδεται εἰς αὐτὸν ἕτοιμον. Δὲν εἶναι ὄνειρον κάλλους καὶ μεγαλείου, ὁρατὸν εἰς μόνον τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἰδίου

αὐτοῦ πνεύματος, ἀλλὰ εἶναι πραγματικὸν πρότυπον, τὸ ὁποῖον οὗτος δὲν κατεσκεύασε καὶ δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τροπολογήσῃ. Οἱ ἑρμηνευταὶ ὅμως τῶν μυθικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος τροποποιοῦσιν ἀκαταπαύστως τὸ πρότυπον τὸ ὁποῖον ἔχουσι νὰ παραστήσωσι, κατασκευάζουσιν ἕκαστος νέον κόσμον. Τί ἠθέλομεν εἰπεῖ περὶ διαφόρων ζωγράφων, ὅλων ἐπιτηδειοτάτων τεχνιτῶν, ἀναλαβόντων νὰ ζωγραφήσωσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς πρόσωπον, ἐὰν ἡ εἰκὼν ἑκάστου ἐξ αὐτῶν οὐδόλως ὡμοίαζε τὴν εἰκόνα ἄλλου; Ἠθέλομεν εἰπεῖ ἀναμφιβόλως, ὅτι αἱ εἰκόνες αὗται ἠμποροῦν νὰ ἦναι ὅλαι ἔργα τέχνης ἐξαίσια, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν ἠμποροῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ὁποῖον εἶναι τὸ πρωτότυπον, τὸ ὁποῖον προέκειτο νὰ παραστήσωσι. Τοῦτο συμβαίνει εἰς τοὺς ἑρμηνευτὰς τῶν μυθικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων· αἱ ἑρμηνεῖαι αὐτῶν ἠμποροῦν νὰ ἦναι πολυμαθέσταται καὶ εὐφυέσταται, ἀλλὰ τοσοῦτον διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν ὁποία τίς ἐστιν ἡ ἀληθὴς καὶ βεβαία ἱστορία τῶν χρόνων ἐκείνων.

Τούτου ἕνεκα εὐλογώτερον ἔπραξε, νομίζομεν, ὁ Ἄγγλος Γεώργιος Γρότε, μηδεμίαν ἐπιχειρήσας ἑρμηνείαν τῶν μυθικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ ἐκθέσας αὐτὰς ὅπως ἔχουσιν εἰς τὰ μυθεύματα τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων, καὶ ὅπως ἐπιστεύοντο καὶ κατενοοῦντο ὑπ' αὐτῶν. Εἰς τοὺς ἀναγνώστας οἵτινες ἤθελον κατακρίνει τὸν ἱστορικόν, διατί δὲν βοηθεῖ αὐτοὺς νὰ διακρίνωσι τί τὸ ἀληθὲς καὶ τί τὸ μυθῶδες μέρος τῶν παραδόσεων τούτων, εἰς τοὺς ἀναγνώστας οἵτινες ἤθελον ἐρωτήσει αὐτὸν διατί δὲν ἀνασύρει τὸ παραπέτασμα ἵνα ἴδωσι τὴν ὄπισθεν αὐτοῦ κρυπτομένην εἰκόνα, ὁ Γρότε ἀπαντᾷ ὅπως ἀπήντησεν ὁ περίφημος Ἕλλην ζωγράφος Ζεῦξις εἰς ὁμοίαν ἐρώτησιν γενομένην παρ' ἀνθρώπων οἵτινες εἶδόν ποτε τὸ ἀριστοτέχνημα αὐτοῦ· «Τὸ ἐνώπιον ὑμῶν παραπέτασμα εἶναι ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν ἐζωγράφησα». Ὅ,τι σήμερον ἀναγινώσκομεν ὡς ποίησιν καὶ μῦθον, ἦτό ποτε ἡ μόνη γνησία καὶ δόκιμος ἱστορία τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἣν οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι καὶ νὰ ἀκούσωσιν ἀσμένως. Τὸ παραπέτασμα δὲν καλύπτει τίποτε, οὐδὲ ὑπάρχει ἀγχίνοια ἱκανὴ νὰ ἀνασύρῃ αὐτό. Αἱ παραδόσεις ἄρχονται, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ θεῶν, μεταβαίνουσιν ἔπειτα εἰς ἡμιθέους ἢ ἥρωας, καὶ τελευταῖον καταντῶσιν εἰς ἀνθρώπους. Τὸ περὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων μέρος εἶναι ἀνεπίδεκτον ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας, διότι ἡ ἱστορία πραγματεύεται περὶ ἀνθρώπων, καὶ οὐχὶ περὶ ὑπερανθρώπων ὄντων. Ἡ δὲ ἱστορία, ἡ ἀσφαλής, ἡ βεβαία ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ὅπως σήμερον ἐννοοῦσι τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην, ἄρχεται ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ παραδόσεις παύουσι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον θεοὺς καὶ ἡμιθέους, καὶ ἰδίως ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ καθαρῶς ἀνθρώπιναι ἤδη ἀποβᾶσαι αὗται παραδόσεις κυροῦνται πρὸς τούτοις διὰ συγχρόνων μαρτυριῶν καὶ μνημείων, ἤτοι ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καὶ ῥητότερον ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ὡς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν ἀκριβέστερον ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου. Ταύτης δὲ τῆς γνώμης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἦσαν καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων. Ὁ ἱστορικὸς Ἔφορος, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἐπρέσβευεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἄρχεται ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν· ὁμοίως οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Καλλισθένης καὶ Θεόπομπος δὲν ἐθεώρουν ἄξια τῆς ἱστορίας τὰ πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου μυθεύματα. Ὁ περίφημος χρονολόγος Ἰούλιος Ἀφρικανός, ὁ ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τῆς τρίτης μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἔλεγεν ὅτι «μέχρι μὲν Ὀλυμπιάδων οὐδὲν ἀκριβὲς ἱστόρηται τοῖς Ἕλλησι» καὶ ὅτι πολλὴ σύγχυσις καὶ ἀσυμφωνία ἐπικρατεῖ περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης διηγημάτων. Ὁ δὲ σοφὸς Ῥωμαῖος Μᾶρκος Τερέντιος Οὐάρρων, ὁ διαπρέψας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, διῄρει εἰς τρεῖς

διακεκριμένας περιόδους τοὺς πρὸ τῆς ἐποχῆς του χρόνους· τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπότητος μέχρι τοῦ πρώτου κατακλυσμοῦ, τὴν ὁποίαν ἔλεγεν ἐντελῶς ἄγνωστον καὶ ἄδηλον· τὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου κατακλυσμοῦ μέχρι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζε μυθικήν, διὰ τὰ περὶ αὐτῆς διηγούμενα μυθώδη πράγματα· τελευταῖον, τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος καὶ ἐφεξῆς, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζεν ἱστορικήν, διότι τὰ κατὰ τοὺς χρόνος τούτους συμβάντα ἀποτελοῦσιν ἤδη ἀληθῆ ἱστορίαν.

Ἕπεται ἆρά γε ἐκ τούτου ὅτι οὐδεμίαν ἀσφαλῆ ἔννοιαν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος; Βεβαίως ὄχι. Μάταιον μὲν ἴσως εἶναι νὰ ἀναζητῶμεν τὰ κοσμογονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς θεογονίας· καὶ οὐδέποτε ἴσως θέλομεν δυνηθῆ νὰ διακρίνωμεν τί τὸ μυθῶδες καὶ τί τὸ ἱστορικὸν μέρος τῶν ἡρωϊκῶν γενεαλογιῶν, ἄθλων καὶ ἐπιχειρήσεων· ἀλλὰ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως αὐτοῦ κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους. Διὰ τῆς συγκρίσεως ἰδίως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸς τὰς ἀσιανάς, ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἔφθασεν εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος κατήγοντο, καθὼς καὶ ὅλης τῆς ἄλλης Εὐρώπης οἱ κάτοικοι, ἐξ Ἀσίας, ἥτις, διὰ τὸν πολὺ ἀρχαιότερον αὐτῆς πολιτισμόν, τὸν μαρτυρούμενον διὰ μνημείων ἀναμφισβητήτων, θεωρεῖται ὡς ἡ κοινὴ τοῦ ἀνθρωπίνου [1] γένους κοιτίς. Τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑποδιαιρεῖται συνήθως, κατά τινας οὐσιώδεις διαφορὰς τοῦ χρώματος καὶ ἐν γένει τοῦ ἐξωτερικοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀνθρώπων, εἰς τρεῖς ἢ πέντε κεφαλαιώδεις φυλάς, ὧν πρωτεύει ἡ Καυκασική, ὄχι μόνον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς αὐτὴν ὑπάγονται τὰ ἔθνη τὰ μάλιστα διαπρέψαντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Καυκασικὴ πάλιν φυλὴ ὑποδιαιρεῖται, κατά τινας οὐσιώδεις συγγενείας καὶ διαφορὰς τῶν γλωσσῶν, τὰς ὁποίας λαλοῦσιν ἀνέκαθεν τὰ εἰς αὐτὴν ὑπαγόμενα ἔθνη, εἰς διαφόρους κεφαλαιώδεις κλάδους, ὧν κυριώτατος εἶναι ὁ λεγόμενος ἰνδοευρωπαϊκός, εἰς ὃν ἀνήκουσιν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης, οἱ πλεῖστοι τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Ἀμερικῆς καὶ πολλοὶ τῆς Ἀσίας, ἰδίως τὰ Ἰνδικά, τὰ Ἰρανικὰ ἢ Μηδοπερσικά, τὰ Γερμανικά, τὰ Λατινικά, τὰ Κελτικά, τὰ Σλαυϊκὰ ἔθνη.

[«Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐν Εὐρώπῃ καὶ νῦν, ὑπῆρχον δὲ καὶ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καὶ λαοὶ «μὴ Ἄριοι, ἰδίως δὲ Τουράνιοι. Τοιοῦτοι εἶναι καὶ οἱ ἀρχαιόθεν παρὰ τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς »τῆς Βαλτικῆς (ἔτι δὲ πρότερον καὶ παρὰ τὰς δυτικὰς) οἰκοῦντες Φιννικοὶ λαοί, καὶ ἄλλοι »τινὲς Σκυθικοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἀρχαίων Ἰβήρων τῆς Ἰβηρικῆς »(Πυρρηναϊκῆς) χερσονήσου ὡς καὶ ἡ τῶν νῦν Οὐάσκων ἢ Γασκόνων γλῶσσα δὲν θεωρεῖται »Ἀρία. Ἐκ τῶν νῦν οἰκούντων τὴν Εὐρώπην λαῶν, πλὴν τῶν Φιννικῶν λαῶν τῆς Βαλτι»κῆς, τῶν Ταττάρων τῆς Κριμαίας καὶ ἄλλων τινῶν Τουρανικῆς φυλῆς λαῶν τῆς Εὐρω»παϊκῆς Ρωσίας, Τουρανικῆς ἤτοι Τουρκικῆς καταγωγῆς λαοὶ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν εὐρυ»τέραν γλωσσικὴν οἰκογένειαν τῶν Οὐραλαλταϊκῶν, εἰς ἣν ἐν Εὐρώπῃ ἀνήκουσιν οἱ Οὔγγροι, »λαλοῦντες ἐπίσης γλῶσσαν Οὐραλαλταϊκήν, συγγενῆ πρὸς τὰς Τουρανικάς, εἰσὶν οἱ Βούλ»γαροι, οἵτινες, καίπερ ὄντες Τουρανικῆς καταγωγῆς, ἐξεσλαυΐσθησαν ὕστερον καὶ λαλοῦσι

[1] Τὸ περὶ τῆς κοιτίδος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ζήτημα ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης καὶ συνάπτεται μετὰ ζητημάτων ἀνθρωπολογικῶν καὶ κοσμογονικῶν περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τούτοις ὄντων, ἰδίως τῶν ὀργανικῶν καὶ ἰδιαίτατα τῶν ζῴων καὶ μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως καὶ τῆς κοιτίδος αὐτῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὑποθέσεις καὶ εἰκασίαι εἰσὶν ἐπισφαλεῖς καὶ ἀποκλείονται τῆς θετικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης.

»νῦν γλῶσσαν σλαυϊκήν· καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Τοῦρκοι (Ὀθωμανοί), ὧν ὅμως τὸ αἷμα εἶναι »πολλαχῶς μεμιγμένον μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Σλαυϊκοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Ἀμε»ρικὴνπρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ἀκριβέστερον ὅτι πάντες σχεδὸν οἱ πεπολιτισμένοι κά»τοικοι τῆς ἠπείρου ταύτης, ὄντες Εὐρωπαῖοι τὴν καταγωγήν, εἰσὶν Ἄριοι· οἱ δὲ ἰθα»γενεῖς πάντες οὐ μόνον Ἄριοι τὴν γλῶσσαν δὲν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπολογικῶς δὲν »ἀνήκουσιν εἰς τὴν λευκὴν ἢ Καυκασίαν καλουμένην φυλήν, ἀλλὰ εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν »ἢ χαλκόχρουν καλουμένην. Ὑπάρχουσι δέ τινα ἑκατομμύρια Μαύρων ἐξ Ἀφρικῆς μετοι»κισθέντων καὶ λαλούντων τὰς Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας τῶν χωρῶν ἐν αἷς οἰκοῦσιν».]

Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει συγγένειαν πρός τε τὴν Σανσκριτικήν, ἥτις ἐστὶν ἡ γλῶσσα τῆς παναρχαίας θρησκευτικῆς φιλολογίας καὶ ἡρωϊκῆς ποιήσεως τῶν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς τὴν Ἰρανικήν (¹), ἥτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τῆς ἀρχαιοτάτης Περσικῆς, δηλαδὴ τῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν ἐλάλουν οἱ Πέρσαι, οἵτινες ἐπὶ Δαρείου καὶ Ξέρξου ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς προπάτορας ἡμῶν. Λ. χ. ὁ «Θεὸς» λέγεται παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς «Δέουα» (²) καὶ παρὰ τοῖς Ἰρανίοις «Δέου»· ὁ «Οὐρανός», ὡς θεότης, παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς «Οὐάρουνα»· ἡ «δῖς», τὸ πρόβατον, παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς «ἄουϊς»· ὁ «βοῦς», «γάους»· ὁ«ταῦρος», «στοῦρα»· ἡ «χήν», «χάνσα»· τὸ «ἄστυ» καὶ ὁ «δόμος», «οὐάστου» καὶ «δάμας»· ἡ «θύρα», «δουάρα»· ὁ «ζυγὸς» «ἰούγα»· ὁ «ἄξων», «ἄξα»· ἡ «ναῦς» καὶ τὸ «πλοῖον», «ναῦς» καὶ πλαῦα», κλπ. κλπ. Τὴν συγγένειαν ταύτην παραδέχονται πάντες ἀνεξαιρέτως· διὸ πάντες παραδέχονται καὶ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος προῆλθέ ποτε εἰς τὴν Εὐρώπην, καθὼς ὅλα τὰ λοιπὰ αὐτῆς ἔθνη, ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας. Ἡ περὶ τούτου ἱστορικὴ βεβαιότης κυροῦται διὰ τοῦ ἀξιοπιστοτέρου τῶν συγχρόνων μαρτύρων. Τῷόντι, ἅμα ἀπεδείχθη ὅτι ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν ἐλάλουν οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἦτο συγγενὴς τῆς γλώσσης ἣν ἐλάλουν οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς μέσης Ἀσίας, ἡ ἑνότης αὕτη τῶν γλωσσῶν εἶναι μάρτυς σύγχρονος τῆς ὑπαρξάσης ποτὲ ἑνότητος τῶν λαῶν, καίτοι οὗτοι βραδύτερον ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων

Πότε καὶ πῶς συνέβη ὁ χωρισμὸς οὗτος, πότε καὶ πῶς ἐγένετο ἡ μεγάλη εἰς τὴν Εὐρώπην ἐποίκησις τῆς ἑλληνικῆς τῶν λαῶν τούτων μοίρας, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ, διότι τὸ γεγονὸς ὑπάγεται εἰς χρόνους προηγουμένους πάσης ἱστορικῆς εἰδήσεως. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων εὑρίσκομεν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατέχον τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς μεγάλης χερσονήσου ἥτις ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ κάτω Ἴστρου μέχρι τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἶναι ἡ ἀνατολικωτέρα, ἡ πρὸς τὴν Ἀσίαν πλησιεστέρα, τῶν τριῶν χερσονήσων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὡς ἐπὶ τρίποδος ἵσταται ἡ Εὐρώπη· ἰδίως ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατεῖχε τότε, ἐπὶ τῆς χερσονήσου ταύτης, ἁπάσας τὰς χώρας αἵτινες ἁπλοῦνται πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ὄρους Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Κεραυνίων ὀρέων μέχρι τῶν πελοποννησιακῶν ἄκρων Μαλέας καὶ Ταινάρου. Τὸ δὲ βορειότερον τῆς χερσονήσου μέρος κατῳκεῖτο ὑπὸ ἄλλων φυλῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν καταλαβοῦσα τὰς δυτικωτέρας χώρας ὠνομάζετο ἐν γένει Ἰλλυρική, ἡ δὲ κατέχουσα τὰς ἀνατολικωτέρας ὠνομάζετο ἐν γένει Θρᾳκική. Αἱ δύο αὗται φυλαὶ δὲν ἦσαν, ὡς

(¹) Ἀκριβέστερον Βακτρικὴν ἢ Ζενδικήν, διότι Ἰρανικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη Περσικὴ καὶ πᾶσαι αἵ τε ἀρχαῖαι καὶ αἱ νεώτεραι ἐ τῷ ὀροπεδίῳ τοῦ Ἰρὰν ἢ Ἰρανικῷ λαλούμεναι Ἀριαιγλῶσσαι.

(²) Ἀκριβέστερον δευα—ς (devas) καὶ ἐν τῇ Ζενδικῇ ἢ ἀρχαίᾳ Βακτρικῇ daeva=δαίμονες Λατιν. deus. Σημειωτέον ὅτι τινὲς τῶν γλωσσολόγων ἀμφισβητοῦσι τὴν κατὰ ρίζαν συγγένειαν τοῦ Ἑλλην. θεὸς πρὸς τὰ εἰρημένα Ἰνδοβακτρικὰ ταυτόσημα ὀνόματα. Ἀναμφισβητήτως συγγενῆ πρὸς τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τὰ δῖος—λαμπρό, (Ζεὺς) Διός, Διώνη, εὔδιος, ἔνδιος Λατιν. Diana Juno, Jupiter (Ἰνδ. Djaus—pita. Λατιν. Dies—piter Ἑλλην. Διπάτυρος).

φαίνεται, ἀνέκαθεν ἀλλότριαι τῆς ἑλληνικῆς, κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη· ἂν καί, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐπειδὴ παραδόξως προεπορεύθη εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ, διεκρίθη ἀπὸ αὐτῶν δι' οὐσιωδῶν χαρακτήρων. Δὲν ἀναφέρομεν τὰς μυθικὰς παραδόσεις αἵτινες ὑπεμφαίνουσιν οἰκειότητά τινα μεταξὺ τῆς παναρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Θρᾴκης· διότι τὸ κῦρος τῶν παραδόσεων τούτων ἠμφισβητήθη εὐλόγως. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἱστορικώτερα τεκμήρια τῆς ἀρχικῆς συγγενείας τῶν τριῶν ἐκείνων φυλῶν. Λ. χ. οἱ κάτοικοι τῶν δυτικωτέρων χωρῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀνῆκον εἰς τὴν θρᾳκικὴν φυλήν· καὶ ὅμως τὰ ὁμηρικὰ ἔπη οὐδεμίαν σπουδαίαν διάκρισιν καταδεικνύουσι μεταξὺ τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκεύματος καὶ τῶν ἠθῶν τῶν Τρώων καὶ τῶν ἐπελθόντων ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ Ἰλίου Ἑλλήνων. Πρὸς τούτοις αἱ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας μακεδονικαὶ φυλαὶ (1) ἀμφισβητεῖται ἂν ὑπήγοντο εἰς τὴν θρᾳκικὴν εἰς τὴν ἰλλυρικὴν ἢ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλήν· παρὰ πάντων ὅμως ὁμολογεῖται ὅτι κατά τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη προσήγγιζον πολὺ πρὸς τὰς θεσσαλικὰς φυλάς. Ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὴν Ἤπειρον τοσαύτη ἦτο ἡ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ἰλλυρικῶν φυλῶν σύγχυσις, ὥστε τινὰς ἐξ αὐτῶν, ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχαίων ἔλεγον ἑλληνικάς, ἄλλοι δὲ ἰλλυρικάς. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνάγεται, νομίζομεν, ὅτι, καθὰ προείπομεν, ἀνέκαθεν μὲν ὑπῆρχέ τις οἰκειότης μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς, τῆς θρᾳκικῆς καὶ τῆς ἰλλυρικῆς φυλῆς, ὅτι ἔπειτα αἱ μεσημβρινώτεραι ἑλληνικαὶ φυλαὶ διεκρίθησαν οὐσιωδῶς ἀπὸ τούτων, διὰ τῆς ἐξαιρέτου αὐτῶν διαμορφώσεως· ὅτι ὅμως ἐν τούτοις αἱ βορειότεραι ἑλληνικαὶ φυλαί, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Ἠπειρῶται, ἐξηκολούθουν σῴζουσαι οἰκειότητά τινα πρὸς τὰς μεσημβρινωτέρας θρᾳκικὰς καὶ ἰλλυρικάς· τὸ μὲν διότι αἱ βορειότεραι ἐκεῖναι ἑλληνικαὶ φυλαὶ ὀλιγώτερον προώδευσαν εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ· τὸ δὲ διότι αἱ μεσημβρινώτεραι θρᾳκικαὶ καὶ ἰλλυρικαὶ πλειότερον, ἂν καὶ πόρρωθεν παρηκολούθουν τὴν πρόοδον ταύτην. Συγγενεῖς ὡσαύτως κατὰ τὴν γλῶσσαν ἦσαν αἱ ἑλληνικαὶ φυλαὶ πρὸς τὰς φυλὰς αἵτινες κατῴκησαν εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν κάτω Ἰταλικὴν χερσόνησον· ἐπὶ τοσοῦτον συγγενεῖς, ὥστε ἀπετέλεσαν ὁμοῦ μὲ ταύτας ἰδιαιτέραν τινὰ ὑποδιαίρεσιν τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ κλάδου, τὸν λεγόμενον ἑλληνολατινικὸν ἢ πελασγικὸν κλάδον.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἱστορικοὺς χρόνους εὑρίσκομεν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος φέρον τὴν κοινὴν ταύτην ἐπωνυμίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διῃρημένον εἰς τέσσαρας κεφαλαιώδεις φυλάς, τοὺς Δωριεῖς, τοὺς Ἴωνας, τοὺς Αἰολεῖς καὶ τοὺς Ἀχαιούς· δηλαδή, ὅλοι μὲν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ὠνομάζοντο Ἕλληνες, ἀλλά, κατὰ τὰς διαφόρους χώρας, οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐθεωροῦντο ὑπαγόμενοι ἰδίως εἰς τὴν δεῖνα ἢ τὴν δεῖνα τῶν τεσσάρων ἐκείνων φυλῶν. Λ. χ. οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πλεῖστοι νησιῶται ἐλέγοντο Ἴωνες· οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ Ἀργεῖοι ἐλέγοντο Δωριεῖς· οἱ Βοιωτοί, οἱ Θεσσαλοὶ ἐλέγοντο Αἰολεῖς, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐπὶ τῶν μυθικῶν, τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, οἵτινες προηγοῦνται ἀμέσως τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν ὁποίων ζωηρὰν εἰκόνα δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ Ὅμηρος, οἱ διάφοροι

(1) Οἱ κυρίως **Μακεδόνες** ἢ **Μακεδνοὶ** οἱ ἐν τῇ νῦν νοτίᾳ Μακεδονίᾳ ἱδρύσαντες τὸν πυρῆνα τοῦ μεγάλου κράτους τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ἀργεαδῶν, οἱ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς βορειότερον οἰκοῦντας λαοὺς τῆς Μακεδονίας τῶν κυρίως ἱστορικῶν χρόνων ***Γνάσιοι*** Μακεδνοὶ ἦσαν ἀκραιφνῶς Ἕλληνες καὶ ἡ περὶ τὸν Ὄλυμπον Πιερία καλουμένη χώρα ἦν ἕδρα τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν καλουμένων Ὀλυμπιάδων καὶ ***Πιερίδων*** καὶ κοιτὶς τῆς ἀρχαιοτάτης περὶ θεῶν ἐπικῆς ποιήσεως. Ἀλλ' ὑπῆρχον ἐν τῷ Μακεδονικῷ κράτει τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ φυλαὶ μὴ ἀκραιφνῶς ἑλληνικαί, ἀλλὰ πάντως συγγενεῖς πρὸς τὰς Ἑλληνικάς, φυλαὶ Θρακοφρυγικαί. Θρᾳκοϊλλυρικαί, ὑπαγόμεναι πᾶσαι εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Θρᾳκοπελασγικῶν ἢ Φρυγοπελασγικῶν (ἢ Ἰταλοπελασγικῶν) λαῶν.

κάτοικοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν φέρουσιν ἔτι τὴν κοινὴν επωνυμίαν τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ κατατάσσονται κατὰ τὰς προμνημονευθείσας τέσσαρας κεφαλαιώδεις φυλάς. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τα διάφορα ἑλληνικὰ ἔθνη, κατὰ τὸ ἴδιον ἑκάστου ὄνομα· ἀναφέρει δηλαδὴ Αἰνειᾶνας, Περραιβούς, Μάγνητας, Αἰτωλούς, Βοιωτούς, Φωκεῖς, Λοκρούς, Ἄβαντας, Ἀθηναίους κλπ., μνημονεύει δέ, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ Ἑλλήνων, ὄχι ὅμως ὡς κοινοῦ τοῦ ἔθνους ονόματος, ἀλλὰ ὡς ἑνὸς τῶν εθνῶν ἐξ ὧν συνεκροτεῖτο ἡ ὅλη ἑλληνικὴ φυλή, τὸ ὁποῖον κατεῖχε μικράν τινα πόλιν ἢ χώραν τῆς μεσημβρινῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Ἰλίου, ὑπὸ τὸν Ἀχιλλέα, μετὰ τῶν Μυρμιδόνων καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Φθιώτιδος. Ὁσάκις δὲ ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται κοινήν τινα προσηγορίαν τῆς ὅλης ὁμάδος τῶν Ἑλλήνων, ὀνομάζει αὐτούς, ὡς εἴδομεν, συνήθως Ἀργείους, ἢ Δαναούς, ἢ Ἀχαιούς. Οὐδὲν ἧττον, εἶναι πρόδηλον, καὶ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο εἶναι αυτὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εὑρίσκομεν ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων.

Ἀλλ' οἱ πλειότεροι τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἑλλάδος, παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων, ἠθέλησαν νὰ ἀνατρέξωσιν εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους καὶ αὐτῶν τῶν ὁμηρικῶν, καὶ ἠξίωσαν

Ἀκρόπολις τῆς Τίρυνθος

ὅτι, προ τῶν φυλῶν τὰς ὁποίας ὕμνησεν ὁ Ὅμηρος, εἶχον κατοικήσει εἰς την Ἑλλάδα φυλαὶ ἕτεραι, ὀνομαζόμεναι Πελασγοί, Λέλεγες, Κουρῆτες, Καύκωνες, Ἄονες, Τέμμικες, Ὕαντες, Τελχῖνες, Τηλεβόαι, Ἔφυροι, Φλεγύαι, κλπ. κλπ., ὅτι ἐπισημοτάτη τῶν φυλῶν τούτων ἦτο ἡ τῶν Πελασγῶν, ὅθεν καὶ ὅλη αὕτη ἡ παναρχαία ἐποχὴ ὠνομάσθη πελασγική· πρὸς δε τούτοις ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται ἦσαν μὲν συγγενεῖς τοῦ ἔπειτα ἐπικρατήσαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους, δεν εἶχον ὅμως τὸν ἡρωϊκὸν καὶ μάχιμον τούτου χαρακτῆρα, ἀλλὰ διῆγον μᾶλλον βίον εἰρηνικον καὶ γεωργικὸν και σώζοντα ἴχνη τινὰ τῶν δουλικῶν θεσμῶν καὶ ἕξεων τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν.

Ο Γεώργιος Γρότε δὲν νομίζει ὅτι τὰ συμπεράσματα ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ ἀσφαλοῦς τινος ἱστορικῆς βάσεως. Ὁ ἀρχαιότατος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας μάρτυς εἶναι ο Ὅμηρος, ὁ δὲ Ὅμηρος παρίστησι τὴν Ἑλλάδα κατοικουμένην ὑπὸ τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον εὑρισκομεν ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων ιστορικῶν χρόνων. Τὰ περὶ τῶν φυλῶν,

αἵτινες εἶχον δῆθεν κατοικήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ μεταγενεστέρων ἱστορικῶν, οἵτινες συνέπλασαν, ἐκ ποικίλων καὶ ἀντιφατικῶν μυθευμάτων, ὑποτιθεμένην τινὰ ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος, εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἐπεκράτουν ἔτι ἀτελέσταται ἰδέαι περὶ τῶν κανόνων τῆς ἱστορικῆς βεβαιότητος. Ὅτι τὰ προμνημονευθέντα ὀνόματα τῶν Πελασγῶν, τῶν Λελέγων κλπ. ἦσαν ὀνόματα πραγματικῶς ὑπαρξάντων ἐθνῶν, μπορεῖ νὰ ἦναι ἀληθές, ἀλλ' εἰς τοῦτο περιορίζεται ἡ περὶ αὐτῶν γνῶσίς μας· διότι οὐδένα ἔχομεν ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἤκμασαν, τῆς χώρας ἣν κατεῖχον, τῶν πράξεων αὐτῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος, οὐδὲ γνωρίζομεν μέχρι τίνος ἐταυτίζοντο μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἦσαν διάφοροι αὐτῶν· ὥστε, ἂν δὲν δικαιούμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τοὺς Ἕλληνας πρώτους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, δικαιούμεθα ὅμως νὰ ὀνομάσωμεν αὐτοὺς πρώτους, δι' ἀποχρῶντος μάρτυρος, γνωστοὺς εἰς ἡμᾶς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ὀνομάσῃ πελασγικὴν τὴν προηγουμένην τῆς ἑλληνικῆς περίοδον, εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο· ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο οὐδεμίαν συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ ἀσφαλῆ ἔννοιαν καὶ πρὸ πάντων δὲν συντελεῖ εἰς τὴν διευκρίνησιν τοῦ μόνου σπουδαίου ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, πῶς καὶ πόθεν παρέλαβον οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἀρχάς (ἴδε σημ. ἐν σελ. 59). Ὅστις ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἐξελέγξῃ ἐξακολουθῶν, ἴσως ἴτε, τὰ ποικίλα καὶ ἀντιφατικὰ περὶ Πελασγῶν συστήματα, ὅσα ἐπρέσβευσαν οἵ τε κατὰ γράμμα ἐκλαμβάνοντες τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων Γάλλοι Κλαυέρος, Λαρχέρος καὶ Ραοὺλ Ροχέττιος, καὶ οἱ δι' εἰκασιῶν ἑρμηνεύοντες αὐτὰ Νείβουρος, ἢ Κ. Ο. Μύλλερος, ἢ Θίρλουαλλ, δὲν θέλουσι βεβαίως κατακρίνει ἡμᾶς διότι δὲν ἐπεχειρήσαμεν νὰ λύσωμεν τὸ δυνάμενον νὰ λυθῇ τοῦτο πρόβλημα. Τὴν σήμερον οὐδὲν ἔχομεν ἐμμάρτυρον γεγονός, καὶ οὐδ' ἐπὶ Ἡροδότου ἢ Θουκυδίδου ὑπῆρχε γεγονὸς τοιοῦτον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ οἰκοδομήσωμεν ἀποχρῶσάν τινα γνώμην περὶ τῶν προελληνίων Πελασγῶν. Ὁσάκις δὲ οὐδένα ἔχομεν μάρτυρα, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι ὁ Ἡρόδοτος εἶπεν εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἠθέλησε νὰ ἐξηγήσῃ πλήμμυραν τοῦ Νείλου, διὰ τῆς ὑποτιθεμένης ἑνώσεως τοῦ ποταμοῦ τούτου μετὰ τοῦ περιφέροντος τὴν γῆν ὠκεανοῦ· ὁ Ἡρόδοτος εἶπεν εἰς τὸν ἑρμηνευτὴν τοῦτον, ὅτι

Στοαὶ τῆς Τίρυνθος

ὅστις, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τι, ἀνατρέχει μέχρι τοῦ ἀφανοῦς κόσμου «οὐκ ἔχει ἔλεγχον», δηλαδὴ λέγει πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ ἐξακριβωθῶσιν ἂν ἦναι ἀληθῆ ἢ ψευδῆ.

Καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐντὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος πελασγικὴ πόλις ἢ κώμη. Ἐπὶ Ἡροδότου ὑπῆρχον μέν, ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, εἰς δύο διάφορα μέρη, ἔθνη τινά, τὰ ὁποῖα οὗτος ἐθεώρει πελασγικά· τὸ ἓν τούτων κατῴκει τὰς πόλεις Πλακίαν καὶ Σκυλάκην, πλησίον τῆς Κυζίκου, παρὰ τὴν Προποντίδα· τὸ ἄλλο κατῴκει τὴν πόλιν Κρηστῶνα, πλησίον τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου· ἀναφέρονται πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα πελασγικὰ πολίσματα ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ ὄρους Ἄθω· ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀφ' ἑνὸς μὲν βεβαιοῖ, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Πελασγῶν τούτων ἦτο

διάφορος τῆς γλώσσης τῶν περὶ αὐτοὺς οἰκούντων γειτόνων, καὶ ὅτι ἦτο βάρβαρος, ὅ ἐστι μὴ ἑλληνική· ἀφ' ἑτέρου, λέγει ῥητῶς, ὅτι δὲν ἠξεύρει νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὁποίαν τινὰ γλῶσσαν ἐλάλουν οἱ ἀρχαῖοι Πελασγοί· ἐξ οὗ καθίσταται πρόδηλον ὅτι οὐδὲν εἶχε τεκμήριον ὁπωσοῦν βέβαιον περὶ τοῦ ἔθνους τούτου.

Παρεκτὸς δὲ τῶν Πελασγῶν, οἵτινες λέγεται ὅτι κατῴκησαν πρὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἴδομεν ὅτι αἱ παραδόσεις ἀναφέρουσι καί τινας ἀποίκους ἐλθόντας ἐνταῦθα ἐξ Ἀσίας καὶ ἐξ Αἰγύπτου, τὸν Κάδμον (¹), τὸν Δαναόν, τὸν Κέκροπα, καὶ ὅτι ἄλλοι μὲν τῶν ἑρμηνευτῶν παραδέχονται τὰς ἀποικίας ταύτας, ἄλλοι δὲ ὅλως ἀπορρίπτουσιν αὐτάς. Ὁ Γεώργιος Γρότε οὔτε ἀποδέχεται αὐτάς, οὔτε ἀπορρίπτει, ἀλλὰ θεωρεῖ καὶ τὰς περὶ τούτων παραδόσεις ἀνεπιδέκτους ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας, ὅπως ὅλας τὰς λοιπὰς τὰς περὶ τῶν μυθικῶν χρόνων ἀναφερομένας. Ἴχνη τινὰ φοινικικῶν ἀποικιῶν ὑποφαίνονται βεβαίως εἴς τινας ἑλληνικὰς νήσους· ἴσως δὲ Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι ἄποικοι κατεστάθησάν ποτε καὶ ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος· τοῦτο δὲν εἶναι παντάπασιν ἀδύνατον· καὶ πιθανώτατον μάλιστα εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῶν ὑπερθαλασσίων ἐκείνων λαῶν τινὰ τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ἄν, καθ' ἅ τινες ὑπέθεσαν, οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων τούτων ἢ τοὐλάχιστον ὡς παρὰ τούτων παραλαβόντες πάντα τὰ κεφάλαια τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ὁ Γεώργιος Γρότε ἀποκρούει τὸ συμπέρασμα τοῦτο πάσῃ δυνάμει, καὶ εὐλόγως νομίζομεν. Ἅμα, λέγει, ἀντιπαραβάλωμεν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων, προκύπτει ἡλίου φαεινότερον ὅτι ὄχι μόνον οὐδεμία μεταξὺ αὐτῶν ἀναλογία ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ἀρίδηλος καὶ οὐσιώδης ἀντίθεσις. Ἀδύνατον δὲ πρὸ πάντων, ἀνακρίζει, νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ εὐγενεστάτη ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν, ἥτις ἔχει καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ ἐσωτερικὰ μέρη πλείστην τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν, προέκυψεν ἐκ τῆς συμβολῆς δύο ἐξωτερικῶν βαρβάρων γλωσσῶν, τῆς φοινικικῆς καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς, καὶ δύο ἢ πλειοτέρων ἰθαγενῶν βαρβάρων γλωσσῶν, τῆς πελασγικῆς, τῆς λελεγικῆς καὶ ἄλλων τοιούτων.

(¹) Ἂν τὸ ὄνομα Κάδμος θεωρηθῇ ξένον, δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ Ἀραβικὸν ***Καδίμ***=ἔπηλυς, ξένος, καὶ νὰ ὑποτεθῇ Φοινικὸν (διὰ τὴν φυλετικὴν καὶ γλωσσικὴν συγγένειαν Ἀράβων καὶ Φοινίκων. Ἀλλ' ἡ νῦν παρὰ τοῖς ἐγκρίτοις ἱστορικοῖς γνώμη εἶναι ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος (ἐκ τῆς ῥίζ. ***Κάδ***, ***κεκασμένος κόσμος***) ὡς καὶ τῶν συναφῶν τούτῳ ὀνομάτων ***Καδμεία*** (ἀκρόπολις Θηβῶν), ***Καδμείωνες*** (οἱ κάτοικοι Θηβῶν). Τὸ ὄνομα ***Θῆβαι***, ὅπερ πρότερον ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν συγγενὲς πρὸς τὸ τῶν ***Αἰγυπτίων Θηβῶν***, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τοῦτο, εἶναι δὲ ὄνομα Πελασγικόν, ὅπως πολλαὶ ***Θῆβαι*** (Θήβη) ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, σημαίνει δὲ ὡς φαίνεται, ***Πέτραν*** (ἀκρόπολιν, πρβλ. τὸ τῆς Καρικῆς πόλεως ***Ταβῶν*** (νῦν Τάβαξ) ὄνομα (κατὰ Στέφανον Βυζάντιον «ἀπὸ τοῦ ἐπὶ πέτρας οἰκεῖσθαι, ***Τάβαν*** γὰρ τὴν πέτραν Ἕλληνες (Πελασγοὶ) ὀνομάζουσι»). Πρβλ. καὶ τὸ ὄνομα ***Ταύϊον*** τῆς Φρυγικῆς Γαλατίας.

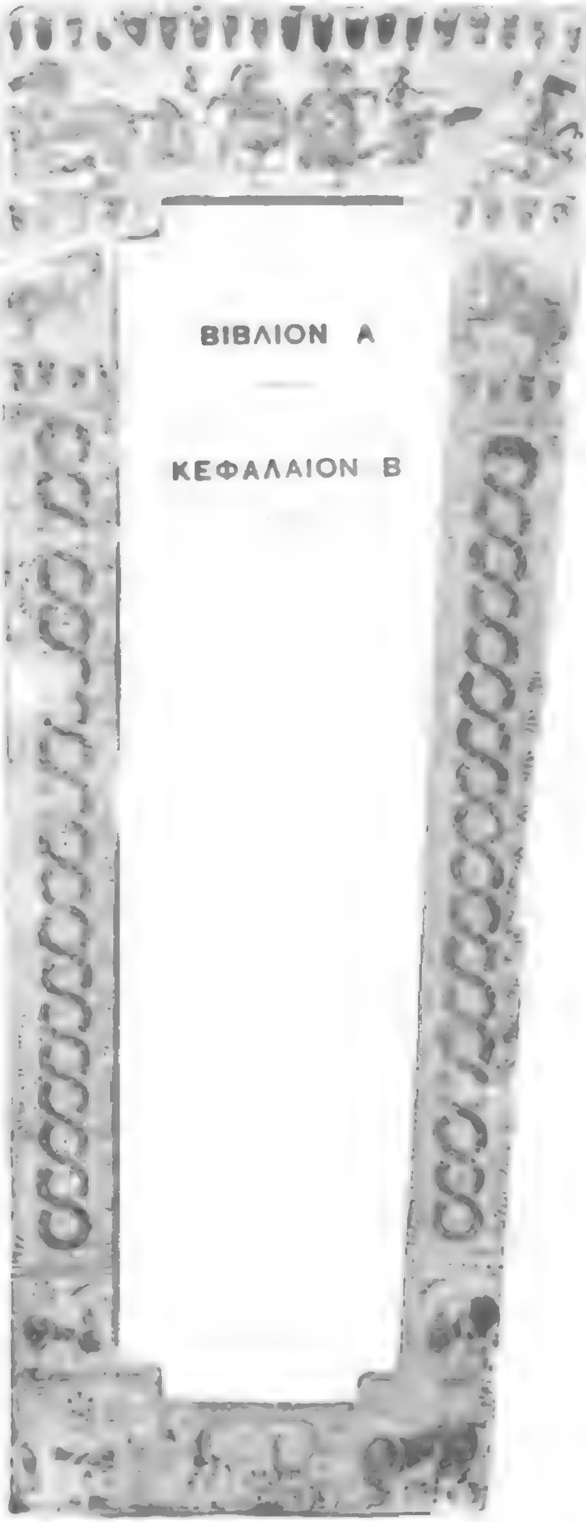

Ἀττικὸν κύπελλον τῆς ϛ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ.

(Ὁ Ἡρακλῆς καταβάλλων τὴν Ὕδραν, ἔργον Νικοσθένους καὶ Ἀνακλέους)
(Μουσεῖον Βερολίνου)

ΒΙΒΛΙΟΝ Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β

Σαρκοφάγος ἐκ Κλαζομενῶν· τῆς ς' ἑκατονταετηρίδος π.Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ἀλλ' ἐὰν τοιαῦται καὶ τοσαῦται ἐπικρατῶσι διαφωνίαι περί τε τῶν Πελασγῶν, οἵτινες λέγεται ὅτι προηγήθησαν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς· καὶ περὶ τῶν αἰγυπτιακῶν καὶ φοινικικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες φημίζεται ὅτι κατεστάθησαν ἐνταῦθα κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους· καὶ περὶ τῶν κοσμογονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν ὅσας εἰκάζεται ὅτι ἔκρυπτον τὰ μυθεύματα τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, καὶ περὶ τῶν ἡρωϊκῶν γενεαλογιῶν, ἄθλων καὶ ἐπιχειρήσεων τῶν ὁμηρικῶν χρόνων· πάντες κατ' εὐτυχίαν ὁμοφώνως πρεσβεύουσιν ὅτι περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ ἔννοιαν, διότι αἱ περὶ τούτου εἰδήσεις, αἱ διασωθεῖσαι εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, τὰ ἐπιγραφόμενα Ἰλιὰς καὶ Ὀδύσσεια, καὶ εἰς τὰ τοῦ Ἡσιόδου, τὰ ἐπιγραφόμενα Ἔργα καὶ Ἡμέραι, καὶ Θεογονία, εἰκονίζουσι πιστῶς ὁπωσοῦν τὴν κατάστασιν ἐκείνην. Ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια εἶναι τὰ δύο ἀρχαιότατα τῶν περισωθέντων ἑλληνικῶν ἐπῶν, καὶ ἐποιήθησαν καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐν τῇ ἐνάτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι. Ἡ Ἰλιὰς ὕμνησε τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, ἡ δὲ Ὀδύσσεια περιέγραψε τὰς περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσέως, ἑνὸς τῶν ἡρώων τοῦ πολέμου τούτου, ὅτε ἐπεχείρησε νὰ ἐπανέλθῃ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἰθάκην. Ἀμφότερα δὲ τὰ ποιήματα, διὰ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τὴν λαμπρότητα τῆς φαντασίας, τὴν ἀμίμητον ζωηρότητα τῶν εἰκόνων καὶ πολλάκις τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μαρτυροῦσι τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς πρώτης γνωστῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ τοιαῦτα ἀριστουργήματα. Δὲν εἶναι ὅμως πολύτιμα μόνον ὡς ποιητικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικὰ ἐν μέρει· διότι οἱ μὲν ὑμνηθέντες ὑπ' αὐτῶν ἥρωες καὶ ἆθλοι δὲν ἔχουσιν, ὡς προείπομεν, ἱστορικὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἡ γενομένη ἐν αὐτοῖς περιγραφὴ τῆς κοινωνίας, τῶν ἠθῶν, τῶν δοξασιῶν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς μυθική, ὡς παραστήσασα δηλαδὴ κατάστασιν πραγμάτων ὅλως ἀλλοτρίαν τῶν ἀκροατῶν τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ἔπους. Ἂν τὸ ἔπος τοῦτο δὲν ἐξεικόνιζεν ἰδέας, καὶ κοινωνικὰς σχέσεις, καὶ αἰσθήματα οἰκεῖα εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, ἤθελε βεβαίως φανῇ εἰς αὐτοὺς ἀκατάληπτον καὶ ἀδιάφορον· ὁ ποιητὴς μεγαλύνει καὶ καλλύνει πολλάκις τὰ ἀντικείμενα περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἀναπλάττει ὅλως ἰδανικὸν κόσμον. Διὰ νὰ καταστήσωμεν δὲ εὐκρινεστέραν τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ τοῦ μύθου τῶν ἡρώων καὶ τῆς ἀληθείας τῶν κοινωνικῶν περιστάσεων, ἐνθυμίζομεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν τὰ κάλλιστα γνωστὰ εἰς αὐτοὺς νεώτερα μυθιστορήματα. Εἰς τὰ μυθιστορήματα ταῦτα, οἱ μὲν ἄνθρωποι καὶ αἱ περιπέτειαι

αὐτῶν εἶναι συνήθως ἐπινοήματα τοῦ γράφοντος, αἱ κοινωνικαὶ ὅμως περιστάσεις, ἐντὸς τῶν ὁποίων περιστρέφονται, εἶναι ἀληθεῖς, διότι, ἂν καὶ αὗται δεν ἦσαν ἀληθεῖς, τὰ μυθιστορήματα ταῦτα, γινόμενα ὅλως διόλου ἀλλότρια τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, οὐδὲν ἤθελον ἔχει θέλγητρον.

Τοιοῦτό τι συμβαίνει και εις τὰ ομηρικὰ ποιήματα. Η εἰκὼν τὴν ὁποίαν παριστῶσιν εἶναι μυθικὴ ἐν ταὐτῷ καὶ πραγματική· μυθικὴ μεν ὡς προς τὰ πρόσωπα καὶ τὰς

Ὅμηρος
(Μουσεῖον Νεαπόλεως)

περιπετείας, πραγματικὴ δὲ ὡς πρὸς τὰ ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, ὅλον τοῦ ἔθνους τὸν βίον. Ἔτι δε πραγματικώτερα εἶναι τὰ ἡσιοδικὰ ποιήματα, ἐξ ὧν ἡ μὲν Θεογονία διδάσκει τί ἐπρέσβευον οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν θεῶν, τὰ δὲ Ἔργα καὶ Ἡμέραι περιέχουσι σειρὰν παραγγελμάτων περὶ γεωργίας, οἰκονομίας, θαλασσοπορίας, ἀνατροφῆς καὶ ἄλλων τοιούτων ἀσχολιῶν τοῦ καθημερινοῦ βίου. Καὶ ἐπειδη τὰ ποιήματα ταῦτα συνετάχθησαν ἐν τῇ ὀγδοῃ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἑκατονταετηρίδι, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἵστανται εἰς τὰ

μεθόρια τῶν μυθικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ εἶναι οὕτως εἰπεῖν οἱ δύο ἀΐδιοι θυρωροὶ τοῦ μυστηριώδους κόσμου, ὅστις κρύπτεται ὄπισθεν αὐτῶν καὶ τοῦ ὁποίου πείθονται νὰ διανοίξωσι μέχρι τινὸς τὰς πύλας καὶ νὰ ἀποκαλύψωσι τὰ ἄδυτα εἰς τοὺς προσερχομένους. Εἰσερχόμεθα λοιπὸν καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν κατόπιν τῶν πολλῶν σοφῶν

Ἡ ἀποθέωσις τοῦ Ὁμήρου
(Βρεταννικὸν Μουσεῖον)

ἀνδρῶν, οἵτινες εἰσδύσαντες προηγουμένως εἰς τὰ μαγικὰ ταῦτα ἀνάκτορα τῆς πρώτης γνωστῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡλικίας, περιέγραψαν διὰ πλείστης ἀκριβείας καὶ γλαφυρότητος, τὴν θαυμασίαν αὐτῶν διασκευήν· καί, ἀκολουθοῦντες μὲν κατὰ πόδας τοὺς δύο ἐκείνους ἀρχαίους ὁδηγούς, προσέχοντες δὲ καὶ εἰς τὰς πιστοτέρας τῶν νεωτέρων ἐξηγήσεις,

Ὁ Ἡρακλῆς ἀνάγων εἰς Ὄλυμπον τὸν Προμηθέα
(Εἰκὼν Γρίπενκερλ. Σιναία Ἀκαδημία Ἀθηνῶν)

ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὸ θρήσκευμα, τὰ κατὰ τοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμούς, τὰ κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην τῶν παναρχαίων Ἑλλήνων.

Οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐπίστευον εἰς τὴν ὕπαρξιν πολλῶν θείων δυνάμεων, πρεσβεύοντες ὅτι ὅλα τὰ μέρη τῆς φύσεως, ὁ αἰθήρ, ὁ ἥλιος, ἡ θάλασσα, οἱ ποταμοί, τὰ ὄρη, τὰ δάση, τὰ ἀκρωτήρια· προσέτι δὲ καὶ αἱ ἀρεταί, τὰ πάθη, αἱ τέχναι, αἱ περιπέτειαι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, οἷον ἡ φρόνησις, τὸ κάλλος, ἡ ἄγρα, ἡ γεωργία, ὁ θάνατος, τὸ κράτος, ἡ βία, εἶχον τὸν ἴδιον αὐτῶν θεόν. Οἱ θεοὶ ὅμως οὗτοι δὲν ἐλατρεύοντο ὡς φυσικαὶ ἢ ἠθικαὶ δυνάμεις, ἐλατρεύοντο ὡς ὄντα ἔχοντα ἀνθρωπίνην μορφὴν καὶ διάγοντα βίον ἀνθρώπινον· ἀλλὰ ἀθάνατα, ἰσχυρότερα τῶν ἀνθρώπων, καὶ διέποντα, μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον, τὴν τύχην τοῦ κόσμου. Δώδεκα δὲ ἐξ αὐτῶν ἐθεωροῦντο ὡς οἱ πάντων μέγιστοι θεοὶ καὶ ὠνομάζοντο Ὀλύμπιοι, καθὸ κατοικοῦντες εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς κορυφὰς τοῦ ὄρους Ὀλύμπου, αἵτινες συνεχέοντο μετὰ τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ δώδεκα οὗτοι μεγάλοι θεοὶ ἦσαν ἓξ μὲν ἄρσενες· ὁ Ζεύς, ὁ καὶ θεὸς τοῦ αἰθέρος ἰδίως, ὁ Ποσειδῶν, τῆς θαλάσσης, ὁ Ἀπόλλων, τοῦ φωτός, ὁ Ἄρης, τοῦ πολέμου, ὁ Ἥφαιστος, τοῦ πυρὸς καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ ὁ Ἑρμῆς, τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ λόγου· ἓξ δὲ θήλεις, ἡ Ἥρα, θεὰ τοῦ ἀέρος, ἡ Ἀθηνᾶ, τῆς φρονήσεως, ἡ Ἄρτεμις, τῆς ἄγρας, ἡ Ἀφροδίτη, τοῦ κάλλους, ἡ Ἑστία, τοῦ οἰκιακοῦ βίου, καὶ ἡ Δήμητρα, τῆς γεωργίας. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν πολλοὶ δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν Ὀλυμπίων, κατά τε τὴν δύναμιν καὶ τὸ ἀξίωμα· οἷον, ὁ Πλούτων, ὁ θεὸς τοῦ ᾅδου, ἡ Ἑκάτη, ἡ ἔφορος τῶν τοκετῶν, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ὁ Διόνυσος, ἡ Περσεφόνη, αἱ Μοῦσαι, κλπ. Τινὲς ὅμως ὑπηρετουν ἁπλῶς τοὺς μεγαλειτέρους θεούς, οἷον ἡ Ἶρις, ἡ Ἥβη, αἱ Ὧραι, κλπ. Τελευταῖον ὑπῆρχον καὶ θεῖαί τινες δυνάμεις, ἢ μᾶλλον τερατώδεις τινὲς τῶν θεῶν γόνοι, οἵτινες οὔτε ἀνθρωπίνην μορφὴν εἶχον, οὔτε συνεδυάζοντο μετὰ στοιχείου τινος τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ κόσμου· οἷον οἱ Ἑκατόγχειρες, αἱ Ἅρπυιαι, αἱ Γοργόνες, ἡ Χίμαιρα, ἡ Σφίγξ, οἱ Κένταυροι, ὁ Γηρυόνης, κλπ.

Τῶν δὲ θεῶν ἁπάντων, τῶν τε Ὀλυμπίων καὶ τῶν ἄλλων, καθὼς καὶ ἅπαντος τοῦ

κόσμου, προΐστατο ὁ Ζεύς [1], ὡς ἀγαθὸς πατὴρ οἰκογενείας καὶ βασιλεύς. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ υπερτατου τούτου ὄντος εἶναι παράδοξον κρᾶμα θείας ἀληθοῦς μεγαλειότητος καὶ σχεδὸν ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Ὁ Ζεὺς ὁρίζει τὰ προσόντα καὶ ἐξελέγχει τὰς πράξεις ἑκάστου τῶν ἄλλων θεῶν, σύμπαντες δὲ οἱ ἀγῶνες αὐτῶν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον δύνανται νὰ

Ζεύς
(Μουσεῖον Ῥώμης)

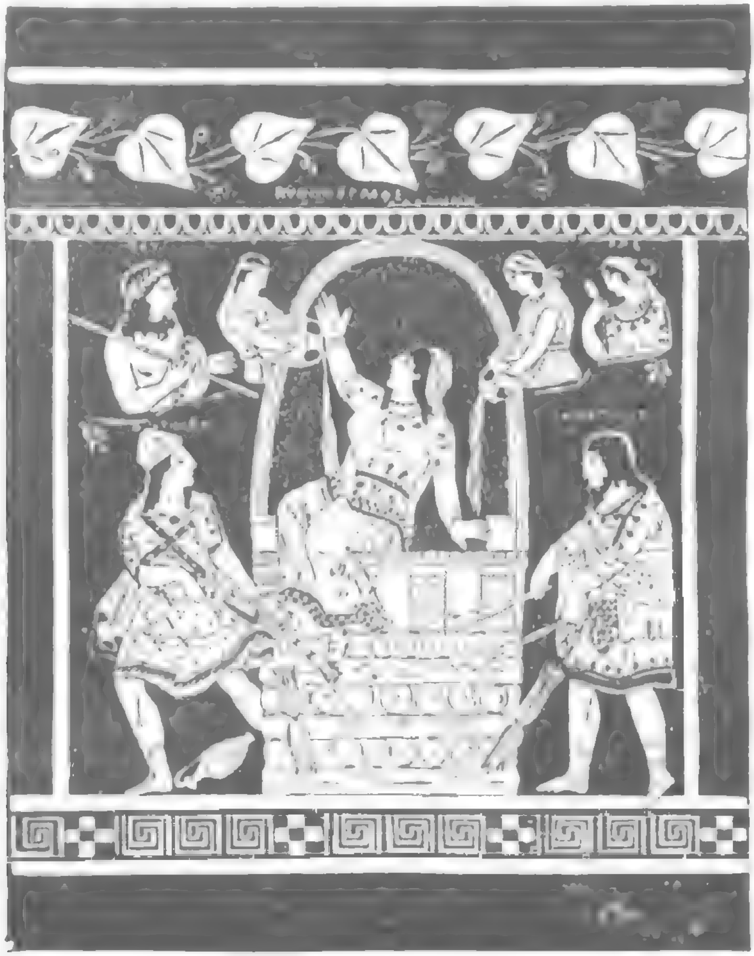
ἐλαττώσωσι τὸ κράτος ἢ νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Τὸ φοβερὸν νεῦμα, δι' οὗ επικυροῖ τὰ δόξαντα αὐτῷ, οὔτε ἀνάκλησιν οὔτε παρακοὴν ἐπιδέχεται [2]. Καθὼς δὲ ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶναι ἀκαταμάχητος, οὕτω καὶ ἡ σοφία ἀνεξερεύνητος. Αυτὸς κρατεῖ τὰ χρυσᾶ τάλαντα, εἰς τὰ ὁποῖα σταθμίζονται αἱ τύχαι τῶν ἐθνῶν καὶ ἀνθρώπων. Εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἵστανται δύο πίθοι, ἀπὸ τῶν ὁποίων οὗτος ἐξάγει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακά, δι' ὧν καθιστᾶ ἡδεῖαν ἢ ἐπώδυνον τὴν ὕπαρξιν τῶν θνητῶν. Αὐτὸς ἵδρυσε τὴν ἀΐδιον τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ τὴν ἀμετάθετον ἀλληλουχίαν τῶν γεγονότων, εις ἣν καὶ αὐτὸς ὑποτάσσεται. Οἱ νόμοι οἱ ἀνθρώπινοι, ἐκ τοῦ κράτους

(1) Πρβλ. Σοφοκλ. Ἀντιγ. στίχ. 605 κ.ἑξ. «Τεάν, Ζεῦ, δύνασιν τίς ἀνδρεῖς ὑπερβασία κατάσχη, τὰν οὔθ' ὕπνος αἱρεῖ ποθ' ὁ Παντογήρως, οὔτ' ἄκοποι, θεῶν νιν μῆνες, ἀγήρῳ δὲ χρόνῳ δυνάστας κατέχει Ὀλύμπου μαρμαρόεσσαν αἴγλην;»

(2) Πρβλ. τοὺς πολυθρυλήτους περὶ τούτου Ὁμηρικοὺς στίχους Ἰλ. Α 525,526

…Οὐ γαρ ἐμὸν παλινάγρετον, οὐδ' ἀπατηλὸν
Οὐδ' ἀτελεύτητον ὅ,τι κεν κεφαλῇ κατανεύσω.

αὐτοῦ παράγουσι τὸ κῦρος οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ λαμβάνουσι τὸ σκῆπτρον· αὐτὸς εἶναι ὁ προστάτης τῶν κοινωνικῶν δικαίων, ὁ ἔφορος τῆς τῶν συμβολαίων ἐκτελέσεως, τῆς τῶν ὅρκων τηρήσεως· αὐτὸς τιμωρεῖ τὴν προδοσίαν, τὴν ὕβριν, τὴν ὠμότητα· ὁ ξένος καὶ ὁ ἱκέτης διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προστασίαν· ὁ φραγ-

Ὁ Ζεὺς προστατεύει διὰ τοῦ Ὑετοῦ τὴν Ἀλκμήνην
(Ἐξ ἀγγείου τοῦ Πύθωνος)

μὸς τῆς οἰκίας ἀνατίθεται εἰς τὴν φύλαξιν αὐτοῦ, ἡ δὲ ἀποποίησις ἢ καταφρόνησις τῆς φιλοξενίας δεινῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδικεῖται. Ἀλλ' ὅμως ὁ θεὸς αὐτός, τὸ μέγιστον καὶ ἐνδοξότατον τῶν ὄντων, ὄχι μόνον ἔχει ἀνθρωπίνην μορφήν, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοί, ἀλλὰ ὑπόκειται, ὡς αὐτοί, καὶ εἰς τὰ πάθη τὰ ἀνθρώπινα, καὶ εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ἀσθενείας· διότι τὰ θεῖα ταῦτα σώματα, εἰ καὶ ἔχουσι τὸ προνόμιον τῆς ἀθανασίας, τῆς καλλονῆς καὶ τῆς ἰσχύος, εἰ καὶ ῥέει εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν αἷμα καθαρώτερον τοῦ ἀνθρωπίνου [1]

---

[1] Τὸ αἷμα τοῦτο τῶν θεῶν λέγεται «ἄμβροτον αἷμα θεοῖο, ἰχὼρ οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν» (Ἰλ. Ε 339-340).

δὲν εἶναι ἀπρόσιτα οὔτε εἰς τὰς ἡδονάς, οὔτε εἰς τὸν πόνον· αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ τρέφωνται δι' ἀμβροσίας, καὶ εὐγνωμόνως ὀσφραίνονται τὴν κνίσσαν τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας προσφέρουσιν εἰς αὐτὰ οἱ θνητοί. Τὰ δὲ ἄλλα αὐτῶν πάθη εἶναι ἀνάλογα τῶν ὅλως ἀνθρωπίνων τούτων ὀρέξεων· ὁ ἄστατος ἔρως, ὁ φθόνος, ἡ ὀργή, τὸ μῖσος ταράττουσι πολλάκις τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ βασιλείου τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διακινδυνεύει ἐνίοτε ἐκ στάσεων καὶ συνωμοσιῶν πλεκομένων κατὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ Ζεὺς δὲν εἶναι πάντοτε ἀδιάφορος εἰς τὰς ἔριδας ταύτας· πολλάκις δὲ εἶναι ἀναποφάσιστος εἰς τὰς γνώμας αὐτοῦ, ἀπατᾶται ἀπὸ τεχνασμάτων, τυφλοῦται ὑπὸ ἐπιθυμιῶν, καὶ παρεκτρέπεται ὑπὸ τῆς ὀργῆς εἰς βίαν ἀγενῆ. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη δὲν εἰκονίζουσι κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε τρόπον τὴν σχέσιν τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν πρὸς τὴν μοῖραν, καὶ ἴσως ὁ ποιητὴς δὲν εἶχεν εὐκρινῆ τῆς σχέσεως ταύτης ἔννοιαν· διότι συνήθως μὲν ὁ Ζεὺς ἐπιβάλλει τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τὴν μοῖραν, ἐνίοτε ὅμως φαίνεται οὐδὲν ἄλλο ἢ ὑπηρέτης ἁπλοῦς ἀνάγκης ἀπαραιτήτου, τὴν ὁποίαν ματαίως ζητεῖ νὰ διαφύγῃ.

Ἡ δὲ εἱμαρμένη αὕτη τῶν Ἑλλήνων διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ δόγματος, τὸ ὁποῖον, ἐμβολιαζόμενον εἰς τὰ πνεύματα λαῶν βαρβάρων, ἀγρίων καὶ ἡδυπαθῶν, οἷοι οἱ Μωαμεθανικοί [1], ὁπλίζει μὲν αὐτοὺς ἐκ διαλειμμάτων διὰ προσκαίρου παροξυσμοῦ ἀνδρείας, συνεπιφέρει ὅμως τὸ ὀλέθριον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ὅτι, ἅμα παρελθόντος τοῦ παροξυσμοῦ τούτου, περιπίπτουσιν εἰς ἀπάθειαν, καθιστῶσαν αὐτοὺς ἀνικάνους νὰ πράξωσί τι εἰς τὰς συνήθεις τοῦ βίου περιστάσεις. Τὸ δόγμα τῶν Ἑλλήνων προέκυπτεν ἐκ τῶν φυσικῶν αὐτῶν θεωριῶν περὶ τῆς προφανοῦς εὐρυθμίας τοῦ κόσμου τούτου, περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν αἴτια κρύφια καὶ ἀνεξήγητα δύνανται νὰ ἔχωσιν εἰς τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιτυχίαν. Δὲν ἀνεπλήρου δὲ παρ' αὐτοῖς τὴν ἀνδρείαν, οὐδ' ἐχρησίμευεν ὡς πρόφασις ἀδρανείας· ἐνέπνεε μὲν καρτερίαν τινὰ ἐν ταῖς συμφοραῖς, ἀλλὰ κατέλειπε σώαν τὴν δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων, ἐνόσῳ εἶχον τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποφύγωσι, διὰ συνέσεως καὶ ἐνεργείας, τὰ ἐπικρεμάμενα δεινά, οὔτε πάλιν ἀπέτρεπον αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπικαλῶνται τὴν συνδρομὴν τῶν θεῶν. Ἄλλως τε οἱ μάκαρες τοῦ Ὀλύμπου κατεδέχοντο νὰ ἀναμιγνύωνται καὶ οἴκοθεν εἰς τὰ πράγματα τῶν ἀνθρώπων, γενεᾶς ὑποδεεστέρας καὶ ἀτυχοῦς, ἥτις ὅμως, ἡνωμένη οὖσα μετ' αὐτῶν διὰ τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας, ἐθεωρεῖτο ἀξία πολλάκις μὲν τῆς συμμαχίας, ἀείποτε δὲ τῆς συμπαθείας αὐτῶν. Εἴδομεν ὅτι ἡ δοξασία, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν ἐκ πηλοῦ ὑπὸ τοῦ Προμηθέως, ἦτο μεταγενεστέρα καὶ ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα δοξασία τοῦ Ἡσιόδου [2], καθ' ἣν οἱ θεοὶ ἔπλασαν ἀλληλοδιαδόχως πέντε διάφορα γένη ἀνθρώπων, δὲν συνεδυάζετο μὲ τὰς ἱστορικὰς γενεαλογίας, καθ' ἃς οἱ ἐπισημότατοι τοὐλάχιστον τῶν ἀνθρώπων ἦσαν ὄχι πλάσματα, ἀλλὰ γόνοι ἢ ἀπόγονοι τῶν θεῶν. Αὐτὸς ὁ Ἡσίοδος λέγει ἀλλαχοῦ, ὅτι ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι· παρ' Ὁμήρῳ δὲ ὁ Ζεὺς

---

(1) Ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὴν ἐν τῷ Ἰσλὰμ ἤτοι ἐν τῇ Μωαμεθανικῇ θρησκείᾳ ἀναπτυχθεῖσαν πίστιν εἰς τὸ πεπρωμένον καθ' ἣν τὰ πάντα γίνονται ἐν τῷ κόσμῳ ὡς προωρίσθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ νὰ γίνωνται καὶ κατ' οὐδὲν ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις καὶ ἐλευθερία δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν πεπρωμένην πορείαν τῶν πραγμάτων.

(2) Περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν θεῶν οὐδ' ὁ Ἡσίοδος ποιεῖται λόγον. Τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν διαφόρων γενῶν, ἃ ἐποίησαν οἱ θεοί, δὲν ἀναφέρονται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ὑπὸ τῶν θεῶν πλάσιν ἢ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν πέντε γενῶν, ἀλλ' εἰς τὴν τοιαύτην ὑπὸ τῶν θεῶν γενομένην διάταξιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, ὥστε νὰ παραχθῶσιν ἀλληλοδιαδόχως τὰ πέντε γένη ἢ μᾶλλον πέντε φάσεις ἢ περίοδοι (ætates κατὰ τὸν Ρωμαῖον ποιητὴν Ὀβίδιον) τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

ὀνομάζεται πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ἐπήκουον λοιπὸν οἱ θεοὶ τῆς προσευχῆς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ ὅτι ἀπολαμβάνει βεβαίως τὴν εὔνοιαν αὐτῶν· ὁ χρηστότατος τῶν ἡρώων δὲν διέφευγε τὴν θείαν δίκην, καὶ ἀκουσίως ἂν προεκάλει τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν· ὁ δὲ ἀσφαλέστατος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῶσιν οὗτοι ἵλεοι, ἦτο νὰ κήδεταί τις περὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, καὶ νὰ σέβεται αὐτούς. Διότι ἐν γένει οἱ θεοὶ ἀπεστρέφοντο τὴν ὑπεροψίαν [1], τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς τύχης ἢ τῆς ἰσχύος μέθην, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι λησμονοῦσιν ὅτι εἶναι ὄντα ἀσθενῆ καὶ θνητά· ὅθεν πᾶσα ἀπροκάλυπτος ἀδιαφορία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον, καὶ πᾶσα ἀξίωσις ἰσότητος πρὸς τοὺς θεούς, ἐλογίζετο ὑπὸ τούτων ὡς ἁμάρτημα δεινόν, κατὰ τοῦ ὁποίου σπανίως δὲν ἐπέβαλλον τιμωρίαν περιφανῆ. Ἐφθόνουν προσέτι τὸν ἄνθρωπον ὅστις διετέλει ἀδιαλείπτως εὐδαιμονῶν. Ὅσῳ μεγάλη καὶ ἂν ἦτο τότε ἡ ταπείνωσις αὐτοῦ, ἡ διηνεκὴς αὕτη ἐπιτυχία, καθὸ προσεγγίζουσα ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν θείαν μακαριότητα, δυσκόλως ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὸν σκόπελον τῆς ὀργῆς των. Τὴν δὲ παρήγορον ἰδέαν, ὅτι τὴν θλῖψιν προξενοῦσιν οἱ θεοὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἵνα ὑποδείξωσιν εἰς αὐτοὺς ἐπιεικῶς τὰ ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα ἀναλλοιώτου εὐτυχίας, ἠγνόησαν ἐπὶ πολύν, ὡς φαίνεται, χρόνον οἱ Ἕλληνες. Ὅ,τι μάλιστα ἐλογίζετο ἀρεστὸν εἰς τοὺς θεούς, ἦτο ἡ εὐλαβὴς τοῦ ἀνθρώπου μεγαλοδωρία· καὶ ὅ,τι μάλιστα ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς εὐπρόσδεκτον, ἦτο ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν τελετῶν τῆς λατρείας των· τοσούτῳ δὲ ἀπαραιτήτους ἐθεώρουν τὰς τελετὰς ταύτας, ὥστε καὶ ἀκουσία περὶ αὐτὰς ὀλιγωρία ἤρκει νὰ ἐπισύρῃ κατ' ἔθνους ὅλου τὰς δεινοτέρας τῶν συμφορῶν [2].

Τοιαῦται περὶ θεῶν καὶ περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα δοξασίαι δὲν συνετέλουν βεβαίως καθ' ἑαυτὰς εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων. Ὑπῆρχεν ὅμως ἔμμεσός τις σύνδεσμος μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Καὶ πρῶτον τὰ ἀλλόκοτα τῶν θεῶν ἤθη κατ' οὐδὲν ἠλάττουν τὸ σέβας, τὸ ὁποῖον οὗτοι ἐνέπνεον, οὐδ' ἐπροβάλλοντο ἐν γένει ἢ ἐλογίζοντο σπουδαίως ὡς τύποι καὶ ὑπογραμμοὶ ἀξιομίμητοι, οἱ δὲ λατρεύοντες αὐτοὺς ἄνθρωποι δὲν ἐπεχείρουν νὰ ἐξαγάγωσι διδασκαλίας πρακτικὰς ἀπὸ τῶν παραδόσεων τῆς μυθολογίας. Διότι οἱ θεοί, καίτοι μὴ ὄντες ἀνώτεροι τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ἦσαν ὅμως τοσοῦτον μεγάλοι καὶ τοσοῦτον μακρὰν ἔκειντο τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, ὥστε δὲν ὑπελαμβάνοντο ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους τοὺς ἐπιβεβλημένους εἰς τὴν ὑποδεεστέραν γενεὰν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπενήργει δὲ τὸ θρήσκευμα ἐπὶ τῆς ἠθικῆς διά τινων δυνάμεων, ἰδίως ἐπιτετραμμένων νὰ ἐπιβάλλωσι τὰς νενομισμένας εἰς τοὺς κακούργους ποινάς. Αἱ δυνάμεις αὗται ἦσαν αἱ λεγόμεναι Ἐριννύες [3]. Ὁ Ὅμηρος ὑπο-

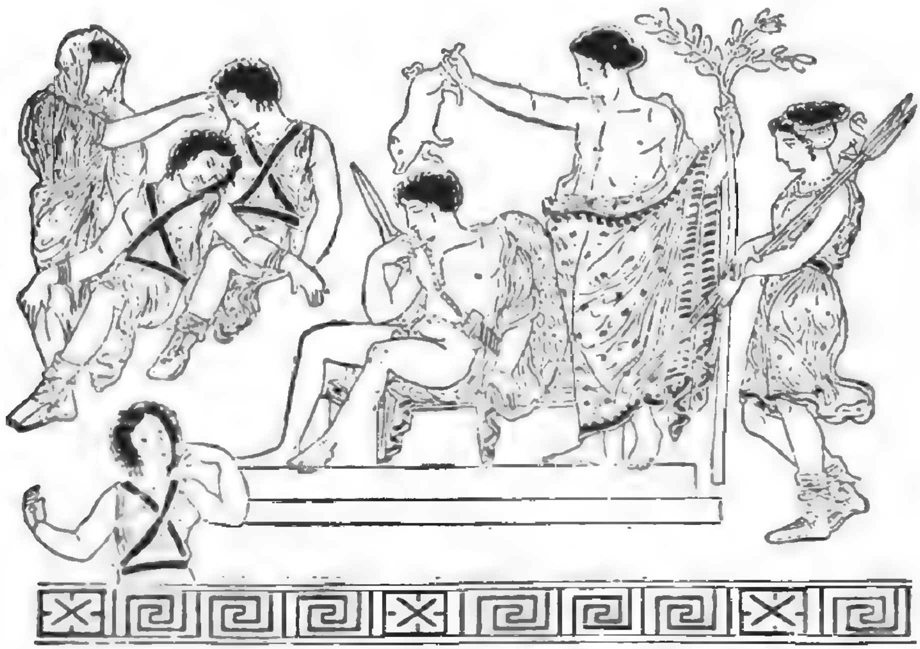
---

[1] Πρβλ. Σοφοκλ. Ἀντιγ. στ. 125-126 «Ζεὺς γὰρ μεγάλους γλώσσης κόμπους ὑπερεχθαίρει».

[2] Οὕτως ὁ Ἀχιλλεὺς φοβεῖται μὴ ὁ καταστρεπτικώτατος λοιμός, ὁ ἐνσκήψας εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν ἐν Τροίᾳ εἶναι ἐπακόλουθον τοιαύτης τινὸς ὀλιγωρίας (Ἰλ. Α. 65 «εἴτ' ἄρ' ὅγ' (Ἀπόλλων) εὐχωλῆς ἐπιμέμφεται εἴθ' ἑκατόμβης»).

[3] Αἱ *Ἐριννύες* ἐκπροσωποῦσι κυρίως τὴν ἠθικὴν βάσανον τὴν ἐκ τῆς τύψεως τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἐπὶ τῇ διαπραχθείσῃ ἁμαρτίᾳ ἢ ἀδικήματι προερχομένην. Ὁ Αἰσχύλος παρίστησιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁλόκληρον χορὸν Ἐριννύων. Βραδύτερον ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν περιορίζεται εἰς τρεῖς, καλουμένας Τισιφόνην, Μέγαιραν καὶ Ἀληκτώ. Ἐκαλοῦντο δέ, κατ' εὐφημισμόν, καὶ Εὐμενίδες, παριστάνοντο δὲ μετὰ κόμης περιελισσομένης ὑπὸ ὄφεων καὶ μετὰ δακρύων αἵματος ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἡ κατοικία αὐτῶν ἦν τὸ *Ἔρεβος* (= Σκότος) ἢ ὁ Τάρταρος (= τόπος βαθυτάτου σκότους ὑπὸ τὴν γῆν καὶ ὑπὸ τὸν Ἅδην τόσον ἀπέχων τοῦ Ἅδου, ὅσον ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ἀπὸ τοῦ Ἅδου αὐτοῦ)· ἐλέγοντο δὲ θυγατέρες τῆς Νυκτός, ἤ, κατ' ἄλλην παράδοσιν, τῆς Γαίας, γεννηθεῖσαι ἀπὸ τῶν ρανίδων τοῦ αἵματος τοῦ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ Κρόνου ἀφαιρεθέντος τοὺς ὄρχεις Οὐρανοῦ.

δεικνύει ἁπλῶς τὸ ἔργον τῶν Ἐριννύων, μὴ ὁρίζων τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, μήτε περιγράφων τὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖον ἡ φαντασία τῶν μεταγενεστέρων ποιητῶν παρέστησε καταπληκτικώτατον. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις αὗται ἀποβαίνουσιν ἴσως φοβερώτεραι ὡς ἐκ τοῦ μυστηριώδους σκότους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περικαλύπτονται αἱ σκιαὶ αὐτῶν παρὰ τῷ ποιητῇ. Ἡ κατοικία αὐτῶν, ἡ κειμένη ἐντὸς τῶν σκοτεινῶν μυχῶν τοῦ ἀοράτου κόσμου, ἐνέπνεε βαθεῖαν φρίκην εἰς τὰς εὐτυχεῖς θεότητας, αἵτινες κατῴκουν εἰς τὰς φαιδρὰς καὶ φωταυγεῖς τοῦ Ὀλύμπου κορυφάς. Ὑπὸ σκότους δὲ περιεκαλύπτοντο αἱ Ἐριννύες καὶ ὅτε ἐξήρχοντο

Καθαρμὸς τοῦ Ὀρέστου. Ὁ Ἀπόλλων προστατεύει τον Ὀρέστην, προσφέρων χοιρίδιον ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα πρὸς τὰς Ἐριννύας, ἐνῷ ἡ Κλυταιμνήστρα ἀφυπνίζει αὐτάς, δεικνύουσα συγχρόνως τὸν μητραλοίαν
(Εἰκὼν ἐξ ἀγγείου, ἧς ὁ ζωγράφος ἐνεπνεύσθη ἐκ τῶν «Εὐμενίδων» τοῦ Αἰσχύλου)

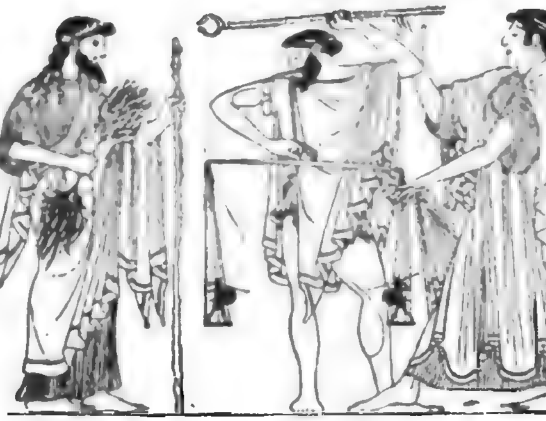
ὑπὸ τῆς κατοικίας ἐκείνης διὰ νὰ ἐπιτελέσωσι τὰ δόγματα τῆς θείας δικαιοσύνης. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτάς, ὅπως ἐξιλέουν τοὺς ἄλλους θεούς· τοὐλάχιστον ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων οὐδεμία φαίνεται ἐπινενοημένη τελετή, ἱκανὴ νὰ ἀφοπλίσῃ μὲν τὴν ὀργὴν τῶν Ἐριννύων, νὰ κατευνάσῃ δὲ τὸν θόρυβον τοῦ ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου. Καὶ ἰδίως μὲν ἐπεμελοῦντο τὴν τήρησιν τῆς ὀφειλομένης εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, εἰς τὰ οἰκογενειακὰ δίκαια εὐλαβείας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιορκία, καὶ ἅπαντα ἴσως τὰ λοιπὰ δεινὰ κακουργήματα, ἦσαν ὁμοίως καθυποβεβλημένα εἰς τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν, ὁ δὲ τρόμος τὸν ὁποῖον ἐνέπνεον αἱ ἀδυσώπητοι αὗται λειτουργοὶ τῆς θείας δίκης, ἂν μὴ ἐσωφρόνιζεν ἐντελῶς τὴν ἀπερίσκεπτον ἐλαφρότητα, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἐμψυχώνῃ παρά τισι τὸ σκανδαλῶδες πολλάκις πολίτευμα τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, περιέστελλε τοὐλάχιστον αὐτὴν μέχρι τινός.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον, οὔτε πάντες οἱ πονηροὶ φαίνονται τιμωρούμενοι εἰς τὴν

μέλλουσαν ζωήν, οὔτε πάντες οἱ χρηστοὶ ἀνταμειβόμενοι. Ὁ Ὅμηρος θεωρεῖ τὸν θάνατον ὡς χωρισμὸν δύο οὐσιῶν διακεκριμένων, ἂν καὶ μὴ ἐντελῶς ἀνομοίων, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος (¹). Τὸ σῶμα δὲν ἔχει ζωὴν ἄνευ ψυχῆς, οὐδ' ἡ ψυχὴ δύναμιν ἄνευ τοῦ σώματος. Αἱ σάρκες καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν ἡρώων μένουσιν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἢ ἀναλίσκονται ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἢ καταλείπονται εἰς βορὰν κυνῶν καὶ πτηνῶν (οἰωνῶν), ἡ δὲ ψυχὴ ἀπέρχεται εἰς τὸν Ἅδην, ὡς ὄνειρον ἀφιπταμένη·

Ψυχὴ δ' ἠΰτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται,

λέγει ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ ἡ μήτηρ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀντίκλεια. Διὰ νὰ εἰσέλθῃ ἡ ψυχὴ εἰς τὸν Ἅδην, δὲν ἐνομίζοντο, ὡς φαίνεται, ἀπαραίτητοι αἱ ἐπικήδειοι τελεταί, ἀλλ' ἐνόσῳ αἱ τελεταὶ αὗται δὲν ἐξεπληροῦντο, ἡ ψυχὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ αὐτόθι. Ἐντεῦθεν ἡ περὶ αὐτῶν ἐπιμέλεια τῶν ἐπιζώντων φίλων, ἡ πεισματώδης περὶ τῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ πάλη, καὶ ἡ τραγικὴ ἐκείνη προσέλευσις τοῦ Πριάμου πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἕκτορος. Πολλὰ δὲ κατανυκτικώτατα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ποιήσεως γεγονότα ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος τούτου στηρίζονται. Ἡ ψυχή, ἐξολισθήσασα ἀπὸ πληγῆς ἢ διὰ τῶν χειλέων (²), δὲν διαλύεται εἰς τὸν αἰθέρα, ἀλλὰ διατηρεῖ τὸ σχῆμα τοῦ ὄντος, εἰς τὸ ὁποῖον πρότερον ἔδιδε ζωήν. Ἀλλ' ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου φωτιζομένη, δὲν εἶναι πλέον κατοικία πρόσφορος εἰς τὸ ἀσθενὲς καὶ θλιβερὸν τοῦτο φάντασμα, τὸ ὁποῖον παρατείνει τὴν ἀνωφελῆ αὐτοῦ ὕπαρξιν ἐντὸς τοῦ ἀμαυροῦ φωτὸς τοῦ καταχθονίου κόσμου. Ἐκεῖ τὸ ὂν τοῦτο δὲν εἶναι εἰμὴ

Ψυχοστασία.
(Ὁ Ἑρμῆς ζυγίζων τὰς ψυχάς. Ἀγγεῖον τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος π.Χ. ἐκ τῆς συλλογῆς Λουύν)

(¹) Τὸ κύριον μέρος τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὰς Ὁμηρικὰς ἀντιλήψεις, ἀποτελεῖ τὸ σῶμα καὶ διὰ τοῦτο, ἐν ἀντιθέσει, πρὸς τὴν ψυχήν, λέγεται παρὰ τῷ ποιητῇ αὐτός («ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν), αὐτοὺς δὲ (τὰ σώματα ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν»). Ἡ βαθυτέρα ἔννοια τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων ὡς κυριωτάτην πραγματικὴν ζωὴν ἐθεώρουν τὴν ἐπὶ γῆς, τὴν ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, οἵαν ζωὴν ἔζων καὶ οἱ θεοὶ αὐτοί, ὑπερέχοντες τῶν ἀνθρώπων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ ζωὴ αὐτῶν ἦν ἀτελεύτητος. Τὴν δὲ μετὰ θάνατον ὕπαρξιν ἐθεώρουν συνέχειαν τῆς ἐπὶ γῆς ἥττονος ἀξίας, ζωὴν σκιώδη· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἦν ἔτι ἀμυδρὰ καὶ ἐν σπέρματι μόνον ὑπάρχουσα. Πρῶτος ὁ Πίνδαρος (ἐν ἀρχῇ τοῦ 5 π.Χ. αἰῶνος) ἐκήρυξε τὸν ὑψηλότερον καὶ θειότερον χαρακτῆρα τῆς μελλούσης ζωῆς, φωνήσας (Ἀπόσπ. 96.)

«Καὶ σῶμα μὲν πάντων ἕπεται θανάτῳ περισθενεῖ,
ζωὸν δ' ἔτι λείπεται αἰῶνος εἴδωλον· τὸ γάρ ἐστι μόνον
ἐκ θεῶν· εὕδει δὲ πρασσόντων μελέων, ἀτὰρ εὑδόντεσσιν
ἐν πολλοῖς ὀνείροις
δείκνυσι τερπνῶν ἐφέρποισαν χαλεπῶν τε κρίσιν».

Τὴν ὑπὸ τοῦ Πινδάρου κηρυσσομένην ταύτην ἰδέαν ἀνήγαγον εἰς ὑψηλὴν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς διδασκαλίαν ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων καὶ οἱ τούτους ἀκολουθοῦντες φιλόσοφοι.

(²) Ἡ ψυχὴ ἵπταται ἐκ πάντων ὁμοῦ τῶν μελῶν (ρεθέων) Ἰλ. Π 856 «ψυχὴ δ' ἐκ ρεθέων πταμένη Ἄϊδόσδε βεβήκει ὁμοίως», καὶ Χ 362.

σκιά τις τοῦ παρεληλυθότος ὄντος, ἀδιαλείπτως ἐπιδιώκουσα τὸ εἴδωλον τῶν πάλαι ἰσχολιῶν καὶ ἡδονῶν. Ὁ περίφημος κυνηγὸς Ὠρίων θηρεύει εἰς λειμῶνας ἀσφοδέλων τὰς σκιὰς τῶν ζῴων, τὰ ὁποῖα εἶχε φονεύσει ποτὲ εἰς τὰ ἐπὶ γῆς ὄρη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Κρήτης Μίνως, ὅστις ζῶν τοσοῦτον ἐδοξάσθη διὰ τὸ φιλοδίκαιον αὐτοῦ, προεδρεύει ἤδη δικαστηρίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουσι τί νὰ κρίνωσι καὶ διανέμει τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ δικαιοσύνην εἰς γενεὰν ὄντων ἀπεστερημένων τῆς δυνάμεως τοῦ κακοποιεῖν. Ὁ ἐνδοξότατος τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ὁ Ἀχιλλεύς, ἀνάσσει μὲν ἁπάντων τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ προθύμως ἤθελεν ἀνταλλάξει τὴν ἀπράγμονα ταύτην τιμὴν ἀντὶ τῆς εὐτελεστέρας τοῦ πραγματικοῦ βίου ὑπηρεσίας (¹). Ὁ Ὅμηρος ποτὲ δὲν ἐφαντάσθη ὅτι ἡ πνευματικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις ἀπαλλαγεῖσα ἅπαξ τῶν γηΐνων αὐτῆς δεσμῶν, ἀποβαίνει ἰσχυροτέρα. Ἐξ ἐναντίας ὁ ποιητὴς παρίστησιν αὐτὴν καταβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς κατάστασιν ἀμυθήτου ἀτονίας.

Ὢ πόπποι, ἦ ῥά τίς ἐστιν καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν
Ψυχὴ καὶ εἴδωλον· ἀτὰρ φρένες οὐκ ἔνι πάμπαν,

ἀνέκραξεν ὁ Ἀχιλλεύς, ὅτε, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τροίας, ὁ φίλτατος αὐτοῦ Πάτροκλος ἔπεσε φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἕκτορος (²), ὅ ἐστι, Φεῦ, ὑπάρχει μὲν καὶ εἰς τὸν Ἅδην ψυχὴ καὶ εἴδωλον τοῦ τεθνεῶτος, ἀλλὰ αἱ φρένες ἐκλείπουσι παντελῶς.

Καὶ ὁ μὲν πολὺς τῶν κατοίκων τοῦ Ἅδου ὄχλος παρέτεινεν οὕτω ἀνωφελῶς τὴν ματαίαν ταύτην ὕπαρξιν, μεγάλοι δέ τινες ἔνοχοι κατεδικάζοντο εἰς ἀγῶνα οἰκειότερον εἰς τὰς καταχθονίους ἐκείνας χώρας. Ἐκ τούτων οἱ μὲν ἐτιμωροῦντο ἐνασχολούμενοι εἰς

(¹) Ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἄρχει τῶν νεκρῶν, τοῦτο λέγεται ἐν Ὁμήρου Ὀδυσσείᾳ· ἀλλ' οὐχὶ διότι ὁ ἥρως ἔχει τοιοῦτόν τι ἀξίωμα ἐν Ἅδου ἐπίσημον, ἀλλ' ἁπλῶς διότι εἶναι ἥρως μέγας καὶ ἐνδοξότατος. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ εἰς τὸν Ἅδην καθόδῳ ἰδὼν τὴν ψυχὴν ἢ τὸ εἴδωλον τοῦ ἥρωος, λέγει πρὸς αὐτήν.

. . . . σεῖο δ' Ἀχιλλεῦ
οὔτις ἀνὴρ προπάροιθε μακάρτατος, οὔτ' ἄρ ὀπίσσω.
πριν μὲν γάρ σε ζωὸν ἐτίομεν ἶσα θεοῖσιν
Ἀργεῖοι, νῦν αὖτε μέγα κρατέεις νεκύεσσιν
ἐνθάδ' ἐών· τῷ μήτι θανὼν ἀκαχίζευ, Ἀχιλλεῦ

ὁ δ' Ἀχιλλεὺς ἀπαντᾷ πρὸς ταῦτα:

Μὴ δή μοι θάνατόν με παραύδα, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ,
βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ,
ἀνδρί παρ ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη,
ἢ πᾶσι νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.

(²) Ἀκριβέστερον οὐχὶ εὐθὺς ὅτε ἐφονεύθη ὁ Πάτροκλος, ἀλλ' ὁπότε ὕστερον, μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἕκτορος, κείμενος παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης καὶ καταλαμβανόμενος ὑπὸ τοῦ ὕπνου εἶδε τὴν ψυχὴν τοῦ θανόντος Πατρόκλου παρισταμένην καὶ παρακαλοῦσαν νὰ τύχῃ ταφῆς τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ νὰ μὴ λησμονηθῇ, διότι ἄθαπτος δὲν δύναται νὰ περάσῃ τὰς πύλας τοῦ Ἅδου κωλυόμενος ὑπὸ τῶν ψυχῶν τῶν νεκρῶν («τῆλέ με εἴργουσι ψυχαί, εἴδωλα καμόντων»). Ὁ Πάτροκλος πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκδηλοῖ τὸν πόθον ἵνα μετὰ τὸν ἐπικείμενον θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως, ὃν προλέγει, ἀμφοτέρων τὰ ὀστᾶ καλύπτῃ ἡ αὐτὴ πυρά. Ὁ Ἀχιλλεύς, ἀφοῦ ὑπεσχέθη εἰς τὸν φίλον τὴν ταχεῖαν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιθυμίας, ἔτεινε τὰς χεῖρας ἵνα συλλάβῃ τὸν ἀγαπητὸν φίλον, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ Πατρόκλου «κατὰ χθονὸς ἠΰτε καπνὸς ᾤχετο τετριγυῖα». Τότε ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ θάμβους ἐγερθεὶς ἀνεφώνησε τὰ ἀνωτέρω περὶ ψυχῆς καὶ φρενῶν (Ἰλ. Ψ 103-107). Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ φρένες, ὧν στεροῦνται αἱ ψυχαὶ ἐν Ἅδου, δὲν εἶναι ὁ νοῦς, τὸ διανοητικόν, οὗ δὲν στεροῦνται, ἀλλ' αἱ φρένες αἱ φυσικαὶ (ἴδ. Ὀδ. Ι 301) «ὅθι φρένες ἧπαρ ἔχουσιν» ὡς πηγὴ ζωτικῆς δυνάμεως φυσικῆς.

ἔργα κοπιώδη καὶ ἀδιάλειπτα καθὼς ὁ Σίσυφος, ὁ διατελέσας βασιλεὺς τῆς Κορίνθου καὶ πολλὰ πράξας ἐν τῷ βίῳ ἀνομήματα, καταδικασθεὶς δὲ ἐν τῷ Ἅδῃ νὰ κυλίῃ ἐπὶ μεγάλου ὄρους βαρὺν λίθον, ὅστις, μόλις ἔφθανεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἐκυλίετο πάλιν κάτω καὶ ἐβασάνιζεν οὕτω τὸν δυστυχῆ Σίσυφον αἰωνίως. Ἄλλοι δὲ ἐταλαιπωροῦντο συναισθανόμενοι πόθους ἀνεκπληρώτους· οἷον ὁ Τάνταλος, ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Φρυγίᾳ Σιπύλου, ὅστις καὶ αὐτὸς πολλὰ ἀσεβήσας πρὸς τοὺς θεοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κατεδικάσθη νὰ ἵσταται αἰωνίως ἐν τῷ ὕδατι βεβυθισμένος μέχρι τοῦ πώγωνος καὶ νὰ καταφλέγηται ὑπὸ πείνης καὶ δίψης· ὁσάκις δὲ ἤθελεν ἢ τὴν δίψαν αὐτοῦ νὰ σβέσῃ, ἢ τὴν πεῖναν νὰ κορέσῃ, τρώγων τοὺς καρποὺς τῶν πλησίον αὐτοῦ πεφυτευμένων καρποφόρων δένδρων, τὸ μὲν ὕδωρ ἔφευγεν ἀπὸ αὐτοῦ, οἱ δὲ κλάδοι τῶν δένδρων ἐτρέποντο πρὸς τὸ ἄλλο μέρος. Εἰς φυλακὴν δὲ ἔτι φοβερωτέραν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον κατωτέρω τοῦ Ἅδου βεβυθισμένην ὅσον ἡ γῆ ἀπέχει τοῦ οὐρανου, κατεκλείοντο οἱ θρασεῖς τοῦ Διὸς ἀντίπαλοι·(¹) ἡ φυλακὴ αὕτη ἦτο ὁ Τάρταρος, ὅστις ἐφράσσετο μὲν διὰ πύλης σιδηρᾶς, ἔδαφος δὲ εἶχε χαλκοῦν. Ἀφ' ἑτέρου εὐάριθμος μακάρων ἡρώων ὅμιλος, ἀντὶ νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸν Ἅδην, μετεβιβάζοντο εἰς πεδίον ἠλύσιον, εἰς νῆσον τοῦ Ὠκεανοῦ, ὑπὸ ἀϊδίων ζεφύρων καταπνεομένην, ἀπηλλαγμένην δὲ πάσης ὀχληρᾶς τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους μεταβολῆς.

Ὁ Χάρων καὶ ὁ ψυχοπομπὸς Ἑρμῆς
(Εἰκὼν ἐκ λευκῆς Ἀθηναϊκῆς λημύθου)

Κατὰ τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν τότε γνώμην, οἱ ἄνθρωποι, διὰ νὰ ἀξιωθῶσι τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν, ὤφειλον νὰ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς ὅπως πρὸς τοὺς δυνατοὺς τῶν θνητῶν· νὰ προσφέρωσι δηλαδὴ εἰς τοὺς θεοὺς τὴν εὐλάβειαν αὐτῶν καὶ τοὺς φόρους, ἤ, καθὼς λέγει ἡ θρησκεία, τὴν λατρείαν καὶ τὰς θυσίας. Αἱ θυσίαι τῶν προπατόρων ἡμῶν ἦσαν ἐν μέρει μὲν χαριέσταται, καθὸ εἰκονίζουσαι εὐλάβειαν καθαράν, ἐν μέρει ὅμως παριστῶσι τὴν τυφλὴν ὁρμὴν παχυλῆς δεισιδαιμονίας. Ἐν τῇ νηπιώδει αὐτοῦ καταστάσει ὁ ἄνθρωπος, ἅμα κατανοήσῃ ὅτι ἡ τύχη του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς θείας ἀγαθότητος, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὴν διὰ προσφορᾶς, ἥτις, ὅσῳ εὐτελὴς καὶ ἂν εἶναι καθ' ἑαυτήν, δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς σύμβολον τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος. Ὁ καθαρῶς συμβολικὸς οὗτος χαρακτὴρ ἐπικρατεῖ εἰς τὰς πλείστας ἑλληνικὰς τελετάς· τοιαῦται λ.χ. ἦσαν αἱ σπονδαί, ἤτοι ὁ οἶνος ἢ καὶ ἄλλα ὑγρά, τὰ κατὰ τὰς θυσίας καὶ εὐωχίας χεόμενα κατὰ γῆς, εἰς τὴν ἑστίαν, εἰς τὸν βωμόν, πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν· ἡ εἰρεσιώνη, ἤτοι στέφανος ἐξ ἐλαίας, διὰ καρπῶν κεκοσμημένος, τὸν ὁποῖον, κατά τινας ἱερὰς πανηγύρεις, περιέφερον παῖδες, ᾄδοντες, καὶ ὅστις ἔπειτα ἀνηρτᾶτο εἰς τὴν πύλην τῆς οἰκίας, ἀπαραλλάκτως κα-

(¹) Οἱ τιτᾶνες δηλονότι καὶ οἱ γίγαντες. Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι βραδύτερον, μετὰ τῆς ἐπελθούσης μείζονος ἐξάρσεως τῶν περὶ τοῦ θείου ἰδεῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἐπεκράτησε νέα δόξα (ἧς ἑρμηνεὺς ἰδίως ὁ μέγας Πίνδαρος), καθ' ἣν ὁ Ζεύς, διαλλαγεὶς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τούτους, ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ διάγωσι τοῦ λοιποῦ ἐν εἰρήνῃ ἐν τοῖς Ἠλυσίοις πεδίοις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κρόνου.

θώς πράττομεν σήμερον ὡς πρὸς τὸν στέφανον τῆς 1ης Μαΐου· αἱ προσφερόμεναι εἰς τοὺς θεοὺς ἀπαρχαὶ τῶν καρπῶν· αἱ κόμαι, τὰς ὁποίας οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι ἀφιέρουν πολλάκις εἰς θεότητας προστάτιδας, κλπ. Ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ τελεταὶ πολυτελέστεραι καὶ ἧττον ἀφελεῖς. Οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἀπέδωκαν εἰς τὰς οὐρανίας δυνάμεις τὰ πάθη τῶν βασιλέων τῆς γῆς, κατήντησαν νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ἡ θυσία ἐνεργεῖ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶναι πολυτιμοτέρα καὶ ὅτι ἡ προσφορὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφράζῃ ὄχι μόνον τὸ αἴσθημα τοῦ προσφέροντος, ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρον τοῦ αἰσθήματος τούτου. Δύο δὲ δημώδεις προλήψεις ὑπέθαλψαν τὴν πεποίθησιν ταύτην· ὁ λαὸς ὑπελάμβανε τοὺς θεοὺς δεκτικοὺς φθόνου καὶ ζηλοτυπίας, ἐφαντάζετο ὅτι δὲν δύναται νὰ κατευνάσῃ τὰ πάθη ταῦτα, εἰμὴ προσφέρων πλούσια δῶρα· πρὸς τούτοις δὲ ἡ θυσία ἐλογίζετο ὥς τις ἑστίασις τῶν θεῶν, ὡς συμπόσιον δηλαδὴ προσφερόμενον εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο τοσούτῳ εἰς αὐτοὺς ἀρεστότερον, ὅσῳ ἦτο μᾶλλον πολυδάπανον καὶ λαμπρόν. Ὁσάκις δὲ ἡ θυσία σκοπὸν εἶχε νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν περιυβρισθεῖσαν θεότητα, ἡ πολυτέλεια τῆς ἱλαστηρίου ταύτης προσφορᾶς ἀπέβαινεν ἐξαισία. Καὶ αἱ προλήψεις αὗται συνεπήγαγον φυσικῷ τῷ λόγῳ ἄλλας δεινοτέρας, ὥστε ἐπὶ τέλους τὸ πλῆθος περιῆλθεν εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐνίοτε ἡ θυσία ἀνθρώπου ἠδύνατο μόνη νὰ δυσωπήσῃ τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν· διότι φαίνεται τφόντι βέβαιον, ὅτι εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς ὁμηρικῆς, οἱ Ἕλληνες εἴτε οἴκοθεν, εἴτε διὰ τῆς ἐπιρροῆς παραδειγμάτων ξένων, ἔφθασαν εἰς τὸ φοβερὸν τοῦτο συμπέρασμα. Τινὲς ἠμφισβήτησαν τὴν τοιαύτην ἀρχαιότητα τῶν ἀνθρωποθυσιῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν μνημονεύει αὐτῶν, οὐδὲ αἰνίσσεται ποτὲ αὐτάς[1]. Ἀλλὰ πολλοὶ ἄλλοι μῦθοι, ἡ κοινὴ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων γνώμη, καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἔθνους τούτου μαρτυροῦσι, κατὰ δυστυχίαν, ὅτι ἐμίανε τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἥτις ἄλλωστε ὅσῳ φαιδρὰ καὶ ἂν ἦτο, μετεῖχεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τραχύτητός τινος καὶ ἀγριότητος.

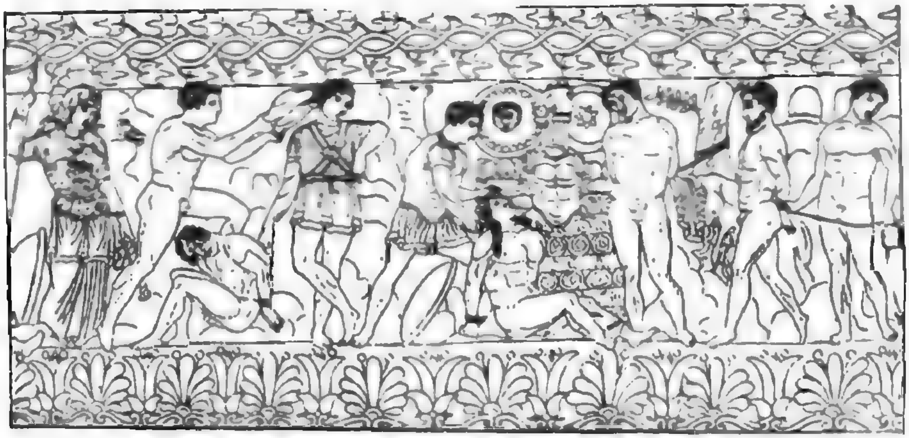
Σκηνὴ θυσίας
(Ἐξ ἀγγείου τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος)

Τὰ κατὰ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ τὰς κοινωνικὰς θέσεις φαίνονται, ἔτι ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἐποχῆς, ἄξια ἔθνους πρεσβεύοντος καλλιτέρας θρησκευτικὰς δοξασίας, τοὐλάχιστον ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων· διότι οἱ πραγματευθέντες περὶ ἀρχαιοτέρας τινὸς πελασγικῆς ἐποχῆς ἀξιοῦσιν, ὅτι τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα τότε κατῴκουν εἰς τὴν Ἑλλάδα διῆγον βίον ἔχοντα μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν δουλικὸν βίον τῶν Αἰγυπτίων

---

[1] Ἐν τούτοις τὸ ἐν Ἰλ. Φ. 175 ἀναφερόμενον ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου ἔσφαξε «δώδεκα Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς χαλκῷ δηιόων» εἶναι ἀρκούντως ἐμφαντικὸς αἰνιγμὸς περὶ ἀνθρωποθυσίας.

καὶ τῶν Ἀσιανῶν. Συνάγουσι δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀπό τε τὸ κολοσσικὸν μέγεθος τῶν ἔργων καὶ τῶν οἰκοδομημάτων τὰ ὁποῖα ἀποδίδουσιν εἰς τὴν πελασγικὴν ἐποχὴν καὶ ἀπὸ τὰ ἀμυδρὰ ἴχνη τῆς εἰς τοὺς λεγομένους «βίους» διαιρέσεως, τὰ ὁποῖα, ὑποφαινόμενα ἔτι εἰς τὸ πρωϊνὸν λυκαυγὲς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπολαμβάνονται ὡς αἱ τελευταῖαι σκιαὶ τῆς πελασγικῆς ἐκείνης νυκτός. Τῳόντι ἡ εἰς βίους διαίρεσις τῶν ἐθνῶν, ὁποία συνέβαινε τὸ πάλαι εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἰνδικὴν καὶ εἰς ἄλλας ἀσιανὰς χώρας,

Ἀνθρωποθυσία. Ὁ Ἀχιλλεὺς σφάζει Τρῶας ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου
(Εἰκὼν ἐκ κίστης, παριστῶσα τὸν Ἀχιλλέα σφάζοντα νεαρὸν Τρῶα, ἐνῷ ἄλλοι ὁδηγοῦνται πρὸς σφαγήν. Ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὰ ὅπλα τοῦ Πατρόκλου)

δηλαδὴ ἡ διαίρεσις τῶν ἐθνῶν εἰς ὡρισμένον τινὰ ἀριθμὸν τάξεων, αἵτινες διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὰς ἀσχολίας, τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα, καί, καθὸ ὑπάρχουσαι κατὰ τὴν θείαν θέλησιν, θεωροῦνται ὡς ἀναλλοίωτα συστήματα, ἡ τοιαύτη τῶν ἐθνῶν διαίρεσις ὑποτίθησι πάντοτε πολίτευμα δουλικὸν καὶ τυραννικόν· ὅπου δὲ ἐπικρατοῦσι τοιαῦτα πολιτεύματα, ἀπαντῶνται καὶ οἰκοδομήματα ἢ ἄλλα ἔργα κολοσσικά, ἀπαιτοῦντα τὴν ἐργασίαν πολλῶν μυριάδων δούλων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ λεγομένη πελασγική, ἢ ἄλλη τις οἱαδήποτε παναρχαία ἐποχή, ἴσως εἶχεν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν ἀνατολικὸν βίον· ἂν καὶ δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν, ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι τοιαῦτα ἔργα ἀπήτησαν μὲν ἐργασίαν πολύμοχθον, καὶ μάλιστα οἱ τεράστιοι ὑπόγειοι ὀχετοὶ τῆς Κωπαΐδος λίμνης δι' ὧν τὰ ὕδατα αὐτῆς, διερχόμενα ὑπὸ τὰ ὄρη, ἐξέρρεον εἰς τὴν θάλασσαν· τὰ ἔργα ὅμως ταῦτα ἐδήλουν συγχρόνως πνεῦμα κοινῆς ὠφελείας, ὅλως ἀντίθετον τῆς μωρᾶς κενοδοξίας, ἥτις ἤγειρε τὰς πυραμίδας καὶ τοὺς ἐγκολαπτοὺς τάφους τῆς Αἰγύπτου. Ἀνάλογόν τι δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τὴν εἰς τάξεις διαίρεσιν τῶν κατοίκων, ἥτις ἀναφαίνεται που καί που, εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἴσως εἶχεν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν εἰς βίους διαίρεσιν· ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἄλλο ἦτο τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους, ἐκ τῶν θεσμῶν τούτων προέκυψαν πολιτικοὶ θεσμοὶ ὅλως διάφοροι τῶν ἀνατολικῶν, ἔτι ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς.

Οἱ πολιτικοὶ οὗτοι θεσμοὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς δὲν ὑπῆρξαν καρπὸς τῶν σκέψεων σοφῶν νομοθετῶν, ὁποίους θέλομεν ἀπαντήσει πολλοὺς βραδύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα· οἱ ἀρχαιότεροι γνωστοὶ τῆς Ἑλλάδος θεσμοὶ παρήχθησαν μᾶλλον αὐτομάτως ἐκ φυσικῶν ἀφορμῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀφορμαὶ αὗται καὶ περιστάσεις ἦσαν ὁπωσοῦν ὅμοιαι εἰς τὰς

διαφόρους χώρας, διὰ τοῦτο καὶ οἱ θεσμοὶ εἶχον ἁπανταχοῦ ὁμοιότητά τινα. Ἐν γένει, τῳόντι ἡ κοινωνία φαίνεται διῃρημένη εἰς δύο τάξεις ἀνθρώπων, τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους. Οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες ὑποδιῃροῦντο πάλιν εἰς δύο τάξεις, οὐσιωδῶς διακρινομένας ἀπ' ἀλλήλων· τοὺς ἡγεμόνας καὶ τὸν πολὺν δῆμον, ἤ, καθὼς λέγει ὁ Ὅμηρος, τοὺς λαούς. Οἱ ἡγεμόνες εἶχον διαφόρους προσηγορίας, ἐμφαντικὰς τοῦ ἀνωτέρου αὐτῶν ἀξιώματος, καὶ ἀπεκαλοῦντο ἄριστοι, βασιλεῖς, ἄνακτες, μέδοντες, ἡγήτορες, βουληφόροι, δικασπόλοι, γέροντες· διότι ἡ λέξις γέρων ἐσήμαινεν ἔκτοτε ὄχι τὸν καθ' ἡλικίαν πρεσβύτερον, ἀλλὰ τὸν περιβεβλημένον τὸ τοῦ κράτους καὶ τὸ τοῦ ἄρχοντος ἀξίωμα, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἔθνη· maior, starosta, seigneur, ancien, alderman, καὶ τὰ τοιαῦτα (¹). Ἀπαντᾶται δὲ εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὸ τοῦ δημογέροντος ὄνομα, τὸ περισωθὲν παρ' ἡμῖν μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. Τὸ κύριον προσὸν τῶν ἀνθρώπων οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν πρώτην ταύτην τάξιν, ἤτοι τὴν τάξιν τῶν ἡγεμόνων, ἦτο ἡ ἐκ θεῶν γενεαλογία, διότι καθὰ προείπομεν, πᾶσα ἡγεμονικὴ οἰκία ἀνέφερεν εἰς θεοὺς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς· ἀλλ' ἡ ἐπιφανὴς αὕτη καταγωγὴ ἀνεδείκνυε μὲν σεβαστοὺς εἰς τὸ πλῆθος τοὺς μεγιστᾶνας, ἤθελεν ὅμως τάχιστα λησμονηθῆ ἢ παραγνωρισθῆ, ἐὰν μὴ ἐνισχύετο ὑπὸ προσωπικῶν προτερημάτων. Σῶμα εὔρωστον, ἀνάστημα ὑψηλόν, ἦθος μεγαλοπρεπές, βλέμμα ὀξύ, φωνὴ λαμπρὰ καὶ μάλιστα αἱ συμπάρεδροι τῶν φυσικῶν τούτων προτερημάτων ἀρεταί, ἡ περὶ τὰς πολεμικὰς ἀσκήσεις δεξιότης, ἡ ἐν ταῖς ἀτυχίαις καρτερία, ἡ περιφρόνησις τοῦ κινδύνου, ὁ ἔρως τῶν ἐνδόξων ἐπιχειρήσεων, ἰδοὺ τί διέκρινε πρὸ πάντων τὸν γνήσιον ἡγεμόνα ἀπὸ τοῦ εὐτελοῦς τῶν θνητῶν ὄχλου. Ἡ περὶ τὰ βουλεύματα σύνεσις, τὸ πολυμήχανον τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ περὶ τὸ λέγειν εὐκολία, ἐτιμῶντο μὲν ὄχι ὀλίγον, ἀλλὰ δὲν ἤρκουν μόνα ἵνα περιποιήσωσιν εἰς τοὺς ἀρίστους τὸ κοινὸν σέβας. Πολὺ πλείονα χρείαν εἶχαν οὗτοι περιουσίας μεγάλης ἵνα ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς πολλὰς ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας διέπρεπεν ἡ ἀνδρεία αὐτῶν. Πᾶσα δὲ εὐτυχὴς ἐκστρατεία ηὔξανε τόν τε πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὸ κλέος. Ἂν δὲ ὁ βραχίων ἑνὸς καὶ μόνου ἡγεμόνος ἐπέφερε πολλάκις τὴν κρίσιν τῆς μάχης, ἢ ἔτρεπεν εἰς φυγὴν ὁλόκληρον στρατόν, τὰ τοιαῦτα κατωρθοῦντο ὄχι μόνον δι' ἀνδρείας ἐξαιρέτου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δύναμιν τῆς πανοπλίας, καὶ διὰ τὴν ταχύτητα τῶν ἵππων τοῦ ἥρωος, οἵτινες, ραγδαίως φέροντες τὸ ἅρμα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ ἐδόξαζον καὶ ἔσωζον τὸν ἄνδρα πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν.

Τῶν ἡγεμόνων τούτων προΐστατο, καθ' ἑκάστην χώραν, βασιλεύς· διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀπετέλεσε ποτὲ ἓν κράτος, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων περὶ ὧν ὁ λόγος, ἦτο διῃρημένη εἰς πολλὰ βασίλεια, βραδύτερον δέ, εἰς πολλὰς ἀβασιλεύτους πολιτείας. Οἱ βασιλεῖς ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης διεχειρίζοντο τὴν δικαιοσύνην καὶ

(¹) Major, ὡς γνωστόν, σημαίνει Λατινιστὶ πρεσβύτερος.

Starosta εἶναι λέξις σλαυϊκή, σημαίνουσα κυριολεκτικῶς πρεσβύτατος, εἶτα δὲ τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν ἐν Πολωνίᾳ· τὸ Γαλλ. seigneur προέρχεται ὡς γνωστὸν ἐκ τοῦ Λατ. senior (ἑλλ. ἕνος—παλαιός, ἕνη καὶ νέᾳ)=γεραίτερος (senatus=γερουσία, βουλὴ γερόντων), alderman (κυριολεκτικῶς οἱ γέροντες) ἐλέγοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀγγλοσαξονικῇ πολιτείᾳ οἱ προϊστάμενοι τῶν κοινοτειῶν καὶ Graf=κόμης ἐν τῇ Γερμανικῇ ἐσήμαινεν ἐν ἀρχῇ τὸν ἡγεμόνα ἢ δικαστήν, κυριολεκτικῶς δὲ τὸν Γέροντα. Ὑπάρχουσι δὲ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ πλεῖστα ἄλλα ὀνόματα τοιαῦτα. Οὕτω παρ' Ὁμήρῳ δὲν ὑπάρχει μόνον τὸ δημογέροντες, καὶ βουλὴ γερόντων, ἀλλὰ καὶ ὅρκος γερούσιος ἤτοι ὅρκος ἀψευδής, οἷον οἱ γέροντες ὀμνύουσιν, ἔτι δὲ καὶ οἶνος γερούσιος, ἤτοι οἶνος ἐκλεκτός, ἐξαίρετος, ἀρχοντικός. Παρβλ. καὶ τὰ ὀνόματα πρεσβύτερος, πρεσβεύω, πρεσβευτής, πρέσβεια ἢ πρεσβεῖα τιμῆς, πρέσβεια καὶ πρέσβειρα καὶ πρέσβα θεῶν.

προήδρευον τῶν δημοτελῶν θυσιῶν καὶ προσευχῶν, δι' ὧν ὁ λαὸς ἐπεκαλεῖτο τὴν θείαν ἀντίληψιν· ἐν καιρῷ δὲ πολέμου, ἐστρατήγουν, καὶ τότε μάλιστα ἴσχυον. Διότι τότε ἐδικαιοῦντο φυσικῷ τῷ λόγῳ ν' ἀπαιτῶσι παρὰ τῶν λοιπῶν ἀρίστων πλείονα τῆς συνήθους ὑποταγήν, καὶ ὁσάκις ἡ ἐπιχείρησις ηὐδοκίμει, ηὔξανε μὲν ἡ ἠθικὴ αὐτῶν δύναμις, διὰ τὸ ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων κλέος, ηὔξανε δὲ καὶ ἡ περιουσία, διὰ τὴν ἀπονεμομένην εἰς αὐτοὺς μεγαλειτέραν μερίδα τῶν λαφύρων· ἐνῷ, ἐν καιρῷ εἰρήνης, τὰ παρ' αὐτῶν ἐπιτελούμενα θρησκευτικὰ ἔργα περιέβαλλον μὲν αὐτοὺς διά τινος ἱερότητος, δὲν συνετέλουν ὅμως εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἐξουσίας. Οὐδ' ἀπὸ τῶν δικαστικῶν δὲ καθηκόντων προσελάμβανον ἀξιόλογόν τινα ἰσχύν. Πολλὰ τῳόντι θρυλοῦνται περὶ τῆς δικαιοσύνης τῶν κρίσεων τοῦ Μίνωος καὶ τοῦ Ραδαμάνθυος, ἀλλ' ἐκ τοῦ 'Ομήρου καὶ τοῦ 'Ησιόδου συνάγεται, ὅτι ὁ βασιλεὺς σπανίως ἔκρινε μόνος τὰς δίκας, καὶ ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἄριστοι ἀπεφάσιζον περὶ τῶν δικαστικῶν διενέξεων, πάντοτε δὲ δημοσίᾳ ἐν μέσῳ τῆς συνηγμένης ἀγορᾶς. 'Η 'Ιλιὰς λέγει, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, τὴν ὁποίαν ὁ Ἥφαιστος κατεσκεύασε διὰ τὸν 'Αχιλλέα, εἰκονίζοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ καθέκαστα μιᾶς τοιαύτης δικαστικῆς συνεδριάσεως. Κατὰ τὴν εἰκόνα ταύτην, ἡ ἀγορὰ βρίθει πλήθους περιέργου καὶ συγκεκινημένου, δύο δὲ ἄνδρες ἐρίζουσι περὶ τῆς χρηματικῆς ποινῆς τῆς ὀφειλομένης ἕνεκα πραχθέντος φόνου· καὶ ὁ μὲν βεβαιοῖ, ὁ δὲ ἀρνεῖται ὅτι ἡ χρηματικὴ ποινὴ ἐπληρώθη ἤδη· ἀμφότεροι δὲ ἐπιζητοῦσι τὴν δικαστικὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς. Οἱ γέροντες κάθηνται ἐπὶ λίθων ξεστῶν, ὅ ἐστιν ἐπὶ λείων λιθίνων ἑδρῶν, ἐν κύκλῳ, ὅστις ὀνομάζεται ἱερός· ἐνώπιον αὐτῶν κεῖνται δύο τάλαντα, δηλαδὴ τὸ χρηματικὸν ποσόν(¹) τὸ ὁποῖον θέλει δοθῆ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θεωρηθῆ ἔχων δίκαιον· οἱ κήρυκες συστέλλουσι διὰ τῶν σκήπτρων αὐτῶν τὰ ζωηρὰ δείγματα τῆς συμπαθείας, τῆς ἐκφραζομένης ὑπὸ τοῦ πλήθους ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν διαδίκων, καὶ καθιστῶσιν οὕτω δυνατὴν τὴν ἐναλλὰξ ἀκρόασιν ἀμφοτέρων. Μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐξηγήσει τί ἦτο αὕτη ἡ τοῦ πλήθους ἀγορά, καὶ διατί, ἐνῷ τὸ πραχθὲν κακούργημα ἦτο φόνος, προέκειτο περὶ χρηματικῆς ποινῆς καὶ ὄχι περὶ ἄλλης βαρυτέρας τιμωρίας. 'Επὶ τοῦ παρόντος δέ, περιοριζόμενοι εἰς μόνην τὴν διαδικασίαν, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ περιεργοτάτη αὕτη εἰκὼν συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ 'Ησιόδου ἀναφερόμενα περὶ τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πέρσου δίκης. Οἱ δύο ἀδελφοί, φιλονικήσαντες περὶ τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ὑπέβαλον τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἡγεμόνων, ἐν τῇ ἀγορᾷ. 'Αλλ' ὁ Πέρσης, δωροδοκήσας τοὺς γέροντας, ἔλαβε δι' ἀποφάσεως ἀδίκου τὴν ὅλην κληρονομίαν. Τοῦτο τοὐλάχιστον διηγεῖται ὁ 'Ησίοδος, ἐν τῇ πικρίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ, ὅστις καὶ προτρέπει θερμῶς τὸν ἀδελφὸν νὰ μὴ κατατρίβῃ τὸν διὰ τὴν ἐργασίαν ἀναγκαῖον καὶ πολύτιμον καιρόν, ἐνασχολούμενος ἐπὶ ματαίῳ εἰς τὸ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μάρτυς ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἢ νὰ παρέχῃ ἄλλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς δικαζομένους. Τὰ τοιαῦτα, ἐπιφέρει, δύναται νὰ πράττῃ μόνον ὅστις ἔχει πῶς νὰ ζήσῃ δι' ὅλου τοῦ ἔτους. Πολλάκις δ' ἐπαναλαμβάνει τὰ παράπονα αὐτοῦ περὶ τοιούτων ἀδίκων καὶ διὰ δωροδοκίας γινομένων ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς τὴν δεινοτέραν τῶν συμφορῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐπικαλούμενος καὶ προσδοκῶν τὴν ἕνεκα τούτου ἐκδίκησιν τοῦ Διός Καὶ ὁ Ὅμηρος δὲ ἀποδίδει τὴν φοβερὰν δριμύτητα τῶν μετοπωρινῶν τρικυμιῶν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Διὸς κατὰ τῶν δικαστῶν, οἵτινες ἀτιμάζουσι τὴν ἀγορὰν διὰ τοιούτων ἀσεβῶν κρίσεων.

'Ο βασιλεὺς λοιπόν, εἰς ἀμφότερα τὰ προαναφερθέντα παραδείγματα, παντάπασι

(¹) Δύο τάλαντα δηλονότι χρυσοῦ («τάλαντα χρυσοῖο»), τοῦ ταλάντου σημαίνοντος ἐνταῦθα βάρος, σταθμὸν χρυσοῦ.

δὲν παρίσταται ἔχων ἰδιάζουσάν τινα θέσιν ἢ δύναμιν, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ δικαστική αὐτοῦ ἐξουσία δὲν ἦτο, καθ' ἃ προείπομεν, ἀξία πολλοῦ λόγου. Δὲν ἦτο δὲ καὶ εἰς τὴν ἄλλην κυβέρνησιν ἀπεριόριστος, διότι οἱ ἡγήτορες, ἢ ἄνακτες, συγκροτοῦσι περὶ ἑαυτὸν βουλήν (¹) τῆς ὁποίας δὲν φαίνεται ὅτι ἠδύνατο πάντοτε νὰ περιφρονῇ τὴν κρίσιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὅμηρος παρέστησεν ἐν τῇ βουλῇ ταύτῃ τὸν Νέστορα ἐκφράζοντα πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα τὴν γνώμην αὐτοῦ μετὰ πλείστης εὐλαβείας, ἵνα ἀποφασίσῃ ὁ ἄναξ ἀνδρῶν, ὡς λέγεται ὁ Ἀγαμένων, ἐὰν πρέπῃ νὰ παραδεχθῇ ἢ ὄχι τὴν γνώμην ταύτην. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως, ὅτι ἡ συνεδρίασις αὕτη ἐγένετο ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ὅτι προηδρεύετο ὑπὸ ἀνδρός, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἀπέδιδε τὸ ὅλως ἐξαιρετικὸν ἀξίωμα τοῦ ἡγεμόνος συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅτι ἡ βουλὴ συγκαλεῖται καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιστάσεων, μαρτυρεῖ, ὅτι ἐν καιρῷ εἰρήνης, προεδρευομένη ὑπὸ βασιλέων ἐχόντων πολὺ ὀλιγωτέραν τῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος δύναμιν, δὲν ἦτο βεβαίως, ὡς εἶπόν τινες τῶν ἱστορικῶν, ἁπλῆ γέφυρα πρὸς τὴν εἰς τὸν δῆμον διαβίβασιν τῶν βουλευμάτων τοῦ βασιλέως.

Ἡ συνήθης τῶν βασιλέων σχέσις πρὸς τοὺς ἀρίστους εἰκονίζεται πιστῶς ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ. Δεκατρεῖς ἡγήτορες τῶν Φαιάκων, δηλαδὴ τῶν μετέπειτα Κερκυραίων, ὀνομάζονται ὅλοι οἱ βασιλεῖς· ὁ δὲ Ἀλκίνοος, ὁ κατ' ἐξοχὴν βασιλεύς, προΐσταται τῶν ἄλλων ὡς εἷς τῶν ἴσων αὐτῷ ἐκείνων ἀνδρῶν, ὄχι ὡς ἀνήκων εἰς ἀνωτέραν τινὰ τάξιν. Εἰς τὴν Ἰθάκην ὅμως εἷς μὲν καὶ μόνος ὑπάρχει ὁ ὑπέρτατος βασιλεύς, ἀλλὰ καί τινες τῶν ἄλλων ἡγητόρων φέρουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα· χηρεύσαντος δὲ τοῦ θρόνου, ἠδύναντο νὰ λάβωσι τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα. Ἀλλ' ἐάν, ὡς ἐξάγεται ἀφ' ὅλων τούτων, ἡ βασιλεία παρεῖχε μικρὰν δύναμιν εἰς τὸν περιβεβλημένον τὸ ἀξίωμα αὐτῆς, περιεποίει ὅμως οὐδὲν ἧττον εἰς αὐτὸν πλεονεκτήματά τινα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνὴρ σταθερὸς καὶ ἐπιτήδειος ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ μεγάλως. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἤδη ἀπὸ τοῦ πολέμου πλεονεκτημάτων, οἱ βασιλεῖς εἶχον καὶ ἄλλα, ὀλιγώτερον μὲν ἴσως λαμπρά, ἀλλὰ θετικώτερα καὶ ἀσφαλέστερα. Τὸ κυριώτατον ἦτο τὸ ὀνομαζόμενον τέμενος, ἤτοι μέγα γῆς κτῆμα, τὸ ὁποῖον, δωρηθὲν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ ἔθνους, φαίνεται προσηρτημένον εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, καὶ ὄχι γινόμενον ποτὲ κτῆμα ἰδιαίτερον τοῦ βασιλέως, ἀπαραλλάκτως ὅπως εἶναι ἄχρι τοῦδε τὰ κτήματα τοῦ στέμματος. Ὁ Τηλέμαχος, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσέως, νέμεται μὲν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τούτου τὰ τεμένη, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα τοῦ στέμματος τῆς Ἰθάκης δίκαια, ἀπειλεῖται ὅμως ὅτι θέλει ἀποβάλει μετὰ τούτων καὶ τὰ τεμένη, ἐὰν μὴ διαδεχθῇ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Εὐρύμαχος, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἐξώσῃ τοῦ θρόνου, ἀποφαίνεται, ὅτι οὐδεὶς θέλει νὰ τὸν ἀποστερήσῃ τῶν πατρικῶν αὐτοῦ κτημάτων. Ἄλλη ἀξιόλογος πρόσοδος τῶν βασιλέων ἦσαν τὰ δῶρα τὰ λεγόμενα καὶ δωτίναι, θέμιστες (²) κλ. διότι μνημονεύονται ὡς τὸ κυριώτατον ὠφέλημα, τὸ ὁποῖον ἔμελλεν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ πορισθῇ ἐκ τῶν πόλεων, ἃς ὁ Ἀγαμέμνων προέτεινε νὰ τῷ

(¹) Ἡ βουλὴ λέγεται συνήθως παρ' Ὁμήρῳ βουλὴ γερόντων καὶ οὗτος εἶναι ὁ ὅρος ὁ τέλειος· ἐξ οὗ ὕστερον, παραλειπομένου τοῦ γερόντων, ἐπεκράτησε τὸ ἁπλοῦν βουλὴ ἢ παραλειπομένου τοῦ βουλὴ ἐπεκράτησε τὸ γερουσία (γεροντία=γερόντων βουλή).

(²) Δωτίναι μέν, ὡς φαίνεται, ἦσαν δῶρα προαιρετικά, θέμιστες δὲ τὰ δίκαια, ἤτοι οἱ δικαιωματικῶς ὑπὸ τῶν βασιλέων εἰσπραττόμενοι φόροι παρὰ τῶν ὑπηκόων (τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον) ἴδ. Ὁμ. Ἰλ. Ι 155 156

οἵ κέ ἑ δωτίνῃσι θεὸν ὣς τιμήσουσι
καί οἱ ὑπὸ σκήπτρῳ λιπαρὰς τελέσουσι θέμιστας.

παραχωρήση. Ἄδηλον ὅμως ἂν τὰ δῶρα ταῦτα ἦσαν κεκανονισμένα καὶ περιοδικά, ἢ ἁπλῶς ἑκούσια καὶ τυχαῖα. Ὁ Ἡσίοδος ὀνομάζει τοὺς βασιλεῖς δωροφάγους, καὶ ὁ Ἀλκίνοος φαίνεται σφετεριζόμενος τὸ δικαίωμα τοῦ φορολογεῖν αὐτογνωμόνως τοὺς Φαίακας. Πρὸς τούτοις ἡ διαχείρισις τῆς δικαιοσύνης ἀντημείβετο πάντοτε διὰ δώρων τῶν διαδίκων, καὶ τὰ συμπόσια, εἰς τὰ ὁποῖα προσεκαλοῦντο οἱ βασιλεῖς, μνημονεύονται ἐπίσης πολλάκις ὡς ἓν τῶν πολυτίμων, ἢ τοὐλάχιστον τῶν εὐφροσύνων πλεονεκτημάτων τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν.

Ἡ βασιλεία ἦτο συνήθως κληρονομική, ἀλλ' ἡ τήρησις τοῦ γενικοῦ τούτου ἔθους ἐξηρτᾶτο ἐν μέρει ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις εἶχεν ἐκ γενετῆς τὸ δικαίωμα εἰς τὸν θρόνον. Πρὸ πάντων ἀπῃτεῖτο ὁ βασιλεύων ἢ βασιλεύσων νὰ ἔχῃ προσωπικὴν ρώμην καὶ ἀξίαν· διὰ τοῦτο γέροντές τινες πατέρες παρῃτοῦντο τῆς ἀρχῆς ὑπὲρ τῶν ἀκμαιοτέρων αὐτῶν υἱῶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς λ.χ. βασιλεύει τῆς Ἰθάκης ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λαέρτου, ὁ δὲ Πηλεύς, ἀποθέσας τὴν ἀρχήν, ἔχει χρείαν τῆς προστασίας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀχιλλέως. Ἐκ τούτων δὲ εἰκάζεται ὅτι καὶ τἀνάπαλιν οἱ υἱοὶ ἠδύναντο ν' ἀποβάλωσι τὸ κληρονομικὸν αὐτῶν δικαίωμα, ὁσάκις ἐστεροῦντο τῶν προτερημάτων, τῶν ἐπιτηδείων νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς σεβαστοὺς εἰς τοὺς λοιποὺς ἀγερώχους καὶ ἰσχυροὺς ἀρίστους. Οἱ ἄριστοι οὗτοι κατῴκουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐν τῇ πόλει, ἐν ᾗ ἥδρευεν ὁ βασιλεύς, καὶ ἥτις ἔκειτο ἐπὶ ὑψώματος τετειχισμένου. Ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ γίνεται μὲν πολλάκις μνεία περὶ μεμονωμένων αὐτῶν ἀγροτικῶν κατοικιῶν, ἀλλὰ μακρὰ ἐκτὸς τῶν πόλεων διατριβὴ δὲν ἦτο συνήθης καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξορία· οὐδὲ ἐξάγεται ἐν γένει ἐκ τοῦ Ὁμήρου, ὅτι ὁ βίος τῶν ἀρίστων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς εἶχεν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν βίον τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εὐρωπαίων μεγιστάνων, τῶν καλουμένων φεουδαλικῶν βαρώνων, οἵτινες κατῴκουν πάντοτε ἔξω τῶν πόλεων, εἰς πύργους ὀχυρούς, ἐξερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐκ διαλειμμάτων, ἵνα λῃστεύσωσι τοὺς διαβάτας ἢ τοὺς γείτονας αὐτῶν.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ναυπηγός
(Ἐντάσσαπτος λίθος)

Καὶ τοιαύτη μὲν ἦτο ἡ μοναρχία τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, τοιοῦτος δὲ ὁ χαρακτὴρ καὶ ὁ βίος τῆς ἀνωτέρας τοῦ ἐλευθέρου δήμου τάξεως, ἤτοι τῶν ἀρίστων· ὁ δὲ ἄλλος πολὺς δῆμος, οἱ λαοί, συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ βιομηχάνων, οἵτινες ἐκαλοῦντο δημιουργοί, δηλαδὴ ἄνθρωποι μετερχόμενοι ἔργον δημόσιον, μὴ ὑποκείμενοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἢ τὴν δουλείαν ἄλλου· ἀναφέρονται δὲ τοιοῦτοι χαλκεῖς, σκυτοτόμοι, μάντεις, ἰατροί, δορατοποιοί, ἀοιδοί, κήρυκες καὶ ἄλλοι. Τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα δύνανται μέχρι τινὸς νὰ ἐνθυμίζωσι τὴν εἰς βίους διαίρεσιν, ἥτις ἐπεκράτει εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν· ἀλλὰ πραγματικὴ ὁμοιότης μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς ταύτης θεσμοθεσίας καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι βιομηχάνων, οὐδεμία φαίνεται ὑπάρχουσα. Ἐν τῇ Ἰνδικῇ ὁ ἰατρός, ὁ ἀστρολόγος, ὁ λεπτουργός, ὁ κεραμεύς, ὁ πλύτης, ὁ κουρεύς, ὁ βουκόλος, ἑκάστου χωρίου, ὄχι μόνον μετέρχονται τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα κατὰ κληρονομίαν, ἀλλὰ θεωροῦνται καὶ ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι, μισθούμενοι ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ χωρίου· ἐνῷ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοὐλάχιστον ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, δὲν ἀναφαίνεται πλέον τοιοῦτό τι. Εἰς τὴν Ἑλλάδα βλέπομεν διαφόρους βιομηχάνων τάξεις, ὁποίας καὶ σήμερον ἁπανταχοῦ γῆς, βιομηχάνων ὅμως ἐλευθέρων καὶ ὄχι κληρονομικῶν, ἐκτὸς τινων ἴσως λ.χ. τῶν μάντεων, τῶν κηρύκων, καὶ τούτων δὲ ὄχι πάντοτε. Ἄλλως τε, τὰ κατὰ τὸν πολὺν τοῦτον δῆμον δὲν εἶναι ἀκριβέστερον γνωστά. Ἂν καὶ ὑπῆρχον ἰδιόκτητά τινα τμήματα

ἀροσίμου γῆς, ἔχοντα ὅρια ἀκριβῶς κεχαραγμένα καὶ ἀκριβῶς ἐπιτηρούμενα, τὸ πλεῖστον ὅμως τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς κατελείπετο εἰς νομὴν τῶν ποιμνίων. Τὰ ποίμνια ἦσαν τῳόντι τὸ κύριον κεφάλαιον τῆς περιουσίας τοῦ πλουσίου ἀνδρός, τὸ κύριον ὄργανον τῶν πληρωμῶν, καὶ ἡ κυρία τῶν διενέξεων ἀφορμή· διότι ἄφθονος ἄρτος καὶ ἄφθονον κρέας ἦτο ἡ συνήθης ἑκάστου ἀνθρώπου τροφή. Αἱ δὲ γαῖαι τῶν ἰδιοκτητῶν ἐκαλλιεργοῦντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ δούλων, καὶ τὰ ποίμνια ὑπὸ δούλων ἐφυλάττοντο, ἐνίοτε ὅμως καὶ ὑπὸ πενήτων ἐλευθέρων τῶν καλουμένων θητῶν, ἐπὶ μισθῷ.

Οἱ δοῦλοι ὠνομάζοντο δμῶες, δρηστῆρες, ἀνδράποδα, ἀμφίπολοι· ἦσαν δὲ ἢ αἰχμάλωτοι ἢ ἀγοραστοί· καὶ ἐχρησίμευον ἢ εἰς τὴν οἰκιακὴν ὑπηρεσίαν, ἤ, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν φύλαξιν τῶν ποιμνίων. Τινὲς τῶν δούλων τούτων, καὶ ἰδίως ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ ἐπιμέλεια μεγάλων ποιμνίων, βοῶν, χοίρων, αἰγῶν, ἦσαν ἀναγκαίως ἄνθρωποι ἄξιοι πολλῆς πίστεως, διότι πολλάκις διετέλουν μακρὰν τῆς ἀμέσου ἐπιβλέψεως τῶν κυρίων αὐτῶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς λ.χ. καὶ οἱ ἄλλοι ἡγήτορες τῆς Ἰθάκης εἶχον βόας, πρόβατα, ἡμιόνους καὶ ἄλλα τοιαῦτα ζῷα ὑπὸ μόνων τῶν ποιμένων ἐπιτηρούμενα, ἐπὶ τῆς στερεᾶς καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ἄχρι τοῦδε συμβαίνει εἰς τοὺς τῆς Ἑπτανήσου κατοίκους. Οἱ ἀνώτεροι, οὕτως εἰπεῖν, οὗτοι δοῦλοι εἶχον ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ ἄλλους δευτερεύοντας· καὶ οἱ μὲν κύριοι ἐφέροντο ἐπιεικῶς πρὸς αὐτούς, αὐτοὶ δέ, ἀνταποδίδοντες τὴν χάριν, ἐφαίνοντο ἐνίοτε φίλοι μᾶλλον καὶ συγγενεῖς τῶν κυρίων ἢ δοῦλοι αὐτῶν. Ἡ βαθεῖα καὶ ἀδιάσειστος προσήλωσις τοῦ συβώτου ἢ χοιροβοσκοῦ Εὐμαίου καὶ τοῦ βουκόλου Φιλοιτίου πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀπόντος Ὀδυσσέως, εἶναι μία τῶν ἐρασμιωτέρων εἰκόνων τῆς ἀρχαίας ἐπικῆς ἡμῶν ποιήσεως. Ἡ δὲ τοιαύτη, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, σχέσις μεταξὺ τῶν κυρίων καὶ τῶν δούλων ἐξηγεῖται εὐκόλως. Εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ πάντα ἦσαν ἄστατα, διότι ἐξηρτῶντο ἀπὸ τύχης καὶ βίας, ὄχι ἀπὸ ὡρισμένης ἐννόμου καταστάσεως, ἡ δουλεία ἦτο συμφορά, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἠδύνατο νὰ πάθῃ. Ὁ μέγας καὶ πολὺς ἡγήτωρ, ὁ ἐπιχειρήσας ἐπιδρομήν, εὐδοκιμήσας μέν, ἐπανήρχετο συνεπιφέρων πολυάριθμον ὅμιλον δούλων, ἀτυχήσας ὅμως ἠδύνατο νὰ καταντήσῃ καὶ αὐτὸς δοῦλος· ὥστε πολλάκις ὁ δοῦλος ἦτο τῆς αὐτῆς καταγωγῆς μετὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ. Ὁ Εὔμαιος λ.χ. τὸν ὁποῖον προανεφέρομεν, ἦτο υἱὸς ἡγήτορος· παῖδα δὲ ὄντα, ἀπήγαγεν αὐτὸν ἡ τροφός, καὶ ἔπειτα Φοίνικες λησταὶ τὸν ἐπώλησαν εἰς τὸν Λαέρτην. Τοιοῦτος δοῦλος, καλῶς φερόμενος, ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ὅτι θέλει ἀνακτήσει παρὰ τοῦ δεσπότου τὰ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου δίκαια.

Ἐν γένει ἡ δουλεία, κατὰ τὴν μυθικὴν ταύτην περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, δὲν ἦτο καθ' ὑπερβολὴν σκληρά, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι πᾶσαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας δὲν διέφερον τότε κατὰ τὰ αἰσθήματα, τὰς ἕξεις καὶ τὴν ἀνατροφήν. Οἰκτρὰ ὅμως τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἡ τύχη τῶν δούλων γυναικῶν, αἵτινες, πολυαριθμότεραι οὖσαι τῶν ἀρρένων δούλων, ἐπεμελοῦντο ἰδίως τὴν ἐσωτερικὴν τῆς οἰκίας ἐργασίαν· διότι ὄχι μόνον μετεχειρίζοντο αὐτὰς τραχύτερον ἢ τοὺς ἄνδρας, ἀλλ' εἰς αὐτὰς ἀνέθετον τὰ βαρύτερα, τὰ μᾶλλον ἐπίμοχθα τῶν ἔργων. Αὗται ἐκόμιζον τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης, αὗται ἔστρεφον ἰδίαις χερσὶ τὸν μύλον, δι' οὗ ἠλέθετο τὸ μέγα ποσὸν τοῦ ἀλεύρου, τὸ ὁποῖον ἠναλίσκετο εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀρίστων· καὶ ὁ Τηλέμαχος ἀπειλεῖ θάνατον εἰς τὰς δούλας, ὅσαι φέρονται κακῶς, τὸ δὲ βραδὺ ἐκεῖνο τῆς ἀλέσεως ἔργον, καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς ἔτι χρόνους, ἐγίνετο ὑπὸ γυναικῶν δούλων, τῶν λεγομένων ἀλετρίδων. Τὸ κλώθειν καὶ τὸ ὑφαίνειν ἦτο ἐπίσης μία τῶν συνηθεστάτων ἐνασχολήσεων τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ἡ ἐργασία αὕτη ἐγίνετο ὑπό τε δούλων καὶ ἐλευθέρων, ὥστε καὶ ἐνταῦθα πάλιν βλέπομεν

γασία αὕτη ἐγίνετο ὑπό τε δούλων καὶ ἐλευθέρων, ὥστε καὶ ἐνταῦθα πάλιν βλέπομεν συγχεομένας μέχρι τινὸς τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Ὅλα τὰ ἐνδύματα, ὅσα ἔφερον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κατεσκευάζοντο ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ βασίλισσαι ἦσαν ἔμπειροι καὶ ἐπιμελεῖς περὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ Ὅμηρος λέγει τοῦτο ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ περί τε τῆς χρηστῆς Πηνελόπης, τῆς συζύγου τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ περὶ τῆς περιβοήτου Ἑλένης, τῆς συζύγου τοῦ Μενελάου, ἧς ἕνεκα ἐγένετο ὁ τρωικὸς πόλεμος(¹). Κατὰ τὴν αὐτὴν Ὀδύσσειαν, ἡ Ναυσικάα, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλκινόου, βοηθεῖ τὰς δούλας αὐτῆς εἰς τὴν πλύσιν τῶν ἱματίων, ἐν τῷ ποταμῷ καὶ εἰς ἕτερον ἀρχαῖον ποίημα, τὸν εἰς Δήμητραν ὕμνον, βλέπομεν ὅτι αἱ θυγατέρες τοῦ βασιλέως τῆς Ἐλευσῖνος Κελεοῦ ὑπάγουσι μετὰ χαλκῶν σταμνίων εἰς τὸ φρέαρ, ἵνα ἀντλήσωσιν ὕδωρ ἐξ αὐτοῦ. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀφέλεια πάσης νηπιώδους κοινωνικῆς καταστάσεως. Μήπως ἡ Ρεβέκκα καὶ ἡ Ραχήλ, κατὰ τὴν ἱερὰν Γραφήν, μήπως, κατὰ τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτον, ἡ γυνὴ τοῦ παναρχαίου βασιλέως τῆς Μακεδονίας (²), δὲν ἐμαγείρευον ἰδίαις χερσίν;

Ὁ Ὀδυσσεὺς κλείων τὸ στόμα τῆς διαγνωρισάσης αὐτὸν τροφοῦ Εὐρυκλείας, ἵνα μὴ ἀποκαλυφθῇ ὑπ' αὐτῆς. Ὄπισθεν αὐτοῦ ὁ Εὔμαιος

(Πήλινον ἀνάγλυφον τοῦ Κιρχιριανοῦ Μουσείου)

Ἀλλὰ δυστυχέστατοι τῶν ἀνθρώπων ἦσαν οἱ λεγόμενοι θῆτες, οἵτινες ἐλογίζοντο μὲν ἐλεύθεροι, ἠναγκάζοντο ὅμως, ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν πενίας νὰ καλλιεργῶσι τὰς γαίας τῶν εὐπορωτέρων. Οἱ θῆτες ἐμισθοῦντο εἴτε ἐν καιρῷ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, εἴτε καὶ ἄλλοτε, ὁσάκις ὑπῆρχον ἔκτακτοι γεωργικαὶ ἐργασίαι, καὶ εἰργάζοντο λαμβάνοντες τὴν τροφὴν αὐτῶν, τὴν κατοικίαν καὶ τὸν ἱματισμόν. Ἀναφέρονται δὲ εἰς τὴν αὐτὴν μετὰ τῶν δούλων σειράν, καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν διέφερον πολὺ ἀπὸ αὐτῶν. Ἄθλια τῷ ὄντι ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ τύχη τοῦ πένητος ἐλευθέρου ἀνδρός, ὅστις οὔτε σπιθαμὴν γῆς ἰδίας εἶχεν, ἀλλὰ μετέβαινεν ἀπὸ μιᾶς προσκαίρου ἐργασίας εἰς ἄλλην, οὔτε ἰσχυρὰν

(¹) Ἐν Ἰλ. Γ. 125-128 παρίσταται ἡ Ἑλένη ὑφαίνουσα μέγαν ἱστόν, ἐν ᾧ

.... πολέας δ' ἐνέπασσεν ἀέθλους
Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων
οὓς ἕθεν εἵνεκ' ἔπασχον ὑπ' Ἄρηος παλαμάων.

(²) Τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τούτου τῆς ἄνω Μακεδονίας, τοῦ ἑδρεύοντος ἐν τῇ πόλει Λεβαίᾳ δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (ἰδ. Ἡροδ. Θ. 137)· «ἡ δὲ γυνὴ τοῦ βασιλέως αὐτὴ τὰ σιτία ἔπεσσε· ἦσαν γὰρ τὸ πάλαι καὶ αἱ τυραννίδες ἀσθενέες χρήμασι».

τινα οἰκογένειαν ἢ ἀρχὴν κοινωνικήν, ἀπὸ τῶν ὁποίων νὰ ἐλπίσῃ προστασίαν. Ὅτε ὁ Εὔμαιος ἤλπισεν ὅτι οἱ κύριοι αὐτοῦ θέλουσι τὸν ἀπελευθερώσει, ἐφρόντισε συγχρόνως νὰ τῷ δοθῶσι γυνή, οἰκία, καὶ γῆς τεμάχιον πλησίον αὐτῶν, διότι, ἄνευ τούτων, μόνη ἡ ἐλευθέρωσις δὲν ἤθελεν ἴσως βελτιώσει τὴν κατάστασίν του. Θής, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πένητος γεωργοῦ, θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως ὡς τὸ ἔσχατον τοῦ ἀνθρωπίνου δυστυχήματος, διότι ὁ γεωργὸς ἐκεῖνος δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν θῆτα αὐτοῦ οὔτε τόσον ἄφθονον τροφήν, οὔτε τόσον καλὰ φορέματα, ὅσον ὁ πλούσιος ἡγήτωρ Εὐρύμαχος, καὶ ὅμως ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν πολὺ βαρυτέραν ἐργασίαν. Παρελάμβανον δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των τοὺς θῆτας οἱ τοιοῦτοι μικροὶ γαιοκτῆται, διότι δὲν εἶχον τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἀγορὰν δούλων κεφάλαιον, καὶ πρὸς τούτοις ἐθεώρουν συμφέρον νὰ οἰκονομῶσι τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως, ὁσάκις δὲν εἶχον ἐργασίαν. Ὁ θετικὸς Ἡσίοδος συμβουλεύει τὸν μισθωτὴν

Ἡ Ναυσικᾶ, πλύνουσα μετὰ τῶν δούλων αὐτῆς, βλέπει τὸν Ὀδυσσέα
(Εἰκὼν ἐξ ἀγγείου)

αὐτοῦ, ὅστις διὰ δούλων διεξῆγε τὴν κυριωτέραν ἐργασίαν του, νὰ ἐνασχολῇ καὶ νὰ συντηρῇ τὸν θῆτα ἐν καιρῷ θέρους, ἅμα δὲ συγκομισθέντος τοῦ καρποῦ, νὰ τὸν ἀποπέμπῃ, παραλαμβάνων ἔπειτα διὰ τὸν χειμῶνα ἄτεκνον ἔριθον, δηλαδὴ ἐργάτιν, ἥτις εἶναι, φυσικῷ τῷ λόγῳ, διὰ τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας τοῦ χειμῶνος, πολὺ χρησιμωτέρα τοῦ θητός. Μὴ νομίσωμεν ὅμως, ὅτι αἱ γεωργικαὶ αὗται ἐργασίαι ἦσαν ὁ μόνος τῶν θητῶν πόρος, διότι, οἱ γενναιότεροι καὶ ῥωμαλεώτεροι αὐτῶν ἐπροτίμων πιθανώτατα νὰ παρακολουθῶσι τοὺς ἡγεμόνας εἰς τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις καὶ νὰ ζῶσιν οὕτως ἐκ λαφύρων.

Ἀλλ' ὁσῳδήποτε θλιβερὰ καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάστασις τάξεών τινων τοῦ πλήθους, ὁ δῆμος φαίνεται ἔχων ἔκτοτε εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτικά τινα δικαιώματα, τὰ ὁποῖα περιέστελλον ὁπωσοῦν τὸ ἀκόλαστον κράτος τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρίστων, παρασκευάζοντα οὕτως, ἐν τῷ μέλλοντι τοὐλάχιστον, τὴν πλειοτέραν τῶν πολλῶν εὐημερίαν. Ὁ βασιλεύς, ἀποφασίσας περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τῆς βουλῆς, ὡς εἴπομεν, ὤφειλε νὰ ὑποβάλῃ τὰ δόξαντα εἰς τὸν δῆμον, ἐν ἀγορᾷ συνηγμένον· οἱ κήρυκες προσεκάλουν τὸ πλῆθος νὰ καθήσῃ καὶ νὰ σιωπήσῃ· σπουδαιότατον δὲ ἐθεωρεῖτο τὸ νὰ κάθηται ὁ δῆμος ἐν ἀγορᾷ, διότι ὁσάκις ἵστατο ὄρθιος, τοῦτο ἐλογίζετο ὡς σημεῖον ταραχῆς ἢ τρόμου· ἐπίσης ἀγορὰ περὶ δυσμὰς ἡλίου συγκαλουμένη, εἰς ἣν οἱ υἷες Ἀχαιῶν, οἱ Ἀχαιοί, προσήρχοντο ὑπὸ οἴνου ποτισμένοι, οἴνῳ βεβαρηκότες, ἐλογίζετο ὡς πρόδρομος συμφορῶν. Ἕκαστος τῶν ἡγεμόνων ἠδύνατο νὰ ἀγορεύσῃ, ἀλλ' οὐχί, ὡς φαίνεται, καὶ ἐκ τοῦ δήμου τις. Πρὸ πάντων ἐξέφραζε τὴν γνώμην αὐτοῦ ὁ βασιλεύς, περὶ ἧς ἔπειτα ἔδιδον τὰς ἀπαιτουμένας διασαφήσεις οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες, ἐξ ὧν τινες καὶ ἀντέλεγον ἐνίοτε· καὶ ἡ ψηφοφορία μὲν

δὲν ἐγίνετο, οὐδὲ ἀπόφασις ὁριστικὴ τοῦ πλήθους, ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ δῆμος οὗτος, ἐν τῇ ἀγορᾷ συγκαλούμενος, οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν ἡγεμόνων, διότι πολλάκις βεβαίως ἐτροπολόγει την γνώμην τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βουλῆς ἢ διὰ βοῆς μεγάλης, ἠχῇ θεσπεσίῃ, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος, δηλουμένη ἀποδοκιμασία αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν οἱ κήρυκες δὲν ἠδύναντο πάντοτε νὰ περιστείλωσι. Ναὶ μὲν οἱ βασιλεῖς, ὠφελούμενοι μάλιστα ἐκ τῆς πολλῆς δυνάμεως ἣν ἐκ τοῦ πολέμου ἐπορίζοντο, πολλάκις παρεξετράπησαν εἰς πράξεις αὐτογνώμονας, ὀλιγωρήσαντες τῆς τε βουλῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς· ἀλλ' ὅμως πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ τεκμήρια τὰ ὑποδεικνύοντα, ὅτι οὔτε τῶν βασιλέων ἡ δύναμις ἦτο πάντοτε ἀπεριόριστος, οὔτε τῶν ἀγορῶν ἡ εὐπείθεια πάντοτε τυφλή. Ἂν οὐδεὶς ἠμφισβήτει τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἤθελεν ἐλέγχει ἐν τῇ Ἰλιάδι τοὺς Ἀχαιούς, ὅτι ὅλοι θέλουσι νὰ βασιλεύωσιν ἐνταῦθα, καὶ δὲν ἤθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ θέσῃ τὸ περίφημον ἀξίωμα, ὅτι καλὸν δὲν εἶναι ἡ πολυαρχία, ἀλλ' ὅτι εἷς πρέπει νὰ ἦναι ὁ ἄρχων, εἷς ὁ βασιλεύς·

Ὁμιλητὴς Μυκηναϊκῆς ἀγορᾶς

> Οὐ μέν πως πάντες βασιλεύσομεν ἐνθάδ' Ἀχαιοί·
> Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς τύραννος ἔστω,
> εἷς βασιλεύς . . . . . .

Ἂν αἱ ἀγοραὶ τοῦ δήμου οὐδεμίαν εἶχον θέλησιν, οὐδὲ ἀξίαν τινὰ ἤθελον ἔχει· καὶ τούτου δοθέντος, μεταξὺ τῶν λόγων δι' οὓς τοσοῦτον περιφρονοῦνται ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ οἱ ἄγριοι Κύκλωπες, οἱ μὴ ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, δὲν ἤθελε κατατάσσεται καὶ τοῦτο, ὅτι παρ' αὐτοῖς δὲν ὑπάρχουσιν ἀγοραὶ βουληφόροι. Ἀναμφιβόλως τὰ ἀμοιβαῖα καθήκοντα καὶ δίκαια τοῦ βασιλέως, τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς, δὲν ἦσαν ἀκόμη τότε ῥητῶς ὡρισμένα. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἢ διὰ νόμων γραπτῶν περιεστέλλετο ἡ βασιλεία ἐντὸς τῶν ὅρων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ μετρίου ὑπὸ τοῦ γενναίου ἐθνικοῦ φρονήματος, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν μὲν ἠνείχετο διαρκῆ αὐθαιρεσίαν, πρωϊμώτατα δὲ περιεστοίχισε τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα διὰ θεσμῶν, οἵτινες βραδύτερον τοσούτῳ θαυμασίως ἔμελλον νὰ ἀναπτυχθῶσι.

Τῳόντι, ἀπὸ τῶν ἀφελῶν τούτων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἀγορῶν, προέκυψαν, διὰ βαθμιαίας καὶ φυσικῆς τροπολογίας τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πνευμάτων, αἱ ἐκκλησίαι ἐκεῖναι τοῦ δήμου, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἠγόρευσαν ὁ Περικλῆς, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ἡγεμόνες. Ὁ βασιλεὺς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἠδύνατο μὲν ἐνίοτε νὰ μεταχειρίζηται τὴν βίαν κατὰ τοῦ τεταγμένου ὑπ' αὐτὸν πλήθους, ἀλλὰ συνήθως ἠναγκάζετο νὰ καταπείθῃ αὐτό· καὶ διὰ νὰ τὸ καταπείσῃ, διὰ νὰ τὸ παρασύρῃ, ὤφειλε νὰ παραστήσῃ ἐπιτηδείως τὰ βουλεύματα αὐτοῦ, κοσμῶν μὲν ταῦτα δι' εἰκόνων ἐπιτηδείων νὰ ἐξάψωσι τὴν τοσοῦτον εὐπετῆ τοῦ ἔθνους ἐκείνου φαντασίαν, ἐπικαλούμενος δὲ τὴν συνδρομὴν αἰσθημάτων, ἐπιτηδείων νὰ κατανύξωσι τὴν τοσούτῳ εὐπαθῆ αὐτοῦ καρδίαν.

Ἐντεῦθεν πρωϊμώτατα ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ σπέρματα τῆς περὶ τὸν λόγον ἀσκήσεως καὶ δεινότητος. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀποφασίζει ποτέ, κατ' εἰσήγησιν τοῦ θεοῦ Ὀνείρου, ὃν ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν ὁ Ζεὺς κοιμώμενον, νὰ ἐπιχειρήσῃ ὕστατόν τινα καὶ κρίσιμον κατὰ τοῦ Ἰλίου ἀγῶνα, πεποιθὼς ὅτι οἱ θεοὶ ἤθελον νὰ ἀναδειχθῇ νικητής. Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀπάτη τοῦ Διός· ὅθεν, ἐνῷ ἔδει εἰς τοιαύτην περίστασιν νἀφέρῃ ὁ Ἀγαμέμνων τὸν στρατὸν εἰς τὴν μάχην καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτὸν πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀγῶνα, ἐπέρχεται ἐξ ἐναντίας εἰς τὸν βασιλέα ἀνεξήγητος διάθεσις νὰ πράξῃ πᾶν τὸ ἐναντίον. Θέλει δηλαδὴ νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀνδρείαν τοῦ μαχίμου πλήθους, καὶ νομίζει πρέπον πρὸς τοῦτο νὰ προσποιηθῇ ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅτι ὑπολαμβάνει τὴν ἅλωσιν ἀκατόρθωτον καὶ ὅτι δὲν μένει ἄλλο ἢ νὰ ἐπιβῶσιν ἅπαντες εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν οἴκαδε. Συνεννοεῖται ὅμως προηγουμένως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πύλου, τοῦ ἡδυεποῦς Νέστορος, καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰθάκης, τοῦ πολυμηχάνου Ὀδυσσέως, κοινολογεῖ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀληθῆ πρόθεσίν του καὶ τοὺς προσκαλεῖ συγχρόνως νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἀναίρεσιν τῶν λόγων αὐτοῦ, ἵνα ἀνατρέψωσι τὴν ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐντύπωσίν των. Συγκαλεῖται λοιπὸν ἐν τῷ ἅμα ἀγορά, καὶ ὁ ἄναξ ἀνδρῶν ἀπευθύνει πρὸς αὐτὴν λόγον πλήρη ἀθυμίας καὶ πικρίας, συμπεραίνων, ὅτι ἅπαντες ὀφείλουσιν ἤδη ἀμέσως νὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ τῶν πλοίων εἰς τὴν φίλην πατρίδα. Οὕτως ἐλάλησεν ὁ Ἀγαμέμνων, καὶ πρὶν εἰσέτι ἀγορεύσῃ ἄλλος τις, ἐκινήθ' ἡ ἀγορά, ὡς κύματα μακρὰ τοῦ Ἰκαρίου πελάγους, τὰ ὁποῖα παρήγαγεν ὁ εὖρος καὶ ὁ νότος, ἐφορμήσας ἐκ τῶν νεφελῶν τοῦ Διός·

Ἀγαμέμνων, Νέστωρ καὶ Θερσίτης
(Ἐξ Ἀθηναϊκοῦ ἀγγείου τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος π.Χ.)

> Κινήθη δ' ἀγορὴ ὡς κύματα μακρὰ θαλάσσης
> πόντου Ἰκαρίοιο, τὰ μέν τ' Εὖρός τε Νότος τε
> ὤρορ' ἐπαΐξας πατρὸς Διὸς ἐκ νεφελάων.

Ἐν ἀκαρεῖ ἐτράπησαν πάντες πρὸς τὴν θάλασσαν· μόνος ὁ Ὀδυσσεὺς ἵστατο θεωρῶν, τεθλιμμένος καὶ σιωπηλός, τὰ γινόμενα. Ἀλλ' αἴφνης, τῇ προτροπῇ τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὑψώνει την φωνὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ διαλυομένου πλήθους, καὶ τοὺς μὲν βασιλεῖς καὶ ἐξόχους ἄνδρας ἐλέγξας διὰ κολακευτικῶν λόγων, τοὺς δ' ἐκ τοῦ δήμου ὀνειδίσας καὶ διὰ τοῦ σκήπτρου συνωθήσας, ἐπαναφέρει πάλιν ὅλους εἰς τὴν ἀγοράν. Τότε ἔρχεται εἰς τὸ μέσον ὁ Θερσίτης, εἷς τῶν Αἰτωλῶν ἡγεμόνων, του ὁποίου τὸ ὄνομα κατήντησε παροιμιῶδες διὰ τὴν δεινῶς στιγματισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ αἰσχρὰν αὐτοῦ ἀσχημίαν καὶ δειλίαν, ὅστις ὅμως διεκρίνετο διὰ τὴν περὶ τὸ λέγειν εὐχέρειαν· καὶ ἰδοὺ αὐτός, μετὰ πολλὰς κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὕβρεις, προσπαθεῖ νὰ μὴ μεταβάλωσιν

οἱ Ἀχαιοὶ τὴν περὶ ἐπανόδου ἀπόφασιν. Ἀλλ' ἀνίσταται αὖθις ὁ Ὀδυσσεύς. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιτιμᾷ ἀφειδῶς τὸν Θερσίτην, καὶ ἀπειλεῖ αὐτόν, καὶ πλήττει διὰ τοῦ σκήπτρου, καὶ ἀναδεικνύει καταγέλαστον εἰς τοὺς πολλούς· ἔπειτα δὲ στρέφεται πρὸς τὴν ἀγοράν, καὶ τότε, ἀγορεύσαντος αὐτοῦ παθητικῶς, λαλήσαντος δὲ καὶ τοῦ Νέστορος, οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες, τὸ μὲν διὰ λόγων φιλοτιμίας, τὸ δὲ διὰ θρησκευτικῶν λόγων, πείθουσι τελευταῖον τὰ πλήθη νὰ ἐπιμείνωσι, μέχρις οὗ κυριεύσωσι τὸ μέγα ἄστυ τοῦ Πριάμου. Τοιαύτη εἶναι ἡ ζωηρὰ εἰκὼν μιᾶς τῶν συνεδριάσεων τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου, ἣν εὑρίσκομεν ἐν τῇ Ἰλιάδι. Οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν βεβαρημένοι ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ ἀτελεσφορήτου ἐκείνου ἀγῶνος· αὐτὸς τῶν βασιλέων ὁ ὕπατος εἶχεν εἰπῇ εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια· τὴν περὶ τῆς ἐπανόδου γνώμην εἶχον καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες· δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι ὥρμησαν πάντες μετὰ σπουδῆς ἐπὶ τὰς νῆας. Ἀλλὰ ὑψώνει τὴν φωνὴν ὁ Ὀδυσσεύς, ὑψώνει τὴν φωνὴν ὁ Νέστωρ, καὶ τὰ αὐτὰ πλήθη, ὡς ὑπὸ ἀνέμου ἀντιπνόου ἐλαυνόμενα, ἐπέρχονται ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰς τὸ στρατόπεδον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς μετεχειρίσθη ἐκ διαλειμμάτων καὶ τὸ σκῆπτρον, οὐδεὶς ὅμως θέλει ἀρνηθῇ ὅτι ὁ δῆμος, ὅστις εἶχεν ὁμόφρονας καί τινας τῶν ἡγεμόνων, δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὴν βίαν ἑνὸς μόνου ἀνδρός, καὶ ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος διὰ τῆς πειθοῦς κυρίως ἴσχυσεν. Ὥστε δύο τινὰ βλέπομεν ἐνταῦθα· ἄνδρας ὀρθῶς λέγοντας, καὶ λαοὺς πειθομένους εἰς τὸν λόγον· τεκμήρια δύο ἀλάνθαστα, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι ἦσαν δεκτικοὶ ἐλευθερίας. Διότι τῆς ἐλευθερίας τελικὸς μὲν σκοπὸς εἶναι τὸ κοινὸν συμφέρον, ὅπλον δὲ καὶ ὄργανον, ὁ λόγος· καὶ παντοῦ ὅπου αὕτη ἤνθησεν, ὑπῆρξαν μὲν ἄνδρες ἐπιτήδειοι νὰ παραστήσωσι διὰ τοῦ λόγου τὸ κοινὸν συμφέρον, ὑπῆρξαν δὲ λαοὶ ἐπιτήδειοι νὰ ἐκτιμήσωσι τὸν περὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος λόγον.

Ἀλλὰ καθὼς τῆς μετέπειτα τοσοῦτον ἀκμασάσης πολιτικῆς εὐγλωττίας, οὕτω καὶ τῆς εὐνομίας ἐν γένει τὰ στοιχειώδη μόνον σπέρματα ἀπαντῶμεν κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους ἡρωϊκοὺς χρόνους. Ἡ λέξις «νόμος» οὐδὲ εὑρίσκεται εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, εἰς τὰ ὁποῖα ματαίως ἠθέλομεν ἀναζητήσει καὶ τὴν ἐλαχίστην νύξιν συνελεύσεων συγκεκροτημένων ἐπὶ νομοθετικῷ σκοπῷ. Δὶς δὲ μόνον ὁ ὅρος οὗτος ἀπαντᾶται εἰς τὸν Ἡσίοδον, τὰ δὲ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια ἐκφράζουσι λέξεις ἄλλαι, «δίκη», «θέμις», τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἔννοια εἶναι ἄστατος καὶ ἀμφίβολος. Ἡ λέξις θέμις ἐμφαίνει ἐνίοτε παρ' Ὁμήρῳ διακεκριμένον τι πρόσωπον, ἔχον τὸ σπουδαῖον ἔργον τοῦ συγκαλεῖν καὶ διαλύειν τὴν ἀγορὰν τῶν τε θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἄλλως προσέτι πράττον καὶ ἐνεργοῦν. ἀείποτε δὲ ἡ προσωποποιηθεῖσα αὕτη θέμις εἶναι σύντροφος καὶ ἀκόλουθος τοῦ Διός, τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν· καθ' Ἡσίοδον μάλιστα εἶναι καὶ σύζυγος αὐτοῦ. Ἡ θέμις, (¹) ὡς πρόσωπον, εἶναι ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη ἔννοια τῆς λέξεως. Αἱ δὲ θέμιστες, εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν, δὲν παριστῶσι πλέον πρόσωπα, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς διὰ τῆς θέμιδος διαβιβαζομένας ἀποφάσεις τῆς ὑπερτάτης θεότητος, ἀποφάσεις τὰς ὁποίας ὁ κατ' ἐντολὴν τοῦ Διὸς ἐνεργῶν βασιλεὺς λαμβάνει ἑτοίμους παρ' αὐτοῦ, καθὼς λαμβάνει καὶ τὸ σκῆ-

(¹) Τοὐναντίον ἐκ πολλῶν χωρίων Ὁμηρικῶν ἔν τε τῇ Ἰλιάδι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ φαίνεται ὅτι ἡ λέξις σημαίνει ἁπλῶς τὸ **δίκαιον**, τὸ πρέπον, δὲν φαίνεται δὲ ἔχουσα ἔννοιαν **προσώπου** (Ἰλ. Λ. 779 «ἅτε ξείνοις θέμις εἰσί» καὶ Ξ 384 «τὸ δ' οὐ θέμις ἐστί). Παρ' Ὁμήρῳ ἡ Θέμις ὡς πρόσωπον δὲν εἶναι κυρίως θεὰ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ ἄγγελος θεῶν (Ἰλ. Ε 4 «Ζεὺς δὲ Θέμιστα κέλευσε θεοὺς ἀγορήνδε καλέσαι) ἢ κοσμήτρια ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἀνδρῶν (Ὀδυσσ. Β 69) καὶ προεδρεύουσα ἐν τοῖς δείπνοις τῶν θεῶν (Ἰλ. Ο 87)

πτρον, δι' οὗ ἔχει τὸ κράτος τοῦ κελεύειν· τούτου ἕνεκα σκῆπτρον, θέμιστες, δίκαι, ἀναφέρονται πάντοτε ἐκ παραλλήλου. Αἱ θέμιστες λοιπὸν ἢ δίκαι, εἶναι ὄχι νόμοι γενικοί, ἀλλὰ εἰδικαὶ ἀποφάσεις δι' ὧν λύονται αἱ κατ' ἰδίαν διαφοραὶ καὶ περιστέλλονται αἱ κατ' ἰδίαν ἀνολασίαι τῶν ἀνθρώπων· διότι ὁ Ζεύς, καὶ ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ βασιλεύς, εἶναι δικαστής, ὄχι νομοθέτης. Αἱ δὲ ἀποφάσεις ἐκεῖναι, αἱ θέμιστες, αἱ δίκαι, θεωροῦνται ὡς ἄθροισμα πραγμάτων προπαρεσκευασμένων, τὰ ὁποῖα κρατοῦσιν εἰς τὰς παλάμας αὐτῶν οἱ βασιλεῖς, καθὼς κρατοῦσι τὸ σκῆπτρον, ἕτοιμοι νὰ ἐκδώσωσιν αὐτά, ἅμα δοθείσης προσφόρου περιστάσεως. Αἱ δίκαι, εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν, ἀπαντῶνται εἰς τὸν Ὅμηρον πολὺ συχνότερον ἢ τὸ ἑνικὸν δίκη. Σημαίνει δὲ ἡ δίκη σπανίως τὴν ἀφη-

Θέμις καὶ Αἰγεύς

ρημένην ἔννοιαν τοῦ δικαίου, συνεχέστερον δὲ τὴν εἰδικὴν περὶ δικαίου ἀξίωσιν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου· καὶ ἐνίοτε ἁπλῶς τὸ καθεστὼς ἔθος, τὴν πασίδηλον τύχην, οἷον δμώων δίκη, γερόντων, βασιλέων, θεῶν· ἀπαντᾶται δὲ καὶ ἡ θέμις εἰς τοιαύτην ἔννοιαν.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι εἰς τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους, οἱ βασιλεῖς, οἱ ἄνακτες, οἱ δικασπόλοι, δὲν ἐφήρμοζον νόμους ἐψηφισμένους ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἀποφάσεις, τὰς ὁποίας ἐθεωροῦντο παραλαβόντες παρὰ τῆς θεότητος, ἥτις ἀνεβίβασεν αὐτοὺς ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων· ἐν ἄλλαις λέξεσιν. ἐφήρμοζον τὰς ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ δικαίου, αἵτινες, διὰ τῆς ἀπ' αἰῶνος χρήσεως αὐτῶν καὶ τῆς εὐλαβείας τῆς ἀπονεμομένης ὑπὸ τῶν πολλῶν εἰς τοὺς ἀρίστους, ἐλάμβανον

κῦρος ἱερόν. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου ὑπῆρχεν ἴσως σχέσις τις καὶ ἀναλογία μεταξὺ τοῦ κράτους τῶν Ἑλλήνων δικασπόλων καὶ τῶν ἱερέων τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἀμφότεροι ἔπραττον ἐπ' ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν τῆς θεότητος. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἡ διαφορὰ ὑπῆρξε μεγάλη. Τφόντι εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἰνδικὴν καὶ παντοῦ ὅπου ἴσχυεν ἡ ἱεροκρατία, τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ ὕφεσις καὶ ἡ χαύνωσις τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας, ὥστε οἱ ἱερεῖς ἀνέτως ἐξώκειλαν αὐτόθι εἰς ἀχαλίνωτον αὐθαιρεσίαν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἐναντίας τοσοῦτον ἀκμαία συνετηρήθη ἡ ἀτομικὴ δραστηριότης καὶ ἰσχύς, ὥστε τὸ κράτος τῶν δικασπόλων ὄχι μόνον δὲν ἐξετραχηλίσθη εἰς αὐτογνώμονα κατάχρησιν, ἀλλὰ πολλάκις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιβάλῃ καὶ αὐτὰς τὰς στοιχειωδεστέρας ἀρχὰς τοῦ δικαίου. Ἡ βρίθουσα λαῶν ἀγορά, ἐνώπιον τῆς ὁποίας διεξήγοντο ἀείποτε αἱ κρίσεις, ὑπενθύμιζεν ἀδιαλείπτως εἰς τοὺς δικαστάς, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ παραβῶσιν ἀτιμωρητὶ τὰς αἰωνίους τοῦ δικαίου ἀρχάς, τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ ἐντολεῖς, ὄχι οἱ αὐτογνώμονες κύριοι. Ὁ δὲ ἀκάθεκτος ἑλληνικὸς χαρακτήρ, ὅστις δὲν εἶχεν εἰσέτι κολασθῇ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ καθήκοντος, ἐνίοτε παντελῶς ἀπέκρουεν, ἢ τοὐλάχιστον περιέστελλεν εἰς στενώτατα ὅρια τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας· δὲν ἀνεχαιτίζετο δὲ εἰμὴ διὰ τοῦ φόβου τῆς θείας ὀργῆς ἢ τῆς κοινῆς καταχρίσεως. Οὕτως ὁ Φοῖνιξ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμύντορος, ὁ διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Ἀχιλλέως, λαβὼν ἐν τῇ νεότητι ἀφορμὰς ἔριδος πρὸς τὸν πατέρα, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ τὸν φονεύσῃ, ἀλλ' ἀπετράπη ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ τούτου κακουργήματος ὑπό τινος τῶν ἀθανάτων θεῶν, ὅστις ὑπέμνησεν αὐτῷ τὸ ὄνειδος τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ πάντοτε τὸν πατροφόνον. Ὁπόσον δὲ ἀσθενὴς ὑπῆρχεν ἡ ἐπέμβασις τῆς πολιτείας εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἔριδας, καὶ ὁπόσον νηπιώδεις ἦσαν αἱ περὶ τοῦ καθήκοντος τῆς κοινωνίας ἰδέαι, ἐξάγεται προφανῶς ἐκ τῶν περὶ τοῦ δεινοτέρου τῶν κακουργημάτων, τοῦ φόνου, τότε πραττομένων. Ὅ,τι ὁ φονεὺς εἶχε νὰ φοβηθῇ ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, δὲν ἦτο ἡ δημοσία καταδίωξις καὶ ποινή, ἀλλ' ἡ προσωπικὴ ἐκδίκησις τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων τοῦ φονευθέντος, οἵτινες, καθ' ἣν ἀρχὴν ἄλλως τε καθιέρωσε καὶ αὐτὸς ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ἐθεωροῦντο ἔχοντες τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον νὰ τιμωρήσωσι τὴν γενομένην εἰς αὐτοὺς ὕβριν καὶ ἀδικίαν. Διὰ νὰ διαφύγῃ δὲ τὸν κίνδυνον τοῦτον ὁ φονεὺς ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀποδημήσῃ, ἐὰν δὲν ἠδύνατο νὰ καταπείσῃ τοὺς ἠγανακτημένους συγγενεῖς νὰ δεχθῶσι, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἀξιόλογον πληρωμήν. Οἱ συγγενεῖς, ἐὰν ἤθελον, ἠδύναντο νὰ ἀποκρούσωσι τὴν πρότασιν καὶ νὰ φυλάξωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδικήσεως· δεχθέντες ὅμως τὴν ἀποζημίωσιν, ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ μὴ ἐνοχλήσωσι πλέον τὸν κακοῦργον, ὅστις ἀφόβως τότε ἔμενεν εἰς τὰ ἴδια. Τὰ δικαστήρια δὲν φαίνονται ἐπεμβαίνοντα, ὡς εἴδομεν εἰς τὸ παράδειγμα τὸ εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, εἰμὴ διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν πληρωμὴν τῆς συμφωνηθείσης ποσότητος.

Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τῆς κοινωνίας εἶναι ἀσθενεστάτη, ἡ δὲ ἀτομικὴ ὁρμὴ καὶ γνώμη τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου, παντοδύναμος, οὐδὲ μετριάζεται μέχρι τινὸς εἰμὴ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀπογύγῃ τὴν ἀδιάλειπτον τοῦ αἵματος χύσιν. Αὐτὴ ἡ λέξις ποινὴ (1) σημαίνει τὴν δι' ἀποχρώσης πληρωμῆς ἀποζημίωσιν, ἕνεκα τοῦ γενομένου ἀδικήματος,

(1) Τῆς λέξεως **ποινή** (Λατιν. poena) ἡ πρώτη σημασία εἶναι ἄγνωστος. Συνάπτουσί τινες τὴν λέξιν πρὸς τὴν ῥίζαν pu (Λατιν. pu-rus—καθαίρειν) οὐχὶ λίαν πιθανῶς. Τὸ Λατ. poena, poenitet, μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ κυρία ἔννοια εἶναι ἡ τῆς τιμωρίας καθόλου (προβλ. τὸ Ὁμηρικὸν **νήποινοι**—ἀτιμώρητος). Καὶ αὐτό τε τὸ **ἄποινον** φαίνεται σημαῖνον κυριολεκτικῶς «τὸ τὴν ποινήν, τὴν τιμωρίαν ἀποτρέπον» (**ἀποζημιοῦν** κυριολεκτικῶς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι **ζημία** σημαίνει κυριολεκτικῶς **τιμωρία** καὶ ζημιοῦν τιμωρεῖν.

ἰδίως ἕνεκα τοῦ φόνου. Ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος, θέλων νὰ καταστήσῃ ἐμφαντικωτάτην τὴν ἀμείλιχον τοῦ Ἀχιλλέως ὀργήν, καὶ παρατηρῶν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέχεται συνήθως ἀποζημίωσιν καὶ παρὰ τοῦ φονέως τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ υἱοῦ, μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ποινή, διὰ νὰ δηλώσῃ τὴν ἀποζημίωσιν ταύτην. Βραδύτερον θέλομεν ἴδει καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πολιτείαν ἀφαιροῦσαν ἀπὸ τὰ μέλη αὐτῆς καὶ ἀναλαμβάνουσαν μόνην τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον τῆς τιμωρίας τῶν κακουργημάτων. Ἀλλ' εἰς τοὺς ἡρωικοὺς τούτους χρόνους ἡ ἐνέργεια αὐτῆς εἶναι ὅλως δευτερεύουσα.

Τὸ ἔθος τοῦτο τῆς χρηματικῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὸν γινόμενον φόνον, ἀντὶ τῆς τιμωρίας αὐτοῦ διὰ σωματικῶν ποινῶν, δὲν ἐπεκράτησε μόνον εἰς τοὺς παναρχαίους Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἀπαιδεύτους λαούς, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς παναρχαίους Γερμανούς. Εἰς ὅλα ἐν γένει τὰ γερμανικὰ κράτη, ὅσα ἱδρύθησαν ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐλήφθη ὡς βάσις τοῦ νόμου, πρῶτον μὲν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον τῆς αὐτοδικίας διὰ πᾶσαν προσωπικὴν ζημίαν ἢ ὕβριν, γενομένην εἴς τινα τῶν ἐκ τῆς οἰκογενείας, ἔπειτα δὲ ἡ προσπάθεια τοῦ νὰ συμβιβασθῇ ἡ διαφορὰ τῆς χρηματικῆς ποινῆς πληρωτέας ὑπὸ τοῦ ἀδικήσαντος, κυρίως μὲν πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ παθόντος, ἐν μέρει δὲ καὶ ὡς δικαστικὴ πρὸς τὸν βασιλέα δωρεά. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἀποζημιώσεως ἐβαθμολογεῖτο ἀκριβέστατα κατὰ τὸ μέγεθος τῆς βλάβης, κατὰ τὸν βαθμόν, τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ παθόντος. Ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου ἦτο ν' ἀπαλλάξῃ τὴν κοινωνίαν ἀπὸ ἀδιαλείπτων ἐρίδων, συγχρόνως δὲ νὰ ἐπιτρέψῃ τοσαύτην ἀποζημίωσιν, ὥστε νὰ καταπείσῃ τὸν παθόντα νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὁμολογουμένου δικαιώματος τῆς αὐτοδικίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Γερμανὸς νομοθέτης ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ἑκούσιον μέν, ἀλλὰ νόμιμον ἔθος τὴν ἀποδοχὴν ὡρισμένου χρηματικοῦ συμβιβασμοῦ, καὶ κατὰ μικρὸν κατήντησε νὰ ἐπιβάλῃ τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον ὡς ἀπαραίτητον ὑποχρέωσιν. Ἡ κοινωνία, ἥτις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ ποινάς, ἐνταῦθα ἐφαίνετο κατ' ἀρχὰς συμβουλεύουσα μόνον τὴν φιλικὴν συνδιαλλαγήν, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἔφθασε μέχρι τῆς ἀναγκαστικῆς ἐπιταγῆς.

Ἡ δ' ὁμηρικὴ κοινωνία ἵσταται, ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἐπὶ τῆς αὐτῆς βαθμίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρίσκομεν καὶ τὰ γερμανικὰ ἔθνη καθ' ἣν ἐποχὴν ἔγραφε περὶ αὐτῶν ὁ περίφημος Ρωμαῖος ἱστορικὸς Τάκιτος. Ἀλλά, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία ἠκολούθησεν ἄλλον ὅλως διόλου παρὰ τὴν γερμανικὴν δρόμον. Ἀντὶ νὰ καταστήσῃ νόμον τὸ βάρβαρον δικαίωμα τῆς αὐτοδικίας, καθιέρωσε τὴν συνετωτέραν ἀρχήν, ὅτι τὸ δημόσιον ἀδίκημα ἀπαιτεῖ δημόσιον ἐξέλεγξιν καὶ τιμωρίαν, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι καὶ ἡ θρησκεία ἀπαιτεῖ τὴν ἐξιλέωσιν τοῦ φονευθέντος. Εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔτι ἀπὸ τῆς ἑβδόμης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ τοῦ νομοθέτου Δράκοντος, ἀπεδοκιμάσθη ἡ αὐτοδικία, περιορισθεῖσα ἐπὶ τέλους μόνον εἴς τινας ἐκτάκτους καὶ εἰδικὰς περιπτώσεις, ὁ δὲ φονεὺς ἐθεωρήθη ὡς ἀσεβήσας πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἐν ταὐτῷ ὡς δεινῶς ἀδικήσας τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ὡς ἀσεβήσας πρὸς τοὺς θεούς, ἀπεκλείετο τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τόπων, ἔτι δὲ πάσης δημοσίας ὑπηρεσίας κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα, καθ' ὅ, οὐδεμιᾶς ἔτι γενομένης ἀνακρίσεως, ἐλογίζετο ἁπλῶς ὡς ὕποπτος· διότι τούτου μὴ γενομένου, ἡ θεία ὀργὴ ἐδηλοῦτο δι' ἀφορίας καὶ ἄλλων ἐθνικῶν συμφορῶν. Ως ἀδικήσας δὲ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἀνεκρίνετο ὑπὸ τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου καί, ἂν ἀπεδεικνύετο ἔνοχος, κατεδικάζετο εἰς θάνατον ἢ εἰς ἀπώλειαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἢ εἰς ἐξορίαν. Ἡ ἰδέα τῆς διὰ χρημάτων ἐξιλεώσεως τῶν συγγενῶν ἀπεκρούσθη ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν, ποιναὶ δὲ ὡρίσθησαν πρὸς ἐξασφάλισιν

τῆς κοινωνίας ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἡ κοινωνία ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπιβάλλειν τὰς ποινὰς ταύτας.

Ο ΠΕΡΙ ΦΟΝΟΥ ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ ΔΡΑΚΟΝΤΟΣ

Δ Ι Ο Λ Ν . Τ Ο Ξ Φ Ρ Ε Α Ρ Ρ Ι Ο Ξ Ε Λ Ρ Α Μ Μ Α Τ Ε . .
Δ Ι Ο Κ Λ Ε Ξ Ε Ρ Χ Ε

.ΔΟΧΣΕΝΤΕΙΒΟΥΛΕΙΚΑΙΤΟΙΔΕΜΟ.ΑΚΑ.ΑΝΤ.........ΕΥΕ..Ο.
ΝΕΤΟΣΕΛΡΑΜΜΑΤΕΥΕΕΥΘΙΔΙΚΟ.....ΤΑΤΕ..Ε...ΑΝΕΣΕ.ΡΕ.Ο.
ΔΡΑΚΟΝΤΟΣΝΟΜΟΝΤΟΜΠΕΡΙΤΟΦ..ΟΑΝ.ΑΡΑ.ΣΑ.Τ.....Ν...ΑΦΕ
ΣΤΟΝΝΟΜΟΝΠΑΡΑΛΑΒΟΝΤΕΣΠΑΡΑΤΟΙ.................ΑΤΕΟ
ΣΤΕΣΒΟΥΛΕΣΣΕΣΤΕΛΕΙΛΙΘΙΝΕΙΚΑ..Α.Α.Γ.Τ..........Ε.ΣΤΟ
ΑΣΤΕΣΒΑΣΙΛΕΙΑΣΟΙΔΕΠΟΛΕΤΑΙΑ.ΟΜ.....................ΜΟ
ΝΟΙΔΕΕΛΛΕΝΟΤΑΜΙΑΙΔΟΝΤΟΝΤΟΑ......

10 ΠΡΟΤΟΣΑΧΣΟΝ
ΚΑΙΕΑΜ.ΕΚ.ΡΟΝΣ..Σ.Τ.......................Ι

Ἀπόσπασμα ἀποφάσεως ἐν λιθίνῃ στήλῃ

('Εκ τοῦ Corpus inscriptionum Atticarum I, 61)

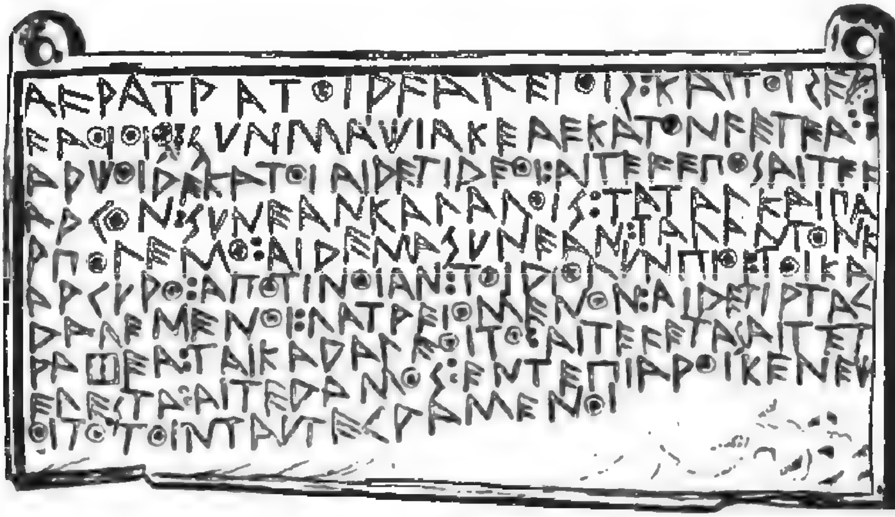
Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς :

Διόγνητος Φρεάρριος ἐγραμμάτευε· Διοκλῆς ἦρχε.—Ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ· Ἀκαμαντὶς ἐπρυτάνευε, Διόγνητος ἐγραμμάτευε, Εὐθύδικος ἐπεστάτει. Ἀθηνοφάνης εἶπε· τὸν Δράκοντος νόμον τὸμ περὶ φόνου ἀναγραψάντων οἱ ἀναγραφεῖς τῶν νόμων, παραλαβόντες παρὰ τοῦ κατὰ πρυτανείαν γραμματέως τῆς βουλῆς, ἐστήλῃ λιθίνῃ καὶ καταθέντων πρόσθεν τῆς στοᾶς τῆς βασιλείας. Οἱ δὲ πωληταὶ ἀπομισθωσάντων κατὰ τὸν νόμον· οἱ δὲ Ἑλληνοταμίαι δόντων τὸ ἀργύριον.

Πρῶτος ἄξων. Καὶ ἐὰμ μὴ 'κ προνοίας κτείνῃ τίς τινα, φεύγειν. Δικάζειν δὲ τοὺς βασιλέας αἰτιῶν φόνου ἢ βουλεύσεως τοὺς ἀεὶ βασιλεύοντας . . .

Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν διαφόρων βασιλείων δὲν ἦσαν, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, προσδιωρισμέναι ἀσφαλέστερον τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων. Πολλάκις ἄνθρωποι ἀνήκοντες εἰς ἓν ἔθνος προσέβαλλον ἀνθρώπους ἄλλου ἔθνους, ἐνῷ τὰ δύο ἔθνη οὔτε πόλεμον εἶχον κηρύξει κατ' ἀλλήλων, οὔτε ἦσαν ἐν γένει εἰς κατάστασιν ἐχθροπραξίας. Ὁσάκις ὅμως τὰ δύο κράτη διετέλουν ὄχι μόνον ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ καὶ ἡνωμένα διὰ συνθηκῶν ἢ διὰ δεσμῶν φιλίας, τότε οἱ ὑπήκοοι τοῦ ἑνὸς δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀτιμωρητὶ κατὰ τῶν ὑπηκόων τοῦ ἄλλου. Ὅθεν ὁ λαὸς τῆς Ἰθάκης δεινῶς παρωργίσθη κατὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀντινόου, καὶ μόλις ἀπετράπη ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν θανατώσῃ καὶ νὰ δημεύσῃ τὰ κτήματα αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθεν ὅτι οὗτος ἐβοήθησε τοὺς Ταφίους πειρατὰς εἰς τὰς κατὰ τῶν Θεσπρωτῶν, ἔθνους φίλου, ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Καὶ ἐζητοῦντο μὲν ἐνίοτε, ἐπ' ὀνόματι τῆς πολιτείας, ἀποζημιώσεις ἕνεκα ἀδικημάτων, ἐξ ὧν ἔπαθον ἄνθρωποι ἰσχυροί, ἀλλὰ τὸ πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ παθόντες, ὁσάκις ἀνῆκον εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν, ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιτύχωσι δικαιοσύνην οἴκοθεν. Εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὁ Νέστωρ διηγεῖται πόλεμόν τινα συμβάντα μεταξὺ Πύλου καὶ Ἤλιδος, καθ' ὃν οὗτος εἶχε πράξει τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατόρ-

θοιμι. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, οἱ Ἐπειοὶ τῆς Ἤλιδος, θέλοντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὴν κάκωσιν ἣν ἔπαθον οἱ γείτονες αὐτῶν Πύλιοι ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, ἐπετέθησαν κατὰ τούτων ἀπρόκλητοι. Τότε οἱ Πύλιοι ἐπεχείρησαν δικαίαν ἀντεκδίκησιν, ἐμβαλόντες ἐξ ἀπροόπτου εἰς τὴν τῶν Ἐπειῶν χώραν. Συνήθως ὅμως, μάλιστα ὅτε οἱ πράξαντες τὴν ἀδικίαν κατῴκουν εἰς χώραν, μακρὰν ὁπωσοῦν κειμένην, ἐζητεῖτο πιθανώτατα προηγουμένως ἀποζημίωσις. Κήρυκες, ἀποτελοῦντες τάξιν ἀνθρώπων ἱερὰν καὶ πολλάκις κληρονομικήν, ἐκόμιζον τὰς ἀμοιβαίας τῶν πολιτειῶν διακοινώσεις· ἀλλὰ δὲν ἐποίουν, ὡς φαίνεται· ὅπως οἱ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰταλίᾳ λεγόμενοι εἰρηνοδίκαι(¹), ἐπισήμους τοῦ πολέμου διακηρύξεις

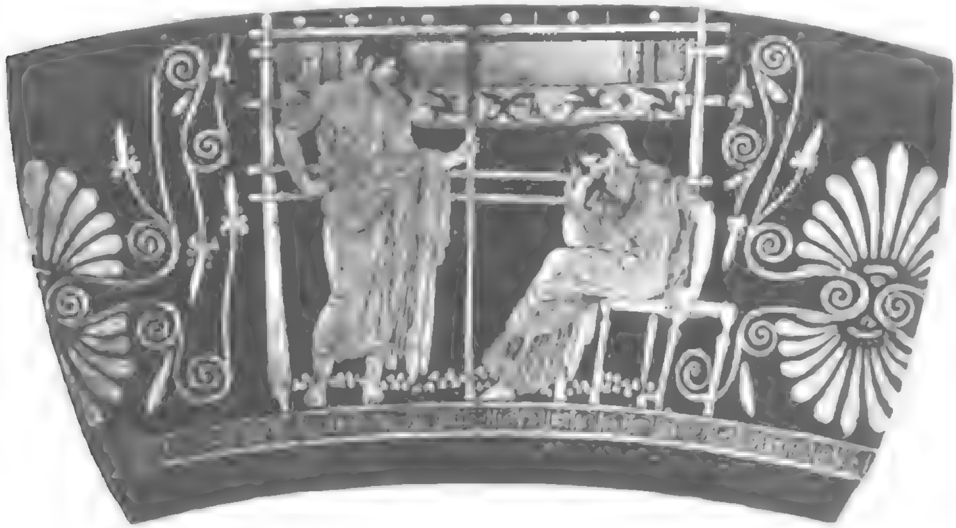
Συνθήκη συμμαχίας Ἠλείων καὶ ἀγνώστου λαοῦ
(Ἐπὶ ὀρειχαλκίνης πλακός, εὑρεθείσης ἐν Ὀλυμπίᾳ)

Εἴδομεν ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἦσαν τότε διῃρημέναι εἰς πολλὰ βασίλεια· οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν χωρῶν τούτων, ὄχι μόνον ἐλάλουν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ ἐπρέσβευον τὸ αὐτὸ θρήσκευμα, ἀλλ' εἶχον καὶ τὴν συνείδησιν τῆς ἑνότητος αὐτῶν. Δὲν ἠξεύρομεν μέχρι τίνος ἀνατρέχουσιν εἰς τὴν *παναρχαίαν* ταύτην ἐποχὴν αἱ θρησκευτικαὶ μᾶλλον ἢ πολιτικαὶ σύνοδοι, αἱ ὀνομαζόμεναι Ἀμφικτυονίαι· (²) καὶ τούτου ἕνεκα προτιμῶμεν νὰ ὁμι-

(¹) Εἰρηνοδίκας ἢ εἰρηνοποιοὺς καλοῦσιν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων τοὺς Ρωμαϊστὶ καλουμένους Fetiales ἤτοι ἱερεῖς, οἵτινες κατὰ τὰ ἐν τοῖς Ἰταλικοῖς λαοῖς, καὶ ἰδίως ἐν Ρώμῃ ἰσχύοντα νόμιμα, ἀποτελοῦντες ἴδιον σύλλογον ἱερατικόν, ἔργον εἶχον νὰ τελῶσι τὰ θρησκευτικὰ ἐν τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου καὶ τῇ συνομολογήσει τῆς εἰρήνης νόμιμα. Οὗτοι πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, φέροντες σύμβολα τῆς ἰδιότητος καὶ τοῦ ἔργου αὐτῶν, μετέβαινον ὡς κήρυκες, ἤτοι πρέσβεις ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι, εἰς τὴν ἐχθρικὴν χώραν καὶ διετύπουν προφορικῶς τὰς σήμερον διὰ τοῦ τελεσιγράφου (ultimatum) διατυπουμένας ἀπαιτήσεις, παρέχοντες 33 ἡμερῶν προθεσμίαν, ἧς παρελθούσης ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀπήρχοντο διαμαρτυρόμενοι, εἶτα δὲ ἐπιστρέφοντες (τοῦ πολέμου, ἐννοεῖται, ἐν τῷ μεταξὺ ἀποφασιζομένου) ἐκήρυττον ἐπισήμως καὶ συμβολικῶς τὸν πόλεμον. Καὶ ἡ συνομολόγησις δὲ τῆς εἰρήνης καὶ πάσης συνθήκης ἐγίνετο διὰ τῶν εἰρηνοδικῶν τούτων.

(²) Αἱ ***Ἀμφικτυονίαι*** δὲν εἶχον κυρίως εἰπεῖν χαρακτῆρα πολιτικόν.

λήσομεν περὶ αὐτῶν ὅταν πραγματευθῶμεν τὰ κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους. Ἀπὸ αὐτῆς ὅμως τῆς πρωΐμης ἐποχῆς, ἡ παράδοσις περὶ τῆς κοινῆς ἐπὶ τὴν Τροίαν ἐπιχειρήσεως μαρτυρεῖ ὁπόσον ἀρχαῖον ἦτο τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος. Τό δ' αἴσθημα τοῦτο ἐξεφράζετο ἔτι ἐμφανέστερον διά τινων ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα, καθ' ἃ προείπομεν, περιελάμβανον ἤδη τὸ ὅλον ἔθνος, διὰ τῶν κοινῶν ὀνομάτων Ἀχαιοί, Δαναοί, Ἀργεῖοι (1). Ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι οἱ ἐθνικοί, οἱ πολιτικοί, οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ ἦσαν ἔτι ἀσθενεῖς, ἐπικρατεστάτη δὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου, ὥστε τὸ ἔθνος δὲν συνετηρεῖτο, οὕτως εἰπεῖν, εἰμὴ διὰ τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν καὶ τῶν προσωπικῶν σχέσεων, περὶ ὧν ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα τινά.

Πηνελόπη

(Ἐξ ἀρχαίου ἀγγείου)

Τὸ πατρικὸν κράτος ἦτο σεβαστὸν καὶ ὁ ἡλικιωθεὶς υἱὸς ἀπεδείκνυεν εἰς τοὺς γονεῖς τὴν εὐγνωμοσύνην του, ἕνεκα τῆς φροντίδος ἣν οὗτοι εἶχον λάβει περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, διὰ φιλοστόργου ἀφοσιώσεως, ἰδίως διὰ τῶν λεγομένων θρέπτρων ἢ θρεπτηρίων, ὅ ἐστι διὰ τῆς διατροφῆς τῶν γηρασάντων γονέων καὶ αἱ Ἐριννύες, τῶν ὁποίων τὴν τιμωρὸν χεῖρα ἐκίνει ἡ ἀρὰ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός, ἐνέπνεον μέγαν φόβον. Ὁποία διαφορὰ πρὸς τὴν τραχύτητα τῆς παρὰ Ρωμαίοις πατρικῆς ἐξουσίας! Παρὰ Ρωμαίοις, ὁ πατὴρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ θανατώσῃ ἢ νὰ πωλήσῃ τρὶς τὸν υἱόν του, ὅστις οὐδεμίαν σχεδὸν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ περιουσίαν. Ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς σχέσις ἦτο μὲν ὀλιγώτερον ἄνετος ἢ σήμερον, ἀνετωτέρα ὅμως παρ' ὅ τι ὑπῆρξεν εἰς τοὺς

(1) Τῶν ὀνομάτων τούτων, τὸ μὲν Ἀχαιοὶ ἔχει καθολικωτέραν ἐθνικὴν ἔννοιαν, ἀνάλογον τῆς τοῦ Ἕλληνος· τὸ Δαναοὶ φαίνεται μᾶλλον δυναστικόν, τὸ [illegible] καθαρῶς πολιτικόν, ὡς βραδύτερον τὸ Ρωμαῖοι.

μεταγενεστέρους χρόνους τῆς Ἑλλάδος,ἀφελεστάτη δὲ καὶ ὄχι τραχεῖα ἐκ μέρους τοῦ ἀνδρός. Αἱ γυναῖκες ἐξήρχοντο συνοδευόμεναι ὑπὸ ὑπηρετριῶν, ὑπὸ ἀμφιπόλων. καὶ ἐσυστέλλοντο νὰ φανῶσιν εἰς τὸ δημόσιον ἐν συνοδίᾳ ξένου ἀνδρός. Ἡ πιστὴ σύζυγος τοῦ Ὀδυσσέως Πηνελόπη, ἣν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀνδρός της ἐζήτησαν πολλοὶ μνηστῆρες, τοὺς ὁποίους ὅμως αὕτη κατώρθωσε νὰ ἀπατήσῃ ὅλους μέχρι τῆς ἐπανόδου του, δὲν ἐπαρουσιάζετο εἰς αὐτοὺς εἰμὴ κεκαλυμμένη καὶ ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς δύο ἀμφιπόλους. Ἡ δὲ Ἀνδρομάχη, ἡ σύζυγος τοῦ φονευθέντος Ἕκτορος, μὴ γνωρίζουσα τὴν συμφορὰν ταύτην, ἀλλ' ἀκούσασα ἀπὸ τοῦ δώματος αὐτῆς τὸν κοπετὸν τῆς πενθερᾶς Ἑκάβης καὶ σπεύδουσα νὰ ἐξέλθῃ ἵνα μάθῃ τὴν αἰτίαν τῶν κλαυθμῶν, δὲν λησμονεῖ οὐδ' ἐν τῇ ταραχῇ ἐκείνῃ νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτῆς δύο ὡσαύτως ἀμφιπόλους· καὶ εἰς τὴν Ὀδύσσειαν βλέπομεν, ὅτι ἡ Ναυσικάα, ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων Ἀλκινόου, φοβεῖται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, ἐν συνοδίᾳ ἀνδρός. Ἀλλ' εἰς ἑορτάς, εἰς πανηγύρεις, αἱ νέαι καὶ οἱ νέοι πολλάκις παρευρίσκοντο ὁμοῦ καὶ συνεχόρευον. Κατ' οἶκον δὲ αἱ γυναῖκες ἀπέδιδον εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας ἡ εὐπρέπεια σήμερον δὲν ἐπιτρέπει. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Νέστορος Πολυκάστη βοηθεῖ τὸν Τηλέμαχον νὰ λουσθῇ, νὰ χρισθῇ καὶ νὰ ἐνδυθῇ· καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς ἡ θεὰ τῆς νεότητος Ἥβη ἀπονέμει ὁμοίας τινὰς εἰς τὸν Ἄρην ὑπηρεσίας. Ἡ Ναυσικάα διατάσσει τὰς ἀμφιπόλους αὐτῆς νὰ συνοδεύσωσι τὸν Ὀδυσσέα ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ· ἀλλ' ὁ ἥρως ἀποποιεῖται τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν, ἐντρεπόμενος νὰ φανῇ γυμνὸς ἐνώπιόν των, ὅπερ, κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν ἰδέας, ἔπρεπε νὰ τὸ συλλογισθῇ μᾶλλον ἡ Ναυσικάα.

Ἡ νύμφη ἔφερεν εἰς τὸν γαμβρὸν προῖκα· πρὸ πάντων ὅμως ὁ γαμβρὸς ἔδιδεν εἰς τὸν πατέρα τῆς νύμφης δῶρα, τὰ καλούμενα ἕδνα· καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο τόσον σύνηθες, ὥστε ἐνομίζετο κολακευτικώτατον διὰ τὸν νέον νὰ λάβῃ νύμφην ἀνάεδνον, δηλαδὴ χωρὶς νὰ δώσῃ δῶρα εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς. Ὁ δὲ πλοῦτος, τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἐπιφανὴς καταγωγὴ δὲν ἦσαν τὰ μόνα προτερήματα τὰ παρὰ τοῦ νέου ἀνδρὸς ἀπαιτούμενα· διὰ νὰ ἀξιωθῇ τῆς εὐνοίας τῶν γονέων. τῶν ὁποίων ἐζήτει τὴν κόρην, οὗτος ὤφειλε νὰ δείξῃ πρὸς τούτοις δείγματα τῆς ῥώμης, τῆς ἀνδρείας ἢ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ. Οὕτως ὁ πατὴρ τοῦ Νέστορος Νηλεὺς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ δώσῃ τὴν περίφημον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς κόρην του Πηρώ, εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἀπαγάγῃ τὰς ἐπιμελῶς φυλαττομένας βοῦς τοῦ Ἰφίκλου, τοῦ πατρὸς τοῦ Πρωτεσιλάου, ὃν ἀνεφέρομεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατευσάντων βασιλέων· ὁμοίως καὶ ὁ Πελίας, ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, δὲν συνήνεσε νὰ δώσῃ τὴν ἐρασμίαν Ἄλκηστιν, εἰμὴ εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἡνιοχήσῃ λέοντα καὶ κάπρον ἐζευγμένους εἰς τὸ ἅρμα.

Πολυγαμία φαίνεται μὲν ἀποδιδομένη εἰς τὸν Πρίαμον, ἀλλ' εἰς οὐδένα ἄλλον· οἱ δὲ ἄριστοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πιστοὶ εἰς τὰς συζύγους των, φοβούμενοι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν, τῆς ὁποίας ἀναφέρονται φοβερὰ παραδείγματα. Ὅθεν ὁ Λαέρτης ἐτίμα μὲν πολὺ τὴν δούλην αὐτοῦ Εὐρύκλειαν, ἀπέφευγεν ὅμως τοῦ νὰ κινήσῃ τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὴν ὀργὴν τῆς συζύγου του Ἀντικλείας. Ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα μαρτυρεῖ τὴν πολλὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον οἱ προπάτορες ἡμῶν, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, εἰς τὴν γυναῖκα εἶναι, ὅτι πολυάριθμοι γυναῖκες πρωταγωνιστοῦσιν εἰς τὰ μυθεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἡ Πηνελόπη, ἡ Κλυταιμνήστρα, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ Ἑλένη, ἡ Ἐριφύλη, ἡ Ἰοκάστη, ἡ Ἑκάβη καὶ πλεῖσται ἄλλαι. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὅλαι αὗται αἱ γυναῖκες δὲν διέπρεπον διὰ τὰ προτερήματα αὐτῶν καὶ ὅτι πολλαὶ ἐφημίσθησαν μᾶλλον διὰ τὰ ἀνοσιουργήματα. Οἱ

ἔρωτες τῶν θεῶν, αἱ τύχαι πολλῶν ἡρωΐδων, οἷον τῆς Τυροῦς, τῆς Αἴθρας, τῆς Κρεούσης, τῆς Κορωνίδος, ἀποδεικνύουσιν ὅτι δὲν ἐπεκράτει τότε μεγάλη περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν γυναικῶν ὑπόληψις. Αὐτὴ ἡ ἀγαθὴ Ναυσικάα ψυχρῶς ὁπωσοῦν ἀποδοκιμάζει τὴν ἐλευθερίαν, μεθ' ἧς αἱ νέαι ἐφέροντο πρὸς τοὺς νέους. Καὶ ἐκ τῶν θρυλουμένων περὶ Ἑλένης, Κλυταιμνήστρας, Ἀντείας, Φαίδρας, Ἀλκμήνης, δηλοῦται ὅτι αἱ ἔγγαμοι γυναῖκες δὲν ἦσαν πάντοτε χρηστότεραι τῶν νέων κορῶν. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ ἡ Ἑλένη, ἥτις ἐγκατέλιπε τὸν σύζυγον αὐτῆς Μενέλαον καί, ἀκολουθήσασα τὸν Πάριν, ἐγένετο αἰτία τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἀναλαμβάνει, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, ὄχι μόνον τὴν οἰκίαν αὐτῆς καὶ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, τὸν ὁποῖον τοσοῦτον δεινῶς εἶχε περιϋβρίσει, ὁμιλεῖ δὲ περὶ τοῦ ἁμαρτήματος

Γαμήλιος πομπή

(Ἐξ Ἀθηναϊκοῦ ἀμφορέως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν)

αὐτῆς ἀνερυθριάστως καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως συνειδότος. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, εἰς τὴν ἀρχικὴν ταύτην αὐτῆς κατάστασιν, περιεῖχεν ἀτοπήματα, τὰ ὁποῖα κατὰ δυστυχίαν συμβαίνουσιν ἐνίοτε καὶ εἰς ἔθνη πολιτισθέντα, φωτισθέντα μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, παρουσιάζει ὅμως καὶ ἀρετὰς μαρτυρούσας ὁπόσον ἔμφυτον εἶχε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἡ ἑλληνικὴ φυλή. Ἡ Ναυσικάα, τὴν ὁποίαν τοσάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, εἶναι βεβαίως κάλλιστος τύπος παρθενικῆς ἀφελείας, φιλοστοργίας, φιλοξενίας, καὶ ἡ Πηνελόπη, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλκινόου Ἀρήτη, εἶναι οὐδὲν ἧττον θαυμασταὶ διὰ τὴν μητρικὴν καὶ τὴν συζυγικὴν αὐτῶν ἀφοσίωσιν.

Οἱ γνήσιοι ἀδελφοὶ διένεμον τὴν πατρικὴν περιουσίαν ἐξ ἴσου διὰ κλήρου, οἱ δὲ νόθοι ἐλάμβανον μὲν μικρότερον κλῆρον, ἐτιμῶντο δὲ ἴσα τοῖς γνησίοις, πλὴν σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων. Ὄχι μόνον δὲ μεταξὺ ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ συγγενῶν ἀπωτάτων, καὶ μεταξὺ ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς φυλῆς, ὑπῆρχον δεσμοὶ φιλίας διαρκεῖς, χαριέστατοι,

εὐγενέστατοι. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἰολάου, τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Πειριθόου, τοῦ Ὀρέστου καὶ τοῦ Πυλάδου, αἵτινες, ἂν καὶ ἐφημίσθησαν ὑπὸ τῆς μεταγενεστέρας ποιήσεως, εἶχον βεβαίως τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν ἐν τῇ περιόδῳ εἰς ἣν ἀναφέρονται αἱ παραδόσεις αὗται· ἀλλὰ μήπως ἡ Ἰλιὰς αὐτὴ δὲν ὕμνησε τὴν φιλίαν τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Πάτροκλον, τοῦ Ἰδομενέως πρὸς τὸν Μηριόνην, τοῦ Διομήδους πρὸς τὸν Σθένελον; Μήπως πρὸ πάντων ὁ ἀγέρωχος Ἀχιλλεύς, ἁρπάσας ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κόνιν αἰθαλόεσσαν, δὲν ἐπέχυσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ δὲν ᾔσχυνε τὸ χαρίεν αὐτοῦ πρόσωπον, καὶ δὲν ἐξηπλώθη μέγας μεγαλωστὶ κατὰ γῆς καὶ δὲν ἔσχισε τὴν κόμην αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ ἀγαπητοῦ Πατρόκλου; Μήπως ὁ ἀμείλιχος ἐκεῖνος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀντίπαλος, δὲν ἔκλαυσε, δὲν ἐθρήνησε, δὲν ἐκήρυξεν ὅτι οὐδεμίαν ἔχει εὐφροσύνην ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀφ' ἧς ἀπώλεσε τὸν ἑταῖρον ὃν ἐτίμα ἴσα τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ;

Ὁ Τηλέμαχος λαμβάνων δῶρα παρὰ τοῦ Νέστορος
(Ἐξ ἀμφορέως τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος π.Χ.)

Ἀλλὰ τί μοι τῶν ἦδος, ἐπεὶ φίλος ὤλεθ' ἑταῖρος,
Πάτροκλος, τὸν ἐγὼ περὶ πάντων τῖον ἑταίρων,
ἶσον ἐμῇ κεφαλῇ; τὸν ἀπώλεσα . . .

Μήπως ἡ ὅλη τῆς Ἰλιάδος ὑπόθεσις δὲν στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν φιλίαν ἐκείνην τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Πάτροκλον;

Ἄλλος γοητευτικώτατος χαρακτὴρ τῆς ἡρωϊκῆς κοινωνίας εἶναι ἡ εὐγενὴς προθυμία μεθ' ἧς ἐγίνετο δεκτὸς πᾶς ἄνθρωπος ζητῶν φιλοξενίαν, καὶ ἡ μακρὰ διάρκεια τοῦ ἠθικοῦ δεσμοῦ τοῦ συναπτομένου μεταξὺ δύο ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκοινώνησαν τῆς αὐτῆς τροφῆς καὶ ἀντήλλαξαν ἀμοιβαῖα δῶρα δεσμοῦ, μεταβαίνοντος πολλάκις ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν. Ναὶ μὲν ὁ ἄριστος ὁ δεχθεὶς ξένον καὶ προσενεγκὼν εἰς αὐτὸν δῶρα, ἀπεζημιοῦτο ὑπὸ τοῦ δήμου διὰ τὴν ἀξίαν τῶν δώρων τούτων, διότι λέγει ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ ὁ Ἀλκίνοος, εἶναι βαρὺ νὰ παρέχῃ εἷς καὶ μόνος τὴν εὐεργεσίαν [1],

. . . ἀργαλέον γὰρ ἕνα προικὸς χαρίσασθαι.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐλαττώνει παντάπασι τὴν χάριν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ φιλοξενία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὁ ἄριστος τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς χαιρετίζει πρῶτον τὸν ἐπικαλούμενον τὴν προστασίαν τῆς οἰκίας αὐτοῦ ξένον, παρατίθησιν αὐτῷ σιτία, καὶ ἔπειτα

[1] Σαφέστερον ἀναφέρεται ἐν Ὀδυσ. Τ. 194-198 ὅτι τὰ πρὸς τοιούτους ξένους εὐεργετήματα ἐπεβάρυνον τὸν δῆμον.

Τὸν μὲν ἐγὼ πρὸς δώματ' ἄγων εὖ ἐξείνισσα
ἐνδυκέως φιλέων πολλῶν κατὰ οἶκον ἐόντων.
καὶ οἱ τοῖς τ' ἄλλοις ἑτάροις, οἳ ἅμ' αὐτῷ ἕποντο,
δημόθεν ἄλφιτα δῶκα καὶ αἴθοπα οἶνον ἀγείρας
καὶ βοῦς ἱρεύσασθαι . . .

ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὁδοιπορίας του. Ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν προσκαλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του εὐχαρίστως ξένους, δὲν ἠμπορεῖ ὅμως καὶ νὰ τοὺς ἀποβάλῃ ἐὰν ἀφ' ἑαυτῶν προσέλθωσι καὶ ζητήσωσι τὴν ἐν αὐτῇ διατριβήν. Ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ, ὁ Ἀλκίνοος λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσσέα, ὅτι ὁ ξένος καὶ ὁ ἱκέτης ἐπέχει τόπον ἀδελφοῦ ὡς πρὸς πάντα ἄνθρωπον ὅστις ἔχει ὀλίγην καρδίας εὐαισθησίαν.

Ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνός θ' ἱκέτης τε τέτυκται
ἀνέρι, ὅς τ' ὀλίγον περ ἐπιψαύῃ πραπίδεσσιν

Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ αἰσθήματος τούτου συνετέλεσεν ἴσως καὶ τοῦτο, ὅτι, κατὰ τὴν δόξαν τῶν τότε ἀνθρώπων, οἱ θεοὶ αὐτοὶ κατήρχοντο ἐνίοτε εἰς τὴν γῆν, ἐν σχήματι ξένων. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς φιλοξενίας ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἀναπτυχθῆ, ὥστε βλέπομεν ἀθρώπους ἔχοντας ἔργον ἴδιον τὸ φιλοξενεῖν, οἷος ἦτο λ. χ. ὁ γενναῖος Ἄξυλος, ὅστις ἐξεπίτηδες ἔκτισε τὴν οἰκίαν του παρὰ τὴν ὁδόν, ἵνα δέχηται καὶ περιποιῆται τοὺς πάντας. Καὶ ὁπόσον ἄρρηκτοι ἦσαν οἱ δεσμοὶ τῆς φιλοξενίας, ἐξάγεται ἐκ τῆς Ἰλιάδος, καθ' ἥν, ἀκμάζοντος τοῦ πολέμου, Γλαῦκος ὁ τῶν Λυκίων ἡγεμών, σύμμαχος δὲ τοῦ Πριάμου, καὶ Διομήδης, ὁ τῶν Ἀργείων, ἅμα ὡς ἔμαθον ὅτι οἱ πάπποι αὐτῶν διετέλεσαν ἡνωμένοι διὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς φιλοξενίας δεσμοῦ, ἀντὶ νὰ πολεμήσωσι κατ' ἀλλήλων, προτείνουσι τὴν δεξιὰν καὶ ἀνταλλάττουσι τὰ ὅπλα.

Ἔτι δὲ σεβαστότερος τοῦ ξένου ἦτο ὁ ἱκέτης. Διότι ὁ ἱκέτης ἦτο ξένος εὑρισκόμενος εἰς ἰδιάζουσάν τινα θέσιν, ὅστις, γνωστοποιήσας τὴν ταλαίπωρον αὐτοῦ κατάστασιν, ἐπιθυμεῖ νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ ἀρίστου, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται, σχέσιν ὁμοίαν τρόπον τινὰ τῆς σχέσεως εἰς ἣν οἱ ἄνθρωποι διατελοῦσι πρὸς τοὺς θεούς. Ὅσον ἐπαχθὴς καὶ ἂν ἦναι διὰ τὸν ἡγήτορα ὁ εἰδικὸς οὗτος δεσμός, ὁ ἡγήτωρ δὲν δύναται νὰ τὸν ἀποβάλῃ ὅταν ἀπαιτηθῇ παρ' αὐτοῦ κατὰ τὸν νενομισμένον τύπον· ἅμα δηλαδὴ ἄνθρωπός τις, καταδιωκόμενος ὁπωσδήποτε, ἤθελε παρουσιασθῇ φέρων ἱκετηρίαν ἐλαίαν ἢ ῥάβδον, καὶ παρακαθήσας εἰς τὸν βωμὸν ἢ τὴν ἑστίαν τῆς οἰκίας ἤθελε ζητήσει τὴν προστασίαν τοῦ κυρίου τῆς οἰκίας, οὗτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπορρίψῃ τὴν αἴτησιν, διότι ἄλλως ἐτιμωρεῖτο δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἐριννύων. Ἐνῷ ἐχθρὸς ἡττηθείς, ἠδύνατο μὲν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ καὶ νὰ ζητήσῃ τὸν ἔλεον αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐλάμβανε τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἰδίως λεγομένου ἱκέτου. Ὁ νικητὴς ἦτο κύριος ἢ νὰ τὸν φονεύσῃ ἢ νὰ φεισθῇ αὐτοῦ καὶ νὰ δεχθῇ τὰ λύτρα.

Δὲν θέλομεν ἀποσιωπήσει ὅτι εἰς τὰ μυθεύματα ἀπαντῶνται πολλὰ παραδείγματα ἀνθρώπων, οἵτινες παρέβησαν καὶ αὐτὰς τὰς ἱερωτάτας τῶν ὑποχρεώσεων, τὴν πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ ὁμοφύλους ἀφοσίωσιν, τὴν εὐγενῆ πρὸς τοὺς ξένους φιλοξενίαν, τὴν πρόθυμον πρὸς τοὺς ἱκέτας προστασίαν. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἐξαιρέσεις, εἶναι παραβάσεις τοῦ καθήκοντος, ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς πᾶσαν ἀνθρώπων κοινωνίαν. Μόνοι οἱ βίαιοι καὶ ἄγριοι, οἱ ὑπερφίαλοι καὶ ἀθέμιστοι Κύκλωπες, οἵτινες, μὴ ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, κατῴκουν εἰς τὰ παράλια τῆς Σικελίας, ἀναφέρονται ὡς συνήθως καταπατοῦντες τὰς ὑποχρεώσεις ἐκείνας καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ ἱερὸν κῦρος δι' οὗ περιέβαλλον αὐτὰς οἱ Ἕλληνες. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐνόμιζον ὡς ἀπαισίας τὰς τοιαύτας παραβάσεις, καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ τραγικὴ φρίκη τὴν ὁποίαν ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς ἅπασα μὲν ἡ διαβόητος διὰ τὰ ἀνοσιουργήματα αὐτῆς γενεὰ τοῦ Ἀθάμαντος ἢ τοῦ Κάδμου, πολλαὶ δὲ ἀποτρόπαιοι πράξεις τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Πηλέως, τοῦ Τελαμῶνος, τοῦ Ἰά-

σονος καὶ τῆς Μηδείας, τοῦ 'Ατρέως καὶ τοῦ 'Ορέστου. 'Η φρίκη αὕτη μαρτυρεῖ τρανῶς ὅτι οἱ Ἕλληνες ηὐλαβοῦντο τὰ ἱερὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα παρεβίασαν ἄνδρες ἔξοχοι, ἐκμανέντες πρός καιρὸν ὑπὸ τῆς Ἄτης. Τὰ δὲ περὶ τούτων θρυλούμενα ἦσαν παθητικώτατα διὰ τὴν τοιαύτην μάλιστα ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ κοινῶς τηρουμένου καθήκοντος καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ἀθετήσεως αὐτοῦ ὑπὸ θαυμαστῶν ἄλλως θνητῶν.

Τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων αἰσθήματα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, τὰ ἔχουσιν ἴσως καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθνη μὴ πολιτισθέντα ἔτι, οἷον οἱ Ἄραβες τῆς ἐρήμου, οἱ ἀρχαιότατοι Γερμανοί, οἱ Σλαῦοι τῆς Τουρκίας. Οὐδαμοῦ ὅμως διατυποῦνται τοσούτῳ χαριέντως. Καὶ ἔπειτα, διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν εὐγένειαν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος, δίκαιον εἶναι νὰ συγκρίνωμεν αὐτὸν πρὸς ἔθνη γείτονα, σύγχρονα καὶ εἰς ὅσον ἐνδέχεται ὁμοίας εὑρισκόμενα περιστάσεις· πρὸς τοὺς Θρᾷκας λ. χ. οἵτινες καὶ ἐπὶ Ἡροδότου καὶ ἐπὶ Θουκυδίδου, ὅ ἐστι πολὺ βραδύτερον τῶν χρόνων περὶ ὧν ὁμιλοῦμεν, κατὰ τὴν πέμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἐνόμιζον εὐγενὲς τὸ ἐστίχθαι, δηλαδὴ ὡς σημεῖον εὐγενοῦς καταγωγῆς ἐχάρασσον, ὅπως οἱ σημερινοὶ ἄγριοι τῆς Ὠκεανίας καὶ τῆς Πολυνησίας, διὰ βελονῶν ἐπὶ τοῦ σώματος ποικίλα ζωγραφήματα, ἀποβαίνοντα ἀναλλοίωτα δι ἐπιχύσεως κεχρωματισμένης τινὸς ὕλης· ἐξῆγον τὰ τέκνα αὐτῶν διὰ νὰ τὰ πωλήσωσιν ὡς δούλους, ἐθεώρουν τὴν μὲν λῃστείαν ὄχι μόνον ὡς θεμιτὴν ἀσχολίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐντιμοτάτην, ἄτιμον δὲ τὴν γεωργίαν· καὶ ᾐσθάνοντο εἰς τὴν χύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος ἡδονὴν καὶ εὐφροσύνην. Τελευταῖον ἡ συνήθης τῶν Ἑλλήνων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἐγκράτεια εἶναι τῇ ἀληθείᾳ θαυμαστή, ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὴν βάναυσον ἀσωτείαν τῶν παναρχαίων Γερμανικῶν φυλῶν. Ἀκράτου οἴνου σπανίως ἐγίνετο χρῆσις, καὶ ὑβριστικώτατον ἐλογίζετο νὰ ὀνομασθῇ τις οἰνοβαρής· διὰ τοῦτο ὁ Ἀχιλλεύς, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, πρὸ πάντων στιγματίζει αὐτόν ὡς οἰνοβαρῆ. Αἱ ἑστιάσεις ἦσαν ἀφελεῖς, κύριον δὲ αὐτῶν ἀγλάϊσμα, ὁ χορὸς καὶ ἡ μουσική, τὰ ὁποῖα ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει «ἀναθήματα δαιτός» ὅ ἐστι κοσμήματα συμποσίου.

Ἀλλὰ τὰ εὐγενῆ καὶ σωτήρια ἐκεῖνα αἰσθήματα δὲν ἠδύναντο νὰ καταστήσωσι τὴν κοινωνίαν ἀσφαλῆ, οὔτε ἐπιεικῆ πάντοτε, διὰ τὸ ἀκέθεκτον τῶν παθῶν καὶ τὸ φιλοπόλεμον τῶν πνευμάτων. Ὁ Ἀχιλλεὺς θυσιάζει 12 αἰχμαλώτους Τρῶας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ φίλου αὐτοῦ Πατρόκλου, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Νεοπτόλεμος, ὄχι μόνον φονεύει τὸν γηραιὸν Πρίαμον, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἕκτορος, τὸν Ἀστυάνακτα, ἁρπάσας ἐκ τοῦ ποδός, κατακρημνίζει ἀπὸ πύργου ὑψηλοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ἀποτελέσματα τοῦ ἐν πολέμῳ παντοῦ καὶ πάντοτε ἐξημμένου πάθους· ἀλλ' ὁ Αὐτόλυκος, ὁ ἐκ μητρὸς πάππος τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις ὑπερέβαλε πάντας ἀνθρώπους κατὰ τὴν λῃστείαν καὶ τὴν ἐπιορκίαν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου συνέλεξεν ἄπειρον πλοῦτον, ἀποθαυμάζεται ἐπίσης ἀφελῶς ὅσον καὶ ὁ Νέστωρ, διὰ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, καὶ ὁ Αἴας, διὰ τὴν ῥώμην. Ἡ μὲν οἰκία καὶ ἡ περιουσία τοῦ Ὀδυσσέως, οὐδεμιᾶς ἐτύγχανον, κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἀπουσίαν, προστασίας, οἱ δὲ κακοήθεις ἡγήτορες οἵτινες κατησώτευον τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἠξιοῦντο παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ἰθάκης συμπαθείας μᾶλλον ἢ μομφῆς. Ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Μενέλαος λῃστεύουσιν ὁσάκις τύχῃ περίστασις, διὰ πάσης βίας καὶ πονηρίας. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πειρατοῦ εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον σύνηθες καὶ οὕτως εἰπεῖν ἔντιμον, ὥστε ὁ δεχόμενος ἐν τῇ οἰκίᾳ του ξένον, ἠρώτα αὐτὸν ἂν ὁ σκοπὸς τῆς περιοδείας του ἦναι νὰ πλουτίσῃ διὰ πειρατείας, ὅπως ἤθελεν ἐρωτήσει αὐτὸν περὶ πάσης

ἄλλης ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως (¹). Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ πειρατεία καὶ βραδύτερον, ὅ ἐστιν ἐν τῇ ἕκτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, δὲν ἀπεδοκιμάζετο ὅταν ἐνηργεῖτο κατὰ μὴ ἑλληνικῶν πλοίων. Καὶ τοιαύτας περὶ πειρατείας ἰδέας εἶχον ὄχι μόνον οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ὅλα τὰ τότε ἔθνη· διότι ἡ περὶ τὴν πέμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα συνομολογηθεῖσα μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων δευτέρα συνθήκη, διελάμβανε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς· «τοῦ Καλοῦ ἀκρωτηρίου, Μαστίας Ταρσηΐου, μὴ ληΐζεσθαι ἐπέκεινα Ρωμαίους, μηδὲ ἐμπορεύεσθαι, μηδὲ πόλιν κτίζειν,» ἀφ' ὧν συνάγεται ὅτι ἡ ληστεία, ἡ ἐμπορία καὶ ὁ ἀποικισμὸς ἦσαν τρία τινά, τὰ ὁποῖα ἐξ ἴσου καὶ συνήθως μετήρχοντο τὰ ρωμαϊκὰ πλοῖα. Ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ἂν καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς τοὺς πολὺ ἀρχαιοτέρους ὁμηρικοὺς χρόνους, ἡ πειρατεία δὲν ἐλογίζετο ὡς ἀξιόμεμπτον ἔργον.

Θλιβερωτάτη δὲ μάλιστα εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἡ γινομένη ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου, ὅστις θρηνεῖ ὄχι μόνον διότι οὐδεμία ὑπάρχει κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ οὐδὲν αἴσθημα καθήκοντος, ἀλλὰ διότι ἐξελύθησαν πάντες οἱ δεσμοὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς φιλοξενίας. Ἴσως ὅμως οἱ σκυθρωποὶ οὗτοι χαρακτῆρες τῆς ἡσιοδικῆς εἰκόνος δὲν παριστῶσι τοὺς γνησιωτέρους ἡρωϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν μεταγενεστέραν ἐποχήν, ὅτε ἔζη ὁ ποιητὴς οὗτος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οἱ ἀρχαιότατοι, οἱ αὐτοφυεῖς ἠθικοὶ δεσμοί, εἶχον ἀποβάλει τὸ πάλαι αὐτῶν κράτος, ὡς πολλάκις συμβαίνει, διὰ τὴν πλείονα μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπιμιξίαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν παραγωγὴν νέων περιστάσεων καὶ ἀναγκῶν, πρὸς τὰς ὁποίας δὲν ἐπαρκοῦσιν ἤδη οἱ ἀφελεῖς ἐκεῖνοι θεσμοί. Ἐντεῦθεν κατέστη ἀπαραίτητος ἡ διὰ νόμων γραπτῶν καὶ τεχνητῆς ἀγωγῆς ρύθμισις τῆς κοινωνίας καὶ ἐνίσχυσις τοῦ ἠθικοῦ τῆς πολιτείας προσώπου. Ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη νομοθεσία καὶ ἀγωγὴ δὲν εἶχεν ἔτι προφθάσει νὰ φέρῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς, διότι αἱ τοιαῦται τῶν κοινωνιῶν ἀναμορφώσεις ἀπαιτοῦσιν, ἵνα συμπληρωθῶσι καὶ καρποφορήσωσι, χρόνον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μακρόν. Ὥστε φυσικῷ τῷ λόγῳ συνέβη ἐν τῷ μεταξὺ μεγάλη τις κοινωνικὴ ἔκλυσις· τὰ μὲν ἀρχαῖα ἠθικὰ στοιχεῖα ἐξέλιπον, τὰ δὲ νέα δὲν εἶχον ἔτι διαμορφωθῆ. Ὀνομάζονται δὲ αἱ τοιαῦται ἐποχαὶ μεταβατικαὶ καὶ εἶναι αἱ ὀλιγώτερον ἀγαθαὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν.

Ὁπωσδήποτε, αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον λάβει εἰσέτι, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, τὴν συνείδησιν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη ὑπεροχῆς, διότι ἡ λέξις «βάρβαρος» δὲν φαίνεται τότε ἐφαρμοζομένη εἰς ἔθνος τι, οὐδὲ συνεπαγομένη τὴν ἰδέαν ἠθικοῦ ἢ διανοητικοῦ μειονεκτήματος. Ὁ Ὅμηρος δὲν τὴν ἐφαρμόζει εἰμὴ εἰς τὰς γλώσσας, σημαίνει δὲ τὸ ἐπίθετον παρ' αὐτῷ γλῶσσαν ὄχι μόνον ξένην, ἀλλὰ καὶ ἀκατέργαστον καὶ τραχεῖαν. Οὕτως, ἀποκαλῶν ἀγριοφώνους τοὺς παναρχαίους καὶ ληστρικοὺς κατοίκους τῆς Λήμνου Σίντιας, βαρβαροφώνους δὲ τοὺς Κᾶρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὑποδεικνύει, ὅτι εἶχε τὴν συνείδησιν τῆς ἁρμονικωτέρας γλώσσης τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐλάλει. Ἂν ὅμως ὁ ποιητὴς ἐνόει τὴν ὑπεροχὴν τῆς κοινωνικῆς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ καταστάσεως, ὡς πρὸς τὸν μονήρη τῶν Κυκλώπων βίον καὶ τὰ ἄγρια τῶν Σικελῶν ἤθη, ἐνόει συγχρόνως ὅτι, ὡς πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ

(¹) Ἴδ. Θουκυδ. Α 5. «οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον· δηλοῦσι δέ... καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων».

ἔθνους ἐκείνου. Διότι δὲν ἐπέστη ἔτι ἡ ἐποχή, καθ' ἣν οἱ προπάτορες ἡμῶν, μετὰ μακροὺς ἀγῶνας καὶ παθήματα πολλά, πρωτεύσαντες εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἀρετῆς, ἀναδειχθέντες τὸ μεγαλοφυέστερον ἅμα καὶ τὸ μαχιμώτερον τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, τὸ καλλιτεχνικώτερον καὶ τὸ ρωμαλεώτερον, τὸ εὐγλωττότερον καὶ ἐν πολλοῖς πρακτικώτερον, σεμνυνόμενοι δὲ δικαίως ἐπὶ τῇ ὁμολογουμένῃ ταύτῃ ὑπεροχῇ, ἀπέδωκαν, ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, εἰς τὸ ὄνομα αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ τελείου ἀνθρώπου, ἐγκολάψαντες εἰς ἅπαντα τὰ λοιπὰ φῦλα τὸ στίγμα κατωτέρας διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως· καὶ ἀνηγόρευσαν μὲν ἑαυτοὺς ἡγήτορας, καὶ ἀριστεῖς, καὶ ἄνακτας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προσέβλεψαν δὲ πρὸς ἅπαντας τοὺς λοιποὺς λαοὺς ὡς ἐπὶ δῆμον πολὺν καὶ βάναυσον· καὶ εἰς δύο ἀνθρωπίνων ὄντων φύσεις διῄρεσαν ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, τοὺς Ἕλληνας ἀφ' ἑνός, τοὺς βαρβάρους (¹) ἀφ' ἑτέρου· ἐποχὴ ὄχι μόνον μεγάλη διὰ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ἀλλὰ καὶ μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν· διότι πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἔθνη ἐμεγαλούργησαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πολλὰ δὲ καὶ διὰ τῆς βίας ἐκυριάρχησαν αὐτοῦ, οὐδὲν ὅμως ἄλλο ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ τὴν ἀξίωσιν τοιαύτης ἠθικῆς κυριαρχίας, ἐνώπιον τῆς ὁποίας κλίνει τὴν κεφαλὴν ἡ ἱστορία ἐπὶ δισχίλια καὶ ἐπέκεινα ἔτη.

(¹) Τὰ περὶ **βαρβάρων** ἐνταῦθα λεγόμενα ἱστορικώτερον καὶ πραγματικώτερον ἔχουσιν ὧδε: ***Βάρβαρος*** ἀρχῆθεν ἐσήμαινεν, ὡς φαίνεται καὶ ὡς μαρτυροῦσιν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, τὸν τραχέως προφέροντα τὴν Ἑλληνικήν, «τὸν παχυστομοῦντα», ὡς λέγει ὁ Στράβων, κατ' ἀκολουθίαν τὸν ξενίζοντα τὴν προφοράν, ἐδόθη δὲ τὸ ὄνομα εἰς τοὺς πλησιοχώρους τοῖς Ἕλλησιν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ λαούς, ἰδίως τοῖς ***Καρσίν***, οἵτινες ἦσαν λαὸς Θρᾳκικός, οἰκῶν μέγα μέρος τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἐν πλείσταις νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἔχων δὲ ἀρχαιοτάτας οἰκήσεις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κρήτῃ. Ἐν Λιβύῃ δὲ οἱ αὐτόσε ἀπὸ Θήρας ὑπὸ τὸν Βάττον ἀποικήσαντες Ἕλληνες, τοὺς ἐνταῦθα ***Βαρβάρους*** ἢ ***Βερβέρους*** καλουμένους αὐτόχθονας, ὧν Βερβέρων τὸ ὄνομα, ὅπως καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ καθ' ὅλην τὴν βόρειον Ἀφρικὴν ὁμωνύμων (Βερβέρων) οὐδὲν ἄλλο φαίνεται δηλοῦν ἢ τὸ ***μελαψός***, ἢ Μαυρούσιος, ὡς ἀποκαλοῦσιν αὐτοὺς οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ εἰς τὸν Βάττον δοθεὶς χρησμός, ὁ ἀρχαιότατος τῶν γνωστῶν χρησμῶν τοῦ Δελφικοῦ μαντείου («Ἔνθα σε ***βάρβαροι*** ἄνδρες, ἐπὴν Λιβύης ἐπιβήῃς, βαιτοφόροι ἐπίασιν»), ἐνῷ τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ γίνεται μνεία τοῦ ὀνόματος Βάρβαρος (τὸ ἐν τῷ Ὁμηρικῷ Διακόσμῳ Βαρβαρόφωνοι Κᾶρες φαίνεται πολλῷ μεταγενέστερον τοῦ εἰρημένου χρησμοῦ). Ἀλλ' ἀσχέτως πρὸς τὴν ἐν Λιβύῃ σύγχυσιν ταύτην τῶν ὀνομάτων, ***βάρβαροι*** ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, πρὸ πάντων οἱ μὴ μετέχοντες ἐν πᾶσι τοῦ ὅλου πνευματικοῦ βίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς ἑνότητος τῶν Ἑλλήνων πρόσοικοι τῇ Ἑλλάδι λαοί, οἱ μὴ μετέχοντες, ὡς φρονεῖ ὁ Ε. Κούρτιος, τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου τῶν Δελφῶν καὶ μὴ καλούμενοι Ἕλληνες. Οὕτω δὲ διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος «***Ἕλλην***» διεκρίθη τὸ Ἑλληνικὸν πρὸς τὸ ***ἀντίπαλον*** βάρβαρον. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα ***βάρβαρος***, ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀδιακρίτως εἰς πάντα λαὸν μὴ Ἑλληνικόν, ἐσήμαινε μὲν τὸν μὴ μετέχοντα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸν βάρβαρον, ἤτοι ἀπολίτιστον, ὑπὸ τὴν μεταγενεστέραν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος. Οὔτε τοὺς Αἰγυπτίους, οὔτε τοὺς Φοίνικας, οὔτε τοὺς Μήδους καὶ Πέρσας, ὧν τὸν πολιτισμὸν ἐξετίμων οἱ Ἕλληνες, ἠδύναντο νὰ θεωρήσωσι βαρβάρους ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν, ἤτοι ἀπολιτίστους. Ἀλλὰ ταῦτα ἐν τοῖς κυρίως Ἑλληνικοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις. Τὸ ***βάρβαρος*** κατέστη συνώνυμον πρὸς τὸ ἀπολίτιστος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἤτοι ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς περιόδου τῆς καλουμένης «***Ἑλληνισμοῦ***», διδόμενον οὐχὶ εἰς λαοὺς ἱστορικούς, Αἰγυπτίους, Ἰουδαίους, Σύρους, Πέρσας, Ἰνδούς, Ἰταλούς, ἀλλ' εἰς λαοὺς ἔξω πάσης ἱστορικῆς ἀναπτύξεως διατελοῦντας, τοὺς παντελῶς ἀπολιτίστους· καθ' ὃν ὅμοιον τρόπον οἱ Ἑβραῖοι ἐκάλουν τους μὴ Ἑβραϊκοὺς λαούς, ὑπὸ ἔννοιαν μᾶλλον θρησκευτικήν, ***ἔθνη*** (Κοῖμ) καὶ ***ἐθνικούς*** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ***ἐκλεκτὸν λαὸν*** τοῦ Κυρίου (τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ). Οἱ δὲ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς βαρβάρους (Barbaros) καλοῦσι καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς τῆς Ἰταλίας, τοὺς προγόνους τῶν Ἰταλῶν καὶ Ρωμαίων, σημαίνοντες διὰ τοῦ ὀνόματος ἁπλῶς τὸ ***ἀρχαιότατος***, ***παναρχαῖος***, ***Ἀβορίγινες*** (aborigines), προνάστος (ἐν Βοιωτίᾳ) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ***μετανάσται***.

Οἱ Ἕλληνες ἄλλως τε τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ὄχι μόνον δὲν εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ὀλίγιστα τούτων ἐγνώριζον, διότι ἡ γεωγραφικὴ αὐτῶν ἐπιστήμη ἦτο ἀτελεστάτη. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη θεωροῦσι τὴν γῆν ὡς δίσκον στρογγύλον, πανταχόθεν περιβρεχόμενον ὑπὸ μεγάλου ποταμοῦ, τοῦ Ὠκεανοῦ, ἀκριβῶς πάντοτε διακρινομένου ἀπὸ τῆς ἰδίως θαλάσσης, ἤτοι τῆς μεσογείου (¹) θαλάσσης, ἥτις καλεῖται θάλασσα, πόντος, πέλαγος, ἅλς. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς κεῖται ἡ Ἑλλάς, τῆς ὁποίας κέντρον ἀποτελεῖ πάλιν τὸ θεῶν ἕδος, ἡ κατοικία τῶν θεῶν, ὁ μέγας Ὄλυμπος (²). Ἐπὶ τοῦ γηΐνου δίσκου ἀψιδοῦται, ἐν εἴδει θόλου, ὁ πολύχαλκος οὐρανός, ὅστις ἐρείδεται ἐπὶ τῶν κιόνων τοῦ Ἄτλαντος. Καὶ ἐντὸς μὲν τῆς γῆς εὑρίσκεται ὁ

(¹) Ἡ νῦν οὐχὶ κυριολεκτικῶς καὶ οὐχὶ ὀρθοεπῶς ***Μεσόγειος*** καλουμένη θάλασσα δὲν εἶχεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κοινόν τι ὄνομα, ἀλλ' ἐκαλεῖτο, κατὰ τὰ πολλὰ ἀποτελοῦντα αὐτὴν πελάγη, ὀνόμασι διαφόροις (Αἰγαῖον πέλαγος, Κρητικὸν πελ., Σικελικὸν π., Ἰόνιον π.), γενικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ μέρη αὐτῆς «ἡ ***Ἑλληνικὴ θάλασσα*** (Θουκ. Α, 4 «τῆς νῦν ***Ἑλληνικῆς θαλάσσης***»), μόνον δὲ βραδύτερον ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς Ρωμαϊκοῖς ἅπασα ἡ νῦν ***Μεσόγειος*** καλουμένη θάλασσα ἐδηλοῦτο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων διὰ τῶν ὀνομάτων «mare internum, (=ἡ ἔνδον ἢ ἔσω θάλασσα), «mare nostrum (=ἡμετέρα θάλασσα,», κατὰ ταῦτα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν χρόνων ἐκείνων «ἡ ἔσω θάλασσα,» «ἡ καθ' ἡμᾶς θάλασσα, καὶ «ἡ ἔσω ἢ ἐντεῦθεν τῶν Στηλῶν (τῶν Ἡρακλείων) θάλασσα». Ἐν τοῖς μεταγενεστέροις Ρωμαϊκοῖς χρόνοις ἐπεκράτησεν ἡ κλῆσις mare mediterraneum (=θάλασσα ὑπάρχουσα ἐν μέσῳ γαιῶν (γαιῶν δηλονότι Εὐρωπαϊκῶν, Ἀσιατικῶν καὶ Λιβυκῶν), τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα εἶναι τὸ νῦν ἐν χρήσει ἐν πάσαις ταῖς νεολατινικαῖς γλώσσαις(μεταφρασθὲν καὶ γερμανιστὶ ἐπιλέξει Mittelmeer ἢ Mittelländisches Meer), παρ' ἡμῖν δὲ εἶναι ἐν χρήσει τὸ ὄνομα Μεσόγειος θάλασσα ἀπὸ τῶν τουρκικῶν χρόνων (ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος), οὐχὶ ἐπιτυχῶς. ***Μεσόγειος*** ἢ συνηθέστερον μεσόγαιος σημαίνει, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, χώρα κειμένη ἐν μέσῳ τῆς ἠπείρου, γῆς ἠπειρώτιδος, μακρὰν τῆς παραλίας καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ταύτην, οἷον «τὸ μεσόγαιον τῆς Πελοποννήσου» (Παυσαν. Η' 11), Ἡροδοτ. 1,175.)

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ λέγων ὁ συγγραφεὺς «τῆς μεσογείου θαλάσσης» ἐννοεῖ πᾶσαν θάλασσαν ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ εἰσχωροῦσαν ἐν μέσῳ ἠπειρωτικῶν χωρῶν. Ἐκ τῶν ὀνομάτων δέ, ἅπερ ἀριθμοῦνται ἐνταῦθα, τὸ μὲν ***ἅλς*** οὐδέποτε ἐδόθη εἰς οἱανδήποτε ἰδιαιτέραν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν (πόντος, πέλαγος, θάλασσα) μόνον τὸ πόντος ἀπὸ τῆς γενικῆς ἐννοίας τῆς θαλάσσης(οἵαν ἔχει παρ' Ὁμήρῳ,μετέστη εἰς εἰδικὴν ***ἀντονομαστικὴ***» σημασίαν καὶ κλῆσιν ταυτόσημον πρὸς τὸν νῦν «Μαύρη θάλασσα» (Εὔξεινος πόντος). ***Πόντος*** δὲ ἐκλήθησαν καὶ αἱ περὶ τὴν θάλασσαν ταύτην χῶραι, ἰδίως ἥ τε παραλία καὶ τὰ μεσόγαια τῶν νοτίων ἀκτῶν. ***Ἕλλης πόντος*** (Ἑλλήσποντος) δὲ ἐκλήθη καὶ ὁ παρά τισι ποιηταῖς «Ἕλλης πόρος». Ἕλλης πορθμὸς καλούμενος ὁ μεταξὺ Θρᾴκης καὶ Τροίας πορθμός.

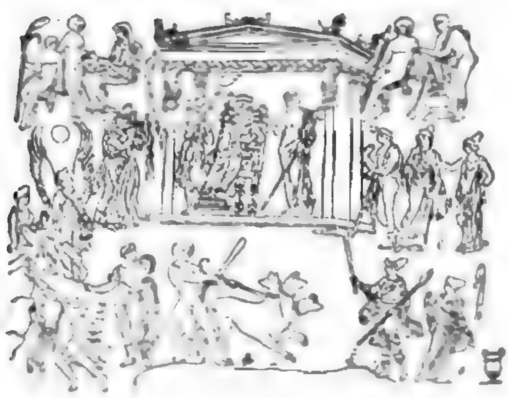
(²) Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Ὀλύμπου δὲν προσδιορίζεται σαφῶς ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου. Ἡ κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου, ἔνθα ἡ κατοικία τῶν θεῶν, «Ὀλύμπια δώματα», εἰσδύει εἰς τὸν αἰθέρα ἢ τὸν οὐρανὸν καὶ ὁ Ὄλυμπος συνάπτεται μετὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ καθίσταται οὐρανὸς (ἐντεῦθεν καὶ ἡ λίαν συχνὴ παρ' Ὁμήρῳ τῶν ὀνομάτων συνάφεια «Οὐρανὸς Ὄλυμπός τε»).Μόνον ἐν Ἰλ.Ξ.225-129 καθορίζεται ἡ θέσις τοῦ Ὀλύμπου ὡς ὄρους τῆς Πιερίας καὶ Ἡμαθίας ἐγγὺς τοῦ Ἄθω καὶ τῆς Θρᾴκης κειμένη.

> Ἥρη δ' ἀΐξασα λίπεν ῥίον Οὐλύμποιο,
> Πιερίην δ' ἐπιβᾶσα καὶ Ἠμαθίην ἐρατεινὴν
> σεύατ' ἐφ' ἱπποπόλων Θρῃκῶν ὄρεα νιφόεντα,
> ἀκροτάτας κορυφάς, οὐδὲ χθόνα μάρπτε ποδοῖιν,
> ἐξ Ἀθόω δ' ἐπὶ πόντον ἐβήσετο κυμαίνοντα.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Ὀδυσσ. Λ. 313—316

> Οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν Ὀλύμπῳ
> φυλόπιδα στήσειν πολυάϊκος πολέμοιο
> Ὄσσαν ἐπ' Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ' Ὄσσῃ
> Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη.

Ἅδης ἂν καὶ καθ' ἕτερον ὁμηρικὸν χωρίον, ὁ Ἅδης κεῖται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἐπέκεινα τοῦ δυτικοῦ ὠκεανοῦ. Κάτωθεν δὲ τῆς γῆς, ἐπίσης ἀπὸ αὐτῆς ἀπέχων ὅσον ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν αὐτῆς, ὅμοιος τούτου θόλος, ἐν εἴδει ἀντίποδος πρὸς αὐτὸν κείμενος, περιέχει τὸν Τάρταρον. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη διακρίνουσι τὰς χώρας τῆς γῆς ὄχι κατὰ 4, ἀλλὰ κατὰ δύο μόνον οὐρανίους ζώνας, «τὴν ζώνην τοῦ ἡλίου, καὶ τὴν ζώνην τοῦ ζόφου, ἐξ ὧν ἡ μὲν σημαίνει τὸ ἀνατολικόν, ἡ δὲ τὸ δυτικὸν μέρος (¹). Γνωρίζουσι δὲ τὰ ἔπη ταῦτα ἀκριβέστερον μόνην τὴν μικρὰν Ἀσίαν (²) καὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων χωρῶν, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας ἀκολουθοῦσιν ἁπλῶς τὰ ἀσαφῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μυθεύματα καὶ τὰ ἀόριστα τῶν ναυτίλων διηγήματα, μνημονεύουσι μόνον τῆς Θρᾴκης, τῆς Φοινίκης, τῆς Αἰγύπτου, (³) τῆς Λιβύης, τῆς Αἰθιοπίας (⁴) καί τινων νήσων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν ζώνην τοῦ ἡλίου, ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀνατολῇ, θέτουσιν, ἴσως κατὰ ἀσαφῆ περὶ Κασπίας θαλάσσης μυθεύματα, τὴν κοινωνοῦσαν μετὰ τοῦ ὠκεανοῦ λίμνην τοῦ Ἡλίου· πλησίον αὐτῆς κεῖται ἡ (ἡλιῶτις) χώρα τοῦ Αἰήτου, καὶ ἡ γῆ τῶν Ἀρίμων.

Ὁ Ἅδης

[«Περὶ ἡλιώτιδος χώρας δὲν γίνεται λόγος παρ' Ὁμήρῳ, οὔτε δὲ περὶ τῆς χώρας »τοῦ Αἰήτου, τοῦ ὁποίου δὶς τὸ ὄνομα μνημονεύεται ἐν Ὀδυσσείᾳ, λέγεται σαφῶς ὑπὸ τοῦ »Ὁμήρου ὅτι ἔκειτο ἐν Ἀνατολῇ. Ἐν Ὀδ. Μ. 70 λέγεται ὅτι ἡ Ἀργὼ ἔπλεε παρ' »Αἰήταο· ἀλλ' ὡς θέλομεν εἰπεῖ καὶ κατωτέρω, ὁ μῦθος ὁ παριστῶν ὡς τέρμα τῆς Ἀρ»γοῦς τὴν πρὸς Ἀνατολὰς Κολχίδα εἶναι μεταγενέστερος τοῦ Ὁμήρου (Ἰδ. ἀνωτέρω προσθ. [..] »ἐν σελ. 48). Παρ' Ὁμήρῳ ὁ Αἰήτης εἶναι ἀδελφὸς τῆς Κίρκης, ἡ δὲ τῆς Κίρκης νῆσος, ἡ »Αἰαίη (ἡ αὐτὴ δοκοῦσα πρὸς τὴν παρ' Ὁμήρῳ μὲν ἄγνωστον, ἐν μεθομηρίοις δὲ παρα-

(¹) Αἱ συνήθεις παρ' Ὁμήρῳ ῥήσεις εἶναι «πρὸς ἠῶ (ἀνατολήν), πρὸς ζόφον (δύσιν), ἐνίοτε δὲ καὶ «πρὸς ζόφον εἰς ἔρεβος τετραμμένον» (Ὀδ. Μ. 81).

(²) Μέρος μόνον, τὸ δυτικὸν ἥμισυ περίπου τῆς Μ. Ἀσίας.

(³) Αἴγυπτος λέγεται παρ' Ὁμήρῳ συνήθως ὁ ποταμὸς Νεῖλος· ἐν δυσὶ δὲ μόνον στίχοις φαίνεται ἐννοουμένη ἡ χώρα. Ἴδε Ὀδ. Δ. 351.

> Αἰγύπτῳ μ' ἔτι δεῦρο θεοὶ μεμαῶτα νέεσθαι
> ἔσχον. . . . .

καὶ Ὀδ. Δ. 354—355

> Νῆσος ἔπειτά τις ἔστι πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ
> Αἰγύπτου προπάροιθε, Φάρον δέ ἑ κικλήσκουσιν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς στίχοις τούτοις δύναται τὸ ὄνομα ν' ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὸν ποταμόν, ὅστις καλεῖται παρὰ τῷ ποιητῇ «ποταμὸς διιπετής» (Ὀδ. Δ. 477) καὶ Αἴγυπτος ἐϋρρείτης» (Ὀδ. Ξ. 257). Οὐχ ἧττον οἱ κάτοικοι τῆς χώρας λέγονται παρ' Ὁμήρῳ Αἰγύπτιοι (Ὀδ. Δ 228—9 Πολυδάμνα... Αἰγυπτίη). Μνημονεύονται δὲ καὶ αἱ Θῆβαι ὡς Αἰγύπτιαι (Ὀδ. Δ. 126. Ἰλ. Ι. 381).

(⁴) Αἰθιοπίας χώρας δὲν μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, ἀλλὰ «Αἰθιόπων» ἢ «Αἰθιοπήων» ἅπαξ δὲ (Ἰλ. Ψ 206) «Αἰθιόπων γαίας». Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Ὅμηρος γινώσκει τὰ περὶ Φοινίκης, Σιδονίων, Αἰγύπτου, Λιβύης καὶ Αἰθιόπων οὐχὶ ἐν γεωγραφικῇ συνεχείᾳ καὶ ἑνότητι. Οὕτως ἐν Ὀδυσ. Δ. 83—85 ὁ Μενέλαος ἔρχεται εἰς Κύπρον, Φοινίκην καὶ Αἰγυπτίους, εἶτα δὲ εἰς Αἰθίοπας καὶ Σιδονίους (εἰς τὴν Σιδόνα, δηλονότι τὴν πρωτεύουσαν πόλιν τῆς Φοινίκης).

»δόσεσιν Αἶαν,καλουμένην χώραν τοῦ Αἰήτου) λέγεται ἀληθῶς ἐν 'Οδ. Μ. 3-4 ὅτι ἔκειτο

». . . . ὅθι τ' 'Ηοῦς ἠριγενείης
»οἰκία καὶ χοροί εἰσι καὶ ἀντολαὶ 'Ηελίοιο.

»'Εξ ἄλλου ὅμως ἡ νῆσος τῆς Κίρκης ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων, ἰδίως Ρωμαίων, Κικέρωνος καὶ ἄλλων, ὡς κειμένη ἐν τῇ δύσει (τὸ ὄνομα τῆς Κίρκης συνέδεον οὗτοι πρὸς »τὸ Κιρκήϊον (Circejum) τοῦ Λατίου· διότι αἱ πλάναι τοῦ 'Οδυσσέως ἐν τῷ ὅλῳ αὐτῶν »φαίνονται γινόμεναι ἐν τῇ δύσει. 'Αλλὰ καὶ τὰ περὶ Κίρκης καὶ Αἰαίης νήσου καὶ »Αἰήτου, καὶ τῆς 'Αργοῦς (ἴδ. κατωτέρω), καὶ τῶν Κιμμερίων (οὓς ἔθετον ἐπίσης οἱ »ἑρμηνευταὶ εἰς τὴν δύσιν, καὶ ἀνεζήτουν ἐν τῇ 'Ιταλίᾳ) εἰσὶ γεωγραφικῶς μυθώδη, οὐδε»μίαν ἔχοντα γεωγραφικὴν ὑπόστασιν πραγματικήν. Περὶ δὲ τῶν 'Αρίμων, ἅπαξ μόνον »γίνεται μνεία παρὰ τῷ ποιητῇ ἐν τοῖς περὶ τοῦ τόπου ἔνθα ᾤκει ὁ Τυφωεὺς

»('Ιλ. Β 837 «εἰν 'Αρίμοις, ὅθι φασι Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς»).

»Οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ 'Ομήρου ἔθετον τὰ ῎Αριμα (ὄρη, ὡς ἐνόμιζον, ἡφαίστεια) ἐν Μυσίᾳ »ἢ ἐν Κιλικίᾳ,τινές δέ, συνδέοντες τὸ ὄνομα πρὸς τὸ 'Αρὰμ καὶ 'Αραμαῖοι τῆς Συρίας, »ἔπλασαν ἔθνος 'Αρίμων (='Αραμαίων) περιλαβόντες ἐν τῇ 'Ομηρικῇ γεωγραφίᾳ, λίαν, »ἐννοεῖται, ἐπισφαλῶς, καὶ τὴν Συρίαν.

Πολὺ δὲ δυτικώτερον, πλησίον ἤδη τῆς μικρᾶς 'Ασίας, κατῴκουν αἱ 'Αμαζόνες καὶ οἱ 'Αλιζῶνες, πλησίον τῶν ὁποίων ἦτο ἡ τοῦ ἀργύρου πηγή [1], νοτιώτερον δὲ οἱ Σόλυμοι, τοὺς ὁποίους ἡ ἄκρα Χίμαιρα χωρίζει ἀπὸ τοὺς δυτικώτερον ἔτι, ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ 'Ασίᾳ οἰκοῦντας Λυκίους. [2] Πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τούτων πάντων κεῖται ἡ εὐρεῖα χώρα τῶν εὐδαιμόνων Αἰθιόπων, ἥτις ὁρίζεται πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν ὑπὸ τῆς χώρας τῶν παρὰ τὴν μεσόγειον 'Ερεμβῶν, πρὸς μεσημβρίαν τῶν ὁποίων οἰκοῦσιν.

[»Περὶ τῆς χώρας τῶν Αἰθιόπων οὐδὲν παρ' 'Ομήρῳ λέγεται σαφὲς οὐδ' ὡς ἔγγι»στα καὶ ἐν γεωγραφικῇ ὑποστάσει. 'Εν 'Ιλ. Α 423 λέγεται ὅτι ὁ Ζεὺς μετέβη «ἐς »'Ωκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιόπας» ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν 'Ιλ. Ψ 205-6 ἡ 'Ιρις μεταβαί»νει «ἐπ' 'Ωκεανοῖο ῥέεθρα, Αἰθιόπων ἐς γαῖαν». 'Εν δὲ 'Οδυσσ. Ε 282 κ. ἑ., ὁ Ποσει»δῶν ἐπανερχόμενος ἐξ Αἰθιόπων, «τηλόθεν ἐκ Σολύμων ὀρέων» βλέπει τὴν ναῦν τοῦ »'Οδυσσέως πλησιάζουσαν πρὸς τὴν «Φαιήκων γαίην». 'Εκ τοῦ χωρίου τούτου ἤθελέ τις

(1) Παρ' 'Ομήρῳ δὶς ('Ιλ. Γ 189 καὶ Ζ. 186) γίνεται λόγος περὶ 'Αμαζόνων: πρῶτον ὅτε λέγει ὁ Πρίαμος ὅτι εἰσῆλθεν εἰς Φρυγίαν ὡς ἐπίκουρος «ἤματι τῷ, ὅτε τ' ἦλθον 'Αμαζόνες ἀντιάνειραι» ('Ιλ. Γ. 189)· καὶ δεύτερον ὅτε γίνεται λόγος περὶ τῆς μάχης τοῦ Βελλεροφόντου πρὸς τὰς 'Αμαζόνας«τὰς ἀντιανείρας», ἃς «κατέπεφνεν» οὗτος ('Ιλ. Ζ. 186). 'Αλλὰ πόθεν αἱ 'Αμαζόνες ἦλθον εἰς Φρυγίαν καὶ τίς ἡ χώρα αὐτῶν ἢ ποῦ ὁ Βελλεροφόντης «κατέπεφνεν αὐτάς», οὐδὲν περὶ τούτων λέγει ὁ 'Ομηρος. Τῶν 'Αλιζώνων τοὐναντίον ἡ χώρα φαίνεται ὅτι ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τῆς Παφλαγονίας ἐν τῇ βραδύτερον Χαλυβίᾳ κληθείσῃ χώρᾳ τοῦ Πόντου, τῇ περὶ τὴν νῦν 'Αργυρούπολιν. 'Εν 'Ιλ. Β. 856,ἡ χώρα τῶν 'Αλιζώνων καλεῖται «'Αλύβη, ὅθι ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη». Τινὲς τῶν ἀρχαίων ἑρμηνευτῶν θεωροῦντες, κατὰ τὰς μεταγενεστέρας παραδόσεις, ὡς πατρίδα τῶν 'Αμαζόνων τὸν Πόντον, ἀντικαθίστων αὐθαιρέτως τὸ παρ' 'Ομήρῳ 'Αλιζώνων διὰ τοῦ 'Αμαζονίδων. 'Εκ τοῦ δευτέρου περὶ 'Αμαζόνων 'Ομηρικοῦ χωρίου,ἔνθα φαίνεται (περιοδεύων) ὁ Βελλεροφόντης, ἀπὸ Λυκίας πάντως ὁρμώμενος, κατακόπτων τὰς 'Αμαζόνας, οὐδὲν ἀσφαλὲς περὶ τῆς παρ' 'Ομήρῳ χώρας αὐτῶν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν. 'Η χώρα τῶν 'Αμαζόνων δὲν περιλαμβάνεται ἐν τῇ 'Ομηρικῇ γεωγραφίᾳ.

(2) 'Εκ τῶν ἐν 'Ιλιάδι (Ζ 186 καὶ 204) περὶ Σολύμων λεγομένων νοεῖται, ὅτι οὗτοι ᾤκουν ἐγγὺς τῶν Λυκίων· ἀλλὰ περὶ τῆς ἄκρας Χιμαίρας, ὡς χωριζούσης τοὺς δύο λαοὺς ἀπ' ἀλλήλων γεωγραφικῶς, οὐδεὶς παρ' 'Ομήρῳ λόγος. Χίμαιρα παρ' 'Ομήρῳ δηλοῖ ἁπλῶς τὸ οὕτω καλούμενον τέρας.

»νοήσει ὅτι ἡ Αἰθιόπων γῆ ἔκειτο κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν Σολύμων, ἐγγύς που τῆς Μ.
»'Ασίας, πρὸς ἀνατολάς, ἐν Κιλικίᾳ ἢ βορείῳ Συρίᾳ. 'Αλλ' ἐν 'Οδ. Δ 83-85, ὁ Μενέ-
» λαος «Κύπρον, Φοινίκην καὶ Αἰγυπτίους ἐπαληθεὶς» ἔρχεται εἰς τοὺς Αἰθίοπας,
»καὶ Σιδονίους καὶ 'Ερεμβούς. Τέλος δὲ ἐν 'Οδ. Α 22 κ ἑ. λέγεται ὅτι οἱ Αἰθίοπες οἱ
» «τηλόθ' ἐόντες», οἱ «ἔσχατοι ἀνδρῶν», διαιροῦνται εἰς δύο : εἰς τοὺς δυτικοὺς καὶ τοὺς
»ἀνατολικοὺς («οἱ μὲν δυσομένου 'Υπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος»). Οἱ δ' 'Ερεμβοί, τῶν
»ὁποίων τὸ ὄνομα ἄγνωστον ἂν ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὸ Ἔρεβος, οἱ ἀναφερόμενοι μετὰ
»τοὺς Σιδονίους, δὲν ἕπεται ἐκ τούτου καὶ μόνον ὅτι εἶναι λαὸς οἰκῶν παρὰ τὴν Μεσό-
»γειον, καὶ δὴ καὶ νοτιοδυτικῶς τῆς χώρας τῶν Αἰθιόπων,τῶν ὁποίων ἡ χώρα, καθὰ ἐρ-
»ρήθη ἀνωτέρω, οὐδεμίαν ἔτι παρ' 'Ομήρῳ ἔχει γεωγραφικὴν ὑπόστασιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ
»γνώμη νεωτέρων τινῶν ὅτι ἡ χώρα τῶν 'Ερεμβῶν εἶναι ἡ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Αἰγύπτου
»κειμένη 'Αραβία, εἶναι λίαν ἐπισφαλής»].

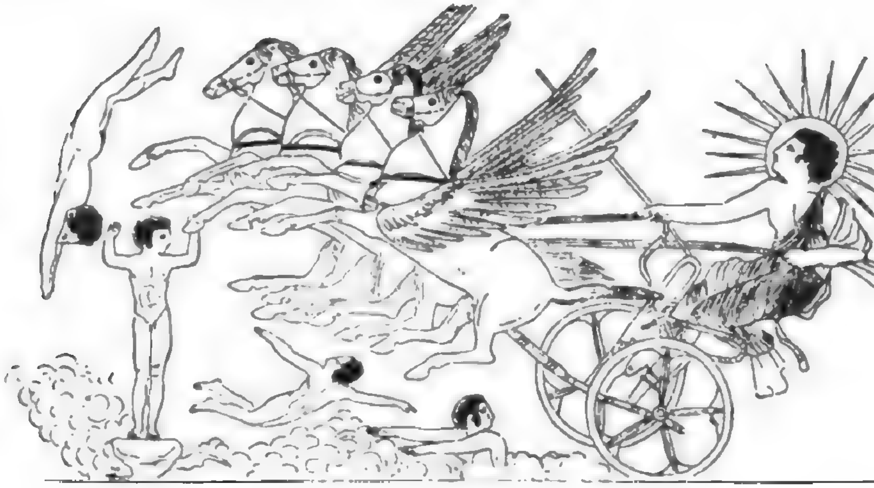
'Ομοίως παρὰ τὴν μεσόγειον,οἰκοῦσιν οἱ ἔμπειροι περὶ τὴν ναυτικήν,ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πει-ρατείᾳ περίφημοι Φοίνικες καὶ Σιδόνιοι.(¹) Πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν δὲ τούτων εὑρί-σκεται ἡ Αἴγυπτος, ἡ διαβρεχομένη μὲν ὑπὸ ὁμωνύμου ποταμοῦ, ἔχουσα δὲ τὴν λαμπρὰν καὶ ἑκατόμπυλον τῶν Θηβῶν πόλιν, καὶ τὴν νῆσον Φάρον, ἥτις ἀπέχει μιᾶς ἡμέρας δρόμον ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ. Καὶ δυτικώτερον μὲν ἕπεται,μετὰ τὴν Αἴγυπτον, ἡ στενὴ παραλία τῆς Λιβύης, ἔτι δὲ δυτικώτερον (πάντοτε παρὰ τὴν βόρειον τῆς 'Αφρικῆς παρα-λίαν) ἡ χώρα τῶν Λωτοφάγων. Ὅλως δὲ πρὸς νότον, παρὰ τὸν ὠκεανόν, κατῴκουν οἱ μυθικοὶ Πυγμαῖοι. Αἱ χῶραι αὗται καὶ αἱ φυλαὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς μεσημβρίας χωρί-ζονται διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ κυμαινομένου Πόντου ἀπὸ τῶν βορειότερον κειμένων χωρῶν τῆς μικρᾶς 'Ασίας καὶ ἀπὸ τῆς 'Ελλάδος, τῶν ὁποίων τὰ ὁμηρικὰ ἔπη γνωρίζουσι τὰ ἔθνη, τὰ ὄρη, τοὺς ποταμούς, τὰς πόλεις κλπ., σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ μεταγενέστεροι γεωγράφοι ἀκριβῶς. 'Εξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἢ τοὐλάχιστον ἐξ ἀκριβῶν πληροφοριῶν φαίνεται ὁ ποιη-τὴς γνωρίζων τῆς μὲν βορείου πλευρᾶς τῆς μικρᾶς 'Ασίας τὰ μέχρι τῆς ἐν Παφλαγονίᾳ ἄκρας Καράμβεως (²) μέρη, τῆς δὲ νοτίου πλευρᾶς, τὰ μέχρι τοῦ ἐν Μαιονίᾳ ἢ Λυδίᾳ πο-ταμοῦ Ξάνθου (³). Παρεκτὸς δὲ τούτων, ἀναφέρει, πρὸς βορρᾶν μὲν τῶν Παφλαγόνων,

(¹) Περὶ Φοινίκων καὶ Σιδονίων ὁμοῦ δὲν ποιεῖται λόγον ὁ Ὅμηρος, ὡς εἴδομεν, ἀλλὰ περὶ Φοινίκης, Αἰγυπτίων, Αἰθιόπων, καὶ Σιδονίων, καὶ 'Ερεμβῶν (εἰ καὶ γνωστὸν αὐτῷ καὶ τὸ ὄνομα Φοίνικες). Ὥστε οἱ Σιδόνιοι δὲν θεωροῦνται Φοίνικες, ἀλλά τις λαὸς μακράν πως τῆς Φοινίκης οἰκῶν. Προσέτι γίνεται λόγος παρ' 'Ομήρῳ οὐχὶ περὶ Σιδόνος πόλεως, ἀλλὰ περὶ Σιδονίας χώρας ('Ιλ. Ζ 291, 'Οδ. Ν. 285). Τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην ἔλλειψιν γεωγραφικῆς, ἤτοι τοπογραφικῆς, ἑνότητος ἐν ταῖς περὶ τῶν χωρῶν καὶ λαῶν τούτων γεωγραφικαῖς γνώσεσι τοῦ 'Ομήρου. 'Η Σιδὼν ἦτο ἡ γνωστοτάτη εἰς τὸν 'Ομηρικὸν κόσμον, διὰ τὰ βιοτεχνικὰ αὐτῆς προϊόντα, πόλις τῆς Φοινίκης ('Ιλ. Ζ. 199—200 «πέπλοι παμποίκιλοι, ἔργα γυναικῶν Σιδονίων» (ἴδ. καὶ 'Ιλ. Ψ. 743 καὶ 'Οδ. Δ. 618, ἐντεῦθεν δὲ παρέστη ὡς χώρα ἰδία, ἄσχετος πρὸς τὴν Φοινίκην.

(²) 'Ακριβέστερον τὸ πρᾶγμα ἔχει ὡς ἑξῆς : Ὁ Ὅμηρος δὲν γινώσκει οὐδαμῶς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἑπομένως δὲν δύναται νὰ γνωρίζῃ οὔτε βορείαν πλευρὰν τῆς Μ. 'Ασίας οὔτε ἄκραν Κάραμβιν, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐγγύτερον εἰς τὴν Τροίαν κειμένη, ὕστερον Βιθυνία κληθεῖσα, χώρα, εἶναι ἀτελῶς μόνον γνωστὴ εἰς αὐτόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ('Ιλ. Β. 851—855 Παφλαγόνας καὶ Παφλαγονικὰς πόλεις «Κύτωρον, Σήσαμον, Κρῶμνάν τ' Αἰγιαλόν τε καὶ ὑψηλοὺς Ερυθίνους», καὶ ποταμὸν τῆς Παφλαγονίας Παρθένιον καὶ ἔθνος Παφλαγονικόν, τοὺς 'Ενετούς : ἀλλὰ ταῦτα ἀναφέρονται ἐν τῷ Διακόσμῳ καὶ εἶναι προφανῶς προσθῆκαι μεταγενέστεραι ὡς πολλὰ τοῦ Διακόσμου, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ περὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων 'Αλιζώνων καὶ 'Αλυβίας.

(³) 'Η Μαιονία ἡ παρ' 'Ομήρῳ (ἡ ἀποτελοῦσα μέρος τῆς ὕστερον παρ' 'Ομήρῳ ἀγνώστου Λυδίας) κεῖται ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τῆς Μ. 'Ασίας, ὁ δὲ ποταμὸς Ξάνθος εἶναι ἐν Λυκίᾳ, τῇ κειμένῃ ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ ἄκρᾳ.

τοὺς Καύκωνας, πρὸς ἀνατολὰς δέ, τοὺς Ἐνετούς· (1) πρὸς νότον τῆς Μαιονίας, τοὺς Κᾶρας καὶ πρὸς τὸ ἀρκτικοδυτικὸν αὐτῆς, (2) τοὺς Λυκίους. Εἰς ταῦτα ὅμως περιορίζονται αἱ περὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰδήσεις τοῦ Ὁμήρου. Τὴν δὲ Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ἡ Ὀδύσσεια, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον, γνωρίζει ἤδη πολὺ ἀκριβέστερον ἢ ἡ Ἰλιάς, ὁ ποιητὴς φαίνεται ὁμοίως κατὰ μέγα μέρος αὐτοπροσώπως διεξελθών. Ἐπὶ πλεῖστον διέτριψε πιθανῶς εἰς Βοιωτίαν, ἧς ἀριθμεῖ πάμπολλα χωρία, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν μετέβη ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος· ἔπειτα ἐπεσκέφθη τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, τὴν Ἀττικήν, καί, ἐν Πελοποννήσῳ, τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Λακεδαί-

Ὁ Ἥλιος ἐπὶ τοῦ δίφρου του ἀναγκάζει τοὺς ἀστέρας, εἰκονιζομένους ὑπὸ μορφὴν παιδίων, νὰ βυθισθοῦν εἰς τὴν θάλασσαν

(Εἰκὼν ἐξ ἀγγείου)

μονα. Τὰς τρεῖς ὅμως ἄλλας πολιτείας τῆς Πελοποννήσου, τὰς ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένας, Πύλον, Ἀρκαδίαν, Ἦλιν, ἔτι δὲ καὶ τὴν Αἰτωλίαν, καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, καὶ τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Φθίαν, Ἑλλάδα (3) κλπ. γνωρίζει μόνον ἐξ ἀκουσμάτων, διότι αἱ περὶ τῶν χωρῶν

(1) Πρὸς βορρᾶν βεβαίως τῆς Παφλαγονίας τῆς βορειόθεν ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου ὁριζομένης, δὲν ἠδύναντο νὰ οἰκῶσι Καύκωνες· ἀλλὰ καὶ ὅτι οἱ Καύκωνες ἦσαν καθόλου γείτονες τῶν Παφλαγόνων, εἶναι τῶν παραδόσεων τῶν μεταγενεστέρων. Οἱ Καύκωνες παρ' Ὁμήρῳ (Ἰλ. Κ. 429) φαίνονται οἰκοῦντες ἐγγὺς τῶν Καρῶν καὶ Λελέγων παρὰ τὸ Αἰγαῖον. Οἱ δὲ Ἐνετοὶ μνημονεύονται παρ' Ὁμήρῳ ἐν τῷ Διακόσμῳ (Β. 852) ὡς λαὸς Παφλαγονικός.

(2) Οἱ Λύκιοι βεβαίως οἰκοῦσιν οὐχὶ πρὸς τὸ ἀρκτοδυτικὸν τῆς Μαιονίας, ἀλλὰ νοτιοδυτικῶς τῆς Καρίας, οὐδαμῶς ἁπτόμενοι τῆς Μαιονίας, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ ἐνταῦθα προφανῶς τὸν μικρὸν λαὸν τῶν Λυκίων τῆς Τροίας, οἵτινες μόνον ἐκ τοῦ Ὁμήρου εἶναι γνωστοί. Ἀναφέρονται δὲ παρ' Ὁμήρῳ ὡς λαοὶ τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας καὶ Κίλικες τῆς Τροίας καὶ Λέλεγες, καὶ Πελασγοὶ καὶ Μυσοὶ (τῆς Μ. Ἀσίας) καὶ Φρύγες.

(3) Ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Φθία ἀναφέρονται ἐν Ἰλιάδι ὡς πόλεις Ἑλλήνων κείμεναι ἐγγὺς ἀλλήλων, ἑκατέρα μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς (Ἰλ. Β 683 «Φθίην ἠδ' Ἑλλάδα» Ἰλ. Α 395 «ἂν Ἑλλάδα τε Φθίην τε» Ι 484 «ναῖον δ' ἐσχατιὴν Φθίης» 447 «λίπον Ἑλλάδα καλλιγύναικα» καὶ Π.595 «Ἑλλάδι οἰκία ναίων»). Ἀλλ' ἐν Ὀδυσσείᾳ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ταύτης, τῆς παρὰ τὴν Φθίαν (ἐν Φθιώτιδι) κειμένης μητροπόλεως τῶν Ἑλλήνων, σύμπασα ἡ ἐκτὸς Πελοποννήσου ἑλληνικὴ χώρα καλεῖται Ἑλλάς, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο τίθεται ἐν παραλλήλῳ οὐχὶ πρὸς τὴν Φθίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ Ἄργος, ἤτοι τὴν Πελοπόννησον Ὀδ. Α. 344 «καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος» Ἰδ. καὶ Δ. 726, καὶ 816 καὶ Ο. 80. Ἴδε καὶ κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ Ἑλλήνων γενικώτερον λεγομένοις.

τούτων εἰδήσεις αὐτοῦ εἶναι τοσοῦτον ἀόριστοι καὶ συγκεχυμέναι, ὥστε βέβαιον φαίνεται ὅτι δὲν διέτριψεν αὐτόθι. Τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ περὶ τῶν νήσων, ἐξαιρέσει τῆς Εὐβοίας, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς Αἰγίνης. Τῶν Κυκλάδων μάλιστα οὐδόλως μνημονεύει, πλὴν τῆς Δήλου (1) καὶ τῆς Σύρου· καὶ περὶ Ἰθάκης, Κεφαλληνίας, (2) Ζακύνθου, Ἐχινάδων καὶ ἄλλων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος νήσων, ἐλλιπῆ καὶ μυθώδη εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς Ἑλλάδος κεῖται, καθ' Ὅμηρον, ἐν μὲν τῇ μετέπειτα κληθείσῃ Ἠπείρῳ, ἡ χώρα τῶν Θεσπρωτῶν, πόλεις ἔχουσα τὴν Ἐφύραν καὶ τὴν Δωδώνην, ἐν ᾗ οἱ ἑρμηνευταὶ τῶν χρησμῶν τοῦ Διὸς Σελλοί, καὶ παρακειμένην τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων Σχερίαν· ἐν δὲ τῇ μετέπειτα Μακεδονίᾳ, ἡ Πιερία, ἡ Παιονία, ἐν ᾗ ἡ παρὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν πόλις Ἀμυδών, καὶ ἡ Ἠμαθία· πρὸς δὲ τὸ ἀρκτικοανατολικὸν αὐτῶν οἱ Κίκονες καὶ οἱ Μυσοί, καὶ ἔτι βορειότερον ἡ ὀρεινὴ καὶ τραχεῖα Θράκη, ἐν ᾗ τὰ ὄρη Ἀθόως (Ἄθως) καὶ Νυσήϊον, καὶ αἱ πόλεις Αἶνος, Αἰσύμη καὶ Σηστός, τελευταῖον δὲ ἡ χώρα τῶν Ἱππημολγῶν καὶ τῶν Ἀβίων. Εἰς τὸ δυτικὸν τῆς γῆς μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ ποιητὴς ἔχει ἀτελεστάτας καὶ σφόδρα συγκεχυμένας εἰδήσεις, τάσσει οὗτος τὴν γῆν τῶν ἀγρίων Κυκλώπων, τῶν ἀνθρωποφάγων Λαιστρυγόνων, καὶ τῶν ληστρικῶν Σικελῶν, ἤτοι τὴν Σικανίαν, (3) τὴν κειμένην, ἐν διαστήματι μιᾶς ἡμέρας πλοῦ, πρὸς βορρᾶν τῶν Λωτοφάγων· καὶ παρ' αὐτῇ, πρὸς νότον μὲν τὴν νῆσον Αἴγουσαν καὶ τὴν τοῦ Αἰόλου, πρὸς βορρᾶν δὲ τὴν νῆσον Θρινακίαν, παρὰ τῇ ὁποίᾳ αἱ ἡφαίστειαι Πλαγκταὶ (πλανώμεναι) πέτραι καὶ ὁ ἐπικίνδυνος πορθμὸς τῆς Σκύλλης καὶ τῆς Χαρύβδεως (4). Κα-

---

(1) Ὁ Ὅμηρος δὲν γινώσκει τὸ ὄνομα **Δῆλος**· ἀλλ' ἡ ἐν Ὀδυσσείας Ο. 404 μνημονευομένη ***Ὀρτυγία*** ἦτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους σχολιαστὰς τὸ ἀρχαιότερον ὄνομα τῆς Δήλου. Γινώσκει δὲ ὁ Ὅμηρος καὶ νῆσον Συρίην (οὐχὶ Σύρον) «Ὀρτυγίης καθύπερθεν». Ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἑρμηνευταὶ τοῦ ποιητοῦ θεωροῦσι πιθανώτερον ὅτι ἡ Ὀρτυγία καὶ Συρίη τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ παρὰ τὰς ὕστερον Συρακούσας τῆς Σικελίας κειμένη νῆσος Ὀρτυγία καὶ ἡ ἀπέναντι ταύτης προεκτεταμένη ἀκτή, ἐφ' ἧς ἱδρύθησαν ἔπειτα αἱ Συρακοῦσαι.

(2) ***Κεφαλληνίαν*** καλουμένην νῆσον ὁ Ὅμηρος δὲν γινώσκει, ἀλλὰ γινώσκει ***Κεφαλλῆνας*** οἰκοῦντας ἐν Ἰθάκῃ καὶ ἐν Σάμῃ (τῇ ὕστερον ἀπὸ τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῇ Κεφαλλήνων κληθείσῃ Κεφαλληνίᾳ).

(3) ***Σικανία*** βεβαίως εἶναι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Σικελίας, κληθείσης οὕτω ἀπὸ τῶν Σικανῶν, τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς νήσου· μνημονεύεται δὲ ἅπαξ ἐν Ὀδ. Ω. 307, μνημονεύονται δὲ καὶ Σικελοὶ (Υ. 383) χωρὶς νὰ λέγηται ὅτι ἦσαν λαὸς ληστρικός· δὲν λέγεται δὲ περὶ αὐτῶν ὅτι ἦσαν κάτοικοι τῆς Σικανίας. Ὅτι ἡ Σικελία ἦτο ἡ χώρα τῶν Κυκλώπων καὶ τῶν Λαιστρυγόνων εἶναι ὑπόθεσις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ δὴ τοῦ Θουκυδίδου αὐτοῦ (ς'. 2), ἣν δὲν ἀποδέχονται πάντες, ἰδίως οἱ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, θεωροῦντες ἰδίως τοὺς Λαιστρυγόνας ὡς λαὸν τῆς Ἰταλίας. Ὁπωσδήποτε ἡ Σικελία ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν Ὅμηρον ἐκ φήμης, ἀφοῦ καὶ ἡ γραῦς ἀμφίπολος τοῦ Λαέρτου ἦτο Σικελή (Ὀδ. Ω. 211. 366. 389), ἀλλ' ἄνευ τοπογραφικῆς συνεχείας καὶ ἑνότητος.

(4) Ἡ νῆσος ***Θρινακία*** κατὰ Στράβωνα (ς' 265) εἶναι αὐτὴ ἡ Σικελία, κληθεῖσα οὕτω ὡς «τρίγωνος τῷ σχήματι, καὶ διὰ τοῦτο Τρινακρία μὲν πρότερον προσαγορευομένη, Θρινακία δ' ὕστερον μετονομασθεῖσα ἐπὶ τὸ εὐφωνότερον». Καὶ ὁ Θουκυδίδης (ς' 2) λέγει ὅτι ἡ Σικελία ἐκαλεῖτο πρότερον Τρινακρία· οὐδὲν δὲ λέγει περὶ Θρινακίας. Ἀλλ' εἶναι ἡ Τρινακρία τοῦ Θουκυδίδου ἡ Θρινακίη τοῦ Ὁμήρου; Κατὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὑπάρχουσι πολλαὶ ἀντιρρήσεις· Πρῶτον ὁ Ὅμηρος διακρίνει τὴν Σικανίαν ἀπὸ τῆς Θρινακίης, ἀναντιρρήτως δὲ ἡ Σικανία εἶναι ἡ Σικελία· δεύτερον παρ' Ὁμήρῳ (Ὀδ. Μ. 351) ἡ Θρινακίη εἶναι νῆσος ἐρήμη· τρίτον ὁ Θουκυδίδης δὲν μνημονεύει τοῦ ὀνόματος Θρινακίας. Εἶναι δ' ἱκανῶς παράδοξος ἡ τοῦ Στράβωνος γνώμη ὅτι τὸ **Θρινακία** εἶναι μεταγενέστερον τοῦ ***Τρινακρία***, ἐνῷ ὁ Ὅμηρος μόνον Θρινακίαν γινώσκει. Πιθανώτατον δὲ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς μυθώδους ταύτης ἐρήμου νήσου, ἧς μόνοι κάτοικοι εἶναι οἱ τοῦ Ἡλίου βόες, παρητυμολογήθη ὕστερον εἰς Τρινακρίαν, ἡ δὲ προσηγορία αὕτη ἐδόθη

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΠΛΑ ΚΑΙ ΘΩΡΑΞ

1 και 2. Αἰχμαὶ λόγχης καὶ βέλου (ἐποχῶν ἀπὸ τοῦ 1000 π.Χ. καὶ ἐντεῦθεν).—3. Ἀσπὶς κυκλικὴ φέρουσα ἔκτυπα κοσμήματα.—4. Μάχαιρα (ἀρχῶν τοῦ Ε΄ αἰῶνος π.Χ.).—5. Αἰχμαὶ δοράτων.—6. Κράνος μετὰ παραγναθίδων.—7. Κράνη (Ε΄ αἰῶνος π.Χ.) ὧν τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνάθημα τῶν Ἀργείων πρὸς τὸν Δία ἐκ κορινθιακῶν λαφύρων.—8. Ἕλλην ὁπλίτης (ἔργον τοῦ τέλους τοῦ ΣΤ΄ ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄ αἰῶνος π.Χ.).—9. Τυρρηνικὴ περικεφαλαία, ἀνάθημα τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος εἰς Ὀλυμπίαν ἐπὶ τῇ παρὰ τὴν Κύμην νίκῃ κατὰ τῶν Τυρρηνῶν, μετ' ἐπιγραφῆς: *Ἱάρων ὁ Δεινομένεος καὶ τοὶ Συρακόσιοι τῷ Δὶ Τυράν' ἀπὸ Κύμας* (474 π.Χ.).—10. Κνημῖδες φέρουσαι ἔκτυπον τὴν μορφὴν τῆς Μεδούσης.—11. Κράνος (Δ΄ αἰῶνος π.Χ.).—12. Θώραξ (Δ΄ αἰῶνος π.Χ.)

τόπιν ἔρχεται ἀρκτικοδυτικώτερον ἡ νῆσος τῶν Σειρήνων, εἰς δὲ τὴν ἀπωτάτην δύσιν ἡ νῆσος τῆς πολυθρυλήτου νύμφης Κίρκης, ἡ Αἰαίη, καὶ προσέτι ἡ πέτρα Λευκὰς καὶ τὸ Ἠλύσιον (1) ἐπέκεινα δὲ τοῦ δυτικοῦ ὠκεανοῦ, ἡ χώρα τῶν εἰς ἀδιάλειπτον σκότος διαγόντων Κιμμερίων, (2) καί, κατὰ τὰ προμνημονευθέντα, ἡ τοῦ Ἅδου χώρα. Τελευταῖον πρὸς τὸ ἀρκτικοδυτικώτατον τῆς γῆς, εἰς πλείστην ἀπόστασιν ἀφ' ὅλων τῶν λοιπῶν χωρῶν, ἡ μυθικὴ τῆς Καλυψοῦς νῆσος Ὠγυγία ἀποτελεῖ τὸν ὀμφαλὸν τῆς θαλάσσης, διότι, καθ' Ὅμηρον, ἡ ἀρκτικοδυτικῶς τῆς Ἑλλάδος μεσόγειος ἁπλοῦται ἐπὶ πολὺ πρὸς βορρᾶν.

Ταῦτα, καὶ ὄχι ἄλλα, γνωρίζει ὁ Ὅμηρος περὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ Ἡσίοδος ἔχει ἤδη ἐκτενεστέρας τινὰς εἰδήσεις· πρεσβεύει μὲν ὅσα καὶ ὁ Ὅμηρος περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς, περὶ τοῦ περικυκλοῦντος αὐτὴν ὠκεανοῦ, περὶ τοῦ ἐν τῷ βυθῷ αὐτῆς Ταρτάρου καὶ περὶ τοῦ οὐρανίου θόλου, τοῦ ἐρειδομένου ἐπὶ τοῦ Ἄτλαντος (3)· ἀλλὰ φαίνεται εἰδὼς

εἰς Σικελίαν ὡς νῆσον τρίγωνον. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ τῆς Αἰγούσης νήσου δὲν γίνεται μνεία παρ' Ὁμήρῳ, τὰ δὲ λεγόμενα περὶ Πλαγκτῶν πετρῶν καὶ Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως, ὡς ἀνωτέρω ἤδη ἐρρήθη (ἰδ. προσθ.[...] ἐν σελ.48 καὶ 102),οὐδεμίαν ἔχουσι γεωγραφικὴν ὑπόστασιν καὶ πραγματικότητα.

(1) Ἀκριβῶς καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω(προσθ.[..]ἐν σελ.102)ἐλέχθη,ἡ νῆσος τῆς Κίρκης κεῖται ἐκεῖ, ἔνθα οἰκεῖ ἡ Ἠώς,καὶ ὁπόθεν ἀνατέλλει ὁ Ἥλιος. Καὶ ἡ«Λευκὰς δὲ πέτρη»τοῦ Ὁμήρου('Οδ.Ω. 11) κεῖται παρὰ τὰς ῥοὰς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τὰς πύλας τοῦ Ἡλίου. Καὶ καθ' Ἡσίοδον (Θεογ. 1011) ὡς καὶ καθ' Ὅμηρον (Κ. 138) ἡ Κίρκη εἶναι θυγάτηρ τοῦ Ἡλίου καὶ ἀδελφὴ τοῦ Αἰήτου. Ἀλλ' ὡς ἐρρήθη, πάντα τὰ περὶ τῆς νήσου τῆς Κίρκης καὶ τῶν ἄλλων νήσων τοῦ Ὁμηρείου Ὠκεανοῦ, δὲν ἔχουσι γεωγραφικὴν ὑπόστασιν οὐδεμίαν. Τοιοῦτον δὲ μάλιστα καὶ τὸ «Ἠλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης» ('Οδ. Δ. 563-6), ὅπου (αὐτόθι 567-569)«οὐ νιφετός,οὔτ' ἂρ χειμὼν πολὺς οὔτε ποτ' ὄμβρος, ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο λιγὺ πνείοντος ἀήτας Ὠκεανὸς ἀνίησιν ἀναψύχων ἀνθρώπους».

(2) Οἱ Κιμμέριοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἰσίν, ὡς γνωστόν, λαὸς τῶν βορείων τοῦ Εὐξείνου ἀκτῶν, δοὺς τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν ἐνταῦθα χώραν Κιμμερίαν, (τὴν Κριμαίαν καὶ τὴν περὶ αὐτὴν χώραν),καὶ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον, γενόμενος δὲ γνωστότατος καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ Κιμμέριοι ἀναφέρονται παρ' Ὁμήρῳ, ὅστις δὲν γινώσκει οὔτε τὸν Εὔξεινον Πόντον οὔτε τὰς βορείους τούτου ἀκτάς, ὡς λαὸς μυθικός, οἰκῶν εἰς τὰ πέρατα τοῦ βαθυρρόου Ὠκεανοῦ. ('Οδ. Λ. 14 κ ἑ.) :

> Ἔνθα δὲ Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμός τε πόλις τε
> ἠέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι· οὐδέ ποτ' αὐτοὺς
> Ἠέλιος φαέθων καταδέρκεται ἀκτίνεσσιν,
> . . . .
> ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσιν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα τῶν Κιμμερίων ἀναφέρεται ἐν ταῖς πλάναις τοῦ Ὀδυσσέως μετὰ τὴν νῆσον Κίρκην, ἐν πέρατι Ὠκεανοῦ, καὶ ἐνταῦθα ὁ Ὀδυσσεὺς καταβαίνει εἰς τὸν ᾅδην, οἱ τοῦ Ὁμήρου ἑρμηνευταὶ ἔθεσαν τοὺς Κιμμερίους εἰς τὴν δύσιν καὶ δὴ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοσοῦτον ἔτι ἀτελεῖς εἶναι αἱ γεωγραφικαὶ τοῦ Ὁμήρου γνώσεις περὶ τῶν χωρῶν τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς δυτικῆς Μεσογείου,οὐδεμίαν ἔχουσαι γεωγραφικὴν ὑπόστασιν πραγματικήν, ἀλλὰ περιοριζόμεναι εἰς ἀκούσματα καὶ θρυλήματα, μυθώδη λαβόντα χαρακτῆρα καὶ μορφήν ! (ἰδ. προσθ.[...] ἐν σελ. 102).

(3) Ἰδ. Ὁμ. Ὀδύσσ. Α. 52—54.

> Ἄτλαντος . . . . . ὅς τε θαλάσσης
> πάσης βένθεα οἶδεν, ἔχει δέ τε κίονας αὐτὸς
> μακράς, αἳ γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχουσιν

ἴδε καὶ Ἡσιοδ. Θεογον. 517-518 «Ἄτλας δ' οὐρανὸν εὐρὺν ἔχει πείρασιν ἐν γαίης προπάροιθε δ' ἑσπερίδων λιγυφώνων». Τὸ ὄνομα τοῦ Ἄτλαντος, καίπερ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ποιηταῖς σημαῖνον ἁπλῶς πρόσωπον, οὐχὶ δὲ τὸ ὄρος Ἄτλαντα, μαρτυρεῖ ἐν τούτοις ἀμυδράν τινα παρὰ

τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς γῆς ἀκριβέστερον ὁπωσοῦν. Παρ' αὐτῷ πρῶτον εὐκρινῶς ἐκδηλοῦται ἡ σημερινὴ Ἰταλία, διότι μνημονεύει ἐν τῇ Θεογονίᾳ, τῶν Τυρσηνῶν καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Λατίνου· (1) ἐπὶ δὲ τῆς Σικελίας ἀναφέρει τὴν Αἴτνην καὶ τὴν Ὀρτυγίαν (τὰς μετέπειτα Συρακούσας)· καὶ εἰς τὴν μετέπειτα Γαλατίαν, τοὺς Λίγυας (2)· ἤκουσε δὲ καὶ περὶ τῶν καλῶν τῆς Ἱσπανίας καρπῶν, διότι πρῶτος αὐτὸς ὁμιλεῖ περὶ τῶν κατέναντι τοῦ Ἄτλαντος κειμένων κήπων τῶν Ἑσπερίδων καὶ περὶ τῶν χρυσομήλων τῶν κήπων τούτων. Ἔπειτα πρὸς βορρᾶν γνωρίζει τὸν ποταμὸν Ἴστρον, καὶ πρὸς ἀνατολάς, τὸν ποταμὸν Φᾶσιν, καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὸν ποταμὸν Νεῖλον, τὸν ὁποῖον ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει ἔτι Αἴγυπτον, δηλαδὴ ποταμὸν Αἰγύπτου. Τοὺς Αἰθίοπας ὁ Ἡσίοδος τίθησι πρὸς μεσημβρίαν, ἤτοι ἐν Λιβύῃ, καὶ ὀνομάζει Σκύθας τοὺς Ἱππημολγοὺς τοῦ Ὁμήρου. Τελευταῖον καὶ εἰς τὰς χώρας τὰς ὁποίας ἐγνώριζεν ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρει πολλὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα οὔτε εἰς τὴν Ἰλιάδα οὔτε εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ἀπαντῶνται. (3)

τοῖς εἰρημένοις ποιηταῖς καὶ μυθώδη γνῶσιν τοῦ ὄρους Ἄτλαντος, ἐξ οὗ ὕστερον ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ὁ Ὠκεανὸς ὁ Ἀτλαντικὸς καὶ ἡ μυθώδης νῆσος Ἀτλαντίς. Ὁ μῦθος ὁ ἑλληνικὸς ὁ περὶ Ἄτλαντος εἶχε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ παραδόσεως ἐγχωρίου τῶν περὶ τὸ ὄρος τοῦτο οἰκούντων λαῶν, ὅτι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους τούτου ἐστηρίζετο ὁ οὐρανός. Ἴδ. Ἡροδοτ. Δ 184 «. . . ὄρος, τῷ οὔνομά ἐστιν Ἄτλας· ἔστι δὲ στεινὸν καὶ κυκλοτερὲς πάντῃ, ὑψηλὸν δὲ οὕτω δή τι λέγεται, ὡς τὰς κορυφὰς αὐτοῦ οὐχ οἷά τε εἶναι ἰδέσθαι· οὐδέποτε γὰρ αὐτὰς ἀπολείπειν νέφεα οὔτε θέρεος οὔτε χειμῶνος· τοῦτο τὸν κίονα τοῦ οὐρανοῦ λέγουσιν οἱ ἐπιχώριοι εἶναι».

(1) *Τυρσηνοὺς* ἢ κάλλιον *Τυρρηνοὺς* ἐκάλουν, ὡς γνωστόν, οἱ Ἕλληνες τοὺς Ἐτρούσκους ἢ Τούσκους τῆς Ἰταλίας, λαὸν γείτονα τῶν Λατίνων. Ὅτι δὲ ὁ ἐπώνυμος ἥρως καὶ μυθικὸς βασιλεὺς τῶν Λατίνων (Λατῖνος) παρ' Ἡσιόδῳ καλεῖται βασιλεὺς τῶν Τυρρηνῶν καὶ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσέως ἀπὸ τῆς Κίρκης, ἔχων ἀδελφὸν τὸν ὡσαύτως βασιλεύοντα τῶν Τυρρηνῶν *Ἄγριον*, ἐπώνυμον τῆς Ἀδριακῆς ἢ Ἀδριατικῆς θαλάσσης (Ἴδ. Ἡσιοδ. Θεογον. 1013-16) μαρτυρεῖ πόσον ἀμυδραὶ καὶ συγκεχυμέναι ἔτι εἶναι αἱ τοῦ Ἡσιόδου γνώσεις περὶ τῆς ὕστερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἰταλίας κληθείσης χώρας.

(2) Τὰ περὶ Αἴτνης καὶ Ὀρτυγίας, νησίου πρὸ τῶν Συρακουσῶν κειμένου, καὶ περὶ *Λιγύων* παρ' Ἡσιόδῳ εἰσὶ γνωστὰ οὐχὶ ἐκ τῶν σωζομένων τοῦ ποιητοῦ ἐπῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Στράβωνος, στηριζομένου καὶ τούτου ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ περιφήμου ἀστρονόμου καὶ γεωγράφου Ἐρατοσθένους ἀναφερομένων στίχων τοῦ Ἡσιόδου, οὓς ὅμως ὁ Στράβων δεν παρατίθησιν, ὥστε ἐκ τῶν ὑπὸ Στράβωνος ἀναφερομένων δὲν δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν τὰς περὶ τῆς Σικελίας γεωγραφικὰς γνώσεις τοῦ Ἡσιόδου, οὔτε ἂν αὐτὸς ἀνέφερε τὸ ὄνομα Σικελία. Ἴδ. Στράβ. Α. 23. «Ἐρατοσθένης δι' Ἡσιόδου μὲν εἰκάζει . . . μὴ μόνον τῶν ὑφ' Ὁμήρου λεγομένων μεμνῆσθαι, ἀλλὰ καὶ *Αἴτνης* καὶ *Ὀρτυγίας*, τοῦ πρὸς Συρακούσαις νησίου καὶ Τυρρηνῶν» Οἱ δὲ παρ' Ἐρατοσθένει καὶ Στράβωνι ἀναφερόμενοι Λίγυς τοῦ Ἡσιόδου, οἱ ἀναφερόμενοι μετὰ τῶν *Αἰθιόπων* καὶ *Σκυθῶν* (ὁ τοῦ Ἡσιόδου στίχος κατὰ Στράβωνα (Ζ. 300) εἶχε «Αἰθίοπάς τε Λίγυς τε ἰδὲ Σκύθας»), δὲν εἶναι λίαν βέβαιον ἂν ἦσαν οἱ Λίγυες τῆς Λιγυστικῆς (ἢ ὡς λέγει ὁ Ἡρόδ. Ε 9 καὶ Η. 165 «Λίγυες οἱ ὑπὲρ τῆς Μασσαλίας») ἢ οἱ Λίγυες οἱ ἐν Ἀσίᾳ Ἡροδ. Η 72 (οἱ νῦν Λεσγοὶ τοῦ Καυκάσου).

(3) Ὡς τοιοῦτον ὄνομα μνημονευτέον τὸ τοῦ **Μακεδόνος** (υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος) ἐπωνύμου ἥρωος τῶν Μακεδόνων, ὄνομα μαρτυροῦν ὅτι εἰς τὸν Ἡσίοδον ἦσαν ἤδη γνωστὰ τὰ ἄγνωστα τῷ Ὁμήρῳ ὀνόματα Μακεδόνες καὶ Μακεδονία (Περὶ *Μακεδόνος* παρ' Ἡσιόδῳ ἴδ. Στεφ. Βυζ. ἐν λέξει Μακεδονία). Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα Πελοπόννησος ἢ *Πέλοπος νῆσος* (ὡς καλεῖται ὑπὸ Τυρταίου) εἶναι ἄγνωστον καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ εἰς τὸν Ἡσίοδον. Οὐχ ἧττον ἡ Πελοπόννησος φαίνεται παρ' Ὁμήρῳ χώρα γεωγραφικῶς αὐτοτελής. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ «ἀπίη γαίη» Ἰλ. Α. 270 οὐχὶ Ἀπία) δὲν σημαίνει παρ' αὐτῇ, ὡς ὕστερον παρὰ τοῖς τραγικοῖς τὴν Πελοπόνησον, ἀλλὰ χώραν μεμακρυσμένην.

Ἀλλὰ τὸ **Ἄργος** (καὶ Ἄργος Ἀχαικὸν) ἰδίως ἐν Ὀδυσσείᾳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Ἑλλάς,

Ἐκ τοῦ στενοῦ τούτου κύκλου τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων, καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία περιωρίζετο τότε κυρίως εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Πολὺ βραδύτερον οἱ Φωκαεῖς, πρῶτοι Ἑλλήνων, ἐθαλασσοπόρησαν κατὰ τὸν Ἀδρίαν καὶ πρὸς τὴν Τυρρηνίαν. Τοῦ δὲ Εὐξείνου πόντου οὐδεμίαν γνῶσιν ἔχει ὁ ποιητής. Καὶ ἐντὸς τοῦ Αἰγαίου, τὰ πλοῖα δὲν ἀπεμακρύνοντο πολὺ ἐκ τῆς παραλίας· ἦσαν δὲ τὰ πλοῖα μικρὰ καὶ ὄχι κατάφρακτα· οἱ ἱστοὶ αὐτῶν, ὄντες κινητοί, δὲν ὑψοῦντο εἰμὴ ὅτε ἔπνεεν οὔριος ἄνεμος· τὴν νύκτα ἔπαυεν ὁ πλοῦς, καὶ καθ' Ἡσίοδον, 50 μόνον ἡμέρας διήρκει ἡ ἐπιτήδεια πρὸς θαλασσοπλοΐαν ὥρα τοῦ ἔτους. Ἐφημίζοντο δὲ ὡς ἐπιτήδειοι ναυτικοὶ οἱ Κρῆτες

Ὁ Ἄτλας φέρων τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων πρὸς τὸν Ἡρακλέα βαστάζοντα τὸν Κόσμον

(Μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας)

καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ Τάφιοι, οἵτινες ἐλέγοντο οἰκοῦντες εἰς τὰς παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Ἀκαρνανίας νήσους καὶ ἐπωνομάζοντο φιλήρετμοι, δηλαδὴ φίλοι τῶν κωπῶν, τῆς ναυτιλίας.

Εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς ναυτιλίας συνετέλει πολὺ ἡ ἀτέλεια τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων· διότι ἡ ὅλως πρακτικὴ τῶν παναρχαίων Ἑλλήνων ἀστρονομία συνέκειτο ἐξ ἐναρί-

φαίνεται ὅτι σημαίνει τὴν Πελοπόννησον. Πελοποννήσου πρώτη μνεία γίνεται, ὅσον ἐμοὶ γνωστόν, ἐν Ὁμ. Ὕμν. Ἀπόλλ. 250-9 («Πελοπόννησος ἤπειρος»). «Πέλοπος δὲ νήσου» πρώτη μνεία, καθ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, γίνεται ἐν τοῖς Κυπρίοις ἔπεσι καὶ παρὰ Τυρταίῳ (Ἡσιοδ. Τ. Ἰδ. κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ Τυρταίου).

θμων τινῶν καὶ ἀφελεστάτων περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων παρατηρήσεων. Ἐπρέσβευον δὲ ὅτι ὁ ἥλιος (καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ σελήνη) ἐφέρετο καθ' ἑκάστην ἐπὶ τοῦ οὐρανίου θόλου, ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἄνω τοῦ στρογγύλου τῆς γῆς δίσκου, καὶ καθὼς τὸ πρωῒ προέκυπτεν ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἢ ἐκ τῆς παρακειμένης αὐτῷ λίμνης τοῦ Ἡλίου, οὕτω πάλιν τὸ ἑσπέρας κατέπιπτεν εἰς τὸν Ὠκεανόν, ἢ εἰς δυτικήν τινα λίμνην μὴ ἀναφερομένην ὅμως εἰμὴ ὑπὸ μεταγενεστέρων ποιητῶν· ἀλλὰ σαφῆ ἔννοιαν δέν εἶχον, ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἐξέφρασαν ρητῶς, τίνι τρόπῳ ὁ μὲν ἥλιος ἐν τῷ διαστήματι τῆς νυκτός, ἡ δὲ σελήνη, ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἡμέρας, ἐπέστρεφον εἰς τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρχιζον πάλιν τὸν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ δρόμον αὐτῶν. Παρετήρουν δὲ μέχρι τινὸς καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὴν κίνησιν, διότι ὁ Ὅμηρος σημειοῖ ὡς ἄξιον λόγου, ὅτι ἡ Ἄρκτος, ἡ μεγάλη ἄλλως λεγομένη ἅμαξα, οὐδέποτε καταβαίνει εἰς τὸν ὠκεανόν, (1) δηλαδὴ οὐδέποτε δύει· ὁ δὲ Ἡσίοδος ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς καθ' ὡρισμένους χρόνους καὶ τόπους ἐπιτολῆς καὶ δύσεως διαφόρων ἀστέρων. Ἐν γένει οἱ ὑπὸ τῶν δύο ποιητῶν μας ἀναφερόμενοι ἀστέρες καὶ ἀστερισμοί, εἶναι οἱ ἑξῆς· παρ' Ὁμήρῳ μὲν ἡ Ἄρκτος ἢ ἡ ἅμαξα, ὁ Ὠρίων, ὁ κύων τοῦ Ὠρίωνος, ἐν ᾧ ὁ λαμπρότερος τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων Σείριος, (2) αἱ Ὑάδες καὶ αἱ Πλειάδες, αἵτινες, ὁμοῦ λαμβανόμεναι, ἀποτελοῦσι τὸν ἐπὶ τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου ἀστερισμὸν τοῦ Ταύρου· παρ' Ἡσιόδῳ δὲ προσέτι ὁ Ἀρκτοῦρος, ὁ λαμπρότερος τῶν ἀστέρων τοῦ Βοώτου, (3) καὶ ἡ Δίκη, ἤτοι ἡ Παρθένος, ἀστερισμὸς τοῦ Ζῳδιακοῦ, ἔχων λαμπρὸν ἀστέρα, τὸν Στάχυν. Κατὰ τὰς ἀτελεῖς ταύτας παρατηρήσεις, ἀτελῶς κατεμέτρησαν καὶ τὸν χρόνον. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει μὲν ἔτη ἢ ἐνιαυτούς, καὶ μῆνας· ἀλλὰ τοὺς μὲν μῆνας ὥριζε κατὰ τὰς φάσεις τῆς σελήνης, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἑορταζομένην ἐπάνοδον τῆς νουμηνίας, τῆς νέας σελήνης, καὶ ἀπὸ τῶν φάσεων «μηνὸς φθίνοντος, ἱσταμένοιο·» εἷς δὲ καὶ μόνος ὀνομάζεται μὴν ὁ Ληναιών, αὐτὸς ἐκεῖνος ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλουν βραδύτερον Γαμηλιῶνα (ἀπὸ 24 Ἰανουαρίου μεχρις 22 Φεβρουαρίου) (4). Τὸ δὲ ἔτος συνέκειτο μέχρι Σόλωνος, τοῦ ἀκμάσαντος ἐν τῇ ἕκτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐκ 12 μηνῶν τριακονθημέρων, εἰς οὓς πρωϊμώτατα προσετέθη, κατὰ πάντα δεύτερον ἐνιαυτόν, μὴν ἐμβόλιμος, ἐπίσης τριακονθήμερος. Καὶ διὰ ταύτης ὅμως τῆς προσθήκης, πολὺ ἔτι ἀπεῖχον τοῦ ἀκριβοῦς ἐτησίου μέτρου· ὅθεν, ἀπὸ τοῦ Σόλωνος καὶ ἐφεξῆς, ἐγένοντο ἐπανειλημμέναι ἀπόπειραι πρὸς συμβιβασμὸν τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους μὲ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου. Αἱ ὧραι τοῦ ἔτους ἦσαν κατ' ἀρχὰς δύο, θέρος καὶ χειμών· ἔπειτα τρεῖς, προστεθέντος τοῦ ἔαρος· καὶ μόλις ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἱπποκράτους, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, συνεπληρώθησαν εἰς τέσσαρας. Ἐντεῦθεν αἱ προεδρεύουσαι αὐτῶν θεότητες, αἱ Ὧραι, ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐπίσης δύο, καὶ ἔπειτα τρεῖς, Εὐνομία, Δίκη, Εἰρήνη. Τὸ ὄνομα ὅμως τοῦτο τῶν ὡρῶν δὲν ἐδίδετο ἔτι εἰς τὰ διάφορα τῆς ἡμέρας τμήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Ὅμηρος διακρίνει ἁπλῶς διὰ τῶν συνήθων εἰς ἕκαστον ἐργασιῶν, λέγων· καιρὸς καθ' ὃν ὁ ξυλοκόπος παρασκευάζει τὸ δεῖπνον αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐκόρεσε τὰς χεῖρας κόπτων δένδρα μακρά· καιρὸς

(1) Ἰλιάδ. Σ 489 «Οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο»

(2) Ὁ Ὅμηρος καλεῖ (Ἰλ. Χ. 29) τὸν Σείριον κύν' Ὠρίωνος («ὅν τε κυν' Ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν»)· εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Σείριος ἀνήκει εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ κυνὸς τοῦ ἀκολουθοῦντος τῷ τοῦ Ὠρίωνος.

(3) Εἰς τὸν Ὅμηρον εἶναι γνωστὸς ὁ Βοώτης (Ὀδ. Ε 272 «ὀψὲ δύοντα Βοώτην»).

(4) Ὁ Ληναιὼν εἶναι γνωστὸς παρὰ μόνῳ τῷ Ἡσιόδῳ (Ἔργ. καὶ Ἡμέρ. 504 «Μῆνα δὲ Ληναιῶνα, κακ' ἤματα, βουδόρα πάντα») καὶ φαίνεται ὡς μὴν Βοιωτικός, ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς πρῶτον μῆνα Βουκάτιον (Πλουταρχ. Β. Πελοπίδ. 25 πρβλ. τὸ ἀνωτέρω «βουδόρα πάντα») καὶ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν Δεκέμβριον.

καθ' ὃν λύονται οἱ συνεζευγμένοι βόες· καιρὸς καθ' ὃν ὁ δικαστὴς ἀπέρχεται ἐκ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τὰ τοιαῦτα (1). Ἡ δὲ νὺξ διῃρεῖτο, κανὰ τὴν πορείαν τῶν ἀστέρων, εἰς τρία συνήθως τμήματα.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ νηπιώδης αὕτη κατάστασις τῶν ἀστρονομικῶν εἰδήσεων διεκώλυε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας, ἡ ἐμπορία δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ πολλὴν ἐπίδοσιν, ὄχι μόνον ἐκ τούτου, ἀλλὰ καὶ διότι, καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, καθ' οὓς οἱ ἄνθρωποι ἰδίως τιμῶνται διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτῶν ἔργα, ἡ ἐμπορία τότε περιεφρονεῖτο

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Οἱ Μῆνες
(εἰκὼν ἐξ Ἀθηναϊκοῦ λειτουργικοῦ(;), παριστῶσα τὰ ζῴδια καὶ τὰς ἑορτάς, τῶν μηνῶν Πυανεψιῶνος, Μαιμακτηριῶνος, Ποσειδεῶνος καὶ Ἀνθεστηριῶνος)

ὁπωσοῦν. Εἷς τῶν Φαιάκων ἡγητόρων, ὁ Εὐρύαλος, ὑπεροπτικῶς πως λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσσέα, ὅτι δὲν ὁμοιάζει ἀθλητής, ἀλλὰ μᾶλλον ἔμπορος καὶ ναυτικός· ὁ δέ, παροξυνθείς, ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ ἀποδείξῃ τὴν περὶ τὰ ἀθλητικὰ ἔργα δεξιότητα αὐτοῦ καὶ ῥώμην. Καὶ ὅμως οἱ Φαίακες ἦσαν λαὸς ναυτικώτατος, ναυσὶν ἄριστοι. Ὅθεν δὲν εἶναι

---

(1) Δηλαδὴ ἡ ὡρισμένη εἰς τέσσαρας ὥρας διαίρεσις τοῦ ἔτους· ἄλλως παρ' Ὁμήρῳ εἰσὶ γνωστὰ τὰ ὀνόματα καὶ τῶν τεσσάρων τούτων τοῦ ἔτους ὡρῶν. Διότι πλὴν τοῦ θέρους καὶ τοῦ χειμῶνος, μνημονεύεται καὶ τὸ ἔαρ (Ἰλ. Ζ. 148 «ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη»), ἔτι δὲ καὶ ἡ «ὀπώρα», ἥτις δὲν εἶναι μὲν ἀκριβῶς τὸ καθ' ἡμᾶς φθινόπωρον, ἀλλ' εἶναι ὁπωσδήποτε διάφορος τοῦ θέρους, ἐπερχομένη μετὰ τοῦτο. Ἰδ. Ὀδ. Λ. 192.

Αὐτὰρ ἐπὴν ἔλθῃσι θέρος, τεθαλυῖα τ' ὀπώρη.

Ἡ ὀπώρα ἄρχεται καθ' Ὅμηρον ἀπὸ τῆς ἐπιτολῆς τοῦ Σειρίου (Ἰλ. Χ. 27 «ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσι»)· εἶναι δὲ ἡ ὥρα ἐκείνη τοῦ ἔτους, καθ' ἣν ὁ «ὀπωρινὸς Βορέης νεοαρδέα ἀλωὴν αἶψ' ἀναξηραίνει» (Ἰλ. Φ. 346-7) πρβλ. καὶ Ἰλ. Π. 385-6 «.... ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεὺς .....» Τὰ δὲ διάφορα τῆς ἡμέρας τμήματα προσδιορίζονται οὐχὶ ἁπλῶς διὰ τῶν συνήθων εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐργασιῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῆς πορείας τοῦ Ἡλίου. Οὕτως ἡ πρωΐα προσδιορίζεται διὰ τῆς φαινομένης ἠοῦς («Ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς») ἢ ἁπλῶς «ἅμ' ἠοῖ φαινομένηφιν»· ἡ δὲ προϊοῦσα πρωΐα «ὄφρα μὲν ἠὼς ἦν, καὶ ἀέξετο ἱερὸν ἦμαρ»· ἡ μεσημβρία «ἦμος δ' Ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει»· ἡ δὲ ἑσπέρα ἢ ἡ δείλη «ἦμος δ' Ἠέλιος μετενίσετο βουλυτόνδε»· δύσις ἡλίου εἶναι ὅταν «ἕσπερος ἔλθῃ» ἢ «μέλας ἐπὶ ἕσπερος ἔλθῃ» ἢ ὁπόταν «καταδύῃ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο» ἢ ὅταν ὁ ἥλιος καταδύῃ καὶ ἐπὶ κνέφας ἔλθῃ»· τέλος δὲ τὸ βαθὺ τῆς νυκτὸς σκότος, ὁπότε ἔρχονται τὰ ὄνειρα, καλεῖται «νυκτὸς ἀμολγός».

ἄπορον ὅτι ὀλίγιστα περιεσώθησαν παραδείγματα ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ ἄναξ τῶν Ταφίων Μέντης ἀναφέρεται μὲν μετακομίζων φορτίον σιδήρου εἰς Τεμέσην (ἥτις ἀμφισβητεῖται ἂν ἔκειτο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἢ εἰς τὴν Κύπρον), διὰ νὰ ἀνταλλάξῃ αὐτὸν ἀντὶ χαλκοῦ· αἱ πλεῖσται ὅμως καὶ πολυτιμότεραι ἀνταλλαγαὶ ἐγίνοντο ὑπὸ ξένων ἐμπόρων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Φοινίκων, οἵτινες ἐκόμιζον ἐνταῦθα πολυειδῆ κοσμήματα, τὰ κάλλιστα καὶ λαμπρότατα προϊόντα τῆς ὑφαντικῆς, χρυσόν, ἄργυρον, ἤλεκτρον, κασσίτερον, ἐλέφαντα κτλ., λαμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν σιτηρὰ καὶ ἄλλους καρποὺς τῆς γῆς, δέρματα, ἔρια, δούλους ἢ καὶ θῆτας· διότι νομίσματος μνεία οὐδαμοῦ γίνεται. Οἱ δὲ Φοίνικες κατέσχον καὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων τινὰς πιθανώτατα, βεβαίως δὲ τὴν Θάσον, τῆς ὁποίας ἐμετάλλευσαν τὰ πλούσια χρυσωρυχεῖα.

Ἐν γένει τὰ πολυτελῆ καὶ κομψὰ ἔργα τῆς τέχνης, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο λαμπρότατα τὰ δώματα τοῦ Ἀλκινόου, τοῦ Μενελάου καὶ τῶν ἄλλων βασιλέων καὶ ἀρίστων, ἤρχοντο ἐκ τῆς ἀνατολῆς, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ἔτι ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καθυστερέρα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ὁ θώραξ λ.χ. τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὁ πολύτιμος καὶ πολυγλυφής, ἦτο δῶρον τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἀπὸ τὴν νῆσον Κύπρον (¹). Ὅ,τι δὲ μάλιστα ἀποδεικνύει ὁπόσον σπάνιοι ἦσαν ἔτι τότε οἱ τεχνῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἡ ἐξαίρετος τιμὴ ἥτις ἀπεδίδετο εἰς τὸν τέκτονα. Ὁ τέκτων ἐλογίζετο ἴσος τοῦ ἰατροῦ, τοῦ ἀοιδοῦ καὶ τοῦ μάντεως, καὶ ἐζητεῖτο πολλάκις πόρρωθεν ὡς αὐτοί. Τὸν θάνατον τοῦ Φερέκλου δὲν παρέρχεται ὁ ποιητὴς ἐν σιωπῇ, ὅπως τὸν θάνατον τοσούτων ἄλλων στρατιωτῶν, ἀλλὰ μνημονεύει αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰλιάδι, ὡς ἂν προέκειτο περί τινος ἀρίστου ἢ ἡγήτορος, διότι ὁ Φέρεκλος ἦτο τέκτονος υἱός, τοῦ Ἁρμονίδου·

> . . . ὃς χερσὶν ἐπίστατο δαίδαλα πάντα
> τεύχειν.

Τὴν δὲ τέχνην ταύτην ἐπαγγέλλονται οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡγεμόνων, ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Ἐπειὸς ἐκεῖνος, ὅστις κατεσκεύασε τὸν δούριον ἵππον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κρυβέντες οἱ ἥρωες Ἕλληνες, ἐγένοντο τελευταῖον κύριοι τῆς Τροίας.

Ἀλλ' ἡ μᾶλλον ἀσκουμένη ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τέχνη, ἦτο ἡ πολεμική, ἥτις, ὅπως εἶχεν, εἰκονίζει πιστῶς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἐν ᾗ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια ἦτο τὸ πᾶν, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχε πειθαρχικὴ πρὸς ἕνα κοινὸν σκοπὸν ῥύθμισις τῶν κατ' ἰδίαν δυνάμεων

(¹) Περὶ τοῦ περιφήμου μυθικοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Κινύρου. Ἰδ. Ἰλ. Λ. 20-24.

> Τόν ποτέ οἱ Κινύρας δῶκε ξεινήϊον εἶναι
> πεύθετο γὰρ Κύπρονδε μέγα κλέος, οὕνεκ' Ἀχαιοὶ
> ἐς Τροίην ἀναπλεύσεσθαι ἔμελλον
> Τοὔνεκά οἱ τὸν δῶκε χαριζόμενος βασιλῆϊ

Ἀλλὰ καὶ τὸ δῶρον, ὅπερ ἔδωκεν ὁ Μενέλαος εἰς τὸν Τηλέμαχον, ἦτοι ὁ ἀργυροῦς κρατὴρ οὗ τὰ χείλη «χρυσῷ κεκράαντο», εἶχε δοθῇ εἰς ἐκεῖνον ὑπὸ τοῦ ἥρωος Φαιδίμου, βασιλέως τῶν Σιδονίων (Ὀδ. Δ. 617-618.) Καὶ τὸν ἀργυροῦν δὲ κρατῆρα ὅστις (Ἰλ. Ψ. 741-744).

> . . . . . . ἓξ δ' ἄρα μέτρα
> χάνδανεν αὐτὰρ κάλλει ἐνίκα πᾶσαν ἐπ' αἶαν
> πολλόν . . . . Σιδόνες πολυδαίδαλοι εὖ ἤσκησαν
> Φοίνικος δ' ἄγον ἄνδρες ἐπ' ἠεροειδέα πόντον

καὶ θελήσεων. Ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δεξιότητα τῶν ἀρχηγῶν, τῶν ἡρώων· ὅθεν τούτων μάλιστα τὰ ἔργα περιγράφει ἀκριβῶς ὁ ποιητής· ὁ δὲ κοινὸς τῶν στρατιωτῶν ὅμιλος, ὅστις οὔτε εὐρύθμως, οὔτε στοιχηδὸν ἐπορεύετο, ἀλλὰ φύρδην ἐμάχετο, ὀλίγον συνετέλει εἰς τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος· ὅθεν τὰ περὶ τῶν γενικῶν συμπλοκῶν παραλείπονται σχεδὸν ἀμνημόνευτα. Ἕκαστος ἥρως ἔφερε συνήθως, ὡς ὅπλα μὲν ἀμυντικά, ἀσπίδα, περικεφαλαίαν, θώρακα καὶ κνημῖδας· ὡς ὅπλα δὲ ἐπιθετικά, δύο δόρατα, τὸ μὲν πρὸς τὸ βάλλειν(διὰ νὰ τὸ ρίπτῃ),τὸ δὲ πρὸς τὸ πλήττειν(διὰ νὰ κεντᾷ δι' αὐτοῦ), ἔτι δὲ μακρὸν ξίφος καὶ μάχαιραν. Προήλαυνε δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ ἅρματος φερομένου ὑπὸ δύο ἵππων, καὶ δυναμένου νὰ δεχθῇ ἐπὶ τοῦ δίφρου αὐτοῦ δύο ἄνδρας, τὸν παραιβάτην, ἤτοι τὸν κυρίως ἀγωνιστήν, καὶ τὸν ἡνίοχον. Ἐνίοτε ἐμάχετο καὶ πεζός, ἀλλ' ἔχων πάντοτε πλησίον τὸ ἅρμα, ἵνα ἐπιβὰς ἐπ' αὐτοῦ καταδιώξῃ ἢ ὑποχωρήσῃ. Οἱ πολλοὶ στρατιῶται, οἱ πεζῇ πάντοτε μαχόμενοι καὶ ὀνομαζόμενοι πρυλέες, ἔφερον ὅπλα ὅμοια τῶν ὅπλων τῶν ἡρώων, ἐκτὸς ὅτι δὲν ἦσαν ἐξίσου ἐξαίρετα καὶ πολυτελῆ. Οἱ δὲ τοξόται ἦσαν εὐάριθμοι. Τὰ ὅπλα κατεσκευάζοντο ἐκ χαλκοῦ, ὄχι ἐκ σιδήρου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπὶ τούτῳ χρῆσις εἶναι μεταγενεστέρα, ὄχι ὅμως πολὺ μεταγενεστέρα, διότι ἤδη ἐπιφαίνεται ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου. Ἄδηλον δὲ εἶναι κατὰ τίνα τρόπον ὁ χαλὸς ἐστομοῦτο ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὰς τοῦ πολέμου χρείας. Τὸ δυσχερέστερον μέρος τῆς πολεμικῆς τέχνης ἦσαν αἱ πολιορκίαι. Εἰς τοὺς προηγουμένους τῶν ὁμηρικῶν χρόνους, αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι ἐκτίζοντο, ἕνεκα πλείονος ἀσφαλείας, ἐπὶ δυσπροσίτων πετρῶν καὶ ὑψωμάτων. Βραδύτερον δέ,ἀφοῦ ἡ βιομηχανία καὶ ἅπασαι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ἔλαβον ἐπίδοσίν τινα,αἱ πόλεις κατέβησαν εἰς τὰ πέριξ ὁμαλώτερα πεδία,καί,ἢ συνεδέθησαν μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ ἄστεος, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσεν ἔκτοτε τὴν ἀκρόπολιν,ὡς συνέβη εἰς τὰς Θήβας,εἰς τὰς Ἀθήνας,εἰς τὸ Ἄργος· ἢ ἐχωρίσθησαν ἀπὸ αὐτοῦ, ἐντελῶς ἐγκαταλειφθέντος, ὡς συνέβη εἰς τὴν Αἴγιναν, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς τρωϊκῆς Ἴδης Σκῆψιν,εἰς τὴν Μαντίνειαν,εἰς τὸν ἐν Ἀρκαδίᾳ Ὀρχομενόν, εἰς τὴν Νώνακριν, εἰς τοὺς Λουσούς, εἰς τὴν ἐν τῷ Παρνασσῷ Λυκώρειαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ ὁμηρικὴ ποίησις παρίστησι τὴν δευτέραν ταύτην κατάστασιν τῶν πόλεων, ἀλλ' εἰκονίζει αὐτὰς οὐδὲν ἧττον τετειχισμένας. Τοιαῦται ἦσαν τὸ Ἴλιον, καὶ ἡ τῶν Φαιάκων πόλις, καὶ ἡ τειχιόεσσα Τίρυνς, καὶ αἱ ἑπτάπυλοι Θῆβαι. Τοιούτων τειχῶν ἡ ἅλωσις ἦτο δυσχερεστάτη, καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν, ὅτε δὲν εἶχον ἔτι ἐπινοηθῆ αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναί, ὥστε ἡ ἐκπολιόρκησις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ εἰμὴ ἢ δι' ἀποκλεισμοῦ, ἢ δι' ἀπάτης, οἵα ἡ τοῦ δουρείου ἵππου, δι' οὗ μυθεύεται ὅτι κατωρθώθη ἐπὶ τέλους ἡ τῆς Τροίας ἅλωσις.

Περὶ δὲ τῶν καλῶν τεχνῶν δὲν ἔχομεν, κατὰ δυστυχίαν, ἐξαιρέσει τῆς ποιήσεως, εἰμὴ ἀσαφεστάτας εἰδήσεις· ἀλλὰ τῶν τεχνῶν ἡ καλλίστη ἐκείνη καὶ ὑψίστη ἤκμασεν ἔκτοτε θαυμασίως παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Τὸ ἀρχαιότατον αὐτῆς εἶδος ὑπῆρξε,καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὸ ἐπικόν, καὶ ἰδίως τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος, δηλαδὴ ἡ διήγησις τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων, τῆς ὁποίας λαμπρότατα δείγματα περιεσώθησαν αἱ πολλάκις μνημονευθεῖσαι Ἰλιὰς καὶ Ὀδύσσεια· διότι ὄχι μόνον τὸ γενεαλογικὸν ἔπος,καὶ ἡ διδακτικὴ τοῦ Ἡσιόδου ποίησις (Ἔργα καὶ Ἡμέραι), ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἱερατική, ἡ ἀποδιδομένη εἰς Ὀρφέα καὶ Μουσαῖον, ἔτι δὲ ἡ ἡσιοδικὴ Θεογονία, φαίνονται μεταγενέστεραι τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Τὸ δὲ ἔπος ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον εἶδος τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, διότι ἐθεράπευσε τὴν πρωτίστην τοῦ ἡρωϊκοῦ τούτου ἔθνους ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν χρείαν. Ἄλλα ἔθνη ὕμνησαν πρὸ πάντων τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ· διότι ἅμα μὲν εἶχον ὑγιεστέρας τῶν Ἑλλήνων περὶ Θεοῦ δοξασίας, ἅμα δὲ τοσαῦτα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔπαθον ἐκ τῆς

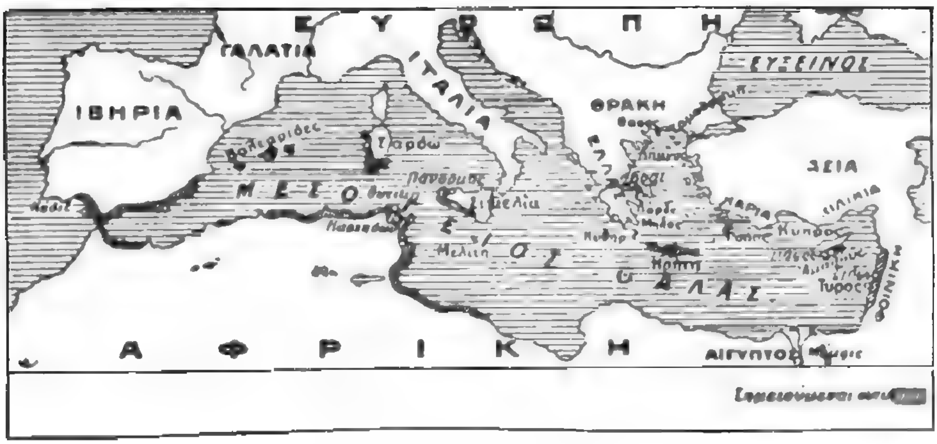
τυραννίας ἰδίων ἢ ξένων δεσποτῶν, ὥστε, ταπεινωθέντα καὶ ἐξευτελισθέντα καὶ μηδεμίαν ἐπὶ γῆς εὑρίσκοντα παραμυθίαν, ἔστρεφον τὰς ἐλπίδας καὶ εὐχὰς αὐτῶν πρὸς τὸν οὐρανόν. Τινὰ μάλιστα τῶν ἐθνῶν τούτων οὐδὲ ἔσχον ἄλλο εἶδος ποιήσεως εἰμὴ τὸ ἱερατικόν, ὡς οἱ Ἑβραῖοι, οἵτινες καὶ ἀνεδείχθησαν εἰς τοῦτο ἀμίμητοι. Ἐξ ἐναντίας οἱ Ἕλληνες ἐπρέσβευσαν ὅλως νηπιώδεις περὶ θεότητος δοξασίας· πρὸς δὲ τούτοις, διάγοντες βίον μάχιμον, καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὄντως ἡρωϊκόν, ἐπὶ τοσοῦτον συνέλαβον τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε καὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἀπέδωκαν τὸ σχῆμα, καὶ τὰ πάθη, καὶ τὸν βίον αὐτῶν. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ ὑμνήσωσι πρὸ πάντων τὰς μεγάλας τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν γενεᾶς πράξεις. Διὰ δὲ τοῦτο ἡ θρησκευτικὴ ποίησις ὄχι μόνον ὑπῆρξε μεταγενεστέρα παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πολὺ ὑποδεεστέρα τῆς ἐπικῆς, εἰς ἣν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἀπέβησαν ἀπαράμιλλοι. Ὁ ἀοιδὸς ἔψαλλεν εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ εἰς τὰς εὐωχίας, ὑπηχούσης ἐνίοτε τῆς τετραχόρδου λύρας, τὰ κατορθώματα ἢ τὰς τύχας τῶν ἡρώων, μάλιστα δὲ τὰ νεώτερα,ὡς ὀλιγώτερον γνωστὰ εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ.Προχείρους δ'ἔχων εἰς τὴν μνήμην πολλὰς ᾠδάς, εἴτε ἰδίας εἴτε ἄλλων, εἶχε καὶ τὴν τέχνην τοῦ καινοποιεῖν τὰς τετριμμένας ἤδη ὁπωσοῦν. Ἐντεῦθεν τὸ ἔργον αὐτοῦ ὄχι μόνον ἀπετέλει ἰδιαίτερον ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρέτως ἐτιμᾶτο. Ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ, ὁ ποιητὴς ὀνομάζει τὸν Φήμιον, θεῖον ἀοιδόν· καὶ ἄλλος ἀοιδός, ὁ Δημόδοκος, προσαγορεύεται μετὰ πλείστης ὅσης φιλοφροσύνης ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως· εἰς ἄλλον πάλιν,ἀνώνυμον τοῦτον,ὁ Ἀγαμέμνων. ἀπερχόμενος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τροίας, λέγεται ἀναθέσας τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικός, τῆς Κλυταιμνήστρας· καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι, αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν θεωρεῖ ἀνάξιον ἑαυτοῦ νὰ ᾄδῃ κλέα ἀνδρῶν, πρὸς τὸν ἦχον τῆς φόρμιγγος. Πρὸς τούτοις ὁ ἀοιδὸς φαίνεται ἀπολαμβάνων ἀσυλίαν τινά. ὁμοίαν τῆς τῶν κηρύκων. Τὴν δὲ ποίησιν συνώδευε πάντοτε σχεδὸν ἡ μουσική, προδιαθέτουσα μὲν τοὺς ἀκροατάς, ἐνθουσιῶσα δὲ τὸν ἀοιδόν· καὶ μετὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως πολλάκις συνεδυάζετο ἡ εὔρυθμος, ἡ εὔστροφος, ἡ ἐπίχαρις ὄρχησις, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων χρόνων ὑπερβαλλόντως ἠγάπησαν οἱ Ἕλληνες, διότι ἔκτοτε εἶχον τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τῆς καλλονῆς, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἀπεικονίσθη ἐν τῇ γλυπτικῇ αὐτῶν τέχνῃ καὶ πλεῖστον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ὁμηρικῶν περιγραφῶν δὲν ἐξάγεται σαφῶς, ἂν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχε λάβει, ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, καλλιτεχνικόν τινα χαρακτῆρα. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει μὲν δώματα περικαλλῆ, ἀγλαά, ἄξια, μαρμαίροντα, ὑψερεφέα, κ. τ. λ., ἀλλ' ἐξυμνεῖ τὰ ἐκ πολυτίμων μετάλλων κοσμήματα αὐτῶν, ὄχι τὰς καλὰς ἀναλογίας. Ἦσαν δὲ τὰ οἰκοδομήματα εἰς τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται τὰ πρῶτα ταῦτα ἴχνη τῆς τέχνης, δώματα τῶν ἀνάκτων, ναοί, θησαυροί, τάφοι. Τὰ πρῶτα διεκρίνοντο ἐπί τε τῷ κόσμῳ τῶν μεταλλίνων αὐτῶν παραστάδιον, πυλῶν κ. τ. λ. καὶ ἐπὶ στερεότητι καὶ εὐχρηστίᾳ. Οἱ δὲ ναοὶ πιθανῶς δὲν διέφερον πολύ, κατά τε τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διασκευήν, ἀπὸ τὰ δώματα τῶν ἀνάκτων. τὰ ὁποῖα παραβάλλονται, ἐν τῇ Ὀδυσσσείᾳ, πρὸς τὰς ὀλυμπίους τῶν θεῶν κατοικίας· καὶ ἴσως ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος ταύτης, αἱ λέξεις «μέγαρον» καὶ «ἀνάκτορον» ἐσήμαινον ἐνταῦθα τῆς τε οἰκίας καὶ τοῦ ναοῦ τὸ ἐνδότατον μέρος. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ εἰκασία αὕτη ἦναι ὀρθή, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζομεν πῶς εἶχε τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ὕφος τῶν ἀνθρωπίνων καταλυμάτων, οὐδὲ περὶ τοῦ σχήματος τῶν τότε ναῶν δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν εὐκρινῆ τινα ἔννοιαν. Οὐδὲ ἂν εἶχον στέγας, εἶναι βέβαιον· ὅ,τι ἐκ τοῦ Ὁμήρου συνάγεται εἶναι, ὅτι πολλοὶ τῶν ναῶν τούτων,ὡς ὁ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, περιεῖχον μεγάλους θησαυρούς, ὁ δὲ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ἐν Τροίᾳ εἶχε καὶ ἄδυτον· αἱ πύλαι

τοῦ ἐν Τροίᾳ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἠνοίγοντο ὑπὸ τῆς ἱερείας εἰς τοὺς ἐπὶ προσφορᾷ προσερχομένους· καὶ ἐν γένει ὄχι μόνον θυσίαι ἐτελοῦντο εἰς τοὺς ναοὺς ἀλλὰ καὶ ἀναθήματα κατετίθεντο· ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀναθήματα ταῦτα συνέκειντο ἐκ πέπλων καὶ ἄλλων καλλιτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ προφυλάττωνται ἀπό τε τῆς ὑπεξαιρέσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπηρείας, φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡ κατασκευὴ τῶν ναῶν ἐθεράπευε τὴν τοιαύτην χρείαν· ὥστε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἦσαν ἐπεστεγασμένοι. Πολλοὶ τάφοι ἐκ τῶν σῳζομένων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐλέγοντο κατασκευασθέντες ἐπὶ τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς, καὶ ἐκ τούτων οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἐν εἴδει ἡρῴων, ναΐσκων ἀφιερωμένων εἰς ἥρωα· οἱ ἀναμφισβητήτως ὅμως ἀρχαιότατοι, οἱ ὑπὸ τῆς Ἰλιάδος ἀναφερόμενοι, ἦσαν ἁπλῶς τύμβοι μετ' ἀφελοῦς σήματος ἢ σωροῦ λίθων. Ἦσαν δὲ περίφυτοι, ὡς οἱ ναοί, ἢ ἠγείροντο ἐν τῷ μέσῳ ἱεροῦ ἄλσους. Ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ καὶ αἱ ἀγοραὶ φαίνονται λιθόστρωτοι. Τὰ δὲ μᾶλλον λόγου ἄξια ἐκ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν εἶναι οἱ λεγόμενοι θησαυροί, ὧν λείψανά τινα ἀνευρέθησαν εἰς Μυκήνας, εἰς Ὀρχομενόν, εἰς Ἀμύκλας καὶ εἰς Φάρσαλον. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἦσαν κωνοειδῆ, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐχρησίμευον, καθὰ φαίνεται, ὡς τάφοι, ἔπειτα δέ, προσλαβόντα ἱερόν τι κῦρος, ἐδέχθησαν τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀρίστων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα

Αἱ φοινικικαὶ ἀποικίαι

αὐτῶν. Τὰ μνημεῖα ταῦτα, ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν καὶ τῶν κοσμημάτων, ὑποδεικνύουσι τῳόντι ἐπίδοσίν τινα τῆς τέχνης. Ἀλλ' εἶναι ἆρά γε βέβαιον ὅτι ἀνατρέχουσι μέχρι τῶν ἡρωικῶν χρόνων;

Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει πολλὰ ἔργα γλυπτικῆς· κρατῆρας τεχνικώτατα τετυγμένους, ἤτοι κατεσκευασμένους, δέπα, ὅ ἐστι ποτήρια, περικαλλῆ, θρόνους φαεινούς, σιγαλόεντας, ξεστούς, δαιδαλέους καὶ ἑνὶ λόγῳ λαμπρούς. Ἡ ἀσπὶς τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ ἐν τῇ Ἰλιάδι περιγραφομένη, περιελάμβανε ποικίλα συμπλέγματα προσώπων· τὸ δὲ δῶμα τοῦ Ἀλκινόου ἐφύλαττον, κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν, κύνες χρυσοῖ, ἐφώτιζον δὲ χρυσοῖ νεανίσκοι, χρύσειοι κοῦροι, κρατοῦντες εἰς χεῖρας αὐτῶν δᾷδας. Ἡ Θεανώ, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀντήνορος, ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων Τρώων, κατέθεσεν εἰς τὰ γόνατα τῆς Ἀθηνᾶς τὸν ἀνατεθέντα τῇ θεᾷ ταύτῃ πέπλον, ἄρα ὑπῆρχον καὶ θεῶν ἀγάλματα· προσεπικυροῖ δὲ τὴν εἰκασίαν ταύτην καὶ ἡ φράσις «ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται», ἥτις σημαίνει μὲν μεταφορι-

κῶς ὅτι «ταῦτα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς θελήσεως τῶν θεῶν», ἔλαβε δὲ πιθανώτατα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ προσευχῆς ἀπευθυνομένης πρὸς θεῶν ἀγάλματα. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει τινὰ τῶν καλλιτεχνημάτων ἐκείνων ἔργα τοῦ Ἡφαίστου, ὅ ἐστι μυθώδη, τινὰ δὲ θετικώτερον, φοινικικά· καὶ ἐν γένει, καθ' ὅσον ὑπῆρξαν τφόντι, φαίνεται βέβαιον ὅτι δὲν ἦσαν προϊόντα ἐπιχωρίου ἑλληνικῆς τέχνης. Τοὐλάχιστον τὰ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους περισωθέντα ἀρχαιότατα δοκίμια τῆς περὶ τοῦτο τὸ μέρος ἑλληνικῆς τέχνης, ἤτοι τὰ τῆς λατρείας ἀντικείμενα, πολὺ ἀπεῖχον τῆς ὁμηρικῆς ἐκείνης φιλοκαλίας, καὶ ἰδίως οὐδ' ὁπωσοῦν προσήγγιζον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλ' ἦσαν ἁπλῶς σύμβολα, δηλαδὴ λίθοι, σανίδες, δόκανα, πυραμίδες, κίονες. Ἔτι ἐπὶ Παυσανίου, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἐσῴζοντο τοιαῦτα σύμβολα τῆς λατρείας. Τὰ δὲ ἀρχαιότατα εἴδωλα ἦσαν ἐκ ξύλου, ὧν πολλὰ εἶδεν ὁμοίως ὁ Παυσανίας· καὶ εἴς τινα μὲν ἐξ αὐτῶν προσηρτῶντο κεφαλαὶ καὶ χεῖρες λίθιναι, ἅπαντα δὲ ἦσαν περιβεβλημένα ἱμάτια καὶ ἄλλα συμβολικὰ κοσμήματα, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν ἀγάλματα. Ἄλλη ἀρχαιοτάτη ὕλη πρὸς κατασκευὴν γλυπτικῶν ἔργων ὑπῆρξεν ἡ ὀπτὴ γῆ· βραδύτερον μόνον μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο τὰ μέταλλα καὶ ἔτι βραδύτερον τὸν λευκὸν λίθον, τὸ μάρμαρον.

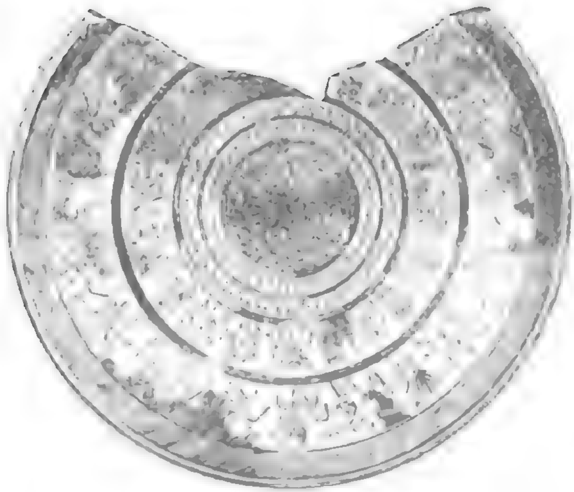
Ἐπιφέρομεν, ἐν τέλει, τινὰ περὶ τῆς πολυτιμοτάτης τῶν τεχνῶν, περὶ τῆς γραφῆς. Τὰ ὀνόματα τῶν πλείστων γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ σειρὰ αὐτῶν καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων σχῆμα ἐπικυροῦσι τὴν ἀλήθειαν τῆς παραδόσεως, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν παρέλαβον ἐκ Φοινίκης τὸν ἀλφάβητον τοῦτον. Ἀμφιβάλλεται ὅμως ἂν ἡ γραφὴ ἦτο ἐν χρήσει ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη οὐδαμοῦ ἀναφέρουσιν αὐτὴν σαφῶς. Εἰς ἓν μόνον χωρίον τῆς Ἰλιάδος λέγεται ὅτι ὁ Βελλεροφόντης ἔφερε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Λυκίας πίνακα πτυκτόν, ὅ ἐστι διπλωμένον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον γραφῆ «σήματα λυγρά», δηλαδή, ὡς ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ λόγου συνάγεται, σημεῖα δηλοῦντα παραγγελίαν μυστικὴν νὰ φονευθῇ ὁ κομιστής. Ἀλλ' ἀμφισβητεῖται ἂν τὰ σήματα ταῦτα ἦσαν χαρακτῆρες ἀλφαβητικοὶ ἢ συμβολικὰ ζωγραφήματα. Ὁ δὲ Γεώργιος Γρότε φρονεῖ ὅτι, ἂν τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Ἰλιάδος ἀποδεικνύῃ τι, ἀποδεικνύει μᾶλλον ὅτι ἡ ἀλφαβητικὴ γραφὴ δὲν ὑπῆρχεν ἢ ὅτι ὑπῆρχε καθ' ἣν ἐποχὴν ἐποιήθη ἡ Ἰλιάς. Ὁπωσδήποτε, ἐπειδὴ αἱ ἀρχαιότεραι τῶν ἄχρι τοῦδε ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν δὲν εἶναι προγενέστεραι τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, τὰ δὲ γράμματα τῶν παλαιοτέρων τούτων μνημείων εἶναι ἀτελῶς καὶ ἀνεπιτηδείως κεχαραγμένα, ἕπεται ἀναγκαίως ὅτι δὲν ἐγίνετο πολλὴ τῆς γραφῆς χρῆσις κατὰ τὰς ἔτι ἀρχαιοτέρας ἑκατονταετηρίδας, καὶ ἂν ὑποτεθῇ αὕτη τότε γνωστή. Τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ὑπάρξεως τῆς γραφῆς συνεδέθη μεθ' ἑτέρας τινὸς οὐδὲν ἧττον ἀξιομνημονεύτου συζητήσεως. Τῳόντι, εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὁ σοφὸς γερμανὸς Φρειδερῖκος Αὔγουστος Οὐόλφιος ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, τὰς ὁποίας οἱ προπάτορες ἡμῶν ἀπέδιδον εἰς τὸν Ὅμηρον, δὲν ἦσαν ἔργα ἑνὸς ἀνδρός, ἀλλ' ἀπηρτίσθησαν διὰ τῆς συναρμογῆς διαφόρων ἰδιαιτέρων ποιημάτων, συνταχθέντων ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς καὶ βραδύτερον πολὺ συναρμολογηθέντων εἰς ἓν ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Πεισιστράτου. Ἐστήριξε δὲ ὁ Οὐόλφιος τὴν γνώμην ταύτην καὶ εἰς τὰς ἀνωμαλίας καὶ ἀντιφάσεις ὅσας ἠξίωσεν ὅτι περιέχουσιν ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, πρὸ πάντων ὅμως εἰς τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἡ τέχνη τοῦ γράφειν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἕλληνας (ἤ, ὅπερ σχεδὸν τὸ αὐτό, καὶ ἂν ἦτο γνωστή, ἡ χρῆσις αὐτῆς ἦτο δύσκολος, ἀτελὴς καὶ σπανία), ἀδύνατον ἀπέβαινε νὰ διατηρηθῶσι ποιήματα τοσοῦτο μακρὰ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

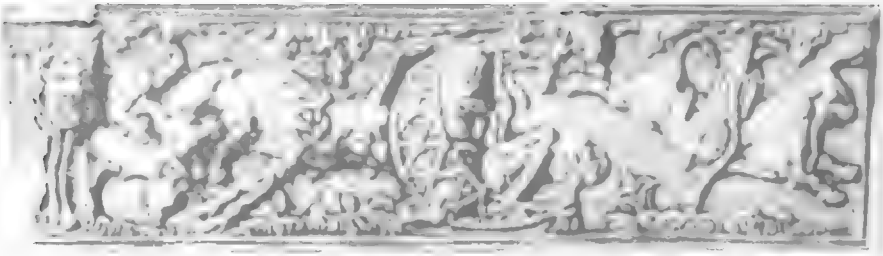
οἷα ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια. Τὴν δοξασίαν ταύτην, κατὰ τὸ σύνηθες, ἄλλοι μὲν ἀπεδέχθησαν ἄλλοι δὲ ἀπέρριψαν καὶ ἄλλοι πολυειδῶς ἐτροπολόγησαν· ἡ δὲ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι ἡ μὲν Ὀδύσσεια ἔχει ἑνότητά τινα, ἡ δὲ Ἰλιὰς φαίνεται μᾶλλον ἀπηρτισμένη ἐκ μονομερῶν καὶ ἐντέχνως πρὸς ἄλληλα ἡρμοσμένων ᾀσμάτων, ποιηθέντων ὑπὸ διαφόρων, κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους, ἀοιδῶν. Ἐν τούτοις τὸ περὶ τῆς χρήσεως ἢ μὴ χρήσεως τῆς γραφῆς ζήτημα ἀτόπως συνεδέθη μετὰ τοῦ περὶ τῆς ἑνότητος ἢ μὴ ἑνότητος τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ζητήματος· διότι τὰ ποιήματα ταῦτα δὲν ἀνεγινώσκοντο τότε, ἀλλ' ἀπὸ μνήμης ἀπηγγέλλοντο. Τοῦτο συνάγεται ἐξ ὅλων τῶν εἰδήσεων ὅσας ἔχομεν περὶ τῶν ῥαψῳδῶν, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ τῶν ἀοιδῶν τούτων, καὶ αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, λέγονται τυφλοί, ὥστε οὗτοι ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ μνήμης ἔψαλλον καὶ διὰ μόνης τῆς μνήμης ἠσκοῦντο περὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἐπῶν. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ἀναφέρονται εἰς Ἀθήνας ἄνδρες δυνάμενοι νὰ ἀποστηθίσωσιν ἀμφότερα τὰ ποιήματα ἐκεῖνα, καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη ὑπάρχουσι παραδείγματα προφορικῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον διατηρήσεως ἐκτενεστάτων ποιημάτων. Ὅθεν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἠδύναντο ὁμοίως νὰ διατηρηθῶσιν ἄνευ γραφῆς, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἔπασχον, φυσικῷ τῷ λόγῳ, τροπολογίας τινὰς περὶ τὰ καθ' ἕκαστα, οἷαι, ὡς γνωστόν, ἀναφέρονται πολλαί.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς μυθικοὺς τούτους χρόνους. Οἱ θρησκευτικοὶ αὐτοῦ μῦθοι ἀπεῖχον βεβαίως πολὺ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ἀλλ' ὅμως οἱ μῦθοι οὗτοι ἦσαν πολλάκις χαριέστατοι. Τὰ πολιτεύματα αὐτοῦ ἦσαν αὐθαίρετα καὶ ἀκανόνιστα, ἀλλὰ περιεῖχον τὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν μετέπειτα τοσοῦτο θαυμασίως ἀναπτυχθέντων ἐλευθέρων θεσμῶν. Αἱ κοινωνικαὶ αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἕξεις ἦσαν ἔτι τραχεῖαι καὶ ἐνίοτε ἄγριαι, ἀλλὰ περιελάμβανον τὰς ἀφορμὰς ὅλων τῶν ἀρετῶν, αἵτινες, παιδευθεῖσαι βραδύτερον καὶ καθαρισθεῖσαι ἀπὸ παντὸς ἀγεννοῦς μίγματος, ἔμελλον ν' ἀναδείξωσιν ἄνδρας τῶν ὁποίων ἡ μνήμη θέλει τιμᾶται ἐν ὅσῳ τιμᾶται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸ καλόν, τὸ τίμιον καὶ τὸ εὐγενές. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἐνηπίαζον ἔτι, ἀλλ' εἰς τὴν ποίησιν παρήχθησαν δύο ἀριστουργήματα, τὰ δίδυμα ἔργα τὰ φέροντα τὸ ἀθάνατον τοῦ Ὁμήρου ὄνομα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἱκανὰ αὐτὰ καὶ μόνα νὰ δοξάσωσι πᾶν ἔθνος. Τὸ ἑλληνικὸν λοιπὸν ἔθνος ὄχι μόνον περιεῖχεν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης γνωστῆς αὐτοῦ ἡλικίας τὰ σπέρματα ἁπάσης τῆς μετέπειτα ἀκμῆς, ἀλλά, φαινόμενον ἐνιαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἀριστεῦον ἀνεδείχθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, οὐδένα ἔχον κατὰ τοῦτο ἐνάμιλλον ἄλλον ἢ τὸν δαιμόνιον ἄνδρα, τὸν ὁποῖον αὐτὸ πάλιν ἔμελλέ ποτε νὰ διαπλάσῃ, Ἀλέξανδρον, τὸν υἱὸν τοῦ Φιλίππου, ὅστις κατὰ τοῦτο μάλιστα ὑπερτερεῖ πάντας τοὺς λοιποὺς τῆς Ἱστορίας πρωταγωνιστάς, ὅτι ἐκ παίδων ἤρχισε μεγαλουργῶν.

Κύπελλον φοινικικὸν εὑρεθὲν ἐν Κιτίῳ τῆς Κύπρου

Θήρα ταύρων
(Χρυσοῦν κύπελλον εὑρεθὲν ἐν Βαφειῷ, παρὰ τὴν Σπάρτην)

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΡΩΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον ἐξεθέσαμεν τὰ κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους σύγκειται ἢ ἐκ μύθων ἢ ἐκ γεγονότων τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ἴσως ὑπόστασίν τινα ἀληθείας, συνυφάνθησαν ὅμως ἐπὶ τοσοῦτο μετὰ τοῦ μύθου, ὥστε ἡ διάκρισις τῆς ἱστορίας ἀπ' αὐτοῦ ἀποβαίνει ἀδύνατος. Οἱ δὲ ὁπωσοῦν καθαροὶ ἱστορικοὶ χρόνοι ἄρχονται, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων σοφῶν ἀνδρῶν, ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ καὶ ἀκριβέστερον ἀπὸ τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος, ἤτοι τοῦ 776 ἔτους πρὸ Χριστοῦ.

Ἡ ἀλήθεια τῶν ἱστορικῶν γεγονότων δὲν δύναται ἐν γένει νὰ βεβαιωθῇ εἰμὴ ὑπὸ συγχρόνων συγγραφέων καὶ ὑπὸ συγχρόνων μνημείων, μόνον δὲ ἀπὸ τῆς προαναφερθείσης ἐποχῆς ἔχομεν σύγχρονα μνημεῖα καὶ συγχρόνους συγγραφεῖς. Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν κατὰ πρῶτον νὰ γράφωσιν εἰς πεζὸν λόγον ἐν τῇ ἕκτῃ ἑκατονταετηρίδι· ποιηταὶ ὅμως καὶ μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ μετὰ τὸν Ἡσίοδον ἐξηκολούθησαν ἀκμάζοντες πολλοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατά τε τὴν ἑβδόμην καὶ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα. Ἐκ τῶν ποιητῶν τούτων ἄλλοι μὲν ἔγραψαν εἰς τὸ εἶδος τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, δηλαδὴ εἰς ἐπικὰ ποιήματα, ἄλλοι δὲ εἰς νέον τι ποιήσεως εἶδος, τὴν λυρικὴν καὶ ἰαμβικὴν καὶ γνωμικὴν

ποίησιν. Οἱ ἐπικοὶ διαφέρουσι τῶν τοῦ νεωτέρου τούτου εἴδους ποιητῶν πρὸς τοὺς ἄλλους κατὰ τοῦτο, ὅτι ὕμνησαν γεγονότα ἀρχαῖα τῶν ὁποίων δὲν ἦσαν μάρτυρες, ἐνῷ οἱ λυρικοὶ καὶ ἰαμβικοὶ καὶ γνωμικοὶ ποιηταὶ ὕμνησαν γεγονότα τῶν ὁποίων ἦσαν ὄχι μόνον μάρτυρες, ἀλλὰ πολλάκις καὶ αὐτουργοί, οἷον ὁ Τυρταῖος, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Ἀλκαῖος, ὁ Σόλων καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, διὸ οὗτοι εἶναι πολὺ ἀξιοπιστότεροι τῶν πρώτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὔτε τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν τούτων οὔτε τὰ τῶν πεζογράφων, ἤ, ὡς συνηθέστερον λέγονται, λογογράφων, τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, τοῦ Κάδμου, τοῦ Ἑκαταίου, τοῦ Ἑλλανίκου, περιεσώθησαν μέχρι σήμερον ἀκέραια· ἀποσπάσματα ὅμως ἀμφοτέρων διετηρήθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, τὰ δὲ ἀποσπάσματα ταῦτα ὑπολαμβάνονται εὐλόγως ὡς ἱστορικαὶ μαρτυρίαι ἀναμφισβήτητοι.

Πρὸς τούτοις, ἀπὸ τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωνται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἰκοδομήματα, οἷα ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὁ ἐν Σάμῳ τῆς Ἥρας, ὁ ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ πλεῖστα ἄλλα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦσι περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν περιστάσεων τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας ἠγέρθησαν, ἔτι δὲ περὶ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες ἐπεστάτησαν αὐτῶν, πολὺ ἀκριβέστερον καὶ εὐκρινέστερον ἢ τὰ ὀλίγα κυκλώπεια τείχη καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα τὰ ἀποδιδόμενα εἰς ἀορίστους τινὰς παναρχαίους χρόνους. Τὸ δὲ ἔτι σπουδαιότερον, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, σῴζονται καὶ δημόσια σύγχρονα ἔγγραφα, τῶν ὁποίων ἀρχαιότατον εἶναι ὁ κατάλογος τῶν ὀλυμπιονικῶν, δηλαδὴ ὁ ἐπίσημος κατάλογος ὅστις διετηρεῖτο εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ὀλυμπίαν, τῶν κατὰ τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα νικητῶν, καὶ ὅστις πρῶτον ὄνομα ἔφερε τὸ τοῦ ἠλείου Κοροίβου, τοῦ νικήσαντος τῷ 776 πρὸ Χριστοῦ. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι κατάλογοι βασιλέων, ἱερέων, ἱερειῶν, ἀνατρέχοντες εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους· ἀλλ' οὗτοι, καθὸ ἀρχόμενοι ἀπὸ θεῶν καὶ περιλαμβάνοντες πολλὰ ὀνόματα ἡρώων καὶ ἡμιθέων, οἴκοθεν ὑποδεικνύουσιν ὅτι δὲν συνετάχθησαν συγχρόνως μὲ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀναφέρουσιν, ὁμοιάζουσι δὲ μᾶλλον τὰς μυθικὰς γενεαλογίας, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον· ἐνῷ ὁ κατάλογος τῶν ὀλυμπιονικῶν ἄρχεται εὐθὺς ἀπὸ προσώπου τὸ ὁποῖον δὲν ἠμποροῦμεν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὡς πραγματικὸν καὶ ἱστορικόν. Βεβαίως καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων καταλόγων τὰ ὀνόματα, ὅσα ἀναφέρονται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ λογισθῶσιν ὡς ἱστορικά. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἦτο αὐτὸ τοῦτο, νὰ προσδιορισθῇ πόθεν ἄρχονται οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι, ὁ δὲ κατάλογος τῶν ὀλυμπιονικῶν ἔχει τὸ προτέρημα ὅτι καθὸ συγκείμενος ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ προσώπων τὰ ὁποῖα οὐδὲν δικαιοῖ ἡμᾶς νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς πραγματικῶς ὑπάρξαντα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία ἀσφαλὴς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἔρχονται ἔπειτα μεταγενέστεροι μέν τινες ἄλλοι κατάλογοι, ἀνατρέχοντες ὅμως καὶ αὐτοὶ εἰς χρόνους ἀρχαίους, προσεγγίζοντες εἰς τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, οἷον ὁ κατάλογος τῶν ἐν Ἀθήναις ἐνιαυσίων ἀρχόντων, προοιμιάζων ἀπὸ τοῦ 603 πρὸ Χριστοῦ· ὁ κατάλογος τῶν καρνεονικῶν, ἤτοι τῶν νικητῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας οἱ ὁποῖοι ἐτελοῦντο εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ πανήγυριν τῶν Καρνείων, κατάλογος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ 676 ἔτους, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, οἵτινες ὄχι μόνον ἐπικυροῦσι τὰ γεγονότα εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ἀλλὰ καὶ μαρτυροῦσιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισαν ἐν γένει νὰ συντάσσωνται πολλὰ δημόσια ἔγγραφα.

Εἰς ταῦτα προσθετέον ὅτι οἱ πρῶτοι σῳζόμενοι ἱστορικοί, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, δὲν ἤκμασαν μὲν εἰμὴ ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ταύτης κυρίως ἱστόρησαν τὰ γεγονότα· ἀνατρέχοντες ὅμως πολλάκις εἰς τὰ προηγούμενα ἠδυνήθησαν νὰ συμβουλευθῶσι περὶ τούτων ὄχι μόνον τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἕκτης καὶ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἀλλά, ὡς πρὸς τὴν ἕκτην, καὶ προφορικὰς πολυτίμους παρα-

δόσεις, ὥστε ὡς πρὸς τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην δύνανται καὶ καθ' ἑαυτοὺς νὰ θεωρηθῶσι μάρτυρες τῶν πραγμάτων ἀξιόπιστοι.

Διὰ πλείστους ἄρα λόγους ὀρθὴ φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι οἱ ὁπωσοῦν καθαροὶ ἱστορικοὶ χρόνοι ἄρχονται ἀπὸ τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος, ἤτοι τοῦ 776 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Τοῦτο λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐφεξῆς δύναται νὰ συνταχθῇ Ἑλληνικὴ Ἱστορία πλήρης καὶ καθ' ὅλα ἀκριβής. Τὰ περὶ τῶν χρόνων τούτων ἱστορούμενα εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἔτι πολλάκις ἐλλιπῆ καὶ πολλάκις ἀναπόδεικτα, διότι τὰ σύγχρονα μνημεῖα δὲν εἶναι πλήρη, καὶ οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς δὲν περιεσώθησαν ἀκέραιοι, οἱ δὲ μεταγενέστεροι ὄχι μόνον δὲν ἀναφέρουσιν εἰμὴ περικοπάς τινας αὐτῶν, ἀλλὰ μνημονεύουσι καὶ πολλῶν γεγονότων περὶ ὧν οὐδεμίαν παραθέτουσι μαρτυρίαν. Ὁπωσδήποτε ὅμως ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους ἔχομεν τοὐλάχιστον τινὰς συγχρόνους μαρτυρίας, ἐνῷ ὡς πρὸς τοὺς προηγουμένους, τοὺς ἡρωικούς, ὁ μόνος σῳζόμενος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, πραγματεύεται περὶ γεγονότων τὰ ὁποῖα, καὶ ἐὰν ὑποτεθῶσιν ἔχοντα ὑπόστασιν ἀληθείας, ἦσαν πολὺ αὐτοῦ ἀρχαιότερα, καὶ πραγματεύεται περὶ αὐτῶν εἰς τρόπον ὅλως διόλου μυθικὸν καὶ ἀνεπίδεκτον ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας.

Οὕτω δὲ τεθέντος, ὅτι οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι ἄρχονται ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, ἴδωμεν ὁποίαν τινὰ εὑρίσκομεν ἔκτοτε μέχρι τῶν μηδικῶν πολέμων, ἤτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, τὴν τύχην καὶ τὴν κατάστασιν τῶν φυλῶν ὅσαι κατῴκουν εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς χώρας ἥτις, ἐκτεινομένη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, ἦτο ἡ πλησιεστάτη ὅλων τῶν ἄλλων εἰς τὴν τῶν θεῶν κατοικίαν.

Εἴπομεν ὅτι τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τῆς ἄκρας Μαλέας χερσονήσου κατείχετο ἔκπαλαι ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ μεσημβρινὸν τοῦτο μέρος χωρίζεται ἀπὸ τοῦ βορειοτέρου δι' ὁριζοντίας σειρᾶς ὀρέων, ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, φέρει πρὸς δυσμὰς μὲν τὸ ὄνομα Κεραύνια ἢ Ἀκροκεραύνια ὄρη, πρὸς ἀνατολὰς δὲ κατ' ἀρχὰς τὸ ὄνομα Καμβούνια [1] ὄρη καὶ ἔπειτα τὸ μέγα τοῦ Ὀλύμπου ὄνομα. Ἐκ σημείου τινὸς τῆς ὁριζοντίας ταύτης ὀρεινῆς σειρᾶς, κειμένου εἰς ἴσην περίπου μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν ἀπόστασιν, κατέρχεται σειρὰ ἑτέρα, ἐπὶ τοσοῦτο κάθετος ὥστε σχηματίζει πρὸς τὴν ὁριζοντίαν ἐκείνην ὀρθὰς σχεδὸν γωνίας. Εἶναι δὲ ἡ σειρὰ αὕτη ὁ Πίνδος ὅστις χωρίζει τὴν Ἤπειρον, πρὸς δυσμὰς κειμένην, ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, κειμένης πρὸς ἀνατολάς. Ὁ Πίνδος, προϊὼν μέχρι τινὸς μονοφυής, ἐκπέμπει ἔπειτα πρὸς ἀνατολὰς παραφυάδα, τὴν Ὄθρυν, ἥτις διήκει μέχρι τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, παράλληλος τῷ Ὀλύμπῳ. Ἐκεῖ δὲ ὅπου ἀπολήγει εἰς τὸ πέλαγος, ἡ Ὄθρυς συναντᾶται μεθ' ἑτέρας σειρᾶς, τὴν ὁποίαν, καλουμένην Ὄσσαν καὶ Πήλιον, ἐκπέμπει ὁ Ὄλυμπος ἐκ τῆς ἀνατολικωτέρας αὐτοῦ ἄκρας, πρὸς μεσημβρίαν, παρὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἐντεῦθεν σχηματίζεται τετράγωνος σχεδόν, μεταξὺ Ὀλύμπου, Πίνδου, Ὄθρυος, Ὄσσης καὶ Πηλίου, ἡ θεσσαλικὴ κοιλάς, τὸ εὐρύτερον καὶ εὐφορώτερον τῶν ἑλληνικῶν πεδίων. Ὁ Πίνδος ἐκπέμψας, ὡς προείρηται, πρὸς ἀνατολὰς τὴν Ὄθρυν ἐξακολουθεῖ προϊών, ἀλλὰ μετονομάζεται ἤδη Τυμφρηστός, καὶ ἀπὸ νοτιωτέρου τινὸς σημείου τοῦ οὕτω μετονομασθέντος τούτου ὄρους ἐκφύεται σειρὰ ἑτέρα, ἡ ἀπότομος καὶ ἀγρία Οἴτη, ἥτις κατατείνει, ὡς καὶ ἡ Ὄθρυς, πρὸς τὸν ἀνατολικὸν αἰγιαλὸν καὶ ἰδίως τὸν Μαλιακὸν κόλπον· ὥστε μεταξὺ Ὄθρυος καὶ Οἴτης σχη-

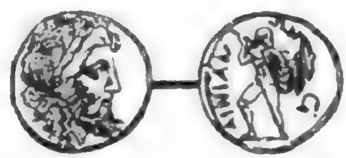
[1] Τὸ ὄνομα *Καμβούνια* εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν τὸ πρῶτον χρόνων.

ματίζεται ἑτέρα τις, στενὴ αὕτη καὶ μακρά, κοιλάς, ἥτις διαβρέχεται ὑπὸ τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ἐλογίζετο τὸ πάλαι ὡς μέρος τῆς Θεσσαλίας, ἂν καὶ ἀποτελεῖ φυσικῶς χώραν ἰδίαν. Ἡ δὲ Οἴτη καταλείπει μεταξὺ τῆς ἀνατολικωτέρας αὐτῆς ἄκρας, δηλαδὴ τοῦ καλουμένου Καλλιδρόμου, καὶ τῆς θαλάσσης μικρόν τι κενὸν διάστημα, ὅπερ εἶναι τὸ πολυθρύλητον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἡ πύλη αὕτη ἦτο ἄλλοτε πολὺ στενωτέρα ἢ σήμερον· διὸ καὶ ἀπετέλει τότε ἡ Οἴτη τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος προπύργιον, ἀπαραλλάκτως καθὼς τὰ παράλληλα αὐτῇ καὶ ἰσοϋψῆ Καμβούνια ὄρη μετὰ τοῦ μεγάλου Ὀλύμπου ἐλογίζοντο ὡς οἱ ἐξωτερικοὶ τῆς Ἑλλάδος προμαχῶνες. Τῳόντι, ὁ μέγας ἐκεῖνος Ὄλυμπος, ὁ ἀπὸ βορρᾶ περιζωννύων τὸ εὐρὺ θεσσαλικὸν πεδίον, ὑψώνει μέχρις οὐρανοῦ τὴν χιονοσκεπῆ καὶ ἱερὰν αὐτοῦ κορυφήν, ἐφ' ἧς οἱ ἀθάνατοι θεοὶ ἔστησαν τὴν κατοικίαν αὐτῶν, ὡς ἂν ἠθέλησαν νὰ γίνωσι φύλακες τῆς μακαρίας χώρας, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἀνεγνώριζον τὸ κράτος αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ ὄρους τούτου, ἀείποτε ὑπὸ νεφῶν περιεστεμμένη, ἐφαίνετο ἀποκρύπτουσα ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν θνητῶν τὸ μυστηριῶδες τῶν θεῶν ἕδος· ἀλλὰ τὰ εὔφορα πεδία, τὰ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐκτεινόμενα, εἰς ἃ ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσε φιλοστόργως ἅπαντας αὐτῆς τοὺς θησαυρούς, ἐμαρτύρουν ἀποχρώντως ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο τῶν ἀθανάτων ἡ κατοικία, εἰς τόπον ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀπεικονίζοντα τὰς εὐεργεσίας ὅσας διαχέουσιν οὗτοι ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

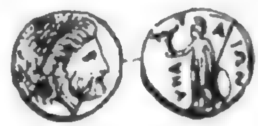
Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου διακρίνεται, εἰς ἀπόστασιν μεγάλην, ποταμὸς ἀργυροδίνης, ὅστις φαίνεται δυσκόλως διασπῶν τοὺς παρακειμένους εἰς τὰς ὄχθας αὐτοῦ βράχους. Εἶναι δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος ὁ Πηνειός, ὅστις διεκβάλλων εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνὰ μέσον τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης, σχηματίζει τὸν αὐλῶνα τῶν Τεμπῶν, περίφημον διά τε τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ διότι ἐλογίζετο ὡς ἀποτελῶν τὴν μόνην δίοδον δι' ἧς στρατὸς πολέμιος ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν, ἀπὸ βορρᾶ. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπρέσβευον, καὶ ὄχι χωρὶς λόγον, ὅτι πάλαι ποτὲ ἡ Θεσσαλία, τεθωρακισμένη μὲν οὖσα ὑπὸ ἀδιαλείπτων ὀρέων καὶ βράχων, κατάκλυστος δὲ ὑπὸ τῶν ὑδάτων ὅσα ἔρρεον εἰς ταύτην, ὡς εἰς λεκάνην ἀχανῆ, ἀπετέλει λίμνην ἀπέραντον, μέχρις οὗ ὁ ἐννοσίγαιος, δηλαδὴ ὁ σείων τὴν γῆν, Ποσειδῶν, διαρρήξας διὰ τῆς τριαίνης αὐτοῦ τοὺς πρὸς ἀνατολὰς βράχους, ἤνοιξεν ὀχετὸν εἰς τὰ ταμιευθέντα ὕδατα, τὰ ὁποῖα, σχηματίσαντα λίμνας μικροτέρας, τὴν Βοιβηίδα, τὴν Νεσσωνίδα, καὶ ἕλη τινά, ἐνθυμίζουσιν οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ κατάστασιν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἐξογκούμενον ὑπὸ μεγάλων ὑετῶν ἢ ἀναχαιτιζόμενον ὑπὸ ἀνατολικῶν ἀνέμων, πλημμυρεῖ ἐνίοτε μανικῶς, ὡς ἂν ἠγωνίζετο νὰ ἀνακτήσῃ τὴν χώραν τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ. Ἡ δὲ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς ὁ Πηνειὸς ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Ὄσσης, εἶναι ἴσως τὸ μαγευτικώτατον τῶν χωρίων συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι μὲν στενὴ καὶ ὑπὸ βράχων περιεζωσμένη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξαίρετον βλάστησιν, ἥτις καλύπτει καὶ αὐτὰ τὰ πετρωδέστερα αὐτῆς μέρη, ἀδιαλείπτως κοσμούμενα ὑπὸ κισσοῦ καὶ σμίλακος, ἀποβαίνει, κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους, χαριεστάτη καὶ γραφικωτάτη. Φαιδρύνουσι δ' αὐτὴν καὶ δένδρα πυκνόφυλλα, τῶν ὁποίων οἱ κλάδοι, συμπλεκόμενοι, σχηματίζουσι θόλους ἀμφιλαφεῖς ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ καὶ πολλάκις καταβαίνουσι μέχρι τῶν διαυγῶν αὐτοῦ ναμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκρέουσιν ἀπειράριθμα ρυάκια, κομίζοντα πανταχόθεν τὸν ἴδιον αὐτῶν φόρον.

Τοιαύτη εἶναι ἡ Θεσσαλία. Ἡ χώρα αὕτη ἦτο παράδεισος οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἡ μητρόπολις τῶν κυριωτέρων αὐτῆς μυθευμάτων· διότι ὁ μὲν Ὄλυμπος ἦτο ἡ τῶν θεῶν κατοικία, ἐκ δὲ τῶν ἀποκρήμνων τοῦ Πηλίου δασῶν ἐκόπη τὸ ξύλον ἐξ οὗ ἐναυπηγήθη ἡ Ἀργώ, ἡ πρώτη ναῦς ἡ ἐκπλεύσασα πρὸς τὰ ἄγνωστα τοῦ

Εὐξείνου πόντου παράλια· καὶ ἐκεῖ που αἱ Μοῦσαι συνελθοῦσαι εἰς τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος προανήγγειλαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὴν τῆς Τροίας καταστροφήν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστορικῶν χρόνων εὑρίσκομεν τὸ μὲν μέσον καὶ εὐφορώτερον θεσσαλικὸν πεδίον, ἤτοι τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω καὶ μέσου Πηνειοῦ, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, τοὺς δὲ Περραιβοὺς οἰκοῦντας εἰς τὸ βόρειον τῆς χώρας μέρος, μεταξὺ τοῦ κάτω Πηνειοῦ καὶ τοῦ Ὀλύμπου· τοὺς δὲ Μάγνητας παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, μεταξὺ Ὄσσης καὶ Πηλίου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀφ' ἑτέρου· τοὺς δὲ Ἀχαιούς, εἰς τὴν λεγομένην Φθιῶτιδα, ἥτις ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Πίνδου μέχρι τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, παρὰ τὴν Ὄθρυν, περιλαμβάνουσα καὶ τοὺς πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον πλαγίους αὐτῆς κλάδους. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων φύλων μόνον τὰ τρία μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Θεσσαλοί, οἵτινες ἐπῆλθον, ὡς λέγεται (σελ. 34), μετὰ τὰ τρωικά, ἐξ Ἠπείρου, καὶ ἠνάγκασαν μὲν τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Δωριεῖς ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν, κατέστησαν δὲ ὑποτελεῖς φόρου τοὺς Περραιβούς, τοὺς Μάγνητας καὶ τοὺς Ἀχαιούς. Ἡ κυριαρχία τῶν Θεσσαλῶν ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν μεταξὺ Ὄθρυος καὶ Οἴτης κοιλάδα, ἐπί τε τοὺς Μαλιεῖς, οἵτινες δὲν ἀναφέρονται μὲν ἐν τῇ Ἰλιάδι, κατῴκουν δὲ ἤδη μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀχαΐας τῆς Φθιώτιδος, εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς Δόλοπας, τοὺς γνωστοὺς μὲν τῷ ποιητῇ κατέχοντας δὲ τὰς ἀποκρήμνους περὶ Τυμφρηστὸν χώρας. Μόνον οἱ Οἰταῖοι δὲν ἀναφέρονται ὡς ὑποταχθέντες εἰς τοὺς Θεσσαλούς. Κατῴκουν δὲ οἱ Οἰταῖοι εἰς τὰς περὶ τὴν Οἴτην χώρας, περιλαμβάνοντες πιθανῶς διαφόρους φυλάς, ὧν ἡ κυριωτάτη ἦτο ἡ τῶν Αἰνιάνων, ἤ, ὡς λέγει αὐτὴν ὁ Ὅμηρος, Ἐνιήνων, ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον, μετὰ διαφόρους ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ πλάνας, ἀναφαίνεται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐγκατεστημένον περὶ τὴν Ὑπάταν, τὴν ἐπισημοτάτην αὐτοῦ πόλιν, ἐν τῇ ἄνω κοιλάδι τοῦ Σπερχειοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ Θεσσαλοὶ ἐκυριάρχουν καὶ πέραν τοῦ Πίνδου καὶ πέραν τοῦ Ὀλύμπου, ἠπειρωτικῶν τινων καὶ μακεδονικῶν φυλῶν.

Νομίσματα· Αἰνιάνων
(Κεφαλὴ Διὸς καὶ δορυφόρος μαχόμενος)

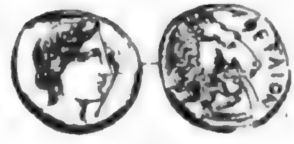
Ὑπατέων Αἰνιάνων
(Ζεὺς καὶ Παλλὰς νικηφόρος)

Οἱ Θεσσαλοί, οἱ κυρίαρχοι ὅλων τούτων τῶν φυλῶν, κατεῖχον, ὡς προείπομεν, τὴν μέσην Θεσσαλίαν, καὶ εἶχον μὲν μικράν τινα παραλίαν, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, μεταξὺ Μαγνήτων καὶ Ἀχαιῶν, ὅπου ἔκειντο αἱ πόλεις Ἀμφάναιον καὶ Παγασαί, ἀλλ' αἱ κυριώτεραι αὐτῶν κτήσεις ἦσαν εἰς τὸ μεσόγειον τῆς χώρας, ὅπου ἤκμαζον αἱ πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι πόλεις Φεραί, Φάρσαλος, Σκότουσα, Λάρισα, Κραννών, Ἄτραξ, Φαρκηδών, Γόννοι, Τρίκκη, Μητρόπολις, Πέλιννα καὶ ἄλλαι. Αἱ ὁμηρικαὶ βασιλεῖαι δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐνταῦθα καθὼς οὐδὲ εἰς τὰ πλεῖστα ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη· ἀλλὰ τῶν Θεσσαλῶν ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία ἐνθυμίζουσιν ἔτι εἰς πολλὰ τὴν ἡρωικὴν ἐποχήν. Οἱ κάτοικοι τῆς ἰδίως Θεσσαλίας διηροῦντο εἰς δύο τάξεις· τοὺς ἀπογόνους τῶν κατακτητῶν, οἵτινες κατῴκουν εἰς τὰς πόλεις καὶ ἦσαν κύριοι τῶν πλειοτέρων κτημάτων, καὶ τοὺς δούλους, οἵτινες, καλούμενοι πενέσται ἢ μενέσται ἢ Θετταλοικέται, ὑπηρέτουν τοὺς πρώτους, ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ ἐποίμαινον τὰ ποίμνια. Οἱ ἀπόγονοι τῶν κατακτητῶν δὲν ἦσαν ὅλοι ἐξ ἴσου πλούσιοι καὶ ἰσχυροί. Οἱ κύριοι τῶν μεγαλυτέρων κτημάτων ἐδυνάστευον ὀλιγαρχικῶς τῶν πόλεων καὶ διῆγον βίον ὄντως ἡγεμονικόν, διαπρέπον-

τες διὰ τὴν ὀξύτητα τῶν τρόπων, τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς φιλοξενίας, ἀλλὰ συγχρόνως διὰ τὴν περὶ τὰς ὑποχρεώσεις ἀπιστίαν καὶ διὰ τὴν περὶ τὰς πολιτικὰς συζητήσεις καὶ συνομολογίας ἀνεπιτηδειότητα· τούτου ἕνεκα αἱ ὀλιγαρχίαι αὗται ἦσαν σφόδρα ταραχώδεις καὶ οὐδέποτε ἐρρυθμίσθησαν διὰ νόμων καὶ θεσμῶν ὡρισμένων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οὔτε οἱ ὀλιγώτερον πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἀπόγονοι τῶν κατακτητῶν, οἱ ὀλιγαρχούμενοι ἐλεύθεροι λαοὶ τῆς Θεσσαλίας, φαίνονται ἐπιζητήσαντές ποτε τὴν ἔννομον τῶν δικαίων αὐτῶν ἐξασφάλισιν· ὥστε συνήθως αἱ θεσσαλικαὶ πόλεις ἐκλυδωνίζοντο ὑπὸ ἀναρχίας, ἥτις περιεστέλλετο μὲν ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ ἐπικρατήσαντός τινος δυνάστου, ἀλλὰ δὲν κατηυνάζετο ὁριστικῶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς εὐνομίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσηγορίας, τὸ ὁποῖον θέλομεν ἰδεῖ ἀναπτυσσόμενον εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας ἑλληνικὰς πολιτείας. Κατὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο οἱ Θεσσαλοὶ φαίνονται μᾶλλον προσεγγίζοντες πρὸς τὰς βορειοτέρας μακεδονικὰς φυλάς. Διέφερον δὲ τῶν εὐνομωτέρων ἑλληνικῶν καὶ διότι οὐδέποτε διέπρεψαν ὡς ὁπλῖται, δηλαδὴ ὡς τακτικοὶ πεζοὶ στρατιῶται. Ἡ περὶ τὴν πεζικὴν ταύτην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἄσκησις ἦτο ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὧν ἐστεροῦντο αἱ θεσσαλικαὶ πόλεις. Καὶ εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὄχι μόνον οἱ κυρίως Θεσσαλοὶ ἀλλ' ἐν γένει οἱ ἐκτὸς τῶν Θερμοπυλῶν Ἕλληνες δὲν ὑπηρέτουν συνήθως ὡς ὁπλῖται· ἐξ ὅλων τῶν φυλῶν ὅσαι ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς μόνοι οἱ Μαλιεῖς, οἱ περὶ τὰς Θερμοπύλας οἰκοῦντες, δηλαδὴ οἱ πλησιέστεροι πρὸς τοὺς μεσημβρινωτέρους Ἕλληνας, ἀναφέρονται ὡς τακτικῶς ὁπλιτεύοντες· οἱ δὲ Περραιβοὶ καὶ Μάγνητες καὶ Ἀχαιοὶ καὶ Δόλοπες ἐμάχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄχι παρατεταγμένοι καὶ φέροντες τὴν βαρεῖαν τοῦ ὁπλίτου πανοπλίαν, ἀλλ' ὡς ἄτακτοι καὶ ψιλοί, ἤτοι ὡπλισμένοι δι' ἀκοντίων. Τούτου ἕνεκα, καὶ ὅταν ἀναφέρηται ὁλόκληρος ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Θεσσαλίας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁπλιτῶν αὐτῆς εἶναι ἀναλόγως μικρός, μέγα δὲ τὸ ποσὸν τοῦ ἱππικοῦ. Διότι οἱ ἰδίως Θεσσαλοί, οἱ κυρίαρχοι τῆς χώρας, ὀνομαστότατοι μάλιστα ὑπῆρξαν ὡς ἱππεῖς. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν εὐπατριδῶν αὐτῶν, τρέφοντες εἰς τὰ μεγάλα αὐτῶν κτήματα τοὺς καλλίστους ἵππους τῆς Ἑλλάδος, συνεκρότουν ἀπὸ τῶν ἀπορωτέρων ἐλευθέρων καὶ ἀπὸ τῶν πενεστῶν τὰς λαμπρὰς ἐκείνας ἴλας, αἵτινες ἐλογίσθησαν πάντοτε ὡς τὸ ἄριστον τῆς Ἑλλάδος ἱππικόν. Εἶχε δὲ ἡ ἱππασία τοσοῦτο συναρμοσθῆ πρὸς τὰ ἤθη τῶν Θεσσαλῶν, ὥστε παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, εἰς τὰ λεγόμενα γαμοδαίσια, ὁ γαμβρὸς προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην κεχαλινωμένον πολεμιστήριον ἵππον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται πρὸς τούτοις ὅτι οἱ δοῦλοι τῆς Θεσσαλίας, οἱ πενέ-

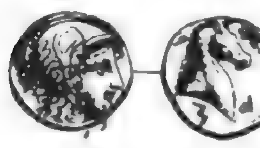
Νομίσματα Θεσσαλικῶν πόλεων

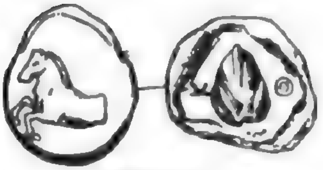
Φερῶν
(Ἑκάτη μυρσινοφόρος καὶ λέων ἐπὶ κρήνης)

Φερῶν
(Ἔφηβος κρατῶν ταῦρον καὶ ἵππος)

Φαρσάλων
(Παλλὰς καὶ ἵππος)

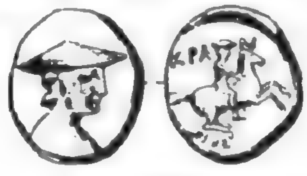
Σκοτούσης
(Ἵππος καὶ λοβὸς ἐλλεβόρου)

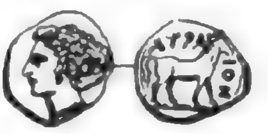
Λαρίσης
(Ἡ νύμφη Λάρισσα καὶ ἵππος)

σται, δὲν ἦσαν μόνον γεωργοὶ καὶ ποιμένες, ἀλλ' ἀπετέλουν καὶ ἀξιόλογον μέρος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Ἐν γένει δὲ οἱ πενέσται δὲν ἦσαν κυρίως εἰπεῖν δοῦλοι, διότι δὲν ἐπωλοῦντο ἐκτὸς τῆς χώρας, εἶχον ἰδίας κατοικίας, ἔφερον ὅπλα, ἐλάλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἠδύναντο νὰ κτήσωνται περιουσίαν· τινὲς μάλιστα τῶν πενεστῶν λέγονται ἀποβάντες πλουσιώτεροι τῶν κυρίων αὐτῶν. Ὥστε ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διέφερεν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰ ἀγοραστὰ ἀνδράποδα, δι' ὧν ἐκαλλιεργοῦντο συνήθως αἱ γαῖαι τῶν πλουσίων τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, εἰς τὰς Θήβας, εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν Ἤλιδα, καὶ τὰ ὁποῖα οὔτε κατοικίαν οὔτε κτῆσιν οὔτε ὅπλα οὔτε οἰκογένειαν εἶχον. Διὸ οὐδ' ἦσαν ἐπικίνδυνα τὰ ἀνδράποδα ταῦτα καὶ δὲν ἤρχισαν νὰ ἀφηνιάζωσιν εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρακμῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐνῷ οἱ πενέσται, ἔχοντες τοσούτους πόρους καὶ συνάμα τὴν συνείδησιν τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ὑποδεεστέρας τύχης, ἐστασίαζον πολλάκις καὶ πάντοτε ἐνεποίουν πολὺν φόβον εἰς τοὺς δεσπότας, ἀπαραλλάκτως ὡς οἱ εἵλωτες τῆς Σπάρτης, πρὸς οὓς καὶ μόνους δύνανται νὰ παραβληθῶσιν οἱ πενέσται, ὡς θέλομεν ἰδεῖ.

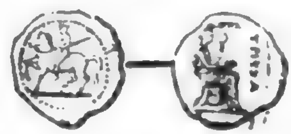
Νομίσματα θεσσαλικῶν πόλεων

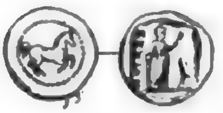
Κραννῶνος
(Θεσσαλὸς φορῶν καυσίαν καὶ ἱππεύς)

Ἄτραχος
(Κεφαλὴ νύμφης καὶ ἵππος)

Τρίκκης
(Ἱππεὺς καὶ γυνὴ κρατοῦσα κάτοπτρον καὶ θυμιατήριον)

Τρίκκης
(Ἵππος καὶ ἡ νύμφη Τρίκκη μετὰ κύκνου)

Ἡρακλείας
(Κεφαλὴ λέοντος καὶ ῥόπαλον)

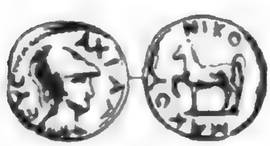
Οἱ ἐπίσημοι οἶκοι οἵτινες συνεκρότουν τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν θεσσαλικῶν πόλεων δὲν ἦσαν πάντοτε πάντες ἴσοι πρὸς ἀλλήλους. Ἐνίοτε εἷς ἐξ αὐτῶν ἀπέβαινεν ἰσχυρότερος τῶν λοιπῶν καὶ τότε προεξῆρχε τῆς πόλεως. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν ἐν Λαρίσῃ οἱ Ἀλευάδαι, οἵτινες ἐφημίζοντο ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἐλογίζοντο ὁμοταγεῖς τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης. Περιώνυμοι δὲ διατελέσαντες διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὴν εὐγενῆ προστασίαν ἣν ἀπένεμον εἰς τοὺς ποιητὰς ἐξυμνήθησαν ὑπό τε τοῦ κείου Σιμωνίδου, καὶ ὑπὸ τοῦ θηβαίου Πινδάρου, περὶ τὰ τέλη τῆς ἕκτης καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν καὶ οἱ ἐν Κραννῶνι Σκοπάδαι, οἵτινες λέγονται συγγενεῖς τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τοὺς ὁποίους ὕμνησεν ὁμοίως ὁ Σιμωνίδης. Τοιοῦτοι δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπῆρξαν καὶ ὁ Κινέας ὁ γόννιος, ὁ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας περὶ τὰ τέλη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, μετὰ χιλίων ἱππέων, εἰς βοήθειαν τῶν Πεισιστρατιδῶν, καὶ ὁ Μένων ὁ φαρσάλιος, ὁ βραδύτερον στρατεύσας μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἀμφιπόλεως πόλεμον, μετὰ 200 ἢ 300 ἱππέων στρατολογηθέντων ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πενεστῶν, καὶ ὁ φίλαρχος καὶ πλούσιος Ἰάσων ἐν Φεραῖς, καὶ ὁ ἀγαθὸς καὶ φιλοδίκαιος Πολυδάμας ἐν Φαρσάλῳ, ἀμφότεροι ἀκμάσαντες ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἐνίοτε εἷς τῶν κατὰ πόλεις ἰσχυροτέρων τούτων οἴκων ἀνεγνωρίζετο τῆς ὅλης χώρας ἡγεμών, τὸ δ' ἀξίωμα τοῦτο ἐλάμβανε συνήθως, μέχρι τῶν μηδικῶν, ὁ τῶν Ἀλευαδῶν οἶκος, ὄχι ὅμως πάντοτε, διότι ὁ προαναφερθεὶς Κινέας ὁ γόννιος φαίνεται ἀποσταλεὶς εἰς Ἀθήνας ὡς κοινὸς τῶν Θεσσαλῶν ἡγεμών. Ὁ τοιοῦτος ἡγεμὼν ὠνο-

μάζετο ἰδίως ταγός, ἀλλὰ τὸ ἀ ἀξίωμα αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτο μέγα, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει βασιλεῖς τούς τε Ἀλευάδας καὶ τὸν Κινέαν. Καὶ ὁσάκις μὲν συνέβαινεν ἡ τοιαύτη ἕνωσις τῶν Θεσσαλῶν οὗτοι ἠδύναντο νὰ συγκροτήσωσιν 6.000 μὲν ἱππεῖς, 10.000 δὲ ὁπλίτας καὶ ν' ἀποβῶσιν οὕτω φοβεροὶ εἴς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τοὺς ἔξω ἐχθρούς. Ἀλλὰ τῆς ὅλης χώρας σπανίως προεχειρίζετο ἢ ἀνεγνωρίζετο ταγός· ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ πόλεις ἐρίζουσαι πρὸς ἀλλήλας δὲν συνεδέοντο εἰμὴ διὰ δεσμοῦ τοσούτῳ μᾶλλον χαλαροῦ ὅσῳ καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν ἐστασίαζον αἱ ὀλιγαρχίαι. Ἐντεῦθεν παρέλυεν ἡ δύναμις τῆς μεγάλης καὶ πλουσίας ταύτης χώρας. ἐντεῦθεν οἱ Θεσσαλοὶ πολλάκις μὲν πρὸ τῶν μηδικῶν ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Φωκέων, δὲν ἠδυνήθησαν δὲ νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς συμμάχους αὐτῶν Πεισιστρατίδας· ἐντεῦθεν βλέπομεν βραδύτερον τοὺς Ἀλευάδας ζητοῦντας νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸ κράτος αὐτῶν διὰ τῆς τῶν Περσῶν βοηθείας, τοὺς δὲ ἄλλους Θεσσαλούς, ἀγανακτοῦντας μὲν διὰ τὴν προδοσίαν ταύτην μὴ δυνηθέντας δὲ νὰ προπολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὅτε οἱ Πέρσαι ἐστράτευσαν κατ' αὐτῆς. Ἐντεῦθεν τελευταῖον τὰ ὑποτελῆ τῶν Θεσσαλῶν ἔθνη, οἱ Περραιβοί, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς, πολλάκις καθυστέρουν τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων καὶ οὐδέποτε ἀπέβαλον τὴν αὐτονομίαν. Ἅπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα εἶχον τὰ ἴδια αὐτῶν πρυτανεῖα ἢ βουλευτήρια καὶ διεξῆγον αὐτοτελῶς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις. Ἀλλ' ὅτι μάλιστα ἀποδεικνύει τὴν ἀσθένειαν τῆς θεσσαλικῆς κυριαρχίας εἶναι ὅτι οἱ Περραιβοί, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Μαλιεῖς παρεκάθηντο ἐξ ἴσου μετὰ τῶν Θεσσαλῶν εἰς τὸ μέγα ἀμφικτιονικὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον. Διὰ νὰ ἐννοήσωσι δὲ οἱ ἀναγνῶσται ἅπασαν τὴν σπουδαιότητα τοῦ τοιούτου τῶν ἐθνῶν δικαιώματος, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ἐκτενέστερον τὰ περὶ τοῦ συνεδρίου τούτου.

Νομίσματα πανθεσσαλικά

(Ζεὺς καὶ Παλλὰς λογχίζουσα)

(Ἀχιλλεὺς καὶ ἵππος)

(Παλλὰς καὶ ἵππος)

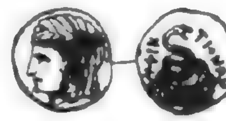
Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος χρόνων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν μυθικῶν, ἦτο διῃρημένον εἰς πολυαρίθμους αὐτοτελεῖς καὶ αὐθυπάρκτους πολιτείας, συνῃσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ συνδέηται διὰ δεσμῶν τινων, οἵτινες, ἂν καὶ εἶχον θρησκευτικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικὸν χαρακτῆρα, περιεποίουν οὐδὲν ἧττον ἑνότητά τινα εἰς τὰ διακεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων καὶ πολλάκις πολέμια ἐκεῖνα τμήματα. Οἱ δεσμοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο ἀμφικτιονίαι, ἀπὸ τῆς λέξεως ἀμφικτίονες, τῆς δηλούσης τοὺς περιοικοῦντας· ὥστε αἱ ἀμφικτιονίαι οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινον ἢ τὴν ἕνωσιν τῶν περιοικίδων πόλεων, ἂν καί, κατὰ τὸ ἔθος τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ προπάτορες ἡμῶν νὰ προσωποποιῶσιν ἁπάσας τὰς ἀρχαίας αὐτῶν παραδόσεις, συνηθέστερον ἡ λέξις παρήγετο ἀπὸ Ἀμφικτύονος, τοῦ μυθολογουμένου ἀδελφοῦ τοῦ Ἕλληνος, ὅστις ἐθρυλεῖτο ὡς ὁ πρῶτος τοῦ θεσμοῦ τούτου ἱδρυτής· ὅθεν καὶ ἐγράφετο ἡ λέξις διὰ τοῦ υ μᾶλλον ἢ διὰ τοῦ ι. Ἀμφικτιονίαι τοιαῦται ὑπῆρχον πολλαί· ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ὀγχηστῷ τῆς Βοιωτίας, ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοίως ἐν Καλαυρίᾳ (εἰς τὸν σημερινὸν Πόρον), ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος πάλιν ἐν Τριφυλίᾳ, ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δήλῳ, ἡ περὶ τὸ Τριοπικὸν ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν ἐξ δωρικῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεων, καὶ ἄλλαι, αἵτινες

ἅπασαι εἶχον κύριον σκοπὸν τὴν ἐν κοινῷ τέλεσιν θρησκευτικῶν πανηγύρεων καὶ τὴν διατήρησιν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ ναοῦ περὶ ὃν ἦσαν ἱδρυμέναι· ἀπέβησαν δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον λόγου ἄξιαι, διότι τὰ κοινὰ ἐκεῖνα ἱερά, διὰ τὴν ἀσυλίαν, ἐχρησίμευον συγχρόνως ὡς τράπεζαι ἢ ταμιευτήρια θησαυρῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὴν διάσωσιν εἶχον μέγιστον συμφέρον πλεῖστοι ἄνθρωποι· καὶ διότι πρὸς τούτοις, συρρεόντων πολλῶν ἐμπόρων εἰς τὰς πανηγύρεις ταύτας, ἐγίνοντο αὐτόθι πολλαὶ καὶ μεγάλαι συναλλαγαί. Ἀλλ' ἐπιφανεστέρα καὶ σπουδαιοτέρα ὅλων τῶν ἄλλων ἀπέβη αὕτη ἡ περὶ ἧς ἰδίως ὁ λόγος ἀμφικτιονία, ἥτις τοσοῦτον ἐκτήσατο ἀξίωμα ὥστε συνήθως, ὅταν γίνεται λόγος περὶ Ἀμφικτιονικοῦ συνεδρίου ἁπλῶς καὶ ἄνευ ἑτέρου τινὸς προσδιορισμοῦ, εἰς ταύτην τὴν Ἀμφικτιονίαν ἐννοεῖται ἀναφερόμενος ὁ λόγος. Μετεῖχον δὲ αὐτῆς δώδεκα ἑλληνικὰ φῦλα· Θεσσαλοί, Βοιωτοί, Δωριεῖς, Ἴωνες, Περραιβοί, Μάγνητες, Λοκροί, Οἰταῖοι, Ἀχαιοί, Φωκεῖς, Δόλοπες καὶ Μαλιεῖς· ὥστε, ἀληθῶς εἰπεῖν, τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος ἐξεπροσωπεῖτο ἐνταῦθα, διότι δὲν ἀπελείποντο εἰμὴ οἱ Αἰτωλοί, οἱ Ἀκαρνᾶνες, οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἠλεῖοι, οἱ Τριφύλιοι καὶ ἡ μικρὰ τῶν Δρυόπων φυλή.

Νομίσματα τῆς δελφικῆς Ἀμφικτιονίας.

(Δήμητρα καὶ Ἀπόλλων ἐπὶ τοῦ Ὀμφαλοῦ τῶν Δελφῶν)

(Δήμητρα καὶ Πύθων, περιβάλλων τὸν Ὀμφαλόν)

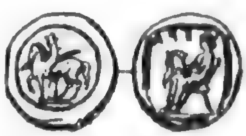
Τὸ συνέδριον τοῦτο συνήρχετο δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ μὲν τὸ ἔαρ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος Ἀπόλλωνος, κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν μαλιακὴν κώμην Ἀνθήλην, πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἐν τῷ ἱερῷ χώρῳ τῆς ἀμφικτυονίδος Δήμητρος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἱστορικῶν χρόνων κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, διάφορα ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ συνέδριον συνεκροτήθη περὶ Θερμοπύλας καὶ ἕνεκα τοῦ αὐτόθι ἱεροῦ τῆς ἀμφικτυονίδος Δήμητρος μᾶλλον ἢ ἐν Δελφοῖς ἕνεκα τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὄχι μόνον ἡ περὶ Θερμοπύλας Δήμητρα ἐπωνομάζετο ἰδιαζόντως ἀμφικτυονίς, ὄχι μόνον ὑπῆρχεν αὐτόθι ἱερὸν τοῦ Ἀμφικτύονος, ἀλλὰ καὶ αἱ σύνοδοι (¹) τῶν ἀμφικτυόνων τούτων, αἵ τε εἰς Δελφοὺς συνερχόμεναι καὶ αἱ περὶ Θερμοπύλας, ἐκαλοῦντο «Πυλαῖαι», «Πυλαία ἐαρινή», «Πυλαία μετοπωρινή»· ἐξ οὗ πιθανώτατον φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν συνήρχοντο εἰμὴ περὶ Θερμοπύλας, τὰς καὶ ἁπλῶς Πύλας ὀνομαζομένας, ἔπειτα δέ, ὅτε τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἔλαβε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπισημότητα, ἀνέλαβεν ἡ ἀμφικτυονία καὶ τούτου τὴν ἐφορείαν, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ἡ ἐφορεία αὕτη κατέστη τὸ κύριον αὐτῆς ἔργον. Ἐὰν δ' ἡ εἰκασία αὕτη εἶναι ὀρθὴ ὑποδεικνύει καὶ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀρχαιότητα, διότι τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἔτι ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἦτο ἐπιφανέστατον.

Ἀλλ' ὁπόσον ἀρχαῖον ἦτο τὸ ἀμφικτυονικὸν τοῦτο συνέδριον μαρτυρεῖ καὶ ἕτερον τεκμήριον. Ἕκαστον τῶν μετεχόντων αὐτοῦ φύλων ἔπεμπεν αὐτόθι πρέσβεις, καλουμένους τοὺς μὲν «Ἱερομνήμονας», τοὺς δὲ «Πυλαγόρας»· ὁσαιδήποτε δὲ καὶ οἱαιδήποτε ἂν ἦσαν αἱ αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι ἐξ ὧν συνέκειτο ἕκαστον φῦλον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁσοιδήποτε οἱ πρέσβεις ἑκάστου φύλου, ἅπαντες οἱ πρέσβεις οὗτοι, ὁμοῦ λαμβα-

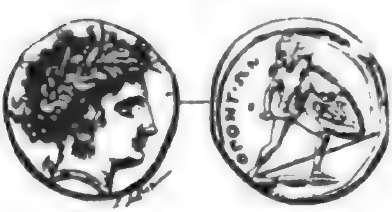
(¹) Αἱ σύνοδοι αἱ περὶ τὰς Θερμοπύλας συνεκροτοῦντο ἐν τῷ ναῷ τῆς Δήμητρος, τῷ ἱδρυμένῳ ἐν τῇ κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Πυλῶν κειμένῃ Ἀνθήλῃ (Ἡροδ. Ζ 200).

νόμενοι, δὲν εἶχον εἰμὴ δύο ψήφους ἐν τῷ συνεδρίῳ· λ.χ. οἱ Ἴωνες, οἱ περιλαμβάνοντες τὴν κραταιὰν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Δωριεῖς, ὧν προΐστατο ἡ ἰσχυρὰ Σπάρτη, καὶ οἱ ἐλαχίστου λόγου ἄξιοι Μαλιεῖς ἢ Περραιβοὶ ἢ Μάγνητες εἶχον ἐξ ἴσου δύο ψήφους ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι τὸ συνέδριον ἱδρύθη κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν καθ' ἣν ὄχι μόνον αἱ Ἀθῆναι ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸ τούτων ἰσχύσασα Σπάρτη ἦσαν ἔτι πόλεις μικραὶ καὶ μὴ δυνάμεναι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον ἀξιώσεις ὑπεροχῆς τινος ἢ προεδρίας (¹).

Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πλὴν τῆς ἐπιτηρήσεως τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, οἱ ἀμφικτίονες προσέλαβον καὶ τὴν προεδρίαν τῶν Πυθίων, δηλαδὴ τῶν ἀγώνων οἵτινες ἐτελοῦντο παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο. Καὶ μετὰ μὲν τὰ μηδικά, ἤτοι ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε παρήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα δεσμοὶ ἄλλοι, πολιτικώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι, τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον ἀπέβη ὅλως ἄσημον, μέχρις οὗ ἐν τῇ ἑπομένῃ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ τῆς παρακμῆς τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, Φίλιππος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, μετεχειρίσθη αὐτὸ πάλιν ὡς ὄργανον τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Ἐξαιρέτως δ' ἤκμασε τὸ συνέδριον κατὰ τοὺς πρώτους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, περὶ ὧν ἤδη ὁ λόγος, ὅτε καὶ πόλεμόν τινα μέγαν ἀπεφάσισε καὶ διεξήγαγεν, ὃν θέλομεν λάβει μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν. Εἰς τὸ ἀμφικτιονικὸν τοῦτο συνέδριον, οὕτως ἔχον τότε παρεκάθηντο, ἴσην πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς ἔχοντες ψῆφον, καὶ τὰ ὑποτελῆ αὐτῶν ἔθνη, οἱ Περραιβοί, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς, ἐξ οὗ πρόδηλον ὅτι ἡ κυριαρχία τῶν Θεσσαλῶν συνεδυάζετο μετά τινος αὐτονομίας τῶν ἐθνῶν ἐκείνων. Ἐν γένει δὲ οἱ Θεσσαλοί, καίτοι ἦσαν κύριοι τῆς εὐρυτέρας καὶ εὐφορωτέρας τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐπειδὴ ὅμως ποτὲ δὲν ἐρρύθμισαν συνετῶς τὸ πολίτευμα αὐτῶν, ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀλιγώτερον λόγου ἄξιοι ἢ ἄλλα τινὰ ἔθνη, μικρότερα καὶ ὀλιγώτερον πλούσια, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Βοιωτοί, καί, κατὰ τοὺς ὑστάτους χρόνους, οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου, οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ἄλλοι.

Τριημιώβολον τῶν Περραιβῶν
(Ἰάσων καὶ Θέτις κρατοῦσα τὴν περικεφαλαίαν τοῦ Ἀχιλλέως)

Νόμισμα τῶν ὀπουντίων Λοκρῶν
(Περσεφόνη καὶ Αἴας ὁ Οἰλέως)

Εἴδομεν ὅτι τὸ ὄρος τῆς Οἴτης, παραφυὰς ὂν τοῦ Πίνδου ἢ Τυμφρηστοῦ καὶ κατατεῖνον πρὸς τὸν αἰγιαλόν, ἀπολήγει εἰς τὴν ἄκραν τὴν καλουμένην Καλλίδρομον, μεταξὺ τῆς ὁποίας καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου σχηματίζεται τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου ἡ Οἴτη τρέπεται πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικόν, παρακολουθοῦσα τὴν κατέναντι τῆς Εὐβοίας παραλίαν καὶ μετονομαζομένη ἤδη Κνημίς, Πτῷον καὶ Τευμησός· περὶ δὲ τὰ βορειότερα τῶν ὀρέων τούτων κατῴκουν οἱ Λοκροί, ἀπὸ τῆς περὶ Θερμοπύλας Ἀλπηνοῦ, δι' ἧς συνώρευον πρὸς τοὺς Μαλιεῖς μέχρι τῆς βοιωτικῆς πόλεως Ἀνθηδόνος. Οἱ Λοκροὶ οὗτοι ἐπὶ Ὁμήρου ἔφερον τὸ ἓν τοῦτο κοινὸν ὄνομα, ἤδη δὲ διετέλουν διῃρημένοι εἰς δύο μοίρας, διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξύ, ὑπὸ τῶν Φωκέων, παρὰ τὴν Εὐβοϊκὴν θάλασσαν καταληφθέντος Δαφνοῦντος· καὶ οἱ μὲν πρὸς μεσημβρίαν τῆς

(¹) Πρόσθες εἰς ταῦτα καὶ τὸ ὅτι ἡ Ἀμφικτιονία ἐν ἀρχῇ ἦτο κυρίως θεσσαλική, μόνον δὲ ὅτε κατέστη πανελλήνιος προσέλαβε τὰς ἄλλας πόλεις.

πόλεως ταύτης ἐλέγοντο ὀπούντιοι, ἐκ τῆς πόλεως Ὀποῦς, οἱ δὲ πρὸς βορρᾶν ἐπικνημίδιοι, ἐκ τοῦ ὄρους Κνημίς. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ μοῖραι ἦσαν ὁμόσπονδοι, δηλαδὴ ἡνωμέναι διὰ κοινῆς τινος πολιτείας, προϊσταμένου τοῦ Ὀποῦντος. Καὶ ἦρχον μὲν κατὰ πόλεις οἱ ἄριστοι, τινὲς μάλιστα τῶν ὀπουντίων εὐπατριδῶν ἐκαυχῶντο, κατὰ Πίνδαρον, ὅτι κατήγοντο ἐκ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς χώρας, ἀλλ' ὁ βίος αὐτῶν ἦτο ἀμέτοχος ἐμπορίας καὶ πολυτελείας καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀφελὴς ὥστε οἱ Λοκροί, καὶ παρεκτὸς τούτων οἱ Φωκεῖς, λέγεται ὅτι ἦσαν οἱ μόνοι τῶν Ἑλλήνων οἵτινες δὲν εἶχον δούλους, ἀλλ' ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα αὐτῶν διὰ πενήτων ἐλευθέρων.

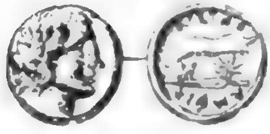
Οὕτω ταπεινὰ καὶ εὐτελῆ ἦσαν τὰ κατὰ τοὺς Λοκρούς, οἵτινες κατῴκουν περὶ τὰ ὄρη τὰ κατερχόμενα ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου, ἀντικρὺ τῆς Εὐβοίας. Ἕτερος δὲ ὀρεινὸς κλάδος, προκύπτων ἐκ τοῦ Πίνδου, ἐκεῖ ὅπου καὶ ἡ Οἴτη, ἀλλὰ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν μεσογείως καταφερόμενος, συνάπτει τὸν Πίνδον μετὰ τοῦ Παρνασοῦ, ἔπειτα, κατελθὼν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, παρὰ τὸν ὁποῖον ὀνομάζεται Κίρφις καὶ Ἑλικών, τρέπεται πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀποτελεῖ διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ τῆς Πάρνηθος τὸ ἀρκτικὸν τῆς Ἀττικῆς σύνορον, συνδέεται δὲ διὰ τῆς Πάρνηθος μετὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου παρὰ τὴν θάλασσαν καταβαίνοντος κλάδου. Οἱ δύο λοιπὸν οὗτοι κλάδοι νοτιοανατολικῶς καταβαίνοντες, ὁ μὲν μεσόγειος ὁ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, σχηματίζουσιν εἶδός τι παραλληλογράμμου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι τρεῖς κοιλάδες, ἡ Δωρίς, ἡ Φωκίς, ἡ Βοιωτία. Ἐκ τούτων ἡ βορειοτέρα καὶ ἡ μικροτέρα εἶναι ἡ Δωρίς, ἥτις κεῖται ἀνὰ μέσον τῶν ἀποτόμων κρημνῶν καὶ τῶν ἀγρίων αὐλώνων τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ποτίζεται ὑπὸ τοῦ Κηφισοῦ, ὅστις ἔπειτα διελθὼν τὴν Φωκίδα ἐκβάλλει εἰς τὴν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ Κωπαΐδα λίμνην. Ἡ Δωρὶς εἶχε τέσσαρας πόλεις, Ἐρινεόν, Βοῖον, Πίνδον ἢ Ἀκύφαντα καὶ Κιτίνιον· καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἦτο ἐλαχίστου λόγου ἀξία, ἀπέβη ὅμως ἐπίσημος, διότι ἐλογίσθη ὡς ἡ μητρόπολις τῆς τοσοῦτο περιωνύμου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἱστορίᾳ καταστάσης δωρικῆς φυλῆς. Οἱ Δωριεῖς οὗτοι, ἂν καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐδόλως μνημονεύονται, λέγεται ὅτι, μετὰ τὰ τρωικὰ ἐξωσθέντες ἐκ τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, κατέλαβον τὴν Δωρίδα· ἐντεῦθεν δὲ μία αὐτῶν μοῖρα ἐβοήθησε τοὺς Ἡρακλείδας εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσωσι μέγα τῆς Πελοποννήσου μέρος καὶ νὰ ἱδρύσωσιν αὐτόθι τὰς δωρικὰς πολιτείας, ὧν μία ἦτο ἡ μετ' οὐ πολὺ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος Σπάρτη.

Ἀπὸ Δωρίδος ἀτραπὸς ὀρεινή, ἀναρριχωμένη ἐπὶ τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέρχεται εἰς τὴν φωκικὴν κοιλάδα τῆς Κρίσσης, πρὸς δυσμὰς τῆς ὁποίας οἱ ἑσπέριοι Λοκροί, οἵτινες καὶ Λοκροὶ ὀζόλαι ἐκαλοῦντο, κατεῖχον τὴν ὀρεινὴν καὶ στενὴν ἀπὸ Ἀμφίσσης μέχρι Ναυπάκτου παραλίαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Οἱ ἑσπέριοι οὗτοι Λοκροί, ὧν δὲν μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, ἦσαν ἄποικοι τῶν ὀπουντίων Λοκρῶν, διῃροῦντο δὲ εἰς ἕνδεκα φυλάς, συνεκρότουν ὁμοσπονδίαν ὁπωσοῦν χαλαράν, προϊσταμένων τῶν Ἀμφισσέων, καὶ ἐτέλουν ἐν Ἀντιρρίῳ μεγαλοπρεπῆ θυσίαν καὶ πανήγυριν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τῶν ἑσπερίων τούτων Λοκρῶν καὶ τῶν προμνημονευθέντων ἀνατολικῶν ἔκειτο ἡ Φωκίς, πρὸς ἄρκτον μὲν ἔχουσα τὴν Δωρίδα, πρὸς μεσημβρίαν δὲ ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τὸ εὐρὺ βοιωτικὸν πεδίον. Δὲν ἦτο ὅμως ὅλως μεσόγειος χώρα ἡ Φωκίς, ἀλλ' ἥπτετο ἀμφοτέρων τῶν ἑκατέρωθεν θαλασσῶν, ἔχουσα ἐπὶ μὲν τῆς Εὐβοϊκῆς τὸν Δαφνοῦντα ἐπὶ δὲ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου τὴν Κίρραν· καὶ περιελάμβανεν 24 πόλεις, αἵτινες ἀπετέλουν ὁμοσπονδίαν ἱκανῶς ἰσχυράν, διότι, ὡς εἴδομεν, ἐπέτυχον νὰ ἀνασώσωσι τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ κοινὸν αὐτῶν συνέδριον

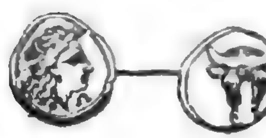
ἐκαλεῖτο «φωκικὸν» καὶ συνήρχετο ἐν οἰκοδομήματι κειμένῳ μεταξὺ Δελφῶν καὶ Δαυλίδος. Ἀλλὰ μάλιστα λόγου ἀξία ἀπέβη ἡ Φωκίς, διότι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχεν αὐτὴ δὴ αὕτη ἡ τῶν Δελφῶν πόλις καὶ τὸ παρ' αὐτῇ πολυθρύλητον χρηστήριον τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ ὁποῖον παραχθὲν ἐκ μιᾶς τῶν περιεργοτέρων δοξασιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκεύματος ἐπενήργησε πολλάκις εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ ὅλου ἔθνους πράγματα.

Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν πρωιμώτατα παρατηροῦντες πάντα ὅσα συμβαίνουσι παρὰ τὰς συνήθεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἢ τοῦ φυσικοῦ κόσμου περιστάσεις καὶ ἐξηγοῦντες αὐτὰ ὡς σημεῖα τοιαύτης ἢ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς τύχης. Αἱ ἀστραπαί, αἱ βρονταί, οἱ κεραυνοί, αἱ ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, οἱ σεισμοί, ἅτινα ἐλέγοντο διοσημίαι· ἦχοι τινές, οἱ λεγόμενοι κληδόνες, φῆμαι, φωναί, ὀμφαί· τὰ ὄνειρα, αὐτὴ ἡ πτῆσις καὶ ἡ φωνὴ τῶν ὀρνέων, οἱ οἰωνοὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, οὕτως ἢ οὕτως ἑρμηνευόμενα, ἐλογίζοντο ὡς καλὰ ἢ κακὰ τοῦ μέλλοντος προμηνύματα. Τοιαῦται προλήψεις ἐπικρατοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ σήμερον ἁπανταχοῦ σχεδὸν παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἔλαβον, ὡς καὶ εἰς τὰ πλειότερα ἄλλα τῆς ἀρχαιότητος ἔθνη, χαρακτῆρα θρησκευτικὸν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν κυρίαν ἀφορμὴν τῆς μαντικῆς τέχνης, ἥτις ἐπενήργησε πολὺ εἰς τὸν δημόσιον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίως αἱ διάφοροι παρατηρήσεις αἱ γινόμεναι ἐπὶ τοῦ σφαγίου κατὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους φάσεις τῆς θυσίας ὑπελαμβάνοντο ὡς τεκμήρια ἀσφαλῆ τῆς εὐμενείας ἢ τῆς δυσμενείας τοῦ θεοῦ εἰς ὃν προσεφέρετο ἡ θυσία. Ἐντεῦθεν εἰς πᾶσαν σπουδαίαν περίστασιν, οἷον τὴν παραμονὴν ἐκστρατείας ἢ μάχης, ἐθυσιάζετο εἰς τοὺς θεοὺς ἱερεῖον καὶ εἰς τὰ ἀσπαίροντα αὐτοῦ σπλάγχνα ἀνεζητεῖτο ὁποία τις ἔσται ἡ ἔκβασις τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ τοῦ ἀγῶνος· ἀπαραλλάκτως καθὼς ἄχρι τοῦδε παρατηρεῖται ἡ λεγομένη *πλάτη* τῶν ψητῶν ἀρνίων καὶ ἀναζητοῦνται ἐπ' αὐτῆς τὰ σημεῖα τοῦ μέλλοντος. Τοῦτο τῆς μαντικῆς τὸ εἶδος ἐλέγετο τὸ πάλαι ἱερομαντία, ἱεροσκοπία, καὶ ὁσάκις τὰ σημεῖα τὰ ἱερὰ ἐγίνοντο καλὰ ἐλέγετο ὅτι «τὰ ἱερὰ ἐκαλλιερεῖτο» ἢ ἁπλῶς ὅτι «ἐκαλλιερεῖτο». Ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἄπειρα ἄλλα εἴδη μαντικῆς, ἡ οἰωνοσκοπία, ἡ πυρομαντεία, ἡ καπνομαντεία, ἡ λιβανομαντεία, ἡ οἰνομαντεία καὶ τὰ τοιαῦτα. Μὴ νομίσωμεν ὅμως ὡς ἐκ τούτου ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν ὑπῆρξαν τυφλοὶ τῆς δεισιδαιμονίας δοῦλοι· τὰ τοιαῦτα ἐπιστεύοντο μόνον ὑπὸ τῶν πολλῶν, οἱ δὲ ἄριστοι μετεχειρίζοντο αὐτὰ μᾶλλον ἵνα πείσωσι καὶ παρασύρωσι τοὺς ὄχλους, ἐνῷ αὐτοὶ καθωδηγοῦντο εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ πράξεις αὐτῶν ὑπὸ πολὺ εὐγενεστέρων καὶ ὑψηλοτέρων αἰσθημάτων. Ὅτε, ἐν τῇ Ἰλιάδι, ὁ Πολυδάμας ἠθέλησέ ποτε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ἕκτορα τοῦ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς ἀγῶνος, ἀναφέρων ἀπαίσιόν τινα οἰωνόν, ὁ ἥρως οὗτος ἀνέκραξε, κατὰ τὸν Ὅμηρον,

Νομίσματα Ἀμφίσσης

Ἄμφισσα
(Λόγχη καὶ σιαγὼν τοῦ καλυδωνίου Κάπρου)

Φωκέων
(Ἀπόλλων καὶ βούκρανον)

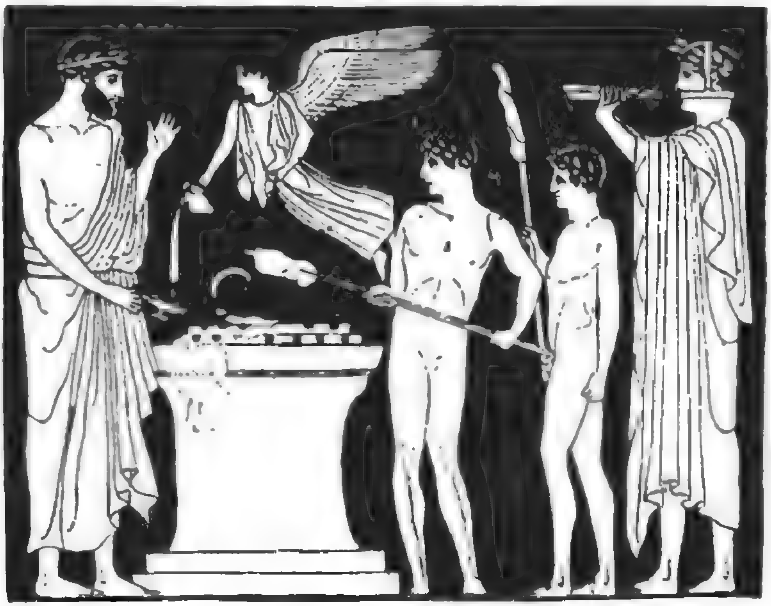
Φωκέων
(Παλλὰς καὶ Φ ἐν στεφάνῳ δάφνης)

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης,

ἀξιῶν εὐλόγως ὅτι ὁ ὑπὲρ πατρίδος προπολεμῶν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πράξει ἔχει τὴν ἀσφαλεστάτην ἐγγύησιν τῆς ἐπιτυχίας οὐδ' εἶναι χρεία νὰ ἐξετάσῃ προηγουμένως τοὺς

οἰωνούς. Καὶ τοῦτο τὸ ὁμηρικόν, τὸ ἑλληνικὸν δόγμα ὑπῆρξεν ὁ συνήθης κανὼν τῆς διαγωγῆς τῶν μεγάλων τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν.

Αἱ δὲ προλήψεις ἐκεῖναι τῶν πολλῶν παρήγαγον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καὶ ἄλλην τινὰ δοξασίαν, ὅτι οἱ θεοὶ ἐνίοτε ἐπέτρεπον εἴς τινας τῶν θνητῶν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ μέλλοντος, ἣν οἱ ἄνθρωποι οἴκοθεν δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι. Μετεχειρίζοντο δὲ οἱ θεοί, πρὸς διαβίβασιν τῆς προγνωστικῆς αὐτῶν δυνάμεως, ποικίλα ὄργανα καὶ μέσα, ἄλλοτε μὲν παραχωροῦντες αὐτήν, ὡς δῶρον διαρκές, εἴς τινας ἀνθρώπους ἢ εἴς τινα οἶκον προνομιοῦχον, δικαιούμενον νὰ τὴν μεταβιβάζῃ καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἄλλοτε δὲ ἀποδίδοντες τὴν προφητικὴν ἰδιότητα εἰς ὡρισμένον τινὰ τόπον, ὅπου ὑπετίθεντο παρόντες αὐτοί, καὶ ὅστις τότε ὠνομάζετο «χρηστήριον.» Χρηστήρια τοιαῦτα ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἑλλάδα πολλά· τὰ δὲ

Θυσία

(Κατὰ τὸν Γκέρχαρδ Vasenb. 7,CLV.)

ἀρχαιότερα καὶ περιφημότερα ἦσαν τὸ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου, ὅπου αὐτὸς ὁ Ζεὺς ἐξήγγελλε τὰς δηλώσεις αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος, τοῦ ὁποίου ἔφορος καὶ προστάτης ἦτο ὁ Ἀπόλλων, γενόμενος, ἄδηλον πῶς, ὁ γενικὸς ἑρμηνεὺς τῆς θελήσεως τοῦ Διὸς καὶ ὁ διανομεὺς τῆς προγνωστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως.

Ἡ ἵδρυσις τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ἀνατρέχει εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῶν ἱστορικῶν· τὸ χρηστήριον τοῦτο εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος θεσμοθεσιῶν. Ἤδη ἐν τῇ Ἰλιάδι μνημονεύεται, ὡς χῶρος ἱερὸς καὶ πλούσιος· διὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ, εἰσήχθη ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου ἐν Σπάρτῃ· καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὅσαι ἐξεπέμφθησαν, ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ, εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ ἱδρύθησαν εἰς τὰς ἀπωτάτας ταύτας χώρας. Ἀπὸ τοῦ εἰς Ἀπόλλωνα ὕμνου, ὅστις λέγεται μὲν ὁμηρικός, εἶναι ὅμως μεταγενέστερος τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, καὶ ἀποδίδεται εὐλόγως εἰς τὴν ἑβδόμην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, μανθάνομεν ὅτι ἔκτοτε προσήρχοντο εἰς τὸ ἱερὸν πολυάριθμοι προσκυνηταί, διὰ νὰ συμβουλευ-

θῶσι τὸ μαντεῖον, καὶ προσφέρωσι θυσίας καὶ δῶρα πολύτιμα. Ὠνομάζετο δὲ τότε ὁ ἐπὶ Παρνασσοῦ χῶρος, ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ ἱερόν, καὶ ἰδίως αὐτὸ τοῦτο τὸ ἱερόν, Πυθώ· ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐλέγετο Πύθιος· καὶ ἡ ἱέρεια Πυθία· καὶ οἱ τελούμενοι αὐτόθι ἀγῶνες, Πύθια. Ἀλλὰ ἐξαιρέτως ευδοκίμησε τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, μέχρι τῶν Μηδικῶν· τὸ μὲν διὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ, καθότι ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ελληνικοῦ κόσμου καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ὀμφαλὸς τῆς ὅλης γῆς· τὸ δὲ διότι ἐνταῦθα ἕδρευεν, ὡς εἴδομεν, ἡ μία τῶν δύο κατ' ἔτος γινομένων συνόδων τοῦ μεγάλου ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου· προσέτι ἐνταῦθα ἐτελοῦντο ἀγῶνες ὀνομαστοί, τὰ Πύθια, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, οἱ κατὰ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα κτησάμενοι μέγιστον ἀξίωμα ἐντός τε

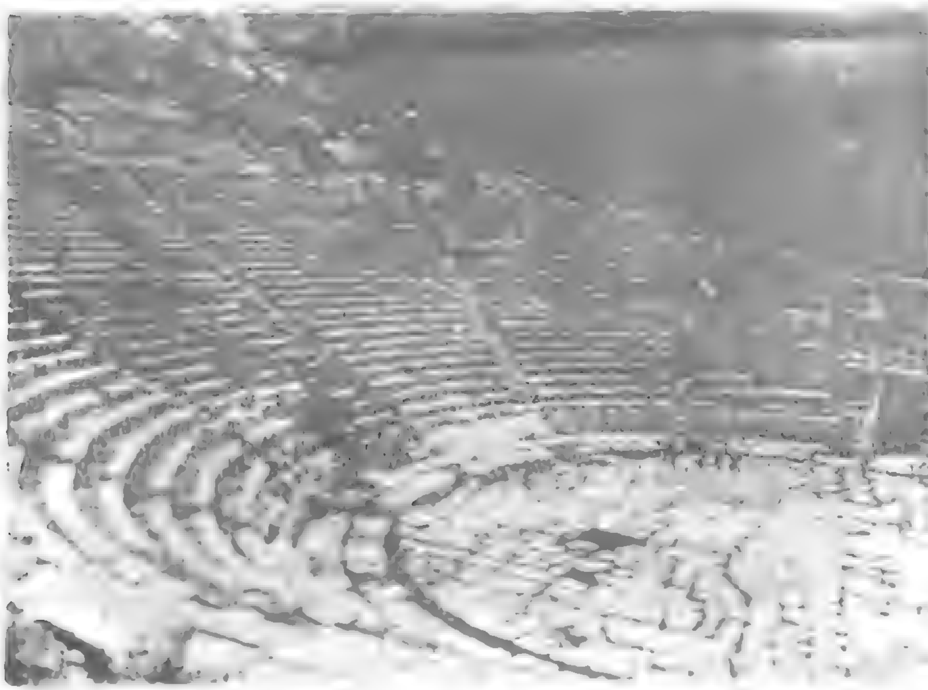

Ὁ ἐν Δελφοῖς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος

καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβον τὸ ἱερὸν ὑπὸ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῶν προστασίαν. Διὰ ταῦτα πάντα κατήντησαν ἐπὶ τέλους νὰ συρρέωσιν ἐνταῦθα ὄχι μόνον Ἕλληνες ἐξ ὅλων τῶν ελληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀσίας κάτοικοι, Λυδοὶ καὶ Φρύγες, καὶ τῆς Ἀφρικῆς, Αἰγύπτιοι, καὶ τῆς μέσης Ἰταλίας, Ἐτροῦσκοι καὶ Ῥωμαῖοι, ὥστε τὸ ἱερὸν ἀπέβη παγκόσμιον μᾶλλον ἢ πανελλήνιον. Ὅτε ἐν ἔτει 548 ἐπυρπολήθη ὁ ἀρχαιότατος αὐτοῦ ναός, ὁ ναὸς οὗτος ἀνῳκοδομήθη, τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἐπιμελείᾳ τῶν ἐν Ἀθήναις Ἀλκμαιωνιδῶν, διὰ συνδρομῶν αἵτινες ἐγένοντο ἁπανταχοῦ γῆς καὶ συνεποσώθησαν εἰς 300 τάλαντα ἀργυρίου, ἤτοι εἰς 1.800.000 δραχμῶν. Ἰδίως δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἄμασις, ἔπεμψεν ἐπὶ τούτῳ μέγα ποσὸν στυπτηρίας.

Κατ' ἀρχὰς ἐπιτήδειος πρὸς τὰς ἐπερωτήσεις χρόνος ἦτο μία τις καὶ μόνη τοῦ ἔαρος ἡμέρα, ἔπειτα ὅμως ὡρίσθησαν ἐπὶ τούτῳ ἡμέραι τινὲς καθ' ἕκαστον μῆνα, οἱ δὲ

μέλλοντες νὰ ἐπερωτήσωσι προσήρχοντο, φέροντες δαφνινους στεφάνους καὶ κλάδους, κατὰ σειρὰν ὁριζομένην διὰ κλήρου. Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ κεναῖς χερσίν, ἀλλ' οἱ μὲν ἐπὶ ἁπλῇ προσκυνήσει παριστάμενοι ἔφερον πλακοῦντας μόνον, οἱ δὲ ἐπὶ ἐπερωτήσει, σφάγια καὶ ἀναθήματα πολυτελῆ. Πρὸς τούτοις ἀνετίθεντο εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ δεκάται λαφύρων, εὑρημάτων κ. τ. τ. καὶ κατετίθεντο μεγάλα ἀποταμιεύματα, πολλαὶ δὲ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἀλλόφυλοι πολλοὶ κατεσκεύασαν αὐτόθι διὰ τὰ ἀναθήματα καὶ ἀποταμιεύματά των ἐξεπίτηδες οἰκοδομάς, τοὺς λεγομένους θησαυρούς. Καὶ τφόντι ἠθροίσθησαν εἰς Δελφοὺς θησαυροὶ μεγάλοι, οἵτινες, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὑπελογίζοντο εἰς 10,000 τάλαντα, ἤτοι εἰς 60 εκατομμύρια αττικῶν δραχμῶν, αἵτινες περιεῖχον σχεδὸν τόσον ἄργυρον, ὅσον καὶ αἱ σημεριναὶ ἡμῶν δραχμαί

Τὸ Θέατρον τῶν Δελφῶν

Η μαντικὴ δύναμις τοῦ θεοῦ ἐξηγγέλλετο ἐν Δελφοῖς ὑπ' ἀνθρώπων, οἵτινες ἀνέβαινον ἐπὶ τρίποδος, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ ἐνθουσίων ἀναπνέοντες πνεῦμα ἐξερχόμενον ἐκ χάσματός τινος εὑρισκομένου ὑπὸ τὰ σκέλη αὐτῶν καὶ πίνοντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος πηγῆς, κειμένης μὲν εἰς τὸ ἐνδότατον τοῦ ἱεροῦ, καλουμένης δὲ Κασσοτίδος. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους αἱ μαντεῖαι ἀπεθεσπίζοντό παρὰ παντὸς οἱουδήποτε, τοῦ ἐπὶ τοῦ τρίποδος καθήσαντος, ἀλλ' ἔπειτα ὑπὸ παρθένου, ἐπὶ τούτῳ προχειριζομένης, καὶ πρώτη μάντις λέγεται ἡ Φημονόη· ἔτι ὅμως βραδύτερον ἐλογίσθη φρονιμώτερον νὰ ἀνατεθῇ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς γυναῖκα ὑπερβᾶσαν τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας· ἐπὶ τέλους αἱ Πυθίαι ἦσαν τρεῖς. Προπαρεσκευάζετο δὲ ἡ Πυθία πρὸς τὴν χρησμολογίαν διὰ τριημέρου ἀσιτίας καὶ διὰ λουτροῦ ἐν τῇ Κασταλίᾳ κρήνῃ, ἥτις παρέκειτο εἰς τὸ ἱερόν, καὶ τῆς ὁποίας

τὸ ὕδωρ ὑπελαμβάνετο ὅτι παράγει τὸν ποιητικὸν ἐνθουσιασμόν, διότι ἄλλως τε καὶ ὅλος ὁ Παρνασσὸς ἦτο εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἰς τὰς Μούσας καθωσιωμένος. Μετὰ ταῦτα ἡ Πυθία ἐθυμιάζετο διὰ θυσίας δαφνίνων φύλλων καὶ ἀλφίτων, καὶ ἀφελῶς ἱματισμένη, εἰσήρχετο εἰς τὸ μαντικὸν ἱερόν, ἔπινεν ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ Κασσοτίδος πηγῆς καὶ ἀνεβιβάζετο ὑπὸ τοῦ λεγομένου προφήτου εἰς τὸν κεκαλυμμένον ὑπὸ φύλλων δάφνης τρίποδα. Ἐνταῦθα ἤρχιζεν ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτῆς, ὅστις ἦτο ἐνίοτε τοσοῦτον σφοδρός, ὥστε ἐπήρχετο αὐτῇ θάνατος, ὅσα δ' ἀνεβόα ἐν τῇ σπασμωδικῇ ταύτῃ καταστάσει, διετυποῦντο ὑπὸ τῶν περιϊσταμένων ἱερέων, καθ' ἣν ἐνόμιζον οὗτοι ἐπιτηδειοτέραν ἔννοιαν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐμμέτρους ἀπαντήσεις, πρὸς καταρτισμὸν τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ποιηταὶ παρὰ τῷ ἱερῷ. Τὴν ἐφορείαν τοῦ μαντείου εἶχον πέντε ἄνδρες, τοὺς ὁποίους ἐπὶ [illegible] ἑκάστου τῶν πέντε γενῶν ἐξ ὧν συνέκειτο ἡ ἀρχαία τῶν ἐν Δελφοῖς εὐπατριδῶν τάξις, τῶν καλουμένων Δευκαλιωνιδῶν. Ἐκ τῶν πέντε τούτων γενῶν ἐξελέγοντο ὁμοίως οἱ λεγόμενοι ἀριστεῖς τῶν Δελφῶν, ἢ ἄνακτες, κοίρανοι, οἵτινες διεξῆγον τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, προϊσταμένου ἄρχοντος, ὅστις ὠνομάζετο βασιλεύς. Οἱ δὲ πέντε ἔφοροι τοῦ ἱεροῦ ἐκαλοῦντο ὅσιοι, καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτῶν, προφήτης.

Η ἐν Δελφοῖς Σφὶγξ τῆς Νάξου (Θησαυρὸς τῶν Κνιδίων)

Τοιουτοτρόπως ἐξεδίδοντο οἱ περίφημοι τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου χρησμοί, ὧν πολλοὶ ἐπενήργησαν τὰ μέγιστα εἰς τὰ δημόσια πράγματα τῆς Ἑλλάδος· καὶ ἐνταῦθα οἱ ἀναγνῶσται ἀποροῦσι βεβαίως πῶς αἱ προφητεῖαι αὗται ἐπαλήθευον, ἤ, ἂν δὲν ἐπαλήθευον, πῶς οἱ προπάτορες ἡμῶν διετήρησαν, ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, τοσοῦτον πρὸς τὸ μαντεῖον σέβας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Ἐν πρώτοις, πολλοὶ ἐκ τῶν χρησμῶν ἐκείνων δὲν περιεῖχον εἰμὴ ἁπλᾶς συμβουλάς· τοιοῦτος λ. χ. ἦτο ὁ χρησμὸς τὸν ὁποῖον, κατὰ Θουκυδίδην, ἔδωκεν ἡ Πυθία πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, «τὸν ἱκέτην τοῦ Διὸς τοῦ Ἰθωμάτα ἀφιέναι»· ὁμοίως, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ἡ Πυθία συνεβούλευσε τοὺς Ἐπιδαμνίους, μὴ λαμβάνοντας ἐπικουρίαν τινὰ ἀπὸ Κερκύρας, νὰ παραδώσωσι [illegible] αὐτῶν εἰς τὴν Κόρινθον· ὁμοίως, κατὰ Πλούταρχον, συνεβούλευσε τὸν Σόλωνα, νὰ θύσῃ εἰς τοὺς ἥρωας τῆς Σαλαμῖνος·

Ἀρχηγοὺς χώρας θυσίαις ἥρωας ἐνοίκους
Ἵλασο. . . . .

καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀφ' ἑτέρου, πολλοὶ τῶν θρυλουμένων χρησμῶν, εἴτε ὡς ἐκ τῆς μυθικῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀποδίδονται, εἴτε ὡς ἐκ τοῦ ὅλως παραλόγου περιεχομένου αὐτῶν, εἶναι προδήλως κίβδηλοι, δηλαδὴ ποτὲ ἀληθῶς δὲν ἐξηγγέλθησαν· ἄλλοι πάλιν ἐπηλήθευσαν ἁπλῶς ἐκ τύχης· ἄλλοι, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πλεῖστοι, δὲν ἐπηλήθευσαν εἰμὴ κατ' ἐπιφάνειαν, διότι ἦσαν τοσοῦτον διφορούμενοι ἢ ἀσαφεῖς, ὥστε ἠδύναντο καὶ οὕτω καὶ οὕτω νὰ ἑρμηνευθῶσιν, ἡ δὲ ἔκβασις τοῦ πράγματος, οἱαδήποτε, ἐφαίνετο πάντοτε παρ' αὐτῶν προαναγγελθεῖσα. Λ. χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, πέμψαντες εἰς Δελφούς, ἐπηρώτων τὸν θεόν, «εἰ πολεμοῦσιν ἄμεινον ἔσται,» ὁ δὲ

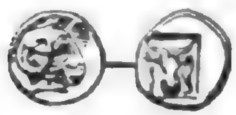
ἀπεκρίθη· «κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι,» διὰ χρησμοῦ τὸν ὁποῖον, ἐὰν ἡττῶντο, ἠδύνατο πάντοτε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ κοινὸν λέγον ὅτι δὲν ἐπολέμησαν κατὰ κράτος, δηλαδὴ πάσῃ δυνάμει. Ὁμοίως ὁ Καλλίστρατος συμβουλευθεὶς εἰς τὴν Πυθίαν, ἤκουσεν, ὅτι, ἂν ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας «τεύξεται τῶν νομίμων,» καθ᾽ ἃ ἠδύνατο μὲν νὰ ἀθωωθῇ,[1] ἠδύνατο ὅμως καὶ νὰ καταδικασθῇ· ὅπερ συνέβη. Πολλάκις οἱ προφητεύοντες, ὡς ἐκ τῆς γνώσεως ἣν εἶχον τῶν περιστάσεων, ἠδύναντο νὰ προΐδωσι τὸ γεγονός. Ἐνίοτε αὐτὴ ἡ προφητεία ἐπέφερε τὸ γεγονός, τὸν ὁποῖον ἐφαίνετο προαναγγέλλουσα. Τοιοῦτοι μάλιστα ἦσαν οἱ περὶ τῆς νίκης χρησμοί, διὰ τὸ θάρρος τὸ ὁποῖον ἐνέπνεον εἰς ἐκείνους ὑπὲρ ὧν ἐξεδόθησαν. Τελευταῖον ἡ βαθεῖα πίστις ἣν οἱ ἐπερωτῶντες εἶχον πρὸς τὴν Πυθίαν, κατέπειθεν αὐτοὺς ἐνίοτε, καὶ ἂν ἐπήρχετο ἐναντίον τοῦ χρησμοῦ ἀποτέλεσμα, νὰ νομίζωσιν ὅτι τοῦτο τῳόντι προανήγγελλεν ὁ χρησμός, αὐτοὶ δὲ εἶχον παρεξηγήσει τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἔννοιαν. Καὶ ἐν γένει συνέβαινεν ἐνταῦθα ὅ,τι ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἱστορικὸς ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, λέγει περὶ Σύρου τινὸς μάντεως· δηλαδὴ «τῶν μὲν μὴ γενομένων, ὑπ᾽ οὐδενὸς ἐλεγχομένων, τῶν δὲ συντελουμένων, ἐπισημασίας τυγχανόντων, προκοπὴν ἐλάμβανεν ἡ περὶ αὐτὸν δόξα».

Τὸ μαντεῖον ἦτο ἀρχαιότερον τῆς πόλεως τῶν Δελφῶν, τῆς κατὰ μικρὸν σχηματισθείσης περὶ αὐτὸ καὶ ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Παρνασσοῦ, εἰς ὕψος 2,000 ποδῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι τὸ λεγόμενον Καστρί. Πλησίον δὲ τοῦ μαντείου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὕψος, ἐπὶ ὀρεινοῦ κλάδου ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ προκύπτοντος, ὑπῆρχεν ἡ φωκικὴ πόλις Κρίσσα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπεκρέμαντο αἱ Φαιδριάδες καλούμεναι πέτραι καὶ ἥτις πάλιν ὑπερέκειτο τοῦ βαθέος χάσματος, δι᾽ οὗ ἔρρεεν ὁ ποταμὸς Πλειστός. Ὡς λείψανα αὐτῆς θεωροῦνται τὰ ἐρείπια τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἁγίων τεσσαράκοντα. Εἰς τὴν ἄλλην τοῦ ποταμοῦ Πλειστοῦ πλευρὰν μετεωρίζεται τὸ ὄρος ἡ Κίρφις, τὸ ὁποῖον, πρὸς μεσημβρίαν φερόμενον, ἐμβάλλει εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, εἰς ὃν ἐκρέει καὶ ὁ Πλειστός, διὰ τοῦ εὐρέος Κρισσαίου ἢ Κιρραίου πεδίου, ὅπερ ἁπλοῦται πρὸς δυσμὰς μέχρι σχεδὸν τῆς λοκρικῆς πόλεως Ἀμφίσσης, καὶ εἶναι μὲν ἐν γένει γονιμώτατον, ἀλλ᾽ ὀλιγώτερον ὁπωσοῦν εὔφορον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος, τὸ ὑπὸ τὴν Κίρφιν παρακείμενον, ὅπου ἔκειτο καὶ ὁ λιμήν, ἡ Κίρρα, πλησίον τῆς σημερινῆς Μαγούλας. Διότι ἀρχαῖοι μὲν καὶ νεώτεροι διεφώνησαν, περὶ τοῦ ἂν ἡ Κίρρα καὶ ἡ Κρίσσα ἦσαν δύο διάφοροι πόλεις, ἢ μία καὶ ἡ αὐτή, ἀλλὰ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ πρώτη γνώμη, καθ᾽ ἣν ἡ Κίρρα ἦτο ὁ τῆς Κρίσσης λιμήν. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων πόλεων, Δελφῶν, Κρίσσης, Κίρρας, ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη ἦσαν κατ᾽ ἀρχὰς ὅλως ἀκατονόμαστοι, μεγάλη δὲ καὶ ἰσχυρὰ ἀναφαίνεται ἡ Κρίσσα, κατέχουσα ἅπαν τὸ μεταξὺ Παρνασσοῦ, Κίρφιος καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς ὀνομασθέντος Κρισσαίου κόλπου πεδίον, τὸ δὲ σπουδαιότερον, καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς Πυθοῦς, δηλαδὴ τὸ μαντεῖον, καὶ ἔχουσα ὄχι μικρὰ ὠφελήματα ἀπὸ τοὺς πολυαρίθμους προσκυνητὰς ὅσοι προσήρχοντο εἰς αὐτὸ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Βραδύτερον ὅμως, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ὁ λιμὴν τῆς Κίρρας ἤρχισεν αὐξάνων καὶ ἐπιφέρων, ὡς πολλάκις συμβαίνει, τὴν παρακμὴν τῆς κυρίας πόλεως, τῆς Κρίσσης· ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ οἱ διοικοῦντες τὰ τοῦ μαντείου, βλέποντες σχηματισθεῖσαν περὶ αὐτὸ πόλιν λόγου ἀξίαν, τοὺς Δελφούς, ἠθέλησαν ν᾽ ἀπαλλαγῶσι τῆς τῶν Κρισσαίων κυριαρχίας καὶ νὰ γίνωσιν αὐτοὶ κύριοι τοῦ μαντείου. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Κρίσσα δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ἐν ἡσυχίᾳ τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐστερήθη τῆς τε διοικήσεως τοῦ μαντείου, καὶ τῶν ὠφελημάτων τὰ ὁποῖα, ἄλλοτε μὲν αὕτη ἀπελάμβανεν ἀπὸ τῶν προσκυνητῶν, ἤδη δὲ εἰσεπράττοντο ὑπὸ τῆς Κίρρας. Εἰς τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀφορμὴν ἔριδος, προσετέθη καὶ τοῦτο, ὅτι, ὡς λέγεται, οἱ Κιρραῖοι ἐπέβαλον βαρυτάτους

φόρους εἰς τοὺς διὰ θαλάσσης προσερχομένους πρὸς τὸ ἱερὸν ἀνθρώπους, και ἄλλας ἔπραξαν βιαιοπραγίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὸ 595 πρὸ Χριστοῦ, ὅτε τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, εἴτε κατ' εἰσήγησιν τῶν Φωκέων, εἴτε καὶ οἴκοθεν κηδόμενον περὶ τοῦ ναοῦ, ἀπεφάσισεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ περιφήμου νομοθέτου Σόλωνος, νὰ παρεμβῇ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Κιρραίους. Ἐντεῦθεν προέκυψε πόλεμος δεκαετής, ὁ λεγόμενος πρῶτος ἱερὸς πόλεμος, ὅστις ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, διὰ τῆς κοινῆς συμπράξεως τῶν μὲν Θεσσαλῶν ὑπὸ τὸν Ἀλευάδην Εὐρύλοχον, τῶν δὲ Σικυωνίων ὑπὸ τὸν Κλεισθένη, καὶ τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Ἀλκμαίωνα. Ἡ Κίρρα, ὡς φαίνεται, ἀντέστη γενναίως, μέχρις οὗ ἀπεκλείσθη ἀπὸ θαλάσσης, διὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους· ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἐκυριεύθη ἡ πόλις, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐξηκολούθησαν ἀμυνόμενοι ἐπὶ τῆς Κίρφιος. Τελευταῖον ὅμως καθυπετάχθησαν· και ἡ μὲν πόλις αὐτῶν ὅλως κατεστράφη, ἢ τὸ πολὺ ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα μόνον πρὸς ἀπόβασιν προσκυνητῶν, πᾶσα δὲ ἡ παρακειμένη πεδιὰς καθωσιώθη εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδιοκτησία παρεξετάθη τοιουτοτρόπως μέχρι τῆς θαλάσσης· καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀπόφασιν, τὸ πλούσιον τοῦτο πεδίον, τὸ σήμερον κατάφυτον ὑπὸ ἐλαιῶν, κατεδικάσθη νὰ μένῃ ἐσαεὶ ἀγεώργητον καὶ ἀφύτευτον, καὶ ἐν γένει ἀκαλλιέργητον, νὰ μὴ χρησιμεύσῃ δὲ εἰμὴ μόνον εἰς νομὴν βοσκημάτων. Ἡ ἀπόφασις αὕτη, ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται παράλογος καὶ ἄσκοπος, δὲν ἦτο ἀληθῶς τοιαύτη· διότι ὄχι μόνον ἐτρέφοντο ἐν τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ τὰ ἀναρίθμητα ἱερεῖα, τὰ ὁποῖα, πωλούμενα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ εἰς προσκυνητάς, ἐχρησίμευον εἰς τὰς θυσίας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι, διακωλυθείσης τῆς καλλιεργείας τοῦ πεδίου, προελαμβάνετο ἡ ἀνέγερσις πάσης νέας ἀντιπάλου, ἐπὶ τῆς παραλίας, πόλεως. Τί δ' ἀπέγινεν ἡ Κρίσσα, ἄδηλον· δὲν γνωρίζομεν, δηλαδή, ἂν καὶ αὕτη κατεστράφη, ἢ παρέμεινεν ὡς ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Δελφοὺς πόλις. Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Δελφοὶ ἔκτοτε παρίστανται ὡς πόλις αὐτοτελής· καὶ μετεῖχε μὲν ἡ πόλις αὕτη τοῦ κοινοῦ τῶν Φωκέων συνεδρίου, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἱεροῦ διηύθυνεν αὐτὴ κυριαρχικῶς, ἂν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἠμφισβητήθη ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τῶν Φωκέων.

Νομίσματα τῶν Δελφῶν

(Κεφαλὴ κριοῦ, κεφαλὴ τράγου καὶ δελφῖνες)

(Κεφαλὴ Αἰθίοπος καὶ κεφαλὴ τράγου)

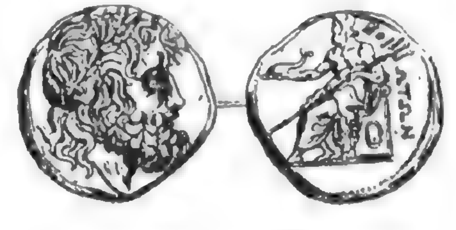
Ὁ πόλεμος ὅστις ἐπήγαγε τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων μεταβολήν, εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν γεγονὸς πλείστου λόγου ἄξιον· διότι, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, εἶναι τὸ πρῶτον, καὶ ἴσως τὸ μόνον γεγονὸς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, καθ' ὃ βλέπομεν κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον πάντες οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ἔχουσιν ἴσην ψῆφον, ἀποφασίζον κοινήν τινα ἐπιχείρησιν, τὰς δὲ πολιτείας ἀναλαμβανούσας τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη ἐπιμενούσας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ τούτου σκοποῦ. Μέχρι τοῦ γεγονότος τούτου, ἡ ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν εἶναι μεμονωμένη, καὶ οὐδεὶς πολιτικὸς δεσμὸς φαίνεται συνάπτων αὐτάς. Μετὰ δὲ τὸν πρῶτον ἱερὸν πόλεμον, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παρούσης περιόδου, αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐξακολουθοῦσι μὲν νὰ κοινοπραγῶσιν, ἀλλὰ συνδέονται ἐπὶ τούτῳ διὰ δεσμοῦ ἄλλου εἴδους, διὰ τῆς λεγομένης ἡγεμονίας, καθ' ἣν μία πόλις ἰσχυροτέρα προεδρεύει, ἢ μᾶλλον δυναστεύει ἄλλων ὑποδεεστέρων, καὶ ὄχι, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διὰ συνεδρίου συγκειμένου ἐξ ἴσων πολιτειῶν. Τελευταῖον ὁ ἱερὸς οὗτος πόλεμος ἐπέφερε καὶ ἕτερόν τι ἀποτέλεσμα, οὐδὲν ἧττον λόγου ἄξιον, διότι ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Κίρρας συνέστησαν οἱ νικηφόροι σύμμαχοι τὸν ἀγῶνα τὸν ὀνομαζόμενον Πύθια.

Οἱ Ἕλληνες συνείθιζον νὰ φαιδρύνωσιν ἁπάσας σχεδὸν τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πανηγύρεις δι' ἀγώνων μουσικῶν, ποιητικῶν, φιλολογικῶν καὶ πρὸ πάντων γυμναστικῶν, τοιαῦται δὲ δι' ἀγώνων κεκοσμημέναι πανηγύρεις ὑπῆρχον πολλαὶ εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἑλληνικὰς πολιτείας, ἀλλὰ τῶν ἑορτῶν τούτων δὲν μετεῖχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰμὴ οἱ ἄμεσοι περίοικοι τῆς πόλεως ἐν ᾗ ἐτελοῦντο. Τέσσαρες δὲ μόνον, ἤτοι τὰ Ὀλύμπια (ἱερὰ ἢ ἀγωνίσματα), τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἴσθμια ἀπέβησαν κοιναὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος πανηγύρεις, διότι εἰς αὐτὰς συνέτρεχον ἀγωνισταὶ ἀφ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων· καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἐπιφανέστατα μὲν ἦσαν τὰ Ὀλύμπια, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὰ προκείμενα Πύθια. Τὰ Πύθια ἐτελοῦντο καὶ πρότερον εἰς τιμὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, ἀλλὰ ἅπαξ κατὰ πᾶσαν ὀκταετίαν καὶ διὰ μόνων μουσικῶν ἀγώνων· ἤδη δὲ ἤρχισαν νὰ πανηγυρίζωνται ἅπαξ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, εἰς τὸ τέλος τοῦ θέρους, καὶ ὄχι πλέον περὶ τὸ ἀπόκρημνον τῶν Δελφῶν χωρίον, ὡς πρότερον, ἀλλὰ εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν πεδίον, πλησίον τῆς καταστραφείσης Κίρρας, διότι, πλὴν τῶν μουσικῶν ἀγώνων, προσετέθησαν καὶ γυμνικοί, καὶ ἁρματοδρομίαι· ἀγωνοθέται δέ, ἤτοι ἐπιμεληταὶ τοῦ ἀγῶνος, ἦσαν οἱ ἀμφικτύονες, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἐπιτρόπους αὐτῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην πυθικὴν πανήγυριν, ἥτις, οὕτω πως καταρτισθεῖσα, ἐτελέσθη ἐν ἔτει 586 πρὸ Χριστοῦ, ἐδόθησαν εἰς τοὺς νικητὰς πολύτιμα βραβεῖα, ἀλλὰ κατὰ τὴν δευτέραν, ἐν ἔτει 582, οἱ ἀριστεύσαντες δὲν ἔλαβον εἰμὴ κλάδους δάφνης, διότι τὸ κλέος, τὸ ὁποῖον τάχιστα ἐκτήσαντο οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἦτο τοσοῦτον, ὥστε πᾶν ἄλλο βραβεῖον ἐλογίσθη περιττόν. Ὁπόσον δὲ μέγα ἦτο τὸ κλέος τοῦτο, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυθικοῦ ἀγῶνος, συνηγωνίσθη ἐνταῦθα καὶ ἐνίκησεν ἅρματι καὶ ἐστεφανώθη αὐτὸς ὁ Σικυώνιος δεσπότης Κλεισθένης, ὅστις διετέλεσεν εἷς τῶν στρατηγῶν τοῦ κατὰ τῆς Κίρρας πολέμου.

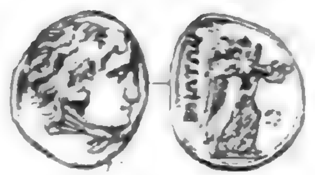
Παμβοιωτικὰ νομίσματα

(Ζεὺς καὶ Νίκη)

(Ζεὺς καὶ Ποσειδῶν κρατῶν Δελφῖνα)

(Ἡρακλῆς καὶ Νίκη Τροπαιοφόρος)

Ἡ Φωκὶς λοιπὸν περιελάμβανε τρία τῶν κυριωτάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἱδρυμάτων, τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, τὰ Πύθια καὶ ἐν μέρει αὐτὸ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, ἂν καὶ ἄλλως δὲν ὑπῆρξε πολλοῦ λόγου ἀξία ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, ἐνῷ ἡ Βοιωτία, ἡ πολυειδῶς ἐν αὐτῇ διαπρέψασα, οὐδὲν τῶν τοιούτων πανελληνίων ἱδρυμάτων περιεῖχεν. Ἡ Βοιωτία κεῖται μεταξὺ τῆς Φωκίδος καὶ τῆς ἀνατολικῆς Λοκρίδος ἀφ' ἑνός, ἤτοι πρὸς τὸ βορειοδυτικόν, καὶ τῆς Ἀττικῆς ἀφ' ἑτέρου, ἤτοι πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικόν, ἁπτομένη, ὡς καὶ ἡ Φωκίς, ἀμφοτέρων τῶν ἑκατέρωθεν θαλασσῶν, τοῦ τε δηλαδὴ κορινθιακοῦ κόλπου, πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικόν, καὶ τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης, πρὸς τὸ ἀρκτικοανατολικόν· ἐνταῦθα ὅμως ἡ παραλία αὐτῆς εἶναι μεγαλειτέρα τῆς φωκικῆς, διότι, ἀρχομένη ἀπὸ Ἀνθηδόνος, δι' ἧς συνορεύει πρὸς τοὺς ὀπουντίους Λοκρούς, φθάνει μέχρις Ὠρωποῦ, τοῦ πολλάκις ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀμφισβητηθέντος. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστο-

ρικῶν χρόνων, αἱ ὁμηρικαὶ βασιλεῖαι δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, ὡς καὶ ἁπανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος· ἀντὶ τούτων δὲ εὑρίσκομεν δώδεκα ἢ δεκατρεῖς αὐτονόμους πόλεις, καθ' ἑαυτὰς μὲν ἀριστοκρατικῶς κυβερνωμένας, συνδεομένας, δὲ πρὸς ἀλλήλας δι' ὁμοσπονδίας, ἧς προΐσταται ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τούτων, αἱ Θῆβαι. Ἑτέρα δὲ ἀξιοσημείωτος μεταβολὴ τῆς ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, εἶναι ὅτι ὁ Ὀρχομενός, ὅστις κατὰ τὸν ὁμηρικὸν κατάλογον τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατευσάντων Ἑλλήνων ἀπετέλει κράτος αὐτοτελὲς καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχον πρὸς τοὺς Βοιωτούς, ἀλλ' ὑπὸ ἰδίου ἔθνους, τῶν Μινυῶν, οἰκούμενον, ἤδη περιελήφθη εἰς τὴν βοιωτικὴν ὁμοσπονδίαν, ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν καὶ ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν προσηγορίαν τοῦ Μινυείου Ὀρχομενοῦ. Ἦσαν δὲ αἱ Μινύαι ἓν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐθνῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, διότι λέγεται, ὅτι κατέσχον ποτὲ πλεῖστα τῆς Ἑλλάδος μέρη ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ μέχρι τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Πύλου, καί τινα αὐτῶν ἴχνη ἀναφαίνονται ἐν Τριφυλίᾳ, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἀλλ' ἐπισημότατον τῶν Μινυῶν κτίσμα ἦτο ὁ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενός, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων παρακμὴ ἀποδίδεται εἰς τὴν πολλάκις προμνημονευθεῖσαν ἐπιδρομὴν τῶν Βοιωτῶν ἐκ Θεσσαλίας· ἂν καί, ἐνῷ ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη λέγεται ὅτι συνέβη μετὰ τὰ τρωϊκά, ὁ Ὅμηρος ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ δὲν ἀναφέρει Βοιωτούς, μνημονεύει δὲ αὐτῶν, ὡς κατεχόντων τὴν Βοιωτίαν πρὸ τῶν τρωϊκῶν. Ὁπωσδήποτε, βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ Ὀρχομενὸς εἶχε παραδόξως ποτὲ ἀκμάσει· ὁ πλοῦτος αὐτοῦ εἶναι πολυθρύλητος ἐν τῇ Ἰλιάδι· καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη ἐκοινώνει τοῦ ἐν Καλαυρίᾳ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, πρόδηλον ὅτι τὸ κράτος αὐτῆς ἥπλοῦτο μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ εἶχε λόγου ἀξίαν ἐμπορίαν, διότι ἄλλως δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς μετεῖχε συνεδρίου συγκειμένου καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν πόλεων· Ἑρμιόνης, Ἐπιδαύρου, Αἰγίνης, Ἀθηνῶν, Πρασιῶν καὶ Ναυπλίας. Ἡ δ' ἀκριβεστέρα ὁπωσοῦν παρατήρησις τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τοῦ Ὀρχομενοῦ δύναται ἴσως καὶ οἴκοθεν νὰ ἐξηγήσῃ τήν τε ἀρχαίαν αὐτοῦ προκοπὴν καὶ τὴν μετέπειτα φθίσιν. Τῷόντι ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο εἰς τὴν βόρειον ὄχθην τῆς Κωπαΐδος λίμνης, ἥτις δέχεται ὄχι μόνον τὸν ἀπὸ τῆς φωκικῆς κοιλάδος καταρρέοντα Κηφισόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ποτάμια κατερχόμενα ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τοῦ Ἑλικῶνος. Χωρίζεται δὲ ἡ λίμνη ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν εὐβοϊκὸν πορθμὸν παραλίας δι' ἀποτόμου ὄρους, καὶ τὰ ὕδατα αὐτῆς ἐκρέουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ὑπογείως, ἐν μέρει μὲν διὰ φυσικῶν χασμάτων, οἷα ἔχουσι πολλὰ τὰ τιτανώδη ὄρη, ὧν ἐστι καὶ τὸ παρακείμενον τῇ λίμνῃ, ἐν μέρει δὲ διὰ μακρᾶς τεχνητῆς ὑπονόμου. Ὁσάκις λοιπὸν τὰ ὑπὸ γῆς ταῦτα ῥεῖθρα, ἐπιμελῶς διατηρούμενα, ἦσαν ἀνοικτά, μέγα τῆς λίμνης μέρος ἀπεξηραίνετο καὶ μετεβάλλετο εἰς πεδίον γεωργήσιμον λιπαρώτατον· ὁσάκις ὅμως αἱ διέξοδοι ἐκεῖναι παρημελοῦντο ἢ καὶ ἐξεπίτηδες ἐφράσσοντο ὑπὸ πολεμίων, τὰ ὕδατα ἐσωρεύοντο ἐν τῇ λίμνῃ εἰς ὑπερβολὴν καὶ συνέβαινον δυστυχήματα

Νομίσματα Θηβῶν

(Βοιωτικὴ ἀσπὶς καὶ Ἡρακλῆς τοξεύων)

(Διόνυσος)

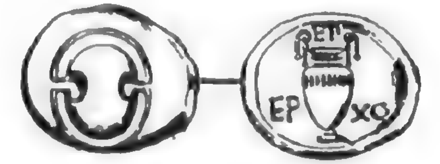
(Ἡρακλῆς ἁρπάζων τὸν τρίποδα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Ἀπόλλωνος)

Σημ. Ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τῶν δύο τελευταίων νομισμάτων ἡ Βοιωτικὴ ἀσπίς.

μεγάλα· πολλαὶ πόλεις ἐκ τούτου ἐντελῶς κατεποντίσθησαν· τοιοῦτό τι ἐκινδύνευσαν νὰ πάθωσι καὶ αἱ Κῶπαι, ἀφ' ὧν ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἡ λίμνη, ὁ δ' Ὀρχομενὸς ἠναγκάσθη νὰ μετατεθῇ ἀπὸ τοῦ πεδίου εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ Ὑφαντίου ὄρους. Ὥστε ἡ παρακμὴ αὐτοῦ προῆλθεν ἴσως καὶ ἐκ τοιαύτης τινὸς αἰτίας. Ἀλλ' ἐξ οἱασδήποτε ἀφορμῆς, καὶ ὁποτεδήποτε συνέβη, εἴτε δηλαδὴ πρὸ τοῦ 776 πρὸ Χριστοῦ εἴτε μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, βέβαιον εἶναι ὅτι καθ' ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εὑρίσκομεν Ὀρχομενὸν ὅλως βοιωτικὸν ἤδη ὄντα, εἰ καὶ σῴζοντα τὰς μινυείους αὐτοῦ παραδόσεις, ὑποβλεπόμενον δὲ πάντοτε ὑπὸ τῶν Θηβῶν, ὡς δευτέραν πόλιν τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας.

Ἡ εὐθεῖα ὁδὸς ἀπὸ τῶν πυλῶν τῆς Φωκίδος ἄγουσα πρὸς τὴν Βοιωτίαν, διέρχεται διὰ τῆς Χαιρωνείας, ἀφίνουσα δεξιᾷ μὲν τὴν Λεβάδειαν, ἀριστερᾷ δὲ τὸν Ὀρχομενόν, καὶ ἔπειτα παρακολουθεῖ τὴν νοτιοδυτικὴν ὄχθην τῆς Κωπαΐδος, διαβαίνουσα πλησίον τῶν πόλεων Κορωνείας, Ἀλαλκομενῶν καὶ Ἁλιάρτου, αἵτινες πᾶσαι κεῖνται περὶ τὸ Τιλφώσσιον ὄρος, τὸ συναπτόμενον μετὰ τοῦ Ἑλικῶνος, διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο ὑψομένου Λειβηθρίου ὄρους. Τὸ Τιλφώσσιον εἶναι σπουδαιοτάτη στρατιωτικὴ θέσις, διότι ἀποτελεῖ μετὰ τῆς παρακειμένης λίμνης πύλην στενήν, δι' ἧς διέρχεται ὁ ἀπὸ Φωκίδος ἐπὶ τὰς Θήβας προελαύνων στρατός. Τῆς δὲ τελευταίας ταύτης πόλεως ἡ χώρα ἡπλοῦτο ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς μέσης Βοιωτίας, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Κωπαΐδος λίμνης, καὶ περιελάμβανε μὲν τάς τε Ἀκραιφίας καὶ τὸ ὄρος Πτῷον, ἥπτετο δὲ πιθανῶς τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης, παρὰ τὴν κώμην Σαλγανεύς, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἀνθηδόνος. Πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν τῶν Θηβῶν καὶ παρὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ὑψηλοῦ Ἑλικῶνος ἔκειτο ἡ πόλις τῶν Θεσπιῶν, ἧς ἡ χώρα ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ἐνδοτάτου μυχοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου καὶ συνώρευε, περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν ἄκραν τῆς Φωκίδος, πρὸς τὴν φωκικὴν πόλιν Βοῦλιν. Τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τῆς Βοιωτίας πεδίον ποτίζεται ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ Κιθαιρῶνος κατερχομένου Ἀσωποῦ, ὅστις νωθρῶς ὁπωσοῦν σύρεται μέχρι τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης· καὶ μεταξὺ μὲν αὐτοῦ καὶ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ τοῦ Πάρνηθος ἔκειντο αἱ Πλαταιαὶ καὶ ἡ χώρα αὐτῶν, καὶ ἡ χώρα τῆς Τανάγρας, διότι καθ' ἑαυτὴν ἡ πόλις Τάναγρα ἦτο πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ· εἰς δὲ τὴν μεσημβρινοδυτικωτάτην γωνίαν τῆς Βοιωτίας, ὁ Ὠρωπός· πάλιν δὲ ἐπὶ τῆς μεταξὺ τῆς εὐβοϊκῆς Χαλκίδος καὶ τῶν Θηβῶν ὁδοῦ, ὁ Μυκαλυσσός.

Νομίσματα Ὀρχομενοῦ

(Ἀμφορεὺς)

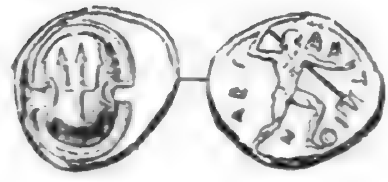
(Ἵππος)

Σημ. Ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τῶν νομισμάτων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων Βοιωτικῶν νομισμάτων, ἡ ἀσπίς.

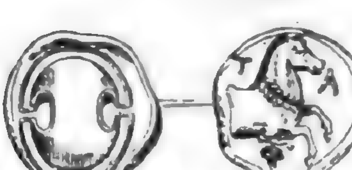
Αἱ πόλεις αὗται ἀπετέλουν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὁμοσπονδίαν, τῆς ὁποίας ἀμέσως μετεῖχον αἱ μεγαλείτεραι ἐξ αὐτῶν, ἐνῷ αἱ μικρότεραι ὑπήγοντο εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τῶν κυριωτέρων, ὡς ὑπήκοοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον. Ἀμέσως δὲ μετεῖχον τῆς ὁμοσπονδίας, ὡς φαίνεται, αἱ Θῆβαι, ὁ Ὀρχομενός, ἡ Λεβάδεια, ἡ Κορώνεια, ἡ Ἁλίαρτος, αἱ Κῶπαι, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Τάναγρα, αἱ Θεσπιαὶ καί, μέχρι τοῦ 510 ἔτους περίπου πρὸ Χριστοῦ, αἱ Πλαταιαί. Αἱ Ἀκραιφίαι μετὰ τοῦ παρακειμένου ὄρους Πτῴου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ χρηστηρίου, ἔτι δὲ ἡ Σκῶλος, ὁ Γλίσας καὶ ἄλλοι τόποι ὑπέκειντο εἰς τὰς Θήβας·

ἡ δὲ Χαιρώνεια, ἡ Ἀσπληδών, οἱ Ὄλμωνες καὶ ὁ Ὑηττός, εἰς τὸν Ὀρχομενόν· αἱ δὲ Σῖφαι, τὰ Λεῦκτρα, ὁ Κερησσὸς καὶ ἡ Θίσβη, εἰς τὰς Θεσπιάς. Τῆς συμμαχίας ταύτης ἀναφέρονται κοινόν τι συνέδριον, τὰ καλούμενα Παμβοιώτια, καὶ κοινοὶ ἄρχοντες, οἱ ὀνομαζόμενοι βοιωτάρχαι, οἵτινες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος καὶ ἐπεμελοῦντο τὰς κοινὰς τῆς συμπολιτείας ὑποθέσεις. Ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, οἱ βοιωτάρχαι ἦσαν ἕνδεκα, ὧν δύο ἐκ Θηβῶν· ἀλλ' ἀγνοεῖται ἂν ἦσαν πάντοτε τοσοῦτοι, καὶ κατὰ τίνα ἀναλογίαν ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν διαφόρων πόλεων. Τὰ δὲ παμβοιώτια, τελούμενα περιοδικῶς περὶ τὴν Κορώνειαν, ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, ἦσαν θρησκευτικὴ μᾶλλον ἢ πολιτικὴ σύνοδος. Ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρονται τέσσαρες βουλαί, μεθ' ὧν οἱ βοιωτάρχαι συνεβουλεύοντο περὶ τῶν σπουδαιοτέρων πραγμάτων, αἵτινες ὅμως ἄδηλον μὲν πῶς συνεκροτοῦντο, ἄδηλον δὲ ἂν ὑπῆρχον κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἱστορικὴν περίοδον. Ἀληθῶς δὲ εἰπεῖν τὰ πράγματα τῆς συμπολιτείας διείποντο ὑπὸ τῶν Θηβαίων, οἵτινες δὲν κατέλυσαν μὲν ποτὲ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πόλεων, ἀλλ' ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦγον καὶ ἔφερον αὐτάς.

Νομίσματα Βοιωτικῶν πόλεων

Ἁλιάρτου (Ποσειδῶν)

Τανάγρας (Ἵππος)

Θεσπιῶν (Ἀφροδίτη καὶ δύο ἡμισέληνοι)

Σημ. Ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τῶν νομισμάτων τούτων ἡ Βοιωτικὴ ἀσπίς.

Κατ' ἰδίαν λοιπὸν ἑκάστη πόλις εἶχε τὴν βουλὴν αὐτῆς, τὸ πολίτευμα αὐτῆς καὶ τὴν συνείδησιν ὅτι ἦτο αὐτόνομος καὶ αὐτοτελής, ἀλλ' ὅτι συγχρόνως εἶχε καθήκοντά τινα πρὸς τὴν ὁμοσπονδίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν πολλὰ περὶ τῶν κατ' ἰδίαν τούτων πολιτευμάτων. Ὀλίγαι μόνον περιεσώθησαν εἰδήσεις περὶ παναρχαίου τινὸς νομοθέτου τῶν Θηβῶν, ὅστις ὠνομάζετο Φιλόλαος, ἦτο κορίνθιος τὸ γένος καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ ὀλιγαρχικὸν σωματεῖον τῶν Βακχιαδῶν, τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνα τότε τὴν Κόρινθον. Ἦτο δὲ φίλος τοῦ κορινθίου ὁμοίως Διοκλέους, ὀνομαστοῦ διὰ τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ διότι ἀνεδείχθη νικητὴς εἰς τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, κατὰ τὴν 13 Ὀλυμπιάδα, ἤτοι ἐν ἔτει 728 πρὸ Χριστοῦ. Ὁ Διοκλῆς, λαβὼν ἀφορμήν τινα δυσαρεσκείας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐγκατέλιπεν αὐτὴν διὰ παντὸς καὶ ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Θήβας, ὅπου παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ φίλος του Φιλόλαος καὶ ὅπου ἀμφότεροι συνέζησαν καὶ ἀπέθανον. Εἰς Θήβας δὲ διατρίβων ὁ Φιλόλαος προσεκλήθη, ἄδηλον πῶς καὶ διατί, ὑπὸ τῶν Θηβαίων νὰ γράψῃ νόμους τῇ πόλει αὐτῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνείθιζον ἐνίοτε νὰ προσκαλῶσι πολίτην ἄλλης πόλεως ὡς ἁρμοστὴν καὶ διαιτητὴν τῶν ἐμφυλίων αὐτῶν ἐρίδων, καὶ ἴσως τοιαύτη τις ἀφορμὴ ἐδόθη ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν νόμων τοῦ Φιλολάου, οἵτινες ἐκαλοῦντο νόμοι (1) θετικοί, ἦτο νὰ διατηρηθῇ

(1) Περὶ τῶν νόμων τούτων γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι ἐπέβαλλον ἀναγκαστικῶς τὴν υἱοθεσίαν ἐν περιπτώσει ἐλλείψεως κληρονόμου φυσικοῦ. Πάντως τὸ **νόμος θετικὸς** δὲν εἶχε τὴν ἔννοιαν τοῦ νῦν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καθιερωμένου γενικοῦ ὅρου τῶν **«θετικῶν νόμων»** τῆς πολιτείας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν **ἀπόλυτον** ἐκ τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ ἐκ τῆς Ἠθικῆς ἀπορρέοντα **νόμον**.

σῶος ὁ ἀρχικὸς ἀριθμὸς τῶν κλήρων τῆς γῆς, τοὺς ὁποίους εἶχον οἱ πολῖται, καὶ νὰ προληφθῇ ἡ ἐπ' ἄπειρον ὑποδιαίρεσις τῶν κλήρων καὶ ἡ ἐκ τούτου πενία τῶν πολιτῶν.

Ἐπὶ τούτῳ ὁ Φιλόλαος ἀπηγόρευσε μέν, ὡς φαίνεται, τὴν ἔκθεσιν τῶν παίδων, ἀλλ' ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πένητα πατέρα νὰ φέρῃ τὸ νεογνὸν εἰς τὸν ἄρχοντα, ὅστις ἐπώλει αὐτὸ εἰς τὸν βουλόμενον τῶν πολιτῶν, ὁ δὲ ἀγοράσας ὤφειλε νὰ ἀναθρέψῃ τὸν παῖδα, ἠδύνατο ὅμως ἡλικιωθέντα καὶ νὰ τὸν μεταχειρισθῇ ὡς δοῦλον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐκινήθη πολλάκις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Τῳόντι, ἐπειδὴ τότε ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία δὲν εἶχον ἔτι ἀναπτυχθῇ πολύ, πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ τὰς ἐπικρατούσας ἰδέας, καὶ ἐνίοτε κατὰ τὰς ῥητὰς τῶν πολιτευμάτων διατάξεις, δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς πολίτας νὰ μετέρχωνται αὐτὰς ἐλευθέρως, ὁ κύριος πόρος τῶν οἰκογενιῶν ἦτο ἡ γῆ· ἀλλὰ πολλαπλασιασθέντων τῶν ἀπογόνων ἑκάστης οἰκογενείας καὶ διανεμηθέντος πολὺ τοῦ ἀρχικοῦ ἑκάστης κλήρου, ἠλαττοῦτο τοσοῦτον ἡ περιουσία αὕτη τοῦ πολίτου, ὥστε οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ οὔτε εἰς τὴν ἰδίαν, οὔτε εἰς τὴν τῆς πολιτείας συντήρησιν. Ἐντεῦθεν τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας τοῦ νὰ διατηρῆται ὅσον ἔνεστι σῶος ὁ ἀρχικὸς ἀριθμὸς τῶν κλήρων, καὶ αἱ ἐπὶ τούτῳ γενόμεναι νομοθετικαὶ πράξεις, αἵτινες ὅμως ὅλαι ἀπέτυχον, διότι παρεβίαζον τὸν νόμον τῆς φύσεως, ἤτοι παρεμποδίζουσαι τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν οἰκογενειῶν, ἤτοι, διὰ ποικίλων τρόπων, ἀποξενώνουσαι ἀπὸ αὐτῶν τὰ τέκνα. Ἰδίως δὲ ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη τοῦ Φιλολάου διάταξις, ἥτις ἔκοπτε μᾶλλον ἢ ἔλυε τὸ ζήτημα. διότι ἡ εἰς δουλείαν καταδίκη τῶν παίδων τῶν πενήτων ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν εἰς θάνατον καταδίκην. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη τοῦ νὰ προληφθῇ ἡ τῶν περιουσιῶν ἀνισότης, ἔχει μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον σχέσιν τινὰ πρὸς τὰς περὶ ἰσοκτημοσύνης, κοινοκτημοσύνης καὶ ἄλλας τοιαύτας δοξασίας, αἵτινες προῆλθον εἰς μέσον καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν Εὐρώπῃ, διὸ πολλάκις παρεβλήθη πρὸς αὐτάς, ἀληθῶς δὲ ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον τούτων παράλογος. Τὸ πάλαι, μηδόλως ἢ μικρᾶς ὑπαρχούσης τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ ὅσον ἔνεστι διατήρησις τῶν ἀρχικῶν τῆς γῆς κλήρων ἦτο ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὴν πολιτείαν· ὥστε ἂν ὁ νομοθέτης ἐπεδίωκε πρᾶγμα ἀνέφικτον, ἐπεδίωκε τοὐλάχιστον αὐτὸ ἐπειγόμενος ὑπὸ πολιτικῆς τινος καὶ κοινωνικῆς ἀνάγκης. Σήμερον δέ, ὅτε ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία ἔλαβον τοσοῦτον θαυμαστὴν ἀνάπτυξιν, καὶ τιμῶνται ἁπανταχοῦ καὶ ἐλευθέρως ἐνασκοῦνται, πᾶν τὸ ἀξιοῦν νὰ ἀνατρέψῃ τὰς φυσικὰς περὶ τῆς ἐλευθέρας ἰδιωτικῆς κτήσεως ἀρχάς, εἶναι ὄχι μόνον, ὡς πάντοτε, ἀκατόρθωτον, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς παράλογον, καθὸ ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ὑπαγορευόμενον. Ὁπωσδήποτε ἡ νομοθεσία τοῦ Φιλολάου εἶναι ἀξιοσημείωτος ὡς μία ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας γνωστὰς ἀποπείρας τὰς γενομένας ἐν Ἑλλάδι ἵνα ρυθμισθῶσι διὰ νόμων ῥητῶν αἱ αὐτοφυεῖς ὁρμαὶ καὶ περιστάσεις τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Ἄλλος νόμος τῶν Θηβαίων ἀρχαῖος, ἂν ὄχι ἀνατρέχων μέχρι Φιλολάου, ἦτο, ὅτι οὐδεὶς μετεῖχε τῆς ἀρχῆς, ὁ μὴ παύσας τοῦ νὰ ἐμπορεύηται ἐπὶ δέκα ἔτη, ἐξ οὗ μαρτυρεῖται τὸ πρὸ μικροῦ ῥηθέν,ὅτι τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα ἦσαν πολλάκις πολέμια τῆς ἐμπορίας. Ἕτερον ἀξιοσημείωτον γεγονὸς εἶναι ὅτι, περὶ τὰ τέλη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτης, τὸ πολίτευμα τῶν Θηβαίων εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ὀλιγίστων τινῶν οἴκων. ἐὰν πιστεύσωμεν αὐτοὺς τοὺς Θηβαίους, οἵτινες βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, δικαιολογούμενοι διότι εἶχον μηδίσει ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν, δηλαδὴ εἶχον συνταχθῇ μετὰ τῶν πολεμίων τούτων. ἔλεγον ὅτι ἐπολιτεύθησαν οὕτω διότι εἶχε παρ' αὐτοῖς τότε τὰ πράγματα δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ Φιλολάου περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχικῶν κλήρων εἰς οὐδὲν ὠφέλησαν, διότι οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι οἶκοι δὲν

ἐσφετερίσθησαν τὴν ὅλην ἀρχὴν εἰμὴ βεβαίως διότι ἀπέβησαν πολὺ τῶν ἄλλων πλουσιώτεροι. Ὁ πλοῦτος ἄλλως τε τῶν οἴκων τούτων δηλοῦται καὶ διὰ τῆς πολυθρυλήτου τῶν Θηβαίων ἱπποτροφίας, δι' ἣν αἱ Θῆβαι ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εὔιπποι, πλήξιπποι, πολυάρματοι καὶ εὐάρματοι. Καὶ εἰς Ὀρχομενὸν δὲ καὶ εἰς Λεβάδειαν ἦρχον οἱ ἱππεῖς, ὅπερ ἐστὶν οἱ ὀλιγαρχικοί, κατὰ τὸν μέγαν ἱστορικὸν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων Ἀριστοτέλην, τὸν ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ ἀκμάσαντα καὶ λέγοντα, ὅτι «ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὅσαις πόλεσιν ἐν τοῖς ἵπποις ἡ δύναμις ἦν, ὀλιγαρχίαι παρὰ τούτοις ἦσαν.» Εἰς Θεσπιὰς δὲ πάλιν ἐλογίζετο αἰσχρὸν ὄχι μόνον τὸ διδάσκεσθαι τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὸ μετέρχεσθαι γεωργίαν, ἡ δὲ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς λεγομένους Δημάρχους, οἵτινες ἐλαμβάνοντο πάντοτε ἐξ ἑπτὰ γενῶν, φημιζομένων ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Θεσπίου.

Ἐν γένει δὲ ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν Βοιωτῶν εἶχεν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν Θεσσαλῶν· διότι καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐπεκράτουν ὄχι μόνον ὀλιγαρχίαι, καὶ ἱπποτροφίαι, ἀλλὰ καὶ δίαιτα ἄσωτος ὁπωσοῦν καὶ ἀκόλαστος. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον μάλιστα τοῦτο, οὐδεμία ἑλληνικὴ φυλὴ κατεκρίθη τοσοῦτον πικρῶς ὅσον οἱ Βοιωτοί. Τὸ ὄνομα αὐτῶν κατήντησε συνώνυμον τῆς κτηνωδίας καὶ ἀμαθείας· αὐτὸς ὁ Θηβαῖος Πίνδαρος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τὴν διαβόητον παροιμίαν Βοιωτία ὗς, ἤτοι βοιωτικὸς χοῖρος, δι' ἧς ἐστιγματίζετο τὸ ἦθος τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ προσετίθετο, ὅτι ἦσαν θρασεῖς, καὶ ὑβρισταί, καὶ ὑπερήφανοι· πλῆκταί τε καὶ ἀδιάφοροι πρὸς πάντα ξένον καὶ δημότην· πρὸς τούτοις κατανωτισταί, δηλαδὴ περιφρονηταὶ παντὸς δικαίου, πρὸς τὰ ἀμφισβητούμενα τῶν συναλλαγμάτων οὐ λόγῳ συνιστάμενοι, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θράσους καὶ τῶν χειρῶν προσάγοντες βίαν. Τὸ δὲ πάντων παραδοξότερον, ἀπεδόθη καὶ εἰς ἑκάστην τῆς Βοιωτίας πόλιν κατ' ἐξαίρεσιν ἰδία τις κακία· καὶ ἐφημίζετο λοιπὸν ὅτι ἐν Ὠρωπῷ μὲν κατῴκει ἡ αἰσχροκέρδεια, ἐν Τανάγρᾳ δὲ ὁ φθόνος· ἐν Θεσπιαῖς, ἡ φιλονικία· ἐν Θήβαις, ἡ ὕβρις· ἐν Ἀνθηδόνη, ἡ πλεονεξία· ἐν Κορωνείᾳ, ἡ περιέργεια· ἐν Πλαταιαῖς, ἡ ἀλαζονεία· ἐν Ἁλιάρτῳ, ἡ ἀναισθησία· καὶ ἐπειδὴ ὡς φαίνεται ἐξηντλήθη ὁ κατάλογος τῶν ἠθικῶν ἁμαρτημάτων, καὶ δὲν ἔμεινε τί ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ὀγχηστόν, ἐρρέθη ὅτι ἐν Ὀγχηστῷ κατῴκει ὁ πυρετός.

Καὶ ὅμως μία τῶν πόλεων τούτων, καὶ ἴσως ἡ μᾶλλον ὅλων τῶν λοιπῶν διαβληθεῖσα, ἀνέδειξε τὸν ὑψιπετέστερον καὶ κατανυκτικώτερον τῶν λυρικῶν ποιητῶν ἀφ' ὅσους παρήγαγε ποτὲ ἔθνος ἐπὶ γῆς. Ὁ Πίνδαρος γεννηθεὶς εἰς Θήβας, τῷ 522 πρ. Χρ., περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου, δὲν ὕμνησε μόνον τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, δὲν ἐστεφάνωσε μόνον τοὺς Μαραθωνομάχους, ἀλλὰ ἐν μέσῳ τῶν θριαμβευτικῶν ἐκείνων ᾀσμάτων, καταλαμβάνεται ἐνίοτε ὑπὸ αἰσθημάτων μελαγχολικῶν, τὰ ὁποῖα ἐνθυμίζουσι μᾶλλον τοὺς μαλακωτέρους χριστιανικοὺς φθόγγους τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς μούσης, καὶ εἶναι ἰδίως πάντη ἀλλότρια τῆς τραχύτητος, ἵνα μή τι ἄλλο εἴπωμεν, τῆς ἀποδιδομένης εἰς τοὺς Βοιωτούς. Οὕτω ἀνακράζει που· ἐφήμεροι ἡμεῖς· τί ἄρα εἴμεθα : τί δὲν εἴμεθα: σκιᾶς ὄναρ ὁ ἄνθρωπος !

> Ἐπάμεροι· τί δέ τις; τί δ' οὔ τις ; σκιᾶς ὄναρ
> ἄνθρωπος . . . .

ἤ, στρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωήν, ἐλεεινολογεῖ τὰς ψυχὰς τῶν ἀσε-

βῶν, αἵτινες περιίπτανται ὑπὸ τὸν οὐρανόν, βασανιζόμεναι ὑπὸ πικρῶν ἀλγηδόνων καὶ κακῶν ἀφεύκτων, ἐνῷ αἱ ψυχαὶ τῶν εὐσεβῶν, κατοικοῦσαι ἐν τῷ οὐρανῷ, ᾄδουσιν ἐν ὕμνοις τὸν *μέγαν μάκαρα*·

ψυχαὶ δ' ἀσεβέων ὑπουράνιοι
γαίᾳ πωτῶνται ἐν ἄλγεσι φονίοις
ὑπὸ ζεύγλαις ἀφύκτοις κακῶν·
εὐσεβέων δ' ἐπουράνιοι νάοισαι
μολπαῖς μάκαρα μέγαν ἀείδοντ' ἐν ὕμνοις.

Μάκαρα μέγαν! ὅστις δὲν ἦτο βεβαίως ὁ μυθικὸς Ζεύς, ὁ θεὸς ὁ μέτοχος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ τῶν κακιῶν τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἡ ὑψηλοτέρα καὶ καθαρωτέρα ἐκείνη δύναμις, μέχρι τῆς ὁποίας ηὐτύχησε νὰ μετεωρισθῇ ὁ νοῦς ὀλίγων τινῶν προπατόρων μας, καὶ πλειότερον ἴσως πάντων ὁ τοῦ Πινδάρου νοῦς. Πάλιν δὲ εἰς ἑτέραν βοιωτικὴν πόλιν, τὴν Τάναγραν, ἐγεννήθη ἡ Κόριννα, τῆς ὁποίας ἐλάχιστα μὲν διεσώθησαν ἔπη, ἀλλ' ἡ δόξα ἀπέβη ἀθάνατος, διότι λέγεται διατελέσασα διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τοῦ Πινδάρου, καὶ διαγωνισθεῖσα πρὸς τὸν ἀοιδόν, καὶ νικήσασα μάλιστα αὐτόν, ἂν καὶ μᾶλλον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς ἢ διὰ τὴν τέχνην.

Αἱ βοιωτικαὶ ὀλιγαρχίαι εἶχον μέν, κατὰ τὸν βίον, ὁμοιότητά τινα πρὸς τὰς θεσσαλικάς, ἀλλὰ δὲν διετήρησαν τὸν ἀναρχικόν, τὸν ἀνθελληνικὸν τούτων χαρακτῆρα. Εἰς τὰ βοιωτικὰ πολιτεύματα, ἂν καὶ ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν αὐτά, ὁ δῆμος δὲν φαίνεται ἀπεστερημένος νομίμων τινῶν δικαίων· οἱ ὁπλῖται τῆς Βοιωτίας ὑπῆρξαν πάντοτε ἐκ τῶν ὀνομαστοτάτων τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ δὲ τὴν πέμπτην καὶ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα, ὁ δῆμος περιστέλλει ἐνίοτε αὐτόθι, ἢ καὶ ὅλως καταλύει τὸ τῶν ἀρίστων κράτος. Ἡ τῶν Θηβῶν μάλιστα πολιτεία παρήγαγεν ἄνδρας δι' οὓς ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ καὶ αὐτὴ τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις· τὸν Πελοπίδαν, τὸν Γοργίδαν, τὸν Παμμένη, τὸν Ἰσμηνίαν, τὸν Μέλλωνα, τὸν Χάρωνα· ἕνα δέ, τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις ἴσως ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Νόμισμα Πλαταιῶν

(Ἥρα καὶ Βοιωτικὴ ἀσπίς)

Πόθεν ἄρα ἡ ἀλλόκοτος καὶ ἐπίμονος ἐκείνη κατὰ τῶν Βοιωτῶν καταφορά; Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι οἱ Βοιωτοί, πλὴν τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς τραχύτητος, ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὸ ἁμάρτημα ὅτι συνετάχθησαν μετὰ τῶν Μήδων, ἐπὶ τῆς τοῦ Ξέρξου ἐπιδρομῆς. Ναὶ μὲν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἔπραξαν τὸ αὐτό· ἀλλ' ἐκ τούτων τινές, ὡς οἱ Θεσσαλοί, οὐδ' ἐθεωροῦντο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ κυρίως ἑλληνικοῦ κόσμου, οἱ δὲ δὲν εἶχον ἡγεμονικὰς τῶν Θηβαίων ἀξιώσεις, ὥστε ἐπέστησαν ὀλιγώτερον τὴν κοινὴν προσοχήν. Πλὴν τούτου οἱ Βοιωτοί, καὶ ἰδίως οἱ Θηβαῖοι, γείτονες ὄντες τῶν Ἀθηναίων, περιῆλθον πολλάκις εἰς ἔριδας πρὸς αὐτούς, ἀντέπραξαν εἰς τὰ βουλεύματα αὐτῶν καὶ ἐκίνησαν οὕτω τὴν ὀργὴν τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἥτις ἀνεδείχθη τὸ πάλαι ἡγεμὼν τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου καὶ φοβερὰν ἐποίει χρῆσιν τοῦ ὅπλου τούτου κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἴσως ὅτε ὁ Δημοσθένης, ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐστηλίτευε τοὺς Θηβαίους ἐπὶ ἀναγλησίᾳ, καὶ βαρύτητι, καὶ ἀναισθησίᾳ, καὶ ὠμότητι, καὶ πονηρίᾳ, ἔπρεπε νὰ μὴ

λησμονήση, ὅτι ποτὲ Ἀθηναῖος δὲν ὕμνησε τὰς Ἀθήνας μεγαλοπρεπέστερον τοῦ Θηβαίου Πινδάρου.

Ὦ ταὶ λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι,
Ἑλλάδος ἔρεισμα, κλειναὶ Ἀθῆναι, δαιμόνιον πτολίεθρον·

ὅτι ὁ αὐτὸς ἀοιδὸς ἔψαλλέ ποτε τὴν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ μάχην,

Ὅθι παῖδες Ἀθηναίων ἐβάλοντο φαεννὰν
κρηπῖδ' ἐλευθερίας·

καὶ ὅτι ἐκ Θηβῶν ὁρμώμενος ὁ Θρασύβουλος κατέλυσε βραδύτερον τοὺς τριάκοντα τῶν Ἀθηνῶν τυράννους. Ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν ἐθνῶν μαραίνεται πολλάκις ταχύτερον τῆς τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων εὐγνωμοσύνης· ἡ δὲ κατὰ τῶν Θηβαίων ἀντιπάθεια ὑπῆρξεν ἀείποτε ἰσχυρὰ ἐν Ἀθήναις, διὰ τὰς ἀδιαλείπτους σχεδὸν μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ἔριδας, ὧν πρώτη γνωστὴ καὶ ἀξιόλογος ἀφορμὴ ἐδόθη ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς ἱστορικῆς περιόδου εἰς ἣν ἤδη εὑρισκόμεθα.

Αἱ Θῆβαι ἐπολιτεύοντο ἀνέκαθεν τραχέως πρὸς τὰς λοιπὰς τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας πόλεις· ὅθεν αἱ Πλαταιαί, εἴτε μᾶλλον πιεζόμεναι, εἴτε ὀλιγώτερον ἀνεκτικαὶ οὖσαι, ἀπεφάσισαν, περὶ τὸ 510 πρὸ Χριστοῦ, νὰ ἀποσπασθῶσι τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ διέρχηται πλησίον τῶν Πλαταιῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης, ἐπανερχόμενος εἰς τὰ ἴδια ἐξ Ἀθηνῶν. Οἱ Πλαταιεῖς λοιπόν, ὠφελούμενοι ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης καὶ παρέδωκαν ἑαυτοὺς καὶ τὴν χώραν αὐτῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἐνόμισε συμφέρον νὰ δεχθῇ τὴν τοιαύτην πρότασιν καὶ συνεβούλευσε τοὺς Πλαταιεῖς νὰ ἀποταθῶσι μᾶλλον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες, πλησιέστεροι ὄντες, ἠδύναντο ἐν ἀνάγκῃ νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς εὐκολώτερον. Ἔδωκε δὲ τὴν συμβουλὴν ταύτην, προβλέπων ὅτι ἐκ τούτου θέλει προκύψει δεινὴ ἔρις μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν, ἥτις συνέφερεν εἰς τὴν Σπάρτην· διότι αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, καί τοι ἀνήκουσαι εἰς ἓν ἔθνος, ἐπολιτεύοντο ὅμως, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦσαν πολλαί, ὡς κράτη διάφορα, ἔχοντα ἀντιζηλίας, ἴδια συμφέροντα καὶ ἰδίους πολιτικοὺς σκοπούς. Οἱ Πλαταιεῖς, ἀκούσαντες τὴν συμβουλήν, ἔπεμψαν εἰς Ἀθήναις πρέσβεις οἵτινες ἔφθασαν ἐνῷ ἐτελεῖτο αὐτόθι δημοσία τις θυσία, καί, καθήσαντες ὡς ἱκέται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, παρέδωκαν τὴν πόλιν αὐτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεκαλέσαντο τὴν τῶν Ἀθηναίων προστασίαν κατὰ τῶν Θηβῶν. Τοιαύτη αἴτησις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπορριφθῇ, ὥστε ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις τῆς προστασίας, ἥτις καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀναγκαία, διότι ἐμβαλόντων τῶν Θηβαίων εἰς τὴν τῶν Πλαταιέων χώραν, ἐπῆλθε στρατὸς Ἀθηναίων, ἵνα ὑπερασπίσῃ τοὺς νέους αὐτῶν συμμάχους. Πρὶν ὅμως ἔλθωσιν εἰς χεῖρας οἱ δύο στρατοί, προέτειναν οἱ Κορίνθιοι τὴν μεσιτείαν αὐτῶν, καί, γενομένης αὐτῆς δεκτῆς, ἀπεφάσισαν, ὅτι οἱ Θηβαῖοι δὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν βίαν κατὰ πόλεως, ἥτις θέλει νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, ἤ, καθὼς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, «ἐᾶν Θηβαίους Βοιωτῶν τοὺς μὴ βουλομένους ἐς Βοιωτοὺς τελέειν.» Τότε οἱ Θηβαῖοι μὴ θέλοντες νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κατ' αὐτῶν ἐκδοθεῖσαν ταύτην ἀπόφασιν, προσέβαλον ἀπροσδοκήτως τοὺς εἰς τὰ ἴδια ἐπανερχομένους Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐνικήθησαν κατὰ κράτος· καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τιμωροῦντες αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπιστίαν ταύτην, ἥνωσαν μετὰ τῶν Πλαταιῶν τὸ μέρος τῆς τῶν Θηβαίων χώρας, τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀσωποῦ κείμενον, ὥστε ὁ ποταμὸς οὗτος κατέστη τὸ μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ὅριον.

Τοιουτοτρόπως ἀπηρτίσθη ἡ συμμαχία τῶν Πλαταιέων καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἐπήνεγκε πολλὰ καὶ σπουδαῖα βραδύτερον ἀποτελέσματα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἔσωσε τὰς δυστυχεῖς Πλαταιὰς ἀπὸ φοβερωτάτης τῶν Θηβῶν ἐκδικήσεως.

Αὗται εἶναι αἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων περισωθεῖσαι εἰδήσεις περὶ ὅλων τῶν χωρῶν, ὅσαι ἔκειντο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς χέρσου Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Μεγαρίδος, περὶ ὧν θέλομεν λάβει κατωτέρω οἰκειοτέραν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν. Οὕτω δὲ κατελθόντες ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἀνέλθωμεν ἤδη, τὴν ἀντίθετον βαδίζοντες ὁδόν, ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τῶν Κεραυνίων ὀρέων, διερχόμενοι τὰς χώρας ὅσαι ἔκειντο κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς χέρσου Ἑλλάδος, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Ἤπειρον, ὅπου ἄλλως τε θέλομεν ἐνδιατρίψει ὀλιγώτερον· διότι τὰ εἰς τὰς χώρας ταύτας οἰκοῦντα ἔθνη ἔμειναν, ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἀμέτοχα τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

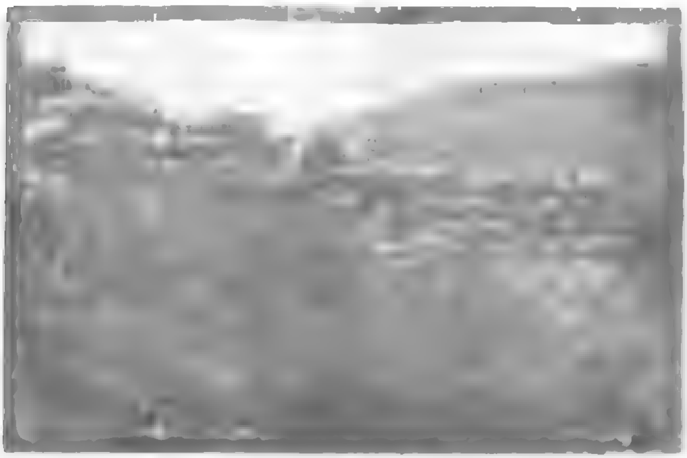
Ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ Πίνδου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἥ τε πρὸς ἀνατολὰς φερομένη Οἴτη καὶ ἡ πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν κατερχομένη σειρά, ἡ ἀποτελοῦσα τὸν Παρνασσὸν καὶ τὸν Ἑλικῶνα καὶ τὸν Κιθαιρῶνα, προκύπτει καὶ ἄλλη τις ὀρεινὴ σειρά, ἥτις, μεσημβρινοδυτικῶς καταβαίνουσα, φέρει τὰ ποικίλα ὀνόματα Ἀράκυνθος, Κούριον, Κόραξ καὶ Ταφιασσός· ἡ σειρὰ αὕτη ἐν μέρει μὲν διέρχεται διὰ τῆς Αἰτωλίας, ἐν μέρει δὲ σχηματίζει τὰ ἀνατολικὰ αὐτῆς σύνορα, πρὸς Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας, καὶ φθάνει μέχρις Ἀντιρρίου, ἄκρας κειμένης εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τοῦ στενοῦ πορθμοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἀντικρὺ τῆς ὁποίας κεῖται, ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ἡ ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ πορθμοῦ ἄκρα, τὸ καλούμενον Ῥίον. Ὁ δ' Ἀχελῷος, ὁ σημερινὸς Ἄσπρος, πηγάζων ὁμοίως ἐκ τοῦ Πίνδου, καὶ ὢν ὁ μεγαλείτερος τῆς Ἑλλάδος ποταμός, δι' ὃ καὶ προσαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου κρείων, ταὐτὸν εἰπεῖν βασιλεὺς τῶν ποταμῶν, ἀποτελεῖ, περὶ τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος, τὸ μεταξὺ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας σύνορον, καὶ ῥέων ἐπὶ μακρόν, ποτίζει πολλὰς καὶ εὐφόρους πεδιάδας καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Ἕτερος δὲ ποταμός, ὁ Εὔηνος, νῦν Φίδαρις καλούμενος, ἀπὸ τῆς Οἴτης δὲ κατερχόμενος, διασχίζει τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἐκβάλλει 120 στάδια πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀντιρρίου· ὁ Εὔηνος χωρίζει ἀπ' ἀλλήλων τὰς αἰτωλικὰς χώρας τῆς Πλευρῶνος καὶ τῆς Καλυδῶνος, αἵτινες ὑπῆρξαν μὲν περίφημοι ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἔνδοξοι ἀνεδείχθησαν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, διότι ἐκεῖ που, περὶ Πλευρῶνα, κεῖται τὸ ἡρωϊκὸν προπύργιον τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, τὸ ἀείμνηστον Μεσολόγγιον. Καὶ ἐπειδὴ αἰτωλικαί τινες φυλαὶ προεχώρουν μέχρι τῶν ἐρήμων κορυφῶν τῆς Οἴτης, ὅπου εἶχον γείτονας τοὺς Δωριεῖς καὶ τοὺς Μαλιεῖς, ἡ Ἀκαρνανία συνώρευε καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς πλευρὰν μετὰ τῆς Αἰτωλίας, ἔχουσα πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τὸ Ἰόνιον πέλαγος, καὶ πρὸς τὸ βόρειον, τὴν μεγάλην χώραν τῆς Ἠπείρου, ἥτις ἐξετείνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν Κεραυνίων ὀρέων, πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ Πίνδου.

Ὁ Ἀχελῷος προσωποποιούμενος ἐπὶ νομίσματος τῶν Ἀκαρνάνων Θυρραίων

Οἱ Αἰτωλοί, διῃρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας φυλάς, διετέλεσαν μὲν ὀνομαστοὶ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, μετέσχον δὲ καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὅλως ἀφανεῖς καὶ ἄσχετοι πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀνέλαβον ὅμως πάλιν προ-

έχουσαν τινα τάξιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ κατὰ την τρίτην πρὸ Χριστοῦ εκατονταετηρίδα. Οἱ Αἰτωλοὶ διεκρίθησαν παντοτε διὰ την τραχύτητα τῶν ηθῶν αυτῶν· ἐπι αὐτοῦ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἤτοι περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Θουκυδίδης λέγει αὐτοὺς οἰκοῦντας ἔτι ὄχι εἰς πόλεις, ἀλλὰ κατὰ κώμας ἀτειχίστους· περὶ δὲ πολλῶν ἐξ αυτῶν προσέθετεν, ὅτι ἦσαν «ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν καὶ ὠμοφάγοι,» ὅτι δηλαδὴ ἐλάλουν γλῶσσαν ὅλως δυσκατάληπτον, καὶ ἔτρωγον κρέας ὠμόν. Οὐδὲν ἧττον εἶχον καὶ οἱ Αἰτωλοὶ πάντοτε, και προ τῆς τελευταίας αὐτῶν ἀκμῆς, πολιτείαν ελληνικήν, περὶ ἧς ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων συγγραφῇ. Κατὰ δυστυχίαν, ἀπολεσθέντος τοῦ συγγράμματος τούτου, δὲν γνωρίζομεν τὰ τῆς πολιτείας ἐκείνης, ὡς προς τους προηγηθέντας τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος χρόνους, ἄλλο εἰμὴ ὅτι αἱ κοιναὶ αὐτῶν ἀρχαιρεσίαι καὶ πανηγύρεις ἐτελοῦντο εἰς Θέρμα, πόλιν κειμένην πρὸς ἀνατολὰς τῆς Τριχωνίδος λίμνης, τῆς σημερινῆς λίμνης τοῦ Ζυγοῦ ἢ τοῦ Βραχωρίου. Οἱ δ' Ἀκαρνᾶνες οὐδὲ ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, και ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων διέμειναν, ὡς οἱ Αἰτωλοί, ἄσχετοι πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἦσαν ὅμως ἀνέκαθεν Ἕλληνες καὶ ὡς τοιοῦτοι δεκτοὶ εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους μόνον Ἕλληνες ἐπετρέπετο νὰ ἀγωνισθῶσιν· ἦσαν πρὸς τούτοις ἡνωμένοι εἰς ὁμοσπονδίαν, διότι εἶχον κοινὸν δικαστήριον εἰς Ὄλπας καὶ ἐτέλουν κοινὸν στεφανίτην ἀγῶνα. Εἶχε δὲ γράψει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ Ἀκαρνάνων πολιτείαν.

Ἐρείπια τοῦ τείχους τῆς Καλυδῶνος

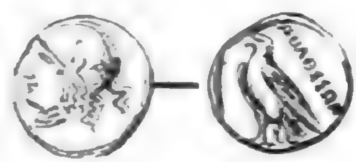
Τελευταῖον ἡ Ἤπειρος κατῳκεῖτο ὑπὸ διαφόρων φυλῶν, τῶν ὁποίων αἱ ὀνομαστότεραι ἦσαν οἱ Χάονες, οἱ Θεσπρωτοί, οἱ Κασσωπαῖοι καὶ οἱ Μολοσσοί. Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος λέγει τοὺς Θεσπρωτοὺς καὶ τοὺς Μολοσσούς, Ἕλληνας, ὁ δὲ Θουκυδίδης θεωρεῖ αυτοὺς βαρβάρους· πάλιν δὲ ὁ γεωγράφος Στράβων, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, λέγει βαρβάρους τοὺς Ἀθαμᾶνας, ἑτέραν ἠπειρωτικὴν φυλήν, ἣν ο περιώνυμος Πλατων, ὁ διαπρέψας εν τῇ τεταρτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν. Αἱ διαφωνίαι αὗται ἐξηγοῦνται εὐχερῶς. Ὅτι ἡ Ἤπειρος κατῳκεῖτο ὑπὸ φυλῶν αἵτινες εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καταγωγὴν καὶ θρησκείαν μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων φαίνεται ἀναμφισβήτητον. Κατὰ τὴν Ἀριστοτέλην, ἡ περὶ τὴν Δωδώνην τῆς Θεσπρωτίας χώρας ἦτο ἡ ἀρχαιοτάτη πηγὴ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, διότι, καθ' ἃ οὗτος λέγει, ἄδηλον ὅμως ἐπὶ τίνος μαρτυρίας στηριζόμενος, ἔφερε πρὸ πάσης ἄλλης τὸ ὄνομα Ἑλλάς. Τὸ βασιλικὸν τῶν Μολοσσῶν γένος ἐκαυχᾶτο, ὅτι κατάγεται ἀπὸ Ἀχιλλέως καὶ Νεοπτολέμου· οἱ Θεσσαλοὶ ἦλθον, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ

ΑΠΟΝΟΜΗ ΒΡΑΒΕΙΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ

τῆς Ἠπείρου· τὸ δὲ θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον, ἐν Δωδώνῃ ὑπῆρχε τὸ ἀρχαιότατον τῆς Ἑλλάδος χρηστήριον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Ὁμήρου πολυθρύλητον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐτιμᾶτο τὰ μέγιστα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῷ χρηστηρίῳ τούτῳ ὁ Ζεὺς ἐξήγγελλε τὰς δηλώσεις αὐτοῦ ἀμέσως, καὶ ὄχι διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἐν Δελφοῖς· ἀπεκαλύπτετο δὲ ἡ βούλησις τοῦ Διὸς εἴτε διὰ τοῦ ψόφου δρυῶν ἱερῶν, εἴτε διὰ τοῦ ἤχου τὸν ὁποῖον ἀνέδιδε μετάλλινον ἀγγεῖον, ὁσάκις προσεβάλλετο ὑπὸ μάστιγος, ἣν ἐκράτει μὲν χεὶρ ἀγάλματος ἀντικρὺ ἱσταμένου, ἐκίνει δὲ ὁ ἄνεμος· καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν σημείων τούτων ἐγίνετο ὑπὸ δύο ἢ τριῶν γραιῶν, αἵτινες ἐκαλοῦντο πελειάδες, ἢ ὑπὸ ἱερέων, ὀνομαζομένων Τομούρων, ἢ καὶ ὑπὸ τῶν Σελλῶν, τῶν ἑρμηνέων, οὓς ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος. Τὸ ἀξίωμα τοῦ μαντείου τούτου ἠλαττώθη μέν, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν ἔλαβε τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον· ἀλλ' ὅμως καὶ βραδύτερον, ὄχι μόνον Ἠπειρῶται, Ἀκαρνᾶνες, Αἰτωλοὶ ἐπηρώτων αὐτό, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἔτι κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὥστε, καὶ ἂν ὅλας τὰς ἄλλας παραδόσεις καὶ μαρτυρίας ἀφήσωμεν κατὰ μέρος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς ἑλληνικὴν τὴν χώραν, ἐν ᾗ ἔκειτο μία τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ σεβαστοτάτων θρησκευτικῶν θεσμοθεσιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πρὸς τούτοις ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Ἠπείρου ἔφερον ἑλληνικώτατα ὀνόματα· Χίμαιρα, Φοινίκη, Πελώδης λιμήν, Πάνορμος, Ἑλίκρανον, Σύβοτα, Εὐρυμεναί, Ἐφύρα, Κασσώπη, Χαλκίς, Χαράδρα, Τετραφυλία, Κραννών, Ἡράκλεια κλπ. Ναὶ μὲν διὰ τὴν ὀλίγην ἐπιμιξίαν τῶν ἠπειρωτικῶν φυλῶν μετὰ τῶν μεσημβρινωτέρων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν συνεχεστέραν ἀφ' ἑτέρου σχέσιν πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Μακεδόνας, οἱ Ἠπειρῶται κατ' ἀρχὰς δὲν συμπροώδευσαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνικῆς διαμορφώσεως, καὶ πολλαχοῦ μάλιστα ἐξωμοιοῦντο πρὸς τοὺς βορειοτέρους αὐτῶν γείτονας· διὰ δὲ τοῦτο ὀνομάζονται ἐνίοτε βάρβαροι, ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἠπείρου ἤρχισαν νὰ ὠφελῶνται πλειότερον ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὥστε ἡ χώρα αὕτη, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος, ἀναφαίνεται αὖθις ὅλως ἑλληνική, κατὰ δὲ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχήν, διετέλεσε μία τῶν κυριωτάτων ἑστιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ· διότι ὅτε οἱ Φράγκοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν ἀρχῇ τῆς 13 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ Ἠπείρου ὁρμώμενος ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνὸς ἵδρυσε τὸ κράτος, δι' οὗ ἐσώθη τότε ἐν Εὐρώπῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν ὠνομάζετο Δεσπότης Ἑλλάδος· καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Ἠπείρῳ ἐξηγέρθησαν οἱ ἥρωες τοῦ Σουλίου, καὶ ἐν Ἠπείρῳ ἐγεννήθησαν οἱ ἐλευθεριώτεροι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐεργέται.

Νομίσματα Μολοσσῶν

(Παλλὰς καὶ Ἀετός)

Νόμισμα Ἀθαμάνων

(Διώνη καὶ Ἀθηνᾶ κρατοῦσα γλαῦκα)

Εἶναι δὲ ἡ ἀρχαία Ἤπειρος μία τῶν ὀλίγων ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα διεσώθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ λέγονται μὲν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου *ἀβασίλευτοι*, διότι ἂν καὶ ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς προνομιοῦχον βασιλικὸν γένος, οἱ ἐξ αὐτοῦ ὅμως καταγόμενοι ἡγοῦντο τῶν φυλῶν τούτων «ἐπετησίῳ προστατείᾳ,» ὅ ἐστι κατ' ἔτος ἐκλεγόμενοι· ἀλλὰ τῶν Μολοσσῶν προΐσταντο πάν-

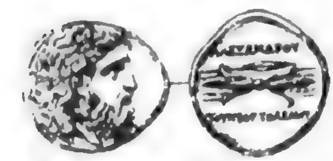
τοτε βασιλεῖς, ἀνάγοντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὸ πολυθρύλητον τῶν Αἰακιδῶν γένος. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, διῆγον ἔτι βίον ἀφελέστατον, καὶ ὁ Ἄδμητος ἰδίως, πρὸς ὃν κατέφυγεν ὁ Ἀθηναῖος Θεμιστοκλῆς, ἔζη ὡς κωμάρχης μᾶλλον ἢ ὡς ἄρχων κράτους λόγου ἀξίου. Ἀλλ' ἤδη ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἢ ἔγγονος Ἀρρύβας, ἀνατραφεὶς εἰς Ἀθήνας, εἰσήγαγεν εἰς τὴν πατρίδα του ἀξιοπρεπέστερον πολίτευμα, καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπεξέτειναν τὸ κράτος αὐτῶν ἐπὶ πλεῖστον τῆς Ἠπείρου, ὁ δὲ Πύρρος, ὁ τοσοῦτον περιώνυμος γενόμενος ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, κυριεύσας τὴν Ἀμβρακίαν, ἑλληνίδα πόλιν, καὶ ταύτην καταστήσας πρωτεύουσαν, ὅλως ἑλληνικὴν ἀνέδειξε τὴν βασιλείαν ἐκείνην.

Πανηπειρωτικὰ νομίσματα

(Ζεὺς καὶ Ἥρα, Ταῦρος)

Νόμισμα Ἀλεξάνδρου Α'.

(Ζεὺς Δωδωναῖος καὶ Κεραυνός)

(Ζεὺς καὶ Διώνη, Κεραυνός)

Ἀλλ' ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν χώραν, ἐν ᾗ κατὰ πρῶτον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἤκμασεν ὁ ἑλληνισμός, διὰ θαυμαστῆς ῥυθμίσεως τῶν αὐτοφυῶν ὁρμῶν περιστάσεων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς μεγάλης χερσονήσου, ἧς τὸ κάτω μέρος κατείχετο ἀνέκαθεν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπάρχει προσηρτημένη δι' ἰσθμοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ νοτιώτερον, στενώτερον, καὶ ὁμαλώτερον μέρος ὀνομάζεται κορινθιακὸς ἰσθμός, ἡ πολὺ μικροτέρα χερσόνησος, ἡ Πελοπόννησος καλουμένη· πρὸς ταύτην δὲ ἀντιπαραβαλλομένη ἡ ἄλλη εἶναι τοσοῦτον μεγαλειτέρα, ὥστε συνήθως ὀνομάζεται χέρσος ἢ στερεὰ Ἑλλάς. Ἡ Πελοπόννησος χωρίζεται ἀπὸ τῆς στερεᾶς, πρὸς δυσμὰς μὲν τοῦ ἰσθμοῦ, διὰ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, πρὸς ἀνατολὰς δέ, διὰ τοῦ σαρωνικοῦ· καὶ ὅμως τὰ ὄρη αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνέχεια τῶν δύο ὀρεινῶν σειρῶν, αἵτινες, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ τοῦ Πίνδου ἐκφυόμεναι, φθάνουσιν ἡ μὲν μεσημβρινοανατολικῶς μέχρι τοῦ Κιθαιρῶνος, ἡ δὲ μεσημβρινοδυτικῶς μέχρις Ἀντιρρίου. Τφόντι, ἀπὸ τῆς ἄκρας τοῦ Ἀντιρρίου, ἡ τελευταία αὕτη σειρά, πηδήσασα εἰς τὴν ἀντικρὺ ἄκραν, τὸ Ῥίον, παρεκτείνεται, πρὸς μεσημβρίαν φερομένη, μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ταινάρου, ἥτις εἶναι ἡ νοτιωτάτη ἄκρα τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης ἁπάσης. Ἡ ὀρεινὴ αὕτη σειρὰ προσλαμβάνει καθ' ὁδὸν τὰ ἑξῆς ποικίλα ὀνόματα, Ὤλενος, Παναχαϊκόν, Φολόη, Ἐρύμανθος, Λύκαιον, Παρράσιον καὶ Ταΰγετος. Ἑτέρα δὲ σειρά, ἐκφυομένη ἀπὸ τοῦ Κιθαιρῶνος, πρῶτον μέν, διὰ τῆς Γερανείας καὶ τῶν Ὀνείων ὀρέων, σχηματίζει τὸν ἰσθμόν, ἔπειτα δὲ ἁπλοῦται εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ἅμα εἰσελθοῦσα εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην, ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο κλάδους, ὧν ὁ εἷς, τρεπόμενος πρὸς δυσμάς, καὶ περιλαμβάνων τὸν Ἀκροκόρινθον, τὴν ὑψηλὴν κορυφὴν τῆς Κυλλήνης, τὰ ὄρη τῆς Ἀροανίας καὶ τῆς Λαμπείας, ἑνοῦται ἐπὶ τέλους διὰ τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ τῆς Φολόης μετὰ τῆς πρώτης ὀρεινῆς σειρᾶς· ὁ δὲ δεύτερος κλάδος, πρὸς νότον κατερχόμενος, ἀπολήγει εἰς τὴν ἔκπαλαι καὶ μέχρι σήμερον φοβερὰν διὰ τοὺς ναυτιλλομένους νοτιοανατολικὴν ἄκραν τῆς Πελοποννήσου,

τὴν Μαλέαν, ὀνομαζόμενος ἀλληλοδιαδόχως Ἀπέσας, Ἀρτεμίσιον, Παρθένιον, Πάρνων, Θόρναξ καὶ Ζάρηξ. Ὁ σκελετὸς λοιπὸν τῆς Πελοποννήσου συγκροτεῖται ἐκ δύο ὀρεινῶν σειρῶν καταφερομένων πρὸς νότον, σχεδὸν παραλλήλως, πρὸς βορρᾶν δὲ ἑνουμένων διὰ ἄλλης τρίτης, ἐγκαρσίου. Αἱ δύο νοτιώτεραι ἄκραι τῶν δύο πρώτων σειρῶν, ἡ Μαλέα καὶ τὸ Ταίναρον, χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων ὄχι μόνον διὰ χέρσων κοιλάδων, ἀλλὰ εἰς τὸ κατώτερον αὐτῶν μέρος, καὶ ὑπὸ εἰσοχῆς τινος τῆς μεσογείου θαλάσσης, ἐξ ἧς σχηματίζεται ὁ λεγόμενος λακωνικὸς κόλπος. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς Μαλέας μορφοῦται ἕτερος κόλπος, ὁ ἀργολικός, τοῦ ὁποίου ἡ κορυφὴ κεῖται πολὺ βορειότερον τῆς τοῦ λακωνικοῦ κόλπου κορυφῆς, ἡ δ' ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶναι πολὺ βραχυτέρα τῆς δυτικῆς. Ἡ ἀνατολικὴ πάλιν αὕτη πλευρὰ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου ἀποτελεῖ τὴν δυτικὴν παραλίαν μικρᾶς χερσονήσου, ἥτις παρὰ μὲν τὴν νοτιανατολικὴν αὐτῆς παραλίαν ἔχει τὰς δύο νήσους Τιπάρηνον ἢ Πιτυοῦσαν ἢ Ἐλεοῦσαν, καὶ Ὑδρέαν, τὸ πάλαι ἀκατονομάστους, πλεῖστον δὲ κλεϊσθείσας ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ὑπὸ τὰ ὀνόματα Πέτσαι καὶ Ὕδρα, παρὰ δὲ τὴν ἀρκτικοανατολικὴν ἐν τῷ σαρωνικῷ κόλπῳ τὰς νήσους Καλαυρίαν καὶ Αἴγιναν. Ἀφ' ἑτέρου μέρους, πρὸς δυσμὰς τοῦ Ταινάρου, σχηματίζεται τρίτος κόλπος, ὁ μεσσηνιακός, τοῦ ὁποίου ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι ὁμοίως βραχυτέρα τῆς ἀνατολικῆς· ἐνῷ πᾶσα ἡ λοιπὴ παραλία, ἥ τε δυτική, παρὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος, καὶ ἡ βόρειος, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, εἶναι ὁμαλή, παραβαλλομένη πρὸς τὴν νότιον καὶ τὴν ἀνατολικήν. Ὥστε ἡ Πελοπόννησος, ὡς πρὸς τὴν παραλίαν αὐτῆς θεωρουμένη, σχηματίζει ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, πρῶτον, βραχεῖάν τινα ἄκραν, τὴν ἔχουσαν κατάντικρυ τὴν Ὕδραν καὶ τὰς Πέτσας, ἔπειτα, τὸν ἀργολικὸν κόλπον, μετὰ τοῦτον, τὴν ἐπιμήκη ἄκραν τῆς Μαλέας, κατόπιν τὸν λακωνικὸν κόλπον, ἔπειτα τὴν σχεδὸν ἰσομήκη τῆς μαλεακῆς ἄκραν τοῦ Ταινάρου, μετ' αὐτὴν τὸν μεσσηνιακὸν κόλπον καὶ μετὰ τὴν βραχυτέραν δυτικὴν τούτου ἄκραν, ἄκολπόν τι ἡμικύκλιον· δι' ὃ οἱ ἀρχαῖοι παρέβαλλον αὐτὴν πρὸς φύλλον πλατάνου ἢ ἀμπέλου, ὁμοιάζει δὲ καὶ χεῖρα, ἔχουσαν διεστηκότας τοὺς δακτύλους.

Ἡ δ' ἐσωτερικὴ τῆς Πελοποννήσου διαίρεσις σχηματίζεται, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὑπὸ τῶν δύο ὀρεινῶν σειρῶν αἵτινες διασχίζουσιν αὐτὴν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ ἀρχομένη καὶ εἰς Μαλέαν λήγουσα ἔχει πρὸς ἀνατολὰς τὴν Ἀργολίδα· ἡ ἀπὸ τοῦ Ρίου ἀρχομένη καὶ εἰς Ταίναρον λήγουσα ἔχει, πρὸς δυσμάς, τὴν Ἦλιν καὶ τὴν Μεσσηνίαν· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τῶν δύο σειρῶν κεῖνται τρεῖς χῶραι, πρὸς βορρᾶν ἡ Ἀχαΐα, ἐν τῷ μέσῳ ἡ Ἀρκαδία, καὶ πρὸς νότον ἡ Λακωνική. Ἐκ τῶν ἓξ τούτων τῆς Πελοποννήσου χωρῶν, μόνη ἡ Ἀρκαδία εἶναι ἐντελῶς μεσόγειος, ὑψουμένη ἐν τῷ μέσῳ τῆς χερσονήσου, ἐν εἴδει στεφάνου, τοῦ ὁποίου τὸν ἀνώμαλον κύκλον ἀποτελοῦσιν ἀφ' ἑνὸς ὁ ἀπ' ἀνατολῶν ὁρίζων αὐτὴν κλάδος τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ τοῦ Παρθενίου, ὅστις συνάπτεται μετὰ τῆς βορείου ἄκρας τοῦ Ταϋγέτου διὰ πλαγίου κλάδου φερομένου μὲν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ὁρίζοντος δὲ μετὰ τοῦ Ταϋγέτου τὴν Ἀρκαδίαν ἀπὸ μεσημβρίας· ἀφ' ἑτέρου, τὸ μετὰ τοῦ Ταϋγέτου ἑνούμενον Λύκαιον καὶ τὰ Νόμια ὄρη, ἅτινα σχηματίζοντα τὸ δυτικὸν σύνορον ἐκτείνονται μέχρι τῆς Φολόης, ἥτις πάλιν συνδέεται μετὰ τοῦ ἀπὸ βορρᾶ περιβόλου τοῦ περιλαμβάνοντος τὴν Σκόλλιν, τὸν Ἐρύμανθον, τὰ ὄρη τῆς Ἀροανίας καὶ τὴν Κυλλήνην. Μία καὶ μόνη πύλη διακόπτει πρὸς δυσμὰς τὸν ὀρεινὸν τοῦτον στέφανον τῆς Ἀρκαδίας, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσι διέξοδον· καὶ διὰ τῆς πύλης ταύτης κατέρχεται εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν ὁ Ἀλφειός. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶναι βεβαίως εἷς τῶν παραδοξοτάτων τῆς γῆς, ὄχι διὰ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀλλοκότους ἀναδύσεις καὶ καταδύσεις τὰς ὁποίας πάσχει. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρα-

τηρήσωμεν, ὅτι τὰ τιτανώδη ὄρη ἔχουσι πολλὰ ὑπόγεια χάσματα καὶ ῥεῖθρα, εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲ ὑπάρχουσι πολλὰ τιτανώδη ὄρη καὶ μάλιστα εἰς τὴν μέσην Πελοπόννησον. Ὅθεν οἱ ποταμοὶ αὐτῆς πολλάκις ἀφανίζονται ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ἔπειτα ἀναφαίνονται, καὶ ἔπειτα πάλιν ἀφανίζονται, ὥστε ἐκ τούτου εἶναι δύσκολον νὰ ὁρισθῶσιν αἱ ἀληθεῖς αὐτῶν πηγαί. Τοιοῦτό τι συνέβη ἰδίως εἰς τὸν προκείμενον Ἀλφειόν, καὶ εἰς ἕτερον ὀνομαστὸν ποταμὸν τῆς Λακωνικῆς, τὸν Εὐρώταν. Διότι κατά τινα ὀρθήν, ὡς φαίνεται, γνώμην, ὁ Ἀλφειὸς παραγόμενος ἐκ πολλῶν πηγῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πάρνωνος, καταδύεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κρησίου ὄρους καὶ ἀναδύεται εἰς τὸ πεδίον τῆς Ἀσέας, ὅπου συγχέεται μετὰ τῆς κυριωτέρας τοῦ Εὐρώτα πηγῆς. Ἐνταῦθα οἱ δύο ποταμοὶ βυθίζονται σύναμα, ἀλλὰ μόλις ἀναμίξαντες τὰ ὕδατα αὐτῶν ἐν ῥείθρῳ ὑπογείῳ, χωρίζονται πάλιν καὶ ἀνατέλλουσιν, ὁ μὲν εἰς τὴν βόρειον Λακωνικήν, ὁ δὲ εἰς τὸ πεδίον τῆς Μεγάλης πόλεως ἀπὸ τοῦ ὁποίου ῥέει ἤδη ἀδιαλείπτως καταφανὴς πρὸς τὴν δυτικὴν θάλασσαν. Εἶναι δὲ ὁ Ἀλφειὸς ὁ μέγιστος τῆς Πελοποννήσου ποταμός, καὶ ἐμπίπτουσιν εἰς αὐτὸν πολλὰ ἀρκαδικὰ ῥεύματα, ἐξ ὧν τινα, οἷον ὁ Λάδων καὶ ὁ Ἐρύμανθος, οἱ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν ὀρέων κατερχόμενοι, εἶναι λόγου ἄξια ποτάμια· ἐπὶ λόφων δὲ παρακειμένων εἰς τὰς συμβολὰς τῶν ῥευμάτων τούτων μετὰ τοῦ Ἀλφειοῦ, ὑψοῦντο ἀνέκαθεν πολλαὶ πόλεις, ἡ Κλείτωρ, ἡ Ψωφίς, τὸ Μεθύδριον, ἡ Βρένθη, ἡ Γόρτυς καὶ ἡ Ἡραία. Πρὸς ἀνατολὰς ἐξ ἐναντίας ἡ Ἀρκαδία οὐδεμίαν ἔχει καταφανῆ διέξοδον τῶν ὑδάτων αὐτῆς, ὥστε τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολυάριθμα μικρὰ αὐτῆς πεδία, τῆς Ἀσέας, τοῦ Παλλαντίου, τῆς Τεγέας, τῆς Μαντινείας, τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Ἀλέας, τῆς Στυμφάλου καὶ τῆς Φενεοῦ ἤθελον κατακλυσθῆ, ἐὰν τὰ ὕδατα αὐτῶν δὲν κατεδύοντο ὁμοίως εἰς χάσματα καὶ ὑπόγεια ῥεῖθρα. Ὁσάκις δὲ τὰ χάσματα ταῦτα φράσσονται, τότε τινὲς ἐκ τῶν κοιλάδων ἐκείνων, καὶ ἰδίως ἡ τῆς Στυμφάλου καὶ τῆς Φενεοῦ, μεταβάλλονται εἰς ἀληθεῖς λίμνας.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀρκαδίας ἁπλοῦται ἡ Ἀργεία, ἥτις ὅμως, ἀπὸ δυσμῶν, ὁρίζεται πρὸς τούτοις καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαΐας, πρὸς ἄρκτον, καὶ ὑπὸ τῆς Λακωνικῆς, πρὸς μεσημβρίαν. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ Ἀργεία μικράν, οἱονεὶ τετράγωνον χερσόνησον, προσηρτημένην εἰς τὴν μεγαλειτέραν τῆς Πελοποννήσου. Τῆς ἀργολικῆς ταύτης χερσονήσου ἡ μὲν ἀρκτικοανατολικὴ πλευρά, ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Σκυλλαίου, διαβρέχεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, ἡ δὲ μεσημβρινοανατολική, ἀπὸ τοῦ Σκυλλαίου μέχρι τῆς κατέναντι τῶν Πετσῶν ἄκρας, ὑπὸ τῆς περὶ τὴν νῆσον ταύτην καὶ τὴν Ὕδραν θαλάσσης, ἡ δὲ μεσημβρινοδυτική, ἀπὸ τῆς κατέναντι τῶν Πετσῶν ἄκρας μέχρι τοῦ Ἄργους, ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἡ δὲ τετάρτη παρατείνεται μεσογείως ἀπὸ τοῦ Ἄργους μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ. Ὁ εἰσερχόμενος ἐκ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς τὴν Ἀργείαν ἔχει δεξιᾷ μέν, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, τὴν μικρὰν Σικυωνίαν, κατὰ μέτωπον δὲ καὶ πρὸς ἀριστεράν, παρὰ τὸν σαρωνικὸν κόλπον, τὴν πολὺ μεγαλειτέραν Κορινθίαν, ἥτις ἐξετείνετο καὶ ἐκτὸς τοῦ ἰδίως λεγομένου κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ μέχρι τῶν συνόρων τῆς Μεγαρίδος, τῆς κειμένης ἐπὶ τοῦ εὐρυτέρου καὶ ὀρεινοτέρου μέρους τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς χέρσου Ἑλλάδος. Ἡ Σικυὼν κατεῖχε μὲν καὶ μεσογείους πολλὰς κοιλάδας, ἐνέμετο δέ, ἐξ ἡμισείας πρὸς τὴν Κόρινθον, μικρὸν παράλιον πεδίον, τοῦ ὁποίου ἡ εὐφορία ἦτο ἔκπαλαι παροιμιώδης. Αἱ δύο αὗται πόλεις ἐπεκράτουν τῶν εἰς τὴν χερσόνησον παρόδων· καὶ ἡ μὲν ὑπερκειμένη τῆς Σικυῶνος ἄκρα ἐδέσποζε τῶν πυλῶν τῶν δύο κοιλάδων τοῦ Ἑλισσόντος καὶ τοῦ Ἀσωποῦ, ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος κατέρχεται ἐκ τῶν πεδίων τοῦ Φλιοῦντος καὶ τῶν Ὀρνεῶν· ὁ

δὲ ὑψηλὸς καὶ ἀπόκρημνος Ἀκροκόρινθος, ὅστις, ὅπως σήμερον ἔχει ἡ στρατιωτικὴ τέχνη εἶναι σχεδὸν ἄχρηστος διότι παράκειται αὐτῷ ὄρος ὑψηλότερον, τὸ πάλαι ἦτο ἀπόρθητος, καὶ τὰ μάλιστα λόγου ἄξιος, καθὸ φρουρῶν ἅμα μὲν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἅμα δὲ τῆς παρόδου τῆς αγούσης εἰς τὰ πεδία τῶν Κλεωνῶν καὶ τῆς Νεμέας. Ἐπὶ τῆς βορειοανατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, παρὰ τὸν σαρωνικὸν κόλπον, ἡ Κορινθία ἐξετείνετο μέχρι τῆς Ἐπιδαυρίας, ἥτις, ἐκτὸς μικρῶν τινων παρὰ τὴν θάλασσαν πεδίων, περιελάμβανε καὶ εὐφόρους μεσογείους κοιλάδας, ὧν μία ἦτο ἀφιερωμένη εις τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ τῆς ἰατρικῆς Ἀσκληπιοῦ. Εἶχε δὲ ἡ Ἐπιδαυρία ἄντικρυ μὲν αὐτῆς τὴν Αἴγιναν, πρὸς δεξιὰν δέ, πάντοτε ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, τὸ εὔφορον τῆς Τροιζηνίας πεδίον καὶ τὴν ἄκραν τοῦ Σκυλλαίου. Τὴν εἴσοδον οὕτως εἰπεῖν τοῦ πεδίου τούτου ἀποτελεῖ ὁ λαμπρὸς λιμὴν τοῦ Πώγωνος, ὁ προφυλαττόμενος ὑπό τε τῶν ὑψηλῶν τῆς

Ὁ Ἀκροκόρινθος καὶ ὁ Ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος

χερσονήσου τῶν Μεθάνων βράχων, οἵτινες προκύπτουσι πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, καὶ ὑπὸ τῶν διὰ στενῆς συρτίδος ἡνωμένων νήσων Ἱερᾶς καὶ Καλαυρίας. Ἐπὶ δὲ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, ἄντικρυ τῶν νήσων Ὕδρας καὶ Πετσῶν, ὑψοῦτο ἡ Ἑρμιόνη, ἔχουσα πρὸς δεξιὰ τὴν μικρὰν Ἀσίνην, ἥτις ἀπετέλει τὸ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἄργους σύνορον. Τελευταῖον ἐν τῷ μυχῷ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου ἁπλοῦται πεδίον, τὸ ὁποῖον, ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον, εἶναι μέγα, διότι ἔχει τεσσάρων ἕως πέντε λευγῶν μῆκος ἐπὶ δύο περίπου πλάτους, καὶ τριχόθεν μὲν περιφράσσεται ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων, πρὸς δὲ τὴν θάλασσαν υπάρχει ἀνεῳγμένον. Τὸ δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος, ἐν ᾧ κεῖται τὸ Ἄργος, εἶναι ταπεινότερον καὶ ὑγρότερον τοῦ ανατολικοῦ, ὅπου ἤκμασαν εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς· ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ ὡρίζετο ὑπὸ τοῦ μονήρους βράχου τῆς Ναυπλίας, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ἤρχιζεν ὁ λιμὴν τοῦ Ἄργους.

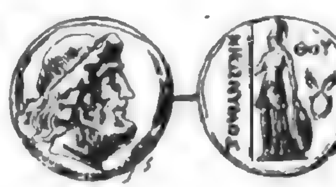
Η παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἐπὶ τῆς δυτικῆς τούτου παραλίας κειμένη μικρὰ τῆς Κυνουρίας χώρα, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς μεταξὺ τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Σπάρτης ἔριδας, ἐπὶ δὲ τῶν λαμπρῶν ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀνῆκεν εἰς τὴν Λακωνικήν. Ἀλλὰ τὴν ἰδίως Λακωνικὴν ἀποτελεῖ κοιλὰς ἥτις κεῖται πρὸς μεσημβρίαν μὲν τῆς Ἀρκαδίας, πρὸς ἄρκτον δὲ τοῦ λακωνικοῦ κόλπου, ὁρίζεται καὶ ἀνατολῶν ὑπὸ τοῦ Πάρνωνος, ἀπὸ δυσμῶν ὑπὸ τοῦ Ταϋγέτου καὶ διαρρέεται, καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος, ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, ὑπὸ τοῦ Εὐρώτα ποταμοῦ. Ἡ κοιλὰς αὕτη τοῦ Εὐρώτα ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία διακεκριμένα τμήματα. Τὸ ἀνώτερον τούτων, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν τελευταίων καταφανῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ, ἀπολήγει περὶ τὰς συμβολὰς αὐτοῦ μετὰ ἑτέρου ποταμοῦ, τοῦ Οἰνοῦντος, μικρὸν ἄνωθεν τῆς Σπάρτης. Τὸ πρῶτον τοῦτο τμῆμα σφίγγεται μεταξὺ τοῦ Ταϋγέτου καὶ τῆς ὀρεινῆς καὶ ἀγρίας χώρας ἥτις συνδέει μὲν τὸν Ταΰγετον μετὰ τοῦ Πάρνωνος, ἐκαλεῖτο δὲ τὸ πάλαι πιθανῶς Σκιρῖτις καὶ Σπάρτην, αἱ δύο αὗται ἀντίθετοι ὀρειναὶ σειραὶ προσεγγίζουσι τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἀπο-λείπουσι μεταξὺ αὐτῶν εἰμὴ τὸ πλάτος τῆς κοίτης τοῦ Εὐρώτα, κατωτέρω δὲ τοῦ στενοῦ τούτου ἁπλοῦται τὸ εὐρύτερον λακωνικὸν πεδίον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐκτείνεται ἀδιακόπως μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ τέμνεται εἰς δύο τμήματα, διὰ στενοῦ αὐλῶνος, σχηματιζομένου μὲν ὑπὸ κλάδου τινὸς τοῦ Ταϋγέτου, χωρίζοντος δὲ τὴν κοιλάδα τῆς Σπάρτης, ἤτοι τὸ δεύτερον, τὸ μέσον τμῆμα τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, ἀπὸ τὸ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ λακωνικοῦ κόλπου τρίτον τμῆμα, τὸ παράλιον τοῦ Ἕλους πεδίον. Παρὰ τὴν εἴσοδον δὲ τοῦ λακωνικοῦ κόλπου, πλησίον τῆς Μαλέας, κεῖται ἡ εὐλίμενος νῆσος, τὰ Κύθηρα, ἥτις ἦτο ἡ πολύτιμος προμαχὼν τῆς Λακωνικῆς, ἡ ἐπίφοβος αὐτῆς γείτων.

Ὁ Ταΰγετος χωρίζει τὸν λακωνικὸν κόλπον ἀπὸ τὸν πολὺ μᾶλλον εἰσέχοντα μεσσηνιακόν. Τὸ βόρειον ὅμως τοῦ Ταϋγέτου μέρος δὲν ἀποτελεῖ ἀμέσως τὸ ἀπ' ἀνατολῶν σύνορον τῆς Μεσσηνίας· ἀλλὰ δυτικός τις τοῦ ὄρους τούτου κλάδος, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ τοῦ Ταϋγέτου παρεμπίπτει ἡ Κρωμῖτις χώρα τῆς Ἀρκαδίας. Ἀπὸ τῆς ῥίζης λοιπὸν τῶν ὀρέων τούτων ἄρχεται τὸ μεσσηνιακὸν πεδίον, τὸ ὁποῖον διαβρέχεται ὑπὸ πολυαρίθμων ῥυακίων, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τῆς Ἰθώμης ἀναβλύζοντος Παμίσου, τέμνεται δέ, ὡς καὶ ἡ τοῦ Εὐρώτα κοιλὰς κάτωθεν τῆς Σπάρτης, εἰς δύο, δι' ὀρεινῆς σειρᾶς, ἀναχωρούσης μὲν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ ἄκρας, διασχιζούσης δὲ αὐτὸ καθ' ὅλον αὐτοῦ το πλάτος. Ἡ ἄνω χώρα, διειργομένη ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας ὑπὸ μέρους τοῦ Λυκαίου ὄρους καὶ ὁριζομένη ἀπὸ δυσμῶν ὑπὸ τῆς περιφήμου Ἰθώμης, ἐκαλεῖτο πεδίον Στενυκλάριον ἢ Στενυκληρικόν· ἡ δὲ κάτω ἁπλοῦται παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου, εἶναι πολὺ εὐφορωτέρα και ἐκαλεῖτο ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Μακαρία. Πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰθώμης καὶ τοῦ Στενυκληρικοῦ πεδίου ὑπάρχουσι πολλαὶ καὶ εὔφοροι κοιλάδες, ὧν τινες παρεκτείνονται μέχρι τῆς δυτικῆς παραλίας, ὅπου μάλιστα ἀξιομνημόνευτος εἶναι ὁ βαθὺς λιμὴν τῆς Πύλου, τὸν ὁποῖον πολλάκις θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ.

Τὸ ῥεῦμα τῆς Νέδας, ἥτις ἐκπηγάζει ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας καὶ ῥέει εἰς τοὺς πρόποδας ὀρεινῆς σειρᾶς περιλαμβανούσης τὴν οὐδὲ ἧττον τῆς Ἰθώμης ὀνομαστὴν Εἶραν, ὥριζε πρὸς βορρᾶν τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἐχώριζεν αὐτὴν ἀπὸ τὴν Ἠλείαν, κατὰ τὴν ἐκτενεστέραν τοῦ ὀνόματος τούτου ἔννοιαν. Διότι τὸ τμῆμα τῆς Ἠλείας, τὸ κείμενον ἀμέσως παρὰ τὴν βόρειον ὄχθην τῆς Νέδας, ὀνομάζεται ἰδίως Τριφυλία, καὶ εἶναι χώρα ὀρεινή, ὁριζομένη μὲν ἀπ' ἀνατολῶν ὑπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ, συνάπτουσα δὲ τὸ Λύκαιον

μετὰ τῆς Φολόης. Τὰ ὄρη ἢ μᾶλλον οἱ λόφοι τῆς Τριφυλίας δὲν καταλείπουσι μεταξὺ τῆς ῥίζης αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης εἰμὴ στενὸν αἰγιαλόν, ἔχοντα, ὡς ὅλα σχεδὸν τὰ παράλια τῆς Ἠλείας, τοῦτο το ἰδιάζον, ὅτι περιστοιχίζεται ἀπὸ τενάγη ἢ λίμνας χωριζομένας μὲν ἀπὸ τῆς θαλάσσης διὰ θινῶν, δηλαδὴ ὑπὸ ἀμμωδῶν σωρῶν, σχηματιζομένας δὲ ὑπό τε ῥυάκων καὶ ὑπὸ τῶν κυμάτων, τὰ ὁποῖα, ἐν καιρῷ τρικυμίας, ὑπερπηδῶσι τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα καὶ στενὰ προχώματα. Πρὸς βορρᾶν πάλιν τῆς Τριφυλίας ἔκειτο ἡ ἰδίως λεγομένη Πισᾶτις, ἥτις περιελάμβανέ ποτε ἅπασαν τὴν κάτω τοῦ Ἀλφειοῦ κοιλάδα ἐνταῦθα, παρὰ τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὑψοῦτο ἡ ἀρχαία τῆς Πίσης πόλις, ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ πεδίῳ τῆς Ὀλυμπία·, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ ὀλυμπιακὸς ἀγών. Τέλος πρὸς βορρᾶν τῆς Πισάτιδος ἡπλοῦτο ἡ κυρίως λεγομένη Ἦλις, ἥτις καὶ Κοίλη Ἦλις ὀνομαζομένη εἶναι πεδίον εὐρύ, ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ἀράξου, μηδὲ διακοπτόμενον ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης εἰμὴ ὑπὸ τοῦ μονήρους ἀκρωτηρίου τοῦ Χελωνάτα,

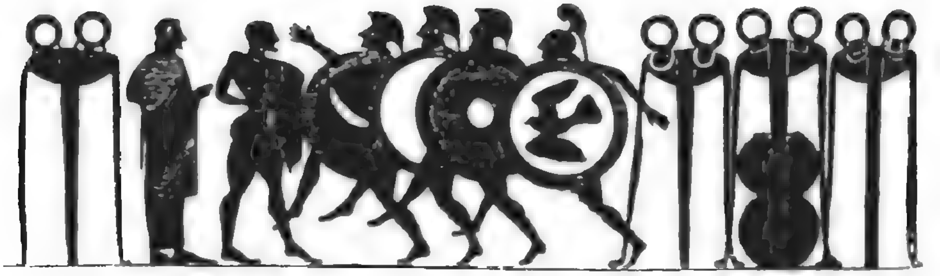
Ὅριον μεταξὺ Ἠλείας καὶ Ἀχαΐας ἦτο ὁ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀράξου ποταμὸς Λάρισος. Καὶ εἰς μὲν τὸ δυτικὸν τῆς Ἀχαΐας μέρος, ἀπὸ τοῦ Ἀράξου μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὰ ὑψηλὰ ὄρη τὰ διαχωρίζοντα τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας καταλείπουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης πεδία τινὰ ἐκτενῆ ὡς πρὸς τόπον τοσοῦτον ὀρεινόν, ἀλλὰ παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον τὰ ὄρη ταῦτα δὲν χωρίζονται ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰμὴ ὑπὸ στενοῦ αἰγιαλοῦ, καὶ ἐνίοτε μάλιστα τὸ κῦμα φθάνει μέχρι τῆς ῥίζης αὐτῶν. Οὐδὲν ἧττον ἡ παραλία αὕτη καὶ αἱ παρακείμεναι κλιτύες εἶναι εὐφορώταται καθὸ ποτιζόμεναι ὑπὸ ῥευμάτων, κατερχομένων, δι' αὐλώνων βαθέων καὶ στενῶν, ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῶν ὀρέων. Εἶναι ὅμως ἡ ἀχαϊκὴ παραλία ἀλίμενος, ἐνῷ ἡ καταντικρὺ βόρειος τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου ἀκτὴ ἔχει πολλοὺς λιμένας.

Ζεὺς καὶ Ἀθηνᾶ ἐπὶ νομίσματος τῶν Θουρίων τῆς Μεσσηνίας

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, εὑρίσκομεν κατοίκους καὶ κυριάρχας ἐντελῶς σχεδὸν διαφόρους τῶν κατοίκων καὶ κυριαρχῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Τῷόντι, ἡ Ἰλιὰς ἀναφέρει ὡς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ Ἀχαιούς, Πυλίους, Ἐπειοὺς καὶ Ἀρκάδας, προδήλως δὲ καταδεικνύει τοὺς πρώτους ὡς ἐπικρατεστάτους ἐν τῇ χερσονήσῳ καὶ ἰδίως κατέχοντας ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς μέρος· ἐνῷ ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, πᾶσα ἡ δυτικομεσημβρινὴ καὶ ἡ ἀνατολικὴ Πελοπόννησος κατέχεται ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν Δωριέων, τοὺς ὁποίους ἡ Ἰλιάς, οὔτε ἐνταῦθα οὔτε ἀλλοῦ που εἶχεν ἀναφέρει· ἀντὶ τῶν Ἐπειῶν εὑρίσκομεν εἰς τὴν Ἦλιδα λαὸν ὅστις ἐλέγετο ἀπὸ Αἰτωλῶν καταγόμενος· τοὺς Ἀχαιούς, τοὺς βλέπομεν περιεσταλμένους εἰς τὴν βόρειον τῆς χερσονήσου χώραν, τὴν ἀπὸ αὐτῶν ἔκτοτε Ἀχαΐαν ὀνομαζομένην, μόνοι δὲ οἱ Ἀρκάδες διατηροῦσι τὰς ἐν τῷ μέσῳ τῆς Πελοποννήσου ἀρχαίας αὐτῶν κατοικίας.

Ἀγὼν δρόμου (Εἰκὼν ἐξ ἀγγείου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ

Πῶς συνέβη ἡ μεγάλη αὕτη τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσις; Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον αὐτὴν εἰς τὸ καὶ ἄλλοτε μνημονευθὲν παρ' ἡμῶν γεγονός, τὸ καλούμενον κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἱστόρουν δὲ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Εὐρυσθεὺς ἦσαν μὲν ἀμφότεροι ἀπόγονοι τοῦ περιωνύμου βασιλέως τῆς Τίρυνθος Περσέως, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλέους, ὁ Εὐρυσθεὺς ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν τοὺς παῖδας τοῦ ἥρωος, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ὡς ἐκ τούτου νὰ ζητήσωσι καταφύγιον καὶ συμμάχους ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους Ὕλλος, ἐπιχειρήσας, ἐξ Ἀθηνῶν ὁρμώμενος, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν πάτριον χώραν, ἀπέτυχεν· ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ, οἱ Ἡρακλεῖδαι ἀπῆλθον πρὸς τοὺς Δωριεῖς, συναπεδήμησαν μετὰ τούτων ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν Δωρίδα, καὶ ἐντεῦθεν τελευταῖον οἱ τοῦ Ὕλλου δισέγγονοι, Τήμενος, Κρεσφόντης καὶ Ἀριστόδημος, ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ, τῇ συνδρομῇ τῶν Δωριέων, ὑπὸ Πάμφυλον καὶ Δύμαντα, τοὺς υἱοὺς τοῦ βασιλέως τῶν Δωριέων Αἰγιμιοῦ, καὶ τῇ συμπράξει τῶν Αἰτωλῶν, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ὄξυλον. Ὁ Τήμενος καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι τὴν Πελοπόννησον, ὄχι διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ὕλλος, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεταξὺ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου στενοῦ πορθμοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ὄχι μόνον οἱ Αἰτωλοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Λοκροὶ οἱ Ὀζόλαι ἐβοήθουν αὐτούς, οἱ τελευταῖοι ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς λιμένα ἵνα ναυπηγήσωσι τὰ πλοῖά των, ὅστις ἔκτοτε ὠνομάσθη Ναύπακτος. Ἐκεῖθεν λοιπὸν ἀναχωρήσαντες, διεπέρασαν εἰς τὴν ἀντίθετον παραλίαν καὶ ὥρμησαν κατὰ τοῦ μεγίστου τῶν τότε ἡγεμόνων τῆς χερσονήσου, Τισαμενοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὀρέστου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης κρισίμου, ἐνικήθη μὲν κατὰ κράτος ὁ Τισαμενός, ἔπεσον δὲ ὁ Πάμφυλος καὶ ὁ Δύμας, οἱ δὲ Δωριεῖς, γενόμενοι κύριοι τῆς Πελοποννήσου, ἐπεχείρησαν ἤδη τὴν διανομὴν αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν εὔφορον τῆς Ἤλιδος γῆν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Ὄξυλον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν Αἰτωλούς, ὁ δὲ Τήμενος ἔλαβε τὸ Ἄργος, ὁ Κρεσφόν

της, τὴν Μεσσήνην· καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀριστόδημος εἶχεν ἀποθάνει διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας, ἡ Σπάρτη ἐπετράπη εἰς τοὺς δύο διδύμους αὐτοῦ υἱούς, τὸν Εὐρυσθένη καὶ τὸν Προκλέα· ἔκτοτε δ' ἐπεκράτησε νὰ βασιλεύηται ἡ Σπάρτη ὑπὸ δύο βασιλέων, ἀπογόνων τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν. Ἐπὶ πᾶσιν, οἱ Ἀχαιοί, ἐξωσθέντες οὕτω ἀπὸ τῆς λοιπῆς χερσονήσου, ὥρμησαν εἰς τὴν βόρειον, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, παραλίαν καὶ κατεστάθησαν αὐτόθι, ἀναγκάσαντες τοὺς προτέρους αὐτῆς κατοίκους, τοὺς Ἴωνας, νὰ καταφύγωσι πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθηναίους· ἂν καὶ ἡ Ἰλιὰς οὐδόλως ἀναφέρει Ἴωνας ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἡρμηνεύθη πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑπὸ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τοὺς ἀρχαίους, διότι οἱ νεώτεροι ἀναπλάττουσι συνήθως τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἰδίαν γνώμην, δὲν μορφοῦσι δὲ τὴν ἰδίαν γνώμην κατὰ τὰ πράγματα. Ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πλάτων ἐκ συμφώνου βεβαιοῦσιν ὅτι οἱ Ἡρακλεῖδαι τῆς παραδόσεως οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ φυγάδες τῆς Πελοποννήσου ἀνακτήσαντες τὰς πατρίδας ἐξ ὧν εἶχον προσφάτως ἐξωσθῆ. Διαρκοῦντος, λέγουσι, τοῦ τρωικοῦ πολέμου, νέα γενεὰ ἐπεκράτησεν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος· ὅτε δὲ ἐπέστρεψαν οἱ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεύσαντες ἥρωες, πολλαὶ προέκυψαν στάσεις, καὶ σφαγαί, καὶ φυγαί, καὶ κάθοδοι· ἐκ τούτων συνέβησαν αἵ τε προεκτεθεῖσαι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ μεταβολαὶ τῶν καθεστώτων καὶ ἡ ἐν Πελοποννήσῳ περὶ ἧς νῦν ὁ λόγος. Ἡ εἴδησις αὕτη, περιβεβλημένη τὸ κῦρος τοῦ ἀκριβεστάτου τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀσπαστὴ γενομένη ὑπὸ ἀνδρὸς οἷος ὁ ἕτερος τῶν μαρτύρων, δυσκόλως δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Τοῦτο μόνον ἐπιτρέπεται νὰ προσθέσωμεν ὅτι οἱ ἐπιστρέψαντες φυγάδες δὲν μετωνομάσθησαν Ἡρακλεῖδαι ὑπὸ τῆς βραδύτερον διαπλασθείσης παραδόσεως. Αὐτοὶ οὗτοι ἐξ ἀρχῆς μᾶλλον ὅτε παρεσκευάζοντο ἐπὶ τὴν κάθοδον, ἠθέλησαν νὰ περιβάλωσιν ἑαυτοὺς διὰ τῆς αἴγλης τοῦ ὀνόματος τούτου· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἐν τῇ νέᾳ τῶν πραγμάτων καταστάσει, ἁπανταχοῦ σχεδὸν τῆς χερσονήσου, ἀπεδόθη εἰς τὴν πρώτην φυλὴν ἡ τῶν Ὑλλέων προσηγορία, ἤτοι τῶν ἀπογόνων τοῦ Ὕλλου, τοῦ μυθολογουμένου υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους.

Δωριεὺς ὁπλίτης
(Ἀγαλμάτιον ἐν τῷ Μουσείῳ Βερολίνου)

[«Νομίζω ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰ ἐν ἐνταῦθα λε-
»γόμενα δεῖται μικρᾶς διαλευκάνσεως. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ (Θουκυδ. Α, 12) λέγεται
»ἁπλῶς ὅτι «. . . . καὶ μετὰ τὰ Τρωικὰ ἡ Ἑλλὰς ἔτι μετανίστατο καὶ κατῳκίζετο, ὥστε μὴ
»ἡσυχάσασαν αὐξηθῆναι· ἥ τε γὰρ ἀναχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἰλίου χρονία γενομένη
»πολλὰ ἐνεόχμωσε, καὶ στάσεις ἐν ταῖς πόλεσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐγίγνοντο, ἀφ' ὧν ἐκπί-
»πτοντες τὰς πόλεις ἔκτιζον. Βοιωτοί τε γὰρ οἱ νῦν ἑξηκοστῷ ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλω-

»σιν ἐξ Ἄρνης ἀναστάντες ὑπὸ Θεσσαλῶν τὴν νῦν μὲν Βοιωτίαν πρότερον δὲ Καδμηίδα »γῆν καλουμένην, ᾤκισαν.... Δωριεῖς τε ὀγδοηκοστῷ ἔτει ξὺν Ἡρακλείδαις Πελοπόν- »νησον ἔσχον. Μόλις τε ἐν πολλῷ χρόνῳ ἡσυχάσασα ἡ Ἑλλάς.... ἀποικίας ἐξέπεμ- »ψε....». Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οὐδὲν λέγεται περὶ φυγάδων οἵτινες »φυγόντες ἐκ Πελοποννήσου ἕνεκα στάσεων ἐπανῆλθον εἰς αὐτὴν μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν, »ἀλλὰ λέγεται ἁπλῶς ὅτι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἱ ἐν ταῖς ἐσωτερικαῖς κατὰ τόπους »στάσεσιν ἐκπίπτοντες, ἤτοι ἡ ἡττημένη μερίς, μεταναστεύοντες καὶ ἐκπατριζόμενοι ἔκτι- »ζον νέας πόλεις. Ἀσχέτως δὲ πρὸς τὰς τοιαύτας κτίσεις τῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν σχέσει »πρὸς τὰ παράγοντα ταύτας αἴτια, ἤτοι πρὸς τὰς καθ' ὅλας τὰς ἑλληνικὰς χώρας κινή- »σεις καὶ μεταναστάσεις λαῶν, λέγεται ὅτι λαοὶ ἐκ βορείων τῆς Ἑλλάδος χωρῶν κατῆλ- »θον εἰς τὰς νοτίους, οἱ μὲν Βοιωτοὶ ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν Καδμηίδα, οἱ δὲ Δωριεῖς »μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν κατέσχον τὴν Πελοπόννησον. Ὥστε οὐδὲν ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Θου- »κυδίδου περὶ δωρικῆς εἰς Πελοπόννησον μεταναστάσεως λεγομένοις ὑπάρχει τι ἀπᾷδον »πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν περὶ ταύτης γνωστὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, οὐδὲν δὲ συνᾷδον »πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα, ὅτι ἡ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν ἦτο ἁπλῶς »ἐπάνοδος τῶν φυγάδων τῇ βοηθείᾳ τῶν λεγομένων Ἡρακλειδῶν· ἐκτὸς ἂν φυγάδας ἐν- »νοῇ μόνους τοὺς Ἡρακλείδας, ὅπερ δὲν εἶναι πιθανόν. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Πλάτω- »νος περὶ τοῦ προκειμένου λεγόμενα τὰ ὁποῖα εἶναι πάντως τὰ ἐν Νόμων Γ' κεφ. Δ' »ἀναφερόμενα, φαίνεται μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ταῦτα ἐκτίθενται ἧττον σύμφωνα πρὸς »τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ μᾶλλον συνᾴδοντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα, »ὅμως κατὰ βάθος ἐξεταζόμενα καὶ ταῦτα οὐδὲν νεώτερον λέγουσι καὶ οὐδὲν ἀσύμ- »φωνον πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν. «Οὐκοῦν ἐν τῷ τότε χρόνῳ (λέγει ὁ Πλάτων »ἐν τῷ εἰρ. χ.), ὄντι δεκέτει, ὃν τὸ Ἴλιον ἐπολιορκεῖτο, τὰ τῶν πολιορκούντων ἑκάστων »οἴκοι κακὰ πολλὰ ξυνέβαινε γιγνόμενα περὶ τὰς στάσεις τῶν νέων, οἳ καὶ ἀφικομένους »τοὺς στρατιώτας εἰς τὰς αὐτῶν πόλεις τε καὶ οἰκίας οὐ καλῶς οὐδ' ἐν δίκῃ ὑπεδέξαντο, »ἀλλ' ὥστε θανάτους τε καὶ σφαγὰς καὶ φυγὰς γενέσθαι παμπόλλας· οἳ πάλιν ἐκπεσόν- »τες κατῆλθον μεταβαλόντες ὄνομα, Δωριῆς ἀντ' Ἀχαιῶν κληθέντες διὰ τὸ τὸν συλλέ- »ξαντα εἶναι τὰς τότε φυγὰς Δωριᾶ. Καὶ δὴ ταῦτά γε ἤδη πάνθ' ὑμεῖς, ὦ Λακεδαιμόνιοι, »τἀντεῦθεν μυθολογεῖτε καὶ διαπεραίνετε.» Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ χωρίου τούτου, ἔν- »θα ὁ λόγος περὶ ἐπιστροφῆς τῶν ἐκ Τροίας, τὰ λεγόμενα ἀναφέρονται εἰς τὰς γνωστὰς »παραδόσεις περὶ τῶν παθημάτων, τῶν θανάτων (Ἀγαμέμνονος, Αἴαντος, Ὀιλέως), τῆς »πλάνης καὶ τῆς εἰς μεμακρυσμένας χώρας μετοικήσεως τῶν εἰς Τροίαν στρατευσάντων »ἡρώων. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν ἐκπεσόντων καὶ εἶτα ἐπανελ- »θόντων, οὐδὲν κατὰ βάθος νοεῖται ἄλλο ἢ αὐτὸ τὸ ὁποῖον αὐτοὶ οἱ κατασχόντες τὴν »Πελοπόννησον Δωριεῖς ἢ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἔλεγον περὶ ἑαυτῶν, ἵνα δῶσι μεῖζον πρό- »σχημα δικαίου καὶ νομίμου εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τῶν »παλαιῶν νομίμων ἡγεμόνων τῆς Πελοποννήσου, ἐπανελθόντας καὶ ἀνακτησαμένους τὴν »πάτριον ἀρχήν. Τὸ μόνον ὅπερ ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ τοῦ Πλάτωνος ὑπάρχει διαφω- »νοῦν πρὸς τὴν παράδοσιν εἶναι ὅτι τὰ περὶ φυγάδων, ἀντὶ νὰ ἀνενεχθῶσιν εἰς τὰς περὶ »τῶν Ἡρακλειδῶν παραδόσεις, ἀναφέρονται εἰς τὰς μετὰ τὸ τέλος τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου »ἐν Ἑλλάδι γενομένας ταραχάς. Τοῦτο δὲ διότι ἡ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Δωριέων »κατάληψις παρίστατο ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς κατ' ἀκολουθίαν χρονικὴν συνδεομένη »πρὸς τὰς ταραχὰς ἐκείνας. Ὥστε τά τε ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος »λεγόμενα δὲν ἀλλοιοῦσι κατὰ βάθος τὴν περὶ τῆς ὑπὸ Δωριέων κατακτήσεως τῆς Πελο- »πο.νήσου παράδοσιν, τοὐναντίον δὲ ἐπικυροῦσιν αὐτήν, μάλιστα τὰ τοῦ Θουκυδίδου»].

Περὶ δὲ τῆς στρατιᾶς τῆς καταγαγούσης τοὺς φυγάδας, ἡ ἐπικρατήσασα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων γνώμη ἦτο ὅτι τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ἀποκατέστησαν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν οἱ Αἰτωλοί, τοὺς δὲ λοιποὺς οἱ Δωριεῖς. Ἡ Δρυοπὶς μετωνομάσθη Δωρίς· αἱ νέαι ἐν Μεσσηνίᾳ, ἐν Λακωνικῇ καὶ ἐν Ἀργολίδι καὶ Κορινθίᾳ ἱδρυθεῖσα πολιτεῖαι ἐκλήθησαν δωρικαί. Ὁ Πίνδαρος ἀναφέρει δωρίους τεθμοὺς καὶ Αἰγιμιόν. Ἴδιος ἐλογίσθη βίος, τὸ δωριστὶ ζῆν καὶ πλεῖστα ὅσα τοῦ βίου τούτου προσηγορεύθησαν δωρικά, οἷον δώριος οἰκονομία, δωρὶς ἐσθής. Ἴδιος ρυθμὸς ὠνομάσθη δωρικός, οἷον κίονες δωρικοί, δωρικαὶ τρίγλυφοι, δωρικὸν κυμάτιον· ὑπῆρξαν δὲ ὡς φαίνεται καὶ γράμματα, δωρικὰ κληθέντα. Ἐπὶ τέλους ὁ μέγας πελοποννησιακὸς πόλεμος παρεστάθη ὡς πόλεμος Δωριέων κατὰ Ἰώνων, τὰ δὲ δύο ταῦτα κυριώτατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τμήματα ὡς ἀείποτε πρὸς ἄλληλα πολέμια.

Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις μαρτυρίαι καὶ ἐνδείξεις, καθιστῶσαι καταφανὲς ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Δωριέων δὲν ἐδήλου ἐξ ἀρχῆς ἰδίαν φυλὴν ἔχουσαν ἔκτοτε τὸν ὑπὸ τῶν προαναφερθέντων γεγονότων ἀποδιδόμενον αὐτῇ ἰδιάζοντα χαρακτῆρα. Ὁ Πλάτων, ἀφοῦ ἐξήγησε τίνες ἦσαν οἱ Ἡρακλεῖδαι, ἐξηγεῖ ἐνταῦθα πῶς προέκυψεν εἰς μέσον ἡ τῶν Δωριέων προσηγορία, λέγων ὅτι οἱ ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Πελοπόννησον μετέβαλον ὄνομα, Δωριεῖς ἀντὶ Ἀχαιῶν κληθέντες, «διὰ τὸ τὸν συλλέξαντα αὐτοὺς τότε εἶναι Δωριᾶ.» Καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι τὸ δωρικὸν γένος δὲν ἐκλήθη δωρικὸν εἰμὴ ἀφοῦ ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Πίνδαρος ἀποκαλεῖ τοὺς Σπαρτιάτας ἐκγόνους «Παμφύλου καὶ μὰν Ἡρακλειδᾶν,» ἤτοι ἐκγόνους τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ *ποικίλου ὑπ' αὐτῶν συλλεγέντος* στρατοῦ. Κατὰ τὸν περὶ Ἕλληνος καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ μῦθον, ὁ Δῶρος, λαβὼν τὴν πέραν χώραν Πελοποννήσου, ἐκάλεσεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἅπαντας τοὺς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ οἰκοῦντας. Ὁ μῦθος οὗτος εἶναι μὲν ἀρχαιότατος, ὄχι ὅμως ἀρχαιότερος τῆς Η΄ ἑκατονταετηρίδος. διότι ὅλως ἀποσιωπώμενος ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, ἀναφέρεται κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου· ὅ ἐστι προέκυψεν εἰς μέσον εὐθὺς ὡς οἱ Σπαρτιᾶται, ρυθμίσαντες διὰ Λυκούργου τὸ πολίτευμα αὐτῶν, ἐπεδόθησαν διὰ τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου εἰς τὸ κυριαρχικὸν αὐτῶν στάδιον. Τότε, ἵνα ἐξάρωσι τὸ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἀξίωμα αὐτῶν, παρέστησαν τὸν ἑαυτῶν ἀρχηγέτην ὡς πρωτότοκον τοῦ Ἕλληνος υἱόν. Καὶ ὅμως δὲν εἶπον ἔτι ὅτι ἀπετέλουν ἰδίαν τινὰ φυλήν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὅτι ἅπαντες οἱ ἐκ τῆς Πελοποννήσου οἰκοῦντες ὠνομάζοντο Δωριεῖς. Τὴν ἀξίωσιν ἰδίας φυλῆς δὲν ἤρχισαν νὰ προτείνωσιν εἰμὴ ἐν τῇ Ζ΄ ἑκατονταετηρίδι ὅτε καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας συνετελέσθη ἡ ὅλη περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν παράδοσις. Τότε, ὁσημέραι προαγομένης τῆς ἐπιδόσεως αὐτῶν, ἠθέλησαν κατὰ πρῶτον νὰ ἐπιδείξωσιν ἑαυτοὺς ὡς ἔκκριτον τοῦ ὅλου ἔθνους μοῖραν, ἐνταῦθα δὲ νὰ λάβωσιν ἴδιόν τι ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ὁρμητήριον· καὶ τότε ὁ Τυρταῖος εἶπεν ὅτι ἦλθον ἐκ Δρυοπίδος, ἡ δὲ Δρυοπὶς μετονομασθεῖσα Δωρίς, παρέμεινε λογιζομένη ὡς μητρόπολις τῶν Δωριέων.

Οὐδεὶς τὸ πάλαι ἐπίστευεν εἰς τοὺς δωρίους τεθμοὺς (1) τοῦ Αἰγιμιοῦ. Μέχρι τοῦ Λυκουργείου πολιτεύματος, οἱ Σπαρτιᾶται διετέλεσαν κατά τε τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην κακονομώτατοι πάντων Ἑλλήνων καὶ ἐπὶ πλεῖστον στασιάζοντες·

---

(1) ***Τεθμὸς*** εἶναι Δωρικὸς τύπος τοῦ θεσμὸς (τέθμιος=θέσμιος).

Τεθμοὶ Αἰγιμίου (ὁ τύπος Αἰγίμιος εἶναι προκριτότερος τοῦ Αἰγιμιὸς) ἦσαν, ὡς φαίνεται, οἱ ἀρχαιότατοι ἄγραφοι νόμοι τῶν Δωριέων, παρ' οἷς ὁ Αἰγιμιὸς εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα εἰκὼν τοῦ παρὰ Σπαρτιάταις Λυκούργου. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἔπος ἀρχαῖον «***Αἰγίμιος***» ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἡσίοδον. (πρβλ. Πινδάρ. Πυθ. ς΄. 70. κ. I. «Τῇ καὶ Λακεδαίμονι ἐν Ἄργει τε καὶ ζαθέᾳ Πύλῳ ἔνασσεν ἀλκᾶντας Ἡρακλέος ἐκγόνους Αἰγιμιοῦ Δωριεὺς ἐλθὼν στρατὸς ἐκτήσατο(Αἴγιναν)».

τοὺς δὲ νόμους τοῦ Λυκούργου, αὐτοί τε οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἐγκριτώτεροι τῶν Ἑλλήνων Ἡρόδοτος, Ἀριστοτέλης, Στράβων, Πλούταρχος, ἔλεγον ἐκ Κρήτης παραληφθέντας. Τὸ δωρίστὶ ζῆν ἐσήμαινε διαιτᾶσθαι κατὰ τοὺς θεσμοὺς τοῦ Λυκούργου, οἵτινες δὲν ἦσαν δωρικοὶ καί, παρεκτὸς τῆς Σπάρτης, εἰς οὐδεμίαν ἄλλην δωρικὴν πόλιν ἀναφαίνονται. Δωρικὸς ῥυθμὸς ἐκλήθη ὁ ἀρχαιότατος καὶ ἁπλούστατος ἑλληνικὸς ῥυθμός, ὅστις τοσοῦτον ὀλίγον ἦτο ἰδιάζων τοῖς Δωριεῦσιν, ὥστε βραδύτερον ἐν τῇ δωρικῇ Κορίνθῳ ἀνεπλάσθη τὸ ποικιλότερον τῶν κιονοκράνων. Περὶ τοῦ δωρικοῦ ῥυθμοῦ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅ,τι ἔλεγεν ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς δωρίδος ἐσθῆτος· πᾶσα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τῶν γυναικῶν ἐσθὴς «ἡ αὐτὴ ἦν τὴν νῦν Δωρίδα καλοῦμεν», καὶ ὅ,τι αὐτὸς ὁ Μύλλερος περὶ τῶν δωρικῶν γραμμάτων· δωρικὰ ἐκλήθησαν τὰ ἀρχαιότατα ἑλληνικὰ γράμματα.

Οἱ Διόσκουροι καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν Τυνδάρεως καὶ Λήδα
(Ἐξ ἀγγείου τῆς Ε΄ ἑκατονταετηρίδος π. Χ.)

Αὐτοὶ οἱ Σπαρτιᾶται οὐδόλως ἐπίστευον εἰς τὸν πανάρχαιον τῶν Δωριέων βασιλέα καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Πάμφυλον καὶ Δυμᾶντα. Ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς πόλεως αὐτῶν, ἣν διεσωσεν ἡμῖν ὁ περιηγητὴς Παυσανίας, κατονομάζονται πλεῖστα μνημεῖα ἀναφερόμενα εἰς τὰς παραδόσεις τῶν ἀχαϊκῶν χρόνων· ἡ μεγάλη τῆς Ἀφεταΐδος ὁδὸς ἥτις παρῆγε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ δρόμου, ὃν προέθηκεν ἐν αὐτῇ ὁ Ἰκάριος εἰς τοὺς μνηστῆρας τῆς Πηνελόπης· Ὀρέστου καὶ Ἀγαμέμνονος τάφος· Ἑλένης ἱερόν· Κάστορος μνῆμα· ἄγαλμα Διοσκούρων Ἀμβουλίων κ. τ. τ. Πλεῖστα δὲ πάλιν ἀναφέρονται μνημεῖα διαιωνίζοντα γεγονότα καὶ ὀνόματα τῶν ἱστορικῶν χρόνων· οἷον Δήμου Σπαρτιατῶν ἀνδριάς, Στοὰ περσικὴ ἀπὸ Μηδικῶν λαφύρων, μνῆμα Λεωνίδου, μνῆμα καὶ ει... ς Παυσανίου, τάφος Βρασίδου κ. τ. τ. Ἀλλὰ μάτην ἠθέλομεν ἀναζητήσει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἰκόνα ἢ ἡρῷον τοῦ Αἰγιμιοῦ ἢ τουλάχιστον τῶν υἱῶν αὐτοῦ Παμφύλου καὶ Δυμᾶντος, οἵτινες, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔπεσον ἀμφότεροι ἐν τῷ ἀγῶνι δι' οὗ οἱ Δωριεῖς ἐγένοντο κύριοι τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἐκήρυττον ἑαυτοὺς διαρρήδην Ἀχαιούς, οὐχὶ Δωριεῖς. Περὶ τὰ τέλη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὁ Κλεομένης· θελήσας δὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἄδυτον τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει θεᾶς, παρεκωλύθη ὑπὸ τῆς ἱερείας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι «οὐ θεμιτὸν Δωριεῦσι παριέναι ἐνταῦθα.». Τότε ὁ Κλεομένης δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκριθῇ· «ὦ γύναι, ἀλλ' οὐ Δωριεύς εἰμι, ἀλλ' Ἀχαιός».

Ἐξ ὅλων τούτων συνάγεται ὅτι οἱ Δωριεῖς ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἄθροισμα μαχίμων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατοίκων τοὺς ὁποίους ἐστρατολόγησαν οἱ φυγάδες τῆς Πελοποννήσου ἵνα δι' αὐτῶν ἀνακτήσωσι τὰς πατρίδας. Εἰς φυλὴν δὲ ἰδίαν δὲν μετεμορφώθησαν εἰμὴ βραδύτερον, ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται, γενόμενοι κύριοι τῆς μετὰ τὰ τρωϊκὰ ἐπελθούσης εἰς τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου μεταβολῆς, ἠθέλησαν νὰ παραστήσωσι τὴν μεταβολὴν ταύτην ὡς ἔργον ἐξαιρέτου τινὸς μοίρας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐπὶ τούτῳ ἀνέπλασαν τότε τὸν μῦθον τοῦ Ἕλληνος μετὰ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Δώρου, ἐνῷ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας οἱ Ἀχαιοὶ εἶχον δημιουργήσει τὸν πρῶτον ἑλληνικὸν κόσμον· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπέδωκαν εἰς τὸν Αἰγιμιὸν τοὺς θεσμοὺς τοῦ Λυκούργου, οἵτινες οὐδὲν κοινὸν εἶχον οὔτε πρὸς τὸν προγενέστερον οὔτε πρὸς τὸν μεταγενέστερον ἑλληνικὸν βίον, ἀλλὰ μεταφυτευθέντες ἐκ Κρήτης εἰς Σπάρτην, θαυμασίως τῳόντι αὐτόθι ἐτελειώθησαν. Καίτοι δὲ εἴμεθα ἔτι μακρὰν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐγίνετο ἡ μεταμφίεσις αὕτη, θέλομεν οὐδὲν ἧττον ὀνομάζει Δωριεῖς τοὺς μετὰ τῶν παλιννόστων φυγάδων ἐμβαλόντας εἰς τὴν Πελοπόννησον μαχητάς, ἑπόμενοι τῷ Ἡροδότῳ καὶ τῷ Πλάτωνι, οἵτινες λέγουσιν αὐτοὺς ἔκτοτε Δωριεῖς κληθέντας.

| «Ἐναντίον τῆς περὶ τῆς Δωρικῆς καταλήψεως τῆς Πελοποννήσου ἀρχαίας παρα»δόσεως ἐγένοντο καὶ ἄλλαι ὑπ' ἄλλων νεωτέρων ἀντιρρήσεις, προβᾶσαι ἐπ' ἐσχάτων »μέχρι τοῦ ἀμφισβητῆσαι τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα τοῦ γεγονότος. Ἐνῷ δὲ ἦτο εὐλο»γώτατον νὰ ὑποτεθῇ, ὡς ὑπετέθη ἐν ἀρχῇ ὑπὸ πολλῶν, ὅτι τὸ μικρὸν χάσμα ἀκριβῶς »τὸ ὑφιστάμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἰδίως τῆς ἑλληνικῆς τέχνης »μεταξὺ τῆς Μυκηναίας περιόδου (ἥτις ὑποτίθεται ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει καὶ Ὁμηρικὴ) καὶ »τῶν κυρίως ἱστορικῶν χρόνων πληροῦται διὰ τοῦ μεσαίωνος τοῦ ἐπελθόντος διὰ τῆς »Δωρικῆς κατακτήσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης προελθούσης μεταβολῆς τοῦ τέως ὑφισταμένου »φυλετικοῦ, πολιτικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ καθόλου ἱστορικοῦ καθεστῶτος· ὅμως νεωτερισταί »τινες πολυπράγμονες ἐρευνηταὶ ἠξίωσαν νὰ θέσωσιν ἐν ἀμφιβόλῳ ἢ καὶ ὅλως νὰ ἀρνη»θῶσι τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα τῆς Δωρικῆς κατακτήσεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων »αὐτῆς, οὐδεμίαν δεχόμενοι μεταβολὴν ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ καὶ πολιτισμῷ τῆς Ἑλλάδος »μεταξὺ τῆς Ὁμηρικῆς καὶ τῆς κυρίως ἱστορικῆς περιόδου. Οἱ ταῦτα φρονοῦντες λέγουσιν »ὅτι ὁ κόσμος ὁ ἐπικός, τὸν ὁποῖον ψάλλει ἡ Ὁμηρικὴ ποίησις, ἡ ἀκμὴ δηλονότι τῶν »Μυκηνῶν καὶ ὁ Μυκηναῖος καθόλου πολιτισμός, δὲν εἶναι κόσμος χωριζόμενος ἀπὸ τῆς »ποιήσεως ταύτης δι' αἰώνων, ὡς νομίζεται, ἀλλ' εἶναι σύγχρονος πρὸς τὴν ποίησιν ταύ»την. Ὁ Ὅμηρος περιγράφει, λέγουσι, κόσμον σύγχρονον ἑαυτῷ· καὶ ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς »ἀνήκει εἰς περίοδον χρονικὴν (εἰς τὸν 10 ἢ 9 π. Χ. αἰῶνα) μεταγενεστέραν τῆς ὑποτι»θεμένης καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, ὁ κόσμος ὁ ψαλλόμενος εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος, καθ' »ὃν ἐν Πελοποννήσῳ ᾤκουν οἱ Δωριεῖς, καὶ δὲν μεσολαβεῖ μεταξὺ τούτου καὶ τῆς Ἀχα»ϊκῆς περιόδου περίοδος ἄλλη οὐδεμία. Τὰ δὲ λεγόμενα περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλει»δῶν καὶ περὶ μεταβολῆς τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι, ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ, διὰ τῆς »καθόδου ταύτης ἐπελθούσης καὶ περὶ μεταναστεύσεως ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς περιόδου εἰς »τὴν Δωρικὴν εἶναι πλάσματα φαντασίας τῶν μεταγενεστέρων Ἑλλήνων ὁρμηθέντων »ἀπὸ τῆς πλημμελοῦς δόξης ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς Ὁμηρικῆς ποιήσεως περιγραφόμενος κόσμος »ἀφίσταται τοῦ ποιητοῦ κατὰ αἰῶνας καὶ ζητησάντων νὰ πληρώσωσι τὸ ἐκ τῆς ἀποστά»σεως ταύτης χάσμα! Ἄλλοι πάλιν, φρονοῦντες ὅτι ὁ Μυκηναῖος πολιτισμὸς εἶναι »πολλῷ ἀρχαιότερος τοῦ Ὁμηρικοῦ, ἀνατρέχων μέχρι τοῦ 15 π. Χ. αἰῶνος, καὶ ὅτι μόλις »τὸ τέλος ἤτοι ἡ ἐσχάτη αὐτοῦ χρονικὴ περίοδος συνάπτεται πρὸς τὸν πολιτισμὸν τὸν Ὁμη»ρικόν, ἀπορρίπτουσι τὰς ἐκ τῶν περὶ τοῦ Μυκηναίου πολιτισμοῦ θεωριῶν κατὰ τῆς

»πραγματικότητος τῆς Δωρικῆς εἰσβολῆς ἀντιρρήσεις. Ἀλλὰ κατὰ βάθος οὔτε αἱ συνηγο-»ρίαι οὔτε αἱ ἀντιρρήσεις αἱ ἐντεῦθεν προερχόμεναι ἔχουσί τινα ἀξίαν σπουδαίαν. Εἶναι »δὲ ἄντικρυς παραλογώτατον, ζητήματα καθαρῶς ἱστορικά, οἷον τὸ περὶ Δωρικῆς κατα»κτήσεως τῆς Πελοποννήσου, νὰ λύωνται δι' εἰκασιῶν ἀορίστων, ἀναγομένων ἁπλῶς εἰς »τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης.

«Ἀλλ' οὐχὶ μείζονος λόγου ἄξιαι εἶναι καὶ αἱ νέαι περὶ τῆς Δωρικῆς μεταναστεύ»σεως θεωρίαι αἱ στηριζόμεναι δῆθεν ἐπὶ εἰδήσεων προερχομένων ἐξ ἑρμηνείας ἐπιγραφῶν »Αἰγυπτιακῶν. Κατὰ ταύτας, αἱ ἀπὸ τῆς βορείου Ἑλλάδος εἰς τὰς νοτίας Ἑλληνικὰς »χώρας γενόμεναι μεταναστεύσεις, ὡς καὶ ἡ τούτων προηγηθεῖσα εἰς Θεσσαλίαν εἰσβολὴ »τῆς Θεσπρωτικῆς φυλῆς τῶν Θεσσαλῶν,συνδέονται μετὰ τῶν μεγάλων εἰς τὴν Αἴγυπτον »καὶ τὴν Συρίαν γενομένων κατὰ τὸν 13 καὶ 12 π. Χ. αἰῶνα εἰσβολῶν. Καὶ ὅτι αἱ εἰσ»βολαὶ ἐκεῖναι τῶν Τουρσανὰ (Τυρσηνῶν ;) καὶ Δαναυνὰ (Δαναῶν ;) αἱ ἐκ θαλάσσης »γενόμεναι, ὡς λέγεται ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῶν Φαραὼ τῶν μνημονευθέντων χρόνων, »ἦσαν ἀποτέλεσμα μεγάλης τινὸς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν »κινήσεως τῶν λαῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Καὶ αἱ μὲν τοιαῦται γνῶμαι, ὡς καὶ ἡ »γνώμη ἐκείνων, οἵτινες καὶ τὴν εἰς Ἰταλίαν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων γενομένην με»τανάστευσιν λαῶν Ἠπειρωτικῶν καὶ Ἰλλυρικῶν συνδέουσι πρὸς τὴν κίνησιν τὴν Δω»ρικήν, μεθ' ὅλον τὸ ἐπισφαλὲς αὐτῶν, δὲν εἶναι πάντη ἀνάξιαι συζητήσεως. Ἀλλὰ τί νὰ »εἴπωμεν, ὅταν λέγωσιν ἡμῖν ὅτι,ἐπειδὴ ἐν τῷ ἔπει τῷ Ὁμηρικῷ εἰσὶν ἄγνωστοι οἱ Θεσσα»λοὶ καὶ οἱ Δωριεῖς οἱ ἐν Πελοποννήσῳ, ἡ φαντασία τῶν μεταγενεστέρων Ἑλλήνων ἔπλασε »τὸν μεθ' Ὅμηρον περὶ μεταναστεύσεων τῶν λαῶν τούτων μῦθον ; Καὶ ὅμως ὁ Ὅμηρος »δὲν γινώσκει Δωριεῖς οὐδ' ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Δωρίδι, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ἡ αὐτὴ πα»ράδοσις γνωρίζει τοὐναντίον, τοὐλάχιστον ἐν τῷ Διακόσμῳ, Βοιωτοὺς ἐν Βοιωτίᾳ· καὶ »ὅμως ἡ παράδοσις, ἡ μὴ ἔχουσα νῦν ἀνάγκην μεταναστεύσεως Βοιωτῶν εἰς Βοιωτίαν, »παρέστησε τοιαύτην μετανάστευσιν ἐκ Θεσσαλίας εἰς Βοιωτίαν γενομένην. Ἔπειτα πῶς »ἐξηγητέα ἡ ἄλλη μεγάλη μεταξὺ τοῦ Ὁμηρικοῦ καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων διαφορά : ἡ »ἐπικράτησις τοῦ ὀνόματος Ἕλλην ὡς καθολικοῦ ὀνόματος τοῦ ἔθνους ; ὁ περιορισμὸς »τοῦ μεγάλου ἐν τῷ ἔπει καὶ καθολικοῦ ὀνόματος τῶν Ἀχαιῶν εἰς μίαν γωνίαν τῆς Πε»λοποννήσου ; οἱ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν τῇ Λακωνίᾳ αὐτῇ ἐπὶ αἰῶνας μεταξὺ τῶν Σπαρ»τιατῶν καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οἰκούντων λαῶν πόλεμοι ; πῶς ἐξηγητέα »ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης καὶ ἡ ὑπεροχὴ αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ Ἄργους ; Πῶς δὲ τὸ παν»ελλήνιον κράτος τῶν Δελφῶν καὶ τὸ νέον σύστημα τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου ; Βε»βαίως πάντα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προελθόντα ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς »Δωρικῆς μεταναστεύσεως, ἀλλ' ὅμως συνδέονται οὕτω πρὸς αὐτὴν ἀπ' εὐθείας ἢ ἐμ»μέσως, ὥστε, αἰρομένης ταύτης, ἀνατρέπεται ἡ ὅλη ἑλληνικὴ ἱστορία. Ἔπειτα πῶς, στη»ριζόμενός τις εἰς εἰκασίας αὐθαιρέτους περὶ τοῦ χρόνου τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος μνημείου »οἱαδήποτε τέχνης ἢ πολιτισμοῦ, δύναται νὰ ἐκμηδενίσῃ παραδόσεις τοσοῦτον ἀρχαῖον »ἐχούσας κῦρος, μεμαρτυρημένας τοσοῦτον ἐπισήμως ὑπὸ ποιητοῦ τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος, »καὶ δὴ τοῦ Τυρταίου, καὶ ἐπικεκυρωμένας ὑπὸ ἱστορικῶν, οἷοι ὁ Θουκυδίδης, καὶ ὁ Ἡ»ρόδοτος ; Μήπως ὁ Ἡρόδοτος δὲν λέγει σαφέστατα (Θ 73), ὅτι οἱ Δωριεῖς ἦσαν ἔθνος »ἔπηλυ ἐν Πελοποννήσῳ ὡς καὶ οἱ Αἰτωλικῆς καταγωγῆς Ἠλεῖοι, ἀντιθέτων τὰ ἐπήλυδα »ταῦτα ἔθνη πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς Ἀχαιούς ; πῶς δὲ δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι εἷς λαὸς »ὅλος,ἵνα πληρώσῃ τινὰ ὀνομάτων κενὰ ἐν τῇ ἐπικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, δημιουργεῖ ὁλόκληρον »σύστημα μύθων ἑρμηνευόντων τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν, πλάττων ἑαυτῷ, κατὰ φαντα»σίαν, ὁλόκληρον ἱστορίαν μεσαιωνικήν, ὡς προσφυέστατα ἐκάλεσεν ὁ E. Meyer τὴν με-

»ταξὺ τοῦ Ὁμηρικοῦ κόσμου καὶ τοῦ κυρίως ἱστορικοῦ περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας;
»Πῶς δὲ ἄνδρες, οἷοι Τυρταῖος, Θουκυδίδης, Ἡρόδοτος, ἑρμηνεύουσι τοὺς μύθους τούτους
»ὡς ἐπισημοτάτας ἐγκύρους ἱστορικὰς παραδόσεις; Κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὡς παρατηρεῖ
»λίαν εὐστόχως ὁ Poelmann (Grundriss der Griech. Geschichte σ. 22), δύναταί τις
»νὰ ἀρνηθῇ καὶ τὰς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς νέας Εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας Γερμανικὰς καὶ ἄλλας με-
»ταναστάσεις λαῶν, θεωρῶν αὐτὰς ὡς ἐπινοηθείσας πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κενοῦ τοῦ μεταξὺ
»τῆς ἀρχαίας ἑλληνορρωμαϊκῆς Εὐρώπης καὶ τῆς νῦν.

»Λαμβανομένου ἐνταῦθα ὡς κριτηρίου ἱστορικῆς ἀληθείας τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν
»ταῖς ἱστορικαῖς ἐρεύναις κριτηρίου, ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης τῆς Δωρικῆς μεταναστά-
»σεως κεῖται ὑπεράνω πάσης ἀμφισβητήσεως, ἀφοῦ ὁ τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος ἱστορικώτατος
»ποιητὴς Τυρταῖος ἀναφωνεῖ περὶ ταύτης. (Ἀποσπ. 2). «Αὐτὸς γὰρ Κρονίων καλλιστε-
»φάνου πόσις Ἥρης Ζεὺς Ἡρακλείδαις τήν δε δέδωκε πόλιν. Οἷσιν ἅμα προλιπόντες
«Ἐρινεὸν ἠνεμόεντα εὐρεῖαν Πέλοπος νῆσον ἀφικόμεθα». Ὁ δὲ Θουκυδίδης (Α.12) λέγει σα-
»φέστατα «Δωριῆς τε ξὺν Ἡρακλείδαις Πελοπόννησον ἔσχον» καὶ ὁ Ἡρόδοτος οὐχ ἧττον
»σαφῶς λέγει (Α. 57) ὅτι οἱ Δωριεῖς ἐκ τῆς Δρυοπίδος ἦλθον εἰς Πελοπόννησον. Τὴν
»ἀλήθειαν τῶν ἐπισήμων τούτων ἱστορικῶν πηγῶν ἐπικυροῦσι καὶ ἄλλαι πραγματικαὶ
»ἀλήθειαι ἱστορικαί. Τοιαύτη εἶναι ἡ διχοτόμησις τοῦ ἔθνους τῶν Λοκρῶν εἰς δύο μοί-
»ρας, τὴν μὲν οἰκοῦσαν παρὰ τὸν κόλπον τὸν Εὐβοϊκόν, τὴν δὲ παρὰ τὸν Κορινθιακόν,
»καὶ ἡ μεταξὺ τῶν δύο μοιρῶν παρεμβολὴ τῶν Δωριέων. Ἡ δὲ μεγάλη συγγένεια ἡ
»ἀποδεικνυομένη μεταξὺ τῶν διαλέκτων τῶν Ἠλείων, τῶν Λοκρῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν
»εἶναι μαρτυρία σαφὴς ὅτι μέρος τῶν Αἰτωλῶν ἐγκατέστη ἐν Ἠλείᾳ, ὡς λέγει ἡ παρά-
»δοσις. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ συγγένεια τῆς διαλέκτου τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Δωριέων πρὸς
»τὰς τῶν Αἰτωλῶν, Λοκρῶν, Φωκέων ἐπικυροῖ τὴν περὶ μεταναστάσεως τῶν Δωριέων
»ἐκ τῶν χωρῶν τούτων εἰς Πελοπόννησον παράδοσιν.

»Ἀλλὰ τιθεμένου οὕτω ὅτι ἡ Δωρικὴ μετανάστασις εἶναι γεγονὸς ἱστορικὸν ἀναμ-
»φήριστον, ἆρα τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐκτίθεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἐν ὅλῃ τῇ ἱστορικῇ αὐ-
»τοῦ πραγματικότητι καὶ μορφῇ; Βεβαίως πολλαὶ λεπτομέρειαι φέρουσι χαρακτῆρα δια-
»κοσμήσεως ποιητικῆς καὶ μυθικῆς, ἀλλ' ὁ πυρὴν αὐτῆς εἶναι ἀκραιφνῶς ἱστορικός. Πι-
»θανώτατον ὅτι οἱ Δωριεῖς δὲν εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ πορθμοῦ μόνον
»τοῦ Ρίου, ἀλλὰ διεπεραιώθησαν εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου καὶ ὅτι Ἄρ-
»γος καὶ Κόρινθος κατελήφθησαν συγχρόνως μετὰ τῆς Σπάρτης ἢ καὶ πρότερον αὐτῆς
»καὶ ἡ κατάκτησις τῆς Πελοποννήσου ἐγένετο ἐν χρόνῳ μακροτέρῳ καὶ δι' ἀγώνων δυσ-
»χερεστέρων ἢ ὡς παρίσταται ἐν τῇ παραδόσει. Πιθανῶς δὲ οἱ εἰσβαλόντες εἶχον συμ-
»μάχους ἢ ὁδηγοὺς καί τινας Πελοποννησίους φυγάδας, ὡς λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος·
»ἀλλὰ δὲν ἐστράτευσαν, ἁπλῶς ἵνα καταγάγωσι τοὺς φυγάδας τούτους, διότι τὸ ὅλον γεγο-
»νὸς φέρει χαρακτῆρα στρατείας ἀκραιφνῶς κατακτητικῆς καὶ δὴ καὶ μεγάλης μετανα-
»στάσεως λαῶν βορείων πρὸς νότον . . . Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκασία τοῦ «Meier (Geschichte
»des Altertums. Τομ. 2 σ.266) ὅτι οἱ Δωριεῖς, πρὶν ἢ κατασταθῶσι κύριοι τῆς Πελοπον-
»νήσου, ὑπηρέτουν παρὰ τοῖς ἡγεμόσι τῶν ἀπολέμων κατασταθέντων Ἀχαιῶν ὡς μισθο-
»φόροι στρατιῶται καὶ ὅτι οἱ μισθοφόροι οὗτοι ὡδήγησαν τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν, ἥκιστα
»φαίνεται συνᾴδουσα πρὸς τὴν καθόλου ἱστορικὴν ἔννοιαν τοῦ γεγονότος, ὅπερ καὶ ὑπὸ
»τῶν παραδόσεων παρίσταται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀποδείκνυται ὡς μέγι-
»στον γεγονός, ὡς μεγάλη ἐξέλιξις ἐθνικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἑλληνικοῦ, γεγονὸς
»συνδεόμενον πρὸ πάντων πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν περίοδον μετα-
»βάσεως τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας.

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ

»Τὴν καθόλου συνάφειαν τῆς Δωρικῆς καλουμένης μεταναστάσεως πρὸς τὴν ὑπὸ »τὸ ὄνομα Ἕλληνες καὶ Ἑλλὰς συνένωσιν τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν ἐνόησαν καὶ ὡμολό-»γησαν ἐκ τῶν ὑστέρων πάντες οἱ σπουδαῖοι ἱστοριογράφοι, ἀλλὰ μόνος ὁ Ἐρνέστος »Κούρτιος ἠρεύνησε καὶ ἡρμήνευσεν ἐμβριθέστερον τὰ κατὰ τὴν συνάφειαν ταύτην, καίτοι »κατέλιπε καὶ αὐτὸς μικρόν τι ἀσαφές, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τῶν ὀνομάτων Δωριεὺς »καὶ Ἕλλην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Δωρικῆς μεταναστάσεως. Κατ' οὐσίαν πᾶσα αὕτη ἡ Δω-»ρικὴ μετανάστασις φαίνεται μετανάστασις καὶ ἐπέκτασις Ἑλληνική, ἤτοι τῆς φυλῆς τῶν »Ἑλλήνων. Σαφέστατα δὲ τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος, λέγων ὅτι οἱ Δωριεῖς τὸ πάλαι »ἐκαλοῦντο Ἕλληνες, ἐν Πελοποννήσῳ δὲ ἐκλήθησαν Δωριεῖς («ἐόντα τὸ ἀρχαῖον, τὸ μὲν » (Ἰωνικὸν) Πελασγικόν, τὸ δὲ (Δωρικὸν) Ἑλληνικὸν ἔθνος.»)

»Τὸ ὄνομα τῶν Δωριέων εἶναι ἀληθῶς ἄγνωστον ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἅπαξ δὲ μόνον, ὡς »ἐρρήθη, καὶ ἐν παρόδῳ ἀναφέρεται ἐν Ὀδυσσείᾳ (Τ. 177)· ἐντεῦθεν δὲ καθίσταται ἄπο-»ρον πῶς φυλὴ οὕτω μεγάλη, οἵα ἡ τῶν Δωριέων, πρὸ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἔτι εἰσβο-»λῆς καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ Θεσσαλῶν καταλήψεως τῆς ἀπὸ τούτων Θεσσαλίας κληθείσης χώ-»ρας, ἔμεινεν ἀμνημόνευτος ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ποιήσει. Ἐν τούτοις κατ' οὐσίαν ἡ φυλὴ »αὕτη εἶναι λίαν γνωστὴ εἰς τὸν Ὅμηρον ὑπὸ τὸ πρῶτον καὶ ἀληθὲς αὐτῆς ὄνομα, τὸ τῶν »Ἑλλήνων.

»Ἡ φυλὴ τῶν Ἑλλήνων τούτων ἕλκουσα τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τῶν »Σελλῶν ἢ Ἑλλῶν (τῶν μετὰ Γραικῶν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις μνημονευομένων) »τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλοπίας, ἤτοι Ἑλλάδος, ἐξετάθη ἐν προομηρικοῖς »ἤδη χρόνοις μέχρι τῆς νοτίου Θεσσαλίας. Αὐτὸς ὁ Ὅμηρος μαρτυρεῖ τοῦτο ἐμ-»μέσως, παριστῶν τὸν Ἀχιλλέα, τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἑλλήνων, εὐχόμενον εἰς τὸν Δία »τὸν Δωδωναῖον τῶν Σελλῶν καὶ τῆς Ἑλλοπίας ὡς εἰς πάτριον θεὸν (Ἰλ. Π. 233 κ. ἑξ.). »Εἶναι δὲ καὶ ἄλλως προφανὴς ἡ συνάφεια τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸ τοῦ Ἠπει-»ρώτου ποταμοῦ καὶ θεοῦ Ἀχελώου. Ἐν Θεσσαλίᾳ ἡ φυλὴ τῶν Ἑλλήνων παρ' Ὁμήρῳ »ἤδη φαίνεται ἐπικρατεστάτη καὶ ὀνομαστοτάτη, ἐκτεινομένη διὰ τῶν συγγενῶν Μυρμι-»δόνων μέχρι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, παρασχοῦσα καὶ εἰς τὸν πόλεμον τὸν Τρωϊκὸν τὸν μέ-»γιστον τῶν ἡρώων, τὸν Ἀχιλλέα. Τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλοπίας ἐν τῇ βορείῳ Εὐβοίᾳ »(«Ἑλλοπίης μοίρης» Ἡρ. Θ. 23) μαρτυρεῖ τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἐπέκτασιν τῆς φυλῆς »καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς. Ἀκριβῶς δὲ ὁ Ἡρόδοτος καλεῖ τὸ «ἑλληνικὸν φῦλον» «κάρτα »πολυπλάνητον» (Ἡρ. Α. 57). «Ἐπὶ γὰρ Δευκαλίωνος βασιλέος, λέγει, οἴκεε γῆν τὴν »Φθιῶτιν, ἐπὶ δὲ Δώρου τοῦ Ἕλληνος τὴν ὑπὸ τὴν Ὄσσαν τε καὶ τὸν Ὄλυμπον χώ-»ραν, καλεομένην δὲ Ἱστιαιῶτιν· ἐκ δὲ τῆς Ἱστιαιώτιδος, ὡς ἐξανέστη ὑπὸ Καδμείων, »οἴκεε ἐν Πίνδῳ μακεδνὸν καλούμενον· ἐντεῦθεν δὲ αὖθις εἰς τὴν Δρυοπίδα μετέβη, καὶ »ἐκ τῆς Δρυοπίδος οὕτω ἐς Πελοπόννησον ἐλθὸν Δωρικὸν ἐκλήθη». Τὸ ὄνομα «μακε-»δνόν», ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Θ' 43) δίδεται εἰς τὴν φυλὴν ταύτην, πι-»θανώτατα δὲν ἔλαβεν αὐτή, ὡς ἐνόησαν πολλοί, διότι ἐξελαθεῖσα ἐκ Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν »Θεσπρωτῶν Θεσσαλῶν μετέβη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἶτα ἐπανῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν, »ἀλλ' ὡς φαίνεται πιθανώτατον, ἐκ τῆς μεγάλης ἐντάσεως τῶν οἰκήσεων καὶ τῆς δυνάμεως »αὐτῆς· πιθανώτατα ἐκ τοῦ μακεδνοῦ τούτου Ἑλληνικοῦ φύλου, ὡς καλοῦνται μόνοι οἱ »Ἕλληνες, οἱ κληθέντες ὕστερον Δωριεῖς παρ' Ἡροδότου, (οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Μακεδόνες) κατά-»γονται οἱ Μακεδόνες, ὧν τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Θεσσαλίας συγγένειαν »μαρτυρεῖ ἡ παράδοσις ἡ ποιοῦσα τὸν Μακεδόνα καὶ τὸν Μάγνητα, ἐπωνύμους ἥρωας τῶν »Θετταλομαγνήτων καὶ τῶν Μακεδόνων, υἱοὺς τοῦ Δευκαλίωνος, ἀδελφοὺς ἄρα τοῦ Ἕλ-»ληνος. Πῶς κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου εἰρημένα οἱ περὶ τὸν Ὄλυμπον οἰκοῦντες

»Ἕλληνες ὑπὸ τῶν Καδμείων τῆς Βοιωτίας ἐξαναστάντες μετῴκησαν εἰς τὴν Πίνδον, »δὲν εἶναι γνωστόν· ἀλλὰ καὶ ἡ παράδοσις αὕτη μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην ἐν τῇ ἀνατολικῇ »ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι ἐπ' ἄλληλα κίνησιν τῶν ἐθνῶν. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον »ὅτι καὶ ἡ λεγομένη ἐξ Ἄρνης τῆς Θεσσαλίας πρὸς νότον μετανάστασις Βοιωτῶν συνδέε»ται πρὸς τὴν εἰς νότον κίνησιν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐν τῇ κινήσει ταύτῃ καὶ μετανα»στάσει τῶν λαῶν τῇ γενομένῃ ἰδίως ἐν Θεσσαλίᾳ, οἱ Ἕλληνες, πιεσθέντες ἴσως ὑπό τε »τῶν ἐκ δυσμῶν (Ἠπείρου) εἰσβαλόντων Θεσσαλῶν (Θεσπρωτῶν) καὶ ὑπὸ τῶν Καδμείων »πιθανῶς κωλυθέντες τῆς εἰς Βοιωτίαν ὁδοῦ, εἰσέδυσαν εἰς τὴν μεταξὺ τῆς Οἴτης καὶ »τοῦ Παρνασσοῦ ὀρεινὴν χώραν, τὴν καλουμένην Δρυοπίδα, ὡς ὑπὸ Δρυόπων οἰκουμέ»νην, ἐντεῦθεν δὲ κινηθέντες πρὸς νότον, εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον κληθέντες »ἐνταῦθα Δωριεῖς, οὐχὶ πλέον Ἕλληνες. Καὶ διατὶ μὲν δὲν ἐκαλοῦντο τοῦ λοιποῦ Ἕλ»ληνες ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν φυλετικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος τούτου, θέλομεν ἐξηγήσει »τοῦτο περαιτέρω. Τὸ δὲ νέον ὄνομα Δωριεῖς, καίτοι ὁ Ἡρόδοτος λέγων, ὅτι ἐπὶ Δώρου »τοῦ Ἕλληνος οἱ Ἕλληνες τῆς Φθιώτιδος ᾤκησαν τὴν ὑπὸ τὴν Ὄσσαν καὶ τὸν Ὄλυμπον »χώραν, φαίνεταί πως ὑπαινισσόμενος ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐκαλοῦντο ἴσως καὶ Δω»ριεῖς, ἔλαβον οὗτοι πιθανώτατα βραδύτερον ἐκ τῆς Δρυοπίδος, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἡρόδοτος »ρητῶς ὁμολογεῖ (Α.57) ὅτι Δωριεῖς ἐκλήθησαν βραδύτερον ἐν Πελοποννήσῳ. Δρυοπὶς »ἡ Δρυοπία καὶ Δωρὶς φαίνονται ὀνόματα ταυτόσημα προερχόμενα ἀμφότερα, ὡς εἰκά»ζει ὁ Γ. Κούρτιος, ἐκ τῆς ῥίζης δρυ. δορ. δωρ. (πρβλ. Δρύας) καὶ σημαίνοντα χώραν »δασώδη, ἀνάλογα πρὸς τὸ Γερμαν. Holsatia, Holsaten (G. Curt. Grundzüge der »Griech. Etymologie.”Ἐκδ. 3 σελ. 224).(Πρβλ. καὶ τὸ ὄνομα τῶν Κελτῶν Δρουιδῶν ἱε»ρέων, τῶν ἐν τοῖς δάσεσι τελούντων τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν). Ἐν τῷ Δρύοψ τὸ οψ »εἶναι ἁπλῶς κατάληξις ἐθνική· πρβλ. *Δόλοπες*, *Διεύροπες* (πρβλ. καὶ μέρ-οψ ἄνθρωπος). »Κατὰ ταῦτα *Δωρὶς* ὅπως καὶ *Δρυοπία*, εἶναι ὄνομα καθαρῶς τοπικόν, ἐξ οὗ οἱ Ἕλλη»νες τῆς Θεσσαλίας κληθέντες Δωριεῖς ἔδωσαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο σημασίαν φυλετικήν, »οἵαν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα τῶν Δρυόπων. Εἶναι δὲ καὶ ἄλλως ἀξιοσημείωτος ἡ σχέσις »Δρυόπων καὶ τῶν Δωριέων κληθέντων Ἑλλήνων ὡς καὶ Δρυοπίας καὶ Δωρίδος.

«Δωρὶς ἐκαλεῖτο ἡ χώρα, ἡ Δρυοπία πρότερον καλουμένη. Καὶ ἡ Δρυοπία πρό»τερον ἦτο τετράπολις ὅπως ὕστερον ἡ Δωρὶς (Στράβ. Θ. 434 «...καὶ τὴν Δρυοπίδα τετρά»πολιν γεγονυῖάν ποτε καθάπερ καὶ τὴν Δωρίδα») καὶ ἡ Δρυοπία εἶναι μητρόπολις τῶν »εἰς Πελοπόννησον ἐντεῦθεν μεταναστάντων Δρυόπων ὡς καὶ ἡ Δωρὶς ἐθεωρεῖτο μητρό»πολις τῶν Δωριέων τῆς Πελοποννήσου (Στράβ. αὐτόθι «μητρόπολιν δὲ τῶν ἐν Πελο»πονήσῳ Δρυόπων νομιζομένην (τὴν Δρυοπίαν)»). Καὶ οἱ Δρύοπες ἐκ τῆς περὶ τὸν »Παρνασσὸν Δωρίδος, ὅπως οἱ Δωριεῖς, μετανέστησαν εἰς Πελοπόννησον, ἀλλ' οὐχὶ ὡς »κατακτηταί, ὡς οἱ Δωριεῖς, «ἀλλ' Ἡρακλέους ἐκ τῆς περὶ τὸν Παρνασσὸν Δωρίδος ἐξε»λάσαντος αὐτούς». (Στραβ. Η. 373). Καὶ οἱ Δρύοπες, ὡς οἱ Δωριεῖς, ἱκανὸν κατέχουσι »μέρος τῆς Πελοποννήσου ὄντες ὡς οὗτοι ἐπήλυδες (Ἡροδότ. Θ. 43 καὶ 73 «...ἐπήλυδά »ἐστι «Δωριέες τε καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Δρύοπες». Πρβλ. Στράβ. Ζ. 321). Καὶ ἐνῷ ἡ Ἀργο»λικὴ Ἐπίδαυρος εἶναι πόλις Δωρική, ἡ Ἀργολικὴ Ἑρμιὼν ἢ Ἑρμιόνη εἶναι Δρυοπικὴ »(Ἡρ. Θ 46, 73). Δρυοπικὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ Ἀσίνη ἡ ἐν τῇ Λακωνικῇ, ὅπου κατέφυγον οἱ »ἐξ Ἀργολίδος διωχθέντες Δρύοπες. Δρύοπες εἰσὶ καὶ οἱ Στυρεῖς τῆς Εὐβοίας καὶ οἱ »Κύθνιοι, (Ἡρ. Θ 46), καὶ ἡ Κάρυστος ἐν Εὐβοίᾳ εἶναι κτίσμα Δρυόπων (Διόδ. Δ 37) »Δρύοπες δὲ οἰκοῦσι καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ (Στράβ. ΙΒ 586), Δρύοπες ἀποικοῦσι καὶ εἰς »Κύπρον (Διόδ. Δ. 37.) Καὶ τῶν Δρυόπων ἡ μυθικὴ ἱστορία συνδέεται πρὸς τὴν τοῦ »Ἡρακλέους ὅπως ἡ τῶν Δωριέων (καίτοι οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Διόδ. Δ 37,

»Παυσαν. Δ. 39, 9 καὶ 11)· καὶ τῶν Δρυόπων ὁ ἐπώνυμος ἥρως καὶ γενάρχης εἶναι υἱὸς »τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἐγένετο καὶ ὁ τῶν Δωριέων Δῶρος· καὶ ὁ Δρύοψ δὲ λέγεται καὶ »υἱὸς τοῦ Δευκαλίωνος, ὅπως ὁ Ἕλλην. Βεβαίως ἐκ τούτων πάντων δὲν δυνάμεθα νὰ »εἰκάσωμεν οὐδαμῶς ὅτι Δρύοπες καὶ Δωριεῖς εἶναι ὁ αὐτὸς λαός· τοὐναντίον πᾶσαι αἱ »παραδόσεις παριστῶσιν αὐτοὺς ἀλλοτρίους ἀλλήλων, παράτολμος δὲ καὶ ἡ εἰκασία ὅτι ἐν »τοῖς περὶ τῆς εἰς Πελοπόννησον μεταναστάσεως τῶν Δρυόπων μύθοις λανθάνουσιν αἱ »παραδόσεις αἱ περὶ Δωρικῆς μεταναστάσεως. Τοὐναντίον αἱ παραδόσεις μαρτυροῦσιν »ὅτι οἱ Δρύοπες ἐξηλάθησαν ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐκ τῆς Δρυοπίας καὶ ἦλθον εἰς Πελο»πόννησον. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων ἐπικυροῦται σαφῶς ἡ παράδοσις »ἡ περὶ μεταναστάσεως λαῶν ἐκ Δωρίδος καὶ ἐκ τῆς βορείου καθόλου Ἑλλάδος εἰς τὴν »Πελοπόννησον. Ἐν τῇ μεταναστάσει ταύτῃ συμβαίνει ὅ τι συνήθως ἐν ταῖς μεγάλαις »μεταναστάσεσι λαῶν καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ἀρξαμένῃ. Λαὸς ἐξελαυνό»μενος ὑπὸ ἄλλου λαοῦ καὶ μετοικῶν ἀλλαχόσε παρακολουθεῖται ὑπὸ τοῦ ἐπιδρομέως καὶ »εἰς τὴν χώραν εἰς ἣν μετανίσταται, δεικνύων τρόπον τινὰ τὴν ὁδὸν εἰς τὸν ἐπιδρομέα. »Οἱ Δρύοπες ἐξελαυνόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φεύγουσιν εἰς Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ »εἰς τὴν χώραν ταύτην παρακολουθοῦνται ὑπὸ τῶν ἐξελασάντων αὐτοὺς ἐκ Δωρίδος καὶ »Δωριέων γενομένων Ἑλλήνων· καλοῦνται δὲ καὶ οἱ Δρύοπες ὥσπερ οἱ Δωριεῖς ὑπὸ τοῦ »Ἡροδότου (Θ. 73) ἔθνη ἐπήλυδα ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων ἐξά»γεται πρὸς τούτοις σαφέστατα ὅτι Δρυοπία καὶ Δωρὶς ἐκαλεῖτο ἡ αὐτὴ χώρα, ὡς μαρ»τυρεῖ τοῦτο ὁ Στράβων ἐν τοῖς ἄνω παρατεθεῖσι χωρίοις, καὶ ὡς ρητῶς ὁμολογεῖ ὁ »Ἡρόδοτος (Θ 43 «Δρύοπες....ἐκ τῆς νῦν Δωρίδος καλεομένης χώρας. Πρβλ. Θ. 313.) »Μόνος ὁ Παυσανίας τὴν φυλετικὴν τῶν δύο λαῶν διάκρισιν ἐπεκτείνων καὶ ἐπὶ τοὺς »τόπους λέγει Ε. 1, 2 «Δρύοπες δὲ καὶ Δωριεῖς, οἱ μὲν ἐκ Παρνασσοῦ, Δωριεῖς δὲ ἐκ »τῆς Οἴτης εἰς Πελοπόννησον εἰσὶν ἀφιγμένοι». Ἀφοῦ δὲ ἐκ τοῦ ἐτύμου τῶν ὀνομάτων »νοεῖται ὅτι ἀμφοτέρων ἡ ἔννοια ἦτο ἀρχῆθεν γεωγραφική, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν »ἀσφαλῶς ὅτι οἱ Ἕλληνες, οἱ Θεσσαλοὶ ἐκλήθησαν Δωριεῖς ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ὅτι ὑπὸ »τὸ ὄνομα τοῦτο ἐγένοντο γνωστοὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὡς ἀπὸ Δωρίδος προερχόμενοι. »Ἀλλὰ διατί ἔλαβον νῦν τὸ εἰδικὸν τοῦτο ὄνομα ἀντὶ τοῦ προτέρου ὀνόματος Ἕλληνες;

«Οἱ Ἕλληνες τῆς Θεσσαλίας, παρ' Ὁμήρῳ ἤδη καλούμενοι καὶ Πανέλληνες (Ἰλ. »Β 530) καὶ ὡς Πανέλληνες παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς αὐτοὺς (Πανέλληνάς »τε καὶ Ἀχαιοὺς) ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκτάσεως καὶ δυνάμεως, ἣν ἔτι τότε εἶχε λάβει ἡ »φυλὴ αὐτῶν, ἐξέτειναν κατὰ μικρὸν τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐφ' ἅπασαν τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ »Ἑλλάδα. Τὸ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, κατὰ τὴν οἰκείαν καὶ συνήθη τῷ ἱστορικῷ τούτῳ μέ»θοδον τοῦ μυθικοῦ πραγματισμοῦ, ἤτοι τοῦ ἱστορικῶς ἑρμηνεύειν τὴν μυθικὴν παρά»δοσιν, λεγόμενον (Α 3) ὅτι τοῦ Ἕλληνος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῶν τοῦ Ἕλ»ληνος παίδων ἰσχυσάντων ἐν τῇ Φθιώτιδι «καὶ ἐπαγομένων αὐτοὺς ἐπ' ὠφελείᾳ εἰς τὰς »ἄλλας πόλεις» ἐπεκράτησε κατὰ μικρὸν τὸ ὄνομα Ἕλλην, οὐδὲν ἄλλο κατ' οὐσίαν ση»μαίνει ἢ τὴν ἐκ Φθιώτιδος κατὰ μικρὸν ἐπέκτασιν τοῦ ὀνόματος. Ὅπως δὲ τὸ Ἄργος ἀπὸ »μιᾶς πόλεως Πελοποννήσου ἐπεξετάθη ἐφ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἢ τουλάχιστον ἐπὶ »τὴν Πελοπόννησον, οὕτως ἡ Ἑλλάς, ἡ ἐν Ἰλιάδι πόλις τῶν Ἑλλήνων τῆς Θεσσαλίας, »ἐν Ὀδυσσείᾳ καθίσταται ὄνομα πάσης τῆς ἐκτὸς Πελοποννήσου Ἑλλάδος καὶ τίθεται ἐκ »παραλλήλου πρὸς τὸ Ἄργος (τοιαύτη εἶναι ἡ ὀρθὴ ἑρμηνεία τοῦ ἐν Ὀδυσσείᾳ Α 344, »Δ 726 καὶ 816 καὶ Ο 80 «Καθ' Ἑλλάδα (ἢ ἀν' Ἑλλάδα) καὶ μέσον Ἄργος», ὡς ὁ »Στράβων ἤδη ἡρμήνευσε τὸ ὄνομα (περιλαμβάνων μάλιστα οὗτος ἐν τῷ ὀνόματι καὶ τὴν »Πελοπόννησον αὐτήν)· ὁ δὲ Ἡσίοδος ἐκτείνων πλέον τὸ ὄνομα καὶ ἐφ' ἅπασαν τὴν ἱστο-

»ρικὴν Ἑλλάδα, ποιεῖται λόγον περὶ «Ἑλλάδος ἱερῆς» (Ἐργ. καὶ Ἡμ. 653) ἥτις ἐστρά-
»τευσεν εἰς τὴν Τροίαν (ἴδ. προσθ. [...] ἐν σελ. 6). Οἱ Ἕλληνες οὗτοι οἱ προαγαγόντες τὴν
»λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Θεσσαλίᾳ, οἱ ἱδρύσαντες τὴν Πυθὼ τῶν Τεμπῶν καὶ τὸ Ὁμό-
»λιον ἤτοι τὴν Ἀμφικτυονίαν τὴν ἐπὶ τῆς Ὄσσης, μετὰ δε τὴν κατάληψιν τῆς Δωρίδος ἐπι-
»κρατήσαντες ἐν τοῖς Δελφοῖς, ἵδρυσαν ἐνταῦθα καὶ ἐν Θερμοπύλαις τὸ μέγα Ἀμφικτυονι-
»κὸν συνέδριον τῶν Θεσσαλικῶν ἤτοι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ τῆς
»ἑνούσης τὴν *Πυθὼ τῶν Δελφῶν* πρὸς τὴν Πυθὼ τῶν *Τεμπῶν*, συμπήξαντες εἰς μίαν
»θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν ἑνότητα πᾶσαν τὴν ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Μακεδονίας μέχρι
»*Δελφῶν* Ἑλλάδα, καταστήσαντες δὲ οὕτω καὶ τὸ ὄνομα μέχρι τινὸς ἱερόν, ὄνομα τοῦ
»μετέχοντος τῆς μεγάλης ἱερᾶς Ἑλληνικῆς Ἀμφικτυονίας, καὶ τὸν Ἕλληνα ἀδελφὸν τοῦ
»Ἀμφικτύονος, ἐξέτειναν τὸ ὄνομα Ἕλλην καὶ Ἑλλὰς ἐφ' ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν Ἑλ-
»λάδα. Οὕτω δέ, κατὰ τὴν εὔλογον τοῦ Κουρτίου εἰκασίαν, ἕνεκα τῆς καθολικῆς ἠθικῆς
»καὶ θρησκευτικῆς σημασίας, ἣν διὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Θεσσαλικῆς Ἀμφικτυονίας ἔλαβε
»τὸ ὄνομα, ἐπεκράτησε καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἀντιθέτου ὀνόματος, τὸ «*βάρβαρος*», σημαίνοντος ἐν
»ἀρχῇ τοὺς μὴ μετέχοντας τῆς Ἀμφικτυονίας. Μοῖρα δέ τις μεγάλη τῶν Ἑλλήνων τότε,
»ὡς εἴρηται, ἀπὸ τῆς Δρυοπίας ἢ Δωρίδος ὁρμηθεῖσα μετέβη καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον
»καὶ κατεκτήσατο τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ταύτης.

»Ἀλλ' οἱ τῆς μοίρας ταύτης μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ὀνομασθῶσιν ἐνταῦθα Ἕλ-
»ληνες, ἅτε τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν τῇ καθολικωτέρᾳ σημασίᾳ, ἣν προσέλαβε, καταστάν-
»τος κοινοῦ ὀνόματος πάντων τῶν Ἑλληνικῶν ἐθνῶν, ὠνομάσθησαν δι' ἰδιαιτέρου δια-
»κριτικοῦ φυλετικοῦ ὀνόματος δοθέντος αὐτοῖς ἀπὸ τῆς χώρας, τῆς Δωρίδος ἢ Δρυο-
»πίας, ἀφ' ἧς ὥρμησαν πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου. Τοῦτο δ' ἀκριβῶς μαρτυρεῖ
»καὶ ὁ Ἡρόδοτος (Α. 57) λέγων ὅτι «καὶ ἐκ τῆς Δρυοπίδος οὕτω εἰς Πελοπόννησον
»ἐλθὸν Δωρικὸν ἐκλήθη». Ἐντεῦθεν ἡ μὲν Δρυοπὶς ἐθεωρήθη μητρόπολις τῶν Δωρι-
»έων, ὁ Δῶρος ἐγένετο υἱὸς τοῦ Ἕλληνος, καὶ Δωριεὺς κατέστη ὄνομα φυλετικὸν τῶν
»κατακτητῶν τῆς Πελοποννήσου· κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τοῦτο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ
»ὁμόφυλοι αὐτῶν λαβόντες καὶ αὐτοὶ τὸ καθολικὸν ὄνομα Ἕλληνες, ὠνομάσθησαν εἰδι-
»κώτερον Ἰάονες ἢ Ἴωνες καὶ ἔπλασαν ἐπώνυμον ἥρωα τῆς φυλῆς αὐτῶν Ἴωνα, οὐχὶ
»υἱὸν τοῦ Ἕλληνος ἀλλὰ ἔγγονον αὐτοῦ. Οὕτω δὲ καὶ οἱ Ἴωνες ὡς καὶ οἱ Ἀχαιοί, συνε-
»δέθησαν πρὸς τὸν Ἕλληνα, οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ὡς οἱ Δωριεῖς διὰ τοῦ Δώρου, ἀλλὰ διὰ τρίτου
»τινὸς προσώπου Ξούθου, πατρὸς τοῦ Ἴωνος καὶ τοῦ Ἀχαιοῦ, υἱοῦ δὲ τοῦ Ἕλληνος. Καὶ αἱ
»φυλαὶ δὲ αἱ Αἰολικαὶ καλούμεναι, συνεδέθησαν ἐπίσης προς τὸν Ἕλληνα διὰ τοῦ Αἰόλου,
»γενομένου υἱοῦ τοῦ Ἕλληνος, (ἴδ. περὶ τούτων σημ. 8 ἐν σελ. 11). Οὕτως ὁ Ἕλλην κατέστη γε-
»νάρχης τοῦ ὅλου Ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ἐντεῦθεν δέ, καθὰ καὶ πρότερον εἴρηται, παρεσ-
»τάθη καὶ ὡς υἱὸς τοῦ ἥρωος τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ ἔγγονος τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. Ὅτι οἱ
»Δωριεῖς οὗτοι Ἕλληνες δὲν παρέστησαν ἐν Πελοποννήσῳ ὡς φυλετικοὶ πολέμιοι τῶν Ἀχαι-
»ῶν, ἀλλ' ἐτίμησαν και τοὺς ὑπὸ τῆς ποιήσεως δοξασθέντας ἥρωας τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἑαυτοὺς
»παρέστησαν μέχρι τινὸς ὡς Ἀχαιούς, οὐδὲν εἶχε τὸ ἀπᾷδον πρὸς τὸ καθόλου πνεῦμα τῆς
»Δωρικῆς ταύτης καταχτήσεως. Οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν ἔθνος ὑπὸ τῆς ποιήσεως δεδοξασμένον,
»οὗτινος τὸ ὄνομα δὲν ἠδύναντο νὰ περιφρονήσωσιν οἱ Ἕλληνες Δωριεῖς. Αὐτὴ ἡ
»Ὁμηρικὴ ποίησις συνέδεσε τὰ δύο μεγάλα ὀνόματα, τὸ τῶν Ἀχαιῶν τῶν ἐπικρατούντων
»ἐν τῷ Ὁμηρικῷ κόσμῳ, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ παρ' Ὁμήρῳ ἤδη βαθμηδὸν καθιστά-
»μενον ἐνάμιλλον τῷ τῶν Ἀχαιῶν, ἥνωσε δ' ἀμφότερα ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαῷ, τοὺς
»Ἕλληνας Μυρμιδόνας τῆς Θεσσαλίας καλοῦσα καὶ Ἀχαιοὺς (Ἰλ. Β. 684 «Μυρμιδόνες

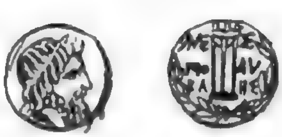
»δὲ καλεῦντο καὶ "Ελληνες καὶ 'Αχαιοί»,) ὅπως συνῆψε καὶ «Πανέλληνας καὶ 'Αχαιοὺς»
»('Ιλ. Β. 530), ἐν δὲ τῇ 'Οδυσσείᾳ Ἑλλάδα καὶ "Αργος, (ἴδ. προσθ. [...] ἐν σελ. 6). 'Εν-
»τεῦθεν δὲ ἡ μεταγενεστέρα παράδοσις ἡ καταστήσασα τὸν 'Αχαιὸν ἔγγονον τοῦ "Ελληνος
»καὶ ὡς πρώτην πατρίδα τῶν 'Αχαιῶν κατέστησεν αὐτὴν τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ κοιτίδα τῶν Ἑλλή-
»νων. (Στράβ. Η. 383—384). Καὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς δὲ χρόνοις λαός τις τῆς Φθίας φέρει
»πάντοτε τὸ ὄνομα τῶν 'Αχαιῶν τῶν Φθιωτῶν καὶ ὁ 'Αχαιὸς γίνεται πατὴρ τοῦ Φθίου
»('Ηρ. Β. 98). 'Αφοῦ λοιπὸν ἡ ποίησις καὶ ἡ παράδοσις συνῆψε τοσοῦτον στενῶς πρὸς
»ἄλληλα δύο ὀνόματα παριστῶντα, τὸ μὲν τὴν ποιητικὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἑλλάδα τοῦ
»παρελθόντος, τὸ δὲ τὴν ἱστορικὴν Ἑλλάδα, οὐδὲν ἄπορον ὅτι οἱ κατ' ἐξοχὴν "Ελληνες
»Δωριεῖς οἱ διαδεξάμενοι τὸ κράτος καὶ τὴν δύναμιν τῶν 'Αχαιῶν καὶ τὴν ποιητικὴν
»ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἐτίμων καὶ ἐσέβοντο τὰς παραδόσεις καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἱστορίας
»ταύτης ὡς μνημεῖα καὶ παραδόσεις τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνικῆς ἱστορίας»].

Οἱ Δωριεῖς διεπέρασαν βεβαίως ἐκ Ναυπάκτου, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο κύριοι τῆς χερσονήσου διὰ μάχης μιᾶς. Μόνοι οἱ 'Επειοὶ φαίνονται ἀναλαβόντες τὴν πατρίδα αὐτῶν ἀκωλύτως. 'Εν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δὲν ἐπῆλθεν ἄλλη μεταβολή, εἰμὴ ὅτι ἐγκατεστάθη τότε παρ' αὐτοῖς μοῖρά τις τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ὅμως δὲν ἔδωκαν εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ἑαυτῶν ὄνομα· ἡ μὲν προσηγορία τῶν 'Ε-πειῶν ἐξέλιπεν, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς ἐπεκράτησεν ἤδη ἑτέρα τις, ἡ τῶν 'Ηλείων, ἐπιχώριος οὖσα καὶ αὕτη ἀνέκαθεν, διότι ἀναφέρεται ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι προσέκρουσαν εἰς δυσχερείας δεινάς.

Νομίσματα Μεσσηνίων

(Δήμητρα καὶ Ἰθωμάτας Ζεὺς κρατῶν κεραυνὸν καὶ ἀλεκτρυόνα)

(Ζεὺς καὶ τρίπους)

Ὁ "Εφορος ἀξιοῖ μὲν συνῳδὰ τῇ κοινῇ παραδόσει ὅτι οἱ Μεσσήνιοι ἐγένοντο ἐν τῷ ἅμα κύριοι ἁπάσης τῆς χώρας, προσεπιφέρει ὅμως ὅτι μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθησαν νὰ περιορισθῶσιν εἰς μόνην τὴν Στενύκλαρον· καὶ τοῦτο κυροῦται ὑπὸ γεγονότων ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένων. Περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Τήλεκλος λέγεται οἰκίσας πλησίον τοῦ μεσσηνιακοῦ κόλπου πόλεις τρεῖς· Ποιήεσσαν, Αἰγειὰς καὶ Τράγιον· ἄρα ἡ χώρα αὕτη δὲν ἀνῆκεν ἔτι εἰς τοὺς Μεσσηνίους Δωριεῖς· δὲν ἀφῃρέθη δὲ ἀπὸ αὐτῶν ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, διότι τὸ γεγονὸς εἶναι κατὰ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα προγενέστερον τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου. Πλὴν τούτου, ἐν ἔτει 736, ἀνηγορεύθη ἐν τῷ ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι νικητὴς ὁ Κορωναῖος 'Οξύθεμις· ἀλλ' εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδυθῶσιν εἰμὴ πολῖται αὐτονόμου πόλεως, ἐκ τούτου δ' ἕπεται ὅτι ἡ Κορώνη διέσωζεν ἔτι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν. Χρονία ὡσαύτως ἀπέβη ἡ τῆς Λακωνικῆς κατάληψις. Τὴν Σπάρτην παρέδωκε μὲν εἰς τοὺς παλιννόστους ὁ Φιλόνομος, ἀλλ' εἰς ἀμοιβὴν ἔλαβε τὰς 'Αμύκλας, αἵτινες παρέμειναν αὐτόνομοι μέχρι Τηλέκλου. Τότε δὲ μόνον ἐκυριεύθησαν αἵ τε 'Αμύκλαι, καὶ ἡ Φᾶρις, καὶ αἱ Γερόνθραι, ἐχόντων 'Αχαιῶν αὐτάς, 300 περίπου περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς καθόδου. Καὶ ἔτι βραδύτερον, ἐπὶ 'Αλκαμένους τοῦ Τηλέκλου, κατελήφθη τὸ "Ελος, 'Αχαιῶν ἔτι ἐχόντων αὐτό.

Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων καθίσταται πρόδηλον ὅτι οἱ Δωριεῖς ξὺν Ἡρακλείδαις δὲν κατέσχον διὰ μιᾶς ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον· καὶ συνάγεται σύναμα ὅτι τὸ ἀνατολικὸν τῆς χερσονήσου τμῆμα δὲν προσεβλήθη ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἥτις διεπέρασεν ἀπὸ Ἀντιρρίου εἰς Ῥίον. Ἡ στρατιὰ ἐκείνη, πρὸς τοσαύτας προσκρούσασα δυσχερείας ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Λακωνικῇ, δὲν ἠδύνατο ν' ἀσχοληθῇ ἐν ταὐτῷ περὶ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Κορινθίας. Αἱ τελευταῖαι αὗται χῶραι προσεβλήθησαν βεβαίως ὑπὸ μοίρας τοῦ δωρικοῦ στρατοῦ, ἐπιδρομούσης ἀπὸ θαλάσσης διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου. Τοῦτο ὑποδείκνυται προσέτι ἐκ τοῦ ὅτι μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ἠλείων ὑφίσταντο σχέσεις τινές, ὧν ἢ ἀείποτε ἢ ἐπί τινα χρόνον παρέμεναν ἀμέτοχοι οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι. Τοῦ ἱεροῦ Ἀρτέμιδος τῆς Λιμνάτιδος, τοῦ κειμένου ἐπὶ τοῖς ὅροις τῆς Μεσσηνίας μετεῖχον πάντοτε μόνοι Δωριέων οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Μεσσήνιοι. Κατ' ἀρχὰς δέ, ἤτοι ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἐκοινώνησαν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνος μόνοι οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Ἠλεῖοι· Κορίνθιοι, Ἐπιδαύριοι καὶ Μεγαρεῖς δὲν παρέστησαν ἐν αὐτῷ εἰμὴ μετὰ τὴν δωδεκάτην Ὀλυμπιάδα καὶ ἔτι βραδύτερον ἀπέβη ἡ πανήγυρις ἐκείνη πανελλήνιος.

Νομίσματα Λακεδαιμονίων

(Ἀετὸς καὶ Κεραυνός)

(Παλλὰς καὶ Διόσκουροι)

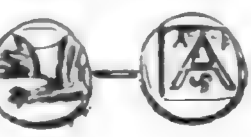
Κατὰ τὰ λοιπά, οἱ παλίννοστοι τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου ὑπέστησαν περιπετείας ἀναλόγους τῶν ὅσαι συνέβησαν ἐν Λακεδαίμονι καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ. Τὸ Ἄργος καὶ ἡ Κόρινθος ἐπολιορκήθησαν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἀπὸ τῶν παρακειμένων λόφων τοῦ Τημενίου καὶ τοῦ Σολυγίου· ἡ Σικυών, ἡ Αἴγινα, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἑρμιόνη, ἡ Ἐπίδαυρος ἐκυριεύθησαν ἐπὶ τῆς δευτέρας γενεᾶς, ὁ Φλιοῦς καὶ αἱ Κλεωναὶ ἐπὶ τῆς τρίτης, ἡ Ἀσίνη ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι, ἡ Ναυπλία ἐν τῇ ἑβδόμῃ, ἔτι δὲ ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς ἦσαν πόλεις αὐτόνομοι.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν οἱ Ἀχαιοί, ἐξωσθέντες διὰ τῆς *καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν* ἐκ τῆς ἄλλης Πελοποννήσου, ὥρμησαν εἰς τὴν βόρειον παραλίαν καὶ καταλαβόντες αὐτὴν ἠνάγκασαν τοὺς προτέρους κατοίκους, Ἴωνας ὄντας, νὰ καταφύγωσι πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθηναίους. Ἀλλ' ἡ ὁλοσχερὴς κατάκτησις τῆς Μεσσηνίας, τῆς Λακωνικῆς καὶ αὐτῆς τῆς Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ἐγένετο διὰ χρόνου μακροῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινον βεβαίως ἀποδημίαι τινὲς ἐκ τῶν καταλαμβανομένων πόλεων ὅσων οἱ πρότεροι κάτοχοι ἔδέησε νὰ ἐκχωρήσωσι μέρος τῶν κτήσεων αὐτῶν εἰς τὴν καταγαγοῦσαν τοὺς φυγάδας στρατιάν· ἀθρόαι ὅμως μεταναστάσεις λαῶν, οἵας ὑποθέτει ἡ παράδοσις, οὐδεμία ὑπῆρξεν ἀνάγκη νὰ γείνωσιν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ἀφοῦ ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ μάλιστα ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ ἐπὶ 300 ἢ 400 ἔτη τὸ πλεῖστον τῆς χώρας ἐξηκολούθησε κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν.

Ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις ὠργανώθη ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ πολὺ πρωϊμώτερον ἢ ἐν τῇ Λακωνικῇ. Δὲν προσθέτω καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ διότι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἡ μεταβολὴ οὐδέποτε ἐν αὐτῇ διωργανώθη σπουδαίως. Ἡ Σπάρτη δὲν ἐπρω-

ταγωνίστησεν ἐν τῇ χερσονήσῳ εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι περὶ τὸ 400 ἔτος ἀπὸ τῆς καθόδου, ἐνῷ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ἐπρώτευε τὸ Ἄργος· καὶ τοῦτο, τὸ μὲν διότι ἐνταῦθα πλεῖστον τῆς χώρας κατελήφθη πολὺ πρότερον ἢ ἐν τῇ Λακωνικῇ, τὸ δὲ διότι ἡ νέα διαρρύθμισις τῶν πραγμάτων τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου δέν διέφερε πολὺ τῆς ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Ἡ ἀρχαία ἑκάστης πόλεως αὐτονομία διεσώθη ἀπαράλλακτος· ἐν ἄλλαις λέξεσι, μία πόλις δὲν ἐκυριάρχει τῶν λοιπῶν, καθάπερ ἐγένετο βραδύτερον ἐν τῇ Λακωνικῇ. Ὁ βασιλεὺς ἑκάστης πόλεως συνήθως οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ὁ τῶν ἀρίστων προϊστάμενος. Οἱ πολῖται ἑκάστης πόλεως διῃροῦντο, ὅπως ἔκπαλαι, εἰς φυλάς, ὧν γνωρίζομεν ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὰ ὀνόματα. Κατὰ τὰ προσυμφωνηθέντα ὑπὸ τῶν παλιννόστων, ἐνόσῳ εὑρίσκοντο ἔτι ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, αἱ πρῶται ἑκάστης πόλεως φυλαὶ ὠνομάσθησαν Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι καὶ Δυμᾶνες ἢ Δυμανᾶται. Οἱ πρῶτοι ἠνίττοντο τοὺς Ἡρακλείδας, ἤτοι τοὺς ἐπιστρέψαντας φυγάδας· οἱ δεύτεροι τὴν πολύφυλον αὐτῶν στρατιάν· τῶν δὲ τρίτων ἡ προσηγορία, ἥτις ἀνήγετο ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Αἰγιμιοῦ Δύμαντα, ἡ ἱστορικὴ ἐτυμολογία δὲν ἀνευρέθη ἔτι. Ἀλλ' ὅπως ὡς πρὸς τὴν ὅλην χώραν τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου μία πόλις δὲν ἐκυριάρχησε τῶν λοιπῶν, οὕτω καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν, οἱ παλίννοστοι καὶ ἡ στρατιὰ αὐτῶν δὲν ἰδιοποιήθησαν ἅπαντα τὰ πολιτικὰ δίκαια. Ἐνταῦθα συνέβη συμβιβασμός τις πρὸς τοὺς προτέρους κατοίκους. Τοιοῦτος συμβιβασμὸς ἐγένετο κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ. Ἀλλ' εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς χώρας ἡ ὑπὸ τῶν Δωριέων προταθεῖσα ἰσονομία πρὸς τοὺς προτέρους κατοίκους δὲν ηὐδοκίμησεν, ἐνῷ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ ἀπετέλεσε τὴν βάσιν ἅπαντος τοῦ μετέπειτα βίου τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἐν Ἄργει καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ οἱ προηγούμενοι κάτοικοι ἀπετέλεσαν φυλὴν τετάρτην, τὴν Ὑρνηθίαν· ἐν Σικυῶνι τετάρτην ὡσαύτως, τὴν τῶν Αἰγιαλέων· ἐν Κορίνθῳ μάλιστα αἱ φυλαὶ συνεποσώθησαν εἰς ὀκτώ· ἡ δὲ διάλεκτος ἡ παραχθεῖσα ἐκ τῆς μίξεως τῶν διαλεκτικῶν ἑτεροιώσεων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μετὰ τῆς γλώσσης τῶν ἐγχωρίων, ἀπέβη πολὺ μαλακωτέρα τῆς αὐστηρᾶς λεγομένης δωρικῆς. Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότατον, τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων παρέμεινεν ὁποῖον ἦτο πρὸ τῆς Δωρικῆς κατακτήσεως. Ἕνεκα τῶν πρώτων ἀνωμαλιῶν ὅσας αὕτη ἐπήγαγεν, ἴσως ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία ἠλαττώθησαν ἐπί τινα χρόνον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ οἱ κάτοικοι τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου ἐτράπησαν αὖθις ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν, ἐνῷ τοιοῦτό τι ἐν μὲν τῇ Λακωνικῇ οὐδέποτε συνέβη, ἐν δὲ τῇ λοιπῇ χερσονήσῳ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ πολὺ βραδύτερον.

Νόμισμα Ἀργείων

(Λυκαινα καὶ Α ἐντὸς κοίλου τετραγώνου)

Ὁ ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς οὗτος βίος τῶν πόλεων τῆς Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας δυσκόλως ἤθελεν εὐδοκιμήσει ἐὰν αὗται διετέλουν μεμονωμέναι ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπὶ μακρότατον χρόνον οὐδεὶς τῶν κατὰ πόλεις βασιλέων ἴσχυσε τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἰσαγάγῃ ἑνότητά τινα περὶ τῆς ἐνεργείας τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου. Τοῦτο δὲν συνέβη εἰμὴ ἅπαξ καὶ μετὰ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐπὶ Φείδωνος τοῦ Ἀργείου. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐθεραπεύθη μέχρι τινὸς διὰ δύο ἀμφικτυονιῶν.

Ἡ μέν, ἡ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀρχαιοτέρα, κατηρτίσθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Ἄργει ἱεροῦ τοῦ Πυθαέως Ἀπόλλωνος, ταὐτὸν εἰπεῖν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἄργους. Τὰ εὐάριθμα εἰδικὰ γεγονότα, τὰ περισωθέντα περὶ τῆς ἀμφικτυονίας

ταύτης, ἀποδεικνύουσι τό τε ἐξωτερικὸν ἀξίωμα αὐτῆς καὶ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χαλαρωτέραν ἀποβᾶσαν ἐσωτερικὴν αὐτῆς λειτουργίαν. Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος οἱ Μεσσήνιοι, ἐρίζοντες πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου, προέτειναν νὰ δώσωσι δίκας παρὰ 'Αργείοις ἐν 'Αμφικτυονίᾳ· ὅπερ ὅμως οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ τότε ῥυθμίσαντες μὲν ἤδη τὸ πολίτευμα αὐτῶν καὶ κύριοι τῆς ὅλης Λακωνικῆς γενόμενοι, δὲν παρεδέχθησαν. Περὶ τὰ τέλη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, ἔτει 514, οἱ 'Αργεῖοι ἐπέβαλον ἐπὶ παρασπονδίᾳ χρηματικὴν ποινὴν ταλάντων 500 εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ ἄλλων τόσων εἰς τὴν Σικυῶνα· ἀλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων, οἱ μὲν Αἰγινῆται αὐθαδῶς ἀπεποιήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἀπόφασιν, οἱ δὲ Σικυώνιοι, ἀνομολογήσαντες τὸ δίκαιον αὐτῆς, συνεφώνησαν νὰ καταβάλωσιν ἑκατὸν μόνον τάλαντα. Πάλιν δὲ μετὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπειδὴ οἱ 'Επιδαύριοι ἀπεποιήθησαν νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Πυθαέως 'Απόλλωνος τὸ νενομισμένον θῦμα καὶ τὰς ὀφειλομένας χρηματικὰς εἰσφοράς, οἱ 'Αργεῖοι, κυριώτατοι ὄντες τοῦ ἱεροῦ, ἐπεχείρησαν διὰ πολέμου νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς εἰς τοῦτο.

Νόμισμα Σικυωνίων

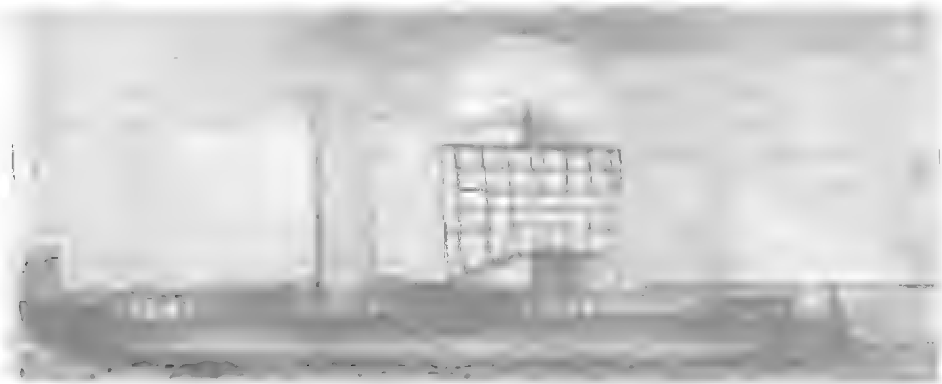

2 3

1) Περιστερὰ ἐντὸς δάφνης 2) Χίμαιρα μετὰ περιστερᾶς 3) Περιστερὰ μετ' ἐπιγραφῆς ΟΛΥΜΠΙΑΔΑΣ

Αἱ συγκροτοῦσαι λοιπὸν τὴν ἀμφικτυονίαν ταύτην πόλεις δὲν ὑπήκουον πάντοτε ἀπροφασίστως εἰς τὸ ῎Αργος· ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ἐν τῇ ἐνάτῃ καὶ τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὁ σύνδεσμος οὗτος συνετέλεσεν ἔστιν ὅτε εἰς τὴν κοινοπραγίαν αὐτῶν. Πᾶσαι αἱ ὑπὸ 'Αργείων, 'Επιδαυρίων, Τροιζηνίων, Αἰγινητῶν ἐκπεμφθεῖσαι ἢ τότε ἢ μικρὸν ἔπειτα ἀποικίαι ἐτράπησαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἠκολούθησαν συστηματικήν τινα πορείαν ἐκ τοῦ 'Αργολικοῦ καὶ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς Κρήτην, Κάρπαθον, Ρόδον, εἰς τὰς παρακειμένας τῇ Ρόδῳ νήσους, Νίσυρον, Κῶν, Καλύδναν καὶ εἰς τὰς δύο ἄκρας τοῦ τῆς ἀπέναντι στερεᾶς Κεραμικοῦ κόλπου, ὅπου ἐκτίσθησαν ἡ Κνίδος καὶ ἡ 'Αλικαρνασσός. Αἱ ἀποικίαι αὗται ὠνομάσθησαν μὲν δωρικαί, ἀλλὰ πράγματι οἱ μετασχόντες αὐτῶν Δωριεῖς ἦσαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμόν. ῞Οση δήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ καταγαγοῦσα τοὺς φυγάδας στρατιά, ἡ στρατιὰ αὕτη, πρὶν ἐπιχειρήσῃ νέας κατακτήσεις, ἔδει νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀρξαμένην· καὶ πλὴν τούτου, οἱ μαχηταὶ ἐξ ὧν συνέκειτο ἦσαν ἥκιστα εἰς τὴν πελαγοδρομίαν ἐπιρρεπεῖς. Πολὺ οἰκειότεροι πρὸς τὴν θάλασσαν ἦσαν οἱ 'Αχαιοί, οἵτινες εἶχον πρὸς ἀποδημίαν καὶ τὸν λόγον ὅτι ἠναγκάζοντο νὰ ἐκχωρήσωσι μέρος τῶν κτήσεων,

καὶ ἴσως τὸ κάλλιστον, εἰς τοὺς ἐπήλυδας. Οἱ Δωριεῖς δὲν ἔπραξαν ἄλλο τι ἢ νὰ ἐγκληθῶσιν ἐκ τῶν δύο τούτων περιστάσεων, παρέχοντες κυρίως τοὺς οἰκιστὰς τῶν νέων ἱδρυμάτων, ἐξ οὗ καὶ ἐκλήθησαν ταῦτα δωρικά. Ὁπόσον ἐπίσημοι δὲ ἦσαν οἱ κατοικίσαντες αὐτὰ Δωριεῖς συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι εἰς δύο μόνον ἀναφαίνονται δωρικῶν φυλῶν ὀνόματα καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα ἀνὰ ἓν μόνον οὐχὶ τρία. Ἐν Κυδωνίᾳ μὲν ἡ Ὑλλεῖς φυλή, ἐν Ἁλικαρνασσῷ δὲ ἡ Δυμανῖας. Τῶν ἀποικιῶν τούτων οἱ κάτοικοι συνέκειντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν Ἀχαιῶν ὅσοι παρηκολούθησαν τοὺς οἰκιστὰς καὶ ἐκ τῶν προτέρων οἰκητόρων. Ἐν Κρήτῃ μάλιστα ἡ Ὀδύσσεια ρητῶς κατονομάζει τοὺς Ἀχαιοὺς παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν. Ὑπάρχει δὲ καὶ γεγονός τι μαρτυροῦν ἐμφανέστατα ὁποίαν τύχην ἔλαβον ἐνιαχοῦ αἱ δωρικαὶ αὗται ἀποικίαι. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας βεβαιοῖ ὅτι μεταξὺ τῶν ποικίλων ἐθνῶν, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθησαν αἱ ἰωνικαὶ κληθεῖσαι ἀποικίαι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὑπῆρχον καὶ Δωριεῖς Ἐπιδαύριοι. Οἱ Ἐπιδαύριοι οὗτοι Δωριεῖς ἐξιωνίσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων οὐδὲν ἴχνος αὐτῶν ἐσώζετο οὔτε ἐν τῇ γλώσσῃ, οὔτε ἐν τοῖς θεσμοῖς, οὔτε ἐν τῷ χαρακτῆρι τῶν ἰωνικῶν ἐκείνων ἀποικιῶν.

Ἀναπαράστασις τριήρους
(Γαλλικὸν Ναυτικὸν Μουσεῖον)

Τινὲς τῶν ἐκ Πελοποννήσου ἀποδημιῶν, κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἐγένοντο καὶ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως εἰς τὴν Ἀττικήν. Καὶ φαίνεται ὅτι οἱ νέοι οὗτοι φυγάδες παρεῖχον πράγματα εἰς τοὺς παλιννοστήσαντας· διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, τούτου ἕνεκα οὐ πολὺ μετὰ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν [illegible] Ἀθηναίων [illegible] Κορίνθου Ἀλήτης [illegible] τὰς Ἀθήνας. [illegible] πεδραμόντες ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐκυρίευσαν ὅμως ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ Μέγαρα, τὰ ὁποῖα τότε ὑπέκυψαν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Κορίνθου. Οὐδεμία δὲ τῶν πόλεων οὐ μόνον τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας, ἀλλὰ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, ἴσχυσε καὶ ἐπλούτησε κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους διὰ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ναυτιλίας ὅσον ἡ Κόρινθος. Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι, ἱστορεῖ ὁ Θουκυδίδης, λέγεται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰς περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι (ἐν τῷ τέλει τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος)· αὐτοὶ καταλύσαντες τὴν πειρατείαν καί, ἐντὸς τῆς ὀγδόης ὡσαύτως ἑκατονταετηρίδος, καταλιπόντες τὴν ἀνατολὴν εἰς τὰς ἄλλας τῆς ἀμφικτυονίας πόλεις, ἐτράπησαν πρὸς δυσμὰς καὶ ἔκτισαν τὰς δύο μεγίστας ἑλληνικὰς ἀποικίας, Συρακούσας καὶ Κέρκυραν. Σημειωτέον ὅμως ὅτι αἱ ἀποικίαι αὗται [illegible] καὶ πάντα τὰ

λοιπὰ δωρικὰ λεγόμενα ἱδρύματα, τὰ κτισθέντα πρὸς δυσμάς, ἐπολυάνδρουν ὄχλοις συμμίκτοις, ὅ ἐστιν ἦσαν τόσον δωρικαὶ ὅσον καὶ τὰ πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα ἀνατολικὰ ἱδρύματα. Οἱ Κορίνθιοι, τελευταῖον, κύριοι γενόμενοι τῶν Μεγάρων, ἐνεφύσησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην τὸ δαιμόνιον αὐτῶν ναυτικὸν πνεῦμα. Τῳόντι, τὰ Μέγαρα, ἡ μόνη ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἐκδωρισθεῖσα πόλις, ἀποβαλόντα πρωϊμώτατα, εἰ καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε, τὴν ἀρχὴν τῆς Κορίνθου καὶ μετασχόντα ὡς πόλις αὐτόνομος τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας, ἐξώρμησαν ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸς ἀνατολὰς ἅμα καὶ πρὸς δυσμὰς καὶ ἔκτισαν ἀποικίας πολλὰς ἐν Βιθυνίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ,ἐξ ὧν ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν τὸ Βυζάντιον, (¹) εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ ὁποίου μετέσχον καὶ Ἀργεῖοι, καὶ τὰς ἐν Σικελίᾳ Ὕβλαν καὶ Σελινοῦντα.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους προέκυψεν εἰς μέσον ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἑτέρα ἀμφικτυονία, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Καλαυρίᾳ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος. Τὴν καθαρὰν ναυτικὴν ταύτην ἀμφικτυονίαν συνεκρότουν πόλεις ἑπτά· Ἑρμιόνη, Ἐπίδαυρος, Αἴγινα, Πρασιεῖς, Ναυπλιεῖς, Ἀθῆναι, Ὀρχομενὸς ὁ Μινύειος· ὅ ἐστιν ἐνῷ δὲν ἐκοινώνουν αὐτῆς αἱ δύο μᾶλλον ναυσιπόροι πόλεις τῆς τότε Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τοῦ δωρικοῦ αὐτῆς τμήματος, ἡ Κόρινθος καὶ τὰ Μέγαρα, περιελαμβάνοντο ἐν τούτοις εἰς αὐτὴν δύο πόλεις ἀνήκουσαι εἰς τὸν ἰωνικὸν καὶ τὸν αἰολικὸν κόσμον, Ἀθῆναι, καὶ Ὀρχομενὸς ὁ Μινύειος. Μήπως λοιπὸν ὁ νέος οὗτος συνασπισμὸς ἀπηρτίσθη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διαγωνισθῶσιν οἱ μέτοχοι αὐτοῦ ἐν κοινῷ πρὸς τοὺς ἰδίᾳ κατὰ τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν ἐπικρατοῦντας Κορινθίους καὶ Μεγαρεῖς;

Ὅπως δήποτε ὁ ὀργανισμός οὗτος ἐκυοφόρησεν ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἑτέρους θεσμούς. Ἐμπορική τις ἐπικοινωνία ὑφίστατο, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ τῶν ἀχαϊκῶν ἤδη χρόνων, καὶ ἔκτοτε βεβαίως δὲν ἠδύνατο νὰ διεξάγεται δι' ἁπλῆς ἐμπορευμάτων ἀνταλλαγῆς. Εἶδός τι λοιπὸν μεταλλικοῦ νομίσματος ὑπῆρχεν ἀπὸ καιροῦ ἐν Ἑλλάδι, ὡς μαρτυροῦσι τὸ χρυσοῦν τάλαντον καὶ ἡμιτάλαντον τῆς Ἰλιάδος. (²) Ἀλλ' ὁποῖον ἦτο τὸ βάρος καὶ ἡ ἀξία τοῦ ταλάντου τούτου, ἄδηλον. Ὑπῆρχε προσέτι εἴτε ἀπὸ τῶν ἀχαϊκῶν χρόνων, εἴτε βραδύτερον, πάντως ὅμως πρὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, νομισμάτιον ὀβελιαῖον, σιδηροῦν ἢ χαλκοῦν, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ σχήματος ἐκαλεῖτο ὀβελὸς ἢ ὀβολός· τὸ δὲ ποσὸν τῶν ὀβολῶν τούτων ὅσον ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ δράξ, ὠνομάζετο δράγμα (δραχμή). Καὶ τελευταῖον ἐκυκλοφόρουν πιθανώτατα ἐν Ἑλλάδι πολλὰ ἀσιανὰ νομίσματα.

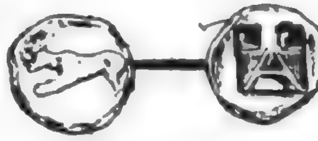
(¹) Τὸ **Βυζάντιον** ἔκειτο παρὰ τὸν Θρᾳκικὸν Βόσπορον ἐν Θρᾴκῃ. Κατὰ τὴν συνήθη παράδοσιν, ἡ πόλις ἦν ἀποικία Μεγαρέων ἱδρυσάντων αὐτὴν τῷ 656 π. Χ. ὑπὸ **Βύζαντα** τὸν Μεγαρέα, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα (κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐννοεῖται). Ἀλλ' ὅμως ἀσφαλέστεραι ἔρευναι μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ πόλις ἦτο κτίσμα ἀρχαιότατον Θρᾳκοπελασγικὸν (ὅπως καὶ ἡ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ παρὰ τὴν εἴσοδον τῶν Κιλικίων Πυλῶν ὑπὸ Κιμμερίων Θρᾳκῶν πιθανώτατα ἐκτισμένη **Πούζαντις** ἢ **Ποδανδὸς** (νῦν Μπόζαντα), ἐξελληνισθὲν προϊόντος τοῦ χρόνου διὰ τῶν ἀπὸ Μεγάρων καὶ ἄλλων Δωρικῶν πόλεων προσελθόντων ἀποίκων. Τὸ ὄνομα τοῦ δῆθεν ἱδρυτοῦ Βύζαντος (ὅς μυθολογεῖται καὶ ὡς υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος) εἶναι ὅλως μυθικόν, ποιηθὲν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, ὅπερ ἐν τῷ ἀρχῆθεν τύπῳ ἦτο Θρᾳκικόν, ὡς ἦτο Θρᾳκικὸν καὶ τὸ ὕστερον ἐλληνοποιηθὲν (συγγενὲς κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς συνθέσεως **Βος**) σύνθετον ὄνομα **Βόσπορος** (Ἴδ. τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνακοινώσεις ἡμῶν εἰς τὸ ἐν Ἀμβούργῳ τῷ 1902 συγκροτηθὲν Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Ἀρχαιολόγων (ἐν Verhondlungendes XIII Internationalen Orientalisten-Kongresses Hamburg 1902 σ. 376 κ. ἑξ. καὶ τὴν ἡμετέραν πραγματείαν «Bemeraungeu Zuden alten linasiatischen Sprahen und Mytgen von Prot. Dr. P. CarolidisStrassburg 1913 . 106-108

(²) Τάλαντον καὶ ἡμιτάλαντον σημαίνουσι παρ' Ὁμήρῳ ἁπλοῦν σταθμὸν οὐχὶ νόμισμα.

Πάντα ὅμως τὰ ὄργανα ταῦτα τῆς συναλλαγῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν ὁσημέραι προαγομένην ἐμπορικὴν τῆς Ἑλλάδος κίνησιν, τὰ μὲν ἰθαγενῆ ὡς ἀόριστα, τὰ δὲ ξένα ὡς μὴ παρέχοντα πολλάκις ἀποχρώσας ἐγγυήσεις. Ὅθεν ἀπαραίτητον κατέστη περὶ τὰ μέσα τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, νὰ κοπῇ ἑλληνικὸν κεχαραγμένον νόμισμα, καὶ ταύτην τὴν ἀνάγκην ἐξεπλήρωσεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους Φείδων.

Περὶ τῆς ἐν Ἄργει βασιλείας, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν μέχρι τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἀορίστους τινὰς εἰδήσεις. Οἱ Ἀργεῖοι λέγονται ἀγαπήσαντες ἐκ παλαιτάτου τὴν ἰσηγορίαν καὶ τὸ αὐτόνομον, τοσοῦτον δὲ περιορίσαντες τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὥστε ἀπὸ Μήδωνος, ἐγγόνου τοῦ Τημένου, καὶ ἐφεξῆς δὲν παρέμεινε τῷ ὑπερτάτῳ τῆς πολιτείας ἄρχοντι εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας. Ἀλλ' ὁ Φείδων, παραλαβὼν διεσπασμένην εἰς πλείω μέρη τὴν κληρονομίαν τοῦ Τημένου, ἀνέκτησε τὴν ἡγεμονίαν ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου. Διὰ τίνων τρόπων ἐκράτυνεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν βασιλείαν τοῦ Ἄργους, δὲν γνωρίζομεν, ἔπραξεν ὅμως ἔργα μαρτυροῦντα ὅτι ἴσχυσε τῳόντι μεγάλως καὶ ὅτι μετεχειρίσθη τὴν ἰσχὺν ταύτην ἐπ' ἀγαθῷ.

Τὸ νόμισμα τοῦ Φείδωνος

(Λύκαινα καὶ Α ἐντὸς κοίλου τετραγώνου)

Ὁ Φείδων ἔκοψε πρῶτος νόμισμα κεχαραγμένον «τό τε ἄλλο καὶ τὸ ἀργυροῦν,» ἱδρύσας τὸ νομισματοκοπεῖον αὐτοῦ εἰς Αἴγιναν, ἥτις, μετὰ τὴν Κόρινθον, ἦτο ἴσως ἡ ἐμπορικωτέρα τῶν πόλεων τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας, καὶ πρῶτος ὥρισε τὰ μέτρα τῶν ὑγρῶν καὶ τῶν ξηρῶν. Ἐν τῷ νομισματικῷ τοῦ Φείδωνος συστήματι διετηρήθησαν μὲν τὰ προϋπάρχοντα ὀνόματα τῆς δραχμῆς καὶ τοῦ ὀβολοῦ, ὡρίσθησαν δὲ καὶ δύο σταθμοὶ νομισμάτων, ὧν ὁ βαρύτερος ἐκλήθη τάλαντον, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν λέξιν, ὁ δὲ ἐλαφρότερος, μνᾶ, ἥτις ἦτο λέξις ἀσιανή.

Διότι ἅπας οὗτος ὁ νομισματικὸς θεσμός, ὡς καὶ τὰ μέτρα τῶν ὑγρῶν καὶ τῶν ξηρῶν, ἐκανονίσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τῇ δυτικομεσημβρινῇ Ἀσίᾳ ἐπικρατούντων, μεθ' ἧς διεξήγοντο αἱ κυριώταται ἐμπορικαὶ σχέσεις. Δύο δὲ ἦσαν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις νομισματικὰ συστήματα, ἅτινα ἀμφότερα εἰσήχθησαν ἐν Ἑλλάδι ἀπαράλλακτα περὶ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους· τὸ μὲν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ, ὑπὸ τοῦ Φείδωνος, τὸ δὲ ἴσως μικρόν τι βραδύτερον ἐν ταῖς εὐβοϊκαῖς πόλεσι τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, αἵτινες ἤκμαζον τότε ἐπὶ ἐμπορίᾳ καὶ πλούτῳ οὐδὲν ἧττον τῶν τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας. Τὸ πρῶτον ἐλέγετο Αἰγινητικόν, τὸ δεύτερον Εὐβοϊκόν. Αἱ διαιρέσεις ἑκατέρου ἦσαν ὅμοιαι· τὸ τάλαντον εἶχεν 60 μνᾶς, ἡ μνᾶ 100 δραχμάς, ἡ δραχμὴ 6 ὀβολούς· ἀλλ' οἱ 6 ὀβολοὶ τῆς εὐβοϊκῆς δραχμῆς περιεῖχον ἄργυρον ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 5 μόνον ὀβολοὺς τῆς αἰγινητικῆς δραχμῆς, ὥστε τὰ εὐβοϊκὰ ὀνόματα τάλαντον, μνᾶ καὶ δραχμὴ δὲν ἰσοδυνάμουν εἰμὴ πρὸς τὰ $^5/_6$ τῶν ὁμωνύμων τοῦ αἰγινητικοῦ συστήματος·

Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κυριώτερον τοῦ Φείδωνος ἔργον, διότι δὲν ἔπαυσεν ἐπενεργοῦν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἱστορίαν εἰς χρόνους καθ' οὓς πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἤδη καταλυθῇ τὸ πολιτικὸν πρωτεῖον τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας. Τὸ δ' ἕτερον τοῦ ἀνδρὸς κατόρθωμα ὑπῆρξε μὲν ἀκαριαῖον, ἀλλὰ μαρτυρεῖ ὡσαύτως τὸ μεγαλεπήβολον αὐτοῦ πνεῦμα. Τῳόντι ὁ Φείδων ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐπὶ ἅπασαν τὴν χερσόνησον. Καὶ δὲν ἠδυνήθη μὲν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κόρινθον, ἥρπασεν ὅμως ἐπί τινα χρόνον ἀπὸ τῶν Ἠλείων τὴν προεδρείαν τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος, τοῦ ὁποίου περὶ τοὺς χρόνους

τουτους βεβαιοῦται ἤδη ἡ ὕπαρξις διὰ τῆς εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη πρὸ τοῦ Φείδωνος ἀρξαμένης αναγραφῆς τῶν ὀλυμπιονικῶν(¹).

Πότε δὲ ἤρχισε νὰ τελῆται ἡ πανήγυρις αὕτη, ἥτις ἀπέβη κατὰ μικρὸν ἐπισημοτέρα ολων τῶν ἄλλων, ἀκριβῶς δεν γνωρίζομεν. Ὁ Γεώργιος Γρότε λέγει ευφυέστατα, ὅτι, καθως πολλῶν ποταμῶν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τινὸς μόνον δυνάμεθα νὰ ἀναβῶμεν τὸν ῥοῦν, διότι, αἴφνης καταδυόμενοι εἰς τὰ φυσικὰ τῶν ὀρέων χάσματα, κρύπτουσιν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τό τε προηγούμενον ρεῦμα καὶ τὴν κυρίαν πηγήν, οὕτω καὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος τὴν ἱστορίαν μέχρι τινός μόνον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, [illegible] ἡ [illegible] ὑπὸ ὄρη

Ἡ [illegible]

[illegible] τουτου [illegible] ἐτελεῖτο [illegible] Ὀλυμπία της Πισατιδος, [illegible] τῆς [illegible] ταυτης χωρα[illegible] ως φαίνεται, ἠξίουν ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ αρχικοὶ αὐτοῦ ἀγωνοθέται· ἀλλὰ διὰ τῆς εγκαταστάσεως τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὴν Ἤλιδα, μετεβλήθησαν τὰ περὶ τούτου, διότι οἱ Αἰτωλο-ηλεῖοι, γενόμενοι κύριοι τῆς παρακειμενης Πισάτιδος, συμπαρέλαβον καὶ τὴν τοῦ ἀγῶνος προεδρείαν. Ὁ ἀγων ἐτελεῖτο, ὡς καὶ τὰ Πύθια, ἅπαξ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τὰς θερινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς πανσελήνῳ· ἀλλ' ὄχι καθ' ὃ καὶ τὰ Πύθια ἔτος, διότι ταῦτα ἐπανηγυρίζοντο κατὰ πᾶν τρίτον ολυμπιακόν. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἀγων συνίστατο ἁπλῶς εἰς δρόμον,

(¹) Περι τοῦ χρόνου της ἀρχῆς τοῦ Φείδωνος ἰδ. προσθ. [...] ἐν σελ. [illegible].

ἅπαξ γενόμενον, ἐντὸς ὡρισμένου σταδίου· καὶ ἀπὸ τοῦ 776 πρὸ Χριστοῦ ἔτους, οἱ εἰς τὸν δρόμον τοῦτον καθ' ἕκαστον ἀγῶνα πρωτεύσαντες, ἤρχισαν νὰ ἀναγράφωνται εἰς κατάλογον ἐπίσημον, διατηρούμενον ἔκτοτε τακτικῶς ὑπὸ τῶν Ἠλείων. Πρῶτον ὄνομα ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἐγγεγραμμένον τὸ τοῦ Ἠλείου Κοροίβου καὶ ὁ κατάλογος οὗτος ἀπέβη πλείστου λόγου ἄξιος, οὐχὶ μόνον διότι ἦτο, ὡς προείπομεν, τὸ πρῶτον ἐξ ἀρχῆς ἀσφαλὲς ἔγγραφον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἑξῆς ἕτερον λόγον. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εἶχον, ἐπὶ πολὺν χρόνον, κοινόν τι χρονολογικὸν σύστημα, οἷον ἔχομεν σήμερον, ἡμεῖς καὶ ὅλοι οἱ Χριστιανοί, λογαριάζοντες πάντες κατὰ τὰ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἢ κατὰ τὰ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἔτη, ἀλλὰ πᾶσα πόλις εἶχε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἔτος· καὶ ἐπειδὴ τὰ ἔτη ταῦτα δὲν ἤρχιζον συγχρόνως, συνέβαινεν ἐκ τούτου πολλὴ σύγχυσις περὶ τὸν χρονολογικὸν προσδιορισμὸν τῶν γεγονότων. Ἡ σύγχυσις ὅμως αὕτη ἔπαυσεν ἀφ' οὗ, ἀπὸ τῆς πέμπτης καὶ τῆς τετάρτης, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς τρί-

Ἡ Ἄλτις τῆς Ὀλυμπίας (Ἀναπαράστασις κατὰ Ἄδλερ)

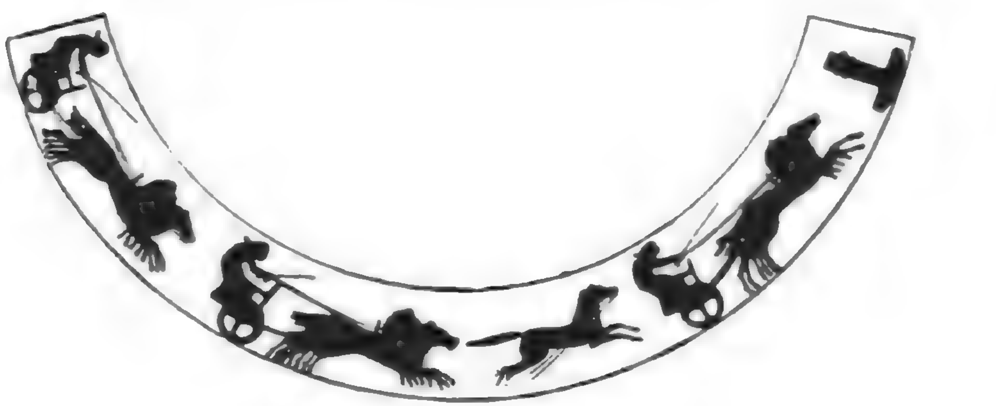
της ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται ὡς κοινὸν χρονολογικὸν σύστημα τὰς ὀλυμπιάδας, ὁρίζοντες λ. χ. ὅτι τὸ δεῖνα γεγονὸς συνέβη κατὰ τὸ 1, ἢ 2, ἢ 3, ἢ 4 ἔτος τῆς δεῖνος ὀλυμπιάδος. Ἀλλ' ὁ ὀλυμπιακὸς ἀγὼν ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἄλλα σπουδαῖα ἀποτελέσματα. Μέχρι τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος, ὁ ἀγὼν ἦτο χρηματίτης, δηλαδὴ οἱ νικήσαντες εἰς τὸ στάδιον ἐλάμβανον χρηματικήν τινα ἀμοιβήν· ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ὅμως καθ' ἣν ἐνίκησεν ὁ Μεσσήνιος Δαϊκλῆς ἀπέβη στεφανίτης, δηλαδὴ οἱ νικηταὶ δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ κλάδον ἐξ [illegible] στέφανον. Ὅτι δὲ ἀποδεικνύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς, ὁπόσον εὐγενὴς ἦτο φύσει ὁ ἑλληνικὸς λαός, εἶναι ἡ μεγίστη ἀξία ἣν ἀπέδιδον εἰς τὸ ἁπλοῦν τοῦτο τιμητικὸν σημεῖον. Τὸ γενναῖον τοῦτο φρόνημα παρέστησε ζωηρότατα ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῷ ἀκολούθῳ διηγήματι. Ὅτε [illegible] τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, μετὰ στρατοῦ [illegible] τῆς

'Ασίας βασιλεὺς Ξέρξης, ηὐτομόλησαν πρὸς αὐτόν, ἔτι περὶ Θεσσαλίαν διατρίβοντα,'Αρκάδες τινές, τοὺς ὁποίους ἠρώτησαν οἱ περὶ τὸν Ξέρξην, τί πράττουσιν οἱ Ἕλληνες· αὐτοὶ δὲ ἀπήντησαν, ὅτι ὀλύμπια ἄγουσι καὶ θεωροῦσιν ἀγῶνα γυμνικὸν καὶ ἱππικόν· πάλιν δὲ οἱ ξένοι ἠρώτησαν καὶ τί εἶναι τὸ ἆθλον περὶ οὗ ἀγωνίζονται, οἱ δὲ αὐτόμολοι ἀπεκρίθησαν, ἐλαίας στέφανος. Τότε εἷς τῶν περὶ τὸν βασιλέα, ἀκούσας ὅτι τὸ ἆθλον εἶναι στέφανος, καὶ ὄχι χρήματα, ἐστράφη πρὸς Μαρδόνιον, τὸν κύριον τοῦ πολέμου αἴτιον, καὶ «Παπαῖ Μαρδόνιε, ἀνέκραξε, ποίους ἐπ' ἄνδρας ἤγαγες μαχησομένους ἡμέας, οἳ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιοῦνται, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς».

Ἡ πανήγυρις αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ πολλὴν ἐπίδοσιν ἀπὸ τῆς 14 ὀλυμπιάδος. Μέχρι τῆς ὀλυμπιάδος ταύτης εἷς καὶ μόνος ἐτελεῖτο ἀγών, τὸ προαναφερθὲν ἁπλοῦν στάδιον, τότε δὲ κατὰ πρῶτον εἰσήχθη καὶ δεύτερος ἀγών, τὸ διπλοῦν στάδιον, ὁ λεγόμενος δίαυλος, δηλαδὴ δρόμος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ σταδίου καὶ πάλιν, πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀπὸ τοῦ τέλους μέχρι τῆς ἀρχῆς. Ἔπειτα κατὰ τὴν ἀκόλουθον ὀλυμπιάδα, 720 πρὸ Χριστοῦ, προσετέθη, καὶ τρίτον εἶδος δρόμου, ὁ δόλιχος, ἤτοι δρόμος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ σταδίου μέχρι τέλους καὶ τἀνάπαλιν, ἀλλὰ πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενος. 'Αξιοσημείωτον δὲ ὅτι ἡ πολλαπλασίασις αὕτη τῶν ἀγωνισμάτων συμπίπτει μὲ τὴν αὔξησιν τῆς φήμης καὶ τῆς ὑπολήψεως τῆς πανηγύρεως· διότι μέχρι τοῦ 720 ἔτους, δὲν βλέπομεν μετέχοντας αὐτῆς εἰμὴ τοὺς παρακειμένους κατοίκους τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου· Σπαρτιάτας, Μεσσηνίους, 'Αρκάδας, Τριφυλίους, Πισάτας, Ἠλείους καὶ 'Αχαιούς· ἀπὸ δὲ τοῦ 720 καὶ ἐφεξῆς συρρέουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα ἐξ ἀπωτέρων ἑλληνικῶν χωρῶν ἀθληταὶ Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς, Βοιωτοί, 'Αθηναῖοι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς 'Ασίας, Σμυρναῖοι, ὥστε ὁ ἀγὼν ἀποβαίνει γενικώτερος καὶ χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ συνδέῃ μέχρι τινὸς τὰς τοσοῦτον ἄλλως διεσπαρμένας ἑλληνικὰς πολιτείας. Ὅσῳ δὲ πάλιν αὐξάνουσιν οἱ συναγωνισταί, τόσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ εἴδη τῶν ἀγωνισμάτων. Κατὰ τὴν 18 ὀλυμπιάδα, προσετέθησαν ἡ πάλη καὶ τὸ πένταθλον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε σύναμα τοὺς ἑξῆς πέντε ἀγῶνας· ἅλμα, ἤτοι πήδημα, δίσκον, ἤτοι βολὴν διὰ στρογγύλου καὶ ὁμαλοῦ λίθου, δρόμον, πάλην, ἀκόντιον. Ἕτερος νεωτερισμὸς ἐγένετο κατὰ τὴν 23 ὀλυμπιάδα, τῷ 688 πρὸ Χριστοῦ, εἰσαχθείσης τῆς πυγμῆς, καὶ ἄλλος ἔτι σπουδαιότερος, κατὰ τὴν 25, τῷ 680 πρὸ Χριστοῦ, εἰσαχθέντος τοῦ ἅρματος ἵππων τελείων, δηλαδὴ τοῦ δρόμου δι' ἁμάξης συρομένης ὑπὸ τεσσάρων τελείων ἵππων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀγώνισμα συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ διαποικίλῃ καὶ νὰ λαμπρύνῃ τὸ θέαμα, διότι κατῆλθον ἤδη εἰς τὸν ἀγῶνα οἱ πλουσιώτατοι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δυνάμενοι νὰ τρέφωσι μὲν τοὺς ἀρίστους τῶν ἵππων, νὰ μισθῶσι δὲ τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ἁρματηλάτας· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγωνίσματος τούτου φήμη ἦτο τοιαύτη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος, ὄχι μόνον περὶ πολλῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐπισημότητα αὐτῶν, λέγει ὅτι ἐνίκησαν τεθρίππῳ εἰς τὰ ὀλύμπια ἢ ἁπλῶς ὅτι ἀνῆκον εἰς οἰκίαν τεθριπποτρόφων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Δημάρατον ἐγκωμιάζων, ἀναφέρει ὅτι, πρὸς τοῖς ἄλλοις λαμπροῖς αὐτοῦ ἔργοις, τεθρίππῳ εἰς τὰ ὀλύμπια ἐνίκησε. Κατὰ τὴν 33 ὀλυμπιάδα, τῷ 648 πρὸ Χριστοῦ, προσετέθησαν δύο ἔτι εἴδη ἀγωνισμάτων, τὸ παγκράτιον (ἤτοι ἀγὼν πυγμῆς καὶ πάλης σύναμα) καὶ ὁ ἵππος κέλης, δηλαδὴ ἡ ἁπλῆ ἱπποδρομία. 'Επὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δὲ νέα προσετίθεντο ἀγωνίσματα, οἷον δρόμος ὁπλιτῶν, ποικίλα παίδων ἀγωνίσματα, καὶ πώλων δρόμοι, ἤτοι νέων ἵππων. 'Αλλ' ἡ ἀκριβεστέρα τούτων ἀπαρίθμησις καὶ ἐξήγησις ἤθελε παρατείνει πολὺ τὸν λόγον· ὅθεν ἀρκούμεθα τοῦτο μόνον νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα, ὅτι, ἂν καὶ πάντες οἱ καθ' ἕκαστον εἶδος προτερήσαντες ἐστεφανοῦντο, ἂν καὶ πάντες οἱ νικηταὶ ἀνεγράφοντο μὲν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ὀλυμπιονι-

κῶν, ἐδικαιοῦντο δὲ νὰ ἐγείρωσι τὸν ἀνδριάντα αὐτῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ, οἱ τοῦ ἀρχικοῦ ὅμως ἀγωνίσματος, τοῦ ἁπλοῦ δρόμου, νικηταὶ διετήρησαν τὸ προνόμιον ὅτι ἀπὸ αὐτῶν συνήθως ἐπωνομάζετο ἡ ὀλυμπιάς. Καί τοι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον πολλαπλασιασθέντων τῶν ἀγωνισμάτων, μέχρι τῆς 77 ὀλυμπιάδος, ἅπαντα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐτελοῦντο· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὀλυμπιάδος ταύτης, ἥτις ἐπανηγυρίσθη τῷ 472 ἔτει πρὸ Χριστοῦ, ἀμέσως μετὰ τὸν ὁριστικὸν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν θρίαμβον, τὸ ἐξαρθὲν πανελλήνιον φρόνημα ἀπήτησε τὴν ἔτι μεγαλοπρεπεστέραν τέλεσιν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐθνικῆς ἑορτῆς, ὥστε ἔκτοτε ἐπὶ πέντε ἡμέρας διήρκουν οἱ ἀγῶνες. Καὶ εἶναι ἐν γένει ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἡ μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἱστορικῆς περιόδου, περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα, καὶ τοῦ τέλους τῆς ἑπομένης, ἰδίως δὲ ἡ μεταξὺ τῆς 60 καὶ τῆς 90 ὀλυμπιάδος, ἀπὸ τοῦ 540 μέχρι τοῦ 420 πρὸ Χριστοῦ, ἡ λαμπροτάτη τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος ἐποχή.

Ναὶ μὲν πολὺ πρὸ τοῦ 540 εἶχεν ἀποβῇ πανελλήνιος ἡ πανήγυρις αὕτη, καὶ κοινός τις δεσμὸς τοῦ ἁπανταχοῦ γῆς ἐσπαρμένου ἑλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἀπὸ τοῦ 648 βλέπομεν νικήσαντα ἐνταῦθα Λύγδαμιν, τῶν ἐκ Συρακουσῶν, ἑλληνικῆς πόλεως ἐν Σικελίᾳ,

Ἁρματοδρομία (Εἰκὼν ἐξ ἀμφορέως)

καὶ ἀπὸ τοῦ 616, Φιλήταν, τὸν ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνικῆς πόλεως Συβάριδος, οἱ δὲ κριταὶ τοῦ ἀγῶνος, πρὸ καιροῦ, ἂν ὄχι ἀνέκαθεν, ἔφερον τὸ μέγα τῶν ἑλλανοδικῶν ὄνομα· ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ 540 καὶ τοῦ 420 ἔτους ἀνεδείχθησαν οἱ ἐπισημότατοι ὀλυμπιονῖκαι. Τότε ἤκμασαν οἱ περίφημοι Κροτωνιᾶται ἀθληταί, δηλαδὴ οἱ ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνίδος πόλεως Κρότωνος· ὁ Μίλων, ὁ Ἰσχόμαχος, ὁ Τισικράτης, ὁ Ἄστυλος, ὁ Φάϋλλος. Ἐκ τούτων ὀνομαστότατος ἦτο ὁ Μίλων ὁ Διοτίμου. Παῖς ἔτι ὤν, ἐνίκησεν οὗτος τῷ 540 π. Χ., καὶ ἔπειτα ἀνδρωθεὶς ἑξάκις ἠρίστευσεν ἐπὶ πάλῃ ἐν Ὀλυμπίᾳ, οὐδ' ἔσχεν ἀνταγωνιστὴν ἄλλον ἀξιόμαχον αὐτοῦ εἰμὴ τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως καταγόμενον Τιμασίθεον. Καὶ ἔλαβεν ὁ Μίλων πλείονας παντὸς ἄλλου ἀθλητοῦ στεφάνους, διότι ἐνίκησεν ὄχι μόνον ἐν Ὀλυμπίᾳ πολλάκις, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἑξάκις μὲν εἰς τὰ πύθια, ἐννεάκις δὲ εἰς τὰ νέμεα καὶ δεκάκις εἰς τὰ ἴσθμια. Πρὸ μικροῦ τότε εἶχεν εἰσαχθῇ τὸ ἔθος τοῦ νὰ ἐγείρωνται οἱ ἀνδριάντες τῶν νικητῶν· τὸν δὲ ἀνδριάντα τοῦ Μίλωνος κατασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ Κροτωνιάτου Δαμέου, αὐτὸς ὁ ἀθλητὴς ἐκεῖνος ἐκόμισεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ εἰς ὡρισμένον αὐτῷ τόπον, καὶ ὁ μέγας ποιητὴς Σιμωνίδης ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτοῦ.

> Μίλωνος τόδ' ἄγαλμα καλοῦ καλὸν ὅς ποτὶ Πίσῃ
> ἑπτάκι νικήσας, ἐς γόνατ' οὐκ ἔπεσεν.

Καὶ τὸν Ἄστυλον δὲ τὸν ἀλλεπαλλήλως στεφανωθέντα ἐν Ὀλυμπίᾳ δρόμῳ, τῷ [illegible]

. . . . . . Εἷς δὲ τῶν νῦν τοσ[illegible]

[illegible]

ἀγῶνι περικτιόνων.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἠρίστευσαν καὶ οἱ γενναῖοι Ῥόδιοι Διαγορίδαι, μάλιστα δὲ ὁ πατὴρ Διαγόρας ὁ πύκτης, ὅν, νικήσαντα δὶς μὲν εἰς τὰ ὀλύμπια, τετράκις εἰς τὰ ἴσθμια, δὶς εἰς τὰ νέμεα, καὶ ἄγνωστον ποσάκις εἰς τὰ Πύθια, ἀπηθανάτισεν ὁ Πίνδα-

Ἀναπαράστασις τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός

ρος, εἰς τὸν ἕβδομον αὐτοῦ ἐκ τῶν Ὀλυμπιονικῶν ὕμνον. Τότε ἐνίκησαν πολλοὶ Αἰγινῆται, ὑπὸ τοῦ Πινδάρου ὡσαύτως ὑμνηθέντες, καὶ πλεῖστοι περιώνυμοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ἐξ Ἀθηνῶν Ἀλκμαιωνίδαι, ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἱέρων, ὁ δεσπότης Ἀκράγαντος, τῆς ἐν Σικελίᾳ ἑλληνίδος πόλεως, Θήρων· τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐστεφανώθη ὁ ἀκραγαντῖνος ὁμοίως Ἐξαίνετος, τὸν ὁποῖον, ἐπανερχόμενον ἀπὸ τοῦ κατορθώματος, κατήγαγον οἱ συμπολῖται εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἐφ' ἅρματος, καὶ συνεπόμπευσαν αὐτῷ κατὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, συνωρίδες, ἤτοι ἅρματα ὑπὸ δύο ἵππων συρόμενα, τριακόσιαι λευκῶν ἵππων, ἐξ οὗ δῆλον γίνεται οὐ μόνον ὁποία τιμὴ ἀπεδίδετο εἰς τοὺς ὀλυμπιονίκας ἁπανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ὁπόσον μέγας ἦτο ὁ πλοῦτος τῆς ἑλληνίδος ἐκείνης πόλεως. Τότε ἐπὶ

ΟΛΥΜΠΙΑ

(Ἄποψις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Κρονίου)

(Α΄α΄ 377)

ΠΑΛΑΙΣΤΡΑ — ΦΙΛΙΠΠΕΙΟΝ — ΚΡΟΝΙΟΝ — ΕΞΕΔΡΑ ΗΡΩΔΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟ

ΗΡΑΙΟΝ — ΔΥΤΙΚΟΝ ΤΕΙΧΟΣ ΑΛΤΕΩΣ

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ

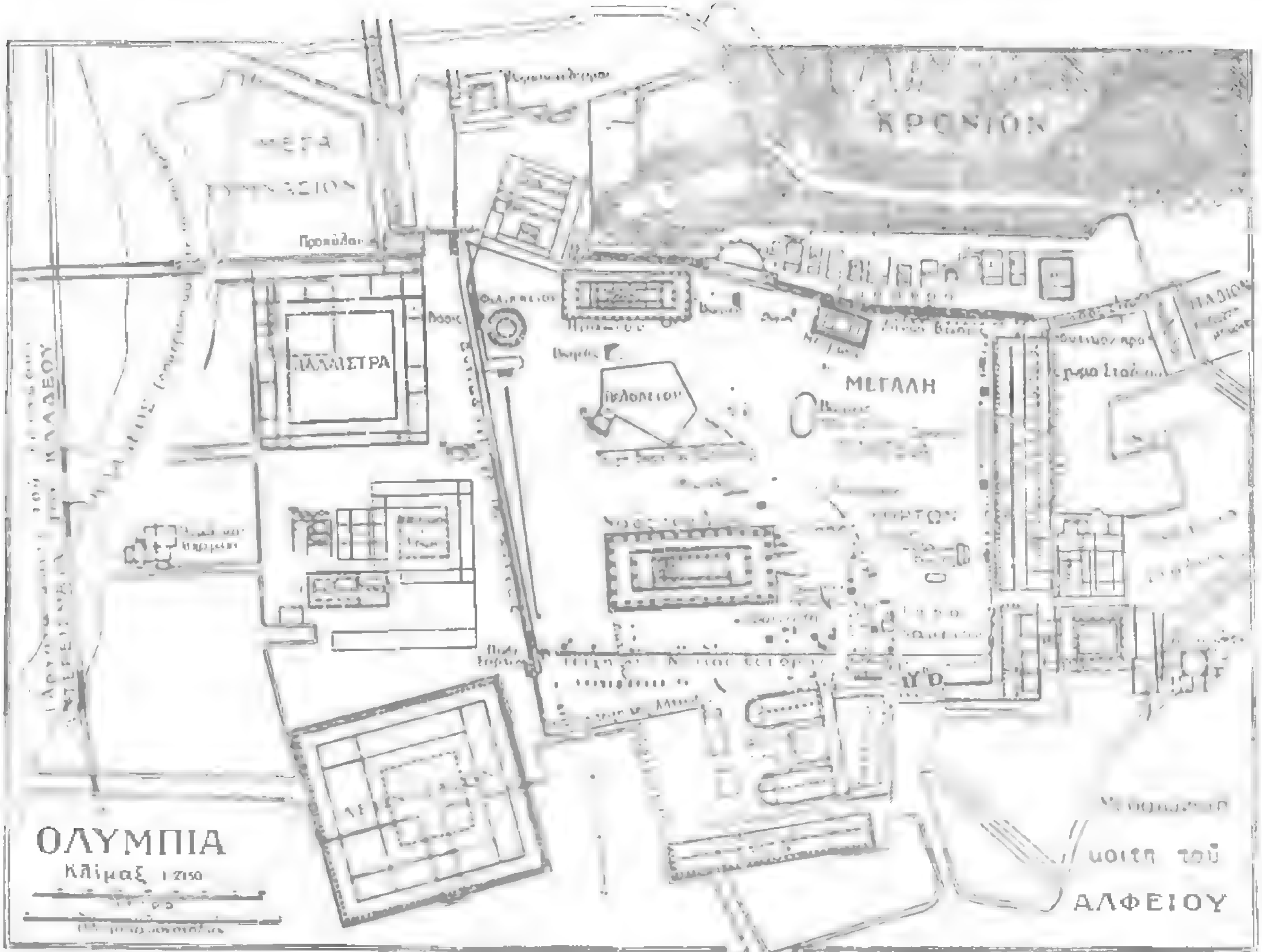

ΝΑΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ — ΣΤΟΑ ΗΧΟΥΣ — ΝΑΟΣ ΔΙΟΣ — ΟΙΚΟΣ ΝΕΡΩΝΟΣ
ΠΕΛΟΠΕΙΟΝ ΜΗΤΡΩΟΝ — ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΓΕΛΩΩΝ — ΝΙΚΗ ΠΑΙΩΝΙΟΥ
ΠΟΜΠΙΚΗ ΠΥΛΗ

(Λ'α' 376)

ΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ · ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ" Α.Ε.

ΣΧΕΔΙΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

(Α' σ. 377)

πᾶσι καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς 59 Ὀλυμπιάδος, ἤρχισαν ἐγειρόμενοι οἱ τῶν νικητῶν ἀνδριάντες, οἵτινες ἀδιακόπως κατὰ πᾶσαν τετραετίαν πολλαπλασιαζόμενοι συνετέλεσαν παραδόξως εἰς τὸν καλλωπισμὸν τοῦ πεδίου τῆς Ὀλυμπίας· ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον ἐκεῖ καὶ ἄλλα ἄπειρα ἀριστοτεχνήματα, ἱερά, βωμοί, ἀγάλματα, ὧν πολλὰ πεποιημένα ἐκ χαλκοῦ, ἀργύρου, χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, τὸ πεδίον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ φύσει μαγευτικώτατον, εἶχε καταντήσει ἓν ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς οἰκουμένης καὶ ἄξιον τῇ ἀληθείᾳ τῆς χάριτος, τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ ἔθνους, τοῦ συνερχομένου ἐνταῦθα ἵνα τελέσῃ τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν πανηγύρεων αὐτοῦ. Μάλιστα δὲ κατέπληττε τὸν προσερχόμενον ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, καὶ τὸ ἀνακείμενον ἐν αὐτῷ ἄγαλμα τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦτο ἔργον τοῦ περιφημοτέρου τῆς ἀρχαιότητος ἀνδριαντοποιοῦ, τοῦ Ἀθηναίου Φειδίου, ὅστις ἐποίησεν αὐτὸ ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, κατὰ τὴν 8 ὀλυμπιάδα. Ἔλεγον δὲ οἱ ἀρχαῖοι περὶ τοῦ ἀριστοτεχνήματος τούτου·

> Ἢ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ, εἰκόνα δείξων
> Φειδίᾳ, ἢ σὺ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος,

τοσοῦτον ἐξαισίως εἶχε παραστήσει τὴν θείαν μεγαλειότητα.

Ἀλλὰ τὸ πεδίον τῆς Ὀλυμπίας πολὺ ἀπεῖχεν ἔτι τῆς λαμπρότητος ταύτης, οὐδ' εἶχεν ἔτι λάβει τὴν πολλὴν ταύτην ἐπίδοσιν ὁ ὀλυμπιακὸς ἀγών, ὅτε, κατὰ τὴν ὀγδόην ὀλυμπιάδα, ἐν ἔτει 748 πρὸ Χριστοῦ, ὁ Ἀργεῖος τύραννος Φείδων ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, ὠφελούμενος ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ἠλείους ἀντιζηλίας τῶν Πισατῶν.

[«Ἡ τοιαύτη περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Φείδωνος χρονολογία, ἡ θέτουσα αὐτὸν εἰς τὸν 8 »π.Χ. αἰῶνα στηρίζεται ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου λεγομένων (Ϛ' 22,2) ὅτι οἱ Ἠλεῖοι »Ὀλυμπιάδι τῇ ὀγδόῃ τὸν Ἀργεῖον ἐπηγάγοντο Φείδωνα τυράννων τῶν ἐν Ἕλλησι μά»λιστα ὑβρίσαντα καὶ τὸν ἀγῶνα ἔθεσαν ὁμοῦ τῷ Φείδωνι.» Ἀλλὰ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ »Παυσανίου διορθωθέντος νεωστὶ ὑπὸ τοῦ Wassenborn ἀπὸ «*ὀγδόῃ*» εἰς «*ὀγδόῃ καὶ εἰ»κοστῇ*», καὶ ὁ χρόνος τοῦ Φείδωνος μετατίθεται ἀπὸ τοῦ 8 π. Χριστοῦ αἰῶνος εἰς τὸν 7. »Οἱ συνηγοροῦντες ὑπὲρ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τῆς χρονολογίας διατείνονται πλὴν »ἄλλων ὅτι ἡ ἀνάμιξις τοῦ Φείδωνος εἰς τὰ τῆς προεδρείας τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐγένετο »ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν οἱ ἀγῶνες οὗτοι, ἀποβαλόντες τὸν τοπικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ἀνῆλθον »εἰς περιωπὴν Πανελλήνιον, ὅπερ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ γενόμενον πρὸ τοῦ 700 π.Χ. »Ἄλλοι στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Ἡροδότου (VI. 127), ἐν ᾧ λέγεται ὅτι μεταξὺ »τῶν εὐγενῶν νέων τῶν ἐλθόντων εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος Κλεισθένους »ὡς μνηστήρων τῆς περιφήμου Ἀγαρίστης εὑρίσκετο καὶ Λεωκήδης «Φείδωνος τοῦ Ἀρ»γείων τυράννου παῖς», θεωροῦσι τὸν Φείδωνα σύγχρονον τοῦ Κλεισθένους τῆς Σικυῶνος »τοῦ ἄρξαντος μετὰ τὸ 600 π.Χ.' Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀντιφάσκει πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ὑπὸ »τοῦ Σόλωνος καταργήσεως τῶν σταθμῶν τοῦ Φείδωνος (593 π.Χ.), διότι ἡ κατάργησις »αὕτη προϋποτίθησιν ὅτι ἱκανὸν χρόνον πρὸ τοῦ 600 ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις τὸ τοῦ Φεί»δωνος σύστημα. Ἄπορον δὲ πῶς ὁ E. Meier (G. D. Alt. II. σ. 544) θεωρῶν πιθανὸν »ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου Β' 24, 7 ἀναφερομένη ἐν Ὑσιαῖς νίκη τῶν Ἀργείων κατὰ τῶν »Λακεδαιμονίων ἀνήκει εἰς τὰ ἔργα τοῦ Φείδωνος, τίθησι τὸ γεγονὸς εἰς τὸ ἔ. 669/8 π.Χ. »ἐνῷ ὁ Παυσανίας λέγει: «τὸν δὲ ἀγῶνα τοῦτον συμβάντα εὕρισκον Ἀθηναίοις ἄρχοντος

»Πεισιστράτου» ἤτοι μετὰ τὸ 560 π.Χ. Οὕτω τὰ περὶ Φείδωνος ὑπὸ ἔποψιν χρονολο-»γικὴν εἰσὶν επισφαλῆ, ἀφοῦ ἀποδίδονται αὐτῷ ἔργα ἀφιστάμενα ἀλλήλων ὑπὲρ τοὺς »δύο αἰῶνας καίτοι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ εἶναι λίαν ἱστορική. Ὡσαύτως δὲ ἀμφίβολον ὑπό τινων »θεωρεῖται ἂν ἦτο βασιλεύς, ἀνῆκε δηλονότι εἰς τὴν περίοδον τῶν βασιλέων, ἢ τύραννος, καίτοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καλεῖται συνήθως *τύραννος*.»]

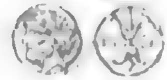
Εἴπομεν ὅτι οἱ Ἠλεῖοι, γενόμενοι κύριοι τῆς Πισάτιδος, ἐσφετερίσθησαν καὶ τὴν τοῦ ἀγῶνος προεδρείαν· οἱ Πισᾶται ὅμως, δυσανασχετοῦντες διὰ τοῦτο, δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι ν' ἀνακτήσωσι τὸ δικαίωμα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀρχαιοτατη αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ ἀπόπειρα εἶναι αὕτη ἡ τῇ συνδρομῇ τοῦ Φείδωνος γενομένη. Τῳόντι ἐπὶ τῇ προσκλήσει αὐτῶν, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους εἰς Ὀλυμπίαν καὶ ἐτέλεσεν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Πισατῶν, τὸν ἀγῶνα αὐτός, ὡς ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλέους· οἱ δὲ Ἠλεῖοι, ἀποβαλόντες οὕτω διὰ τῆς βίας τὴν προεδρείαν, ἀπεποιήθησαν νὰ περιλάβωσιν εἰς τὸν παρ' αὐτῶν τηρούμενον κατάλογον τῶν ὀλυμπιονικῶν, τὸν κατὰ τὴν ὀγδόην ταύτην Ὀλυμπιάδα προτερήσαντα, καλέσαντες αὐτὴν ἀνολυμπιάδα, ὅπερ καὶ βραδύτερον συνέβη τρίς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῶν Ἠλείων ταπείνωσις δὲν διήρκεσε πολύ, διότι οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, εἶχον, διὰ θαυμαστοῦ πολιτεύματος, ρυθμίσει καὶ αὐξήσει τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἦλθον ἤδη εἰς βοήθειαν τῶν Ἠλείων καὶ ἐπήγαγον τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Φείδωνος, ὥστε κατὰ τὴν ἀκόλουθον ὀλυμπιάδα οἱ Ἠλεῖοι ἀνέλαβον αὖθις τὴν προεδρείαν τοῦ ἀγῶνος, ἡ δὲ Σπάρτη λέγεται ἀσφαλίσασα τὸ κράτος τῆς Ἤλιδος οὐ μόνον ἐπὶ τῆς Πισάτιδος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Τριφυλίας.

Γωνία Θησαυροῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ

Ἐν γένει δὲ μετὰ τὸν Φείδωνα, ἤτοι μετὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἀργολικὴ ὁμοσπονδία ἤρχισε παρακμάζουσα. Ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἢ τῆς ἀρχῆς τῆς ἕκτης, οἱ Σπαρτιᾶται ἀφῄρεσαν ἀπ' αὐτῆς τὴν πλείστην δυτικὴν παραλίαν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου· μετὰ ταῦτα ἀπέστησαν οἱ Σικυώνιοι καὶ οἱ Αἰγινῆται· καὶ διετήρησε μὲν ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον τὸ Ἄργος τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας ὄχι μόνον τῆς Ἀργολικῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς Πελοποννήσου, αἱ ἀξιώσεις ὅμως αὗται ἀπέβησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μάταιαι, καθὸ μὴ ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ ἀπο-

χρώσης δυνάμεως. Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσις δεν εἶναι δύσκολον νὰ [illegible]ηγηθῇ. Ἡ ἀργολικὴ ἀμφικτυονία συνεκροτεῖτο ἐκ πολυαρίθμων αὐτο[illegible]ων καὶ πλουσίων πόλεων, αἵτινες, ὡς πᾶσαι [illegible]ληνικαὶ πόλεις, ἐπεινον πρὸ πάντων νὰ διατηρήσωσι καὶ αὐξήσωσι τὴν αὐτοτελῆ αὐτῶν ὕπαρξιν, καὶ δεν ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ θυσιάσωσιν οἴκοθεν μέρος τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἵνα ἐνισχύσωσι τὸν συνάπτοντα αὐτὰς κοινὸν δεσμόν. Ἀνὴρ μεγαλοφυής, φιλόδοξος καὶ δραστήριος, οἷος φαίνεται ὁ Φείδων, ἠδύνατο, ἐπιστηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐπισημοτέρας τῶν πόλεων τούτων, τοῦ Ἄργους, νὰ ὑποχρεώσῃ τὰς λοιπὰς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ συγκροτήσῃ οὕτω κράτος συμπαγὲς καὶ ἰσχυρόν. Ἀλλὰ μετὰ τον Φείδωνα τοιοῦτος ἀνὴρ δὲν ἀνεφάνη ἕτερος· τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα διετηρήθη μὲν ἐν Ἄργει μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν μηδικῶν πολέμων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, διότι ἡ πραγματικὴ ἐξουσία εἶχε πρὸ καιροῦ μεταβῆ εἰς τὸν δῆμον. Διὰ τοῦτο ὁ δεσμὸς ὅστις συνῆπτε τὰς διαφόρους πόλεις τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας ἐχαλαρώθη ἐντελῶς προϊόντος τοῦ χρόνου· καὶ πολλαὶ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν, κατ' ἰδίαν εὐημεροῦσαι, καθὼς ἡ Σικυών, ἡ Αἴγινα καὶ αυτὸ τὸ Ἄργος, ἀλλά, μὴ οὖσαι ἡνωμέναι, δὲν ἀπετέλουν κράτος ἰσχυρόν· ωστε ἡ Σπάρτη ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ ἐρρ[illegible]ισε τὸ πολίτευμα αυτῆς ἐπὶ ἄλλων ὅλως ἀρχῶν, τινας μὲν ἐκ τῶν ἀργολικῶν τούτων [illegible] εκυρίευσεν, ἄλλας δ' ἐταπεί[illegible] καὶ επὶ τέλους κατ[illegible] νὰ [illegible] ἀπὸ τ[illegible] [illegible]εκατονταετηρίδος τὴν πραγματικην ἡγεμονίαν ἁπάσης σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου.

Χρυσοῦν νόμισμα τῶν Πισατῶν
(Ζεὺς καὶ Κεραυνός)

Παγκρατισταί
(Μουσεῖον Φλωρεντίας)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΣΠΑΡΤΗ

Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κρητικῶν θεσμῶν διαρρύθμισιν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος εἰς τὸν Λυκοῦργον· ἀλλὰ περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπικρατοῦσι παρ' αὐτοῖς πολλαὶ ἀμφιβολίαι καὶ διαφωνίαι. Οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸν ἀπόγονον τοῦ Εὐρυσθένους, οἱ δὲ ἀπόγονον τοῦ Προκλέους· κατά τινας μὲν ἤκμασεν ἐν ἀρχῇ τῆς δεκάτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, κατ' ἄλλους δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης, καὶ κατ' ἄλλους περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ δὲ Πλούταρχος, ὅστις περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ἔγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν βίον τοῦ Λυκούργου, συλλέξας πάντα ὅσα οἱ ἀρχαιότεροι εἶχον περὶ τούτου ἱστορήσει, λέγει εὐθὺς προοιμιαζόμενος· «Περὶ Λυκούργου τοῦ νομοθέτου καθόλου μὲν οὐδέν ἐστιν εἰπεῖν ἀναμφισβήτητον, οὗ γε καὶ γένος, καὶ ἀποδημία, καὶ τελευτή, καὶ πρὸς ἅπασιν ἡ περὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν πραγματεία, διαφόρους ἔσχεν ἱστορίας· ἥκιστα δὲ οἱ χρόνοι καθ' οὓς γέγονεν ὁ ἀνήρ, ὁμολογοῦνται». Ἀληθῶς ἄρα εἰπεῖν, οὐδὲν περὶ τούτου γνωρίζομεν βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Καὶ εἶναι μὲν τοῦτο λυπηρόν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης ἦτο, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο φύσεως τοιαύτης [1], ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ διὰ τῆς θελήσεως ἑνὸς καὶ μόνου ἀνδρός, πλὴν δὲ τούτου ὑπέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, οὐσιώδη τροπολογίαν, τὸ ζήτημα ὑπὸ τίνος κατ' ἀρχὰς διετυπώθη καταντᾷ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξιον ἢ ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται.

Καὶ ἤδη προτιθέμενοι νὰ ἐκθέσωμεν τὰ περὶ τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἀναγκαῖον νομίζομεν νὰ διακρίνωμεν πρὸ πάντων τοὺς τύπους τῆς κυβερνήσεως, ἀπὸ τῶν θεσμῶν δι' ὧν ἐκανονίζετο ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἡ πειθαρχία τῶν πολιτῶν. Ἰδίως ἀξιοσημείωτοι εἶνα οἱ τελευταῖοι οὗτοι θεσμοί, οἱ ὄντως μοναδικοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος· ἄνευ αὐτῶν οἱ κυβερνητικοὶ τύποι βεβαίως δὲν ἤθελον ἐπιφέρει τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἐπέφερον. Οὐδὲ ἦσαν οἱ τύποι τῆς κυβερνήσεως, κατὰ τὸ ἀρχικὸν τῆς Σπάρτης πολίτευμα, ἐξαιρέσει δηλαδὴ τῶν ὁμολογουμένως μεταγενεστέρων ἐφόρων, ἄλλο τι κυρίως ἢ οἱ ἐπὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατήσαντες, ἐκτὸς ὅτι

[1] Τὸ πρόσωπον τοῦ Λυκούργου θεωρεῖται ὅλως μυθῶδες καὶ δὴ καὶ ἰδεῶδες, ἐκπροσωποῦν ἁπλῶς τοὺς θεσμοὺς τοὺς ἀρχαιοτάτους τῆς Σπάρτης, οἵτινες δὲν θεωροῦνται νῦν ὑπὸ τῶν σπουδαιοτέρων ἱστορικῶν ὡς ἀποτελοῦντες ἑνιαίαν τινὰ πολιτειακὴν νομοθεσίαν, ἀλλ' ὡς ἁπλῶς διὰ ρητρῶν διατυποῦντες τὰς ἀρχὰς τὰς θεμελιώδεις τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου τῆς Σπάρτης

αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῆς βασιλείας, τῆς βουλῆς τῶν γερόντων καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου, ἐκανονίσθησαν ἤδη ἀκριβέστερον καὶ ῥητότερον ἢ πάλαι ποτέ.

Τῳόντι κατ' ἀρχὰς εὑρίσκομεν ἐν Σπάρτῃ τὴν γνωστὴν ἤδη εἰς ἡμᾶς βουλὴν τῶν γερόντων, ἀλλὰ συγκειμένην ὡρισμένως ἐκ 30 ἰσοβίων ἀνδρῶν· ἔτι δὲ τὴν ἐπίσης γνωστὴν ἀγοράν (¹) τοῦ δήμου, ἀλλὰ ἔχουσαν πλειότερά τινα ἢ ἄλλοτε δίκαια· ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν βασιλείαν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἥτις ὅμως εἶχε τοῦτο τὸ ἰδιάζον ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ βασιλεῖς ἦσαν, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, δύο (²) καὶ ὡς ἐφημίζετο ὁ εἷς ἐκ τοῦ γένους τοῦ Εὐρυσθένους, ὁ δὲ ἄλλος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Προκλέους· ὅθεν καὶ **ὀνο-**

Ὁ Πέλοψ ἀπάγων τὴν Ἱπποδάμειαν
(Ἐξ ἀγγείου τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος π.Χ.)

μάζοντο, τὸ μὲν ἓν γένος τῶν βασιλέων Εὐρυσθενίδαι ἤ, ἀπὸ Ἄγιδος, τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Εὐρυσθένους, Ἀγίδαι· τὸ δὲ ἄλλο γένος, Προκλεῖδαι, ἤ, ἀπὸ Εὐρυπῶντος τοῦ ἐγγόνου τοῦ Προκλέους, Εὐρυπωντίδαι. Ἡ δικέφαλος (³) βασιλεία, ἥτις οὐδαμοῦ ἀλλοῦ

(¹) Ἡ ἀγορὰ τοῦ δήμου ἐκαλεῖτο ἐν Σπάρτῃ ***Ἀπέλλα***, ἐνῷ ἐν ταῖς ἄλλαις Δωρικαῖς πόλεσι τὸ συνηθέστερον ὄνομα τῆς ἀγορᾶς (ἐκκλησίας ἐν Ἀθήναις) εἶναι ἁλία = σύνοδος (πρβλ. ἅλις, ἁλίζω).

(²) Καθ' Ἡρόδοτον (Ζ 52) ὑπῆρχον ποιηταὶ λέγοντες ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι οἱ Δωριεῖς ἦλθον εἰς Λακεδαίμονα ὑπὸ τῶν Ἀριστοδήμου παίδων, ἤτοι ὑπὸ δύο βασιλέων, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι «ὁμολογέοντες οὐδενὶ ποιητῇ» ἔλεγον ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀριστόδημος ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν χώραν, ἣν ἐκέκτηντο.

(³) Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας τῆς ***δικεφάλου***, ὡς λέγει ὁ συγγραφεύς, βασιλείας πολλαὶ ἐγένοντο ὑποθέσεις ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν. Τινὲς τούτων ἀπέδωσαν τὸ γεγονὸς εἰς ὕπαρξιν δύο ἀρχαιοτάτων ἡγεμονικῶν οἴκων, ἐκπροσωπούντων δύο διαφόρους συνοικισμούς, ἀμφοτέρους Δωρικούς, ἐξ ὧν παρήχθη ἡ Σπάρτη. Κατ' ἄλλην θεωρίαν, ἡ διπλῆ βασιλεία ἦν ἀποτέλεσμα τοῦ συμβιβασμοῦ μεταξὺ των ἀρχαίων οἰκητόρων τῆς Λακεδαίμονος ***Ἀχαιῶν*** καὶ τῶν ἐπηλύδων ***Δωριέων***, ὥστε ὁ μὲν τῶν δύο οἴκων (ὁ τῶν Ἀγιδῶν) ἦν Ἀχαϊκὸς τὴν καταγωγήν, ὁ δὲ Δωρικός. Ἡ γνώμη αὕτη ἡ πηγάζουσα ἐξ Ἡροδοτείου τινὸς παραδόσεως (Ἡροδ. Ε. 72. «ὡς γὰρ ἀνέβη (ὁ βασιλεὺς Σπάρτης Κλεομένης Α') ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἤϊε ἐς τὸ ἄδυτον τῆς θεοῦ ὡς προσερέων. ἡ δὲ ἱρεια ἐξαναστᾶσα ἐκ τοῦ θρόνου εἶπε: ὦ ξεῖνε Λακεδαιμόνιε, πάλιν χώρεε μηδ' ἔσιθι ἐς τὸ ἱρόν· οὐ γὰρ ***θεμιτὸν*** Δωριεῦσι παριέναι ἐνθαῦτα»· ὁ δὲ εἶπε: «ὦ γύναι, ἀλλ' οὐ ***Δωριεύς*** εἰμι, ἀλλ' ***Ἀχαιός***), καίπερ ἀξία προσοχῆς οὖσα, δὲν θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν νεωτέρων ἐρευ-

τῆς Ἑλλάδος ἐπεκράτησε, συνέστη ἐνταῦθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι οἱ δύο ὑπέρτατοι, καὶ ἰσοδίκαιοι καὶ ἰσοδύναμοι οὗτοι ἄρχοντες, οἵτινες ἔμελλον φύσει νὰ διατελῶσιν εἰς διηνεκῆ ἀντιζηλίαν, οὐδέποτε θέλουσιν ὁμοφρονήσει ἵνα ἐπιφέρωσι διὰ τῆς βίας τὴν κατάλυσιν τοῦ πολιτεύματος καὶ σφετερισθῶσιν ἐξουσίαν δεσποτικήν. Καὶ ἀληθῶς ἐπὶ πεντακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη οὐδεμία ἐγένετο τοιαύτη ἀπόπειρα ἐν Σπάρτῃ, μέχρις οὗ, περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ βασιλεῖς Ἆγις Γʹ καὶ Κλεομένης Γʹ ἐπεχείρησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν βιαίαν τοῦ πολιτεύματος ἀναμόρφωσιν, ἀλλὰ τότε τὸ πολίτευμα εἶχεν ἤδη πάθει οἰκοθεν σπουδαιοτάτας ἀλλοιώσεις. Ἐν τούτοις, ἡ διπλῆ βασιλεία, εἰ καὶ ἔχουσα τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, δι' ὃ οἱ Σπαρτιᾶται, κατὰ Ἀριστοτέλην «σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς», εἶχεν ὅμως ἐνταὐτῷ τὸ ἀτόπημα, τὸ ὁποῖον πάντοτε συνεπάγεται ἡ διαίρεσις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· ὅθεν ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης δὲν ἤθελεν ἴσως ἀποβῇ ὅσον ἀπέβη ἰσχυρά, ἐὰν ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία δὲν περιήρχετο μετ' οὐ πολὺ εἰς ἀρχὴν ἑτέραν, ἥτις, καί τοι πολυμελεστέρα, εἶχεν ὅμως τὴν ἀπαραίτητον περὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς ἑνότητα. Ἡ ἀρχὴ

Λυκοῦργος
(Μουσεῖον Βατικανοῦ)

νητῶν λίαν ἀσφαλής. Κατ' ἄλλους πάλιν τὸ διπλοῦν τῆς βασιλείας ἦν ἀποτέλεσμα πολιτικοῦ συμβιβασμοῦ μεταξὺ δύο ἀριστοκρατικῶν πρὸς ἀλλήλας περὶ τῆς βασιλείας ἐριζουσῶν μερίδων. Κατ' ἐμὴν γνώμην, ἡ ἀρχὴ τῆς διπλῆς βασιλείας ἀνάγεται εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου βασιλικοῦ οἴκου γένεσιν δύο κλάδων τοῦ αὐτοῦ γένους, οἷα παραδείγματα παρέχει ἱκανὰ καὶ ἡ τῶν ἀρχαϊκῶν λαῶν ἱστορία. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι δὲν λείπουσι τοιαῦτα παραδείγματα. Οὕτω γινώσκομεν ἀπὸ τοῦ Στράβωνος (Α. 52) ὅτι ἐν Σκήψει τῆς Τρῳάδος δύο ὑπῆρχον βασιλικοὶ οἶκοι, ὧν ὁ μὲν ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν τοῦ Ἕκτορος υἱὸν Σκαμάνδριον, ὁ δὲ εἰς τὸν τοῦ Αἰνείου Ἀσκάνιον. Ἡ τοιαύτη ἐξήγησις τοῦ πράγματος συνᾴδει πως καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν.

αὕτη ἦσαν οἱ ἔφοροι(¹). Οἱ ἔφοροι ἦσαν κατ' ἀρχὰς πιθανώτατα ἁπλοῖ ἐπίτροποι τῶν ἐν πολέμοις ἀπόντων βασιλέων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀποτελοῦσιν ἀρχὴν αὐτοτελῆ καὶ παντοδύναμον. Ἦσαν δὲ συνέδριον πέντε ἀνδρῶν, ἐκλεγομένων κατ' ἔτος, ἐξ ἁπάντων μὲν τῶν πολιτῶν, ἄδηλον ὅμως πῶς· ὁ Ἀριστοτέλης μόνον λέγει, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν «παιδαριώδης ἐστὶ λίαν». Οἱ ἔφοροι καὶ οἱ βασιλεῖς ἔδιδον πρὸς ἀλλήλους, κατὰ μῆνα, ὅρκον ἀμοιβαῖον, καὶ οἱ μὲν βασιλεῖς ὤμνυον «κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κειμένους νόμους βασιλεύσειν», οἱ δὲ ἔφοροι, «ἐμπεδορκοῦντος τοῦ βασιλέως, ἀστυφέλικτον (ἀδιάσειστον) τὴν βασιλείαν παρέξειν·» καὶ ἑνὶ λόγῳ, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, ὁ μέγας Πελοποννήσιος ἱστορικός, ἀκμάσας ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, οἱ βασιλεῖς διετέλουν, «πειθαρχοῦντες, ὥσπερ γονεῦσι, τοῖς ἐφόροις». Ἰδίως δὲ πᾶσα ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κυβέρνησις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων, οἵτινες, καίτοι μετερχόμενοι «ἀρχὴν λίαν μεγάλην καὶ ἰσοτύραννον», δὲν ἦσαν ὑπεύθυνοι οὔτε εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου καὶ ἔτι ὀλιγώτερον εἰς τοὺς βασιλεῖς, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς διαδόχους αὐτῶν. Αὐτοὶ διεξῆγον, ἔχοντες ὑφ' ἑαυτοὺς 300 νέους καὶ δραστηρίους πολίτας, τοὺς καλουμένους ἱππεῖς, τὴν ἐσωτερικὴν ἀστυνομίαν ἐν τῇ Λακωνικῇ, μετὰ ἐξουσίας αὐτοκράτορος· αὐτοὶ ἔπαυον κατὰ τὸ δοκοῦν πάντας τοὺς ἄρχοντας καὶ ἐπέβαλλον αὐτοῖς χρηματικὰς ποινὰς καὶ φυλάκισιν· αὐτοὶ ἤθροιζον τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐν περιπτώσει ἐξωτερικοῦ πολέμου, ὁρίζοντες ποῦ θέλει μεταβῆ. Καὶ εἶχε μὲν ὁ βασιλεὺς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν, ἀλλὰ δύο ἔφοροι παρηκολούθουν πάντοτε τὸν στρατόν, ἐπὶ ἁπλῇ δὲ ὑποψίᾳ, ἠδύναντο νὰ φυλακίσωσι καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Αὐτοὶ πρὸς τούτοις ἐδίκαζον, ὁτὲ μὲν ἰδίᾳ, ὁτὲ δὲ σύναμα, τὰς κυριωτέρας ἰδιωτικὰς δίκας(²), καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ κατὰ νόμους γραπτούς, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις ὑπῆρξεν ἀείποτε σπανιωτάτη ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ αὐτογνωμόνως. Μόνον εἰς τὰς σπουδαιοτάτας κυβερνητικὰς ὑποθέσεις, ἰδίως περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἠκροῶντο τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου καὶ τῆς γερουσίας. Καὶ αἱ φονικαὶ ὁμοίως δίκαι ὑπὸ τῆς γερουσίας ἐδικάζοντο, ἴσως καὶ αἱ κατὰ βασιλέων, ἂν καὶ ὑπάρχῃ παράδειγμα, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Ἀγησίλαον ἐπέβαλον οἱ ἔφοροι οἴκοθεν χρηματικὴν ποινήν. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἔφοροι ἀπηλλάττοντο τῆς κοινῶς ὑπὸ ὅλων τῶν πολιτῶν τηρουμένης αὐστηρᾶς διαίτης.

Ὁ Λυκοῦργος ἐπὶ νομίσματος τῆς Σπάρτης

Ἡ ἄμεσος λοιπὸν πολιτικὴ ἐξουσία τῶν βασιλέων περιεστάλη πολύ, ἂν καὶ οὗτοι ἔσωζον ἔτι ἀξιόλογά τινα προνόμια· εἶχον μεγάλα βασιλικὰ ἐν τῇ Λακωνικῇ κτήματα, ἐλάμβανον πολλάκις ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς δῶρα, καὶ ὁσάκις προσεφέροντο θυσίαι εἰς τοὺς θεούς, τὸ δέρμα καὶ ἄλλα μέρη τῶν σφαγίων ἀνῆκον εἰς τοὺς βασιλεῖς. Ἐν γένει δὲ ἡ

(¹) Ἡ τῶν Ἐφόρων ἐν Σπάρτῃ ἀρχὴ ἦν ἀρχὴ προσκειμένη τῇ βασιλείᾳ, ὡς ἐν Ἀθήναις ἡ τῶν ἓξ ἰδιαιτέρων *θεσμοθετῶν* καλουμένων ἀρχὴ προσετέθη τῇ τοῦ Βασιλέως κατὰ τὴν τριετῆ διαίρεσιν τῆς ὑπερτάτης ταύτης ἀρχῆς (βασιλέως, πολεμάρχου καὶ ἄρχοντος) καὶ ὡς ἦσαν οἱ δέκα *Κόσμοι* ἐν Κρήτῃ. Ἐφόρων ἀρχὴ ὑπῆρχε καὶ ἐν Θήρᾳ καὶ ἐν ταῖς ταύτης ἀποικίαις Κρήνῃ καὶ Ἡρακλείᾳ καὶ ἐν Μεσσήνῃ. Ὁ κατάλογος τῶν Ἐφόρων ἀνατρέχει μέχρι τοῦ ἔτους 754 π.Χ., ὅτε ἐγένετο καὶ ἡ πρώτη χρῆσις γραφῆς πρὸς ἀναγραφὴν πολιτικῶν ἀρχῶν (μετὰ τὴν τῷ 776 π.Χ. ἀρξαμένην ἀναγραφὴν τῶν Ὀλυμπιονικῶν). Ἀλλ' ἡ ἵδρυσις τῆς ἀρχῆς φαίνεται ὅτι ἀνάγεται εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους.

(²) Τὰς λεγομένας *συμβολαίων δίκας*. Τὰς φονικὰς ἐδίκαζεν, ὡς λέγει καὶ ὁ συγγραφεύς, ἡ γερουσία.

περιουσία αὐτῶν δὲ ἦτο μικρά. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπεβλήθη εἰς τὸν βασιλέα Ἆγιν χρηματικὸν πρόστιμον 100.000 δραχμῶν ἀττικῶν, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἕτερος Ἆγις, ὁ Εὐδαμίδου, εἶχεν εἰς χρήματα 600 τάλαντα, ἤτοι 3.600.000 δραχμάς. Πρὸς τούτοις ἕκαστος τῶν βασιλέων εἶχε τὴν ψῆφον αὐτοῦ ἐν τῇ γερουσίᾳ· οἱ βασιλεῖς ἐκύρουν τὰς υἱοθεσίας καὶ ἔκρινον ἄλλας τινὰς οἰκογενειακὰς διαφοράς. Πλείστη δὲ ἦτο ἡ πρὸς αὐτοὺς εὐλάβεια, καθὸ καταγομένους ἀπὸ Ἡρακλέους, καὶ διὰ τοῦ Ἡρακλέους, ἀπὸ Διός· ὅθεν οἱ βασιλεῖς ἐξεπροσώπουν τὴν πολιτείαν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς σχέσεις· ἦσαν αὐτοδικαίως ἱερεῖς τοῦ Διὸς Λακεδαίμονος καὶ τοῦ Διὸς Οὐρανίου, προσέφερον τὰς μηνιαίας θυσίας δι' ὧν ἐγίνοντο οἱ θεοὶ ἵλεοι πρὸς τὸν τῆς Σπάρτης λαόν· διώριζον ἕκαστος ἀνὰ δύο Πυθίους, δηλαδὴ τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἐστέλλοντο εἰς Δελφοὺς ἵνα ἐπερωτήσωσι τὸ μαντεῖον· τελευταῖον οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Πυθίων, τὰς γενομένας ἀποκρίσεις τὰς ὁποίας ἐν καιρῷ ἀμηχανίας συνεβουλεύετο ἡ πολιτεία.

Ἀποθνήσκοντες δὲ ἐκηδεύοντο μετὰ τοσαύτης μεγαλοπρεπείας, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τὰς τιμὰς τὰς ἀποδιδομένας ὑπὸ τῶν δουλικῶν τῆς Ἀσίας λαῶν εἰς τοὺς νεκροὺς τῶν βασιλέων αὐτῶν, ὁ δὲ Ξενοφῶν, ὁμιλῶν περὶ τῆς κηδείας ἑνὸς τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, λέγει ὅτι «ἔτυχε σεμνοτέρας ἢ κατ' ἄνθρωπον ταφῆς· διότι ὄχι μόνον ἐξ ἑκάστης οἰκίας σπαρτιατικῆς ὤφειλον νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν τελετὴν ἀνὴρ καὶ γυνὴ οἰκτρῶς πενθηφοροῦντες, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ἀνηγγέλλετο ἀμέσως καθ' ὅλην τὴν Λακωνικήν, ἵνα συρρεύσωσιν εἰς Σπάρτην πολλαὶ χιλιάδες ἀνθρώπων καὶ διὰ τῶν κοπετῶν καὶ τῶν οἰμωγῶν αὐτῶν καταστήσωσιν ἐκπρεπεστάτην τὴν ἐκφοράν, μεθ' ἣν ἐφυλάττετο δεκαήμερον κοινὸν πένθος. Κυρίως ἄρα εἰπεῖν, οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἦσαν σεβαστοὶ τῆς οἰκογενείας προστάται, οἱ ὕπατοι τῆς θρησκείας λειτουργοὶ καὶ οἱ ἀΐδιοι ἱεροὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν, δι' οὗ ἡ πολιτεία συνεδέετο μὲ τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς· ἀλλὰ τίποτε πλειότερον. Ἀπὸ τῆς πατροπαραδότου ταύτης εὐλαβείας ὠφελούμενος ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαος, ἀνὴρ πολεμικὸς ὢν μέγας καὶ κατὰ τἄλλα ἐνεργὸς ἠδυνήθη, ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, νὰ λάβῃ πολλὴν εἰς τὰ πράγματα ὑπεροχήν· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις σπανιώταται· συνήθως οἱ βασιλεῖς εἶχον ἐν τῇ πολιτείᾳ δευτερεύουσαν ἰσχὺν καὶ τάξιν· ἐπρώτευον δὲ οἱ ἔφοροι.

Καὶ τῆς γερουσίας ὁμοίως καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου ἡ ἐνέργεια δὲν ἦτο πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ γερουσία καλουμένη ἐν Σπάρτῃ γερωνία, ἢ γερωχία, ἢ γερωΐα, συνέκειτο ἐκ τῶν δύο βασιλέων καὶ 28 ἀνδρῶν, ἐχόντων τοὐλάχιστον 60 ἐτῶν ἡλικίαν καὶ ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ δήμου διὰ βίου. Οἱ 30 οὗτοι ἄνδρες ἐλαμβάνοντο, ὡς φαίνεται, ἀνὰ 10 ἀφ' ἑκάστης τῶν τριῶν φυλῶν, εἰς ἃς πιθανώτατα ἦσαν διῃρημένοι οἱ Σπαρτιᾶται, ὡς καὶ πλεῖστοι τῶν ἄλλων Δωριέων. Αἱ τρεῖς φυλαὶ ὠνομάζοντο ἀπὸ Ὕλλου τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἀπὸ Παμφύλου καὶ Δύμαντος, τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγιμιοῦ, Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι, Δυμᾶνες· καὶ εἰκάζεται ὅτι ὑποδιῃροῦντο εἰς 30 τμήματα, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο ὠβαί. Ἡ δὲ ἀγορὰ ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐκαλεῖτο ἁλία [1], ἤτοι σύλλογος, συνάθροισις, συνέκειτο ἐξ

---

[1] Ἁλία ἐκαλεῖτο συνήθως ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς Δωρικαῖς πόλεσιν, ἀλλ' ἐν Σπάρτῃ ἐκαλεῖτο ἰδίως Ἀπέλλα.

ὅλων τῶν πολιτῶν ὅσοι συνεπλήρωσαν τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἠδύναντο νὰ συντελῶσιν εἰς τὰ κοινὰ δεῖπνα ἢ συσσίτια. Εἰς τοὺς συλλόγους λοιπὸν τούτους ὑπεβάλλοντο τὸ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ζήτημα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἂν ὄχι πάντοτε, καὶ οἱ ὀλίγιστοι ἐν Σπάρτῃ ψηφιζόμενοι νόμοι. Ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι αἱ τοιαῦται ἀφορμαὶ συσκέψεως ἦσαν σπάνιαι, πολλαὶ ἄλλαι περιστάσεις συνετέλουν εἰς τὸ νὰ καθιστῶσιν αὐτὰς συνήθως ματαίας. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, οὐδὲν ὑπεβάλλετο τὸ μὴ προϋποβληθὲν εἰς τὴν γερουσίαν. Οἱ δὲ γέροντες ἐξελέγοντο μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ διεξήγετο εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε προδήλως ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐνέργεια τοῦ δήμου ἦτο ἀσθενεστάτη. Ἐν πρώτοις ἐκλέξιμοι δὲν ἦσαν, ὡς ὑποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης, εἰμὴ οἱ καλοὶ κἀγαθοί, οἱ ἄριστοι, καὶ ἐκ τούτων πάλιν ὁμολογουμένως οἱ ὑπερβάντες τὸ 90 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ οἱ ἐπιζητοῦντος τὸ ἀξίωμα. Οὕτω δὲ περιορισθέντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλεξίμων, ἡ κρίσις ἐγένετο κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Ἐκκλησίας ἀθροισθείσης, ἄνδρες αἱρετοὶ κατεκλείοντο πλησίον εἰς οἴκημα μὴ βλέποντες τοὺς ἐκκλησιάζοντας, ἀλλὰ μόνον τὴν κραυγὴν αὐτῶν ἀκούοντες, διότι καὶ περὶ τούτου, ὡς συνήθως διὰ βοῆς, καὶ ὄχι διὰ ψηφοφορίας, ἀπεφάσιζεν ἡ ἐκκλησία. Τότε εἰσήγοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ ὑποψήφιοι διερχόμενοι ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐνώπιον αὐτῆς· καὶ ἡ μὲν ἐκκλησία ἀνεβόα περὶ ἑκάστου, οἱ δὲ κατάκλειστοι γραμματεῖς ἐσημείουν ἐπὶ γραμματείων ὁποία τις ἦτο ἡ περὶ τοῦ πρώτου βοή, ὁποία ἡ περὶ τοῦ δευτέρου, ὁποία ἡ περὶ τοῦ τρίτου καὶ οὕτω καθεξῆς, ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς τυχὼν τῆς πλείστης βοῆς ἀνηγορεύετο. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν, ὅτι οἱ γέροντες, διὰ βίου προχειριζόμενοι, ἀπέβαινον πολλάκις ἐσχατόγηροι, ἀνάγκη βεβαίως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ γερουσία ὀλίγον ἠδύνατο συνήθως νὰ περιστείλῃ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῶν ἐφόρων. Ἡ δὲ ἐκκλησία πάλιν τοῦ δήμου δὲν συνέκειτο εἰμὴ ἐκ τῶν πολιτῶν, ὅσοι, ὑπερβάντες τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας, συνετέλουν εἰς τὰ συσσίτια· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων πρωϊμώτατα ἠλαττώθη, διὰ τὴν ἐσχάτην πενίαν εἰς ἣν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν περιῆλθον· ὅθεν πρῶτον ἡ ἐκκλησία ἦτο εὐάριθμος· ὅσῳ δὲ εὐάριθμον εἶναι τὸ βουλευτικὸν σῶμα, τόσῳ εὐκολώτερον ἀποβαίνει ὑποχείριον. Ἔπειτα, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ τὰ προηγουμένως ὑπὸ τῆς γερουσίας ἐγκριθέντα· ἤτοι ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐκκλησίας ἦτο περιωρισμένη. Τελευταῖον οὐδεὶς πολίτης ἠδύνατο νὰ ἀγορεύσῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκτὸς ἐὰν ἰδίως ἐπετρέπετο τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδεμία ἐγένετο ἐνταῦθα συνήθως συζήτησις ἢ περὶ τροπολογίας πρότασις, ἀλλ' αἱ προτάσεις τῶν ἀρχόντων ἢ ἐγίνοντο δεκταὶ ὅπως εἶχον ἢ ἀπερρίπτοντο. Καὶ τοῦτο ἐξηγεῖτο εὐκόλως. Οἱ Σπαρτιᾶται, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἣν ἐλάμβανον, οὔτε ἠγάπων τὴν συζήτησιν, οὔτε ἐπιτήδειοι περὶ αὐτὴν ἦσαν, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Θουκυδίδης, ὁμιλῶν περὶ ἀνδρὸς ἐπιφανεστάτου, τοῦ Βρασίδου, ἐπιφέρει μετά τινος περιφρονήσεως, ὅτι, ὡς Λακεδαιμόνιος, «ἦν οὐκ ἀδύνατος εἰπεῖν.» Ἀφ' ἑτέρου ἐπικρατεστάτη ἐν Σπάρτῃ ἀρχὴ ἦτο ἡ μυστικότης τῆς κυβερνήσεως, τῆς «πολιτείας τὸ κρυπτόν», ὡς λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν συνεβιβάζετο μετὰ πολλῶν δημοσίων συζητήσεων. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίφημον ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἥτις συνεκροτήθη διὰ νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἕνεκα δὲ τῆς σπουδαιότητος τοῦ πράγματος, δὲν ἔκρινε διὰ βοῆς, ὡς

Νόμισμα τῆς Σπάρτης μὲ τὴν ἐπιγραφὴν
ΓΕΡΟΝΤΩΝ

(Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις)

πάντοτε, ἀλλά, κατ' ἐξαίρεσιν, διὰ ψηφοφορίας [1] οὐδεὶς φαίνεται λαλήσας ἄλλος ἢ ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου καὶ ὁ ἔφορος Σθενελαΐδας, ὑπὲρ τῆς ἀμέσου αὐτοῦ κηρύξεως, ὅπερ ἐγένετο παραδεκτόν· ὥστε βλέπομεν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐκκλησίαν ὑποκύπτουσαν εἰς τὴν τῶν ἐφόρων θέλησιν.

Ἀλλ' ὁποῖοί τινες ἄρα ἦσαν οἱ παντοδύναμοι οὗτοι ἔφοροι; Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἐξελέγοντο ἐξ ἁπάντων τῶν πολιτῶν, θεραπευομένης οὕτω τῆς φιλοτιμίας τοῦ δήμου. Ἐὰν ὅμως ὁ δῆμος εἶχεν ἐν Σπάρτῃ, διὰ τῶν ἐφόρων, ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἤθελεν εἶναι βεβαίως ἄπορον πῶς τοσοῦτον ὀλίγον ἐπενήργει εἰς τὰ πράγματα διὰ τῶν τακτικῶν αὐτοῦ ἐκκλησιῶν· πῶς δὲν ἀπῄτει νὰ δίδωσι οἱ ἔφοροι λόγον ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, καὶ πῶς, καθ' ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, οὐδέποτε ἀναφαίνεται ὁ δῆμος ἐπικρατήσας ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ πάντοτε, ὡς λέγουσιν ὅλοι οἱ ἱστορικοί, διέπουσι τὰ πράγματα οἱ πρῶτοι ἄνδρες, οἱ ἄριστοι, καὶ οἱ καλοὶ κἀγαθοί. Πρὸς τούτοις ἄδηλον μὲν εἶναι πῶς ἐξελέγοντο οἱ ἔφοροι· ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὡς εἴδομεν, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ἦτο παιδαριώδης· παιδαριώδη δὲ ὀνομάζει καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν γερόντων, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὸν μηχανισμόν· ὅθεν πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ τρόποι τῆς ἐκλογῆς, ἂν δὲν ἦσαν ἀπαράλλακτοι, ὡμοίαζον ὅμως πολύ. Τούτου δὲ τεθέντος, οὐδὲν ἧττον πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἐλογίζοντο μὲν ἅπαντες οἱ πολῖται ἐκλέξιμοι εἰς τὸ τοῦ ἐφόρου ἀξίωμα, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἄνδρες οἵτινες διεῖπον τὰ πράγματα κατώρθουν μὲν πάντοτε ὥστε οἱ ἐκλεγόμενοι ἢ νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν, ἢ νὰ εἶναι εὐπειθεῖς εἰς τὰ νεύματά των, συνεῖχον δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τῆς διατάξεως καθ' ἣν οἱ ἔφοροι ὤφειλον εὐθύνας εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν, ὅ ἐστι πάλιν εἰς τὰ τυφλὰ τῶν ὀλίγων ὄργανα. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅτι οἱ ἔφοροι ἦσαν ἁπλοῖ τῆς ὀλιγαρχίας ἐπίτροποι, εἴπομεν προοιμιαζόμενοι, ὅτι εἶχον τὴν ἀπαραίτητον περὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ἑνότητα, ἣν δὲν εἶχον οἱ βασιλεῖς. Τῳόντι, ἡ βασιλεία φύσει ῥέπει πρὸς τὴν μοναρχικὴν ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τούνῳ ἀδύνατον νὰ ὁμοφρονήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσι δύο συγχρόνως βασιλεῖς· ἐνῷ ἡ ὀλιγαρχία φύσει ῥέπει πρὸς τὴν διατήρησιν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν προνομίων αὐτῆς καὶ δικαίων, ἐπὶ δὲ τούτῳ δύνανται κάλλιστα νὰ ὁμοφρονήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσι πολλοὶ ἄνδρες.

Νόμισμα τῆς Σπάρτης μὲ τὴν ἐπιγραφὴν
ΕΦΟΡΩΝ
(Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις πυρσοφόρος)

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης· οὐδὲν ἄλλο δηλαδὴ ἢ ὀλιγαρχία στενωτάτη, ἥτις διετήρησε μὲν ἅπαντας τοὺς τύπους τῆς ὁμηρικῆς πολιτείας, βασιλείαν, βουλὴν γερόντων, ἀγορὰν τοῦ δήμου, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν πᾶσαν τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ ἐνεργῇ αὐτὴν ἀμέσως διὰ πέντε ἐνιαυσίων αὐτῆς ἐπιτρόπων, τῶν καλουμένων ἐφόρων. Ὀλιγαρχίαι ὅμως ἐπεκράτησαν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, σχεδὸν ἁπανταχοῦ· ἀλλ' αἱ ὀλιγαρχίαι αὗται δὲν ἐκτήσαντο ποτὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἐκτήσατο ἡ ὀλιγαρχία τῆς Σπάρτης,

[1] Ἀλλὰ καὶ τότε οὐχὶ διὰ ψήφων, ἀλλ' ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (Α 87), δι' ἀναστάσεως καὶ εἰς δύο μέρη (τῶν ἀποδεχομένων καὶ τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὸ προτεινόμενον) διαστάσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ (Ἀπέλλας).

καὶ πολλάκις μάλιστα, εὐπορήσαντος καὶ ἐκπαιδευθέντος τοῦ δήμου, ὅλως ἀπέβαλον τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, ἐνῷ ἡ τῆς Σπάρτης ὀλιγαρχία ὄχι μόνον παραδόξως ἴσχυσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν ἰσχὺν αὐτῆς. Πόθεν αὕτη ἡ διαφορά; Ἐκ τούτου, ὅτι οἱ προύχοντες τῆς Σπάρτης ἐφρόντισαν συγχρόνως νὰ καθυποβάλωσι τὸν δῆμον εἰς ἀνατροφὴν καὶ πειθαρχίαν, ἥτις ἀνεδείκνυεν αὐτὸν ἀδιαλείπτως φοβερὸν μὲν ἐκτελεστὴν τῶν βουλευμάτων τῆς διεπούσης τὰ πράγματα ἀρχῆς, ἀνεπιτηδειότατον δὲ νὰ ὑψώσῃ ποτὲ κεφαλὴν κατ' αὐτῆς· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν, τὸ μᾶλλον λόγου ἄξιον μέρος τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ἦσαν οἱ κοινωνικοὶ ἐκεῖνοι καὶ διαιτητικοὶ θεσμοί, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ Σπάρτη δὲν ἤθελεν ἀκμάσει ὅσον ἤκμασεν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν χρόνων, εὑρίσκομεν τοὺς κατοίκους τῆς Λακωνικῆς διῃρημένους εἰς τρεῖς διακεκριμένας τάξεις· τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς περιοίκους καὶ τοὺς εἵλωτας. Σπαρτιᾶται ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Σπάρτης, οἵτινες, ἐκπληροῦντες αὐστηροτάτας τινὰς διαιτητικὰς καὶ πειθαρχικὰς διατάξεις, ἀπετέλουν τὸν διαρκῆ στρατὸν τῆς πολιτείας καὶ ἦσαν μόνοι ἐκλέξιμοι εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ τὰς δημοσίας αὐτῆς λειτουργίας. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι οὔτε καιρόν, οὔτε διάθεσιν εἶχον νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ γεωργίαν, ἢ ἐμπορίαν, ἢ βιομηχανίαν· ἔζων δὲ ἀπὸ τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα εἶχον περὶ τὴν Σπάρτην καὶ κατὰ τὴν ἄλλην Λακωνικήν, καὶ τὰ ὁποῖα ἐκαλλιέργουν ἀντ' αὐτῶν οἱ εἵλωτες, καταβάλλοντες εἰς τοὺς κυρίους μέρος τοῦ εἰσοδήματος, συμποσούμενον ἐνίοτε εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου. Ἀλλ' ὁ Σπαρτιάτης, ἵνα ἔχῃ πλήρη τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δίκαια, ὤφειλε νὰ πράττῃ δύο τινά· πρῶτον, νὰ τηρῇ ἀκριβῶς τὴν διατεταγμένην πειθαρχίαν, καὶ δεύτερον, νὰ συντελῇ εἰς τὰ δημόσια δεῖπνα, τὰ λεγόμενα συσσίτια, τὰ ὁποῖα δὲν συνετηροῦντο εἰμὴ διὰ τῶν εἰσφορῶν τούτων ἑκάστου πολίτου. Διὰ δὲ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν παίδων εἰς τὰς πενεστέρας οἰκογενείας, ἀφ' οὗ, μετὰ τὴν κυρίευσιν ἁπάσης τῆς

Νομίσματα Σπαρτιατῶν
Ἄνω: Σπάρτη καὶ Διόσκουροι
Κάτω: Διόσκουροι καὶ ἀμφορεῖς

Λακωνικῆς, ἔπαυσεν ἡ διανομὴ νέων γῆς κλήρων, ηὔξησεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ συντελῶσιν εἰς τὰ συσσίτια καὶ τούτου ἕνεκα ἀπέβαλλον τὸ πολιτικὸν αὐτῶν δικαίωμα· ὥστε περὶ τὰ τέλη τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου παρήχθη ἐν Σπάρτῃ διάκρισίς τις, ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους, ἡ μεταξὺ τῶν ὀλίγων πολιτῶν ὅσοι ἐξήσχουν ἔτι τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα, τῶν ὀνομαζομένων «ὁμοίων», καὶ τῶν πολλῶν πενήτων ὅσοι ἀπέβαλον τὰ δικαιώματα ταῦτα, τῶν λεγομένων «ὑπομειόνων». Οἱ τελευταῖοι ὅμως οὗτοι ἠδύναντο, εὐπορήσαντες τυχόν, νὰ ἀναλάβωσι τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα, καὶ κατὰ τοῦτο διέφερον τῶν ἄλλων ἐλευθέρων τῆς Λακωνικῆς κατοίκων, τῶν καλουμένων περιοίκων. Οἱ περίοικοι ἦσαν ἐπίσης ἐλεύθεροι, καὶ πολῖται μάλιστα, ἀλλὰ πολῖται τῶν κατὰ μέρος ἄλλων πόλεων τῆς Λακωνικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς Σπάρτης, τῆς ὁποίας καὶ μόνης οἱ πολῖται ἐκυβέρνων τὰ κοινὰ τῆς ὅλης πολιτείας πράγματα, ἐνῷ οἱ περίοικοι δὲν ἐκυβέρνων εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτῶν πόλιν, καὶ ταύ-

την ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐπίβλεψιν τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐνηργεῖτο ἐνίοτε διὰ διοικητῶν ἀμέσως παρ' αὐτῆς εἰς περιοικίδας τινὰς πόλεις στελλομένων, οἷοι ἦσαν οἱ εἰς Κύθηρα στελλόμενοι Κυθηροδίκαι. Πρὸς τούτοις οἱ περίοικοι ὑπηρέτουν μὲν ἐν τῷ στρατῷ τῆς πολιτείας ὡς ὁπλῖται, ἤτοι ὡς τακτικοὶ στρατιῶται, καὶ ἐνίοτε, ἂν καὶ σπανίως, προήγοντο εἰς τὰ ἀνώτερα αὐτοῦ ἀξιώματα· ἀλλ' ὑπηρέτουν ὁσάκις ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οὐδ' ἀπετέλουν τὸν ἐκ μόνον τούτων συγκείμενον διαρκῆ τῆς πολιτείας στρατόν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν οἱ κυρίαρχοι τῆς Λακωνικῆς, οἱ δὲ περίοικοι, οἱ ἐλεύθεροι αὐτῶν ὑπήκοοι· ὥστε κατὰ τοῦτο ἡ Λακωνικὴ οὐσιωδῶς διέφερε τῆς ἀργολικῆς ὁμοσπονδίας, ἐν ᾗ πᾶσα πόλις ἦτο ἐντελῶς αὐτόνομος, συναπτομένη πρὸς τὰς ἄλλας μόνον διὰ χαλαροῦ τινος δεσμοῦ, θρησκευτικοῦ καὶ τὸ πολὺ ἐμπορικοῦ. Ἐν τῇ Λακωνικῇ πᾶσα ἡ κυβερνητικὴ τῆς ὅλης χώρας ἐξουσία ἦτο συμπεπυκνωμένη ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ὅμως συνεῖχε τοὺς πολυαρίθμους περιοίκους οὐχὶ μόνον διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν πλεονεκτημάτων. Ἐν γένει οἱ περίοικοι, ἂν καὶ δὴ ὄντες αὐτόνομοι ἐν τῇ Λακωνικῇ, ἐνώπιον ὅμως τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἐθεωροῦντο μέχρι τινὸς ὡς τοιοῦτοι· διό, νικήσαντες εἰς τὰ ὀλύμπια, ἀνηγορεύοντο οὐχὶ ὡς Σπαρτιᾶται, ἀλλὰ ὡς Λάκωνες. Πρὸς τούτοις οἱ Σπαρτιᾶται περιεποιοῦντο πολὺ τινὰς τῶν περιοίκων, καὶ ἰδίως τοὺς Ἀμυκλαίους, ὧν ἐτίμων ἐξαιρέτως τοὺς ὁπλίτας καὶ παρέλαβον θρησκευτικάς τινας πανηγύρεις, οἷον τὰ Ὑακίνθια καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος. Παρεκτὸς δὲ τούτων ὅλων, οἱ περίοικοι, μὴ ὄντες καθυποβεβλημένοι εἰς τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ δίαιταν τῶν Σπαρτιατῶν, ἔχοντες κτήματα, ἂν ὄχι οἷα οἱ Σπαρτιᾶται, ἀλλ' ὅμως ἀξιόλογα, καὶ πρὸ πάντων μόνοι αὐτοὶ μετερχόμενοι ἐν τῇ Λακωνικῇ τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων, καὶ ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, καὶ ἐκ τούτου εὐποροῦντες, ἠδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ παραμυθῶνται διὰ τὴν ὑποτελῆ αὐτῶν θέσιν ὡς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἐξηγόραζον τὴν κυριαρχικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν διὰ βίου, τοῦ ὁποίου ἡ σκληραγωγία δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐπίφθονος. Ὅθεν οἱ περίοικοι πολὺ ὀλιγώτερον ἔρρεπον πρὸς τὴν στάσιν, ἢ ἡ τρίτη τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς τάξις, οἱ εἵλωτες.

Τὸ ὄνομα *εἵλως*, ὁ μὲν Ἔφορος, συγγραφεὺς ἀκμάσας ἐν τῇ τετάρτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, μὴ σωζόμενος, ἀλλ' ἀναφερόμενος πολλάκις ὑπὸ ἄλλων καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ γεωγράφου Στράβωνος, παράγει ἀπὸ τῆς λακωνικῆς πόλεως Ἕλος τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἀποστάντες καὶ δουλωθέντες ἔδωκαν δῆθεν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς ὁλόκληρον τὴν τάξιν ταύτην τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ ἐτυμολογία αὕτη θεωρεῖται ἀπίθανος, προτιμοτέρα δὲ φαίνεται ἡ ἀπὸ τοῦ ἕλω ἀχρήστου ῥίζης ἐξ ἧς παράγονται πολλοὶ χρόνοι τοῦ αἱρέω, συλλαμβάνω, κυριεύω, καὶ ἐξ ἧς παρήχθη ἴσως τὸ εἵλως, καθὼς τὸ δμὼς ἀπὸ τοῦ *δαμάω*· ὥστε ἂν ἡ ἐτυμολογία αὕτη εἶναι ἀκριβής, οἱ εἵλωτες ἐσήμαινον τοὺς ἐξ αἰχμαλώτων δούλους. Ὠνομάζοντο δὲ εἵλωτες κυρίως οἱ εἰς τὰς κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς τῆς Λακωνικῆς οἰκοῦντες γεωργοί· διότι τινὲς τῶν εἱλώτων ὑπηρέτουν μὲν καὶ ὡς οἰκιακοὶ δοῦλοι ἐν Σπάρτῃ τε καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλὰ τοιοῦτοι ἦσαν εὐάριθμοι, παραβαλλόμενοι πρὸς τὴν μεγάλην τῶν γεωργῶν τάξιν. Οἱ γεωργοὶ οὗτοι ἐκαλλιέργουν τὰς γαίας τῶν Σπαρτιατῶν, ἴσως καὶ τῶν περιοίκων, ἐπὶ τῇ εἰς αὐτοὺς καταβολῇ μέρους τοῦ εἰσοδήματος, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκποιηθῶσιν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἴσως μηδόλως ἐκποιούμενοι, δι' ὃ ἦσαν ἀνώτεροι καὶ αὐτῶν τῶν πενεστῶν τῆς Θεσσαλίας, πρὸς οὓς καὶ μόνους ἐξ ὅλων τῶν δούλων τῆς Ἑλλάδος εἰμποροῦν νὰ συγκριθῶσιν. Ἠδύναντο δὲ οἱ εἵλωτες νὰ ἔχωσιν, ὡς καὶ οἱ πενέσται, ἰδίαν περιουσίαν, καὶ ὅτε ὁ Κλεομένης Γ' ὁ Λεωνίδου προέτεινε τὴν

ἐλευθερίαν εἰς πάντα εἵλωτα ὅστις καταβάλῃ πέντε μνᾶς ἤτοι 500 δραχμάς, εὑρέθησαι 6,000 τοιοῦται εἵλωτες, καταβαλόντες ὅλοι ὁμοῦ 500 τάλαντα, ἤτοι 3,000,000 δραχμῶν. Πρὸς τούτοις οἱ εἵλωτες ὑπηρέτουν συνήθως ὡς ψιλοί, ὡς ἐλαφροὶ δηλαδὴ στρατιῶται, καὶ ἐνίοτε, ἀλλὰ σπανίως, ὡς ὁπλῖται, ὅτε καὶ ἀριστεύσαντες τυχόν, ἀπηλευθεροῦντο εἰς ἀνταμοιβὴν ὑπὸ τοῦ κράτους. Οἱ οὕτω ἀπελευθερωθέντες εἵλωτες ὠνομάζοντο νεοδαμώδεις, ἤτοι νεωστὶ εἰς τὸν δῆμον γενόμενοι δεκτοί, καὶ ἢ ἔζων ἐν Σπάρτῃ ὡς ὑπομείονες, ἢ ἐξεπέμποντο εἰς ἐξωτερικὰς ὑπηρεσίας καὶ ἀποικίας. Τελευταῖον οἱ εἵλωτες εἶχον οἰκογένειαν, ἐλάλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἦσαν ἐν γένει ὅλως διάφοροι τῶν ἀλλογλώσσων, τῶν βαρβάρων, τῶν ἀγοραστῶν ἀνδραπόδων τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς ἑλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς καὶ τὸν ἀδιάλειπτον πόθον τοῦ νὰ ἀνακτήσωνται τὴν ἐλευθερίαν, διὸ ἀπέβησαν πολλάκις φοβεροὶ εἰς τὴν Σπάρτην, πολλάκις ἀπέστησαν καὶ δὲν ἐδαμάζοντο εἰμὴ δι' ἀγρύπνου ἐνίοτε δὲ καὶ τυραννικῆς πολιτικῆς. Τὰ τῶν στρατοπέδων διετάσσοντο τοιουτοτρόπως, ὥστε οἱ Σπαρτιᾶται νὰ ἐξασφαλίζωνται ἀπὸ πάσης αἰφνιδίου τῶν ψιλῶν ἐκείνων στρατιωτικῶν ἐπιθέσεως· καὶ κατ' οἶκον δὲ ὁ πολίτης ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ ἀφαιρῇ τὸν πόρπακα, ἤτοι τὴν λαβὴν τῆς ἀσπίδος, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον εἰς πάντα ἄλλον τὴν χρῆσιν τοῦ ὅπλου τούτου. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Πλούταρχον, ὅστις λέγει ὅτι ἱστορεῖ τοῦτο κατὰ Ἀριστοτέλην, οἱ ἔφοροι, ἅμα κατ' ἔτος ἀναλαβόντες τὴν ἀρχήν, ἐκήρυττον πόλεμον κατὰ τῶν εἱλώτων, ἵνα δικαιώσωσιν οὕτω τὴν δολοφονίαν αὐτῶν· καὶ ἔπειτα ἐξέπεμπον εἰς τὴν Λακωνικὴν νέους τινὰς ἐπιτηδείους Σπαρτιάτας, οἵτινες, ἔχοντες ξιφίδια, περιεφέροντο καθ' ὅλην τὴν χώραν φονεύοντες διὰ νυκτὸς τοὺς ῥωμαλεωτάτους καὶ ἐπικινδυνοτάτους εἵλωτας. Ἡ τοιαύτη κατὰ τῶν εἱλώτων ἐπιδρομὴ ἐλέγετο κρυπτεία, καὶ εἶναι μὲν ἀπίθανον ὅτι τοσοῦτον τακτικῶς καὶ ἐπισήμως διενηργεῖτο, ὅτι ὅμως πολλάκις παρεσκευάζοντο καὶ ἐξετελοῦντο, διὰ καταχθονίων ἀληθῶς τρόπων, δολοφονίαι χιλιάδων εἱλώτων, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἐν ἔτει ὀγδόῳ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε οἱ μὲν εἵλωτες εἶχον ἐξαιρέτως ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς πολιτείας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μεσσήνιοι κατεῖχον τὴν Πύλον, οἱ ἔφοροι, φοβηθέντες ἐπανάστασιν τῶν εἱλώτων, ἀπεφάσισαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν γενναιοτάτων καὶ μεγαλοφρονεστάτων ἐξ αὐτῶν· ὅθεν ἀνήγγειλαν ὅτι ὅσοι αὐτῶν ἀξιοῦσιν ὅτι ἀνεδείχθησαν ἄριστοι ἐν πολέμῳ, δύνανται νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν Σπάρτην ἵνα τύχωσι τῆς ἐλευθερίας. Καὶ παρέστησαν λοιπὸν δισχίλιοι περίπου, καὶ ἐστεφανώθησαν, καὶ περιῆλθον τὰ ἱερὰ ὡς ἠλευθερωμένοι. Ἀλλ' οἱ ἐπίβουλοι ἐκεῖνοι στέφανοι ἐκόσμησαν θυμάτων κεφαλὰς καὶ μετ' ὀλίγον ἅπαντες οἱ ἄνδρες οὗτοι ἠφανίσθησαν, καὶ οὐδείς ποτε ἔμαθε τίνι τρόπῳ ἕκαστος ἐφονεύθη. Τὸ ἀπαίσιον τοῦτο γεγονός, τὸ ὁποῖον εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἀναμφισβήτητον, διότι ἱστορεῖται ὑπὸ ἱστορικοῦ συγχρόνου, τοῦ Θουκυδίδου, μαρτυρεῖ ὄχι μόνον εἰς ποίαν ἀπανθρωπίαν ἀναγκάζονται ἐνίοτε νὰ ἐξοκέλλωσι καὶ αὐτὰ τὰ εὐγενέστατα τῶν ἐθνῶν ἵνα διασώσωσι τὰ κυριαρχικὰ αὐτῶν δίκαια, ἀλλὰ καὶ ποία ἀκατανόητος μυστικότης ἐπεκράτει εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Σπάρτης· διότι τελευταῖον ἡ δολοφονία τοῦ ταλαιπώρου τούτου πλήθους ἀνδρῶν γενναίων, ἀπῄτησε βεβαίως πολλοὺς συνεργούς, καὶ ὅμως ὁ Θουκυδίδης, ὁ ἐπιμελέστατος ἐκεῖνος παντὸς πράγματος ἐξεταστής, δὲν ἠδυνήθη νὰ μάθῃ περὶ οὐδενὸς ἐξ αὐτῶν πῶς ἀπέθανε· «καὶ οὐδεὶς ᾔσθετο, λέγει, ὅτῳ τρόπῳ ἕκαστος διεφθάρη». Ἐννοεῖται ὅτι δημόσιαι συζητήσεις τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας οὐδόλως ἥρμοζον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς πράξεις τῆς τοιαύτης κυβερνήσεως.

Ἀλλὰ τίς ἦτο ἡ δύναμις δι' ἧς συνετηρεῖτο ἡ φοβερὰ αὕτη κυριαρχία καὶ δι' ἧς ἡ Σπάρτη ἔπραξε κατ' εὐτυχίαν ἔργα γενναιότερα καὶ ἑλληνικώτερα τοῦ πρὸ μικροῦ ἱστο-

ρηθέντος; Ἡ δύναμις αὕτη ἦσαν οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες ἀπετέλουν, ὡς προείπομεν, τὸν διαρκῆ, τὸν ἀδιαλείπτως ἀσκούμενον, καὶ ἀδιαλείπτως γρηγοροῦντα, καὶ τυφλῶς πειθαρχοῦντα στρατὸν τῆς πολιτείας, οἵτινες ἐπὶ τούτῳ ἐγεννῶντο, ἐπὶ τούτῳ ἀνετρέφοντο, ἐπὶ τούτῳ ἔζων, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχοντες ἐπὶ γῆς ἀσχολίαν καὶ ἡδονὴν ἢ τὸ προπολεμεῖν ὑπὲρ πατρίδος καὶ ὑπὲρ αὐτῆς θνήσκειν.

Τῷόντι ὁ Σπαρτιάτης ἐστρατολογεῖτο εὐθὺς ἐκ γενετῆς· διὰ τοῦτο τὰ νεογνὰ ἐξητάζοντο ἀμέσως, ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων τῆς φυλῆς, ἐὰν εἶναι εὐαγῆ καὶ ρωμαλέα, καθὼς σήμερον οἱ νεοσύλλεκτοι ἐξετάζονται ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ἐπιτροπῶν, ἐὰν ἔχωσι τὸ ἀναγκαῖον ἀνάστημα καὶ τὴν ἀναγκαίαν ὑγείαν· παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐν Σπάρτῃ τὰ ἀσθενῆ ἢ ἄμορφα βρέφη ἐθανατοῦντο, ριπτόμενα εἰς τὰς λεγομένας Ἀποθέτας, βαραθρώδη παρὰ Ταΰγετον τόπον· διότι μὴ δυνάμενα νὰ ὑπηρετήσωσιν ὡς στρατιῶται, ἐλογίζοντο ὅλως ἄχρηστα ἐπὶ γῆς. Καὶ μέχρι μὲν τῆς ἡλικίας τῶν ἑπτὰ ἐτῶν, ἡ ἐπιμέλεια τῶν παίδων ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς γονεῖς, οἵτινες ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνατρέφωσιν αὐτοὺς

Ἔφηβοι γυμναζόμενοι
(Ἐξ ἀγγείου)

κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀλλ' ὤφειλον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς κανόνας τινὰς ἐπιτηδείους νὰ προλαμβάνωσι τῆς ὑπερβολικῆς στοργῆς τὴν κατάχρησιν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἑπτὰ ἐτῶν, ἤρχιζε μακρὰ δημοσία τῶν παίδων ἀγωγή, ἥτις ἀπέβαινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τραχυτέρα, καθόσον προσήγγιζον εἰς τὴν τῶν ἐφήβων ἡλικίαν. Ἐπὶ τούτῳ παρεδίδοντο εἰς δημόσιον λειτουργόν, τὸν παιδονόμον, ὅστις διήρει αὐτοὺς εἰς τάξεις ἢ ἀγέλας, ἑκάστης τῶν ὁποίων προΐστατο νέος εἰκοσαετής, διακεκριμένος μὲν ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει, ἔργον δ' ἔχων τὴν ἄμεσον τῆς ἀγέλης ἄσκησιν καὶ ἐφορείαν, ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν τοῦ παιδονόμου ἐπιτήρησιν. Ἡ ἀνατροφὴ τὴν ὁποίαν ἐνταῦθα ἐλάμβανον οἱ παῖδες τῆς Σπάρτης εἶχε κυρίως σκοπὸν νὰ διαμορφώσῃ ἄνδρας μέλλοντας νὰ ζήσωσιν ἐν τῷ μέσῳ μυρίων κινδύνων καὶ δυσχερειῶν, καὶ νὰ κρατήσωσιν ὑπὸ τὸν σιδηροῦν αὐτῶν ζυγὸν ὑπηκόους ἀείποτε ἑτοίμους νὰ στασιάσωσιν. Ὅθεν ὁ νέος ὁ Σπαρτιάτης δὲν ἤξευρεν ἴσως νὰ ἀναγνώσῃ ἢ νὰ γράψῃ καὶ ὀλίγιστα ἐδιδάσκετο ἐκ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν ὅσαι πλουτίζουσιν ἢ κοσμοῦσι τὴν κοινωνίαν, ἀλλ' ἤξευρε νὰ τρέχῃ, νὰ πηδᾷ, νὰ παλαίῃ, νὰ ρίπτῃ δίσκον ἢ ἀκόντιον καὶ ἐν γένει νὰ μεταχειρίζηται πᾶν ὅπλον μετὰ ρώμης, εὐστροφίας καὶ χάριτος ἀπαραμίλλου καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐν τούτοις πᾶσαι αὗται αἱ ἀσκήσεις ἦσαν κοινόταται. Ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων, ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο σχολεῖον ἀδιάλειπτον καρτερίας. Τροφὴ γλίσχρος,

ἱματισμὸς ἐλαφρός, ὁ αὐτὸς ὢν ἐν θέρει τε καὶ χειμῶνι, ὕπνος ἐπὶ στιβάδων ἃς αὐτὸς παρεσκεύαζε συμφορῶν ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Εὐρώταν φυομένου κακάμου, πάλη πρὸς τοὺς συντρόφους, πληγαὶ διδόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου, μᾶλλον ἵνα ἀσκήσωσι πρὸς τοῦτο τὸν παῖδα, ἢ ἵνα τιμωρήσωσιν αὐτόν, τὰ πάντα συνείθιζον τὸν νέον Σπαρτιάτην εἰς τὴν ἔνδειαν καὶ εἰς τὸν κόπον, τὰ πάντα ἐδίδασκον αὐτῷ τὴν ὑπομονήν. Ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ μόναι περὶ ἃς ἐγυμνάζετο ἦτο ὁ χορός, τὸ ᾆσμα, ὁ αὐλὸς καὶ ἡ κιθάρα. Ἀλλὰ καὶ ὁ χορὸς αὐτὸς ἐρρυθμίζετο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑποθρέψῃ τὴν κοινὴν φιλοτιμίαν, μάλιστα δὲ τὴν τῶν νέων, διότι, τριῶν ὄντων τῶν χορῶν, κατὰ τὰς τρεῖς ἡλικίας, ὁ μὲν τῶν γερόντων ἀρχόμενος ἔψαλλεν·

Ἄμμες πόκ' ἦμες ἄλκιμοι νεανίαι

ὁ δὲ τῶν ἀκμαζόντων ἀνδρῶν, ἀποκρινόμενος ἔλεγεν·

Ἄμμες δὲ γ' εἰμές· αἰ δὲ λῇς, πεῖραν λάβε

ὁ δὲ τρίτος, ὁ τῶν παίδων, ἐπέφερεν·

Ἄμμες δὲ γ' ἐσσόμεθα πολλῷ κάρρονες.

Ἔφηβοι γυμναζόμενοι
(Ἐξ ἀγγείου)

Ὁμοίως αἱ ᾠδαὶ δι' ὧν ἐκοσμεῖτο ἡ μνήμη ἢ περὶ ἃς ἠσκεῖτο ἡ φωνὴ τῶν νέων, ἦσαν ἢ ὕμνοι ἱεροὶ ἢ ἡρωϊκὰ ᾄσματα· τούτου ἕνεκα τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἂν δὲν εἰσήχθησαν ἐν Σπάρτῃ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, πρωϊμώτατα ὅμως ἔτυχον πολλῆς ἐν αὐτῇ δεξιώσεως καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἐτιμήθη μὲν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ὁ Ἀθηναῖος ποιητὴς Τυρταῖος, (¹) ὁ δι' ἔργων ἀποδείξας ὅτι εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς παρ' αὐτοῦ ὑμνηθείσης ἀνδρείας, ἐδιώχθη δὲ ὁ Πάριος ποιητὴς Ἀρχίλοχος, ὅστις ἐπρέσβευεν, ὅτι εἶναι προτιμότερον ν' ἀποβάλῃ τὰ ὅπλα ἢ ν' ἀποθάνῃ. Πᾶσαι λοιπὸν αὗται αἱ ἀσκήσεις προέθεντο

(¹) Εἶναι νῦν ὑπὸ πάντων ὁμολογούμενον ὅτι ὁ Τυρταῖος ἦτο οὐχὶ Ἀθηναῖος, ἀλλὰ Λακεδαιμόνιος, καὶ δὴ Δωριεύς, ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει ἐν τοῖς Ἄσμασιν αὐτοῦ «προλιπόντες Ἐρινεὸν ἠνεμόεντα εὐρεῖαν Πέλοπος νῆσον ἀφικόμεθα». Ὁ μῦθος ὁ πλημμελῶς παριστῶν αὐτὸν ὡς Ἀθηναῖον προῆλθεν, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς συγχύσεως τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀφιδνῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀφιδνῶν τῆς Λακεδαίμονος, ὁπόθεν κατήγετο ὁ Τυρταῖος (ἴδ. Hölbe, de Tyrtaei patria, Dresden 1864).

νὰ διαπλάσωσι μᾶλλον τὴν καρδίαν, ἢ νὰ ἀναπτύξωσι τὸν νοῦν· καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐγύμναζεν ὁ νομοθέτης ἐκ παίδων τοὺς νέους νὰ ἀποκρίνωνται μετὰ βραχύτητος ζωηρᾶς καὶ ἐνίοτε μὲν πικρᾶς, πάντοτε δὲ ἀποφθεγματικῆς, ἥτις ἀπέβη ὁ παροιμιώδης χαρακτὴρ τῆς σπαρτιατικῆς ὁμιλίας· ὁ νομοθέτης δηλαδὴ ἤθελε διὰ τούτου ὄχι νὰ ὀξύνῃ τὸ πνεῦμα τῶν νέων, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ συνειθίσῃ αὐτοὺς νὰ διατηρῶσιν ἀτάραχον τὴν ψυχὴν καὶ νὰ ἐπινοῶσι καὶ ἀποφασίζωσι τάχιστα τὸ πρακτέον. Πρὸ πάντων δὲ ἐδιδάσκοντο, καὶ τοῦτο ἔργῳ μᾶλλον ἢ λόγῳ, νὰ εἶναι σεμνοὶ καὶ εὐπειθεῖς, νὰ σέβωνται τοὺς γέροντας καὶ τὰς ἀρχάς, διότι τοῦτο ὑπελαμβάνετο εὐλόγως ὡς ἡ ἀσφαλεστέρα βάσις τῆς ὅλης πολιτείας. Τὸ βῆμα καὶ τὸ βλέμμα τῶν νέων σπαρτιατῶν, καθ' ὁδὸν διερχομένων, ἐνέφαινον, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ξενοφῶν, τὴν κοσμιότητα καὶ τὴν σωφροσύνην. Ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων ἦσαν συνεσταλμένοι ὡς κόραι καὶ σιωπηλοὶ ὡς ἀγάλματα, ἐκτὸς ἂν ἀπηυθύνετο πρὸς αὐτοὺς ἐρώτησις. Τὸ δὲ πρὸς τοὺς νόμους σέβας, δι' ὃ ὁ Σπαρτιάτης ἀπέβη τοσοῦτον πολέμιος πάσης ἐσωτερικῆς καινοτομίας οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀπόρροια τοῦ θρησκευτικοῦ ἐκείνου φόβου ὃν ἐκ παίδων διὰ τῆς ἀνατροφῆς συνελάμβανε πρὸς τοὺς γέροντας καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας· διότι ἐν γένει οἱ Σπαρτιᾶται ἐφρόνουν, ὅτι διὰ τοῦ φόβου μάλιστα συνέχεται ἡ πολιτεία, καὶ τούτου ἕνεκα ἤγειρον Φόβου ἱερὸν παρὰ τῇ κατοικίᾳ τῶν ἐφόρων. Ἀνάλογος δὲ ἦτο καὶ ἡ τῶν κορῶν ἀνατροφή, αἵτινες ὑπεβάλλοντο εἰς ἀσκήσεις, πολλάκις δημοσίας, σχεδὸν ὁμοίας τῶν ἀσκήσεων περὶ ἃς ἐγυμνάζοντο οἱ νέοι· καὶ τοῦτο διότι, καθὼς ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου ἦτο νὰ ἀναδείξῃ τοὺς νέους πρὸ πάντων ἀγαθοὺς στρατιώτας, οὕτω ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ καταστήσῃ τὰς νέας ἐπιτηδείας νὰ γεννήσωσι παῖδας ἱκανοὺς νὰ ἀναδειχθῶσι στρατιῶται ἀγαθοί. Ὅσα δὲ ἱστοροῦνται περὶ τῆς τρυφῆς καὶ ἀσωτίας γυναικῶν τινων τῆς Σπάρτης, ἀναφέρονται προδήλως εἰς χρόνους καθ' οὓς εἶχεν ἤδη παρακμάσει τὸ πολίτευμα.

Ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 20 ἐτῶν, ἤρχιζεν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τοῦ Σπαρτιάτου, ἥτις ἐξηκολούθει ἀδιακόπως μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 60 ἐτῶν. Ἡ πανοπλία τοῦ ὁπλίτου τῆς Σπάρτης ἦτο κυρίως εἰπεῖν σχεδὸν ὁμοία τῆς τῶν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος ὁπλιτῶν πανοπλίας, ἥτις πάλιν, πλὴν τοῦ ἅρματος, τὸ ὁποῖον ἔπαυε νὰ εἶναι ἐν χρήσει, μικρὸν διέφερε τῆς τῶν ἡρώων πανοπλίας, ἣν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ περιεγράψαμεν. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ τοῦ σώματος ἄσκησις καὶ ἡ περὶ τὰ ὅπλα γύμνασις ἀπετέλουν ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἓν τῶν κυριωτάτων τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς κεφαλαίων. Ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ τῆς Σπάρτης ἐκ τούτου ἐπήγαζεν, ὅτι, ἐνῷ πανταχοῦ ἀλλοῦ οἱ πολῖται εἶχον καὶ ἄλλας ποικίλας ἐργασίας, γεωργίαν, βιομηχανίαν, ἐμπορίαν, ναυτιλίαν, διανοητικὰς ἀσχολίας, ἠθικὰς μελέτας, φιλολογικὰς συζητήσεις ἐν Σπάρτῃ ὁ πολίτης ἦτο δι' ὅλου τοῦ βίου στρατιώτης, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ στρατιώτης, ὥστε ἐπλεονέκτει κατὰ τοῦτο ὅλων τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. Παρεκτὸς τούτου, εἰς τὰς ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις, ὁ πολίτης, ὁπλισθεὶς ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἀνάγκης, κατετάσσετο, κατὰ τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ φυλὰς καὶ ἄλλας ὑποδιαιρέσεις, ὑπὸ ταξιάρχας κατὰ τύχην ἐκλεγομένους καὶ εἰς τὰς τάξεις ὅπου δὲν ἦτο ἐκ προοιμίου ὡρισμένη ἡ θέσις αὐτοῦ· ἐνῷ εἰς τὴν Σπάρτην ἀείποτε ὑπῆρξαν εἰδικαὶ στρατιωτικαὶ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις ὅλως διάφοροι τῶν πολιτικῶν. Τῶν διαιρέσεων τούτων ἡ θεμελιώδης βάσις ἦτο ἡ ἐνωμοτία, συγκειμένη, ἐξ 23, ἢ 33, ἢ 36 ἀνδρῶν, ἀδιαλείπτως συνασκουμένων περὶ τοὺς πολεμικοὺς ἐξελιγμοὺς καὶ συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλους διὰ ὅρκου κοινοῦ, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ἐνωμοτία. Ἀρχηγὸς τῆς ἐνωμοτίας ἦτο ὁ ἐνωμοτάρχης, ὁ ῥωμαλεώτερος καὶ ἐπιτηδειότερος τῶν πολεμιστῶν αὐτῆς, ὅστις διηύθυνε τὴν ἐνωμοτίαν καὶ προΐστατο τῆς πρώτης αὐτῆς σειρᾶς, φροντίζων, ὅπως καὶ τῶν

Ο ΔΙΑΓΟΡΑΣ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΩΣ ΦΕΡΟΜΕΝΟΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΤΟΥ

ἄλλων σειρῶν προΐστανται οἱ ἄριστοι τῶν στρατιωτῶν, οἱ καλούμενοι πρωτοστάται. Αἱ ἐνωμοτίαι ἐγυμνάζοντο συνεχῶς νὰ βαδίζωσιν ἀπὸ κοινοῦ, νὰ διασπῶνται αἴφνης εἰς τμήματα καὶ νὰ τρέπωνται δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ ἐνωμοτάρχης καὶ οἱ πρωτοστάται, νὰ ἦναι πάντοτε οἱ πρὸς τοὺς πολεμίους πρῶτοι ἀντιπαρατασσόμενοι ἄνδρες. Τὸ βῆμα τῶν ἐνωμοτιῶν ἐρρυθμίζετο, εἴς τε τὰ γυμνάσια καὶ ἐν τῇ μάχῃ, πρὸς τὸν αὐλόν· καὶ οἱ συγκροτοῦντες αὐτὰς ἦσαν τοσοῦτον ἐντελῶς ἠσκημένοι περὶ τὰς κινήσεις τῆς ἐνωμοτίας, ὥστε ἐὰν συνέπιπτε νὰ διαταραχθῇ ἡ τάξις αὐτῆς, οἱ διαλυθέντες στρατιῶται ἠδύναντο οἴκοθεν νὰ ἐπανέλθωσι πάλιν εἰς τὴν θέσιν των, ἧς πρὸ καιροῦ ἐγνώριζον καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σειράν. Δύο ἢ τέσσαρες ἐνωμοτίαι ἀπετέλουν μίαν πεντηκοστύν, αἱ δὲ πεντηκοστύες ἀπετέλουν πάλιν τὸν λόχον, οἱ δὲ λόχοι, τὴν μόραν· καὶ μόραι ἐν ὅλοις ἦσαν ἕξ, ὧν ἑκάστη συνέκειτο, κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις καὶ χρείας, ἐκ 400, ἢ 500, ἢ 600, ἢ καὶ 900 ἀνδρῶν.

Πλείστη δὲ ἐπεκράτει περὶ τὴν διεύθυνσιν ἑνότης, διότι ὁ μὲν βασιλεύς, ὢν τῶν ὅλων ἡγεμών, ἔδιδε τὰς διαταγὰς αὐτοῦ εἰς τοὺς πολεμάρχους, ἤτοι τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μορῶν, οὗτοι δὲ διεβίβαζον αὐτὰς εἰς τοὺς λοχαγούς, οἱ λοχαγοὶ πάλιν εἰς τοὺς πεντηκοστῆρας καὶ τελευταῖον οἱ πεντηκοστῆρες εἰς τοὺς ἐνωμοτάρχας, ἐπιμελείᾳ τῶν ὁποίων ἐξετελοῦντο ὑπὸ ἑκάστης ἐνωμοτίας τὰ παραγγελθέντα. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς τέχνης προσθέσωμεν τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν νόμων, ἐνεπνέοντο ἅπαντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, θέλομεν ἐννοήσει διατί ὁ σπαρτιατικὸς στρατὸς ἀπέβη ἀήττητος. Τὸ σύνθημα τοῦ Σπαρτιάτου ἦτο «νίκη ἢ θάνατος», μᾶλλον δέ, καθὼς λέγεται ὅτι εἶπέ ποτε Λάκαινα πρὸς τὸν υἱόν, παραδίδουσα αὐτῷ τὴν ἀσπίδα· «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς», ὅ ἐστιν ἢ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ εἰς Σπάρτην, ἢ νεκρὸς ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ν' ἀνακομισθῇ· διότι ὁ ἀπωλέσας τὸ ὅπλον τοῦτο καὶ ἐπιζήσας, ἐλογίζετο ἄτιμος καὶ ἔπασχεν ὅσα ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑποφέρῃ ψυχὴ εὐγενής. Ὁ τρέσας, δηλαδὴ ὁ δειλιάσας, καὶ μὴ προτιμήσας τῆς ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης φυγῆς τὸν μετὰ τῶν συναγωνιστῶν θάνατον, ἀπέβαλλε πάντα τὰ τοῦ πολίτου δίκαια καὶ διετέλει διὰ παντὸς ὑπὸ ὅλων περιφρονούμενος. Ὁ Ἀριστόδημος ἦτο εἷς τῶν 300 Σπαρτιατῶν, οἵτινες, ὑπὸ τὸν βασιλέα Λεωνίδαν, ἀντιπαρετάχθησαν, ἐν Θερμοπύλαις, πρὸς τοὺς Πέρσας· μόνος δὲ αὐτὸς δὲν ἀπέθανε μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ διεσώθη ἀγενῶς εἰς Σπάρτην. Ἐνταῦθα ὅμως ὑπέκυψεν εἰς ὄνειδος βαρύ· οὐδεὶς ἤθελε νὰ δώσῃ αὐτῷ πῦρ, καὶ οὐδεὶς πρὸς αὐτὸν διελέγετο, πάντες δὲ ἐπιδεικνύοντες αὐτὸν ἔλεγον· ὁ τρέσας Ἀριστόδημος. Τοιαύτη ἐν Σπάρτῃ τοῦ ἀνάνδρου ἡ τύχη. Ἐὰν ἦτο ἄγαμος, δὲν εὕρισκε σύζυγον, ἐὰν εἶχε κόρας, δὲν εὕρισκε γαμβρόν. Οἱ νέοι οὐδὲν ὤφειλον πρὸς τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ σέβας καὶ ὅσοι δὲν ἀπέστρεφον ἀπὸ αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, ἠδύναντο νὰ ῥαπίσωσιν αὐτὸν ἀτιμωρητί. Ὥστε «οὐδὲν θαυμάζω,» ἀνακράζει ὁ Ξενοφῶν, «προαιρεῖσθαι ἐκεῖ θάνατον ἀντὶ τοῦ οὕτως ἀτίμου τε καὶ ἐπονειδίστου βίου».

Ἵνα δὲ καθ' ὅλα ἐξομοιωθῇ ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία πρὸς στρατόπεδον μᾶλλον ἢ πρὸς συνήθη ἀνθρώπων κοινωνίαν, οἱ Σπαρτιᾶται δὲν διῃτῶντο κατ' ἰδίαν ἕκαστος εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν κοινῷ εἰς δημόσια συσσίτια [1] ἢ φειδίτια, εἰς τὰ ὁποῖα πάντες

[1] Ἡ τῶν συσσιτίων δίαιτα θεωρητέα, κατὰ τοὺς νεωτέρους ἱστορικούς, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν διηνεχῶν καὶ μακροχρονίων πολέμων, οὓς ἦν ὑποχρεωμένη νὰ διεξάγῃ ἡ Δωρικὴ Σπάρτη πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς καὶ τοῦ ἐντεῦθεν παραχθέντος καὶ μονίμου κατασταθέντος πολεμικοῦ βίου καὶ πολεμικῆς διαίτης.

ὤφειλον νὰ παρακαθήσωσι, μηδ' αὐτῶν τῶν βασιλέων ἐξαιρουμένων· μόνοι οἱ ἔφοροι, ὡς εἴδομεν, ἀπηλλάττοντο τῆς κοινῆς ταύτης διαίτης. Τοσοῦτον δὲ σπουδαία ἐλογίζετο ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος τούτου, ὥστε ὁ μὴ δυνάμενος νὰ συντελέσῃ εἰς τὰ συσσίτια, δὲν ἠδύνατο οὐδὲ τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα νὰ ἐκπληρώσῃ. Καὶ ἦσαν μὲν τὰ δεῖπνα ταῦτα λιτότατα, ἀλλ' ὅμως πολλοὶ Σπαρτιᾶται ἦσαν τοσοῦτον πένητες, ὥστε δὲν εἶχον νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένην μικρὰν εἰσφοράν· ἐξ οὗ ἀμέσως συνάγεται, ὅτι ἡ περίφημος ἰσότης τῶν περιουσιῶν, τὴν ὁποίαν ὁ Λυκοῦργος λέγεται εἰσαγαγὼν ἐν Σπάρτῃ, ἀληθῶς δὲν ἐπεκράτει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἀλλ' ὅτι ἡ ἰσοκτημοσύνη ποτέ, ἢ τοὐλάχιστον ἐπὶ τῶν γνωστῶν ὁπωσοῦν ἱστορικῶν χρόνων, δὲν ὑπῆρξεν ἐν Σπάρτῃ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν τεκμηρίων. Ἐν πρώτοις ἱστορεῖται, ὅτι καθ' οὓς χρόνους συνετάχθη τὸ εἰς τὸν Λυκοῦργον ἀποδιδόμενον πολίτευμα, διενεμήθη πᾶσα ἡ Λακωνικὴ εἰς 39,000 ἴσους κλήρους, (¹) ἐξ ὧν 9,000 ἔλαβον οἱ Σπαρτιᾶται, 30,000 δέ οἱ περίοικοι· κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως ἐκείνους, οἱ Σπαρτιᾶται πολὺ ἀπεῖχον ἔτι τοῦ νὰ ἦναι κύριοι ἁπάσης τῆς Λακωνικῆς, ἦσαν δὲ συνεσταλμένοι ἐντὸς τῆς στενῆς κοιλάδος τῆς Σπάρτης. Παρεκτὸς τούτου, ἡ ἰσοκτημοσύνη αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων συγγραφέων, ὄχι ὅμως καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀριστοτέλους, ὧν πολλοὶ ἐξ ἐναντίας ὁμιλοῦσι περὶ τῆς ἐπικρατούσης ἐν Σπάρτῃ ἀνωμαλίας τῶν περιουσιῶν. Καὶ τφόντι, ἔτι ἀπὸ τῆς ἕκτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὁ τότε ἀκμάσας Λέσβιος ποιητὴς Ἀλκαῖος μνημονεύει Ἀριστοδήμου τινὸς παραπονουμένου ἐν Σπάρτῃ κατὰ τῆς ὑπεροψίας τῶν πλουσίων καὶ τῆς τῶν πενήτων ταπεινώσεως.

> Ὡς γὰρ δήποτ' Ἀριστόδαμόν φαισ' οὐκ ἀπάλαμνον ἐν Σπάρτᾳ λόγον
> εἰπεῖν χρηματ' ἀνήρ· πενιχρὸς δ' οὐδεὶς πέλετ' ἐσλὸς οὐδὲ τίμιος.

Καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὀνομαστὶ πολλοὺς εὐπόρους Σπαρτιάτας, ἰδίως δὲ τὸν Σπερθίαν καὶ τὸν Βοῦλιν, περὶ ὧν λέγει. «χρήμασιν ἀνήκοντες εἰς τὰ πρῶτα,» ὅ ἐστιν, ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν πλουσιωτάτων Σπαρτιατῶν. Πολλοὶ πρὸς τούτοις Σπαρτιᾶται ἐνίκησαν εἰς τὰ ὀλύμπια διὰ τεθρίππου ἅρματος· ἐννοεῖται δὲ ὅτι δὲν ἠγωνίσθησαν μόνοι οἱ νικήσαντες ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί, καὶ ὅτι διὰ νὰ ἀγωνισθῇ τις τέθριππον, δὲν ἔτρεφε τέσσαρας μόνον ἵππους, ἀλλὰ πολὺ πλειοτέρους. Ὥστε ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία, ἥτις εἶχε πολλὰ τὰ ἀληθῶς παράδοξα, δὲν περιέλαβεν ὅμω; καὶ τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον θεσμὸν τῆς ἰσοκτημοσύνης, τὸν ὁποῖον τοσάκις τοσοῦτοι ἄνθρωποι ὠνειρεύθησαν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θέλομεν ἰδεῖ ἐπιτελεσθέντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, διότι ἀντιβαίνει εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ κατακτηταὶ τῆς Σπάρτης διένειμαν, πιθανῶς, πρὸς ἀλλήλους διὰ κλήρων, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἴσων, τὰς πλείστας τῶν γαιῶν, καθόσον δ' ἐγένοντο κύριοι ἁπάσης τῆς Λακωνικῆς, ἐπανέλαβον τὰς διανομὰς ταύτας. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἔπαυσαν αἱ νέαι κατακτήσεις καὶ αἱ νέαι διανομαί, πολλαὶ οἰκογένειαι,

---

(¹) Τὰ λεγόμενα περὶ τῆς τοιαύτης κατ' ἀναλογίαν διανομῆς τῶν κλήρων ὑπὸ τοῦ Λυκούργου θεωροῦνται νῦν παραδόσεις ἐπινοηθεῖσαι ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις τῆς ἐλευθέρας πολιτείας τῆς Σπάρτης, ἐν τοῖς χρόνοις δηλονότι τῶν βασιλέων Ἄγιδος Γ' καὶ Κλεομένους Γ' (κατὰ τὸν 3 π. Χ. αἰῶνα,) πρὸς δικαιολογίαν τῶν ὑπὸ τῶν βασιλέων τούτων ἐπιχειρηθεισῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ὑπὸ τούτων μελετηθεῖσαν νέαν διανομὴν τῆς γῆς.

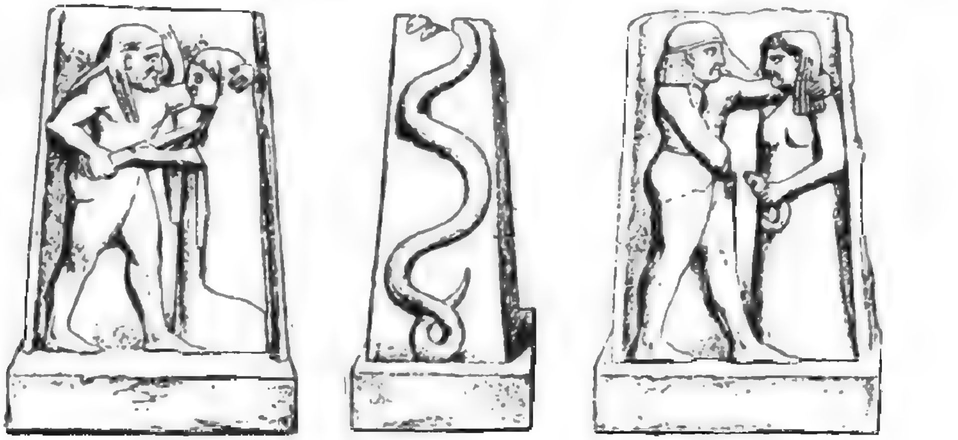
διὰ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀπογόνων, ἀπέβησαν, φυσικῷ τῷ λόγῳ, πενέσταται. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Σπαρτιάτης ἐπροσπάθει, διὰ παντὸς τρόπου, νὰ διασώσῃ τὸν κλῆρον αὐτοῦ, διότι, ἅμα στερηθεὶς τούτου, ἐπειδὴ οὔτε ἐμπόριον οὔτε τέχνην μετήρχετο, δὲν εἶχε πῶς νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὰ συσσίτια, καὶ ἀπέβαλλε τὰ πολιτικὰ δίκαια· ἀλλ' ἐπὶ τέλους πολλοὶ ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης ὑπέκυψαν εἰς τὴν θυσίαν ταύτην, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ, ἂν δὲν ἐπετρέπετο ἡ πώλησις τῶν κλήρων, δὲν ἀπηγορεύετο ὅμως ἡ διὰ δωρεᾶς καὶ διὰ διαθήκης ἀπαλλοτρίωσις αὐτῶν, ὅπερ, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ 'Αριστοτέλους, ἔφερεν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα· καὶ συνέβη οὕτω βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μεγάλη περιουσιῶν ἀνωμαλία. 'Αλλ' ἐὰν ἡ ἰσότης τῶν κτημάτων ποτὲ δὲν καθιερώθη, ἢ τοὐλάχιστον πρωϊμώτατα ἐξέλιπεν ἐν Σπάρτῃ, βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῇ ἰσότης διαίτης, καὶ ὅτι πλούσιοι καὶ πένητες, ἄνδρες καὶ παῖδες, νέοι καὶ νέαι καθυπεβλήθησαν εἰς τὸν αὐτὸν καταθλιπτικὸν βίον, εἰς τὸν αὐτὸν ἱματισμόν, εἰς τὴν αὐτὴν ἄσκησιν, καρτερίαν, πειθαρχίαν καὶ ἀμάθειαν. Διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ δὲ ὅσον ἔνεστιν ἡ παράτασις τοῦ βίου τούτου, ἐδέησε νὰ ἐμποδισθῇ ἡ σχέσις μετὰ ξένων, οἵτινες διῆγον ἄλλον ὅλως διόλου βίον καὶ τῶν ὁποίων τὸ παράδειγμα ἠδύνατο νὰ παρασύρῃ τοὺς Σπαρτιάτας. Ὅθεν οὐδεὶς Σπαρτιάτης ἠδύνατο ἄνευ ἀδείας νὰ ἀποδημήσῃ, οὐδ' ἐπετρέπετο κυρίως εἰς ξένους ἡ ἐν Σπάρτῃ διατριβή. Τούτους ἀνείχοντο μέν, ὡς φαίνεται, ἐνίοτε αὐτόθι, ἀλλ' ἠδύναντο πάντοτε νὰ ἀποπέμψωσι δυνάμει τοῦ περὶ ξενηλασίας ἐπικρατοῦντος νόμου.

Τὸ σπαρτιατικὸν τοῦτο πολίτευμα εἶναι τὸ ἀρχαιότερον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, προϊὸν τῆς ῥοπῆς τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἤδη τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, τοῦ νὰ ῥυθμίζῃ διὰ θεσμῶν ὡρισμένων τὰς ἐπὶ τῶν ἡρωικῶν χρόνων αὐτοφυεῖς αὐτοῦ περιστάσεις καὶ σχέσεις· ἐν ταὐτῷ δὲ τὸ πολίτευμα τοῦτο εἶναι καὶ ἓν τῶν μᾶλλον δυσκαταλήπτων γεγονότων τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Εἴδομεν ὅτι ἐνέδυε τὸν ἄνθρωπον εὐθὺς ἐκ γενετῆς καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου ἐκράτει αὐτὸν δέσμιον, διὰ σιδηροῦ πλέγματος, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἐπέτρεπεν αὐτῷ ἐλευθερίαν, οὔτε περὶ τὴν ἀνατροφήν, οὔτε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος, οὔτε περὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, οὔτε περὶ τὴν δίαιταν, οὔτε περὶ τὸ ἱερώτατον καὶ φυσικώτατον τῶν αἰσθημάτων, τὴν πατρικὴν ἢ τὴν μητρικὴν στοργήν. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει βεβαίως πολλοὺς καταθλιπτικοὺς θεσμούς, ὁμοίους, ἢ καὶ ἔτι τραχυτέρους, μάλιστα ἡ ἱστορία τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν· ἀλλ' οἱ τυραννικοὶ οὗτοι θεσμοὶ ἐπεβλήθησαν πανταχοῦ ἄλλου διὰ τῆς βίας, ἐνῷ ἐνταῦθα ἡ σπαρτιατικὴ κοινωνία φαίνεται οἴκοθεν ὑποβαλοῦσα ἑαυτὴν εἰς τὰ ἀλλόκοτα ἐκεῖνα δεσμά. Τοὐλάχιστον οὐδεὶς ἀναφέρεται καταναγκασμὸς τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν ὀλίγων· καὶ ἂν ὑπῆρξε δὲ τοιοῦτος, πάλιν δυσκατάληπτον ὑπάρχει πῶς οἱ πολλοί, ἔχοντες τὰ ὅπλα καὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν εἰς χεῖρας αὐτῶν, ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τοσαύτας γενεὰς ὑποκύπτοντες εἰς τὸν καταναγκασμὸν ἐκεῖνον. Τοῦτο εἶναι τὸ παράδοξον, τὸ μοναδικὸν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ὅτι δηλαδὴ θεσμοὶ τυραννικώτατοι ἴσχυσαν ἐνταῦθα διὰ τῆς ἐλευθέρας τῶν παντοδυνάμων πολιτῶν θελήσεως· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἑλληνικὴ αὕτη τυραννία διέφερεν οὐσιωδῶς πάσης ἀνατολικῆς, ἔχουσά τι εὐγενὲς καὶ θαυμάσιον, διὰ τὸ ἰσόνομον καὶ τὴν οἰκειοθελῆ προαίρεσιν τῶν ὑποβληθέντων εἰς αὐτὴν πολιτῶν.

Οὐδὲν ἧττον, καί τοι θαυμάζομεν τὰς πολεμικὰς καὶ ἄλλας τινὰς τῆς Σπάρτης ἀρετάς, οὐδεμίαν, ὁμολογοῦμεν, αἰσθανόμεθα συμπάθειαν πρὸς τὸ πολίτευμα αὐτῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τοῦτο δὲν πρέπει νὰ κρίνηται κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν πολιτικὰς ἰδέας καὶ κοινωνικὰς περιστάσεις. Τὴν σήμερον πρεσβεύομεν, ὅτι ὀφείλει μὲν ἕκαστος πολίτης

νὰ θυσιάσῃ μέρος τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας καὶ ἀνέσεως πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς κοινῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὅτι ἡ θυσία αὕτη πρέπει νὰ ἦναι ὅσον ἔνεστι μικρά· καὶ ὅπως ἔχουσι τὴν σήμερον αἱ πολιτεῖαι καὶ αἱ κοινωνίαι, ἡ θυσία αὕτη ἠμπορεῖ τῳόντι νὰ ἦναι μικρά, ἐνῷ τὸ πάλαι, διὰ νὰ ἦναι ἡ πολιτεία ἰσχυρὰ καὶ ἰδίως διὰ νὰ ἔχῃ ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, οἱ πολῖται ἠναγκάζοντο ἐν γένει νὰ ἀποβάλλωσι πολὺ μεγαλείτερον μέρος τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

Τοῦτο δὲ διότι σήμερον αἱ εὐρωπαϊκαὶ πολιτεῖαι σύγκεινται καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἐλευθέρων ἀνδρῶν καὶ πρὸς τούτοις ἰσχυροτάτη εἶναι ἡ τῶν ἐθνῶν ῥοπὴ πρὸς τὴν ἕνωσιν αὐτῶν ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν· ἐνῷ εἰς τὴν ἀρχαίαν Εὐρώπην ἐξ ἐναντίας ἰσχυροτάτη ἦτο ἡ πρὸς τὸν αὐτοτελῆ πολιτικὸν πάσης πόλεως βίον ῥοπή, καὶ πλὴν τούτου αἱ πολιτεῖαι συνέκειντο ἐξ ὀλίγων ἐλευθέρων καὶ πολλῶν δούλων. Ἐντεῦθεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς

Σπαρτιατικὴ τέχνη
(Ἀνάγλυφα, ἐπὶ μαρμάρου, εὑρεθέντα εἰς Μαγούλαν τῆς Λακωνίας)

χρόνοις πολλαὶ ὑπάρχουσι μεγάλαι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, πολιτεῖαι, καὶ ἐν αὐταῖς πάντες εἰσὶ πολῖται, ὥστε μία αὐτῶν μοῖρα ἀφοσιοῦται ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν συγκρότησιν ὑλικῆς δυνάμεως ἐπαρκούσης εἰς πᾶσαν τῆς πολιτείας χρείαν, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος ἀσχολεῖται ἐλευθέρως περὶ πᾶσαν τέχνην, βιομηχανίαν καὶ παιδείαν (1). Τὸ πάλαι δέ, ὁ μερισμὸς οὗτος τῶν καθηκόντων καὶ ἔργων δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ, ἀλλὰ ἐξ ἀνάγκης ὁ στρατὸς τῆς πολιτείας συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν πολιτῶν, ὑποχρέων ὄντων ν' ἀποτελῶσι μέρος αὐτοῦ, δι' ὅλου τοῦ βίου.

Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν αὕτη ἦτο τὸ πάλαι γενική, καὶ ἐπεκράτησεν οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας· ἐφηρμόσθη ὅμως ἐν Σπάρτῃ αὐστηρότερον ἢ ἀλλοῦ που. Ἦσαν μὲν καὶ εἰς Ἀθήνας λ. χ. οἱ πολῖται ἅπαντες καὶ σχεδὸν δι' ἅπαντος τοῦ βίου στρατιῶται, ἀλλὰ δὲν ἔπαυον διὰ τοῦτο νὰ ἦναι πολῖται,

(1) Ἀκριβῶς δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πᾶσα σχεδὸν ἡ Εὐρώπη παρίστησι στρατοὺς ἐθνικοὺς ἐξ ἁπάντων τῶν πολιτῶν συγκειμένους ἢ ἔθνη συλλήβδην ἔνοπλα διὰ τῆς καθολικῆς καλουμένης στρατολογίας, ἀρχῆς γενομένης τοῦ συστήματος τούτου ἀπὸ τοῦ ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνος ἐν Πρωσσίᾳ. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μόνον ἐν Εὐρώπῃ ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου ἀποτελοῦν ἀγγλικὸν ἔθνος προχωροῦν κατὰ μικρὸν εἰς τὸ εἰρημένον σύστημα, ἐπραγμάτωσεν αὐτὸ κατ' οὐσίαν ἐν τῷ ἄρτι λήξαντι μεγάλῳ πολέμῳ.

ἐλευθέρως ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ὑλικήν, τὴν ἠθικήν, τὴν διανοητικὴν αὐτῶν ἐπίδοσιν· ἐνῷ εἰς τὴν Σπάρτην οἱ πολῖται ἦσαν στρατιῶται, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ στρατιῶται. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἡ Σπάρτη κατήρτισε τὸν κράτιστον πεζικὸν στρατὸν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἡττήθη, εἰμὴ ὅτε ἠλαττώθησαν ὑπερμέτρως οἱ Σπαρτιᾶται· ἠλαττώθησαν δὲ ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων καὶ προσέτι διότι, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἣν ἐκ γενετῆς ἐλάμβανον, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνωσι δεκτοὶ ἐν Σπάρτῃ ἑτεροπολῖται πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐκλειπόντων. Τούτου ἕνεκα οἱ πολῖται αὐτῆς ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ τοσοῦτον εὐάριθμοι, ὥστε οὔτε στρατὸν οὔτε πολιτείαν ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους νὰ συντηρήσῃ. Ἐν Ἀθήναις τοιαύτη πολιτῶν ἐλάττωσις δὲν συνέβη ποτέ. Ἐν Ἀθήναις οἱ μέτοικοι εὐκόλως μεθίσταντο εἰς τὴν τοῦ ἰσοτελοῦς τάξιν, οἱ δὲ ἰσοτελεῖς εἰς τὴν τοῦ πολίτου, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω. Ὁ ἀριθμὸς λοιπὸν τῶν πολιτῶν δὲν ἐμειώθη διὰ τοῦ χρόνου. Οἱ πολῖται ὅμως οὗτοι, μὴ ὄντες ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιῶται, ἀλλὰ περισπώμενοι ὑπὸ τῶν μυρίων ἀσχολιῶν τοῦ διανοητικοῦ καὶ ποριστικοῦ βίου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωσι τὰς κυρίας τοῦ στρατιώτου ἀρετάς, τὴν διηνεκῆ ἄσκησιν, τὴν πειθαρχίαν, τὴν ἐγκράτειαν. Καὶ πλὴν τούτου, τὸ πολίτευμα ἐν Ἀθήναις ἀπὸ σώφρονος δημοκρατίας ἐξώκειλε τάχιστα εἰς καθαρὰν ὀχλοκρατίαν, ἥτις εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ὕπαρξιν βιωσίμου κράτους. Τούτων πάντων ἕνεκα αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλον πρωϊμώτατα τὴν αὐτοτελῆ πολιτικὴν ὕπαρξιν, ὅ ἐστιν ἔλαβον τὴν αὐτὴν κατὰ τοῦτο τύχην, ἣν καὶ ἡ Σπάρτη, ἂν καὶ δι' ἄλλας ὅλως διόλου αἰτίας. Ἀλλὰ τίς ὑπηρέτησε τὴν δόξαν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος καὶ τὸ συμφέρον τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ἆρά γε τὸ τερατωδῶς πειθαρχικὸν τῆς Σπάρτης πολίτευμα, ἢ ὁ μεμουσωμένος βίος τῶν Ἀθηνῶν ; Φαντασθῶμεν ὁπόσον ἤθελεν ἀμαυρωθῆ ἡ μνήμη τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ὁπόσον ἤθελε ζημιωθῆ ἡ ὅλη ἀνθρωπότης, ἐὰν ἔλειπον αἱ Ἀθῆναι· ἐνῷ, ἂν ἔλειπεν ἡ Σπάρτη, τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀστὴρ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἤθελε διαμείνει οὐδὲν ἧττον φαεινὸς ἐν τῷ στερεώματι τῆς ἱστορίας. Τίς ὕμνησε καὶ αὐτὰς τὰς πολεμικὰς τῆς Σπάρτης ἀρετάς, καὶ τίς διεκοίνωσεν αὐτὰς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ἂν ὄχι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν ; Τίς δέ, ἐν τῷ κρισιμωτάτῳ μεσσηνιακῷ ἀγῶνι, ἐνεψύχωσε τὰς σπαρτιατικὰς μόρας καὶ ἀνέδειξεν ἐπὶ τέλους αὐτὰς νικηφόρους, ἂν ὄχι ὁ Ἀθηναῖος ποιητὴς Τυρταῖος; Τοσαύτη εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, ἡ ὑπεροχὴ τῆς καρδίας ἐπὶ τῶν μᾶλλον ἐντέχνων πολιτικῶν συνδυασμῶν ! (1)

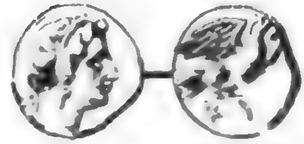
Ὁπωσδήποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη πιθανῶς τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, εἰσήχθησαν ἐν Σπάρτῃ οἱ προαναφερθέντες θεσμοὶ καὶ ὅτι, ἅμα ρυθμισθέντος οὕτω τοῦ πολιτεύματος, βλέπομεν τὴν πόλιν ταύτην κατερχομένην εἰς μακρὸν κατακτήσεων στάδιον. Τῷ ὄντι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Εὐρυσθενίδου Τηλέκλου, ἡ Σπάρτη, προκύπτουσα τελευταίως ἀπὸ τῆς στενῆς αὐτῆς κοιλάδος, κυριεύει τὰς λακωνικὰς πόλεις Ἀμύκλας, Φαράς, Γερόνθρας· ἐπὶ δὲ Ἀλκαμένους, τοῦ Τηλέκλου, τοῦ ὁποίου βασιλεύον-

(1) Βεβαίου νῦν ὄντος ὅτι ὁ Τυρταῖος ἦτο Λακεδαιμόνιος, πᾶσα αὕτη ἡ θεωρία πίπτει οἴκοθεν. Ἄλλως τε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τυρταίου, ἡ πνευματικὴ διαφορὰ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν δὲν ἦτο τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε οἱ μὲν νὰ ἐκπροσωπῶσι δύναμιν πνευματικήν, οἱ δὲ ἁπλῶς ὑλικήν. Ἡ λυρικὴ ποίησις, τὸ μέγα προϊὸν καὶ γνώρισμα τοῦ τότε πνευματικοῦ βίου, ἤκμαζεν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τοσοῦτον ἐν Σπάρτῃ διὰ τοῦ Τυρταίου καὶ βραδύτερον διὰ τοῦ Ἀλκμᾶνος, ὅσον ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἀλκμᾶνος Σόλωνος, καὶ ἔτι βραδύτερον ἐν Μεγάροις διὰ τοῦ Θεόγνιδος.

τος ἤρχισεν, ἐν ἔτει 776, ἡ τῶν ὀλυμπιάδων ἀναγραφή, ὑποτάσσει τὸ παράλιον Ἕλος. Καὶ ἄγνωστον μὲν εἶναι πότε κατεκτήθησαν αἱ ἄλλαι τῆς Λακωνικῆς πόλεις, καὶ τὰ Κύθηρα, καὶ τὰ δυτικὰ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου παράλια, ἅτινα, καθὰ προείπομεν, ἀνῆκόν ποτε εἰς τὴν ἀργολικὴν ὁμοσπονδίαν. Ἀλλ' εἴδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ἡ Σπάρτη εἶχεν ἤδη λάβει ὄχι μικρὰν ἐπίδοσιν, διότι, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῆς κατώρθωσαν οἱ Ἠλεῖοι νὰ ἀποβάλωσιν ἐκ τῆς Πισάτιδος τὸν ἰσχυρὸν Ἀργεῖον τύραννον Φείδωνα.

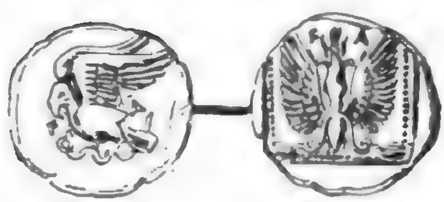
Οἱ Ἠλεῖοι οὗτοι, ἢ Αἰτωλο-ηλεῖοι, οἱ μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν, ὡς λέγεται, συγκατελθόντες εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπεξέτειναν πρωϊμώτατα τὴν ἰδίαν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν τῆς Πισάτιδος καὶ τῆς Τριφυλίας. Κατ' ἀρχὰς τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο βασιλικόν· ἔπειτα, καταλυθείσης τῆς βασιλείας, ἀπέβη καθαρῶς ἀριστοκρατικόν, διότι ἅπαν τὸ κράτος ἦτο εἰς χεῖρας ἐνενήκοντα ἰσοβίων γερόντων, ἐκλεγομένων καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ τῆς Σπάρτης γέροντες. Βραδύτερον δέ, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀναφέρεται, ἀντὶ τοῦ συνεδρίου τούτου, βουλὴ ἑξακοσίων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῆς Πισάτιδος καὶ τῆς Τριφυλίας κυριαρχία τῶν Ἠλείων δὲν ὑπῆρξεν ἀσφαλὴς καὶ ὁλοσχερής· οἵ τε Πισᾶται καὶ οἱ Τριφύλιοι πολλάκις ἐπανέστησαν, ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς, καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἀνελάμβανον ἐν μέρει τὴν αὐτονομίαν. Ἐν τῇ πέμπτῃ μάλιστα ἑκατονταετηρίδι, ἡ Σπάρτη, μεταβαλοῦσα πολιτικήν, ὑπεστήριξε καὶ ἐπέτυχε τὴν τῶν τριφυλιακῶν πόλεων αὐτονομίαν· εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους ὅμως χρόνους, εἰς οὓς ἔτι εὑρισκόμεθα, ἡ Σπάρτη ἦτο πιστὴ τῶν Ἠλείων σύμμαχος καὶ ἐξησφάλιζε τὰς κυριαρχικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις, μάλιστα δὲ τὴν ὑπ' αὐτῶν προεδρείαν τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος, ὅπως ἔπραξεν ἰδίως ἐπὶ Φείδωνος, δοῦσα τότε πρῶτον δεῖγμα λαμπρὸν τῆς ἰσχύος ἣν ἀπὸ τοῦ νέου πολιτεύματος προσέλαβεν.

Νομίσματα Κυθηρίων

('Αφροδίτη καὶ περιστερά)

Νομίσματα Ἠλείων

('Αετὸς κατατρώγων ὄφιν καὶ F A (λείων) καὶ κεραυνὸς πτεροφόρος)

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Σπαρτιᾶται ἐπεχείρησαν ἀγῶνας πολὺ δεινοτέρους, τοὺς δύο μεσσηνιακοὺς πολέμους, δι' ὧν ὑπεδούλωσαν τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Δωριεῖς. Κατὰ δυστυχίαν, ἂν καὶ τὰ περὶ τῶν πολέμων τούτων ἐξετέθησαν ἐν ἐκτάσει ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, τὰ πλεῖστα τῶν παρ' αὐτοῦ ἱστορηθέντων, ἐκ πηγῶν μεταγενεστέρων, δὲν θεωροῦνται ἄξια πίστεως. Ἡ δὲ μόνη ἀσφαλὴς μαρτυρία εἶναι τὰ ὀλίγα σωζόμενα ἔπη τοῦ περιφήμου ποιητοῦ Τυρταίου, Ἀθηναίου τὸ γένος, ὅστις ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ ἀγῶνος, καὶ συνετέλεσε πολὺ διὰ τῶν ἀρειμανίων αὐτοῦ ᾀσμάτων, εἰς τὸν θρίαμβον τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι δύο ἐγένοντο πόλεμοι, ὅτι ὁ πρῶτος διήρκεσεν εἴκοσιν ἔτη, καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἐμεσολάβησαν δύο γενεαί. Ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν πολέμων τούτων, 743-724 πρὸ Χριστοῦ, ὅστις διεξήχθη κυρίως περὶ τὸ ὀχυρὸν ὄρος τῆς Ἰθώμης, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Θεοπόμπου, Προκλείδου τὸ γένος, συμβασιλεύσαντος μετὰ Πολυδώρου τοῦ Ἀλκαμένους, φημίζεται

ὅτι διέπρεψε παρὰ τοῖς Μεσσηνίοις ὁ Ἀριστόδημος, ἀπόγονος ὢν τοῦ βασιλικοῦ αὐτῶν γένους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους παρεδόθη ἡ Ἰθώμη, οἱ δὲ Μεσσήνιοι καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν εἱλώτων. Ὁ δεύτερος πόλεμος, τὸν ὁποῖον ἐπεχείρησαν οἱ ἀπηλπισμένοι διὰ τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν Μεσσήνιοι, 685—668, (¹) ἀπέβη πεισματωδέστερος. Ὁ πόλεμος οὗτος, ὅστις διεξήχθη κυρίως περὶ τὸ ὄρος τῆς Εἴρας καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου πολυθρύλητος κατέστη ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ὡσαύτως γένους Μεσσήνιος ἥρως Ἀριστομένης, ἔφερεν εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἄπορον πῶς ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσιν εἰς ὑποταγὴν τοὺς περιοίκους αὐτῶν. Συμμάχους οἱ Σπαρτιᾶται δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, εἰμὴ τοὺς Ἠλείους, ἐνῷ οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Πισᾶται καὶ οἱ Τριφύλιοι συνετάσσοντο μετὰ τῶν Μεσσηνίων. Πρὸς τούτοις δέ, διὰ τὰς συνεχεῖς καταστρεπτικὰς τῶν τελευταίων τούτων ἐπιδρομάς, τὰ πλεῖστα τῶν μεθορίων κτημάτων ἐγκατελείφθησαν ἀγεώργητα· ἐκ τούτου δὲ συνέβη σιτοδεία καὶ ἐκ τῆς σιτοδείας, στάσις, διότι οἱ κύριοι τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ σπαρῶσιν, ἀπήτησαν νέαν τῆς χώρας διανομήν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν κινδύνων τούτων, ἐκάλεσεν ἡ Σπάρτη, κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ἐξ Ἀθηνῶν, τὸν ποιητὴν Τυρταῖον, ὡς ἡγεμόνα, μᾶλλον δὲ ὡς ἀνορθωτὴν τῆς ἀθυμίας τῆς καταλαβούσης τὰς ψυχὰς (²) τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ φημιζόμενος οὗτος χωλὸς διδάσκαλος συνετέλεσε παραδόξως εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ἀρειμανίου ἐκείνης πόλεως. Οἱ ἄριστοι τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν θεσμῶν ναρκοῦνται ἐνίοτε ἐὰν δὲν ἐμψυχωθῶσι διὰ τοῦ λόγου. Εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἡ δημοσιογραφία, ὁσάκις εἶναι σώφρων καὶ ἐπιτηδεία, ἐνθαρρύνει καὶ χειραγωγεῖ τὴν ἐκλυθεῖσαν ἢ ἀποπλανηθεῖσαν κοινὴν γνώμην· πολλάκις δὲ τῶν κρατίστων ταγμάτων, καταπτοηθέντων, ἀνερριπίσθη ἡ ὁρμὴ δι' ἐνθουσιαστικοῦ τινος τοῦ στρατηγοῦ κηρύγματος. Ὁ Τυρταῖος λοιπὸν ὅστις, καθὼς ἔλεγε περὶ αὐτοῦ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Λεωνίδας, ὁ τῶν Θερμοπυλῶν πρόμαχος, ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ ἐξάπτῃ τὰς ψυχὰς τῶν νέων, ὁ Τυρταῖος ἔπραξεν ὡς πρὸς τὴν Σπάρτην ὅ,τι αἱ περίφημοι ναπολεόντειοι προκηρύξεις ἐπὶ τῆς πρώτης ἰταλικῆς ἐκστρατείας, καὶ ὅ,τι πλέον παρὰ ἅπαξ ἡ συνετὴ δημοσιογραφία ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἀνὴρ συνετέλεσε πρὸ πάντων εἰς τὸ νὰ κατευνάσῃ τὴν ἐσωτερικὴν στάσιν διὰ τῆς ἐλεγείας αὐτοῦ τῆς ἐπιγραφομένης «Εὐνομία», τῆς ὁποίας ὅμως ἐλάχιστα περιεσώθησαν τεμάχια. Ἐνταῦθα ὁ Τυρταῖος ἐνθύμιζεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν χώραν ἣν κατέχουσιν, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἐρρύθμισαν τὸ πολίτευμα αὐτῶν· ὥστε τοιαύτη πόλις δὲν δύναται νὰ καταστραφῇ, οὐδὲ πολίτευμα τοιοῦτο νὰ ἀνατραπῇ· ἀπόδειξις τὰ κατορθώματα ὅσα διέπραξαν οἱ πατέρες τῶν πατέρων αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου, κατὰ τὸ εἰκοστὸν τοῦ ὁποίου ἔτος οἱ ἀντίπαλοι ἐκεῖνοι ὑπεδουλώθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν·

> ὥσπερ ὄνοι μεγάλοις ἄχθεσι τειρόμενοι,
> δεσποσύνοισι φέροντες ἀναγκαίης ὕπο λυγρῆς
> ἥμισυ παντὸς ὅσον καρπὸν ἄρουρα φέρει.

(¹) Κατ' ἀκριβεστέρας κριτικὰς ἐρεύνας, ὁ δεύτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος ἐγένετο μετὰ τὸ 650 π. Χ.

(²) Πάντα ταῦτα θεωροῦνται, ὡς ἐρρήθη ἐν τῇ σημ. τῆς σελ. 197, καθαρὸς μῦθος.

Ἀλλὰ τὰ κάλλιστα ἔπη τοῦ Τυρταίου εἶναι τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ ᾄσματα, τῶν ὁποίων πλειότερά τινα διεσώθησαν ἀποσπάσματα καὶ τὰ ὁποῖα, ψαλλόμενα κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν μαχῶν, ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἐν ταῖς πόλεσι, περιεποίησαν εἰς τὰς μέχρι πρὸ μικροῦ ἀπηλπισμένας καὶ καταπεπονημένας σπαρτιατικὰς μόρας ἐνθουσιασμὸν ἀκαταγώνιστον.

Καλὸν εἶναι, ἔλεγον τὰ ᾄσματα ταῦτα, τῶν ὁποίων δὲν ἀξιοῦμεν βεβαίως νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα ὅλην τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόνον ἀμυδράν τινα νὰ δώσωμεν ἔννοιαν, καλὸν εἶναι ν' ἀποθάνῃ, πεσὼν μεταξὺ τῶν προμάχων, ὁ γενναῖος ἀνὴρ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μαχόμενος. Ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν πόλιν αὐτοῦ καὶ τοὺς εὐφόρους ἀγρούς, καὶ ὡς ψωμοζήτης πλανώμενος μετὰ φίλης μητρός, καὶ πατρὸς γέροντος, καὶ παίδων μικρῶν, καὶ νέας συζύγου, πάσχει ἁπάντων κακῶν τὸ λυπηρότατον. Διότι γίνεται ἀπεχθὴς εἰς ἐκείνους πρὸς οὓς ἔρχεται, ἐνδίδων εἰς ἔνδειαν καὶ πενίαν στυγεράν· καὶ καταισχύνει τὸ γένος αὐτοῦ, καὶ ἀτιμάζει τὴν εὐπρεπῆ αὐτοῦ μορφήν· παρακολουθεῖ δ' αὐτὸν πᾶσα ἀτιμία καὶ συμφορά. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ οὕτω περιπλανώμενος ἀνὴρ οὔτε ἐπιμέλειάν τινα, οὔτε σέβας, οὔτε ὑπόληψιν, οὔτε ἔλεον ἀπολαμβάνει, πολεμήσωμεν ἐκθύμως ὑπὲρ ταύτης τῆς γῆς καὶ ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν ἡμετέρων, καὶ ἀποθάνωμεν μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς.

Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα
ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ᾗ πατρίδι μαρνάμενον.
Τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πίονας ἀγροὺς·
πτωχεύειν πάντων ἔστ' ἀνιηρότατον,
πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι
παισί τε σὺν μικροῖς, κουριδίῃ τ' ἀλόχῳ.
Ἐχθρὸς μὲν γὰρ τοῖσι μετέσσεται, οὕς κεν ἵκηται
χρησμοσύνῃ τ' εἴκων καὶ στυγερῇ πενίῃ,
αἰσχύνει τε γένος, κατὰ δ' ἀγλαὸν εἶδος ἐλέγχει,
πᾶσα δ' ἀτιμία καὶ κακότης ἕπεται,
Εἰ δ' οὕτως ἀνδρός τοι ἀλωμένου οὐδεμί' ὤρη
γίγνεται, οὔτ' αἰδὼς οὔτ' ὄπις οὔτ' ἔλεος,
θυμῷ γῆς περὶ τῆσδε μαχώμεθα καὶ περὶ παίδων
θνήσκωμεν, ψυχέων μηκέτι φειδόμενοι.

Καί, ὦ νέοι, ἐξακολουθεῖ, μάχεσθε μένοντες παρ' ἀλλήλοις, μηδὲ ἄρχετε φυγῆς αἰσχρᾶς, μηδὲ φόβου, ἀλλὰ ποιεῖσθε μέγα καὶ ἄλκιμον τὸ θάρρος ὑμῶν, μηδὲ φιλοψυχεῖται μαχόμενοι πρὸς ἄνδρας. Μὴ φεύγετε ἐγκαταλείποντες τοὺς παλαιοτέρους, τοὺς γηραιούς, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι πλέον ἐλαφρὰ τὰ γόνατα. Διότι εἶναι αἰσχρὸν νὰ κῆται, πεσὼν μετὰ τῶν προμάχων, ἔμπροσθεν τῶν νέων, ἀνὴρ παλαιότερος, ἔχων ἤδη λευκὴν τὴν κεφαλήν, καὶ πολιὸν τὸ γένειον, καὶ ν' ἀποπνέῃ θυμὸν ἄλκιμον ἐπὶ τοῦ κονιορτοῦ, καὶ νὰ καλύπτῃ διὰ τῶν χειρῶν τὰς πληγὰς τοῦ γυμνοῦ αὐτοῦ σώματος· ἀλλ' εἰς τὸν νέον τὰ πάντα προσήκουσιν, ἐνόσῳ ἔχῃ τῆς ἐρατῆς ἥβης τὸ ἀγλαὸν ἄνθος· καὶ ζῶν μὲν εἶναι ἀξιοθαύμαστος εἰς τοὺς ἄνδρας, καὶ ἀγαπητὸς εἰς τὰς γυναῖκας, καλὸς δὲ εἶναι καὶ πεσὼν μεταξὺ τῶν προμάχων. Ἕκαστος λοιπὸν προελθών, μενέτω στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν καὶ δακὼν τὸ χεῖλος διὰ τῶν ὀδόντων αὐτοῦ!

Εἰς ἕτερον πάλιν τῶν προτρεπτικῶν ἐκείνων ᾀσμάτων, ἐνθυμίζει εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους, παρίστησιν αὐτοῖς τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου καὶ ἀγωνίζεται νὰ ἐμψυχώσῃ διὰ τῆς ἀπελπισίας τὴν πειθαρχίαν αὐτῶν.

Ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἀνακράζει, διότι εἶσθε τὸ γένος τοῦ ἀνικήτου Ἡρακλέους, οὐδ' ἔστρεψεν ἔτι τὰ νῶτα πρὸς ὑμᾶς ὁ Ζεύς. Μὴ τρομάζετε, μὴ φοβεῖσθε τὴν πληθὺν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἕκαστος ἀνὴρ ἂς προτείνῃ τὴν ἀσπίδα εἰς τοὺς προμάχους, περιφρονῶν μὲν τὴν ψυχήν, ἀποδεχόμενος δὲ τὰς μελαίνας τοῦ θανάτου συμφοράς, ὡς ἂν ἦσαν φίλαι τοῦ ἡλίου αὐγαί. Γινώσκετε τοῦ πολυδακρύου Ἄρεως τὰ ὀλέθρια ἔργα· καλῶς δ' ἐδιδάχθητε τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὸν ἐπίπονον πόλεμον, καὶ ἐγεύθητε αὐτῶν κατακόρως εἴτε φεύγοντες εἴτε διώκοντες,ὦ νέοι. Ὅσοι τολμῶσι, παρ' ἀλλήλους μένοντες, νὰ ὁρμήσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τοὺς πολεμίους, σπανιώτερον μὲν ἀποθνήσκουσι, σώζουσι δὲ τὸν ὄπισθεν αὐτῶν λαόν ἐνῷ τῶν δειλιασάντων ἀνδρῶν πᾶσα ἀπώλετο ἀρετή, οὐδὲ ὑπάρχει ὁ δυνάμενος νὰ εἴπῃ πάντα ὅσα οἱ τοιοῦτοι πάσχουσι κακά· Διότι ἐπονείδιστος εἶναι ἡ πληγὴ ἣν λαμβάνει ὄπισθεν ὁ ἀπὸ τοῦ πολέμου φεύγων ἀνήρ, αἰσχρὸς δὲ ὁ κείμενος κατὰ γῆς νεκρός, ὁ κατὰ νῶτον διὰ λόγχης τρυπηθείς. Ὅθεν μενέτω ἕκαστος ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ, στηριχθεὶς δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ δακὼν τὸ χεῖλος διὰ τῶν ὀδόντων, καὶ καλύψας μηρούς, κνήμας, στέρνα, ὤμους διὰ τῆς εὐρείας ἀσπίδος· καὶ τινασσέτω μὲν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς φοβερὸν ἔγχος, κινείτω δὲ λόφον δεινὸν ὑπὲρ κεφαλῆς, κατορθῶν γενναῖα πολεμικὰ ἔργα, μηδὲ ἱστάμενος ἐκτὸς βελῶν, ἀσπίδα ἔχων· ἀλλ ἐπελθὼν κακὰ τοῦ πολεμίου, ἑλέτω αὐτόν, πληγώσας διὰ ἔγχους μακροῦ ἢ διὰ ξίφους· καὶ θεὶς μὲν πόδα παρὰ πόδα, ἀντιτάξας δὲ ἀσπίδα κατ' ἀσπίδος, καὶ λόφον κατὰ λόφου, καὶ περικεφαλαίαν κατὰ περικεφαλαίας, καὶ στέρνον εἰς στέρνον, κρατῶν δὲ εἰς τὴν χεῖρα ἢ ξίφους λαβήν, ἢ δόρυ μακρόν, πολεμείτω τὸν ἀντίπαλον. Ὑμεῖς δέ, ὦ γυμνῆτες, κρυπτόμενοι ἄλλοθεν ἄλλος ὄπισθεν ἀσπίδος τινός, βάλλετε κατὰ τῶν πολεμίων λίθους μεγάλους, καὶ ἀκοντίζετε κατ' αὐτῶν δόρατα λεῖα, ἱστάμενοι πλησίον τῶν ὁπλιτῶν.

Ἐνδιατρίβομεν εἰς τὰ ἔπη ταῦτα τοῦ Τυρταίου διὰ λόγους πολλούς. Πρὸ πάντων ἐνομίσαμεν καλόν, ὡς προείπομεν, νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς ὅσοι δὲν συνέπεσε νὰ διεξέλθωσιν αὐτά, ἔννοιάν τινα τῆς ἀρρενωποῦ ταύτης Μούσης. ἧς οἱ φθόγγοι, καί τοι ἀνὰ μέσον τοσούτων αἰώνων διερχόμενοι, δὲν ἀπέβαλον τὴν δύναμιν αὐτῶν, μέχρι τῆς σήμερον συγκινοῦντες ἡμᾶς, καὶ ἐξαίροντες τὸ φρόνημα ἡμῶν, καθὼς αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, καί τοι διὰ τοσοῦτον ἀχανοῦς ἀποστάσεως διερχόμεναι, δὲν ἀποβάλλουσι τὸ θάλπος αὐτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὁ Τυρταῖος εἶναι ἓν τῶν ἀρχαιοτάτων βεβαίων προσώπων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὅσα θρυλοῦνται περὶ Ἀριστοδήμου καὶ Ἀριστομένους, τῶν ἡρώων τῶν μεσσηνιακῶν τούτων πολέμων, εἶναι τωόντι παθητικώτατα· ἀλλὰ δὲν ἔχονται ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ προσεγγίζουσι μᾶλλον εἰς τὰς μυθικὰς τῆς προηγουμένης ἐποχῆς παραδόσεις. Ἡ δ' ἐπιρροὴ τοῦ Τυρταίου εἰς τὴν ἔκβασιν τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου, εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὥστε εὐλόγως, ἀφέντες κατὰ μέρος τοὺς μύθους, ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν μουσόληπτον πρωταθλητὴν τοῦ ἀγῶνος τούτου, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ δι' αὐτοῦ ἐκτιμῶμεν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τε λαοῦ ὃν ἀνέδειξε νικηφόρον καὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἤκμασε. Πῶς δ' ἄλλως ἀσφαλέστερον δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν τούτου ἢ διὰ τῆς παραθέσεως τῶν θαυματουργῶν ἐκείνων ἐλεγείων ;

Δὲν θεωρῶ, ἀνακράζει εἰς ἕτερον τῶν ποιημάτων τούτων, τὸ πάντων ἴσως ἐνθουσιαστικώτερον, δὲν θεωρῶ μνήμης καὶ λόγου ἄξιον τὸν ἄνδρα ἕνεκα τῆς ταχύτητος τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἢ τῆς περὶ τὴν πάλην δεξιότητος, οὐδὲ ἂν ἤθελεν ἔχει τῶν Κυκλώπων τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν, οὐδὲ ἂν ἤθελε νικήσει τρέχων τὸν ἀπὸ Θράκης πνέοντα βορέαν, οὐδὲ ἂν ἤθελεν εἶναι κατὰ τὴν μορφὴν χαριέστερος τοῦ Τιθωνοῦ, καὶ πλουσιώτερος τοῦ (βασιλέως τῆς Φρυγίας) Μίδου καὶ τοῦ (βασιλέως τῆς Κύπρου) Κινύρου, καὶ βασιλεύτερος τοῦ Ταντελίδου Πέλοπος. οὐδὲ ἂν ἤθελεν ἔχει τὴν γλυκύφωνον γλῶσσαν τοῦ

'Αδράστου, καὶ πᾶσαν δόξαν, ἐὰν δὲν ἔχῃ θούριδα ἀλκήν, ἐὰν δὲν τολμᾷ μὲν νὰ ἴδῃ αἱματόεντα φόνον, δὲν ἐπέρχεται δὲ ἐγγύθεν κατὰ τῶν πολεμίων.

ἥδ' ἀρετή, τὸ δ' ἄεθλον ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστον
κάλλιστόν τε φέρειν γίγνεται ἀνδρὶ νέῳ.

Κοινὸν εἶναι τῇ πόλει καὶ παντὶ τῷ δήμῳ ἀγαθὸν ὁ ἀνὴρ ὅστις, ταχθεὶς ἐν προμάχοις, μείνῃ αὐτόθι ἀδιαλείπτως, μηδέποτε συλλογιζόμενος περὶ αἰσχρᾶς φυγῆς, ἀλλὰ προκινδυνεύων μὲν διὰ ψυχῆς καὶ καρδίας γενναίας, θαρρύνων δὲ διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ παρεστῶτα ἄνδρα.

οὗτος ἀνὴρ ἀγαθὸς γίγνεται ἐν πολέμῳ,

καὶ πολλάκις ὁ τοιοῦτος ἔτρεψε τὰς τραχείας τῶν πολεμίων φάλαγγας καὶ ἀνεχαίτισε διὰ τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ τὸ κῦμα τῆς μάχης. Εἰ δέ τις, πεσὼν ἐν προμάχοις, ἀπώλεσε τὴν φίλην ζωήν, εὐκλείσας ἄστυ τε καὶ λαοὺς καὶ πατέρα καὶ πολλὰς λαβὼν ἔμπροσθεν πληγάς, εἰς τὸ στῆθος, διὰ μέσου ἀσπίδος ὀμφαλοέσσης καὶ θώρακος, τὸν τοιοῦτον ὀλοφύρονται μὲν νέοι καὶ γέροντες, διὰ πόθου δὲ ἀργαλέου κηδεύει πᾶσα ἡ πόλις· καὶ τιμᾶται μὲν τύμβος αὐτοῦ, τιμῶνται δὲ παῖδες ἐν ἀνθρώποις, καὶ παίδων παῖδες, καὶ ἅπαν γένος ἐξοπίσω.

Οὐδέ ποτε κλέος ἐσθλὸν ἀπόλλυται, οὐδ' ὄνομα αὐτοῦ,
ἀλλ' ὑπὸ γῆς περ ἐὼν γίγνεται ἀθάνατος,
ὅντιν' ἀριστεύοντα, μένοντά τε, μαρνάμενόν τε
γῆς πέρι καὶ παίδων θοῦρος Ἄρης ὀλέσῃ.

Ἐὰν δὲ πάλιν ἀποφύγῃ μὲν τὴν μοῖραν τοῦ ἐξαπλοῦντος κατὰ γῆς τὸν ἄνθρωπον θανάτου, νικήσας δ' ἐπιτύχῃ τὸ ἀγλαὸν τῆς αἰχμῆς βραβεῖον, πάντες μὲν τιμῶσιν αὐτόν, καὶ νέοι καὶ παλαιοί, πολλὰ δὲ τερπνὰ παθών, κατέρχεται εἰς τὸν ᾅδην. Διότι γηράσκων διαπρέπει μεταξὺ τῶν πολιτῶν, καὶ οὐδείς ποτε θέλει νὰ βλάψῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ ἢ τὸ δίκαιον· πάντες δέ, προσερχομένου αὐτοῦ, ἀνίστανται, καὶ νέοι, καὶ ὁμήλικοι, καὶ γεροντότεροι. Ταύτης λοιπὸν τῆς ἀρετῆς τὸ ἔπακρον ἂς ἀγωνισθῇ ἕκαστος ἐκθύμως νὰ ἐπιτύχῃ, μὴ ἐγκαταλείπων τὸν πόλεμον.

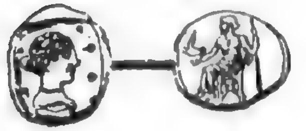
Παρεκτὸς δὲ τῶν ἐλεγείων τούτων, τῶν παρασκευαστικῶν τοῦ ἀγῶνος, ἐποίησεν ὁ Τυρταῖος καὶ τὰ λεγόμενα ἐμβατήρια, ᾄσματα ψαλλόμενα ἐν αὐτῇ τῇ ἐξορμήσει πρὸς τὴν μάχην καὶ τῶν ὁποίων παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ ἓν καὶ μόνον σωζόμενον, μὴ ἐπιχειροῦντες νὰ μεταφράσωμεν αὐτό, διότι δὲν πιστεύομεν νὰ ὑπάρχῃ ἑλληνικὴ ψυχὴ μὴ δυναμένη νὰ τὸ κατανοήσῃ.

Ἄγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρου
κοῦροι, πατέρων πολιητᾶν,
λαιᾷ μὲν ἴτυν προβάλεσθε,
δόρυ δ' εὐτόλμως βάλλετε,
μὴ φειδόμενοι τᾶς ζωᾶς·
οὐ γὰρ πάτριον τᾷ Σπάρτᾳ.

Ἄσματα ἀθάνατα τῶν ὁποίων ἐνάμιλλον δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰμὴ ὁ τῶν γαλλικῶν ταγμάτων Μασσαλιωτικὸς ἐκεῖνος θούριος ὕμνος· ᾄσματα, τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον ἀνορθοῦσι τὰς τρίχας ἡμῶν καὶ κινοῦσι τὰς καρδίας, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀναδεί-

ξωσι νικηφόρους τοὺς Σπαρτιάτας; Τοὺς ἀνέδειξαν λοιπὸν νικηφόρους, καὶ ὑπερίσχυσαν οὗτοι ἁπάντων τῶν ἀντιπάλων, καὶ κατέστησαν τοὺς Μεσσηνίους πάλιν εἵλωτας. Δὲν ἐγένοντο ὅμως τότε κύριοι εἰμὴ τοῦ Στενυκληρικοῦ πεδίου, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον κατεῖχον οἱ τῆς Μεσσηνίας Δωριεῖς, ἄδηλον δὲ εἶναι πότε καὶ πῶς κατεκτήθη ἡ λοιπὴ Μεσσηνία, ἥτις βραδύτερον διετέλει ἅπασα ὑποτεταγμένη εἰς τὴν Σπάρτην.

Παναρκαδικὴ δραχμή

(Καλιστώ, Ζεύς, γονεῖς τοῦ Ἀρκάδος)

Μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν πρὸς δυσμὰς γειτόνων, οἱ Σπαρτιᾶται ἐτράπησαν πρὸς βορρᾶν· καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκολούθου ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Λέοντος, τετάρτου βασιλέως μετὰ τὸν Πολύδωρον, καὶ Ἡγησικλέους, τετάρτου ὁμοίως βασιλέως μετὰ τὸν Θεόπομπον, ἐπεχείρησαν νὰ καταχτήσωσι τὴν Ἀρκαδίαν. Ἡ χώρα αὕτη οὐδέποτε εἶχε δεχθῇ ξένους ἐποίκους· καὶ ὅμως οἱ ἰθαγενεῖς αὐτῆς κάτοικοι, οὔτε κατὰ τὸν χαρακτῆρα οὔτε κατὰ τὴν γλῶσσαν διέφερον οὐσιωδῶς τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν φύλων, ἐξ οὗ δῆλον ὁπόσον συγγενῆ ἦσαν ἀνέκαθεν ὅλα τὰ φῦλα ταῦτα. Ἐν τῇ Ἰλιάδι, οἱ Ἀρκάδες βασιλεύονται, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες· ἀλλ' ἡ βασιλεία κατελύθη παρ' αὐτοῖς ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἔσχατος βασιλεὺς αὐτῶν ὑπῆρξε, κατὰ τὴν παράδοσιν, Ἀριστοκράτης ὁ Ἱκέτα, ὅστις λέγεται ὅτι ἐπρόδωκε τοὺς Μεσσηνίους κατὰ τὸν δεύτερον αὐτῶν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀγῶνα. Ἔκτοτε τὸ ὀρεινὸν καὶ τραχὺ ἐκεῖνο ἔθνος φαίνεται διῃρημένον εἰς πολυαρίθμους αὐτονόμους κώμας, καί τινας αὐτονόμους ὁμοίως πόλεις ὧν ἐπισημόταται ἦσαν ἡ Τεγέα καὶ ἡ Μαντίνεια. Καὶ ἐτέλουν μὲν ἅπαντες οἱ Ἀρκάδες κοινάς τινας θυσίας, οἷον τὰ Λύκαια, τὴν ἑορτὴν τῆς Δεσποίνης, τὴν τῆς ὑμνίας Ἀρτέμιδος, ὑπῆρχε δὲ ἐν Τεγέᾳ καὶ ἑστία Ἀρκάδων κοινή, ἀλλ' ἡ ἀρκαδικὴ ὁμοσπονδία ἦτο ἡ χαλαρωτέρα ἴσως καὶ ἀσθενεστέρα ὅλων τῶν λοιπῶν. Ὅ,τι ἔσωζε τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀρκάδων, ἦτο τὸ δυσπρόσιτον τῆς χώρας καὶ τὸ μάχιμον τῶν κατοίκων, οἵτινινες ὅμως ὄντες ἐνταῦθα οἱ πενέστεροι τῶν Ἑλλήνων, πρωϊμώτατα ἐμισθοφόρησαν ἐν τῇ ξένῃ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις. Ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο καὶ παιδείας, διότι τῆς Μαντινείας γέννημα ἦτο ὁ νομοθέτης Δημῶναξ, ὅστις περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἐρρύθμισε τὸ πολίτευμα τῆς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἑλληνικῆς ἀποικίας Κυρήνης. Ἀνέδειξε δὲ ἡ Μαντίνεια καὶ ἄλλους νομοθέτας, καὶ ἡ Τεγέα δέ τινας. Αἱ δύο αὗται ἰσχυρότεραι καὶ ὅμοροι πρὸς ἀλλήλας πόλεις τῆς Ἀρκαδίας ἔκειντο εἰς τὸ ὀροπέδιον τῆς σημερινῆς Τριπόλεως, συνώρευον ἡ μὲν Τεγέα μετὰ τῆς Λακωνικῆς, ἡ δὲ Μαντίνεια μετὰ τῆς Ἀργολίδος.

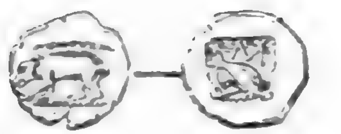
Νομίσματα Ἀρκαδικῶν πόλεων

Φενεοῦ

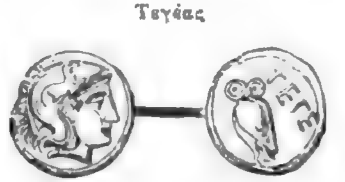
(Δημήτηρ καὶ Ἑρμῆς ἀπάγων τὸν Ἀρκάδα).

Μαντινείας

(Ἄρκτος καὶ δελφὶν ἐν κοίλῳ τετραγώνῳ)

Τεγέας

(Παλλὰς καὶ γλαῦξ)

ἦλθον εἰς πολλὰς ἔριδας, και ἦσαν σχεδὸν ἰσοδύναμοι. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτερους ὅμως τούτους χρόνους, ἡ Τεγέα ἦτο ἰσχυροτερα τῆς ἀντιζήλου αὐτῆς, καὶ αὐτὴ πρὸ παντων ἔσωσε τότε τὴν Ἀρκαδίαν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, νικήσασα αυτοὺς κατὰ κράτος. Εἶναι αληθὲς ὅτι μετ' οὐ πολύ, περὶ τὸ 560 πρὸ Χριστοῦ, ἐπὶ τῶν βασιλέων Ἀναξανδρίδου τοῦ Λέοντος, καὶ Ἀρίστωνος τοῦ Ἡγησικλέους, οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπιναλαβόντες τὸν ἀγῶνα, ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι, διότι ἀναφαίνονται ἤδη κύριοι τῆς τε συνορευούσης προς τὴν Τεγεᾶτιν Σκιρίτιδος, καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς ταύτης Βελεμίνας καὶ Μαλεάτιδος, καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς Καρυῶν, ὅλων χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν ἔκτοτε τὰ βόρεια τῆς Σπάρτης σύνορα ἐνῷ πάλαι κατείχοντο ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων. Ἀλλ' οἱ Τεγεᾶται διέσωσαν οὐδὲν ἧττον τήν τε ἰδίαν καὶ τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίας ἀνεξαρτησίαν, και τοσοῦτον σέβας ἐνεποίησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε ἔλαβον παρ' αὐτῶν πολλὰς περιποιήσεις, ὅτε δέ, περὶ τὰ τέλη τῆς εκτης ἑκατονταετηρίδος, οὗτοι ἀνεδείχθησαν πράγματι ἡγεμόνες τοῦ πλείστου τῆς Πελοποννήσου, ἡ Τεγέα ἐπεῖχεν ἔντιμον ἐν τῇ συμμαχίᾳ ταύτῃ τάξιν, ἐνῷ οἱ Μαντινεῖς ἐκ διαλειμμάτων μόνον συνετάσσοντο μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, μᾶλλον δὲ ἀπέκλινον πρὸς τοὺς Ἀργείους.

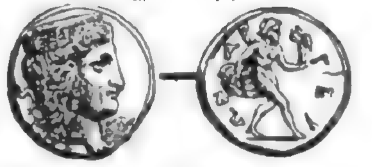

Λάρισα Ἄργους

Οἱ Ἀργεῖοι οἵτινες, ὡς εἴδομεν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρησωσιν ισχυρὰν τὴν ηγεμονίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀργολικῆς ομοσπονδίας, μετὰ τὸν Φείδωνα ἐντελῶς χαλαρωθείσης καὶ σχεδὸν διαλυθείσης· οἵτινες πρὸς τούτοις εἶχον ἀπολέσει τὴν πλείστην δυτικὴν παραλίαν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων κυριευθεῖσαν, ἄδηλον μὲν πότε ακριβῶς, ἀλλὰ πιθανῶς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑβδομης ἢ τῆς αρχῆς τῆς ἑκτης ἑκατονταετηρίδος· οἵτινες, περὶ τὸ 547 προ Χριστοῦ, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐπὶ της παραλίας εκείνης Θυρεᾶτιν, ἐντελῶς κατετροπώθησαν· οἵτινες ἐπὶ πᾶσι περι τὰ τέλη τῆς εκατονταετηρίδος ταύτης ἡττήθησαν πάλιν κατὰ κράτος υπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους, ἐν αὐτῷ τῷ ἀργολικῷ πεδίῳ, ουδὲν ἧττον ουδέποτε ἀνεγνώρισαν τὴν υπεροχὴν τῆς Σπάρτης, καὶ ἐξεναντίας, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἀναμνήσεων ἀπατώμενοι, δὲν ἔπαυσαν προτείνοντες αυτοὶ ἀξιώσεις περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Πελοποννησου. Καὶ κατεῖχον μὲν ἔτι οἱ Ἀργεῖοι χώραν λόγου ἀξίαν, διότι ἦρχον ὄχι μόνον τοῦ περὶ τὸ ἄστυ πεδίου, ἀλλὰ καὶ τῆς Κυνουρίας καὶ τῶν Ὀρνεῶν· βραδύτερον μάλιστα, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὑπετάχθησαν εἰς αυτοὺς καὶ οἱ Τιρύνθιοι, καὶ οἱ Μυκηναῖοι, καὶ οἱ Κλεωναῖοι· διὰ δὲ τῆς καθυποτάξεως τῶν Κλεωναίων, ἀνέλαβον οἱ Ἀργεῖοι τὴν προε-

δρείαν ἑνὸς τῶν τεσσάρων μεγάλων ἀγώνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῶν Νεμέων· διότι τὰ Νέμεα, τὰ πανηγυριζόμενα εἰς τιμὴν τοῦ Διός, κατὰ πᾶν δεύτερον καὶ τέταρτον Ὀλυμπιακὸν ἔτος, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ ἱστορικῶς βεβαιοῦται ἀπὸ τῆς 52 ἢ τῆς 53 ὀλυμπιάδος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 572 ἢ τοῦ 568 ἔτους, ἐτελοῦντο εἰς τὴν μεταξὺ Φλιοῦντος καὶ Κλεωνῶν κοιλάδα τῆς Νεμέας, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῶν Κλεωναίων· ἀλλ' ὅτε περὶ τὸ 460 οἱ Ἀργεῖοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Κλεωναίων, συμπαρέλαβον καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν τῆς πανηγύρεως, ὅπως ἔπραξαν οἱ Ἠλεῖοι ὡς πρὸς τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα. Ὅλα ὅμως ταῦτα πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἀργείους ἐναμίλλους τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἐκυριάρχουν ἁπάσης τῆς μεσημβρινῆς Πελοποννήσου, ἀπὸ θαλάσσης μέχρι θαλάσσης, ἀπὸ τῆς Θυρεάτιδος πρὸς ἀνατολάς, μέχρι τῆς Νέδας πρὸς δυσμάς, δηλαδὴ ὅλης τῆς Μεσσηνίας, ὅλης τῆς Λακωνικῆς καὶ ἀξιολόγου μέρους τῆς Ἀργολίδος· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, εἶχον εἰς χεῖρας αὐτῶν τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκυριάρχουν ἐνταῦθα, ὄχι ὡς πρόεδροι καὶ προϊστάμενοι πόλεων ἰσονόμων καὶ ἰσοδικαίων, ἀλλ' ὡς δεσπόται ἀπόλυτοι, τῶν ὁποίων ἁπλαῖ ὑπήκοοι ἦσαν πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν χώραν ταύτην πόλεις. Ἡ φήμη τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἶχεν ὑπερβῆ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, μετὰ μακρὸν περὶ Σαλαμῖνος πόλεμον, κατέστησαν ἀπὸ κοινοῦ δικαστὰς τοῦ ἀγῶνος τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες ἐπέτρεψαν τὴν νῆσον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Μετ' οὐ πολὺ τὸ μέγα τῆς Σπάρτης ὄνομα ἀντήχησε μέχρι τῆς Ἀσίας. Περὶ τὸ 547 ἔτος, ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, τὴν ὁποίαν οἱ Σπαρτιᾶται ἡτοιμάζοντο νὰ ἐξαποστείλωσιν, ὅτε ἔμαθον ὅτι ὁ Κῦρος, προλαβών, κατέλυσε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀντιπάλου. Καὶ μετὰ τρία ἔτη, αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωνικαὶ ἀποικίαι, κινδυνεύουσαι ἀπὸ τοῦ Κύρου, πάλιν τῆς Σπάρτης ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν.

Δίδραχμον Ἄργους

(Ἥρα καὶ Διομήδης ἀποφέρων τὸ Παλλάδιον)

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος· μετ' ὀλίγον δὲ ἔμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἄλλα, οὐδὲν ἧττον σπουδαῖα. Ἤδη ὁ Κροῖσος, ἐπικαλούμενος τὴν συμμαχίαν τῶν Σπαρτιατῶν, ἔγραφε πρὸς αὐτούς· «ὑμέας γὰρ πυνθάνομαι προεστάναι τῆς Ἑλλάδος.» Ναὶ μὲν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχεν ἔτι ὠργανωμένη πελοποννησιακὴ συμμαχία ὑπὸ τὴν προεδρείαν ἢ ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης· τὸ πρῶτον τοιαύτης συμμαχίας παράδειγμα δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος· ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, ἡ ἐπιρροὴ τῆς Σπάρτης εἶναι καταφανὴς καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, πλὴν μόνης τῆς Ἀχαΐας. Οἱ καταφυγόντες, ὡς λέγεται, εἰς τὴν μικρὰν ταύτην χώραν Ἀχαιοί, ἐβασιλεύθησαν μέχρις Ὠγύγου, ἀπογόνου τοῦ Τισαμενοῦ· μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ, αἱ δώδεκα αὐτῶν πόλεις ἀπετέλεσαν αὐτονόμους πολιτείας, ἔχουσαι ὅμως περιοδικὰς πανηγύρεις καὶ θυσίας εἰς τὸ παρὰ τὸ Αἴγιον ἱερὸν τοῦ Διὸς Ὁμαρίου, ὅπου, διέλυον τὰς ἀμοιβαίας ἔριδας καὶ ἐρρύθμιζον τὰ κοινὰ συμφέροντα· ἀλλ' ἡ ὁμοσπονδία αὕτη δὲν ἐκτήσατο ἱστορικὴν ἀξίαν εἰμὴ ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ἐπέπρωτο καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου νὰ λάβῃ. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων τούτων ὑπῆρξεν ἀσθενεστάτη, εἰ καὶ ηὐδοκίμει ἐπὶ συνέσει καὶ χρηστότητι· μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μάλιστα διετέλεσεν ὅλως ἀμέτοχος τῶν κοινῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων· ὥστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι διέφυγε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Σπάρτης, ἐνῷ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τῆς χερσονή-

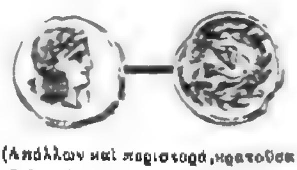
σου χῶραι ὑπέκυπτον οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὸ κράτος αὐτῆς. Τῳόντι οἱ 'Ηλεῖοι, διὰ μόνης τῆς προστασίας τῆς Σπάρτης διέσωζον τήν τε κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Πισάτιδος καὶ τῆς Τριφυλίας καὶ τὴν τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος προεδρείαν. Οἱ 'Αρκάδες, ἀποβαλόντες μέρος τῆς χώρας, διετήρησαν μὲν ἐν γένει τὴν αὐτονομίαν καὶ φιλίως μάλιστα διετέλουν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι φίλοι ἀσθενεῖς, εἰ καὶ γενναῖοι, πρὸς γείτονας πολὺ ἰσχυροτέρους· οἱ 'Αργεῖοι, ἀκρωτηριασθέντες ἐπίσης ὑπὸ τῆς Σπάρτης, κατετροπώθησαν ἐπὶ τέλους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἥτις ὑπελείπετο αὐτοῖς. "Ηδη δὲ ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἐξαιρέτως κατὰ τὴν ἕκτην, συνέβησαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου πόλεις πράγματά τινα προκαλέσαντα ὡσαύτως τῆς Σπάρτης τὴν ἐπέμβασιν.

Εἴδομεν ὅτι, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, αἱ βασιλεῖαι τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς εἶχον ἐκλείψει ἀφ' ὅλης τῆς 'Ελλάδος, πλὴν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς 'Ηπείρου. Τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως εἶχε μὲν περισωθῇ πολλαχοῦ, ἡ βασιλεία ὅμως αὕτη κατήντησεν ἀρχὴ ἐπιτετραμμένη ὄχι σπουδαῖα πολιτικὰ καὶ στρατηγικὰ καθήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον μόνον θρησκευτικά. 'Εν γένει δὲ ἐπεκράτησαν αἱ πολλάκις μνημονευθεῖσαι ὀλιγαρχίαι, δηλαδὴ σύλλογοι ἀνδρῶν βουλευομένων καὶ ἀποφασιζόντων, κατὰ πλειονοψηφίαν, περὶ τῶν σπουδαιοτέρων τῆς πολιτείας πραγμάτων καὶ ἀνατιθεμένων εἴς τινα τῶν τοῦ συλλόγου τὴν προσωρινὴν καὶ ὑπεύθυνον τῆς κυβερνήσεως διεξαγωγήν. Τὰς ὀλιγαρχίας αὐτὰς ἀπετέλουν οἱ καθ' ἑκάστην χώραν μεγάλοι γαιοκτῆται, οἵτινες, ὀνομαζόμενοι εἰς μὲν τὰς δωρικὰς χώρας γαμόροι, εἰς δὲ τὰς ἰωνικάς, γεωμόροι, μετέδιδον τὸ προνόμιον κληρονομικῶς εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν. Οἱ λοιποὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν κάτοικοι, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, συνέκειντο, πλὴν τῶν ἀγοραστῶν δούλων, α) ἐκ τῶν ὅλως ἀκτημόνων γεωργῶν, οἵτινες ἐκαλλιέργουν τὰς γαίας τῶν πλουσίων καὶ ἢ εἶχον καταντήσει δοῦλοι ἢ πολὺ προσήγγιζον εἰς τὴν τοῦ δούλου τύχην, κατὰ δὲ τὰς διαφόρους χώρας διάφορα ἔφερον ὀνόματα, ἅπαντα ἐμφαντικὰ τῆς ἀθλίας αὐτῶν καταστάσεως καὶ τῆς περιφρονήσεως εἰς ἣν ἦσαν ἐκτεθειμένοι· διότι ἐκαλοῦντο ἐν Θεσσαλίᾳ μέν, ὡς εἴδομεν, πενέσται, καὶ ἐν Λακωνικῇ, εἵλωτες, ἐν Ἄργει δὲ γυμνῆτες ἢ γυμνήσιοι, ἐν 'Επιδαύρῳ δὲ κονίποδες, ἐν Σικυῶνι, κορυνηφόροι ἢ κατωνακοφόροι, κλπ· β') ἐκ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν, οἵτινες ἐκαλλιέργουν αὐτοὶ τὰς ὀλίγας αὐτῶν κτήσεις καὶ ὠνομάζοντο διὰ τοῦτο αὐτουργοί, ἀλλά, μὴ ἐπαρκοῦντες ἀπὸ τῶν μικρῶν τούτων προσόδων εἰς τὴν συντήρησιν αὐτῶν, ἐζήτουν καὶ ἄλλας ἐργασίας εἴτε εἰς τοὺς ἀγρούς, εἴτε εἰς τὸ ἄστυ· β') ἐκ τῶν εἰς τὸ ἄστυ κατοικούντων βιομηχάνων, τεχνιτῶν, ἐμπόρων." Απαντες οἱ ἐλεύθεροι οὗτοι ἄνθρωποι, ἢ τοὐλάχιστον τινὲς τάξεις αὐτῶν, ἀπετέλουν τὸν δῆμον, ὅστις ἔσωζε μέν, ὡς φαίνεται, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐρωτᾶται, ἐν ἀγορᾷ συνηγμένος, περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων καὶ ἰδίως περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης· ἀλλ' ἐπειδὴ πόλεμοι μὲν κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν χρόνους δὲν ἀναφέρονται πολλοί, νόμοι δὲ ἔτι ἐψηφίζοντο ὀλίγιστοι, ἡ πραγματικὴ ἐνάσκησις τοῦ δικαιώματος ἐκείνου τοῦ δήμου κατήντησε σπανιωτάτη καὶ πολλαχοῦ σχεδὸν ἐξέλιπεν. 'Η κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων διήρκεσε μέχρι τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε πανταχοῦ σχεδὸν ἀλλοῦ, πλὴν τῆς Σπάρτης, ἐτροπολογήθη οὐσιωδῶς· διότι οὐδαμοῦ ἀλλοῦ, πλὴν τῆς Σπάρτης, αἱ ὀλιγαρχίαι δὲν ἐφρόντισαν ἢ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ δεσμεύσωσι τὴν ὑλικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δήμου. "Οθεν, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς πολλοὶ τῶν πλουσίων γαιοκτητῶν, διὰ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀπογόνων, ἀπέβησαν πένητες, καί τοι ἐξακολουθοῦντες νὰ συντάσσωνται μετὰ τῆς ἀρχούσης ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεως· ἀφ' ἑτέρου, πολλοὶ τῶν μικρῶν γαιο-

κτητῶν καὶ τῶν βιομηχάνων, διὰ τῆς προαχθείσης ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας, ἐγένοντο εὔποροι, καίτοι ἐξακολουθοῦντες στερούμενοι πάσης πραγματικῆς εἰς τὰ κοινὰ πράγματα μετοχῆς. Ἐκ δὲ τῆς δυσαρεσκείας ἥτις, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἐπεκράτησε διὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς, ὠφελούμενοι φιλόδοξοι καὶ φίλαρχοί τινες ἄνδρες ἐπεχείρησαν καὶ ἐπέτυχον πολλαχοῦ τὴν κατάλυσιν τοῦ προηγουμένου κράτους τῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ τὴν ἀντὶ τούτων ἵδρυσιν πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον εἶχε μὲν πρόφασιν τὴν θεραπείαν τῶν εὐλόγων ἀξιώσεων τοῦ δήμου, πράγματι ὅμως ἀπέβη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον μοναρχικόν. Ὥστε προέκυψαν οὕτω εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐμπορικὰς καὶ ναυτικὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, οἱ λεγόμενοι τύραννοι, ὧν ἀρχαιότατος λογίζεται ὑπό τε τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Φείδων. Ἐκ τῶν μοναρχῶν τούτων πολλοὶ βεβαίως ἐξώκειλαν εἰς κατάχρησιν, ἐνίοτε φοβερὰν κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας ἣν παρέλαβον· πολλοὶ ὅμως ὑπῆρξαν ἐπιεικέστατοι, ἀλλ' ἅπαντες οὐδὲν ἧττον ὠνομάσθησαν τύραννοι, καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῶν τυραννίς, κυρίως διότι κατέλυσαν τὰ πατροπαράδοτα πολιτεύματα καὶ κατέλαβον αὐτογνωμόνως τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν πόλεων τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, μάλιστα ἡ Σικυὼν καὶ ἡ Κόρινθος, ηὐδοκίμησαν παραδόξως περὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ κατέστησαν πλουσιώταται, διὰ τοῦτο προέκυψαν ἐνταῦθα καὶ τύραννοι, ὀνομαστοὶ γενόμενοι ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων τούτων.

Περὶ Σικυῶνος οὐδὲν γνωρίζομεν ἀφ' ἧς κατέλαβεν αὐτὴν ὁ Ἡρακλείδης Φάλκης ὁ Τημένου μέχρι τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, περὶ 676 πρὸ Χριστοῦ, προέκυψεν αὐτόθι τύραννος, εὐτελοῦς ὡς λέγεται καταγωγῆς, ὃν ἄλλοι μὲν ὀνομάζουσιν Ὀρθαγόραν, ἄλλοι δὲ Ἀνδρέαν καὶ ὅστις κατέλιπε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν Μύρωνα, νικήσαντα ἅρματι εἰς Ὀλυμπίαν, κατὰ τὴν 33 ὀλυμπιάδα, 648 πρὸ Χριστοῦ. Κλεισθένης δὲ ὁ Ἀριστωνύμου τοῦ Μύρωνος, ὅστις ἦρξε μεταξὺ τοῦ 600 καὶ τοῦ 560 πρὸ Χριστοῦ, διετέλεσεν ὁ ἐπιφανέστατος τῶν τυράννων τούτων καὶ κατέφερε μὲν πληγὴν καιρίαν εἰς τὰς ἐπὶ τῆς Σικυῶνος ἡγεμονικὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἄργους, ἐταπείνωσε δὲ δεινῶς τὴν τάξιν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τὸ Ἄργος, καί τοι γενόμενον πόλις δωρική, διετήρησεν ὅμως τὴν πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς μυθικῆς ἐποχῆς καὶ πρὸς τὰ κατορθώματα αὐτῶν εὐλάβειαν, διότι ἤθελε νὰ κληρονομήσῃ τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ὅτι εἶχε κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους ἡ πόλις αὕτη. Εἷς τῶν ἡρώων τούτων ἦτο ὁ Ἄδραστος, βασιλεὺς τοῦ Ἄργους, ὅστις ἔγγονος ὢν καὶ διάδοχος τοῦ βασιλέως τῆς Σικυῶνος Πολύβου, ἐφημίζετο ὡς εἷς τῶν ἀτυχῶν ἀρχηγῶν τοῦ κατὰ Θηβῶν πολέμου (σελ. 20 καὶ ἑπ.), ἡ δὲ μνήμη αὐτοῦ ἐτιμᾶτο ἐξίσου καὶ ἐν Ἄργει καὶ ἐν Σικυῶνι καὶ ἐχρησίμευεν ὡς κοινός τις μεταξὺ τῶν δύο πόλεων δεσμός. Ὁ Κλεισθένης λοιπὸν ἔπαυσε τὰς πρότερον ἐν Σικυῶνι ἀποδιδομένας εἰς τὸν Ἀργεῖον Ἄδραστον τιμάς, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἀπηγόρευσε νὰ ᾄδωνται αὐτόθι τὰ ὁμήρεια ἔπη, καθὸ ὑμνοῦντα τὸ Ἄργος καὶ τοὺς Ἀργείους. Πρὸς δὲ τούτοις ἐκαινοτόμησε τολμηρότατα καὶ περὶ τὰς πολιτικὰς τῆς Σικυῶνος διαιρέσεις. Ἐν Σικυῶνι ὑπῆρχον αἱ τρεῖς γνωσταὶ δωρικαὶ φυλαί, Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι, Δυμᾶνες, αἱ περιλαμβάνουσαι τοὺς ὀλιγαρχικούς, καὶ ἄλλη τετάρτη, τῆς ὁποίας, συγκειμένης ἐκ τῶν ἐν τῷ ἄστει οἰκούντων βιομηχάνων, ἄγνωστον εἶναι τὸ μέχρι τοῦ Κλεισθένους ὄνομα. Οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ τύραννοι περιωρίσθησαν νὰ ἀναφέρωσι τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τῶν τριῶν πρώτων φυλῶν καὶ νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς τετάρτης·

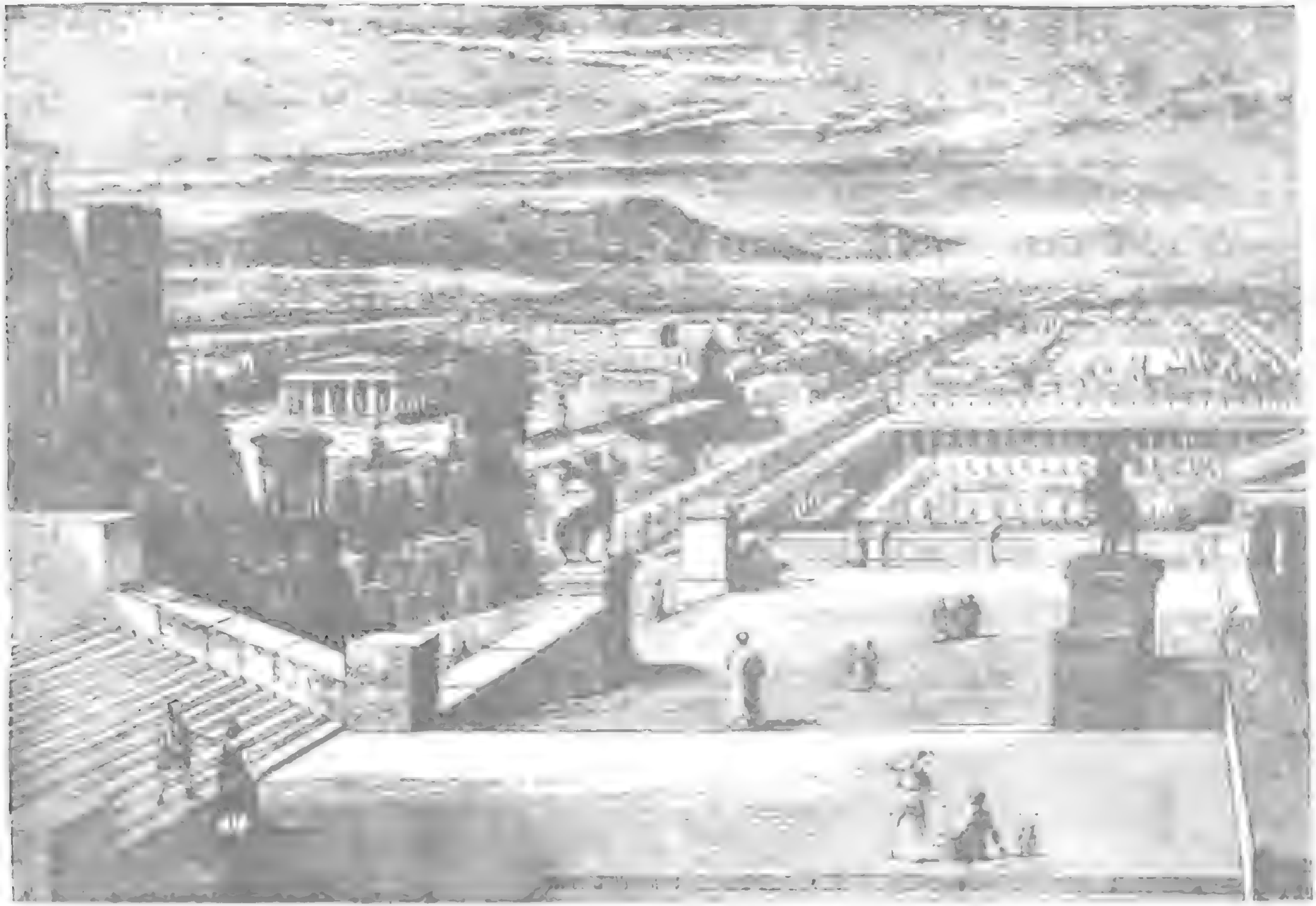
Χρυσοῦν νόμισμα Σικυωνίων

(Ἀπόλλων καὶ περιστερά, κρατοῦσα διὰ τοῦ ῥάμφους ταινίαν, ἐντὸς στεφάνου)

ἀλλ' ὁ Κλεισθένης, μὴ ἀρκούμενος εἰς τοῦτο, ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ ἔτι μᾶλλον τοὺς παλαιοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ μετωνόμασεν ὑβριστικῶς τὰς φυλὰς αὐτῶν Ὑάτας, ἤτοι μεγάλους χοίρους, Ὀνεάτας, καὶ Χοιρεάτας, ἤτοι μικροὺς χοίρους, εἰς δὲ τὴν τετάρτην ἀπέδωκε τὸ ἐντιμότατον ἐπώνυμον τῶν Ἀρχελάων. Ὁποῖα πάθη ἐκίνησεν ἆρά γε ἡ ὀλιγαρχία ἐκείνη ἵνα προκαλέσῃ καθ' ἑαυτῆς τοιαύτας ἐκδικήσεις! Ἂν καὶ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς μὴ εὐπρεποῦς ταύτης πράξεως τοῦ Κλεισθένους ἐξάγεται, ὅτι οὗτος, καίτοι πολλάκις φανεὶς λαμπρὸς καὶ εὐγενὴς μάλιστα, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἔμφυτον ἀξιοπρέπειαν, ἥτις προσήκει εἰς τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, ἐνῷ κατὰ τἄλλα δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινὸς καὶ ἀνέδειξε τὴν πατρίδα αὐτοῦ μεγάλην καὶ ἰσχυράν. Ἡ δύναμις τῆς Σικυῶνος ἐπὶ Κλεισθένους δηλοῦται ἐκ τῆς ἀποδοθείσης ἡγεμονίας τοῦ πρὸς τοὺς Κιρραίους πολέμου (σελ. 134)· ἡ δὲ προσωπικὴ τοῦ ἀνδρὸς μεγαλοπρέπεια μαρτυρεῖται ἐκ τῶν πολλῶν λαμπρῶν κτιρίων τὰ ὁποῖα κατεσκεύασεν εἰς Σικυῶνα, ἐκ τῶν περιφανῶν νικῶν τὰς ὁποίας ἐνίκησεν εἰς τὰ Πύθια καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκ τῶν πολυθρυλήτων γάμων τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀγαρίστης. Τὰ περὶ τῶν γάμων τούτων ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, εἶναι ἰδίως ἄξια μνήμης, διότι παριστῶσιν εἰκόνα ζωηρὰν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὁ Κλεισθένης ἠθέλησε νὰ δώσῃ τὴν Ἀγαρίστην εἰς τὸν ἄριστον τῶν Ἑλλήνων· καὶ τελουμένων Ὀλυμπίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνίκησε τεθρίππῳ, προεκήρυξεν ὅτι, ὅστις Ἑλλήνων νομίζῃ ἑαυτὸν ἄξιον νὰ γίνῃ γαμβρὸς τοῦ Κλεισθένους, ἂς ἔλθῃ ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν, ἢ καὶ πρότερον, εἰς Σικυῶνα, διότι ὁ γάμος θέλει κυρωθῇ ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἑξηκοστῆς ἀρξαμένου ἡμέρας. Ὅθεν συνέρρευσαν εἰς Σικυῶνα ἁπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος μνηστῆρες ὅσοι ἐμεγαλοφρόνουν, εἴτε διὰ τὰς ἰδίας, εἴτε διὰ τὰς τῶν πατέρων ἀρετάς· καὶ ἐκ μὲν τῆς Ἰταλίας ἦλθεν ὁ τρυφηλότατος τῶν Ἑλλήνων, ὁ Συβαρίτης Σμινδυρίδης ὁ Ἱπποκράτους, ἐξ Αἰτωλίας δὲ Μάλης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιτόρμου, τοῦ ῥωμαλεωτάτου ἅμα καὶ ἀγριωτάτου τῶν Ἑλλήνων· ἐκ τῆς ἀφελοῦς Ἀρκαδίας κατῆλθον Ἀμίαντος ὁ Λυκούργου καὶ Λαφάνης ὁ Εὐφορίωνος· ἐκ τῆς Θεσσαλίας δὲ ὁ ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τῶν Σκοπαδῶν οἴκου Διακτορίδης ὁ Κραννώνιος· ἦλθον πρὸς τούτοις ἐξ Ἀθηνῶν δύο ὀνομαστοὶ εὐπατρίδαι, Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαίωνος, καὶ ὁ ἐπὶ πλούτῳ καὶ κάλλει ὑπερέχων πάντας τοὺς Ἀθηναίους Ἱπποκλείδης ὁ Τισάνδρου· ἐξ Ἄργους, Λεωκήδης ὁ Φείδωνος· ἐξ Ἐρετρίας τῆς ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ Λυσανίας· ἐκ Μολοσσῶν, ὁ Ἄλκων· ἐξ Επιδάμνου, ὁ Ἀμφίμνηστος Ἐπιστρόφου, καὶ πάλιν ἐξ Ἰταλίας ὁ Σιρίτης Δάμασος Ἀμύριος. Ἐν ὅλοις δώδεκα. Προσελθόντας δέ, καθ' ὅσον χρόνον ἔμειναν παρ' αὐτῷ, διετέλεσεν ὁ Κλεισθένης φιλοξενῶν μεγαλοπρεπῶς καὶ παρατηρῶν τὸν χαρακτῆρα, τὴν ἀνατροφήν, τὸν τρόπον ἑκάστου· ἰδίως δὲ ἤρεσκον αὐτῷ οἱ ἐξ Ἀθηνῶν μνηστῆρες, καὶ ἐκ τούτων πάλιν περισσότερον Ἱπποκλείδης ὁ Τισάνδρου, διά τε τὴν προσωπικὴν ἀξίαν, καὶ ὡς συγγενὴς τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν ἐν Κορίνθῳ Κυψελιδῶν. Τελευταῖον ἔφθασεν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου καὶ νὰ ἀποφανθῇ ὁ Κλεισθένης τίνα προκρίνει τῶν μνηστήρων. Τὴν ἡμέραν ταύτην, θύσας βοῦς ἑκατόν, προσεκάλεσεν εἰς κοινὴν εὐωχίαν αὐτούς τε τοὺς μνηστῆρας καὶ πάντας τοὺς Σικυωνίους· μετὰ τὸ δεῖπνον ἐξηκολούθησεν ὁ πότος· μεταξὺ δὲ διαλεγομένων, συζητήσεως γενομένης καὶ περὶ μουσικῆς, ὁ Ἱπποκλείδης παρήγγειλε τὸν αὐλητὴν νὰ αὐλήσῃ εἶδος ὀρχήσεως, τὴν λεγομένην ἐμμέλειαν καὶ ἤρχισεν νὰ χορεύῃ θέλων νὰ ἐπιδείξῃ τὴν περὶ τοῦτο ἐπιτηδειότητα. Τοῦτο δυσηρέστησε τὸν Κλεισθένη· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἱπποκλείδης διέταξε νὰ φέρωσι τράπεζαν καὶ ἀναβὰς ἐπ' αὐτῆς, πρῶτον μὲν ἐχόρευσε λακωνικούς τινας χορούς,

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΣ

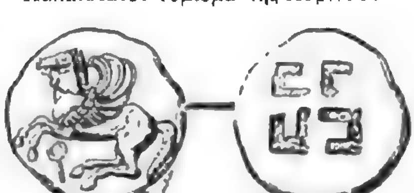
ἔπειτα ἄλλους ἀττικούς, καὶ τελευταῖον, στηρίξας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ ἀνασηκώσας τοὺς πόδας ἤρχισε νὰ χειρονομῇ διὰ τῶν σκελῶν. Καὶ μέχρι μέν τινος ὁ Κλεισθένης, καίτοι ἀποστραφεὶς τὸν νέον διὰ τὴν ἀναίδειαν καὶ ἀποφασίσας ὅτι δὲν θέλει προτιμήσει αὐτὸν ὡς γαμβρόν, κατεῖχεν ἑαυτόν, μὴ θέλων νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀηδίαν· ὅταν ὅμως εἶδεν αὐτὸν χειρονομήσαντα διὰ τῶν σκελῶν, ἐξέσπασε καί, ὦ παῖ Τισάνδρου, εἶπεν, ἀπορχήσαό γε μὴν τὸν γάμον, δηλαδὴ μὲ τὸν χορόν σου αὐτὸν ἔχασες τὴν νύμφην· ὁ δὲ Ἱπποκλείδης ἀπεκρίθη ἀμέσως, «οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ», τὸ ὁποῖον ἔκτοτε λέγεται ὡς παροιμία, σημαῖνον, ἀδιάφορον τοῦτο διὰ τὸν Ἱπποκλείδην. Μετ' ὀλίγον ὅμως πάλιν συνελθὼν ὁ Κλεισθένης, ηὐχαρίστησεν εὐγενέστατα πάντας τοὺς μνηστῆρας, διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς προσῆλθον, εἶπεν ὅτι οὐδένα αὐτῶν θεωρεῖ ἀνώτερον τῶν ἄλλων, ὅτι ὅμως ἐπειδὴ μία εἶναι ἡ παρθένος, δίδει αὐτὴν εἰς τὸν Ἀθηναῖον Μεγακλέα τοῦ Ἀλκμαίωνος, καί, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς λοιποὺς τὴν εὐγνωμοσύνην του δι' ἣν ἐπροξένησαν αὐτῷ τιμὴν καὶ ἀποζημιώσῃ αὐτοὺς διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποδημίας, προσφέρει εἰς ἕκαστον δῶρον, τάλαντον ἀργυρίου, ἤτοι 6,000 δραχμῶν. Καὶ οὕτως ἐτελείωσεν ὁ γάμος ἐκεῖνος, ἐξ οὗ ἔμελλε νὰ γεννηθῇ ἀνὴρ ἕτερος μέγας, ὁ Ἀθηναῖος Κλεισθένης. Ἂν διεδέχθη δέ τις τὴν ἀρχὴν τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους, ἄδηλον. Ἀναφέρεται ἔτι τύραννος Σικυῶνος ὁ Αἰσχίνης, ὅστις λέγεται καθαιρεθεὶς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἄγνωστον πῶς συνδέεται ἡ ἱστορία αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ Κλεισθένους. Ἠξεύρομεν μόνον ὅτι τὰ ὑπὸ τούτου ὁρισθέντα ὀνόματα τῶν φυλῶν ἴσχυσαν ἐπὶ ἑξήκοντα μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἐνιαυτούς, ἔπειτα δὲ οἱ Σικυώνιοι, συμβιβασθέντες πρὸς ἀλλήλους, ἠνώρθωσαν μὲν τὰ ἀρχαῖα τῶν τριῶν πρώτων φυλῶν ὀνόματα, τὴν δὲ τετάρτην ἐκάλεσαν Αἰγιαλέας, ἀπὸ Αἰγιαλέως τοῦ Ἀδράστου, ὥστε περὶ τὸ 500 ἔτος ἐπεκράτησεν αὖθις ἡ ἀριστοκρατία ἐν Σικυῶνι, ἂν καὶ ὄχι τοσοῦτον ἀποκλειστικὴ ὡς πρότερον.

Ἀνάλογά τινα συνέβησαν ἐν Κορίνθῳ. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ καταλαβόντος αὐτὴν Ἡρακλείδου Ἀλήτου μετονομασθέντες Βακχιάδαι, ἀπὸ τοῦ τρισεγγόνου αὐτοῦ Βάκχιδος, ἐβασίλευσαν μέχρι δεκάτης γενεᾶς, ὅτε ὁ τῶν Βακχιαδῶν οἶκος, ἤτοι τὸ σύνολον τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, ἀπεφάσισαν τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας. Κατέλαβον δὲ τὴν ὅλην ἀρχὴν αὐτοὶ οὗτοι οἱ Βακχιάδαι, οἵτινες, πρὸς ἀλλήλους μόνον ποιοῦντες γάμους, ἐπέτρεπον κατ' ἔτος τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς ἕνα πρύτανιν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Κόρινθος ἀπέβη πόλις πλουσία, καὶ ἐμπορική, καὶ ναυτικωτάτη. Αὐτή, ὡς προείπομεν, ἐν τῇ 8 ἑκατονταετηρίδι, ἔκτισε τὰς δύο ἐπιφανεστάτας δυτικὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας, τὴν Κέρκυραν καὶ τὰς Συρακούσας· αὐτή, τῷ 703, κατεσκεύασε τὰς πρώτας τριήρεις, τὰ πρῶτα δηλαδὴ μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα· αὐτὴ κυρίως ἀπήλλαξε τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων πειρατῶν, ἡ δὲ πρώτη γνωστὴ κατὰ θάλασσαν μάχη συνεκροτήθη τῷ 664 πρὸ Χριστοῦ μεταξὺ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων. (¹) Ὅθεν ὁ δῆμος εὐπορήσας καὶ ἰσχύσας κατεξανέστη, περὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους, κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν, διὰ τοῦ τυράννου Κυψέλου, ὅστις κατὰ τοῦτο διέφερε τοῦ Σικυωνίου Ὀρθαγόρου, ὅτι κατήγετο ἐξ ἐπιφανῶν γονέων, ἐκ μητρὸς μάλιστα ἦτο Βακχιάδης. Ὁ Κύψελος, καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν τῷ 655, ἐκυβέρνησε τριάκοντα ἔτη, περιποιηθεὶς μὲν τὸν δῆμον, καταπιέσας δὲ

(¹) Θουκυδ. Α, 13. «Ναυμαχία τε παλαιτάτη ὧν ἴσμεν γίγνεται Κορινθίων πρὸς Κερκυραίους· ἔτη δὲ μάλιστα καὶ ταύτῃ ἑξήκοντα καὶ διακόσια μέχρι τοῦ αὐτοῦ χρόνου («ἐς τὴν τελευτὴν τοῦδε τοῦ πολέμου» τοῦ ἔτους δηλόνοτι 404 π.Χ.)

τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ συλλέξας ἀπὸ αὐτῶν ἄπειρα χρήματα, δι ὧν ἀνεδείχθη πολυτελέστατος περὶ τὰ ἀναθήματα, διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν, αὐτοῦ ἀνάθημα ἦτο ὁ χρυσοῦς σφυρήλατος Ζεύς, ὅστις ἐκόσμει τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Περίανδρος, ἄρξας ἀπὸ τοῦ 625 ἕως τοῦ 585, ὄχι μόνον τοὺς ὀλιγαρχικοὺς κατέθλιψεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμον. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὑπάρχουσιν εἰδήσεις ἀντιφατικώταται· παρά τινων μὲν λέγεται φίλος τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς καὶ εἷς τῶν ἑπτὰ ἀνδρῶν, οἵτινες, διὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν δεινότητα, ὠνομάσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑπτὰ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος· παρ' ἄλλων δὲ εἰκονίζεται ὡς τύραννος αἱμοβόρος καὶ ἐπίβουλος, ὡς υἱὸς καὶ σύζυγος ἄστοργος· ἐκ δὲ τῶν περὶ τούτου λεγομένων, τινὰ τοὐλάχιστον δὲν ἠμποροῦν εἰμὴ νὰ λογισθῶσιν ὡς ἀναμφισβήτητα(¹). Βέβαιον ὅμως ἐπίσης εἶναι ὅτι ἐπὶ Περιάνδρου ἡ Κόρινθος ὑπῆρξεν ἰσχυροτάτη. Ἡ Κέρκυρα, ἡ Ἀμβρακία, ἡ Λευκάς, ἡ Ἀπολλωνία, τὸ Ἀνακτόριον ὑπέκειντο τότε εἰς αὐτήν, ἐνῷ, κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἑκατονταετηρίδα, ἦσαν ἤδη ἀνεξάρτητοι. Ὑπετάχθη δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ἐπί τινα χρόνον καὶ ἡ Ἐπίδαυρος, ὅπου ὁμοίως εἶχε προκύψει τύραννος, ὁ Προκλῆς, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐνίκησε καὶ ἐζώγρησεν ὁ Περίανδρος, γαμβρὸς ὢν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Μελίσσῃ· καὶ ἐπὶ τοῦ Περιάνδρου ὡσαύτως βεβαιοῦται κατὰ πρῶτον ἱστορικῶς, ὁ τέταρτος τῶν πανελληνίων ἀγώνων, τὰ Ἴσθμια, τὰ ὁποῖα ἐπανηγυρίζοντο ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ, εἰς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, κατὰ πᾶν πρῶτον καὶ τρίτον ὀλυμπιακὸν ἔτος. Ἔσχατος τῶν τυράννων τῆς Κορίνθου διετέλεσεν ὁ συγγενὴς καὶ διάδοχος τοῦ Περιάνδρου Ψαμμήτιχος ὁ Γορδίου 585—572, ἡ δὲ τυραννὶς αὕτη λέγεται καταλυθεῖσα, ὡς καὶ ἡ τῆς Σικυῶνος, ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν· μεθ' ὃ ἐπεκράτησεν εἰς Κόρινθον τιμοκρατία, ἡ ἀρχὴ δηλαδὴ δὲν περιῆλθε πλέον εἰς τὴν προτέραν κληρονομικὴν ὀλιγαρχίαν, ἀλλὰ εἰς τοὺς εὐπορωτάτους τῶν πολιτῶν. Περὶ τοῦ εἴδους τούτου τοῦ πολιτεύματος τὸ ὁποῖον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καθιερώθη κατὰ πρῶτον εἰς Ἀθήνας, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἐκτενέστερον.

Παλαιότατον νόμισμα τῆς Κορίνθου

(Πήγασος, κόππα, ἀρχικὸν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως καὶ κοῖλον τετράγωνον)

Ὑπὸ δὲ τῶν Ἡρακλειδῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἐν Κορινθίᾳ Δωριέων, λέγεται ὅτι κατε-

---

(1) Ἴδ. ἐν τούτοις Πλούταρχ. «Περὶ τοῦ ΕΙ. τοῦ ἐν Δελφοῖς» § 3 «Λέγουσι γὰρ ἐκείνους τοὺς σοφοὺς ὑπ' ἐνίων δὲ σοφιστὰς προσαγορευθέντας, αὐτοὺς μὲν εἶναι πέντε ... ἐπεὶ δὲ Κλεόβουλος ὁ Λινδίων τύραννος, εἶτα Περίανδρος ὁ Κορίνθιος, οὐδὲν αὐτοῖς ἀρετῆς μετὸν οὐδὲ σοφίας, ἀλλὰ δυνάμει καὶ φίλοις καὶ χάρισι καταβιαζόμενοι την δόξαν, ἐνέβαλον εἰς τοὔνομα τῶν σοφῶν καί τινας γνώμας καὶ λόγους ἐξέπεμπον καὶ διέσπειρον εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς ὑπ' ἐκείνων λεγομένους ὁμοίους· δυσχεράναντας ἄρα τοὺς ἄνδρας (τοὺς πέντε ἀληθεῖς σοφοὺς Χίλωνα καὶ Θαλῆν καὶ Σόλωνα καὶ Βίαντα καὶ Πιττακόν), ἐξελέγχειν μὲν οὐκ ἐθέλειν τὴν ἀλαζονείαν, οὐδὲ φανερῶς ὑπὲρ δόξης ἀπεχθάνεσθαι καὶ διαμάχεσθαι πρὸς ἀνθρώπους μέγα δυναμένους· ἐνταῦθα δὲ συνελθόντας αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς καὶ διαλεχθέντας ἀλλήλοις ἀναθεῖναι τῶν γραμμάτων ὃ τῇ τε τάξει πέμπτον ἐστὶ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τὰ πέντε δηλοῖ μαρτυρομένους μὲν ὑπὲρ αὐτῶν πρὸς τὸν θεὸν ὅτι πέντε εἰσί, τὸν δὲ ἕκτον καὶ ἕβδομον ἀποποιουμένους καὶ ἀποβάλλοντας ὡς οὐ προσήκοντας αὐτοῖς».

λήφθησαν καὶ τὰ Μέγαρα τῶν ὁποίων ἡ χώρα κατέχει τὸ εὐρύτερον καὶ ὀρεινότερον μέρος τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς χέρσου Ἑλλάδος. Ἡ Μεγαρὶς συνορεύει πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς τὸ ἀρκτικοανατολικόν, μετὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, πρὸς μεσημβρίαν μετὰ τῆς Κορινθίας, ἐξ ἀνατολῶν δὲ πρὸς δυσμὰς ἁπλοῦται, ἀπὸ θαλάσσης μέχρι θαλάσσης, ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ. Ἡ πόλις τῶν Μεγάρων κεῖται εἰς τὸ ἀνατολικώτατον τῆς χώρας, ἔχουσα πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἐπὶ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, λιμένα, τὴν Νίσαιαν· εἶχεν ὅμως καὶ ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ λιμένα, τὰς Παγάς. Τὰ Μέγαρα διετέλεσαν, ὡς φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ὑποτεταγμένα εἰς τοὺς ἐν Κορινθίᾳ Δωριεῖς, ἀλλὰ πρωϊμώτατα ἀπέβαλον τὴν κυριαρχίαν ταύτην· διότι ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι ἦσαν βεβαίως πόλις αὐτόνομος, ὅτε ὁ περίφημος στρατηγὸς αὐτῶν Ὄρσιππος, ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ νικήσας κατὰ τὴν 15 Ὀλυμπιάδα, 720 πρὸ Χριστοῦ, ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῶν προσοίκων, πιθανῶς ἀπὸ τῶν Κορινθίων, χώραν ἀξιόλογον, τὴν ὁποίαν προσέθηκεν εἰς τὸν πατρίδα αὐτοῦ. Ὑπῆρξαν δὲ τὰ Μέγαρα κατὰ τὴν ἑβδόμην καὶ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα πολὺ ἰσχυρότερα καὶ πολυανθρωπότερα ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι· τοῦτο μαρτυροῦσιν αἱ πολλαὶ ἀποικίαι ἃς ἐξέπεμψαν, πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῆς ἐν Ἀσίᾳ Βιθυνίας καὶ τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι Σικελίας. Ὅθεν περὶ τὸ 620 πρὸ Χριστοῦ βλέπομεν προκύπτοντα καὶ ἐνταῦθα τύραννον, τὸν Θεογένη, ὅστις σφάξας τὰ κτήνη τῶν πλουσίων καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ δήμου, κατέβαλε τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ ἐσφετερίσθη τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν· καὶ ἐκβληθέντος αὐτοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεκράτησεν εἰρήνη τις εἰς τὰ Μέγαρα· μετ' ὀλίγον ὅμως ἐπετέθη πάλιν ὁ δῆμος κατὰ τῶν πλουσίων, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφυγάδευσεν, ἵνα δημεύσῃ τὰ κτήματα αὐτῶν, κατὰ δὲ τῶν ὑπολοίπων παρεξετράπη εἰς φοβερὰν ἀκολασίαν, ψηφίσας καὶ τὴν λεγομένην «παλιντοκίαν,» ἤτοι τὴν ὑπὸ τῶν δανειστῶν ἀπόδοσιν ὅλων τῶν προπληρωθέντων εἰς αὐτοὺς τόκων. Ἐκ τῆς ἀναρχίας ταύτης ὠφελούμενοι ἐπανῆλθον οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν συνεμάχησαν ἤδη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν εὐπορωτέρων δημοκρατικῶν καὶ ἀπετέλεσαν οὕτω νέαν ἀριστοκρατικὴν τάξιν, στηριζομένην ὄχι ἐπὶ τοῦ γένους, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πλούτου, καὶ οὐσιωδῶς βελτιώσασαν τὴν ἄλλοτε ἀθλίαν τύχην τοῦ γεωργικοῦ πλήθους.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται τοῦ Μεγαρικοῦ πολιτεύματος ἀπέβησαν ὁπωσοῦν ὀνομασταί, ἰδίως διότι ἡ πόλις αὕτη ηὐτύχησε νὰ ἀναδείξῃ τότε ποιητήν, τὸν Θέογνιν, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη, ἐν μέρει περισωθέντα, ἀπηθανάτισαν τὴν ἔριν ἐκείνην μεταξὺ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ στοιχείου. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀκμασάντων πολιτικῶν ποιητῶν ὑπῆρξαν ὀπαδοὶ καὶ συνήγοροι τῶν νέων ἰδεῶν· ὄχι δηλαδὴ ἔτι τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἀλλὰ σώφρονός τινος συνδυασμοῦ τῆς προτέρας ὀλιγαρχίας μετὰ τῶν προελθουσῶν εἰς μέσον νεαρῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ἤτοι τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ, ναυτικοῦ, βιομηχανικοῦ πλούτου. Τοιοῦτοι ἐξαιρέτως ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἑπτὰ σοφοί, καὶ ἰδίως ὁ Ἀθηναῖος Σόλων, ὁ Μυτιληναῖος Πιττακός, ὁ Πριηνεὺς Βίας. Ὁ δὲ Θέογνις ἐξ ἐναντίας διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον πρόμαχος τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς μερίδος καὶ ἀντίπαλος πικρότατος τοῦ δήμου. Ὁ Θέογνις περιφρονεῖ καὶ ὑβρίζει ἀνηλεῶς πάντα τὸν ἐκ τοῦ δήμου· ὅσῳ καὶ ἂν ηὐπόρησέ τις, ὅσῳ καὶ ἂν ἐξεπαιδεύθη, ὅσῳ καὶ ἂν ἀνυψώθη ἑνὶ λόγῳ ὑπεράνω τοῦ ὄχλου, εἴτε διὰ τῆς τύχης, εἴτε διὰ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, ἅμα δὲν εἶναι εὐπατρίδης, λέγεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μας δει-

λός, κακός, φορτηγός, ὅ ἐστι βαστάζος, ἀχθοφόρος· τ' ἀνάπαλιν δὲ πᾶς εὐπατρίδης εἶναι ἀγαθὸς καὶ ἐσθλός, ὥστε οὔτε ἡ ἀρχαία πολιτικὴ γλῶσσα ἦτο πολὺ εὐπρεπεστέρα, οὔτε ἡ ἀρχαία πολιτικὴ ἔρις πολὺ δικαιοτέρα τῆς νέας.

Τὸ εὐεργετεῖν, λέγει ὁ Θέογνις, δειλούς, ὅπερ ἐνταῦθα φέρεται ὡς ἀντίθετον τῶν ἐσθλῶν,τῶν εὐγενῶν,τῶν εὐπατριδῶν,τὸ εὐεργετεῖν δειλούς,ματαιοτάτη χάρις ἐστίν·ἴσον δὲ καὶ σπείρειν πόντον πολιᾶς θαλάσσης. Καθὼς οὔτε πόντον σπείρων θέλεις θερίσει καρπόν, οὔτε κακοὺς εὖ ποιῶν εὖ πάλιν ἀντιλάβοις·διότι οἱ κακοὶ ἔχουσιν ἄπληστον νοῦν.Τί δ'ὄφελος δειλὸς ἀνὴρ φίλος ὤν; Εὐεργετῶν αὐτὸν δύο πάσχεις κακά· στερεῖσαι πολλῶν τῶν σεαυτοῦ, καὶ οὐδεμίαν ἔχεις χάριν.Οὔτε ἀπὸ κινδύνου ἢ ἀνάγκης θέλει σὲ λυτρώσει ποτέ,οὔτε καλόν τι ἔχων θέλει σὲ μεταδώσει ἐξ αὐτοῦ.Οἱ δ' ἀγαθοὶ σώζουσι τὴν μνήμην τῆς εὐεργεσίας καὶ ὁμολογοῦσι χάριν δι'αὐτήν, καὶ συμπαθοῦσιν ἐν τῇ συμφορᾷ."Οθεν μή ποτε ποιήσης κακὸν ἄνδρα φίλον ἑταῖρον, ἀλλὰ φεῦγε αὐτὸν ὡς κακὸν λιμένα. Ἔσο δὲ ἀείποτε προσηλωμένος εἰς τοὺς ἀγαθούς, διότι ἀπὸ τῶν ἐσθλῶν ἐσθλὰ θέλεις μάθει· διὸ μετ' αὐτῶν βουλεύου, παρ' αὐτοῖς πῖνε καὶ τρῶγε, καὶ κάθου μετ' ἐκείνων, καὶ εὐαρέστει εἰς ἐκείνους, ὧν μεγάλη δύναμις. Οὐδεὶς ἀνθρώπων οὔτ' ἔσεται, οὔτε πέφυκεν, ὁ δυνάμενος νὰ μεταβῇ εἰς τὸν ᾅδην πάντας εὐχαριστήσας· διότι οὐδ' ὁ Κρονίδης Ζεύς, ὁ θνητῶν καὶ ἀθανάτων ἀνάσσων, δύναται, διὰ τῶν ὑετῶν ἢ τῆς ἀνομβρίας, νὰ εὐχαριστήσῃ πάντας τοὺς θνητούς. Ἀλλ' οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες, οἱ εὐπατρίδαι, οὐδεμιᾶς ποτε πόλεως ἐπροξένησαν τὸν ὄλεθρον· ἐνῷ ὅταν φανῇ ἀρεστὸν εἰς τοὺς κακοὺς τὸ ὑβρίζειν καὶ ἀρχίσωσι νὰ φθείρωσι τὸν δῆμον, καὶ νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς ἀδικοῦντας δίκαιον, ἕνεκα ἰδίου κέρδους καὶ κράτους, τότε ἐπέρχονται στάσεις καὶ ἐμφύλιοι φόνοι ἀνδρῶν.

Ἐν τούτοις πολλοὶ τῶν δειλῶν,τῶν κακῶν,τῶν ἀγοραίων ἐκείνων ἀνθρώπων ἐπλούτησαν διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἱκανότητος αὐτῶν, πολλοὶ δὲ τῶν εὐπατριδῶν κατεδέχθησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς συγγενικὰς πρὸς τοὺς νεοπλούτους τούτους σχέσεις. Τοῦτο φέρει εἰς ἀγανάκτησιν τὸν ποιητήν μας.

Οὔ ποτε δουλείη κεφαλὴ ἰθεῖα πέφυκεν,
ἀλλ' αἰεὶ σκολιή, καὐχένα λοξὸν ἔχει.
Οὔτε γὰρ ἐκ σκίλλης (ἀπὸ τοῦ κρομμύου) ῥόδα φύεται, οὐδ' ὑάκινθος,
οὔτε ποτ' ἐκ δούλης τέκνον ἐλευθέριον.

Καὶ ὅμως ἐσθλὸς ἀνὴρ δὲν αἰσχύνεται νὰ λάβῃ σύζυγον κακὴν κακοῦ θυγατέρα, ἀρκεῖ νὰ δώσῃ αὕτη εἰς αὐτὸν χρήματα πολλά, οὐδὲ γυνὴ ἐν γένει ἀποποιεῖται πλούσιον σύζυγον, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ προτιμᾷ τὸν πλούσιον.

Χρήματα γὰρ τιμῶσι· καὶ κακοῦ ἐσθλὸς ἔγημεν,
καὶ κακὸς ἐξ ἀγαθοῦ· πλοῦτος ἔμιξε γένος.
Οὕτω μὴ θαύμαζε γένος, Πολυπαΐδη, ἀστῶν
μαυροῦσθαι· σὺν γὰρ μίσγεται ἐσθλὰ κακοῖς.

Ἀλλ' ἤδη ὑπερισχύει ἡ δημοκρατικὴ μερίς· οἱ πολλοὶ λαμβάνουσι τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ γίνονται κύριοι τῶν πραγμάτων. Τότε ὁ Θέογνις παρίστησι φοβερὰν τῆς πολιτείας εἰκόνα, παραβάλλει αὐτὴν μὲ πλοῖον φερόμενον, ἐν νυκτὶ ζοφερᾷ, διὰ μέσου τοῦ Μηλίου

πόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ἡ θάλασσα τὸ καταπατεῖ πανταχόθεν, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ δὲν θέλουσι νὰ ἀντλήσωσι, διὸ τὸ πλοῖον κινδυνεύει νὰ καταποντισθῇ.

οὕνεκα νῦν φερόμεσθα καθ' ἱστία λευκὰ βαλόντες
Μηλίου ἐκ πόντου νύκτα διὰ δνοφερήν·
ἀντλεῖν δ' οὐκ ἐθέλουσιν· ὑπερβάλλει δὲ θάλασσα
ἀμφοτέρων τοίχων· ἦ μάλα τις χαλεπῶς
σώζεται· οἱ δ' ἔρδουσι· κυβερνήτην μὲν ἔπαυσαν
ἐσθλόν, ὅ τις φυλακὴν εἶχεν ἐπισταμένως·
χρήματα δ' ἁρπάζουσι βίῃ, κόσμος δ' ἀπόλωλεν.
δασμὸς δ' οὐκέτ' ἴσως γίνεται ἐς τὸ μέσον,
φορτηγοὶ δ' ἔχουσι, κακοὶ δ' ἀγαθῶν καθύπερθεν.
Δειμαίνω, μήπως ναῦν κατὰ κῦμα πίῃ.

Τότε ὁ Θέογνις ἀναγκάζεται μετὰ πολλῶν ἄλλων ὁμοφρόνων ν' ἀποδημήσῃ. καὶ φιλοξενεῖται μὲν ἐν Σικελίᾳ, φιλοξενεῖται δὲ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Σπάρτῃ καὶ παντοῦ ὅπου ἄρχουσιν ἔτι οἱ ἄριστοι, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῇ τέρψιν τινά, διότι οὐδὲν φίλτερον τῆς πατρίδος.

Ἦλθον μὲν γὰρ ἔγωγε καὶ εἰς Σικελήν ποτε γαῖαν,
ἦλθον δ' Εὐβοίης ἀμπελόεν πεδίον,
Σπάρτην τ' Εὐρώτα δονακοτρόφου ἀγλαὸν ἄστυ·
καὶ μ' ἐφίλευν προφρόνως πάντες ἐπερχόμενον·
ἀλλ' οὔτις μοι τέρψις ἐπὶ φρένας ἦλθεν ἐκείνων.
Οὕτως οὐδὲν ἄρ' ἦν φίλτερον ἄλλο πάτρης.

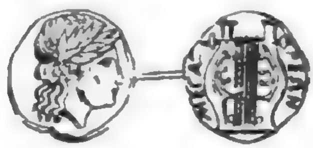
Νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὰ παράπονα τῶν Γάλλων ἐκείνων, οἵτινες δυσαρεστηθέντες διὰ τὰς μεταβολὰς τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ἡ μεγάλη αὐτῶν ἐπανάστασις, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὴν ἀπεδήμησαν εἰς τὴν ξένην καὶ ἐφιλοξενήθησαν μὲν εἰς τὴν Γερμανίαν, Ρωσίαν, εἰς τὴν 'Αγγλίαν, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν θρηνοῦντες διὰ τὴν στέρησιν τῆς πατρίδος· τοσοῦτον εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ πάθη καὶ παθήματα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά. Τελευταῖον ἐπανῆλθον οἱ φυγάδες Μεγαρεῖς οἴκαδε, καὶ διὰ τὴν ἀφροσύνην τοῦ δήμου, κατέστησαν αὖθις κύριοι τῶν πραγμάτων. 'Αλλ' ὁ Θέογνις, διδαχθεὶς ἤδη ὑπὸ τῆς δυστυχίας, ἀνῆκεν εἰς τὴν σωφρονεστέραν ἐκείνην τῶν εὐπατριδῶν μερίδα, ἥτις οὔτε εἰς ἐκδικήσεις ἤθελε νὰ ἐκτραχηλισθῇ, οὔτε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ἀποκλειστικοῦ τῶν ὀλίγων κράτους, ἀλλά, τὴν μέσην βαδίζουσα, κατώρθωσε νὰ συμβιβάσῃ ὁπωσοῦν τὰ παλαιὰ συμφέροντα μετὰ τῶν νέων.

Ἥσυχος, ὥσπερ ἐγώ, μέσην ὁδὸν ἔρχεο ποσσίν
μηδ' ἑτέροισι διδούς, Κύρνε, τὰ τῶν ἑτέρων.
Πατρίδα κοσμήσω, λιπαρὴν πόλιν, οὔτ' ἐπὶ δήμῳ
τρέψας οὔτ' ἀδίκοις ἀνδράσι πειθόμενος.

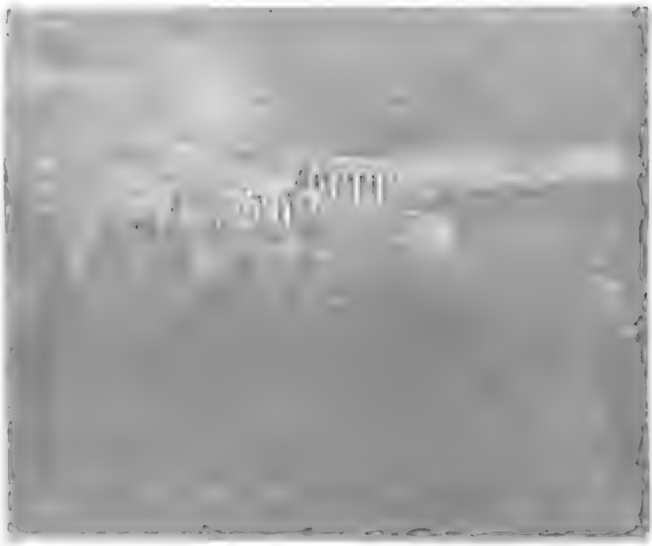
Περὶ τὰ μέσα λοιπὸν τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, πᾶσαι αἱ τυραννίδες τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου ἐκλείπουσι· καί, ὡς λέγεται, κατηργήθησαν, αἱ κυριώτεραι τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ἡ ἐν Σικυῶνι καὶ ἡ ἐν Κορίνθῳ, διὰ τῆς Σπάρτης. Ἡ ὀλιγαρχικὴ αὕτη

πόλις εἶχε τφόντι συμφέρον νὰ μὴ ὑπερισχύσῃ μηδαμοῦ, εἰ δυνατόν, τὸ πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἦτο πολεμιώτατον πάσης ὀγιγαρχίας· καὶ προσκαλουμένη εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν ταπεινουμένων ὀλιγαρχιῶν τῶν ἄλλων πόλεων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπήκουε προθύμως, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐλάμβανεν ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀξίωμα τοῦ προστάτου τῶν πόλεων ἐκείνων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδαμοῦ φαίνονται ἀνορθωθεῖσαι, μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν τυράννων, αἱ προηγουμένως ἐπικρατήσασαι κληρονομικαὶ ὀλιγαρχίαι· ἀλλ'. αἱ διαδεχθεῖσαι αὐτὰς τιμοκρατίαι, δηλαδὴ ἀριστοκρατίαι στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ γένους, συνέφερον εἰς τὴν Σπάρτην, ὡς φαίνεται, πλειότερον ἢ τὰ ἐξαιρέτως ἀντολιγαρχικὰ πολιτεύματα τῶν τυράννων. Ὅθεν βλέπομεν αὐτὴν περὶ τὸ 524 ἔτος ἐπιχειροῦσαν νὰ καταβάλῃ καὶ τὸν τύραννον τῆς Σάμου Πολυκράτην, πέμπουσαν δ' ἐπὶ τούτῳ, διὰ πλοίων κορινθιακῶν, στρατὸν εἰς τὴν ἀπωτάτην ἐκείνην νῆσον. Καὶ τότε μὲν ἀπέτυχε· περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἐπεμβαίνει πάλιν ἐπὶ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τῶν τυράννων, καὶ εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα. Ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς ἀνεδείχθη εὐτυχεστέρα. Οἱ ἐν Ἀθήναις τύραννοι κατελύθησαν, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις, ἀντὶ τῆς τυραννίδος, προέκυψε δύναμις ἄγνωστος ἕως τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δημοκρατικὴ δύναμις, ἥτις ἔμελλε νὰ ἀποβῇ ἀντίπαλος τῆς Σπάρτης πολὺ φοβερωτέρα παντὸς τυράννου καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ὁλοσχερῆ ἀλλοίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος.

Ἀργυροῦν νόμισμα τῶν Μεγάρων

(Ἀπόλλων καὶ λύρα)

Ἡ τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἔχει σήμερον Ἀκρόπολις

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ

ΑΘΗΝΑΙ

Ἡ Ἀττικὴ σχηματίζει, εἰς τὸ νοτιανατολικώτατον τῆς χέρσου Ἑλλάδος τριγωνοειδῆ χερσόνησον, τῆς ὁποίας τὴν στερεὰν βάσιν ἀποτελοῦσι τὰ ὄρη τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, δι' ὧν ἡ χώρα αὕτη συνορεύει μετὰ τῆς πρὸς βορρᾶν κειμένης Βοιωτίας. Κορυφὴ τοῦ τριγώνου εἶναι ἡ πρὸς μεσημβρίαν νεύουσα ἄκρα τοῦ Σουνίου· καὶ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι Μεγαρίδος δυτικομεσημβρινὴν πλευρὰν αὐτοῦ, βρέχουσι τὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου ὕδατα, τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι Βοιωτίας ἀνατολικὴν πλευρὰν βρέχει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χερσονήσου ταύτης ὑποδιαιρεῖται εἰς τέσσαρα διαφόρων σχημάτων τμήματα. Ὁ Βριλησσός, δηλαδὴ τὸ περίφημον διὰ τὸν λευκὸν αὐτοῦ λίθον ὄρος, τὸ ὀνομασθὲν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους Πεντελικόν, ἐκφυόμενος ἐκ τοῦ μέσου Πάρνηθος, καὶ φερόμενος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ τριγώνου πλευράν, χωρίζει ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἀττικῆς τὸ βορειότερον καὶ ὑψηλότερον ταύτης μέρος, τὸ ὁποῖον, ἔχον σχῆμα ἐπίσης τριγώνου, ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Διακρία καὶ κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν [illegible]στέρων γεωργῶν· εἰς τὴν παραλίαν τῆς Διακρίας, ἄντικρυ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ Εὔ[illegible], καὶ ἰδίως εἰς τ[illegible] νοτιανατολικὴν [illegible] τῆς παραλίας ταύτης, κεῖται τὸ περίφημον χωρίον τοῦ Μαραθῶνος. Ἔπειτα ἐκ [illegible] τοῦ Βριλησσοῦ ἐκφύεται

ὁ Ὑμηττός, ἐκ δὲ τῆς Πάρνηθος τὸ Αἰγάλεων, καὶ τὰ δύο ταῦτα ὄρη κατέρχονται παραλλήλως σχεδὸν πρὸς τὴν δυτικομεσημβρινὴν τοῦ μεγάλου ἀττικοῦ τριγώνου πλευράν. Μεταξὺ τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἁπλοῦται, ἐν σχήματι τραπεζίου, ἡ πεδιὰς ἥτις ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ἰδίως Πεδίον καὶ κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν πλουσίων γαιοκτητῶν· ἐντὸς τοῦ Πεδίου τούτου ὑψοῦται ἡ μεγαλώνυμος τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Πάλιν δὲ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ὑμηττοῦ, μεταξὺ τοῦ ὄρους τούτου καὶ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ ὅλου ἀττικοῦ τριγώνου πλευρᾶς, κεῖται ἕτερον αὐτοῦ τμῆμα, ἔχον σχῆμα ὁμοίως τραπεζίου σχεδόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ παραλία, ἡ ἀπὸ τῆς μεσημβρινωτέρας ἄκρας τοῦ Ὑμηττοῦ, τῆς λεγομένης τὸ πάλαι μὲν Ζωστῆρος, νῦν δὲ Βάρης, μέχρι τοῦ Σουνίου καὶ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Βριλησσοῦ ἐκτεινομένη, ὠνομάζετο ἰδίως Παραλία καὶ κατῳκεῖτο, πρὸ τῶν Μηδικῶν, ὑπὸ τῶν μετερχομένων τὴν ναυτιλίαν Ἀθηναίων· τὸ μεσογαιότερον τοῦ τμήματος τούτου ἐκαλεῖτο, κατ' ἀντίθεσιν τῆς παραλίας, ὅπως καὶ σήμερον, Μεσόγαια. Ἀφ' ἑτέρου, πρὸς δυσμὰς τοῦ Αἰγάλεω, μεταξὺ τούτου καί τινων λόφων οἵτινες κατέρχονται ἀπὸ τοῦ Κιθαιρῶνος ἐπὶ τὴν θάλασσαν, παραλλήλως πρὸς τὸ Αἰγάλεων, καὶ διὰ τὸ σχῆμα ὀνομάζονται Κέρατα, κεῖται τὸ πεδίον τῆς Ἐλευσῖνος καὶ ἰδίως τὸ περίφημον ἐν τῇ μυθολογίᾳ διὰ τὰ δῶρα τῆς Δήμητρος Θριάσιον πεδίον· τὰ δὲ Κέρατα χωρίζουσι τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τῆς Μεγαρίδος. Ἡ Ἀττικὴ εἶναι χώρα μικρά, ἄγονος, ἄνυδρος, διότι οἱ περιώνυμοι ἐκεῖνοι Κηφισὸς καὶ Ἰλισὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ρυάκια, ἐνίοτε παντελῶς ἐκλείποντα. Ἔχει ὅμως ἡ μικρὰ αὕτη τῆς γῆς γωνία προτέρημα μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ· θαυμαστήν τινα τῆς ἀτμοσφαίρας διαύγειαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ οὐρανὸς φαίνεται προσμειδιῶν ἐνταῦθα ἱλαρώτερον πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ καλῶν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἄκουσαν πρὸς τὰ αἰθέρια ὕψη, τὰ δὲ ὄρη λαμβάνουσιν ἐκ διαλειμμάτων, μάλιστα περὶ δυσμὰς ἡλίου, χρωματισμοὺς μαγικούς, ἐναρμονίους, καλλιτεχνικούς. Ὥστε δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἄπορον ὅτι ἐνταῦθα παρήχθησαν αἱ ὑψηλόταται τῆς διανοίας μελέται καὶ τὰ εὐγενέστατα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα.

Περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη ἀντεπεξῆλθον κατ' ἀλλήλων ὡς ἐκπροσωποῦσαι δύο διαφόρους φυλὰς καὶ δύο ἀντιθέτους κόσμους. Ἀλλ' εἰς τοὺς προηγουμένους χρόνους τοσοῦτον ἀπότομος καὶ φυλετικὴ ἀντίθεσις δὲν ὑποδεικνύεται οὔτε ὑπὸ τῶν παραδόσεων οὔτε ὑπὸ τῶν γεγονότων. Εἴδομεν ἤδη ὅτι αἱ δωρικαὶ πόλεις διέφερον τῆς Σπάρτης κατά τε τὸ πολίτευμα, τὸν βίον καὶ τὸ πνεῦμα· τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, αἱ πόλεις αὗται ἦσαν καθ' ὅλα ταῦτα πολὺ οἰκειότεραι πρὸς τὰς Ἀθήνας, οἵαι αὗται διεπλάσθησαν βραδύτερον, ὅτε ἐλογίζοντο πρωτεύουσα τοῦ Ἰωνισμοῦ. Αὐτὴ ἡ ὕπαρξις Ἰώνων ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι δὲν πιστοῦται τότε ἀποχρώντως. Ἀναφέρονται μὲν Ἴωνες ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῆς περὶ Ἡρακλειδῶν παραδόσεως, ἀλλὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη παντελῶς ἀγνοοῦσι τοὺς Ἴωνας τούτους. Τὰ ὀνόματα τῶν Ἰώνων καὶ Αἰολέων δὲν ἀναφαίνονται βεβαίως καὶ ἀναμφισβητήτως εἰμὴ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀποδιδόμενα αὐτόθι εἰς δύο μεγάλας ἀποίκων ὁμάδας, ἀποδημησάντων ἐντεῦθεν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἀλλ' αἱ περὶ τῶν ἀποικήσεων τούτων παραδόσεις, αἱ ὑπὸ τοῦ

105 Ἐν Ἰλ. Ν, 685 ἀναφέρονται μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ «Ἰάονες ἑλκεχίτωνες», ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον (στ. 698) ἀναφέρονται καὶ Ἀθηναῖοι, ὑποτίθεται ὅτι οἱ Ἰάονες οὗτοι εἰσὶν Ἀθηναῖοι. Τινὲς ἐν τούτοις, ὡς ὁ Heyne, θεωροῦσιν ὑποβολιμαῖον τὸν περὶ Βοιωτῶν καὶ Ἰαώνων στίχον μετὰ τῶν δύο μεθεπομένων· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν Ὀδυσσ. σ, 246 «Ἴασον Ἄργος» ἑρμηνεύουσί τινες ὡς Ἄργος Ἰωνικόν.

ΧΑ ΟΙ ΔΗΜΟΙ ΑΤΤΙΚΗΣ

Στράβωνος καὶ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμεναι, συγχέουσι παραδόξως τὰς φυλὰς ἐκείνων πρὸς ἀλλήλας τε καὶ πρὸς τὴν ἀχαϊκήν. Εἰς μὲν τοὺς Ἴωνας ἀποδίδουσιν ἡγεμόνας Αἰολίδας, εἰς δὲ τοὺς Αἰολεῖς Πελοπίδας, ἀποσιωπῶσι δὲ τὸ τῶν Ἀχαιῶν ὄνομα, ἐνῷ πᾶσαι συμφωνοῦσιν ὅτι αἱ μὲν αἰολικαὶ ἀποικίαι ἱδρύθησαν ὑπὸ Ἀχαιῶν ἐξωσθέντων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν Λακωνίας, καὶ ὅτι μετὰ τῶν Ἀχαιῶν τούτων συνετάχθησαν Βοιωτοὶ καὶ Λοκροί· ὅτι ἐν ἄλλαις λέξεσι τὰς ἀποικίας ταύτας ἔκτισαν ἔθνη περιλαμβανόμενα ἐν τῷ ὁμηρικῷ καταλόγῳ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν. Οἱ δὲ ἄποικοι οἱ κτίσαντες ἐν Ἀσίᾳ τὰς δώδεκα ἰωνικὰς κληθείσας πόλεις ἦσαν, καθ' Ἡρόδοτον, κρᾶμα ποικίλων φυλῶν, τοῦ ὁποίου ἐλαχίστην μοῖραν ἀπετέλουν οἱ *νομίζοντες γενναιότατοι* εἶναι Ἰώνων. «Τῶν Ἄβαντες μὲν ἐξ Εὐβοίης εἰσὶ οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα, τοῖσι Ἰωνίης μέτα οὐδὲ τοῦ οὐνόματος οὐδέν, Μινύαι δὲ Ὀρχομένιοι ἀναμεμίχαται καὶ Καδμεῖοι καὶ Δρύοπες καὶ Φωκέες ἀποδάσμιοι καὶ Μολοσσοὶ καὶ Ἀρκάδες καὶ Πελασγοὶ καὶ Δωριέες Ἐπιδαύριοι, ἄλλα τε ἔθνεα πολλὰ ἀναμεμίχαται· οἱ δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρυτανηίου τοῦ Ἀθηναίων ὁρμηθέντες καὶ νομίζοντες γενναιότατοι εἶναι Ἰώνων, οὗτοι δὲ οὐ γυναῖκας ἠγάγοντο εἰς τὴν ἀποικίην ἀλλὰ Καείρας ἔσχον, τῶν ἐφόνευσαν τοὺς γονέας.» Ἐνῷ δὲ εἴδομεν τοὺς Βοιωτοὺς τοσοῦτον συμπράξαντας εἰς τὴν αἰολικὴν ἀποικίαν, ὥστε αὕτη, κατὰ Στράβωνα, καὶ βοιωτικὴ προσηγορεύθη, μανθάνομεν παρὰ τοῦ Παυσανίου, ὅτι Βοιωτοὶ συνέδραμον προσέτι εἰς τὴν ἰωνικὴν ἀποικίαν. Ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου συνάγεται ὅτι οὐδ' οἱ ἕτεροι οὗτοι ἄποικοι εἶχον κοινόν τινα ἰδιάζοντα αὐτοῖς φυλετικὸν χαρακτῆρα καὶ ὅτι οἱ πλεῖστοι τοὐλάχιστον αὐτῶν ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, οὓς παρὰ τῷ Ὁμήρῳ βλέπομεν ὀνομαζομένους Ἀχαιούς.

Ἀθηναϊκὸν νόμισμα φέρον ἐκτὸς τῆς γλαυκὸς καὶ τέττιγα, σύμβολον τοῦ Κέκροπος καὶ τῶν αὐτοχθόνων

Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον διδακτικαὶ εἶναι ἕτεραί τινες ἀποκαλύψεις τοῦ Ἡροδότου. Πρὸ μικροῦ παρεθέσαμεν χωρίον αὐτοῦ ἐν ᾧ ὁμιλεῖ περὶ γνησίων τινῶν Ἰώνων καὶ ὡς τοιούτους μάλιστα αἰνίττεται τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλαχοῦ ὅμως λέγει· «Οἱ μέν νυν ἄλλοι Ἴωνες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔφυγον τὸ οὔνομα οὐ βουλόμενοι Ἴωνες κεκλῆσθαι, ἀλλὰ καὶ νῦν φαίνονταί μοι οἱ πολλοὶ αὐτῶν ἐπαισχύνεσθαι τῷ οὐνόματι.» Πῶς συμβιβάζεται ἡ ἀποστροφὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ τῆς δοξασίας ὅτι ἦσαν καὶ ἐκαλοῦντο ἀνέκαθεν Ἴωνες ; Καὶ σημειωτέον ὅτι τὸ τελευταῖον τῆς μαρτυρίας ταύτης μέρος εἶναι ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας, διότι ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὡς αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος ἀνὴρ κάλλιστα εἰδὼς τήν τε πόλιν ἐκείνην καὶ τὰς διαθέσεις τῶν κατοίκων αὐτῆς.

»Τὸ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἰώνων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ζή-
»τημα εἶναι λίαν πολύπλοκον καὶ δυσχερές, ἰδίως ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν Ἀθηναίων πρὸς
»τὸ Ἰωνικὸν φῦλον. Ἡ κοινῶς ἐπικρατοῦσα γνώμη, ἣν ἀσπάζεται καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος
»εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα ἐγένετο γνωστὸν τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀποικιῶν. Εἶναι
»ἀληθὲς ὅτι οἱ παρ' Ὁμήρῳ ἅπαξ (Ν 685) ἀναφερόμενοι «*Ἰάονες* ἑλκεχίτωνες» παρί-
»στανται ἐνταῦθα ὡς λαὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῆς Ἀττικῆς, καὶ τὸ τῆς Ὀδυσσείας
»δὲ (Σ 246) Ἴασον Ἄργος ἑρμηνεύουσί τινες Ἄργος Ἰωνικόν. Ἀλλὰ αἱ Ὁμηρικαὶ
»αὗται μαρτυρίαι δὲν ἀναιροῦσι τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν ἐν ταῖς ἀποικίαις τὸ πρῶτον ἐγέ-
»νετο γνωστὸν τὸ ὄνομα. Ὁπωσδήποτε τὸ τῶν Ἰώνων ὄνομα ἐπεκράτησεν ὕστερον ἐν τῇ
»Ἀττικῇ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, καθ' ὃν χρόνον τὸ τῶν Δωριέων ἐπεκράτησεν ἐν Πελοπον-
»νήσῳ καὶ οἱ Ἴωνες διεκρίθησαν εἰς Ἀσιανοὺς καὶ εἰς Εὐρωπαίους (Ἡροδ. Η, 9. «Ἰω-

»νας τοὺς ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικημένους») καὶ ὁ Αἰγιαλὸς τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῆς »'Αττικῆς παρεστάθη ὡς πρώτη χώρα τῶν 'Ιώνων. 'Αναντίρρητον ἐξ ἄλλου ὅμως εἶναι »ὅτι τὰ ὀνόματα Ἴων καὶ 'Ιωνία μᾶλλον ἐπιχώρια φαίνονται ἐν τῇ ἀσιατικῇ ἢ ἐν τῇ »εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι. 'Εκ τούτου δὲ ἰδίως λαβὼν ἀφορμὴν ὁ 'Ερνέστος Κούρτιος ἐν τῇ »περιφήμῳ αὐτοῦ διατριβῇ «Οἱ Ἴωνες πρὸ τῆς 'Ιωνικῆς ἀποικίας (Die Ionier vor »der ionischen Wanderung)», ἣν ἐξέδωκε τῷ 1855, ἐξήνεγκε νέαν ὅλως περὶ τῆς ἀρχῆς »καὶ τῆς πρώτης κοιτίδος τῶν 'Ιώνων θεωρίαν, ἣν ἀνέπτυξεν ὕστερον καὶ ἐν τῇ 'Ελληνικῇ »αὐτοῦ ἱστορίᾳ ὑπὸ εὐρύτερον πνεῦμα. 'Ο Κούρτιος, στηριζόμενος ἰδίως ἐπί τινος Αἰγυ-»πτιακῆς ἐπιγραφῆς ἀναγομένης εἰς τὸν 15 π. Χ. αἰῶνα, ἐν ᾗ, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Αἰγυ-»πτιολόγου Λιψίου γενομένην ἑρμηνείαν, ἐνόμισεν ὅτι εὗρε τὸ ὄνομα τῶν 'Ιώνων ὡς οἰ-»κητόρων τῆς Μ. 'Ασίας, ἐξήνεγκεν ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ τὴν θεμελιώδη »γνώμην, ὅτι ἡ φυλὴ τῶν 'Ιώνων δὲν μετῴκησεν ἐν ἀρχῇ ἐξ Εὐρώπης εἰς 'Ασίαν, ἀλλ' »ἐξ 'Ασίας εἰς Εὐρώπην.

»'Αλλὰ καὶ ἄλλο τι ἔρεισμα στερεὸν ἐν τῇ τότε καταστάσει τῆς ἐπιστήμης εἶχεν »ὁ Κούρτιος ὑπὲρ τῆς θεωρίας αὐτοῦ. Κατὰ τὰς τότε ἐπικρατούσας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ δια-»σπορᾶς τῶν 'Ινδογερμανικῶν ἢ 'Αρίων λαῶν θεωρίας ἴσχυεν ἡ δόξα ὅτι οἱ Ἄριοι τῆς Μ. 'Ασί-»ας ἀπὸ τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ 'Αρμενικοῦ ὀροπεδίου μέχρι τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Φρυγικοῦ »τοῦ κειμένου ἐν τῷ κέντρῳ περίπου τῆς Μ.'Ασίας καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν »καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῆς 'Ιταλίας, ἀπετέλουν μίαν ἰδίαν »ὁμοφυλίαν συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους λαῶν, τὴν ὁμοφυλίαν τὴν Φρυγοπελασγικὴν ἢ 'Ιτα-»λοπελασγικήν. 'Υπετίθετο δέ, κατὰ τὰς μνημονευθείσας θεωρίας, ὅτι ἡ ὁμοφυλία αὕτη, »ἀποσπασθεῖσα κατὰ τὸν Καύκασον ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἐκ τῆς μέσης 'Ασίας (ἐκ τῆς Βακ-»τρικῆς καὶ τῆς *'Αριανῆς* ἢ *'Ιράν*) πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν Εὐρώπην χωροῦντος καὶ ἐκ τοῦ »Καυκάσου εἰς βορείους (Γερμανούς, Σλαύους καὶ Κελτούς) καὶ εἰς νοτίους (Φρυγοπε-»λασγοὺς ἢ 'Ιταλοπελασγούς) διαιρεθέντος κορμοῦ, ἠκολούθησε τὴν διὰ τοῦ 'Αρμενικοῦ »καὶ τοῦ Φρυγικοῦ ὀροπεδίου ὁδὸν μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἐντεῦθεν διὰ τῶν »νήσων τοῦ Αἰγαίου περαιωθεῖσα εἰς τὰς νοτίους 'Ελληνικὰς χώρας ἀπετέλεσε τὸν λαὸν »ἰδίως τὸν 'Ελληνικὸν τῶν παραλίων· ὅπως διὰ τοῦ 'Ελλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου δια-»βᾶσα εἰς τὴν 'Ελληνικὴν χερσόνησον ἀπετέλεσε τοὺς Θρᾷκας καὶ Μακεδόνας καὶ τοὺς »διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς τὴν βόρειον 'Ελλάδα ἐκταθέντας λαούς, τοὺς 'Ηπειρώτας »καὶ τοὺς ἰδίως Ἕλληνας, ἤτοι τοὺς Δωριέας καὶ ἄλλους μεσογείους λαοὺς τῆς βορείας »'Ελλάδος. Τοιαύτης ἐπικρατούσης γενικῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐκ τῶν δυτικῶν παραλίων »τῆς νῦν Μικρᾶς 'Ασίας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν 'Ελλάδα μεταβάσεως λαῶν Μι-»κρασιατῶν ὁμοφύλων, εὐλογωτάτη ἐφαίνετο τῷ Κουρτίῳ ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ Ἴωνες, οἱ »γνωστοὶ τὸ πρῶτον ἐν 'Ασίᾳ (οἱ ἀμφιβόλως μνημονευόμενοι παρ' 'Ομήρῳ ἐν 'Ιλιάδι Ν, »685 μετὰ Βοιωτῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ 'Ελλάδι· «ἔνθα δὲ Βοιωτοὶ καὶ 'Ιάωνες ἑλκεχιτῶνες» »γνωστοὶ δὲ ὡς ἐνόμιζεν ὁ Κούρτιος ἐν ἐπιγραφῇ Αἰγυπτιακῇ τοῦ 15 π. Χ. αἰῶνος ὡς »λαὸς Μικρασιανὸς (ἴδ. ἀνωτέρω εἰσαγωγήν), ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἐξ 'Ασίας εἰς τὰς νήσους καὶ »τὰς παραλίας τὰς 'Ελληνικὰς διασπαρέντες Ἄριοι, συγγενεῖς ἰδίως τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Μ. »'Ασίᾳ 'Αρίων Φρυγοπελασγῶν τῶν οἰκούντων ἐνταῦθα πρὸ τῆς λεγομένης ἀπὸ τῆς Εὐ-»ρωπαϊκῆς 'Ελλάδος εἰς τὴν 'Ασίαν ἀποικήσεως Αἰολέων καὶ 'Ιώνων («τῆς τῶν Αἰολέων »καὶ τῶν 'Ιώνων περαιώσεως εἰς τὴν 'Ασίαν», ὡς λέγει ὁ Στράβων ΙΔ. 621). Οἱ Ἴω-»νες οὗτοι, καταλαμβάνοντες κατὰ μικρὸν τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας τὰς εὐρωπαϊκὰς »τῆς 'Ελλάδος, ἔφερον ἐνταῦθα στοιχεῖα τοῦ 'Ασιατικοῦ πολιτισμοῦ, μεταδίδοντες τοῦ-»τον εἰς τοὺς μεσογειότερον οἰκοῦντας (βορειόθεν ἐκ Θράκης καὶ Μακεδονίας ἐλθόντας)

»ομοφυλους μεσογείους γενομένους καὶ διὰ τοῦτο ἧττονα πολιτισμὸν καὶ ἡμέρωσιν ἔχον-
»τας ὁμοφύλους (τοὺς Ἕλληνας Δωριέας καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν) καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης
»ἀλληλεπιδράσεως τοῦ θαλασσίου ἤτοι τοῦ νησιωτικοῦ καὶ παραλιακοῦ Ἑλληνικοῦ ἐξ
»ἑνὸς καὶ τοῦ μεσογειακοῦ Ἑλληνικοῦ ἀφ' ἑτέρου παρήχθη τὸ κυρίως Ἑλληνικόν, και
»μετὰ τούτου ἡ κυρίως Ἑλληνικὴ ἱστορία ἡ συνισταμένη πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀλληλε-
»πίδρασιν ταύτην καὶ εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀμοιβαίως ἐπιδρώντων ἐπ' ἄλληλα στοιχείων
»(τοῦ Ἑλληνικοῦ Δωρικοῦ καὶ τοῦ Πελασγικοῦ Ἰωνικοῦ καθ' Ἡρόδοτον). Ἀφοῦ δὲ
»οὕτω διὰ τῆς Ἰωνικῆς ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην βαθμηδόν, ἀλλὰ συνεχῶς γενομένης κι-
»νήσεως διεπλάσθη τὸ Ἑλληνικὸν τοῦ Ὁμηρικοῦ κόσμου, τότε ἤρξατο καὶ παλινδρομική
»τις πρὸς τὴν Ἀσίαν κίνησις ἀποικιακή, ἧς μόνον οἱ Ἕλληνες τῶν ἱστορικῶν χρόνων λα-
»βόντες συνείδησιν παρέστησαν τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἴωνας ὡς ἐξ Εὐρώπης ἀποικήσαντας καὶ ἐν
»τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι ἐζήτησαν τὴν κοιτίδα καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ἀσιανῶν Ἰώνων, δημιουρ-
»γήσαντες πρὸς τοῦτο παραδόσεις μὴ ἑρμηνευούσας τὴν ἀληθῆ ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων.

»Πλὴν τῶν ῥηθέντων γενικῶν ἐπιχειρημάτων πολλὰ ἠρύσατο ὁ Κούρτιος ἰδιαίτερα
»ἐπιχειρήματα, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως
»τῆς παναρχαίας. Πρῶτον ὅτι, ἐνῷ τῶν Δωριέων καὶ τῶν Αἰολέων ὡς πρώτη κοιτὶς ἀναφέ-
»ρεται ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἡ Ἑλλὰς ἡ μεσογαία καὶ βορεία, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ
»Ἤπειρος, ὡς μητρόπολις τῶν Ἰώνων παραδίδοται ἡ μικρὰ Ἀττική, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι
»δὲν φαίνονται ἔκπαλαι Ἴωνες. Ἔπειτα ὁ Κούρτιος συνεδύασε τὴν περὶ Ἰώνων θεωρίαν
»μετ' ἄλλης τινὸς γενικωτέρας θεωρίας ἐξαγομένης ἐκ τῶν παραδόσεων τῶν ἀναφερομένων
»εἰς τὴν ἐπὶ την γένεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπίδρασιν τῶν Φοινίκων. Οἱ Φοί-
»νικες οἱ ἐκπροσωποῦντες ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ τὴν ἀνατολικὴν καθόλου ἐπὶ τὴν ἐξέ
»λιξιν τῆς ἱστορίας ταύτης ἐπίδρασιν, παρίστανται ὡς μεσάζοντες μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ
»Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Φοινίκων τούτων, κατὰ Κούρτιον, λανθάνουσιν οἱ
»Ἴωνες οἱ Ἀσιανοί, οὓς οἱ Ἕλληνες, ἐκλιπούσης ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν κατὰ τοὺς ἱστο-
»ρικοὺς χρόνους πάσης ἀναμνήσεως τῶν Ἰώνων τούτων, ἐνόμισαν Φοίνικας ἢ μᾶλλον συ-
»νέχεον πρὸς τοὺς Φοίνικας. Οἱ Ἴωνες λοιπὸν οἱ προϊστορικοὶ ἦσαν οἱ ἀποικήσαντες τὰς
»Θήβας καὶ ἐνεγκόντες αὐτόσε τὰ Φοινικικὰ γράμματα. Οὗτοι ἦσαν οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν
»Φοινίκων καταλαμβάνοντες Ἑλληνικὰς νήσους καὶ παραλίας καὶ εἰσάγοντες εἰς τὸν βίον
»τῶν Ἑλλήνων στοιχεῖα πολιτισμοῦ, τέχνης καὶ μύθων Ἀσιατικῶν. Ἐὰν δὲ τὰ στοιχεῖα
»ταῦτα, ὡς καί τινες Ἑλληνικαὶ νῆσοι καὶ παράλιαι χῶραι διετήρησάν που ὀνόματα Φοινι-
»κικὰ ἢ καθόλου Σημιτικά, καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἰώνων παραλαβόντων
»αὐτὰ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς. Τὰς εἰρημένας θεωρίας ὁ Κούρτιος συνδυάζει πρὸς τὸ γεγονὸς
»ὅτι καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ καθ' ἁπάσας τὰς παραλίας χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος,
»ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς ἄλλης ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν παρα-
»λίων τῆς Ἠπείρου, εὑρίσκονται ἴχνη Ἰωνικῆς ἀποικήσεως καὶ ἐνεργείας καὶ ὀνόματα Ἰω-
»νικά. Οἱ Μινύαι τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας, οἱ ἥρωες τῆς Ἀργοναυτικῆς στρατείας, οἱ
»Μινύαι τῆς Ἰωλκοῦ καὶ Ὀρχομενοῦ, οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν ναυτικὴν καὶ ἐμπορικὴν καὶ
»καθόλου ἐπιχειρηματικὴν ἀκμὴν τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος, εἰσὶν Ἴωνες, ὡς μαρτυρεῖ
»τὸ ὄνομα τοῦ Ἰάσωνος. Ἴωνες εἶναι καὶ οἱ Εὐβοεῖς, Ἰωνικαί εἰσιν αἱ Ἀθῆναι καὶ τὸ
»πλεῖστον τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰγαίου εἶναι Ἰωνικὸν ἐκ τοῦ Ἰω-
»νικοῦ αἰγαί=θάλασσαι, ὅπερ εὑρίσκομεν οὐ μόνον ἐν τῷ Αἰγεῖ, ὅστις κυρίως εἶναι ὁ μέ-
»γας θεὸς τῶν Ἰώνων καὶ τῶν ἄλλων παραλιακῶν λαῶν τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ ὃν οἱ Ἀθη-
»ναῖοι παρέστησαν ὡς μυθώδη πατέρα τοῦ ἥρωος αὐτῶν Θησέως· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὀνό-
»μασιν Αἴγινα, Αἰγιαλὸς ἢ Αἰγιάλεια τῆς Πελοποννήσου, Αἴγειρα, Αἰγαί, Αἴγιον Αἰγά·

»λεως, Αἰγίλεια, Αἰγιλία, Αἴγιλα. ἅτινα πάντα εἰσὶν ὀνόματα ἐπιχωριάζοντα ἀνὰ τὸ Αἰ-
»γαῖον, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς παραλίας τῆς Πελοποννήσου καὶ μνημεῖα Ἰωνικά.

»Αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς Αἰγύπτου φαίνεται Ἰωνικόν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς δυτικαῖς πα-
»ραλίαις τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἠπείρου, ὁπόθεν ἄρχεται ὁ Ἰό-
»νιος κόλπος, εὑρίσκει ὁ Κούρτιος ἴχνη ὑπάρξεως Ἰώνων. Διὰ τῶν Ἰώνων δὲ τούτων διεδόθη
»πανταχοῦ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς νήσους καὶ παραλίας ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ
»ἐν Πελοποννήσῳ ὕπαρξις λαῶν προϊστορικῶν καλουμένων Λελέγων ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ
»Καυκώνων ἐν τῇ δυτικῇ Πελοποννήσῳ καὶ Καρῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ, συνηγορεῖ κατὰ Κούρ-
»τιον ὑπὲρ τῆς ἐκτεθείσης θεωρίας. Διότι πάντες οὗτοι οἱ λαοὶ ὑπῆρχον καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ
»ἐν τοῖς τόποις ἀκριβῶς, ἐν οἷς βραδύτερον οἰκοῦσιν οἱ Ἴωνες, καὶ ὄντες πιθανώτατα
»προϊστορικοὶ Ἴωνες. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσι μνημονευόμενοι λαοὶ
τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ Τρῶες καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, εἰσὶ πάντες ὁμόφυλοι πρὸς τοὺς προϊ-
»στορικοὺς ἐκείνους Ἴωνας καὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲ οἱ στρατεύσαντες κατὰ τῆς Τροίας δὲν
»εἶναι ὅλως ξένοι καὶ ἀλλότριοι πρὸς τοὺς Τρῶας καὶ ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ὑπὸ τὴν ποιη-
»τικὴν αὐτοῦ μορφὴν φαίνεται πάλη μεταξὺ δύο τμημάτων τῆς αὐτῆς μεγάλης ὁμο-
»φυλίας λαῶν. Ἱστορικῶς δὲ ὁ λεγόμενος Τρωϊκὸς πόλεμος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐπική τις
»καὶ ποιητικὴ παράστασις τῶν ἐξ Αὐλίδος ὁρμηθέντων εἰς τὰς παραλίας τὰς Τρωϊκὰς
»Αἰολέων ἀποίκων. Ἀποικίαι τοιαῦται βεβαίως ἐγένοντο ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὰς παραλίας
»τῆς Μ. Ἀσίας, ἀλλ' αὗται ὡς ἐρρήθη ἦσαν, κατὰ Κούρτιον, παλινδρομικαί, καὶ ἀποι-
»κίαι οὐχὶ ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ καὶ ἀθρόαι γενόμεναι, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων, ὡς ἀναγκαία
»ἀκολουθία τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου ἐνεργοῦ κατασταθείσης ἀμοιβαίας
»ἐπικοινωνίας· ὀρθῶς δ' ὁ Στράβων χαρακτηρίζει τὴν Ἰωνικὴν καλουμένην εἰς τὴν Μ.
»Ἀσίαν ἀποίκησιν ἁπλῶς «περαίωσιν Αἰολέων καὶ Ἰώνων εἰς Ἀσίαν». Ἀλλ' ἡ δύναμις
»ἡ μεγάλη τῶν ἀποικιῶν, ἰδίως τῶν λεγομένων Ἰωνικῶν, ἡ μεγάλη αὔξησις καὶ ἐπίδοσις
»αὐτῶν, ἧς ἕνεκα αἱ ἀποικίαι αὗται τοσαύτας νέας ἐξέπεμψαν ἀποικίας εἰς τὸν Εὔξεινον
»καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον, ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης δυνάμεως τῶν προϊστορι-
»κῶν Ἰώνων, μεθ' ὧν συνεχωνεύθησαν οἱ ὀλίγοι ἐξ Ἑλλάδος ὕστερον μεταβάντες ἄποι-
»κοι. Οὕτω μόνον ἐξηγεῖται τὸ μέγα κράτος τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἄλλως τε αἱ
»πόλεις αἱ μεγάλαι τῆς Ἰωνίας, Μίλητος, Ἔφεσος, Σμύρνη κ.τ.λ. καὶ ὑπὸ τῆς μεταγε-
»στέρας παραδόσεως δὲν θεωροῦνται κτίσματα Ἑλλήνων ἀποίκων, ἀλλ' ἀναφέρονται ὡς
»ὑπάρχοντα πρὸ τῶν ἀποικιῶν, ὡς κτίσματα Καρῶν καὶ Λελέγων καὶ ἄλλων αὐτοχθόνων.
»Περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἰδίως ὁ Κούρτιος ἐξήνεγκε τὴν ἀξιοσημείωτον γνώμην καὶ θεω-
»ρίαν ὅτι οὐχὶ *ἐξιώνισαν* τὴν Μ. Ἀσίαν, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, ἀλλ' *ἐξιωνίσθησαν* ὑπὸ
»τῶν Ἰώνων τῆς χώρας ἐκείνης.

»Ἐναντίον τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Κουρτίου πολλαὶ ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο ἀντιρ-
»ρήσεις, ἰδίως δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ὁπότε ἔπεσον τὰ δύο πρῶτα καὶ κυριώ-
»τατα ἐρείσματα αὐτῆς. Ἓν τῶν ἐρεισμάτων τούτων εἶναι, καθὰ εἴρηται, ἡ δῆθεν μνεία
»τοῦ ὀνόματος Ἰώνων ὡς λαοῦ Ἀσιατικοῦ ἐν ἐπιγραφῇ Αἰγυπτιακῇ τοῦ 15 π. Χ. αἰῶ-
»νος. Καὶ ὅμως τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὄνομα, ὅπερ ὁ Λέψιος ἀνεγίνωσκε Iunanu, ἀνεγνώσθη
»εἶτα ἀκριβέστερον Hanebu καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἐσήμαινεν ἀκριβῶς
»τοὺς Ἴωνας, ὧν τὸ ἐν τῇ δημοτικῇ Αἰγυπτιακῇ γραφῇ ἀπαντῶν ὄνομα *Οὐϊνίμ* δὲν
»ἀπεδείχθη ὅτι ὑπάρχει ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν χρόνων τοῦ Φαραὼ τῶν 15 π. Χ. αἰῶ-
»νος. Καὶ ἰσχυρίσθη μὲν νεωστὶ ὁ W. Max Müller (Asien und Europa σ. 369 κ. ἑ.)
»ὅτι ἐν τῷ λεγομένῳ ἔπει τοῦ *Ραμσῆ* ἐν τοῖς ἐπικούροις τῶν κατὰ τὸν 13 π. Χ. αἰῶνα
»ἀπὸ τῆς νοτίου Μ. Ἀσίας κατὰ Συρίας ἐλαυνόντων *Χεττῶν* μνημονεύονται καὶ οἱ

»Javan (na) ἢ Iavan (an), ὄνομα παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἐν τῇ Βίβλῳ Iavan (κατὰ »μετάφρ. τῶν Ο' 'Ιώυαν), ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Μ. Muller ὡμολόγησεν ὅτι οὐδὲν ἐκ τοῦ »ὀνόματος τούτου δύναται νὰ προκύψῃ ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς περὶ 'Ιώνων ὑποθέσεως τοῦ »Κουρτίου. 'Ως δὲ γνωστὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τῇ Γενέσει (κεφ 10) ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν »ἀπὸ Νῶε ἐθνῶν μνημονευόμενον 'Ιώυαν ὡς καὶ αὐτὸ τὸ κεφάλαιον, ἀνήκοντα εἰς χρό»νους μεταγενεστέρους τῆς εἰς τὴν Μ. 'Ασίαν ἀποικήσεως τῶν 'Ιώνων, οὐδαμῶς συνη»γορεῖ ὑπὲρ τῆς ῥηθείσης περὶ 'Ιώνων ὑποθέσεως. Καὶ ὁ Sayce δὲ ἀνέγνω ἐν τοῖς χρο»νικοῖς τοῦ Σεναχειρίμ (ἄρξαντος 704-681 π. Χ.), ἐν τοῖς περὶ τοῦ στόλου τοῦ ναυτικοῦ, »ὃν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος διὰ τοῦ Τίγρητος κατήγαγεν εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον, τὸ »ὄνομα τῶν Iavan ἤτοι 'Ελλήνων ('Ιώνων)· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ χρόνου, »εἰς ὃν ἀνήκει, οὐδεμίαν ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα ἔχει σημασίαν. Εἶναι ἀληθὲς »ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ Sayce ὁ περίφημος ἀσιανολόγος Chvolson ἐνόμισεν ὅτι ἐν Βαβυ»λωνιακοῖς μνημείοις τοῦ 2000π.Χ.καὶ ἀρχαιότερονἀνέγνω ὄνομαΜικρασιανοῦ τινος λαοῦ »τῶν Iunoyé. 'Αλλὰ καὶ τοῦ ὀνόματος τούτου ἡ ἀκριβὴς ἀνάγνωσις καὶ ἑρμηνεία ἠμφι»σβητήθη ὕστερον ἰσχυρῶς. Οὕτως ἡ περὶ 'Ιώνων θεωρία τοῦ Κουρτίου ἀπώλεσε πᾶσαν »ἐκ τῶν'Ανατολικῶν πηγῶν ὑπὲρ αὐτῆς συνηγορίαν, ἐξ ἄλλου δέ, μὴ ἰσχυούσης νῦν πλέον, »καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, καὶ τῆς θεωρίας περὶ τῆς διὰ Μ.'Ασίας καὶ τῶν ἀνα»τολικῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου μεταβάσεως τῶν 'Αρίων 'Ιταλοπελασγῶν εἰς τὰς εὐρωπαϊ»κὰς καὶ 'Ιταλοπελασγικὰς χώρας, καταπίπτει καὶ τὸ δεύτερον ἔρεισμα τῆς περὶ 'Ιώνων »θεωρίας τοῦ Κουρτίου.

»Κατεπολεμήθη δὲ καὶ ἄλλως ἡ θεωρία αὕτη ὡς ἐσωτερικῶς ἀσθενής, ὡς μὴ ἔ»χουσα ὑποκείμενον ἱστορικόν, ὡς παραγνωρίζουσα τοὺς νόμους τῆς ἀποικιακῆς ἀνα»πτύξεως καὶ ἰδίως τὸ γόνιμον πνεῦμα τοῦ'Ελληνικοῦ ἀποικιακοῦ πολιτικοῦ βίου,τὸ ἀπο»δεικνυόμενον ἰδίως ἐν τοῖς Ἴωσιν ἀποίκοις τῆς Μ. 'Ασίας ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει »καὶ ἐνεργείᾳ καὶ λαμπρότητι,καὶ ὅ τι ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν τοῦ »'Ελληνισμοῦ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν ἀποικιῶν τοῦτο μεταβιβάζουσα εἰς ὑποτιθεμένους αὐ»τόχθονας προελληνικοὺς Ἴωνας. 'Αλλ' ὁ Κούρτιος, ὅστις πλὴν τῶν εἰρημένων γενικῶν »καὶ ἄλλα πλεῖστα εἰδικώτερα εἶχεν ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς θεωρίας αὐτοῦ, ἐνέμεινεν ἐν »αὐτῇ, φρονῶν ὅτι ἄλλως δὲν ἐξηγοῦνται τὰ περὶ τῶν 'Ιώνων ἐν τῇ 'Ελληνικῇ ἱστορίᾳ, »ἰδίως ὡς πρὸς τὰς ἀφορῶντα τὰς σχέσεις τῶν 'Αθηναίων πρὸς τὸ 'Ιωνικὸν φῦλον.Οὕτω »δὲ νέαν τῷ 1890 ἔγραψε πραγματείαν «Τίνι τρόπῳ οἱ 'Αθηναῖοι ἐγένοντο Ἴωνες »(«Wie die Athener Ionier geworden sind»). 'Η πραγματεία κατεχωρίσθη ἐν τῷ »γερμανικῷ ἱστορικῷ καὶ φιλολογικῷ περιοδικῷ «Hermes», τομ. 25, 1890 σ. 141-152). »'Εν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὁ Κούρτιος ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν ὅτι ἐν 'Αθήναις, ἐν τῇ »γενέσει καὶ σχηματισμῷ τῶν ἱστορικῶν 'Αθηναίων, ἐγένετό τις ἀνάμιξις καὶ ζύμωσις δύο »στοιχείων, τοῦ ἀρχαιοτέρου ἰθαγενοῦς στοιχείου, τῶν 'Αθηναίων τῶν ἀξιούντων ὅτι »ἦσαν γηγενεῖς, καὶ τοῦ ἐπήλυδος 'Ασιατικοῦ 'Ιωνικοῦ· τῶν 'Αθηναίων τοῦ 'Ερεχθέως »καὶ τῶν 'Ερεχθειδῶν, καὶ τῶν 'Αθηναίων τοῦ Ἴωνος, τοῦ Αἰγέως καὶ Θησέως, ἐκπρο»σωπούντων τοὺς ἐκ θαλάσσης ἐλθόντας Ἴωνας. 'Ο Ἴων, οὗ παῖδες εἶναι οἱ γενάρχαι »τῶν τεσσάρων 'Αθηναϊκῶν φυλῶν ('Ηρ. Ε 66) καὶ τοῦ ὁποίου [«στρατάρχου γενομένου »'Αθηναίοισιν ἐκλήθησαν ἀπὸ τούτου Ἴωνες» (Θ,44),εἶναι ἐπώνυμος ἥρως τοῦ ἐν 'Αθή»ναις 'Ιωνικοῦ στοιχείου. 'Εν αὐτῷ τῷ τρόπῳ τῆς συγκροτήσεως τῆς 'Αθηναϊκῆς ἀρι»στοκρατίας εὑρίσκει ὁ Κούρτιος τὰ δύο ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένα στοιχεῖα τῆς ἀρι»στοκρατίας ταύτης, τὸ ἰθαγενὲς 'Αθηναϊκὸν καὶ τὸ ἔπηλυ 'Ιωνικόν.

»Καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ δὲ εὑρίσκει ὡσαύτως ὅμοιον συνδυασμόν, τοῦ 'Απόλλωνος

»«τοῦ πατρῴου» ἐκπροσωποῦντος κατ' ἐξοχὴν θεότητα καὶ λατρείαν 'Ιωνικήν. 'Αλλ' ἡ »'Ιωνικὴ αὕτη εἰς 'Αθήνας ἐποίκησις δὲν ἐγένετο δι' ἀθρόας μεταναστάσεως οὔτ' ἐν ὡρι»σμένοις χρόνοις, ἀλλὰ διαρκῶς καὶ ἀθορύβως καὶ ἄνευ συγκρούσεων· ἡ μόνη δὲ σύγ»κρουσις περιωρίζετο εἰς τὸν διαρκῆ ἀνταγωνισμὸν τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων. Καὶ ἡ »ἱστορία δὲ τῆς τέχνης, κατὰ Κούρτιον, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης γνώμης, ἀφοῦ καὶ »ἐν τοῖς πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων ἱστορικοῖς χρόνοις ἡ Σάμος, ἡ Χίος, ἡ Νάξος »φαίνονται οἱονεὶ μητροπόλεις τῆς 'Αττικῆς τέχνης. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἡ πανήγυρις »τῆς Δήλου συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἐνταῦθα ἦτο τὸ ἀρχαῖον κέντρον 'Ιω»νικῆς τινος 'Αμφικτιονίας. Καὶ τοιαύτη μὲν ἐν κεφαλαίῳ ἡ περὶ 'Ιώνων καθόλου καὶ »περὶ 'Αθηναίων ὡς 'Ιώνων ἰδίως θεωρία τοῦ Κουρτίου.

»Κατὰ βάθος τις ἐξετάζων τὴν θεωρίαν τοῦ Κουρτίου καὶ τὰς κατ' αὐτῆς ἀντιρρή»σεις καὶ καθόλου τὰ περὶ 'Ιώνων, καθ' ἑαυτούς, καὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς 'Αθηναίους »παραδιδόμενα, δύναται νὰ συμπεράνῃ τὰ ἑξῆς, ὡς συμπεράσματα ὁπωσοῦν ἀσφαλῆ.

»α΄) Οὐχὶ ἡ ὑποτιθεμένη προϊστορικὴ καὶ προελληνικὴ 'Ιωνία τῆς Μ. 'Ασίας, »ἀλλὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἤτοι αἱ νῆσοι καὶ ἀμφότεραι αἱ ἀκταὶ τοῦ Αἰγαίου, ὑπῆρξαν »ἡ πρώτη κοιτὶς καὶ στάδιον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἀνέκαθεν με»ταξὺ τῶν δύο ἀκτῶν ὑφισταμένης ζωηρᾶς ἐπικοινωνίας μεταξὺ λαῶν ὁμοφύλων καὶ διὰ »τῆς ἐπικοινωνίας οἰκειοτέρων πρὸς ἀλλήλους κατασταθέντων.

»β΄) Ὅτι πολλὰ τοῦ τοιούτου πρώτου πολιτισμοῦ τῶν νησιωτῶν καὶ *παράλων*, »ἤτοι παραλιακῶν Ἑλλήνων, ἐθεωρήθησαν βραδύτερον ὡς ἔργα 'Ιώνων καὶ ἐν μέρει πα»ρεστάθησαν οὗτοι ἀληθῶς ὡς μεσολαβοῦντες μεταξὺ τοῦ Φοινικικοῦ ἢ καθόλου 'Ανατο»λικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἥτις ἰδιότης ἦτο ἄλλως φυσικώτατον ν' »ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Αἰγαίου (πρβλ. Ἡρ. Ε, 58 «Οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι .... »ἐσήγαγον διδασκάλια εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ δὴ καὶ γράμματα οὐκ ἐόντα πρὶν Ἕλλησιν »ὡς ἐμοὶ δοκέειν .... περιοίκεον δὲ σφέας (τοὺς Φοίνικας) τὰ πολλὰ τῶν χωρίων τοῦ»τον τὸν χρόνον Ἑλλήνων Ἴωνες, οἳ παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ »γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφέων ὀλίγα ἐχρῶντο». Καὶ ἡ Φοινικικὴ δὲ ἢ καθόλου Ση»μιτικὴ λέξις *σάμος*=ὕψος φαίνεται ὅτι ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς 'Ιωνικὴ »(Στραβ. Ι, 457).

»γ΄) Ὁ λαὸς οὗτος ὁ θαλάσσιος καὶ ναυτικός, ὁ οἰκῶν τὰς νήσους καὶ τὰς παρα»λίας τὰς Ἑλληνικάς, ἐξ οὗ παρήχθη ὕστερον ἡ ἰδιαιτέρα 'Ιωνικὴ μοῖρα, ἐθεωρεῖτο ἐν »ἱστορικοῖς χρόνοις ὡς πελασγικὸς διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχαιότητα, ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ »ὡς μὴ μεταβαλὼν οἴκησιν (ὡς οὐδαμῇ κω ἐκχωρήσας» Ἡρ. Α, 56), καθ' ὅσον παρ' αὐτῷ »δὲν συνέβαινον αἱ ἀθρόαι ἐκεῖναι μεταναστάσεις τῶν μεσογείων Ἑλλήνων αἱ καταστή»σασαι «κάρτα πολυπλάνητον» τὸ Δωρικὸν κληθὲν Ἑλληνικόν (Ἡρ. Α, 57).

»δ΄) Αἱ λεγόμεναι 'Ιωνικαὶ καὶ αἱ ἄλλαι πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. 'Ασίας Ἑλλη»νικαὶ ἀποικίαι, ἀνήκουσαι ὑπὸ καθόλου ἔποψιν εἰς χρόνους ἱστορικούς, ἔχουσιν ἰδίαν »ἱστορίαν καὶ εἰσὶν ἀποικίαι ἐκ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μ. 'Ασίαν γενό»μεναι, ἀποικίαι ἀκραιφνῶς Ἑλληνικαί, φέρουσαι ἀποικιακὸν χαρακτῆρα σαφῆ καὶ ὡρι»σμένον. 'Εν ταύταις δὲ ταῖς ἀποικίαις ἔλαβε τὸ πρῶτον σημασίαν ἱστορικὴν καὶ ἐθνι»κὴν τὸ ὄνομα *Ἴωνες*, καὶ ἀρχαιότερον 'Ιάονες.

»ε΄) Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πιθανῶς τὸ ὄνομα τῶν παναρχαίων προϊστορικῶν »αὐτοχθόνων λαῶν τῆς Μ. 'Ασίας τῶν παρὰ τὸ Αἰγαῖον οἰκούντων, ἀφ' ὧν μετέστη »εἰς τὸ τῶν ἀποίκων Ἑλλήνων, ἐν 'Ασίᾳ πιθανῶς παρ' αὐτῶν ληφθέν. Ὅτι ἡ γνώμη »αὕτη εἶναι λίαν πιθανή, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὄνομα ἐπεκράτησεν ἐν 'Ασίᾳ καὶ

»ὑπὸ τῶν Ἀσιατικῶν λαῶν ἐδόθη εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν (ἴδ. Αἰσχ. Περ.
»178 ἢ 181 κατὰ ἔκδ. Wecklein) «*Ἰαόνων γῆν οἴχεται Πέρσης θέλων*» (ὁ Ξέρξης)·
»ἴδ. καὶ Σχολ. Ἀριστοφ. 106 «Πάντας τοὺς Ἕλληνας *Ἰάονας* ἐκάλουν οἱ βάρβαροι».
»Καὶ ἐν ταῖς σφηνοειδέσι δὲ ἐπιγραφαῖς ταῖς Ἀσσυριακαῖς ἀνεγνώσθη τὸ ὄνομα ὑπὸ τοῦ
»Sayce Iavan καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις δὲ καλοῦνται οἱ Ἕλληνες οὕτω (Ἰωάυαν παρὰ
»τοῖς Ο΄) καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Περσικῇ (ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ στοίχου 104 τῶν Ἀχαρ-
»νῶν τοῦ Ἀριστοφάνους Ἰαοναῦ) καὶ ἐν ταῖς δημοτικαῖς Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς *Οὐϊ-*
»*νίμ*, καὶ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ Οὐϊν καὶ ὁ Ἀραβοπερσικὸς δὲ τύπος *Γιουνὰν* εἶναι ἐν χρήσει
»μέχρι νῦν ἐν τῇ φιλολογικῇ γλώσσῃ τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ
»ὀνόματος; Ἡ συνήθης ἐτυμολογία αὐτοῦ εἶναι ἡ στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ τύπου
»Iavan, παραβαλλομένου πρὸς τὸ Σανσκριτικὸν Javanas (Λατ. Juvenis) = νέος. Καὶ
»κατά τινας μὲν τῶν παραδεχομένων τὸ τοιοῦτον ἔτυμον τοῦ ὀνόματος Ἴων, Ἰάων,
»σημαίνει νέος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ Γραικός = γέρων, ἐκ τῆς ρ. γερ. γαρ, γρᾶ,
»γραῦς). Καὶ κατὰ τὸ ἔτυμον τοῦτο Ἴωνες = νέοι Ἕλληνες κατ' ἀντίθεσιν τῶν παλαιῶν
»*Γραικῶν*. Ἄλλοι τὴν ρ. τοῦ Ἰάων, ὡς καὶ τοῦ *Javanas* καὶ τοῦ *Juvenis* φέρουσιν
»εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ *ἰάω, ἰαομαι*, καὶ τὸ Ἰνδ. Ju = ἀμύνειν, καὶ κατὰ τὴν ρ. ταύτην
»ἑρμηνεύουσι τὸ ὄνομα κυριολεκτικῶς ἀμύνειν, βοηθεῖν, καὶ τὸ *Ἰάων* JaFων = ἀμύντωρ,
»πολεμιστής. Οὕτω δὲ παραβάλλουσι τὸ ὄνομα πρὸς τὸ Σανσκριτ. yavanas, ὅπερ ση-
»μαίνει καὶ *πολεμιστὴς* τῶν ὁρίων, ὁ οἰκῶν ἐν τοῖς ὁρίοις καὶ εἶτα ἐν τοῖς ὁρίοις τοῖς
»δυτικοῖς. (Ἰδ. Pictet, Les origines Indo-Europeennes. Τόμ. 1. σ. 76 — 88). Οἱ οὕ-
»τως ἐτυμολογοῦντες τὸ ὄνομα συνάπτουσι πρὸς τὴν εἰρημένην ῥίζαν *ἰάω*, ἰάομαι καὶ τὸ
»Ἴασος, Ἰάσων, καὶ Ἴασον Ἄργος, ἅπερ καὶ ὁ Ε. Κούρτιος θεωρεῖ συγγενῆ πρὸς τὸ
»*Ἰάων*. Καθόλου δὲ τὰ περὶ ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος *Ἴων καὶ Ἴωνες* εἶναι *λίαν σκοτεινά*.
»Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι τὸ ὄνομα ἐδόθη εἰς τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει
»Ἕλληνας ὑπὸ ξένων λαῶν, πιθανῶς ὑπ' αὐτῶν τῶν λαῶν τῆς Μ. Ἀσίας.

»ς΄) Ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *Ἰώνων* ἀποίκων, καθόλου δὲ προκειμένου περὶ
»ἀποικιῶν, ὑπὸ τὰ ὀνόματα Ἰωνικῶν τε καὶ τῶν λεγομένων Αἰολικῶν, δὲν πρέπει νὰ νο-
»ηθῇ ὅτι ἑκατέρα αὐτῶν ἀπετελεῖτο ἐκ μιᾶς μόνον ἰδιαιτέρας φυλῆς διακεκριμένης,
»ἀλλὰ καὶ αἱ Αἰολικαὶ ἀποικίαι ἐκλήθησαν οὕτω διότι συνέκειντο ἐκ πολυμιγοῦς πληθυ-
»σμοῦ, καὶ ἐν ταῖς Ἰωνικαῖς δὲ περιελαμβάνοντο πολλοὶ λαοὶ μὴ θεωρούμενοι ἢ μὴ κα-
»λούμενοι Ἰωνικοί («τοῖσι Ἰωνίης μέτα οὐδὲ τοῦ ὀνόματος οὐδὲν» Ἡροδ. Α, 146), ἐν-
»τεῦθεν δὲ νοεῖται πῶς αἱ παλαιαὶ παραδόσεις καὶ τῶν Αἰολικῶν ἀποικιῶν ἀρχηγούς
»τινας παριστῶσιν ὡς ἐξ Ἰώνων ἕλκοντας τὸ γένος.

»ζ) Ὑπὸ καθόλου δὲ ἔποψιν πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ πολλαὶ ἀντιφάσεις
»καὶ συγχύσεις αἱ ὑπάρχουσαι ἐν ταῖς περὶ τῶν Ἰώνων καὶ καθόλου ἐν ταῖς περὶ τῶν φυ-
»λῶν παραδόσεσι, καὶ αἱ ἐντεῦθεν προκύπτουσαι δυσχέρειαι περὶ τὴν διευκρίνησιν τῶν κατὰ
»τοὺς Ἴωνας καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν, προῆλθον ἐκ τῆς πλημμελοῦς ἀρχῆς, ἐξ ἧς ὡρμήθησαν
»αἵ τε ἀρχαῖαι παραδόσεις καὶ αἱ νεώτεραι ἔρευναι, ἐκ τῆς ἀρχῆς δηλονότι ὅτι οἱ Ἕλληνες
»κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀποικήσεων καὶ καθόλου ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἦσαν διῃρη-
»μένοι εἰς τρεῖς φυσικὰς ἤτοι διὰ φυσικῶν γνωρισμάτων φυλετικῶν διακρίσεων διακεκρι-
»μένας ἀπ' ἀλλήλων φυλάς. Καὶ ὅμως οὐχὶ τοιαύτη φαίνεται οὖσα ἡ ἀρχὴ τῆς γνωστῆς
»εἰς τρεῖς φυλὰς διαιρέσεως. Βεβαίως ἀνέκαθεν ἐκ παλαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν χρό-
νων τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τούτοις τοῖς χρόνοις πολλαὶ ὑπῆρχον
»κατὰ τόπους φυλετικαὶ διακρίσεις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' αἱ διακρίσεις αὗται εἶχον
»χαρακτῆρα μᾶλλον γεωγραφικόν, ἱστορικὸν καὶ μάλιστα πολιτικόν, ὡς ἐκ τῆς ἰδιοφυΐας

»τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ βίου προερχόμεναι. Αἱ δὲ καθαρῶς φυσικαὶ φυλετικαὶ δια-
»φοραὶ ἐπὶ τοῦ Ὁμήρου ἤδη φαίνονται ὑποκύπτουσαι εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἰδέαν
»καὶ δύναμιν τοῦ ἑνιαίου γένους λαοῦ. καὶ τὰ καθολικὰ ὀνόματα Ἀχαιοί, Δαναοὶ καὶ Ἀρ-
»γεῖοι περιλαμβάνουσι πάσας σχεδὸν τὰς φυλάς. Ἡ ποίησις, ἥ τε ἐπική, καὶ ἡ γλῶσσα
»αὐτῆς, ἐν ᾗ ἐλάλουν ὁ Μικρασιανὸς Ὅμηρος, καὶ ὁ Βοιωτὸς Ἡσίοδος καὶ ἡ Πυθία τῶν
»Δελφῶν, καὶ βραδύτερον ἡ ποίησις ἡ λυρική, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῆς, ἣν ἐφθέγγοντο ποι-
»ηταὶ πάσης χώρας καὶ παντὸς φύλου Ἑλληνικοῦ, ἐξήλειψαν ἐν τῇ καθολικωτέρᾳ ἐθνικῇ
»συνειδήσει τὴν ἐκ τῆς διαφορᾶς γλωσσῶν προερχομένην φυλετικὴν διαφοράν. Αἱ διαι-
»ρέσεις τοῦ ἑνιαίου Ἑλληνικοῦ γένους προήρχοντο ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἐκ γενικω-
»τέρων ἐν τῇ καθολικῇ ἑνότητι διαφορῶν τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ βίου. Τοιαύτη δὲ ἰδίως
»ἦτο ἡ μεγάλη διαίρεσις τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Ἀθηναϊκὸν Ἰωνικὸν καὶ εἰς τὸ Πελο-
»ποννησιακὸν Δωρικόν. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ πάντα τὰ εἰρημένα δυνάμεθα νὰ ἐξαγά
γωμεν καὶ τὰ ἑξῆς ὁπωσδήποτε ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

»η´) Ἡ ἐπὶ τὴν γένεσιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐπίδρασις
»τῶν *Ἰώνων* καὶ ἡ ἀνάμιξις τοῦ *γηγενοῦς* Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ μετὰ τοῦ ἐπήλυδος καὶ ξέ-
»νου δῆθεν Ἰωνικοῦ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἀποικήσεων τῶν
»ὑποτιθεμένων αὐτοχθόνων τῆς Ἀσίας Ἰώνων, ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς τὸ Ἰωνικὸν ὕστερον
»κληθὲν ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ περὶ τὸ Αἰγαῖον οἰκοῦν ὁμότροπον καὶ ὁμοδίαιτον Ἑλληνικὸν
»φῦλον συγγενείας τῶν γηγενῶν ἢ αὐτοχθόνων Ἀθηναίων. Οὔτε δὲ τὸ λεγόμενον ὑπὸ
»τοῦ Ἡροδότου (Θ, 44) ὅτι «Ἴωνος, τοῦ Ξούθου στρατάρχου γενομένου, οἱ Ἀθηναῖοι
»ἐκλήθησαν ἀπ' αὐτοῦ *Ἴωνες*», οὔτε τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ «Πολιτείᾳ Ἀθη-
»ναίων» (§ 3) λεγόμενον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι «τὸν *Ἴωνα* μετεπέμψαντο χρείας τυχούσης»
»δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑπαινισσόμενα *ἐξιωνισμόν* τινα τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι
»ἐκλήθησαν *Ἴωνες* πρὸ πάντων διότι, καθὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, τὸ ἐν Πελοπον-
»νήσῳ ἐπικρατῆσαν Ἑλληνικὸν φῦλον ἐκλήθη *Δωρικόν*. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγόμε-
»νον (Α, 143) ὅτι τὸ «Ἰωνικὸν ἦν πολλῷ ἀσθενέστατον τῶν ἐθνέων καὶ λόγου ἐλαχί-
»στου», καὶ ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν οὐδὲν ὑπῆρχε πόλισμα Ἰωνικὸν λόγου ἄξιον («λό-
»γιμον»), καὶ ὅτι ἄλλοι τε *Ἴωνες* καὶ οἱ *Ἀθηναῖοι* «ἔφυγον τὸ οὔνομα οὐ βουλόμενοι *Ἴω-*
»*νες* κεκλῆσθαι, καὶ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τοῦ Ἡροδότου «ἐπησχύνοντο τῷ ὀνό-
»ματι», πάντα ταῦτα ἐπικυροῦσιν ἁπλῶς τὴν ὑφ' ἡμῶν ἐξενεχθεῖσαν γνώμην ὅτι φυλὴ
»Ἰωνικὴ κυρίως εἰπεῖν συντεταγμένη καὶ ἡνωμένη δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ὑπὸ ἔννοιαν
»πολιτικὴν καὶ ὅτι τοιαύτη τις φυλὴ ἐδημιουργήθη πολιτικῶς διὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ διὰ
»τῆς πολιτικῆς ἀντιθέσεως τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Πελοποννησίους.

»θ´) Συμφώνως πρὸς τὰ ἄνω εἰρημένα ἐν τῇ συνειδήσει τῇ ἐθνικῇ, οὕτως εἰπεῖν,
»τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρχεν ἀνταγωνισμός τις, τοπικὸς τῆς ἰδιαιτέρας Ἀθηναϊκῆς
»φυλῆς πρὸς τὴν γενικωτέραν Ἰωνικήν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἀθηναϊκῆς
»αὐτῶν ἰδιοφυΐας ἢ (ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον) καὶ ἱστορικοῦ βίου ἰδιοφυοῦς καὶ ἐν τῇ
»συνειδήσει τῆς τούτων ἀντιθέσεως πρὸς τὸ *Ἰωνικὸν* καθόλου, περιεφρόνουν τοὺς λεγο-
»μένους *Ἴωνας*, ἐθεώρουν ἑαυτοὺς γηγενεῖς καὶ ᾐσχύνοντο νὰ λέγωνται Ἴωνες (χαρα-
»κτηριστικώτατον ἐν τούτῳ ἡ ἐν τοῖς Ἀχαρν. τοῦ Ἀριστοφ. στιχ. 104 ἀποδιδομένη ὑβρι-
»στικὴ τῷ Ἀθηναίῳ ὡς *Ἰαονι* προσηγορία). Καὶ εὐλόγως ἀπορεῖ ὁ Παπαρρηγόπουλος
»ἐπὶ τοῖς ἀντιφατικοῖς τοῦ Ἡροδότου λόγοις λέγοντος τοὺς Ἀθηναίους γνησίους Ἴω-
»νας, ἅμα δὲ παριστῶντος αὐτοὺς ὡς «ἐπαισχυνομένους τῷ ὀνόματι τούτῳ». Ἀλλ' οἱ
»Ἀθηναῖοι οἱ ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ ἐγωϊσμῷ οὕτω περιφρονοῦντες τοὺς *Ἴωνας* καὶ τὸ

»*Ἰωνικόν*, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς γεωγραφικῆς καὶ πρὸ πάντων πολιτικῆς καὶ ἐντεῦθεν »ἐθνικῆς καθισταμένης ἀντιθέσεως πρὸς τὴν Δωρικὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Δωρικὴν »Σπάρτην ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ ὦσιν *Ἴωνες* καὶ ν' ἀνήκωσιν εἰς τὴν εὐρυτέραν »ὁμοφυλίαν Ἰώνων· ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μόνον ταύτην, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶναι μη»τρόπολις τῶν Ἰώνων, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἰσὶν «*ἡ πρεσβυτάτη γαῖα Ἰαονίας*», ὡς ὠνόμασεν »αὐτὴν ὁ μέγας Σόλων (ἐν ἀποσπάσματι μνημονευομένῳ ἐν Ἀριστοτέλ. Πολιτείᾳ Ἀθη»ναίων § 5, ἰδ. κατωτέρω). Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν παρεστάθη καὶ τὸ Πρυτανεῖον Ἀθη»νῶν ὡς ὁρμητήριον τῶν «γενναιοτάτων» τῶν Ἰωνικῶν ἀποικιῶν (Ἡρ Α. 146) καὶ οἱ ἐκ »Πελοποννήσου (Αἰγιαλοῦ) Ἴωνες δι' Ἀθηνῶν καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἐξεπέμφθησαν εἰς Ἀσίαν »Ἴων δὲ ὁ ἐπώνυμος ἥρως τοῦ Ἰωνικοῦ φύλου ἐγένετο στρατάρχης Ἀθηναίων, κληθέν»των ἀπὸ τούτου Ἰώνων (Ἡρ. Θ 44). ἐγένετο δὲ καὶ πατὴρ τῶν 4 ἐπωνύμων ἡρώων, »τῶν 4 ἀρχαίων Ἀττικῶν φυλῶν (Ἡρ. Ε 66). αὐτὸς δὲ ἐξ Ἀττικῆς ὁρμώμενος ἐγένετο »«κτίτωρ Ἀσιάτιδος χθονός» (Εὐριπίδ. Ἴων. 74). Ὑπὸ τοιαύτην δὲ ἔννοιαν καὶ ὁ μέγας »ἐθνικός, οὕτως εἰπεῖν, ἥρως τῶν Ἀθηναίων, ὁ Θησεύς, παρέστη καὶ ὡς ἥρως τοῦ »Ἰωνικοῦ φύλου καὶ αὐτὸς ἔστησε (Πλουτ. Β' Θησ. 25) τὴν «θρυλουμένην ἐν τῷ »Ἰσθμῷ στήλην» ἐπιγράψας αὐτῇ τὸ διοριστικὸν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῆς Ἰωνίας »ἐπίγραμμα τὸ λέγον πρὸς ἕω μέν

Τάδ' οὐχὶ Πελοπόννησος, ἀλλ' Ἰωνία

πρὸς ἑσπέραν (δύσιν) δέ

Τάδ' ἐστι Πελοπόννησος, οὐκ Ἰωνία.

»Οὕτω δὲ καὶ ὁ Ἰωνικὸς Ἀπόλλων κατέστη πατρῷος θεὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ Δῆλος »κέντρον ἐθνικῆς εἰς τοὺς Ἀθηναίους πανηγύρεως. Ἐννοεῖται ὅτι πάντα ταῦτά εἰσιν ἀπη»χήματα μᾶλλον χρόνων ἱστορικῶν καὶ τῆς ἡγεμονίας ἣν ἠξίουν ἐπὶ τοὺς Ἴωνας οἱ Ἀθη»ναῖοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οὕτω δὲ πάλιν φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ με»ταξὺ Ἰώνων καὶ Δωριέων ἀντίθεσις ἔχει χαρακτῆρα μᾶλλον ἱστορικόν, διὰ τῆς ἱστορίας, »διὰ τῆς γεωγραφικῆς δηλονότι καὶ πολιτικῆς καὶ ἐντεῦθεν ἐθνικῆς καθισταμένης ἀντι»θέσεως, δημιουργηθέντα καὶ ἀναπτυχθέντα. Πολλαὶ καὶ ἐν τοῖς κυρίως ἱστορικοῖς χρό»νοις ὑπῆρχον φυλαὶ ἑλληνικαὶ μετὰ φυσικῶν φυλετικῶν διακρίσεων καὶ φυλετικῶν »γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, ἀλλ' αἱ πολλαὶ τούτων περιελήφθησαν ἐν τῷ Ἰωνικῷ καὶ ἐν τῷ »Δωρικῷ· πᾶσαι δὲ αἱ ἀρχαΐζουσαι τὴν γλῶσσαν καὶ ἄλλαι ἀρχαιότροποι περιελήφθησαν »ἐν τῇ συμμιγεῖ ἀρχαιοτρόπῳ φυλῇ τῶν Αἰολέων, αἱ δ' ἔτι μᾶλλον ἀρχαιότροποι (ὡς οἱ »Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἠπειρῶται) ἐν τῇ τῶν Πελασγῶν. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐν Πελοποννήσῳ διετή»ρησαν τὴν φυλετικὴν αὐτῶν ἰδιότητα καὶ ἰδιοφυΐαν μᾶλλον πολιτικῶς. Τὸ ἄλλο μέγα »πλῆθος τῶν κατὰ τόπους φύλων περιελήφθησαν ἐν τῷ Ἰωνικῷ καὶ ἐν τῷ Δωρικῷ. Ἡ »μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν, τῶν Πελοποννησίων τῶν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀγομένων »καὶ τῶν Ἀθηναίων, τῆς πελοποννησιακῆς καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἀντίθεσις »κατέστησαν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς κυρίως χρόνοις ἐμφαντικωτέραν τὴν εἰς δύο κυρίως με»γάλα φῦλα διάκρισιν τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἡ γεωγραφικὴ αὕτη καὶ πολιτικὴ κυρίως ἀντίθεσις »διήκουσα τοῦ λοιποῦ δι' ὅλης τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας κατέστη κατὰ μικρὸν ἐν τῇ συνει»δήσει τῶν δύο λαῶν ὡς ἀντίθεσις φυλετικὴ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχουσα καὶ διὰ τοῦ *Ἕλληνος* »καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἀνα»τρέχουσα»].

Η ὕπαρξις τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἰώνων βεβαιοῦται, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, κατὰ πρῶτον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Αἱ βορειότεραι τῶν αὐτόθι γενομένων ἀποικιῶν ὠνομάσθησαν αἰολικαί, αἱ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τούτων κτισθεῖσαι ἰωνικαί. Καὶ ἐνταῦθα ὅμως ὁ φυλετικὸς αὐτῶν χαρακτὴρ ὑπῆρξεν ἀσθενέστατος. Τὸ κυριώτατον προσὸν τῆς φυλῆς

Ἀθηνᾶ καὶ ἀθηναϊκὸς λαὸς προσωποποιούμενος
(Ἀνάγλυφον τοῦ Λούβρου, ἐσφαλμένως θεωρηθὲν κατ' ἀρχὰς ὡς παριστάνον τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἐρεχθέα)

εἶναι ἡ γλῶσσα· ὁ δὲ πατὴρ τῆς ἱστορίας βεβαιοῖ ὅτι αἱ δώδεκα ἰωνικαὶ πόλεις ἐλάλουν οὐχὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διάλεκτον ἀλλὰ τέσσαρας ἀπ' ἀλλήλων οὐσιωδῶς διακρινομένας. «Γλῶσσαν δὲ οὐ τὴν αὐτὴν οὗτοι νενομίκασιν, ἀλλὰ τρόπους τέσσερας παραγωγέων. Μίλητος μὲν αὐτῶν πρώτη κέεται πόλις πρὸς μεσημβρίην, μετὰ δὲ Μυοῦς τε καὶ Πριήνη· αὗται μὲν ἐν τῇ Καρίῃ κατοικέαται κατὰ ταὐτὰ διαλεγόμεναί σφι· αἵδε δὲ ἐν τῇ Λυδίῃ, Ἔφεσος, Κολοφών, Λέβεδος, Τέως, Κλαζομεναί, Φώκαια. Αὗται δὲ αἱ πόλεις τῇσι πρότερον λεχθείσῃσι ὁμολογέουσιν κατὰ γλῶσσαν οὐδέν, σφίσι δὲ ὁμοφωνέουσι. Ἔτι δὲ τρεῖς ὑπόλοιποι Ἰάδες πόλιες, τῶν αἱ δύο μὲν νήσους οἰκέαται, Σάμον τε καὶ Χίον, ἡ δὲ μία ἐν τῇ ἠπείρῳ ἵδρυται, Ἐρυθραί. Χῖοι μέν νυν καὶ Ἐρυθραῖοι κατὰ τωὐτὸ διαλέγονται, Σάμιοι δὲ ἐπ' ἑωυτῶν μοῦνοι. Οὗτοι χαρακτῆρες γλώσσης τέσσερες γίνονται».

Ἀνάλογοι δὲ βεβαίως διαλεκτικαὶ διαφοραὶ ὑπῆρχον καὶ παρὰ τοῖς Αἰολεῦσιν, ἀφοῦ, ὡς εἴδομεν, αἱ ἀποικίαι αὐτῶν ἐκτίσθησαν ὑπὸ Ἀχαιῶν τῆς Λακωνίας καὶ Βοιωτῶν καὶ Λοκρῶν.

Ἐξ ὅλων τούτων συνάγεται ὅτι, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἀνέκαθεν ὑπῆρχον Ἴωνες ἐν Ἑλλάδι, ἡ οἰκειότης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἦτο κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἀσθενεστάτη. Ἡ οἰκειότης αὕτη δὲν ἤρχισεν εἰμὴ ἐν τῇ ἕκτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ὁ Πεισίστρατος ἐκάθηρε τὴν Δῆλον καὶ ἐκοινώνησε τῆς αὐτόθι πανηγύρεως τῶν Ἰώνων(¹).

Ἅπαντα δὲ τὰ γεγονότα τῆς προηγουμένης τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίας, εἰς ἃ ἤδη μεταβαίνομεν, μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠσπάσθησαν τὸν ἀποικιακόν, τὸν ἐμπορικόν, τὸν ναυτικὸν βίον εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, ἐνῷ οἱ Ἀργεῖοι, καὶ Κορίνθιοι, καὶ Μεγαρεῖς, καὶ ἄλλοι Δωριεῖς, αἰῶνας ὅλους πρὸ αὐτῶν μετήρχοντο τὸν βίον τοῦτον· πρότερον δὲ ὁ τῶν Ἀθηναίων βίος ὑπῆρχε παντελῶς ἀλλότριος τοῦ ἰωνικοῦ λεγομένου χαρακτῆρος, ἤτοι γεωργικός, ἐνδημότατος, στάσιμος(²).

Σόλων
(Μουσεῖον Νεαπόλεως)

Ἡ ὁμηρικὴ βασιλεία κατηργήθη ἐν Ἀθήναις, ὡς πανταχοῦ σχεδὸν ἄλλου· μετὰ δὲ τὸν τελευταῖον βασιλέα Κόδρον ἀναφέρεται ἐνταῦθα σειρὰ ἰσοβίων ἀρχόντων, τὸν ἀριθμὸν δεκατριῶν, ἀρχομένη ἀπὸ Μέδοντος τοῦ Κόδρου. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἦσαν ὄχι μόνον ἰσόβιοι, ἀλλὰ καὶ κληρονομικοί, διότι ὅλοι ἀνῆκον εἰς τὸ γένος τοῦ Κόδρου· ἀλλ' ἡ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἡρωικῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχόντων τούτων ἦτο ὅτι οὗτοι ἦσαν ὑπεύθυνοι. Ἔσχατος ἰσόβιος ἄρχων ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκμαίων, ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Χάροπος 753 πρὸ Χριστοῦ ἡ διάρκεια τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος περιωρίσθη εἰς ἔτη δέκα, καὶ ἀναφέρονται τοιοῦτοι δεκαετεῖς ἄρχοντες επτά, ὧν τελευταῖος ὁ Ἐρυξίας. Ἔπειτα, ἐν ἔτει 683, επὶ Κρέοντος τοῦ διαδόχου τοῦ Ἐρυξίου, ὄχι μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος ἔγινεν ενιαύσιον, ἀλλὰ καὶ τὰ διάφορα αὐτοῦ καθήκοντα διενεμήθησαν εις ἐννέα ἄνδρας· ἔτι δὲ ἀπὸ τοῦ 714 ἔτους ἐπὶ Ἱππομένους, τοῦ τετάρτου τῶν δεκαετῶν ἀρχόντων, ἀνεκηρύχθησαν ἐκλέξιμοι εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο πλὴν τῶν Κοδριδῶν καὶ ἅπαντες οἱ εὐπατρίδαι· ὥστε εἰς τὰς Ἀθήνας φαίνεται πῶς ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς βασιλείας ἐσχηματίσθησαν βαθμηδὸν αἱ πολλάκις ἤδη μνημονευθεῖσαι ὀλιγαρχίαι.

ΣΟΛΩΝ ἐπὶ ἀθηναϊκοῦ νομίσματος

(Ὁ Σόλων ἔχει τὴν χεῖρα ἐπὶ ἑνὸς τῶν ἐν [illegible] ξύλων (περιστρεφομένων στηλῶν) ἐφ' ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένοι οἱ νόμοι του)

(¹) Ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι ὁ ἱκανῶς πρεσβύτερος τοῦ Πεισιστράτου Σόλων καλεῖ τὰς Ἀθήνας «πρεσβυτάτην γαῖαν Ἰαονίας».

(²) Ἀλλ' ἀκριβῶς ὁ ἀθηναϊκὸς χαρακτὴρ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Α 70) περιγράφεται ὅλως ἀντίθετος, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι λέγονται «ἀποδημηταὶ» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς «ἐνδημοτάτους» Σπαρτιάτας. Τοιαύτη δὲ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἀθηναίων ἰδέα παρὰ Θουκυδίδῃ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναφερομένη μόνον εἰς τὸν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 6 π.Χ. αἰῶνος αὐξάνοντα βίον.

«Πάντα ταῦτα τὰ περὶ καταργήσεως τῆς βασιλείας ἐπὶ Κόδρου καὶ τῆς ἱδρύσεως »ἰσοβίου ἄρχοντος παραδεδομένα ὑπέστησαν ριζικὴν μεταβολήν, καὶ ὅλη ἡ περὶ τῶν βα- »σιλέων καὶ τῶν ἀρχόντων ἱστορία μετερρυθμίσθη καὶ ἀνεκαινίσθη διὰ τῆς ἐν ἔτει 1890 »ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου ἀνακαλυφθείσης πραγματείας τοῦ Ἀρι- »στοτέλους τῆς ἐπιγραφομένης «Πολιτείας Ἀθηναίων». Τὰ περὶ τῆς καταργήσεως τῆς »βασιλείας μετὰ τὸν Κόδρον καὶ ἄλλως ἦσαν μυθώδη καὶ ἀντιφατικά, ἀφοῦ τὸ ἀξίωμα »τοῦ βασιλέως ἀκριβῶς ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἤτοι ἠθικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα οὐδέποτε »κατηργήθη ἐν τῇ πολιτείᾳ Ἀθηναίων. Ἐν δὲ τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματείᾳ (§ 3), »ἐν ᾗ οὐδὲ μνεία γίνεται τοῦ Κόδρου καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἅπαξ μόνον καὶ ἐν πα- »ρόδῳ γίνεται μνεία Κοδριδῶν, ἐκτίθενται τὰ περὶ τοῦ βαθμιαίου περιορισμοῦ τῆς »βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ ἐπιδόσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχόντων »ὡς ἑξῆς:

»Ἡ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ νομοθέτου Δράκοντος τάξις τῆς ἀρχαίας πολιτείας »τῶν Ἀθηναίων ἦτο τοιαύτη· ὁ ὅλος χαρακτὴρ τῆς πολιτείας ἦτο ἀριστοκρατικὸς καὶ »πλουτοκρατικός («τὰς μὲν ἀρχὰς καθίστασαν ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην»), ἡ δὲ πρώτη, »ὡς *πάτριος*, ἤτοι πατροπαράδοτος καθιερωμένη ἀρχή, ἦτο ἡ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐπειδή »τινες τῶν βασιλέων δὲν ἐπήρκουν εἰς τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως, ὄντες «τὰ »πολέμια μαλακοί», μέρους τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀποσπασθέντος ἀπὸ τοῦ βασιλέως »συνέστη νέα ἀρχή, ἡ τοῦ *πολεμάρχου*. Πότε ἐγένετο ἡ μεταβολὴ αὕτη, δὲν λέγει ὁ Ἀρι- »στοτέλης, ἀλλ' ἐκ τῶν λεγομένων ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους περίπου τῆς μεταβο- »λῆς ταύτης «καὶ τὸν Ἴωνα μετεπέμψατο χρείας καταλαβούσης», νοεῖται ὅτι ἐγένετο »ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις. Τοῦτο δὲ μαρτυροῦσι καὶ τὰ περὶ συστάσεως τοῦ ἀξιώ- »ματος τοῦ *ἄρχοντος* λεγόμενα. Χρόνον τινὰ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ πολε- »μάρχου καὶ ἄλλο μέρος τῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλέως ἀφῃρέθη καὶ ἱδρύθη τρίτη ὑπερτάτη »ἀρχή, ἡ τοῦ *ἄρχοντος* καλουμένου. Ἡ νέα αὕτη μεταβολὴ ἐλέγετο ὅτι ἐγένετο ἐπὶ Μέ- »δοντος ἢ ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος Ἀκάστου κατά τινας. Ὁ Ἄκαστος ἐν τῷ παρὰ Γ. Συγ- »κέλλῳ καταλόγῳ τῶν *ἀρχόντων* Ἀθηναίων μνημονεύεται ὡς ἄρξας περίπου τῷ 1020 »π.Χ., ὁ δὲ Μέδων, ὡς γνωστόν, λέγεται ὅτι ἦρξε τῷ 1068 π.Χ. Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν »λέγει ἂν ὁ Μέδων ἦτο υἱὸς τοῦ Κόδρου καὶ ἂν ἦτο βασιλεὺς ἢ ἄρχων ἰσόβιος κατὰ »τὴν συνήθη παράδοσιν καὶ πῶς ἐπὶ τούτου ἐγένετο ἡ μεταβολή· προστίθησι δ' ἁπλῶς ὅτι »οἱ λέγοντες ὅτι ἐπὶ Ἀκάστου ἱδρύθη τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος τεκμήριον τοῦ λεγομένου »ὑπ' αὐτῶν ἐπιφέρουσιν ὅτι «*οἱ ἐννέα ἄρχοντες ὀμνύουσιν ἧπερ ἐπὶ Ἀκάστου τὰ ὅρκια »ποιοῦντες*», τελοῦσι δηλονότι τὴν ὁρκωμοσίαν ὡς ἐγίνετο αὕτη ἐπὶ Ἀκάστου· ἐπιπροσ- »τίθησι δὲ «ὡς ἐπὶ τούτου (τοῦ Ἀκάστου) *τῆς βασιλείας παραχωρησάντων τῶν Κοδρι- »δῶν ἀντὶ τῶν δοθεισῶν τῷ ἄρχοντι δωρεῶν*». Ἡ διδομένη εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἐξήγησις »ὅτι οἱ Κοδρίδαι ἐπὶ Ἀκάστου παρῃτήσαντο τὰ ἐπὶ τὴν βασιλείαν δικαιώματα καὶ τὰς »ἀξιώσεις αὐτῶν, γενόμενοι αὐτοὶ ἄρχοντες καὶ ἀμειβόμενοι ἤτοι ἀποζημιούμενοι διὰ τῶν »δοθεισῶν τῷ ἄρχοντι δωρεῶν, προϋποτίθησι τὴν κατάργησιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ βασι- »λέως, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές· ἡ ἑρμηνεία πάλιν ὅτι οἱ Κοδρίδαι παρῃτήσαντο τὸ δικαίωμα »τοῦ εἶναι μόνοι αὐτοὶ βασιλεῖς ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ἐκλέγωνται αὐτοὶ κατὰ προτίμησιν ἄρ- »χοντες ἔχει τι βεβιασμένον καὶ ἀσαφὲς καὶ ἀντιφατικόν.

»Οὕτω δὲ καθίσταται σκοτεινὸν τὸ περὶ τῆς θέσεως τῶν Κοδριδῶν ἀπέναντι τῆς »βασιλείας καὶ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἰσοβίων ἀρχόντων, ἐννοεῖται δὲ καὶ τῶν πολεμάρχων· »ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοῦτο μόνον ὡς σαφὲς παραδίδωσιν, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ *ἄρχοντος* ἦτο ἡ »τελευταία, κατὰ τάξιν χρονολογικήν, τῶν ἀρχῶν· ὡς μαρτυρίαν δὲ τούτου φέρει ὅτι, ἐνῷ

»τὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πολεμάρχου ὑπουργήματα καὶ καθήκοντα («ἡ διοίκησις»)
»ἦσαν πάτρια ἤτοι ἀρχαῖα καὶ πατροπαράδοτα, τὰ τοῦ ἄρχοντος ἦσαν *ἐπίθετα* ἤτοι ἐκ
»τῶν ὑστέρων ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῶν περιστάσεων δημιουργηθέντα, διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἀρχὴ
»αὕτη κατέστη σπουδαιοτάτη πασῶν («διὸ καὶ νεωστὶ γέγονεν ἡ ἀρχὴ μεγάλη τοῖς *ἐπιθέ-*
»*τοις* αὐξηθεῖσα»). Πότε ἡ ἀρχὴ τῶν τριῶν τούτων ἀρχόντων, βασιλέως, πολεμάρχου καὶ
»ἄρχοντος, ἀπὸ ἰσοβίου ὡς ἦτο ἐν ἀρχῇ (περὶ κληρονομικῆς ἀρχῆς δὲν ποιεῖται λόγον ὁ
»Ἀριστοτέλης, πλὴν τῶν ἐν παρόδῳ περὶ τῶν «Κοδριδῶν παραχωρησάντων τῆς βασι-
»λείας» λεγομένων, ρητῶς δὲ λέγει «ἦρχον δὲ τὸ μὲν πρῶτον διὰ βίου, μετὰ δὲ ταῦτα
»δεκαέτειαν») κατέστη ἐνιαύσιος, δὲν ἀναφέρει, λέγει δὲ μόνον ὅτι «θεσμοθέται δὲ πολ-
»λοῖς ὕστερον ἔτεσιν (πιθανῶς τὸ ἄλλοθεν μεμαρτυρημένον ἔτος 683 π.Χ.) ᾑρέθησαν
»ἤδη κατ' ἐνιαυτὸν αἱρουμένων (τῶν Ἀθηναίων) τὰς ἀρχάς». Ὁπωσδήποτε ὁ Ἀριστοτέ-
»λης, συμφωνῶν πρὸς τὰ καὶ ἄλλοθεν παραδεδομένα, θεωρεῖ τὸν εἰς ἐνιαυτὸν περιορισμὸν
»τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχόντων (καὶ τοῦ βασιλέως δηλονότι καὶ τοῦ πολεμάρχου καὶ τοῦ ἄρ-
»χοντος) ταυτόχρονον πρὸς τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἓξ *θεσμοθετῶν*. Πλὴν ἡ ἐπικρατοῦσα
»τέως δόξα, ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὅτι, προστεθέντων καὶ τῶν 6 θεσμο-
»θετῶν, τὰ διάφορα καθήκοντα τῆς ἀρχῆς διενεμήθησαν εἰς ἐννέα ἄνδρας, εἶναι καὶ καθ'
»ἑαυτὴν ἀνακριβὴς καὶ πρὸς τὰ εἰρημένα ἀντιφάσκουσα καὶ σαφῶς ἀναιρουμένη ὑπὸ τῶν
»παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγομένων, ὅτι οἱ *θεσμοθέται* ἀναγράψαντες τὰ *θέσμια* φυλάτ-
»τουσι πρὸς τὴν τῶν παρανομούντων κρίσιν ἀσκοῦντες οὕτως ἀρχὴν ὅλως εἰδικήν. Τοι-
»αύτη ἡ ἱστορία τῶν ἀρχόντων κατὰ τὴν Ἀριστοτέλους Πολιτείαν Ἀθηναίων. Περὶ δὲ
»τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς, ἥτις ὡσαύτως μεγίστην ἤσκει ἐν Ἀθήναις ἀρχὴν ἐν τοῖς
»πρὸ τοῦ Δράκοντος χρόνοις, ἰδὲ κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ»].

Ἦσαν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκαθεν διῃρημένοι, ὡς συνήθως αἱ καλούμεναι ἰωνικαὶ πόλεις, εἰς 4 φυλάς, τοὺς Ὅπλητας ἢ Ὁπλίτας, τοὺς Ἐργάδεις ἢ τεχνίτας, τοὺς Τελέοντας ἢ Γελέοντας, δηλαδὴ τοὺς γεωργούς, καὶ τοὺς αἰγοκορεῖς ἤτοι αἰγοβοσκούς· καὶ πᾶσα φυλὴ ὑποδιῃρεῖτο πολιτικῶς μὲν καὶ διοικητικῶς εἰς 3 τριττύας καὶ 12 ναυκραρίας, θρησκευτικῶς δὲ καὶ κοινωνικῶς εἰς 3 φρατρίας καὶ 90 γένη. Ναυκραρία ἦτο τοπικὴ περιφέρεια συγκειμένη ἐκ τῶν ναυκράρων, λέξεως τῆς ὁποίας ἡ ἐτυμολογία ἀμφισβητεῖται, ἥτις ὅμως, παραγομένη πιθανώτερον ἀπὸ τοῦ ναίω, κατοικῶ, ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς τοὺς κυριωτέρους οἰκοδεσπότας (¹). Οὗτοι συνέλεγον τὰς εἰσφοράς, ἐπέβλεπον τὰ ἀναλώματα καὶ συνετήρουν τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τῆς περιφερείας, δηλαδὴ δύο ἱππεῖς, μίαν ναῦν καὶ ἄγνωστον ἀριθμὸν πεζῶν· ἀπ' αὐτῶν πρὸς τούτοις ἐλαμβάνοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῆς περιφερείας, οἱ πρυτάνεις τῶν ναυκράρων. Γένος δὲ ἦτο ὁμὰς οἴκων, συγγενῶν μὲν μέχρι τινός, ἀλλὰ πρὸ πάντων συνδεδεμένων διὰ κοινοῦ ἀρχηγέτου, θεοῦ ἢ ἥρωος, τοῦ ὁποίου ἔφερον τὸ ὄνομα καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐτέλουν κοινὰς θρησκευτικὰς τελετάς· οἷον Κοδρίδαι ἀπὸ Κόδρου, Εὐμολπίδαι ἀπὸ Εὐμόλπου, Βουτάδαι ἀπὸ Βούτου κλπ. Ἕκαστον γένος εἶχε πρὸς τούτοις κοινὸν κοιμητήριον· καὶ εἴς τινας περιστάσεις κοινὸν κλη-

---

(¹) Ἡ ἄλλη ἑρμηνεία τοῦ **ναύκραρος** εἶναι ἐκ τοῦ **ναύκλαρος**, **ναύκληρος**, ὡς ἑκάστης ναυκραρίας ὀφειλούσης νὰ ναυπηγήσῃ καὶ νὰ ἐξοπλίσῃ μίαν ναῦν. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει (Ε' 71.) καὶ **πρυτάνεις τῶν ναυκράρων** περὶ ὧν λέγει ὅτι «ἔνεμον», ἐκυβέρνων δηλονότι, τὰς Ἀθήνας ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ **κυλωνείου ἄγους** ἤτοι ἐν τοῖς πρὸ τῆς τοῦ Σόλωνος νομοθεσίας χρόνοις. Οἱ **πρυτάνεις** οὗτοι τῶν ναυκραριῶν εἶναι, φαίνεται, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἐν πρυτανείῳ συνέδριον, λείψανον τῆς ἀρχαίας περὶ τὸν βασιλέα βουλῆς, ἢ συμβουλίου τῶν εὐπατριδῶν. Ἰδὲ περὶ τοῦ συμβουλίου τούτου τῶν **πρυτάνεων** κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ Σόλωνος.

ρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας των γεννητῶν ἤτοι τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ γένος πολιτῶν· διότι μέχρι τοῦ Σόλωνος οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἄπαιδος ἀποθανόντος ἡ περιουσία ἀνῆκεν εἰς τοὺς γεννήτας· αὐτὸ δὲ τοῦτο συνέβαινε καὶ μετὰ τὸν Σόλωνα, ὁσάκις τις ἀπεθνησκεν ἀδιάθετος. Εἶχον ὁμοίως οἱ γεννῆται ἀμοιβαίαν ὑποχρέωσιν συνδρομῆς καὶ ἀμύνης· λ.χ. πραχθέντος φόνου ὤφειλον πρῶτοι οἱ στενώτεροι συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος, ἔπειτα οἱ γεννῆται ἢ οἱ φράτορες νὰ καταδιώξωσι δικαστικῶς τὸ κακούργημα. Εἶχον προσέτι ἀμοιβαῖον δικαίωμα καὶ καθῆκον ἐπιγαμίας, εἴς τινας περιστάσεις· λ.χ. κόρην ὀρφανὴν ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ αὐτοδικαίως πᾶς γεννήτης εἰς γάμον, προετιμῶντο ὅμως οἱ πλησιέστεροι ἐξ ἀρρενογονίας συγγενεῖς· ἐὰν δὲ ἦτο «θῆσσα», ἤτοι δὲν εἶχε περιουσίαν, καὶ ὁ πλησιέστερος συγγενὴς δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ αὐτὴν εἰς γάμον, ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος ὑπεχρέου αὐτὸν νὰ τὴν προικίσῃ, ἀνα-

Ὁ Ἄρειος Πάγος

λόγως τῆς ἰδίας περιουσίας. Ἐπὶ πᾶσιν ἕκαστον γένος εἶχε κοινὴν περιουσίαν, καὶ ἴδιον ἄρχοντα, καὶ ἴδιον ταμίαν. Πᾶσαι δὲ αἱ φρατρίαι μιᾶς φυλῆς εἶχον κοινὸν μὲν ἄρχοντα τὸν λεγόμενον «Φυλοβασιλέα», κοινὰς δὲ περιοδικὰς τελετάς. Ὁ Ζεὺς Γελέων ἦτο λ.χ. ὁ θεὸς προστάτης τῆς φυλῆς τῶν Γελεόντων. Τελευταῖον αἱ τέσσαρες φυλαὶ ὁμοῦ συνεδέοντο διὰ τῆς κοινῆς λατρείας τοῦ πατρῴου Ἀπόλλωνος. Ἐπὶ τῆς ὑπὸ Κλεισθένους, ἐν τῷ τέλει τῆς 6 ἑκατονταετηρίδος, γενομένης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος κατηργήθησαν αἱ ναυκραρίαι, εἰσήχθησαν δὲ ἀντ' αὐτῶν, ὡς βάσις τῆς πολιτικῆς διαιρέσεως, οἱ δῆμοι, οἱ δὲ δήμαρχοι ἔλαβον ἔκτοτε ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν θέσιν τῶν ἄλλοτε πρυτανέων τῶν ναυκράρων· ἀλλ' οἱ δῆμοι ἦσαν περιφέρειαι πολὺ μικρότεραι, καί, ἐνῷ αἱ ναυκραρίαι ἦσαν 18 μόνον, ὁ ἀριθμὸς τῶν δήμων συνεποσώθη, τοὐλάχιστον βραδύτερον, εἰς 174. Τὰ γένη ὅμως καὶ αἱ φρατρίαι διετηρήθησαν, ἀλλ' ὡς θρησκευτικὰ σωματεῖα, μηδεμίαν

ΣΕΛΙΣ IV ΠΑΠΥΡΟΥ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΟΣ ΤΗΝ «ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ» ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΔΙΑ ΤΗΝ

"ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ,, ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου κεῖται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 329 καὶ 324 π.Χ. Τὸ ἀντίγραφον αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ μόνῳ σῴζεται, ἀνήκει εἰς τὸν Α' μ.Χ. αἰῶνα ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Β', ἀνεκαλύφθη δὲ τῷ 1890 ἐν Αἰγύπτῳ. Εὑρίσκεται ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ.

ἦν δ' ὁ ἀρχαῖος χαρακτὴρ δίδραχμον, ἐποίησε δὲ καὶ σταθμὰ πρὸς τ(ὸ) νόμισμα τ(ρ)εῖς καὶ ἑξήκοντα μνᾶς τὸ τάλαντον ἀγούσας, καὶ ἐπιδιενεμήθησαν (αἱ) τρεῖς μναῖ τῷ στατῆρι καὶ τοῖς ἄλλοις σταθμοῖς.

11. Διατάξας δὲ τὴν πολιτείαν ὅνπερ εἴρηται τρόπον, ἐπειδὴ προσιόντες αὐτῷ περὶ τῶν νόμων ἐνώχλουν, τὰ μὲν ἐπιτιμῶντες τὰ δὲ ἀνακρίνοντες, βουλόμενος μήτε ταῦτα κινεῖν μήτ' ἀπεχθάνεσθαι παρών, ἀποδημίαν ἐποιήσατο κατ' ἐμπορί(αν) ἅμα καὶ θεωρίαν εἰς Αἴγυπτον, εἰπὼν ὡς οὐχ ἥξει δέκα ἐτῶν· οὐ γὰρ οἴεσθαι δίκαιον εἶναι (το)ὺς νόμους ἐξηγεῖσθαι παρών, ἀλλ' ἕκαστον τὰ γεγραμμένα ποιεῖν. ἅμα δὲ καὶ συνέβαιν(εν) αὐτῷ τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλοὺς διὰ τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπά(ς, κ)αὶ τὰς στάσεις ἀμφοτέρας μεταθέσθαι διὰ τὸ παρὰ δόξαν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν (κατά)στασιν. ὁ μὲν γὰρ δῆμος ᾤετο πάντ' ἀνάδαστα ποιήσειν αὐτόν, οἱ δὲ γνώριμοι (πά)λιν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀποδώσειν ἢ μ(ικ)ρ(ὸν) παραλλάξ(ειν). [ὁ δὲ] Σόλων ἀμφοτέροις ἠναντιώθη, καὶ ἐξὸν αὐτῷ μεθ' ὁποτέρων ἐβούλετο συστά(ντα) τυραννεῖν εἵλετο πρὸς ἀμφοτέρους ἀπεχθέσθαι σώσας τὴν πατρίδα καὶ τὰ βέ(λτι)στα νομοθετήσας.

12. Ταῦτα δ' ὅτι τοῦτον <τὸν> τρόπον ἔσχεν οἵ τ' ἄλλοι συμφωνοῦσι πάντες καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ποιήσει μέ(μν)ηται περὶ αὐτῶν ἐν τοῖσδε·

δήμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον γέρας ὅσσον ἀπαρ(κεῖ),
  τιμῆς οὔτ' ἀφελὼν οὔτ' ἐπορεξάμενος·
οἳ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητο(ί),
  καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀ(ει)κὲς ἔχειν.
ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισι,
  νι(κ)ᾶν δ' οὐκ εἴασ' οὐδετέρους ἀδίκως.

πάλιν δ' ἀποφαινόμενος περὶ τοῦ πλήθους, ὡς α(ὐ)τῷ δεῖ χρῆσθαι·

δῆμος δ' ὧδ' ἂν ἄριστα σὺν ἡγεμόνεσσιν ἕποιτο
  μήτε λίαν ἀν(ε)θεὶς μήτε βιαζόμενος.
τίκτει γὰρ κόρος ὕβριν, ὅταν πολὺς ὄλβος ἕπητ(αι)
  ἀνθρώποισιν ὅσοις μὴ νόος ἄρτιος ᾖ.

καὶ πάλιν δ' ἑτέρωθί που λέγει περὶ τῶν διανείμασθαι τὴν γῆν βουλομένων·

οἳ δ' ἐφ' ἁρπαγαῖσιν ἦλθον ἐλπί(δ' εἶ)χον ἀφνεάν,
κἀδόκουν ἕκαστος αὐτῶν ὄλβον εὑρήσειν πολύν,
καί με κωτίλλοντα λείως τραχὺν ἐκφανεῖν νόον.
χαῦνα μὲν τότ' ἐφράσαντο, νῦν δέ μοι χολούμενοι
λο(ξὸν ὀ)φθαλ(μοῖ)σ' ὁρῶσι πάντες ὥστε δήιον
οὐ χρεών· ἃ μὲν γὰρ εἶπα σὺν θεοῖσιν ἤνυ(σα),
(ἄλλα δ' οὐ) μά(τ)ην ἔερδ(ο)ν, οὐδέ μοι τυραννίδος
ἁνδάνει βίᾳ τι (ῥέζ)ειν, οὐδὲ πιεί(ρα)ς χθονὸς
πατρίδος κακοῖσιν ἐσθλοὺς ἰσομοιρίαν ἔχειν.

(πάλιν) δὲ καὶ περὶ τῆς ἀπο(κοπ)ῆς τῶν (χρε)ῶν καὶ τῶν δουλευόντων μὲν πρότερον ἐλευθερωθέντων (δὲ διὰ) τὴν σεισάχθει(αν)·

ἐγὼ δὲ τῶν μὲν οὕνεκα ξυνήγαγον
δῆμον, τί; τούτων πρὶν τυχεῖν ἐπαυσάμην;
συμμαρτυροί(η) ταῦτ' ἐν δίκῃ χρόνου
μήτηρ μεγίστη δαιμόνω(ν Ὀλυ)μπίων
ἄριστα, Γῆ μέλαινα, τῆς ἐγώ ποτε
(ὅ)ρους ἀνεῖλον πολλαχῇ πεπηγότα(ς),
(πρόσθ)εν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρα.
πολλοὺς δ' Ἀθήνας, πατρίδ' εἰς θεόκτιτ(ον),
(ἀνή)γαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
ἄλλον δικαίως, τοὺς δ' ἀναγκαίης ὑπὸ
χρειοῦς φυγόντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν
(ἱέ)ντας, ὡς ἂν πολλαχῇ πλαν(ωμένους),
τοὺς δ' ἐνθάδ' αὐτοῦ δ(ουλί)ην ἀεικέα
(ἔ)χοντας, ἤθη δεσποτῶν τρομευμέν(ους),
(ἐλ)ευθέρους ἔθηκα. ταῦτα μὲν κράτει
νόμου, βίαν τε καὶ δίκην συναρμόσας,
(ἔρεξα) καὶ διῆλθον ὡς ὑπεσχόμην·
θεσμοὺς δ' ὁμοίως τῷ κακῷ τε κἀγ(α)θῷ,
εὐθεῖαν εἰς ἕκαστον ἁρμόσας δίκην
ἔγραψα. κέντρον δ' ἄλλος ὡς ἐγὼ λ(αβ)ών,
(κακ)οφραδής τε καὶ φιλοκτήμων ἀνήρ,
οὐκ ἂν κατέσχε δῆμον· εἰ γὰρ ἤ(θε)λον
ἃ τοῖς ἐναντί(οισ)ιν ἥνδανεν τότε,
αὖθις δ' ἃ τοῖσιν οὕτεροι φρασαίατο,
πολλῶν ἂν ἀνδρῶν ἥδ' ἐχηρώθη πόλις.
τῶν οὕνεκ' ἀλκὴν πάντοθεν ποιούμενος
ὡς ἐν κυσὶν πολλῇσιν ἐστράφην λύκος.

καὶ πάλιν ὀνειδίζων πρὸς τὰς ὕστερον αὐτ(ῶν) μεμψιμοιρίας ἀμφοτέρων·

δήμῳ μὲν εἰ χρὴ διαφάδην ὀνειδίσαι,
ἃ νῦν ἔχουσιν οὔποτ' ὀφθαλμοῖσιν ἂν
εὕδοντες εἶδον.
ὅσοι δ(ὲ) μείζους καὶ βίαν ἀμείνονες
αἰνοῖεν ἄν με καὶ φίλον ποιοίατο.

εἰ γάρ τις ἄλλος, φησί, ταύτης τῆς τιμῆς ἔτυχεν,

οὐκ ἂν κατέσχε δῆμον οὐδ' ἐπαύσατο,
πρὶν ἀνταράξας πῖαρ ἐξ(εῖ)λεν γάλα.
ἐγὼ δὲ τούτων ὥσπερ ἐν μεταιχμίῳ
ὅρος κατέστην.

(Ἐν τῷ ἄνω κειμένῳ διωρθώθησαν τὰ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ ὑπάρχοντα παροράματα)

ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Φαίνεται μάλιστα ὅτι οὔτε πρὸ τοῦ Κλεισθένους οὔτε μετ' αὐτὸν περιελάμβανον ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους καὶ ἐφεξῆς ἠδύνατό τις νὰ εἶναι πολίτης μὴ ὢν κατατεταγμένος εἰς γένος τι. Ἄξιον ὡσαύτως σημειώσεως εἶναι ὅτι πλείστων μὲν γενῶν τῆς Ἀττικῆς γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα, φρατρίας δὲ μιᾶς καὶ μόνης περιεσώθη τὸ ὄνομα, τῆς τῶν Ἀχνιαδῶν.

Ἄδηλον δὲ πῶς συνεβιβάζετο ἡ τετραπλῆ αὕτη εἰς φυλὰς διαίρεσις πρὸς τὴν ἐπικρατήσασαν τὸ πάλαι εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁμοσπονδικὴν κυβέρνησιν. Διότι, κατὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ ἄλλους ἱστορικούς, μέχρι τοῦ βασιλέως Θησέως αἱ διάφοροι τῆς Ἀττικῆς πόλεις ἦσαν αὐτόνομοι, ἔχουσαι ἴδια βουλευτήρια, ἴδια πρυτανεῖα, καὶ μόνον ὅταν ὑπῆρχε κοινὸς κίνδυνος συνεβουλεύοντο καὶ συνέπραττον, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν ἐν Ἀθήναις βασιλέων· πρῶτος δὲ ὁ Θησεὺς κατήργησε τὰς ἰδιαιτέρας ἐκείνας ἀρχὰς καὶ βουλὰς τῶν πόλεων καὶ ὑπήγαγεν ἅπασαν τὴν χώραν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις βουλευτήριον καὶ πρυτανεῖον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι βέβαιον, διότι, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ Ἀθηναῖοι ἐτέλουν εἰς μνήμην αὐτοῦ ἑορτὴν δημοτελῆ· εἶναι δὲ καὶ σπουδαιότατον, διότι ἐξ αὐτοῦ τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν διεκρίθη οὐσιωδῶς ἀπό τε τοῦ σπαρτιατικοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ἀργολικῆς ὁμοσπονδίας. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πᾶσα πόλις ἦτο κυρίαρχος· τὸ Ἄργος προήδρευε μόνον τῶν λοιπῶν· ἡ ἕνωσις ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς προαιρέσεως καὶ δυνάμεως τῶν διαφόρων πόλεων, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀργολικὸν κράτος τάχιστα διελύθη. Ἐν τῇ Λακωνικῇ πάλιν κυρίαρχοι ἦσαν μόνης τῆς Σπάρτης οἱ πολῖται, αἱ δ' ἄλλαι πόλεις ἦσαν ὑπήκοοι. Εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν κυρίαρχοι ἦσαν οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι ὅλης τῆς χώρας, εἴτε εἰς Ἀθήνας κατῴκουν εἴτε εἰς ἄλλας πόλεις ἢ ἄλλους δήμους τῆς χώρας· ὥστε τὸ τῆς Ἀττικῆς πολίτευμα προσήγγιζε κατὰ τοῦτο ἤδη πλειότερον ὅλων τῶν ἄλλων εἰς τὰ νεώτερα πολιτεύματα.

Πρὸς τούτοις οἱ ἱστοροῦντες τὴν πρᾶξιν ἐκείνην τοῦ Θησέως ὄχι μόνον δὲν ἀναφέρουσι πῶς ἡ προτέρα τῶν πραγμάτων κατάστασις συνεβιβάζετο μετὰ τῆς εἰς τέσσαρας φυλὰς διαιρέσεως, ἀλλὰ μνημονεύουσιν ἑτέρας τινὸς καὶ ὅλως διαφόρου διαιρέσεως τῶν κατοίκων, εἰς εὐπατρίδας, γεωμόρους καὶ δημιουργούς, ἥτις συνυπῆρχεν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, μετὰ τῶν φυλῶν. Καὶ εὐπατρίδαι μὲν ἦσαν οἱ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἄνδρες οἱ κατοικοῦντες κυρίως εἰς τὸ ἄστυ ἢ περὶ αὐτό· γεωμόροι δὲ καὶ δημιουργοὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὸ λοιπὸν γεωργικὸν καὶ βιομήχανον πλῆθος. Οἱ εὐπατρίδαι ἦσαν μόνοι ἐκλογεῖς καὶ ἐκλέξιμοι εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν ἐννέα ἐνιαυσίων ἀρχόντων καὶ εἰς τὸ τῶν πρυτάνεων τῶν ναυκράρων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐνιαύσιοι ἄρχοντες μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους μετέβαινον αὐτοδικαίως εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ διέμενον ἐν αὐτῷ ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἕπεται ὅτι καὶ τὸ συνέδριον τοῦτο συνεκροτεῖτο ἐκ μόνων τῶν εὐπατριδῶν. Ἦτο δὲ ὁ Ἄρειος Πάγος ὄχι μόνον δικαστήριον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους χρόνους, πρὸ πάντων συνέδριον βουλευτικόν, ἀνάλογον τῆς ὁμηρικῆς βουλῆς(¹). Ἀγορὰ τοῦ λαοῦ συνήρχετο ἐνίοτε, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν

(¹) Περὶ τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς, ἧς τὴν σύστασιν ἐθεώρουν τινὲς ἐκ τῶν ἀρχαίων ἤδη ὡς ἔργον τοῦ Σόλωνος (ἴδ. Πλουτ. Β'. Σόλων. 19), ἀλλ' ἥτις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὑπῆρχε καὶ πολὺ πρὸ τοῦ Δράκοντος, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Πολιτείᾳ Ἀθηναίων (§ 3), ὡς πρὸς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἐν τοῖς πρὸ τοῦ Δράκοντος χρόνοις· «ἡ δὲ τῶν ἀρεοπαγιτῶν βουλὴ τὴν μὲν τάξιν εἶχε τοῦ διατηρεῖν τοὺς νόμους, διῴκει δὲ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει. και

κατήντησεν ὁ πλεῖστος δῆμος τῆς Ἀττικῆς ἡ πραγματικὴ ἰσχὺς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἦτο βεβαίως ἐλαχίστη, πρὸ τοῦ Σόλωνος. Ἐκ δὲ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ὁ μὲν πρῶτος ὠνομάζετο ἰδίως ἄρχων ἢ ἄρχων ἐπώνυμος (1), καθότι πᾶσαι αἱ πράξεις ἐν γένει τῆς κυβερνήσεως ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἐξεδίδοντο· ὥστε οὗτος ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁ πρόεδρος τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας· ἔκρινε δὲ τὰς οἰκογενειακὰς διαφορὰς καὶ τὰς μεταξὺ γεννητῶν καὶ φρατόρων σχέσεις, ὢν πρὸς τούτοις νόμιμος προστάτης τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν. Ὁ δεύτερος, ὁ ἄρχων βασιλεὺς ἢ ἁπλῶς βασιλεύς, ἐδίκαζε πάντα τὰ κατὰ τῆς θρησκείας πλημμελήματα, ἀνέκρινε δὲ καὶ τὸν φόνον, ὅστις κατὰ τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν ἐκρίνετο ὑπὸ μόνου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δικαστηρίου, σημαῖνον τὸν πάγον ἤτοι τὸν λόφον ὅπου ἐδικάζοντο οἱ φόνοι· διότι Ἄρης ἐσήμαινε καὶ τὸν φόνον, ὅθεν ἔναροι ἐλέγοντο οἱ πεφονευμένοι (2). Ὁ τρίτος ἄρχων, ὀνομαζόμενος πολέμαρχος, ἦτο τότε ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ ἐνταῦθα δικαστὴς ὅλων τῶν μεταξὺ πολιτῶν καὶ μὴ πολιτῶν διαφορῶν. Οἱ τρεῖς πρῶτοι οὗτοι ἄρχοντες εἶχον πρὸς τούτοις τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν προεδρίαν θρησκευτικῶν τινων τελετῶν. Οἱ δὲ ἄλλοι ἕξ, καλούμενοι ἰδίως θεσμοθέται, ἂν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδίδετο ἐνίοτε εἰς ὅλους τοὺς ἄρχοντας (3), δὲν εἶχον, ὡς οἱ τρεῖς πρῶτοι, ἰδίαν ἕκαστος δικαιοδοσίαν, ἀλλά, τὰ αὐτὰ ἔχοντες καθήκοντα, διεξῆγον ταῦτα εἴτε ὅλοι ὁμοῦ ἐν πολυμελεῖ δικαστηρίῳ εἴτε ἕκαστος ἰδίᾳ· ὑπήγοντο δὲ εἰς αὐτοὺς ὅλαι αἱ μεταξὺ πολιτῶν διαφοραί, ὅσαι δὲν ἦσαν ἀνατεθειμέναι εἰς τοὺς ἄλλους ἄρχοντας.

Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισε νὰ πολεμῆται καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ

κολάζουσα καὶ ζημιοῦσα πάντας τοὺς ἀκοσμοῦντας κυρίως· ἡ γὰρ αἵρεσις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ ἀρεοπαγῖται καθίσταντο· διὸ καὶ μόνη τῶν ἀρχῶν αὕτη μεμένηκε διὰ βίου καὶ νῦν».

(1) Ἦτο δηλονότι ἐπώνυμος, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔτος προσδιωρίζετο διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκαλεῖτο *ἐπώνυμος*. Τὸ καλεῖσθαι οὕτω τοὺς ἄρχοντας (ἢ τὸ τὴν «ἐπώνυμον ἄρχειν») ἀνήκει εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Δεν ἦτο δέ, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τὴν τάξιν πρῶτος, διότι τοιοῦτος ἦτο ὁ βασιλεύς, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἦτο ἡ σπουδαιοτάτη καὶ κυριωτάτη τῶν ἀρχῶν.

(2) Ὁ μῦθος, ὡς γνωστόν, ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου γενομένην δίκην τοῦ Ἄρεως ὑπὸ τῶν δώδεκα θεῶν ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ Ἁλιρροθίου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος βιάσαντος τὴν τοῦ Ἄρεως ἐκ τῆς Ἀγραύλου θυγατέρα Ἀλκίππην. Ἡ διδομένη ὑπὸ τοῦ Παπαρρηγοπούλου εἰς τὸ ὄνομα ἑρμηνεία φαίνεται οὐχὶ ἀσφαλής. *Ἄρης* σημαίνει ποιητικῶς καὶ πόλεμον καὶ μάχην καὶ τὴν ἐκ τούτων φθορὰν ἀλλ' οὐχὶ καὶ φόνον· ἔναρος δὲ ἀναφέρεται ἁπλῶς παρ' Ἡσυχίῳ καὶ ἑρμηνεύεται *ἐπικατάρατος* (ἐκ τῆς ἐν καὶ ἀρά), ἔνοχος. Καὶ ὑπάρχουσι καὶ ῥήματα ἐναίρω=φονεύω καὶ ἐναρίζω=φονεύω καὶ ἐξεναρίζειν=σκυλεύειν τὸν φονευμένον καὶ *ἔναρα βροτόεντα*=τὰ σκῦλα τοῦ φονευθέντος. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσι τὸ ἐναιρ - ἐναρ θεωρεῖται ἁπλῶς ὡς ῥ. (ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἀόρ. ἤναρον), κυριολεκτικῶς δὲ ἡ ῥ. αὕτη ἑρμηνεύεται ἐργάζομαι (ἐκ τῆς ῥ. ἀν.—ἀνύω, Σανσκρ. s a n), κατεργάζομαι, διεργάζομαι=φονεύω.

(3) Περὶ τοῦ τόπου καὶ τρόπου τῆς ἐργασίας καὶ συνεργασίας τῶν ἀρχόντων ἰδ. Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Ἀθην. § 3. «Ἦσαν δ' οὐχ ἅμα πάντες οἱ ἐννέα ἄρχοντες, ἀλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς εἶχε τὸ νῦν καλούμενον *βουκολεῖον*, πλησίον τοῦ *πρυτανείου* (σημεῖον δέ· ἔτι καὶ νῦν γὰρ τῆς τοῦ βασιλέως γυναικὸς ἡ σύμμιξις ἐνταῦθα γίγνεται τῷ Διονύσῳ καὶ ὁ γάμος), ὁ δ' ἄρχων τὸ *πρυτανεῖον*, ὁ δὲ πολέμαρχος τὸ *Ἐπιλύκειον* (ὃ πρότερον μὲν ἐκαλεῖτο πολεμαρχεῖον, ἐπεὶ δὲ Ἐπίλυκος ἀνῳκοδόμησε καὶ κατεσκεύασεν αὐτὸ πολεμαρχήσας, *Ἐπιλύκειον* ἐκλήθη), θεσμοθέται δ' εἶχον τὸ *θεσμοθετεῖον*· ἐπὶ δὲ Σόλωνος ἅπαντες εἰς τὸ *θεσμοθετεῖον* συνῆλθον. Κύριοι δ' ἦσαν καὶ τὰς δίκας αὐτοτελεῖς κρίνειν καὶ οὐχ ὥσπερ νῦν προανακρίνειν».

ὀλιγαρχία τῶν εὐπατριδῶν. Ἐν ἔτει 624 πρὸ Χρ. εἰς τὸν θεσμοθέτην (¹) Δράκοντα ἐπετράπη ἡ σύνταξις νόμων ἢ θεσμῶν γραπτῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ περιορισθῇ ἡ αὐθαιρεσία τῆς ἰσχυούσης τάξεως τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Δράκων δὲν ἐτροπολόγησε τὸ πολίτευμα· κατέστησε μόνον γνωστοὺς τοῖς πᾶσι τοὺς εἰς τοὺς πολλοὺς ἀγνώστους πρότερον ἀστικοὺς καὶ ποινικοὺς νόμους καὶ ἐπέφερε μεταβολάς τινας εἰς αὐτούς.

[»Ἀκριβῶς ἡ «Πολιτεία τῶν Ἀθηναίων» διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὁ Δράκων ἤδη με»τερρύθμισε σπουδαίως τὸ πολίτευμα, αὐτὸς εἰσαγαγών τινας τῶν οὐσιωδῶν μεταβολῶν, »τὰς τιμοκρατικὰς ἰδίως μεταρρυθμίσεις, καὶ αὐτὸς συστήσας τὴν δευτέραν βουλήν (τῶν »401 καὶ εἶτα 400), ἅτινα πάντα ἐθεωροῦντο πρότερον ἔργα τοῦ Σόλωνος. Εἶναι δὲ ἀξι»οσημείωτον ὅτι πολὺ πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας ὁ ἔγκριτος »ἄγγλος ἱστοριογράφος ἐπίσκοπος Theirwall εἶχεν ἐξενέγκει ὀξυδερκέστατα τὴν εἰκα»σίαν ὅτι πρὸ τοῦ Σόλωνος ὑπῆρχε καὶ δευτέρα βουλὴ «συγκειμένη ἐξ εὐπατριδῶν» καὶ »ὁ Παπαρρηγόπουλος πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἱστορίας ταύτης, ἐν τῇ Γενικῇ αὐτοῦ Ἱστο»ρίᾳ (Τόμ. Α΄ σελ. 110), ἀνέφερε τοῦτο ἐν ὑποσημειώσει. Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλην »(Πολιτ. Ἀθην. § 4) ὁ Δράκων ἐπὶ Ἀρισταίχμου ἄρχοντος τῷ 621)20 π.Χ. «ἔθηκε »τοὺς θεσμοὺς» ἤτοι συνέταξε τὴν πολιτείαν. Κατὰ τοὺς θεσμοὺς τούτους ἡ πολιτεία »ἦτο παραδεδομένη εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυνομένων ἐνόπλως πολιτῶν («ἀ»πεδέδοτο τοῖς ὅπλα παρεχομένοις») ἤτοι τὰ πολιτικὰ δικαιώματα συνεδέοντο στενῶς »πρὸς καθήκοντα καὶ ὑπηρεσίας στρατιωτικάς. Καὶ οἱ μὲν ἐννέα ἄρχοντες καὶ τοὺς »ταμίας ἐξελέγοντο ἐκ τῶν πολιτῶν τῶν ἐχόντων οὐσίαν δέκα μνῶν ἐλευθέραν ἤτοι ἀπηλ»λαγμένην χρεῶν· οἱ δὲ εἰς τὰς ὑποδεεστέρας ἀρχὰς ἐκλεγόμενοι ἔδει νὰ ὦσιν ἐκ τῶν »ὅπλα παρεχομένων πολιτῶν· στρατηγοὶ δὲ καὶ ἵππαρχοι ἐξελέγοντο οἱ ἔχοντες οὐσίαν »ἀποδεδειγμένην οὐχὶ ὀλιγωτέραν τῶν ἑκατὸν μνῶν ἐλευθέραν καὶ παῖδας «γυναικὸς νο»μίμου γνησίους ὑπὲρ δέκα ἔτη γεγονότας», προδήλως ἵνα μή, φονευομένου τοῦ στρα»τηγοῦ, μείνῃ ἀπροστάτευτος ὁ οἶκος· ἔδει δὲ παρὰ τῶν οὕτως ἐκλεγομένων νὰ ζητήσωσιν »ἐγγύησιν οἱ *πρυτάνεις* (τῶν ναυκραριῶν) καὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι τοῦ προηγου»μένου ἔτους (οἱ *«ἕνοι»*=παλαιοὶ) μέχρι *εὐθυνῶν*, μέχρις οὗ δηλονότι οὗτοι μετὰ τὴν »λῆξιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν δώσωσιν εὐθύνας τῆς διαχειρίσεως· οἱ δ' ἐγγυηταὶ ἔπρεπε νὰ »ἀνήκωσιν εἰς τὸ αὐτὸ *τέλος*, εἰς τὴν αὐτὴν δηλονότι φορολογικὴν τάξιν εἰς ἣν ἀνῆκον »οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι. Ὁ Δράκων ἵδρυσε καὶ τὴν βουλὴν τῶν *τετρακοσίων καὶ »ἑνός*. Περὶ τῆς συστάσεως τῆς βουλῆς ταύτης καὶ τῶν ἄλλων ἔτι πολιτειακῶν διατάξεων »τοῦ Δράκοντος λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολ. Ἀθ. 4)· «βουλεύειν δὲ τετρακοσίους καὶ ἕνα »τοὺς λαχόντας ἐκ τῆς πολιτείας· κληροῦσθαι δὲ καὶ ταύτην καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς τοὺς ὑπὲρ »τριάκοντ' ἔτη γεγονότας· τότε δὲ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς κληροῦν. Εἰ δέ τις τῶν βουλευτῶν »ὅταν ἕδρα (συνεδρία) βουλῆς ἢ ἐκκλησίας, ἤ, ἐκλείποι τὴν σύνοδον, ἀπέτινον ὁ μὲν πεν»τακοσιομέδιμνος τρεῖς δραχμάς, ὁ δὲ ἱππεὺς δύο, ὁ ζευγίτης δὲ μίαν. Εἰς τὴν ἐξ Ἀ»ρείου Πάγου βουλὴν φαίνεται ὅτι ἐδόθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιτηρεῖν τὰς ἀρχάς, ὡς »νοεῖται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγομένων· «ἡ δὲ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου φύ»λαξ ἦν τῶν νόμων καὶ διετήρει τὰς ἀρχάς, ὅπως κατὰ τοὺς νόμους ἄρχωσιν», ἐπετρέπετο δὲ »εἰς πάντα ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἀδικούμενον ποιῆται κατηγορίαν *(εἰσαγγελίαν)* εἰς τὴν βου»λὴν τῶν ἀρεοπαγιτῶν «*εἰσαγγέλλειν* παρ' ὃν ἀδικεῖται νόμον».

(¹) Ἐννοεῖ *νομοθέτην* δηλονότι γενόμενον, οὐχὶ *θεσμοθέτην ἄρχοντα.*

»Ποίας μεταρρυθμίσεις ὁ Δράκων εἰσήγαγε καὶ ἂν εἰσήγαγε μεταρρυθμίσεις εἰς »τὸ σύστημα τῆς ἀνέκαθεν ὑφισταμένης *ἀγορᾶς ἢ ἐκκλησίας* (ὡς καλεῖται κατὰ τοὺς ἱστο- »ρικοὺς χρόνους ἐν Ἀθήναις), οὐδὲν λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. Προστίθησι δ' ἐπὶ πᾶσιν ὅτι »οἱ ἐπὶ σώμασι δανεισμοὶ ἔμειναν ἐν ἰσχύϊ καὶ ὅτι ἡ χώρα, ἡ γῆ δηλονότι, ἦτο ἰδιοκτη- »σία ὀλίγων οἴκων «καὶ ἡ χώρα δι' ὀλίγων ἦν»). Τοιαύτη ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς »τὸν Δράκοντα ἀποδιδομένη *σύνταξις πολιτείας*. Σημειωτέον δ' ὅτι τινὲς τῶν νεωτέρων, ἀσαφῆ καὶ πολυειδοῦς ἑρμηνείας ἐπιδεκτικὴν τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς πολιτείας »ταύτης ἔκθεσιν κρίνοντες θεωροῦσι ταύτην ἀπορρέουσαν ἐκ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἰδεῶν τοῦ ἔτους 411 π.Χ. καὶ μὴ παριστῶσαν ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ ὑπὸ Δράκοντος γενόμενα. Σημει- »ωτέον προσέτι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐκτίθησιν ἁπλῶς τοὺς πολιτειακοὺς θεσμοὺς τοῦ »Δράκοντος, οὐδὲν δὲ λέγει περὶ τῆς ποινικῆς αὐτοῦ νομοθεσίας»].

Τὸ δὲ φημιζόμενον ὅτι ἐπέβαλεν εἰς ὅλα τὰ ἀδικήματα μίαν ποινήν, τὸν θάνατον, δὲν εἶναι ἀληθές· διότι καὶ πρόστιμον ἔταξεν εἴς τινας περιστάσεις, τὸ λεγόμενον δεκάβοιον, ὅ ἐστι τὴν ἀξίαν δέκα βοῶν, καὶ ἀτιμίαν· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ περὶ φόνου διατάξεις αὐτοῦ ἦσαν ἐπιεικέστεραι τῶν προτέρων. Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ θεωρῶσι τὴν νομοθεσίαν ταύτην ὡς τραχυτάτην, λέγοντες ὅτι δι' αἵματος, οὐ διὰ μέλανος, τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψε· διότι ἡ νομοθεσία τῶν δύο ἑπομένων ἑκατονταετηρίδων ἦτο τῷόντι πολὺ ἐπιεικεστέρα. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Δράκοντος ἦτο αὐστηρότερον. Καὶ ὅμως, ἐνῷ πρὸ αὐτοῦ οὐδεμία ἐγίνετο διάκρισις τοῦ ἐκ προμελέτης φόνου ἀπὸ τοῦ ἐξ ἀμελείας ἢ τοῦ ἕνεκα ἀμύνης καὶ ὕβρεως πραχθέντος, ἀλλ' ἐπεβάλλετο εἰς πᾶσαν ἀνθρωποκτονίαν ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς ποινῆς, θάνατος ἢ ἀειφυγία καὶ δήμευσις, ὁ Δράκων διέκρινε τὰς διαφόρους περιστάσεις· καὶ ἡ μὲν προανάκρισις ἐγίνετο πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος βασιλέως, ὁ Ἄρειος Πάγος ὅμως δὲν ἐδίκαζεν ἔκτοτε εἰμὴ μόνον τὸν ἐκ προμελέτης φόνον. Τῶν ἄλλων φόνων ἡ κρίσις ἀνετέθη εἰς τοὺς τότε συσταθέντας ἐφέτας, ἤτοι 51 *γέροντας*, οἵτινες, κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις, ἢ *ἐπέβαλλον ἐλαφροτέρας* ποινάς, ἢ καὶ ὅλως ἀπέλυον τὸν κατηγορούμενον.

[»Ἐπειδὴ ἐν τῇ Πολιτείᾳ Ἀθηναίων τὰ περὶ Δράκοντος ἐκτίθενται μετὰ τὰς »ὀλίγας γραμμὰς δι' ὧν τελευτᾷ τὸ ἐλλιπὲς πρῶτον κεφάλαιον τῆς πραγματείας, ἐκ δὲ »τῆς γραμμῆς ταύτης μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ καὶ ἀπὸ Πλουτάρχου (Β' Σολ. 12) γνωστοῦ »Μύρωνος τοῦ Φυλιέως τοῦ κατηγορήσαντος τῶν Μεγακλειδῶν ἐπὶ τῷ κυλωνείῳ-ἄγει »(Ἀριστ. Πολ. σ. 1. «...Μύρωνος καθ' ἱερῶν ὀμόσαντος ἀριστίνδην») λέγεται «κατα- »γνωσθέντος δὲ τοῦ ἄγους, αὐτοὶ μὲν ἐκ τῶν τάφων ἐξεβλήθησαν... Ἐπιμενίδης δ' ὁ »Κρὴς ἐπὶ τούτοις ἐκάθηρε τὴν πόλιν», εἶτα δὲ γίνεται λόγος περὶ στάσεων, αἵτινες ἀπέ- »ληξαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Σόλωνος ὡς διαλλακτοῦ, ἀκολούθως δὲ πάλιν ἐκτίθεται συν- »τόμως ἡ ἱστορία τῆς πολιτείας Ἀθηναίων μέχρι Δράκοντος καὶ Σόλωνος, ἐνομίσθη γε- »νικῶς ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὅτι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὰ Κυλώνεια ἀνήκουσιν εἰς χρόνον »προγενέστερον τῆς νομοθεσίας τοῦ Δράκοντος καὶ ὡς τοιοῦτον χρόνον ἔθεσαν τὸ »636 ἢ 632 π.Χ. Ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη φαίνεται ὅλως ἀνακριβής. Ἐκ τῶν ἐν τῷ »κεφαλαίῳ 2 τῆς Πολ. Ἀθην. ἐκτιθεμένων γίνεται δῆλον ὅτι αἱ μετὰ τὸ κυλώ- »νειον ἄγος καὶ τὴν ὑπὸ Ἐπιμενιδῶν γενομένην κάθαρσιν τῆς πόλεως γενόμεναι »στάσεις ἐν τῇ πόλει ἀπέληξαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Σόλωνος ὡς διαλλακτοῦ· ἂν δὲ »ὁ συγγραφεύς, μέλλων νὰ ἐκθέσῃ τὰ κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος, ἀνέδραμε »προεισαγωγικῶς εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους καὶ ἐξέθηκεν ἐν ὀλίγοις τὴν μέχρι Δράκοντος

»ἐν Ἀθήναις ἐπικρατοῦσαν τάξιν τῆς πολιτείας, ἐμνημόνευσε δ' ἔπειτα καὶ τῆς τοῦ Δρά»κοντος πολιτειακῆς νομοθεσίας, οὐδαμῶς ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι κατὰ Ἀριστοτέλην τὸ »κυλώνειον ἄγος προηγεῖται τῆς τοῦ Δράκοντος νομοθεσίας. Διότι, ἂν τοῦ κυλωνείου »ἄγους γίνηται μνεία ἀσαφὴς κατ' ἀνάγκην εἰς ἡμᾶς, διότι εἶναι ὀλίγιστον τὸ ἐκ τῆς α' »παραγράφου τῆς πραγματείας διασωθὲν μέρος, γίνεται ἐνταῦθα μνεία καὶ τῆς καθάρ»σεως τοῦ Ἐπιμενίδου. Ὥστε κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν πρέπει καὶ ἡ κάθαρσις αὕτη νὰ »θεωρηθῇ ὡς πρὸ τοῦ Δράκοντος γενομένη. Καὶ ὅμως κατὰ σαφεστάτην παρὰ τῷ Διο»γένει τῷ Λαερτίῳ (Α' 109) παράδοσιν, ὡς ἔτος τῆς εἰς Ἀθήνας ἐπιδημίας τοῦ Ἐπι»μενίδου τῆς γενομένης χάριν τῆς καθάρσεως, ἐθεωρεῖτο ἡ 48η Ὀλυμπ. ἤτοι τὸ ἔτος 596 »π.Χ. Οἱοσδήποτε δὲ χαρακτὴρ καὶ ἂν δοθῇ εἰς τὴν περὶ Ἐπιμενίδου παράδοσιν ταύτην, »ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ θεωρεῖ τὸ πρᾶγμα ὡς γε»γονὸς ἱστορικόν. Καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ Πλουτάρχου δὲ ἐν Βίῳ Σόλωνος (§ 12) περὶ τοῦ κυ»λωνείου ἄγους λεγομένων ἐξάγεται ὅτι τὸ γεγονὸς δὲν ἦτο πολὺ προγενέστερον τῶν τοῦ »Σόλωνος χρόνων. Τοὐλάχιστον οὐδὲ παρ' αὐτῷ μεταξὺ τοῦ κυλωνείου ἄγους καὶ τῆς »τοῦ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις ἐνεργείας παρεντίθεταί τι περὶ Δράκοντος νομοθεσίας. Τοὐ»ναντίον, ὅπως ἐν τῇ Ἀριστοτέλους Πολιτείᾳ Ἀθηναίων (1—2) οὕτω καὶ παρὰ Πλου»τάρχῳ, ἡ ἐν τῇ πολιτικῇ σκηνῇ ἐμφάνισις καὶ ἐνέργεια τοῦ Σόλωνος παρίσταται ὡς ἐπα»κολουθοῦσα ἀμέσως ταῖς ἐκ τοῦ κυλωνείου ἄγους ταραχαῖς. Διὰ τοῦτο ἄπορον ἡμῖν »φαίνεται ὅτι ὁ μὲν Ed. Meier (§ 399) τὸ περὶ Κύλωνα γεγονὸς τίθησιν ἀνεπιφυλάκτως »εἰς τὸ 636 ἢ 632, ὁ δὲ Poelman (σ. 64 σημ. 2) μετά τινων δισταγμῶν θεωρεῖ αὐτὸ »γενόμενον πιθανῶς πρὸ τοῦ Δράκοντος «κατὰ τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ Ἀριστοτέλους δῆθεν λεγόμενα»].

Αἱ παραχωρήσεις ὅμως αὗται δὲν κατέπαυσαν τὰς ἀφορμὰς τῶν στάσεων. Μετ' ὀλίγον, ἐν ἔτει 612 ἐπὶ ἄρχοντος ἐπωνύμου Μεγακλέους τοῦ Ἀλκμαιωνίδου, ὁ φιλόδοξος εὐπατρίδης Κύλων, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους καὶ εἶχεν ἀναδειχθῇ ὀλυμπιονίκης, ἐπεχείρησε νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἐν Ἀθήναις τῇ συνδρομῇ τοῦ πενθεροῦ του. Ἡ δὲ συνωμοσία αὕτη ἀπέτυχε μὲν φυγόντος τοῦ Κύλωνος καὶ φονευθέντων πολλῶν αὐτοῦ ὀπαδῶν, ἀλλ' ἐγένετο αἰτία διαρκοῦς ταραχῆς. Οἱ φίλοι τοῦ Κύλωνος κατηγόρησαν τὸν Μεγακλέα καὶ τὸν μέγαν οἶκον τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, εἰς ὃν οὗτος ἀνῆκεν, ὡς ἐναγεῖς, ὡς ἱεροσύλους, διότι ἐφόνευσαν πολλοὺς τῶν Κυλωνείων, οἵτινες, καταφυγόντες εἰς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει βωμόν, ἔπρεπε νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἄσυλοι καὶ ἀπαραβίαστοι. Οἱ δὲ Ἀλκμαιωνίδαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δίκην, καί, κυμαινομένης τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ δεινοῦ τούτου σάλου, προκύπτει αἴφνης εἰς μέσον σωτὴρ τῆς πατρίδος, ὁ μέγας Σόλων.

Τὰ κατὰ τὸν Σόλωνα γνωρίζομεν ἰδίως ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ τοῦ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου συγγραφέντος· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Πλούταρχος, ὅστις εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ ποιήματα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς καὶ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς νόμους, ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ πλειότερα γεγονότα καὶ εὐκρινεστέρας τῶν γεγονότων ἐξηγήσεις, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐκ τῆς βιογραφίας ταύτης, ὅπως ἔχει, καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων περισωθέντων εἰς ἡμᾶς ποιημάτων καὶ νόμων τοῦ Σόλωνος δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν ὁλοσχερεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἢ περὶ παντὸς ἄλλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς τῶν πρώτων ἱστορικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων.

Ὁ Σόλων ἐγεννήθη περὶ τὸ 639 ἔτος πρὸ Χριστοῦ καὶ κατήγετο ἐκ τοῦ ἐπιφα

νεστάτου οἴκου τῶν Ἀθηνῶν· διότι ἦτο Κοδρίδης καὶ Νηλείδης τὸ γένος, ὅ ἐστιν ἀνῆκεν εἰς τὸ γένος ἐκεῖνο ἐξ οὗ πάλαι ποτὲ ἐλαμβάνοντο οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀττικῆς καὶ τὸ ὁποῖον ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλ' ὁ πατὴρ τοῦ Σόλωνος Ἐξηκεστίδης εἶχεν ἐλαττώσει τοσοῦτον τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἀναλώσας αὐτὴν εἰς φιλανθρωπίας τινὰς καὶ χάριτας, ὥστε ὁ Σόλων ἠναγκάσθη, νέος ὤν, νὰ τραπῇ πρὸς ἐμπορίαν καὶ ἐπεσκέφθη ἐπὶ τούτῳ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας μέρη· Δεν ηὐπόρησε δὲ μόνον χρημάτων ὡς ἐκ τούτου, ἀλλὰ προσέλαβε, μάλιστα ἐν Ἀσίᾳ, ποικίλας γνώσεις, τὰς ὁποίας εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἠδύνατο τότε νὰ διδαχθῇ. Τῳόντι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐν γένει, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἰδίως ὅμως εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἀνατροφὴ συνέκειτο ἐκ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἐκ τῆς μουσικῆς. Γυμναστικὴ ἦτο ἡ δι' ἐπιτηδείας διαίτης καὶ ἀσκήσεως ἀνάπτυξις καὶ συντήρησις τῶν σωματικῶν τοῦ πολίτου δυνάμεων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ὅσον ἐνδέχεται καρτερικὸν καὶ δεξιὸν περὶ τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας. Τὴν δὲ μουσικὴν μὴ ἐκλάβωμεν εἰς τὴν περιωρισμένην σημασίαν τὴν σήμερον μὲν πάντοτε ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ πάλαι ἀποδιδομένην εἰς τὴν λέξιν ταύτην, ἐνταῦθα ἡ λέξις μουσικὴ περιελάμβανεν ὄχι μόνον τὴν διδασκαλίαν τῆς λύρας καὶ τοῦ

Αἱ Μοῦσαι
(Ἀγγειογραφία)

χοροῦ, ἀλλὰ πάντα ὅσα ὑπήγοντο εἰς τὰς Μούσας, αἵτινες ἦσαν ἐννέα· Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία, Καλλιόπη, καὶ ἐλατρεύοντο ὡς θεαὶ καὶ ἔφοροι τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἁπλῶς δὲ εἰπεῖν πάσης παιδείας. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ λέξις μουσικὴ περιελάμβανε πᾶσαν ἠθικήν, διανοητικὴν καὶ τεχνικὴν ἀνατροφήν. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καὶ ἡ ἐκτενεστέρα αὕτη σημασία τῆς μουσικῆς ἦτο ἐλαστικωτάτη· συνεσταλμένη μὲν ἐνόσῳ ὁ κύκλος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γνώσεων ἦτο μικρός, εὐρυτέρα δὲ ὅταν ὁ κύκλος τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἰδεῶν ἀπέβη εὐρύτερος. Ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὑπῆρχον εἰς τὰς Ἀθήνας διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς σοφώτατοι περί τε τὴν διαλεκτικὴν τέχνην καὶ περὶ πάσας τὰς περὶ ἀστρονομίας, γεωγραφίας, φυσικῆς εἰδήσεις, ὅσαι ἦσαν γνωσταὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τοιοῦτοι διετέλεσαν ὁ Λάμπρος, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὁ Πυθοκλείδης, ὁ Δάμων, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ὑπῆρξαν διδάσκαλοι τοῦ Περικλέους. Ἀλλ' ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῆς νεότητος τοῦ Σόλωνος ἡ μουσική, πλὴν τῆς ἰδίως μουσικῆς ἀσκήσεως, δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ τὴν ἀκρόασιν, τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐπανάληψιν ποιητικῶν ἔργων, ἔτι δὲ τὴν περὶ τὴν ἀκριβῆ καὶ γλαφυρὰν ἀπαγγελίαν αὐτῶν ἄσκησιν· ὥστε πρόδηλον εἶναι ὅτι διὰ τοιαύτης ἐκπαιδεύσεως ὁ Σόλων δὲν ἠδύνατο νὰ προσπορισθῇ ἐν Ἀθήναις τὰς πολλὰς κοινωνικάς, πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς γνώσεις τὰς ὁποίας εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ συνταχθέντος ὑπ' αὐτοῦ πολιτεύματος. Προσέλαβε δὲ τὰς γνώ-

σεις ταύτας, τοὐλάχιστον τὰς ἀφορμὰς τῶν γνώσεων τούτων, ἐκ τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδας πόλεις, εἰς τὰς πλείστας τῶν ὁποίων αἱ βιομηχανικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ ἰδέαι ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐπενήργησαν εἰς τὰ δημόσια πράγματα πρωιμώτερον ἢ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι.

Ὁ Σόλων λοιπὸν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ἀποδημίας ἔμπειρος ὁπωσοῦν περὶ τὰ ζητήματα ὅσα ἐκυοφοροῦντο τότε ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ἐπανῆλθε συνεπαγόμενος πρὸς τούτοις καὶ ὅσα ἡ φύσις μόνη ἔδωκε καὶ ἠδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῷ· πνεῦμα μὲν δαιμόνιον, δι'οὗ καὶ μόνου ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας ἐκείνης θαυμαστοὺς τῆς ἀληθείᾳ διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν καρπούς· παρεκτὸς δὲ τούτου μετριοπάθειαν, καὶ συνείδησιν τοῦ δικαίου βαθεῖαν, καὶ εἰλικρινῆ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, ὧν ἄνευ ἅπασα αὐτοῦ ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει, ἵνα ἀναδείξῃ τὸν ἄνδρα τηλικοῦτον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων εὐεργέτην. Αἱ ἀρεταὶ αὗται ἐξαστράπτουσι κατὰ πάντα στίχον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, τῶν ὁποίων τὰ ὀλίγα περισωθέντα τεμάχια ὀφείλομεν τούτου ἕνεκα νὰ μελετῶμεν, ἵνα ἐκτιμήσωμεν τὸν ἀληθῆ τοῦ νομοθέτου τούτου χαρακτῆρα· ἀπαραλλάκτως καθὼς μελετῶμεν τὰ ἀπομνημονεύματα, τὰς ἐπιστολάς, τὰς σημειώσεις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ἵνα γνωρίσωμεν τὰ κινήσαντα αὐτοὺς περὶ τὰς δημοσίας αὐτῶν πράξεις ἐλατήρια. Εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος οὐδὲν θέλομεν εὕρει ἴχνος τῶν σφοδρῶν καὶ ἐνίοτε ἀγρίων παθῶν τὰ ὁποῖα ἀπηντήσαμεν εἰς τὸν Θέογνιν καὶ ἀπαντῶνται εἰς ἄλλους τινὰς πολιτικοὺς τῆς παναρχαίας Ἑλλάδος ποιητάς· ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἁπανταχοῦ βλέπομεν ἀπεικονιζομένην, ὡς ἐν καθρέπτῃ λείῳ καὶ καθαρῷ, τὴν πρακτικὴν σύνεσιν δι' ἣν ἐφημίσθη ὡς εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρὸ πάντων τὴν γαλήνην, τὴν ἡμερότητα, τὴν φιλανθρωπίαν τῆς ψυχῆς ἐκείνης, ἥτις, κρατήσασά ποτε εἰς χεῖρας αὐτῆς τὴν τύχην τῆς πατρίδος, ἠγωνίσθη νὰ διαμορφώσῃ τὸ πολίτευμα καθ' ὁμοίωσιν αὐτῆς· καὶ κατέθεσε τῳόντι ἐν αὐτῷ τὰ σπέρματα τῶν πλείστων ἀρετῶν δι' ἃς βραδύτερον διεκρίθη ἡ τῶν Ἀθηναίων δημοκρατία.

Ἀλλ' ὅμως μὴ νομίσῃ τις ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος περιέχουσι σειράν τινα βιοτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δοξασιῶν ἀναλλοιώτων· ἂν τοιαῦτα ἦσαν, ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐγχειρίδιον ἠθικῆς διδασκαλίας, ὄχι ὅμως καὶ εἰς τὸ νὰ παραστήσωσιν ἡμῖν τὸν γνήσιον χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Αἱ δοξασίαι τοῦ Σόλωνος εἶναι ἀπ' ἐναντίας ἀνώμαλοι καὶ πολλάκις σχεδὸν ἀντιφατικαί, ὅπως ἔχει ὁ πραγματικὸς βίος ὁ ἀνθρώπινος, ὅπως ἔχουσιν αἱ διαθέσεις καὶ προαιρέσεις παντὸς εὐαισθήτου καὶ εἰλικρινοῦς ἀνθρώπου, αἱ συχνάκις τροπολογούμεναι ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ὑπὸ τῆς ἡλικίας, ὑπὸ τῆς πείρας· διότι ὁ Σόλων εἶναι ὁ εἰπών·

Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Ὅθεν ἐνίοτε ἡ ἀθυμία αὐτοῦ προβαίνει μέχρι τοῦ νὰ πρεσβεύῃ ὅτι αὐτὴ ἡ σύνεσις οὐδὲν ὠφελεῖ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὅτι ἀντ' αὐτῆς ὁ Θεὸς βραβεύει τὴν ἀφροσύνην· ἐνίοτε δὲ πάλιν ἰσχυρίζεται ὅτι ἀδύνατον ἡ ἀδικία νὰ μὴ τιμωρηθῇ ἐπὶ τέλους ὑπὸ τοῦ Διός. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἡ ὀλιγάρκεια αὐτοῦ φαίνεται εὐχαριστουμένη εἰς τὸν εὐτελέστερον βίον, ἄλλοτε δὲ πάλιν γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ποθεῖ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ παρεπόμενα αὐτῷ ἀγαθὰ τοῦ βίου. Ἀλλά, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἐκφράζῃ αἰσθήματα καὶ φρονήματα, ἐκφράζει αὐτὰ μετ' ἴσης πάντοτε ἀταραξίας καὶ ἀγαθότητος ψυχῆς. Αὕτη δὲ *μάλιστα* ἡ ὁμαλότης τῆς διαθέσεως περὶ τὴν δήλωσιν τῶν ποικιλωτέρων προαιρέσεων παρέχει ἡμῖν τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρός.

Ἕκαστος, λέγει, τῶν θνητῶν, καὶ ἀγαθὸς καὶ κακός, δεινὴν ἔχει περὶ ἑαυτοῦ δόξαν, πρίν τι πάθῃ· τότε δ' ἀμέσως ὀδύρεται, ἐνῷ ἄχρι τούτου

χάσκοντες κούφαις ἐλπίσι τερπόμεθα.

Καὶ ἔπειτα, περιγράψας τοὺς ποικίλους ἀγῶνας οὓς καταβάλλει ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ πλουτήσῃ και νὰ εὐτυχήσῃ, εἴτε ὡς θαλασσοπόρος, εἴτε ὡς γεωργός, εἴτε ὡς τεχνίτης, ἢ λόγιος, ἢ μάντις, ἢ ἰατρός, ἀνακράζει·

Μοῖρα δέ τοι θνητοῖσι κακὸν φέρει ἠδὲ καὶ ἐσθλόν
δῶρα δ' ἄφυκτα θεῶν γίγνεται ἀθανάτων.
Πᾶσι δέ τοι κίνδυνος ἐπ' ἔργμασιν, οὐδέ τις οἶδεν,
ἧ μέλλει σχήσειν χρήματος ἀρχομένου,
ἀλλ' ὁ μὲν εὖ ἔρδειν πειρώμενος οὐ προνοήσας
εἰς μεγάλην ἄτην καὶ χαλεπὴν ἔπεσεν
τῷ δὲ κακῶς ἔρδοντι θεὸς περὶ πάντα δίδωσι
συντυχίην ἀγαθήν, ἔκλυσιν ἀφροσύνης.

Ἐντεῦθεν ἐπιφέρει ἀλλαχοῦ που·

Πολλοὶ γὰρ πλουτεῦσι κακοί, ἀγαθοὶ δὲ πένονται·
ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειψόμεθα
τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον· ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεί,
χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος ἔχει.

Τὸ δ' αὐτὸ τῆς αὐταρκείας αἴσθημα ἐκφράζει καὶ ἄλλως, ὡς ἑξῆς. Ἐξ ἴσου πλουτοῦσι, λέγει που, καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἔχει πολὺν ἄργυρον καὶ χρυσὸν καὶ γῆς σιτοφόρου πεδία, καὶ ἵππους, καὶ ἡμιόνους, καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἔχει τόσα μόνον ὅσα ἀρκοῦσι νὰ θεραπεύσωσι τὴν γαστέρα καὶ τὸ σῶμα, καὶ τοὺς πόδας· ἔτι δὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν παῖδα, ὅταν ἔλθῃ ὥρα νὰ ἀποκτήσῃ τοιαῦτα. Τοσαῦτα ἀρκοῦσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον· διότι τὰ περισσότερα κανεὶς ποτὲ δὲν ἐπῆρε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον·

. . . τὰ γὰρ περιώσια πάντα
χρήματ' ἔχων οὐδεὶς ἔρχεται εἰς Ἀΐδεω.

Δὲν ἠρκεῖτο ὅμως πάντοτε εἰς ταῦτα, ἀλλὰ μακαρίζει καὶ τὸν ἄνθρωπον ὅστις ἔχει ὄχι μόνον παῖδας ἀγαπητοὺς καὶ φίλους ἀλλὰ καὶ ἵππους καλοὺς καὶ κύνας ἀγρευτάς. Ἀγαπᾷ δὲ καὶ τὰ ἔργα τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Διονύσου καὶ τῶν Μουσῶν·

ἃ τίθησ' ἀνδράσιν εὐφροσύνας.

Ἐπιθυμεῖ πρὸς τούτοις νὰ τὸν πενθήσωσι θανόντα καὶ νὰ τὸν κλαύσωσιν οἱ φίλοι·

μηδέ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισιν
ποιήσαιμι θανὼν ἄλγεα καὶ στοναχάς.

Εἰς στιγμὴν δὲ εὐγενοῦς ἐξάρσεως τοῦ φρονήματος καὶ βαθεΐας πρὸς τὸ θεῖον πεποιθήσεως καθικετεύει τὰς πιερίδας Μούσας, οὕτω καλουμένας διότι ἡ μακεδονικὴ χώρα Πιερία ἐλογίζετο ὡς ἡ τῶν Μουσῶν κατοικία, καὶ παρακαλεῖ τὰ ἀγλαὰ ταῦτα τέκνα τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ ὀλυμπίου Διὸς νὰ δώσωσιν αὐτῷ δόξαν ἀγαθὴν παρ' ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις· ὁμολογεῖ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχῃ χρήματα, ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ τὰ ἀποκτήσῃ ἀδίκως· διότι ὁ πλοῦτος ὃν δίδουσιν οἱ θεοὶ παραμένει ἀσφαλής, ἐνῷ εἰς τὸν πλοῦτον ὃν οἱ ἄνθρωποι θηρεύουσιν, ὄχι κατὰ τάξιν ἀλλὰ δι' ἔργων ἀσεβῶν καὶ ἀδίκων, ταχέως ἀναμιγνύεται ἡ συμφορά, ἥτις, ὡς τὸ πῦρ, ἄρχεται μὲν ἐξ ὀλίγου, τελευτᾷ δὲ εἰς ὄλεθρον.

Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα,
  Μοῦσαι πιερίδες, κλῦτέ μοι εὐχομένῳ.
Ὄλβον μοι πρὸς θεῶν μακάρων δότε καὶ πρὸς ἁπάντων
  ἀνθρώπων αἰεὶ δόξαν ἔχειν ἀγαθήν·
εἶναι δὲ γλυκὺν ὧδε φίλοις, ἐχθροῖσι δὲ πικρόν,
  τοῖσι μὲν αἰδοῖον, τοῖσι δὲ δεινὸν ἰδεῖν.
Χρήματα δ' ἱμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι
  οὐκ ἐθέλω· πάντως ὕστερον ἦλθε δίκη......

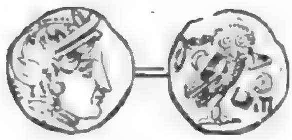
Διότι ἡ ἀδικία δὲν ἐπιτρέπεται ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τοὺς θνητούς, ἀλλ' ὁ Ζεὺς ὁρίζει πάντων τὸ τέλος, καὶ αἴφνης, ὅπως διασκεδάζει ἀμέσως τὰς νεφέλας ἄνεμος ἐαρινός, ὅστις κινήσας μὲν τὸν πυθμένα τοῦ πολυκύμονος καὶ ἀτρυγέτου πόντου, καταστρέψας δὲ τὰ καλὰ ἔργα τῆς σιτοφόρου γῆς, ἀνυψοῦται μέχρι τοῦ τῶν θεῶν ἕδους, μέχρι τοῦ ὑψηλοῦ οὐρανοῦ, καὶ καταδεικνύει αὐτὸν αὖθις αἴθριον, ὥστε λάμπουσιν αἱ καλαὶ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες ἐπὶ τῆς εὐφόρου γῆς καὶ οὐδὲν ἀναφαίνεται νέφος, τοιαύτη ἐπέρχεται τοῦ Διὸς ἡ ἐκδίκησις, οὐδὲ ὀργίζεται οὗτος ἐφ' ἑκάστῃ πράξει, ὥσπερ θνητὸς ἀνήρ.

Οὐ γὰρ δὴ θνητοῖς ὕβριος ἔργα πέλει.
Ἀλλὰ Ζεὺς πάντων ἐφορᾷ τέλος, ἐξαπίνης δὲ
  ὥστ' ἄνεμος νεφέλας αἶψα διεσκέδασεν
ἠρινός, ὃς πόντου πολυκύμονος ἀτρυγέτοιο
  πυθμένα κινήσας, γῆν κατὰ πυροφόρον
δῃώσας καλὰ ἔργα, θεῶν ἕδος αἰπὺν ἱκάνει
  οὐρανόν, αἰθρίην δ' αὖθις ἔθηκεν ἰδεῖν·
λάμπει δ' ἠελίοιο μένος κατὰ πίονα γαῖαν
  καλόν, ἀτὰρ νεφέων οὐδὲν ἔτ' ἐστὶν ἰδεῖν.
Τοιαύτη Ζηνὸς πέλεται τίσις, οὐδ' ἐφ' ἑκάστῳ,
  ὥσπερ θνητὸς ἀνήρ, γίγνεται ὀξύχολος.....

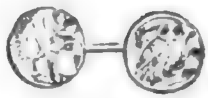
Ὁ εὐγλωττότατος φιλόλογος τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ὁ φιλέλλην γάλλος Οὐιλλεμπῖνος παραθέσας που τὴν περικοπὴν ταύτην τοῦ Σόλωνος, ἀνακράζει ὅλος ἔνθους· «Ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς ποιήσεως ταύτης οἷον ἰσχυρὸν δίδαγμα! Ἐν τῇ ἠθικῇ διδασκαλίᾳ οἷον μέγεθος ποιήσεως! Ἡ παραβολὴ αὕτη τῆς ἀδίκου καὶ προσκαίρου εὐτυχίας μετὰ τῶν νεφῶν δι' ὧν σκιάζεται ὁ οὐρανός· ἡ ἐαρινὴ αὕτη καταιγὶς ἡ διαλύουσα τὰ νέφη, καὶ συνεπαγομένη μὲν συμφοράς τινας, ἀποδίδουσα τὴν αἰθρίαν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀποδίδουσα δὶ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΘΗΝΑΪΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ Ε' ΚΑΙ Ϛ' ΑΙΩΝΟΣ

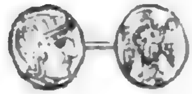
ΧΡΥΣΑ

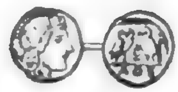
1

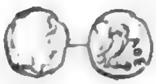
2

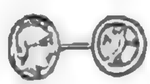
3

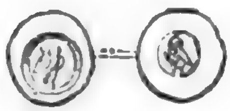
4

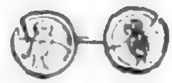
5

6

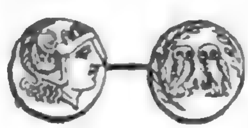

7

8

ΧΑΛΚΙΝΟΝ

9

Χρυσᾶ νομίσματα: Χρυσᾶ νομίσματα ἤρχισαν κοπτόμενα ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ ἔτος 430, εἶνε δὲ τὰ ἑξῆς:

Χρυσοῦς ἢ στατὴρ (ἀρ. 1) βάρους	8	γρ.	60
Ἡμίχρυσος (ἀρ. 2)	4	»	30
Τρίτη (τρίτον στατῆρος)	2	»	88
Τετάρτη (ἀρ. 3)	2	»	15
Ἕκτη (ἕκτον στατῆρος, ἀρ. 4)	1	»	44
Ἡμιέκτη ἢ χρυσοῦς ὀβολὸς (δωδέκατον στατῆρος, ἀρ. 5)	0	»	72
Χρυσοῦν διώβολον (ἀρ. 6)	0	»	36
Ὄγδοον τῆς ἕκτης (ἀρ. 7)	0	»	18
Δέκατον ἕκτον τῆς ἕκτης (ἐνενηκοστὸν ἕκτον τοῦ στατ., ἀρ. 8)	0	»	09

Χάλκινον νόμισμα: Ἡ κοπὴ χαλκίνου νομίσματος ἤρχισεν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ ἄρχοντος Καλλία, τῷ 406. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τὸ χάλκινον νόμισμα ἔφερε τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας δύο γλαῦκας ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας.

τὰς εὐφόρους τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας εἰς τὴν γῆν, ἰδοὺ εἰκόνες ἄξιαι βεβαίως νὰ κοσμήσωσι τὴν καλλίστην λυρικὴν εὕρεσιν».

Ὁ Σόλων λοιπὸν ἦτο ὄχι μόνον μέγας νομοθέτης καὶ στρατιώτης γενναῖος, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς μέγας. Τὴν σήμερον, ὅτε διεμερίσθησαν ἐπ' ἄπειρον ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας, τῆς τε θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς, ὧν ἕκαστος σχεδὸν ἀπαιτεῖ εἰδικὴν περὶ αὐτὸν ἐνασχόλησιν, ὁ συνδυασμὸς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου εἶναι σπανιώτατος καὶ συνήθως μάλιστα ὑπολαμβάνεται ἀκατόρθωτος. Ὁ Κάρολος Μοντεγύης, ὁ πρῶτος μέγας ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἑβδόμης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ὅτι οὐδεμίαν αὐτὸς ἐπενόησε τῶν ἐξαιρέτων οἰκονομικῶν διατάξεων ὅσας ὀφείλει ἡ Ἀγγλία εἰς αὐτόν, ἀλλὰ παρὰ θεωρητικῶν ἀνδρῶν ἐδιδάχθη τὰ πάντα· ὅθεν καὶ μυριάκις παρεστάθη ὡς κολοιὸς φέρων ξένα πτερά. Ἀλλ' ὁ Μακώλαιυ ἀντιπαρατηρεῖ ὅτι τὸ ἔγκλημα τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθῶς εἰπεῖν ἔγκλημα· διότι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ τὰ προτερήματα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸ νὰ διαπράξῃ νέας ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ ἀνακαλύψεις, καὶ τὰ προτερήματα τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς συναινέσεως διῃρημένων καὶ θυελλωδῶν βουλευτικῶν συνεδρίων μεγάλας πρακτικὰς μεταρρυθμίσεις· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἀδύνατον ὑπάρχει νὰ εἶναί τις ἐνταυτῷ Ἀδὰμ Σμίθ, ἤτοι μέγας θεωρητικὸς οἰκονομολόγος, καὶ Γουλιέλμος Πίττ, ἤτοι μέγας ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός. Ἀλλ' εἰς ἐποχὰς ἀφελεστέρας, καθ' ἃς οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως εἶναι ὀλιγώτερον διακεκριμένοι ἀπ' ἀλλήλων, εὐάριθμοι δὲ οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι, ὁ συνδυασμὸς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου εἶναι ὄχι μόνον δυνατὸς ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητος ἐνίοτε. Ἐπειδὴ οἱ μετέχοντες παιδείας εἶναι τότε ὀλίγοι, ἀπαιτεῖται δ' ἐπὶ τέλους παιδεία τις καὶ ἐν τῷ ἐνεργητικῷ βίῳ, ἐξ ἀνάγκης οἱ λόγιοι ἀποβαίνουσι πολλάκις καὶ πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοὶ ἄνδρες [1]. Τοῦτο συνέβη καὶ

(1). Τὴν ἰδέαν ταύτην, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ νεωτέρου πρὸς τὸν ἀρχαιότερον βίον θεωρητικώτερον καὶ φιλοσοφικώτερον ἐκφράζει ὁ Γερμανὸς ποιητὴς καὶ φιλόσοφος Schiller (Über die ästhetische Erziehung des Menschen, in einer Reihe von Briefen. Sechster Brief § 4-6). «Δὲν παραγνωρίζω τὰ προτερήματα, ἅπερ ἡ παροῦσα γενεά, θεωρουμένη ὥς τι ὅλον ἡνωμένον καὶ μόνον διὰ τῆς στάθμης τῆς διανοητικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας μετρουμένη, δύναται νὰ ἀξιοῖ ὑπὲρ ἑαυτῆς ἀπέναντι καὶ τῆς ἀρίστης τοῦ ἀρχαίου κόσμου γενεᾶς. Ἀλλ' ὅταν ὁ ἀγὼν ἀπὸ τοῦ ὅλου μεταστῇ εἰς τὰ καθέκαστα μέλη, ἵνα οὕτω τὸ ὅλον ἀγωνισθῇ πρὸς τὸ ὅλον, τίς καθ' ἑαυτὸν ἀνὴρ (ἄτομον δηλονότι) τῶν νεωτέρων χρόνων ἐν ἀγῶνι μονομαχίας δύναται νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν καθ' ἑαυτὸν Ἀθηναῖον (πρὸς Ἀθηναῖον ὡς ἄνδρα ἀτομικόν) περὶ τοῦ ἐπάθλου τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας; Ἀλλὰ πόθεν προέρχεται ἡ μειονεξία αὕτη τῶν νῦν ἀνδρῶν ὡς ἀτόμων, ἐνῷ ἡ γενεὰ αὐτῶν πλεονεκτεῖ; Διὰ τί ὁ Ἕλλην ὡς ἀνὴρ ἀτομικὸς παρίσταται ὡς ἐκπροσώπησις τοῦ χρόνου αὐτοῦ καὶ διὰ τί δὲν τολμᾷ τὸ τοιοῦτον ὁ νῦν Εὐρωπαῖος; Διότι ὁ μὲν Ἕλλην λαμβάνει τὴν μορφὴν καὶ τὸ εἶδος ἐκ τῆς τὰ πάντα ἑνούσης φύσεως, ὁ δὲ νεώτερος Εὐρωπαῖος ἐκ τῆς τὰ πάντα διασπώσης θεωρίας; Αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς κατήνεγκε τὴν τοιαύτην πληγὴν κατὰ τῆς νεωτέρας ἀνθρωπότητος. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔνθεν μὲν ἡ αὔξησις τῆς πείρας καὶ τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων καὶ ἡ συστηματικὴ θεωρία ἐπήνεγκον ἀκριβέστερον χωρισμὸν τῶν ἐπιστημῶν, ἐξ ἄλλου δὲ τὸ πολυπλοκώτερον κατασταθὲν ὡρολόγιον τῶν πολιτειῶν κατέστησεν ἀναγκαῖον τὸν αὐστηρότερον ἀπ' ἀλλήλων χωρισμὸν τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, διεσπάσθη μὲν ὁ ἐσωτερικὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δεσμός, ὀλεθρία δὲ διένεξις διέστησε πρὸς ἀλλήλας τὰς ἁρμονικὰς αὐτῆς δυνάμεις. Ἡ ἐποπτικὴ νῦν τῶν πραγμάτων θεωρία, ἡ ἀντιλαμβανομένη τῶν πραγμάτων ἐν τῇ ὁλότητι καὶ ἑνότητι αὐτῶν, διέστη πολεμίως πρὸς τὴν τὰ καθ' ἕκαστα διασκοπουμένην ἐμπειρικὴν ἔρευναν».

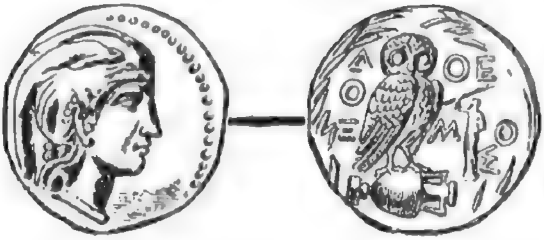
εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην κατὰ τὴν δεκάτην πέμπτην καὶ τὴν δεκάτην ἕκτην ἑκατονταετηρίδα, ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, μάλιστα δὲ ἐν Ἱσπανίᾳ· ἕκαστος σχεδὸν τῶν ἐπιφανῶν συγγραφέων τῆς Ἱσπανίας διετέλεσεν ἐνταὐτῷ καὶ στρατιώτης ἢ πολιτικὸς ἀνὴρ ἐπιφανής. Ὁ Ἰωάννης Βοσκανός, ποιητὴς ἄριστος, διέπρεψε καὶ ἐν πολέμῳ λαμπρῶς. Ὁ Γαρσιλάζος Βέγας, ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων Θεόκριτος, ἔπεσε, μετὰ βραχὺ ἀλλὰ περίδοξον στρατιωτικὸν στάδιον, ἄγων ξιφήρης τὰ ἐπὶ τὴν ἔφοδον ὁρμήσαντα τάγματα· Ὁ Ἀλόνζος Ἐρκίλλας ἠρίστευσεν ἐν τῷ ἀραυκανικῷ ἐκείνῳ πολέμῳ, ὃν ἔπειτα ὕμνησε δι' ἑνὸς τῶν καλλίστων ἡρωικῶν ἐπῶν ὅσα παρήγαγεν ἡ Ἱσπανία. Ὁ Οὐρτάδος Μενδόζας, τοῦ ὁποίου τὰ ποιήματα παραβάλλονται πρὸς τὰ τοῦ ρωμαίου Ὁρατίου, χαριέστατα δὲ εἶναι καὶ τὰ διηγήματα, παρίσταται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς εἷς τῶν τραχυτάτων ἐκείνων καὶ σιδηροφυῶν ἀνθυπάτων δι' ὧν ἡ Ἱσπανία ἐδέσμευε τότε τὴν ἀσθενῆ Ἰταλίαν ([1]). Ὁ Λόπες Βέγας, εἷς τῶν μεγίστων δραματικῶν ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὑπηρέτησεν ἐπὶ τῆς γιγαντώδους Ἀρμάδας, ἥτις ἐξεπέμφθη ἵνα κατακτήσῃ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τοσοῦτον οἰκτρῶς ἀπέτυχεν· ὁ Σερβάντης, ὁ ἀείμνηστος τοῦ Δὸν Κισότου συγγραφεύς, ἐπληγώθη ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν κρίσιμον περὶ Ναύπακτον ναυμαχίαν, καθ' ἥν, τῷ 1571, ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη συνέτριψε τὸ πρῶτον τὴν ναυτικὴν τῶν Ὀθωμανῶν δύναμιν.

Ὁμοίως δ' ἐταυτίσθη ἡ θεωρία καὶ ἡ πρᾶξις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὁ Σόλων, ὅστις διετέλεσε ποιητὴς ἐνταὐτῷ καὶ πολεμιστὴς καὶ νομοθέτης, ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου, ὅστις διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐν Μαραθῶνι, καὶ περὶ Ἀρτεμίσιον, καὶ ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ἐν Πλαταιαῖς, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐδημιούργει τὴν δραματικὴν ποίησιν· ὁ πρόδρομος τοῦ Σοφοκλέους, ὅστις ἅμα μὲν μετεῖχε τῆς ἐπὶ τὴν Σάμον στρατείας τῶν Ἀθηναίων, ἅμα δὲ ἔγραφε τὰ ἀθάνατα αὐτοῦ δράματα· ὁ πρόδρομος τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, οἵτινες ὑπῆρξαν οὐ μόνον στρατηγοὶ ἀλλὰ καὶ ἱστορικοὶ ἔξοχοι· ὁ πρόδρομος ἑνὶ λόγῳ πλείστων ἄλλων τοιούτων ἀνδρῶν, οἵτινες συνεπήγοντο τὰ ἔργα εἰς τοὺς λόγους καὶ τοὺς λόγους εἰς τὰ ἔργα. Ναὶ μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διεκρίθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ θεωρητικὸς ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου ἀλλ' ἡ παιδεία ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν μόρφωσιν ἀνδρῶν ἐπιτηδείων νὰ πράξωσι τὰ δημόσια καὶ ἐξηκολούθει τούτου ἕνεκα παράγουσα πολίτας οἵτινες δὲν ἦσαν μὲν ἐνταὐτῷ πολιτικοὶ ἄνδρες, καὶ φιλόσοφοι, ἢ ποιηταί, ἢ ἱστορικοί, ἦσαν ὅμως κυβερνῆται τῶν πραγμάτων καὶ στρατηγοὶ ἐν πολέμοις δεξιώτατοι· οἷοι ὁ Κλεισθένης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Κίμων, ὁ Ξάνθιππος, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Περικλῆς, ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Τολμίδης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ πρεσβύτερος Θουκυδίδης, ὁ Νικίας, ὁ στρατηγὸς Δημοσθένης, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Ἰφικράτης, ὁ Τιμόθεος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Κατὰ δυστυχίαν, ἐπὶ τέλους ὁ θεωρητικὸς βίος οὐ μόνον ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ ἀλλὰ καὶ πολέμιος αὐτοῦ ἀπέβη καὶ ἰδίαν τινὰ αὐτοτελῆ ἐπεδίωξεν ὕπαρξιν, ὥστε, ἐνῷ ἡ ρητορικὴ σκοπὸν εἶχε τὴν μόρφωσιν πρακτικῶν ἀνδρῶν λογίων, ἡ λεγομένη διαλεκτική, κατ' ἀντίθεσιν αὐτῆς, ἠγωνίζετο νὰ σχηματίσῃ ἄνδρας δεξιοὺς περὶ τὸν θεωρητικὸν ἁπλῶς λόγον καὶ κατώρθωσεν οὕτω νὰ πληρώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀνθρώπων κατατριβόντων τὸν χρόνον αὐτῶν περὶ ἀγόνους καὶ ἀτελευτήτους λογομαχίας· τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἓν τῶν κυριωτάτων συμπτωμάτων τῆς πρώτης τῆς πατρίδος ἡμῶν παρακμῆς. Διότι ἀπαραίτητον μὲν δὲν ὑπάρχει νὰ εἶναι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ φιλόσοφοι, ἢ ποιη-

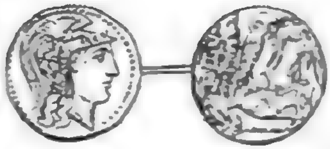
([1]) Τοῦ ἱσπανοῦ δηλονότι διοικητοῦ τῆς τότε εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὑποκειμένης ἰταλικῆς ἐπαρχίας τῆς Σαίνης (Σιένης).

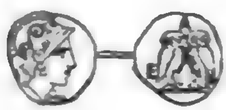
ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΘΗΝΑΪΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ Ε΄ ΚΑΙ Ϛ΄ ΑΙΩΝΟΣ

ΑΡΓΥΡΑ

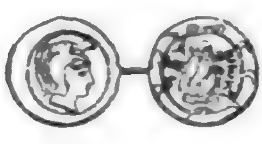

1

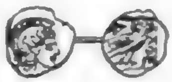

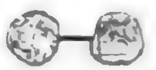
3

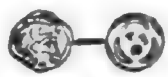
4

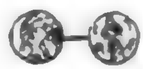
5

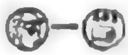
6

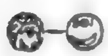
7

8

9

10

Ἀργυρᾶ νομίσματα.—Τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ε΄ καὶ τὸν Ϛ΄ αἰῶνα ἦσαν τὰ ἑπόμενα:

Τετράδραχμα (ἀρ. 1) βάρους	17	γρ.	20
Δραχμή (ἀρ. 2)	5	»	80
Τετρώβολον (ἀρ. 3)	2	»	88
Ἡμίδραχμον ἢ τριώβολον (ἀρ. 4)	2	»	15
Διώβολον	1	»	44
Ὀβολὸς (ἀρ. 5)	0	»	72
Τριτημόριον ἢ $^3/_4$ τοῦ ὀβολοῦ (ἀρ. 6)	0	»	54
Πεντάχαλκον ἢ $^5/_8$ τοῦ ὀβολοῦ (ἀρ. 7)	0	»	45
Ἡμιωβόλιον (ἀρ. 8)	0	»	36
Τριημιτεταρτημόριον ($^3/_8$ τοῦ ὀβολοῦ, ἀρ. 9)	0	»	27
Τεταρτημόριον ἢ δίχαλκον ($^1/_4$ τοῦ ὀβολοῦ, ἀρ. 10)	0	»	18
Ἡμιτεταρτημόριον	0	»	09

ται ἢ ἱστορικοί, ἀπαραίτητον ὅμως εἶναι ὁ μὲν ἐνεργητικὸς βίος νὰ ἀντλῇ ἀδιαλείπτως ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις ἐκ τοῦ θεωρητικοῦ, ὁ δὲ θεωρητικὸς νὰ πορίζηται ἀκαταπαύστως πρακτικὰς δυνάμεις ἐκ τοῦ ἐνεργητικοῦ· ἄλλως οἱ μὲν πολιτικοὶ ἄνδρες ἀποβαίνουσιν ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι, οἱ δὲ λόγιοι σχολαστικοὶ καὶ εἰς τὴν πολιτείαν ἄχρηστοι, ἂν ὄχι ἐπιζήμιοι. Ἐν τῇ ἑβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι τὰ δύο ταῦτα ρεύματα ὄχι μόνον δὲν ἦσαν ἀλλότρια πρὸς ἄλληλα ἀλλά, καθὼς εἴδομεν, πολλάκις ἀνεμίγνυον ἐν τῇ αὐτῇ κοίτῃ τὰ ζωοφόρα αὐτῶν νάματα, πρωιμώτατος δὲ καρπός, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, τοῦ ὑπ' αὐτῶν ποτισθέντος ἑλληνικοῦ πνεύματος ὑπῆρξεν ὁ Σόλων.

Ἦτο δὲ ἀνὴρ τεσσαρακοντούτης, ὅτε τῷ 598 κατὰ πρῶτον βλέπομεν αὐτὸν παριστάμενον εἰς τὸ δημόσιον τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον. Τὰ Μέγαρα ἦσαν τότε τοσοῦτον ἰσχυρὰ ὥστε διεπολέμουν ἐπιτυχῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπί τινα χρόνον εἶχον ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτῶν τὴν ἀξιόλογον νῆσον Σαλαμῖνα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέκαμον πολεμοῦντες τὸν μακρὸν καὶ δυσχερῆ ἐκεῖνον πόλεμον· ὅθεν καὶ ἀπηγόρευσαν διὰ νόμου πᾶσαν οἱανδήποτε περὶ ἀνακτήσεως τῆς Σαλαμῖνος πρότασιν. Ἀλλ' ὁ Σόλων, μὴ ὑποφέρων τὴν ἀδοξίαν ταύτην, πρὸ πάντων μὲν ἠσχολήθη νὰ συντάξῃ ποίημα, τὸ ὁποῖον ἐπεγράφετο *Σαλαμὶς* καὶ συνέκειτο ἐκ στίχων ἑκατόν, χαριέντως πάνυ πεποιημένων, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐξ ὧν ὅμως δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ ὀκτὼ στίχοι ἐν ὅλοις. Ἔπειτα δὲ προσποιηθεὶς ἔκστασιν λογισμῶν ἐξεπήδησεν αἴφνης εἰς τὴν ἀγοράν, φορῶν πιλίον, δηλαδὴ σκουφίτσαν ἀπὸ κετσέν, καί, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν λίθον ἀπὸ τοῦ ὁποίου συνήθως ἐκήρυττεν ὁ τῆς πόλεως κῆρυξ ἤρχισεν ᾄδων πρὸς τὸν συνδραμόντα πολὺν ὄχλον τὰ ἐλεγεῖα αὐτοῦ·

Αὐτὸς ἦλθον κῆρυξ ἀπὸ τῆς περιποθήτου Σαλαμῖνος· καὶ ἀντὶ τῶν λόγων τῆς ἀγορᾶς ψάλλω πρὸς ὑμᾶς ἔπη·

> Αὐτὸς κῆρυξ ἦλθον ἀφ' ἱμερτῆς Σαλαμῖνος
> κόσμον ἐπέων, ᾠδὴν ἀντ' ἀγορῆς θέμενος.

Κατέδειξε δὲ τὸ αἶσχος τοῦ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν νῆσον εἰς τοὺς Μεγαρεῖς καὶ ἀνεφώνησεν ὅτι, ἂν οἱ συμπολῖται αὐτοῦ δὲν αἰσθάνωνται τὸ αἶσχος τοῦτο, αὐτὸς ἤθελε τότε προτιμήσει νὰ λέγηται Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης ἀντὶ Ἀθηναίου· διότι μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἤθελον ἀρχίσει νὰ λέγωσιν· ἰδοὺ Ἀττικὸς ἀνὴρ ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐγκατέλιπον τὴν Σαλαμῖνα·

> Εἴην δὴ τότ' ἐγὼ Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης
> ἀντί γ' Ἀθηναίου, πατρίδ' ἀμειψάμενος·
> αἶψα γὰρ ἂν φάτις ἥδε μετ' ἀνθρώποισι γένοιτο·
> Ἀττικὸς οὗτος ἀνὴρ τῶν Σαλαμιναφετῶν.

Καὶ ἐπὶ τέλους ἀνέκραξεν·

> Ἴομεν εἰς Σαλαμῖνα μαχησόμενοι περὶ νήσου
> ἱμερτῆς, χαλεπόν τ' αἶσχος ἀπωσόμενοι.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον ἐπέφεραν τὰ ἔπη ταῦτα τοῦ Σόλωνος, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐπροξένουν βραδύτερον μὲν οἱ

λόγοι τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ 'Αλκιβιάδου, πάλαι δέ ποτε ἀφ' ἑτέρου, ἐπὶ τῶν ἡρωικῶν χρόνων, αἱ ποιητικαὶ ἀγορεύσεις τοῦ Νέστορος ἢ τοῦ 'Οδυσσέως. Διότι ἡ ἔμμετρος ἐκείνη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος δημηγορία ἀποτελεῖ μέσον τινὰ κρίκον τῆς ἁλύσεως δι' ἧς συνδέεται ἡ ὁμηρικὴ ἀγορὰ μετὰ τῶν μεταγενεστέρων ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου καὶ διεξηγεῖ πῶς κατὰ μικρὸν οἱ ἀφελεῖς ἀγορηταὶ καὶ ἀκροαταὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς διεπλάσθησαν εἰς τοὺς τεχνικοὺς ῥήτορας καὶ ἐκκλησιαστὰς τῶν δημοσθενικῶν χρόνων. Τῳόντι οἱ 'Αθηναῖοι ἐπανέλαβον τὸν πόλεμον καὶ ἀνηγόρευσαν τὸν Σόλωνα στρατηγόν. 'Ο δέ, πρῶτον μὲν ἐξιλεώσας, ἐκ παραγγελίας τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, διὰ θυσιῶν τοὺς ἐνοίκους τῆς Σαλαμῖνος ἥρωας, ἔπειτα δὲ ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς νήσου μετὰ 500 ἐθελοντῶν, ἐγένετο κύριος αὐτῆς. 'Αλλ' οἱ Μεγαρεῖς ἐξηκολούθησαν ἀγωνιζόμενοι ἵνα ἀνακτήσωσι τὴν χώραν, μέχρις οὗ ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι συνεφώνησαν νὰ καταστήσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους διαλλακτὰς καὶ δικαστάς· καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπέτρεψαν τὴν νῆσον εἰς τοὺς 'Αθηναίους. 'Εδίκασαν δὲ τὴν δίκην ταύτην Σπαρτιατῶν πέντε ἄνδρες· Κριτολαΐδας, 'Αμομφάρετος, 'Υψηχίδας, 'Αναξίλας καὶ Κλεομένης.

Πλὴν τῆς ἀνακτήσεως ταύτης τῆς Σαλαμῖνος, ηὔξησε τὴν φήμην τοῦ Σόλωνος καὶ ἡ μετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ Κιρραίων πόλεμον, περὶ οὗ ἄλλοτε εἴπομεν πλειότερα· ὥστε μέγα ἤδη ἦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπῆλθεν ἡ προαναφερθεῖσα μεταξὺ τῶν 'Αλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν διχόνοια, ἥτις ἀπέβη ἔτι δεινοτέρα διὰ τὰς ἄλλας τῆς πολιτείας περιστάσεις.

'Εν τῇ 'Αττικῇ ἀναφαίνονται τότε τρεῖς πολιτικαὶ μερίδες· οἱ Πεδιεῖς, οὕτω καλούμενοι διότι κατῴκουν εἰς τὸ περὶ τὰς 'Αθήνας καὶ τὴν 'Ελευσῖνα πεδίον, ἐνταῦθα ἔχοντες κυρίως τὰ κτήματα καὶ περιλαμβάνοντες τὰς πλείστας τῶν πλουσιωτάτων τῆς χώρας οἰκογενειῶν· οἱ Πάραλοι, οἵτινες κατῴκουν κυρίως εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν τῆς χώρας καὶ εὐποροῦντες ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ναυτιλίας ἀπετέλουν μέσην τινὰ κοινωνικὴν τάξιν μεταξὺ τῶν Πεδιέων καὶ τῆς τρίτης πολιτικῆς μερίδος ἤτοι τῶν Διακρίων, οἵτινες ἦσαν οἱ πενέστατοι πάντων, ὠνομάζοντο Διάκριοι ἀπὸ τῆς Διακρίας, ὅπου κατῴκουν, ἐκαλοῦντο δὲ θῆτες, ὅπως ἐπὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Τίνες ἦσαν αἱ ποικίλαι ἀφορμαὶ τῆς ἀμοιβαίας τῶν μερίδων τούτων ἔριδος, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· κυριωτάτη ὅμως ἦτο ἡ ἐλεεινὴ τῶν πενήτων κατάστασις. Τῳόντι κατὰ τοὺς βαρβάρους περὶ δανειστῶν καὶ ὀφειλετῶν νόμους, οἵτινες τότε ἴσχυον ὄχι μόνον εἰς τὴν 'Αττικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν 'Ιταλίαν καὶ τὴν 'Ασίαν, ὁ δανειστὴς ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ ὡς δοῦλον τὸν μὴ ἀξιόχρεων ὀφειλέτην, νὰ πωλήσῃ αὐτὸν ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς 'Αττικῆς, καὶ ὄχι μόνον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱοὺς καὶ τὰς ἀγάμους θυγατέρας καὶ αὐτὰς τὰς ἀδελφάς. Πολλοὶ δὲ τῶν πενεστέρων εἶχον γίνει οὕτω δοῦλοι, πολλοὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ ἄλλοι ἐδραπέτευσαν ἀπὸ τὴν πατρίδα διὰ νὰ ἀποφύγωσι τὴν σκληρὰν ταύτην τύχην. Ὅσοι δὲ διετήρουν ἔτι τὰ μικρὰ αὐτῶν κτήματα ἠναγκάζοντο νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς δανειστὰς τὰ πέντε ἕκτα τῆς προσόδου αὐτῶν, διάγοντες αὐτοὶ βίον ἄθλιον, ἀθλιώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ βίου τῶν εἱλώτων τῆς Σπάρτης, οἵτινες ἔδιδον τὸ πολὺ τὸ ἥμισυ τοῦ καρποῦ. Οἱ Διάκριοι λοιπὸν ἢ θῆτες ἐστεροῦντο ὄχι μόνον πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀλλὰ καὶ προσωπικῆς ἀσφαλείας. Μέγας δὲ ἐπεκράτει βρασμὸς διὰ τὰς ἀνωμάλους ταύτας σχέσεις, ὅτε ἐξερράγη ἡ μεταξὺ τῶν 'Αλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν ἔρις. Συνέβησαν συγχρόνως καὶ νοσήματα ἐπιδημικά· ἡ δὲ συνδρομὴ ὅλων τούτων τῶν κακῶν παρήγαγε, κατὰ τὸ σύνηθες, πλὴν τῶν πραγματικῶν δεινῶν, πολλὰ ἄλλα φαντασιώδη, φόβους, δεισιδαιμονίας καὶ ἐν γένει πολλὴν ἠθικὴν ταραχήν. 'Ο Σόλων

ἐνόησεν ὅτι ἡ πολιτεία ἔχει χρείαν μεταρρυθμίσεως καὶ ὅτι ἡ μεταρρύθμισις αὕτη, ἂν δὲν γίνῃ εἰρηνικῷ τῷ τρόπῳ, θέλει διεξαχθῆ διὰ τῆς βίας, συνεπιφέρουσα ἔτι μεγαλυτέρας συμφοράς. Ὅθεν πρὸ πάντων κατέπεισε τοὺς Ἀλκμαιωνίδας, τῶν ὁποίων ἦτο φίλος, νὰ ἐνδώσωσι, καί, συγκροτηθέντος δικαστηρίου ἐκτάκτου 300 εὐπατριδῶν, οἱ περὶ τὸν Μεγακλέα ἀνακηρυχθέντες ἔνοχοι ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς πατρίδος, ἐπί τινα χρόνον, τῷ 597 (¹). Ἐνταῦτῷ ὁ Σόλων ἐνήργησε, διὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, νὰ προσκληθῆ εἰς Ἀθήνας, ἐκ Κρήτης, Ἐπιμενίδης (²) ὁ ἐκ Φαιστοῦ ἢ Κνωσοῦ, πόλεων τῆς νήσου ταύτης, ὅστις ἦτο εἷς τῶν ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ηὐλαβοῦντο πάντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς σοφοὺς περὶ τὰ θεῖα καὶ περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐμπείρους· ὅθεν ἐλέγετο θεοφιλής, καὶ ἰατρόμαντις, καὶ καθαρτής. Ἐλθὼν δὲ εἰς Ἀθήνας ὄχι μόνον διὰ πολλῶν τελετῶν καὶ ἁγνισμῶν παρηγόρησε τὰ πνεύματα ἀλλ' ἐξαιρέτως εὐηργέτησε τὴν πόλιν συντελέσας, διὰ τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἐπιρροῆς (³), νὰ ἐκλεχθῆ ὁ Σόλων, τῷ 594, ἄρχων ἐπώνυμος (⁴) μετ' αὐτοκράτορος νομοθετικῆς ἐξουσίας.

[»Ἐκ τινος τοῦ Πλουτάρχου χωρίου (Β. Σόλ. § 16) δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἡ »τοῦ Σόλωνος νομοθετικὴ ἐξουσία εἶχε δύο περιόδους, τὴν τῆς θεραπείας τῆς οἰκονομι-

---

(¹). Οἱ νεώτατοι συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὡς ὁ Ed. Meier καὶ ἄλλοι καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἐξορίας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν θέτουσιν εἰς τὸ 686 ἢ 632 π. Χ. δι' ὃν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν λόγον.

(²). Ὁ Ἐπιμενίδης ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν *Φοιβολήπτων*, ἤτοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες ἐφιλοσόφουν περὶ τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων κατεχόμενοι ὑπὸ θείων ἐμπνεύσεων καὶ ἠθικῶν ἐξάρσεων πρὸς τὸ θεῖον καὶ ἐθεωροῦντο ἰδιαιτέρως προφιλεῖς εἰς τὸν προφήτην καὶ μάντιν Ἀπόλλωνα, τὸν ἐξαγγέλλοντα τοῖς ἀνθρώποις τὰς ἀθανάτους βουλὰς τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτοῦ πατρὸς Διός. Ἐθεωροῦντο δ' οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες καὶ τὸν βίον ἁγνοὶ καὶ ἅγιοι. Ἦσαν δ' οὗτοι, πλὴν τοῦ Ἐπιμενίδου, ὁ Ἄβαρις ὁ χρησμοδότης κατὰ μίαν γενεὰν ἀνθρώπων μεταγενέστερος τοῦ Ἐπιμενίδου καὶ ὁ τοῦ Ἀβάριδος σύγχρονος Ἀριστέας. Τούτοις συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ ἐκ τῶν τῆς Ἰωνικῆς σχολῆς φιλοσόφων Φερεκύδης ὁ ἐκ Σύρου.

(³). Ἐν τούτοις τὰ περὶ Ἐπιμενίδου δὲν φέρουσι σαφῆ ἱστορικὸν χαρακτῆρα. Τὰ περὶ τῆς εἰς Ἀθήνας χάριν καθάρσεως τῆς πόλεως ἐπιδημίας αὐτοῦ ἐκτίθενται ἱστορικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Πολιτ. Ἀθην. 7) καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Β. Σόλωνος § 12). Ἀλλὰ κατὰ Πλάτωνα (Νόμ. Α' σελ. 642) «Ἐπιμενίδης γέγονεν ἀνὴρ θεῖος . . . . ἐλθὼν (εἰς Ἀθήνας) πρὸ τῶν Περσικῶν δέκα ἔτεσι πρότερον . . . . καὶ κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ μαντείαν θυσίας τε ἐθύσατο, ἃς ὁ θεὸς ἀνεῖλε. . . . καὶ δη καὶ φοβουμενων τὸν περσικὸν Ἀθηναίων στόλον εἶπεν ὅτι δέκα μὲν ἐτῶν οὐχ ἥξουσιν, ὅταν δὲ ἔλθωσιν ἀπαλλαγήσονται πράξαντες οὐδὲν ὧν ἤλπιζον, παθόντες τε ἢ δράσαντες πλείονα κακά». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Πλάτων τὴν εἰς Ἀθήναις ἐπιδημίαν τοῦ Ἐπιμενίδου δὲν συνδέει πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ Κυλωνείου ἄγους κάθαρσιν, εἰ καὶ ποιεῖται λόγον περὶ θυσιῶν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς περσικους πολέμους. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ παράδοσις αὕτη συναπτομένη πρὸς τὴν ἑτέραν δίδωσι τῷ Ἐπιμενίδῃ χαρακτῆρα ὅλως μυθικόν, διότι μεταξὺ τῶν δύο ἐπισκέψεων μεσολαβοῦσιν ἑκατὸν περίπου ἔτη. Εἶναι δὲ γνωστὸν ἄλλως ὅτι ὁ φοιβόληπτος, ὁ προφήτης Ἐπιμενίδης, κατὰ τὸν Διογένην τὸν Λαέρτιον (ἐν Εἰρ. τ. 9), ὡς μὲν ἔλεγεν ὁ Ξενοφάνης, ἔζησεν ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα καὶ ἑκατόν, ὡς δὲ Κρῆτες λέγουσιν, ἑνὸς δέοντα τριακόσια. Γνωστὸν δὲ ἄλλως ὅτι ἐκοιμήθη ὑπὸ τὴν Ἴδην ἔτη ἑπτὰ καὶ πεντήκοντα. Αἱ περὶ Ἐπιμενίδου παραδόσεις συγχέουσιν ἄλλως, ὡς φαίνεται, τὸν Φοιβόληπτον Κρῆτα Ἐπιμενίδην πρὸς τὸν ἀττικὸν μυθικὸν ἥρωα Ἐπιμενίδην τὸν Βουζύγην. Παρ' ὅλα ταῦτα τὰ περὶ καθάρσεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Ἐπιμενίδου ἐπὶ Σόλωνος φαίνεται ὅτι ἔχουσιν ἱστορικήν τινα ὑπόστασιν.

(⁴) Ἀριστ. Πολιτ. Ἀθην. 5 «εἵλοντο κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα Σόλωνα καὶ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν αὐτῷ ποιήσαντι τὴν ἐλεγείαν, ἧς ἐστιν ἀρχὴ *γιγνώσκω, καί μοι φρενὸς ἔνδοθεν ἄλγεα κεῖται πρεσβυτάτην ἐσορῶν γαῖαν Ἰαονίας καινομένην»*.

»κῆς δυσπραγίας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τῆς συντάξεως τῆς πολιτείας, καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν δύο »περιόδων ἐμεσολάβησέ τις μικρὸς χρόνος.

»Διότι ὁ Πλούταρχος, ἐνῷ ἐν § 14 (Β. Σόλων.) λέγει ὅτι ὁ Σόλων «ᾑρέθη ἄρχων »ὁμοῦ καὶ διαλλακτὴς καὶ νομοθέτης», ἐν § 16, ἀφοῦ ἐξέθηκεν ἤδη τὰ περὶ σεισαχθείας »καὶ τῆς καταργήσεως τοῦ ἐπὶ σώματι δανεισμοῦ, προστιθεὶς ὅτι διὰ τῶν νομοθετημάτων »τούτων «προσέκρουσε τοῖς πλείστοις ἕτερα προσδοκήσασιν»,ἐπιφέρει τάδε·«Ταχὺ μέντοι »τοῦ συμφέροντος αἰσθόμενοι καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν μέμψεις ἀφέντες ἔθυσάν τε κοινῇ,σει- »σάχθειαν τὴν θυσίαν ὀνομάσαντες καὶ τὸνΣόλωνα τῆς πολιτείας διορθωτὴν καὶ νομοθέτην »ἀπέδειξαν·οὐ τὰ μέν,τὰ δ'οὐχί,πάντα δ'ὁμαλῶς ἐπιτρέψαντες, ἀρχάς,ἐκκλησίας,δικαστήρια, βουλὰς καὶ τίμημα τούτων ἑκάστου καὶ ἀριθμὸν καὶ καιρὸν ὁρίσαι,λύοντα καὶ φυλάττοντα »τῶν ὑπαρχόντων καὶ καθεστώτων ὅ,τι δοκοίη». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, ἐνῷ ἐν ἀρχῇ ὁ »Σόλων εἶχεν ἐκλεγῆ ἁπλῶς ὡς διαλλακτὴς μετὰ περιωρισμένης νομοθετικῆς ἐξουσίας »σκοπούσης τὴν οἰκονομικὴν ἁπλῶς θεραπείαν καὶ ἀνόρθωσιν, ἀκολούθως ηὐρύνθη μέγι- »στα ἡ ἐξουσία αὕτη καὶ κατ' εἶδος καὶ κατὰ μέγεθος, ἀφοῦ ἀνετέθη αὐτῷ ἡ ριζικὴ μετα- »ρύθμισις τῆς πολιτείας.(Καὶ ὁ 'Αριστοτέλης δὲ ἐν Πολ.'Αθην. 10 διακρίνει τὸ τῆς ἀπο- »κοπῆς τῶν χρεῶν ἀπὸ τῆς κυρίως νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Σόλωνος· «πρὸ δὲ νομοθε- »σίας ποιήσας τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπήν»). 'Εκ τοῦ χωρίου δὲ τούτου τοῦ Πλουτάρχου »μανθάνομεν καὶ τόδε, ὅτι *βουλαὶ* καὶ *τιμήματα* δὲν ἦσαν ἐπίνοιαι τοῦ Σόλωνος, ἀλλ' »ὑπῆρχον ἤδη κατὰ τὴν τοῦ Δράκοντος πολιτείαν, ὡς διδάσκει καὶ ὁ 'Αριστοτέλης, μετερ- »ρυθμίσθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος»].

Ἂν ἤθελε τότε ὁ Σόλων, ἠδύνατο βεβαίως νὰ μοναρχήσῃ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καθὼς ὁ Κλεισθένης ἐν Σικυῶνι, ὁ Περίανδρος ἐν Κορίνθῳ, ὁ Πολυκράτης ἐν Σάμῳ, καὶ τόσοι ἄλλοι τύραννοι τῶν χρόνων τούτων· καθὼς μετ' ὀλίγον ἐν αὐταῖς ταῖς 'Αθήναις ὁ Πεισίστρατος. Τίς ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτόν; Τὸ πλῆθος ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ ἦτο πρόθυμον νὰ ὑποστηρίξῃ πάντα τὸν ἐπαγγελλόμενον νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὸ ἀπὸ τῆς καταθλιπτικῆς τῶν ὀλίγων δυναστείας. Ἡ ἰδέα ἰσονόμου καὶ ἐλευθέρου πολιτεύματος ἦτο ἔτι τοσοῦτον ἀλλοτρία εἰς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὥστε πολλοὶ καὶ τῶν μέσων πολιτῶν, θεωροῦντες δύσκολον καὶ σχεδὸν ἀκατόρθωτον τὴν διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ νόμου μεταβολήν, ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἐπιστήσωσιν εἰς τὰ πράγματα ἕνα, τὸν δικαιότατον καὶ φρονιμώτατον. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν κατεπτοημένοι· ὑπῆρχε δέ, ὡς ἐλέγετο, καὶ μαντεία πυθικὴ λέγουσα πρὸς τὸν Σόλωνα·

> Ἧσο μέσην κατὰ νῆα, κυβερνητήριον ἔργον
> εὐθύνων· πολλοί τοι 'Αθηναίων ἐπίκουροι.

Τὸ κοινὸν φρόνημα τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει τότε ἐν 'Αθήναις κατέστησε γνωστὸν εἰς ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Σόλων, ἀπομνημονεύσας τὰς ἀστείας κρίσεις αἵτινες ἐκυκλοφόρησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ περὶ αὐτοῦ, ἅμα οὗτος, νομοθετήσας, παρῃτήθη τῆς ἀρχῆς ἀντὶ νὰ σφετερισθῇ αὐτὴν διαρκῶς. Ὅθεν ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος κρίσεις, οὐχὶ κατὰ λέξιν μεταφράζοντες τὸ πρωτότυπον ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ προσπαθοῦντες νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν ἀναγνωστῶν, ὅπως συνήθως πράττομεν ὁσάκις ἀναφερόμεθα εἰς ἀρχαῖα κείμενα. Ἔλεγον λοιπὸν τότε εἰς 'Αθήνας ὅτι ὁ Σόλων δὲν εἶναι οὔτε βαθύφρων οὔτε συνετὸς ἀνήρ· διότι, ἐνῷ ὁ θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ τύχην λαμπράν, αὐτὸς δὲν ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς· δὲν ἀνεσήκωσε τὸ μέγα δίκτυον εἰς τὸ ὁποῖον

εἶχεν ἐμπέσει ἡ ἄγρα, ἀλλ' ἐφάνη ἐνδεὴς καὶ τόλμης καὶ νοῦ. Εἷς μάλιστα τῶν κατηγόρων ἐκείνων μετὰ κωμικῆς τῇ ἀληθείᾳ ἀγανακτήσεως ἐξέφρασε τοὺς πόθους αὐτοῦ, ἂν ἐλάμβανε τὸ ἀξίωμα τοῦ Σόλωνος. Ἀ! ἀνέκραζεν, ἂς ἐτυράννευον μίαν μόνην τοὐλάχιστον ἡμέραν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ συλλέξω ἄφθονον πλοῦτον, καὶ ἔπειτα ἂς ἔπασχον τὰ πάνδεινα καὶ ἂς ἠφανιζόμην κατὰ κράτος·

> Οὐκ ἔφυ Σόλων βαθύφρων οὐδὲ βουλήεις ἀνήρ·
> ἐσθλὰ γὰρ θεοῦ διδόντος, αὐτὸς οὐκ ἐδέξατο·
> περιβαλὼν δ' ἄγραν, ἀγασθεὶς οὐκ ἀνέσπασεν μέγα
> δίκτυον, θυμοῦ θ' ἁμαρτῇ καὶ φρενῶν ἀποσφαλείς,
> Ἤθελε γάρ κεν κρατήσας, πλοῦτον ἄφθονον λαβὼν
> καὶ τυραννεύσας Ἀθηνῶν μοῦνον ἡμέραν μίαν,
> αὐτὸς ὕστερον δεδάρθαι κἀπιτετρῖφθαι γένος.

Οἱ δὲ σπουδαιότεροι τῶν φίλων προσπαθοῦντες νὰ τὸν καταπείσωσι νὰ καταλάβῃ διαρκῶς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἔλεγον αὐτῷ τὸ ἐναντίον ἀκριβῶς τοῦ ὅ,τι ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὴν ἑπτακαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἔλεγον πρὸς τὸ δικτάτωρα Ὀλιβέριον Κρόμβελλ οἱ τούτου ἐπιστήθιοι καὶ ὀπαδοί. Οἱ τελευταῖοι ἠξίουν ὅτι ἤθελον τὸν Κρόμβελλ μονάρχην ἀλλ' ὄχι βασιλέα· οἱ δὲ τοῦ Σόλωνος φίλοι προέτρεπον αὐτὸν νὰ μὴ φοβῆται τὸ τῆς μοναρχίας ἤτοι τὸ τῆς τυραννίδος ὄνομα, διότι, ἕνεκα τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, τάχιστα ἡ τυραννὶς αὕτη θέλει ἀποβῇ βασιλεία. Ὁ Σόλων ὅμως ἀπήντα εἰς αὐτοὺς ὅτι καλὸν μὲν χωρίον εἶναι ἡ τυραννὶς ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀπόβασιν, ὅ ἐστι δὲν ἔχει διέξοδον. Ἐκ πάντων δὲ τούτων καὶ ἐξ ὅσων προϊόντος τοῦ λόγου θέλομεν εἴπει καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Σόλων δὲν εἶχε τὴν μανιώδη ἐκείνην φιλαρχίαν ἥτις δυστυχῶς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμπάρεδρος τῆς μεγαλοφυΐας. Ὁ Σόλων ἦτο ἐκ τῶν μετριοπαθεστέρων φύσεων αἵτινες ἠξεύρουσιν ὅτι ὅσῳ μέγας, ὅσῳ εὐτυχὴς καὶ ἂν εἶναι ἄνθρωπος εἷς, δὲν δύναται νὰ ἀποβῇ πρόξενος εὐημερίας διαρκοῦς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐάν, διὰ νόμων ἀγαθῶν, δὲν καταστήσῃ αὐτὸ τὸ ἔθνος ἄξιον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀπολαμβάνον τὰς εὐεργεσίας τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἑνὸς ἐκείνου ἀνδρός· καὶ δὲν γινώσκουσι μόνον τὴν ἀλήθειαν ταύτην αἱ τοιαῦται φύσεις ἀλλ' ἔχουσι πρὸς τούτοις τὴν δύναμιν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἀναδεικνυόμεναι οὕτω καθυπέρτεραι βεβαίως τῆς ἀκορέστου φιλοδοξίας ἥτις, τυφλουμένη ἀπὸ τὰ πάθη αὐτῆς, θυσιάζει εἰς αὐτὰ τὸ μόνιμον τῆς πατρίδος συμφέρον·

> εἰ δὲ γῆς ἐφεισάμην
> πατρίδος, τυραννίδος δὲ καὶ βίης ἀμειλίχου
> οὐ καθηψάμην, μιάνας καὶ καταισχύνας κλέος,
> οὐδὲν αἰδεῦμαι· πλέον γὰρ ὧδε νικήσειν δοκέω
> πάντας ἀνθρώπους.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Οὐάσιγκτων, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐν τῇ ἀρκτῴᾳ Ἀμερικῇ· τοιοῦτος ὁ Γουλιέλμος ὁ Σιωπηρός, περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἕκτης ἐν Ὁλλανδίᾳ, ἀμφότεροι ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς εὐνομίας ἱδρύσαντες τήν τε ἰδίαν εὔκλειαν καὶ τὴν τῶν πατρίδων αὐτῶν εὐημερίαν. Τοιοῦτος καὶ ὁ Σόλων. Ἂν δὲν

ἐβασίλευσεν ἐν Ἀθήναις τὴν βασιλείαν τῶν Περιάνδρων καὶ τῶν Πεισιστράτων, ἂν ἠρκέσθη εἰς τὸ πρόσκαιρον ἀξίωμα τοῦ πρώτου τῆς πολιτείας ἄρχοντος, ἀνασώσας τὴν πατρίδα ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ κρημνοῦ καὶ θέσα: τὰ θεμέλια τῆς ἀπαραμίλλου αὐτῆς δόξης κατῆλθεν ἔπειτα εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἁπλοῦ ἰδιώτου, ἀνεβιβάσθη ὅμως ὑπὸ τῆς ἱστορίας εἰς τὴν περιωπὴν τῶν δαιμονίων ἐκείνων ἀνδρῶν οἵτινες διὰ τὴν παγκόσμιον ἠθικὴν αὐτῶν ἐπιρροὴν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ πρώτη κοινωνικὴ πληγὴ ἣν ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ θεραπεύσῃ ὁ Σόλων ἦτο ἡ ἀθλία τῶν πενήτων κατάστασις, ὧν ἄλλοι μὲν εἶχον καταντήσει δοῦλοι ἄλλοι δὲ ἐπωλήθησαν ἢ ἐδραπέτευσαν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, οἱ δὲ περιλιπόμενοι ἠπείλουν, διὰ τὴν ἀδιάκοπον καὶ ἀκόρεστον πλεονεξίαν τῶν πλουσίων, νὰ ἐπιφέρωσι δεινὴν ἐμφυλίαν ἔκρηξιν. Τὴν φοβερὰν εἰκόνα τοῦ σάλου εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκετο ἐκ τούτου ἡ πόλις καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς διὰ νέων νόμων ἀποτροπῆς τῶν ἐπικρεμαμένων κινδύνων παρέστησεν αὐτὸς ὁ Σόλων εἰς τὰς περισωθείσας ἐν μέρει «ὑποθήκας εἰς Ἀθηναίους».

Ἡ πόλις ἡμῶν, λέγει, κατὰ μὲν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διὸς καὶ τὴν βούλησιν τῶν μακάρων καὶ ἀθανάτων θεῶν οὐδέποτε ἤθελε καταστραφῆ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ μεγάθυμος αὐτῆς ἐπίσκοπος, ἡ θυγάτηρ τοῦ ἰσχυροῦ πατρὸς Παλλάς, κρατεῖ ὑπεράνω ἡμῶν τὰς χεῖρας αὐτῆς. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ πολῖται αὐτῆς θέλουσι, διὰ τῆς μωρίας καὶ πλεονεξίας αὐτῶν, νὰ φθείρωσι μεγάλην πόλιν. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ δήμου εἶναι ἄδικοι καὶ κινδυνεύουσι νὰ πάθωσιν, ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν ἀδικίας, πολλὰ δεινά. Διότι δὲν ἠξεύρουν νὰ περιστείλωσι τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἀπολαύσωσιν ἐν ἡσυχίᾳ τὰ παρόντα ἀγαθά, ἀλλ' ἀγωνίζονται ν' αὐξάνωσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν δι' ἀνόμων ἔργων. Καὶ οὔτε τῶν ἱερῶν κτημάτων οὔτε τῶν δημοσίων φειδόμενοι κλέπτουσι καὶ ἁρπάζουσιν ἄλλοθεν ἄλλος οὐδὲ φυλάττουσι τοὺς σεβαστοὺς ὁρισμοὺς τῆς Δίκης, ἥτις σιγῶσα μὲν θεωρεῖ τά τε γινόμενα καὶ τὰ πρότερον συμβάντα, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου πάντοτε ἔρχεται νὰ τιμωρήσῃ τοὺς παραβάτας. Ἐντεῦθεν ἔπαθεν ἤδη πᾶσα πόλις ἀναπόφευκτον ἕλκος καὶ ταχέως προέβη εἰς κακὴν δουλοσύνην, ἥτις ἐγείρει τὴν ἐμφύλιον στάσιν καὶ τὸν εὕδοντα πόλεμον, τὸν ἐπάγοντα τὴν καταστροφὴν πολλῶν νέων ἀνδρῶν· διότι ἀναγκαίως ἐπέρχονται συγκρούσεις, ἀγαπηταὶ μὲν εἰς τοὺς ἀδικοῦντας ὀλέθριαι δὲ εἰς τὸ πολυπόθητον ἄστυ. Καὶ τοιαῦτα μὲν ἀπειλοῦνται εἰς τὸν δῆμον κακά·

. . . . τῶν δὲ πενιχρῶν
ἱκνοῦνται πολλοὶ γαῖαν εἰς ἀλλοδαπὴν
πραθέντες δεσμοῖσί τ' ἀεικελίοισι δεθέντες
καὶ κακὰ δουλοσύνης συχνὰ φέρουσι βίᾳ.

Οὕτως ἡ κοινὴ συμφορὰ εἰσβάλλει εἰς τὴν οἰκίαν ἑκάστου, καὶ οὐδ' αἱ αὔλειοι θύραι ἀναχαιτίζουσιν αὐτήν, ἥτις, ὑπὲρ τὸ ὑψηλὸν πηδήσασα τεῖχος, σὲ εὑρίσκει πάντως, καὶ ἂν ἤθελες καταφύγει εἰς τὸν ἐνδότατον τοῦ κοιτῶνος μυχόν.

Ταῦτα διδάξαι θυμὸς Ἀθηναίους με κελεύει,
ὡς κακὰ πλεῖστα πόλει δυσνομία παρέχει,
εὐνομία δ' εὔκοσμα καὶ ἄρτια πάντ' ἀποφαίνει
καὶ θαμὰ τοῖς ἀδίκοις ἀμφιτίθησι πέδας·
τραχέα λειαίνει, παύει κόρον, ὕβριν ἀμαυροῖ,

αὑαίνει (ξηραίνει) δ' ἄτης ἄνθεα φυόμενα,
εὐθύνει δὲ δίκας σκολιὰς ὑπερήφανά τ' ἔργα
πραΰνει, παύει δ' ἔργα διχοστασίης,
παύει δ' ἀργαλέης ἔριδος χόλον, ἔστι δ' ὑπ' αὐτῆς
πάντα κατ' ἀνθρώπους ἄρτια καὶ πινυτά (συνετά).

Τὰ φοβερὰ λοιπὸν ἐκεῖνα κακὰ ἐπεχείρησε ν' ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς πόλεως ὁ Σόλων καὶ νὰ θέσῃ ἐν αὐτῇ τὸ θεμέλιον τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐνομίας, διὰ τοῦ πρώτου αὐτοῦ νόμου, ὅστις ὠνομάσθη σεισάχθεια, δηλαδὴ ἀπόσεισις τοῦ ἄχθους, τοῦ βάρους. Περὶ τῶν διατάξεων τοῦ νόμου τούτου ὄχι μόνον οἱ νεώτεροι διαφωνοῦσιν ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲν συνεφώνουν πρὸς ἀλλήλους καίτοι ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὁλόκληρα τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος· ὥστε φαίνεται ὅτι οὐδὲ τὰ ποιήματα ἐξεφράζοντο εὐκρινῶς περὶ τῶν ἐνεργηθέντων. Ἐκ τῶν σῳζομένων σήμερον ἀποσπασμάτων αὐτῶν ἐξάγεται 1) ὅτι κατηργήθησαν οἱ ὅροι τῆς γῆς, δηλαδὴ ὅλαι αἱ ἕνεκα προγεγενημένων δανείων κτηματικαὶ ὑποθῆκαι· 2) ὅτι ἀπηγορεύθη τὸ ἐπὶ τοῖς σώμασι δανείζειν, ὅ ἐστι τὸ νὰ δανείζῃ τις λαμβάνων, ὡς πρότερον, ὑποθήκην τὸ σῶμα τοῦ ὀφειλέτου καὶ δυνάμενος νὰ καταστήσῃ αὐτὸν δοῦλον ἐὰν δὲν πληρώσῃ· 3) ὅτι ἀνεκηρύχθησαν ἐλεύθεροι πάντες οἱ ὀφειλέται ὅσοι εἶχον γίνει δοῦλοι, ἐξηγοράσθησαν δέ, διὰ δαπάνης δημοσίας, οἱ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πωληθέντες. Ἐκ τούτων ὁρμώμενοι πολλοί, καὶ ἰδίως ὁ Πλούταρχος, ἠξίωσαν ὅτι διὰ τοῦ προκειμένου νόμου κατηργήθησαν ἐντελῶς ὅλα τὰ χρέη καὶ ὅτι ὁ Σόλων κατ' εὐφημισμὸν ὠνόμασε σεισάχθειαν τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπήν. Διότι, ἐπιφέρει ὁ βιογράφος οὗτος, οἱ Ἀθηναῖοι συνήθιζον πολλάκις νὰ μετριάζωσι δι' εὐφώνου ὀνόματος τὸ δύσφημον τῶν πραγμάτων, λέγοντες λ. χ. τὸ δεσμωτήριον οἴκημα· τοὺς φόρους συντάξεις· τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων φυλακάς, καὶ ἄλλα τοιαῦτά τινα ἀστείως ὑποκορίζοντες. Τοῦτο εἶναι ἀληθὲς καὶ εἶναι χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἤθους τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα λεπτότης ἐνθυμίζει ὁπωσοῦν τοὺς Ἄγγλους, τοὺς ἀποφεύγοντας, χάριν ὑπερβολικῆς εὐσχημοσύνης, νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν κυρίαν λέξιν ὡς πρός τινα ἐσώτατα ἱμάτια τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἀλλ' ἐφαρμόζεται ἆρά γε ἡ παρατήρησις τοῦ Πλουτάρχου ἰδίως ἐπὶ τοῦ προκειμένου; Παρεκτὸς τῶν προειρημένων διατάξεων, εἶναι βέβαιον ὅτι διὰ τῆς σεισαχθείας ἠλαττώθη ἡ μεταλλικὴ ἀξία τῆς δραχμῆς κατὰ 27%, διατηρηθείσης τῆς ὀνομαστικῆς αὐτῆς ἀξίας· εἰς τρόπον ὥστε ἔκτοτε 100 νέαι δραχμαὶ δὲν εἶχον εἰμὴ 73 ἀρχαίων δραχμῶν ἄργυρον. Τίς ἠδύνατο νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς νομισματικῆς ταύτης μεταρρυθμίσεως; Ἂν ὅλα τὰ χρέη κατηργοῦντο, ἂν ὅλαι αἱ ληψοδοσίαι ἔμελλον τοῦ λοιποῦ ἐξυπαρχῆς νὰ ρυθμισθῶσιν, ἡ μεταβολὴ ἐκείνη τοῦ νομίσματος ἦτο ἄσκοπος· δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἔχῃ λόγον, εἰμὴ ἐὰν ὁ νομοθέτης ἤθελε νὰ εὐκολύνῃ τοὺς ὀφειλέτας περὶ τὴν ἀπόδοσιν προϋπαρχόντων χρεῶν. Τῳόντι ὁ πληρώνων 100 νέας δραχμὰς ἀντὶ τῶν 100 ἀρχαίων τὰς ὁποίας ὤφειλεν ἠλάττωνε πραγματικῶς τὸ χρέος αὐτοῦ κατὰ 27%. Τοσοῦτον δὲ σπουδαία ἐθεωρήθη κατὰ τοῦτο ἡ διάταξις αὕτη ὥστε πολλοὶ τῶν ἀρχαίων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀνδροτίων, καταντήσαντες εἰς ἀντίθετον ὅλως δι' ὅλου γνώμην τῆς γνώμης τοῦ Πλουτάρχου, ἐπρέσβευσαν ὅτι ἡ σεισάχθεια οὐδὲν χρέος κατήργησεν, ἀλλὰ μόνον ἀνεκούφισεν ὅλους τοὺς ὀφειλέτας περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὀφειλῆς αὐτῶν κατὰ 27%. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν πῶς συμβιβάζεται πρὸς τὸ ἐν τοῖς ποιήμασι διαρρήδην λεγόμενον, ὅτι κατηργήθησαν πᾶσαι αἱ διὰ προηγούμενα χρέη ὑποθῆκαι καὶ ἀπηγορεύθη νὰ μεταχειρίζηται ὁ δανειστὴς τὸν ὀφειλέτην ὡς δοῦλον; Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ὑπῆρχον πολλοὶ ὀφειλέται οἵτινες ἢ οὐδεμίαν περιουσίαν εἶχον, ἢ κτημάτια τοσοῦτον γλίσχρα, ὥστε μόλις ἠδύναντο νὰ ἀποζῶσιν

ἀπ' αὐτῶν. Ὅταν λοιπὸν ὁ νόμος ἐστέρησε τὸν δανειστὴν παντὸς μὲν δικαιώματος ἐπὶ τοῦ σώματος τῶν πρώτων, παντὸς δὲ δικαιώματος ἐπὶ τοῦ κτήματος τῶν δευτέρων, οἵτινες οὐδὲν εἶχον περίσσευμα, πρόδηλον ὅτι ὁ νόμος ἐστέρησε τὸν δανειστὴν παντὸς τρόπου τοῦ νὰ πληρωθῇ ἀπὸ τοιοῦτον ὀφειλέτην, ἐν ἄλλαις λέξεσι κατήργησε τῶν τοιούτων ὀφειλετῶν τὰ χρέη. Ἐπειδὴ ὅμως ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ μέτρου τῆς ἐλαττώσεως τῆς μεταλλικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς δηλοῦται ὅτι ὑπῆρχον βεβαίως καὶ χρέη προηγούμενα τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ πληρωθῶσιν, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀλήθεια, ὡς πρὸς τὴν σεισάχθειαν, εἶναι ἐν τῷ μέσῳ. Τὰ μὲν χρέη πενεστέρων ὀφειλετῶν, ἂν δὲν κατηργήθησαν ῥητῶς, ὅμως ὡς ἐκ τῶν διατάξεων τῆς σεισαχθείας κατήντησαν νὰ μὴ ἠμπορῶσι κατ' οὐδένα τρόπον νὰ εἰσπραχθῶσιν, ὅπερ ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν κατάργησιν. Ὑπῆρχον δὲ ἐν τούτοις καὶ ὀφειλέται εὔποροι. Οἱ δανεισταὶ τῶν τοιούτων εὐπορωτέρων ὀφειλετῶν δὲν ἠδύναντο ἐπίσης νὰ ἐπιβάλωσι πλέον χεῖρα εἰς τὰ σώματα αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο οὐδὲ τὰ κτήματα αὐτῶν νὰ ἐκποιήσωσιν, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ὀφειλέται εἶχον περισσεύματα, εἶχον κινητὴν περιουσίαν, δι' ὧν οἱ δανεισταὶ ἔσῳζον τὸ δικαίωμα αὐτῶν· ὥστε τὰ τοιαῦτα χρέη ἦσαν καὶ ἤδη πληρωτέα, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὁ νομοθέτης ἐνόμισε δίκαιον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος ὀφειλέτας ἀνακούφισίν τινα, ἐλαττώσας πραγματικῶς τὰ παρ' αὐτῶν πληρωτέα ποσὰ κατὰ 27%· ἐνόμισε δὲ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον δίκαιον ὅσῳ πολλοὶ ἴσως τῶν ὀφειλετῶν τούτων ἦσαν ἀφ' ἑτέρου δανεισταὶ ἄλλων ἐντελῶς ἀπόρων παρ' ὧν οὐδὲν ἠδύναντο νὰ λάβωσιν (¹).

Ὁπωσδήποτε ἡ σεισάχθεια δύναται μὲν μέχρι τινὸς νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἄδικος, καθὸ ἀκυρώσασα προηγουμένας συναλλαγάς, ἀλλ' ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν συναλλαγῶν τούτων ἐγένοντο πρὸς ἀνθρώπους μηδεμίαν ἔχοντας περιουσίαν καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ ὁμολογουμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς δούλους, αὐτούς τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀδελφὰς αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ συναλλαγαὶ αὗται ἦσαν κακοήθεις καὶ ὡς τοιαῦται ἀνάξιαι τῆς προστασίας τοῦ νόμου. Ἐὰν δὲ εἰς τοῦτο προσθέσωμεν ὅτι δεινὴ ἐντεῦθεν ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς πολιτείας ἐμφυλία ῥῆξις, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὸ μέτρον ὡς ἀναπόδραστον. Ὅτι δὲ ἦτο ἀπαραίτητον ἅμα καὶ ὄχι ἄτοπον, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ὅτι οὐδόλως διέσεισε τὴν τῶν συμβολαίων πίστιν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπαγίωσεν αὐτήν. Ὁρισθέντος ἤδη ὑπὸ τοῦ νόμου τρόπου δανείων δικαίων καὶ εὐλόγων, δανείων στηριζομένων ἐπὶ τῆς περιουσίας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ δανειζομένου, αἱ συναλλαγαὶ καὶ αἱ ὑποθῆκαι οὐ μόνον ἐξηκολούθησαν ἐν Ἀθήναις ἀλλὰ καὶ παραδόξως ἀνεπτύχθησαν, διὰ ῥητοῦ δὲ ὅρκου ὤμνυον ἑκάστοτε οἱ δικασταὶ ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιχειρήσει οὐδὲ χρεῶν ἀποκοπὰς οὐδὲ γῆς ἀναδασμόν.

(¹) Τὸ ζήτημα ἐκ τούτοις τοῦτο φαίνεται λυόμενον ὁριστικῶς συμφώνως τοῖς ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου παραδεδομένοις, ἀφοῦ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ῥητῶς (Πολιτ. Ἀθην. § 6) ὅτι ὁ Σόλων «καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς ἐποίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων, ἃς ***σεισάχθειαν*** καλοῦσιν, ὡς ἀποσεισάμενοι τὸ βάρος». Τὸ δὲ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, ὅπερ εὐλόγως ἐμβάλλει εἰς ἀπορίαν τὸν Παπαρρηγόπουλον, ἦτο, ὡς διδάσκει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔργον οὐχὶ ἀπ' εὐθείας συνδεόμενον πρὸς τὴν ***σεισάχθειαν*** ἀλλὰ μεταρρύθμισις νομισματικὴ συνδεομένη καὶ πρὸς ἄλλας γενικωτέρας μέτρων καὶ σταθμῶν μεταρρυθμίσεις τοῦ τέως ἐπικρατοῦντος Φειδωνείου συστήματος. Ἰδοὺ τί περὶ τούτων λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολ. Ἀθην. § 10) «πρὸ δὲ τῆς νομοθεσίας ποιήσας τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπήν, καὶ μετὰ ταῦτα τήν τε τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν καὶ τὴν τοῦ νομίσματος αὔξησιν· ἐπ' ἐκείνου γὰρ ἐγένετο καὶ τὰ μέτρα μείζω τῶν Φειδωνείων καὶ ἡ μνᾶ πρότερον ἔχουσα σταθμὸν ἑβδομήκοντα δραχμὰς ἀνεπληρώθη ταῖς ἑκατόν· ἦν δ' ὁ ἀρχαῖος χαρακτὴρ δίδραχμον· ἐποίησε δὲ καὶ σταθμὰ πρὸς τὸ νόμισμα, τρεῖς καὶ ἑξήκοντα μνᾶς τὸ τάλαντον ἀγούσας, καὶ ἐπιδιενεμήθησαν αἱ τρεῖς μναῖ τῷ στατῆρι καὶ τοῖς ἄλλοις σταθμοῖς».

Ὑπῆρξε δὲ ἡ σεισάχθεια ἡ σπουδαιοτάτη ἴσως τῶν νομοθετικῶν διατάξεων τοῦ Σόλωνος· ὄχι μόνον λόγῳ ἐπιεικείας καὶ δημοσίας τάξεως, ἀλλὰ διότι, ὡς θέλομεν ἐξηγήσει μετ' οὐ πολύ, διὰ ταύτης μάλιστα τῆς διατάξεως ἐτέθησαν αἱ βάσεις ἁπάσης τῆς μελλούσης ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὅθεν δικαίως ὁ μέγας ἀνὴρ ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ πράξει ταύτῃ πλειότερον, ὡς φαίνεται, ἢ ἕνεκα παντὸς ἄλλου νομοθετήματος αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὺς ἰάμβους ἔλεγεν ὅτι αὐτὸς κατέστησεν ἐλευθέραν τὴν γῆν τῆς Ἀττικῆς, πρότερον δουλεύουσαν, ὅτι αὐτὸς ἀνέδειξεν ἐλευθέρους πολλοὺς τῶν πολιτῶν, πρότερον, εἴτε ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ εἴτε ἐνταῦθα, εἰς ἄτιμον καταβληθέντας δουλείαν.

Συμμαρτυροίη ταῦτ' ἂν......
.........Γῆ μέλαινα, τῆς ἐγώ ποτε
ὅρους ἀνεῖλον πολλαχῇ πεπηγότας·
πρόσθεν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρα.
Πολλοὺς δ' Ἀθήνας πατρίδ' εἰς θεόκτιτον
ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
ἄλλον δικαίως· τοὺς δ' ἀναγκαίης ὕπο
χρησμὸν λέγοντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν
ἱέντας, ὡς ἂν πολλαχῇ πλανωμένους,
τοὺς δ' ἐνθάδ' αὐτοῦ δουλίην ἀεικέα
ἔχοντας, ἤδη δεσπότας τρομευμένους,
ἐλευθέρους ἔθηκα........

Ἀλλ' ἔπρεπεν ἡ ἐλευθερία αὕτη τῆς γῆς καὶ ἡ τῶν πολιτῶν ἐλευθερία νὰ ἐξασφαλισθῇ δι' ἀποχρώσης τινὸς ἐγγυήσεως· διότι οἱ εὐπατρίδαι, ἂν ἐξηκολούθουν διατηροῦντες ἅπαν τὸ προηγούμενον αὐτῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ κράτος, ἠδύναντο μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἀρχαίαν καταθλιπτικὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Τούτου ἕνεκεν ὁ Σόλων ἀπεφάσισε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν εὐπατριδῶν τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχον, ὄχι μόνον τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκλέγειν εἰς αὐτὰς καὶ τοῦ εὐθύνειν τοὺς ἄρχοντας, δηλαδὴ ἐξελέγχειν τὴν διαγωγὴν αὐτῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ Σόλων δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν δῆμον ἅπαντα τὰ δικαιώματα ταῦτα. Ὁ μὲν Σόλων ἦτο ἐκ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν οἵτινες ὑπολαμβάνουσι μὲν ἀπαραίτητον τὴν εἰς τὰ δημόσια πράγματα μετοχὴν τοῦ δήμου ἀλλὰ δὲν νομίζουσιν αὐτὸν ἐπιτήδειον οὔτε νὰ κυβερνᾷ ἀμέσως τὴν πολιτείαν οὔτε νὰ διακρίνῃ ἀπολύτως ἑκάστοτε τοὺς ἱκανωτέρους νὰ κυβερνῶσι τὴν πολιτείαν ἄνδρας. Ὅθεν ἀπεφάσισε μὲν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς πολλοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ τοῦ εὐθύνειν τοὺς ἄρχοντας ἀλλ' ἐνόμισεν ἐνταῦθα καλὸν νὰ ὁρίσῃ καὶ τεκμήριόν τι ἱκανότητος τῶν δυναμένων νὰ ἐκλεχθῶσιν εἰς τὰς ἀρχὰς πολιτῶν. Ὡς τοιοῦτο δὲ τεκμήριον ὑπέλαβε τὴν περιουσίαν, ἐστοχάσθη δηλαδὴ ὅτι ὅσῳ πλειοτέραν περιουσίαν κτᾶταί τις ἢ ὅσῳ κάλλιον διατηρεῖ τὴν περιουσίαν ἣν παρ' ἄλλων παρέλαβε τόσῳ ἀσφαλέστερον ἀποδεικνύει τὴν φιλεργίαν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτοῦ, πρὸς δὲ τούτοις τόσῳ μεγαλύτερον ἔχει συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας· διὸ τόσῳ δικαιότερον εἶναι νὰ μετέχῃ τῆς κυβερνήσεως τῶν πραγμάτων. Ἔλαβε δὲ ὡς τεκμήριον οὐχὶ πᾶσαν περιουσίαν ἀλλὰ μόνον τὴν ἀπὸ γῆς, διότι αἱ μὲν οἰκίαι οὐδεμίαν ἔδιδον τότε πρόσοδον, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας, ἢ δὲν ἦτο ἔτι πολλοῦ λόγου ἀξία ἢ δὲν ἠδύνατο ἀποχρώντως νὰ πιστοποιηθῇ.

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῶν ἀρχῶν τούτων ἐπεχείρησε τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος. Καὶ πρῶτον διῄρεσεν ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς εἰς τέσσαρας τάξεις ἀναλόγως τῆς ἐγγείου περιουσίας αὐτῶν. Εἰς τὴν πρώτην κατέλεξε τοὺς παράγοντας κατ' ἔτος 500 καὶ ἐπέκεινα μεδίμνους, ἤτοι κοιλά, σίτου ἢ ἀνάλογον ποσὸν οἴνου ἢ ἐλαίου, δηλαδὴ πάντας τοὺς ἔχοντας ἀπὸ γῆς πρόσοδον 500 δραχμῶν τοὐλάχιστον, διότι ὁ μέδιμνος εἶχε τότε μιᾶς δραχμῆς ἀξίαν· εἰς τὴν δευτέραν τοὺς ἔχοντας 300 μέχρι 499 δραχμῶν τοιαύτην πρόσοδον· εἰς τὴν τρίτην τοὺς ἔχοντας 200 μέχρι 299 δραχμῶν τοιαύτην πρόσοδον, εἰς δὲ τὴν τετάρτην ὅλους τοὺς μηδεμίαν ἔχοντας πρόσοδον. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἔλαβον μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰ ἀξιώματα τῶν ἀρχόντων· καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπίσης, καθὸ συγκείμενος ἐκ τῶν προδιατελεσάντων ἀρχόντων, συνεκροτεῖτο ἀπὸ μόνων τῶν τῆς πρώτης τάξεως ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκαλοῦντο πεντακοσιομέδιμνοι. Οἱ δὲ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν δευτέραν καὶ εἰς τὴν τρίτην τάξιν, μετὰ τῶν τῆς πρώτης, ἦσαν ἐκλέξιμοι εἰς τὴν βουλὴν καὶ εἰς δευτερεύοντά τινα (1) ἀξιώματα. Οἱ δὲ τὴν τετάρτην ἀποτελοῦντες, μηδεμίαν λαμβάνοντες ἀρχήν, συνεκρότουν μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου (2). Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς βουλευτὰς καὶ τοῦ ζητεῖν λόγον παρὰ τῶν ἀρχῶν, ἐνῷ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνῆκε πρότερον εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον (3)· ἀλλ' ἡ

---

(1) Τοῦτο δὲν ἐξάγεται σαφῶς ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν Πολ. Ἀθην. §. 7 εἰρημένων «διέταξε δὲ τὴν πολιτείαν τόνδε τὸν τρόπον· τιμήματι διεῖλεν αὐτὴν εἰς τέσσαρα τέλη, καθάπερ διῄρητο καὶ πρότερον, εἰς πεντακοσιομεδίμνων καὶ ἱππέων καὶ ζευγιτῶν, τοὺς ἐννέα ἄρχοντας καὶ τοὺς ταμίας καὶ τοὺς πωλητάς (δέκα ἄνδρας ἐπιτετραμμένους τὴν ἐκμίσθωσιν τῶν τελῶν) καὶ τοὺς ἕνδεκα (τὴν ἀρχὴν τῶν ἕνδεκα) καὶ τοὺς κωλακρέτας, ἑκάστοις ἀνάλογον τῷ μεγέθει τοῦ τιμήματος ἀποδιδοὺς τὴν ἀρχήν». Ἀλλὰ τίνες ἀρχαὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ τιμήματος ἐξελέγοντο ὑφ' ἑκάστης τῶν τριῶν τάξεων, περὶ τούτου οὐδὲν λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ φαίνεται μὲν ἐκ τῶν κατωτέρω ἐν § 8 λεγομένων «κελεύει γὰρ κληροῦν τοὺς ταμίας ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων» ὅτι θεωρεῖ τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ὡσαύτως ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων ἐκλεγομένους, ἀφοῦ ἡ τούτων ὑποδεεστέρα ἀρχὴ τῶν ταμιῶν ἐξελέγετο ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων, ἀλλ' ἡ τοιαύτη εἰκασία ἀντίκειται εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα, ὅτι καὶ πρὶν εἰς τοὺς ζευγίτας παραχωρηθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἄρχοντας (τῷ 455-454 π. Χ.) οὗτοι ἐξελέγοντο ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ἱππέων· ἐν οὐδεμιᾷ τῶν μετὰ Σόλωνα γενομένων μεταρρυθμίσεων ἀναφέρεται ὅτι τὸ ὑπ' ἐκείνου εἰς τοὺς πεντακοσιομεδίμνους μόνον, ὡς ὑποτίθεται, δοθὲν δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἐννέα ἄρχοντας ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας τάξεις, ἡ δὲ εἰς τὸν Ἀριστείδην ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἀποδιδομένη πρᾶξις ἐλέγχεται οὐχὶ ἀκριβῶς παραδοθεῖσα, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πλούταρχος ἐν Β. Σόλωνος δὲν λέγει ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ***νομοθέτου*** εἰς μόνους τοὺς πεντακοσιομεδίμνους, λέγει δ' ἁπλῶς καὶ γενικῶς ὅτι ὁ Σόλων τὰς «ἀρχὰς ἁπάσας τοῖς εὐπόροις ἐβούλετο ἀπολιπεῖν». Διὰ ταῦτα πάντα ἐκ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθ. Πολ. § 26) εἰκάζομεν σαφῶς ὅτι κατὰ τὸν τοῦ Σόλωνος νόμον ἤδη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἐννέα ἄρχοντας εἶχον οὐ μόνον οἱ πεντακοσιομέδιμνοι ἀλλὰ καὶ οἱ ἱππεῖς, καὶ μόνον αἱ δύο αὗται τάξεις μέχρι τοῦ 454.

(2) Ἴδ. ἐν τούτοις Πλουτ. Β. Σόλ. 18 «Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐκαλοῦντο ***θῆτες***, οἷς οὐδεμίαν ἀρχὴν ἔδωκεν ἄρχειν, ἀλλὰ τῷ συνεκκλησιάζειν καὶ δικάζειν μόνον μετεῖχον τῆς πολιτείας» Ἴδ. καὶ Ἀριστοτ. Πολ. Ἀθην. 7. « τοῖς δὲ τὸ θητικὸν τελοῦσιν ***ἐκκλησίας*** καὶ ***δικαστηρίων*** μετέδωκε μόνον». Ὁ Πλούταρχος λέγει τὰ ἀνωτέρω περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ***συνεκκλησιάζειν*** καὶ ***δικάζειν*** τοῦ δοθέντος εἰς τοὺς θῆτας· «Ὃ κατ' ἀρχὰς μὲν οὐδέν, ὕστερον δὲ παμμέγεθες ἐφάνη».

(3) Ἴδ. ἀκριβέστερον περὶ τούτων παρ' Ἀριστοτέλει ἐν Ἀθην. Πολ. 8. «Τὰς δ' ἀρχὰς ἐποίησε κληρωτὰς ἐκ προκρίτων, οὓς ἑκάστη προκρίνειε τῶν φυλῶν· προύκρινε δ' εἰς τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ἑκάστη δέκα καὶ ἐκ τούτων ἐκλήρουν· ὅθεν ἔτι διαμένει ταῖς φυλαῖς τὸ δέκα κληροῦν ἑκάστην, εἶτ' ἐκ τούτων ***κυαμεύειν***· σημεῖον δ' ὅτι κληρωτὰς ἐποίησεν ἐκ τῶν τιμημάτων ὁ περὶ

ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ συνέλθῃ οὔτε νὰ βουλευθῇ, εἰμὴ ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς βουλῆς, ἥτις συγκειμένη ἐκ 400 ἀνδρῶν ἐκλεγομένων, ὡς καὶ οἱ ἄρχοντες, ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀνὰ 100 ἀφ' ἑκάστης τῶν 4 φυλῶν,εἶχε,ἐκτὸς τῆς προβουλευτικῆς ταύτης ἐξουσίας, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποφασισθέντων. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἀρείου Πάγου (¹) καὶ τῶν ἐφετῶν διετηρήθη, διότι τὰ πολυάριθμα δικαστήρια τῶν λεγομένων ἡλιαστῶν εἶναι, ὡς φαίνεται, μεταγενέστερα, καὶ ἀφῃρέθη μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁ ἔλεγχος τῶν ἀρχόντων,ὡς προείπομεν,ἀνετέθη ὅμως εἰς αὐτὸν ἡ ἐπιτήρησις τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου τῶν πολιτῶν.

Πρὸς τούτοις ἡ τετραπλῆ κατὰ τὴν περιουσίαν διαίρεσις τῶν πολιτῶν συνεδέθη καὶ μετὰ τῆς φορολογίας αὐτῶν. Ὁ συνήθης τῶν Ἀθηνῶν φόρος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦτο ὁ ἔμμεσος, ὁ τελωνιακός, δηλαδή, καθὼς ἔλεγον τότε, τὰ «ἀπ' ἐμπορίου καὶ ἀγορᾶς τέλη». Ὁσάκις ὅμως, δι' ἔκτακτον τῆς πολιτείας χρείαν, καθίστατο ἀναγκαία ἡ ἐπιβολὴ ἀμέσου ἐπὶ τῆς περιουσίας φόρου, οὗτος ἐκανονίζετο ὡς ἑξῆς. Ἡ μὲν τετάρτη τάξις ἦτο παντάπασιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπηλλαγμένη, ἑκάστης δὲ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων ὡρίσθη τὸ φορολογητέον κεφάλαιον, τὸ λεγόμενον τίμημα, κατά τινα ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα, ὄχι ὅμως ὁμοίαν κατὰ πᾶσαν τάξιν. Διότι τῆς μὲν πρώτης τάξεως τὸ φορολογητέον κεφάλαιον ὡρίσθη εἰς τὸ δωδεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος· δηλαδὴ ὁ ἔχων 500 δραχμῶν εἰσόδημα ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει 6.000 δραχμῶν, ὁ ἔχων 1.000 δραχμῶν εἰσόδημα ἐπὶ τῇ βάσει 12.000 δραχμῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Τῆς δευτέρας τάξεως τὸ τίμημα ὡρίσθη εἰς τὸ δεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος, ὥστε ὁ ἔχων 300 δραχ-

---

τῶν ταμιῶν νόμος, ᾧ χρώμενοι διατελοῦσιν ἔτι καὶ νῦν· κελεύει γὰρ κληροῦν τοὺς ταμίας ἐκ πεντακοσιομεδίμνων. Σόλων μὲν οὖν οὕτως ἐνομοθέτησε περὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων· τὸ δ' ἀρχαῖον ἡ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλή, ἀνακαλεσαμένη καὶ κρίνασα καθ' αὑτήν, τὸν ἐπιτήδειον ἐφ' ἑκάστῃ τῶν ἀρχῶν ἐπ' ἐνιαυτὸν ἄρξοντα ἀπέστελλεν».

Ὡς πρὸς τὰ λεγόμενα ἰδίως ὑπὸ Παπαρρηγοπούλου,ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ ζητεῖν λόγον παρὰ τῶν ἀρχῶν ἀφαιρεθὲν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐδόθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, παρατηρητέον ὅτι εἰς τοῦτο φαίνονται ἀντιφάσκοντα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα ἐν § 8 «τὴν δὲ τῶν ἀρεοπαγιτῶν ἔταξεν ἐπὶ τὸ νομοφυλακεῖν, ὥσπερ ὑπῆρχε καὶ πρότερον, ἐπίσκοπος οὖσα τῆς πολιτείας, ἣ τά τε ἄλλα τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν πολιτικῶν διετήρει, καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας ηὔθυνε κυρία οὖσα καὶ ζημιοῦν καὶ κολάζειν, καὶ τὰς ἐκτίσεις ἀνέφερεν εἰς πόλιν, ἐπιγράφουσα τὴν πρόφασιν τοῦ ἐκτίνεσθαι, καὶ τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνισταμένους οὐκ ἔκρινεν, Σόλωνος θέντος νόμον . . . . περὶ αὐτῶν».

(¹) Ἡ γνώμη ἣν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ὅτι ὁ Σόλων συνέστησε τὴν βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὡς ἐκ τῶν ὑπὸ Ἀριστοτέλους ἐν τοῖς περὶ νομοθεσίας τοῦ Δράκοντος καὶ τῆς πρότερον ἔτι ἐπικρατούσης τάξεως τῆς Πολιτείας εἰρημένων ἐξάγεται, εἶναι πλημμελής, ἀναιρεῖται δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλουτάρχου (ἐν εἰρ. χ.). Κατὰ Ἀριστ. Πολ. Ἀθ. 8 ὁ Σόλων «τὴν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλὴν ἔταξεν ἐπὶ τὸ νομοφυλακεῖν, ὥσπερ ὑπῆρχε καὶ πρότερον ἐπίσκοπος οὖσα τῆς πολιτείας, ἣ τά τε ἄλλα τὰ πλεῖστα καὶ μέγιστα τῶν πολιτικῶν διετήρει καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας ηὔθυνε, κυρία οὖσα καὶ ζημιοῦν καὶ κολάζειν, καὶ τὰς ἐκτίσεις ἀνέφερεν εἰς πόλιν, οὐκ ἐπιγράφουσα τὴν πρόφασιν τοῦ ἐκτίνεσθαι, καὶ τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνισταμένους ἔκρινε, Σόλωνος θέντος νόμον *[εἰσαγγελτικὸν]* περὶ αὐτῶν».Πρβλ. Πλουτ. 19 «Τὴν δ' ἄνω βουλὴν (τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου) ἐπίσκοπον πάντων καὶ φύλακα τῶν νόμων ἐκάθισεν,οἰόμενος ἐπὶ δυσὶ βουλαῖς ὥσπερ ἀγκύραις ὁρμοῦσαν ἧττον ἐν σάλῳ τὴν πόλιν ἔσεσθαι καὶ μᾶλλον ἀτρεμοῦντα τὸν δῆμον παρέξειν».

μῶν ἐτήσιον πρόσοδον ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει 3.000, ὁ ἔχων 400 ἐπὶ τῇ βάσει 4.000 κτλ., τῆς δὲ τρίτης εἰς μόνον τὸ πενταπλάσιον, ἤτοι ἐπὶ 200 δραχμῶν εἰσοδήματος ἐφορολογεῖτο κεφάλαιον 1.000, ἤτοι ἐπὶ 250 1250, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁρισθέντος λοιπὸν ὅτι θέλει εἰσπραχθῇ ἄμεσος φόρος 1 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν,ὁ μὲν ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τοῦ εἰσοδήματος τῆς πρώτης τάξεως κατέβαλλεν, ἐπὶ 6.000 δραχμῶν, δραχμὰς 60, ἤτοι 12% ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 500 δραχμῶν· ὁ δὲ ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τῆς δευτέρας, ἐπὶ 3.000, 30 δραχμάς, ἤτοι 10% μόνον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 300 δραχμῶν· ὁ δὲ τὸν ἐλάχιστον τῆς τρίτης, ἐπὶ 1.000, 10 δραχμάς, ἤτοι μόνον 5% ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 200 δραχμῶν· ὥστε ὄχι μόνον ἕκαστος συνετέλει εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ δημοσίου ἀναλόγως τῆς περιουσίας αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ὁ ὅρος τοῦ φόρου ἦτο τόσῳ μεγαλύτερος ὅσῳ μεγαλυτέρα ἦτο ἡ περιουσία (¹). Παρεκτὸς τούτων, εἰς τὰς πρώτας τάξεις τῶν πολιτῶν ἦσαν ἀνατεθειμέναι καὶ αἱ λεγόμεναι λειτουργίαι, ἤτοι δαπανηραί τινες δημόσιαι ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας οὗτοι ὤφειλον νὰ ἐκπληρῶσιν ἐξ ἰδίων.

Ἐπὶ πᾶσιν, ἡ τετραπλῆ ἐκείνη κατὰ περιουσίας διαίρεσις τῶν πολιτῶν συνεδέθη καὶ μετὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν· διότι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις ὑπηρέτουν ὡς ὁπλῖται, ἤτοι ὡς τακτικοὶ στρατιῶται τῆς γραμμῆς, ἐξ ἰδίων ὁπλιζόμενοι. οἱ δὲ τῶν δύο πρώτων τάξεων ἔδιδον τοὺς ἀναγκαίους ἱππεῖς, διότι καὶ οἱ τῆς δευτέρας τάξεως ἐλογίζοντο ὡς δυνάμενοι νὰ συντηρήσωσιν ἵππον, τούτου δ' ἕνεκα ἐκαλοῦντο ἰδίως ἱππεῖς. Οἱ τῆς τρίτης τάξεως πάλιν ἀπετέλουν τὸ πλεῖστον τῶν ὁπλιτῶν καὶ ὠνομάζοντο ζευγῖται, διότι ἠδύναντο νὰ συντηρήσωσι ζεῦγος βοῶν. Τελευταῖον οἱ τῆς τετάρτης, οἵτινες ὠνομάζοντο θῆτες, διότι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν οὐδεμίαν εἶχον περιουσίαν, ὑπηρέτουν ὡς ψιλοί, καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, ὁπλιζόμενοι δημοσίᾳ δαπάνῃ,παρετάσσοντο ὡς ὁπλῖται. Εἰς τὸν Σόλωνα δὲ ἀποδίδεται καὶ ἡ σύνταξις τοῦ καλοῦ ἐκείνου στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὅρκου τὸν ὁποῖον ἔδιδον οἱ νέοι τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε, μετὰ διετῆ, ἀπὸ τοῦ 16 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἐν τοῖς γυμνασίοις ἄσκησιν, κατετάσσοντο εἰς τοὺς ἐφήβους. Ναὶ μὲν ἡ τακτικὴ ὑπηρεσία τῶν Ἀθηναίων ὡς ὁπλιτῶν δὲν ἤρχιζεν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, ὅτε ἐλάμβανον καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας, ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου ἔτους ἐφρόντιζεν ἡ πόλις νὰ μεταχειρίζηται τοὺς νέους εἴς τινας ὀλιγώτερον διαρκεῖς καὶ ἐπικινδύνους στρατείας, οἷον ἐπιδρομάς, συνοδίας κτλ."Οθεν ἅμα φθάσαντες εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην προσήρχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἐλάμβανον τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ· ἔπειτα δὲ ἀναβάντες εἰς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει ναὸν τῆς Ἀγραύλου, τῆς λατρευομένης θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος, ὤμνυον τάδε· «Οὐ καταισχυνῶ τὰ ὅπλα, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην ᾧ ἂν στοιχῶ, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν, καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὅσης ἂν παραδέξωμαι.Καὶ συνήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἱδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὕστινας ἄλλους ἱδρύσεται τὸ πλῆθος ἐμφρόνως· καὶ ἄν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πείθηται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων. Καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω. Ἴστορες θεοὶ (δηλαδὴ μάρτυρες) Ἄγραυλος, Ἐνυάλιός, Ἄρης, Ζεύς, Θαλλώ, Αὐξώ, Ἡγεμόνη». Ὁ Ἐνυάλιος ἦτο θεὸς τοῦ πολέμου, ὡς καὶ ὁ Ἄρης, ἡ δὲ Θαλλὼ καὶ Αὐξὼ καὶ Ἡγεμόνη ἐπιχώριοι θεαὶ τῆς Ἀττικῆς, ὡς καὶ ἡ Ἄγραυλος.

(¹) Ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο διέφερε τὸ τοῦ Σόλωνος τίμημα τοῦ τοῦ Δράκοντος,ὅτι τοῦτο μὲν εἶχε μέτρον τὴν περιουσίαν αὐτήν, ἐκεῖνο δὲ τὸ ἐκ τῆς περιουσίας εἰσόδημα.

Εἰς ταῦτα προσθετέον ὅτι ἡ ἀρχαία εἰς 4 φυλὰς διαίρεσις καὶ αἱ ὑποδιαιρέσεις τῶν φυλῶν τούτων εἰς φρατρίας καὶ εἰς γένη, εἰς τριττύας καὶ εἰς ναυκραρίας διετηρήθησαν· καὶ ρητῶς μὲν ὡρίσθη ὅτι οἱ 400 βουλευταὶ θέλουσι προχειρίζεσθαι ἀνὰ 100 ἀφ' ἑκάστης φυλῆς, ἐξ ἀναλογίας δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἡ ἐκλογὴ συνεδέθη ἐπίσης μὲ τὰς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις ταύτας (¹). Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι μικρὸν μόνον ἐτροπολογήθησαν αἱ ἀρχαῖαι περὶ ναυτικοῦ διατάξεις. Εἴδομεν τῳόντι ὅτι πρὸ τοῦ Σόλωνος ἑκάστη τῶν 48 ναυκραριῶν συνετήρει ἀνὰ μίαν ναῦν. Εἰς τὴν κατασκευήν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πλοίου τούτου συνετέλουν τότε ἅπαντες οἱ ναύκραροι· εἰς μὲν τὴν κατασκευὴν καὶ συντήρησιν ἕκαστος ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν ὑπηρεσίαν ἕκαστος ἀναλόγως τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ· δηλαδὴ οἱ μὲν ναυτικὸν βίον διάγοντες ὑπηρέτουν ὡς ναῦται, οἱ δὲ γεωργικὸν ἢ ποιμενικὸν ὡς κωπηλάται, οἱ δ' εὐπατρίδαι ὡς ναυτικοὶ στρατιῶται· ὁ δὲ τὴν πλείονα ἁπάντων καταβαλὼν δαπάνην ἦρχε τοῦ πλοίου· ὅθεν καὶ ἰδίως ναύκραρος ἢ ναύκληρος, ἤτοι κύριος, διευθυντὴς τοῦ πλοίου ἐλέγετο. Ἀπὸ δὲ τοῦ Σόλωνος αἱ διατάξεις αὗται κατὰ τοῦτο μόνον μετεβλήθησαν, ὅτι ἡ ὅλη τοῦ πλοίου δαπάνη ἐπεβλήθη εἰς τοὺς πεντακοσιομεδίμνους ἑκάστης ναυκραρίας, οἵτινες κατέβαλλον αὐτήν, εἴτε ἀπὸ κοινοῦ εἴτε ἀλληλοδιαδόχως, καθ' ὡρισμένην τινὰ σειράν.

Ἀλλὰ παρεκτὸς τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως ὁ Σόλων ἐνομοθέτησε καὶ πολλὰ ἄλλα τὰ μάλιστα λόγου ἄξια. Διέταξε λ. χ. ὅτι πάντες οἱ προηγουμένως καταδικασθέντες εἰς ἀτιμίαν, δηλαδὴ στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, θέλουσιν ἀναλάβει τὰ δικαιώματα ταῦτα, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἢ τῶν ἐφετῶν καταδικασθέντων ἕνεκα φόνου ἢ τυραννίδος. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἠθέλησε νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ἀδίκους ἀποφάσεις τὰς γενομένας δυνάμει τῶν καθ' ὑπερβολὴν αὐστηρῶν ἀρχαιοτέρων νόμων, ἔτι δὲ νὰ ἐπιφέρῃ καὶ τὴν κάθοδον τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, οἵτινες τῳόντι φαίνεται ὅτι ἐπανῆλθον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, διότι εἰς τὸν κατὰ Κιρραίων πόλεμον ἐστρατήγει τῶν Ἀθηνῶν ὁ τοῦ ἐναγοῦς Μεγακλέους υἱὸς Ἀλκμαίων. Ἕτερος νόμος τοῦ Σόλωνος ἀπηγόρευσε τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τῆς Ἀττικῆς, πλὴν τοῦ ἐλαίου, διὰ νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν βιομηχανίαν μᾶλλον ἢ τὴν γεωργίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν μεγάλα ὠφελήματα. Καὶ ἄλλως δὲ ὁ Σόλων φαίνεται ἀγωνισθεὶς νὰ προαγάγῃ τὴν βιομηχανίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψε μὲν τὰ δίκαια τοῦ πολίτου «τοῖς πενεστίοις Ἀθήναζε μετοικιζομένοις, ἐπὶ τέχνῃ», ὥρισε δὲ ὅτι «υἱῷ τρέφειν τὸν πατέρα, μὴ διδαξάμενον τέχνην, ἐπάναγκες μὴ εἶναι». Ὁ Πλούταρχος ἐχαρακτήρισε κάλλιστα, κατὰ τοῦτο, τὸ πνεῦμα τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, εἰπὼν ὅτι οὗτος «τῆς χώρας τὴν φύσιν ὁρῶν τοῖς γεωργοῦσι γλίσχρως διαρκοῦσαν, ἀργὸν τε καὶ σχολαστὴν ὄχλον οὐ δυναμένην τρέφειν, *ταῖς τέχναις ἀξίωμα περιέθηκε*». Τότε ὁμοίως κατὰ πρῶτον ἐπετράπη εἰς Ἀθήνας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς διαθήκης εἰς τοὺς μὴ καταλιπόντας νόμιμα τέκνα, ἐνῷ πρότερον τῶν τοιούτων ἡ περιουσία ἀνῆκεν αὐτοδικαίως εἰς τὸ γένος, ὡς συνέβαινε καὶ

(¹) Ἰδ. καὶ Ἀριστοτ. Πολ. Ἀθην. 8. «Φυλαὶ δ' ἦσαν δ' καθάπερ πρότερον, καὶ *φυλοβασιλεῖς* τέτταρες, ἐκ δὲ τῆς φυλῆς ἑκάστης ἦσαν νενεμημέναι τριττύες μὲν τρεῖς, ναυκραρίαι δὲ δώδεκα καθ' ἑκάστην, ἦν δ' ἐπὶ τῶν ναυκραριῶν ἀρχὴ καθεστηκυῖα ναύκραροι, τεταγμένη πρός τε τὰς εἰσφορὰς καὶ τὰς δαπάνας τὰς γιγνομένας· διὸ καὶ ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Σόλωνος, οἷς οὐκέτι χρῶνται πολλαχοῦ γέγραπται «τοὺς ναυκράρους εἰσπράττειν» καὶ «ἀναλίσκειν ἐκ τοῦ ναυκραρικοῦ ἀργυρίου».

Ο ΣΟΛΩΝ ΟΡΚΙΖΩΝ ΤΟ

παρὰ τοῖς Ρωμαίοις εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Ἐν γένει δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν τὴν ἰδίαν περιουσίαν εἶναι πάντοτε σημεῖον ἀνωτέρου τινὸς πολιτισμοῦ· διὰ τοῦτο ἦτο ἄγνωστον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Γερμανοὺς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰνδοὺς καὶ εἰς ἄλλα πλεῖστα τοιαῦτα ἔθνη. Ὁ Σόλων πρὸς τούτοις δὲν ἐπεκύρωσεν εἰμὴ τὸ περὶ φόνων μέρος τῆς Δρακοντείου νομοθεσίας, ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ὥρισε ποινὰς μετριωτέρας, ὑπὲρ τὸ δέον μετρίας. Λ. χ. δὲν ἐπέβαλεν εἰς τὸν κλέπτην εἰμὴ διπλασίαν τοῦ κλαπέντος πράγματος ἀποζημίωσιν, καὶ εἰς τὸν ὑβριστὴν εἰμὴ πέντε δραχμῶν πρόστιμον· ὥστε βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν πάλιν νὰ ἐπιτείνωσι πάσας ταύτας τὰς ποινάς. Τελευταῖον ὁ Σόλων ἔθεσε νόμον κελεύοντα «ἄτιμον εἶναι (ἤτοι ἀπεστερημένον τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων) τὸν ἐν στάσει μηδετέρας μερίδος γενόμενον»· νόμον ὅστις ἐφάνη πολλάκις παράδοξος, ἀλλ' ἐννοεῖται εὐκόλως ὅταν ἐνθυμηθῶμεν πῶς εἶχον τὰ πράγματα εἰς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας [1]. Εἰς τὰς μικρὰς ταύτας πολιτείας καὶ αἱ κυβερνήσεις καὶ αἱ κατὰ τῶν κυβερνήσεων στάσεις συνέκειντο ἐξ ὀλίγων ἀνθρώπων. Ἐὰν οἱ πλειότεροι τῶν πολιτῶν, ἀδιαφοροῦντες εἰς τὰ γενόμενα, δὲν συνετάσσοντο οὔτε μετὰ τῆς κυβερνήσεως οὔτε μετὰ τῆς στάσεως, ἡ ὀλεθρία αὕτη ταραχὴ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ παραταθῇ ἐπ' ἄπειρον, ἐπὶ δὲ τέλους ἀνὴρ φίλαρχος ἠδύνατο δι' ὀλίγων μισθοφόρων νὰ μοναρχήσῃ ἀνατρέπων τὸ πολίτευμα. Ἀπὸ τῶν κινδύνων τούτων ἠθέλησε βεβαίως νὰ ἀπαλλάξῃ ὁ Σόλων τὰς Ἀθήνας, ἐπιβαλών, ἅμα ἐκραγείσης στάσεως, εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας τὸ καθῆκον νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῆς μιᾶς ἢ μετὰ τῆς ἑτέρας μερίδος· διότι, τούτου γενομένου, ἡ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τοὺς πλειοτέρους πολίτας μερὶς ὑπερίσχυεν ἀμέσως, ἔπαυεν οὕτω τάχιστα ἡ ἔρις καὶ προελαμβάνετο ἡ ἄνομος ἀνατροπὴ τῶν καθεστώτων.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν ἐν συνόψει αἱ νομοθετικαὶ τοῦ Σόλωνος διατάξεις. Αἱ διατάξεις αὗται ἐμφαίνουσι τοσαύτην περὶ τὰ σπουδαιότατα τῶν κοινωνικῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων ἐμπειρίαν, καὶ τὸ δι' αὐτῶν ἀπαρτισθὲν πολίτευμα τοσοῦτον μὲν εἶναι ἀνώτερον ὅλων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτευμάτων, τοσοῦτον δὲ εἰς πολλὰ προσεγγίζει πρὸς τὰς ὑγιεστέρας τῶν νεωτέρων χρόνων ἀρχάς, ὥστε περίεργον εἶναι βεβαίως νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα ἀκριβέστερον ὁπωσοῦν μέχρι τίνος τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἔργον αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος καὶ μέχρι τίνος ἐδανείσθη οὗτος περὶ τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ προϋπαρχούσας ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ δοξασίας.

Θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ πολιτεύματος τούτου ἦτο ὅτι, διὰ νὰ ἠμπορῇ τις νὰ ἐκλεχθῇ εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα, δὲν ἀπῃτεῖτο μὲν νὰ εἶναι ἐκ γενετῆς εὐπατρίδης, δὲν ἤρκει ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἁπλῶς πολίτης Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἔπρεπε πρὸς τούτοις νὰ ἔχῃ ὡρισμένην τινὰ περιουσίαν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος κατήργησε μὲν τὴν προϋπάρχουσαν ἀριστοκρατίαν, δὲν καθιέρωσεν ὅμως διὰ μιᾶς τὴν βραδύτερον ἐπελθοῦσαν δημοκρατίαν, ἀλλὰ περιωρίσθη εἰς τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καλουμένην τιμοκρατίαν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ τοιούτου πολιτεύματος πολεμεῖται ὑπὸ πολλῶν, οἵτινες ἀξιοῦσιν ὅτι εἶναι

---

[1] Ἀριστοτ. Πολ. Ἀθ. 8 «Ὁρῶν δὲ τὴν μὲν πόλιν πολλάκις στασιάζουσαν τῶν δὲ πολιτῶν ἐνίους διὰ τὴν ῥαθυμίαν ἀγαπῶντας τὸ αὐτόματον νόμον ἔθηκε πρὸς αὐτοὺς ἴδιον, ὃς ἂν στασιαζούσης τῆς πόλεως μὴ θῆται τὰ ὅπλα μηδὲ μεθ' ἑτέρων, ἄτιμον εἶναι καὶ τῆς πόλεως μὴ μετέχειν». Ἰδ. καὶ Πλουτ. Β. Σόλ. 20 «τῶν δ' ἄλλων νόμων ἴδιος μὲν μάλιστα καὶ παράδοξος ὁ κελεύων ἄτιμον εἶναι τὸν ἐν τῇ στάσει μηδετέρας μερίδος γενόμενον. Βούλεται δ', ὡς ἔοικε, μὴ ἀπαθῶς μηδ' ἀναισθήτως ἔχειν πρὸς τὸ κοινόν, ἐν ἀσφαλεῖ θέμενον τὰ οἰκεῖα τῷ μὴ συναλγεῖν μηδὲ συννοσεῖν τῇ πατρίδι καλλωπιζόμενον, ἀλλ' αὐτόθεν τοῖς τὰ βελτίω καὶ δικαιότερα πράττουσι προσθέμενον συγκινδυνεύειν καὶ βοηθεῖν μᾶλλον ἢ περιμένειν ἀκινδύνως τὰ τῶν κρατούντων»·

περιττὸν καὶ ἐπιζήμιον μάλιστα νὰ ὁρίζῃ τὸ πολίτευμα τεκμήριόν τι πολιτικῆς ἱκανότητος καὶ ὅτι ὁ λαὸς δύναται πάντοτε οἴκοθεν νὰ διακρίνῃ τοὺς ἱκανωτέρους τῶν πολιτῶν. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ κρίνωμεν τίς εἶναι ἡ προτιμοτέρα τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων δοξασιῶν, ὧν ἑκατέρα προτείνει ὑπὲρ ἑαυτῆς πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους. Ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ οὐδὲν ἴσως ὑπάρχει τὸ ἀπολύτως ὀρθόν. Αὐτὸς δὲ ὁ Σόλων ἐρωτηθεὶς ποτε ἂν νομίζει ὅτι ἔδωκε τοὺς ἀρίστους εἰς τοὺς Ἀθηναίους νόμους ἀπεκρίθη· «τοὺς ἀρίστους ἐξ ἐκείνων οὓς ἠδύνατο νὰ παραδεχθῶσι». Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἅμα τὸ πολίτευμα ὁρίζῃ τεκμήριον πολιτικῆς ἱκανότητος, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν ἐπενόησεν ἄχρι τοῦδε τεκμήριον τοιοῦτον ἄλλο παρὰ τὸ ὑπὸ τῆς Σολωνείου νομοθεσίας καθιερωθέν, δηλαδὴ ἄλλο παρὰ τὴν περιουσίαν. Τὸ θαυμαστότερον τῶν νεωτέρων πολιτευμάτων, τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα, ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως στηρίζεται ἄχρι τοῦδε(¹). Ἀλλ' ἡ τιμοκρατία, καίτοι κατὰ πρῶτον ἴσως ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι εἰς Ἀθήνας καθιερωθεῖσα, δὲν ἦτο ἐπινόημα τοῦ Σόλωνος. Εἰς τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικὰς ἀποικίας, περὶ ὧν μετ' οὐ πολὺ θέλομεν πραγματευθῇ ἐκτενέστερον, οἱ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν κατεξανέστησαν, ἔτι ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, κατὰ τῶν εὐπατριδῶν, καὶ ἔλαβον ἐνεργὸν εἰς τὴν πολιτείαν μέρος, ἰδίως εἰς Μίλητον, εἰς Ἔφεσον, εἰς Κολοφῶνα. ὁ δὲ Σόλων, ὅστις ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐπεσκέφθη, χάριν ἐμπορίας, τὰς χώρας ταύτας παρέλαβεν ἐκεῖθεν πιθανώτατα τὰς τιμοκρατικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας βραδύτερον καθιέρωσεν ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ. Ὁ μιλήσιος Φωκυλίδης, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Σόλωνος, ἐξέφρασεν εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὧν ἐλάχιστα περιεσώθησαν ἀποσπάσματα, ἀρχὰς προσεγγιζούσας εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Σόλωνος. Τί σημαίνει, λέγει, νὰ κατάγηταί τις ἐξ εὐγενῶν, ὅταν δὲν ἔχῃ τοῦ λόγου τὸ δῶρον οὔτε τῆς συνέσεως;

> τί πλέον γένος εὐγενὲς εἶναι,
> οἷς οὔτ' ἐν μύθοις ἕπεται χάρις οὔτ' ἐνὶ βουλῇ;

Ρητῶς δ' ἐκήρυττεν ὅτι θέλει νὰ εἶναι μέσος πολίτης, δηλαδὴ οὔτε εὐπατρίδης οὔτε πάλιν ἐκ τοῦ ὄχλου·

> Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι (²).

Ἐπίσης καὶ εἰς πολλὰς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, περὶ ὧν ὁμοίως μετ' οὐ πολὺ θέλομεν ὁμιλήσει, οἱ εὐπορώτεροι πολῖται κατέλαβον τὰ πράγματα ἀντὶ τῶν εὐπατριδῶν, ἔτι ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος. Ἄξιον δὲ ἰδίως σημειώσεως εἶναι ὅτι ὀλίγα μετὰ τὸν Σόλωνα ἔτη, ἐν πόλει τῆς Ἰταλίας μὴ ἑλληνικῇ, ἐν Ρώμῃ, ἥτις ἐπέπρωτό ποτε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου, ἐρρυθμίσθη τὸ πολίτευμα ἐπὶ τὸ τιμοκρατικώτερον ὑπὸ τοῦ Σερουΐου Τυλλίου, τοῦ βασιλεύσαντος αὐτόθι ἀπὸ τοῦ 578 μέχρι τοῦ 535 ἔτους πρὸ Χριστοῦ· διότι οἱ πολῖται διηρέθησαν εἰς διαφόρους τάξεις ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων αὐτῶν, καί, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διακρίσεως ταύτης, ἀπεδόθησαν μὲν εἰς τοὺς εὐπορωτέρους μεγαλύτερα περὶ τὴν ψηφοφορίαν δικαιώματα, ἐπεβλήθησαν δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας βάρη.

(¹) Ἡ ἀναλογία δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἐν πᾶσιν.

(²) Πρβλ. καὶ τὸ παρ' Ἀριστ. (Πολ. Αθ. 5) διασωθὲν τετράστιχον·

> Ὑμεῖς δ' ἡσυχάσαντες ἐνὶ φρεσὶ καρτερὸν ἦτορ,
> οἳ πολλῶν ἀγαθῶν εἰς κόρον ἠλάσατε,
> ἐν μετρίοισι τίθεσθε μέγαν νόον· οὔτε γὰρ ἡμεῖς
> πεισόμεθ' οὔθ' ὑμῖν ἄρτια πάντ' ἔσεται.

'Αλλ' ἂν καὶ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων τῆς μικρᾶς 'Ασίας, τῆς 'Ιταλίας καὶ τῆς Σικελίας δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἀτελεστάτας εἰδήσεις, ἀπὸ τῶν ὀλίγων τούτων εἰδήσεων συνάγεται οὐδὲν ἧττον ὅτι τὸ Σολώνειον πολίτευμα ἐστηρίζετο μὲν ἐφ' ἧς καὶ ἐκεῖνα ἀρχῆς, δὲν εἶχεν ὅμως ὁμοιότητά τινα πρὸς τὰς μερικωτέρας αὐτῶν διατάξεις· τὸ δὲ γνωστότερον ρωμαϊκὸν διέφερεν οὐσιωδέστατα ἀπὸ τοῦ Σολωνείου, διότι κατὰ μὲν τὸ τελευταῖον τοῦτο τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἐπετρέπετο εἰς πάντας τοὺς πολίτας, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τοὺς εὐπορωτέρους, κατὰ δὲ τὸ πρῶτον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν δὲν παρεχωρεῖτο κυρίως εἰμὴ εἰς τοὺς εὐπορωτέρους, τὸ δὲ τοῦ ἐκλέγεσθαι διετήρουν μόνοι οἱ εὐπατρίδαι. Ὥστε ἐξ ὅλων τούτων δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς τιμοκρατίας εὗρεν ὁ Σόλων προϋπάρχουσαν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ, ἐφήρμοσε δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην κατ' ἴδιόν τινα τρόπον.

'Εξαιρέτως δὲ εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Σόλωνος ὀφείλεται, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, τὸ σύστημα τῆς ἀναλογικῆς ἅμα καὶ βαθμολογικῆς φορολογίας, καθ' ἥν, ὡς εἴδομεν, ὁ φόρος ὄχι μόνον ἀνάλογος ἦτο τῆς περιουσίας ἀλλὰ καὶ βαθμηδὸν ἐπετείνετο καθ'ὅσον ἡ περιουσία ἦτο μεγαλυτέρα. Ἡ τοιαύτη φορολογικὴ ἀρχή, ἥτις, καίτοι θεωρεῖται ἡ δικαιοτέρα πάσης ἄλλης, οὐδ' εἰς τὰς μάλιστα εὐνομουμένας τῶν νεωτέρων πολιτειῶν δὲν ἐφηρμόσθη εἰμὴ ἐν μέρει μόνον, οὐδόλως ἀναφαίνεται ἐν τῷ ρωμαϊκῷ πολιτεύματι. Διότι, κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο, ὁρισθέντος τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ, τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνελογίζετο πρὸς τὸ σύνολον τῆς φορολογητέας περιουσίας καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην εἰσεπράττοντο ἓν ἢ πλείονα νομίσματα ἀφ' ἑκάστης χιλιάδος. Λ. χ. ὑποτεθείσθω ὅτι ἡ πολιτεία εἶχε χρείαν 100.000, τὸ δὲ φορολογητέον ποσὸν ἦτο 50.000.000· ἡ ἀναλογία τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ ἦτο δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, ὥστε καὶ ὁ ἔχων 100.000 περιουσίαν ἐπλήρωνε δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, καὶ ὁ ἔχων 75.000 δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, καὶ ὁ ἔχων 50.000 ἢ 25.000 ἢ 10.000, πάντες δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις ἐπλήρωνον, ἐνῷ εἰς τὰς 'Αθήνας, ἐὰν ὁ ἔχων 500 δραχμῶν εἰσόδημα κατέβαλλε 12%, ὁ ἔχων 300 δραχμῶν εἰσόδημα δὲν κατέβαλλεν εἰμὴ 10%, ὁ δὲ 200 μόνον 5%.

'Αλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις, ὅσον εὐφυῶς καὶ ἂν ἦσαν ἐπινενοημέναι, δὲν ἐπενήργησαν εἰς τὴν τύχην τῆς πόλεως τῶν 'Αθηνῶν ὅσον ἡ σεισάχθεια καὶ τὰ πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς βιομηχανίας ὑπὸ τοῦ Σόλωνος νομοθετηθέντα. Τὸ τεκμήριον μάλιστα τῆς πολιτικῆς ἱκανότητος ὅλως ἐξέλιπε, μετὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα, ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος τῶν 'Αθηνῶν, διότι μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ 'Αριστείδου, ὅλοι αὐτῶν οἱ πολῖται ἀνεκηρύχθησαν ἐκλέξιμοι εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα, ἄνευ διακρίσεως περιουσίας· ἐνῷ, ἂν ὁ δῆμος δὲν ἀπηλλάττετο τῆς δουλείας εἰς ἣν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸ τοῦ Σόλωνος κατεφέρετο, ἡ δὲ βιομηχανία δὲν ἐλάμβανε τοσαύτην ὑπὸ τοῦ νομοθέτου τούτου ἐμψύχωσιν, ἡ πόλις τῶν 'Αθηνῶν βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀκμάσει ὅσον ἤκμασεν.

Εἴδομεν ὅτι, κατὰ τοὺς προϋπάρχοντας νόμους, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὴν ὀφειλὴν αὐτοῦ 'Αθηναῖος ἐγίνετο δοῦλος τοῦ δανειστοῦ· καὶ ὄχι μόνον αὐτὸς ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ. Εἴδομεν ὅτι πολλοὶ τῶν πενήτων πολιτῶν εἶχον ἤδη ἀποβάλει τρόντι τὴν ἐλευθερίαν καὶ περιέλθει εἰς τὴν τοῦ δούλου κατάστασιν· ὅτι πολλοὶ καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐξεποιήθησαν, ἀπολέσαντες μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτὴν τὴν γνῶσιν τῆς πατρίου αὐτῶν γλώσσης. Εἴδομεν ὅτι καὶ οἱ διατηροῦντες ἔτι μικρά τινα κτήματα διετέλουν εἰς κατάστασιν τοσοῦτον γείτονα τῆς δουλείας,

καθὸ ὑποβεβλημένοι εἰς ὑποχρεώσεις βαρυτέρας καὶ αὐτῶν τῶν ὑποχρεώσεων τῶν εἱλώτων, ὥστε ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ καταντήσωσιν ἐπίσης δοῦλοι, ἄλλοι δὲ ἐδραπέτευον εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. *Ἅπας γὰρ ὁ δῆμος*, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων. Ἐὰν λοιπὸν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἦσαν ἔτι μικρὰ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅτι ὁ κύριος πόρος ἦτο ἡ γῆ, ὅτι ἡ γῆ αὕτη ἦτο περιωρισμένη καὶ ἄκαρπος, καὶ προσέτι εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ὀλίγων ἀνθρώπων, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ Ἀττική, ἐξακολουθούσης τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἤθελε καταντήσει νὰ κατοικῆται ὑπὸ εὐαρίθμων τινῶν γαιοκτητῶν καὶ ὑπὸ πολλῶν ὑποτελῶν, ὧν ἄλλοι μὲν ἤθελον ἐπὶ τέλους λάβει τύχην ἐντελῶς ὁμοίαν τῆς τύχης τῶν εἱλώτων τῆς Σπάρτης ἢ τῶν πενεστῶν τῆς Θεσσαλίας, ἄλλοι δὲ ἤθελον περιέλθει εἰς τὴν ἀμφίβολον ἐκείνην μεταξὺ τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἐλευθέρου κατάστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκοντο οἱ κατωνακοφόροι καὶ οἱ κορυνηφόροι τῆς Σικυῶνος, οἱ κονίποδες τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι ἀκτήμονες ἢ ὀλιγοκτήμονες γεωργοί. Ἀπὸ τοιούτων δὲ στοιχείων ὁρμωμένη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν οὐδέποτε ἤθελεν ἀποβῆ ἰσχυρά· διότι οἱ μὲν πολλοί, ἕνεκα τῆς δουλικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἤθελον διὰ παντὸς μένει ἀπεστερημένοι ἐλευθέρου καὶ γενναίου φρονήματος, οἱ δ' ὀλίγοι ἤθελον φροντίζει μόνον πῶς νὰ διατηρήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν δούλων ἐκείνων, καί, ὡς πλεῖσται ἄλλαι ἑλληνικαὶ ὀλιγαρχίαι, ἤθελον προθύμως προσφέρει γῆν καὶ ὕδωρ εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τῶν Περσῶν. Τίς ἀπήλλαξε τῶν δεσμῶν τούτων τὴν Ἀττικήν; Τίς ἐμόρφωσε τὸν πυρῆνα τοῦ πολυαρίθμου, τοῦ γενναίου, τοῦ φιλελευθέρου αὐτῶν δήμου; Τίς παρεσκεύασε τοὺς πολίτας οἵτινες ἀπέρριψαν μετὰ περιφρονήσεως τὰς περὶ ὑποταγῆς ἀξιώσεις τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι, ἐν Πλαταιαῖς, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρωταίτιοι καὶ οἱ πρωτουργοὶ τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος; Τίς, προλαμβάνων τοὺς αἰῶνας, καθιέρωσε περὶ τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας ἀρχὰς ἀξίας τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης; Ὁ Σόλων διὰ τῆς σεισαχθείας αὐτοῦ, δι' ἧς ἐγένοντο μὲν αὖθις ἀπὸ δούλων ἐλεύθεροι πλεῖστοι τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι, ἀπηγορεύθη δὲ τοῦ λοιποῦ νὰ περιβάλλωνται τὸν χιτῶνα τῆς δουλείας Ἀθηναῖοι πολῖται. Καὶ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν οἷον ἦτο τὸ δαιμόνιον ἐκεῖνο τοῦ Σόλωνος πνεῦμα ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τίνες ἦσαν αἱ περὶ τοῦ κοινωνικοῦ τούτου ζητήματος διατάξεις τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις ὑπῆρξε βεβαίως τὸ τελειότατον τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων καὶ περί τινα λογίζεται ἔτι ἀπαράμιλλον. Ἐν Ρώμῃ λοιπὸν μέχρι τοῦ 325 πρὸ Χριστοῦ ἔτους, ἤτοι εἰς χρόνους κατὰ 300 περίπου ἔτη μεταγενεστέρους τοῦ Σόλωνος, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος αὐτοῦ ὀφειλέτης περιήρχετο εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειστοῦ, ὅστις ἐδικαιοῦτο ἢ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς δοῦλον ἢ νὰ τὸν θανατώσῃ· καὶ οἱ πλεῖστοι τφόντι οἶκοι τῶν πατρικίων ἤτοι τῶν εὐπατριδῶν τῆς Ρώμης ἔβριθον τοιούτων ὀφειλετῶν περιελθόντων εἰς δεινὴν δουλοσύνην. Περὶ τὸ 325 ἔτος κατηργήθη τελευταῖον καὶ ἐν Ρώμῃ τὸ θηριῶδες ἐκεῖνο τοῦ δανειστοῦ δικαίωμα, ἀλλ' ὄχι ὡς πρὸς πάντας τοὺς ὀφειλέτας. Ἔκτοτε, καθ' ὅσον μὲν προέκειτο περὶ ὀφειλῆς προερχομένης ἐξ ἀγοραπωλησίας καὶ ἄλλων τοιούτων συναλλαγῶν, ἢ περὶ ὀφειλῆς τόκων δανείου εἰς χρήματα δοθέντος, ὁ δανειστὴς δὲν εἶχ πλέον τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῇ ὡς δοῦλον τὸν μὴ δυνάμενον νὰ πληρώσῃ ὀφειλέτην· ἀλλ' ὅμως διετήρησε τὴν προτέραν ἐξουσίαν ὡς πρὸς τὸν ὀφειλέτην τὸν μὴ πληρώνοντα αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ εἰς χρήματα δοθέντος δανείου, καὶ ἐξηκολούθησε σῴζων καὶ μέχρι τινὸς ἐνασκῶν, τοὐλάχιστον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, τὴν ἐξουσίαν ταύτην μέχρι τῆς τρίτης, μέχρι τῆς τετάρτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν μέχρι τοῦ μεγάλου νομοθέτου Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύσαντος

κατὰ τὴν ἕκτην μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα. Ὁπόσον πρωιμώτερον ὁ Σόλων ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσεν ἐν Ἀθήναις τὰς χριστιανικὰς περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἀρχάς!

Ἀλλὰ μόνη ἡ σεισάχθεια δὲν ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα δώσῃ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν μετ' πολὺ οὗτος ἐκτήσατο καὶ δι' ἧς τοσοῦτον θαυμασίως ἤκμασεν. Ἡ σεισάχθεια ἀνέδειξε μὲν ἐλευθέρους τοὺς δούλους, καθιέρωσε δὲ τὴν ἀρχὴν ὅτι πολίτης Ἀθηναῖος δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ κατασταθῇ δοῦλος· ἀλλά, ἵνα ἀληθῶς ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐλευθερία αὕτη καὶ παραγάγῃ ἅπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτῆς καρπούς, ἔπρεπε νὰ δοθῇ καὶ πόρος ζωῆς ἀποχρῶν εἰς τοὺς ἐλευθέρους τούτους ἄνδρας. Ἡ γεωργία δὲν ἐπήρκει πρὸς τοῦτο· διότι ἡ χώρα τῆς Ἀττικῆς, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ θρέψῃ τοὺς πολλοὺς αὐτῆς κατοίκους· ὥστε, ἂν ἐξηκολούθει καὶ κατὰ τοῦτο ἡ προτέρα κατάστασις, οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἢ ἤθελον ἀποδημήσει ἵνα ζητήσωσιν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πόρον ζωῆς ἢ ἤθελον ὑποκύψει αὖθις εἰς τοὺς ὀλίγους πλουσίους· οὐδέποτε δὲ ἤθελον ἀναδείξει τὸ γενναῖον καὶ ἐλεύθερον φρόνημα, εἰς κτῆσιν, συντήρησιν καὶ ἐπίδοσιν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ὑλικὴ ἀνεξαρτησία. Τούτου ἕνεκα ὁ Σόλων ἠγωνίσθη νὰ ἐμψυχώσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐμπορίαν· καὶ κατώρθωσε τῳόντι νὰ ἀνοίξῃ εἰς τὸν δῆμον νέα ἐργασίας καὶ πορισμοῦ στάδια καὶ νὰ φέρῃ εἰς τὸν τόπον νέα κεφάλαια, δι' ὧν ὁ λαὸς τῆς Ἀττικῆς ηὐπόρησεν, ἐξεπαιδεύθη, ἐμεγαλοφρόνησε καὶ ἐν γένει ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς παραδόξως προέκοψεν. Ἀνεδείχθη δὲ ὁ Σόλων καὶ κατὰ τοῦτο ἄνθρωπος τῶν νεωτέρων χρόνων μᾶλλον ἢ τῆς ἀρχαιότητος· διότι ὄχι μόνον εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πολιτείας ἡ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορία ῥητῶς ἀπηγορεύοντο, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ γεωργία ἀνετίθετο εἰς δούλους, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἐνδοξότατοι φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ξενοφῶν, ἐθεώρουν ἀναξίαν τοῦ ἐλευθέρου πολίτου πᾶσαν ἐργασίαν ἄλλην ἢ τὴν γεωργίαν, τὴν ὁπλασκίαν, τὴν ἀθλητικὴν καὶ τὴν μουσικήν. Ὁ Μακώλαιυ εἶπέ που ὅτι τὰ μέγιστα τῶν πνευμάτων ὁμοιάζουσι τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων· διότι καθὼς αἱ κορυφαὶ αὗται φωτίζονται κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, ἐνῷ εἰς τὰς πεδιάδας ἐπικρατεῖ ἔτι βαθύτατον σκότος, οὕτω καὶ τὰ πνεύματα ἐκεῖνα πρῶτα περιαυγάζονται ὑπὸ τῆς αἴγλης τῆς ἀληθείας, ἐνῷ αἱ πυκναὶ σκιαὶ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀπάτης καλύπτουσιν ἔτι τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὄχλον. Τοιοῦτον ἦτο τὸ τοῦ Σόλωνος πνεῦμα, ὅστις λογίζεται εὐλόγως ὡς ὁ πρακτικώτατος τῶν νομοθετῶν τῆς ἀρχαιότητος, διότι πρῶτος ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσεν ἀληθείας κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικάς, αἵτινες δὲν ἔμελλον νὰ ἀποβῶσι κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος κτῆμα εἰμὴ μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἑκατονταετηρίδων.

Ἀλλὰ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Σόλωνος ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ διὰ πολλῶν δοκιμασιῶν, πρὶν ἢ παραγάγῃ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγαθοὺς καρπούς. Ἡ νέα νομοθεσία οὐδετέραν τῶν ἀντιθέτων μερίδων ἐντελῶς ηὐχαρίστησε, διότι οὐδὲ προέθετο τοιοῦτό τι, τοὐλάχιστον ὅπως ἐννοοῦσι τοῦτο αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μερίδες, ὧν ἑκάστη ζητεῖ πάντοτε νὰ σφετερισθῇ μὲν ὅσον ἔνεστι πλειότερα πλεονεκτήματα, νὰ καταθλίψῃ δὲ ὅσον ἔνεστι πλειότερον τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Σόλων ἐνόησεν ἄλλως τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. Εἰς τὸν πολὺν δῆμον, πρότερον σχεδὸν δοῦλον ὄντα καὶ μὴ ἔχοντα πολιτικόν τι δικαίωμα, ἐπέτρεψε μὲν τὴν ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψε δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ εὐθύνειν τοὺς ἄρχοντας, ἀλλ' ὄχι πλέον τι. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἀπέδωκεν εἰς μόνους τοὺς εὐπορωτέρους, μὴ θεωρήσας φρόνιμον νὰ ἐπιτρέψῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὰς ἀρχὰς εἰς ἀνθρώ-

πους μέχρι τῆς χθὲς δούλους ὄντας, διότι ὄχι μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν ἐμπειρίαν ἀλλὰ φυσικώτατον ἦτο νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν νέαν αὐτῶν ἐξουσίαν εἰς τὸ νὰ ἐκδικῶσι τοὺς προτέρους δυνάστας, ἐξ οὗ τὰ πράγματα ἤθελον καταντήσει ἄνω κάτω. Κυρίως μάλιστα εἰπεῖν, τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ ἐκλέγεσθαι διετήρησαν οἱ εὐπορώτεροι τῶν εὐπατριδῶν· διότι ἡ γῆ, ἀπὸ τῶν προσόδων τῆς ὁποίας ἐξηρτᾶτο ἡ ἐνάσχησις τοῦ προκειμένου δικαιώματος, ἀνῆκεν ἀνέκαθεν εἰς τοὺς εὐπατρίδας· ναὶ μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπέβαλον τὰ κτήματά των, ἀλλὰ τὰ κτήματα ταῦτα, τὰ πλεῖστα τοὐλάχιστον, περιῆλθον, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, πάλιν εἰς τὴν κυριότητα τῶν πλουσίων εὐπατριδῶν, διότι αὐτοὶ εἶχον τὰ πρὸς ἀγορὰν αὐτῶν κεφάλαια. Ἐκ τῶν τοῦ δήμου εἶχον μὲν εὐπορήσει τινὲς ἀλλὰ τοιοῦτοι δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι πολλοὶ καὶ ἔτι ὀλιγώτεροι μετεχειρίσθησαν βεβαίως τὰ ἄλλως τε ὄχι μεγάλα κεφάλαια αὐτῶν εἰς ἀγορὰν κτημάτων· οἱ πλεῖστοι ἐξηκολούθησαν μᾶλλον μετερχόμενοι τὰ ἐπαγγέλματα δι' ὧν εἶχον βελτιώσει τὴν τύχην αὐτῶν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, τὴν τέχνην, τὴν ἐμπορίαν, τὴν ναυτιλίαν. Καὶ ἔπειτα, διὰ νὰ ἔχῃ τις τὸ δικαίωμα οὐ μόνον τοῦ ἐκλέγεσθαι ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκλέγειν ἁπλῶς, ἀπῃτεῖτο πρὸς τούτοις, μέχρι τοῦ Κλεισθένους, νὰ ἀνήκῃ εἰς γένος τι, πολλοὶ δὲ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦσαν εἰς γένος τι κατατεταγμένοι. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ εὐπατρίδαι, διὰ τὴν πατροπαράδοτον θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπιρροην ἣν εἶχον εἰς τὰς φυλάς, τὰς φρατρίας, τὰ γένη, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ κατισχύωσι συνήθως εἰς τὰς ἐκλογάς. Τοῦτο μόνον εἶναι ἐπίσης βέβαιον, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν αὕτη δὲν ἦτο ἤδη ὅσον ἄλλοτε ἐπικίνδυνος, διότι ἐπὶ τέλους ἡ ἐκλογὴ ἀνῆκεν εἰς τὸν δῆμον, ὅστις ἠδύνατο νὰ προτιμήσῃ πάντοτε τοὺς μετριοπαθεστέρους καὶ συνετωτέρους τῶν εὐπατριδῶν· πρὸς δὲ τούτοις διὰ τοῦ δικαιώματος τὸ ὁποῖον ἔλαβε νὰ ζητῇ λόγον παρὰ τῶν ἀρχῶν περιέστελλε τὴν αὐθαιρεσίαν αὐτῶν. Οὕτω πως ἔκρινε τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος ὁ Ἀριστοτέλης. «Ἐπεὶ Σόλων γε ἔοικε τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδιδόναι τῷ δήμῳ δύναμιν, τὸ τὰς ἀρχὰς αἱρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν· μηδὲ γὰρ τούτου κύριος ὢν ὁ δῆμος δοῦλος ἂν εἴη καὶ πολέμιος. Τὰς δ' ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων (τῶν ἐπισήμων, τῶν εὐπατριδῶν) καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ζευγιτῶν καὶ τρίτου τέλους, τῆς καλουμένης ἱππάδος· τὸ δὲ τέταρτον θητικόν, οἷς οὐδεμιᾶς ἀρχῆς μετῆν». Αὐτὸς ὁ Σόλων κηρύττει, ἐν ταῖς ὑποθήκαις εἰς Ἀθηναίους, ὅτι προέθετο νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀντιθέτους μερίδας, ὄχι νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ἀποκλειστικὸν θρίαμβον τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης, διότι δὲν ἦτο ὀπαδὸς φατρίας ἀλλὰ τῆς ὅλης πόλεως διαλλακτής, καὶ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ πρὸ ποδῶν συμφέρον ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν μέλλουσαν τῆς πατρίδος τύχην. Εἰς μὲν τὸν δῆμον, λέγει, ἔδωκα τόσον κράτος ὅσον ἐπαρκεῖ εἰς τὰς χρείας αὐτοῦ, οὔτε ὑπεραυξήσας οὔτε ἐλαττώσας τὴν τιμὴν αὐτοῦ· ὥρισα δὲ καὶ εἰς ἐκείνους οἵτινες εἶχον δύναμιν καὶ ἦσαν ἐπίφθονοι διὰ τὰ χρήματα αὐτῶν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχωσί τι πέρα τοῦ πρέποντος. Στὰς δὲ ἐν τῷ μέσῳ ἀμφοτέρων, ὡπλισμένος διὰ τῆς κρατερᾶς τοῦ νόμου ἀσπίδος εἰς οὐδένα ἐπέτρεψα νὰ νικήσῃ ἀδίκως τὸν ἄλλον (1).

> Δήμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος, ὅσσον ἐπαρκεῖ,
> τιμῆς οὔτ' ἀφελὼν οὔτ' ἐπορεξάμενος·
> οἳ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητοί,

---

(1) Ὁ οὕτως ἑρμηνευόμενος στίχος οὗτος «ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισιν» ἑρμηνευτέο, ἀκριβέστερον «ἔστην δὲ περιβαλὼν ἀμφοτέρους διὰ κρατερᾶς ἀσπίδος» (ἵνα ἀμύνωνται αὐτοὶ ἐναντίον ἀλλήλων ἑκάτερος ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ δικαιωμάτων).

καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικὲς ἔχειν·
ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισιν,
νικᾶν δ' οὐκ εἴασ' οὐδετέρους ἀδίκως.

Ἀλλ' ἤδη ἐκ τούτου δηλοῦται ὅτι αἱ ἀξιώσεις ἑκατέρας τῆς μερίδος ἦσαν ὑπέρογκοι. Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Σόλων σαφέστερον λέγει ὅτι, ἂν ἤθελε πράξει ὅσα ἦσαν ἀρεστὰ εἰς τοὺς μὲν ἢ τοὺς δέ, ἡ πόλις ἤθελε στερηθῆ πολλῶν ἀνδρῶν.

. . . . Εἰ γὰρ ἤθελον
ἃ τοῖς ἐναντίοισιν ἥνδανεν τότε,
αὖθις δ' ἃ τοῖσιν ἀτέροις, δρᾶσαι . . .
πολλῶν ἂν ἀνδρῶν ἥδ' ἐχηρώθη πόλις.

Τί ἐζήτουν οἱ μὲν καὶ τί ἐπόθουν οἱ δέ, ἀκριβῶς δὲν ἠξεύρομεν. Τὸ φυσικώτερον καὶ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τῶν εὐπατριδῶν οἱ μὲν πενέστεροι ἠγανάκτουν, διότι ἐστερήθησαν τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι, οἱ δὲ πλουσιώτεροι διότι ἀπέβαλον πολλὰ τῶν εἰς αὐτοὺς ὀφειλομένων καὶ ὑπεβλήθησαν, παρεκτὸς τούτου, εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ δήμου. Ἐκ τῶν τοῦ δήμου πάλιν οἱ μὲν εὐπορώτεροι ὄχι μόνον ἐστερήθησαν ὁμοίως πολλῶν τῶν εἰς αὐτοὺς ὀφειλομένων ἀλλά, καθ' ὅσον δὲν εἶχον ἔγγειον περιουσίαν, οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι προσέλαβον, καὶ ἂν τυχὸν δὲν ἦσαν καταγεγραμμένοι εἰς γένος, δὲν εἶχον οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν. Οἱ δὲ ἀπορώτεροι ἀπηλλάγησαν μὲν πολλῶν δεινῶν ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν ὅσοι δὲν ἦσαν γεννῆται δὲν ἦσαν οὐδὲ ἐκλογεῖς, καὶ πρὸ πάντων οἱ πλειότεροι ἔμειναν οὐδὲν ἧττον πένητες, διὸ ἐμεμψιμοίρουν ἴσως κατὰ τοῦ νομοθέτου, ὅστις δὲν εὗρε τὸ μυστήριον νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς πλουσίους. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἡ νέα νομοθεσία, εἰ καὶ ψηφισθεῖσα ἄνευ δυσκολίας καὶ συζητήσεως, οὐδένα ἐν τούτοις ηὐχαρίστησε, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἵτινες μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐχαιρέτιζον τὸν Σόλωνα ὡς φίλον καὶ σωτῆρα, ἅμα ἀρξαμένων τῶν νέων νόμων νὰ ἐκτελῶνται, τὸν ἐθεώρησαν ὡς πολέμιον.

. . . . . . νῦν δέ μοι χολούμενοι
λοξὸν ὀφθαλμοῖς ὁρῶσι πάντες ὥστε δήιον.

Ὁ Σόλων ὑπέστη τὴν πρώτην ταύτην ἀδικίαν τῶν συμπολιτῶν μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἡμερότητος καὶ μετριοπαθείας· διότι ἠξεύρεν ὅτι εἰς τὰ μεγάλα ἔργα εἶναι δύσκολον νὰ εὐχαριστήσῃ τις πάντας·

ἔργμασιν ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἁδεῖν χαλεπόν.

Οἱ δυσηρεστημένοι, καὶ εἴδομεν ὅτι τοιοῦτοι ἦσαν σχεδὸν πάντες, προσήρχοντο πρὸς αὐτόν, ἐρωτῶντες τί σημαίνει τοῦτο καὶ τί τὸ ἄλλο, καὶ πῶς ἔχει νὰ ἐκτελεσθῇ· δὲν ἠρκοῦντο δὲ εἰς τὸ νὰ δηλῶσιν ἀπορίας, ἀλλὰ καὶ παρατηρήσεις ἐπήνεγκον, καὶ συμβουλὰς περὶ προσθήκης ἢ ἀφαιρέσεως, ὥστε ἡ θέσις του μετ' ὀλίγον κατήντησεν ἀφόρητος, καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν εἰκονίζει ἐμφαντικώτατα τὴν δεινὴν ἀμηχανίαν εἰς ἣν περιέ-

στη, λέγων ὅτι, πανταχόθεν διασπώμενος, ἐστρέφετο ὡς λύκος διωκόμενος ὑπὸ πολλῶν κυνῶν·

τῶν οὕνεκ' ἀρχὴν πάντοθεν κυκεύμενος
ὡς ἐν κυσὶν πολλαῖσιν ἐστράφην λύκος.

Ὅθεν μετ' οὐ πολύ, θεωρῶν ὅτι, ἐὰν ἔμενεν εἰς Ἀθήνας, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ τροπολογίας ἀτελευτήτους, ἐζήτησε παρὰ τῶν συμπολιτῶν ἄδειαν δεκαετοῦς ἀπουσίας ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ θέλουσι παρὰ πάντων ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων(¹). Ἀξία δὲ σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ βαθεῖα πεποίθησις ἣν εἶχεν ἀναχωρῶν ὅτι οἱ νέοι νόμοι θέλουσι μείνει ἀμετάβλητοι μέχρι τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ. Διότι, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, «οὐκ οἷοί τε ἦσαν αὐτὸ ποιῆσαι Ἀθηναῖοι· ὁρκίοισι γὰρ μεγάλοισι κατείχοντο, δέκα ἔτεα χρήσεσθαι νόμοισι τοὺς ἄν σφι Σόλων θῆται»(²). Ἐκ τούτου γίνεται πρόδηλον ὁποίαν ἱερότητα οἱ προπάτορες ἡμῶν ἀπέδιδον εἰς τὸν ἅπαξ γενόμενον ὅρκον. Ὁ Σόλων ἀποδημήσας κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπορεύθη εἰς Αἴγυπτον, ἔπειτα δὲ εἰς Κύπρον. Ἡ δὲ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Λυδίας Κροίσου συνέντευξις, ἣν τοσοῦτον χαριέντως ἱστόρησεν ὁ Ἡρόδοτος, εἶναι, κατὰ δυστυχίαν, ἀπίθανος, διότι, πλὴν τῶν ἄλλων, φαίνεται γενομένη περὶ τὸ 553 ἔτος, ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Κροίσου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, ἐνῷ ὁ Σόλων ὄχι μόνον εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Ἀθήνας πολὺ πρότερον, ἤτοι περὶ τὸ 560, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀποθάνει μικρὸν μετὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος. Ὁπωσδήποτε, ὁ Σόλων, ἐπιστρέψας εἰς τὰς Ἀθήνας, εὗρε μεγάλην πραγμάτων ἀλλοίωσιν καὶ θλιβερώτατα ψευσθείσας τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ.

[» Περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος (593 π. Χ.) μέχρι »τῆς ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου ἱδρύσεως τῆς τυραννίδος (560 π. Χ.) συμβάντων σπουδαίας »καὶ λεπτομερεῖς εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους «Πολιτεία Ἀθηναίων».Κατὰ »ταύτας ὁ Σόλων ἀποδημῶν κατέλιπε τὴν πόλιν ἐν μέσῳ ταραχῶν, ὡς εἴρηται, ἀλλ' εὐθὺς »μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἡσύχασεν ἡ πόλις καὶ ἡ ἡσυχία αὕτη διήρκεσε τέσσαρα ἔτη. Τὸ δὲ »πέμπτον ἔτος 599/8 π.Χ. ἕνεκα νέων ταραχῶν ἐγένετο *ἀναρχία*,ἤτοι δὲν ἐξελέγη ἄρχων (ὁ »κυρίως καλούμενος ἄρχων, ὁ ἐπώνυμος ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις κληθείς), διότι »ἕνεκα τῆς μεγίστης σπουδαιότητος, ἣν τὸ ἀξίωμα τοῦτο προσέλαβε, περὶ τοῦτο πρὸ »πάντων διεξήγοντο οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ ἔριδες («ᾧ καὶ δῆλον ὅτι μεγίστην εἶχε δύναμιν ὁ »ἄρχων· φαίνονται γὰρ ἀεὶ στασιάζοντες περὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς»). *Ἡ ἀναρχία* αὕτη ἐπα- »νελήφθη μετὰ 5 ἔτη, τῷ 599]8. Τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος ὁ Δαμασίας ἐκλεγεὶς ἄρχων ἠρ-

---

(¹) Ἀριστοτ. Πολ. Ἀθ. 11 «Διατάξας δὲ τὴν πολιτείαν ὅνπερ εἴρηται τρόπον, ἐπειδὴ προσιόντες αὐτῷ περὶ τῶν νόμων ἠνώχλουν, τὰ μὲν ἐπιτιμῶντες τὰ δὲ ἀνακρίνοντες, βουλόμενος μήτε ταῦτα κινεῖν μήτ' ἀπεχθάνεσθαι παρών, ἀποδημίαν ἐποιήσατο κατ' ἐμπορίαν ἅμα καὶ θεωρίαν εἰς Αἴγυπτον, λέγων ὡς οὐχ ἥξει δέκα ἐτῶν· οὐ γὰρ οἴεσθαι δίκαιον εἶναι τοὺς νόμους ἐξηγεῖσθαι παρών, ἀλλ' ἕκαστον τὰ γεγραμμένα ποιεῖν».

(²) Περὶ τῶν ὅρκων τούτων λέγει ὁ Ἀριστοτέλης τάδε (Πολ. Ἀθην. 7)· «ἀναγράψαντες δὲ τοὺς νόμους εἰς τοὺς κύρβεις ἔστησαν ἐν τῇ στοᾷ τῇ βασιλείῳ, καὶ ὤμοσαν χρήσεσθαι πάντες. Οἱ δ' ἐννέα ἄρχοντες ὀμνύντες πρὸς τῷ λίθῳ κατεφάτιζον ἀναθήσειν ἀνδριάντα χρυσοῦν ἐάν τινα παραβῶσι τῶν νόμων· ὅθεν ἔτι καὶ νῦν οὕτως ὀμνύουσιν».

»ξεν ἔτη δύο καὶ δύο μῆνας, ὅπερ ἦν οἱονεὶ ἀρχὴ καὶ ἀπόπειρα τυραννίδος. Ἐξελαθέντος δὲ »βίᾳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Δαμασίου τῷ 581 ἐγένετό τις συμβιβασμὸς μεταξὺ πασῶν τῶν »μερίδων, καθ' ὅν, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «ἔδοξεν αὐτοῖς διὰ τὸ στασιάζειν ἄρχοντας »ἑλέσθαι δέκα, πέντε μὲν εὐπατριδῶν, τρεῖς δὲ ἀγροίκων δύο δὲ δημιουργῶν», καὶ οἱ »δέκα οὗτοι ἄρχοντες ἦρξαν τὸν μετὰ Δαμασίαν ἐνιαυτόν. Ἐνταῦθα βεβαίως ἀναφύεται »τὸ ζήτημα ἂν οἱ δέκα οὗτοι ἄρχοντες οἱ ἐκλεγέντες τῷ 581 ἐκ τῶν τριῶν τάξεων ἀντεπρο»σώπευον μόνον τὴν ἀρχὴν τοῦ κυρίως ἄρχοντος, ἀναβιβαζομένου οὕτω τοῦ ὅλου ἀρι»θμοῦ τῶν ἀρχόντων, σὺν τῷ βασιλεῖ δηλονότι καὶ πολεμάρχῳ καὶ τοῖς ἓξ θεσμοθέταις, »εἰς ὀκτωκαίδεκα, ἢ ἂν ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφερομένοις δέκα ἄρχουσι τοῦ »581 περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἐννέα γνωστοὶ ἄρχοντες, προστεθέντος ἑνὸς μόνου περιπλέον »διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ. Ὡς πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ν' ἀναφέρωμεν ὅτι πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως »τῆς «Πολιτείας Ἀθηναίων» τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀνακαλυφθείσης, ὡς εἴρηται, τῷ 1890 »ἐν Λονδίνῳ, ἐξ ἧς καὶ μόνης εἶναι γνωσταὶ αἱ ἀναγραφόμεναι ἐνταῦθα περὶ τῶν 10 »ἀρχόντων εἰδήσεις, ἦτο γνωστὸν ἀπόσπασμα τῆς πραγματείας ταύτης ἐκ χειρογράφου »τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου. ἐν τῷ ἀποσπάσματι δὲ τούτῳ περιείχετο ἀκριβῶς καὶ »τὸ προκείμενον χωρίον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τοὺς μετὰ Δαμασίαν ἄρχοντας τοῦ 581. »Ἀλλ' ἐν τῷ βερολινίῳ χειρογράφῳ, ἀντὶ τοῦ «ἄρχοντας ἑλέσθαι δέκα, πέντε μὲν εὐπα»τριδῶν, τρεῖς δὲ ἀγροίκων, δύο δὲ δημιουργῶν», λέγεται ἁπλῶς «ἄρχοντας ἑλέσθαι (τέτ»ταρας) μὲν εὐπατριδῶν» κτλ., παραλειπομένης τῆς λ. δέκα, καὶ τοῦ πέντε τοῦ λονδινίου »χειρογράφου τρεπομένου εἰς τέτταρας. Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὸ βερολίνιον χειρόγραφον »ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρχόντων τοῦ 581 τῶν διὰ συμβάσεως μεταξὺ τῶν τριῶν τάξεων ἐκλε»γέντων ἐγένετο ἐννέα, οἷος ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρχόντων ὁ ἀπὸ τοῦ 683 ἐπικρατήσας »(ἤτοι βασιλέως, πολεμάρχου, ἄρχοντος καὶ τῶν 6 θεσμοθετῶν).

»Ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ στηριχθεὶς ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος Max Duncker, »πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ λονδινίου χειρογράφου, ἔδωκεν εἰς τὸ μνημονευθὲν τοῦ βε»ρολινίου χειρογράφου ἀπόσπασμα ἑρμηνείαν καθ' ἣν κατὰ τὰς διατάξεις ἤδη τοῦ Σό»λωνος ἦτο καθωρισμένον ἵνα ἐκ τῶν θέσεων τῶν ἐννέα ἀρχόντων τέσσαρες μὲν κατα»λαμβάνωνται πάντοτε ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν, τρεῖς ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν καὶ δύο ὑπὸ τῶν δη»μιουργῶν, χωρὶς νὰ διασαφηθῇ (ὅπερ ἦτο ἀδύνατον, μηδὲν ἀναφέροντος τοῦ ἀποσπά»σματος περὶ τούτου) τίνες τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἔδει νὰ ἐκλέγωνται ἐκ τῶν εὐπατριδῶν »καὶ τίνες ἐκ τῶν ἄλλων τάξεων. Παραδόξως δὲ καὶ ὁ Ed. Meier (σ. 664 § 412) καὶ ὁ »Poelmann ἀσπάζονται τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ προκριτωτέραν θεω»ροῦσι τὴν γραφὴν τοῦ βερολινίου χειρογράφου τῆς τοῦ λονδινίου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ »τῆς βερολινίου γραφῆς μηχανικῶς τὸ ζήτημα λύεται εὐκολώτερον, διότι οὕτω προκύ»πτει ἀριθμὸς ἐννέα ἀρχόντων. Ἀλλὰ πρέπει διὰ τοῦτο καὶ νὰ θεωρηθῇ αὕτη ὡς ὀρθο»τέρα, καὶ λύεται τὸ ζήτημα κατ' οὐσίαν ἀντικαθισταμένων τῶν δέκα ἀρχόντων τοῦ λον»δινίου χειρογράφου διὰ τῶν ἐννέα τοῦ βερολινίου; Νομίζομεν οὐδαμῶς. Καὶ ἐκ τῶν »προτέρων μὲν παρατηροῦμεν ὅτι, ἀκριβῶς διότι ἡ λονδίνιος γραφὴ φαίνεται μᾶλλον »δυσερμήνευτος ἀλλὰ καὶ πληρεστέρα, διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ, ἡ δὲ βερολίνιος »νὰ θεωρηθῇ ὡς τροποποίησις τοῦ λονδινίου πρὸς εὐχερεστέραν μηχανικὴν ἑρμηνείαν »τοῦ ἀκατανοήτου εἰς τὸν ἀντιγραφέα ἀριστοτελικοῦ χωρίου. Ἀληθῶς δὲ ἡ βερολίνιος »γραφὴ λύουσα μηχανικῶς τὸ ζήτημα περιπλέκει αὐτὸ λογικῶς καὶ κατ' οὐσίαν ἔτι μᾶλ»λον, διότι ἐκ τῆς τοιαύτης γραφῆς καὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς διδομένης εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν »εἰρημένων ἱστοριογράφων προκύπτουσιν αἱ ἑξῆς ἀπορίαι :

»α'). Τίνες ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἦσαν οἱ τέσσαρες ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν εὐπατρι-

»δῶν; ἄρα ὁ βασιλεύς, ὁ πολέμαρχος, ὁ ἄρχων καὶ εἷς τῶν θεσμοθετῶν, διανεμομένων »τῶν λοιπῶν πέντε θεσμοθετῶν μεταξὺ τῶν δύο ἄλλων τάξεων; ἤ, ἐὰν μή, τίνι ἄλλῳ τρό»πῳ ἐγένετο ἡ διανομὴ τῶν ἐννέα ἀρχῶν εἰς τὰς τρεῖς τάξεις; Ἡ ἀπορία αὕτη δὲν λύεται »ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἄλλως τοιαύτην τινὰ οὐσιώδη λεπτομέρειαν τοῦ ὅλου ζητή»ματος δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ παραλίπῃ.

»β'). Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγομένων νοεῖται ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη τῶν »δέκα ἢ ἐννέα ἀρχόντων τῶν ἐκλεγέντων τῷ 581 διήρκεσεν ἓν ἔτος («καὶ οὗτοι τὸν μετὰ »Δαμασίαν ἦρξαν ἐνιαυτόν») καὶ ἦν ὅλως ἔκτακτος, ἐνῷ, ὡς ἑρμηνεύουσι τὸ Ἀριστοτέλους »χωρίον (ἐκ τοῦ βερολινίου χειρογράφου) ὁ Max Duncker, ὁ Ed. Meier, ὁ Poelmann, »ἡ κατὰ τὴν ρηθεῖσαν ἀναλογίαν διανομὴ τῶν ἐννέα ἀρχόντων εἰς τὰς τρεῖς τάξεις »φαίνεται θεσμὸς διαρκής. Ἡ ἁπλουστάτη, εὐχερεστάτη, λογικωτάτη καὶ μόνη πραγμα»τικὴ ἑρμηνεία τοῦ χωρίου εἶναι ἡ κατὰ τὸ λονδίνιον χειρόγραφον. Δὲν προέκειτο περὶ »διανομῆς τῶν ἀρχῶν τῶν ἐννέα ἀρχόντων εἰς τὰς τρεῖς τάξεις ἀλλὰ περὶ ἀντικαταστά»σεως παροδικῆς καὶ ἐκτάκτου, «διὰ τὸ στασιάζειν», τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἄρχοντος, τοῦ »ἄρχοντος δηλονότι τοῦ ἐπωνύμου γενομένου καὶ οὕτως ἐν ὑστέροις χρόνοις κληθέντος, »διὰ δέκα ἀρχόντων ἀρξάντων τῷ 581. Τοσοῦτον νῦν ἀναγινώσκοντες ἱστορίας συχνῶς »βλέπομεν μνημονευομένους τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ὥστε ἐκλαμβάνομεν αὐτοὺς ὡς ἀποτε»λοῦντας τρόπον τινὰ ἑνιαίαν ἀρχήν. Καὶ ὅμως ἑνιαίαν ἀρχὴν δὲν ἀπετέλουν ὁ βασιλεύς, »ὁ πολέμαρχος, ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἓξ θεσμοθέται, οὐδὲ πάντοτε καλοῦνται ἄρχοντες, ἀλλὰ »τῷ προσήκοντι ἕκαστος ὀνόματι (βασιλεύς, πολέμαρχος, θεσμοθέτης), ἄρχων δὲ κυρίως »εἶναι εἷς, τοὐλάχιστον παρ' Ἀριστοτέλει, καὶ οἱ δέκα ἄρχοντες τοῦ 581 εἶναι οἱ διαχει»ρισάμενοι τὴν ἀρχὴν τοῦ ἑνὸς ἄρχοντος τούτου. Τοῦτο καθίσταται προφανέστατον ἐκ τῶν »παρ' Ἀριστοτέλει ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ λεγομένων. Ὁ λόγος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι »τέλους (ἐν τῇ 13 §) μόνον περὶ τοῦ *ἄρχοντος* (οὐχὶ περὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων). Ἐκ δὲ »τῶν ἐπιφερομένων, «καὶ οὗτοι (οἱ δέκα) τὸν μετὰ τὸν Δαμασίαν ἦρξαν ἐνιαυτόν, ᾧ καὶ »δῆλον ὅτι μεγίστην εἶχε δύναμιν ὁ ἄρχων», καθίσταται τοσοῦτον σαφὴς ἡ ὀρθότης τῆς »ὑφ' ἡμῶν διδομένης ἑρμηνείας, ὥστε ἄτοπον ἀληθῶς καθίσταται πῶς ἄνδρες οἷοι οἱ Ed. »Meier καὶ Poelmann παρεπλανήθησαν εἰς ἑτέρας ἑρμηνείας. Ἁπλούστατα ὁ Ἀριστο»τέλης περιορίζει τὴν ἀρχὴν τῶν δέκα εἰς ἓν καὶ μόνον ἔτος, τὸ μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Δα»μασίου, καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἑνὸς ἄρχοντος διὰ δέκα ἀποδίδει εἰς τὴν μεγίστην »σπουδαιότητα τῆς ἀρχῆς ταύτης, τὴν καθιστῶσαν αὐτὴν διηνεκῶς ὑποκείμενον ἐρίδων καὶ »ταραχῶν. Ὅπως ἡ ὑπατικὴ ἀρχὴ ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸν 5 π. Χ. αἰῶνα διενεμήθη παρο»δικῶς, εἰ καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εἰς ἓξ ἢ ὀκτὼ ὑπατικοὺς ἄρχοντας (τοὺς ὑπατικοὺς χιλιάρ»χους), ἵνα μετάσχωσι τοῦ ἀξιώματος, ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ, καὶ οἱ περὶ τῆς μετο»χῆς αὐτοῦ ἐρίζοντες Πληβεῖοι, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τῷ 581 π. Χ. ἡ ἑνιαία ἀρχὴ τοῦ »ἄρχοντος διῃρέθη εἰς δέκα ἀρχάς, ἵνα μετάσχωσιν αὐτῶν καὶ αἱ τρεῖς περὶ αὐτῆς ἐρί»ζουσαι τάξεις. Ἂν ἡ διαίρεσις ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ὁρισθῆ μόνον ἐπὶ ἓν ἔτος, ἢ ἐάν, ἐπ' ἀό»ριστον οὕτω διαταχθεῖσα ἡ νέα ἀρχή, ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος διήρκεσε, τοῦτο δὲν εἶναι γνω»στόν· ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος ἐφηρμόσθη, καὶ μετὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἡ προ»τέρα ἐξηκολούθησε νοσηρὰ πολιτικὴ κατάστασις («ὅλως δὲ διετέλουν νοσοῦντες τὰ πρὸς »ἑαυτούς», ὡς «λέγει ὁ Ἀριστοτέλης) παρασκευάσασα τὴν τυραννίδα· ἐνῷ ἄλλως, ἐὰν τῷ »581 ἐθεσμοθετεῖτο ἡ διανομὴ τῶν ἐννέα ἀρχῶν εἰς τὰς τρεῖς τάξεις, τὸ τοιοῦτον καθε»στὼς ἔδει νὰ δημιουργήσῃ περίοδον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς εἰρήνης. Τὰ πάντα δὲ μαρτυ»ροῦσιν ὅτι ἡ τῶν δέκα ἀρχόντων ἀρχὴ ἦτο πανάκεια ὅλως προσωρινή. Ἐκ τῶν εἰρημέ»νων πάντων γίνεται καταφανὲς ὅτι ἡ μόνη πλήρης καὶ ὀρθὴ γραφὴ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος

»ἀριστοτελικοῦ χωρίου εἶναι ἡ τοῦ λονδινίου χειρογράφου ἡ ἀναφέρουσα δέκα ἄρχον-»τας, ἡ δὲ τοῦ βερολινίου εἶναι τροποποίησις καὶ διαστροφὴ μετ' ἀφαιρέσεως καὶ μετα-»βολῆς λέξεων, ἵνα ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων τοῦ 581 θεωρηθῇ συνᾴδουσα πρὸς τὸν »θεσμὸν τῶν 9 ἀρχόντων»].

Τφόντι οἱ μὲν νόμοι αὐτοῦ ἔμειναν ἀναλλοίωτοι ἀλλ' αἱ τρεῖς μερίδες, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀγωνισθῆ, διὰ τοῦ νέου πολιτεύματος, νὰ συνδιαλλάξῃ, διεφέροντο πρὸς ἀλλήλας ὡς οὐδέποτε καὶ ἀντιπαρετάσσοντο ὑπὸ ἴδιον ἑκάστη ἀρχηγόν. Τῶν μὲν Πεδιέων προΐστατο εἷς ἐξ αὐτῶν, Λυκοῦργος ὁ Ἀριστολαΐδου· τῶν δὲ Παράλων ὁ γαμβρὸς τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαίωνος, τοῦ στρατηγήσαντος τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ κατὰ Κιρραίων πολέμῳ καὶ φίλου διαβοήτου γενομένου τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου· τῶν δὲ Διακρίων ὁ εὐπατρίδης Πεισίστρατος ὁ Ἱπποκράτους. Ἡ ἐπικινδυνοτέρα τῶν τριῶν τούτων μερίδων ἦτο ὁμολογουμένως ἡ τελευταία, ἥτις συνέκειτο ἐκ τῶν πενεστέρων γεωργῶν, μεθ' ὧν συνετάσσοντο οἱ ἀπορώτεροι κάτοικοι τῆς πόλεως. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ὄντες πολυπληθέστεροι καὶ ἀμαθέστεροι τῶν ἄλλων, πρὸς δὲ τούτοις, διὰ τὴν πενίαν, ἐπιρρεπέστεροι πρὸς πᾶσαν καινοτομίαν καὶ ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, ἠδύναντο εὐκόλως νὰ παρασυρθῶσιν ὑπὸ ἀρχηγοῦ ἐπιτηδείου καὶ φιλάρχου. Τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ Πεισίστρατος. Ὁ Πεισίστρατος ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὅπως καὶ ὁ Σόλων, ἀριστεύσας εἰς τὸν κατὰ Μεγαρέων πόλεμον. Εἶχε δὲ καὶ ἐπιφάνειάν τινα πολιτικῆς ἀρετῆς, δημοτικὸς μὲν ὢν περὶ τοὺς λόγους καὶ τοὺς τρόπους, ἐλευθέριος δὲ πρὸς τοὺς πένητας, ἐπιδεικτικὸς δὲ περὶ τὴν μετριοφροσύνην· διότι ἡ πονηρία, καὶ ἰδίως ἡ πολιτικὴ πονηρία, κατορθώνει νὰ συνδυάζῃ τὰς δύο ταύτας ἀσυμβιβάστους ἰδιότητας. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην τῶν ἀρετῶν περιωρίζετο ἡ πρὸς τὸν Σόλωνα ὁμοιότης τοῦ ἀνδρός· ὁ Σόλων ἠγωνίσθη νὰ ἀναδείξῃ τοὺς συμπολίτας ἀξίους νὰ ἄρχωσιν αὐτοὶ τῆς πόλεως, ὁ δὲ Πεισίστρατος ἤθελε νὰ ἄρχῃ αὐτὸς διὰ τῶν συμπολιτῶν· καὶ ἐπιτηδείως μὲν διαπαιδαγωγήσας τοὺς πολλούς, οὐδὲν ἧττον δὲ ἐπιτηδείως ἐμπορευθεὶς τὰς ἀμοιβαίας ἀντιπαθείας τῶν δύο ἄλλων μερίδων, ἐπέτυχε μετ' ὀλίγον τοῦ σκοποῦ. Ὁ Σόλων ἐνόησε κάλλιστα ποῦ βαίνουσι τὰ πράγματα· καίτοι δὲ καταβεβλημένος ἤδη ὑπὸ τοῦ γήρατος ἐπεχείρησε νὰ προλάβῃ τὴν ἐπικειμένην συμφορὰν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν φιλαρχίαν τοῦ Πεισιστράτου, ἀλλ' ἀπέτυχε· διότι, καθὼς πολλάκις συμβαίνει, τὰ ἐξημμένα πάθη καὶ τὰ τετυφλωμένα συμφέροντα δὲν ἤκουσαν τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριότητος.

Ὁ Πεισίστρατος ἐλέγετο μὲν καὶ ἦτο ἀρχηγὸς κυρίως τῶν Διακρίων, οἵτινες ἐπλειονοψήφουν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εἶχεν ὅμως βεβαίως ὀπαδοὺς καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων μερίδων ([1]), διότι ἐν ἔτει 560, ὅτε, καταβαλὼν τοὺς ἀντιπάλους, ἐσφετερίσθη τὴν ὅλην ἀρχήν, ἡ βουλὴ συνέκειτο ἐκ φίλων αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν βουλὴν οἱ πένητες δὲν ἦσαν ἐκλέξιμοι. Ἀφ' ὅλων λοιπὸν τούτων τῶν περιστάσεων ὠφελούμενος ὁ Πεισίστρατος, μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔτους ἐκείνου τραυματίσας ἑαυτὸν καὶ προσελθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ ὀχήματος φερόμενος, ἠπάτησε τὸ πλῆθος ὅτι κινδυνεύει δῆθεν νὰ δολοφο-

([1]) Πρβλ. Ἀριστοτ. Πολ. Ἀθην. 13 «τρίτη δὲ ἡ τῶν Διακρίων, ἐφ' ᾗ τεταγμένος ἦν Πεισίστρατος δημοτικώτατος εἶναι δοκῶν· προσεκεκόσμηντο δὲ τούτοις (τοῖς Διακρίοις) οἵ τε ἀφῃρημένοι τὰ χρέα διὰ τὴν ἀπορίαν καὶ οἱ τῷ *γένει μὴ καθαροί* (οἱ παρεγγραφέντες δηλονότι εἰς τὸν κατάλογον τῶν πολιτῶν) διὰ τὸν φόβον».

νηθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, παρέπεισε τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ νὰ ἔχῃ 50 ῥοπαλοφόρους σωματοφύλακας, καὶ διὰ τούτων ἐγένετο ἀμέσως κύριος τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν πραγμάτων. Καὶ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τῆς τυραννίας τοῦ Πεισιστράτου ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας ὁ Σόλων. Ὁ γενναῖος γέρων εἶχε προσπαθήσει παντὶ σθένει ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὸ περὶ ῥοπαλοφόρων ψήφισμα, προλέγων εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι δι' αὐτοῦ θέλουσιν ἀποβάλει τὴν ἐλευθερίαν[1], καὶ ὅτε εἶδε πραγματωθέντα ὅσα προέβλεπε κατελθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπεχείρησε νὰ ῥίψῃ διὰ τῆς βίας τὸν παραβιαστὴν τῶν νόμων. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐπρόσεξεν εἰς αὐτὸν καὶ πάλιν διὰ τὸν φόβον. Τότε ἀπελπισθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἀναρτήσας τὰ ὅπλα αὐτοῦ πρὸ τῶν θυρῶν «ἐμοὶ μέν, ἀνέκραξεν ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ἐμοὶ μέν, ὡς δυνατὸν ἦν, βεβοήθηται τῇ πατρίδι καὶ τοῖς νόμοις», καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἔμεινεν ἡσυχάζων καὶ ζητῶν ἐν τῷ θεωρητικῷ βίῳ τὰς παραμυθίας, τὰς ὁποίας ἡ ἀτυχία, καὶ ἰδίως ἡ πολιτικὴ ἀτυχία, πάντοτε εὑρίσκει ἐν αὐτῷ. Τὸ γῆρας δὲν εἶχε μαράνει τὴν φαντασίαν αὐτοῦ· διότι τότε ἐποίησε τὴν λαμπρὰν ἐκείνην τῆς τυραννίδος εἰκόνα, ἥτις φαίνεται μᾶλλον προελθοῦσα ἀπὸ τῆς γραφίδος τοῦ μεγίστου τῶν ποιητῶν ἢ τοῦ θετικωτάτου τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ἐκ νεφέλης, λέγει, προκύπτει ἡ ὁρμὴ τῆς χιόνος καὶ τῆς χαλάζης, ἐκ δὲ λαμπρᾶς ἀστραπῆς γεννᾶται ἡ βροντή· οὕτως ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ἀνδρῶν ἀπόλλυται ἡ πόλις, ὁ δὲ δῆμος, ἕνεκα τῆς ἀπειρίας αὐτοῦ, ὑπέκυψεν εἰς τὸ κράτος τοῦ μονάρχου.

> Ἐκ νεφέλης πέλεται χιόνος μένος ἠδὲ χαλάζης,
> βροντὴ δ' ἐκ λαμπρᾶς γίγνεται ἀστεροπῆς
> ἀνδρῶν δ' ἐκ μεγάλων πόλις ὄλλυται· εἰς δὲ μονάρχου
> δῆμος ἀιδρίῃ δουλοσύνην ἔπεσεν.

Ἀκούων δὲ τοὺς Ἀθηναίους μεμψιμοιροῦντας δι' ὅσα ἔπαθον κακὰ ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς μετὰ πικρίας, δικαίας τῇ ἀληθείᾳ, νὰ μὴ αἰτιῶνται τοὺς θεούς, διότι αὐτοὶ ἰδίαις χερσὶ κατεσκεύασαν τὴν δουλείαν των.

> Εἰ δὲ πεπόνθατε λυγρὰ δι' ὑμετέρην κακότητα,
> Μή τι θεοῖς τούτων μοῖραν ἐπαμφέρετε.
> Αὐτοὶ γὰρ τούτους ηὐξήσατε ῥύσια δόντες,
> Καὶ διὰ ταῦτα κακὴν ἔσχετε δουλοσύνην.

Ὅταν δὲ πάλιν τὸν προέτρεπον πολλοὶ νὰ φύγῃ, ὡς τόσοι ἄλλοι, τὴν ἐνδεχομένην τοῦ τυράννου ἐκδίκησιν, καὶ τὸν ἠρώτων τίνι πιστεύων μένει, «τῷ γήρᾳ», ἀπεκρίνετο. Καὶ ἀληθῶς ὁ Πεισίστρατος, ὅστις ἐν γένει ἀνεδείχθη ἐπιεικής, δὲν ἠνώχλησε τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς τοῦ δεινοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου, ὥστε ἀπέθανεν ὁ μέγας ἀνὴρ ἐν εἰρήνῃ, τεθλιμμένος μὲν διότι εἶδε τὴν ματαίωσιν τῶν ἀγώνων αὐτοῦ ἀλλ' ἔχων βεβαίως τὴν

---

[1] Ἀριστ. Πολ. Ἀθην. 14 «Λέγεται δὲ Σόλωνα, Πεισιστράτου τὴν φυλακὴν αἰτοῦντος, ἀντιλέξαι καὶ εἰπεῖν ὅτι τῶν μὲν εἴη σοφώτερος τῶν δ' ἀνδρειότερος· ὅσοι μὲν γὰρ ἀγνοοῦσι Πεισίστρατον ἐπιτιθέμενον τυραννίδι, σοφώτερος εἶναι τούτων, ὅσοι δ' εἰδότες κατασιωπῶσιν, ἀνδρειότερος· ἐπεὶ δὲ λέγων οὐκ ἔπειθεν ἐξαράμενος τὰ ὅπλα πρὸ τῶν θυρῶν, αὐτὸς μὲν ἔφη βεβοηθηκέναι τῇ πατρίδι, καθ' ὅσον ἦν δυνατός (ἤδη γὰρ σφόδρα πρεσβύτης ἦν), ἀξιοῦν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ταὐτὸ τοῦτο ποιεῖν. Σόλων μὲν οὖν οὐδὲν ἤνυσε τότε παρακαλῶν».

περὶ ἀγαθωτέρου μέλλοντος παρηγορίαν, τὴν ὁποίαν ὁ δίκαιος Θεὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ δίδῃ εἰς τοὺς εὐεργέτας τούτους τῆς ἀνθρωπότητος, ὁσάκις βλέπουσι τὴν πρόσκαιρον ἀνατροπὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν· τὴν παρηγορίαν ὅτι θέλει ἔλθει ποτὲ ἡμέρα καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι, σωφρονήσαντες, θέλουσι δώσει νέαν ζωὴν εἰς τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο πολίτευμα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ κρηπῖδος, θέλουσιν ἐγείρει ἅπαν τὸ μέλλον τῆς πατρίδος αὐτῶν μεγαλεῖον.

Ὁ δὲ Πεισίστρατος δὲν διετήρησε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ἐξουσίαν τὴν ὁποίαν ἐσφετερίσθη· αἱ δύο ἄλλαι μερίδες, ἑνωθεῖσαι, ἐπέφεραν τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ ἐν ἔτει 559 (¹). Πάλιν ὅμως, μετὰ πέντε περίπου ἔτη (²), κατώρθωσε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Μεγακλέους, τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Παράλων ἀρχηγοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ γαμβρὸς ἔγινεν ἐπὶ θυγατρί, καὶ διὰ τῆς συμπράξεως αὐτοῦ, ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, ἀνέκτησε τήν τε ἀκρόπολιν καὶ τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' οὐδὲ τότε διετήρησεν αὐτὴν πολύ,διότι, δυσαρεστηθέντος τοῦ Μεγακλέους καὶ συνταχθέντος αὖθις μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Πεδιέων Λυκούργου, ὁ Πεισίστρατος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ τὸ δεύτερον ἐξ Ἀθηνῶν (³), καὶ τότε ἀπεφάσισεν, ἀφήνων κατὰ μέρος πᾶσαν μετὰ τῶν ἄλλων μερίδων συμμαχίαν, νὰ ἁρπάσῃ δι' ἀπροκαλύπτου βίας τὴν ἐξουσίαν. Κατασταθεὶς δὲ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Ἐρέτριαν (⁴), ὅπου εἶχεν,ὡς φαίνεται, πολλοὺς φίλους, καὶ ὅπου διατρίβων εὑρίσκετο πλησίον τῆς Διακρίας, δὲν ἔπαυσεν, ἐπὶ ἕνδεκα περίπου ἔτη, παρασκευαζόμενος. Ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ περιουσία του εἶχε δημευθῆ, ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο πόρων,διότι εἶχεν ἐν Θράκῃ,παρὰ τὸν ποταμὸν Στρυμόνα,μεγάλα κτήματα· πρὸς τούτοις ἔλαβε καὶ ἀπὸ ἄλλων πόλεων, ἰδίως ἀπὸ τῶν Θηβῶν,ἀπὸ τοῦ Ἄργους καὶ παρὰ τοῦ τυράννου τῶν Ναξίων Λυγδάμιος (⁶), λόγου ἀξίαν συνδρομήν, ὥστε τῷ

(¹) Ἐν Ἀριστ. Πολ. Ἀθ. (§ 14) λέγεται ὅτι ἡ πρώτη ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐξέλασις τοῦ Πεισιστράτου ἐγένετο «ἕκτῳ ἔτει μετὰ τὴν πρώτην κατάστασιν, ἐφ' Ἡγησίου ἄρχοντος» (τῷ 555;) Καθόλου δὲ τὰ τῆς χρονολογίας τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν χρόνων τῶν Πεισιστρατιδῶν δὲν εἶναι ἀσφαλῆ.

(²) Κατὰ Ἀριστοτέλην πάλιν (ἐν εἰρ. χ.) «ἔτει δὲ δωδεκάτῳ μετὰ ταῦτα περιελαυνόμενος ὁ Μεγακλῆς τῇ στάσει πάλιν . . . . κατήγαγεν αὐτόν» (ὥστε ἡ πρώτη κάθοδος κατὰ Ἀριστοτέλην ἐγένετο τῷ 544]3 π. Χ.)

(³) Τινὲς τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν θεωροῦσιν οὐχὶ ἀκριβῆ τὴν παράδοσιν καθ' ἣν δὶς ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς ὁ Πεισίστρατος. Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος (Α. 61) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (ἐν εἰρ.χ.) ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς δευτέρας φυγῆς τοῦ Πεισιστράτου. Ἀλλ' ἀμφότεροι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι, ἐνῷ περὶ τῆς πρώτης φυγῆς προκειμένου λέγουσιν ὅτι ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς, περὶ τῆς δευτέρας λέγουσιν ἁπλῶς ὅτι ὁ Πεισίστρατος μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ γενομένην σύστασιν τῶν δύο πολιτικῶν μερίδων ἔφυγεν οἴκοθεν ἐκ τῆς πόλεως. Ἡ φυγὴ ἐγένετο κατὰ Ἀριστοτέλην ἔτει μάλιστα ἑβδόμῳ μετὰ τὴν κάθοδον (τῷ 537-536).

(⁴) Ταῦτα κατὰ Ἡρόδοτον (ἐν εἰρ. χ.), κατὰ Ἀριστοτέλην δὲ (ἐν εἰρ. χ.) «πρῶτον μὲν συνῴκισε περὶ τὸν Θερμαῖον κόλπον χωρίον, ὃ καλεῖται Ραίκηλος, ἐκεῖθεν δὲ παρῆλθεν εἰς τοὺς περὶ Πάγγαιον τόπους, ὅθεν χρηματισάμενος καὶ στρατιώτας μισθωσάμενος, ἐλθὼν εἰς Ἐρέτριαν ἑνδεκάτῳ πάλιν ἔτει, τότε πρῶτον ἀνασώσασθαι βίᾳ τὴν ἀρχὴν ἐπεχείρει».

(⁵) Περὶ τῶν παρὰ τὸν Στρυμόνα κτημάτων τοῦ Πεισιστράτου οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης, ἁπλῶς δέ, ὡς εἴρηται, λέγει ὅτι «ἐκ τοῦ Θερμαίου κόλπου παρῆλθεν εἰς τοὺς περὶ Πάγγαιον τόπους, ὅθεν ἐχρηματίσατο», ὁ δὲ Ἡρόδοτος λέγει ἁπλῶς «ἐρρίζωσε τὴν τυραννίδα ἐπικούροισί τε πολλοῖσι καὶ χρημάτων συνόδοισι, τῶν μὲν αὐτόθεν, τῶν δὲ ἀπὸ Στρυμόνος ποταμοῦ ἀνιόντων».

(⁶) Ὁ Λύγδαμις τότε ἦτο ἁπλῶς ἰδιώτης Νάξιος ἀνήρ, ὃν ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ὑπηρεσίας ταύτης ὁ Πεισίστρατος κατὰ τὴν νῦν ἀνακτηθεῖσαν τρίτην αὐτοῦ ἀρχήν, καταλαβὼν τὴν Νάξον,

541, ἀναχωρήσας ἐξ Ἐρετρίας μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως, ἀπέβη εἰς τὸν λιμένα τῆς Διακρίας τὸν Μαραθῶνα, ὅπου συνέλεξεν ἐν ἀσφαλείᾳ ἅπαντας τοὺς ὀπαδούς, καὶ ἔπειτα ὁρμήσας ἐπὶ τὸ ἄστυ διὰ ξηρᾶς κατετρόπωσε τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν ἀντεπεξελθόντας ἀντιπάλους, περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Παλληνίδος Ἀθηνᾶς, εἰς τὴν μεταξὺ Πεντελικοῦ καὶ Ὑμηττοῦ κοιλάδα, καὶ εἰσήλασε τροπαιοῦχος εἰς τὴν πόλιν. Διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ δὲ τὸ μετὰ τοσούτου κόπου ἀνακτηθὲν κράτος, ἀντὶ μὲν τῶν ἐγχωρίων μισθοφόρων, προσέλαβεν ἤδη ξένους, συλλαβὼν δὲ τοὺς παῖδας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν ὅσοι δὲν προέλαβον νὰ φύγωσιν, ἐξαπέστειλεν ὡς ὁμήρους εἰς Νάξον, πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Λύγδαμιν [1]. Οἱ θεσμοὶ ὅμως τοῦ Σόλωνος διετηρήθησαν, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων δύο τυραννίδων, ἐκτὸς μόνον ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ καὶ πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν ὀπαδῶν τοῦ Πεισιστράτου. Οἱ πένητες, τῶν ὁποίων οὗτος ἐλέγετο ἀρχηγός, δὲν ἔλαβον νέα

Ἀφιέρωμα Πεισιστράτου ἀνακαλυφθὲν τῷ 1877 ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισσοῦ
(Ἐπιγραφὴ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου καὶ γραφεῖσα διὰ τοῦ Προευκλειδείου ἀλφαβήτου)

πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ μόνον ὑλικὰ εὐεργετήματα, διότι εἰς πολλοὺς μὲν ἔδωκε σπορὰν καὶ κτήνη, ἵνα ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς πολλοὺς δὲ ἐπρομήθευσεν ἄλλην ἐργασίαν, διὰ τῶν πολυτελῶν ἅμα καὶ χρησίμων οἰκοδομημάτων δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν [2]. Τότε ἤρχισε νὰ κατασκευάζηται ὁ μέγας τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ναός, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια θαυμάζομεν ἔτι σήμερον πρὸς νότον τῶν ἀνακτόρων, καὶ ὅστις ὢν πολὺ μεγαλύτερος τοῦ Παρθενῶνος ἦτο πεπρωμένον νὰ μὴ τελειώσῃ ποτὲ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· συνεπληρώθη δὲ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας 650 περίπου ἔτη μετὰ τὸν Πεισίστρατον, ὑπὸ τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ· τότε ὁμοίως, ἐπὶ Πεισιστράτου, ἐκτίσθη ἡ δημοσία κρήνη Καλλιρρόη καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐγένοντο ἔργα. Ἵνα δὲ ὑπάρχωσιν οἱ ἀναγκαῖοι πρὸς τοῦτο

κατέστησεν ἄρχοντα τῆς νήσου ταύτης (Ἀρ. 15 «Καὶ Νάξον ἑλὼν ἄρχοντα κατέστησε Λύγδαμιν» Ἡροδ. Α. 64. «Καὶ γὰρ ταύτην (τὴν Νάξον) ὁ Πεισίστρατος κατεστρέψατο πολέμῳ καὶ ἐπέτρεψε Λυγδάμι»). Ὁ Λύγδαμις δὲ οὗτος ἦτο καθ' Ἡρόδοτον «Νάξιος ἀνὴρ ἀπιγμένος ἐθελοντής, τῷ οὔνομα ἦν **Λύγδαμις**, προθυμίην πλείστην παρεχόμενος, κομίσας καὶ χρήματα καὶ ἄνδρας».

(1) Κατὰ τὴν τρίτην ταύτην τυραννίδα ἠσφάλισεν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν ὁ Πεισίστρατος ἀφαιρέσας δολίως τὰ ὅπλα τῶν πολιτῶν (Ἀρ. 15).

(2) Θουκυδ. ς'. 54. «Αὐτὴ ἡ πόλις τοῖς προκειμένοις νόμοις ἐχρῆτο πλὴν καθ' ὅσον εἴ τινα ἐπεμελοῦντο σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι». Ἀριστ. 16 «Διῴκει δ' ὁ Πεισίστρατος τὰ περὶ τὴν πόλιν μετρίως καὶ μᾶλλον πολιτικῶς ἢ τυραννικῶς· ἔν τε γὰρ τοῖς ἄλλοις φιλάνθρωπος ἦν καὶ πρᾶος καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι συγγνωμονικός· καὶ δὴ καὶ τοῖς ἀπόροις προεδάνειζε χρήματα πρὸς τὰς ἐργασίας ὥστε διατρέφεσθαι γεωργοῦντας. Τοῦτο δ' ἐποίει δυοῖν χάριν, ἵνα μήτε ἐν τῷ ἄστει διατρίβωσιν, ἀλλὰ διεσπαρμένοι κατὰ τὴν χώραν, καὶ ὅπως εὐποροῦντες τῶν μετρίων καὶ πρὸς τοῖς ἰδίοις ὄντες μήτ' ἐπιθυμῶσι μήτε σχολάζωσιν ἐπιμελεῖσθαι τῶν κοινῶν· ἅμα δὲ συνέβαινεν αὐτῷ καὶ τὰς προσόδους αὐτῷ γίγνεσθαι μείζους, ἐξεργαζομένης τῆς χώρας· ἐπράττετο γὰρ ἀπὸ τῶν γιγνομένων δεκάτην· διὸ καὶ τοὺς κατὰ δήμους κατεσκεύασε δικαστάς καὶ αὐτὸς ἐξῄει πολλάκις εἰς τὴν χώραν, ἐπισκοπῶν καὶ διαλύων τοὺς διαφερομένους, ὅπως μὴ καταβαίνοντες εἰς τὸ ἄστυ παραμελῶσι τῶν ἀγρῶν». Ὁ διορισμὸς δικαστῶν ἀγροτικῶν περιοδευόντων, ἵνα διαλύωσι τὰς μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν ἔριδας καὶ ἐπιβλέπωσι τὰ ἔργα αὐτῶν, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ μόνη ὁπωσοῦν νομοθετικὸν χαρακτῆρα ἔχουσα πρᾶξις τοῦ Πεισιστράτου.

πόροι, ἐπεβλήθη τακτικὸς ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρος, ἀφ' ἧς εἰσεπράττετο τὸ δέκατον τῶν προϊόντων. Ὁ Πεισίστρατος πρὸς τούτοις ἵδρυσε τὴν περιφανῆ τῶν Ἀθηνῶν πανήγυριν ἥτις ἐτελεῖτο ἅπαξ κατὰ τετραετίαν, κατὰ πᾶν τρίτον ὀλυμπιακὸν ἔτος καὶ ὠνομάζετο «μεγάλα παναθήναια», πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν μικρῶν, τῶν ἐτησίων, ἅτινα, ὑπάρχοντα πρότερον, ἐξηκολούθησαν οὐδὲν ἧττον καὶ εἰς τὸ ἑξῆς κατ' ἔτος πανηγυριζόμενα. Ἀνεδείχθη δὲ ὁ ἀνὴρ καὶ τῶν γραμμάτων φίλος γενναῖος. Ὡς ὑπερβολὴν μὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ λεγόμενον ὅτι πρῶτος αὐτὸς συνεκρότησεν ἓν ὅλον ἀπὸ τῶν πρότερον διεσπαρμένων καὶ μεμονωμένων ραψῳδιῶν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας, πιθανώτατον ὅμως φαίνεται ὅτι ἐφρόντισε νὰ γίνῃ συλλογὴ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν πληρεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα τῶν προηγουμένων· πλὴν τούτου πρῶτος αὐτὸς ἐν Ἑλλάδι συνεκρότησε βιβλι-

Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς Ὀλυμπίου Διός

οθήκην, τῆς ὁποίας ἐλευθερίως ἐπέτρεπεν εἰς τὸ κοινὸν τὴν χρῆσιν. Μεγάλαι ἐπὶ πᾶσιν ἀνεδείχθησαν αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ ἐξωτερικῶς· διότι, ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ἢ τῆς δευτέρας αὐτοῦ τυραννίδος, Μιλτιάδης ὁ Κυψέλου, ὁ θεῖος τοῦ μετέπειτα τοὺς Πέρσας ἐν Μαραθῶνι νικήσαντος Μιλτιάδου, κατέκτησε τὴν θρᾳκικὴν χερσόνησον (¹), ὅ ἐστι τὴν χερσόνησον ἥτις σχηματίζει τὴν ευρωπαϊκὴν πλευρὰν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης τυραννίδος κατέκτησαν οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὴν ασιανὴν πλευρὰν τοῦ Ἑλλησπόντου, τὸ Σίγειον, πόλιν κειμένην ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Τρῳάδος, ἀνήκουσαν πρότερον εἰς τοὺς Μυτιληναίους, ἤδη δὲ ἐπιτραπεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου εἰς τὸν νόθον αὐτοῦ υἱὸν Ἡγησίστρατον. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Πεισίστρατος ἐκάθηρε τὴν Δῆλον, ἐν ᾗ ἐτελεῖτο ἡ τῶν Ἰώνων πανήγυρις, περὶ ἧς θέλομεν λάβει αφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν μετ' οὐ πολύ· ὥστε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτὸς παρεσκεύασε πρῶτος τὴν μετὰ τῶν Ἰώνων προσοικείωσιν τῶν Ἀθηνῶν (²).

(¹) Ἀλλὰ ταύτης ἦρχεν ὁ οἶκος τοῦ Μιλτιάδου ὡς ἰδίας κτήσεως.

(²) Ἀλλ' ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν πολὺ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου καθάρσεως τῆς Δήλου, ὁ Σόλων ἐκάλει τὰς Ἀθήνας «πρεσβυτάτην γαῖαν Ἰαονίας».

Ὁπόσον δὲ εἶχε παγιώσει τὸ κράτος αὐτοῦ δηλοῦται ἐκ τούτου, ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του συμβάντα ἐν ἔτει 527 (¹) ἐκληρονόμησαν ἀκολύτως τὸ ὅλον αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίωμα οἱ τρεῖς νόμιμοι υἱοί του, Ἱππίας, Ἵππαρχος καὶ Θεσσαλός (²). Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀδελφῶν ὁ μὲν Ἱππίας ἦτο πολιτικώτερος τῶν ἄλλων, ὁ δὲ Ἵππαρχος φιλόμουσος μᾶλλον καὶ πρὸς τὰς ἕξεις καὶ ἡδονὰς τῆς νεότητος ἐπιρρεπής, ὁ δὲ Θεσσαλὸς διεκρίνετο ἰδίως ἐπὶ πολεμικῇ ἀνδρείᾳ (³). Κατ' ἀρχὰς ἐμιμήθησαν οὗτοι μέχρι τινὸς τὸν πατέρα των· διότι, εἰ καὶ περιεστοιχισμένοι ὑπὸ ξένων πάντοτε μισθοφόρων, οἵτινες ἐκαλοῦντο (⁴) Λυκόποδες, ἐτήρησαν ὅμως τοὺς τύπους τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, «πλὴν καθ' ὅσον ἀεί τινα ἐπεμέλοντο σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι». Διετέλεσαν δὲ καὶ προστάται τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἀθροίσαντες ἰδίως περὶ αὐτοὺς τοὺς ὀνομαστοτάτους τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὸν χαριέστατον τῶν λυρικῶν τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν Ἀνακρέοντα τὸν Τήιον, τὸν ἐπιτήδειον ἑρμηνευτὴν τῶν χρησμῶν Ὀνομάκριτον, τὸν διθυραμβοποιὸν Λᾶσον τὸν Ἑρμιονέα, τὸν Κεῖον Σιμωνίδην, γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς ὡς φίλον τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Σκοπαδῶν. Οἱ Πεισιστρατίδαι πρὸς τούτοις ἠλάττωσαν εἰς τὸ ἥμισυ καὶ τὸν ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρεξετράπησαν εἰς βιαίας τινὰς καὶ ἀτόπους πράξεις· ἐδολοφόνησαν τὸν Κίμωνα, ἀδελφὸν μὲν τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ κατακτήσαντος τὴν θρακικὴν χερσόνησον, πατέρα δὲ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ ἐν Μαραθῶνι νικηφορήσαντος, καὶ ἐπεχείρησαν, ὡς λέγεται, νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἐγγείου φόρου διὰ τῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ ἀργυροῦ νομίσματος καὶ διὰ τῆς ἐπὶ χρήμασιν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν. Ἡ ἐκ τούτου προκύψασα εὔλογος κοινὴ δυσαρέσκεια ηὔξησε διὰ τὴν δεινὴν ὕβριν τὴν γενομένην τῷ 514 ὑπὸ τοῦ Ἱππάρχου κατὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀθηναίου πολίτου

(¹) Καὶ αὕτη ἡ χρονολογία δὲν εἶναι ἀσφαλής. Κατὰ Ἀριστοτέλην (Πολ. § 17) ὁ Πεισίστρατος ἀπέθανε «βιώσας ἔτη τριάκοντα καὶ τρία ἀφ' οὗ κατέστη τὸ πρῶτον τύραννος», ὥστε λαμβανομένου ὡς ἔτους τῆς ἱδρύσεως τῆς τυραννίδος τοῦ 560, τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἶναι τὸ 527. Ἀλλά, κατὰ τὸν αὐτὸν Ἀριστοτέλην, τὰ ἔτη καθ' ἃ διέμεινεν ἐν τῇ ἀρχῇ ὁ Πεισίστρατος, ἦσαν ἔτη 19 («ἑνὸς δέοντα εἴκοσιν»). Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἔτη τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἀρχῆς ὁμοῦ λαμβανόμενα ἀνέρχονται μόνον εἰς ἕνδεκα, ἕπεται ὅτι ἡ τρίτη περίοδος περιελάμβανεν ἔτη ὀκτώ. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς συνᾴδει πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοτέλους παραδιδόμενα ἔτη τοῦ ἐν ἐξορίᾳ βίου, ἅτινα ἀνέρχονται εἰς εἴκοσι καὶ ἕν, διότι οὕτως ἡ ὅλη ἀρχὴ τοῦ Πεισιστράτου περιλαμβάνει ἔτη τεσσαράκοντα ἀντὶ τριῶν καὶ τριάκοντα. Ὥστε ἐν τῇ χρονολογίᾳ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ Πεισιστράτου ὑπάρχει πολὺ τὸ ἐπισφαλὲς καὶ ἀβέβαιον.

(²) Ταῦτα κατὰ Θουκυδίδην (Α' 20), ἀλλὰ κατ' Ἀριστοτέλην (Πολ. Ἀθ. § 17.) «Ἦσαν δέ (υἱοὶ τῷ Πεισιστράτῳ) δύο μὲν ἐκ τῆς γαμετῆς, Ἱππίας καὶ Ἵππαρχος, δύο δὲ ἐκ τινος Ἀργείας, Ἰοφῶν καὶ Ἡγησίστρατος, ᾧ παρωνύμιον ἦν Θέτταλος· ἐπέγημε γὰρ ὁ Πεισίστρατος ἐξ Ἄργους ἀνδρὸς Ἀργείου θυγατέρα, ᾧ ὄνομα ἦν Γοργίλος, Τιμώνασσαν, ἣν πρότερον ἔσχε γυναῖκα Ἀρχῖνος ὁ Ἀμπρακιώτης τῶν Κυψελιδῶν, ὅθεν καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἀργείους ἐνέστη φιλία καὶ συνεμαχέσαντο χίλιοι τὴν ἐπὶ Παλληνίδι μάχην, Ἡγησιστράτου κομίσαντος· γῆμαι δέ φασι τὴν Ἀργείαν οἱ μὲν ἐκπεσόντα τὸ πρῶτον, οἱ δὲ κατέχοντα την ἀρχήν».

(³) Ἀριστοτ. § 18 «πρεσβύτερος δὲ ὢν ὁ Ἱππίας καὶ τῇ φύσει πολιτικὸς καὶ ἔμφρων ἐπεστάτει τῆς ἀρχῆς, ὁ δὲ Ἵππαρχος παιδιώδης καὶ ἐρωτικὸς καὶ φιλόμουσος ἦν (καὶ τοὺς περὶ Ἀνακρέοντα καὶ Σιμωνίδην καὶ τοὺς ἄλλους ποιητὰς οὗτος ἦν ὁ μεταπεμπόμενος), Θέτταλος δὲ νεώτερος πολὺ καὶ τῷ βίῳ θρασὺς καὶ ὑβριστής, ἀφ' οὗ καὶ συνέβη τὴν ἀρχὴν αὐτοῖς γενέσθαι πάντων τῶν κακῶν». (Κατὰ Ἀριστοτέλην ὁ Θέτταλος (οὐχὶ ὁ Ἵππαρχος), ὡς συνήθως παραδίδεται, ἦτο ὁ ἐρασθεὶς τοῦ Ἁρμοδίου καὶ διαμαρτὼν τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας.

(⁴) *Λυκόποδες* ἐκαλοῦντο οἱ δορυφόροι τῶν τυράννων, εἴτε διότι ἐφόρουν ὑποδήματα ἐκ δορῶν λύκων εἴτε διότι ἐν ταῖς ἀσπίσιν αὐτῶν ἔφερον εἰκόνα λύκου. Ἤδη οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ διώρθουν τὴν λ. εἰς *Λευκόποδες*, οὕτω καλουμένων δῆθεν τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν.

Ἁρμοδίου (1), ὅστις τοτε ἀπεφάσισεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀριστογείτονος νὰ δολοφονήσῃ τοὺς τυράννους. Καὶ δὲν ἐπέτυχε μὲν τὸ επιχείρημα εἰμὴ κατὰ τοῦ Ἱππάρχου, ἀλλ' ὁ Ἱππίας μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος ἀπέβη ἐν γένει τραχύτερος περὶ τὸ πολίτευμα αὐτοῦ καὶ ἠγωνίσθη διὰ πολλῆς βίας νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτόν· ἐνταὐτῷ δὲ προβλέπων τὴν προσεχῆ πτῶσιν ἐθησαύριζε διὰ πάσης καταθλίψεως καὶ παρεσκεύαζεν εἰς ἑαυτὸν ἄσυλον, ἐν ἀποτυχίᾳ, συζεύξας τὴν θυγατέρα του Ἀρχεδίκην μετὰ Αἰαντίδου, υἱοῦ τοῦ τυράννου τῆς Λαμψάκου, Ἱππόκλου, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Δαρείου.

Ἦτο τῳόντι φυσικώτατον νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ ἐξόριστοι, ὧν προΐσταντο οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, ἀπὸ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Κατ' ἀρχὰς οὗτοι ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ ἐπιτύχωσιν οἴκοθεν τὴν ἔξωσιν τῶν τυράννων καὶ κατέλαβον ἐπὶ τούτῳ τὸ ἐπὶ τῆς Πάρνηθος Λειψύδριον· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἱππίου καὶ τότε ἐζήτησαν ἔξωθεν συμμάχους. Φυσικοὶ σύμμαχοί των ἦσαν οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες, ὡς εἴδομεν, κατεπολέμησαν ἁπανταχοῦ τὴν τυραννίδα· ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως, ἄδηλον διὰ τί ἐφαίνοντο νωθροὶ καὶ μὴ διατεθειμένοι νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἀλλ' οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, ων

Ἁρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων

(Μουσεῖον Νεαπόλεως)

(1) Ὁ Θέτταλος, οὐχὶ ὁ Ἵππαρχος, ἦτο κατ' Ἀριστοτέλην καὶ ὁ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἁρμοδίου ὑβρίσας· ἦν δὲ ἡ ὕβρις αὕτη τοιάδε· «μέλλουσαν αὐτοῦ τὴν ἀδελφὴν κανηφορεῖν Παναθηναίοις ἐκώλυσε, λοιδορήσας τι τὸν Ἁρμόδιον ὡς μαλακὸν ὄντα».

προΐστατο τότε Κλεισθένης ὁ τοῦ Μεγακλέους υἱός, ἔγγονος δὲ τοῦ πολυθρυλήτου Σικυωνίου Κλεισθένους, ἦσαν ἄνθρωποι πολυμήχανοι, τὸ δὲ περίεργον, καίτοι ἐξόριστοι, ἦσαν, ὡς ἄλλοτε ὁ Πεισίστρατος, καὶ πλούσιοι, ἴσως ἀπὸ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν εἶχε λάβει ἡ Ἀγαρίστη· ὅθεν, πυρποληθέντος τῷ 548 τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, ἀνέλαβον αὐτοὶ τὴν ἐργολαβίαν τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτοῦ καὶ ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον πολὺ μεγαλοπρεπέστερον ἢ ὅ,τι ἦσαν, κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, ὑπόχρεοι (¹)· διὸ ηὐνοοῦντο ὑπὸ τῆς Πυθίας καὶ δι' ἐπανειλημμένων αὐτῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας παραγγελμάτων κατέπεισαν τελευταῖον τούτους νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν (²). Ἡ πρώτη τῆς Σπάρτης στρατιά, ἡ ἀπὸ θαλάσσης εἰς Φάληρον ἀποβιβασθεῖσα, ἦτο εὐάριθμος καὶ ἀπεκρούσθη τόσῳ μᾶλλον εὐκόλως ὅσῳ καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι εἶχον λάβει παρὰ Θεσσαλῶν χιλίων ἱππέων ἐπικουρίαν, ὑπὸ τὸν βασιλέα ἢ ταγὸν Κινέαν. Ἀλλὰ τότε ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα αὐτὸς ὁ τῆς Σπάρτης βασιλεὺς Κλεομένης, ὁ τῶν Ἀργείων νικητής, ὅστις, ἐπελθὼν διὰ ξηρᾶς, κατετρόπωσε τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἱππίαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀποδημήσωσιν εἰς Σίγειον τῷ 510, καταλύσας οὕτω τὴν περιβόητον ἐκείνην τυραννίδα, τὴν διαρκέσασαν 30 μὲν ἔτη ἀδιαλείπτως, 50 δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Πεισιστράτου ἀποπείρας.

Ὑπεχώρησε δὲ τότε ἀμέσως καὶ ὁ Κλεομένης μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, πεποιθὼς ὅτι διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν θέλει ἤδη ἰσχύσει εἰς Ἀθήνας ἡ ἀριστοκρατία. Ἠπατήθη ὅμως, διότι οἱ μὲν εὐπατρίδαι συνησπίσθησαν τρόντι ὑπὸ Ἰσαγόραν τὸν Τισάνδρου, ἐκ περιφανῶν πατέρων καταγόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἀνεδείχθη ἀρχηγὸς ἀντιπάλου μερίδος, ὁ Ἀλκμαιωνίδης Κλεισθένης. Καὶ τοῦτο μάλιστα μαρτυρεῖ ὁπόσον ὥριμος ἦτο ὁ λαὸς οὗτος πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν πολιτεύματος ἐλευθέρου. Ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη εἶχε στερηθῆ τῆς ἀκωλύτου ἐνασκήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἅμα δ' ἀνακτήσας αὐτὰ προέβη εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας διὰ τῶν τακτικῶν ἐκείνων τρόπων δι' ὧν καὶ μόνων ἡ ἐλευθερία ἀσφαλίζεται καὶ καρποφορεῖ· διὰ τῆς συγκροτήσεως δηλαδὴ πολιτικῶν ὁμάδων, αἵτινες ἔχουσι τὰ φρονήματα καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν καὶ πειθαρχοῦσιν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους. Ἀμφότεραι αἱ τότε προκύψασαι ἐν Ἀθήναις πολιτικαὶ μερίδες ἤθελον νὰ ἀποφύγωσι τὴν ἐπάνοδον τῆς τυραννίας (³), ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Ἰσαγόραν ἐπρέσβευον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀσφαλισθῶσι κατὰ τοῦ δεινοῦ τούτου εἰμὴ ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ἀρχαῖον καθαρῶς ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, οἱ δὲ περὶ τὸν Κλεισθένη ἐφρόνουν ὅτι ἠμποροῦν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ καὶ διὰ τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος. Ἐνόμιζον μόνον ὅτι πρέπει νὰ ἐνισχυθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀληθῶν τοῦ πολιτεύματος τούτου ἀρχῶν. Ποῖαι ἦσαν αἱ ἀρχαὶ αὗται; Ὅτι τὸ μὲν δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἔχουσιν οἱ εὐπορώτεροι, τὸ δὲ τοῦ ἐκλέγειν πάντες οἱ πολῖται. Ἐν τούτοις εἴδομεν ὅτι πολλοὶ τῶν πολιτῶν καί τινες τῶν εὐπορωτέρων, μὴ ὄντες γεννῆται, ἤτοι μὴ ἀνήκοντες εἰς γένος τι, ἀληθῶς ἀπεκλείοντο

(¹) Τοὐναντίον, κατὰ Ἀριστοτέλην (§ 19), «ἀποτυγχάνοντες οὖν ἐν ἅπασι τοῖς ἄλλοις ἐμισθώσαντο τὸν ἐν Δελφοῖς νεὼν οἰκοδομεῖν, ὅθεν εὐπόρησαν χρημάτων πρὸς τὴν τῶν Λακώνων βοήθειαν».

(²) Καὶ ἐνταῦθα ἀκριβέστερον λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν εἰρ. χ. «Ἡ δὲ Πυθία προέφερεν ἀεὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις χρηστηριαζομένοις, ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας, εἰς τοῦθ' ἕως προύτρεψε τοὺς Σπαρτιάτας, καίπερ ὄντων ξένων αὐτοῖς τῶν Πεισιστρατιδῶν· συνεβάλλετο δὲ οὐκ ἐλάττω μοῖραν τῆς ὁρμῆς τοῖς Λάκωσιν ἡ πρὸς τοὺς Ἀργείους τοῖς Πεισιστρατίδαις ὑπάρχουσα φιλία».

(³) Ὁ Ἰσαγόρας καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (§ 20) «φίλος τῶν τυράννων».

τῶν πραγμάτων, ὑπερίσχυον δὲ ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰς ἐκλογὰς οἱ εὐπατρίδαι, καὶ ἕνεκα τῆς πατροπαραδότου αὐτῶν ἐπιρροῆς εἰς τὰς φυλάς. Οἱ περὶ τὸν Κλεισθένη λοιπὸν ἐπρέσβευον ὅτι ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ τρόπος νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἀνατροπὴ αὕτη τῶν βάσεων τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος. Καὶ ἐφαίνετο μὲν κατ' ἀρχὰς ὑπερισχύων ὁ Ἰσαγόρας, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ δυσπιστῶσιν ὁπωσοῦν πρὸς τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατὰ πρῶτον ἐτυραννήθησαν, ἀλλ' ὁ Κλεισθένης, ἐξηγήσας εἰς τὸν δῆμον τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ συμφέροντα καὶ τὰ ἀληθῆ αἴτια τῆς ἀποτυχίας τοῦ πολιτεύματος, ἐνίκησεν εἰς τὰς ἐκλογάς, ἀναγορευθεὶς τῷ 510 ἐπώνυμος ἄρχων (1) καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐπεχείρησεν ἐπιτηδειοτάτην τινὰ μεταρρύθμισιν.

Πρὸ πάντων ὁ Κλεισθένης κατήργησε τὰς ἀρχαίας 4 φυλὰς καὶ ἐσύστησεν ἀντ' αὐτῶν νέας 10 φυλάς, εἰς τὰς ὁποίας κατετάχθησαν ἤδη ἅπαντες οἱ πολῖται, καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι δηλαδὴ οἵτινες μὴ ὄντες κατατεταγμένοι εἰς τὰς προτέρας φυλὰς δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνασκήσωσι τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα· ἔτι δὲ ὁ Κλεισθένης ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, φυλετεύσας, ὅ ἐστι κατατάξας εἰς τὰς φυλάς, καὶ πολλοὺς μετοίκους, ἤτοι εὐπόρους ξένους ὁριστικῶς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐγκατεστημένους. Πρὸς τούτοις ὁ Κλεισθένης, καταργήσας τὰς 48 ναυκραρίας, ἐσύστησεν ὡς κατωτάτην διοικητικὴν μονάδα τὸν δῆμον, συγκροτήσας δήμους πολὺ πλείονας τῶν ναυκραριῶν (2). Ηὔξησε δὲ τὸν ἀριθμὸν

(1) Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ὁ Κλεισθένης οὐχὶ νικήσας κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἀλλὰ διὰ τῆς κατὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων νίκης, ἣν ἤρατο ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τῷ 507|6 π. Χ., κατέστη «ἡγεμὼν καὶ τοῦ δήμου προστάτης» καὶ «προεστηκὼς τοῦ πλήθους» (δὲν λέγεται ἄρχων, φαίνεται δὲ μᾶλλον ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἦτο, ὡς ἡ τοῦ Σόλωνος, ἀρχὴ νομοθετικὴ ἔκτακτος καὶ ἀπεριόριστος) ἔτει τετάρτῳ, μετὰ τὴν τῶν τυράννων κατάλυσιν ἐπὶ Ἰσαγόρου ἄρχοντος (ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦτο ἄρχων ὁ Κλεισθένης) τὴν πολιτείαν διέταξεν», ὥστε τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἱστορούμενα περὶ στρατείας Κλεομένους καὶ τῶν ταύτῃ παρεπομένων προηγήθησαν τῆς τοῦ Κλεισθένους μεταρρυθμίσεως, τῆς γενομένης, ὡς ρητῶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «ἔτει τετάρτῳ μετὰ τὴν τῶν τυράννων κατάλυσιν», ἤτοι τῷ 507|6. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρ' Ἡροδότῳ (Ε 69 κεξ.) τὰ πράγματα παρίστανται κατὰ τάξιν χρονολογικὴν ὅπως ἱστοροῦνται καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, οὕτω δὲ κατατάσσει αὐτὰ χρονολογικῶς καὶ ὁ Ed. Meier, ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος λίαν γενικῶς καὶ ἀορίστως καὶ ἐν παρόδῳ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν γενομένων καὶ προσέχει τὸν νοῦν μᾶλλον εἰς τὴν ἀφήγησιν τῆς στρατείας τοῦ Κλεομένους καὶ τῶν ἄλλων εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐπιδρομῶν, δι' ὀλιγίστων δὲ ποιεῖται μνείαν τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους· διὰ τοῦτο δὲ εἶναι ἀξιοπιστοτέρα ἡ παρ' Ἀριστοτέλει χρονολογικὴ κατάταξις τῶν πραγμάτων.

(2) Ἀριστοτέλ. (§ 21) «Καὶ δημότας ἐποίησεν ἀλλήλων τοὺς οἰκοῦντας ἐν ἑκάστῳ τῶν δήμων, ἵνα μὴ πατρόθεν προσαγορεύοντες ἐξελέγχωσι τοὺς νεοπολίτας, ἀλλὰ τῶν δήμων ἀναγορεύωσιν· ὅθεν καὶ καλοῦσιν Ἀθηναῖοι σφᾶς αὐτοὺς τῶν δήμων· κατέστησε δὲ καὶ δημάρχους, τὴν αὐτὴν ἔχοντας ἐπιμέλειαν τοῖς πρότερον ναυκράροις· καὶ γὰρ τοὺς *δήμους* ἀντὶ τῶν *ναυκραριῶν* ἐποίησεν». Οἱ δῆμοι περιελαμβάνοντο ἐν τοῖς 30 τριττύσιν, εἰς ἃς νῦν διῃροῦντο αἱ 10 φυλαί, ἀλλ' οὐχὶ κατ' ἴσην ἀναλογίαν. Ἐν ἀρχῇ ἑκάστη φυλὴ εἶχε περίπου 10 δήμους (Ἡρ. Ε 69 «δέκα δὲ καὶ τοὺς δήμους κατένεμε εἰς τὰς φυλάς»), ὥστε τὸ ὅλον τῶν δήμων ἀνήρχετο εἰς 100, ἀλλὰ βραδύτερον ὁ ἀριθμὸς οὗτος ηὐξήθη καὶ κατὰ τὸν 2 π.Χ. αἰῶνα ἀνήρχετο εἰς 174. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Κλεισθένης, σαφῶς προνοῶν περὶ τῆς συγχωνεύσεως τῶν τριῶν μερίδων τῶν κατοίκων (Πεδιαίων, Παράλων καὶ Διακρίων), ἑκάστην τῶν τριῶν τούτων μοιρῶν τῆς χώρας (*μεσόγειον, παραλίαν* καὶ τὸ ἄστυ μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ) διῄρεσεν εἰς τριάκοντα διαμερίσματα δήμων «κατὰ δήμους τριάκοντα μέρη», ἤτοι ἑκάστην μοῖραν εἰς δέκα διαμερίσματα, ἅτινα ἐπωνόμασε *τριττύες*, καὶ εἰς ἑκάστην φυλὴν διένειμε διὰ κλήρου τρεῖς ἐκ τῶν 30 τριττύων· ὥστε νῦν ἐν τῇ αὐτῇ φυλῇ ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσι καὶ *Πεδιεῖς* καὶ *Πάραλοι* καὶ *Διάκριοι*. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἄστυ διῃρέθη εἰς δήμους καὶ διενεμήθη μεταξὺ ὅλων τῶν δέκα φυλῶν, ἵνα μηδεμία ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ πρωτευούσης καὶ χώρας.

τῶν βουλευτῶν εἰς 500, λαμβανομένους ἀνὰ 50 ἐξ ἑκάστης φυλῆς, καὶ ὅλων τῶν ἀρχῶν εἰς δέκα, διότι ἔκτοτε 10 ἦσαν οἱ φύλαρχοι, 10 οἱ ταμίαι, 10 οἱ ἀποδέκται, 10 οἱ λογισταί, 10 οἱ ταξίαρχοι, 10 οἱ στρατηγοί, κλπ. Ἐπὶ πᾶσιν, ὁ Κλεισθένης ἐπέτρεψε καὶ τὴν δικαστικὴν ἐν μέρει ἐξουσίαν εἰς τὸν δῆμον, συνερχόμενον ἐπὶ τούτῳ εἰς πολυάριθμα ὁρκωτικὰ δικαστήρια, περὶ ὧν βραδύτερον θέλομεν ὁμιλήσει πλειότερα [1]. Τἀποτελέσματα τῶν μεταβολῶν τούτων ἦσαν πρόδηλα. Ἀφ' ἑνὸς οἱ ἀρχαῖοι εὐπατρίδαι, διανεμηθέντες ἤδη εἰς πολλοὺς νέους δήμους καὶ πολλὰς νέας φυλάς, ἀπέβαλον τὴν πάτριον ἰσχὺν ἣν εἶχον ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν εἰς τὰς ἀρχαίας φυλὰς καὶ ναυκραρίας. Ἀφ' ἑτέρου, ἐπειδὴ πάντες οἱ πολῖται κατετάχθησαν εἰς τὰς νέας φυλάς [2], οὐδεὶς ἀπεκλείετο τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν νενομισμένην περιουσίαν, καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι· πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς ὅλων σχεδὸν τῶν ἀξιωμάτων καὶ ὅλοι οἱ πολῖται μετέσχον, ὡς ὁρκωτοί, τῆς δικαστικῆς ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἐξουσίας, οἱ πολῖται ἐλάμβανον ἤδη πολὺ ἐνεργητικώτερον ἢ ἄλλοτε μέρος εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ διετηρήθησαν οἱ θεσμοὶ τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο ὠχυρώθη παραδόξως, διότι πλεῖστοι ὅσοι πολῖται ἔλαβον μέγιστον συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ.

Δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου μέχρι τινὸς συναγόμενον, ὅτι ἔκτοτε, εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, αἱ ἐκλογαὶ τῶν ἀρχῶν ἐνηργοῦντο ὄχι διὰ χειροτονίας, ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ διὰ κληρώσεως. Ἀναμφίβολον μὲν εἶναι ὅτι, ἐν τῇ ἀκολούθῳ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους καὶ ἐφεξῆς, οἱ ἐννέα ἐνιαύσιοι ἄρχοντες καὶ πρὸς τούτοις διάφοροι ἄλλαι ἀρχαὶ ἐξελέγοντο ἐν Ἀθήναις διὰ κλήρου. Ἀλλ' ὁ Γρότε φρονεῖ, καὶ εὐλόγως νομίζομεν, ὅτι ἡ κλήρωσις δὲν εἰσήχθη εἰμὴ ἀφοῦ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀδιαφόρως ἂν εἶχον ἢ δὲν εἶχον περιουσίαν, ἀνεκηρύχθησαν ἐκλέξιμοι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς, ὅπερ δὲν ἐγένετο εἰμὴ βραδύτερον τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, τῷ 479, μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην [3]. Ἐπὶ Κλεισθένους καὶ μέχρι τῆς προτάσεως ταύτης τοῦ Ἀριστείδου ἐκλέξιμοι δὲν ἦσαν ἔτι εἰμὴ οἱ εὐπορώτεροι, κατὰ τὰς προεκτεθείσας διακρίσεις τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος· τούτων

(1) Καθὰ εἴδομεν ἀνωτέρω, κατ' Ἀριστοτέλην ὁ Σόλων ἤδη «τοῖς τὸ θητικὸν τελοῦσιν ἐκκλησίας καὶ δικαστηρίων μετέδωκεν».

(2) Καθὰ ἐκ τῶν ἐν τῇ σημ. 2 τῆς προηγ. σελ. εἰρημένων νοεῖται, τὸ κύριον ἐν τῇ μεταρρυθμίσει τῶν φυλῶν εἶναι ὅτι ὁ τοπικὸς χαρακτὴρ τῶν νέων φυλῶν ἀντικατέστησε τὸν γενεαλογικόν, οὕτως εἰπεῖν, χαρακτῆρα τῶν τεσσάρων προτέρων, οὕτω δὲ ἡ νέα διαίρεσις διέλυε τὴν πρότερον ὑφισταμένην ἐν τῇ φυλῇ ἑνότητα τῶν *γενῶν*, ἐφ' ἧς ἠρείδετο πρὸ πάντων ἡ ἰσχὺς τῆς ἀριστοκρατίας. Ἀλλὰ νῦν τὰ *γένη* καθ' ἑαυτὰ ἄσχετα ὄντα πρὸς τὴν φυλὴν ὡς καὶ τὰς φρατρίας καὶ τὰς ἱερωσύνας ὁ Κλεισθένης «εἴασεν ἔχειν ἑκάστους κατὰ τὰ πάτρια, ταῖς δὲ φυλαῖς ἐποίησεν ἐπωνύμους ἐκ τῶν προκριθέντων ἑκατὸν ἀρχηγετῶν, οὓς ἀνεῖλεν ἡ Πυθία».

(3) Κατ' Ἀριστοτέλην, ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω, ὁ Σόλων ἤδη τὰς ἀρχὰς ἐποίησε κληρωτὰς ἐκ προκρίτων, οὓς ἑκάστη προκρίνειε τῶν φυλῶν· προὔκρινε δὲ εἰς τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ἑκάστη δέκα καὶ ἐκ τούτων ἐκλήρουν. Ὥστε τὸ σύστημα τοῦ Σόλωνος ἦτο μικτόν, ἐκλογῆς (προκρίνειν) καὶ κληρώσεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δράκων, κατ' Ἀριστοτέλην, ἔταξε «κληροῦσθαι καὶ ταύτην (τὴν βουλήν) καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς τοὺς ὑπὲρ τριάκοντα ἔτη γεγονότας». Ἐν τούτοις ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς περὶ Κλεισθένους λέγει ὅτι «τῷ τρίτῳ ἔτει μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐκυάμευσαν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐννέα ἄρχοντας κατὰ φυλάς, ἐκ τῶν προκριθέντων ὑπὸ τῶν δημοτῶν πεντακοσίων τότε μετὰ τὴν τυραννίδα πρῶτον· οἱ δὲ πρότεροι πάντες ἦσαν αἱρετοί».

δὲ βεβαι[illegible]ντος, ὅλως ἀπίθανον φαίνεται ὅτι εἰσήχθη ἔκτοτε ἡ κλήρωσις. Τ[illegible] κα[illegible] τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸ κύριον προτέρημα τοῦ κλήρου ἦτο ὅτι δι' αὐτοῦ ἕκαστος πολίτης, εἴτε πλούσιος εἴτε πένης, εἶχεν ἴσην πιθανότητα νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἀρχήν. Ἐνόσῳ ὅμως οἱ πενέστεροι δὲν ἦσαν ἐκλέξιμοι, ὁ κλῆρος δὲν συνέφερε προδήλως εἰς αὐτούς· διότι ὄχι μόνον δὲν ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς κανὲν δικαίωμα ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἀφῄρει τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχον νὰ προτιμῶσι, διὰ τῆς χειροτονίας, μεταξὺ τῶν πλουσιωτέρων ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἤθελον ὡς ἄρχοντας. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερον τεκμήριον, ὅτι ὁ κλῆρος εἰσήχθη εἰς Ἀθήνας ὄχι ἀπὸ Κλεισθένους ἀλλα βραδύ[illegible]ον. Ὁ κλῆρος εἶχεν ἀτόπημά τι, τὸ ὁποῖον κάλλιστα ἐνόει ἡ Δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων· τὸ ἀτόπημα ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ περιέλθωσι τὰ πράγματα εἰς χεῖρας ἀνθρώπων μη εχόντων τὴν ἀπαιτουμένην εμπειρίαν καὶ ἐπιτηδειότητα. Εἶναι αληθὲς [illegible] κλ[illegible]θείς, πριν ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ὑπεβαλλετο εἰς την λεγομενην δοκιμασιαν, ὅ

Ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων
(Ἀνάγλυφον ἐκ τῆς Ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος)

ἐστιν εἰς δικαστικήν τινα ἐξέτασιν περὶ τοῦ ἂν εἶναι πολίτης καὶ ἂν δὲν παρεβίασεν απαραιτήτους τινὰς ηθικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς ὅρους· ὥστε διὰ τῆς δοκιμασίας ὁ [illegible] ἄνθρωπος, καὶ ἂν τυχὸν ἤθελε κληρωθῆ, ἀπεκλείετο τῆς ἀρχῆ[illegible] ἀλλ' ὁ κλ[illegible]νατο να εἶναι χρηστὸς πολίτης ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀνικανώτατος. [illegible] ἕνεκα ἡ κλήρωσις οὐδέποτε ἐφηρμόσθη εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν στρατηγῶν, οἵτινες, δι' ὅλης τῆς δημοκρατικῆς τῶν Ἀθηνῶν εποχῆς, ἐξηκολούθησαν πάντοτε διὰ χειροτονίας ἐκλεγόμενοι. Ἀλλὰ διατί ἡ ἐξαίρεσις αὕτη ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν στρατηγῶν ; Βεβαίως διότι τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας καὶ ἀπῄτει πλείστην πεῖραν, δεξιότητα καὶ σύνεσιν· διὸ ἡ ἐνάσκησις αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν τυφλὴν τύχην. Ἐπὶ Κλεισθένους ὅμως τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα δὲν ἦτο ἔτι τὸ τῶν στρατηγῶν, τοὐλάχιστον δὲν ἦτο μόνον τὸ τῶν στρατηγῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ εννέα ἐνιαύσιοι ἄρχοντες διετέλουν ἔτι ἐκπληροῦντες σπουδαιότατα καθήκοντα. Ὁ Κλεισθένης επέτρεψε μέν, ὡς

εἴπομεν, ἐν μέρει τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν δῆμον· ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τὰ πολυάριθμα ταῦτα τοῦ δήμου δικαστήρια δὲν ἐδίκαζον ἔκτοτε εἰμὴ τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ δίκαι ἐξηκολούθησαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον δικαζόμεναι ὑπὸ τῶν ἐννέα ἀρχόντων· καὶ αὐτὸς ὁ Ἄρειος Πάγος, ὁ ἐκ τῶν προδιατελεσάντων ἀρχόντων συγκεκροτημένος, διετήρησεν ἀξιόλογον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ δικαστικῆς δικαιοδοσίας (¹). Πλὴν τούτου, οἱ δέκα στρατηγοὶ ἀνέλαβον μὲν ἀπὸ Κλεισθένους τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ· ἀλλ' ὁ τρίτος τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων, ὁ πολέμαρχος, διετήρησε πολλὰ τῶν δικαιωμάτων τὰ ὁποῖα εἶχε πάλαι ποτὲ ὡς ἀρχιστράτηγος (²)· διότι ἦρχε καὶ ἤδη τῆς δεξιᾶς τοῦ στρατοῦ πτέρυγος καὶ προήδρευε τοῦ στρατιωτικοῦ συμβουλίου τῶν στρατηγῶν, ὥστε, ὁσάκις συνέβαινε διχοψηφία, ἀπὸ τῆς ψήφου τοῦ πολεμάρχου ἠδύνατο νὰ ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους, ὅπως θέλομεν ἰδεῖ ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ἐπὶ Κλεισθένους λοιπὸν τὸ ἀξίωμα τῶν ἐννέα ἐνιαυσίων ἀρχόντων εἶχε μὲν κατά τι ἀποβάλει

Ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων
(Ἀνάγλυφον ἐκ τῆς Ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος)

τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχαίαν δικαιοδοσίαν· ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἔτι τοσοῦτον ἐκμηδενισθῇ, ὥστε, ἂν ἔκτοτε εἰσήγετο ἡ κλήρωσις, νὰ ὑποληφθῇ μὲν ἀκίνδυνος ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, νὰ ἐπιφυλαχθῇ δὲ ἡ διὰ χειροτονίας ἐκλογὴ ὡς πρὸς τοὺς στρατηγούς, οἵτινες δὲν εἶχον ἔκτοτε καθήκοντα πολὺ σπουδαιότερα τῶν καθηκόντων ἅτινα ἐξεπλήρουν ἔτι οἱ ἐννέα ἐνιαύσιοι ἄρχοντες. Βραδύτερον ὅμως τὰ δύο ταῦτα ἀξιώματα μετέβαλον ὅλως διόλου θέσιν. Ἀφ' ἑνὸς ἡ κρίσις ὅλων τῶν δικῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἰδιωτικῶν,

(¹) Ὁ Ἀριστοτέλης οὐδένα ποιεῖται λόγον περὶ οἱασδήποτε μεταβολῆς διὰ τῆς Κλεισθενείου πολιτείας εἰς τὸ καθεστὼς τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐπενεχθείσης· ἐκ τούτου δὲ συμπεραίνομεν ὅτι οὐδεμία πιθανώτατα ἐγένετο τοιαύτη μεταβολή, καίτοι ὁ Ed. Meier φρονεῖ ὅτι ἡ *εἰσαγγελία* ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου μετέστη νῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου.

(²) Ἰδ. Ἀριστοτ. 22 «τῆς δὲ ἁπάσης στρατιᾶς ἡγεμὼν ἦν ὁ πολέμαρχος».

ἀπεδόθη εἰς τὰ πολυάριθμα τοῦ δήμου δικαστήρια, οἱ δὲ ἄρχοντες ἔμειναν ἁπλῶς προϊστάμενοι τῶν δικαστηρίων τούτων καὶ προανακριταὶ τῶν δικῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἰδιοποιήθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον οὐ μόνον τὴν διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν κατά τε γῆν καὶ κατα θάλασσαν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ τὴν διεξαγωγὴν ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν τῆς πολιτείας ὑποθέσεων, οἱ δὲ ἐννέα ἄρχοντες, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ πολεμάρχου, ἀποβαλόντες κατὰ μικρὸν τὴν ὁλοσχερῆ ἐκείνην ἐκτελεστικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν καὶ δικαστικὴν ἁρμοδιότητα ἣν πάλαι ποτὲ εἶχον, περιεστάλησαν εἰς ἁπλᾶ τινα ἀστυνομικὰ καὶ παρασκευαστικὰ τῆς δικαστικῆς διαχειρίσεως ἔργα.

[«Ἀλλ' ἡ μείωσις τῆς δυνάμεως τῶν ἀρχόντων, ἰδίως τοῦ κυρίως *ἄρχοντος*, συν»δέεται κατὰ μέγα μέρος καὶ πρὸς τὴν διὰ τοῦ Κλεισθένους ἐπελθοῦσαν αὔξησιν τῆς »δυνάμεως τοῦ δήμου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσης βουλῆς τῶν *πενταχοσίων*. Ἡ βουλὴ »αὕτη μετὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατεστάθη νῦν ἡ ἀληθὴς δημοκρατικὴ κυβέρνησις »τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἐκπροσωποῦσα ἀληθῶς ὅλον τὸν λαόν, ἀφοῦ εἰς τὴν συγκρό»τησιν αὐτοῦ ἐλάμβανε μέρος ὅλος ὁ λαός. Διότι ἑκάστη μὲν τῶν δέκα φυλῶν παρεῖχε »πεντήκοντα βουλευτάς, ἕκαστος δὲ δῆμος τῆς φυλῆς εἶχε τὸ ἀναλογοῦν αὐτῇ μέρος ἐν »ταῖς πεντήκοντα εἰς τὴν φυλὴν ἀνηκούσαις βουλευτικαῖς θέσεσι καὶ οὐδεὶς ἔμενε δῆμος »ἤτοι τοπικὴ κοινότης ἀμέτοχος τῆς βουλῆς. Καὶ ὁ πολὺς δὲ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν, καὶ »ὁ τρόπος τῆς διὰ κλήρου ἐκλογῆς, ὁ ἐξουδετερῶν τὴν δύναμιν τῶν εὐπατριδῶν, ἔτι δὲ »ὁ θεσμὸς τοῦ ἐν τῷ Πρυτανείῳ δωρεὰν σιτεῖσθαι τοὺς πρυτάνεις βουλευτάς, δι' οὗ θε»σμοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ πένητες τῶν πολιτῶν ἠδύναντο ἄνευ περισσῆς δαπάνης νὰ μετέχωσι »τῆς βουλῆς, πάντα ταῦτα κατέστησαν τὴν βουλὴν τῶν πενταχοσίων ἀληθῆ δύναμιν δημο»κρατικὴν καὶ ἀληθῆ κυβέρνησιν τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας. Ἀλλ' εἶναι νῦν ἀκριβῶς »καιρὸς νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν *πρυτάνεων* βουλευτῶν ἢ τῆς *πρυτανευούσης* »*βουλῆς* καὶ περὶ τῶν *πρυτάνεων* καθόλου. Ἡ λ. πρύτανις σημαίνουσα κυριολεκτικῶς τὸν »πρῶτον, τὸν ἄρχοντα (πρβλ. Σανσκριτ. pratama=πρῶτος. Ἀρχ. Περσ. pratam=ἄρχων, »μεγιστάν) ἦτο ἐν ἀρχῇ προσηγορία βασιλέων, παρέμεινε δ' ἐν τοιαύτῃ σημασίᾳ ἔν τισιν »ἑλληνικοῖς τόποις καὶ πόλεσιν, ἐν ταῖ Ἰωνικαῖς ἀποικίαις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐν Κο»ρίνθῳ, μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Τὸ ὄνομα εἶναι ἀρχαιότατον ἐν Ἀθήναις, διότι »καὶ πρὸ τοῦ Θησέως ἔτι, καθ' ὃν ἔτι χρόνον ἡ Ἀττικὴ ᾠκεῖτο κατὰ πόλεις, ἑκάστη τού»των εἶχεν ἴδια *πρυτανεῖα* καὶ ἄρχοντας (Θουκ. Β' 15) καλουμένους πιθανώτατα *πρυ»τάνεις*. Μετὰ δὲ τὸν διὰ Θησέως συνοικισμόν, ὁπότε πᾶσα ἡ Ἀττικὴ διετέλει ὑπὸ ἕνα βα»σιλέα, *πρυτάνεις* ἐκαλοῦντο, ὡς φαίνεται, οἱ ἐκ τῶν εὐγενῶν ἀποτελοῦντες τὸ συμβού»λιον, τὴν ἀρχαίαν Ὁμηρικὴν βουλήν, τοῦ βασιλέως, τὸ συμβούλιον, ὅπερ ἐκαλεῖτο *πρυ»τανεῖον*, συγκροτούμενον, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν τεσσάρων ἰδιαιτέρων βασιλέων τῶν φυλῶν »(φυλοβασιλέων) καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς 12 *πρυτάνεων* ἑκάστης φυλῆς τῶν ἀντιπροσωπευ»όντων τὰς δώδεκα ναυκραρίας, ἃς περιελάμβανεν ἑκάστη φυλή. Καθὰ καὶ ἀνωτέρω »εἴπομεν, ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ἐν Ἀθήναις «*πρυτάνεις ναυκράρων*», οἵτινες κατ' αὐτὸν »ἔνεμον ἤτοι ἐκυβέρνων τὰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυλωνείου ἄγους (περὶ »τὰ τέλη τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Θουκυδίδης περὶ τῶν Κυλωνείων ἀκρι»βῶς ποιούμενος λόγον (Α' 126) λέγει ὅτι «τότε τὰ πολλὰ τῶν πολιτικῶν οἱ ἐννέα »ἄρχοντες ἔπρασσον». Ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς μαρτυρεῖ ὅτι μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων τοὐ»λάχιστον δύναμιν μεγάλην ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ μέγα μέρος τῆς κυβερνήσεως εἶχον οἱ »*πρυτάνεις* ἀποτελοῦντες ἰδίαν βουλήν, τὸ *πρυτανεῖον*, διάφορον τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου »βουλῆς καὶ τῆς Δρακοντείου βουλῆς τῶν 401. Τὸ δὲ *πρυτανεῖον* τοῦτο, ἤτοι ἡ βουλὴ

»τῶν *πρυτάνεων*, εἶχε καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὅπως καὶ ἡ βουλὴ ἡ ἐξ 'Αρείου Πάγου, »καὶ τὸ ὑπὸ Δράκοντος ἱδρυθὲν συμβούλιον τῶν ἐφετῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ σαφέστατα ὁ »Πλούταρχος λέγων· «Ὁ δὲ τρισκαιδέκατος ἄξων τοῦ Σόλωνος τὸν ὄγδοον ἔχει τῶν νό-»μων οὕτως αὐτοῖς ὀνόμασι γεγραμμένον «'Ατίμων ὅσοι ἄτιμοι ἦσαν πρὶν ἢ Σόλωνα »ἄρξαι, ἐπιτίμους εἶναι πλὴν ὅσοι ἐξ 'Αρείου Πάγου ἢ ὅσοι ἐκ τῶν ἐφετῶν ἢ ἐκ πρυ-»τανείου καταδικασθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ φόνῳ ἢ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι ἔφυ-»γον, ὅτε θεσμὸς ἐφάνη ὅδε». 'Εκ τοῦ χωρίου δὲ τούτου τοῦ Πλουτάρχου φαίνεται ὅτι »καὶ ἐπὶ Σόλωνος δὲν κατηργήθη τὸ πρυτανεῖον ὡς βουλὴ *πρυτάνεων*. Διὰ δὲ τοῦ Κλει-»σθένους, ὁπότε καταργηθεισῶν τῶν *ναυκραριῶν*, ὧν προΐσταντο οἱ *πρυτάνεις*, ἐξ ἀνάγ-»κης ἔδει νὰ μεταρρυθμισθῇ καὶ τῶν *πρυτάνεων* ἡ ἀρχή, βλέπομεν τὸν θεσμὸν τῶν *πρυ-»τάνεων* καὶ τοὺς *πρυτάνεις* ὑπὸ νέαν μορφὴν ἐν τῇ *πρυτανευούσῃ* βουλῇ. *Πρυτάνεις* νῦν »δὲν καλοῦνται πλέον οἱ ὀκτὼ καὶ τεσσαράκοντα ἀρχηγοὶ τῶν εἰς 48 ναυκραρίας διῃρη-»μένων τεσσάρων φυλῶν ἀλλ' οἱ πεντήκοντα βουλευταὶ ἑκάστης τῶν δέκα φυλῶν οἱ »ἀποτελοῦντες τὸ δέκατον τῶν πεντακοσίων βουλευτῶν τῶν ἐκπροσωπούντων τὰς δέκα »φυλὰς ἐν τῇ βουλῇ τῶν πεντακοσίων. Ἡ βουλὴ δηλονότι τῶν πεντακοσίων διῃρεῖτο διὰ »κλήρου εἰς δέκα τμήματα κατὰ τὰς δέκα φυλάς, ἕκαστον δὲ τούτων ἀνὰ 36 ἢ 35 ἡμέρας »τοῦ ἔτους εἶχε τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας. Οἱ βουλευταὶ τοῦ τμήματος τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ »ἐκαλοῦντο *πρυτάνεις* καὶ ἡ φυλή, εἰς ἣν ἀνῆκον, φυλὴ πρυτανεύουσα καὶ τὸ ὄνομα ταύ-»της ἀνεγράφετο ἐν ταῖς ἐπισήμοις πράξεσι πρὸς τῷ τοῦ ἄρχοντος. Καὶ αἱ μὲν τέσσαρες »πρῶται φυλαὶ ἀνὰ 36 ἡμέρας, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀνὰ 35, ἵνα οὕτω πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι »τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους (354 ἡμ.). Οἱ πρυτάνεις ἔργον εἶχον τὸ συγκαλεῖν τὴν βουλὴν »καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ προεδρεύειν αὐτῶν καὶ συντάττειν τὸ πρόγραμμα τῶν συζητη-»θησομένων ἐν ἀμφοτέροις. Εἷς δὲ τῶν πρυτάνεων διὰ κλήρου προσδιοριζόμενος καθί-»στατο *ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων* ἢ ἁπλῶς *ἐπιστάτης*. Ὁ ἐπιστάτης δὲ οὗτος ἀφῄρεσε »τινὰ τῶν τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἄρχοντος, κρατῶν, ἀντ' αὐτοῦ, ὡς ἦτο πρότερον νόμι-»μον, τὰς κλεῖς τῶν ἱερῶν, ἐν οἷς κατετίθεντο τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀρχεῖα τῆς πόλεως, »τὰς κλεῖς τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν σφραγῖδα τῆς πόλεως. Οὕτω δὲ ἐν τῇ βουλῇ τῶν »πεντακοσίων περιελήφθη καὶ ἡ βουλὴ τῶν *πρυτάνεων* ἢ τὸ *πρυτανεῖον* καὶ ἡ δικαστικὴ »δὲ ἐξουσία, ἣν μέχρι τινὸς ἤσκει ἡ βουλὴ τῶν πεντακοσίων, ἦτο, ὡς φαίνεται, κληροδό-»τημα τοῦ πρυτανείου»].

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον τότε ἐξηυτελίσθη ὥστε ἀμφίβολον εἶναι ἂν οἱ ἐπισημότατοι ἄνδρες ἐδέχοντο νὰ κληρωθῶσιν εἰς αὐτό. Τοὐλάχιστον ὁ Περικλῆς, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐπὶ πολλὰ ἔτη προεχειρίσθη στρατηγός, οὐδέποτε διετέλεσεν ἄρχων. Τότε λοιπὸν εὐλογώτατον ἦτο νὰ λογισθῇ ἀκίνδυνος ἡ διὰ κληρώσεως ἐκλογὴ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, νὰ ἐπιφυλαχθῇ δὲ ἡ χειροτονία ὡς πρός τινα ἄλλα σπουδαιότερα ἀξιώματα καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοὺς στρατηγούς. 'Αλλ' ἡ τοιαύτη ἐξευτέλισις μὲν τοῦ πρώτου ἀξιώματος ἐπίδοσις δὲ τοῦ δευτέρου δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ πολὺ μετὰ τὸν Κλεισθένη, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν δευτέραν εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Ὅθεν, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιον ὅτι, ὅτε εἰσήχθη ἡ κλήρωσις, ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκλογῆς δὲν ἐφηρμόσθη εἰς τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, τὸ τῶν στρατηγῶν, τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦτο δὲν ἀπέβη κυριώτατον εἰμὴ πολὺ μετὰ τὸν Κλεισθένη, φαίνεται διὰ τοῦτο πιθανὸν ὅτι ἡ κλήρωσις δὲν εἰσήχθη εἰς τὸ τῶν 'Αθηναίων πολίτευμα εἰμὴ βραδύτερον καὶ ὄχι ἀπὸ Κλεισθένους.

Βεβαίως ὅμως ἐπὶ Κλεισθένους ἐψηφίσθη ἐν 'Αθήναις θεσμός, ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις καὶ πολλὰς κατὰ τῶν 'Αθηναίων κατηγορίας, ὁ λεγόμενος

ὀστρακισμός. Διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ἠδύνατο πολίτης τῶν Ἀθηνῶν ἐπίσημος νὰ ἐξορισθῇ, ἄνευ προηγουμένης κατηγορίας, ἀνακρίσεως ἢ ἀπολογίας, ἐπὶ δέκα ἔτη, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ἠλαττώθησαν εἰς πέντε. Ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις περιεβάλλετο διὰ πλείστων ἐγγυήσεων. Πρὸ πάντων ἡ βουλὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐβουλεύοντο καὶ ἀπεφάσιζον, ἂν ἡ κατάστασις τῆς πολιτείας ἦτο τοσοῦτον ἐπισφαλής, ὃν δηλονότι τὰ καθεστῶτα ἐκινδύνευον τοσοῦτον ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς δυνάμεως ἑνὸς ἀνδρὸς ὥστε νὰ ἀπαιτῆται τοιαύτη ἔκτακτος ἀπόφασις. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ προεισαγωγικῇ ταύτῃ πράξει οὐδενὸς τὸ ὄνομα ἀνεφέρετο· τὸ ζήτημα ἐτίθετο ἀνωνύμως. Ἐὰν δ' ἐλύετο καταφατικῶς, τότε ὡρίζετο ἡμέρα καθ' ἣν ἅπαντες οἱ πολῖται ἐκαλοῦντο εἰς τὴν ἀγοράν, περίφρακτον οὖσαν καὶ ἔχουσαν δέκα μὲν εἰσόδους διὰ τοὺς πολίτας ἑκάστης τῶν δέκα φυλῶν, δέκα δὲ δοχεῖα εἰς ἃ ἕκαστος πολίτης κατέθετε τὴν ψῆφόν του, δηλ. ὄστρακον (ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ὀστρακισμός), ἤτοι κεραμίνην πινακίδα, ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς ὅστις, κατ' αὐτόν, ἔπρεπε νὰ ἐξορισθῇ· εἰς τὸ τέλος τῆς ἡμέρας ἠριθμοῦντο αἱ ψῆφοι, καί, ἂν εὑρίσκετο ὅτι τοὐλάχιστον 6.000 πολῖται ἐψήφισαν καθ' ἑνός τινος ἀνδρός, ὁ τοιοῦτος ἐξωρίζετο, εἰδεμὴ ἡ συνέλευσις διελύετο ἄπρακτος. Δέκα δὲ ἐπετρέποντο ἡμέραι εἰς τὸν ἐξόριστον ἵνα τακτοποιήσῃ τὰς ὑποθέσεις του· μεθ' ὃ ἀπήρχετο ἐκ τῆς Ἀττικῆς, διετήρει ὅμως τὴν περιουσίαν του καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἔπασχε ποινήν[1].

Τίς ἦτο ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς διατάξεως ταύτης, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐξωρίσθησαν ἀλληλοδιαδόχως πολλοὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως καὶ ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ πόλις αὕτη κατηγορήθη ὡς ἀγνώμων πρὸς τοὺς μεγίστους αὐτῆς εὐεργέτας; Εἴδομεν ὅτι εἰς τὰς μικρὰς ἑλληνικὰς πολιτείας καὶ αἱ κυβερνήσεις καὶ αἱ κατὰ τῶν κυβερνήσεων ἀντιπολιτεύσεις συνέκειντο ἐξ ὀλίγου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, ὥστε αὐτόθι αἱ στάσεις ἠδύναντο νὰ διαιωνίζωνται, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ἠδύνατο, δι' εὐαρίθμων μισθοφόρων, νὰ ἀνατρέψῃ τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ μοναρχήσῃ. Ὁ Σόλων ἐνόμισεν ὅτι θέλει προλάβει τὸ κακὸν τοῦτο ἐπιβάλλων εἰς ἕκαστον πολίτην τὸ καθῆκον, ἅμα προκύψῃ στάσις, νὰ συντάσσηται μετὰ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδος. Ὁ Σόλων ἤλπισεν ὅτι, τῶν πλειοτέρων πολιτῶν προστεθέντων εἰς τὴν ἀγαθωτέραν μερίδα, αὕτη θέλει ὑπερισχύσει, θέλει δὲ καταπαύσει οὕτως ἡ ἔρις. Ἀλλ' ἡ πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος, καίτοι ἐπιβάλλων ποινὴν ἀτιμίας εἰς τὸν ἀδιαφοροῦντα πολίτην, δὲν ἴσχυσε νὰ νικήσῃ τὴν συνήθη τῶν ἀνθρώπων νωθρότητα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, ὡς φαίνεται, ἡ ποινὴ ἐκείνη ἦτο ἁπλῆ ἀπειλὴ καὶ οὐδέποτε σπουδαίως ἐφηρμόσθη· τούτου ἕνεκα ἡ μεταξὺ Λυκούργου, Μεγακλέους καὶ Πεισιστράτου ἔρις διήρκεσεν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέφερε τὴν ὁριστικὴν παγίωσιν τῆς τοῦ Πεισιστράτου τυραννίδος. Ὁ Κλεισθένης λοιπὸν

---

(1) Κατ' Ἀριστοτέλην (§ 22) ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ περὶ ὀστρακισμοῦ νόμου ἐγένετο τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 488 π. Χ., δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, καὶ πρῶτος ὀστρακισθεὶς ἦτο συγγενής τις τοῦ Πεισιστράτου Ἵππαρχος Χάρμου Κολλυτεύς, «δι' ὃν καὶ μάλιστα», κατ' Ἀριστοτέλην, τὸν νόμον ἔθηκεν ὁ Κλεισθένης, ἐξελάσαι βουλόμενος αὐτόν» καὶ ἔκτοτε ἐπὶ τρία ἔτη ὠστράκιζον τοὺς φίλους τῶν τυράννων, «ὧν χάριν ὁ νόμος ἐτέθη», ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου ἔτους ὠστρακίζοντο καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου (483 π. Χ.), ἀλλὰ τρία ἔτη μετὰ τὸν ὀστρακισμὸν τοῦτον (481—80) ἐπετράπη ἡ ἐπάνοδος εἰς πάντας τοὺς ὠστρακισμένους «διὰ τὴν Ξέρξου στρατείαν». Τότε δὲ ὡρίσθη ἵνα οἱ ὀστρακιζόμενοι κατοικῶσιν ἐντὸς Γεραιστοῦ (ἀκρωτηρίου τῆς νοτίου Εὐβοίας) καὶ Σκυλλαίου (ἀκρωτηρίου τῆς Ἀργολίδος)», ἵνα μή, ὡς φαίνεται, μεταβαίνωσιν εἰς ξένας χώρας καὶ παρασκευάζωσι κινδύνους τῇ πατρίδι.

ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ εὑρεθῇ ἕτερός τις τρόπος θεραπείας· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκανόνισε τὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ, ὡς προείρηται, ὅστις τφόντι, συνδυαζόμενος μετὰ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ δημοσίου πνεύματος, ἀπήλλαξε τελευταῖον τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῆς τυραννίδος δεινοῦ. Ἀλλ' ὁ ὀστρακισμὸς ἐφηρμόσθη ἐνίοτε ἀδίκως· δὲν τὸ ἀρνούμεθα, εἰ καὶ οἱ λέγοντες τοῦτο καὶ ἔχοντες συνήθως πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐξορίαν τοῦ δικαίου Ἀριστείδου λησμονοῦσιν ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀριστείδης εἶπέ ποτε, ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀπερχόμενος, ὡς οὐκ ἔστι σωτηρία τοῖς Ἀθηναίων πράγμασιν, εἰ μὴ καὶ Θεμιστοκλέα καὶ αὐτὸν εἰς τὸ βάραθρον ἐμβάλοιεν· ἔστω ὅμως ὅτι ἀδίκως ἐνίοτε ἐφηρμόσθη ὁ ὀστρακισμός. Ἀλλὰ τίνος ἀνθρωπίνης θεσμοθεσίας δὲν ἐγένετο κατάχρησις; Καὶ ὅταν συλλογισθῶμεν ὅτι εἰς πολλὰς νεωτέρας ἐπικρατείας, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς κάλλιστα κυβερνωμένας, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν αὐτήν, πολλάκις ἐπίσημοι ἄνδρες, εἴτε ἀνήκοντες εἰς πεπτωκότα βασιλικὰ γένη εἴτε καὶ ἄλλοι ἐξωρίσθησαν ἄνευ οὐδεμιᾶς προηγουμένης κοινῆς συζητήσεως καὶ ἀποφάσεως, ἐξωρίσθησαν διὰ βίου, αὐτοί τε καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, αἱ δὲ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν, ἀντιπαραβάλωμεν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ὀστρακισμοῦ, καθ' ἃς ἵνα ἐξορισθῇ τις ἀπῃτεῖτο προεισαγωγικὴ ἀπόφασις τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔπειτα πάλιν ὁριστικὴ ἀπόφασις 6.000 τοὐλάχιστον ψήφων, ἡ δὲ ἐξορία δὲν διήρκει εἰμὴ ὀλίγα ἔτη, οὐδ' ἐπέφερε τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας, δὲν δυνάμεθα τῇ ἀληθείᾳ, εἰμὴ νὰ θαυμάσωμεν τὴν μετριοπάθειαν τῶν προπατόρων ἡμῶν.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ διὰ τοῦ Κλεισθένους ἐνεργηθεῖσαι μεταρρυθμίσεις σκοπὸν κύριον εἶχον νὰ ἀποτρέψωσιν, ὅσῳ δυνατόν, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς τυραννίδος· τοῦτο διὰ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας περιεστέλλετο πολὺ ἡ ὑπεροχὴ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ὅθεν ὁ Ἰσαγόρας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀγανακτήσαντες ἐκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὸν Κλεομένην, ὅστις, δυσηρεστημένος ὢν ἐπίσης διὰ τὰ γενόμενα καὶ ἐπιστρέψας προθύμως εἰς Ἀθήνας, μετά τινος μοίρας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, κατέλαβε τὴν πόλιν, ἠνάγκασε τὸν Κλεισθένη καὶ 700 οἰκογενείας ἐκ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ ὀπαδῶν νὰ φύγωσι· καὶ τότε ἐπεχείρησε νὰ διαλύσῃ τὴν νέαν βουλὴν τῶν 500 (¹) καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ὅλην ἀρχὴν εἰς 300 φίλους τοῦ Ἰσαγόρου. Ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο πλέον ὁ δῆμος ἐκεῖνος ὃν ὁ Πεισίστρατος ἐξεφόβει διὰ 50 ῥοπαλοφόρων ἀνδρῶν. Ἐντὸς τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐτῶν ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ αὐτοῦ κατάστασις εἶχε παραδόξως βελτιωθῇ· ἡ τυραννὶς τῶν Πεισιστρατιδῶν εἶχε καταστήσει πᾶσαν τυραννίδα μισητήν· ὅθεν, ἀποποιηθείσης τῆς βουλῆς τοῦ Κλεισθένους νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν περὶ τῆς διαλύσεως αὐτῆς ἀπόφασιν, τοσοῦτοι καὶ μετὰ τοσούτου θάρρους συνέρρευσαν περὶ αὐτὴν πολῖται ὥστε ὁ Κλεομένης καὶ ὁ Ἰσαγόρας ὑπεχώρησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσι μεθ' ὅλων τῶν Λακεδαιμονίων εἰς Σπάρτην. Οἱ ὀπαδοὶ ὅμως τοῦ Ἰσαγόρου συνελήφθησαν, κατεδικάσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν, ὁ δὲ Κλεισθένης καὶ οἱ 700 ἐξόριστοι οἶκοι ἐν τῷ ἅμα ἀνεκλήθησαν, καὶ οὕτως ἐξησφαλίσθη ἡ τοῦ νέου πολιτεύματος ἐφαρμογή.

Τὰ αἰσθήματα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ὑπερηφανείας, τὰ ὁποῖα ἐπεκράτησαν τότε εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν τοιαύτην τῆς ἐλευθερίας ἀνάκτησιν, ζωγραφίζονται ζωηρότατα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. «Ἀθῆναι, λέγει, ἐοῦσαι καὶ πρὶν μεγάλαι, τότε, ἀπαλλαχθεῖσαι τυράννων

(¹) Ὡς εἴπομεν, κατ' Ἀριστοτέλην, τὰ γεγονότα ταῦτα ἐγένοντο πρὸ τῆς συντάξεως τῆς Κλεισθενείου πολιτείας, ὥστε ἡ Βουλὴ ἡ ἀντιστᾶσα φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἦτο ἡ τῶν τετρακοσίων.

ἐγίνοντο μέζονες.... δηλοῖ δὲ οὐ κατ' ἓν μοῦνον, ἀλλὰ πανταχῇ ἡ ἰσηγορίη ὡς ἔστι χρῆμα σπουδαῖον, εἰ καὶ Ἀθηναῖοι τυραννευόμενοι μέν, οὐδαμοῦ τῶν σφέας περιοικεόντων ἔσαν τὰ πολέμια ἀμείνους, ἀπαλλαχθέντες δὲ τυράννων, μακρῷ πρῶτοι ἐγένοντο· δηλοῖ ὦν ταῦτα, ὅτι κατεχόμενοι μὲν ἐθελοκάκεον, ὡς δεσπότῃ ἐργαζόμενοι, ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὸς ἕκαστος ἑωυτῷ προεθυμέετο κατεργάζεσθαι». Καὶ ἴσως μὲν ὁ Ἡρόδοτος ἐφάνη ἐνταῦθα ὁπωσοῦν ἄδικος πρὸς τὸ παρελθόν· διότι τελευταῖον ἐπὶ Πεισιστράτου αἱ Ἀθῆναι ἀνεδείχθησαν πολλῶν ἐκ τῶν περιοικούντων, ἂν ὄχι ὅλων, ἰσχυρότεραι. Ἀλλ' ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας γράφων ταῦτα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μεγάλα τῆς ἰσηγορίας(1) κατορθώματα τὰ ἐπελθόντα κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα· τοὺς κατὰ Περσῶν θριάμβους, τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν, τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου, τὰ ἀριστοτεχνήματα τοῦ Φειδίου. Καὶ ἔπειτα ἡ συνετῶς διεξαγομένη ἐλευθερία εἶναι ἀγαθὸν τοσούτῳ μέγα ὥστε ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ διατί οἱ Ἀθηναῖοι ἠγάλλοντο καὶ ἐμεγαλαύχουν ἐπὶ τῷ κατορθώματι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ ἅμα ἐκτεθέντος τοῦ νέου πολιτεύματος εἰς δεινὴν δοκιμασίαν ἐξῆλθον τροπαιοῦχοι ἀπὸ τοῦ πρώτου κινδύνου.

Τῳόντι, ὁ Κλεομένης δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἔκβασιν ἐκείνην τῆς τῶν τυράννων καταλύσεως. Ναὶ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν τυράννων δὲν ἐπανῆλθον αἱ ἀρχαῖαι ἀποκλειστικαὶ ἀριστοκρατίαι, ἀλλὰ τιμοκρατίαι, ὡς εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ τιμοκρατία ὅμως τῶν Ἀθηνῶν, μάλιστα μετὰ τὰς διὰ Κλεισθένους γενομένας μεταρρυθμίσεις, ἔρρεπε προδήλως πρὸς τὴν δημοκρατίαν, διά τε τὴν κατάργησιν τῶν ἀρχαίων φυλῶν καὶ τὴν ἐκ τοῦ φόβου κολόβωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν εὐπατριδῶν δυνάμεως, καὶ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ δήμου αὔξησιν, καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων· ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἰδόντες ὅτι ἡ ἀρχαία ἀριστοκρατία δὲν δύναται νὰ ὑπερισχύσῃ, κατήντησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς τυραννίδος ἡ ἀνόρθωσις συνέφερεν αὐτοῖς μᾶλλον ἢ ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων κατάστασις· «νόῳ λαβόντες, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ὡς ἐλεύθερον μὲν ἐὸν τὸ γένος τὸ Ἀττικόν, ἰσόρροπον τῷ ἑωυτῶν ἂν γένοιτο, κατεχόμενον δὲ ὑπό του τυραννίδι, ἀσθενὲς καὶ πειθαρχέεσθαι ἑτοῖμον».

Ὅθεν ὁ Κλεομένης, ἅμα ἐπανελθὼν εἰς Σπάρτην, ἀπεφάσισε νὰ καταστήσῃ τύραννον Ἀθηνῶν τὸν φίλον αὐτοῦ Ἰσαγόραν· καὶ ἐπὶ τούτῳ, πρώτην ἤδη φοράν, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, ἡ Σπάρτη συνέλεξεν, ἐν ἔτει 506 πρὸ Χριστοῦ, τὸν στρατὸν τῶν Πελοποννησίων αὐτῆς συμμάχων. Ὁ Κλεομένης συγχρόνως συνεννοήθη καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῶν Χαλκιδέων καὶ τῶν Βοιωτῶν, ὧν οἱ τελευταῖοι προθύμως ἐπελάβοντο τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐκδικηθῶσι τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν προστασίαν τὴν ὁποίαν, ὡς εἴδομεν, οὗτοι εἶχον πρὸ μικροῦ ἀπονείμει εἰς τοὺς ἀποστάντας ἀπὸ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας Πλαταιεῖς. Ὁ Κλεομένης ἤλπιζεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἁπανταχόθεν οὕτω προσβαλλόμενοι θέλουσιν ὑποκύψει. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι εἶχε συγκαλέσει τοὺς ἐντὸς τοῦ ἰσθμοῦ συμμάχους, μὴ ἀνακοινώσας εἰς αὐτοὺς προηγουμένως ἐπὶ τίνι σκοπῷ στρατεύονται· ὅτε λοιπὸν ὁ πελοποννησιακὸς στρατός, ἀγόμενος ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, τοῦ τε Κλεομένους καὶ τοῦ Δημαράτου, προεχώρησε μέχρις Ἐλευ-

(1) Ἡ λ. *ἰσηγορία* ἐκ τῆς κυριολεκτικῆς ἐννοίας τοῦ ἴσον *δικαίωμα ἔχειν εἰς τὸ ἀγορεύειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ* καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις μετέστη εἰς γενικωτέραν ἔννοιαν τοῦ ἀπολαύειν ἴσων πολιτικῶν δικαιωμάτων, γενικώτερον ταυτόσημος πρὸς τὸ *ἰσονομία*. Παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις εἶναι ἐν χρήσει μετὰ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἡ λ. *ἰσοπολιτεία*.

σῖνος, καὶ ἐνόησε περὶ τίνος πρόκειται, δυσηρεστήθη πολὺ διὰ τὸ ἐπιχείρημα· καὶ πρῶτοι μὲν ἀπῆλθον οἱ Κορίνθιοι, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Δημάρατος, εἴτε διότι συνεμερίζετο τὴν κοινὴν ἀποδοκιμασίαν εἴτε διότι εἶχεν ἀφορμήν τινὰ ἄγνωστον διχονοίας πρὸς τὸν βασιλέα· ὥστε ἅπασα ἡ στρατιὰ αὕτη διελύθη μηδὲν πράξασα. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἀπαλλαγέντες ὡς ἐκ τούτου ἀπροσδοκήτως τοῦ ἐπικινδυνοτέρου ἐχθροῦ, ἐτράπησαν κατὰ τῶν ἄλλων· ἐνίκησαν κατὰ κράτος τούς τε Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς (¹) καί, ἐπειδὴ οἱ Δωριεῖς τῆς Αἰγίνης κάτοικοι ἠθέλησαν νὰ συμμαχήσωσιν ὡσαύτως μετὰ τῶν Βοιωτῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεχείρησαν καὶ κατὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς, τῆς πλουσίας, τῆς ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς ταύτης νήσου ἀγῶνα μακρόν, ὅστις διήρκεσεν εἴκοσι περίπου ἔτη, διεκόπη ἐπανειλημμένως ἕνεκα τῶν μεσολαβησάντων ἐν τῷ μεταξὺ μηδικῶν πολέμων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπέφερε τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγίνης καὶ τὴν ἔξωσιν τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἐν τούτοις ὁ Κλεομένης καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, ἀγανακτοῦντες διὰ τὴν ἄδοξον ἀπὸ τῆς Ἐλευσῖνος ὑποχώρησιν, ἀπεφάσισαν τότε νὰ ἀποκαταστήσωσιν αὐτὸν τὸν Ἱππίαν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸν προσεκάλεσαν, ἐν ἔτει 505, εἰς Σπάρτην, ὅπου συνεκάλεσαν καὶ ἅπαντας τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος πρῶτον, ὡς φαίνεται, συγκροτηθεῖσα πελοποννησιακὴ συμμαχία ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἔλαβεν ἤδη τακτικωτέραν μορφὴν κοινῆς συνόδου, συζητούσης τὰ συμφέροντα τῆς χερσονήσου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀλλ' ἡ ἔκβασις τῆς συζητήσεως ἀπέδειξεν ὅτι αἱ ἄλλαι πόλεις δὲν εἶχον εἰσέτι καταντήσει εὐπειθῆ τῶν Λακεδαιμονίων ὄργανα. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Κορινθίων Σωσικλῆς (²) ἀπέκρουσε μετὰ πλείστης ζωηρότητος τὸ βούλευμα τῆς ἀνορθώσεως τῶν τυράννων ἐν Ἀθήναις· οἱ λοιποὶ σύμμαχοι ἠσπάσθησαν προθύμως τὴν γνώμην ταύτην τῶν Κορινθίων, ὥστε ὁ Ἱππίας, ἀφοῦ εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ μεταπείσῃ τὴν συνέλευσιν, ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς Σίγειον καὶ ἐζήτησεν ἐκεῖθεν σύμμαχον ἕτερον, φοβερώτερον, τὸν τότε βασιλέα τῶν Περσῶν Δαρεῖον, γενόμενος οὕτως εἷς τῶν πρωταιτίων τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκολούθου ἑκατονταετηρίδος ἐκραγέντων μεγάλων περσικῶν ἢ μηδικῶν πολέμων (³). Ὁ δὲ βασιλεὺς Δαρεῖος ἀνέλαβε τὴν προ-

---

(¹) Τῶν ζωγρηθέντων καὶ δεσμίων ἀχθέντων εἰς Ἀθήνας Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων αἱ πέδαι ἀνεκρέμαντο ἔτι ἐπὶ τοῦ Ἡροδότου εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τῶν λύτρων δὲ τῶν αἰχμαλώτων τούτων τὴν δεκάτην ἀνέθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, κατασκευάσαντες ἐκ ταύτης τέθριππον χαλκοῦν, ἑστηκὸς ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀριστερὰ τῷ εἰσιόντι εἰς τὰ προπύλαια καὶ φέρον τὸ ἐπίγραμμα τόδε (Ἡροδ. Ε 77).

> Ἔθνεα Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων δαμάσαντες
> Παῖδες Ἀθηναίων ἔργμασιν ἐν πολέμῳ,
> Δεσμῷ ἐν ἀχλυόεντι σιδηρέῳ ἔσβεσαν ὕβριν,
> Τῶν ἵππους δεκάτην Παλλάδι τάσδ' ἔθεσαν

(²) Σωκλῆς (Σωκλέης), οὐχὶ Σωσικλῆς, καλεῖται ὁ ἀνὴρ παρ' Ἡροδότῳ.

(³) Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καθ' ὃν χρόνον ὁ Κλεομένης ἐστράτευεν ἐπ' αὐτούς, ἔπεμψαν, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Κλεισθένους, πρέσβεις εἰς τὰς Σάρδεις πρὸς τὸν ἐνταῦθα ἑδρεύοντα σατράπην, ἀδελφὸν τοῦ Δαρείου, θέλοντες νὰ ποιήσωνται συμμαχίαν πρὸς Πέρσας ἐναντίον τῶν πολεμίων. Ὁ Ἀρταφέρνης ὡς ὅρον τῆς συμμαχίας ἔθηκε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ μεγάλου βασιλέως διὰ προσφορᾶς εἰς τὸν βασιλέα ἐκ μέρους τῶν Ἀθηνῶν γῆς καὶ ὕδατος. Οἱ πρέ-

στασίαν τοῦ Ἱππίου τοσούτω μᾶλλον ὅσῳ οἱ Ἀθηναῖοι μετ' [illegible]ον εἶχον επιχει[illegible]ισει νὰ βοη[illegible]ήσωσι τὴν κατὰ της περσικῆς κυριαρχίας ἐπανάστασιν τῶν εν μικρᾶ Ἀσίᾳ ελληνίδων πόλεων. Διότι το ἑλληνικὸν ἔθνος δεν περιωρίζετο, ὡς εἴπομεν ἤδη ἐν παρ[illegible] εἰς μόνην τὴν μεγάλην χερσόνησον ἥτις ἐκτείνεται προς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλυμπου καὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ τῆς ὁποίας συνεπληρώσαμεν ἤδη τὴν εἰκόνα κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἀλλ' ἐξηπλώθη πρωιμώτατα καὶ εἰς τὰς παρ' αὐτὴν κειμένας καὶ εἰς ἄλλας ἀπωτάτας χώρας.

Κλαζομένιος ἀμφορεὺς τῆς 5' ἑκατονταετηρίδος π. Χ.

σβεις, χωρὶς να ἔχωσι πρὸς τοῦτο εξουσίαν, ἐδέξαντο τὴν πρότασιν, ἀλλ' εἶτα ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθη αίων καὶ ἡ συμμαχία δὲν ἐγένετο, τὸ δὲ γεγονὸς φαίνεται ὅτι ἐμείωσεν επί τινα χρόνον την τοῦ Κλεισθένους δύναμιν.

Ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος ἐν Ποσειδωνίᾳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε

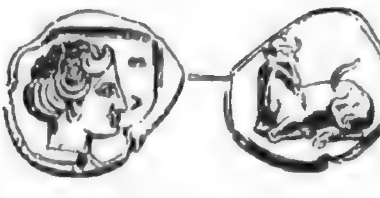
ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Κυριωτάτη τοῦ ἔθνους ἑστία καὶ μητρόπολις ἦτο βεβαίως ἡ μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Μαλέας χερσόνησος· ἐνταῦθα ἦτο ἡ κατοικία τῶν θεῶν αὐτοῦ· ἐνταῦθα ἦσαν τὰ κυριώτατα θρησκευτικά, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ αὐτοῦ καθιδρύματα· ἐνταῦθα ἔκειντο αἱ δύο πόλεις, Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι, περὶ ἃς συγκεφαλαιοῦται κατὰ μέγα μέρος ὁ πρῶτος ὁ [illegible] Ἑλληνισμοῦ. Καὶ [illegible] αὕτη τοῦ μεγά- [illegible] καὶ εὐπορίαν [illegible] ὅλα αὐτοῦ τὰ [illegible]. Ἀλλὰ τὰ τέκνα ταῦτα οὔτε ὀλιγαρκῆ ἦσαν οὔτε νωθρά, δὲν ηὐχαριστοῦντο εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς μερίδα τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ἀλλ᾽ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κατασκευάσωσιν ἰδίαν περιουσίαν. Ὅθεν δὲν ἔπαυσαν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τῶν πρώτων τούτων ἱστορικῶν χρόνων ἀναχωροῦντα ἀπὸ τοῦ πατρικοῦ οἴκου, διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, πρὸς ἀνατολάς, πρὸς μεσημβρίαν, πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς βορρᾶν, εἰς ἀναζήτησιν καλ-

λιτέρας τύχης, καὶ κτίζοντα, ἁπανταχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, ἀναριθμήτους ἀποικίας, ὧν τινες ἀπέβησαν ἰσχυρόταται, ἅπασαι δὲ ἐπενήργησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς τὴν τύχην τῆς μητροπόλεως.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐκτείνεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τὸ ὁποῖον ἔκπαλαι ἦτο τοσοῦτον ἑλληνικὸν ὥστε οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐκάλουν αὐτὸ *ἡμετέραν θάλασσαν, καθ' ἡμᾶς θάλασσαν*. Αἱ δύο αὐτοῦ ἀκταί, πλησιάσασαι ἀμοιβαίως πρὸς βορρᾶν, σχηματίζουσι τὸν στενὸν τοῦ Ἑλλησπόντου πορθμόν· ἔπειτα δέ, ἀποχωριζόμεναι αἰφνιδίως καὶ ἀναχωρήσασαι ἡ μὲν πρὸς δυσμὰς ἡ δὲ πρὸς ἀνατολάς, ἀνοίγουσι δεξαμενὴν μεγάλην, ἐν ᾗ τὸ πέλαγος τοῦτο ἁπλοῦται μέχρις οὗ, φθάσαν εἰς τὸν μεταξὺ τῆς πελοποννησιακῆς ἄκρας Μαλέας καὶ τῆς νήσου Κρήτης πορθμόν, ἐκρέει δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἔτι μεγαλυτέραν δεξαμενὴν τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Αἱ πολυάριθμοι νῆσοι, αἵτινες, ὡς ἐπίγειόν τινα ἀστερωπὸν οὐρανόν, κοσμοῦσι τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς τρία κυριώτατα συστήματα· τὰς νήσους τὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου· τὰς νήσους τὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῆς χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τὴν Κρήτην, ἥτις ἀποτελεῖ ἅμα μὲν τὸ μεσημβρινὸν μεταξὺ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης σύνορον, ἅμα δὲ τὸ κυριώτατον τμῆμα τῆς γεφύρας ἥτις συνάπτει πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ συμπληροῦται ἀφ' ἑνὸς διὰ τῶν Κυθήρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς Καρπάθου καὶ τῆς Ῥόδου.

Νόμισμα Πανευβοϊκόν

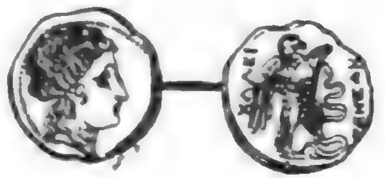
(Νύμφη Εὔβοια καὶ ταῦρος)

Νομίσματα Εὐβοϊκῶν πόλεων : Ἐρετρίας

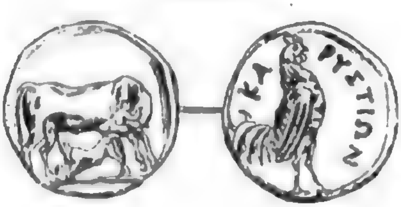
(Ταῦρος καὶ ὀκτάπους)

Χαλκίδος

(Νύμφη Χαλκίς, ἀετὸς καὶ ὄφις)

Καρύστου

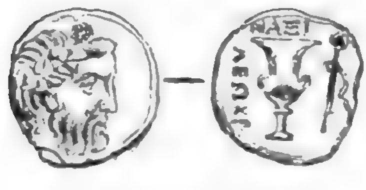

(Ἀγελὰς καὶ μόσχος καὶ ἀλεκτρυών)

Ὁ μακρὸς καὶ στενὸς σκελετὸς τῆς Εὐβοίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχεια τῶν ὀρεινῶν σειρῶν τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄθρυος, αἵτινες, προβαίνουσαι πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, σχηματίζουσι προσέτι τὴν Ἄνδρον, τὴν Τῆνον, τὴν Μύκονον, τὴν Δῆλον, τὴν Νάξον, τὴν Ἀμοργόν· πάλιν δὲ ὡς συνέχεια τῆς τοῦ Σουνίου ἄκρας λογίζονται ἡ Κέως, ἡ Κύθνος, ἡ Σέριφος, ἡ Φολέγανδρος, ἡ Σίκινος, ἡ Γύαρος, ἡ Σῦρος, ἡ Πάρος καὶ ἡ Ἀντίπαρος· τελευταῖον ἡ Κίμωλος, ἡ Μῆλος καὶ ἡ Θήρα προέκυψαν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης, δι' ἡφαιστείων ἐκρήξεων. Αἱ νῆσοι αὗται, πλὴν τῆς Εὐβοίας, ὠνομάζοντο τὸ πάλαι Κυκλάδες καὶ Σποράδες· καὶ Κυκλάδες μὲν ἰδίως ἐλέγοντο αἱ ἀμέσως τὴν ἱερὰν τῆς Δήλου νῆσον περικυκλοῦσαι, Σποράδες δὲ αἱ μᾶλλον διεσπαρμέναι καὶ μεμονωμέναι.

'Αλλ' ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι δὲν ἐπεκράτει πολλὴ ἀκρίβεια περὶ τὴν χρῆσιν καὶ διάκρισιν τῶν ὀνομάτων τούτων· σήμερον δὲ ἅπασαι αἱ νῆσοι ἐκεῖναι ὀνομάζονται Κυκλάδες. Πρὸς τούτοις τὸ πάλαι αἱ νῆσοι αὗται, τοὐλάχιστον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐλέγοντο κατοικούμεναι, ὡς καὶ ἡ Εὔβοια, καὶ ἡ 'Αττική, ὑπὸ τῆς 'Ιωνικῆς φυλῆς· ἐξαιρέσει τῶν Στύρων καὶ τῆς Καρύστου, τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς νήσου Κύθνου, ὧν οἱ κάτοικοι ἐλέγοντο Δρύοπες, καὶ τῆς Μήλου καὶ τῆς Θήρας, αἵτινες ἦσαν ἀποικίαι τῆς Σπάρτης. 'Επὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ἤτοι κατὰ τὴν ὀγδόην καὶ τὴν ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, ἐπισημόταται τῆς Εὐβοίας πόλεις ἀναφαίνονται ἡ παρὰ τὸν στενώτατον πορθμὸν τὸν χωρίζοντα τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς Βοιωτίας Χαλκίς, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀνατολικονότιον τῆς Χαλκίδος, ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλίας κειμένη, 'Ερέτρια· ἡ Χαλκὶς καὶ ἡ 'Ερέτρια κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς νήσου, ἡ δ' 'Ερέτρια καί τινας τῶν Κυκλάδων, τὴν "Ανδρον, τὴν Τῆνον, τὴν Κέω καὶ ἄλλας. 'Οπόσον δὲ πλούσιαι καὶ ἐμπορικαὶ ἦσάν ποτε αἱ δύο αὗται πόλεις, πολὺ βεβαίως πλουσιώτεραι καὶ ἐμπορικώτεραι τότε τῶν 'Αθηνῶν, μαρτυρεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔκ τε τῶν πολυαρίθμων ἀποικιῶν τὰς ὁποίας ἵδρυσαν, καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὸ εὐβοϊκὸν λεγόμενον τάλαντον, περὶ οὗ ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν, ἦτο ἐν χρήσει εἰς μέγα τῆς 'Ελλάδος μέρος. 'Επεκράτει δὲ καὶ ἐν 'Αθήναις μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Σόλωνος διενεργηθείσης ἐλαττώσεως, κατὰ 27 τοῖς ἑκατόν, ὡς προεξεθέσαμεν. "Εκτοτε προέκυψε τρίτον τάλαντον, τὸ ἀττικόν, διάφορον τοῦ τε αἰγινητικοῦ καὶ τοῦ εὐβοϊκοῦ καὶ ἔχον ἀναλογίαν πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ὡς 3 πρὸς 5, πρὸς δὲ τὸ δεύτερον ὡς 18 πρὸς 25. 'Εν γένει δὲ ἀπὸ τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος μετεβλήθη ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς 'Ελλάδος· ὅσῳ ὑψοῦνται αἱ 'Αθῆναι τόσῳ πίπτουσιν ἡ Χαλκὶς καὶ ἡ 'Ερέτρια. Εἴδομεν πρὸ ὀλίγου τοὺς Χαλκιδεῖς κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν 'Αθηναίων· μετ' ὀλίγον δὲ θέλομεν ἰδεῖ ἅπασαν τὴν Εὔβοιαν καὶ ὅλας τὰς Κυκλάδας ὑποκυπτούσας εἰς τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τῶν 'Αθηνῶν. 'Εκ δὲ τῶν Κυκλάδων τούτων ἰσχυροτάτη μέν, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ἱστορικοὺς χρόνους, ἦτο ἡ Νάξος, ἥτις, πλὴν τῆς ἀξιολόγου αὐτῆς ναυτικῆς δυνάμεως, συνεκρότει στρατὸν 8.000 ὁπλιτῶν καὶ ἐκυριάρχει τινῶν ἐκ τῶν ἄλλων νήσων· λαμπροτάτη δὲ πασῶν ἡ σήμερον τοσοῦτον ἀφανὴς Δῆλος, διότι ἐνταῦθα ἐτελεῖτο μεγάλη περιοδική, εἰς τιμὴν τοῦ 'Απόλλωνος, πανήγυρις, ἧς μετεῖχον πᾶσαι αἱ ἰωνικαὶ πόλεις, αἵ τε νησιωτικαὶ καὶ αἱ ἠπειρωτικαί. 'Η πανήγυρις αὕτη ἤκμαζεν ἰδίως ἐν τῇ ἑβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε καὶ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ σῳζομένου ὁμηρικοῦ εἰς 'Απόλλωνα ὕμνου. Τὸ πλῆθος τῶν συρρεόντων ἐκεῖ πλοίων, τὸ κάλλος τῶν γυναικῶν, ἡ πολυτέλεια τῶν κοσμημάτων αὐτῶν, οἱ ποικίλοι, ἀθλητικοί, μουσικοί, ὀρχηστικοί, ἀγῶνες, τὰ πάντα μαρτυροῦσι τὴν τότε εὐπορίαν καὶ εὐημερίαν τῶν ἰωνικῶν πόλεων· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ χάρις καὶ ἡ εὐφροσύνη τῆς ἑορτῆς ὥστε ὁ ποιητὴς ἀνακράζει ὅτι θεωρῶν τις τοὺς "Ιωνας ἐνταῦθα ἠθροισμένους ἔλεγεν ὅτι οἱ μάκαρες ἐκεῖνοι δὲν θέλουσιν οὔτε ἀποθάνει οὔτε γηράσει ποτέ.

Νόμισμα Νάξου

(Διόνυσος, Κάνθαρος)

Φαίη κ' ἀθανάτους καὶ ἀγήρως ἔμμεναι αἰεί,
ὃς τότ' ἐπαντιάσει, ὅτ' 'Ιάονες ἀθρόοι εἶεν.

'Αλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ τύχη ἔμελλε νὰ διαλύσῃ τὸ χρυσοῦν τοῦτο ὄνειρον τοῦ ποιητοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος αἱ κατὰ τὴν μικρὰν 'Ασίαν ἰωνικαὶ πόλεις

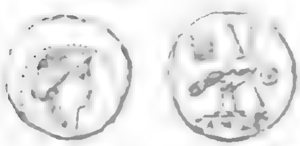
κατεκτήθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου· ἐντεῦθεν ἡ ἐν Δήλῳ πανήγυρις [illegible] νὰ παρακμάζῃ, [illegible] ἀνέλαβε νέαν ζωὴν [illegible] διὰ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι.

Ἡ στοὰ τῶν λεόντων ἐν Δήλῳ

Αἱ δὲ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικαὶ ἐκεῖναι ἀποικίαι, ὧν τοσάκις ἤδη ἐμνήσθημεν, ἔκειντο ἐπί τε τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην νευούσης μεγάλης ταύτης ἀσιανῆς χερσονήσου καὶ ἐπὶ τῶν παρακειμένων νήσων, ὧν αἱ ἐπισημότεραι ἦσαν ἡ Λέσβος, ἡ Χίος, ἡ Σάμος καὶ ἡ Ρόδος. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἱδρύθησαν πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ συνδέονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως μετὰ τῶν θρυλουμένων μεγάλων ἐντὸς τῆς κυρίας Ἑλλάδος ἐπιδρομῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Βοιωτῶν, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Δωριέων. Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἕνεκα τῆς κατακτήσεως ταύτης, μία τῶν Ἀχαιῶν μοῖρα ἐξελθοῦσα τῆς Πελοποννήσου εἰς Βοιωτίαν καὶ παραλαβοῦσα ἐντεῦθεν πολλοὺς κοινωνοὺς τῆς ἐπιχειρήσεως, διὰ τὴν συμβαίνουσαν τότε καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀναστάτωσιν, ὡς ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ εἰσβολῆς τῶν Βοιωτῶν τῆς Θεσσαλίας, ἐπορεύθη διὰ τῆς τελευταίας ταύτης εἰς Θρᾴκην καὶ ἐκεῖθεν διαπεράσασα εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἔκτισεν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου βόρεια ταύτης παράλια τὰς αἰολικὰς ἀποικίας, οὕτως ὀνομασθείσας διότι οἱ Ἀχαιοὶ ἀνεμίχθησαν καθ' ὁδὸν μετὰ πλείστων Βοιωτῶν καὶ Θεσσαλῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀνήκοντες εἰς τὴν αἰολικὴν φυλήν. Ἑτέρα δὲ Ἀχαιῶν μοῖρα ἐξέβαλεν ἀπὸ τῆς Αἰγιαλείας τῆς Πελοποννήσου τοὺς Ἴωνας,

Νόμισμα Σάμου

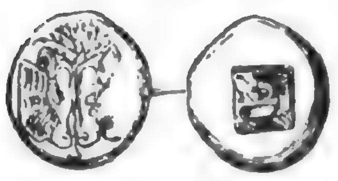
(Ἥρα, ἴσως τὸ κτῆνος τῆς [illegible] ἐπὶ [illegible] καὶ θύρσος)

μεταβάντας εἰς τὴν Ἀττικήν· καὶ οἱ ἐκ Μεσσηνίας ἐκχωρήσαντες Πύλιοι μετὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν Νηλειδῶν κατέφυγον ὡσαύτως εἰς τὴν Ἀττικήν, ὅπου οἱ Νηλεῖδαι λέγονται καταλαβόντες καὶ αὐτὴν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, διὰ Μελάνθου. Ἐντεῦθεν δέ, διά τε τὴν συμφόρησιν τοσούτου πλήθους καὶ ἕνεκα διενέξεων τῶν παίδων Κόδρου τοῦ Μελάνθου, ἐγένετο μετ' οὐ πολύ, εἰς τὰ πρὸς νότον τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς περὶ ταῦτα νήσους, ἡ μεγάλη ἰωνικὴ ἀποικία, ἡ οὕτω κληθεῖσα διότι ὥρμησεν ἐξ Ἀθηνῶν, τῆς κατ' ἐξοχὴν ἰωνικῆς πόλεως. Τελευταῖον ἀπὸ τῶν δωρικῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου λέγονται ἐκπεμφθεῖσαι αἱ ἀποικίαι τῆς τε νοτιωτέρας ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν περὶ ταύτην νήσων.

Ὁ ἱστορικὸς ἔλεγχος τῶν παραδόσεων τούτων ἐγένετο ἤδη ἐν τοῖς κεφαλαίοις Β'

καὶ Δ΄. Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων εὑρίσκομεν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς περὶ τὰ παράλια ταῦτα νήσους, τρεῖς ἀποικιῶν ὁμάδας, αἵτινες ὀνομάζονται πρὸς βορρᾶν μὲν αἰολικαὶ ἀποικίαι, ἐν τῷ μέσῳ δὲ ἰωνικαί, πρὸς νότον δὲ δωρικαί. Αἱ ἀρχαιόταται αἰολικαὶ ἀποικίαι ἦσαν δώδεκα· Τῆμνος, Λήρισσαι, Νέον τεῖχος, Κύμη, Αἰγαῖαι, Μύρινα, Γρύνεια, Κίλλα, Νότιον, Αἰγιρόεσσα, Πιτάνη καὶ Σμύρνη. Αἱ ἕνδεκα πρῶται ἔκειντο πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας καὶ ἦσαν πᾶσαι συμπεπυκνωμέναι περὶ τὸν Ἐλαϊτικὸν κόλπον, τὸν σήμερον λεγόμενον κόλπον τοῦ Σανδερλῆ ἢ Τσαντερλῆ, ἐνῷ ἡ δωδεκάτη, ἡ Σμύρνη, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ ὄρους Σιπύλου, εἰς πολλὴν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀπόστασιν, διὸ καὶ πρωιμώτατα ἀπεσπάσθη ἀπὸ αὐτῶν καὶ συνετάχθη μετὰ τῶν ἰωνικῶν. Παρεκτὸς τούτων αἰολικαὶ ἀποικίαι ἦσαν αἱ παρακείμεναι νῆσοι, Λέσβος, Τένεδος καὶ Ἑκατόννησοι, ἔτι δὲ πλεῖσται ἄλλαι πόλεις περὶ τὸ ὄρος Ἴδης, ἐν Τρῳάδι, καὶ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐρωπαϊκῇ Θράκῃ, κτισθεῖσαι ἅπασαι ὑπὸ τῆς Λέσβου καὶ τῆς Κύμης καὶ τῆς Τενέδου. Καὶ ἐκ μὲν τῶν πρεσβυτέρων ἠπειρωτικῶν ἀποικιῶν ἀρχαιοτάτη καὶ ἰσχυροτάτη ἦτο ἡ Κύμη, ἐκ δὲ τῶν νησιωτικῶν μάλιστα λόγου ἀξία ἡ Λέσβος, ἥτις εἶχε κατ' ἀρχὰς ἓξ πόλεις· Μυτιλήνην, Μήθυμναν, Ἄντισσαν, Ἐρεσσόν, Πύρραν καὶ Ἀρίσβαν, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Μηθυμναίων τὰς λοιπὰς πέντε, ἐξ ὧν ἐπιφανεστάτη ἦτο ἡ Μυτιλήνη. Περὶ ταύτης διεσώθησαν καὶ ἱστορικαί τινες εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἕκτης. Ἤκμαζον τότε ἐν Μυτιλήνῃ ὀνόματα περίφημα, Πιττακός, εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ λυρικὸς ποιητὴς Ἀλκαῖος καὶ ἡ Σαπφώ, περὶ ἧς καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν μέχρι τινὸς ὅ,τι ἔλεγον ἤδη οἱ ἀρχαῖοι· «θαυμαστόν τι χρῆμα· οὐ γὰρ ἴσμεν ἐν τῷ τοσούτῳ χρόνῳ τῷ μνημονευομένῳ φανεῖσάν τινα γυναῖκα ἐνάμιλλον ἐκείνῃ, οὐδὲ κατὰ μικρόν, ποιήσεως χάριν». Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πολλαὶ ἐπεκράτουν ἐν Μυτιλήνῃ ἔριδες καὶ πολλοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἀνεφάνησαν τύραννοι, μέχρις οὗ οἱ Μυτιληναῖοι ἐπέτρεψαν τὰ πράγματα εἰς τὸν Πιττακόν, ἀναγορεύσαντες αὐτὸν ἐπὶ δέκα ἔτη αἰσυμνήτην (1), ὅ ἐστιν ἀπόλυτον

Σφαιρικὸν τετράδραχμον Λέσβου

(Δύο κεφαλαὶ ταύρων καὶ κοῖλον τετράγωνον)

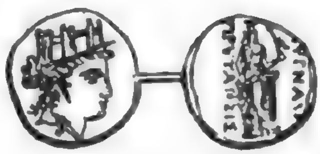
---

(1) Αἰσυμνήτης (ἐκ τοῦ ῥήμ. ***αἰσυμνᾶν*** (ἐκ τοῦ ὑποτιθεμένου ἐπιθέτου αἴσυμνος) = ἑκάστῳ ἀποδιδόναι τὸ ἑαυτοῦ μέρος) ἐσήμαινεν ἀρχῆθεν καὶ κυριολεκτικῶς ***κριτής, διαιτητής, δικαστής*** (Ὀδυσσ. Θ 258 «αἰσυμνῆται κριτοὶ ἐννέα δήμιοι, οἳ κατ' ἀγῶνας εὖ πρήσσεσκον ἕκαστοι». Τὴν ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων δοθεῖσαν τῷ Πιττακῷ ἀρχὴν ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Γ' 14) ἀνάγει εἰς τὸ τρίτον ὑπ' αὐτοῦ θεωρούμενον εἶδος τῆς μοναρχίας, περὶ οὗ λέγει «ἕτερον δ' (εἶδος) ὅπερ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, οὓς καλοῦσιν αἰσυμνήτας. Ἔστι δὲ τοῦθ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ***αἱρετὴ τυραννίς***.. εἶχον δ' οἱ μὲν διὰ βίου τὴν ἀρχὴν ταύτην, οἱ δὲ μέχρι τινῶν ὡρισμένων χρόνων ἢ πράξεων, οἷον εἵλοντό ποτε Μυτιληναῖοι Πιττακὸν πρὸς τοὺς φυγάδας, ὧν προειστήκεσαν Ἀντιμενίδης καὶ Ἀλκαῖος ὁ ποιητής· δηλοῖ δ' ὁ Ἀλκαῖος ὅτι τύραννον εἵλοντο τὸν Πιττακὸν ἔν τινι τῶν σκολιῶν μελῶν· ἐπιτιμᾷ γὰρ ὅτι «***τὸν κακοπάτριδα*** Πιττακὸν πόλιος τῆς ἀχόλου καὶ βαρυδαίμονος ἐστήσαντο τύραννον μέγ' ἐπαινέοντες ἀολλέες». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ ἐν ἐπιστολῇ Θάλητος πρὸς Σόλωνα περὶ αἰσυμνητείας τάδε· «Εἰ δ' ἀσχαλήσεις ὅτι καὶ Μιλήσιοι τυραννεόμεθα, ἐχθαίρεις γὰρ πάντας αἰσυμνήτας».

Ἐκ τῶν ῥήσεων τούτων ἐξάγεται ὅτι αἱ λ. ***αἰσυμνήτης*** (ἢ αἰσυμνητήρ) καὶ ***αἰσυμνητεία*** ἀπὸ τῆς πρώτης ἐννοίας τοῦ ***κριτὴς καὶ διαιτητὴς*** μετέστη εἰς τὴν τῆς ***τυραννίδος*** καθ' οὓς χρόνους πᾶσα ἀρχὴ μοναρχικὴ ἐκ τοῦ πλήθους ἐκπηγάζουσα ἐκαλεῖτο ***τυραννίς***. Ἄλλως ἡ αἰσυμνη-

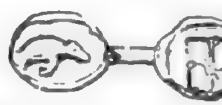
ἄρχοντα τῆς πόλεως. Ὁ Πιτταχὸς εἶχεν ἤδη διαπρέψει εἴς τινα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πόλεμον, περὶ τοῦ Σιγείου, προγενέστερον, ὡς φαίνεται, τοῦ προαναφερθέντος ἐπὶ Πεισιστράτου πολέμου. Ὁ Πιττακός, ἄγων τότε τὸν στρατὸν τῶν Μυτιληναίων, ηὐτύχησε νὰ θανατώσῃ ἐν μονομαχίᾳ τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων Φρύνωνα· ἀλλ' ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀμφίρροπος, καί ποτε, τραπέντων τῶν Μυτιληναίων, ὁ Ἀλκαῖος, ὅστις συνηγωνίσθη μετ' αὐτῶν ὡς ὁπλίτης, ἔφυγε μετὰ τῶν ἄλλων, ῥίψας τὰ ὅπλα, τὸ δὲ παραδοξότερον εἶχε τὴν ἀφέλειαν νὰ ὁμολογήσῃ, ἐν μιᾷ τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ, τὸ ἀτύχημα, ὅπως προγενέστερός τις ἕλλην ποιητὴς ὁ Ἀρχίλοχος, καὶ ἄλλος μεταγενέστερος ξένος, ὁ λατῖνος Ὁράτιος, ἐνῷ, ἂν τοιαύτη συμφορὰ συνέβαινεν εἰς τὸν φιλοτιμότερον Τυρταῖον, δὲν ἤθελε βεβαίως οὗτος ἐπιζήσει. Ὁ δὲ Πιττακός, γενναῖος ἀναδειχθεὶς ἐν πολέμῳ, ἐφημίσθη καὶ ἐν εἰρήνῃ διὰ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν χρηστότητα, ῥυθμίσας μὲν ἐπιεικῶς τὰ πράγματα, ἀποθέσας δὲ μετὰ τὴν δεκαετίαν τὴν ἀρχήν, ἂν καὶ πικρότατα λοιδορεῖται ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου Ἀλκαίου εἰς τὰ στασιωτικὰ καλούμενα τούτου ποιήματα. Ἀλλ' ὁ Πιττακὸς δὲν ἐφρόντισεν, ὡς ὁ σύγχρονος, καί, καθὰ λέγεται, φίλος αὐτοῦ Σόλων, νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν μέλλουσαν τῆς πατρίδος του τύχην δι' ἐπιτηδείας τοῦ πολιτεύματος διορθώσεως· ἐξ οὗ συνάγεται πάλιν ἡ τοῦ Σόλωνος ὑπεροχή. Τί δ' ἀπέγιναν τὰ κατὰ τοὺς Μυτιληναίους μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πιττακοῦ, τὸν συμβάντα κατὰ τὴν 52 ὀλυμπιάδα, ἤτοι μεταξὺ τοῦ 572 καὶ 568 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ἄδηλον.

Νομίσματα Ἐφέσου

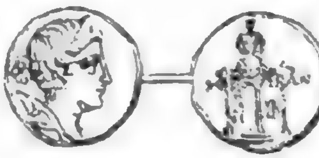
(Ἄρτεμις καὶ ἄγαλμα Ἀρτέμιδος μὲ τὰς χεῖρας τεταμένας καὶ κοσμουμένας διὰ ταινιῶν)

Φωκαίας

(Φώκη καὶ κοῖλον τετράγωνον)

Σμύρνης

(Κεφαλὴ Κυβέλης μὲ στέμμα πυργωτὸν καὶ Κυβέλη στηριζομένη ἐπὶ στήλης καὶ κρατοῦσα τὴν Νίκην)

Δώδεκα ἦσαν καὶ αἱ πρὸς νότον τῶν αἰολικῶν κείμεναι ἰωνικαὶ πόλεις· Φώκαια, Κλαζομεναί, Χίος, Ἐρυθραί, Τέως, Λέβεδος, Κολοφών, Ἔφεσος, Σάμος, Πριήνη, Μυοῦς, Μίλητος. Αἱ πόλεις αὗται συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον

τεία τοῦ Πιτταχοῦ ἐξεταζομένων τῶν αἰτίων καὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς δὲν διέφερε κατ' οὐσίαν τῆς τοῦ Σόλωνος νομοθετικῆς ἐξουσίας, μόνον δὲ οἱ χαρακτῆρες τῶν δύο ἀνδρῶν φαίνονται διαφέροντες ἀλλήλων. Τὸ ὅτι τὸν Πιττακὸν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι αὐτῷ ἀριστοκρατικοὶ ἐκάλουν τύραννον καὶ κακόπατριν οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν σπουδαίαν ὡς πρὸς τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἥτις ἦν *αἰσυμνητεία* καὶ οὐχὶ *τυραννίς*. Ἄξιον δὲ σημειώσεως καὶ ὅτι ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς παραβάλλων τὴν αἰσυμνητείαν πρὸς τὴν παρὰ Ρωμαίοις δικτατορίαν θεωρεῖ ταύτην παρ' Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ληφθεῖσαν (ἴδ. Διον. Ἁλ. Ρωμ. Ἀρχαιολ. Ε' 73 «Δοκοῦσι δέ μοι καὶ τοῦτο παρ' Ἑλλήνων οἱ Ρωμαῖοι τὸ πολίτευμα (τὸ τῆς δικτατωρίας) λαβεῖν. Οἱ γὰρ *αἰσυμνῆται* καλούμενοι τὸ ἀρχαῖον, ὡς ἐν τοῖς περὶ βασιλείας ἱστορεῖ Θεόφραστος, *αἱρετοί τινες* ἦσαν *τύραννοι*· ᾑροῦντο δ' αὐτοὺς αἱ πόλεις οὔτ' εἰς ἀόριστον χρόνον οὔτε συνεχῶς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς καιρούς, ὁπότε δόξειε συμφέρον καὶ εἰς ὁπόσον χρόνον ὥσπερ καὶ οἱ Μυτιληναῖοι ποθ' εἵλοντο Πιττακόν».

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου λεγόμενα παρατηρητέον ὅτι καὶ αἱ λατινικαὶ πόλεις πᾶσαι, ὧν πολλαὶ ἦσαν ἀρχαιότεραι τῆς Ρώμης, εἶχον τὴν ἀρχὴν τοῦ **δικτάτωρο**ς, ἀλλ' ὁ δικτάτωρ παρ' αὐτοῖς ἦν ἁπλῶς ὁ ἄρχων ἢ πρόεδρος τῆς πολιτείας, ὅπως οἱ νῦν πρόεδροι τῶν δημοκρατουμένων πολιτειῶν· τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ καὶ ἡ κλῆσις *ἄρχων τοῦ λαοῦ* (magister populi).

ἔκειτο πρὸς βορρᾶν τῆς ἄκρας Μυκάλης,πλησίον τῆςΠριήνης,μεταξὺ'Εφέσου καὶΜιλήτου, καὶ ἦτο καθωσιωμένον εἰς τὸν Ποσειδῶνα· ἀλλ' ὁ δεσμὸς οὗτος ἦτο θρησκευτικὸς μᾶλλον ἢ πολιτικός, ὥστε αἱ Ἰωνικαὶ πόλεις ἤκμασαν διὰ τῆς ἰδίας ἑκάστη ἐνεργείας καὶ ὄχι διὰ κοινῆς συμπράξεως. Μεγίστη δὲ καὶ ἀξιολογωτάτη πασῶν ἀνεδείχθη ἡ Μίλητος, μάλιστα διὰ τὸ ἐμπόριον αὐτῆς. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο. ἐγίνετο ἰδίως εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ παράλια οἱ Μιλήσιοι ἔκτισαν περὶ τὰς ἑκατὸν νέας ἀποικίας. Ἀλλὰ καὶ διὰ ξηρᾶς αἱ ἐμπορικαὶ τῆς Μιλήτου σχέσεις ἐξετείνοντο μέχρι τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ἀσίας. Εἶχε δὲ ἡ πόλις αὕτη τέσσαρας λιμένας καὶ ἐξαίρετον δύναμιν, διατελέσασα ἐπί τινα χρόνον τὸ μέγιστον ἑλληνικὸν ἐμπορεῖον, μηδὲ παραχωροῦσα τὰ πρωτεῖα καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον, εἰμὴ εἰς μόνην τὴν Καρχηδόνα. Ἐνῷ δὲ οἱ Μιλήσιοι ἐμπορεύοντο πρὸς βορρᾶν ἰδίως καὶ πρὸς ἀνατολάς, οἱ Φωκαεῖς ἐναυτίλλοντο μᾶλλον πρὸς δυσμάς, εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὰς νήσους τῆς Μεσογείου, ὅπου ἔκτισαν νέας ἄλλας ἀποικίας.

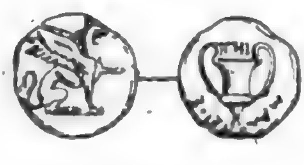
Πάλιν δέ, πρὸς νότον τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν, ἔκειντο αἱ δωρικαί, ἀποτελοῦσαι κατ' ἀρχὰς ἑξάπολιν ὁμοσπονδίαν, περὶ τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Τριοπίου Ἀπόλλωνος, τὸ ὁποῖον ὑψοῦτο ἐπὶ τοῦ Τριοπίου ἢ Ἱεροῦ ἀκρωτηρίου, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν νοτιοδυτικωτάτην ἄκραν ὅλης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Αἱ μετέχουσαι τοῦ ἱεροῦ πόλεις ἦσαν ἐπὶ μὲν τῆς στερεᾶς ἡ Ἁλικαρνασσὸς καὶ ἡ Κνίδος, ἐπὶ δὲ τῶν νήσων ἡ Κῶς καὶ αἱ τρεῖς τῆς Ρόδου πόλεις, Λίνδος, Ἰαλυσὸς καὶ Κάμειρος, διότι ἡ πόλις Ρόδος δὲν ἐκτίσθη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, τῷ 408 πρὸ Χριστοῦ. Ἀλλ' ἡ Ἁλικαρνασσὸς ἀπεκλείσθη ἔπειτα τοῦ κοινοῦ ἱεροῦ, διά τινα πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἀσέβειαν ἑνὸς τῶν πολιτῶν αὐτῆς· ὥστε ἡ ὁμοσπονδία ἔμεινε πεντάπολις. Ὑπῆρχον δὲ περὶ τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄλλαι πολλαὶ δωρικαὶ πόλεις, καίτοι μὴ μετέχουσαι τοῦ κοινοῦ ἱεροῦ· ἐπὶ μὲν τῆς στερεᾶς ἡ Μύνδος, ἡ Φάσηλις, ἐπὶ δὲ τῶν παρακειμένων νήσων ἡ Ἀστυπάλαια, ἡ Κάλυμνα, ἡ Νίσυρος, ἡ Κάρπαθος, ἡ Σύμη, ἡ Τῆλος, ἡ Κάσος, ἡ Χαλκεία καὶ ἄλλαι.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀποικίαι, μάλιστα δὲ αἱ ἰωνικαί, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον αἱ αἰολικαί, ἐπέδωκαν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τὸν πεζὸν λόγον, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν τέχνην· περὶ τὰ πλεῖστα δὲ τούτων ἠσχολήθησαν καὶ ηὐδοκίμησαν πρωιμώτερον τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἰδίως διότι ἔλαβον πρωιμωτέραν σχέσιν μετὰ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἀρχαιότατοι ἐπικοὶ καὶ λυρικοὶ ποιηταὶ ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀποικίας ταύτας ἢ εἰς τὰς πρὸς ἐκείνας συγγενεστάτας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους· Ὅμηρος, Στασῖνος, Ἄσιος, Λέσχης, Πείσανδρος, Ἀρχίλοχος, Ἀλκαῖος, Σαπφώ, πλεῖστοι ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος, ὡς λέγεται, γράψας εἰς πεζὸν λόγον, ἐν τῇ ἕκτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, Φερεκύδης, ἐγεννήθη εἰς Σῦρον, Ἴων λογιζόμενος τό τε γένος καὶ τὴν παιδείαν· ἀρχαιότατος δὲ λογογράφος, ὡς ὠνομάζοντο μέχρι τοῦ Ἡροδότου οἱ ἱστορικοί, ἦτο Κάδμος ὁ μιλήσιος· καὶ ὀνομαστότατοι ἐπίσης ὑπῆρξαν ὁ μιλήσιος ὡσαύτως Ἑκαταῖος καὶ ὁ λέσβιος Ἑλλάνικος, ἂν καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἐνταῦθα πρὸς τούτοις ἐγένοντο, ἐν τῇ ἕκτῃ ἑκατονταετηρίδι, τὰ πρῶτα τῆς ὑψηλοτέρας φιλοσοφίας δοκίμια, ἥτις ἀνηρεύνησε τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων καὶ παρεξετράπη μὲν εἰς πολλὰς πλάνας ἀλλὰ διὰ τοῦ ζητητικοῦ αὐτῆς πνεύματος προπαρεσκεύασε τὴν ὁδὸν τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης ἀληθεστέρας ἐπιστήμης· διότι Θαλῆς ὁ μιλήσιος ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας, Σάμιος δὲ ἦτο ὁ Πυθαγόρας, ὁ πατὴρ τῆς ἰταλικῆς σχολῆς, καὶ Κολοφώνιος ὁ Ξενοκράτης, ὁ τῆς ἐλεατικῆς φιλοσοφίας ἀρχηγέτης. Ἐνταῦθα ἐπὶ τέλους παρήχθησαν τὰ πρῶτα τῆς ἀρχι-

τεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς ἔργα, αἵτινες ἔμελλον βραδύτερον τοσοῦτον λαμπρῶς νὰ τελειοποιηθῶσιν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ὁ χῖος Γλαῦκος (1) λέγεται ἐπινοήσας την τέχνην τῆς τοῦ σιδήρου χωνεύσεως, καὶ ὁ σάμιος Ροῖκος ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, φημίζεται ὡς εὑρέτης τῆς χυτῆς διαμορφώσεως τοῦ χαλκοῦ· ἀμφότερα δὲ ταῦτα ἀποδίδονται εἰς χρόνους ὀλίγον τοῦ 600 ἔτους προγενεστέρους. Καὶ οἱ δύο ἀρχαιότατοι ἑλληνικοὶ ναοὶ ἦσαν ὁ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ καὶ ὁ τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ, ὧν ὁ πρῶτος ἤρξατο κατασκευαζόμενος ὑπὸ τοῦ σαμίου Θεοδώρου μικρὸν πρὸ τοῦ 600 ἔτους, ὁ δὲ δεύτερος ὑπὸ τοῦ σαμίου Ῥοίκου περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Ὥστε τὰ πρῶτα μεγάλα οἰκοδομήματα τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ Πεισιστράτου, εἶναι μεταγενέστερα.

Ἀλλ' αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικαὶ αὗται ἀποικίαι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἱδρυθῶσι καὶ δὲν εἶχον ἀκμάσει ἐν ἀνέσει ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰμὴ διότι οἱ ἰθαγενεῖς τῶν χωρῶν τούτων κάτοικοι συνέκειντο ἐκ πολλῶν μικρῶν ἐθναρίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλληλομαχούντων. Ἅμα ὅμως προέκυψεν ἐνταῦθα μεγαλύτερόν τι καὶ ἰσχυρότερον κράτος, αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἔμελλον νὰ κινδυνεύσωσι τὸν ἔσχατον κίνδυνον, διότι μὴ οὖσαι, ὡς εἴδομεν, συνδεδεμέναι δι' οὐδενὸς στενοῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ, μὴ ἀποτελοῦσαι ἓν κράτος συμπαγές, ἔμελλον νὰ ἐκτεθῶσι, διῃρημέναι καὶ μεμονωμέναι, εἰς τὰς προσβολὰς ἀντιπάλου κραταιοτέρου. Τοῦτο συνέβη περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐβασίλευεν, ἀπὸ τοῦ 559 μέχρι τοῦ 546, τῆς Λυδίας, χώρας παρακειμένης εἰς τὰς ἰωνικὰς ἀποικίας, ὁ φιλόδοξος καὶ πολυθρύλητος διὰ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ Κροῖσος.

Νόμισμα Τέω

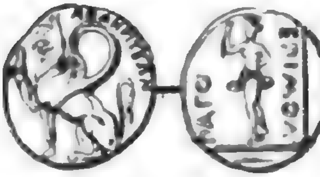
(Γρύφων καὶ Διονυσιακὸς Κάνθαρος)

Ἤδη τινὲς τῶν προκατόχων αὐτοῦ εἶχον ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ἀποικιῶν τούτων, ἀλλὰ περισπασθέντες ὑπὸ ἄλλων πολεμίων ἠναγκάσθησαν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς αὐτάς. Ὁ δὲ Κροῖσος ἀπέβη εὐτυχέστερος. Εἰς μάτην ὁ Θαλῆς ὁ μιλήσιος, ὅστις δὲν ἠσχολεῖτο μόνον περὶ φιλοσοφικὰ θεωρήματα ἀλλ' εἶχε πολλὴν πεῖραν καὶ τῶν πρακτικωτέρων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων, διὸ καὶ συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, εἰς μάτην προέτρεψεν οὗτος τοὺς ὁμογενεῖς νὰ συγκροτήσωσιν εἰς Τέων, ὡς κεντρικωτέραν πόλιν, κοινὸν τῶν Ἰώνων βουλευτήριον, εἰς ὃ αἱ λοιπαὶ πόλεις νὰ ὑποτάσσωνται ὡς ἁπλοῖ δῆμοι, ὅπως ἐγένετο ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπὶ Θησέως· ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ οἱ Ἴωνες προετίμησαν νὰ διατηρήσωσι τὴν χαλαρὰν αὐτῶν ὁμοσπονδίαν, ἥτις, ἀνάλογος οὖσα τῆς ἀργολικῆς, ἔμελλε νὰ πάθῃ ἀπὸ τῶν ἰσχυροτέρων γειτόνων ὅ,τι καὶ ἐκείνη ἀπὸ τῆς Σπάρτης. Ὁ Κροῖσος, προσβαλὼν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀνὰ μίαν ἁπάσας τὰς ἰωνικάς, αἰολικὰς καὶ δωρικὰς ἀποικίας, καθυπέταξεν αὐτὰς καὶ κατέστησεν ὑποτελεῖς φόρου καὶ καθήρεσε τὰ τείχη αὐτῶν· μόναι αἱ νῆσοι διέφυγον τὴν κυριαρχίαν του. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Κροίσου τὸ κράτος ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολύ. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἤρχιζε σχηματιζόμενον, ὑπὸ τὸν μεγαλεπήβολον Κῦρον, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, κράτος ἕτερον, τὸ ὁποῖον προέκειτο οὐ μόνον τὸ βασίλειον τῆς Λυδίας νὰ καταβάλῃ ἀλλὰ καὶ ἁπάσης τῆς μέσης καὶ δυτικῆς Ἀσίας νὰ κυριαρχήσῃ· ἐξετείνθη δὲ μέχρι τῆς λιβυκῆς μὲν ἐρήμου ἐν τῇ Ἀφρικῇ, μέχρι τοῦ Ὀλύμπου δὲ

(1) Γλαῦκος ο χῖος, κατὰ Ἡρόδοτον (Α. 25) σύγχρονος ὢν τοῦ βασιλέως τῆς Λυδίας Ἀλυάττου (617 — 565 π. Χ.) ἐξεῦρε πρῶτος «κόλλησιν σιδήρου».οὐχὶ χώνευσιν. Ἰδ. καὶ Παυσαν· I. 16, «Γλαύκου τοῦ χίου, σιδήρου κόλλησιν εὑρόντος ἀνδρός».

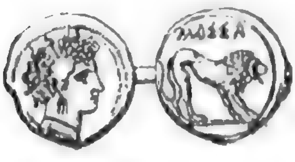
ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ ἀπέβη τὸ ἰσχυρότατον πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῶν ὅσα μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Εἴδομεν ὅτι περὶ τὸ 547 ἔτος ὁ Κροῖσος, κινδυνεύων ἀπὸ τοῦ Κύρου, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ἡτοιμάσθησαν τφόντι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθον αἴφνης ὅτι ὁ Κῦρος, προλαβών, κατέβαλε τὸν ἀντίπαλον. Τότε αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐζήτησαν ὡσαύτως τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης κατὰ τοῦ νέου τούτου καὶ φοβεροῦ πολεμίου· ἀλλ' ἡ ὀλιγαρχία τῆς Σπάρτης ὡδηγεῖτο συνήθως εἰς τὰς πράξεις αὐτῆς ὑπὸ λόγων πολιτικοῦ συμφέροντος μᾶλλον ἢ ὑπὸ λόγων ἐθνικῆς φιλοτιμίας· ὅθεν, ἐνῷ ἐδείχθη πρόθυμος νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Κροίσου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤλπιζε μεγάλας ἀμοιβάς, ἀπεποιήθη νὰ δώσῃ ἐπικουρίαν τινὰ εἰς τοὺς κινδυνεύοντας ὁμογενεῖς· ὥστε αἱ ἀποικίαι, ἐγκαταλειφθεῖσαι εἰς τὰς δυνάμεις, ἀντέστησαν μὲν γενναίως ἀλλ' ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποκύψωσι, πλὴν μεγάλης τῶν Τηίων μοίρας (οἵτινες προετίμησαν τῆς ἐν τῇ πατρίδι δουλείας τὴν ἀποδημίαν καὶ ἀπῆλθον οἱ μὲν εἰς Θράκην, ὅπου ἔκτισαν τὰ Ἄβδηρα, οἱ δὲ εἰς τὸν Κιμμέριον Βόσπορον, ὅπου ἵδρυσαν τὴν Φαναγόρειαν· ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν Φωκαέων μετενάστευσαν εἰς Κόρσικαν, ἔκτισαν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Ἐλέαν καὶ κατεστάθησαν τελευταῖον εἰς Μασσαλίαν. Ὑπετάχθησαν δὲ εἰς τὸν Κῦρον ὄχι μόνον οἱ ἐπὶ τῆς στερεᾶς τῆς Ἀσίας Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ νῆσοι, ἰδίως ἡ Λέσβος καὶ ἡ Χίος, πλὴν μόνης τῆς Σάμου, ἥτις μάλιστα βραδύτερον παραδόξως ἤκμασεν, ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι ταύτῃ, ὑπὸ τὸν τύραννον αὐτῆς Πολυκράτην. Ἐπὶ τέλους ὅμως κατέστη καὶ αὐτὴ ὑποτελὴς τῶν Περσῶν, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς μεγάλης τῶν Ἰώνων ἐπαναστάσεως κατὰ Δαρείου, τοῦ τρίτου διαδόχου τοῦ Κύρου, ἐπαναστάσεως ἥτις ἐπέφερεν, ὡς προείπομεν, τοὺς μεγάλους μηδικοὺς πολέμους καὶ ἣν τούτου ἕνεκα θέλομεν ἱστορήσει εἰς τὸ ἀκόλουθον βιβλίον.

Δίδραχμον τῶν Ἀβδήρων

(Γρίφων καὶ Ὀρχηστρίς)

Δραχμὴ τῆς Μασσαλίας

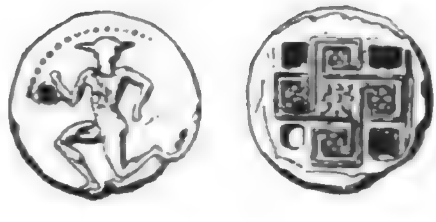

(Χλωρὶς φέρουσα [illegible] λέων)

Ἤδη δέ, ἐξακολουθοῦντες τὴν περιοδείαν ἡμῶν εἰς τὰς ἐπιλοίπους ἑλληνικὰς χώρας, κατὰ τοὺς πρώτους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἐρχόμεθα εἰς τὴν μεγάλην νῆσον τὴν διαχωρίζουσαν, πρὸς μεσημβρίαν, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Ὁ Ὅμηρος, ὅστις οὐδαμοῦ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀναφέρει Δωριεῖς, μνημονεύει αὐτῶν ὅτε ὁμιλεῖ περὶ Κρήτης ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ καὶ παρεκτὸς τούτων λέγει κατοικοῦντας ἐνταῦθα Ἐτεόκρητας, Κύδωνας, Ἀχαιούς, Πελασγούς. Οἱ Δωριεῖς οὗτοι ἔπλευσαν εἰς Κρήτην ἐκ Πελοποννήσου, μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν. Οὐ μικρὰ δὲ ὑπῆρχεν ἀναλογία μεταξὺ τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν κρητικῶν θεσμῶν· διότι καὶ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις, ὧν ἐπιφανέσταται καὶ μέγισται ἦσαν ἡ Κνωσός, ἡ Γόρτυν, ἡ Κυδωνία, τὰ τοῦ πολίτου δικαιώματα εἶχε μία τις ἐπικρατοῦσα φυλή, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν μόνοι οἱ ἐκ γενετῆς εἰς αὐτὴν ἀνήκοντες· καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχε τάξις ἀνθρώπων καλουμένων ὑπηκόων, τοὺς ὁποίους τινὲς ἐξομοιοῦσι πρὸς τοὺς περιοίκους τῆς Σπάρτης, ἂν καὶ ἄλλοι φρονοῦσι μᾶλλον ὅτι περίοικοι ἐν Κρήτῃ δὲν ὑπῆρχον, οἱ δὲ λεγόμενοι ἐνταῦθα ὑπήκοοι ἦσαν τὸ γενικὸν ὄνομα ὑπὸ τὸ ὁποῖον περιελαμβάνοντο οἱ διάφοροι δοῦλοι· οἱ μνῶται, ἤτοι οἱ κοινοὶ τῆς πολιτείας, καὶ οἱ κλαρῶται ἢ ἀφαμιῶται, ἤτοι οἱ ἰδιαίτεροι τῶν πολιτῶν δοῦλοι. Πρὸς τούτοις καὶ εἰς τὰς ἐν Κρήτῃ πόλεις αἱ ἐκκλησίαι ἀπεφάσιζον βοῇ καὶ οὐ

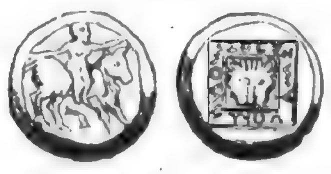
ψήφῳ· ἡ ὁμηρικὴ βασιλεία κατηργήθη μὲν ἀλλὰ τὰ πράγματα διείποντο καθ' ἑκάστην πόλιν ὑπὸ δέκα ἐτησίων ἀρχόντων, καλουμένων Κόσμων καὶ ἐχόντων ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης. Ὑπῆρχον δὲ καὶ Γερουσίαι, συγκείμεναι ἐκ 30 ἀνδρῶν, ὡς ἐν Σπάρτῃ, προχειριζομένων μὲν διὰ βίου ἐκ τῶν προδιατελεσάντων Κόσμων, ἀνευθύνων δὲ ὄντων καὶ ἀποφασιζόντων ὄχι κατὰ νόμους γραπτοὺς ἀλλὰ κατὰ τὰ εἰθισμένα. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, καὶ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις οἱ πολῖται διῃτῶντο εἰς συσσίτια, καλούμενα ἐνταῦθα ἀνδρεῖα, καὶ διῆγον τὸν βίον περὶ γυμναστικὰς ἀσκήσεις, περὶ πολεμικὰ ἔργα καὶ κυνηγέσια, καταλείποντες τὰς ἄλλας βιωτικὰς ἐργασίας εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς χώρας κατοίκους. Κατὰ τὴν πάγκοινον δὲ ὁμολογίαν τῶν ἀρχαίων οἱ θεσμοὶ τῆς Σπάρτης ἐκ Κρήτης εἶχον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ στρατιωτικὴ τῆς Σπάρτης πειθαρχία καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἀνατροφή, ἥτις παρεσκεύαζεν αὐτήν, ἢ δὲν ἐπεκράτησέ ποτε εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις ἢ πρωιμώτατα παρημελήθη· διὰ δὲ τοῦτο, καὶ ἴσως διότι ἡ κρητικὴ ὀλιγαρχία ἐστερεῖτο τῆς ἐξαιρέτου συνέσεως, δι' ἧς μάλιστα ἐχαρακτηρίζετο ἡ σπαρτιατική, οἱ θεσμοὶ τῆς Κρήτης οὐδέποτε παρήγαγον τὰ θαυμάσια ἀποτελέσματα τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης· αἱ κατὰ πόλεις ὀλιγαρχίαι περιῆλθον εἰς ἀμοιβαίας ἔριδας, ἐπολέμουν δὲ καὶ πρὸς ἀλλήλας αἱ διάφοροι πόλεις· οὐδεμία δὲ αὐτῶν ἔλαβεν ὑπερέχουσάν τινα τάξιν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ. Καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι κατ' οὐδὲν συνετέλουν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς γεωργίας, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, εὐκόλως ἐξηγεῖται πῶς ἡ μεγάλη καὶ εὔφορος αὕτη νῆσος, ἥτις ἐπὶ τῶν μυθικῶν χρόνων εἶχε πολυειδῶς φημισθῆ, καὶ βραδύτερον, κατά τε τὸν μέσον αἰῶνα καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, πολλάκις διέπρεψεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, δὲν ἀνεδείχθη ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορικὴν περίοδον, ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀναδειχθῆ, ἀξία λόγου. Ὀλίγον ἐπενήργησεν ὁμοίως εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους τύχην, ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ ἄλλη μεγάλη ἑλληνικὴ νῆσος, ἡ Κύπρος, ἥτις κεῖται ἐκτὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς νότον αὐτοῦ, παράρτημα οὖσα τῆς μεσημβρινωτάτης ἐπὶ τῆς Μεσογείου ἀσιανῆς χώρας, τῆς Συρίας. Εἰς χρόνους παναρχαίους ἡ Κύπρος εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Φοινίκων· βραδύτερον, ἂν καὶ ἄδηλον πότε, ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἡ Πάφος, ἡ Σαλαμίς, τὸ Κίτιον καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις· ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἡ Κύπρος ὑπετάχθη εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης κατέστη ὑποτελὴς τῶν Περσῶν· ὥστε θέλομεν πολλάκις λάβει ἀφορμὴν νὰ τὴν ἀναφέρωμεν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων. Πολὺ σπουδαιοτέρα, ὡς πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν βόρειον τῆς Ἀφρικῆς παραλίαν κτισθεῖσα ἀποικία Κυρήνη. Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη 80 στάδια ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἰς τὸ

Νομίσματα Κνωσοῦ

(Μινώταυρος καὶ Λαβύρινθος)

Γόρτυνος

(Εὐρώπη ἐπὶ ταύρου καὶ κεφαλὴ λέοντος μετ' ἐπιγραφῆς δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων «Γόρτυνος τὸ παῖμα»)

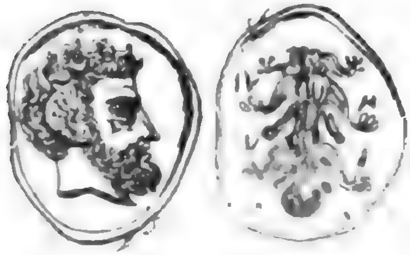
Κυδωνίας

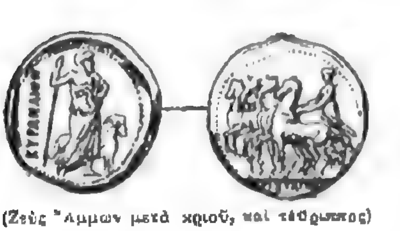
(Ἀκάκαλις, μήτηρ τοῦ Κύδωνος καὶ λύκαινα γαλουχοῦσα τὸν Κύδωνα, ἐπώνυμον ἥρωα τῆς πόλεως)

σήμερον λεγόμενον ὀροπέδιον τῆς Βάρκης. ἐν Τριπόλει τῆς Ἀφρικῆς, ἐκτίσθη, ἐν τῇ ἑβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὑπὸ Θηραίων, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἐλογίζοντο ἄποικοι τῶν ἐν Σπάρτῃ Δωριέων. Ἡγεμὼν τῆς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐκείνης ἀποικίας καὶ πρῶτος αὐτῆς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Βάττος, μετὰ τὸν ὁποῖον ὅμως ἐπῆλθον ἐπανειλημμένως, μέχρι τῶν μέσων τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, πολυάριθμοι ἄλλοι ἄποικοι, ὥστε ἡ Κυρήνη, παραδόξως ἐνισχυθεῖσα, ἠδυνήθη καὶ τοὺς πέριξ ἐγχωρίους Λίβυας νὰ δαμάσῃ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Ἀπρίην νὰ κατατροπώσῃ. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀρκεσιλάου τοῦ Β', ἀπογόνου μὲν τοῦ Βάττου Α', βασιλεύσαντος δὲ μεταξὺ τοῦ 554 καὶ 544 πρὸ Χριστοῦ, ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους οἱ Κυρηναῖοι· καὶ οἱ ἐγχώριοι Λίβυες, ὠφελούμενοι ἐκ το του, κατέφεραν πληγὴν δεινοτάτην εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀποικίαν, διότι εἰς μάχην τινά, καθ' ἣν ἐνικήθη ὁ στρατὸς τῶν Κυρηναίων, ἔπεσον 7.000 Ἕλληνες ὁπλῖται. Τοσαύτην ἀνδρῶν φθορὰν ἡ ἀρχαία πάτριος ἡμῶν ἱστορία σπανιώτατα ἀναφέρει περὶ ἄλλης τινὸς ἑλληνίδος πόλεως· καὶ ὅμως ἥ τε Κυρήνη καὶ ἄλλη πρὸ μικροῦ τότε κτισθεῖσα πόλις, ἡ Β ρκη, ἐξηκολούθησαν ὑπάρχουσαι καὶ ἰσχυραὶ μάλιστα οὖσαι, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὁπόσον ἦσαν πολυάνθρωποι. Ἐπὶ τῶν ἐρίδων δὲ τούτων ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Κυρηναίων, κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ὁ μαντινεὺς νομοθέτης Δημῶναξ, ὅστις ἐντελῶς περιέστειλε τὴν βασιλικὴν τῶν Βαττιαδῶν ἐξουσίαν καὶ παρέδωκε τὴν ὅλην ἐξουσίαν εἰς ἀρχὰς καὶ βουλάς, ἐκλεγομένας ὑφ' ὅλων τῶν πολιτῶν. Τὴν ταπείνωσιν ταύτην μὴ ἀνεχόμενος ὁ Ἀρκεσίλαος Γ' καὶ ὑπὸ τῆς φιλοδόξου μητρὸς Φ-ρετίμης ὑποκινούμενος συνέλεξεν ἐκ Σάμου καὶ τῶν ἄλλων ἰωνικῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας δύναμιν ἰσχυράν, δι' ἧς ἀνεκτήσατο τήν τε Κυρήνην καὶ τὸ πάλαι ἀξίωμα· φονευθέντος δ' αὐτοῦ μετ' ὀλίγον ἐν Βάρκῃ ἡ Φερετίμη ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Περσῶν, πρὸ μικροῦ τότε κατασχόντων τὴν γείτονα Αἴγυπτον, καὶ ἐγένετο μὲν δι' αὐτῶν κυρία τῆς Βάρκης, ἐνταῦθα ὅμως ἀνεγνώρισεν ἑαυτὴν ὑποτελῆ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Ἀσίας. Τὸ βασιλικὸν τῶν Βαττιαδῶν γένος ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον μέχρι τῶν μέσων τῆς ἀκολούθου πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, διότι ἀναφέρονται ἔτι εἷς Βάττος καὶ εἷς Ἀρκεσίλαος, ὧν ὁ τελευταῖος ἐδοξάσθη διὰ δύο αὐτοῦ ἐπὶ ἅρματος νικῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ μάλιστα διὰ δύο καλλίστων ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου· ἀλλὰ μετὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον Ἀρκεσίλαον ὅλως ἐκλείπει, μεταξὺ τοῦ 460 καὶ 450, ὁ βασίλειος οὗτος οἶκος. Καίτοι δὲ τοσαύτας παθοῦσα ἐσωτερικὰς μεταβολὰς ἡ ἑλληνικὴ αὕτη ἀποικία ἤκμασε θαυμασίως καὶ κατήντησε νὰ σύγκειται ὄχι μόνον ἐκ τῆς Κυρήνης καὶ τῆς Βάρκης ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων πόλεων. Ἡ κυρία αἰτία τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς ἦτο τὸ μέγα ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξῆγε πρὸς ἀνατολὰς μὲν μετὰ τῆς ἄνω Αἰγύπτου, τῆς Νουβίας καὶ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν τῆς ἐνδοτέρω Ἀφρικῆς, πρὸς βορρᾶν δὲ μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, πρὸς δυσμὰς δέ, διὰ τῆς Καρχηδόνος, μετὰ τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς δυτικομεσημβρινῆς Εὐρώπης. Διὰ δὲ τὸν σωρευθέντα ἐκ τούτου ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ πλοῦτον καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν πολυτέλειαν τοῦ βίου παρήχθη αὐτόθι βραδύτερον, διὰ τοῦ κυρηναίου Ἀριστίππου, ἡ λεγομένη Κυρηναϊκὴ φιλοσοφία, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῆς μᾶλλον περιβοήτου ἐπικου-

Νομίσματα Κυρήνης

(Ζεὺς Ἄμμων καὶ Σίλφιον)

(Ζεὺς Ἄμμων μετὰ κριοῦ, καὶ τέθριππος)

[illegible] ΡΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΟΥ ΕΝ ΣΙΚΕΛΙΑι

ρείου φιλοσοφίας, καὶ ὡς δόγμα αὐτῆς ἔλαβεν ὄχι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν χρηστότητα ἀλλὰ τὴν τρυφὴν μᾶλλον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν.

Πολὺ ὅμως σημαντικώτεραι, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἱστορίαν, ἦσαν αἱ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς κτισθεῖσαι ἀποικίαι, αἵτινες καὶ μόναι δύνανται ὡς πρὸς τοῦτο νὰ λογισθῶσιν ἐνάμιλλοι τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἰολικῶν, ἰωνικῶν, δωρικῶν ἀποικιῶν. Αἱ δυτικαὶ αὗται ἀποικίαι διέφερον ἐν τούτοις τῶν ἀνατολικῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐνῷ τῶν τελευταίων ἐπιφανέσταται ἐκαλοῦντο αἱ ἰωνικαί, μεταξὺ τῶν πρώτων ἐπεκράτουν μᾶλλον αἱ λεγόμεναι δωρικαί· καὶ προσέτι κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐνῷ αἱ ἀνατολικαὶ

Ἀρκεσίλαος ὁ Δ', τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Κυρήνης, ἐποπτεύων τὴν φόρτωσιν τοῦ σιλφίου (Εἰκὼν ἀρχαίου ἀγγείου)

ἐκτίσθησαν εἰς χρόνους προγενεστέρους τῶν ἱστορικῶν, αἱ δυτικαί, πλὴν μιᾶς, ἱδρύθησαν ὅλαι ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἐκτίσθησαν δὲ αἱ δυτικαὶ ἀποικίαι εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Ἑλλάδος νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους, τὰς ἀποτελούσας σήμερον τὴν Ἑπτάνησον· εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους παράλια τῶν μεσημβρινῶν ἰλλυρικῶν χωρῶν, ἤτοι τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας· εἰς ὅλα τὰ παράλια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, αἵτινες ἀπετέλουν μέχρις ἐσχάτων ἅπαν τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως· καὶ εἰς ἄλλας τινὰς δυτικωτέρας νήσους καὶ παραλίας τῆς Μεσογείου θαλάσσης.

Οἱ Κορίνθιοι, οἱ πρωιμώτερον ὅλων τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων προκόψαντες κατὰ

θάλασσαν, ὅτε περὶ τὸ 785 πρὸ Χριστοῦ ἀπετόλμησαν νὰ ἐπεκτείνωσι μέχρι Σικελίας τὰς ναυτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, ἐνόμισαν προσφορώτατον νὰ καταλάβωσι, κατὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος, τὴν Κέρκυραν, ὄχι μόνον διὰ νὰ εὐκολύνωσι τὸν πλοῦν αὐτῶν μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ Ἰταλίας ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἔχωσι πρόχειρόν τινα σταθμὸν εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Τὴν ἐκλογὴν ταύτην τῶν Κορινθίων ἐδικαίωσε πληρέστατα ἡ ἐξαίρετος μετ' οὐ πολὺ ἐπίδοσις τῆς Κερκύρας· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ πόλις αὕτη, καίτοι ἐκ διαλειμμάτων ἡνωμένη μετὰ τῆς μητροπόλεως, συχνότερον διετέλεσεν ἀλλοτρία καὶ πολεμία αὐτῆς ἀλλ' αἱ ἔριδες αὗται δὲν διεκώλυσαν τὴν ὑπὸ τῶν δύο πόλεων, ἀπὸ κοινοῦ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἵδρυσιν πολλῶν ἄλλων ἀποικιῶν εἰς τὰς περὶ Κέρκυραν χώρας, τῶν ἑξῆς· τῆς Ἀμβρακίας, εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου· τῆς Λευκάδος (ἥτις τότε ἡνοῦτο ἔτι μετὰ τῆς Ἀκαρνανίας, διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ βραδύτερον ἀποκοπέντος) καὶ τοῦ Ἀνακτορίου, ἀμφοτέρων πρὸς νότον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου· ἔτι δὲ τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τῆς Ἐπιδάμνου, πρὸς βορρᾶν τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰλλυριῶν. Πᾶσαι αὗται αἱ πόλεις ἀπέβησαν πλούσιαι, καί τινες ἰσχυρόταται, κατ' ἐξοχὴν ἡ Κέρκυρα, ἥτις, εἰς τὰς παραμονὰς τῶν μηδικῶν πολέμων, ἦτο μία τῶν πρώτων ναυτικῶν πολιτειῶν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Περὶ τῆς Ζακύνθου ἐξ ἐναντίας καὶ τῆς Κεφαλληνίας ἄλλο δὲν γνωρίζομεν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, εἰμὴ ὅτι τῆς μὲν πρώτης οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἀχαιοὶ ἐκ Πελοποννήσου, ἡ δὲ δευτέρα ἦτο τετράπολις· περὶ τῆς Ἰθάκης μάλιστα, ἥτις διετέλεσε τοσοῦτον πολυθρύλητος ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, οὐδεμίαν ἔχομεν ἱστορικὴν εἴδησιν.

Ἀρχαιοτάτη δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἦτο ἡ Κύμη, τῆς ὁποίας καὶ μόνης ἡ ἀρχὴ ἀνατρέχει εἰς χρόνους ἀγνώστους καὶ προηγουμένους τῶν ἱστορικῶν. Ἡ Κύμη ἔκειτο εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, πλησίον τῆς πρωτευούσης τοῦ προτέρου βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, καὶ ἐκτίσθη ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ ἀποίκων τῆς τε ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ αἰολικῆς Κύμης καὶ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος, οἵτινες συνεφώνησαν ἡ μὲν πρώτη τῶν πόλεων τούτων νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὸ νέον κτίσμα, ἡ δὲ δευτέρα νὰ λογίζεται καὶ τιμᾶται ὡς μητρόπολις. Διετέλεσε δὲ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἡ ἰταλικὴ Κύμη ἡ μόνη κατὰ τὰς χώρας ταύτας ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτε αἴφνης, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ὀγδόης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν ἀθρόοι νὰ καταλαμβάνωσιν ὅλα τὰ παράλια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Καὶ ἡ μὲν Χαλκίς, ἡ μητρόπολις τῆς πρώτης ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀποικίας, ἔκτισε τῷ 736 καὶ τὴν πρώτην ἐν Σικελίᾳ ἀποικίαν, τὴν Νάξον, ὑπὸ τῆς ὁποίας, κειμένης ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς τῆς νήσου παραλίας, παρὰ τὴν μεσημβρινὴν εἴσοδον τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης, ἐκτίσθησαν μετ' ὀλίγον αἱ παρακείμεναι πόλεις Λεοντῖνοι καὶ Κατάνη. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἔκτισαν, τῷ 735, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς νήσου, ἀλλὰ πολὺ νοτιώτερον τῆς Νάξου, τὰς Συρακούσας, αἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῶσι ποτὲ ἡ μεγίστη καὶ ἰσχυροτάτη τῶν δυτικῶν ἡμῶν ἀποικιῶν, καὶ πρωιμώτατα ἵδρυσαν πρὸς νότον πολλὰς νέας πόλεις· τῷ 664 τὰς Ἄκρας· τῷ 644 τὰς Κασμένας· τῷ 599 τὴν Καμάριναν. Οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἔκτισαν, περὶ τὸ 729, εἰς τὸ μεσημβρινὸν τῆς νήσου μέρος, τὴν Ὕβλαν ἢ Μεγαρέας τοὺς Ὑβλαίους, ὑφ' ὧν βραδύτερον, τῷ 630, ἱδρύθη εἰς τὸ νοτιοδυτικώτερον τῆς νήσου ἡ Σελινοῦς. Πάλιν δὲ οἱ Χαλκιδεῖς περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἂν καὶ ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε, κατέλαβον, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Κυμαίων καὶ ἄλλων Εὐβοέων, ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Σικελίας καὶ Ἰταλίας πορθμοῦ, τὴν Ζάγκλην, ἥτις ἔπειτα μετω-

νομάσθη Μεσσήνη, καὶ ἵδρυσεν, ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς νήσου, τὰς Μύλας καὶ τὴν Ἱμέραν. Τῷ 720 ἐκτίσθη ὑπὸ Τροιζηνίων, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς κάτω Ἰταλίας, ἡ Σύβαρις, ἡ ἔπειτα ἱδρύσασα, εἰς τὴν ἀντίθετον δυτικὴν παραλίαν, τὴν Ποσειδωνίαν. Ὡσαύτως περὶ τὸ 720 ἔτος Χαλκιδεῖς καὶ Μεσσήνιοι ἔκτισαν τὸ Ῥήγιον, ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς παραλίας τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης. Τῷ δὲ 710 οἱ Ἀχαιοὶ ἔκτισαν, κατωτέρω τῆς Συβάριδος, τὴν Κρότωνα, ἥτις ἔπειτα ἵδρυσεν ἄλλας πάλιν πόλεις καὶ ἰδίως τὴν νοτιώτερον αὐτῆς κειμένην Καυλωνίαν. Τῷ 707 οἱ Σπαρτιᾶται ἔκτισαν τὸν Τάραντα· περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, οἱ Ἀχαιοὶ ἔκτισαν, μεταξὺ Τάραντος καὶ Συβάριδος, τὸ Μεταπόντιον. Τῷ δὲ 690 Ῥόδιοι καὶ Κρῆτες ἔκτισαν, εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν τῆς Σικελίας, τὴν Γέλαν, ἥτις βραδύτερον, τῷ 582, ἵδρυσεν ἔτι δυτικώτερον τὸν Ἀκράγαντα, πόλιν ἀναδειχθεῖσαν ἐπιφανεστάτην τῆς Σικελίας, μετὰ τὰς Συρακούσας· καὶ τῷ 683 οἱ ἐν Ἑλλάδι Λοκροὶ ἔκτισαν, νοτιώτερον τῆς Καυλωνίας, τοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκρούς, τὴν πατρίδα τοῦ νομοθέτου Ζαλεύκου, τοῦ ὁποίου οἱ γραπτοὶ νόμοι, συνταχθέντες περὶ τὸ 664, εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος, ὄντες κατὰ τεσσαράκοντα ἔτη ἀρχαιότεροι τῆς νομοθεσίας καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Δράκοντος.

Νομίσματα Σικελικῶν πόλεων

Νάξου

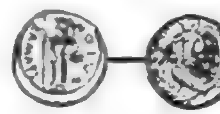
(Διόνυσος)

Συρακουσῶν

(Ζεὺς Ἐλευθέριος)

Καμαρίνης

(Παλλάς)

Κατάνης

(Ἀνδρόμορφος ταῦρος, χὴν καὶ ἰχθύς)

Ὁ ἐξ Ἑλλάδος λοιπὸν ἀποικισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διενηργήθη αἴφνης καὶ διὰ μιᾶς οὕτως εἰπεῖν ἐντὸς τῆς πεντηκονταετηρίδος, τῆς διελθούσης μεταξὺ τοῦ 736 καὶ τοῦ 683 ἔτους. Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀξιοσημείωτον τοῦτο ἱστορικὸν φαινόμενον, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατεσκευάσθησαν, ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ὡς προείπομεν, τὰ πρῶτα μεγάλα πλοῖα, τὰ καλούμενα τριήρεις· ὥστε τότε κατὰ πρῶτον οἱ Ἕλληνες ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μακρὰς ὁπωσοῦν θαλασσοπορίας· ὅτι, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἤρχισαν εἰς τὰς πλειοτέρας ἑλληνικὰς πόλεις αἱ πρῶται μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν στάσεις, αἵτινες φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπέφεραν πολλὰς ἀποδημίας, διότι αἱ ἀποτυχοῦσαι μερίδες ἐζήτησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλαχοῦ καλλιτέραν τύχην· ὅτι τότε ὁμοίως, καὶ ἰδίως τῷ 721, ἐτελείωσεν ὁ πρῶτος μεσσηνιακὸς πόλεμος, μετὰ τὸν ὁποῖον ἀφ' ἑνὸς μὲν πολλοὶ Μεσσήνιοι ἐζήτησαν ἄλλας πατρίδας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην αὐτήν, ἕνεκα τῆς προηγηθείσης μακρᾶς τῶν πλείστων πολιτῶν ἀπουσίας, συνέβησαν, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν, διενέξεις ἐπαγαγοῦσαι τὴν εἰς Τάραντα ἀναχώρησιν τῆς ἡττηθείσης μερίδος. Οἱ δ' ἐπελθόντες εἰς τὰς δυτικὰς ταύτας χώρας Ἕλληνες εὗρον τὴν μὲν Σικελίαν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Σικελῶν, πλὴν τοῦ δυτικωτέρου καὶ μικροτέρου αὐτῆς μέρους, ὅπου κατῴκουν οἱ Σικανοί, ἰβηρικῆς ὄντες, ὡς λέγεται, καταγωγῆς (1), τὴν δὲ κάτω Ἰταλίαν κατεχομένην

(1) Ὅτι οἱ Σικανοὶ ἦσαν λαὸς Ἰβηρικῆς καταγωγῆς ἀλλότριος πρὸς τοὺς ἰταλοπελασγοὺς Σικελούς, μαρτυρεῖται τοῦτο ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (ς' 2), εἰ καὶ τινες τῶν νεω-

το πλεῖστον ὑπὸ Σικελῶν πάλιν, καὶ Ἰταλῶν, καὶ Μοργήτων (¹) καὶ Χαόνων (²), [illegible] φαίνεται, ὡς [illegible] Ἰταλίας καὶ τοῦ πλείστου τῆς Σικελίας οἱ ἰθαγενεῖς ἦσαν ἔθνη συγγενῆ τῶν ἐπελθόντων ἐποίκων, ἐκ δὲ τούτου διηυκολύνθη πολὺ ἡ τῶν πρώτων πρὸς τοὺς δευτέρους ἀφομοί-

Ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ποσειδωνίᾳ

[illegible] Ἕλληνες δὲν [illegible] νὰ κτίσωσι πολυαρίθμους [illegible] κατοίκων, δη-

---

τερων [illegible] Σικανός (και Siculus Σικελός θεωροῦντες τὸν δεύτερον τύπον υποκοριστικὸν τοῦ πρώτου (κατὰ τὸ bonus, bonulus, bellus).

(¹) ***Μόργητες*** ἦσαν οἱ ἄλλως καλούμενοι ***Οἰνωτροὶ*** οἱ καὶ πρῶτοι, ὡς φαίνεται, κληθέντες ***Ἰταλοὶ*** οἱ οἰκοῦντες τὴν ἐσχάτην πρὸς τὴν Σικελίαν τείνουσαν ἄκραν τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, τὴν καλουμένην ***Οἰνωτρίαν***, βραδύτερον δὲ *Βρεττίαν*. Ἀπὸ τῆς χώρας δὲ ταύτης, τῆς πρώτης, ὡς εἰκάζεται, κληθείσης Ἰταλίας, τὰ ὀνόματα Ἰταλία ([illegible] *Εὔβοια* ἐκ τοῦ ὑποτιθεμένου ἑλληνικοῦ Αἰολικοῦ τύπου ***Ϝίταλος***, Λατιν. vitulus = μόσχος, vitula (viteliu ἐν τῇ τῶν ***Ὄσκων*** τῆς Μέσῃ Ἰταλίας διαλέκτῳ) καὶ Ἰταλός ἐξετάθησαν κατ' ὀλίγον εἰς ἅπασαν τὴν μεγάλην χερσόνησον. Οἱ Μόργητες κατά τινα παράδοσιν μετέβησαν καὶ εἰς τὴν Σικελίαν, ἔνθα ἡ πόλις Μοργαντίνη ἐθεωρεῖτο κτίσμα αὐτῶν.

(²) Οἱ ***Χάονες*** ἢ ***Χῶνοι*** τῆς Ἰταλίας θεωροῦνται πάντως ὁμόφυλοι πρὸς τοὺς ***Χάονας*** τῆς Ἠπείρου.

λαβῇ τὴν εἰς αὐτοὺς [illegible] τῆς γλώσσης [illegible], [illegible] τῶν πολιτευμάτων αὐτῶν [illegible] τὸ [illegible] [illegible] εἰς τὸ ὁποῖον θέλομεν ἐπιστήσει ἐπὶ μικρὸν ἐνταῦθα τον νοῦν.

Τὸ θρασύ, τὸ ἀεικίνητον, τὸ μεγαλεπήβολον ἅμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα δι' οὗ σήμερον διακρίνονται τὰ ἔθνη τῆς ἀγγλοσαξονικῆς φυλῆς, δηλαδὴ οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Ἀμε-

ΒΔ. πλευρά τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ποσειδωνία

ρικανοὶ τῆς βορείου Ἀμερικῆς, δεν τὸ εἶχον [illegible], εἰς [illegible] μόνοι οἱ Ἕλληνες. Ἔκτισαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι [illegible] ἀποικίας ἀλλ' [illegible] οἱ Ἕλληνες, καὶ προς τουτοις τῶν μὲν Ἑλλήνων, [illegible] των προ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἑλλήνων, καὶ τῶν Ἀγγλοσαξόνων αἱ ἀποικίαι ἦσαν επιχειρήματα τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢ τῶν κυβερνήσεων, ἐνῷ τἀνάπαλιν τὰ ρωμαϊκὰ κτίσματα ἦσαν ἔργα κυβερνητικὰ τῆς πολιτείας μᾶλλον ἢ ἀτομικὰ τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν.Εἰς δύο δὲ διακεκριμένας καὶ κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων περιόδους ἐπεχείρησαν οἱ Ἕλληνες νὰ κτίσωσιν ἀποικίας. Ἡ πρώτη εἶναι αὕτη, περὶ ἧς ἤδη πραγματευόμεθα, καὶ ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ χρόνων προηγουμένων τῶν ἱστορικῶν, παύει κατὰ τὴν ἕκτην προ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Ἔκτοτε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἀρχούμενος εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον κύκλον τῆς ἐκτάσεως αυτοῦ, ἐπιδίδεται, ἐπὶ δύο καὶ ἡμίσειαν περίπου εκατονταετηρίδας, εἰς τὴν ἐντὸς αὐτοῦ τελείωσιν τοῦ ἀρχαιοτερου πολιτικοῦ καὶ διανοητικοῦ αὐτοῦ βίου. Ἔπειτα δέ, συμπληρώσας τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τῆς εσωτερικῆς ἐνεργείας, ἐπιχειρεῖ περὶ τα τέλη τῆς τεταρτης π. Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δευτέραν ἐπέκτασιν και κτίζει νέας πάλιν

ἀπειραρίθμους ἀποικίας. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιόδους ταύτας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπεχείρησε καὶ ἐν μέρει κατώρθωσε νὰ ἐξελληνίσῃ ὅλας τὰς χώρας ὅσας κατέλαβεν· ἐπὶ μὲν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔσπειρε τὸν ἑλληνισμὸν καθ' ὅλην τὴν νοτιοδυτικὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ ἀπὸ τῆς Κασπίας μέχρι τῆς ἄνω Αἰγύπτου, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους χρόνους, περὶ οὓς νῦν ἐνδιατρίβομεν, ἐξελλήνισεν ὡσαύτως ἅπαντα τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τοῦ Εὐξείνου πόντου, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ ἔτι πληρέστερον ἅπασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνεδείχθη ἀνώτερον καὶ αὐτῶν τῶν Ἀγγλοσαξόνων· διότι οἱ Ἄγγλοι δὲν ἐξεπολίτισαν, ἀλλ' ἐξώντωσαν τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς βορείου Ἀμερικῆς, τῶν δὲ Ἰνδῶν κυριαρχοῦσιν ἁπλῶς, ἐλάχιστα τοῦ ἰδίου πολιτισμοῦ εἰς αὐτοὺς μεταδόντες. Ὡς πρὸς τὴν μεταδοτικὴν ταύτην τοῦ ἰδίου πολιτισμοῦ δύναμιν μόνοι οἱ Ῥωμαῖοι ὑπῆρξαν ἐνάμιλλοι τῶν προπατόρων ἡμῶν, διότι τῷόντι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξελατίνισαν πολλὰς χώρας, ἂν καὶ ὄχι ὅσας ἐξελλήνισαν οἱ Ἕλληνες. Τῆς κάτω μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ὁ ἐξελληνισμὸς ὑπῆρξε τοσοῦτον ὁλοσχερὴς καὶ τοσοῦτον βαθείας ἔρριψε ῥίζας ὥστε οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ μετέπειτα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας αὐτόθι κυριαρχήσαντες, ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν αὐτοῦ οὔτε οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐπελθόντες Λομβαρδοί, Ἄραβες, Νορμαννοί· μέχρι δὲ τῆς 14 καὶ μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν αὐτὰ τὰ δημόσια ἔγγραφα πολλάκις ἔτι ἑλληνιστὶ αὐτόθι συνετάσσοντο καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Καλαβρίᾳ τὰ ἤθη, ἡ γλῶσσα καὶ τὰ τῶν χωρίων ὀνόματα εἰς πολλὰ ἔτι ἑλληνίζουσι. Λέγοντες ὅμως ὅτι οἱ ἕλληνες ἄποικοι ἐξελ-

Νομίσματα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος

Ῥηγίου

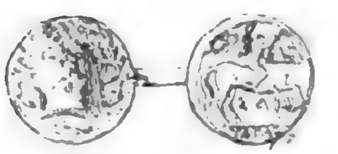
(Διόσκουροι)

Κύμης

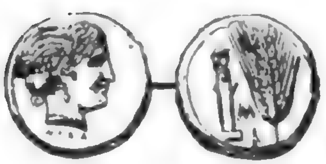
(Ἵππος ἐντὸς δαφνίνου στεφάνου)

Τάραντος

(Ἔφηβος Ἱππεύς)

Μεταποντίου

(Νίκη καὶ ἐπιγραφὴ ΝΙΚΑ)

Θουρίων

(Ταῦρος)

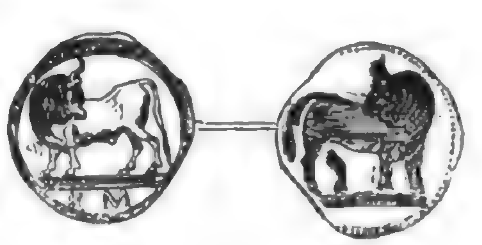
Κρότωνος

(Τρίπους καὶ ἐπιγραφὴ ΦΡΟ)

λήνιζον τὰς περὶ αὐτοὺς χώρας δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τούτου ὅτι μετέδιδον εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν καθ' ὁλοκληρίαν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικήν, τὰ ἤθη τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὸν χαρακτῆρα τὸν ἑλληνικόν, αὐτοὶ μηδὲν παρὰ τῶν ἰθαγενῶν παραλαμβάνοντες. Ὅτι καὶ οἱ ἰθαγενεῖς ἐπενήργουν μέχρι τινὸς εἰς τοὺς ἐπελθόντας ἀποίκους εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ ἐξηγεῖται πρὸ πάντων ἐκ τούτου, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποίκων ἀπεδήμουν ἄνευ γυναικῶν, λαμβάνοντες γυναῖκας ἐγχωρίους. Διὰ δὲ τοῦτο οἱ Ἕλληνες τῶν ἀποικιῶν ἐν γένει δὲν ἦσαν πλέον ἀπαράλλακτοι οἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος Ἕλληνες· ἰδίως δὲ οἱ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἄποικοι παρέλαβον πολλὰς ἕξεις, λέξεις, δοξασίας, μυθικὰς παραδόσεις τῶν ἰθαγενῶν, ὥστε κατήντησαν νὰ διαφέρωσιν ὁπωσοῦν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων. Ὁ βίος αὐτῶν ἀπέβη ἀνετώτερος, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἀκολαστότερος· τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα οὐδέποτε ἠδυνήθησαν παρ' αὐτοῖς νὰ διατηρηθῶσι, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἱδρύθησάν ποτε, ἀλλὰ τύραννοι ἀδιαλείπτως ἐδέσποζον τῶν πόλεων· αὐτὴ ἡ δωρικὴ διάλεκτος, ἡ κοινῶς αὐτόθι ἐπικρατήσασα, ἠλλοιώθη κατά τι· καταφανέστερον δὲ δηλοῦται ἡ ἐπίδρασις τῶν ἰθαγενῶν εἰς τοὺς ἕλληνας ἀποίκους διὰ τῶν ἑξῆς δύο γεγονότων. Τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα καὶ σταθμὰ ἦσαν, ὡς γνωστόν, τὸ τάλαντον, ἡ μνᾶ, ἡ δραχμὴ καὶ ὁ ὀβολός· οἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνες εἶχον μὲν τὸ τάλαντον, ὑποδιῄρουν ὅμως αὐτό, ὄχι εἰς μνᾶς ἀλλ' εἰς 120 λίτρας, καὶ ὅλα αὐτῶν τὰ ὑποπλάσια καὶ πολλαπλάσια ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς λίτρας καὶ τῆς οὐγκίας (ἡμιλίτριον, δεκάλιτρον, πεντούγκιον), ὀνόματα πρότερον ἄγνωστα εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ παραληφθέντα ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Πρὸς τούτοις οἱ ἄποικοι μετωνομάσθησαν παραλαβόντες αὐτὰ τὰ ἐθνικὰ τῶν ἰθαγενῶν ὀνόματα καὶ μικρὸν μόνον περὶ τὴν κατάληξιν τροπολογήσαντες αὐτά· διότι οἱ μὲν ἰθαγενεῖς ἐκαλοῦντο Σικελοὶ καὶ Ἰταλοί, οἱ δὲ ἔποικοι Σικελιῶται καὶ Ἰταλιῶται. Ἐν γένει δὲ ἐνταῦθα συνέβη συγχώνευσίς τις μᾶλλον τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῶν ἐποίκων, συγχώνευσις ὅμως καθ' ἣν ὁ ἑλληνισμὸς ὑπῆρξεν ἐπικρατέστατος.

Νόμισμα Συβάρεως

(Ταῦρος καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως ὁ αὐτὸς τύπος κοῖλος)

Ἡ δ' εὐκολία μεθ' ἧς ἐγένετο ἡ συγχώνευσις αὕτη, διὰ τὴν ἀρχικὴν τῶν δύο στοιχείων συγγένειαν προήγαγε μὲν τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἰταλικῶν καὶ σικελικῶν ἀποικιῶν, ὄχι ὀλίγον ὅμως συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν ταύτην ἐπίδοσιν καὶ τὸ εὔφορον τῆς χώρας καὶ τὸ εὔθετον πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν μετά τε τῆς κυρίως Ἑλλάδος, πρὸς ἀνατολάς, καὶ τῆς ἐν Ἀφρικῇ Καρχηδόνος, πρὸς νότον, καὶ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ Ῥώμης, πρὸς βορρᾶν, καὶ τῶν δυτικωτέρων χωρῶν καὶ νήσων. Ὅθεν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἕκτην, αἱ ἑλληνικαὶ ἐκεῖναι πόλεις, διὰ τὴν ἔκτασιν αὐτῶν, τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων καὶ τὴν πολυτέλειαν τοῦ βίου ἀνεδείχθησαν πολὺ λαμπρότεραι καὶ ἰσχυρότεραι πάσης κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα πόλεως· διὸ καὶ κατὰ τὴν ἕκτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα δικαίως καυχώμεναι διὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν ὠνόμασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν «μεγάλην Ἑλλάδα». Ἐπιφανέσταται δὲ τῶν πόλεων τούτων ἦσαν ἡ Σύβαρις καὶ ἡ Κρότων, ἀμφότεραι κείμεναι εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὰ τείχη τῆς Συβάριδος εἶχον πεντήκοντα σταδίων περιοχήν, τῆς δὲ Κρότωνος ἡ περιοχή, πρᾶγμα σχεδὸν ἀπίστευτον, ἦτο σχεδὸν διπλασία· ἡ Σύβαρις, ὡς βεβαιοῦσιν, ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ στρατὸν 300.000 ἀνδρῶν, ἡ δὲ πολυτέλεια τοῦ βίου αὐτῆς κατήντησε τοσούτῳ

παροιμιώδης ὥστε μέχρι τῆς σήμερον, εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, Συβαρίτης λέγεται ὁ τρυφηλός, ὁ ἀκόλαστος. Ἡ δὲ Κρότων ἀπέβη ἰδίως περίφημος διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνδόξων ὀλυμπιονικῶν τοὺς ὁποίους ἀνέδειξε καὶ διότι ἐνταῦθα ἐπεχείρησεν ὁ Πυθαγόρας νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ δόγματα. Ὁ Πυθαγόρας ἦτο, ὡς εἴδομεν, Σάμιος· ἀλλὰ μὴ εἰσακουόμενος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ὅπου ἴσχυε τότε ὁ παντοδύναμος τύραννος Πολυκράτης, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἔτυχε παρὰ τοῖς Κροτωνιάταις εὐμενοῦς δεξιώσεως. Τὰ περὶ τῶν δογμάτων ὅμως αὐτοῦ τῶν τε φιλοσοφικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν, εἶναι ἀσαφέστατα. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Πυθαγόρας δὲν ἀνεδείχθη ποτὲ κυβερνήτης τῆς Κρότωνος, ἀλλ' ἐπενήργησεν εἰς αὐτὴν καὶ εἰς ἄλλας ἰταλικὰς πόλεις, εἰς Τάραντα, εἰς Μεταπόντιον, εἰς Καυλωνίαν, δι' ἑταιρείας τινὸς τὴν ὁποίαν ἐσύστησε καὶ ἥτις ἐπρέσβευεν, ὡς φαίνεται, ὅτι τῆς κυβερνήσεως πρέπει νὰ προΐσταται ὁ ἄριστος, βοηθοὺς ἔχων τοὺς χρηστοτέρους καὶ σοφωτέρους, οἵτινες ὤφειλον νὰ παρασκευάζωνται πρὸς τοῦτο δι' ἀδιαλείπτων τινῶν δοκιμασιῶν καὶ διδασκαλιῶν. Κατὰ δυστυχίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνεργειῶν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης σχολῆς, ἐγένετο στάσις μεγάλη εἰς Σύβαριν· πολλοὶ εὐπατρίδαι αὐτῆς ἐξωσθέντες ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Κροτωνιατῶν· πολέμου δ' ἐντεῦθεν ἐκραγέντος τῷ 510 οἱ Συβαρῖται ἐνικήθησαν κατὰ κράτος καὶ ἡ πόλις αὐτή, ἡ ποτὲ μία τῶν πρώτων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, καταστραφεῖσα τότε, ἠφανίσθη διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Μετ' ὀλίγον δ' ἐπανέστησαν καὶ ἐν Κρότωνι, κατὰ τῆς ἑταιρείας τῶν Πυθαγορείων, οἱ ἀντίπαλοι αὐτῆς ἀγόμενοι ὑπὸ τοῦ Κύλωνος· καὶ ἄλλους μὲν τῶν Πυθαγορείων ἐφόνευσαν, ἄλλους δ' ἐξέβαλον τῷ 504. Ὁ Πυθαγόρας ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα εἰς Μεταπόντιον· ἡ δὲ πολιτικὴ αὐτοῦ ἑταιρεία ἔπεσε καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰταλίας, οὐδὲ ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον τὸ σύστημα αὐτοῦ εἰμὴ ἐν εἴδει ἠθικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ συλλόγου.

Ἡ πτῶσις τῆς Συβάριδος ἐπενήργησεν εἰς τὴν ὅλην τύχην τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, διότι ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῆς ἕνα τῶν κυριωτέρων αὐτῆς προμαχώνων. Συνέπεσε δὲ τότε ν' ἀρχίσωσι νὰ κατέρχωνται πρὸς νότον, ἀπὸ τῆς μέσης Ἰταλίας, ἰθαγενεῖς τινες φυλαί, ἄλλαι παρὰ τὰς οἰνωτρικάς, καλούμεναι ὀπικαὶ ἢ ὀσκικαί· αἱ φυλαὶ αὗται, συμμαχήσασαι μετὰ συγγενῶν τινων πρὸς αὐτὰς φυλῶν, αἵτινες κατεῖχον ἔκπαλαι τὸ μεσογαιότερον καὶ ὀρεινότερον τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κύμην, τὴν Ποσειδωνίαν, ὅλην τὴν μεσόγειον κάτω Ἰταλίαν, τὴν ἄλλοτε εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνήκουσαν, καὶ περιέστειλαν οὕτω πολὺ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ὥστε ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἐκλείπει ἡ μεγάλη ἐκείνη ἀκμὴ τῶν ἑλληνίδων τούτων πόλεων καὶ ἐν γένει ἐκλείπει ἡ ὑπεροχὴ ἣν εἶχον ἕως τότε αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὡς πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τῳόντι μέχρι τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος αἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰωνικαὶ ἀποικίαι καὶ αἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικαὶ πόλεις ἦσαν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἰσχυρότεραι, πλουσιώτεραι, μεγαλύτεραι, ναυτικώτεραι τῶν πόλεων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, μηδ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης, μηδ' αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐξαιρουμένων· τὰ ἄκρα τῆς Ἑλλάδος κατίσχυον τότε τοῦ κέντρου. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος μεταβάλλεται ἡ σχετικὴ αὕτη τῶν πραγμάτων κατάστασις· αἱ ἰωνικαὶ ἀποικίαι ὑποτάσσονται ὑπὸ ἀσιανῶν βασιλέων· αἱ ἰταλικαὶ ἢ ὑποτάσσονται ἢ περιστέλλονται ὑπὸ τῶν ὀσκικῶν φυλῶν· ἐνταὐτῷ δὲ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προάγονται, ὥστε τὸ κέντρον ἀναλαμβάνει τὴν βαρύτητα αὐτοῦ. Αἱ μόναι ἀποικίαι αἵτινες ἐξηκολούθησαν ἀκμάζουσαι κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα ἦσαν αἱ σικελικαί. Ἡ κυριωτάτη μάλιστα αὐτῶν, αἱ Συράκουσαι, δὲν ἤρχισαν ὑπερέχουσαι εἰμὴ κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα ταύτην, διὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς αὐτῶν τυράννου Γέλωνος, ὅστις

ΙΔΡΥΣΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΣΣΑΛΙΑΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

[illegible] Πυβι ντε [illegible]

δὲν κατέλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ ἐν ἔτει 484 πρὸ Χριστοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἤδη τοσοῦτον ἰσχύσει, ὥς ἐκ τῆς κατατροπώσεως τοῦ μεγάλου τῆς Ἀσίας βασιλέως, ὥστε τὸ κράτος τῶν Συρακουσῶν, καίτοι πλείστου λόγου ἄξιον, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐνάμιλλον αὐτῶν.

Νόμισμα Μασσαλίας

(Ἀπόλλων, ταῦρος)

[»Τὰ περὶ Μασσαλίας ἔχουσιν ἀκριβέστερον »ὧδε. Ἡ Μασσαλία δὲν ἐπῳκίσθη ἁπλῶς ὑπὸ τῶν Φω»καέων τῆς Ἐλέας, ἀλλ' ἤδη περὶ τὸ 600 π.Χ. πολὺ »πρὶν ἢ καταλίπωσιν οἱ Φωκαεῖς τὴν πόλιν αὐτῶν »(Φώκαιαν) καὶ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Ἑσπερίαν, »εἶχον πέμψει ἀποίκους εἰς τὴν ἐξαίρετον *λιμένα* »(Λακυδόνα) ἔχουσαν Μασσαλίαν. Βραδύτερον περὶ »τὸ 564 π.Χ. ἢ ὀλίγον βραδύτερον καταλιπόντες ὁλο»σχερῶς τὴν ὑπὸ Περσῶν καταληφθεῖσαν πατρίδα »αὐτῶν μετέβησαν καὶ εἰς τὴν Κύρνον (Κορσικήν), »ἔνθα κατέλαβον τὴν Ἀλαλίαν ἢ Ἀλερίαν ἢ Κάλαριν καλουμένην πόλιν κατεχομένην »πρότερον ὑπὸ Τυρρηνῶν (Ἐτρούσκων). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσαντες οἱ Τυρρηνοὶ »πρὸς τοὺς τὴν Σαρδὼ κατέχοντας Καρχηδονίους περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς ἐν »Κύρνῳ Φωκαεῖς καὶ τῷ 537 π.Χ. συνεκροτήθη μεταξὺ Φωκαέων καὶ τῶν συμμαχούντων »ἀλλήλοις Τυρρηνῶν καὶ Καρχηδονίων μία τῶν μεγίστων καὶ ἀρχαιοτάτων ἐν τῇ δυτικῇ »Μεσογείῳ ναυμαχιῶν, ἡ περίφημος ναυμαχία τῆς Ἀλαλίας, καθ' ἣν οἱ Φωκαεῖς μετὰ »ἑξήκοντα περίπου τριήρων ἠγωνίσαντο πρὸς τὴν διπλασίαν ναυτικὴν δύναμιν τῶν πολε»μίων. Καίπερ δὲ μὴ ἡττηθέντες ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ὑπεχρεώθησαν ὅμως νὰ καταλίπωσι τὴν »Κύρνον καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν Ἐλέᾳ ἢ Ὑέλῃ τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὁπόθεν πάλιν »μέγα πλῆθος αὐτῶν μετῴκησεν εἰς τὴν ἤδη ἀνθοῦσαν ἀρχαιοτέραν φωκαϊκὴν ἀποικίαν »τῆς Μασσαλίας καὶ ἐνίσχυσεν αὐτήν, γενομένην κρατεράν, ἰδίως κατὰ θάλασσαν καὶ »λίαν εὐνομουμένην (1).

---

(1) Περὶ τῆς πολιτείας τῶν Μασσαλιωτῶν λέγει τάδε ὁ Στράβων (Δ' 179-180)· «Διοικοῦνται δ' ἀριστοκρατικῶς πάντων ἐννομώτατα, ἀνδρῶν ἑξακοσίων καταστήσαντες συνέδριον, διὰ βίου τούτων ἐχόντων τὴν τιμήν, οὓς *τιμούχους* καλοῦσι, πεντεκαίδεκα δ' ἀπὸ τοῦ συνεδρίου προεστῶτας, τούτοις δὲ παρέχοντες τὴν διοίκησιν πάλιν δὲ τῶν πεντεκαίδεκα προκάθηνται τρεῖς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες, τούτων δὲ εἷς· τιμοῦχος δ' οὐ γίνεται μὴ τέκνον ἔχων μὴ διὰ τριγονίας ἐκ πολιτῶν γεγονός. Οἱ δὲ νόμοι Ἰωνικοί, πρόκεινται δὲ δημοσίᾳ». Ταῦτα λέγει περὶ τῆς πολιτείας τῶν Μασσαλιωτῶν ὁ Στράβων.

Λέγει δὲ ὁ αὐτός (αὐτόθι) περὶ τῆς χώρας τῶν Μασσαλιωτῶν· «χώραν δ' ἔχουσιν ἐλαιόφυτον μὲν καὶ κατάμπελον, σίτῳ δὲ λυπροτέραν διὰ τὴν τραχύτητα, ὥστε πεποιθότες τῇ θαλάττῃ μᾶλλον ἢ τῇ γῇ τὸ πρὸς ναυτιλίαν εἵλοντο μᾶλλον· ὕστερον μέντοι ταῖς ἀνδραγαθίαις ἴσχυσαν προσλαβεῖν τινα τῶν πέριξ πεδίων ἀπὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἀφ' ἧς καὶ τῆς πόλεως».

Ἀλλ' οἱ Μασσαλιῶται, οἵτινες πλὴν τῶν νεωσοίκων εἶχον καὶ ὁπλοθήκην, ἵνα ὦσι πάντοτε ἕτοιμοι πρὸς ἄμυναν ἐναντίον τῶν περὶ τὴν χώραν αὐτῶν βαρβάρων, μετέδοσαν εἴς τινας τῶν βαρβάρων τούτων καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν. Ἰδίως μετέδοσαν αὐτοῖς νέαν λατρείαν τῆς σφόδρα ἐν πάσῃ τῇ Ἰωνίᾳ λατρευομένης μεγάλης Ἀρτέμιδος τῆς Ἐφέσου, ἧς καὶ τὸ ἄγαλμα ὡς παλλάδιον ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν οἱ Φωκαεῖς ὑπὸ τὴν μεγάλην ἱέρειαν Ἀριστάρχην. Καὶ εἰς τὴν θεὰν ταύτην ἔθυον οἱ Ἴβηρες *ἑλληνιστί* (Στράβ. αὐτόθι· «Οἷς καὶ τὰ ἱερὰ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος παρέδοσαν τὰ *πάτρια* ὥστε *ἑλληνιστὶ* θύειν»). Ἡ Μασσαλία ὑπῆρξε καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα μέγα κέντρον ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Δύσει. Ἔχουσα πολεμίους τοὺς πολεμίους πάσης φυλῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ Δύσει Ἐτρούσκους καὶ Καρχηδονίους συνεδέθη ἀνέκαθεν μετὰ τῆς Ρώμης φιλικῶς

»Ὅτι ἡ *Ζάκανθα* ἢ *Σάγουντον* ἦν ἀποικία Ζακυνθίων εἰκάζεται μόνον ἐκ τοῦ »ὀνόματος, οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑπαρχούσης μαρτυρίας. Ἡ *Ζάκανθα* ἢ *Σάγουντον* ἔκειτο ἑπτὰ »στάδια μακρὰν τῆς θαλάσσης. Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη πόλις εἶναι λίαν γνωστὴ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ »ἱστορίᾳ, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων πολέμων.

Εἰς τοὺς Φωκαεῖς ἀποδίδεται καὶ ἡ κτίσις τῆς ἐπὶ τῆς νοτίας ἰβηρικῆς (ἰσπα»νικῆς) παραλίας ἑλληνικῆς πόλεως Μαινάκης (ἐν τῇ θέσει τῆς σημερινῆς Μαλάκκας). »Καθόλου δὲ εἰπεῖν οἱ Ἕλληνες εἶχον μὲν τὸ πάλαι σχέσεις ἐμπορικὰς πρὸς τὰς ἱσπανι»κὰς παραλίας, ἰδίως πρὸς τὴν πόλιν Ταρτησσόν, μάλιστα οἱ Φωκαεῖς, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο »νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν αὐταῖς ἰσχυρῶς ἅτε κατεχομέναις ὑπὸ πλήθους ἀποικιῶν φοι»νικικῶν (ἰδίως καρχηδονικῶν), ὧν ἰδιαιτέρως γνωσταὶ τοῖς Ἕλλησιν ἦσαν τὰ *Γάδειρα* »(Gades) ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν Cadix, πόλις κειμένη ἔξω τοῦ Ἡρακλείου πορθμοῦ, ἡ »τελευταία κατὰ τὴν Δύσιν ἐπὶ τοῦ Ὠκεανοῦ κειμένη πόλις τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου, »ὡς ἐνόμιζον οἱ Ἕλληνες, ὅπου ἀφικόμενος ὁ Ἡρακλῆς, ὁ ἐκπροσωπῶν τὸν ὑπέρτατον »βαθμὸν τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ τῆς περὶ τὴν πλάνην τόλμης »ἔστησε δύο στήλας, ἐφ' ὧν ἔγραψε «τὰ πέραν Γαδείρων οὐ περατά (ἰδ. καὶ Πινδ. νεμ. »Δ' 111· «Γαδείρων τὸ πρὸς ζόφον οὐ περατόν»· τοῦτο ὅμως δὲν ἐκώλυσε νὰ ὑπάρχῃ »παρὰ τοῖς Ἕλλησι μυθικὴ παράδοσις περὶ τῆς νήσου Ἀτλαντίδος ἐν τῷ Ὠκεανῷ αἰνιτ»τομένη πιθανῶς τὰς Καναρίους νήσους, ἃς γνωσθείσας ἐν τοῖς ρωμαϊκοῖς χρόνοις ἐθεώ»ρουν οἱ Ἕλληνες ὡς αὐτὰς τὰς τῶν «*Μακάρων νήσους*», κατὰ δὲ τὰς τολμηροτέρας »εἰκασίας καὶ ὑποθέσεις αὐτὴν τὴν Ἀμερικήν. (Ἰδὲ Πλάτ. Κριτίαν, § 3, ἔνθα ὁ Αἰγύπτιος »ἱερεὺς λέγει τῷ Σόλωνι περὶ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὅτι ἥδε ἡ πόλις ἄρξασα καὶ πάντα »τὸν πόλεμον διαπολεμήσασα ἐλέγετο, οἱ δὲ τῆς Ἀτλαντίδος νήσου βασιλεῖς, ἣν δὴ »Λιβύης καὶ Ἀσίας μείζω νῆσον οὖσαν ἔφαμεν εἶναί ποτε, νῦν δὲ ὑπὸ σεισμῶν δῦσαν »ἄπορον πηλὸν τῆς ἐνθένδε ἐκπλέουσιν ἐπὶ τὸ πέραν πέλαγος»).

»Ἐγγὺς τῶν Πυρηναίων, οὐ μακρὰν τῶν ὀχθῶν τοῦ Ροδανοῦ, ἔκειτο ἡ Ἀγάθη, »κτίσμα τῶν Μασσαλιωτῶν τῶν ἱδρυσάντων καὶ τὴν Ρόδην ἢ Ροδόπολιν (νῦν Rosa) ὑπὸ »τὰ Πυρηναῖα (διάφορον τῆς ἐπὶ τοῦ Ροδανοῦ, κτίσματος τῶν Ροδίων, Ρόδου) καὶ τὰς »*Ἐμπορίας* [1]. Ταῦτα ἐναντίον τῶν ὑπὸ τὰ Πυρηναῖα βαρβάρων· ἔτι δὲ πρὸς δυσμὰς »*Ταυροέντιον* (ἢ Ταυρόεντα, λατιν. Taurentium), τὴν *Ὀλβίαν* καὶ τὴν Ἀντίπολιν καὶ Νί»καιαν (νῦν Nice) ὡς *ἐπιτειχίσματα* ἤτοι *προπύργια* ἐναντίον τῶν περὶ τὰς Ἄλπεις βαρβά»ρων τῆς *Λιγουρίας*, καὶ τὸ Ἡμεροσκοπεῖον ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς παραλίαις τῆς Ἱσπανίας. »Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἐν Σαρδοῖ ἵδρυσαν οἱ Μασσαλιῶται πόλιν καλουμένην καὶ ταύτην »*Ὀλβίαν*. Μασσαλιωτῶν δὲ πιθανώτατα κτίσμα καὶ ἡ ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Λιγυστικῆς ἢ »Λιγουρίας π. *Μόνοικος* ἢ *Λιμὴν Μονοίκου* (οὕτως κληθεῖσα κατὰ τὸν μῦθον διὰ τὸ ἐν-

---

καὶ συμμαχικῶς, φιλοξενοῦσα ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ἰδίῳ αὐτῆς θησαυρῷ τῶν ἀναθημάτων καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Ρώμης ἤτοι ἀπὸ τοῦ Ϛ' αἰῶνος εἰς τοὺς Δελφοὺς πεμπόμενα ἀναθήματα. Διετήρησε δὲ τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς βίον καὶ πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς γράμμασι παίδευσιν καὶ ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν αἰῶσιν, ἐπιφανῶν Ρωμαίων σπουδαζόντων ἐν ταῖς σχολαῖς αὐτῆς (ὅπως καὶ ὁ περίφημος Ἀγρικόλας, πενθερὸς τοῦ Τακίτου).

[1] Ἡ λ. **ἐμπορίας** ὡς πληθυντικὸς τύπος τοῦ ἐμπορία σημαίνει καὶ ἐμπορικὰ πράγματα. Ἐντεῦθεν ἡ λ. μετέστη καὶ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ **Ἐμπορίου**, ἤτοι ἐμπορικοῦ λιμένος. Πολλοὶ δὲ ὑπῆρχον (ἰδίως βραδύτερον ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ) ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ λιμένες ἐμπορικοὶ ἢ πόλεις φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦτο τὸ παραληφθὲν καὶ ὑπὸ τῶν ξένων γλωσσῶν (Πρβλ. ἰδίως τὸ ἐν τῇ περσικῇ *ἀμπάρ* ἀποθήκη, ἐν ἀρχῇ ἐμπορευμάτων, εἶτα δὲ καὶ σίτου [σιτοβολών], ἐν τῇ σημασίᾳ δὲ ταύτῃ εἰσέδυ καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐκ τῆς περσικῆς διὰ τῆς τουρκικῆς).

»ταῦθα μονήρη οἰκεῖν τὸν Ἡρακλῆ, οὗ ὑπῆρχε καὶ ἡρῷον αὐτόθι) τὸ νῦν περίφημον »*Monaco* καὶ *Monte Carlo*].

Τελευταῖον, πλὴν ἄλλων τινῶν ἔτι δυτικωτέρων ἀποικιῶν, ἐξ ὧν ἡ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτος ἦτο ἡ Μασσαλία, ἥτις ἐκτίσθη εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Γαλλίας παράλια ὑπὸ τῶν Φωκαέων, περὶ τὸ 597, οἱ Ἕλληνες κατέλαβον ἔκτοτε καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος παράλια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θρᾴκης καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου (1). Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας κειμένη Μακεδονία κατῳκεῖτο ὑπὸ φυλῶν αἵτινες δὲν ἦσαν μὲν ἴσως καθαρῶς ἑλληνικαί, προσήγγιζον ὅμως πολὺ κατά τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἦθος πρὸς τὰ ὀλιγώτερον πολιτισθέντα ἑλληνικὰ φῦλα, τά τε θεσσαλικὰ καὶ τὰ ἠπειρωτικά. Καὶ βραδύτερον μέν, κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, τὰ μακεδονικὰ ταῦτα φῦλα ἔμελλον νὰ πρωταγωνιστήσωσι τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου· τὰ δὲ παράλια τῆς Μακεδονίας κατελήφθησαν πρωιμώτατα ὑπὸ ἀποικιῶν αἵτινες ἐξεπέμφθησαν ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ τῶν ὁποίων ἀρχαιοτάτη ἦτο ἡ Μεθώνη, κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων εἰς Πιερίαν περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς οἱ Κορίνθιοι κατεστάθησαν εἰς Κέρκυραν. Ἔκτοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦ 600 ἔτους οἱ Ἐρετριεῖς καὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἐκάλυψαν, διὰ τῶν κτισμάτων αὐτῶν, τὰς τρεῖς γλώσσας τὰς ἀποτελούσας τὴν Χαλκιδικὴν χερσόνησον. Τὰ κτίσματα ταῦτα, τὰ τότε μᾶλλον πολυάριθμα ἢ λόγου ἄξια, ἦσαν· Μένδη, Ἄφυτις, Νεάπολις, Αἰγαί, Θεράμβω καὶ Σάνη, Ἐρετριέων ἀποικίαι· Ἄσσα, Πίλωρος, Σίγγος, Σάρτη, Τορώνη, Γαληψός, Σερμύλη καὶ Μηκύβερνα, Χαλκιδέων ἀποικίαι. Ἐπὶ δὲ τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς οἱ Ἕλληνες τῆς Χαλκιδικῆς κατέλαβον καὶ τὴν ἐν τῷ μέσῳ εὐρείας καὶ εὐφόρου πεδιάδος κειμένην Ὄλυνθον, ἐπικρατήσαντες οὕτω κατὰ μικρὸν ἁπάσης τῆς χερσονήσου. Ἀλλ' ὑπῆρχον ἐνταῦθα καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἀποικίαι. Αἴνεια καὶ Ποτίδαια, Κορινθίων κτίσματα· Σκιώνη, ἀδήλου καταγωγῆς, Ἄκανθος, Στάγειρα, Ἄργιλος, κτίσματα τῆς Ἄνδρου, ἥτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἦτο Ἐρετριέων ἀποικία.

Νομίσματα: Ἀκάνθου

(Λέων σπαράσσων ταῦρον)

Ἀπολλωνίας

(Ἀπόλλων)

Εἰς τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Θρᾴκης οἱ μὲν Τήιοι ἔκτισαν, ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, ὡς προείπομεν, τὰ Ἄβδηρα, ἄγνωστον δὲ πότε ἵδρυσαν οἱ μὲν Χῖοι τὴν Μαρώνειαν, οἱ δὲ Λέσβιοι τὴν Αἶνον, καὶ ἄδηλον τίνες τὴν Δικαίαν. Ἐξηλληνίσθησαν ὁμοίως καὶ αἱ νῆσοι Θάσος καὶ Σαμοθρᾴκη, αἱ πάλαι ποτὲ ὑπὸ Φοινίκων καταληφθεῖσαι Εἰς τὴν Θάσον μάλιστα, ὅπου ἀπὸ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος κατεστάθησαν Πάριοι ἄποικοι εἶχε μεταβῆ καὶ ὁ περίφημος Πάριος ποιητὴς Ἀρχίλοχος, ὅστις ἀστειότατα περιέγραψε τὴν νῆσον ἐκείνην. Τῳόντι ἡ Θάσος ἔκτοτε, ὡς καὶ τὴν σήμερον, δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν πολ-

---

(1) Εἰς τὰς ἐν τῇ Δύσει ἑλληνικὰς ἀποικίας προσθετέον τὴν Ἀλαλίαν καὶ τὴν Νίκαιαν ἀμφοτέρας ἐν Κύρνῳ, τὴν Νίκαιαν τὴν ἐν τῇ Λιγυστικῇ, ἀποικίαν τῶν Μασσαλιωτῶν (τὴν νῦν Nice ἢ Nizza), τὴν ἐπὶ τῶν μεταξὺ Σικελίας καὶ Ἰταλίας νήσων Λιπάραν, κτισθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀπὸ Λιλυβαίου ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων διωχθέντων Ροδίων καὶ Κνιδίων. Ἐκ τῆς εἰρημένης δὲ Λιπάρας ἱδρύθη ἡ παρὰ τὰ Πυρηναῖα π. ***Ρόδη*** ἢ ***Ροδόπολις*** (νῦν Rosa). Λέγεται δὲ ὅτι οἱ Ζακύνθιοι ἵδρυσαν τὴν ἐν τῇ δυτικῇ Ἱσπανίᾳ ἑλληνικὴν πόλιν ***Ζάκανθαν*** ἢ ***Σάγουντον*** (καὶ ***Σαγουντίων*** πόλιν καλουμένην, λατιν. Sagnutum). Ὡς ἑλληνικὴ δὲ ἀποικία ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Μαυριτανίας (Μαρόκκου) κειμένη ***Τίγγις*** ἢ ***Τιγγεννίς*** (νῦν Ταγγέρη).

λὴν αὐτῆς εὐφορίαν, διότι σύγκειται καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἀπὸ ὄρους τὸ μὲν γυμνοῦ, τὸ δὲ δασώδους, γῆν δὲ γεωργήσιμον ἔχει ὀλιγίστην μόνον περὶ τὴν παραλίαν. Ὁ Ἀρχίλοχος λοιπόν, ὅστις ἠγάπα νὰ ψέγῃ καὶ νὰ μυκτηρίζῃ τὰ πάντα, ἔμψυχά τε καὶ ἄψυχα, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔχει πρὸς τί ἄλλο νὰ παραβάλῃ τὴν νῆσον ταύτην ἢ πρὸς ὄνον φέροντα εἰς τὴν ράχιν του σωρὸν ἀγρίας ξυλείας·

ἥδε δ' ὥστ' ὄνου ῥάχις
ἕστηκεν ὕλης ἀγρίης ἐπιστεφής.

Ἀλλ' ὁ ψογερὸς Ἀρχίλοχος, ὅστις διὰ τὸ ἰδίωμα αὐτοῦ τοῦτο δεινῶς ὑπὸ τοῦ μεγαλόφρονος Πινδάρου ἐστηλιτεύθη, εἰπόντος περὶ αὐτοῦ «ψογερὸν Ἀρχίλοχον βαρυλόγοις ἔχθεσιν πιαινόμενον», ἔπαθεν ὅ,τι συνήθως συμβαίνει εἰς τοὺς τὰ πάντα ἐμπαίζοντας, ἔδωκε δηλαδὴ καὶ αὐτὸς ἀφορμὴν νὰ κατακριθῇ πικρότατα καὶ δικαιότατα· διότι τότε κατά τινα πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Θρᾴκης πόλεμον ἀπέβαλε τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ. Καὶ ἠθέλησε μέν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, νὰ παίξῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἰπὼν ὅτι ἀδιάφορον ἂν ἀπώλεσε τὴν ἀσπίδα, ἠμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἄλλην καλυτέραν·

ἀσπὶς ἐκείνη
ἐρρέτω· ἐξαῦτις κτήσομαι οὐ κακίω,

ἀλλ' εἴδομεν ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες δὲν ἔπαιζον περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐδίωξαν αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεώς των διὰ τοῦτο. Ἡ δὲ Θάσος, ἂν δὲν ἦτο εὔφορος, εἶχεν ὅμως χρυσοῦ μεταλλεῖα καὶ κατεῖχεν εἰς τὴν παρακειμένην στερεὰν χώρας τινάς, τὴν Σκαπτὴν Ὕλην καὶ ἄλλας, αἵτινες περιεῖχον μεταλλεῖα ἔτι πλουσιώτερα τῶν τῆς νήσου· ἐντεῦθεν οἱ Θάσιοι, ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἀφοῦ ἐπήρκουν εἰς ὅλας τὰς δαπάνας τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν, ὀβολὸν φόρου μὴ καταβάλλοντες, εἶχον κατ' ἔτος περίσσευμα 200 ἕως 300 ταλάντων, ἤτοι δραχμὰς 1.200.000 ἕως 1.800.000.

Ἐπὶ τῆς Θρᾳκικῆς χερσονήσου οἱ Μιλήσιοι ἔκτισαν τὴν Καρδίαν, οἱ δ' ἐν Ἀσίᾳ Αἰολεῖς τὴν Σηστόν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν ἐπικρατοῦντες ἐνταῦθα, ὡς εἴδομεν, ἐπὶ Πεισιστράτου. Εἰς τὴν Προποντίδα ὑπῆρχον ἡ τῶν Σαμίων ἀποικία Πέρινθος, ἡ τῶν Μιλησίων Κύζικος, καὶ τρεῖς τῶν Μεγαρέων πόλεις· Χαλκηδών, Σηλυβρία, Βυζάντιον (¹). Τὸ τελευταῖον τοῦτο, κτισθὲν περὶ τὸ 657 πρὸ Χριστοῦ, ἐπέπρωτο, μετὰ χίλια περίπου ἔτη, νὰ κατασταθῇ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἢ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, μετονομασθὲν τότε Κωνσταντινούπολις. Προέβησαν δὲ καὶ μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου οἱ Ἕλληνες ἔκτοτε, καὶ ἔκτισαν καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ παράλια πολλὰς ἀποικίας, ὧν ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Σινώπην, Μιλησίων ἵδρυμα, τὴν Κερασοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, ἀμφοτέρας ὑπὸ τῶν Σινωπέων κτισθείσας, τὴν Φᾶσιν, τὴν Διοσκουριάδα, τὸ Παντικάπαιον, τὴν Φαναγόρειαν, τὴν Τάναϊν, τὴν Ὀδησσόν (²), τὴν Ὀλβίαν, ὧν αἱ πλεῖσται πάλιν Μιλησίων ἱδρύματα.

(¹) Καὶ αἱ τρεῖς αὗται πόλεις ὑφίσταντο καὶ πρότερον ὡς πόλεις θρᾳκικαί, διὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἑλληνικῶν ἀποικήσεων ἐξηλληνίσθησαν καὶ ἐγένοντο ἀποικίαι ἑλληνικαί.

(²) Ἡ *Ὀδησσὸς* ἔκειτο οὐχὶ ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν *Ὀδησσοῦ* τῆς Ρωσίας ἀλλ' ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν *Βάρνης* ἢ ἐν τῇ τῆς νῦν *Κωνσταντίας* (ἡ νῦν Ὀδησσὸς κεῖται ἐν τῇ θέσει τοῦ *Ἰστριανοῦ* λιμένος [Portus Istrianus] τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων).

[»*Ἡ Ὀλβία* ἢ *Ὀλβιόπολις* ἦ Βορυσθενὶς ἔκειτο ἐν τῇ συμβολῇ τῶν ποταμῶν Βορυσθέ-
»νους (Δανάστριος ἢ Δνείστερ) καὶ Ὑπάνεως (νῦν *Βούγ*) ἀπέχουσα 240 στάδια (45 χιλιόμετρα)
»τῶν ἐκβολῶν τοῦ Βορυσθένους. Ἐλέγετο δὲ καὶ *Βορυσθενὶς* πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς
»ὁμωνύμου παμφυλιακῆς πόλεως *Ὀλβίας* καὶ *Μιλητούπολις* ὡς ἀποικία τῆς Μιλήτου. Ἦν
»δὲ ἡ *Ὀλβία* ἡ σπουδαιοτάτη τῶν κατὰ τὰς βορείους ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου ἑλληνικῶν ἀποι-
»κιῶν, διεξάγουσα μάλιστα ἐμπορίαν εἰς τὰ ἔνδον τῆς νῦν Ρωσίας, ἐκτεινομένην μέχρι
»τῶν ἔνδον τῆς βορείου καὶ μέσης Ἀσίας καὶ διεξαγομένην ὕπερθεν τῆς Κασπίας, ἣν ὁδὸν
»ἠκολούθησε βραδύτερον καὶ ἡ ἐμπορία Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον μ.Χ.
»αἰῶνα χάριν μεταφορᾶς *σηρικῶν* ἀπὸ τῶν τουρκοσινικῶν χωρῶν.

»Κατὰ νεωτάτας τινὰς ἐρεύνας ἡ ἐμπορία τῶν Μιλησίων ἢ διὰ τῶν ἐν ταῖς βο-
»ρείας ἀκταῖς τοῦ Εὐξείνου ἀποικιῶν αὐτῶν διεξαγομένη ἐξετείνετο διὰ τῆς νῦν ἀνατολι-
»κῆς Ρωσίας ὕπερθεν τῆς Κασπίας θαλάσσης μέχρι τῆς νοτιοδυτικῆς Σιβηρίας καὶ ἐντεῦθεν
»διὰ τοῦ νῦν Τουρκεστὰν μέχρι Θιβὲτ καὶ Κίνας. Ἐν τῇ νῦν Τσουγγαρίᾳ καὶ τῇ νοτιοδυ-
»τικῇ Κίνᾳ εὑρέθησαν μνημεῖα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτικὰ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης (ἀνά-
»γλυφοι εἰκόνες τοῦ Διός, Ἀφροδίτης καὶ ἄλλων θεῶν ἑλληνικῶν) ἀνήκοντα εἰς χρόνους
»προγενεστέρους τῶν μακεδονικῶν ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεων, αἵτινες ἄλλως δὲν ἥψαντο τῶν
»εἰρημένων ἀσιατικῶν χωρῶν εἰς ἃς ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰσέδυ ὡς μετὰ βεβαιότη-
»τος εἰκάζεται ἐκ τῶν πρὸς τὴν μέσην Ἀσίαν ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μιλησίων καὶ
»τῶν μιλησιακῶν ἐν Σκυθίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ Εὐξείνου ἀποικιῶν. Ἡ μυθώδη χα-
»ρακτῆρα λαβοῦσα περὶ τῆς εἰς τοὺς Ἀριμασπούς (λαὸν μυθικὸν τῆς μέσης Ἀσίας) ἀπο-
»δημίας Ἀριστέου τοῦ Προκοννησίου παράδοσις καὶ ἡ ὑπὸ τούτου γενομένη περιγραφὴ
»τῶν Ἀριμασπῶν «(Ἀριμάσπια ἔπη»), ὧν μόνον ὁ θρῦλος ἐσώθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἔχουσι
»πιθανώτατα σχέσιν πρὸς τὰ νῦν ἀνακαλυπτόμενα ἐν Τσουγγαρίᾳ καὶ ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ
»Κίνᾳ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Τριακοσίας εξήκοντα εἰκόνας τοιούτων μνημείων
»παρέστησαν ἡμῖν ἐν τῷ ἐν Κοπεγχάγῃ συνεδρίῳ τῶν Ἀσιανολόγων (τῷ συγκροτηθέντι
»τῷ 1908) τὰ μέλη τῆς Πρωσσικῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημαϊκῆς ἐπιτροπείας τῆς πεμφθείσης
»δαπάναις τῆς Βασιλικῆς Πρωσσικῆς Κυβερνήσεως εἰς ἐξερεύνησιν τῶν εἰρημένων χω-
»ρῶν καὶ εὑρούσης τὰ εἰρημένα μνημεῖα.

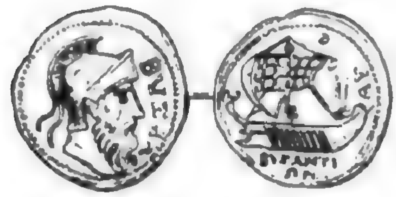
Τὸ κυριώτατον μέρος ἐν τῇ μεγαλουργῷ ταύτῃ παγκοσμίῳ ἐμπορικῇ καὶ ἐκπολιτι-
»στικῇ κινήσει καὶ ἐνεργείᾳ εἶχεν ἡ *Ὀλβία*, τὸ κέντρον, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Ἡρ. Δ
»18), ἀποτελοῦσα τῶν ἐν τῇ σκυθικῇ παραλίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἅτε καὶ κεντρικὴν
»κατέχουσα θέσιν. Ἀλλ' ἡ ἐμπορικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ ροπὴ καὶ ἐνέργεια τῆς Ὀλβίας καὶ
»τῶν ἄλλων ἐν ταῖς σκυθικαῖς ἀκταῖς τοῦ Εὐξείνου ἑλληνικῶν ἀποικιῶν δὲν ἐξετεί-
»νετο ἁπλῶς πρὸς ἀνατολὰς ἀλλὰ καὶ πρὸς βορρᾶν διὰ τοῦ ἀνάπλου τῶν μεγάλων εἰς
»τὸν Εὔξεινον ἐκβαλλόντων ποταμῶν τῆς Σκυθίας (τῆς ρωσικῆς Σκυθίας). Ἐντεῦθεν
»δὲ ἐκ τῆς ἀναμίξεως Ἑλλήνων καὶ Σκυθῶν ἢ ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως σκυθικῶν φυλῶν
»πρὸς τοὺς Ἕλληνας παρήχθη ὁ λαὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Δ 17) *Ἑλλήνων Σκυ-*
»*θῶν* καλουμένων, ὧν ὁ σημαντικώτατος ἦν ὁ τῶν Καλλιπιδῶν (τὸ ὄνομα φαίνεται ἑλ-
»ληνικὸν σημαῖνον *Ἱππόται*, εὐγενεῖς ὡς καὶ τὸ *Ἀριμασποί*, οὗ ἡ ἐκ τῶν ἀρίων γλωσ-
»σῶν ἑρμηνεία *εὐγενεῖς ἱππόται* (ἀριμ-ασπ) εἶναι προκριτωτέρα τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου
»κατὰ τουρκικὰς γλώσσας διδομένης ἑρμηνείας *ἄριμα-σποῦ*=***μονόφθαλμος***), εὑρέθη δὲ καὶ
»πρὸ 25 ἐτῶν παρὰ τὴν Ὀδησσὸν καὶ ἐπιγραφή τις ἐν ἀλφαβήτῳ τέως ἀγνώστῳ ἐξ ἑλ-
»ληνικῶν καὶ ἄλλων ἀγνώστου καταγωγῆς γραμμάτων· ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ἡρμηνεύθη,
»ἀλλ' ὁ ἀλφάβητος εἰκάζεται ὅτι εἶναι τῶν Ἑλλήνων Σκυθῶν. Ἀνάμικτοι μετὰ Σκυθῶν
»ἦσαν καὶ οἱ *Βορυσθενῖται* (οἱ παρὰ τὸν Βορυσθένην ἤτοι *Δάναστριν* οἰκοῦντες) καὶ οἱ

»ἄλλοι Ἕλληνες τῶν παρὰ τὸν Εὔξεινον χωρῶν καὶ πόλεων, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο αἱ πο-»λυαριθμόταται ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν χωρῶν τούτων αἱ ἀνήκουσαι εἰς τοὺς ἑλλη-»νορωμαϊκοὺς χρόνους, ὧν μεγα πλῆθος εἴδομεν καὶ ἀντεγράψαμεν ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ »Μουσείῳ τῆς Μόσχας καὶ ὧν μέγα πλῆθος ἐδημοσιεύθη ὑπὸ ρώσων ἀρχαιολόγων. Μνη-»μονεύονται δὲ καὶ ἄνδρες ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπιφανεῖς *Σκύθαι* ἐπισκεψάμενοι τὴν Ἑλ-»λάδα καὶ ἰδίως τὰς Ἀθήνας, ὁ Τόξαρις, ὁ τοῦ Σόλωνος φίλος γενόμενος καὶ πολυειδῶς »εὐεργετήσας τοὺς Ἀθηναίους καὶ πολίτης Ἀθηνῶν γενόμενος καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ »ἐγκαταβιώσας καὶ δι' ἀνδριάντος μετὰ θάνατον τιμηθείς, καὶ ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους »Ἀνάχαρσις, ἀνὴρ φιλόσοφος ἐπικαλούμενος *Σκύθης*, οὗ τὸ ὄνομα εἶναι τοσοῦτο γνωστὸν »ἐν τοῖς Ἕλλησι συγγραφεῦσι, σύγχρονος καὶ οὗτος τοῦ Σόλωνος, διὰ τοῦ Τοξάρεως »γενόμενος αὐτῷ φίλος. Καὶ ἡ ἀστυνομικὴ δὲ ὑπηρεσία ἐν Ἀθήναις ἐτελεῖτο ὑπὸ σκυ-»θῶν τοξοτῶν· οἱ Σκύθαι δ' οὗτοι ἦσαν οἱ ἑλληνόγλωσσοι τῶν Σκυθῶν (1).

»Καὶ εἰς τὴν σκυθικὴν δὲ μυθολογίαν οὐκ ὀλίγα παρελήφθησαν στοιχεῖα ἐκ τῆς »ἑλληνικῆς μυθολογίας].

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν συνόψει ἡ κατάστασις καὶ ἡ τύχη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἤτοι ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἕκτης πρὸ Χριστοῦ. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ βίου αὐτοῦ ἡλικίαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἤρχισε νὰ ἐκπαιδεύεται, νὰ ἐξαπλοῦται καὶ νὰ κρατύνῃ τοὺς συνάπτοντας αὐτὸ δεσμούς. Τὰ αὐτοφυᾶ καὶ ἀόριστα πολιτεύματα τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς ἐρρυθμίσθησαν ἤδη διὰ νόμων γραπτῶν καὶ θεσμῶν ὡρισμένων. Αἱ φυσικαὶ καὶ ἄπλαστοι ἀρεταὶ τῶν προτέρων χρόνων ἐλανονίσθησαν ἤδη διὰ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ λόγου. Καὶ ἐνῷ τὸ ἀνήσυχον καὶ μεγαλεπήβολον τοῦ ἔθνους πνεῦμα φέρει αὐτὸ ἀκαταπαύστως εἰς ἀνακάλημιν νέων χωρῶν καὶ ἵδρυσιν νέων πόλεων ἁπανταχοῦ γῆς, οἱ συνάπτοντες αὐτὸ δεσμοί, ἀντὶ νὰ χαλαρωθῶσιν ἐκ τούτου, ἐξ ἐναντίας

Νόμισμα Βυζαντίου

(Βύζας καὶ ναῦς)

1) Ἰδοὺ μία ἑλληνοσκυθικὴ ἐπιγραφὴ τῆς περὶ Ὀλβίαν χώρας·

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Ἀχιλλεῖ Ποντάρχῃ

Οἱ περὶ Καλλισθένην Σατύρου στρατηγοὶ Μηνόδωρος Ποντικοῦ, Νάβαζος Νουμηνίου, Βάδαγος Ἰεζράδου, Βάδαγος Κονζάνου

Ἑτέρα ἐπιγραφὴ
Ἀπόλλωνι προστάτῃ

Οἱ περὶ Ἀργονάναγον, Καράξτου στρατηγοὶ Ποντικὸς Νικίου, Ἄβραγος Χουαρσάζου, Αρθόγαμος Ὀσπουμάζου, Ἀρσιόνηχος Κασάγου.

Ἀξιοσημείωτος καὶ ἡ ἐπιγραφὴ

Τιβέριος, Ἰούλιος Ρουσκόπορις, υἱὸς μεγάλου βασιλέως τῶν ἀφ' ***Ἡρακλέους*** καὶ ***Εὐμόλπου*** τοῦ ***Ποσειδῶνος*** καὶ ἀπὸ προγόνων βασιλέων βασιλέα ***Τιβέριον*** Ἰούλιον Ρησκόσουλον.... βασιλέα Παιρεσάδην, βασιλέως ***Σπαρτάκου*** (τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνοσκύθου τούτου βασιλέως ***Σπαρτάκου*** ἀναμιμνῄσκει ἡμᾶς τὸ τοῦ θρᾳκὸς Σπαρτάκου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀποστάντων τῷ 103 π.Χ. καὶ τὸν μέγαν ***δουλικὸν πόλεμον***(bellum servile) κινησάντων μυριάδων δούλων. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου ὠνομάσθησαν καὶ οἱ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν περιβόητοι ***Σπάρτακοι*** τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

κραιύνονται. Ναὶ μέν, καθὼς ἐπὶ τῶν ἡρωικῶν χρόνων, οὕτω και ἤδη, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ὑπόκειται εἰς μίαν τινὰ κοινὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν· διεσπαρμένον ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι Κυρήνης, καὶ ἀπὸ Μασσαλίας καὶ Ἰταλίας καὶ Σικελίας μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ συμποσούμενον, ὡς εἰκάζεται, εἰς 20 περίπου ἑκατομμύρια, διατελεῖ διῃρημένον, ὄχι εἰς πολλὰς βασιλείας, ὡς ἄλλοτε, ἀλλ' εἰς ἀπειραρίθμους αὐτοτελεῖς πολιτείας, τροπολογουμένας ἀπὸ τῆς στενῆς ὀλιγαρχίας τῆς Σπάρτης μέχρι τῆς πρὸς τὴν ἄκραν δημοκρατίαν ῥεπούσης ἤδη πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν· οὐ μόνον δὲ αἱ πολιτεῖαι αὗται δὲν συνδέονται διὰ κοινοῦ τινος πολιτικοῦ δεσμοῦ ἀλλὰ καὶ ὅπου, κατὰ χώρας, ὑπάρχουσι τοπικαὶ διαφόρων πόλεων ὁμοσπονδίαι, αἱ τοιαῦται ἑνώσεις εἶναι μᾶλλον θρησκευτικαὶ ἢ πολιτικαί. Καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποικιῶν (¹) ὀλίγισται ὑποτάσσονται εἰς τὰς μητροπόλεις· αἱ πλεῖσται εἶναι ὅλως ἀπ' αὐτῶν ἀνεξάρτητοι, αἱ δὲ σῳζόμεναι μεταξὺ τῶν μητροπόλεων καὶ τινων ἀποικιῶν σχέσεις συνίστανται εἰς τιμητικά τινα θρησκευτικὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα αἱ πρῶται διατηροῦσιν εἰς τὰς τελετὰς καὶ πανηγύρεις τῶν δευτέρων. Ἑνὶ λόγῳ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο διῃρημένον εἰς ἀπείρους πόλεις, ὧν ἑκάστη εἶχε τὸ ἴδιον πολίτευμα, τὴν ἰδίαν πολιτικήν. Ἀλλ' αἱ πόλεις αὗται, εἰ καὶ πολιτικῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεχωρισμέναι, συνεδέοντο ἅπασαι διὰ ποικίλων καὶ οὐχὶ ἀνισχύρων ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν δεσμῶν.

Νομίσματα Τραπεζοῦντος

Τράπεζα καὶ σταφυλαὶ

Σινώπης

Ἀπόλλων κιθαρῳδός

Ὁ Ἡρόδοτος συγκεφαλαιοῖ τοὺς δεσμοὺς τούτους εἰς τέσσαρας· τὸ ὅμαιμον, τὸ ὁμόγλωσσον, τὰ κοινὰ θεῶν ἱδρύματα καὶ τὰς κοινὰς θυσίας, τὰ ὁμότροπα ἤθη· ὁ δὲ Ζεὺς ὁ ἑλλήνιος ἐπετήρει καὶ συνετήρει τὴν τοιουτοτρόπως ἀπαρτιζομένην ἑλληνικὴν ἀδελφότητα. Ἅπαντες οἱ ἠθικοὶ οὗτοι δεσμοὶ ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἡρωικῆς ἐποχῆς· ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν, καὶ ἰδίως τὰ κοινὰ τῶν θεῶν ἱδρύματα καὶ αἱ κοιναὶ θυσίαι, ἀπέβησαν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ ἔθνους ἡλικίαν πολὺ ἰσχυρότεροι καὶ ὄντως πανελλήνιοι. Ἡ γλῶσσα ἀναφαίνεται μὲν ἤδη διῃρημένη εἰς διαφόρους διαλέκτους, αἵτινες ὑπὸ μὲν τῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν συνεκεφαλαιώθησαν εἰς τέσσαρας, τὴν ἰωνικήν, τὴν δωρικήν, τὴν αἰολικὴν καὶ τὴν ἀττικήν, πράγματι δὲ ἦσαν ποικιλώτεραι καθ' ἑκάστην φυλὴν καὶ ἐνίοτε καθ' ἑκάστην πόλιν· ἀλλ' αἱ διαλεκτικαὶ αὗται διαφοραὶ δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε, πλὴν σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων, πᾶς Ἕλλην νὰ μὴ ἐννοῇ πάντα ἄλλον Ἕλληνα καὶ νὰ μὴ γίνεται καταληπτὸς εἰς αὐτόν. Ἡ δὲ γλῶσσα αὕτη, ἥτις μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου ἤρχισε σχηματιζομένη εἰς πεζὸν λόγον, ἐξηκολούθει παράγουσα θαυμάσια ποιητικὰ ἔργα, ὄχι ὅμως μόνον εἰς τὸ ἐπικὸν εἶδος τῆς ποιήσεως. Ἡ ἐπικὴ ποίησις μαραίνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατόπιν τῶν ἡρωικῶν χρόνων, ὧν ἐξύμνει τὰ κατορθώματα, νέον δὲ ἤδη παράγεται ποιήσεως εἶδος, δι' οὗ αὕτη ἐπεχείρησε νὰ ἐξυμνήσῃ τὰ ἀτομικὰ τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματα, φρονήματα, δόγματα, καὶ ὑπὸ τὰ ποικίλα ὀνόματα τῆς ἰαμβικῆς, τῆς γνωμικῆς καὶ πρὸ πάντων τῆς λυρικῆς ποιήσεως παρήγαγεν ἀμίμητα πολλάκις ἀριστουργήματα· ἀπαραλλάκτως καθὼς εἰς τὴν ἑπομένην, τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, συμπληροῦσα τὸ στάδιον τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐξαιρέτου αὐτῆς ἀναπτύξεως, ἐπενόησε τὸ τελειότερον τῆς ποιητικῆς τέχνης εἶδος, τὸ δρᾶμα, τό τε σπουδαῖον καὶ τὸ ἀστεῖον, τήν τε τραγῳδίαν δηλαδὴ καὶ τὴν κωμῳδίαν. Καὶ οἱ μὲν ἀρι-

(¹) Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις λογιστέον καὶ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ τοῦ Νείλου ὑπὸ τῶν Μιλησίων ἀποικισθεῖσαν ***Ναύκρατιν***.

στοι τῶν λυρικῶν ποιητῶν, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Σιμωνίδης, οἱ ἀγέρωχοι καὶ ὑψαύχενες, ὡς ἔλεγον αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες, διὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ φρονήματος αὐτῶν, ἤκμασαν περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑπομένης, διατελέσαντες σύγχρονοι τοῦ ἀρχαιοτέρου τῶν τραγικῶν τοῦ Αἰσχύλου· ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἕκτην καὶ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἑβδόμην πλεῖστοι ὅσοι ἀνεφάνησαν ἰαμβικοί, γνωμικοί, λυρικοὶ ποιηταί, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Καλλῖνος, ὁ Τυρταῖος, ὁ Ἀλκμάν, ὁ Ἀρίων, ὁ Στησίχορος, ὁ Ἀλκαῖος, ἡ Σαπφώ, ὁ Σόλων, ὁ Θέογνις, ὁ Ἀνακρέων, ὧν πολλῶν μὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ὀνόματα, τινῶν δὲ καὶ νὰ παραθέσωμεν τὰ ἔργα. Οἱ δὲ ποιηταὶ οὗτοι, εἰς οἱανδήποτε διάλεκτον γράφοντες, ἐθαυμάζοντο καὶ ἠγαπῶντο ἐξ ἴσου εἴς τε τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, εἴς τε τοὺς Δελφοὺς καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, εἴς τε τὰς θεσσαλικὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς ἀργολικάς, εἴς τε τὴν Κρότωνα καὶ εἰς τὴν Μίλητον, εἴς τε τὴν Κυρήνην καὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, χρησιμεύοντες τοιουτοτρόπως ὡς τεκμήριον ἅμα καὶ ὡς ὄργανον τῆς ἐθνικῆς τοῦ ἔθνους ἑνότητος.

Νομίσματα Παντικαπαίου

(Παν κερασφορος και γριφων)

(Πὰν καὶ κεφαλὴ βοός)

Πρὸς τούτοις ἡ γλῶσσα ἦτο καὶ τὸ κυριώτατον χαρακτηριστικὸν δι' οὗ τὸ ὅλον ἔθνος διεκρίνετο ἀπὸ τῶν περὶ αὐτὸ οἰκούντων ἀλλοδαπῶν φύλων, διότι οὐδὲ εἰς ταύτην τὴν περίοδον εἶχεν ἔτι παραχθῆ ἡ βαθεῖα ἐκείνη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πεποίθησις περὶ τῆς ὑπερβαλλούσης αὐτοῦ ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ὑπεροχῆς, ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη, τοὺς λεγομένους βαρβάρους· ἔτι δὲ ἡ μετὰ τῆς πεποιθήσεως ταύτης συνδεδεμένη περιφρόνησις πρὸς πᾶν τὸ βάρβαρον, «ὅ ἐστι τὸ μὴ ἑλληνικόν», καὶ ἡ ἐξ ὅλων τούτων προκύψασα ἀπότομος ἀντίθεσις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, περὶ ἧς ὡμιλήσαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ἀπηρτίσθη εἰμὴ κατὰ τὴν ἑπομένην ἑκατονταετηρίδα, μετὰ τὰ κατὰ Περσῶν κατορθώματα. Κατὰ δὲ τὴν παροῦσαν περίοδον ἡ περὶ τοῦ βαρβάρου ἰδέα εἶναι πολὺ ἐπιεικεστέρα καὶ ἡ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ἀλλοφύλων σχέσις πολὺ οἰκειοτέρα καὶ ἐμφαίνουσα μάλιστα ἠθικήν τινα ἰσότητα βραδύτερον ἐκλιποῦσαν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἄμασις, καίπερ κυριεύσας τὴν Κύπρον, συντελεῖ γενναίως εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, λαμβάνει σύζυγον Κυρηναίαν, ἀνατίθησι πολλὰ ἀγάλματα εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις καὶ συνάπτει δεσμὸν ξενίας, ἤτοι φιλοξενίας, πρὸς τὸν σάμιον τύραννον Πολυκράτην. Οἱ Μιλήσιοι συνομολογοῦσι διαλλαγὰς ξενίας καὶ συμμαχίας πρὸς Ἀλυάττην, τὸν προκάτοχον τοῦ Κροίσου, βασιλέα τῶν Λυδῶν, ὅστις ἤγειρε δύο ναοὺς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ ἑνὸς τὸν ὁποῖον ἐνέπρησεν. Ἡ Κροίσου φιλόφρων ἀρετὰ ὑμνήθη ὑπὸ τοῦ Πινδάρου· ἡ δ' εὔνοια ἣν ὁ βασιλεὺς οὗτος τῶν Λυδῶν ἔδειξε πρὸς τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν τέχνην τὴν ἑλληνικήν, ἡ φιλόξενος αὐτοῦ αὐλή, τὰ πλούσια δῶρα, συνεκάλεσαν περὶ αὐτὸν τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Ἑλλήνων, τὸν Ἀλκμαίωνα, ὅστις ἐστρατήγησε τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν πρῶτον ἱερὸν πόλεμον, τὸν Μιλτιάδην τὸν Κυψέλου, ὅστις πρῶτος κατέλαβε τὴν Θρᾳκικὴν χερσόνησον· καὶ ἂν δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἐπεσκέφθη αὐτὸν ὁ Σόλων, τοὐλάχιστον τὰ περὶ τούτου θρυληθέντα μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ Κροῖσος δὲν ἐνομίσθη ἀνάξιος τῆς πρὸς τὸν σοφώτατον τῶν Ἑλλήνων οἰκειότητος καὶ προσομιλίας. Οἱ Δελφοὶ «ἔδοσαν Κροίσῳ καὶ Λυδοῖσι προμαντηίην (δηλαδὴ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προτιμῶνται παντὸς ἄλλου κατὰ τὴν ἐπερώτησιν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου) καὶ ἀτελείην (ἀπαλλαγὴν φόρων) καὶ προεδρίην (ἤτοι

ΣΑΠΦΩ

προέχουσάν τινα θέσιν πρὸς θεωρίαν τῶν ἀγώνων), καὶ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ αὐτῶν γενέσθαι Δελφὸν ἐς τὸν ἀεὶ χρόνον». Μόνον τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, τῶν καλουμένων μυστηρίων, δεν μετεῖχον κατὰ την ἐποχὴν ταύτην οἱ βάρβαροι, ἐνῷ μετ' ὀλίγον ἀπεκλείσθησαν ὅλων τῶν πανελληνίων αγώνων.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι ἀγῶνες, ἤτοι τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα, τὰ Ἴσθμια, καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον, ἀπετελεσαν, ὡς προείπομεν, τον ἰσχυρότερον ηθικὸν και κοινωνικὸν δεσμόν, ὅστις συνῆπτεν ἤδη τὸ ὅλον ἑλληνικὸν ἔθνος. Εις τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον δὲν ἔπαυον προσερχόμενοι ἀπὸ πάσης ἑλληνικῆς γῆς, καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀπωτάτων ἀποικιῶν, ἄνθρωποι ἐπερωτῶντες περὶ πλείστων ὅσων δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων· καί, ἐπειδὴ οἱ χρησμοὶ τοῦ θεοῦ ἐλογίζοντο ἱεροὶ καὶ ἀπαράβατοι, πρόδηλον ὅτι τὸ μαντεῖον ἐπενήργει ἀδιακόπως εἰς τὸν ὅλον δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν τοῦ ἔθνους βίον. Ἀλλὰ καὶ αἱ πανηγύρεις ἦσαν τοιουτοτρόπως κεκανονισμέναι ὥστε ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους σχέσις ὑπῆρχε σχεδὸν ἀδιάλειπτος. Πᾶσα τετραετία ἀπετέλει τὴν περίοδον ἢ τὸν κύκλον τῶν ἱερῶν τούτων ἀγώνων· καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος ἐτελοῦντο δύο ἐξ αὐτῶν, ὁ ὀλυμπιακὸς καὶ ὁ ἰσθμικός· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ὁ νεμεακός· κατὰ δὲ τὸ τρίτον πάλιν δύο, ὁ ἰσθμικὸς καὶ ὁ πυθικός· κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ὁ νεμεακός· καὶ οὕτω καθεξῆς. Οἱ ἀξιωθέντες νὰ βραβευθῶσιν ἅπαξ τοὐλάχιστον καθ' ἕκαστον τῶν τεσσάρων τούτων πανελληνίων ἀγώνων ἐτιμῶντο διὰ τοῦ ἐπιφθόνου ἐπωνύμου τοῦ περιοδονίκου. Καὶ οἱ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν φυσικῷ τῷ λόγῳ ὀλίγιστοι· εὐάριθμοι [illegible] σχετικῶς καὶ οἱ ἐν γένει νικηταὶ ἀναδεικνύμενοι· πολυάριθμοι ὅμως ἦσαν οἱ συναγωνιζόμενοι καὶ ἀπειράριθμοι οἱ συντρέχοντες ενταῦθα ὡς θεαταὶ καὶ ὡς ἔμποροι, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ, διὰ τῆς λεγομένης ἐκεχειρίας, ἤτοι τῆς προσωρινῆς διακοπῆς πάσης ἐχθροπραξίας, ἐξησφαλίζετο ἡ ἐν ειρήνῃ ἁπανταχόθεν διάβασις τῶν θεωρῶν, δηλαδὴ τῶν ἱερῶν πρεσβειῶν τῶν πόλεων, καὶ ἰδίως διετηρεῖτο ἡ εἰρήνη ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐτελοῦντο αἱ πανηγύρεις, καθ'ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἱερομηνίας, ἤτοι τοῦ μηνὸς τῆς πανηγύρεως. Ἅπαντες οἱ προσερχόμενοι ἔθυον εἰς τὸν αὐτὸν θεὸν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ, ἐθεώρουν τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας, καί, διὰ τῶν ἀναθημάτων αυτῶν, συνετελουν εἰς τὸ νὰ πλουτίσωσι καὶ νὰ κοσμήσωσι τὸν αὐτὸν ἱερὸν χῶρον. Ἅπαντες, μεγάλοι καὶ μικροί, βασιλεῖς, στρατηγοὶ ἢ ἁπλοῖ πολῖται, ὑπεβάλλοντο εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀγωνιστικοὺς νόμους, ἐτιμωροῦντο ὁσάκις παρέβαινον τοὺς νόμους τούτους, διὰ τῶν αυτῶν ποινῶν, καί, νικήσαντες, ἠξιοῦντο τῶν αὐτῶν τιμῶν. Δὲν συνέρρεον δ' ἐνταῦθα τὰ πλήθη επὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τῶν σωματικῶν ἀγώνων ἀλλὰ καὶ ποιηταί, καὶ φιλόσοφοι, καὶ ἱστορικοὶ προσήρχοντο ἵνα ὑποβάλωσι τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Πάλιν δὲ αἱ ἐνταῦθα γινόμεναι ἀποφάσεις καὶ ἀπονεμόμεναι τιμαὶ ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλά-

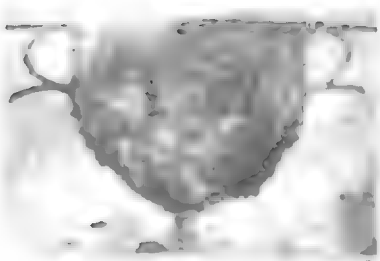

Κοσμήματα εὑρεθέντα ἐν Ὀλβίᾳ
[illegible]

δα· αἱ πόλεις ὑπεδέχοντο ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τοὺς στεφανωθέντας συμπολίτας· οἱ τεχνῖται κατεσκεύαζον τοὺς ἀνδριάντας αὐτῶν· οἱ ποιηταὶ ἔγραφον εἰς τιμὴν αὐτῶν ᾠδάς· οἱ ἱστορικοὶ ἐμνημόνευον τοῦ κατορθώματος ὡς γεγονότος πλείστου λόγου ἀξίου· νέοι δὲ ἀγωνισταὶ παρεσκευάζοντο ἵνα ἀξιωθῶσι τοῦ αὐτοῦ περιμαχήτου βραβείου· διό, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰ κέντρα καὶ ἀπὸ τῶν κέντρων πρὸς τὰ ἄκρα κίνησις ἐγίνετο ἀδιακόπως, δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ τοὐλάχιστον ἅπαξ, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἂν τότε ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μία τις κοινὴ πολιτικὴ κυβέρνησις, οἱ ἠθικοὶ ὅμως καὶ κοινωνικοὶ δεσμοὶ δι' ὧν συνεδέετο ἦσαν τοσοῦτοι καὶ τοιοῦτοι ὥστε, ἐκ τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, μόνη ἡ Γαλλία ἴσως δύναται νὰ λογισθῇ ὅτι ἔχει τὴν ἐθνικὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἑνότητα.

Δὲν ἐστερεῖτο δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔκτοτε καὶ πολιτικῶν ἐρεισμάτων. Δύο αὐτοῦ πόλεις, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, μάλιστα ἡ Σπάρτη, εἶχον ἤδη ἀποβῆ πολὺ τῶν λοιπῶν ἰσχυρότεραι καὶ εἶχον συγκροτήσει κράτη ὁπωσοῦν λόγου ἄξια· περὶ ταῦτα δὲ συμπυκνούμεναι αἱ ἄλλαι τοῦ ἔθνους δυνάμεις ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἀποκρούσωσι πάντα ἐξωτερικὸν πολέμιον. Καὶ ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἐκτεθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς φοβερὰν κατὰ τοῦτο δοκιμασίαν· διότι τὸ μέγα περσικὸν κράτος ἐπετέθη κατ' αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Τὸ περσικὸν τοῦτο κράτος, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐνιαυτῶν εἶχε κυριαρχήσει, ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς Κῦρον, Καμβύσην καὶ Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπους, ἁπάσης τῆς δυτικομεσημβρινῆς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου θαλάσσης, καὶ πρὸς τούτοις τῆς Αἰγύπτου, διέφερε τοῦ ἑλληνικοῦ τοσοῦτον ὥστε, ἐνῷ συνώρευον πρὸς ἄλληλα, ἐνόμιζέ τις ὅτι κεῖνται εἰς τοὺς δύο ἀντιθέτους τῆς γῆς πόλους· Ἐν Ἀσίᾳ μὲν ἅπασα ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἦτο συμπεπυκνωμένη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἑνός, ἀλλὰ τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν ἐπικράτειαν διάφορα φῦλα καὶ τμήματα δὲν συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα δι' οὐδενὸς ἠθικοῦ δεσμοῦ· ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἐναντίας, οὐδεμία μὲν ὑπῆρχε κυβερνητικὴ ἑνότης ἀλλ' αἱ ἀπαρτίζουσαι αὐτὴν φυλαὶ καὶ πόλεις διὰ πλείστων ὅσων συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας ἠθικῶν δεσμῶν. Ἐν Ἀσίᾳ ἡ ἀνεξέλεγκτος τοῦ μονάρχου δεσποτεία παρήγαγε φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν τυφλὴν ὑπακοήν, ἡ τυφλὴ ὑπακοὴ τὴν ταπείνωσιν τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος, ἡ δὲ ταπείνωσις τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος φρονήματα εὐτελέστατα καὶ ἀγεννέστατα· ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἐναντίας, τὰ κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα παρήγαγον τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, τὸ δ' ἐθνικὸν αἴσθημα τὴν φιλοπατρίαν, ἡ δὲ φιλοπατρία πάλιν τὰ ὑψηλότατα καὶ εὐγενέστατα τῶν φρονημάτων. Ἐντεῦθεν ὁ ἐπελθὼν ἀγὼν ὑπῆρξεν ἀγὼν ὄχι δύο ἐπικρατειῶν ἀλλὰ δύο ἀντιθέτων κόσμων· διὰ δὲ τοῦτο ἀπέβη μὲν τὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτος, ἀπέβη δὲ καὶ τὰ μάλιστα διαρκής. Τῳόντι ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπέκρουσε τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ καὶ ὅλως κατέλυσε τὸ πρῶτον τοῦτο περσικὸν κράτος· ἀλλὰ βραδύτερον ἠγέρθη νέον ἐν Ἀσίᾳ περσικὸν βασίλειον καὶ νέα προέκυψε πάλη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἤδη τότε ἑλληνισμοῦ, μέχρις οὗ ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστόν, ὁ Ἡράκλειος κατέβαλεν ὁλοσχερῶς τὸ δεύτερον τοῦτο περσικὸν κράτος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ πρῶτον· ἀλλ' αὖθις, μετ' οὐ πολύ, διεμορφώθη ἐν Ἀσίᾳ ἕτερον, διὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, κράτος, καὶ ἐπῆλθεν ἕτερος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγών, ὅστις, ποικίλας λαβὼν τύχας καὶ τροπὰς ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος. Ἔκτοτε μετέσχον αὐτοῦ καὶ ἕτερα τῆς Εὐρώπης ἔθνη· ἀλλ' ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἔπαυσε μετ' αὐτῶν

συναγωνιζόμενος ἐν τῷ μετ[illegible] τῶν μετωθεισῶν αὐτοῦ [illegible]. Ὁ πόλεμος οὗτος, τοῦ ὁποίου θέλομεν ἀρχίσει τὴν [illegible]τόρησιν ἐν τῷ ἑπομένῳ [illegible], οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ προοίμιον πάλης μακρᾶς μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης [illegible] τῆς ὑλικῆς βίας καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, πάλης ἥτις διαρκεῖ δισχίλια καὶ τετρακόσια [illegible] ἀποτ[illegible] ἕνα τῶν κυριωτάτων σημείων τῆς θαυμασίας τοῦ ἑλληνικ[illegible] [illegible]ότητος.

Ἀργυροῦν ἀγγεῖον, προερχόμενον ἐξ ἑλληνικῆς ἀποικίας τῆς νοτίου Γαλλίας καὶ εὑρεθὲν εἰς Ἀλεσιαν τῆς κεντρικῆς Γαλλίας

Ο ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν σελ.	ζ'		στίχ.	5	γραπτέον	1891
»	ζ'		»	35	»	*διευκρινουσῶν*
»	ι'		»	5	»	*τοιούτων ἀγκυλῶν*
»	ιγ'		»	10	»	1830
»	ιε'		»	1	»	*ἐλογίζετο μονονοὺ*
»	ιε'		»	9	»	ἠθικῶς συνέχοντος
»	ιε'		»	22	»	ἡ ἐπακολουθήσασα *ταύτῃ*
»	ιε'		»	45	»	ὅτι
»	ιστ'	σημ. 1			»	*τοσοῦτο κάλλος*
»	ιζ'		»	8-9	»	τῆς ἀναδημιουργήσεως
»	ιθ'	σημ. 1	»	3	»	ἐπεκτείνουσι
»	κδ'		»	14 15	»	καὶ ἐπιδρῶντος ἐπὶ *τοῦτον*
»	κε'		»	3	»	καὶ οἱ μεγάλοι Ρωμαῖοι
»	κε'		»	17	»	Β. Περικλέους
»	κζ'		»	9	»	προγενεστέρας τυχὸν *περιόδου*
»	κη'		»	8	»	ἀοίδιμος
»	κη'		»	11	»	Εὐρωπαῖοί τινες
»	λ'		»	15	»	*προωδοποίουν*
»	λ'		»	25	»	ὁ γάλλος *Ἀνκετίλ*
»	λβ'	σημ. 2	»	3	»	(πληθυντ. Τουρ-ὰν ἐν τῇ *περσικῇ*· Τούρ-κ ἐν τῇ τουρκικῇ)
»	λη'	σημ. 2	»	5	»	παραγαγὼν
»	λθ'		»	20	»	παραδεδομέναι
»	μζ'	σημ. 1	»	6	»	ὑλ πρόφερε ül
»	μη'		»	4	»	νοῦσα=νύμφη
»	μθ'		»	6	»	(ἢ *Ποδανδὸς* ἢ *Ποδενδὸς* ἢ Πόδυανδός)
»	μθ'		»	38	»	καὶ *παρὰ* Πέρσ. *τέμνειν*
»	να'	σημ. 1	»	1	»	τὸ ἐνταῦθα *τομοῦρος*=χρησμός
»	νε'		»	4	»	ὀνόματα καὶ *ἤθη*, *παραδόσεις*
»	ξα'		»	7	»	τὰ μὲν ὡς λέξεις, τὰ δὲ ὡς εὑρισκόμενα
»	ξα'	σημ. 1	»	4	»	*Ϝάναξ*
»	ξε'		»	12	»	νὰ καθορίσωμεν
»	οα'	σημ.	»	12	»	τὸ καλεῖν τὴν Ρόδον
»	οστ'	σημ.	»	1	»	*Αἰγυπτιστί*
»	πα'		»	33	»	Γαθθαίων
»	πε'		»	24	»	καὶ οἱ τοῦ Ἡροδότου Ἀλαρόδιοι
»	πε'	σημ. 2	»	7	»	Ἐντεῦθεν
»	πθ'		»	1	»	Σαβακῶ ἢ Σαβάκωνος
»	ϟ'	σημ. 1	»	4	»	δῖον
»	ϟα'		»	15	»	Ἀλλ' ἐνῷ
»	ϟα'		»	20	»	περὶ τῶν δεσμῶν μεταξὺ τῶν δ. Χεταίων... ἀποτελούντων ἔρυμα
»	ϟστ'		»	2	»	καὶ ταῖς πέριξ ἀκταῖς
»	ρ'	σημ. 1	»	27	»	ὅλως τοὐναντίον συμβαίνει ἐν τῇ ποιητικῇ ἠθικῇ ἀντιλήψει τοῦ σιδήρου ὡς κ.τ.λ.
»	ρβ'	σημ. 2	»	10	»	εὑρισκόμενον ἐν Λονδίνῳ
»	ρδ'		»	8	»	ὀρειχάλκου
»	ρδ'	σημ. 1	»	20	»	ἑπτὰ στρωμναί
»	ρε'		»	13	»	ἡ Τιβαρηνῶν
»	ρε'		»	30	»	(=ἀργύρια)
»	ρστ'		»	2	»	εἰς πλημμελῆ παράδοσιν
»	ρζ'		»	13-14	»	ἐκκλησιαστικῶς
»	ρζ'		»	32-33	»	διαφερουσῶν ἀπ' ἀλλήλων φυλῶν
»	ρθ'		»	32	»	πάντες
»	ριβ'		»	21	»	ἐπεχειρήθησαν
»	ριστ'		»	4	»	οὐ μακρὰν
»	ριστ'		»	10	»	νὰ *ἐκταθῶμεν*
»	ριη'	σημ. 1	»	2	»	πραγματευσαμένων

Ἐν σελ.	ρκγ'	σημ. 1 στίχῳ 2)	γραπτέον	(ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τῶν παναρχαίων
			»	μύθων τῶν Ἀρίων)
»	»	» 33	»	τὴν μεταξὺ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου...
»	ρκστ'	» 3	»	Αὐτὸν δὲ τὸν ἐν Πόντῳ τῷ Καππαδοκικῷ
»	ρκζ'	» 29	»	χρησιμεῦον δῆθεν
»	ρλ'	» 25	»	Δίκτυννα
»	ρλα'	» 6	»	Λύκαιον
»	ρλβ'	» 1	»	Ἀπολλύοντι
»	ρμε'	» 38	»	μετὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ κτλ
»	ρνβ'	» 23-24	»	Σέθω
»	ρπ'	ὑπὸ εἰκόνας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμένου 3, 4, 16, 65	»	ἀντὶ «Γκριλπάρτσερ» «Γκρίππενκερλ»

Ἐν σελ.	1	στίχῳ 3	»	ἀρχαῖοι (οὐχὶ οἱ ἀρχαῖοι)
»	1	» 13	»	κυριώτατα
»	2	» 7	»	ἐβασίλευσεν
»	2	» 8	»	ἔμειναν
»	2	» 26	»	Ὄθρυν
»	2 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	ἀντὶ «Μάχη Ἑλλήνων καὶ Ἀμαζόνων» «Μάχη Ἑλλήνων»
»	3	στίχῳ 1	»	πολύ
»	5	» 32	»	Πέρσ.
»	5	» 39	»	Α 38, 7
»	6	» 24	»	μένη
»	7	» 33	»	ὀϊζύς
»	8	» 35	»	ἐκ Προμηθέως
»	9	» 3	»	ἀνθρωπίνου
»	10	» 27	»	οἱ ἔγγονοι
»	11	» 3	»	πολύ
»	11	» 17	»	Ἀκρισίου
»	11 (ὑπὸ τὰς εἰκόνας καὶ ἀλλαχοῦ)		»	Βελλεροφόντης
»	12	στίχῳ 1	»	ἀνεφέρομεν
»	12	» 5	»	πράξεις
»	12 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	ἀντὶ «Θησεὺς καὶ Μινώταυρος» «Ὁ Θησεὺς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μινωταύρου» (τοιχογραφία ἐξ Ἡρακλείου Καμπανίας)
»	17	στιχῳ 19	»	μικρόν
»	19	» 8	»	εἰς ποιμένα
»	19	» 29	»	ἐβασίλευσε
»	20	» 12	»	οἱ κατὰ τῆς πόλεως
»	22	» 27	»	θέον
»	23	» 19	»	ὁ ὅμοιος
»	24	» 12	»	Κραπάθου
»	25 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	Γόρτυνος
»	28	στίχῳ 13	»	ἀκατάπληκτος
»	28	» 4	»	τὸν κονιορτόν
»	28	» 26	»	συναναστροφῇ
»	29	» 8	»	πολεμίους
»	29 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	Ἀντίλοχος
»	31	στίχῳ 20	»	αὐτός
»	31	» 39	»	μετὰ τῶν τοῦ Πατρόκλου
»	31	» 40	»	ἀπέθηκαν
»	32	» 23	»	Ἐπειός
»	34	» 2	»	ἀπ' αὐτῶν
»	39	» 23	»	ἐκεῖνος
»	39	» 30	»	οἰκεῖν μονίμως
»	39	» 38	»	γενηθήτω φῶς
»	39	» 45	»	εἰσέρχεται
»	42	» 41	»	Καδμεῖοι
»	45	» 9	»	ὑμνηθεῖσα
»	45	» 13	»	καί
»	45	» 13	»	ἀμφισβητηθέντων
»	46 μετὰ τὸν στίχον 16		»	Πρβλ. πρὸς τὰ τοῦ Δίωνος ταῦτα τὰ παρ' Ἡροδότῳ (Β' 113-117) περὶ μεταβάσεως Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου εἰς Αἴγυπτον ἐκτιθέμενα

Ἐν σελ.	50	στίχῳ 36	γραπτέον	στονόεντας
»	52	» 28	»	εἰς τὴν διάκρισιν
»	55	» 20	»	προσῆλθε
»	57	» 4	»	Αἰνιᾶνας
»	58	» 23	»	τὸ μὴ δυνάμενον
»	58	» 34	»	περιρρέοντος
»	59 σημ.		»	φοινικικόν
»	68	» 31	»	ὑπὸ τοῦ Προμηθέως
»	69	» 10	»	περιφανῆ
»	70 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	«Καθαρμὸς τοῦ Ὀρέστου»
»	72	στίχῳ 2	»	λειμῶνας
»	72 σημ.	» 12	»	θητευέμεν
»	75	» 8	»	ὑπάρχουσαι
»	78	» 35	»	καὶ διωτίναι
»	82	» 28	»	βεβαρηότες
»	82	» 31	»	ψηφοφορία
»	88	» 8	»	γενόμενον
»	88	» 32	»	πολὺ συνετωτέραν
»	89	» 21	»	ἐν στήλῃ
»	92	» 24	»	πολλάκις νὰ δώσῃ
»	94	» 28	»	δῶρα, δεσμοῦ
»	96	» 27	»	ἀκάθεκτον
»	97	» 6	»	Μαστίας,
»	98	» 42	»	πλουτήσῃ
»	98 σημ. 1	» 7	»	Ἐν Λιβύῃ δὲ βαρβάρους ἐκάλουν οἱ αὐτόσε κ.τ.λ.
»	98 σημ. 1	» 12	»	ἐν ᾧ (οὐχὶ ἐνῷ)
»	98 σημ. 1	12	»	ἐν ᾧ
»	98 σημ. τελ.		»	προνόσται
»	99 σημ. 1	12	»	mare
»	101	στίχῳ 11	»	ὁ Τυφωεύς
»	102	» 13	νὰ τεθῇ ἐν παρενθέσει ἡ φράσις—Ὁμοίως παρὰ τὴν μεσόγειον οἰκοῦσιν—ἵνα εὐοδωθῇ ἡ σύνδεσις πρὸς τὰ πρὸ τῶν ἀγκυλῶν τῆς σελ. 101 γραφόμενα	
»	102	» 13	γραπτέον	τεχνῖται
»	102	» 13	»	χαλκός
»	109		»	μετενίσσετο
»	109 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	«Ἡμερολόγιον τῆς ζῳφόρου τοῦ ἐν Ἀθήναις ναϊδίου τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου»
		στίχῳ		
»	121	» 31	»	οἱ κυρίαρχοι
»	122	» 15	»	τῆς
»	122	» 22	»	με
»	122	» 33	»	λιβανομαντεία
»	122	» 35	»	ἄν
»	129	» 16	»	τὸ δὲ χρηστήριον
»	130	» 2	»	ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ
»	132 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	«Ἡ ἐν Δελφοῖς Σφίγξ τῆς Νάξου»
»	133	στίχῳ 3	»	τὴν Πυθίαν
»	133	» 6	»	τὸν Ὀρχομενόν
»	133	» 7	»	τὸ ὁποῖον
»	133	» 8	»	περὶ νίκης
»	141	» 35	»	τὰς ἡγεμονικάς
»	141	» 41	»	ἀναλγησίᾳ
»	144	» 9	»	περὶ τῆς
»	144	» 30	»	ἐτέλουν ἐν Ἀκτίῳ
»	146	» 15	»	καὶ περιστάσεων
»	150	» 39	»	οὐδὲν ἧττον
»	154	» 38	»	ἐνταῦθα
»	155	» 28	»	ὑμεῖς
»	156	» 4	»	ἱδρυθεῖσαι
»	166	» 10	»	παρέμειναν
»	170	» 18	»	συνασπισμός
»	170	» 21	»	ὀργασμός
»	170	» 25	»	τῆς Ὀδυσσείας καὶ τῆς Ἰλιάδος
»	171	» 28	»	τὰ νομισματικά
	174	» 34	»	τοσαύτη
	174	» 36	»	τεθριπποτρόφον

Ἐν σελ.	175	στίχῳ 14	γραπτέον	τὸν ἐκ Συρακουσῶν
»	179	» 19	»	ἕκτης
»	184	» 9	»	ἐγίνοντο
»	185	» 11	»	60
»	185	» 14	»	ἐγίνετο
»	185	» 23	»	ἡ περὶ
»	185	» 36	»	ἐγίνετο
»	186	» 26	»	ὅρ ανα
»	187	» 43	»	πολῖται
»	188	» 35	»	ἀκριβής
»	188	» 88	»	τοιοῦτοι ἦσαν
»	189	» 5	»	Οἱ
»	191	» 7	»	ὁ χορὸς αὐτός
»	191	» 12	»	αἱ δὲ λῆς
»	191 σημ.	» 2	»	Ἐρινεόν
»	192	» 3	»	πικρᾶς
»	192	» 33	»	ἦτο ἐν Σπάρτῃ
»	192	» 37	»	ἢ
»	192	» 38	νὰ διαγραφῶσιν αἱ ἑξῆς ἐπαναληφθεῖσαι ἕνδεκα λέξεις: ἐνῷ εἰς Σπάρτην ἀείποτε ὑπῆρξαν εἰδικαὶ στρατιωτι- καὶ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις αὐτοῦ	
»	192	» 41	γραπτέον	ἢ 36
»	192	» 43-45	»	ἐνωμοτία—ἐνωμοτίας ἐνωμοτάρχης—ἐνωμοτίαν
»	194	» 9	»	ἰσοκτημοσύνη
»	194	» 26	»	ἐς τὰ πρῶτα
»	194	στ. 35 καὶ ἀλλαχοῦ	»	κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον
»	198	στίχῳ 17	»	κατά
»	206	» 17	»	εἴς τινας
»	206	» 31	»	γ')
»	207	» 19	»	περὶ τό
»	209	» 11	»	τὸν Ἀλκμαίωνος
»	210	» 9	»	περὶ τούτων
»	210	» 25	»	582
»	211	» 18	»	Θεαγένη
»	211	» 33	»	καὶ τοῦ
»	212	» 15	»	καταβῇ
»	218	» 10	»	ἴσος
»	218	» 25	»	ἀπεδήμησαν
»	218	» 26	»	εἰς τὴν Ρωσίαν
»	220	» 42	»	τοῦ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΕΙΚΟΝΩΝ, ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εἰκόνες ἐντὸς κειμένου.

Εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου.

Χάρται καὶ διαγράμματα ἐντὸς κειμένου.

Χάρται καὶ διαγράμματα ἐκτὸς κειμένου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ-ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Μῦθοι. Ερμηνεῖαι. Ἱστορικὴ τοῦ ἔθνους καταγωγή

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β

Κοινωνική, ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις τοῦ ἔθνους

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΡΩΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Γεωγραφία καὶ ἱστορία τῶν δευτερευουσῶν τῆς 'Ελλάδος πολιτειῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Σπάρτη

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἀθῆναι

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ἀποικίαι. Ἠθικὴ ἑνότης τοῦ ἔθνους.